

Loreta Vaičiulytė-Semėnienė, Veslava Čižik-Prokaševa,
Aurelija Gritėnienė, Danutė Liutkevičienė, Anželika Gaidienė

LIETUVIO KAIMYNAI: DRAUGAI AR PRIEŠAI?

Kalbinė vaizdinių analizė

Loreta Vaičiulytė-Semėnienė, Veslava Čižik-Prokaševa,
Aurelija Gritėnienė, Danutė Liutkevičienė, Anželika Gaidienė

LIETUVIO KAIMYNAI: DRAUGAI AR PRIEŠAI?

Kalbinė vaizdinių analizė

Kolektyvinė monografija

Vilnius, 2022

Apsvarstyta Lietuvių kalbos instituto Bendrinės kalbos tyrimų centro 2022 m. rugsėjo 23 d. posėdyje, protokolas Nr. 11.

Patvirtinta spausdinti Lietuvių kalbos instituto Mokslo tarybos 2022 m. gruodžio 1 d. posėdyje, protokolas Nr. MT-6.

Recenzentės:

doc. dr. Laima Anglickienė (Vytauto Didžiojo universitetas)

prof. dr. Birutė Jasiūnaitė (Vilniaus universitetas)

dr. Silvija Papaurėlytė-Klovienė (Šiaulių valstybinė kolegija)

Kolektyvinės monografijos leidybą rėmė Lietuvių kalbos institutas.
Santraukos vertimas finansuotas iš asmeninių knygos autorių lėšų.

Bibliografinė informacija pateikiama
Lietuvos integralios bibliotekų informacinės
sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*.

© Loreta Vaičiulytė-Semėnienė, autorė, 2022

© Veslava Čižik-Prokaševa, autorė, 2022

© Aurelija Gritėnienė, autorė, 2022

© Danutė Liutkevičienė, autorė, 2022

© Anželika Gaidienė, autorė, 2022

© Inga Mrazauskaitė, viršelio dailininkė, 2022

© Vaida Kavaliauskaitė-Ožalinskienė, santraukos į anglų kalbą vertėja, 2022

© Lietuvių kalbos institutas, 2022

ISBN 978-609-411-329-1

doi.org/10.35321/e-pub.43.lietuvio-kaimynai

TURINYS

ĮVADAS	7
I. KAIMYNAS	28
II. DRAUGAS	78
III. PRIEŠAS	147
IV. LATVIS	189
V. BALTARUSIS / GUDAS	251
VI. LENKAS	324
VII. RUSAS	418
VIII. VOKIETIS	519
APIBENDRINAMOSIOS IŠVADOS	586
ŠALTINIAI	596
LITERATŪRA	597
SUMMARY	612

ĮVADAS

„Laikas yra ne izoliuoto ir vienišo subjekto padarinys, o pats subjekto santykis su kitu asmeniu. [...] Banalu sakyti, kad niekuomet neegzistuojame pavieniui. Esame supami būtybių ir daiktų, su kuriais santykiaujame. Per regėjimą, lytėjimą, simpatiją, bendrą darbą esame su kitais. Visi šie santykiai yra pereinamieji. Aš liečiu objektą, aš matau kitą. Tačiau aš nesu kitas“ (Levinas 1994: 53–55; plg. 2017: 18, 20).

Šios kolektyvinės monografijos autorės, atskaitos tašku žmonių tarpusavio santykiams nagrinėti pasirinkusios egocentrinę, stebinčiojo *aš* perspektyvą, kai bet kuris stebimasis suprantamas kaip *kitas*, kalba apie lietuvių požiūrį į santykinai arti gyvenantį žmogų – kaimyną ir santykius su juo. Sinchroniškai aptariamas tarpusavio kaimynystės laikas apima maždaug šimtmetį – nuo XX amžiaus pradžios iki XXI amžiaus pradžios. Publikuotų tekstynų pagrindu šimtmetį sąlygiškai skirstydamos į atskiras laiko atkarpas, autorės kalba apie kaimynystės ribų, erdvės ir kaimyniškų santykių joje dinamiką. Tiriama medžiaga apima tris istorinius laikotarpius: nepriklausomos Lietuvos (1918–1939 m.), sovietinės Lietuvos¹ (1940–1941 ir 1944–1989 m.) ir atkurtos nepriklausomos Lietuvos (nuo 1990 m.)². Monografijoje laikomasi prielaidos, kad 1939–1940 m. ir 1989–1990 m. Lietuvoje įvykę istoriniai lūžiai galėjo turėti įtakos lietuvių požiūriui į kaimyną ir santykio su juo raidai. „Kultūros istorijoje laikotarpį identifikuoja skirtinga nuo kitų laikotarpių vidinė laikysena. Periodizaciją sąlygoja tai, kas laikytina esminiais skirtumais“ (Kavolis 1994: 359).

Lietuva nėra homogeninė valstybė. Ją sudaro daug savo kalbą, papročius, tradicijas turinčių etninių grupių. Iš lietuvių *aš* perspektyvos Lietuvoje atskiro lietuvių kaimynu gali būti tiek kitas lietuvis, tiek kitos Lietuvoje gyvenančios tautybės

¹ Dėl 1941 m. vykusio Birželio sukilimo pastarasis laikotarpis skiriamas į du tarpsnius. Plačiau žr. <https://www.vle.lt/straipsnis/birzelio-sukilimas/>.

² Atkreiptinas dėmesys, kad istorinių ir tiriamos medžiagos laikotarpių skirstymas šiek tiek skiriasi (žr. p. 22).

asmuo, kitatautis: lenkas, rusas, baltarusis, ukrainietis, latvis, vokietis, totorius, žydas ar romas³. Latviai, lenkai, baltarusiai, rusai, vokiečiai yra (buvę) ir geografiškai artimiausi Lietuvos kaimynai. Būtent tai lėmė išankstinį pasirinkimą šiuos kitataučius, pasakomus leksemomis *latvis, lenkas, baltarusis, rusas, vokietis*, monografijoje nagrinėti. Analizuodamos etnonimu pasakomus baltarusius autorės aptaria ir jiems arba, tiksliau, pietrytiniams slavams (rusams, lenkams, baltarusiams, ukrainiečiams) artimus gudus. Pažymėtina, kad leksema *gudas* turi daugiau reikšmių, bet šiame darbe nagrinėjamas gudo vaizdinys sietinas su baltarusio reikšme (žr. monografijos V dalį). Atsižvelgdamos į tai, kad dažnu atveju iš pavyzdžių be platesnio konteksto nėra aišku, kur gyvena konkrečiu etnonimu pavadinamas kitatautis, į juos šio darbo autorės paprastai žiūri unifikuoti: latviai, lenkai, baltarusiai / gudai, rusai, vokiečiai neskirstomi pagal tai, ar gyvena Lietuvoje, ar už jos sienų. Kita vertus, gausūs pavyzdžiai, iš kurių aiški etnonimu pasakomo kitataučio gyvenamoji vieta, aptariamai atskirai (žr. VI dalyje apie *Lietuvos lenkus*). Taip pat daroma ir tada, kai turima empirinė medžiaga neleidžia etnonimu pasakomo tautybės atstovo atskirti, pavyzdžiui, nuo kariuomenės, valdžios. Pažymėtina, kad būtent empirinė medžiaga kreipia, koreguoja atskirų šio kolektyvinio darbo dalių turinį, apimtį, eiliškumą ar pan. (žr., pvz., atskirose dalyse apie *tarybinį draugą, liaudies priešą, naująjį rusą*). Laidantis toliau aptariamų bendrųjų metodologinių principų, monografijos dalių turinio dėstymo būdas yra pasirinktas kiekvienos autorės toks, koks, jos manymu, yra tinkamiausias individualiajam moksliniam stiliui ir prielaidoms pagrįsti remiantis konkrečia medžiaga. Taigi toliau įvade pristatomos bendrosios teorinės ir empirinės medžiagos atrankos, pateikimo nuostatos, kuriomis vadovautasi rašant darbą pagal išsikeltus tikslą ir uždavinius (žr. toliau).

Šioje monografijoje į kaimyną žiūrima sąlygiškai opoziciniu – draugo *resp.* prieš – aspektu. Atsižvelgdamos į semantinę kaimyno ir draugo sąsają, autorės laikosi prielaidos, kad per draugo ir priešo priešpriešą analizuojamus etnonimais pasakomus vaizdinius ir jų dinamiką (pa)aiškės ir kitos galimos reliatyvios sąsajos (meilė

³ Oficialios statistikos portalo duomenimis, 2021 metais didžiąją dalį nuolatinių Lietuvos gyventojų sudarė lietuviai (85,5 proc.). Nuolatinių kitos tautybės gyventojų Lietuvoje didžiąją dalį sudarė lenkai (5,7 proc.), kiek mažesnę – rusai (4,5 proc.). Lietuvoje gyvena veikiausiai 2 proc. (1,9 proc.) baltarusių, 1,4 proc. ukrainiečių. Žydų, latvių, totorių, vokiečių, romų tėra 0,1 proc. visų Lietuvos gyventojų. Plačiau žr. <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-gyventojai-2021/salies-gyventojai-gyventoju-skaicius-ir-sudetis>.

resp. neapykanta ar pan.). Taigi pirmiausia nagrinėjamas kaimynas, draugas ir priešas, po jų einama prie pasirinktų tautybių analizės.

Monografijoje daugiausia dėmesio skiriama *kitam* – antrajam⁴ tarpusavio santykio kaimynystėje dalyviui. Tas *kitas* yra ne tik tam tikromis savybėmis ir elgesio modeliais pasižymintis atskiro lietuvio (*aš*), bet ir visos Lietuvos kaip apibendrinto vienio (*mes* kaip *aš*) kaimynas. Neutraliai suprantamas *kitas* (lietuvius resp. nelietuvius) aptariamas su reliatyvia skirtimi draugas resp. priešas koreliuojančiu *savas* resp. *svetimas* aspektu. Reliatyvi skirtis tarp *savo* ir *svetimo* kolektyvinėje monografijoje daroma laiko tėkmėje kaimyną vertinant pagal *artumo* kriterijų (plačiau žr. II ir III dalyse). Pastarąjį terminą socialinis psichologas Davidas Myersas (2008: 449) apibrėžia kaip simpatiją prognozuoti leidžiantį „funkcinį atstumą“⁵. Kita vertus, jis teigia, kad „artumas taip pat gali sukelti priešiškus jausmus; užpuolami [...] dažniausiai gyvenantys netoliese. Tačiau kur kas dažniau artimumas sukelia simpatiją“. Artumas yra susijęs su anksčiau minėta (ne)simpatija, (ne)palankia *aš* nuostata *kito* atžvilgiu ir geografiniu atstumu – *artimumu* (Myers 2008: 449). Šiame darbe apie bendražmogišką artumą kalbama atsižvelgiant į žmonių (psicho)socialinius tarpusavio santykius, bendrumą mokslo, istorijos, politikos, kultūros, religijos, ekonomikos, ideologijos ir kt. kontekstuose. Artimumo, erdvės aspektu atpažįstami gradaciniai *artimo* ir *tolimo* skirtumai atrodytų svarbūs nagrinėjamai kaimyno temai. Būtų galima teigti, kad atstumo atžvilgiu Lietuvoje gyvenantys žmonės yra vieni kitiems artimi kaimynai, o už Lietuvos sienos gyvenantys – tolim(esn)i. Kita vertus, pasirinkus kalbėti apie Lietuvos pasienio kaimynus ir nedarant skirtumo, ar nagrinėjamas etnonimu pasakomas kitatautis gyvena Lietuvoje ar už jos ribų, į visus kolektyvinėje monografijoje aptariamus kaimynus žiūrima kaip į reliatyviai artimus. Be to, sovietiniu laikotarpiu matysima artimos erdvės dinamika ir Myerso (2008: 449) mintis, kad „svarbesnis už geografinį yra „funkcinis“ atstumas: kaip dažnai susikerta žmonių keliai“, leidžia autorėms presuponuoti, kad dažnas buvimas greta vienas kito leidžia parodyti vienas kitam dėmesį, pamatyti panašumus ir skirtumus, pajauti vienas kitam (ne)simpatiją⁶ ir jos pagrindu kalbėti apie minėtus (labiau) *savus* ir *svetimus*,

⁴ Plg. BLKŽ_e: *kitas* 4. ‘antrasis iš dviejų’.

⁵ Semantinė *artumo* ir *simpatijos* sąsaja matyti ir iš būdvardžio *artus* 3. ‘artimas (giminystės, santykių atžvilgiu)’ (LKŽ_o).

⁶ Plg.: „*Aš* suverenumo atsisakymas yra socialinis santykis su kitu asmeniu, nesuinteresuotas [*dés-intre-essée*] santykis. [...] Nepasitikiu nuvalkiotu žodžiu „meilė“, bet nuo to laiko man

draugiškus ir priešiškus, kaimynus (plg. Myers 2008: 450) (žr. III dalyje). „Nepaprastai svarbu žinoti, ar visuomenė įprastine šio žodžio prasme yra principo „žmogus žmogui vilkas: apribojimo padarinys, ar priešingai – ji išplaukia iš principo, kad žmogus yra žmogui“ (Levinas 1994: 81). Arba, kaip rašo Myersas (2008: 448–449), „gyvenantys arti gali tapti ir priešais, ir draugais. Tad kodėl artimumas dažniau baigiasi meile nei priešišku? [...] Artimumas skatina simpatiją ne tik dėl to, kad sudaro sąlygas tarpusavio sąveikai bei simpatijos numatymui, bet ir dėl dar vienos priežasties: daugiau nei 200 eksperimentų parodė, jog priešingai negu sako sena patarlė, pažinimas neskatina paniekos. Jis veikiau gimdo švelnumą“. Suvokimo dinamikai įtakos turi noras (susi-, pri-)pažinti *kitą*. Tai rodo ir Jurijaus Unukovičiaus (2014) tyrimas, iš kurio aiškėja, kad „slaviakaliai Vilniaus krašto gyventojai lietuvius laiko „kitais“ – žmonėmis, kurie dar ne tokie artimi, kad taptų „savieji“, bet ne tokie tolimi, kad būtų „svetimieji“. „Mūsų lietuviai“ vietos slaviakalbių gyventojų suvokiami kaip savi, bet „kitokie“, o ne „kiti““ (Savoniakaitė 2014: 26).

Šios monografijos autorės, kalbėdamos apie santykinį *kito* savumą, pripažįsta ir jo skirtingumą (unikalumą). Lyginimo⁷ pagrindu atsirandantys *aš* požiūrio į *kitą* skirtumai yra susiję ir su reliatyvia *savas* resp. *svetimas* ir *panašus* resp. *skirtingas* skirtimi. Teigiamas, palankus *aš* požiūris rodo, kad unikalus *kitas* man yra (labiau) *savas* – į mane panašesnis draugas, o neigiamas, nepalankus – kad unikalus *kitas* man yra (labiau) *svetimas* – labiau kitoks nei *aš*, priešas⁸. Draugo ir priešo suvokimas parodo lietuvių nuostatas gėrio ir blogio aspektu.

Nuomonės, kad *kito* įvaizdis nepriklauso nuo atstumo, laikosi ir Dalia Cidzikaitė (2008: 39). Ji (Cidzikaitė 2008: 18, 60, 66) *kitą* supranta kaip *svetimą* ir savo darbe kalba apie priešpriešą *savas* ir *kitas* (plačiau žr. Cidzikaitė 2008: 25–33 ir ten cituojamą literatūrą; plg. Savoniakaitė 2014). Laikydami šio požiūrio, turėtume sutikti, kad lietuviai tarpusavyje yra *savi*, o etnonimu pasakomi kitataučiai (*kitas*) jiems – *svetimi*, ir galėtume implikuoti, kad, pavyzdžiui, *kito* suvokimas reprezentuoja mūsų

atrodo, kad atsakomybė už *kitą* asmenį, būtis-kitam nutildo bevardį ir beprasmį būties gaudesį“ (Levinas 1994: 47; dar plg. t. p.: 99).

⁷ Plg. „Socialinis palyginimas (angl. *social comparison*) – savo gebėjimų ir nuomonių vertinimas, lyginant save su kitais“ (Myers 2008: 60).

⁸ Apie tai, kaip per akademiniam „Lietuvių kalbos žodyne“ teikiamas žodžių *šalis*, *šonas* reikšmes skleidžiasi *sava vietovė*, *kraštas* > *savas žmogus* (gyventojai > giminė > šeima > sutuoktinis) > *savas* (t. y. mano, kaip kalbėtojo, požiūris), plačiau žr. Ragauskaitė (2014: 64–67).

nepalankią žiūrą į jį⁹. Referuodama kitus autorius, Cidzikaitė (2008: 28, plg. dar t. p.: 19, 31) rašo: „Kadangi *kito* įvaizdis yra konstruojamas ne jo paties, jam suteikiami visi neigiami ir nepageidaujami bruožai, baimės, tabu, įvairūs draudimai – ypatybės, pažeidžiančios dominuojančios grupės tradicijas, visuotinai priimtino gero elgesio normas. Todėl *kitas* ir bet koks santykis su juo yra niekinamas, smerkiamas, su *kitu* vengiama bendrauti, nuo jo atsiribojama, jis izoliuojamas ir jeigu pavyksta – pašalinamas.“ Be to, mokslininkė (Cidzikaitė 2007: 31) teigia, kad „kitų kultūrų reprezentavimas yra ne tiek *kito*, kiek *savęs* vaizdavimas, stebimi ar aprašomi žmonės yra užgožiami stebėtojo / aprašančiojo“, ir kelia klausimą, „kaip *kito* akivaizdoje lietuviai suvokia save, buvusius ir esamus“ (Cidzikaitė 2007: 18). Taip lietuvių savivoka autorės darbe reprezentuojama *kitu* kaip *svetimu*.

Šios monografijos autorės pripažįsta, kad *aš*, kalbėdamas apie *kitą*, pasako ir apie save. Kita vertus, taip pat remiasi žmogiškųjų santykių prielaida: tarpasmeniniuose santykiuose *kitas* yra viršesnis. *Aš*, sakydamas ką apie *kitą*, pirmiausia kai ką pasako apie jį, o tada apie save. Kaip rašo Emmanuelis Levinas (1994: 90), „jei taip nebūtų, nesakytume stovėdami priešais atviras duris: „Po Jūsų, pone!““. Prancūzų struktūralistinės pakraipos psichoanalitikas Jacques'as Lacanas teigia, kad *aš* gimsta kalbiniame santykiyje su *tu* (Лакан 1998; cituojama iš Kuzmickas 2011: 71), ir „dėsto, kad individo saviidentifikacija, kaip paties savęs pripažinimas, yra neatsiejama nuo kito pripažinimo, kitame matome ne kitą, o atpažįstame save patį“ (Лакан 1998; cituojama iš Kuzmickas 2012: 26). Tai, kad *aš* identitetas ir *kito* suvokimas yra susiję, teigia ir Virginijus Savukynas (1996: 55): „Su kuo mes save tapatiname, kaip suvokiame kitus supančioje aplinkoje, tokie ir patys esame.“ Be to, Savukynas (1996: 49), *kitą* suprasdamas plačiau (kaip kitokį bet kokio skirtumo, pvz., kalbos, religijos, elgesio modelio ir t. t., pagrindu) nei svetimą, teigia: „Tai, kas buvo anksčiau svetimas, dabar gali virsti kitu, ir atvirkščiai“, „kitoniškumas nekliudo suvokti vienybę, t. y. jaustis savais“. *Kitą* kaip šiek tiek arba labiau nuo *aš* besiskiriantį žmogų suvokia Stephenas Rigginas (1997: 3). O etikos filosofo Levino (2017: 52–53) nuomone, „santykis su kitu apima daugiau nei santykį su paslaptimi, nes prieiname prie kito kasdieniame gyvenime, kur jo vienatvė ir jo fundamentali kitybė jau yra paslėptos padorumo. Vienas yra kitam tai, kas kitas yra jam. Subjektui nėra ypatingos vietos. Kitas [autre] yra

⁹ Plačiau apie *svetimo* ir *kito* santykį ir tarpusavio ribas žr. Cidzikaitė (2007: 32–36); apie *savo* ir *kito*, kaip *svetimo*, santykį žr. Savoniakaitė (2014).

pažįstamas per atjautą, kaip kitas aš pats, kaip *alter ego*. [...] Tačiau jau pačiame santykyje su kitu, kuris apibūdina mūsų socialinį gyvenimą, kitybė pasirodo kaip neabišpusis santykis. [...] Kitas [*autrui*] kaip Kitas nėra tik *alter ego*; jis yra tai, kas aš nesu. Taip yra ne dėl jo charakterio, fizionomijos ar psichologijos, bet dėl jo paties kitybės“. Taigi Levinas, filosofiniu aspektu skirdamas kitą nuo Kito, konstatuoja, kad pirmasis, mažai stebinčiam pažinus kitas žmogus, yra pasmerktas būti subjekto suvoktas, įsisavintas, tapti subjekto tapatybės dalimi, o antrasis, Kitas, „nepasiduoda įsisavinimo ir susitapatinimo logikai, nes jame yra kažkas, kas pasipriešina šiai intensijai“ (Levinas 2017: 6). Jo (Levinas 1994: 98–99, 101–102) nuomone, tiek subjektas, tiek kitas, su kuriuo susipažįstama kasdienybėje, tampa atsakingi už tarpusavio santykį kasdienybėje. Kitas [*autrui*] visada lieka skirtingas nuo aš. Filosofas Povilas Aleksandravičius (2012: 214) sako, kad žmogaus tapatumas „yra ir judėjimas, ir tapatumas“, t. y. tai, kas išlieka – „manasis aš ar manoji siela – paverčiantis manąja savastimi, mana patirtimi visa, kas taip neišvengiamai kinta“. Bronislovas Kuzmickas (2012: 26) teigia, kad filosofijoje „tapatumo savivoka auga kaip reflektuojamo vidujiškumo plėtra, kurio branduolys ryškėja kaip „aš“ vaizdinys, susidarantis kalbantis ir kitaip bendraujant su kitais asmenimis“. Subjektai „buvoja laike, vadinasi, trunka ir kinta, ir tame kisme išlieka tie patys, nors ne tokie patys“ (Kuzmickas 2008: 167).

Literatūrologės Viktorijos Daujotytės (2010¹⁰) nuomone, „žmogiškoji tapatybė turi daug matmenų. Visų jų niekad negalima apimti. Kalbame tik apie aspektus, skirtingai pasireiškiančius skirtingais laikais, skirtingomis aplinkybėmis. Nėra absoliučios tapatybės; kiekviename tapatume esama ir netapatumo. Ir atvirkščiai – nėra tokios žmogiškosios netapatybės, kurioje nebūtų tapatybės. Tapatybė, bent jos dalis, leidžia žmogui būti, sakyti apie save aš, o apie kitą – tu. [...] Aš – tapatybės asmeninis įvardis. *Mes* žymi ir tautinės tapatybės liniją. Šiandieninė tapatybė nebegali būti apibrėžta tik savo ir svetimo atributais. Susidaro ir tarpinių variantų“. Autorė (Daujotyte 2010) teigia, kad „tautos vidinėje sampratoje glūdi patyrimas, sueinantis į *mes* centrą: mes, kurie... Pagrindinis sakinytis lieka bendras, šalutinis įvairuoja, apima skirtingus dalykus, akcentus, modusus. Lietuvos tauta yra racionalus konstruktas, dėl jo turinio nuolat reikia tartis. Lietuvių tautos turinyje glūdi prigimtinis savumas, kurį nelengva apibrėžti, bet kurį tarsi juntame savyje. [...] Gali būti, kad ir tapatybė tampa ir taps vis labiau sutartine“. Tame *mes* savume, remdamiesi

¹⁰ Cituojama iš: <http://lituanistusamburis.lt/viktorija-daujotyte-apie-tapatybe-netapatybe-betapatybe/>.

Laimos Anglickienės (2006: 61–62) graduotu *svetimu*, paprastai galime rasti ir kokią dalį svetimato: hierarchiškai lietuviui svetimasis – tai (1) priklausantis mitiniam pasauliui (Dievas; velnias, laumės ir t. t.), (2) kitatikis, (3) kitatautis, (4) kitos socialinės grupės žmogus, (5) kitos etnografinės srities žmogus, (6) kitos vietovės, kaimo narys, (7) kitos giminės, šeimos žmogus (plg. Vengrytė-Janavičienė 2004: 57). Regis, vieni kitiems savausi – tos pačios šeimos nariai (dar žr. II dalį). Cidzikaitė (2007: 34) teigia, kad „„savieji“ nurodo į paprastą, siaurą, gentinį skyrimą tarp šeimynykščių ir ne šeimynykščių. Jo konotacija lietuvių tradicijoje labai stipri: būti svetimam reiškia nepriklausyti šeimai, genčiai, bendruomenei, tautai, žvelgiant giliau – būti atskirtam, nepriimtam į bendruomenę, varomam šalin, ujamam“. Kad ir kaip čia būtų, iš viso, kas sakyta, aiškėja, kad panašūs *kitas* ir *aš* išlieka kitokie, o susitikę ir patys toliau keičiasi ir keičia vienas kitą (plg. Bandoriūtė 2015: 107–111). Taigi šioje kolektyvinėje monografijoje pripažįstamas kiekvieno unikalumas ir laikomasi dvikryptės tarpusavio santykio kaimynystėje nuostatos, tai yra, kaip *kitas* būtinas *aš* tapatybei formuoti(s), taip ir atvirkščiai: dinamiškas *aš* ir *kito* santykis, kuriam įtakos turi istorinės, politinės, ekonominės ir kt. aplinkybės, suprantamas kaip simetriškas, grindžiamas vadinamuoju veidrodžio principu.

METODOLOGINIAI PRINCIPAI

Kolektyvinėje monografijoje analizuojamos tyrimui aktualių leksemų – *kaimynas, draugas, priešas, latvis, lenkas, baltarusis / gudas, rusas, vokietis* – reikšmės aiškinamuosiuose lietuvių kalbos žodynuose, atskiri žodžių junginiai, žodžių tarpusavio santykiai junginyje ir sakinyje. Tokiam tyrimui reikšmingas yra ir žodžio semantinis, leksinis ir (arba) sintaksinis junglumas plačiąja prasme. Taip pat žiūrima, kas ir kaip pasakoma visu sakiniu¹¹, kur per aktualaus žodžio, žodžių junginio semantiką ir ryšius su kitais žodžiais, jų reikšmėmis, konotacijomis, asociacijų semantinius mechanizmus sukuriama aukščiausia kalbos suvokimo pakopa – prasmė, kartu su ja ir ideologinė implikacija, daranti įtaką nagrinėjamo žmogaus vertinimui (plg. Zabarskaitė 2019: 76–78). Taigi šio darbo autorės derina struktūrinį ir kognityvinį požiūrius į semantiką. Tokia pasirinkta žiūra paranki nagrinėjamų šaltinių – trijų

¹¹ Plg.: „Sakinys yra bazinis objektas, kuriame įkūnyta kalbos Semantika“ (Степанов 1981: 4, cituojama iš Jakaitienė 2010: 42).

skirtingų tekstynų, t. y. šiame darbe tekstynu laikomo elektroninio „Lietuvių kalbos žodyno“ (LKŽ^e), Moderniosios tapatybės ideologinio naratyvo tekstyno (MTINT) ir Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno (DLKT), – atžvilgiu (žr. toliau).

Tekstynų, kur gausu vartosenos pavyzdžių, analizė vaizdinių tyrimui teikia objektyvių empirinių duomenų apie „aptiktus semantinius ypatumus ir dėsningumus“ (Marcinkevičienė 2000: 49). Be to, tekstynų „empiriniai duomenys įgalina lingvistus kelti objektyvias hipotezes vietoje subjektyvių teorijų, kurios remiasi individualiu kognityviniu kalbos suvokimu“ (McEnery, Wilson 2001: 103) ir prieiti prie patikimų išvadų. Tekstynų lingvistikos tyrėjai remiasi dideliais pavyzdžių kiekiais ir analizę pradeda nuo apačios – kalbinių duomenų. Jiems svarbu žodžio, kolokacijų su juo tam tikrame kontekste vartojimo dažnumas. Žinoma, kiekybiškai įvertintiems duomenims interpretuoti tekstynų lingvistikos tyrėjai pasitelkia ir intuiciją, kuria daugiau remiasi kognityvinės lingvistikos atstovai. Jie kalbą tiria remdamiesi mažesniu kiekiu pavyzdžių iš viršaus – nuo suvokimo. Tekstynų tyrėjų teigimu, geriausia žodžio semantiką ir vartoseną analizuoti konkordanso eilutėje, nes joje žodis pateikiamas platesniame kontekste (Scott, Tribble 2006: 33). Šiame darbe paisoma gretimų sakinių konteksto ir pripažįstama, kad interpretuojant kalbėtojo pasakytą tikrovės interpretaciją turimuose pavyzdžiuose tyrėjui sunku visiškai išvengti subjektyvumo. Kognityvinės etnolingvistikos tyrėjams, į kalbą žiūrintiems kaip į sudėtinę kultūros dalį, svarbu išsiaiškinti, kaip kalbantieji supranta daiktą, kaip kategorizuojami to daikto požymiai ir vertinimai, „parodyti, kas yra sužadinama kalbančiojo sąmonėje, kai žmogus ištaria arba išgirsta žodį tam tikrame kontekste“ (Smetona 2018: 179¹²). Į skirtingomis etnonimų *latvis, lenkas, baltarusis / gudas, rusas, vokiečiai* formomis pasakomą kitą tautą¹³ reprezentuojantį kitatautį ir jam būdingus požymius iš dalies žiūrima iš vadinamosios struktūros koncepcijos pozicijų: „pagal struktūros koncepciją, „ethnicity“ yra sudarytas iš „objektyvių“ požymių, atsispinčių empiriškai stebimuose veiksmuose bei specifinėse socialinėse institucijose ir vaidmenyse“ (Giordano 2000: 8). Kaip teigia Rūta Marcinkevičienė (2000: 40), „tekstynų lingvistika ir kognityvizmas yra lingvistinės minties mokyklos, naudingai papildančios viena kitą“.

¹² Plačiau apie kognityvinės etnolingvistikos metodologiją žr. Rutkovska ir kt. (2017: 29–35).

¹³ Apie *tautos* sąvoką Lietuvos autorių darbuose plačiau žr. Meškauskienė (2000).

Inijos Trinkūnienės (2000: 68) nuomone, žmonės, vertindami save ir kitus, yra linkę sukurti schematizuotus, supaprastintus, gana primityvius vaizdinius apie tautybes: „Gyvenimas mieste – tai nuolatinis bendravimas. Bendraudami su įvairių tautybių žmonėmis, miestiečiai anksti susiformuoja nuomonę apie juos, kuri dažnai yra apibendrinta, kategoriška ir subjektyvi, tačiau daugiau ar mažiau atitinka objektyvias vienos ar kitos tautybės būdo bruožų charakteristikas. Tokie apibendrinti vaizdiniai apie vieną ar kitą tautybę vadinami etniniais stereotipais¹⁴ ir yra mokslinių sociologinių, antropologinių, psichologinių tyrinėjimų objektas.“ Aloyzas Gudavičius (2000: 61) rašo, kad „stereotipai tam tikrai žmonių grupei priskiria vienokius ar kitokius teigiamus ar neigiamus požymius, charakterio savybes, elgesio, kultūros ypatybes. [...] Stereotipinės nuomonės, dažniausiai turinčios emocinio vertinimo aspektą, yra supaprastinto, schematizuoto mąstymo rezultatas, tam tikra prasme iškreiptas pasaulio vaizdas, tačiau daugumai labai būdingas“. Į stereotipą žiūrėdami kaip į apibendrintą, kategorišką ir įsitvirtinusių visuomenėje *kito* vaizdinį – „kaip paveikslai mūsų galvose“ (Grossberg, Wartella, Whitney 1998), – turėtume sutikti, kad jis yra gana statiškas, perduodamas iš kartos į kartą (plg. Cidzikaitė 2008: 50), „priešinasi bet kokiems pokyčiams visuomenėje ir individuose“ (Cidzikaitė 2008: 43). Iš kartos į kartą perimamas *kito* stereotipas leistų konstatuoti, kad *aš* pakankamai pažįsta *kitą*, su juo elgiasi turimo išankstinio žinojimo ir (ne)palankaus vertinimo pagrindu. Taip, pavyzdžiui, yra, kai lietuvis vokiečiui priskiria tvarkingumo, pareigingumo (Gudavičius 2000: 61) ir praktiškumo, paklusnumo įstatymams (Gudavičius 2007: 156) savybes. Kaip rašo Cidzikaitė (2008: 47), „literatūroje, kaip ir kituose kanaluose, stereotipai mažai besikeičia, jie gal tik įgyja arba praranda vieną kitą papildomą niuansą, bet apskritai keliauja iš vieno kūrinio į kitą“. Manant, kad tam tikru laikmečiu gyvenantis atskiras žmogus ir heterogeniška tauta ne tik perima ankstesnį požiūrį, žinojimą apie bet kurį *kitą*, bet ir savo nuostatų ir asmeninės patirties su kitais pagrindu jį kuria (gali kurti), teigtina, kad stereotipas kinta. Taip manyti pagrindo duoda ir Gudavičiaus (2007: 158–164) pristatomi anketiniai tyrimo duomenys, kur matyti (kiek) skirtingas lietuvių studentų ir vyresnių (35–65 metų) įvairių profesijų atstovų, turinčių vidurinį arba aukštąjį išsilavinimą, *kito* (ruso, lenko) ir *savęs* (lietuvio) vertinimas. Loreta Kuzmickaitė ir Rasa Tamošiūnaitė (2000: 24) teigia, kad „stereotipų kaita priklauso nuo specifinių pokyčių santykiuose tarp grupių.

¹⁴ Plačiau apie skirtingas *stereotipo* apibrėžtis žr. Cidzikaitė (2008: 43–51).

Kita vertus, ten, kur sąveika tarp grupių lydima stabilumo, stereotipų turinys labai mažai kinta arba visai nesikeičia“. Žmogus geba (pa)keisti kiekvieną savo išankstinę nuostatą ir (arba) elgesį, atsižvelgdamas į tai, kaip supranta, interpretuoja konkrečią realiai vykstančią situaciją. Skirtingas kasdienių situacijų interpretavimas rodo, kad *kito* stereotipas nebūtinai atitinka realybę¹⁵. Žinoma, įsišaknijusių nuostatų keitimui ir naujam vertinimui rasti reikalingas bendravimas. Kuzmickaitės ir Tamošiūnaitės (2000: 25¹⁶) nuomone, „socialinių pokyčių pagrindas yra individų santykiai „jų pačių“ (kitaip *savų*) grupėje, taip pat ir santykiai kitų grupių atžvilgiu. Besikeičiantys santykiai *savose* grupėse ir tarp grupių verčia individus nuolat naujai įvertinti savo supratimą apie tai, kas vyksta“. Taigi (ne)palankiam arti gyvenančio *kito* suvokimui įtakos turi kintanti savivoka, nuostatos, nagrinėjamų etnonimais pasakomų tautų tarpusavio santykių istorija, istorinės aplinkybės, (ne)bendraujant, (ne) bendradarbiaujant su(si)kuriama nuomonė apie kitą. Visa tai turėtų būti matoma tiriamoje kalboje – empirinėje medžiagoje.

Etnolingvistas Jerzy Bartmiński (1998: 64) stereotipą apibrėžia kaip „subjektyviai determinuotą daikto vaizdą, apimantį jam priskiriamus požymius ir vertinimą, kuris yra tikrovės interpretacijos rezultatas visuomeniniuose pažinimo modeliuose“. Stereotipas – tai, kaip, koks žmogui atrodo daiktas, – apibrėžiamas sisteminių, anketinių ir tekstinių duomenų (S-A-T)¹⁷ pagrindu. Stereotipas apibūdinamas kaip daugiapakopės socialinės komunikacijos dalis, grindžiama supaprastintomis kognityvinėmis schemomis. Atrankos, generalizacijos ir įvertinimo procesai būdingi lingvistiniams kodams, socialinėms normoms ir lingvistinei praktikai (kalbėjimo būdams) (Bartmiński 1995: 254). Gudavičius (2000: 64) remiasi Renatos Gžegorčykovos (Grzegorzczkova 1998: 114) stereotipo samprata ir rašo, kad tai „nusistovėjusios reikšmės konotacijos, su atitinkamu tikrovės reiškiniu susijusios asociacijos, įtvirtintos kalboje frazeologizmuose ir kituose santykinai stabiluose junginiuose“.

¹⁵ Plg.: „Santykių tarp grupių intensyvumas yra koreliuotas su stereotipo adekvatumu tikrovei“ (Kuzmickaitė, Tamošiūnaitė 2000: 25).

¹⁶ „Stereotipai keičiasi priklausomai nuo socialinio konteksto. Todėl stereotipai turėtų būti laikomi „teisingais“ ta prasme, kad jie atspindi socialinius pokyčius. Validumo požiūriu, keičiantis tikrovei, stereotipai taip pat turi keistis. Reikia pažymėti, kad stereotipai reprezentuoja realybę grupės lygiu ir atskleidžia visuminės socialinės kategorijos savybes“ (Kuzmickaitė, Tamošiūnaitė 2000: 29).

¹⁷ Plačiau apie S-A-T žr. Rutkowska ir kt. (2017: 29–35).

Atsižvelgiant į tai, kad šiame darbe atliekamas tyrimas yra siauresnis už plačiąją stereotipo sampratą ir platesnis už siaurąją, apie dinamišką *kito* suvokimą kolektyvinės monografijos autorės kalba pasirinkusios metodologiškai neutralų *vaizdinio* terminą¹⁸. *Vaizdinys* – tai galintis kisti tam tikras žmogaus sąmonėje glūdintis apibendrintas ankstesnio suvokimo ir (ar) patirties mentalinis vaizdas¹⁹. Vaizdinio kilmą atmintyje, vaizduotėje ir mąstyme reguliuoja kalba (VLE_e). Taigi įžodinta kalba reprezentuoja vaizdinį ir leidžia jį nagrinėti kaip bendraujant (iš)reiškiamą individualios ir kolektyvinės pasaulėžiūros modelį, tam tikru laikotarpiu susiformavusį ir (ar) besiformuojantį socialinėje kultūrinėje aplinkoje. Iš *aš*, lietuvių²⁰, perspektyvos monografijoje, išsiaiškinus leksemų (*kaimynas, draugas, priešas, latvis, baltarusis / gudas, lenkas, rusas, vokiečiai*) reikšmes pagrindiniuose lietuvių kalbos aiškinamuosiuose žodynuose, nagrinėjami *kito* – *kaimyno, draugo, priešo, latvio, lenko, baltarusio / gudo, ruso, vokiečio* – vaizdiniai.

Siekiant įgyvendinti toliau užsibrėžtus uždavinius iš dalies monografijoje remiamasi ir komparatyvistinės imagologijos teorija, kur skiriamas stebintysis ir stebimasis. Imagologijos dėmesio centre yra skirtingi stebinčiojo požiūriai į stebimąjį kaip *kitą* (manija, fobija, filija, idiokrazija) (plačiau žr. Antanaitytė 2016: 13–14; 2018: 38). Pasakytina, kad imagologijoje, kalbant apie tautą ar kultūrą, paprastai

¹⁸ *Vaizdinio* kaip siauresnio už *konceptą* terminą savo darbe vartoja Vilija Sakalauskienė (2021: 4, 17), kuri, taikydama kalbinio pasaulio vaizdo metodologiją, sukurtą Liublino etnolingvistinės mokyklos, nagrinėja leksemą *žmogus* sisteminių ir kai kurių tekstinių lietuvių tarminių žodynų duomenų pagrindu.

¹⁹ Plg. LKŽc: *vaizdinys* ‘elementarus suvokimų apibendrinimas; atgamintas sąmonėje daiktų bei procesų (arba jų atskirų savybių) apibendrintas vaizdas’. VLE_e: *vaizdinys* ‘daiktų, reiškinių, įvykių ar jų ypatybių vaizdas, kuris kyla atmintyje ar vaizduotėje ir yra ankstesnio suvokimo ar patirties atkūrimas’.

²⁰ Apie lietuvių miestiečio – skirtingą kauniečio ir vilniečio – savivoką plačiau žr. Trinkūnienė (2000) ir ten cituojamą literatūrą. Apie lietuvių – skirtingas aukštaičio ir žemaičio – intelekto savybes, emocinius išgyvenimus ir asmenybės bruožus etnopsichologijos aspektu plačiau žr. Bliumas (2000) ir ten cituojamą literatūrą.

„Lietuviams nebūdingas etnocentrizmas – jie nesuteikė savo tautybei išskirtinių teigiamų bruožų, taip pat neužėmė aukščiausios padėties statusų struktūroje. [...] Etnocentrinės tendencijos laikytinos normaliu teigiamo savęs įvertinimo reiškiniu. Taigi, jų nebuvimas rodytų tam tikrą lietuvių netikrumą, nepasitikėjimą savimi, sakytume, nevisavertiškumo kompleksą. Lygindami save su Vakarų Europos žmonėmis, lietuviai nesijautė lygiaverčiai“ (Trinkūnienė 2000: 69). „Visi pastaraisiais metais Lietuvoje atlikti etnostereotipų tyrimai rodo darbštumą esant svarbiausiu lietuvių etnostereotipą formuojančiu bruožu“ (Trinkūnienė 2000: 70–71).

kaip svetimas suprantamas *kitas* tampa kitataučio, užsieniečio sinonimu (Antanaitytė 2018: 39). Tyrimas šiame darbe taip pat grindžiamas skirtingų mokslo sričių (antropologų, etnologų, (etno(psicho))lingvistų, literatūrologų, filosofų, (socialinių) psichologų, sociologų, istorikų ir kt.) darbais, kurie pagal konkrečią nagrinėjamą temą plačiau pristatomi atskirose monografijos dalyse.

Autorės laikosi požiūrio, kad *kito* pažinimas ir savęs atpažinimas vyksta pirmiausia per kalbą. Todėl pasirinkti vaizdiniai buvo tirti įvairiuose skirtingų laikotarpių tekstynuose siekiant pasižiūrėti, ar keičiantis istorinėms, politinėms, kultūrinėms ir kt. aplinkybėms vyksta požiūrio ir paties vaizdinio transformacija.

Apibendrintas tyrimo **objektas** – leksemomis *kaimynas, draugas, priešas, latvis, lenkas, baltarusis / gudas, rusas, vokiečiai* pasakomas žmogus, kuris remdamasis savo nuostatomis – santykinai (ne)palankiu vertinimu – (naujai) suvokia kitą žmogų tam tikrame laikmetyje; stebėdamas, (ne)bendraudamas, (ne)bendradarbiaudamas su juo kaimynystėje jį pažįsta.

Kolektyvinės monografijos **tikslas** – derinant struktūrinį ir kognityvinį požiūrį, remiantis žodyninių reikšmių ir iliustracinių pavyzdžių su skirtingomis žodžių *draugas, priešas, kaimynas, latvis, lenkas, baltarusis / gudas, rusas, vokiečiai* formomis XX–XXI a. pr. tekstynuose analize, parodyti žodžių reikšmių poslinkius, išnagrinėti *kito* vaizdinio dinamiką lietuvių pasaulėžiūroje skirtingais laikotarpiais. Į etnonimais pasakomus vaizdinius žiūrима bendresniu kaimyno, draugo ir priešo aspektu. Latvio, lenko, baltarusio / gudo, ruso, vokiečio vaizdiniai analizuojami kreipiant dėmesį į kontekstus.

Siekiant tikslo keliama **uždaviniai**: 1) išanalizuoti pagrindiniuose lietuvių kalbos aiškinamuosiuose žodynuose esančius duomenis, susijusius su nagrinėjamų žodžių definicijomis ir leksiniu semantiniu lauku; 2) kompleksiskai – semantinės analizės, interpretaciniu ir aprašomuoju metodais – išanalizuoti ir derinant struktūrinį požiūrį į reikšmę su kognityviniu (t. y. einant nuo konkretaus žodžio reikšmės (-ių) prie viso sakinio prasmės) aptarti, kaip vertinami kaimynas, draugas, priešas, kitos tautybės žmonės trijų tekstynų diskurse; 3) aptarti etnonimu pasakomą kitatautį kitų, ypač monografijoje nagrinėjamų, tautų bendradarbiavimo, išvaizdos ir charakterio bruožų, buities, mokslo, istorijos, politikos, kultūros, religijos ir kt. kontekstuose; 4) remiantis tekstynais išsiaiškinti, ar / kaip kintant istorinėms, politinėms, ekonominėms, kultūrinėms ir kt. aplinkybėms keičiasi lietuvių požiūris ir santykis su *kitu*, kaip tą kitimą atspindi tiriamųjų sakinių semantika ir struktūra.

TYRIMO ŠALTINIAI IR EMPIRINĖ MEDŽIAGA

Šioje kolektyvinėje monografijoje nagrinėjami *kito* vaizdiniai apibrėžiami remiantis trimis pagrindiniais šaltiniais – skirtingais, bet vienas kitą papildančiais ir iš dalies sutampančiais tekstynais. Tai elektroniniai „Lietuvių kalbos žodynas“ (LKŽ²¹), Moderniosios tapatybės ideologinio naratyvo tekstynas (MTINT) ir Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas (DLKT). Tekstynai „apima dešimtimis ir šimtais skaičiuojamus milijonus autentiškai pavartotų žodžių. Tai nėra specialiai sugalvoti pavyzdžiai, o gyvas kalbos vartojimas, todėl semantikos prasme tekstynas yra ypač vertingas leksikos tyrimo šaltinis“ (Macijauskaitė 2000: 121). Be to, tekstynai „atspindi gyvenimą, o gyvenimas yra nuolatinė kaita, kuri turi būti teisingai, objektyviai ir nedogmatiškai atspindėta ir aprašyta“ (Čermák 2000: 296). Pasakytina, kad šiame darbe paprastai nagrinėjami tekstynų pavyzdžiai, kur vartojamos skirtingos vyriškosios, kaip nežymėtos, giminės aptariamų leksemų formos. Reikalui esant remiamasi ir pavyzdžiais su moteriškosios giminės aptariamųjų žodžių formomis. Tekstynų pavyzdžiuose pataisytos pačios paprasčiausios korektūros klaidos ir smulkūs apsirikiimai (pvz., praleistos raidės, nelietuviškos kabutės, brūkšniai ir pan.).

100 metų rašytas akademinis „Lietuvių kalbos žodynas“ (LKŽ) laikomas vienu svarbiausių XX amžiaus pirmosios pusės²¹ kultūros tekstų, lietuvių tradicinės tapatybės, lietuviškos pasaulėžiūros ir pasaulėjautos atspindžiu (Zabarskaitė 2010: 130, 136; 2012: 241, 244, 247, 252; plg. Rutkovska 2021: 184). Kristina Rutkovska (2021: 187) teigia, kad „tai tautinį, liaudišką ir iš dalies religinį pasaulėvaizdį atskleidžiantis tekstas“. LKŽ pateikiama duomenų iš 445-ųjų 1547–2001 m. rašytinių ir rankraštinųjų lietuvių kalbos šaltinių, iš 492-jų lietuvių kalbos tarmių vietovių nuo 1902 m. Šiame žodyne, kur moksliai aprašyta apie pusė milijono antraštinių ir paantraštinių lietuvių kalbos žodžių, naudotasi 4,5 mln. vienetų kartoteka (Zabarskaitė 2010: 130, plg. 2012: 239; Gritėnienė 2020b) – „bendrinės lietuvių kalbos, tarmių bei senųjų raštų žodžių vartojimas gausiai iliustruojamas autentiškais sakiniais²²“ (Zabarskaitė 2012: 243). „Pasitaiko ir smulkiosios tautosakos, dainų, tikėjimo fragmentų“ (Rutkovska 2021: 187). Būtent iliustraciniai pavyzdžiai „gali atverti ir žodžio vertę

²¹ „Nors paskutinytis LKŽ tomas išėjo jau XXI amžiuje, didžiausia iliustracinių pavyzdžių dalis ir iš gyvosios kalbos, ir iš raštų surinkta maždaug iki XX a. vidurio“ (Zabarskaitė 2012: 147).

²² Plačiau apie žodžių rinkimo LKŽ principus ir žodžių iliustravimo LKŽ nuostatas žr. Zabarskaitė (2010: 131–136).

pasaulėvaizdyje. [...] Žodyno autorius yra kolektyvinis, žodžio vertę paliudija ne vienas kalbos atstovas, o keli kalbinės bendruomenės nariai. Tai suteikia vertinimui objektyvumo“ (Zabarskaitė 2012: 247). Aurelija Gritėnienė (2020c: 42) atkreipia dėmesį, kad skaitant akademinį žodyną taip pat dera turėti omenyje, kad sovietiniu laikotarpiu jis neišvengė režimo primestos cenzūros bei ideologinio kišimosi į žodyno turinį. Ji (Gritėnienė 2020c: 42–43) mini, jog 1947 m. išėjęs Juozo Balčikonio redaguotam II žodyno tomui po metų spaudoje pasirodė žodynininko (vėliau – vieno iš vyriausiųjų žodyno redaktorių) Jono Kruopo recenzija, kurioje jis, prisitaikydamas prie to meto aplinkybių, teigė, kad „žodynas negali būti apolitiškas ir beidėjiškas. Jis, kaip ir kiekvienas tarybinis mokslo veikalas, turi turėti vieną pagrindinį tikslą – tarnauti liaudžiai, prisidėti prie visuomenės komunistinio auklėjimo, prie buržuazinių liekanų iš žmonių sąmonės išgyvendinimo“ (Kruopas 1948: 45). Po daugelio metų buvęs Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktorius prisiminė, kad anuo metu šis Balčikonio redaguotas tomas „sukėlė didelį nepasitenkinimą partijos Centro komitete, tomas buvo išimtas iš apyvartos ir sunaikintas, išlikę egzemplioriai tapo bibliografinė retenybe“ (Žukas 2005: 56). Taigi Balčikonio parengti „I ir II tomai buvo „perrašyti“ pagal sovietinių mokslo ideologų modelį. Nuo III tomo 1956 metais buvo pakeista žodyno rašymo instrukcija, pirmieji du tomai paslėpti spec. fonde, profesorius J. Balčikonis atsistatydino. Pagrindiniai sovietinių ideologų reikalavimai buvo: žodžių straipsniuose pateikti pavyzdžių iš sovietinės literatūros, Lenino raštų, komunistinės spaudos [...]“ (Zabarskaitė 2010: 129). Pagrindinė pirmų dviejų tomų „perredagavimo“ ir „perrašymo“ priežastis buvo ta, kad jis „turėjo būti socialistinės sąmonės įtvirtinimo pagrindas“ (Tamulionienė 2003: 63). Kaip teigia Aldonas Pupkis, tuo metu prasidėjo plataus masto žodyno kritika – „vidinėse recenzijose, svarstymuose, Mokslų akademijos visuotinių susirinkimų sesijose ir Visuomeninių mokslų skyriaus biuro posėdžiuose, vidiniuose Lietuvių kalbos instituto renginiuose. [...] Pačiame institute prie žodyno teksto rašytojų būdavo pristatomi partijos siųsti tikrintojai [...]“ (Pupkis 2013: 433). Primintina, kad 14 žodyno tomų buvo leidžiami sovietų okupacijos metais. Mažiau sovietinės ideologijos paveiktas buvo 1991 m. išėjęs XV tomas, „nuo XVI tomo žodyne sumažėjo ideologinės medžiagos, o po nepriklausomybės atkūrimo jos visai nebeliko“ (Zabarskaitė 2010: 129). Taigi „didžioji dalis žodyno buvo cenzūruojama pagal griežtą ideologinį modelį, kelis dešimtmečius sakiniai iš įvairių rašytinių šaltinių ir gyvų istorijos liudininkų buvo renkami ir užrašomi veikiant (savi)cenzūrai, kuri vykdė sovietizaciją ir nepageidaujamą realybę

keitė dirbtinai sukonstruota“ (Gritėnienė 2020c: 43). Tačiau vis dėlto dera sutikti, kad net ir anuomet „mokslui buvo svarbiausi tarmių ir senųjų tekstų faktai, gyvi sakiniai, ryškinę tautos gyvenimą, mąstymą“ (Vitkauskas 2002: 11).

Į LKŽ kolektyvinės monografijos autorės žiūri kaip į atskirą XX a. pirmosios pusės tekstyną, kuriame atsispindi to laikmečio žmogaus psichologinės, (psicho)socialinės, ideologinės ir kt. nuostatos²³. Remiantis jo autentiškais pavyzdžiais, kur atspindimi žmonių jausmai ir mąstymas gyvenimo kasdienybėje, pirmiausia rekonstruojami ir reprezentuojami liaudiški *kito* vaizdiniai. Šiam tyrimui empirinė medžiaga rinkta iš viso 2018 m. atnaujintos elektroninės žodyno (LKŽ_e) versijos hiperteksto. Monografijoje analizuojami tik tie pagal detaliąją paiešką dvidešimties tomų žodyno diskurse rasti pavyzdžiai, kur pasakoma kaimyną, draugą, priešą arba nagrinėjamą tautybę reiškianti leksema. Taigi tiriamų pavyzdžių antraštinis žodis, kuris nurodomas prie pavyzdžių skliaustuose, gali būti bet koks. Rašytinės ir sakytinės kalbos pavyzdžiai, kuriais atspindima visų žodyno kūrėjų – tarmių atstovų, iš kurių buvo užrašyta medžiaga, rašytojų, senųjų raštų autorių ir kt. – pasaulėžiūra, aptariami kartu. Pavyzdžiai neskirstomi laikotarpiais. Iliustracinius sakinius iš raštų kalbos galbūt būtų galima skirti pagal laikotarpius, tačiau tai padaryti sunku su sakiniais, užrašytais iš žmonių. Konkretus nagrinėjamų pavyzdžių kiekis nurodomas atskirose monografijos dalyse.

Iš LKŽ_e nagrinėjami ne tik autentiški pavyzdžiai, bet ir pasirinktų aptarti žodžių definicijos. Pastarosios svarbios ir „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ (DLKŽ_e), ir „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“ (BLKŽ_e). Čia, kitaip nei LKŽ_e, teikiamos tik dabartinėje lietuvių kalboje vartojamos žodžių reikšmės su pavieniais pavyzdžiais. Kaip teigia Rutkovska (2021: 186), „atliekant reikšmės sertifikavimą definicijos lygmeniu įvairiuose žodynuose [...] faktiškai atkuriamą sąvokos formavimosi eiga ir su ja susiję procesai (reikšmės specifikacija, centralizacija, metaforizacija kaip pagrindinis polisemiją formuojantis mechanizmas)“. Taigi remiantis minėtuose elektroniniuose žodynuose teikiamomis žodžių apibrėžtimis bus geriausiai matyti aptariamų žodžių reikšmių dinamika, koreliuojanti su vaizdinių raida. Be to, referuojami pagrindiniuose aiškinamuosiuose žodynuose teikiami vediniai ir dūriniai, reikšmingai

²³ Plg.: „Leksikografinio straipsnio kolektyvinį kūrėją sudaro: • sakytojas (gyvosios tarmės atstovas arba rašytinio teksto autorius); • klausytojas / užrašytojas (kartotekos kortelių autorius: tekstų išrašai, užrašyti tarmių duomenys); • įvertintojas (redaktorius arba redaktoriai); • patvirtintojas (vyriausiasis redaktorius)“ (Zabarskaitė 2010: 136).

papildantys aptariamų žodžių leksinį semantinį lauką. Pastarasis išplečiamas ir sinonimų (SŽ_e) bei antonimų (AŽ_e) žodynuose teikiamais duomenimis. Pasakytina, kad SŽ_e rašytas daugiausia remiantis medžiaga iš „Lietuvių kalbos žodyno“ (I–XI t.), „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ (1972), naudotasi ir gausia „Lietuvių kalbos žodyno“ kartoteka. AŽ_e iliustraciniai pavyzdžiai imti iš gyvosios kalbos, tautosakos, LKŽ I–XX tomų, lietuvių literatūros klasikų, įvairių raštų bei periodikos. „Lietuvių kalbos žodynai [...] buvo rengiami remiantis įvairiais lietuvių prigimtinės kultūros šaltiniais ir gali būti laikomi kultūriniais, t. y. kultūros pagrindu parengtais, žodynais“ (Rutkovska 2021: 182).

Moderniosios tapatybės ideologinio naratyvo tekstynas (MTINT) yra nuo 2018 m. Lietuvių kalbos institute kaupiamas ir viešai prieinamas publicistikos tekstynas, kurio tikslas – sukurti pakankamą publicistikos duomenų bazę, kad būtų galima atlikti kalbinio diskurso tyrimus ir moderniosios tapatybės ideologinio naratyvo analizę. 1928–1998 m. publicistikoje matyti ekonominis, politinis laikmečio kontekstas. „Politika visuomet turi būti kontroliuojama ir kritikuojama remiantis etika. Ši antroji socialumo forma įvertina tą paslaptį, kuri kiekvienam yra jo gyvenimas“ (Levinas 1994: 82). Atsižvelgiant į tai, politinis ir ekonominis kontekstai vertinami remiantis kasdienių santykių tarp žmonių kriterijais. Konkrečių vaizdinių minėtuose kontekstuose analizė MTINT atlikta, atsižvelgiant į minėtus istorinius lūžius ir šimtmetį pagal turimą medžiagą padalijant į tris sąlyginius laikotarpius, kurie ne visai sutampa su pradžioje minėtais istoriniais. Visų pirma aptariamai prieškario (1928–1930 m. „Lietuvos aido“ numerių), tada sovietinio laikotarpio (1945 m. „Tiesos“, 1956–1957 m. „Komjaunimo tiesos“ ir 1962 m. „Tiesos“ laikraščių) ir galiausiai atkurtos nepriklausomos Lietuvos spaudos (1992 m. „Tiesos“ ir 1998 m. „Lietuvos aido“ numerių) pavyzdžiai, kurių konkretus skaičius pasakytas kiekvienoje dalyje. Šie trys Lietuvai svarbūs istoriniai laikotarpiai, iš kurių pirmasis, remiantis turima medžiaga, prasideda 1928 metais, antrasis 1945 metais, o trečiasis – 1992 metais, kaip jau sakyta, pasirinkti tikslingai. Tyrimu siekiama ne tik išsiaiškinti, kaip politiniame ir ekonominiame kontekstuose (ne)kinta matomas kalbos vartotojų požiūris į *kitą*, bet ir laiko aspektu į MTINT žiūrima kaip į sąlyginę LKŽ_e ir DLKT jungtį. Manant, kad aptariamų žodžių reikšmės, jų slinktys geriausiai matyti platesniame kontekste, sakinių pavyzdžiai iš MTINT rinkti su juo. Gretimų sakinių prasmė gelbėja ir siekiant tiksliau nagrinėti vaizdinį.

Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centre sudarytas DLKT – 1992–2011 m. šaltinis. Manytina, jis reikšmingai papildo XX a. ir reprezentuoja XXI a. pradžios lietuvių kalbos vartoseną, kuria remiantis nagrinėjami vaizdiniai. DLKT sudaro grožinės, negrožinės, administracinės literatūros, publicistikos ir sakytinės kalbos pavyzdžiai. Publicistikos tekstynas, kur naujausi šaltiniai datuoti 2008 m., sudaro 63,8 proc. visos DLKT medžiagos. Publicistikai čia²⁴ priskiriama bendroji periodika (respublikinės, vietinės, užsienio ir kt. periodikos tekstai), populiarioji periodika (humanitarinių ir socialinių mokslų, gamtos mokslų, technikos mokslų, ekonomikos ir vadybos, meno ir kultūros, gyvenimo būdo ir kt. tekstai), mokslinė periodika (humanitarinių ir socialinių mokslų, gamtos mokslų, technikos mokslų, ekonomikos ir vadybos, meno ir kultūros, gyvenimo būdo ir kt. tekstai), knygos (autobiografijos, memuarai, atsiminimai, kronikos, metraščiai, dienoraščiai, laišakai, esė, apybraižos ir kt.) ir kt. Vadinasi, DLKT pavyzdžiuose (gali būti) pasakoma ir apie anksčiau nei XX a. susiklosčiusius žmonių tarpusavio santykius. Nors pavyzdžių su viena ar kita tiriamą leksemą iš paskutinio dešimtmečio publicistikos tekstų nėra, tikėtina, kad per pastaruosius metus lietuvių požiūris į *kitą* radikaliai nepasikeitė ir vaizdinių tyrimui ir išvadoms toks atotrūkis nuo šiandienos didelės reikšmės neturėtų turėti. Konkretus nagrinėjamų pavyzdžių skaičius nurodomas kiekvienoje atskiroje dalyje. Pasakytina, kad, į išplėstinės paieškos langą DLKT įrašius tiriamų žodžių kamienus (*kaimyn**, *latv** ir *pan.*) ir iš tūkstančiais DLKT teikiamų duomenų renkant publicistikos pavyzdžius, pastarieji, kaip ir MTINT, imti su kontekstu. Dėmesio skiriama ne tik kolokacijoms su nagrinėjamu žodžiu, bet ir reikšmei, kurią žodžiui suteikia platesnis kontekstas, t. y. sakinys ar net keli. Nagrinėjami pavyzdžiai su skirtingomis vyriškosios giminės leksemų formomis, nes, kaip teigia Andrius Utkas, neatsižvelgiant į leksemos atskirų formų vartoseną, galima prarasti daug naudingos lingvistinės informacijos apie leksemos vartoseną (Utkas 2005: 107). Kaip ir MTINT, etnonimai remiantis DLKT tiriami pagal kontekstus, kurių (kiek skirtingą) pobūdį (išvaizdos, charakterio, karų, kultūros, mokslo, sporto ir kt.) ir eiliškumą atskirose dalyse lemia konkreti medžiaga, nagrinėjamų pavyzdžių tipiškumas. Pavyzdžiui, nagrinėjant vokiečio vaizdinį DLKT pirmiausia aptariamas karų kontekstas, o nagrinėjant latvio – giminystės.

²⁴ Plačiau žr. <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/menu?page=about>.

Tiek MTINT, tiek DLKT XX–XXI a. publicistika kaip šaltinis analizuoti vaizdinius pasirinkta visų pirma dėl savo „kaip tarpininkės“ (Bitinienė 2007: 17; Župerka 1983: 108) ypatybių²⁵. Kazimieras Župerka (1983: 99, 101, 108; plg. 2012: 79) kalba apie tai, kad du ryškiausiai postilius – laikraštinių²⁶ (rašytinių) ir oratorinių (sakytinių) – turintis publicistinis stilius yra meninio ir nemeninio (dalykinio *resp.* buitinio) stilių, arba kalbos sferų, sandūroje, tiksliau, arčiau nemeninio stiliaus (Župerka 2012: 79). Jis (Župerka 1983: 108; plg. Župerka 2012: 87; Bitinienė 2007: 24; Marcinkevičienė 2008: 91–92) rašo, kad, „skirtingai nuo dalykinių stilių (mokslinio ir administracinio), būdingas publicistikos požymis yra subjektyvus vertinimas. Vadinasi, publicistinis tekstas [...] yra lyg pusiaukelėje tarp dalykinio ir meninio stiliaus“. Publicistikos, kaip stiliaus, tikslas – „ne tik išdėstyti faktus, bet ir atitinkamai nuteikti, įtikinti skaitytoją“, jai būdinga komunikatyvinės ir ekspresyvinės (Župerka 1983: 108), arba pranešimo (aktualios informacijos) ir poveikio (agitacijos bei ekspresijos), funkcijų dermė. Audronė Bitinienė, publicistinį stilių suprasdama kaip periodiką (laikraščius, žurnalus), teigia, kad „pirminė publicistikos paskirtis – atspindėti visuomenės gyvenimą (fiksuoti faktus, įvykius) ir tik tada jį veikti ir valdyti“. Arba, kaip cituodamas Grace Andrus de Laguną (1927) rašo Simas Karaliūnas (1997: 108), „kalba yra svarbus būdas žmonių kooperacijai įgyvendinti. [...] Žmonės nekalba tik tam, kad savo jausmus nuramintų, širdį išlietų ar savo nuomonę išsakytų, bet kad sužadintų partnerių, kompanionų reakciją ir paveiktų nusistatymus, pažiūras bei veiksmus“. „Interakcijos bei komunikacijos esama ir tarp tokių žmonių, kurie tiesiogiai niekad nesusidūrė ir nesusiduria, bet vienas kitą veikia per sudėtingą visuomeninių institucijų sistemą, kurią funkcionuoti įgalina pranešimų perdavinėjimas techninėmis ryšio priemonėmis per atstumą. Toks interakcijos bei komunikacijos tipas esti, pavyzdžiui, [...] tarp straipsnio autoriaus ir plačių laikraščio skaitytojų sluoksnių, kuriems tas autorius komunikuoja savo nuomonę“ (Karaliūnas 1997: 96). Galiausiai, „kadangi informacijos perdavimas, jos cirkuliacija visuomenėje laikoma komunikacija, tai psichosocialiniu atžvilgiu komunikacija galų gale, matyt, yra žmonių elgsenos

²⁵ Apie tai, kodėl nagrinėjant vaizdinius (konceptus) svarbu publicistika, plačiau žr. Vaičiulytė-Semėnienė (2018: 110–111 ir ten cituojamą literatūrą). Čia pasinaudota dalimi autorės paskelbto straipsnio.

²⁶ „Laikraštiniai žanrai yra informacija, straipsnis, feljetonas, reportažas, apybraiža ir kt. Esama ir tarpinių žanrų, mokslinė publicistika“ (Župerka 1983: 101–102, dar žr. t. p.: 108). Apie publicistikai priskiriamus žanrus, jų tipologiją, klasifikavimo kriterijus ir t. t. plačiau žr. Marcinkevičienė (2008).

keitimas ir reguliavimas“ (Karaliūnas 1997: 107). Bitinienė (2007: 20) priduria: „iš adresato [skaitytojo] tarsi atimama pasaulio pažinimo įvairovė, galimybė į jį žvelgti savu žvilgsniu: adresatas turi paklusti adresanto įtaigai, perimti jo požiūrį į tikrovės reiškinius“²⁷. Būtent tokie „bevaliai“, mokantys skaityti ir rašyti, bet nekritiški, „sudarą daugiau kaip pusę klausytojų ar skaitytojų“.

Atsižvelgdamos į tai, kad publicistikai priskiriamų tekstų paskirtis yra informuoti, vertinti ir (su)formuoti daugumos skaitytojų, arba viešąją, nuomonę, kolektyvinio darbo autorės mano, kad publicistikos pavyzdžiuose matysimas vienas ar kitas vaizdinys atliepia tam tikro laikotarpio aktyvių skaitytojų lietuvių galvose aktualiai su(si)formuotą *kito* interpretaciją arba yra į ją panašus. Ši interpretacija papildoma LKŽ_e, kur labiau atspindima agrarinė Lietuva, tekstyno duomenimis.

MOKSLINIS NAUJUMAS IR REIKŠMĖ

Remiantis akademinio LKŽ kaip įvairialypio tekstyno medžiaga, jau yra tyrinėti vaizdiniai ir pasaulėvaizdžiai. Aptartas lietuvių politinis pasaulėvaizdis (valstybė, įstatymas, valdžia) (Zabarskaitė 2010), pasitelkus žodyne fiksuotą Adalberto Bezenbergerio medžiagą, aprašytos marios, pamarys ir pamariškis (Zabarskaitė 2012), nagrinėta krašto semantika (Ragauskaitė 2014), aptarti lietuvių šermukšnio (Gritėnienė 2016) ir žodyno vaizdiniai (Gritėnienė 2017), pokario Lietuvos partizanas (Gritėnienė 2020a). Remiantis LKŽ duomenimis (reikšmių apibrėžtimis ir iliustraciniais sakiniais) nagrinėtas carinės Rusijos konceptas (Gritėnienė 2020b), dėmesio skirta rusui (Švambarytė-Valužienė 2007) ir Rusijai (Gritėnienė 2020c). Taip pat tirta LKŽ reikšmių aiškinimuose ir iliustracijose glūdinti terminologinė informacija (Umbrasas 2019), Lietuvos totoriaus konceptas (Liutkevičienė, Palovienė 2021). Remiantis LKŽ duomenimis tirtos vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje (Rutkovska ir kt. 2017), kalba, tauta, valstybė (Smetonienė ir kt. 2019). LKŽ_e iliustracinių pavyzdžių pagrindu šio kolektyvinio darbo autorės taip pat yra paskelbusios publikacijų nagrinėjama monografijoje tema:

Gaidienė Anželika. Priešas „Lietuvių kalbos žodyne“. – *Bendrinė kalba* 93, 2020, 1–26;

²⁷ Dar plg.: „Svarbu ne ką žmonės galvoja, o kaip turėtų galvoti“ (Bitinienė 2007: 12).

Gritėnienė Aurelija. Rusas „Lietuvių kalbos žodyno“ pasaulėvaizdyje. – *Acta Linguistica Lithuanica* 84, 2021a, 122–148;

Liutkevičienė Danutė. Vokietis „Lietuvių kalbos žodyno“ pasaulėvaizdyje. – *Ben drinė kalba* 93, 2020, 1–39.

Nagrinėjamu šiame darbe aspektu vaizdiniai tirti ir remiantis DLKT medžia ga. Tekstynų lingvistikos metodais nagrinėti etnonimai *lenkas, rusas, čigonas, karaimas, romas, žydas* DLKT periodikoje ir grožinėje literatūroje (Žydonis 2010). Pa gal būdvardžių *baltarusiškas (-a), latviškas (-a), lenkiškas (-a), rusiškas (-a), vokiškas (-a)* formas aptartas kaimyninių tautų atstovų charakteris (Papaurėlytė-Klovienė 2010). Remiantis DLKT publicistika ištirta lenkų tautybės moters samprata (Čižik-Proka ševa 2020). Šios monografijos autorės straipsniuose analizavo DLKT publicistikoje matomą draugą, kaimyną, latvį, vokietį, rusų karius, Lietuvos lenkus ir neigiamą lenkų įvaizdį:

Čižik-Prokaševa Veslava. Nehatyvnyi obraz poliakiv u korpusi suchasnoi lytov skoi movy [Neigiamas lenkų vaizdinys Dabartinės lietuvių kalbos tekстыne]. – *Folia Philologica* 2, 2021, 4–16;

Čižik-Prokaševa Veslava. Lietuvos lenkų vaizdinys pirmuoju Lietuvos nepri klausomybės dešimtmečiu (Dabartinės lietuvių kalbos tekстыno pagrindu). – *Prace Bałtystyczne* 8 (spausdinama);

Gritėnienė Aurelija. Rusų kariai Dabartinės lietuvių kalbos tekстыne. – *Folia Phi lologica* 1, 2021b, 10–19;

Liutkevičienė Danutė. Vokiečio vaizdinys publicistikoje. – *Verbum* 12, 2021.

Vaičiulytė-Semėnienė Loreta. Jak jest rozumiany sąsiad w publicystyce (na podstawie danych korpusowych). – Kristina Rutkowska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska (sud.), *Vertybės lietuvių ir lenkų pasaulėvaizdyje 2. Liaudiškasis, tau tinis, daugiatautis ir daugiakultūris paveldas*, Vilnius, Liublinas: VU leidykla, 2021a, 125–147;

Vaičiulytė-Semėnienė Loreta. Latvis „Dabartinės lietuvių kalbos tekстыno“ pa saulėvaizdyje. – *Baltu filologija* XXX(1/2), 2021b, 152–176;

Vaičiulytė-Semėnienė Loreta. Draugo konceptas publicistikoje. – Kristina Rut kovska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska (sud.), *Vertybės lietuvių ir lenkų pa saulėvaizdyje 1. Teorinės prielaidos ir interpretacijos*, Liublinas, Vilnius: VU leidykla, 2020, 337–365.

Iki šiol atskirų MTINT medžiagos tyrimų nėra. Taip pat nėra išsamiai ištirta, koks yra apibendrintas dinamiškas *kito* vaizdinys, remiantis trijų skirtingų tekstūrų medžiaga. Išsamiau neanalizuota, ką apie *kitą* ir kokiuose kontekstuose pasakoja visos iliustracijos didžiojo LKŽ_e žodyno diskurse. Visi anksčiau atlikti etnologiniai ir lingvistiniai tyrimai, aptariami atskirose šio darbo dalyse, daugiausia buvo paremti tik antraštinių žodžių straipsniuose teikiama medžiaga. Taigi šis tyrimas bus svarbus ne tik kalbininkams, bet ir kitų mokslo sričių specialistams: etnologams, tautosakininkams, istorikams, kultūrologams ir kt. Kitataučio vaizdinio tyrimas galėtų būti įdomus ne tik lietuviams, bet ir nagrinėjamos tautos asmenims.

Kolektyvinį darbą sudaro įvadas, aštuonios dėstomosios dalys, išvados, šaltinių ir literatūros sąrašai ir santrauka anglų kalba.

Atskirų monografijos dalių autorės:

Veslava Čižik-Prokaševa: LENKAS, dalis BALTARUSIS / GUDAS;

Anželika Gaidienė: PRIEŠAS, dalis BALTARUSIS / GUDAS;

Aurelija Gritėnienė: RUSAS, dalis BALTARUSIS / GUDAS;

Danutė Liutkevičienė: VOKIETIS, dalis BALTARUSIS / GUDAS;

Loreta Vaičiulytė-Semėnienė: KAIMYNAS, DRAUGAS, LATVIS.

*Niekas taip aiškiai ir tikrai neparodo žmogaus vertę,
kaip jo pasielgimas su kaimynais Vrp1889,84 (LKŽ).*

I. KAIMYNAS

ĮVADINĖS PASTABOS

Kalbėti apie tai, kas ir koks yra kaimynas, savo darbuose imasi sociologai, socialiniai psichologai, kalbininkai ir kitų sričių atstovai. Pavyzdžiui, sociologas Berndas Hammas (1973: 18) teigia, kad kaimynai – tai bendros gyvenamosios vietos pagrindu veikianti socialinė grupė. Kaimynus vienijančioje bendroje vietoje vyksta visos grupės ir kiekvieno atskiro tos grupės nario gyvenimas. Tarpusavio santykiai tarp kaimynų, Hammo nuomone (1988: 173), (su)kuriami veikiant. Pagal tai, kas ir kaip veikiama, apibrėžiama santykių tarp kaimynų dinamika, o pagal tai, kaip suvokiama bendra vieta, kitaip sakant, erdvės ribos, galima kalbėti, kur prasideda ir baigiasi kaimynystė.

Hammo nuomone (1988: 174), kaimynystės pagrindas yra būtinoji pagalba bėdoje (vok. *Nothilfe*), socializacija, komunikacija ir socialinė kontrolė, kurių kiekvienos samprata susijusi su toje visuomenėje vyraujančiomis socialinėmis normomis. Pāstarosios, kaip teigia Davidas Myersas (2008: 501), atspindi socialinius lūkesčius, „*nurodo*, kaip žmonės privalo elgtis“. Pavyzdžiui, „dažnai padedame kitiems ne dėl to, kad sąmoningai apskaičiuojame šio poelgio naudą mūsų asmeniniams interesams,

bet dėl subtilesnių asmeninio intereso formų: kažkas mums sako, jog *privaltume* šitaip pasielgti. Turėtume padėti kaimynui persikraustyti“ (Myers 2008: 500–501). Socialinių lūkesčių požiūriu galima kalbėti apie abipusiškumą. Pavyzdžiui, „duodantysis tikisi vėliau tapti gaunančiuoju, o už neatsilyginimą bus baudžiama tuo pačiu. [...] Palyginti su mažų miestelių ar kaimo žmonėmis, gyvenantieji dideliuose miestuose ne taip noriai perduoda žinių telefonu, rečiau išsiunčia „pamestus“ laiškus, vangiai dalyvauja apklausose, rečiau padeda pasiklydusiam vaikui ar daro nedideles paslaugas“ (Myers 2008: 505).

Kaimynystei, jos kūrimui įtakos turi ne ti(e)k artima vieta, kitaip *artimumas*, bet ir abipusiškumu paremtas *artumas*. *Art(im)umas*, kaip erdvinis artimumas ir glaudus artumas, sukelia simpatiją (Myers 2008: 447). „Kodėl artimumas sukelia simpatiją? Viena priežastis – buvimas šalia. [...] Tačiau svarbu ne vien tai. [...] Artimumas ne tik leidžia pamatyti panašumus ir parodyti vienas kitam dėmesį. Vien tik laukiant tarpusavio sąveikos, simpatija taip pat sustiprėja“ (Myers 2008: 447–449).

Artumui įtakos turi ir socialinis palyginimas (angl. *social comparison*) – savo gebėjimų ir nuomonių vertinimas, lyginant save su kitais. „Gyvenimas dažnai sukasi apie socialinius palyginimus. [...] Mūsų skurdas tapo realybe. Ne todėl, kad turime mažiau, tiesiog kaimynai turi daugiau“ (Myers 2008: 670–671). Per socialinį palyginimą išryškėja ne tik kito, bet ir savęs (ne)palankus vertinimas – nuostatos²⁸. „Kas sieja mūsų vidines nuostatas ir poelgius? Liaudies išmintis teigia, kad elgesys priklauso nuo požiūrio, tačiau remiantis nuostatomis retai galima nuspėti veiksmus. [...] Ir mūsų nuostatų išraiškas, ir elgseną lemia įvairūs veiksniai“ (Myers 2008: 161). Dera pripažinti, kad kaip „piktybiški veiksmai formuoja savąjį Aš“, taip, „laimei, tą patį daro ir moralūs veiksmai. [...] Pozityvi nuostata kurio nors žmogaus atžvilgiu skatina jį pamėgti“ (Myers 2008: 167). Taigi (ne)pozityvių nuostatų raiška – žmogaus (aš) elgesys, parodantis savęs ir kito (ne)vertinimą. Pripažintina, kad „ryšys tarp nuostatų ir veiksmų galioja ir atvirkštine kryptimi: mes ne tik galime savo mintimis išprovokuoti veiksmą, bet ir veiksmais sužadinti mintį. [...] Socialinių vaidmenų sąlygojami poelgiai formuoja nuostatas“ (Myers 2008: 170). Čia galima daryti „svarbią gyvenimišką išvadą: jei norime reikšmingai save pakeisti, nereikia laukti nei nušvitimo, nei įkvėpimo. Kartais reikia tiesiog veikti – pradėti rašyti straipsnį,

²⁸ „Nuostata – palanki arba nepalanki kokio nors dalyko arba asmens vertinimo reakcija, dažnai grindžiama įsitikinimais, o išreiškiama jausmais ir elgesio ketinimais“ (Myers 2008: 153).

paskambinti telefonu, aplankyti žmogų – nors mums ir nesinori to daryti“ (Myers 2008: 184).

Iš to, kas trumpai sakyta, aiškėja – visa ko pradžia yra *aš*: žmogaus gebėjimas žiūrėti, veikti ir (arba) veikti, žiūrėti į save palankiai. Palankumas sau leidžia numanyti analogišką simpatiją²⁹ kitam. Kitaip tariant, palankumas kitam grindžiamas apibusiškumo principu. Tas *kitas*, kaimynas, paprastai nepriklauso mano (*aš*) gyvenimui – šeimai, namams – ir yra man (*aš*) kiek *svetimas*. Kaimyno svetimumas susijęs su tuo, kiek ir kokio dar (be artimos gyvenamosios vietos) tarp kaimynų yra artumą kuriančio bendrumo (požiūrio, interesų, problemų ir pan.). Art(im)umas gimdo palankumu grįstą tarpusavio supratimą, kurį skatina asmeninis interesas. Asmeniniai santykiai tarp kaimynų būna emociškai žymėti: pozityvūs ir negatyvūs, be to, jie gali būti ir neutralūs (Балашова 2017: 134). Aktualu tai, kaip kaimynai, vadovaudamiesi savo nuostatomis ir (arba) socialinėmis normomis, gyvena ir sugyvena. Kaimynų (su)gyvenimas (plg. *suderinamumą*, pagal Myers 2008: 455) yra kasdienis kūrybiškas jų buvimas ir (ne)veikimas greta vienas kito, kuriuo remiantis galima numanyti apie kiekvieno jų kūrybišką buvimą ir (ne)veikimą atskirai – savo asmeninėje erdvėje: namuose, šeimoje arti kito *savo*, namiškio³⁰, žmogaus.

Tai, kad kaimyno suvokimas yra susijęs su namiškiais, matyti ir iš išsamių NAMŲ, ŠEIMOS konceptų tyrimų. Kristina Rutkovska (Rutkovska ir kt. 2017: 116) teigia, kad „namai – tai vieta, kurioje gyvena šeima ir šeimos nariams artimi žmonės, juos sieja dvasinis ryšys. [...] Namus sukurti – tai mokėti sugyventi, gerbti kitus, toleruoti jų poelgius“. O šeima, remiantis K. Rutkovska, – „ne tik giminės, bet ir draugų, žmonių, su kuriais juos sieja dvasinis ryšys, būrys“ (Rutkovska ir kt. 2017: 136). Kaip artimi žmonės namams, šeimai gali priklausyti ir kaimynai³¹. Šeimoje „svarbi jungtis yra ir bendri interesai, pažiūros“, o „turėti gerą, darnią šeimą galima tik

²⁹ DLKŽ_e: *simpatija* 1. ‘palankumas’. LKŽ_e: *simpatija* 1. ‘linkimo į ką malonų, patrauklų jautimas, palankumas’.

³⁰ DLKŽ_e: *namiškis*, -ė ‘šeimynos narys, namų gyventojas’.

Plg. *kaimynas* etimologiją pagal Toporovą (1980: 149; cituojama iš LKEŽDB_e <https://etimologija.baltnexus.lt/?w=kaimynas>): pr. *kaiminan* ‘kaimynas’ siejamas su lie. *kaimýnas* (plg. *kaimýnė*, *kaimýna*, *kaimynijà*, *kaiminýbė*, *kaimýninis*, *kaimynáuti* ir kt.): la. *kai̯mīn̄s* ‘kaimynas’, *kaiminis* ir kt. Šie baltiški žodžiai kildinami iš ide. *koi-m-in-*. Sl. **sěminъ*, kurio refleksai yra s. sl., bažn. sl., s. r. СѢМИНЪ, сѣминъ ‘namiškis, vergas’ ir kt., tiksliai pratęsia nurodytą ide. formą.

³¹ Plg.: „Tai kaimynė ir jos vaikai, kuri irgi tapo mūsų šeima, kai neteko savosios“ (Rutkovska ir kt. 2017: 131).

mokant prisitaikyti“ (Rutkovska ir kt. 2017: 146), „sutarti, nusileisti, išklaudyti ir patarti“ (Rutkovska ir kt. 2017: 139; dar plg. 145–146). Toks mokėjimas, regis, kyla iš minėtų *art(im)umo* ir palankumo.

Tatjana Zaikovskaja (Зайковская 2010: 100), atlikusi asociatyvinį eksperimentą, platų NAMŲ konceptą rusų, rumunų ir bulgarų kalbose Moldavijoje apibrėžia pasitelkdama ir kitų, siauriau apibrėžiamų, konceptų esminius žodžius (stimulus), pavyzdžiui, *kaimynas, mama, tėtis, senelė, vaikai, vestuvės, laidotuvės, kaimas* ir pan. Autorė (Зайковская 2010: 118–121) siūlo nevienareikšmiškas asociatyviniame eksperimente dalyvavusiųjų reakcijas į stimulą *kaimynas* aptarti remiantis graduotu *svetimas* vaizdiniu (plg. Балашова 2017). Pastarasis susijęs su minėtu *art(im)umu*, kitaip kalbant, su graduota *artimas* ir *tolimas* bei *savas* ir *svetimas* skirtimi³².

Rengiant šį skyrių pasinaudota autorės jau paskelbtu straipsniu (Vaičiulytė-Semėnienė 2021a).

³² Plg.: „Вырисовывается следующая картина: в целом в ответах отражено более лояльное отношение к соседям, живущим в большей отдаленности, чем к ближайшим, находящимся в непосредственной близости, хотя с последними надо больше считаться. Реакции респондентов свидетельствуют о том, что они отдают себе полный отчет о том, что соседи, с которыми приходится жить бок о бок, чаще всего далеки от совершенства – хора като хора (люди как люди), со всеми присущими им недостатками, однако с целью поддержания добрососедских отношений необходимо прилагать максимум усилий для того, чтобы жить с ними во взаимопонимании и взаимопомощи“ (Зайковская 2010: 122–123): Matyti tai: apskritai atsakymuose matyti lojalesnis požiūris į atokiau gyvenančius kaimynus nei į artimiausius, nors pastarųjų reikia labiau paisyti. Respondentų reakcijos rodo, kad jie puikiai suvokia, jog kaimynai, su kuriais gyvena greta, dažniausiai yra toli gražu ne tobuli – žmonės kaip žmonės, su visais jiems būdingais trūkumais. Vis dėlto siekiant išlaikyti gerus kaimyniškus santykius būtinos maksimalios pastangos norint, kad gyvenimas su kaimynais būtų grįstas abipusiu supratimu ir tarpusavio pagalba [iš rusų kalbos versta šios dalies autorės].

1. ŽODŽIO KAIMYNAS APIBRĖŽTYS IR VEDINIAI AIŠKINAMUOSIUOSE ŽODYNUOSE

Norint detalizuoti *kaimyno* turinį ir laikantis požiūrio, kad bendroji žodžio reikšmė suvokiama intuityviai ir yra abstrakcija (Karaliūnas 1997: 277–278), svarbu minėti šio žodžio žodynines apibrėžtis.

BLKŽ_e leksema *kaimynas* apibrėžiama kaip ‘arti ko gyvenantis žmogus’ (žr. 1–2 pavyzdžius); skiriamas reikšmės atspalvis – ‘gretimas³³ žmogus’ (žr. 3 pavyzdį). Pagal DLKŽ_e, *kaimynas* – tai ‘gretimas gyventojas; gretimas žmogus’ (plg. 1–3 pavyzdžius). LKŽ_e³⁴ skiriamos trys *kaimyno* reikšmės: 1) ‘gretimas³⁵ gyventojas; gretimas žmogus’ (plg. 1–4 pavyzdžius), 2) ‘valdiny’s’ (žr. 5 pavyzdį), 3) ‘to paties krašto žmogus, savas žmogus³⁶’.

- 1) *Mano laiptinės kaimynė nuolat ką nors skolinasi.*
- 2) *Kaimynai vienas kitam padeda.*
- 3) *Neknark per paskaitą – pažadinsi kaimyną* (juok.).
- 4) *Labai nuo seno tėvai ir jų tėvų tėvai kaimynuose gyveno* E. Miež³⁷.
- 5) *Šitie ... pavargėlius kaimynus ... vargina* DP270.

Iš žodyninių leksemos *kaimynas* apibrėžčių matyti, kad dabartinėje lietuvių kalboje šis žodis vartojamas viena bendresne reikšme. Kalbant apie kaimyną svarbūs

³³ DLKŽ_e: *gretimas* ‘šalia, greta esantis’. *Greta* ‘šalia, palei’. *Šalia* ‘netoli, greta’. *Netoli* 1. ‘arti, čia pat (vietos atžvilgiu)’. *Arti* ‘nedideliu atstumu’.

³⁴ Penktasis *Lietuvių kalbos žodyno* tomas, apimantis *K–Klausinys*, išleistas 1959 metais.

³⁵ LKŽ_e: *gretimas* ‘greta, šalia esantis’. *Greta* ‘šalia, šalimais, grečium, arti vienas kito’. *Arti* 1. ‘netoli (vietai žymėti)’.

³⁶ „Dabartinės lietuvių kalbos *kaimyno* reikšmė – ‘gretimas gyventojas, susijęs su kitais artimais savybės ir gretumo santykiais; to paties kaimo, gyvenvietės ar krašto žmogus’. Senesnė ‘kaimyno’ reikšmė ‘ta baudžiauninkų kategorija, kuri gyveno kaime, buvo kilusi iš kaimo ar priklausiusi kaimui’. *Kaimu-kiemu* buvo vadinama žemvaldžio sodyba. Priesaga *-yna-* yra atėjusi iš priešistorinių laikų, jos kilmė neaiški. Kai kurie iš jos vedinių – sudaiktavardėję būdvardžiai. Tai rodo iš dalies ir tai, kad lytys lygiagretės, pvz., *kaimynas / kaimyna*. Tą patvirtina ir kitos ide. kalbos, pvz., lo. *vicinus* ir *vicus* ‘kaimas’. Seniau galėjęs būti ir būdvardis **kaimynas* ‘kaiminis, kaime gyvenąs, kaimui priklausąs’“ (Lingis 1970: 296–299, cituojama iš LKEŽDB_e: <https://etimologija.baltnexus.lt/?w=kaimynas>).

³⁷ Santrumpos kaip LKŽ_e.

su laiko trukme susiję *būti* ir *gyventi* aktualizacijos skirtumai. Pavyzdžiui, 3 pavyzdyje į avansceną iškeliamas semantinis laiko apribotas *būti*³⁸, t. y. laikinai turėti užėmus vietą, *greta* požymis, o 1 pavyzdyje aktualizuojamas *gyventi*³⁹, t. y. ppr. pastoviai turėti savo namus, buveinę, *greta*; juos abu gali (su)sieti, pavyzdžiui, *gyventi*, t. y. būti gyvam, egzistuoti (plg. *Aš ilgą laiką buvau jo artimas kaimynas – gyvenau čia pat kitoje gatvės pusėje* (DLKT)). Minėtuose žodynuose *gyventi greta* pasakomas trimis esminiais žodžiais: *arti* (arba *gretimas*), *gyventi* (arba *gyventojas*), *žmogus*. Taip eksplikuojami vietos, arba artimumo, būsenos ir tos būsenos turėtojo (kitaip patiento [P], žr. Sližienė 1994: 20), žmogaus, kriterijai. Pavyzdžiui, sakinyje *Aš [P] – jo [Com] artimas kaimynas* vienas iš dviejų žodžio *kaimynas* aktantų žymimas patientą atliepiančiu subjekto vardininku (*aš*), o kitas – sintaksiškai pažemintu (t. y. junginio lygmeniu) komitatyvo⁴⁰ [Com] kilmininku (*jo*). Komitatyvą atliepiantis aktantas gali būti pasakomas ir sakinio lygmeniu, pavyzdžiui, *Mes [P] su juo [Com] buvome kaimynai, kaimynavomės* (BLKŽ_e, ž. *kaimynauti*). Tais atvejais, kai vienas iš *kaimyno* aktantų žymimas naudininku, jis suprantamas kaip beneficentas⁴¹ [B], pavyzdžiui, *Aš [P] jam [B] kaimynas*. Tada į avansceną iškeliamas, aktualizuojamas *mano (aš)* ir *kaimyno (jam)* tarpusavio santykis – artumas, kuris labiau eksplikuojamas, pavyzdžiui, sakinyje *Jis [P] man [B] geras kaimynas*, kur *būti kaimynu* – ‘elgtis⁴², apsieiti⁴³ su kuo kaimyniškai’. *Būti kaimynu* atliepia tam tikro kaimyniško elgesio (gyvensenos) modelį, kuris toliau aiškės iš savarankiškos reikšmės predikatų sakinyje (plg. 1–2 pavyzdžius). Čia svarbu minėti tai, kad žodis *kaimynas* implikuoja ne tik gretimą žmogų, bet ir, kaip užsiminta, gretimus namus. Sakinyje šie semantiniai požymiai gali būti aktualizuojami pasirenkant tipiškai skirtingai suvokiamas vietos raiškas,

³⁸ BLKŽ_e: *būti* 4. ‘(kame, ant ko, prie ko, pas ką, su kuo) turėti užėmus kur vietą, būti kur ar su kuo apsigyvenusiam, apsistojusiam ir pan.’. DLKŽ_e: *būti* 3. ‘turėti užėmus kur vietą, stovėti, gulėti’.

³⁹ BLKŽ_e: *gyventi* 2. ‘(kame, prie ko, arti ko, netoli ko, po kuo, už ko, pas ką) būti, laikytis tam tikroje vietoje, turėti namus, buveinę’. DLKŽ_e: *gyventi* 2. ‘būti tam tikroje vietoje, turėti buveinę’.

⁴⁰ „Komitatyvas [Com] – tai antraeilio agento, patiento, percipiento ar beneficento funkcija, pasirodanti greta atitinkamos pagrindinės funkcijos ir sakinyje dažniausiai atitinkanti prielinksninę konstrukciją *suInstr*“ (Sližienė 1994: 22).

⁴¹ „Beneficentas – adresato, gavėjo, turėtojo funkcija, būdinga gyvoms būtybėms, ypač asmenims, kurių naudai ar nenaudai kas vyksta, darosi, yra“ (Sližienė 1994: 21).

⁴² LKŽ_e: *elgti* 8. refl. ‘gyventi’.

⁴³ LKŽ_e: *apeiti* 13. refl. ‘elgtis’: || refl. ‘gražiai sugyventi’.

pavyzdžiui, *nuėjau į*⁴⁴ *kaimynus* resp. *nuėjau pas*⁴⁵ *kaimynus*, kitais atvejais jie susipina, pavyzdžiui, *buvau kaimynuos*, t. y. buvau kaimynų namuose ir ten pas kaimynus (dar apie tai žr. DLKG 1996: 527–528; plg. 4 pavyzdį).

Minėtuose aiškinamuosiuose lietuvių kalbos žodynuose teikiama per 30 vedinių su kamieniu *kaimyn**. BLKŽ_e atskiru straipsniu teikiamas leksemos *kaimynas* deminutyvas – *kaimynėlis*, o LKŽ_e – moteriškosios giminės *kaimynė*. Kuopinės reikšmės kaimynai – tai *kaimynija* (BLKŽ_e; DLKŽ_e; LKŽ_e) ar *kaimynysta*, *kaimyna* (LKŽ_e). Kaimynija yra susijusi su buvimu ar gyvenimu greta, kaimynu, artumu vietos atžvilgiu – *kaimynyste* (BLKŽ_e; DLKŽ_e; LKŽ_e) ar *kaimynybe* (LKŽ_e).

Kaimynystėje, gretimai esąs – tai *kaimyninis* (BLKŽ_e; DLKŽ_e; LKŽ_e), *kaimynis* (LKŽ_e); o toks, kuris iš kaimynų, – tai *kaimyniškis* (LKŽ_e). Tai, kas būdinga kaimynams, galima pasakyti vediniu *kaimyninis* (BLKŽ_e), o tai, kas būdinga geriems kaimynams, – būdvardžiu *kaimyniškas* (BLKŽ_e). Pastarasis vedinys, kaip ir jorieveiksminis vedinys *kaimyniška* (BLKŽ_e), svarbus ir savo sinonimiškumu būdvardžiui *draugiškas* (BLKŽ_e),rieveiksmiui *draugiška*. Sąsaja su veiksmažodžiu *draugauti* aiškėja iš veiksmažodinio *kaimyno* vedinio – *kaimynuotis* (LKŽ_e), *kaimynauti* (BLKŽ_e; DLKŽ_e; LKŽ_e). Pastarojo vedinio reikšmės žodynuose eksplikuoja tai, kad būnant kaimynu palaikomi santykiai (DLKŽ_e), bendraujama (BLKŽ_e; LKŽ_e), draugaujama (LKŽ_e). Taigi kaimyno vaizdinys vienaip ar kitaip turėtų būti susijęs su draugo vaizdiniu (plačiau žr. II dalį).

⁴⁴ LKŽ_e: *į* 1. 'rodo vietą ar daiktą, kur kreipiamas veiksmas'.

⁴⁵ LKŽ_e: *pas* 1. 'žymint asmenį, kartais ir šiaip gyvą padarą kaip vietą, aplinką, kurioje vyksta veiksmas, pasireiškia būseną'.

2. KAIMYNO VAIZDINYS „LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNO“ ILIUSTRACINIUOSE PAVYZDŽIUOSE

2.1. Kaimynystės erdvė

Prieš akis turint 1000 LKŽ_e pavyzdžių matyti, kad čia pagrindinė vieta, kurioje kuriama kaimynystė⁴⁶, yra kaimas (žr. 1–2 pavyzdžius). Tirtuose pavyzdžiuose pasakoma, kad kaime raibi gaidūžiai gieda, vaikštinėja žąsys, kiaulė žviegia, ganosi jaučiai, karvės, šeriami gyvuliai ir t. t. Miestelis minimas pavieniuose sakiniuose (žr. 3 pavyzdį; žr. toliau).

- 1) *Tokių painų visokių dar daugiau yra, kodėl **kaimynai**, vienam kieme gyvendami, nesutaria* K. Donel¹ (ž. *paina*)⁴⁷.
- 2) *Sukvietė visus savo **kaimynus**, ir turtingus, ir tuos, kur arklu žemę kilojo* V. Krėv (ž. *kiloti*).
- 3) *Susiradę čia Petro **kaimynai** – pandėliečiai ir kamajiečiai – susitelkė į glaudų būrelį* rš (ž. *pandėlietis*).

Iš egocentrinės paprastai kaime, čia, gyvenančio žmogaus (*aš*) perspektyvos matuojant atstumą (žr. 4 pavyzdį), žmogui artimesnis kaimynas yra tas, kuris gyvena po dešinę, po vienu šonu vienas, po antru antras, per tvorą (*šalitvoris kaimynas*), per sieną, kur viškos sueina (žr. 5–6 pavyzdžius), vos toliau gyvenantis, tolesnis⁴⁸, – kiek įryčiau, per plentą, kelią, lauką (*perlaukinis kaimynas*), ant kalno, slėnyje, pagal pat mišką (žr. 7–9 pavyzdžius). Tolimi kaimynai gyvena kažkur tame pačiame kaime (plg. 10 pavyzdį), miestelyje Lietuvoje ir (arba) arčiau ar toliau už jos sienos (žr. 11 pavyzdį). Miestas (pavyzdžiui, Alytus, Ryga) yra tolimesnė, svetimesnė erdvė, kur šalia kaimynus turintis kaimo žmogus važiuoja arba eina, pavyzdžiui, į turgų (žr. 12–14 pavyzdžius; dar žr. toliau).

⁴⁶ Žr. LKŽ_e: *Aš pažinčiome savo tėvulį per du šimtu **kaimynelių**, aš pažinčiome savo motulę per du šimtu verpėjelių, aš pažinčiome savo seselę per du šimtu šokėjelių* (d.) Ad (ž. *per*).

⁴⁷ Iliustracinių sakinių šaltinių santrumpos – kaip LKŽ_e. Skliaustuose nurodomas žodis, iš kurio straipsnio imtas pavyzdys.

⁴⁸ Plg. LKŽ_e: *Tolesnieji **kaimynai*** Ndž (ž. *tolesnis*).

- 4) *Aš sėdėjau (gyvenau) va čia, o kaimynas vos toliau Šr (ž. vos).*
- 5) *Artimiausi mes kaimynai – tvora į tvorą gyvenam Gs (ž. tvora).*
- 6) *Mūsų viškai sueidavo, artimi kaimynai Rs (ž. viškai).*
- 7) *Kaimynai toliau (įryčiau) nuo manęs yr įsikūrę J. Jabl (ž. įryčiau).*
- 8) *Skersai plentą kaimynas lietuvis Dgč (ž. skersai).*
- 9) *Par visą salą kelis: po vienu šonu vienas kaimynas gyvena, po antru antras Kr (ž. sala).*
- 10) *Oi kai aš augau terp kaimynėlių, terpu kaimo bernėlių LTR(Kpč) (ž. terp).*
- 11) *Kaimynai (latviai, lenkai, rusai, vokiečiai) su rašybotomis yra labai atsargūs K. Būg (ž. kaimynas).*
- 12) *Aš kaimynams apsiselbiau, kad ryt važiuoju į miestą Dkš (ž. apskelbti).*
- 13) *Miesto nuošalėliuose atsitinkančių dramų nė artimieji kaimynai nežino Vaižg (ž. nuošalis).*
- 14) *Alytun, turgun visada pėsčios ejom, dar maišą ant pečių tęsi, tai nebuvo toli, o dabar in kaimyną toli Dg (ž. toli).*

Kaimo ir miesto priešprieša matyti ne tik atstumo, bet ir glaudaus ryšio aspektu (plg. 12–13 pavyzdžius). Skirtingai nei mieste, kur ir arčiausias kaimynas nežino arba mažai žino, kas atsitinka, kaime arba miestelyje kaimynai, nepaisydami atstumo, gali pas vieną ar kitą bent trumpam užbėgti. Pavyzdžiai rodo, kad kaimynai ganėtinai žino, kaip kiekvienas jų gyvena, todėl, jei kuris mažiau žinojo, „apsiteirinėjo savo kaimynų“ (rš ž. *apsiteirinėti*). Žmogus arti gyvenantį kaimyną girdi. Pavyzdžiui, kad „už tvoros kaimynas kažin ant ko plūsta“ (Ašb ž. *žengti*), „kaimyno kluone kažkas bums“ (Lzd ž. *bumsėti*), „kažko rydzinosi“ (Gršl ž. *rydzinti*), kaip kaimynuose „žvaguliai suskamba“ (A. Mišk ž. *žvaguliai*), kaip „kiaulė jau žviegia pjaunama“ (Srv ž. *žviegti*). Kaimynas mato, kaip „dabar iš netolimos kaimynų trobos išėjo senelis, pasiramščiuodamas lazdžiuke“ (J. Ap ž. *atvaryti*), kaip pas kaimynus „įkrevezojo du keisti žmonės“ (Alvt ž. *įkrevezoti*), kad „pas kaimyną jau žiburiuoja“ (Trgn ž. *žiburiuoti*), jis atsikėlė ir pan. (dar žr. 15–18 pavyzdžius).

- 15) *Kaimynas kaimyno panaginės (smulkiausias) žinias žino Krok (ž. panaginis).*
- 16) *Ramiai kol kas sėdėjo namie, pasižvelgdamas į kaimyno kiemą, ar tasai tik nerengia jau rogių V. Krėv (ž. pažvelgti).*
- 17) *Motyna taip sušuko, jog ir kaimynai išgirdo Žem (ž. jog).*
- 18) *Piemenys miške ir tai susišaukia, o mes kaimynystėj nesusišauksim! Srv (ž. sušaukti).*

2.2. Bendravimas kaimynystėje

Apie tai, kaip einasi kiek tolim(esn)iam kaimynui, su kuriuo sunku kaime susišaukti, žmogus daugiau (susi)žino jį lankydamas, kai sueina bendro pokalbio tvarkingai, švariai apsirengę (žr. 19–21 pavyzdžius).

19) *Ligi parsibaraginau iš kaimyno, tai pusės kojų netekau* Sn (ž. *parsibaraginti*).

20) *Šventadienį kaimynai suėję lemena lemena ir kalboms galo neranda* Lzd (ž. *lamenti*).

21) *Neturi gėdos eiti į kaimynus tu tokiu krokliu šarku* Šv (ž. *krioklys*).

Kaimyno lankymas pėsčiomis – tai mandagaus elgesio praeities kaime norma, kai per dažną tiesioginį („matau, girdžiu, bendrauju“) kontaktą kaimynai vienas kitą vis artimiau pažindavo ir susižinodavo, kuo kitas kvėpuoja (žr. 22–24 pavyzdžius). (Susi)kalbėjimui labai svarbu bent kiek mokėti, suprasti ir kitą kalbą (tarmę), kai tokia šneka greta gyvenantys kaimynai (žr. 25–28 pavyzdžius). To meto lietuviui, priimančiam kalbantį kita kalba (tarme), labai svarbu yra sava lietuvių kalba, kuri „kiekuo skiriasi nuo kaimynų kalbų“ (J. Jabl ž. *kieka*). Kalba – tai tautos išlikimo garantas, joje išryškėja tautos gyvenimas, kultūra, istorija (žr. 29–30 pavyzdžius).

22) *Juk nemandagu yr kaimyną gerą užmiršti* K. Donel (ž. *mandagu*).

23) *Juodu – artimu kaimynu, kone kas dieną sueina, per tvorą persilenkusi, pasikalba* I. Simon (ž. *perlenkti*).

24) *Toks jau atskyrulis – nė su kaimynais nesueina* Lkv (ž. *atskirulis*).

25) *Užnemunės dzūkai žemaičiais vadina visus nedžūkiškai kalbančius šiaurinius kaimynus* A. Sal (ž. *žemaitis*).

26) *Pas mūsų tie patys kaimynai ne vienaip šneka* (skiriasi tarmė) Stl (ž. *vienaip*).

27) *Kaimynas zanavykas, tai ir kalba zanavykuodamas* Mrj (ž. *zanavykuoti*).

28) *Vilkyškių apyl[inkės] žmonės sako, kad Tilžės pusėn jų kaimynai jau patilžėnuo[–ja] rš* (ž. *patilžėnuoti*).

29) *Kalboje, it stebuklingajame veidrodyje, atšviečia tautų gyvenimas, jų kultūra, jų ramieji ir kruvinieji santykiai su kaimynais* K. Būg (ž. *atšviesti*).

30) *Jotvingiai savo kaimynų anaip tol nebuvo išžudyti, jie tik tai nutauto ir neteko savo kalbos* BIV122 (ž. *nutausti*).

Pavieniai sakiniai leistų manyti, kad kaimyniškas bendravimas kaime (mieste) susijęs su Dievo prisakymais, mokymu (žr. 31 pavyzdį; žr. toliau).

- 31) *Kaip turi šeimyna, **kaimynai** ir tarnai po akim viešpaty savų laikytis ir gyvent?*
DK83 (ž. *viešpats*).

2.3. Kaimynas – (gerai) pažįstamas žmogus

Pažintis, bendravimas tarp kaimynų prasideda ir baigiasi nuo palinkėjimo gero kitam: labos dienos, vakaro arba sudievu (žr. 32–33 pavyzdžius). Pasilabinus bendravimas tęsiamas⁴⁹ ir su kaimynu tampama (gerais) pažįstamais (žr. 22, 34–36 pavyzdžius). Remiantis pavyzdžiais galima teigti, kad gerai pažinti kaimyną kaime – tai ilgai, dažnai su juo bendrauti (plg. 24, 37–39 pavyzdžius). Pasakoma, kad per ilgą laiką bendravimą ir lankymąsi žmogus gali supainioti savo ir kaimyno namus. Kaimynai tampa atpažįstami iš balso. Jie žino vienas kito vardus, pavardes, gali vienas apie kitą daug papasakoti (žr. 40–42 pavyzdžius). Ir šuo, „kai ateina kaimynas, tik bambteli“ (Stk ž. *šuo*). Taip (su)kuriamas artimas ryšys svarbus kaimo bendruomenėje. Gramatiškai artumo kaip savumo santykis gali būti pažymimas posesyvine konstrukcija – *Aš jį kaimynu turiu* (KBI56 ž. *kaimynas*). Pavyzdžiuose pasakoma, kad kaimynui išėjęs namai nutyla, „nė žodžio nespirdi“ (Klt ž. *žodis*), tampa tuštesni (žr. toliau).

- 32) *Labą dieną, **kaimyneli!*** Dkšt (ž. *diena*).
- 33) *Dabar sudievu, jūs **kaimynėliai** ir kiemo draugalėliai* LB53(Vlkš) (ž. *sudievu*).
- 34) *Sveika, kūma, tu **kaimynė**, o kaip tu veikiesi?* JD330 (ž. *veikti*).
- 35) *Ir išėjo jis į girią **kaimynų** aplankyti, su kuo nors pasižinti, pasišnekėti* J. Balč (ž. *pažinti*).
- 36) *Kai **kaimynai** buvom, tai ir pasipažinom* Plv (ž. *pasipažinti*).
- 37) *Aš tavi pažįstu, mas buvom **kaimynai*** Varn (ž. *pažinti*).
- 38) *Dar vos metai, kaip aš tam kieme budavojaus, todėl, kaip naujoks, **kaimynų** visą rabatą ir jų klastą bei šelmystę dar nepažįstu* K. Donel (ž. *rabata*).
- 39) *Ji beveik su nieku iš **kaimynų** nepasižinojo rš* (ž. *pažinoti*).
- 40) *Kad sušneka, tai aš pažįstu – tai mano **kaimynė!*** Ilg (ž. *sušnekti*).
- 41) *Aš įvardijau vardus gerų **kaimynų** ir tu vardyk savųjų* J (ž. *įvardyti*).
- 42) *Apie mane jis apsiteirinėjo savo **kaimynų** rš* (ž. *apsiteirinėti*).

⁴⁹ Plg. LKŽ_e: *Ir būdavo, va **kaimynas** su kaimynu sveikinos, o dabar gi – nebepažįstami* Rk (ž. *va*).

Tirta medžiaga rodo, kad kaimynams (susi)pažinti, bendrauti padeda ir kokio alkoholio (alaus, karstelėjusios žolienės, degtinės) gėrimas (žr. 43–45 pavyzdžius).

- 43) *Kad du **kaimynai** sueina, tai niekada o niekada nebuvo, ka šnapso pasidėję šnekėtų* KzR (ž. šnapsas).
 44) *Susigėrę, susipažinę, **kaimynai** kalbėjo toliau Žem* (ž. sugerti).
 45) *Nebuvau pijokas, bet su **kaimynais** suėjęs po vieną kitą puskvortę sugerdavom* Jnšk (ž. sugerti).

2.4. Lyginimasis tarpusavyje

Pagal tai, kaip kaimynai tarpusavyje bendrauja, elgiasi, (su)gyvena, galima spręsti apie jų vertybes, nuostatas (žr. 46 pavyzdį). Ir atvirkščiai: nuostatos, (ne)palanki žiūra į kitą turi įtakos kaimynų elgesiui. Pavyzdžiui, 47 pavyzdyje kaimynas kalbančiojo matomas kaip širdingas artimasis – tos pačios šeimos ar aplinkos žmogus. Pagal šį pavyzdį, kaimynystėje tikėtinas šeimai būdingas elgesio modelis, o pagal 34 pavyzdį – ir draugams būdingos nuostatos ir veiksmai. Žmogaus vertybės, kaip vidinės nuostatos, atsispindi kitame: tai, ką žmogus galvoja, sako apie kitą, kaimyną, ir dėl to ką nors jam daro arba nedaro, taip žmogus elgiasi su savimi, savo artimiausioje aplinkoje. Riba tarp vienas į kitą žiūrinčių ir vienas kitą matančių kaimynų nutrinama (žr. 48 pavyzdį, žr. toliau). Vieno puoselėjamos vertybės, kuriomis grindžiamas jo gyvenimas, projektuojamos kitame.

- 46) *Niekas taip aiškiai ir tikrai neparodo žmogaus vertę, kaip jo pasielgimas su **kaimynais*** Vrp1889,84 (ž. vertė).
 47) *Ak, mano **kaimynučiai**, ak, širdingi broleliai!* K. Donel (ž. kaimynas).
 48) *Artimieji **kaimynai** žvairauja į tave ar tu į juos rš*(Knt) (ž. žvairuoti).

Žinoma, iš pavyzdžių aiškėja tai, kad kas vienam iš kaimynų atrodo nepriimtina, kitam gali būti elgesio norma (žr. 49–53 pavyzdžius). Randasi skirtingi požiūriai. Pavyzdžiui, iš 51 pavyzdžio aiškėja prieštaringas išdavystės vertinimas⁵⁰: kaimynams, kitaip nei pačiam Stašui, atrodo, kad parsiduoti dvarui nedera. Be to, šiame ir 52–54 pavyzdžiuose aktualizuojama ir socialinio statuso skirtis tarp *valstiečio*, *vargšo*,

⁵⁰ Dar plg. LKŽe: *Kaimynai aną stačiai iškeruoja sakydamys, kad godas anam par akis paržėlęs* J. Jabl (ž. perželti).

dosnaus ir pono, turtingo, godaus. Pavyzdžiai rodo, kad kaime į poną, turtingą kaimyną žiūrėta su nepasitikėjimu, atsargiai, įtariai – kaip į svetimesnį. Pasitaiko ir tolerancijos šiuo aspektu (žr. 55 pavyzdį).

- 49) *Nesikreičiok ant kaimyno, jis nieko pikto negeidžia* Dl (ž. *kreičioti*).
- 50) *O kaimynai mane pirštais badė, kam aš spartakistų šeimą laikęs savo pašaliuose, žmones, kurie visur kalėjimus išmaurioję* I. Simon (ž. *maurioti*).
- 51) *Kaimynai laikė Stašą parsidavėliu ir dvaro šnipu* V. Myk-Put (ž. *parsidavėlis*).
- 52) *Dvaras ne kaimynas, o ponas ne brolis* LzP (ž. *dvaras*).
- 53) *Kaimynai žvilgčiojo į mane įtariai ir vadino striukai – caraitis* J. Dov (ž. *žvilgčioti*).
- 54) *Vidutinį valstietį spaudžia ir turtingasis kaimynas: jis visada iš jo paverš žemę ir niekada nepraleis progos prispausti jį kuo begalėdamas rš* (ž. *kaimynas*).
- 55) *Sukvietė visus savo kaimynus, ir turtingus, ir tuos, kur arklu žemę kilojo* V. Krėv (ž. *kiloti*).

Kaime, kur „viskas atverta kaimynui“ (žr. 56 pavyzdį), žmogus gyvena lygindamas save su kitu (žr. 57 pavyzdį). Iš pavyzdžių aiškėja, kad matydamas, žinodamas, kaip kaimynui sekasi savame ūkyje, žmogus žiūri, kaip (ar) spėja pats apsidirbti. Matyti dvejopa reakcija: mokytis arba pavydėti. Pavydžiam žmogui atrodo, kad kaimynas „piningus semtinai sema“ (Krš ž. *semtinai*), jam sekasi, nes jo laukai aresni, todėl ir aruodas pilnesnis – kaimyno žolė žalesnė (žr. 58 pavyzdį). Kitas, geras, norėdamas būti panašus į kaimyną, ne pavydi (žr. 59–60 pavyzdžius), o supranta, kad deivelės jam nepadės (žr. 61 pavyzdį) ir teks pačiam veikti taip, kaip kaimynas, kuris anksčiau, spėriau pūdyką rungyja, sėją jau baigia sėti, pievoj šieno gubukus susikrauna, javus kula, linus rauna arba su šienapjūte greitai apsielgė ir parvežė pabaigtinį šieno vežimą (žr. 62–64 pavyzdžius). Per lyginimąsi ne tik pripažįstama, kad „kaimyn, tu geresnis“ (LC1887,13 ž. *meknenti*⁵¹), bet ir randasi noras griebtis veiklos, imti pavyzdį iš geresnio, sėkmingesnio kaimyno.

- 56) *Viskas atverta kaimynui: pažiūrėk, palygink ir – nori pavydėk, nori pats pasitempk rš* (ž. *atverti*).
- 57) *Abudu kaimynai nusimanė vienas antro nepralenksią* Vaižg (ž. *numanyti*).
- 58) *Kaimyno pievutė visada žalesnė sp* (ž. *žalias*).
- 59) *Geras kaimynas nepavydės, o piktas neparegės* KrvP(Lp) (ž. *paregėti*).
- 60) *Geras kaimynas mano aruodo nematuoja ir kišenėj neskaičiuoja* KrvP(KzR) (ž. *matuoti*).

⁵¹ LKŽ_e: *meknenti* ‘mikčioti, meknoti’.

- 61) *Kad, ryto atėjęs, rasčiau sulygintą savo darbą su **kaimyno**, tai deivelėms ar raguolių bliūdą, ar kiaušininės pusbliūdį į kalną atneščiau* BsMtIII193 (ž. raguolis).
- 62) *Užsisė[ja] daugiau arų **kaimynas** – kaip lygi būsyt* Pj (ž. užsėti).
- 63) *Antai **kaimynas** pūdyką rungyja, o mūsų nė mėšlas neišvežtas* Vdžg (ž. rungyti).
- 64) ***Kaimynai** jau rovė linus, o mūsųškių dar žirniai klojėjo nemušti į gabanas, raudojo byrėdamos avižos išilgai šniūro* J. Balt (ž. mušti).

Iš pavyzdžių matyti, kad žmogus, norėdamas būti panašus į geresnį, sėkmingesnį kaimyną, siekdamas sau naudos⁵², galėjo griebtis iš kartos į kartą perduodamų burtų, prietarų. Tuo metu tikėta, kad kaimynas gali žmogų užkeikti, burtais paveržti sau jo karvės pieną, rugių derlių, auginamus balandžius, palikti užperėtais kiaušiniai ar užveisti pelėmis (žr. 65–70 pavyzdžius).

- 65) *Tie burtai užrašytojui girdėti nuo tėvų ir **kaimynų*** LTR(Krž) (ž. užrašytojas).
- 66) *Norint pavilioti pienas nuo kaimyno karvės, reikia šv. Jono rytą koštuvį ant vieškelio pavėdylioti ir sakyti tariant **kaimyno** vardą: – Pusę pieno man, pusę pieno tau* TŽIII364 (ž. pavėdylioti).
- 67) *Jei nori, kad rugiai gerai derėtų, tai užsėk **kaimyno** rugius: pasaugojęs, kada jis sės, tą pačią dieną ir tu sėk* LTR(Lp) (ž. užsėti).
- 68) *Kad nori nuo kokio **kaimyno** balandžius prie savęs prijaukinti, tad reik nuo kaimyno lauko tilto kokią medžio skerlę nuplėšti ir padėti, kur balandžiai stovėti tur* LTR (ž. skerlė).
- 69) *Jeigu nori, kad **kaimyno** žąsų kiaušiniai būtų baltūnai, – įėjus jų žąsims į kiemą, varyk su puodekeliu* LMD (ž. žąsis).
- 70) *Jei nori iš sa[vo] namų peles išvest, eik pas **kaimyną** valgydamas* VlK (ž. išvesti).

Žinodamas, kokių, kaimo žmogaus supratimu, kerų, burtų gali griebtis savaudis, kenkėjiškas kaimynas, žmogus savo namus ir ūkį nuo manomo blogio saugodavo: neleisdavo žiūrėti paršiukų, peržegnodavo kaimynams nešamas krekenas (žr. 71–73 pavyzdžius).

- 71) *Jeigu nusiperka paršus, ateina **kaimynė** pažiūrėt – neleisdavo, bijodavo blogų akių* Kdn (ž. pažiūrėti).
- 72) *Rusnės apylinkių žvejai, prieš nešdami krekenų **kaimynams**, idėdavo į indelį truputį druskos ir peržegnodavo, manydami tokiu būdu apsaugosią savo karvę nuo apžyniavimo* rš (ž. apžyniavimas).

⁵² Plg. LKŽ_e: **Kaimynas** dido, kol išdido, ir tau reik disti, bo ant sprando lips kiti J (ž. disti).

73) *Tai, rodos, yra tiesa, kad kitas **kaimynas** kitam gal daug iškados daryti pri bičių, bet ne par žavėtes, bet par kitus [v]odijančius daiktus S. Dauk (ž. žavėtės).*

Kai kaimynų nuostatos, išpažįstamos vertybės (su)panašėja, kuriasi draugiška, šeimyniška bendrystė, kaimynai tampa vieniu (žr. 74–76 pavyzdžius). Kaimynų kaip vienio formavimuisi įtakos turėjo panašus gyvenimo būdas (žr. 77 pavyzdį). Randa si, žinoma, ir tokių, kurie kiekvienas sau gyvena (žr. 78 pavyzdį). Pasakoma, kad kaimynystėje atsiskyrę nebuvo labai mėgstami (žr. 79 pavyzdį).

74) *Mes buvom kaip subinė su marškiniais (artimi **kaimynai**) Šts (ž. subinė).*

75) *Su tais **kaimynais** viena ranka eina, ką padarysi Grd (ž. ranka).*

76) *Jis, **kaimynas**, neįdėtas į mūsų logą, t. y. neįtrauktas į mūsų draugystę JI507 (ž. loga).*

77) *Žiūriu, **kaimyn**, – į senatvę abiedviejų mudviejų kupros pradeda šautis Alvt (ž. šauti).*

78) *Toks jau atskyrulis – nė su **kaimynais** nesueina Lkv (ž. atskyrulis).*

79) ***Kaimynų** kiek nori, visi mandri, visi žėdnas sau gyvena Sug (ž. žėdnas⁵³).*

2.5. Sugyvenimas kaimynystėje: (ne)palankios nuostatos ir elgesys

Tokie kaip 38, 80–81 pavyzdžiai rodo, jog kaimynai galėjo keistis – nebuvo pastovūs. Vadinas, ir (su)gyvenimas su kaimynais keitėsi, nelygu, kokių žmonių daugiau greta gyveno. Panašu, apibendrintas atsakymas į to meto klausimą, „kaip tu su tais savo kaimynais sublaški“ (Krž ž. *sublokšti*⁵⁴), būtų dvejopas: (labiau) gerai arba (labiau) blogai.

80) *Girdėjau, vienas mūsų **kaimynas** parduolioja gryčių Krs (ž. parduolioti).*

81) ***Kaimynai** tokie atėjūnai Brž (ž. atėjūnas).*

Iš turimos LKŽ_e medžiagos matyti, kad greta gyventi blogai su nedoru, begėdžiu, neteisingu, negailestingu, nepatikimu, veidmainišku, godžiu, pavydžiu, išdidžiu, pasipūtusiu, piktu, bloga linkinčiu žmogumi, kuris „iš po sergančio kaimyno

⁵³ LKŽ_e: x *žėdnas* 'kiekvienas'.

⁵⁴ LKŽ_e: *sublokšti* 5. 'sutarti, sugyventi, sutikti'.

išpeštų pagalvę“ (rš ž. *išpešti*). Tai gali būti ir bloga kaimynui darantis, savanaudis žmogus, kuris lobsta kaimyno sąskaita. Toks žmogus gali būti vagis, apgavikas, sukčius, skundikas, šykštus, lupikautojas (plg. 82–86 pavyzdžius). Pavyzdžiuose pasakoma, kad kaimynai kaime vienas iš kito vogė gyvulius, arklius, jaučius, grandines, malkų, šieno, „daug pėdų nuo kito lauko“ (Grž ž. *nuvaginėti*) ar „vabrindavo ką radę édaló“ (rš ž. *vabrinti*⁵⁵), obuolių. Iš pavyzdžių aiškėja, kad kaimynas galėjo pasiskolinęs nukniaukti virves, susižėboti visas geriausias pievas ar įgrėbti ir nebeatiduoti rugių. Pasakyta, kad gyvenančiam šalia vogti linkusio kaimyno reikėjo savo gerą slėpti(s) ir nieko nepalikti aikštėj. Iš godumo kaimynas taip pat galėjo išganyti žmogaus pievas, sau prisiręsti lauko, pavilioti bites, apgaule iš žmogaus „prisivint pinigų“ (BM9(Sb) ž. *prisavinti*), „po penkis ar daugiau kilogramų javų“ (Pln ž. *kvalčavoti*), per brangiai imti už dobilus arba, pasipjovęs kokį paršiną, nuo kitų kaimynų slapstyti. Trumpai tariant, minėtose situacijose kalbama apie „daug kenksmo ir nelaimių“ (A. Vien ž. *kenksmas*) pridirbantį, kenkiantį kaimynams žmogų. Remiantis 87 pavyzdžiu galima būtų teigti, kad už vagį ar sukčių blogiau yra nenaudėlis kaimynystėje – nelemtas, nelabas žmogus (žr. toliau).

82) *Neteisingi kaimynai tai blogai* Mžš (ž. *teisingas*).

83) *Geras kailialupys buvo tas Švitra, bet vis dėlto kaimynas* J. Avyž (ž. *kailialupys*).

84) *Žižė ne boba, i po teismus tampo kaimynus* Krtn (ž. *žižė*).

85) *Su kaimyno dukra nebegal ir susikalbėti – pradėjo be galo lielytis* Krp (ž. *lielytis*).

86) *Jis tikrus savo kaimynus skandina* VšR (ž. *skandinti*).

87) *Su kaimynu kručiu gyventi yra pikčiau negu su vagiu* Klm (ž. *kručas*).

Nemėgstamas greta gyvenantis išdavikas, šmeižikas, ginčininkas, skundikas, mėgstantis erzinti kitą, įkyrus kaimynas (plg. 88–90 pavyzdžius). Iš pavyzdžių aiškėja, kad kaimynas „šunis korė“ (Pt ž. *karti*) ar „įkando“ (Btr ž. *įkasti*) – (labai) skundė, pranešė ponui, dvarui arba vokiečiams, pavyzdžiui, apie tai, „kur kaimynai grūdus suslėpė“ (P. Cvir ž. *taip*), kad „savo sodne medį nupjovė“ (Mšk ž. *apskūsti*).

88) *Kaimynai apšlovins liežuviais, kur pasidėsiu?* J. Balt (ž. *apšlovinti*).

89) *Mūsų kaimynai vaidininkai – sunku sugyvėt* Skr (ž. *vaidininkas*).

90) *Kaikus mano kaimynas, nenoriu su juo i susdurt* Ml (ž. *kaikus*).

Pasakyta, kad to meto kaimo žmonės nelabai mėgo apsileidusio, netvaringo, plepaus, liežuvautojo, pagyrūno ar įkyraus, meilikaujančio kaimyno (plg.

⁵⁵ LKŽ_e: *vabrinti* ‘vogti’.

91–95 pavyzdžius). Nepalankų požiūrį į kaimyną parodo ir pasirinkta neigiamai konotuota leksika: *brizgė, vebla, skystatraida, palaida bala, apkiautėlis, baisus skiedalas, tikras pairėlis* ir pan. To meto kaimo žmogui nepriimtina buvo, jei kaimynas valkato. Panašus požiūris buvo ir į atėjūną (žr. 81 pavyzdyje): perėjūnas, bastūnas kaimo žmogui buvo nerimtas, nepatikimas.

- 91) *Tas mūsų kaimynas tikras pairėlis: jo trobos pagedusios, apiplyšusios* NdŽ (ž. *pairėlis*).
- 92) *Tuo kaimynu negalima atsikodyti* Tr (ž. *atsikodyti*).
- 93) *Ajau, ir tu, kaimyne, su savo liežuviu* LzP (ž. *ajau*).
- 94) *Kaimyno piktas mokėjimas visur prisiplačyti!* Plik (ž. *prisiplačyti*).
- 95) *Kaimynė yra gyro krapšė – ji save gira, o kitus nupeika* KlP (ž. *gyras*).

Iš pavyzdžių aiškėja, kad kaimo žmogus nemėgo ne tik plepaus, bet ir retakalbio, atskirai besilaikančio ir su kitais nesueinančio kaimyno. Toks kaimynas atrodė „neaiškus paukštis“ (Mrj ž. *paukštis*) arba išpuikęs, lyg pasalus šuo, kurio bijoma (žr. 96–98 pavyzdžius). Baimė, matyt, randasi dėl to, kad žmogus tokį kaimyną mažai pažįsta; sunku tokį suprasti. Ne ką palankesnis požiūris į nesukalbamą kaimyną, kuris, kaip matyti 99 pavyzdyje, vertas pavadinti tik *gyvu padaru*.

- 96) *Puikaujas jie, su kaimynais nesiprašo* Srv (ž. *prašyti*).
- 97) *Mūs kaimynas lyg pasalus šuo: tyli ir kanda* Šk (ž. *pasalus*).
- 98) *Bijau eit pas kaimyną, tę labai pasalus šuo* Kt (ž. *pasalus*).
- 99) *Tas mūsų kaimynas tokia jau būtybė nesusikalbama – jo neperkalbėsi* GrŽ (ž. *būtybė*).

Gyventi tarp blogų kaimynų yra skaudu, nemalonu, „amžina pražūtis“ (J ž. *pražūtis*), jo norima atsikratyti, „parkelti kaimyną į kitą vietą“ (J ž. *palemti*) (žr. 100–101 pavyzdžius).

- 100) *Blogas kaimynas už votį skaudesnis* KrvP(Aln) (ž. *skaudus*).
- 101) *Blogo kaimyno nusikračius, laimę pažinsi* KrvP(Šd) (ž. *nukratyti*).

Nedoras, blogas, kaimynas – „kaip krislas akys“ (Pnd ž. *krislas*), „šone dieglynas“ (KrvP(Lš) ž. *dieglynas*), „šiknoj votis“ (Rdm ž. *votis*) ar „kelmas ant kelio“ (prš ž. *šonas*) – žmogui tarsi liga, skaudulys, kliūtis, bėda, kurių norima išvengti, išgydyti, o geras kaimynas – žmogui paguoda, pagalba bėdoj ar reikalui ištikus (žr. 102–103 pavyzdžius). Bėda parodo gerą kaimyną greičiausiai. Pasakoma, kad geri kaimynai yra tokia šeimos ar giminės dalis, su kuria kuriami, palaikomi glaudesni ryšiai nei su

tolimesniais, svetimesniais kraujo giminaičiais. Geroje kaimynystėje, kaip tikroje šeimoje, dalinamasi viskuo, kas turima, kuo gyvenama (plg. 104–107 pavyzdžius). Kai tokio glaudaus ryšio šeimoje ir (arba) tarp kaimynų stinga, žmogus jaučiasi vienišas kaip paukštis (žr. 108 pavyzdį; žr. toliau).

- 102) *Geras kaimynas – bėdoj parama, varge atrama* Mtl (ž. *atrampa*).
- 103) *Gerą kaimyną įvertinsi, bėdoj atsidūręs* KrvP(Nmn) (ž. *atidurti*).
- 104) *Kokia čia mūs giminystė – tik geri kaimynai* Ldvn (ž. *giminystė*).
- 105) *Žmonys giminiški, t. y. svetimi kaimynai kaip giminės* J (ž. *giminiškas*).
- 106) *Geriau turėti gerą kaimyną arti negu giminės toli* Mrk (ž. *kaimynas*).
- 107) *Gerą kaimyną surado, kad net vargais dalinosi, vienu grūdu maitinosi* KrvP(Kdn) (ž. *maitinti*).
- 108) *Brolių nėra, seserų nėra, tėvų nėra, kaimynų nėra, viena esu, viena kaip paukštis* End (ž. *vienas*).

Gero kaimyno suvokimas susijęs ne tik su darnios šeimos, bet ir su gero draugo samprata – gerus, nepavydžius kaimynus į bičiulius priima (žr. 109–110 pavyzdžius; dar žr. II dalį). Iš pavyzdžių matyti, kad geri kaimynai įtraukiami į vieno namo (žr. 109 pavyzdį), artimųjų – šeimos ir gerų draugų – ratą, kur susirinkus pasišneka ma „naktį iš širdies“ (rš ž. *širdis*) ir jungiamasi į draugybę, neturinčią nieko bendro su pavydu.

- 109) *Su kaimynais mes kai vieno namo* Gs (ž. *namas*).
- 110) *Gražiai kaimynai sugyveno, nuo pat mažumės bičiuliavo* P. Cvir (ž. *sugyventi*).

Pavyzdžiai rodo, kad geras kaimynas, su kuriuo labai gražiai sugyveno, – tai pirmausia geros širdies žmogus, kuris „dėl menko nieko nevaidijos“ (Jzm ž. *vaidyti*), nepavydus („mano aruodo nematuoja ir kišenėj neskaičiuoja“ (KrvP(KzR) ž. *matuoti*)), gebantis mylėti („glaubstė ir bučiavo savo kaimynus“ (sp ž. *glaubstyti*)) ir kitų mylimas. Būtent iš meilės, palankumo, tolerancijos, empatijos gimsta kiekvieno kaimyno gebėjimas sugyventi su kitu (plg. 111–113 pavyzdžius).

- 111) *Tas širdings žmogus, kaimynu mūsų bebūdams, kožną vis lietuviškai mylėdavo sėbrą* K. Donel (ž. *širdingas*).
- 112) *Mylėjo ir gerbė tavo tėvą visi kaimynai* Rp (ž. *gerbti*).
- 113) *Aš neskyriau žydpalaikio nuo kitų gerų kaimynų* Vaižg (ž. *žydpalaikis*).

Mylimas kitų, geras kaimynas, kaip aiškėja iš pavyzdžių, yra lemtas, meilus, nuoširdus, nuolankus, atviras, teisingas, patikimas, neapsišaukęs, sukalbamas ir

mandagus žmogus, kurį visi mena (žr. 114–118 pavyzdžius). Tokį sutikti yra džiaugsmas, nes kiekvienas jo žodis „ypatingai žaidino suvargusius smegenis ir širdį“ (LzP ž. *žaidinti*⁵⁶). Pasakoma, kad geras kaimynas geba atsiprašyti, padėkoti, pavyzdžiui, už padarytas žirkles, už pagalbą, vaišes ar už gyvenimą viensėdyje. Gyvenimas vienasėliai 118 pavyzdyje susieja kaimynų gyvenimą tame pačiame kaime su gyvenimu kartu tame pačiame kieme – vienos šeimos namuose, kurie, kaip matyti 109 pavyzdyje, gali gauti ir šeimos, šeimynos reikšmę⁵⁷.

114) *Už pakalbėjimą teisybės aš myliu kaimyną* rš (ž. *pakalbėjimas*).

115) *Kaimynų jauniausia mergaitė tai lemta* Mrj (ž. *lemtas*).

116) *Ir kaimynai atvėrė vienas kitam savo žaizdas* P. Cvir (ž. *žaidza*).

117) *Juk nemandagu yr kaimyną gerą užmiršti* K. Donel (ž. *mandagu*).

118) *Dėkui jum, kaimynėliai, kad gyvenot vienasėliai* LTR(Ukm) (ž. *vienasėlis*).

Pasakoma, kad geras kaimynas yra retas – tokį „tik laime jodamas surasi“ (Šv ž. *laimė*) (plg. II dalį). Kad ir kaip būtų, geras kaimynas vertinamas: gerbiamas ir giriamas. Pavyzdžiai rodo, kad kaimynų buvo giriami vaikai, gerbiamas buvo šeimos tėvas. Tai patikimas žmogus. O pasitikėjimo vertas toks, kurio žodis ir veiksmas yra tapatūs (žr. 119 pavyzdį). Tokiam kaimynui patiki ganiavą, toks „į laidus už savo kaimyną“ (B ž. *laidas*⁵⁸) eina. Geram – teisingam, sąžiningam, nuoširdžiam – kaimynui žmogus gali būti atviras.

119) *Geras kaimynas kad ir minty pažadės – pažadą ištesės* KrvP(Šk) (ž. *mintis*).

Geras kaimynas labiausiai atpažįstamas iš nesavanaudiško elgesio, apie kurį labai apibendrintai galima sakyti – duoti. Davimas, kaip aiškėja iš 120 pavyzdžio, lietuviui būdingas nuo seno: lietuviai, garbindami deivę Žemyną, siūsdavo aplink gėrimo kaušelį, ir kiekvienas gurkštelėdavo tiek, kad visiems susirinkusiems to gėrimo užtektų. Dalinimas(is) iš vieno indo paliudytas ir 121 pavyzdyje, kur iš vieno kibiro kiekvienam atėjusiam kaimynui įpilama į jo turimą mažesnę indą. Taip pat žmogus „lenkia iš to paties butelio ir kiša kaimynui“ (I. Simon ž. *lenkti*). Taigi bent šio to davimas kaimynui, dalinimasis tuo, ką turi ir kiek gali, kad jis galėtų (iš)gyventi, įprasta nuo seno. Pavyzdžiuose pasakoma, kad kaimynas prašančiajam skolindavo, duodavo

⁵⁶ LKŽ_e: *žaidinti* ‘traukti dėmesį (ppr. žaislais, žaidimu), smaginti, džiuginti’.

⁵⁷ Plg. dar LKŽ_e: *Bet gospadinės viežlybos skyrium susisėdo ir, kas namui reik, kaimyniškai pavapėjo* K. Donel (ž. *vapėti*).

⁵⁸ LKŽ_e: *laidas* 3. ‘laiduotojas, garantuotojas’.

duonos kąsnį, druskos, mielių pyragams, salyklo alui, šviežių bulvių, kirvį, pjūklą, krešių, sietrėtį, veltuvus, dūlinę, muškietą žvirbliams pagąsdinti, arklį naudotis, pašaro ožkelei, pievos, geros žąsų veislės žuskiausių, pankuolių vaikui susirgus, tabako, (gardžių) obuolių, sviesto kabiniuką, baltų paklodžių, alaus darymui indų ir prietaisų, pilną anderėlę⁵⁹ kviečių, didžiąją kraitę rugių, maišą ožkavilnių, visas statines, kiaulaitę, savo žemę. Kaimo žmogus iš geranoriškų kaimynų prisiskolindavo tiek, kad galėtų dirbti lauką, prižiūrėti, išlaikyti namų ūkį (gyvulius, bites), pamaitinti šeimą ir svečius. Remiantis pavyzdžiais, ugnies ir vandens žmogus turėjo kaimynui negailėti: kas neturėjo šulinio, tam leido semti. LKŽ žodžiais kalbant, „gerai turėti pasigaunamas kaimynas – prireikė ko, nuėjai ir gavai“ (Dgl ž. *pagauti*). Taigi kaimė per geranorišką dalinimąsi vyravo natūriniai savitarpio mainai. O (ati)duodama buvo dovanai, už padėką arba mainais, pavyzdžiui, „už tam tikrą atsitarnavimą“ (J. Balč ž. *atitarnavimas*), „ant nuodarbės“ (rš ž. *nuodarbė*) ir t. t. (žr. 122–126 pavyzdžius; dar žr. toliau).

- 120) *Po to jis išgeria, paduoda kaušelį kaimynui, tas vėl žemyneliaudamas ir palabindamas geria, ir taip kaušelis eina aplinkui* rš (ž. *žemyneliauti*).
- 121) *Meisteris, apsižergęs kibirk, vis iš eilės pilsto į kaimynų qsočius ir alvutes* P. Cvir (ž. *apžergti*).
- 122) *Nedavus – ne kaimynas, é davus – sau nér* Dglš (ž. *duoti*).
- 123) *Nueik į kaimynus ir gausi* J. Jabl (ž. *gauti*).
- 124) *Kaimynai šio to sudavė jam, ir pradėjo jis gyventi* J (ž. *suuoti*).
- 125) *Dėkui, kaimynėli, kai prasigyvensiu, atnagradinsiu keleriopai* Br (ž. *atnagradinti*).
- 126) *Aš turėjau bulių; o kaimynai atvesdinėjo karves* Pns (ž. *atvesdinėti*).

Kitoks požiūris tuo metu buvęs į pinigus. Pasakoma, kad pinigų geriau neskolinti kaimynui, nes ir be jų, kaip ką tik buvo sakyta, yra ką duoti natūra. Regis, grąžinti pasiskolintus pinigus to meto kaimo žmogui buvo sunku ir dėl to būdavo pykstamasi (žr. 127–129 pavyzdžius).

- 127) *Kaimynūse galime vienas kitam ir be pinigų duoti* M. Valanč (ž. *kaimynas*).
- 128) *Jei nenori su kaimynu pykt, neskolink pinigų* Vdn (ž. *pykti*).
- 129) *Anandiej pažičiojau jam (kaimynui) pinigų, tai niekaip neprisruošia ataduot* Kzt (ž. *pažičioti*).

⁵⁹ LKŽ_e: *anderė* 1. ‘panaši į kraitę ar sėtuvę pintinė, vartojama dažniausiai javams ir miltams supilti’.

Geranoriškas dalinimasis kaimynystėje atsiskleidžia ir per vaišingumą, svetingumą. Matyti, kad vaišinimas(is) visų pirma yra meilės, palankumo vienas kitam išraiška, pasakyta, pavyzdžiui, veiksmažodžiais *pamylėti, čestavoti*. Pastarasis savo reikšme ‘vaišinti, mylėti’ jungia žmogaus būseną (mylėti) ir iš tos būsenos kylantį veiksma (vaišinti) (žr. 130–131 pavyzdžius). Pavyzdžiuose pasakoma ne tik tai, kad kas vaišina kaimyną tuo, ko pats turi, bet ir tai, kad visi kartu vaišinasi tuo, ką kiekvienas atnešė, arba tuo, ką pasidarė iš suneštų produktų. Tirta medžiaga rodo, kad palankūs vienas kitam kaimynai vaišindavo(si) alumi, kindžiuku, lašinių gabalu, kmyniniu sūriu, skerstuvėmis (žr. 132–133 pavyzdžius). Be to, prie vaišių stalo kaimynai taikydavosi (žr. 134 pavyzdį). Taip iš pykčio per maistą ir bendravimą buvo grįžtama į meilę ir tarpusavio supratimą (plg. 107 pavyzdį).

130) *Užeik, kaimynėli, pamylėsiu misele* Ps (ž. *misa*).

131) *Česningi žmonys, kurie čestavol[ja] svetį, kitus kaimynus* J (ž. *česningas*).

132) *Kaimynai pasidėjo kindžiuko galą ir ėmė vaišintis* Tv (ž. *kindžiukas*).

133) *Gaspadoriška! atsiraišioję savo maišelius traukdavo kaimynams pavaišinti kas lašinių gabalą, kas kmyninį sūrį rš* (ž. *kmyninis*).

134) *Na, Petrai, išgerkim ugadas, dabar kaimynai būsime, pyktis negražu!* LzP (ž. *ugados*).

Kalbant apie vaišes kaimynystėje pavyzdžiuose minimos ir tradicijos bei papročiai, kai, pavyzdžiui, kartu buvo vaišinamasi ne tik paskerdus kiaulę, bet ir krikštynose, pradėdant pjūtį parugėje, per koštuves, po kunigo kalėdojimo ar po gimdymo (dar žr. toliau). Tarp kaimynų buvo dalinamasi ir turimomis žiniomis, naujienomis, savo gebėjimais. Pavyzdžiui, mokantis groti kaimynas, išėjęs į kiemą, „kaimą supte supdavo“ (Skdv ž. *supti*), mokantis medžio darbų padaro kaimynui kėpalę⁶⁰, mokantis plūgu dirbti kaimynui įvagoja, mokantis siūti kaimynus apsiuva, mokantis plaukus kirpti – apkerpa, o nusimanantis pataria, kaip lengvai „gauti pinigų, jei yra ko iš aruodo pasisemti“ (V. Krėv ž. *pasemti*), ką apipuolus marmalui su dobilais daryti, kaip gydyti arba palinksminti nuliūdusį kaimyną, padeda savais gydyklais, protina statyti namą (plg. 135–136 pavyzdžius). Taip nemokantis mokėsi, pavyzdžiui, pagal tai, kaip kaimynas sakė, daryti agurkus, pagal kaimynės raštą austi arba žiūrėdamas, kaip „kaimynas stiklius nedideliu įrankiu daro didelius darbus“ (E. Miež ž. *stiklius*).

⁶⁰ LKŽ_e: *kėpalis* ‘nedidelis medinis iš šulų sudarytas indas su rankena veršiams girdyti, šunims laikinti, vandeniui pasisemti’.

135) *Tą naujieną tuol[j] visiems kaimynams pranešė* BsPI94 (ž. naujiena).

136) *Kaimynė daug žino, ji moka tūlas ligas pamagoti* Klp (ž. pamagoti).

Per dalinimąsi aktualizuojama kita geram kaimynui būdinga veikla – pagalba. Padėti kaimynystėje yra būtina ir dora (žr. 137 pavyzdį). Pavyzdžiai rodo, kad pagalbos tenka ieškoti, maloniai prašyti arba „tranksmą daryti“ (S. Dauk ž. *tuolyd*) ir šaukti kaimynus, pavyzdžiui, kilus gairui. Nelaimėi (gairui, mirčiai) atsitikus kaimynai gera valia subėgdavo, išsivedžiodavo šeryboms padegėlio gyvulius, imdavosi globoti be tėvo likusius vaikus ir ūkį. Iš pavyzdžių aiškėja, kad kaimyno buvo prašoma žagrę taisyti, rytą žmoną į turgų nuvežti, nuvažinti avižas, prižiūrėti gyvulius, padėti gimdyvei ar ligoniui. Pasakoma, kad žmogus gali ir laisva valia, neprašytas padėti, kai kaimynas „te kokį darbą užvedęs“ (Snt ž. *užvesti*). Tirta medžiaga rodo, kad kaimynas padeda suvežti runkelius, rugius, išsivalyti grūdus, išrauti linus, atšokiais dirvą aparti arba su kultivatoriumi pervaryti, prižvelgti namus nuo bet ko arba „nusidangyti į Rusnę“ (Klp ž. *nudangyti*). Be to, kaimyniškas žmogus kitą paveža į bažnyčią arba parveža nupirkęs jam viščiukų (žr. 138–139 pavyzdžius).

137) *Padėti kaimynui – kilnus žingsnis* rš (ž. žingsnis).

138) *Jei tokiu pragumu ne tujaus ugnį galėsi užgesyti, tad tuolyd ne dūmodamas tranksmą daryk ir kaimynus ant pagalbos šauk* S. Dauk (ž. *tuolyd*).

139) *Paprašysiu kaimyną, ir nuvažins man tas avižėles su mašina bežiūrint* Jnšk (ž. *nuvažinti*).

Per pagalbą vienam kuriam iš kaimynų einama prie bendradarbiavimo, pagalbos tarpusavyje dirbant, kai kaimynai, vienas kitą kviesdami, kasdienius ūkio darbus (apsi)dirba kartu arba pakaitais. Pavyzdžiuose pasakoma, kad su kaimynais pakaitais buvo ganomos karvės, einama vienam pas kitą rugių pjauti atsipjautinai, nukrutėt laukus, įsisėti. Bendradarbiaujant organizuojamos talkos, ir paprašyti susidėję kaimynai geranoriškai talkina, pavyzdžiui, visą savaitę. Pas kaimynus einama į talką kulti, bulvių nukasti, mėšlo išvežti, linų minti, akmenis iškelti, pervežti kaimynų į vienkiemius ir kitur. Iš pavyzdžių aiškėja, kad bendras kaimynų darbas talkoje buvo svarbiau už asmeninius interesus ir kad kaime talkos būdavo atbūtinės: kiekvienas kaimynui turėjo tokiu pat darbu atsisteisti tiek, kiek kartų pirmasis jam padėdamas darė. O po talkų, kai visi geranoriškai vienas kitam patalkininkavę baigė darbus, buvo bendrai švenčiamas patalkys (žr. 140–142 pavyzdžius).

- 140) *Jis norėjo kliopyti skrynelę, bet atejo kaimynas prašytų talkon, ir nebesukliopijo Jž (ž. kliopyti).*
- 141) *Kaime talkos, ypač mėšlavėžio, buvo atbūtinės, t. y. kiekvienas, jas pasitelkęs, pas-
kui turėjo atsisteisti kaimynams prie tokio pat darbo rš (ž. atbūtinis).*
- 142) *Iškūlę pakels sotų patalką ir sukviēs kaimynus akmens iškelti LzP (ž. patalkys).*

2.6. Skirtingi konfliktinės situacijos sprendiniai

Kaimynystėje vienas šalia kito gyvena skirtingų nuostatų kaimynai. Dėl tų skirtumų gali būti sunku išvengti nesusipratimų ir konfliktų, kitaip *kibinklų*, kurių tarp kaimynų buvo ir bus. Net ir geri kaimynai, kurie paprastai tarpusavyje nesipyksta ir svetimo nieko nenori⁶¹, gali taip pat susibarti (žr. 143 pavyzdį). Tai, kaip kasdienėse situacijose sprendžiami piktumai, gerai parodo gero ir blogo kaimyno bruožus. Manant, kad „dėl menko daugio“ (Vaižg ž. *daugis*) nebuvo pykstamasi, teigtina, kad iš LKŽ_e pavyzdžių susidėliojanti konfliktinė situacija gana aiškiai rodo to meto kaimo žmogui svarbius dalykus, ir, norint išlaikyti kaimyniškus santykius, ribos negalėjo būti peržengiamos.

- 143) *Ėmė ir susivarkalijo geri kaimynai Zp (ž. susivarkalyti).*

Kai tarp kaimynų nėra romos, jie vieni su kitais aštriuoju gyvena: nesutaria, barasi, vienas ant kito pyksta arba tarpusavyje pešasi, pavyzdžiui, dėl balandžių auginimo, vištų ant sėjimo, dėl kšnelio žemės, laukų ežios, jos uždaro, kad išganė javus, avižas arba kad keletu arklių javus sužargė, lindo prie vyro. Konfliktinėms situacijoms pasakyti pavyzdžiuose pasirinkti konotuoti veiksmažodžiai ar žodžių junginiai parodo, kad piktumai buvę skirtingo intensyvumo ir dažnumo (plg. *barinė-tis, erškintis, susižodžiuoti, pykčiuotis* resp. *putotis, įsipykti, susirieti, išeidinti, ištaškyti, vienas antram per ausis ištalžyti, tikras karas* ir pan.). Tai greta pabrėžiama ir tokiais žodžiais: *nuolat, dažnai, truputį* arba *iki kraujo*. Iš pavyzdžių aiškėja, kad kaimynai vienas ant kito pyksta už padarytus nuostolius. Pykdamas vienas kaimynas pradeda kitam grasinti, kerštauti, policijai įsidavinėti arba „iš perpykio“ tariasi „savo kaimyną užmušt“ (BsPI94 ž. *perpykis*), „kilčibagu nunuodyti šunį“ (Švn ž. *kilčibagas*⁶²).

⁶¹ Žr. LKŽ_e: *Supyniotos slyvos (greta esančių kaimynų sodų slyvų šakos), o nesibaram Švnč (ž. supynioti).*

⁶² LKŽ_e: x *kilčibagas* 'kilčebukas'. x *Kilčebukas* 'nuodingasis činčiberas (Strychnos Nux vomica)'.

Tai, kad kaimynas yra kuo nepatenkintas, kitas supranta iš jo nebesilankymo, iš to, kad anas nebesisveikina, ir tai lemia nutolimą – tarpusavio santykių atšalimą, įtampą (žr. 144–147 pavyzdžius).

- 144) *Vis buvom su kaimynu geruoju, o kai susipykom, tai jis man visus metus iškerykščiojo Š* (ž. iškerykščioti).
- 145) *Užrūgo mūsų kaimynėlis: pirmiau čia ir čia, dabar – nė kojos Mžš* (ž. užrūgti).
- 146) *Ir būdavo, va kaimynas su kaimynu sveikinos, o dabar gi – nebepažįstami Rk* (ž. va).
- 147) *O kaip, su kaimynėms nepykstys? Su Kupliauskėne teip jau nuvėsom Trk* (ž. nuvėsti).

Už (ne)tyčia padarytas skriaudas, nuostolius, pavyzdžiui, kad „šaudams uždegė skūnė ir kaimynų tuo visas supleškino trobas“ (K. Donel ž. *šauti*), kad nusitraukę arkliai padarė iškadą rugiuos, išmakojo dirvą, kaimyno bulius visas lysės išmaurojo, o avis užšoko ant rugių ar kaimyno pievos truputį nupjovė ir pan., dera atsilyginti: atsiprašyti ir pagal susitarimą skolą gražinti (žr. 148–150 pavyzdžius). Nepaisant galimų skirtingų nuostatų, pakalbėti *gražiu dabu*, paniurzgėjus ir (arba) sugėrus susitaikyti ir atleidus vienas kitam senas kaltes ir nesusipratimus bei užmiršus visus piktumus gyventi santaikoje su savimi ir kitu svarbu kiekvienam iš kaimynų (žr. 151–152 pavyzdžius). Kitaip kalbant, „negerai kaimynystėje ragus atstačius gyventi“ (V. Bub ž. *ragas*).

- 148) *Begėdystė kaimynuo neatlyginti, kai gyvoliai javus išbraidė Klp* (ž. *begėdystė*).
- 149) *Nutęsė pas kaimyną, ką vogiau obuolius, liepė atsiprašyt, in ranką pabučiuot Žln* (ž. *tęsti*).
- 150) *Skolos turėjo, kaimynas ančsėdo Ub* (ž. *antsėsti*).
- 151) *Su savo kaimynu į amžiną neprietelystę gyveno, mirdamas susitaikino Prk* (ž. *sutaikinti*).
- 152) *Užmiršite visus piktumus ir gyvensite kaip tikri kaimynai Ašb* (ž. *tikras*).

Kalbant apie kivirčius ir susitaikymą, užsirūstinusių kaimynų suvienijimą, LKŽ_e pavyzdžiuose į akis krenta moters, žmonos vaidmuo: jos dėka kyla pykčiai arba įsivyrėja taika (plg. 153–155 pavyzdžius). Tais atvejais, kai nepakanka moters, kaip taikdarės, arba tokio neatsiranda tarp kaimynų, besipykstančius, kerštaujančius arba besivaržančius kaimynus imdavosi taikyti teismas, į kurį „kaimynas kaimyną velka už menką mažmožį“ (TS1902,2–3 ž. *vilkti*), dėl kelių vagų, žemės ar pievų

(žr. 156 pavyzdį). Pasakoma, jog atsitikdavo ir taip, kad nelikdavo kur ieškoti teisybės, nes ir skriaudėjas, ir teisėjas buvo dvarponis (žr. 157 pavyzdį).

153) *Diedą boba parido, kad pyktų su **kaimynais*** Dglš (ž. *paridyti*).

154) *Ta boba kiršą padarė tarp **kaimynų**, t. y. sukiršino juosius J* (ž. *kiršas*).

155) *Sutaikindavo **kaimynus** dažniausiai jų žmonos P. Cvir* (ž. *sutaikinti*).

156) *Kad ištiktumi į teismą [su **kaimynais**] – retimybė* DūnŽ (ž. *retimybė*).

157) *Būdavo, mažąžemis dėl ko nors susivels su savo **kaimynu** dvaroniu – ir jis negalės į nieką kitą skųstis, kaip tik į tą patį dvaroną prš* (ž. *suvelt*).

2.7. Kaimynas ir šeima

Minėta, kad kaimynai vienas kitą tankiai, pavyzdžiui, kasdien, tuoj po pietų, lankydavo ir taip vienas kito šeimą pažindavo. LKŽ_e pavyzdžiuose pasakoma, kad kaimynai kitos šeimos gyvenime dalyvaudavo nuo gimimo iki mirties ir kad pagal žmogaus elgesį su kaimynais galima spręsti apie jo elgesį savoje šeimoje, ir atvirkščiai. Pasakoma, kad savo šeimoje kandus, *nuolatai* besibarantis, patratėti mėgstantis šeimynykštis taip elgiasi ir su kaimynais (plg. 158–161 pavyzdžius). O su kaimynais kartu laiką leidžianti šeima, pavyzdžiui, vakarynose kartu plunksnas plėšanti, rytais susirinkusi verpti, kartu duoną kepanti arba tiesiog kartu švenčianti pokylį, varduves ar Velykas, draugiškai sugyvena ir šeimoje. Tada, kai daug laiko vienoje erdvėje leidžiama ne tik suaugusiems dirbant, bet ir vaikams kartu žaidžiant, riba tarp kaimyno ir savo namų, kiemo nusitrina, ir santykiai tarp kaimynų taip suartėja, kad gali tapti tokie pat glaudūs kaip vienoje šeimoje (plg. 162–165 pavyzdžius).

158) ***Kaimynas** gimus, **kaimynas** mirus* Dr (ž. *kaimynas*).

159) ***Kaimynas** vaikščioja kosurę paleidęs laukuos ant žmonių, namuos ant pačios* Alvt (ž. *kosurė*).

160) *Buvo baisiai kandlus vyras [pačiai ir **kaimynams**]* End (ž. *kandlus*).

161) *Mūs **kaimynas** su savo broliu sūdijs* (bylinėjosi) Dglš (ž. *sūdyti*).

162) *Ateik, **kaimynele**, duonos pakepaluoti ir po pečiaus pašauti* Brs (ž. *pakepaluoti*).

163) *Padaryk alaus, pamušk porą gaidžių, susikviesk **kaimynus**, ir bus puota* Srv (ž. *pamušti*).

164) *Savo vaikų jau neapsiklausom, o kai da sueina **kaimynų**, tai tik trenkia, bilda* Krs (ž. *trenkti*).

165) *Anūkė mano in ją (**kaimynę**) prisrišus* Dglš (ž. *pririšti*).

Tolesni pavyzdžiai rodo, kad kaimynuose buvo ieškoma ir randama sau žmona ar vyras arba tėvai ieškodavo savo dukrai, sūnui tinkamos poros ir tardavosi su kaimynais dėl vaikų tuoktuvių, pavyzdžiui, norėdami sujungti ūkius. Taip to meto kaimė kūrėsi naujos šeimos (plg. 166–169 pavyzdžius).

166) *Visas pasvietes apvažiavai, o artimiausio kaimyno dukrą paėmei* Brs (ž. *pasvietė*).

167) *Judu su kaimyno Petre suleisit į krūvą laukus ir raukus* Slnt (ž. *raukai*).

168) *Kaimynai padarė sanderybas* rš (ž. *sandėrybos*).

169) *Jonas taikosi į žentus pas kaimynus* Prn (ž. *taikyti*).

Iš pavyzdžių aiškėja, kad prieš pačias vestuves visa kaimynija buvo susivadinama į vakarones, o į vestuves visi rinkdavosi pasirėdę. Vestuves švėsdavo ir „jauniesiems visokios laimės“ (JR9 ž. *vinčiovoti*) linkėdavo tėvai, giminės, gentys, draugai ir kaimynai. Pasakoma, kad kaimynas buvo kviečiamas kraitvežiu, piršliu, kviesliu. Kvieslys paprastai buvęs mitrus, bylus, viežlybas ir doras, o kraitvežys – teisingas ir ramus. Pavyzdžiuose matyti buvusi tradicija per vestuves eiti su muzika pas kaimynus višteliauti – rinkti daiktų jaunajai gyvenimo pradžiai. Kaimynai buvo kviečiami ir į vestuvių atšventę (žr. 170–171 pavyzdžius). Į krikštynas taip pat buvo kviečiami kaimynai (žr. 172 pavyzdį). Kuris nors iš jų būdavo kūmu.

170) *Seniau par veselijas iš jaunojo kiemo visas jaunimas eidavo par kaimynus višteliauti – tai buvo sukurtuvės* Jnšk (ž. *sukurtuvės*).

171) *Vilkas, pasikibęs Martynaitę, išėjo kviesti kaimynų į vestuvių atšventę* I. Simon (ž. *pakibti*).

172) *Besigirdamas sūnumi, daugybę genčių ir kaimynų sukvietė į krikštynas* Žem (ž. *krikštynos*).

O kuriam „myriop sergant“ (BsV57–58 ž. *myriop*) kaimynai susirinkdavo giedoti. Mirštant žmogui prie jo meldavosi ir šeimos nariai, ir artimieji kaimynai (žr. 173 pavyzdį). Taip pat pavyzdžiuose pasakoma, kad, mirus kam šeimoje, netekties, atsisveikinimo valandomis visi kaimynai nuoširdžiu žodžiu ramindavo šeimos narius, gailėdavo, apraudodavo, budėdavo prie velionio. Kaimynai būdavo duobkasiais (žr. 174 pavyzdį). Atgiedoję ir palaidoję velionį, susirinkę kaimynai minėjo gerus mirusiojo darbus. Šermenys buvę suneštiniai (žr. 175 pavyzdį).

173) *Prie miršančiojo jau klūpojo artimieji kaimynai, žiburiavo su grabnyčia ir kalbėjo maldas* A. Vien (ž. *žiburiuoti*).

- 174) *Kasa kaimyneliai man gilią duobelę, leidžia man duobelėn sukrojom virvelėm* (d.) Prng (ž. *sukrus*).
- 175) *Nedarysim nė kokių šermenų. Jau perspėjom kaimynus, kad nesirūpintų suneštuvėmis* Mš (ž. *suneštuvės*).

2.8. Kaip namuose, taip valstybėje

Tai, kas remiantis LKŽ_e pavyzdžiais lig šiol sakyta apie (labiau) artimą ar tolimą, (labiau) gerą ar blogą kaimyną kaime, tinka ir kalbant apie to meto veidrodinius Lietuvos ir jos kaimynių valstybių santykius. Pavyzdžiuose pasakoma, kad Lietuva buvo priešiška Lenkijai, lenkams (žr. 176–178 pavyzdžius; plačiau žr. VI dalį). Atrodo, ne ką geranoriškesni Lietuvai buvo ir lenkai ar kiti kaimynai (žr. 178–179 pavyzdžius). Kita vertus, pasakoma, kad stumdytis su kaimynais „ant priekalo po kūgiu“ (A1885,13 ž. *priekalas*) – gėda ir geriau rasti tai, kas gera, ir to iš kaimynų pasimokyti, „pasivyjėti toli mus pralenkusius“ (Vaižg ž. *pavyjėti*) (žr. 180 pavyzdį).

- 176) *Lietuvos santykiai su visais kaimynais buvo nesureguliuoti ar atvirai priešiški* rš (ž. *sureguliuoti*).
- 177) *Anys (lietuviai) buvo kap votis jiem* (lenkams) Kli (ž. *votis*).
- 178) *Idant išsirišti iš Lenkijos raikščių, su kaimynais savo vedė smarkią karę* A1885,300 (ž. *išrišti*).
- 179) *Kur tokias ugnės (galingus kaimynus) Lietuvelė atlaikys!* Krš (ž. *ugnis*).
- 180) *Reikia mums, lietuviams, imti gerus pavyzdžius nuo kaimynų ir ištempti visas savo pajėgas, kad kitataučiai pripažintų mus už savarankią tautą* rš (ž. *ištempti*).

APIBENDRINIMAS

Pripažįstant, kad kiekvienas turimas LKŽ_e pavyzdys pirmiausia rodo subjektyvų kalbėtojo požiūrį, teigtina, kad bendražmogiškąja prasme galima kalbėti apie labiau gerą, žmonišką ir labiau blogą, išvėlnėjusį kaimyną (žr. 181–183 pavyzdžius). Tai, ką to meto žmogus galvoja, sako apie kaimyną, aktualizuoja bent dalį tuomečio kaimyno suvokimo. Pastarasis susijęs ir su to meto Lietuvos santykiais su kaimynėmis valstybėmis.

- 181) *Gana buvo su kaimynais pasibučiuoti ar špygomis pasibadyti Vaižg (ž. badyti).*
 182) *Kolgi kas bus, kol žmonės, mes ir mūsų kaimynai, sužmonėsime, nebus nuliemas darbas išmokti, kaip ginklas pavartojama Vaižg (ž. sužmonėti).*
 183) *Išvelnėjimas žmonių: kaimynas kaimyno, brolis brolio neužkenta Krš (ž. išvelnėjimas).*

Gerai tarpusavio santykiai tarp kaimynų, kurie vienas kitą (gerai) pažįsta, grindžiami meile, palankumu, pagalba, davimu dovanai arba mainais. Tada svarbiau yra ne *aš*, o *kitas*, kaimynas, ir tai, kas jam gera valia nesavanaudiškai (ati)duodama. Visokeriopa pagalba – tai dorybė ir gerų santykių tarp kaimynų kūrimo pagrindas. Šiuo pagrindu kaime organizuojamos talkos. Tarp iš palankumo duodančiųjų kuriama bendrystė. Esant duodančiųjų bendrystei darosi įmanomas ir (su)kuriamas šeiminis ryšys tarp kaimynų. O nepalankių vienas kitam kaimynų tarpusavio santykiai orientuoti į *aš* – savanaudį žmogų ir tai, ką jis pasiima.

3. KAIMYNO VAIZDINYS MODERNIOSIOS TAPATYBĖS IDEOLOGINIO NARATYVO TEKSTYNE

MTINT įrašius *kaimyn** ieškota visų žodžio *kaimynas* linksnų, skaičių. Rasti 127 pavyzdžiai. Čia analizuojamas 101 pavyzdys: 56 pavyzdžiai yra iš 1928–1930 m. laikotarpio publicistikos, 26 pavyzdžiai iš 1992–1998 m., 19 pavyzdžių iš 1945–1962 m. laikotarpio.

3.1. 1928–1930 m. laikotarpis

Pradedant kalbėti apie Lietuvos ir jos kaimyn(i)ų tarpusavio santykius ir kreipiant dėmesį į anksčiau minėtus kaimyno požymius, reikia pasakyti, kad, viena vertus, 1928–1930 metais „Lietuvos Respublika savo santykiuose su kaimynais visuomet

siekė ir siekia taikos, kuri yra būtina tautų ir valstybių tarpimo sąlyga“ (Lietuvos aidas, 1930-12). Kita vertus, pasakyta, kad pats Lietuvos „seimas buvo demokratiškos Lietuvos demokratiškų peštynių ir partinių rietenų centras ir versmė, iš kurios tos peštynės ir rietenos į visą kraštą sklisdavo, tolimiausių Lietuvos užkampių ramų, darbštų, bet tamsų mūsų sodietį pasiekdamos ir jų į savo kaimynę šnairuoti verčiančiu partiniu „principingumu“ užkrėsdamos“ (Lietuvos aidas, 1928-03).

Iš turimų pavyzdžių aiškėja to laikmečio Lietuvos ir Lenkijos santykiai. Pasakyta, kad „Lietuva nori turėti su Lenkija kuo geriausius santykius, kaip su kitais kaimynais“ (Lietuvos aidas, 1928-03) arba tiesiog, kaip ir su kitais, „paprastos, geros kaimynystės santykių“ (Lietuvos aidas, 1928-03). Tačiau matyti, kad, nepaisant visų galimų kompromisų, tuo metu lietuvių ir mūsų *nelemtų kaimynų* lenkų tarpusavio santykiai buvo gana komplikuoti. Lietuva, norėdama taikos ir pačių geriausių santykių su Lenkija, buvo „pasiryžusi bandyti visas priemones ir eiti į visus galimus kompromisus“ (Lietuvos aidas, 1928-03). Noras turėti kaimyniškus santykius buvęs vienpusis: Lenkija nebuvo geranoriška Lietuvos atžvilgiu.

Pavyzdžiai rodo, kad praeityje daug ėmusi ir likusi Lietuvai skolinga galingesnė Lenkija tuo metu skriaudė „mažą, bet kuklią, tradiciją ir savo kalbą išlaikiusią tautą“ (Lietuvos aidas, 1928-03) – Lietuvą: norėjo ne tik paveržti iš Lietuvos Vilnių, Kauną, bet ir „visokiais būdais norėjo priversti Lietuvą nusileisti“ (Lietuvos aidas, 1928-03) ir „Lietuvą užuolankų šuntakiais priblokšti prie Lenkijos“ (Lietuvos aidas, 1928-03). Iš pavyzdžių aiškėja, kad, siekdama savų tikslų, Lenkija ne tik pasiskubino mus, kuriančius nepriklausomą valstybę, „apkaltinti tada labai ne madoj santarvės akyse buvusiais bošų arba vokiečių ir bolševikų simpatikais“ (Lietuvos aidas, 1928-03), bet ir okupavo Lietuvos žemes. „Mūsų gobšas kaimynas“ (Lietuvos aidas, 1928-12) džiaugėsi tylomis, „kad išnykus mūsų valdžiai ir įsivyravus pas mus netvarkai, ne tik Vilniaus kraštas, bet ir visa Lietuva, kaip jau seniai geidaujamas grobis, jam atateksianti“ (Lietuvos aidas, 1928-12). Kaimyniški Lietuvos ir Lenkijos santykiai įmanomi atkūrus teisingumą: kai Lenkija atiduos neteisingai nuskriaustai Lietuvai, ką savanaudiškai „pagrobė iš jos su ginklu rankoje“ (Lietuvos aidas, 1930-06) (žr. 1 pavyzdį). Remiantis pavyzdžiais minėtina ir tai, kad tuo metu tvyrojo nuolatinė militarinė lenkų grėsmė ne tik mums, lietuviams, bet ir kitiems kaimynams: lenkai gviešėsi ir Lietuvos žemių, ir, „prisigrobę ukrainiečių ir gudų žemių“ (Lietuvos aidas, 1928-06), buvo susipykę ir su kitais savo artimais kaimynais (rusais, vokiečiais) (žr. 2–3 pavyzdžius). Todėl buvo „visų kaimynų reikalas lenkų imperializmą pažaboti“ (Lietuvos

aidas, 1928-06; žr. 4 pavyzdį). Iš 4 pavyzdžio aiškėja, kad to meto Lietuva savo kaimyne laikė ne tik Lenkiją, Rusiją, bet ir Ukrainą (žr. toliau; dar žr. V dalį).

- 1) *Įeiti į ypatingus santykius su Lenkija, koki buvo praeity, Lietuva nemato jokio reikalo ir net mano, kad tokių santykių atnaujinimas būtų priešingas Lietuvos interesams. Taigi Lietuvos siekimai link Lenkijos yra labai paprasti ir aiškūs: atiduokit, kas mums priklauso ir gyvenkim kaip geri **kaimynai**. Visų lietuvių įsitikinimu, tol kol lenkai laiko okupavę Lietuvos žemes, geros kaimynystės sugyvenimo tarp abiejų šalių būti negali.*
- 2) *Šiaip lenkų imperialistų pastangos skaudžiai pajuto visi **kaimynai**. Lietuviai, gudai, ukrainiečiai, – visos šios tautos yra lenkų nuskriaustos.*
- 3) *Pagaliau, didžioji rusų tauta neabejotamai laukia valandos, kada ji galės suvesti sąskaitas su lenkais. Žodžiu, su visais savo **kaimynais** lenkai yra susipykę. Jei vokiečiai ar rusai palaiko su lenkais santykius, tai tik būtino reikalo verčiami.*
- 4) *Todėl visų **kaimynų** reikalas lenkų imperializmą pažaboti. Žinoma, Paryžiui, Londonui ir kitoms tolimoms valstybėms lenkų imperializmas nėra pavojingas ir jiems gali būti vis tiek, ką lenkai mano ir daro. Bet ne vis tiek yra artimiems **kaimynams**, kurie tą lenkų imperializmą yra pajutę ir tobėjunta savo kailiu. Todėl Maskva, stodama prieš lenkų imperializmą, rūpinasi ne kieno kito, bet savo reikalais ir rytų Europos taika. Mes manom, kad ir kitiems **kaimynams** būtų laikas tuo pasirūpinti, nes Vilniaus ir Kauno pagrobimas tik paskatins lenkus tiesti ranką į Rygą, Karaliaučių, Kievą ir t. t.*

Blogus kaimynystės santykius rodo ir tai, kad Lietuva ir Lenkija, nesugebėjusios tarpusavyje susitarti, nuo pat „1920 metų per devynerius metus“ (Lietuvos aidas, 1928-06) tęsėsi ir ieškojo teisybės teismuose: Ženevos areopage – Tautų Sąjungoje, kuri „taip labai rūpinasi taika ir dviejų susiginčijusių valstybių susitarimu“ (Lietuvos aidas, 1928-06). 5 pavyzdžiu pasakoma, kad sprendžiant konfliktą ir Lietuvai trūko geranoriškumo.

- 5) *Gal Tautų Sąjungos ekspertai pasieks reikalingo tikslo, suniveliuodami Lietuvos užsispyrimą ir suveddami Lenkiją ir Lietuvą į gerų **kaimynų** ir ekonominio bendradarbiavimo santykius.*

Lietuvio akimis, to meto Lenkija – nepatikima kaimynė: ji, siekdama savanau-diškų tikslų, hegemonijos Pabaltijyje, meluoja, viena sako, kita daro (žr. 6–7 pavyzdžius). Iš pavyzdžių aiškėja, kad lenkai „pasiskubino mus apkaltinti tada labai ne ma-doj santarvės akyse buvusiais bošų arba vokiečių ir bolševikų simpatikais“ (Lietuvos

aidas, 1928-03) ir visą laiką varo „skaldančią Pabaltijį politiką“ (Lietuvos aidas, 1930-12).

- 6) *Čia lygiai taip, kaip jie savo laiku išsižadėjo Suvalkų sutarties, kai Želigovskį paskelbė maištininku, o paskui savu žmogum. Tai dar kartą visiems **kaimynams** turėtų įrodyti ir priminti, kiek yra verti lenkų pareiškimai ir žodžiai.*
- 7) *Bet vienas klausimas pats kyla: o kaip elgiasi su teisybe lenkų spauda? Ar galima būtų rasti pasaulį kitą spaudą, kur būtų tiek nesąmonių, melų ir piktų prasimanymų apie savo tolimus ir artimus **kaimynus** prirašoma, kaip kad lenkų spaudoj?*

Apie savanaudišką to meto Lenkiją pasakoma ir tai, kad ji – pavydi, klatinga kaimynė (žr. 8–9 pavyzdžius), kuri, anuomet paglemžusi Vytauto karūną, „dabar temdo mūsų iškilmingą nuotaiką, tebelaikydami klatingai pagrobę mūsų sostinę, kur augo ir tarpo mūsų senovės garbė“ (Lietuvos aidas, 1930-09). Trumpai tariant, tuo metu lenkų atžvilgiu „šito, tiesa, nemalonaus, mūsų visuomenės nusistatymo nuslėpti negalime“ (Lietuvos aidas, 1930-03; plačiau žr. VI dalį).

- 8) *500 metų sukaktuvių proga ne vienas buvo pasiūlęs bent šiemet atlyginti tą skriaudą, kurią anuomet lenkai Vytautui yra padarę. Buvo siūlymų įvykdyti Vytauto norą, kurio jis pats, būdamas gyvas, dėl **kaimynų** klastos nebuvo įvykdęs.*
- 9) *Bet mūsų pavydieji **kaimynai**, lenkai, paglemžė Romos Imperatoriaus skirtą Lietuvai karūną, jo pasiuntinius išniekino ir išvaikė. Lietuva, priešijusi į Lenkiją ir ilgai, aplinkumos verčiama, su ja sutapusi unijon, pamažėl skurdo, ligi pagaliau dingo anarchijoje.*

Iš pavyzdžių matyti dvejopos lietuvių nuostatos to meto Rusijos atžvilgiu. Viena vertus, į Rusiją žiūrima kaip į kiek kaimyniškesnę šalį, kuri rūpinasi ne tik savo, bet ir visos rytų Europos taika (žr. 4, 10 pavyzdžius). Kita vertus, santykiuose išlaikomas tam tikras atstumas ir teigiama, kad tuo metu rusams stigo atsakomybės „už bolševikų ir revoliucijos padarytus nuostolius“ (Lietuvos aidas, 1930-03) arba jiems, estų ir latvių nuomone, „būtinai bus reikalingi Baltijos jūros uostai ir todėl jie būtinai pasistengs pagrobti pirmoj eilėj Estiją su Latvija, kai tik pasitaikys tinkamesnės apstovos“ (Lietuvos aidas, 1928-06; plačiau žr. VII dalį).

- 10) *Lietuva ir Lenkija yra Rusijos **kaimynai**. Mes nemanom, kad Rusija turėtų kokių ypatingų priežasčių proteguoti Lietuvą prieš Lenkiją. Tačiau Rusija mato, kad lenkų ekspansijos ir imperializmo dvasia niekada neduos nurimti rytų Europai, jeigu ta dvasia nebus pažabota.*

Kalbamu laikotarpiu palankiausiai lietuviai vertino mūsų šiaurės kaimynus – latvius, estus ir suomių. Pasakoma, kad jie Lietuvai visada draugiški kaimynai (žr. 11 pavyzdį). Giminingoms Lietuvai ir Latvijai, kurioje „buvo pažadėta dėti pastangų geriems santykiams ugdyti su visais kaimynais“ (Lietuvos aidas, 1928-09) ir kuri „labai aukštai vertina Klaipėdos uosto ekonominį suaugimą su visa Lietuvos valstybe“ (Lietuvos aidas, 1930-06), svarbu ne tik tarpusavio artumas ir vienis, bet ir jūdvių sąjunga su Estija – Pabaltijo vienis (žr. 12 pavyzdį). Geros kaimynystės santykiai puoselėjami bendradarbiaujant, pavyzdžiui, pasirašant sutartis tarp Lietuvos ir Latvijos, prekybos sutartį tarp Lietuvos ir Estijos arba tarp latvių ir estų (plg. 13 pavyzdį), nes „buvo karštas iš abiejų pusių noras kuo greičiausiai nugriauti visas sienas, nutraukti visus suvaržymus ir duoti visišką laisvę“ (Lietuvos aidas, 1930-06).

- 11) *Mums buvo visada žinomas suomių tautos draugiškumas Lietuvai, buvo žinomos ir suomių simpatijos Lietuvos politikai, kada ši politika yra vedama lietuvių teisių gynimo linkme, būtent, kai Lietuva reikalauja, kad jai būtų grąžinta tikroji jos sostinė. Buvo laikai, kada mums tekdavo daugiau nusiskųsti artimesniųjų mūsų Pabaltės kaimynų varšuviška politikos orientacija.*
- 12) *Savo kalboj p. Ritors [iš Rygos – įterpta autorės] pažymėjo, kad šiuos kongresus, kurių pastarasis yra penktas iš eilės, iššaukė reikalas – artinti dvi giminingas tautas ir abiejų tautų bendras tikslas – apsisaugoti nuo galingųjų kaimynų galimų žygių vėl jas pavergti. Mažosios valstybės prieš grobuoniškus kaimynų pasikėsimus galės atsispirti tik tada, kai tarp jų bus tamprūs ryšiai, vienybė ir sąjunga. Pirmieji kongresai, ypač I-is ir II-rasis savo nutarimuose šią mintį ryškiai užakcentavo – pripažindami Estijos, Latvijos ir Lietuvos sąjungos reikalingumą.*
- 13) *Taip pat buvo nemaža tartasi, nemaža daryta tyrimų ir bandymų, kaip geriau realizuoti šią klauzulę ir išplėsti trijų šalių bendradarbiavimą ūkio srity. Ypač mūsų kaimynai latviai ir estai yra parodę nemažą iniciatyvos ir pastangų, kad sukurtų tarp savo šalių ūkių gyvų, glaudžius santykius. Juk buvo siekiama net visiško abiejų šalių ūkių susijungimo – muitų unijos. Deja, visų šitų, gan didelių, pastangų rezultatai tuo tarpu nėra dideli. Muitų unijos estams ir latviams įvykdyti nepavyko, o Lietuva iki šiolei neturi su šitais savo kaimynais net platesnių sutarčių. Ar galima būtų pasakyti, kad čia būtų stoka geros valios, noro šią bendradarbiavimą trukdyti?*

Pavyzdžiuose kreipiamas dėmesys į abipusiškai palankius lietuvių ir latvių santykius (žr. 14–16 pavyzdžius), tarpusavyje bendradarbiaujant kultūros renginiuose

ir besidomint vienas kito gyvenimu vyrauja pagarba. Pasakyta, kad lietuviai domisi ir žino, kad „Latvijos seimas baigia savo dienas“ (Lietuvos aidas, 1928-06) ar kad „mūsų broliai latviai kelia Liepojos uosto klausimą“ (Lietuvos aidas, 1928-09; plačiau žr. IV dalį).

- 14) *Paskaitos bus iliustruojamos nejudomais paveikslais. Tas paminėjimo vakaras platesnio susidomėjimo vertas, nes jame bus proga susipažinti su įdomia ir viena žymiausių latvių moterų rašytojų, turinčių didelę reikšmę ne tik latvių literatūroj, bet ir mūsų **kaimynės** tautos gyvenime. Be to, Aspazija verta pagerbti kaipo latvių tautos simpatikė.*
- 15) *Straipsnis [neseniai besilankiusio Lietuvoj latvių žurnalisto A. Krukos – įterpta autorės] baigiamas šitokiu posmu: „Artimi mums lietuviai, kaipo **kaimynai** ir nuoširdūs žmonės. Didingi savo idealizmu kuris davė tautai didvyrių, žymėtų pasaulio istorijoj jau žiloj senovėj“.*
- 16) *Trumpai sakant, Latvijos viešosios nuomonės vadovybė pagerbė mus, pasiųsdama tikrąjį savo elitą. Mes ne tik tai tikime, ką mums mūsų kolegos iš latvių žemės sakė, bet ir patys žinome, kad tokia stipri latvių krašto spaudos darbininkų delegacija pirmą kartą iš Latvijos pas **kaimyną** į svečius nuvažiavo. Mums tai labai malonu konstatuoti.*

Turimi pavyzdžiai leistų manyti, kad tuo metu draugiški tarpusavio santykiai klostėsi ir tarp Lietuvos ir Vokietijos (žr. 17 pavyzdį; plačiau žr. VIII dalį) ar su „garbingą vietą Europos valstybių šeimoje“ (Lietuvos aidas, 1930-09) užėmusia Čekoslovakija, kuri „viena pirmųjų pripažino Lietuvą de jure ir užmezgė su ja konsularinius bei diplomatinčius santykius“ (Lietuvos aidas, 1930-09).

- 17) *Tačiau savaime yra aišku, kad Lietuvai nėra jokio išrokavimo gadinti draugingus santykius su Vokietija, ir jeigu jau kalbėti čia apie ginčą dėl Klaipėdos autonomijos, tai ne Lietuvos vyriausybė tą ginčą yra iškėlus ir ne jos interese yra tą ginčą žūt būt palaikyti. Lietuva nė su vienu savo **kaimynu** nevengė ir nevengia visus kylančius nesusipratimus gražumu išspręsti. Tačiau, jeigu ji yra puolama, ji privalo gintis.*

3.2. 1945–1962 m. laikotarpis

Kiek kitokia tarpusavio kaimynystė klostosi Lietuvai praradus nepriklausomybę. Lietuva kaip valstybė tampa mažiau matoma – ji tarsi paskęsta ideologiškai draugiškoje

Sovietų Sąjungoje (dar žr. II dalį). Taigi, aptariant tuometės Lietuvos kaimynus remiantis pavyzdžiais, tenka minėti visos Sovietų Sąjungos, kurios dalimi buvo Lietuva, kaimynus, kita vertus, tuo metu tiek amžina Lietuvos drauge, tiek gera kaimyne tampa Sovietų Sąjungos „širdis“ – Rusija, kuriai su didžiu patosu siunčiamas broliškas sveikinimas ir giliausias dėkingumas (žr. 18 pavyzdį).

18) *Šiandien lietuvių tauta, džiaugsmingai švęsdama penktąsias tarybinės santvarkos Lietuvoje metines, siunčia per savo atstovus – Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatus – brolišką sveikinimą ir giliausio dėkingumo pareiškimą didžiąjai rusų tautai – amžinajai savo kaimynei ir draugei. Jau nuo seniausiųjų laikų glaudžiausi istoriniai ryšiai jungia lietuvių tautą su didžiąja rusų tauta.*

Iš pavyzdžių matyti, kad Sovietų Sąjunga, vadinasi, ir Lietuva kaip jos dalis, draugiškus kaimyniškus santykius palaikė su Suomija. Pasakoma, kad Sovietų Sąjungos valstybės veikėjų vizitas Suomijoje „vyksta labai gerai“ (Komjaunimo tiesa, 1957-06), ir pabrėžiama, „kad jau dabar galima matyti, jog jis padeda toliau stiprinti kaimynų santarvę ir supratimą“ (Komjaunimo tiesa, 1957-06). O Sovietų Sąjungos Suomijos prezidentui perduotas kvietimas laikomas „ne tik mandagumo ženklu, bet ir pasireiškimu tos pagarbos ir to pripažinimo“ (Komjaunimo tiesa, 1957-06).

Sovietinėje publicistikoje pasakoma, kad geri kaimynystės santykiai kuriami tarp Sovietų Sąjungos ir Vokietijos Demokratinės Respublikos. Jos abi laikosi nuomonės, kad Amerika ir Vokietijos Federatyvinė Respublika „didina grėsmę taikai ir Europos šalių saugumui“ (Komjaunimo tiesa, 1957-08). Vokietijos Federatyvinė Respublika „faktiškai sužlugdė prekybos derybas su Sovietų Sąjunga, greitina šalies militarizavimą, rezga intrigas prieš savo kaimynus. O Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga, kaip viena iš valstybių, nugalėjusių hitlerinį fašizmą ir pagal tarptautinius susitarimus atsakinga už tai, kad agresyviosios jėgos Vokietijoje niekada daugiau nekeltų grėsmės savo kaimynams arba taikos išsaugojimui visame pasaulyje, negali nekreipti dėmesio į tą faktą, kad Vakarų Vokietijoje vystymasis vyksta keliu, sudarančiu didelį pavojų taikai Europoje“ (Komjaunimo tiesa, 1957-09).

Pavyzdžiai rodo, kad siekdama taikos ir saugumo Artimuosiuose ir Vidurio Rytuose Sovietų Sąjunga, pasikeisdama notomis, kad „užsienio valstybėms nebus suteikta teisė turėti Irano teritorijoje jokių raketų bazių“ (Tiesa, 1962-09), stiprino geros kaimynystės santykių pagrindus su Iranu ir padėjo socialistinei Kubai, su kuria

„nuo pirmųjų jos naujo gyvenimo dienų užsimezgė lygiateisiškumu, suverenumo gerbimu ir ekonominiu bendradarbiavimu pagrįstos nuoširdžios draugystės santykiai“ (Tiesa, 1962-12).

Lietuva, būdama viena Sovietų Sąjungos socialistinių respublikų, priklausė vadinamųjų už taiką kovojančių ir taikią statybą vykdančių socialistinių šalių grupei ir sudarė priešpriešą vadinamosioms militaristinėms, imperialistinėms šalims – kariniam NATO blokui (JAV, VFR, Danijai), to meto supratimu, taikos priešui. Iš pavyzdžių aiškėja ne tik priešprieša tarp taikios SSRS ir jos ideologijai artimų kaimynių ir agresyvios, grėsmingos militaristinės Amerikos ir jai artimų kitų, kurios „rezga intrigas prieš kaimynus“ (Komjaunimo tiesa, 1957-09), bet ir tarp jų ideologijų – socializmo ir kapitalizmo, valdžios (turtingųjų) ir liaudies (vargšų), kurių interesams sakėsi atstovaujanti SSRS (plg. 19–21 pavyzdžius). Valdžios, arba turtingųjų, ir liaudies, arba vargšų, priešprieša, socialinės nelygybės tema aktualizuojama ir pačioje Lietuvoje, kur į turtingą žiūrėta kaip į blogą, savanaudį, kaimyną (žr. 22 pavyzdį; plg. aptartas kaimyno nuostatas LKŽ).

- 19) *Ir, kai iškovojusiai nepriklausomybę Kubos liaudžiai jos imperialistinis kaimynas pradėjo daryti ekonominį, o po to ir karinį spaudimą, socialistinės šalys, ir visų pirma Tarybų Sąjunga, žinoma, padėjo Kubai. Tarp Tarybų Sąjungos ir Kubos nuo pirmųjų jos naujo gyvenimo dienų užsimezgė lygiateisiškumu, suverenumo gerbimu ir ekonominiu bendradarbiavimu pagrįstos nuoširdžios draugystės santykiai.*
- 20) *Socialistinės šalys tikrai kovoja už taiką, plačiai vykdo taikią statybą. Siekia taikos ir mūsų vakarinio kaimyno – Danijos gyventojai. Tik vyriausybė neklauso paprastų žmonių balso ir pajungė šalį kariniam NATO blokui.*
- 21) *Turtinga, ekonomiškai išsivysčiusi Danija vis labiau kenčia nuo karinių išlaidų, vis labiau smunka darbo žmonių pragyvenimo lygis. Štai kur mūsų Vakarų kaimyną veda NATO.*
- 22) *Štai visai neseniai „Tiesos“ skaitytojas iš Ukmergės pranešė mums tokį faktą: Buovėnė Gaidamavičius (Bajorų kaimas, Zelvės valsčius) buržuazinėje Lietuvoje ilgus metus išnaudojo savo kaimynus, lobo iš jų kruvino prakaito.*

Pavyzdyje užsimenama apie artimiausių kaimynų latvių kalbą, žadinančią lietuvių kūrybines jėgas (žr. 23 pavyzdį; plačiau žr. IV dalį).

- 23) *Latvių kalba žadina mano kūrybines jėgas ir leidžia joms pilnutinai atsiskleisti. Bet aš godžiai įsiklausau ir į artimųjų kaimynų, ir į tolimų draugų dainas.*

3.3. 1992–1998 m. laikotarpis

Lietuva, Latvija ir Estija – Pabaltijo valstybės, „lemtingu momentu“ (Lietuvos aidas, 1998-06) Baltijos kelyje iš tikrųjų gebėjusios „susiimti už rankų, neklausdamos nei vardų, nei pažiūrų“ (Lietuvos aidas, 1998-06), – minimos kaimynės Rusijos kontekste. Rusija turimuose pavyzdžiuose vadinama didele kaimyne, blogio imperija, kuri siekia „įkalti pleištą tarp trijų Baltijos valstybių“ (Tiesa, 1992-09) (žr. 24 pavyzdį). Taip Rusija iš geros, taikios kaimynės, apie kurią kalbėta anksčiau, tampa bloga, manipuliuojančia kitais kaimyne. Kita vertus, 25 pavyzdys rodo, kad santykiai su Rusija gali tapti kaimyniški. Čia, kitaip nei ankstesniu laikotarpiu, gerų santykių su Rusija pagrindas yra ne tariamoji taika, bet demokratija, pasirinkimo laisvė, nepriklausomybė: „ar Rusija leis savo kaimynėms (visam Baltijos regionui) būti laisvoms, ar mėgins suardyti jų planus“ (Lietuvos aidas, 1998-06). Su Rusija geros kaimynės liko tos šalys, sovietinės respublikos, kurios 1991 m. žlugus Sovietų Sąjungai nusprendė pačios toliau laikytis draugėje. Pasakyta, kad NVS „įkūrimas Rusijos kaimynėms, turėjusioms labai mažą nepriklausomo egzistavimo patirtį arba visai jo neturėjusioms, atrodė gera idėja, galimybė išlaikyti politinius ir ekonominius ryšius, palaukusius jas sovietmečiu, ir atsargiai išmėginti nepriklausomybės kelią“ (Lietuvos aidas, 1998-06). Lietuva, nusprendusi eiti „užsitikrinti savo saugumą ir nepriklausomybę“ (Lietuvos aidas, 1998-06) ir siekusi „įveikti komunizmo palikimą, t. y. skurdą, tapti tikrais europiečiais“ (Lietuvos aidas, 1998-06), tuo metu geranoriškų santykių su Rusija turėjo maža. Pavyzdžiai rodo, kad iš Rytų kaimynės sulaukta pretenzijų dėl rusakalių gyventojų Lietuvoje, o artėjant NATO viršūnių susitikimui Vašingtone padaugėjo „pretenzijų Baltijos valstybėms ir Lietuvai“ (Lietuvos aidas, 1998-12).

24) *Blogio imperija nyksta, toliau kalbėjo V.Landsbergis, bet dar nėra išnykusi. Lietuva, Latvija ir Estija turi didelį kaimyną, o ta kaimyno spauda, kuri paveldėjo senos imperijos seną mąstymą, pastaruuju metu kultivuoja antibaltizmą, tikrą naujo „Šaltojo karo“ politiką, kuri turi įtakos ir oficialių asmenų pareiškimams, sakė AT pirmininkas.*

25) *Mes remiame Rusijos prezidento Boriso Jelcino reformų kursą, kuris pavers Rusiją klestinčia ir demokratine šalimi, gera Lietuvos kaimyne. Lietuvos santykiai su Rusija bus ir toliau grindžiami ESBK principais.*

Tuometė Lietuva, susidraugavusi su Vakaraais ir NATO ir radusi „patrauklių ir labai aktyvių partnerių Vidurio Europoje“ (Lietuvos aidas, 1998-06), atsikratė Rytų

kaimynės Rusijos globos; gera kaimynystė su ja tapo sunkiai įmanoma. Mažų mažiausiai dėl to, kaip aiškėja iš turimų pavyzdžių, kad Rusija buvo priešiskai nusiteikusi NATO valstybių atžvilgiu (žr. 26 pavyzdį) ir „turbūt netaps Amerikos bei savo kaimynų“ (Lietuvos aidas, 1998-12) – Lietuvos „partnerė tol, kol jos elitas nesusitarkys su imperijos žlugimu“ (Lietuvos aidas, 1998-12), kalbamuojų atveju Lietuvos pasitraukimu iš jos įtakos zonos. Panašios nuomonės kaip Rusija laikosi ir Baltarusija, Lietuvą (ir kitas Baltijos šalis), einančią į Vakarų, laiko valdoma fašistinio režimo (žr. 27 pavyzdį).

26) *Tik su Lenkija, teigia „Izvestijos“, Rusija nebendradarbiauja (o gal atvirksčiai: to nelabai siekia Lenkija?), nors tai, kad Maskva neturi normalių santykių su buvusiomis Varšuvos pakto partnerėmis, buvo viena iš rimčiausių nemaloniausio Rusijai sprendimo plėsti NATO priežasčių. Rusija niekaip negali suvokti, kad jos artimiausios kaimynės turi patrauklių ir labai aktyvių partnerių Vidurio Europoje.*

27) *Nieko negali laukti iš Lukašenkos ir kitos Baltarusijos kaimynės. Ypač Baltijos šalys, kurias, Baltarusijos ir Rusijos komunopatriotų nuomone, valdo fašistiniai režimai.*

Skirtingai, nei rodė 1928–1930 metų pavyzdžiai, kalbamuojų laikotarpiu geri kaimyniški santykiai klostosi tarp Lietuvos ir Lenkijos, kuri kaimynei Lietuvai tapo „didžiosios Europos dalimi“ (Lietuvos aidas, 1998-06) (plg. *didžioji rusų tauta*). Dabar Lenkija „stiprina savo poziciją bei įvaizdį pasaulyje“ (Lietuvos aidas, 1998-12) ir yra „pasirengusi teikti nesavanaudišką paramą“ (Lietuvos aidas, 1998-12). O Lietuva, bendradarbiaudama su ją aplenkusia Lenkija, lengviau nueis į Europos Sąjungą (plg. 28 pavyzdį). Pavyzdžiuose taip pat pasakyta, kad Lenkija kartu su Amerika suinteresuotos, jog Lietuva būtų priimta į NATO. „Tai paaiškinama ir šalių interesais“, nes kiekviena jų turi savo daugiau ar mažiau (ne)savanaudiškų tikslų (plg. 29 pavyzdį).

28) *To regiono [nuo Baltijos iki Juodosios jūros – įterpta autorės] kaimynės savo ruožtu mano, kad bendradarbiavimas su jas aplenkusia Lenkija palengvins jų žygį į Europą (Lietuvos aidas, 1998-06).*

29) *Tai paaiškinama ir šalių interesais. Vokietija ir Skandinavija mano, kad protinga yra padėti Baltijos valstybėms, Rusijai ir Lenkijai tapti stabiliomis ir klestinčiomis kaimynėmis.*

Iš pavyzdžių aiškėja, kad Lietuvoje kliautasi geros kaimynystės principais: žiūrėta ir lygiuotasi į geresnį (žr. 28, 30 pavyzdžius). Sunkumams užklupus pagalbos

ir patarimų ieškota pas patikimą kaimyną (žr. 31 pavyzdį). Taip tuo metu „Lietuva ryžtingai sprendė mažumų problemas“, „stiprino santykius su kaimynais, stūmė pirmyn [sovietų – *įterpta autorės*] nusiaubtą krašto ūkį“ (Lietuvos aidas, 1998-12).

30) *Vis susimąstau: kodėl mes pradėjome Lietuvoje reformas? Kad aplenkstumėme kaimynus?*

31) *O buvo tam tikras patarėjų ratas. Pirmuoju laikotarpiu – iš Sąjūdžio Seimo Tarybos: A. Juozaitis, V. Čepaitis, Z. Vaišvila, J. Juzeliūnas, be abejo, nes jis mano kaimynas – aš pas jį nueidavau. A. Žebriūnas kai kada.*

APIBENDRINIMAS

Iš to, kas apie kaimynus sakyta (remiantis MTINT), aiškėja, kad Lietuva (ne)kaimyniškus santykius palaikė su Latvija, Estija, Suomija, Ukraina, Rusija, Lenkija, Vokietija. Iš tirtų pavyzdžių paaiškėjo, kad labiausiai kito Lietuvos ir Lenkijos, Lietuvos ir Rusijos tarpusavio santykiai. 1928–1930 m. Lietuvos ir Lenkijos santykiai buvo priešiški, o 1992–1998 m. – draugiški. Skirtingai nei 1945–1962 m., 1992–1998 m. gera Lietuvos ir Rusija kaimynystė tapo vargiai įmanoma. Minėtais laikotarpiais lietuviai palankiai žiūrėjo į šiame darbe aktualią Latviją.

4. KAIMYNO VAIZDINYS DABARTINĖS LIETUVIŲ KALBOS TEKSTYNE

DLKT ieškota visų linksnių ir skaičių lekšemos *kaimynas* formų. Pagal tokią užklausą DLKT teikė per 12 000 pavartojimo atvejų. Analizei su minimaliu kontekstu atrinkta 700 informatyvių publicistikos pavyzdžių.

4.1. Kaimynystės erdvė

Prieš akis turint DLKT pavyzdžius, kur kalbama apie greta gyvenantį kaimyną, aiškėja, kad kaimynystė kuriama kaime, mieste(lyje), Lietuvoje (tarp kaimų arba miest(eli)ų), tarp valstybių. Į kaimynų tarpą įtraukiamas ir Dievas (žr. 1–3 pavyzdžius).

- 1) *Nuo mažens jie buvo tik per kiemus, **kaimynai**.*
- 2) *Panašiais pastebėjimais dalijosi **kaimynas** iš 74 buto. Tokia pat situacija 2, 14, 26, 38, 52, 62, 98 butuose.*
- 3) *Užtat kaimyno sąvoką jis vis labiau apibendrina: nuo **kaimynų** laiptinėje iki geografinių **kaimynų** (latviai, lenkai, rusai) ir iki Absoliuto (Dievas – mūsų **kaimynas**).*

Tirta medžiaga rodo, kad atstumo atžvilgiu artimesnis kaimynas yra tas, kuris gyvena už sienos, už lango, priešais langus, per aukštą, kelis namo aukštus, per tvorą, gatvę, vis tolesnis – per kiemą, lauką, daržą, mišką, ant / už kalno, per keletą namų ir t. t., o tolimi kaimynai gyvena kažkur (*už gero puskilometro; vienas nuo kito nutolę dešimtis, kartais – šimtus jūrmilių*) tame pačiame ar kitame kaime, mieste(lyje), kitoje šalyje (plg. 4–7 pavyzdžius).

- 4) *Suaugusioms ir atskirai gyvenančioms dukroms kitoje namo pusėje anksčiau gyvenę **kaimynai** skambindavo.*
- 5) *Pas juos atėjo apačioje gyvenantis **kaimynas**.*
- 6) *Numatyta išplėtoti 116 namų, tad **kaimynų** bus nemažai.*
- 7) *Artimiausių **kaimynų** sodyba yra už kalnelio per 400 metrų.*

DLKT, kur kaimynystės erdvė yra platesnė nei LKŽ_e, artimumo suvokimas reliatyvus. Pavyzdžiui, kai žmogus neturi artimo kaimyno už sienos, jam artimas tampa kiek tolimesnis (žr. 7 pavyzdį) arba tolimas, pavyzdžiui, gyvenantis Švedijoje (plg. *Švedija – netolimas kaimynas*). Dievas, kaip žmogaus kaimynas, gali būti ir šalia, ir (arba) kažkur toli (plg. 3 pavyzdį). Nors galima Dievą suvokti skirtingai, jis sujungia kaimynų horizontalę (*kairė resp. dešinė; priekis resp. nugara, pvz., gatvės kaimynai*) ir vertikalę (*apačia resp. viršus, pvz., laiptinės kaimynai*). Dievas tampa tarsi bendru namo stogu, po kuriuo kartu gyvena visi žmonės – artimi ir tolimi vienas kito kaimynai. Atrodytų, kad kuo namo stogas yra mažesnis, žemiau virš galvos ir kuo erdvė mažesnė, tuo santykiai tarp kaimynų artimesni. Tačiau, kaip jau minėta anksčiau, tokiems glaudiems santykiams tarp kaimynų kurti ir palaikyti svarbu ne tiek bendras stogas, mažas atstumas, kiek noras ir gebėjimas sugyventi (plg. 8 pavyzdį).

- 8) *Bendroji virtuvė* [179 butų name – įterpta autorės] – *ne itin jauki vieta. Jei kaimynai tarpusavyje dar ir prastai sugyvena, tai toji virtuvė tampa aukštos įtampos zona.*

4.2. Kaimynų artumas

Tai, kaip daugiau ar mažiau artimi kaimynai (ne)sugyvena, rodo jų bendravimas. Dažnai bendraujantys kaimynai tarpusavyje sutaria, yra geri vienas kitam, todėl gali tapti draugais (plg. *Mūsų šeimos draugai įvairūs: vieni – seni nuo pat mažumės lietuviai ir nelietuviai. Kiti – mūsų geri kaimynai, su kuriais dažnai bendraujame* (DLKT)). Būtent (ne)bendravimas lemia kaimynų artumą – savo resp. svetimo suvokimo skirtumus.

Iš 9–11 pavyzdžių aiškėja, kaip išsiskiria arba susipina dvi būdvardžio *artimas* ir jo vedinių reikšmės – ‘arti esantis, artus’ ir ‘turintis glaudžių ryšių, glaudus’. Konkrečiau, 9 pavyzdyje aktualizuojama ‘artus’ reikšmė, 10 pavyzdyje – ‘glaudus’, o 11 pavyzdyje *artimiausias kaimynas* lieka dvireikšmis.

- 9) *Jei jau neįmanoma draugauti, tai turbūt geriau bent jau nesipykti su tais, kurie neišvengiamai yra ir bus kaimynai. Lietuva turi keturias labai artimas kaimynes ir daug ne tokių artimų – visas Europos šalis.*
- 10) *Šeima artimai bendravo su netolimu kaimynu* (plg. *šeima su netolimu kaimynu buvo artimi*).
- 11) *Artimiausias kaimynas dėdė Antanas ateidavo dažną vakarą vis maždaug tuo pačiu laiku ir užtrukdavo gerą pusvalandį.*

Tais atvejais, kai viename sakinyje svarbu pasakyti abi minėto būdvardžio reikšmes, glaudiems ryšiams įvardyti renkamosi semantiškai susijusį būdvardį *palankus* ir jo vedinius (plg. 12 pavyzdį). Kaimyniškų santykių artumas susijęs su palankumu. Pagal tai *savas* kaimynas skiriasi nuo *svetimo*. Konkrečiau kalbant, *artimas kaimynas* gali būti tas, kuris *artus* resp. *artus ir savas* resp. *savas*. Artumo aspektu *artus kaimynas* gali būti suvokiamas ir kaip *svetimas* (plg. 13 pavyzdį), o *toli gyvenantis, tolus* – kaip *savas* (plg. 14 pavyzdį). Galima tokia *art(im)umo* pynė: *artimas kaimynas* > (*artus* resp. *artus ir savas arba svetimas* resp. *savas*) > *tolimas*⁶³ *kaimynas* (*tolus* resp. *tolus ir*

⁶³ Plg. LKŽ_e: *tolimas* 1. ‘toli esantis, tolus, atstus, atokus (erdvės atžvilgiu)’; 5. prk. ‘nutolęs, nepriimtinas, svetimas’.

svetimas arba savas resp. svetimas). Remiantis 15 pavyzdžiu galima teigti, kad kaimyno suvokimui artumas yra svarbesnis už artimumą; pagal atstumą Juozas ir Petras jau ne kaimynai (*buvęs kaimynas*), bet glaudus kaimyniškas ryšys tarp jų išlikęs (*sužinojęs apie nelaimę, išgelbėjo*).

- 12) *Pirmiausia jų [tarptautinių meninių ryšių – įterpta autorės] ieškota su artimiausiais ir palankiausiai nusiteikusiais **kaimynais** (plg. ryšių ieškota su artimiausiais ir palankiausiais kaimynais) – latviais.*
- 13) *Kadangi [S. E. – įterpta autorės] buvo atsikrausčiusi [į daugiabutį namą – įterpta autorės] neseniai, artimai su **kaimynais** nebendravo (plg. S. E. su savo artimais daugiabučio kaimynais nebuvo artima).*
- 14) *Šeima artimai bendravo su tolimu **kaimynu** (plg. šeima ir tolimas kaimynas buvo artimi).*
- 15) *Išgelbėjo jį [Juozą – įterpta autorės] buvęs **kaimynas**, dar nuo vaikystės pažįstamas skulptorius Petras R. Sužinojęs apie bičiulio Juozo nelaimę, senasis skulptorius metė į šalį valstybinį...*

4.3. Kaimynas – (ne)pažįstamas žmogus

Jau minėta, kad artim(esn)i kaimynai greičiau ir daugiau sužino, t. y. girdi ir (arba) mato, pavyzdžiui, pro virtuvės langą, kaip kitas jų gyvena, tolim(esn)iems sunk(ia)u tai (susi)žinoti. Tada, kaip ir buvo matyti iš LKŽ_e pavyzdžių, daugiau sužinoma, kaip kitam einasi, jį lankant (plg. 16–17 pavyzdžius). Artaus arba tolaus kaimyno lankymas – tai (artimesnės) pažinties kūrimas, o ryšiui rasti gali prireikti ir trečiųjų asmenų (žr. 18 pavyzdį). Bendraujant ir taip geriau kaimynus pažįstant, atskiriami saviesni ir svetimesni. Kai sutampa kaimynų nuostatos ir vertybės, artima pažintis gali tapti artimu ryšiu, o kaimynas – savu.

- 16) ***Kaimynai** esame, turime vieni apie kitus žinoti.*
- 17) *Iš **kaimyno** pas **kaimyną**, kasdien vis kitur.*
- 18) *Nors **kaimynus** skyrė tiktai dešimt namų, ryšiams užmegzti prireikė „trečiųjų asmenų“.*

Be artimos pažinties kūrimo, DLKT pavyzdžiuose į akis krenta kaimynų atitolimas. Dėl vienokių ar kitokių priežasčių kaimynai nenori vienas apie kitą žinoti, tarpusavyje bendrauti ir vienas kito pažinti – vienas nuo kito atsiriboja. Tokie vienas

kitam svetim(esn)i kaimynai ne tik nesisveikina susitikę ir nežino kaimynų vardų, bet ir apsisatę tvoromis, sienomis nebegirdi pagalbos šauksmo (plg. 19–21 pavyzdžius). Kitaip nei LKŽ^e, DLKT sakoma, kad „labai nemandagu brautis pas kaimynus bet koku menku reikalu“, pavyzdžiui, paklausti, kada šiandien atvažiuos šiukšlių mašina.

- 19) *Šiais laikais ir paprasčiausi žodžiai, pavyzdžiui, „Labas rytas“ – pats tikriausias deficitas. [...] Vis rečiau juos taria kaimynas kaimynui.*
- 20) *Jeigu čia ką ištiktų bėda, šauktis pagalbos, ko gero, beprasmiška – kaimynai vienas nuo kito taip aklina užsidarę, kad belieka žegnotis, tikintis, kad nebent Dievas išgirs...*
- 21) *Nelaimės vardas – susvetimėjimas. Ar žinome bent artimiausių laiptinės kaimynų vardus, pavardes? Jau nekalbam apie vardo ar gimimo dienas.*

Bendrauti linkę kaimynai, palinkę gero kitam, pavyzdžiui, labos dienos, skanaus ir pan., (pra)tešia pokalbį ir kuria pažintį (plg. 22–23 pavyzdžius). Taip, kaip sakyta ir anksčiau, (su)kuriamas artimas ryšys ir toks tarp gerai pažįstamų, kaimynų kaip draugų, lieka ir jiems išsiskyrus (žr. 24 pavyzdį).

- 22) *Kaimynas, atėjęs ir radęs valgant, sakydavo „žegnodievie“ arba „skanaus“, o jam atsakydavo „prašom“.*
- 23) *Vaikams guvernantė liepia žaisti „kaimyną“, t. y. rateliu einant mokytis mandagiai kreiptis į kaimyną ir megzti pokalbį.*
- 24) *Po poros metų, persikėlęs dirbti į Vilnių, kelis mėnesius gyvenau A. Poškos bute, kol įsikūriau. O ir po to labai artimai bendravome būdami kaimynais Antakalnio rajone.*

4.4. Lyginimasis tarpusavyje

Per bendravimą kiekvienas, lygindamas save su kitu, pasitikrina savo nuostatas ir savaip reaguoja: atsižvelgdamas į kitą kaip pavyzdį, stengiasi daugiau daryti, mokosi (*pasisemia gyvenimiškos išminties*), pavydi (sėkmės, turto, karjeros). Pavyzdžiai rodo, kad pavydima ir (arba) mokomasi iš tokio kaimyno, kuris atrodo esąs kuo nors geresnis, ypatingesnis: daro, turi daugiau, gražiau ar pan. (plg. 25–26 pavyzdžius). Taip norima prilygti tam pranašesniajam, kurio „žolė žalesnė“. Čia aktualus vėl tampa savivertės ir žiūros į save aspektas: kaip aš, būdamas netobulas, (ne)geba

save (vargingesnį, lėtesnį, uždaresnį ar pan.) palankiai priimti ir jaustis gerai (plg. 27–29 pavyzdžius).

- 25) *Nuo aušros iki sutemų triūsė lenktyniaudami, stengėsi vieni nuo kitų žemės darbuose neatsilikti. Ne gėdos bijojo – pareigą jautė tvarkytis neblogiau už **kaimyną**.*
- 26) **Kaimynas** pasidarė, tai reikia ir man – tačiau nėra nė mažiausio poreikio būtent tokiems pinigams ar būtent kodėl tokiam keliui arba tokiai įrangai. **Kaimynas** nusipirko, reikia ir man.
- 27) *Priminti sau, **kaimynui**, pasauliui, kad esame įdomūs ir verti dėmesio, net jei tik stebime kaimynus pro žvalgybinius žiūronus.*
- 28) *Save matai žmogų, kuris pats sau nėra svarbus... Galite paklausti: o kam reikia domėtis savimi? Jei nemažą gyvenimo dalį pragyvenau daugiau domėdamasis **kaimynais** negu savo gyvenimu?*
- 29) *Amžinas lietuviškas polinkis pervertinti **kaimyno** gerovę neduoda ramybės, mes su kažkokiu mazochistiniu pasimėgavimu stengiamės pasirodyti juodžiausi, purviniausi ir vargingiausi.*

4.5. Sugyvenimas kaimynystėje: (ne)palankios nuostatos ir elgesys

Iš bendravimo ir konkrečių poelgių paaiškėja, koks kaimynas DLKT vertinamas palankiai. Kaip ir LKŽ_e, čia gera gyventi greta vaišingo (*kiaušiniais, dešra, pienu, sviestu*), besidalinančio tuo, ko pats turi, padedančio, gebančio susitaikyti ir atleisti žmogaus (plg. 30–31 pavyzdžius). DLKT pavyzdžiais, kaip ir LKŽ_e, pasakoma, kad kaimynui dovanai duodama, pavyzdžiui, jau minėtų geros veislės žąsų kiaušinių, bulvių, medaus, žemės, o paskolinamas kirvis, plaktukas, krepšys, paklodžių, sviesto, mielių. Kaimynas ir DLKT pavyzdžiuose gelbėja išvalyti grūdus, suarti laukus, derlių sudoroti, apmokyti jautuką, pervežti daiktus, suvežti runkelius, nuvažiuoti į bažnyčią, parvežti viščiukų, prižiūrėti namus, vaikus, gyvulius ir pan. Be to, kiek galėdami kaimynai vienas kitam padeda statytis, skundą ar laišką sukurti, drabužių pavadinimus vokiškai surašyti, pakeisti durų spyną, grėbti lapus, pataisyti televizorių arba atvykti į JAV. Iš to, kas paminėta, aiškėja, kad DLKT, kaip ir LKŽ_e, paprastai kalbama apie geranorišką kaimynų pagalbą buityje.

- 30) *Paprasciausiai, kai jau prispiria reikalas įkalti kur vinį, nuėjai pas **kaimyną** ir pasikolinai tą plaktuką. Negi **kaimynas** jau toks suskis būtų, negi nepaskolintų?*

- 31) *Sode, **kaimynai** savo sklypą užleido, nes jiems per brangu važinėti. O mums ta žemė pravers, išauginsim svogūnų galvų, parduosim savo devynaukščio **kaimynams**, vaikams žieminius batus nupirksime.*

Tirta medžiaga rodo, kad geras kaimynas yra palankus, geranoriškas, doras, atviras, draugiškas (šiltai pasisveikinantis), garbingas (sakantis tiesą), kantrus, kultūringas, neišdidus (lengvai prisikviečiamas), nuoširdus, patikimas (besilaikantis duoto žodžio, ištesintis pažadą), rūpestingas (kad jau para nemato į kiemą išeinančių savo kaimynų), sąžiningas, taikus, teisingas, tvarkingas – vertas pagarbos (plg. 32–34 pavyzdžius).

- 32) *Nejučiomis pradedi lyginti brolius. Zigmantas atrodo artimesnis širdžiai, kaip geras **kaimynas**.*
- 33) *Draugaujame su kitu Antanu – mūsų **kaimynu**.*
- 34) *Patėvį močiutė Emilija mini tik geru žodžiu. Jį matydavo darbštų, išsilavinusį, **kaimynų** gerbiamą už sąžiningumą.*

Bėda greičiausiai parodo gerą kaimyną (žr. 35–36 pavyzdžius). Tokį, kaip sakyta, turėti visada yra geriau nei tolimą giminę. Bėdoje glaudus ryšys tarp kaimynų, panašiai kaip tarp draugų ar šeimoje, kuriamas padedant – atjaučiant, suprantant, gelbėjant, savo noru skolinant, pagal išgales duodant tai, ko kas turi ir gali, dovanai arba mainais. Toks padėkos vertas dalijimas(is) (pinigais, savo laiku, žiniomis, gebėjimu draugiškai bendrauti, skaityti, rašyti, savo turimomis, sukauptomis, užaugintomis gėrybėmis: vandeniu, druska, miltais, duona, bulvėmis, kiaušiniais, lašiniais, obuoliais, rūbais, kubilais ir kt.) – įprasta palankumo kitam raiška (plg. 37–38 pavyzdžius). Už palankumą paprastai atsilyginama tuo pačiu – meile (žr. 39 pavyzdį).

- 35) *Ponai davė 5 hektarus žemės, o kaimynai Jesevičiai norėjo prisidėti statybinėmis medžiagomis, kiti – darbu, nes visi **kaimynai** buvo neapsakomai geri. [...] Karas nesugriovė draugystės. Jeigu kas atsitikdavo **kaimynui** – kiti eidavo padėti, nereikėjo prašyti.*
- 36) *Nepamirškime pagirti savo artimųjų, **kaimynų**, bendradarbių, ypač jeigu jie išgyvena sunkų laikotarpį. Tai neturi nieko bendro su meilikavimu, padlaižavimu ar kokčiu saldumu.*
- 37) *Vienas kitam padėti. Taip darbas buvo atliekamas smagiau ir greičiau, nereikėjo samdyti darbininkų, o po tokių darbų ir pabaigtuvės buvo linksmesnės. **Kaimynai** vienas kitam nieko nešykštėjo. Pritrūkus miltų šaukšto ar druskos žiupsnio, duonos, pinigų ar šiaip kokio kasdienės apyvokos daikto, visuomet vienas...*

- 38) *Tie, kas neturi tokių skrupulų ar verčiasi iš keliasdešimties litų, naujų [drabužių – įterpta autorės] nepirks ir dabar. Gaus iš **kaimynų**, giminaičių.*
- 39) *Kaimo gale, netoli bažnyčios, kitados stovėjusi neturtingo žydėlio Altarkės gryčia. Mylėjo jį žmonės, nes buvo geras **kaimynams** – paskutinį skatiką būtų reikalui esant paskolinęs.*

Palankūs vienas kitam kaimynai tampa vieni. Artumo aspektu tada beveik nelieka skirtumo tarp kaimynų: būti, bendrauti su savimi veik tolygu bendrauti su kaimynu ir atvirksčiai – per kitą, kaimyną, galima girdėti, suprasti ir save (plg. 40–41 pavyzdžius).

- 40) *Jis ateidavo pas **kaimyną**, atsisėdavo kieme ant žolės ir linguodamas klausinėdavo pats savęs.*
- 41) *Nupuolusia dvasia vaikščiojo Tėtis. **Kaimynai** užsukdavo paspėlioti apie ateitį, o dažniau – patylėti. Rūpestis graužė visus.*

Iš DLKT pavyzdžių matyti, kad kaimynai, kurdami bendrystę, tariasi, palaiko vienas kitą, klausia vienas kito patarimo, kaip elgtis, ką daryti. Jie padeda, moko, mokosi vienas iš kito (žr. 42 pavyzdį). Kuo dažniau ir labiau paisoma kaimyno nuomonės, patarimo, (pa)mokymo, tuo labiau kaimynai panašėja – tampa tarpusavyje savėsi. Panašų į save lengviau suprasti, atliepti ir palaikyti, o kitokį (amžiumi, pažiūromis, pomėgiais, išsilavinimu; keistą, savotišką) palankiai priimti, susišnekėti su juo reikia daugiau pastangų (plg. 43–44 pavyzdžius).

- 42) *Po to susidomėjo **kaimynai**, ėmė klausinėti, kaip kas daroma, ne vienas pabandė pats šiuos džiovintų žolynų kilimus [verbas – įterpta autorės] austi.*
- 43) *Valdas nepatiko nė vienam **kaimynui**. Buvo labai keistas.*
- 44) *Dažniausiai puolama bičiuliautis su naujais **kaimynais**. Deja, advokatą ir šaltkalvį nedaug kas sieja, todėl ryšys neužsimezga.*

Nuo seno iš palankumo gimstanti visokeriopa (ne)prašoma pagalba yra visuotinė norma, dorybė ir gerų santykių tarp kaimynų kūrimo pagrindas (plg. 45–48 pavyzdžius). Dėl to likusi tradicija organizuoti(s) talkas (plg. 48–49 pavyzdžius). Tarp padedančiųjų, iš palankumo, atjautos, gailestingumo pagal išgales besidalinančių, kuriamas bendrumas (plg. 50 pavyzdį). Pastarasis, visus (su)vienijantis per bendravimą, mažus, jaunos, pagyvenusius ir senolius kaimynus (su)jungia į didelę artimą šeimą, kurioje nuo seno kartu nuo ryto iki vakaro leidžiamas laikas – gyvenama (plg. 51–53 pavyzdžius).

- 45) Jeigu **kaimynai** paprašydavo, [tėtis – įterpta autorės] padėdavo be jokių kalbų.
- 46) Normalu pagalbėti **kaimynui** ar giminaičiui, niekas to aukojimu nevadina.
- 47) Nors luoši [...], bet gyvi. Patys klupdami kėlėmės ir **kaimynams** padėjome.
- 48) Didėja ir **kaimynų** atjauta. Kaip kitaip paaiškinsi faktą, kad rugpjūčio 11-ąją stipriai apdegusį Lionginos Ričkuvienės namelį jau baigia remontuoti **kaimynai**.
- 49) Talkos paprastai buvo mišrios, ir talkininkų dauguma – **kaimynai**.
- 50) Vilniuje yra nebloga slaugos ligoninė, bet joje retai būna laisvų lovų. [...] Likusieji pasikliauja **kaimynų** gailėstingumu.
- 51) Tądien mūsų proseniai keldavę vaises ir į jas kviesdavę **kaimynus**. Tai buvę vaikštynės iš vieno namų į kitus.
- 52) Ilgais žiemos vakarais vyrai darydavo klumpes, sukdamo pančius ir giedodavo rožančių, „Karunką“ ir kitas giesmes. Ateidavo ir **kaimynai** vakaroti. Moterys pri-tardavo, verpdamos ar plėšydamos plunksnas, kedendamos vilnas.
- 53) Gerokai svarbiau jam atrodo susirasti gerą **kaimyną** ar bent jau tokį bendradarbį, su kuriuo būtų galima savaitgaliais pažvejoti, kartu padirbėti savo arba jo kolektyviniame sode – toliau už miesto.

DLKT pavyzdžiuose geros kaimynystės kontekstas akivaizdžiai susijęs su Dievu, krikščioniško gyvenimo ir mokymo principais. Dievas yra artumo ašis, jungianti visus kaimynus į vienį per palankumą, meilę (plg. 54 pavyzdį). 55–56 pavyzdžiais pasakoma, kad iš palankumo būti geram – tai (įprastas kaime) pasirinkimas gyventi pagal Dievo, kuris yra kiekvieno mūsų kaimynas, žodį. Tokie, palankumą pasirinkusieji, – savaime tarpusavyje savėsi (plg. 57 pavyzdį).

- 54) Kiekvienas turi maldoje atnaujinti savo ryšį su Dievu, dalyvavimą bendruomeniniame gyvenime. Susitaikymas ir geranoriškumas santykiuose su **kaimynais**, savo artimaisiais, šeimos nariais ir yra tas žingsnis.
- 55) Kaimietis, (iš)pažįstantis Dievą, išmintingesnis už miestietį, nepažįstantį net savo **kaimyno**.
- 56) Daryk, ką tu būtum daręs, kol aš sugrįšiu; tačiau aš negaliu to padaryti, kol nemyliu savo **kaimyno** taip, kaip myliu save; aš negaliu išmokyti mylėti savo **kaimyno** taip, kaip myliu save, kol neišmoksiu mylėti Dievo; aš negaliu išmokyti mylėti Dievo, kol neišmoksiu jo klausytis.
- 57) Žmonės taptų mylintys, mažiau pikti bei nervingi, atleistų sau ir savo **kaimynams**, imtų mylėti savo artimą, kaip patys save. Tada jiems imtų sektis, nes į juos žiūrėdamas Dievas džiaugtųsi ir gėrėtųsi išmintingumu.

DLKT, kaip ir LKŽ_e, pasakoma, kad šalia gero kaimyno yra ir toks, kurio vengiam (žr. 58 pavyzdį). Pavyzdžiai rodo, kad blogas kaimynas arba visa jų tokių, t. y. nemylinčių, nepalankių, grupė – tai nedori, pikti, agresyvūs, žiaurūs, kerštingi, neteisingi, negailestingi, nemandagūs, nepatikimi, pasipūtę pagyrūnai, išdidūs žmonės. Be to, kaip ir LKŽ_e, toks kaimynas yra savanaudis žmogus: melagis, suktas, vagis, išdavikas, šmeižikas, skundikas, pataikūnas. Nemėgstamas ir nuolat girtaujantis, triukšmaujantis, netvarkingas kaimynas (plg. 59–60 pavyzdžius). Tada, kaip aiškėja iš turimų pavyzdžių, vietoj džiaugsmo, ramybės, saugumo randasi nepasitenkinimas, nusivylimas, baimė, įtarumas, kančia ir nesaugumas gyventi kaimynystėje. Kad ir kaip tokiais atvejais atsitiktų, palankus požiūris, gebėjimas kultūringai bendrauti, ypač bėdoje (pavyzdžiui, kai kaimynai geranoriškai prižiūri sėdinčiojo kalėjime ūkį arba kilus kaimynystėje gaisrui), išlieka svarbu (plg. 61 pavyzdį).

- 58) *Keliasi gyventi į kolektyvinius sodus. [...] Daugelis nepakenčia prišiukšlintų laiptinių ar net kaimynų.*
- 59) ***Kaimynams** eiti takeliu, šalia kurio „žydi geltonai“, guli krūvos fekalijų – malonumas menkas.*
- 60) *Kenčiame ir nuo **kaimynų** – anksčiau tik triukšmavusių ar retkarčiais užliedavusių butų, o pastaruoju metu ir reguliuojančių mūsų buto šildymą – ir nė kiek ne mažiau.*
- 61) *Jei jau neįmanoma draugauti, tai turbūt geriau bent jau nesipykti su tais, kurie neišvengiamai yra ir bus **kaimynai**.*

4.6. Kaimynas ir šeima

Kaip jau sakyta aptariant LKŽ_e pavyzdžius, geri arba blogi santykiai tarp kaimynų susiję su kiekvieno jų elgsena, (su)gyvenimu savo namuose, šeimoje. DLKT minimos panašios situacijos. Pavyzdžiui, jei šeimoje, artimoje giminėje pykstamasi, tai blogiau gali būti sutariama ir su kaimynais, arba atvirkščiai: kai kaimynai sutaria gerai, tada jie gyvena lyg po vienu stogu (plg. 62–63 pavyzdžius). Tais atvejais, kai šeimoje trūksta meilės, supratimo, pritarimo ar pan., artimesnis, savesnis gali tapti kaimynas (plg. 64 pavyzdį). Kad ir kaip atsitiktų, gebėjimo (su)gyventi su kitu pirmiausia mokomasi šeimoje (plg. 65 pavyzdį).

- 62) *Motina buvo reikli ne tik saviškiams, bet ir **kaimynams**, nemėgo netiesos, sakė į akis tai, ką galvojo.*
- 63) *Giminei, **kaimynams** nebuvo paslaptis, kad išgėręs ir įsisiautėjęs Olegas Šutovas sunkiai valdomas.*
- 64) *Bet mergaitei buvo gėda eiti į namus, prisipažinti motinai, todėl savo siaubą ji pirmiausia pasidalijo su **kaimynais**, kurie vėliau apie tai motinai ir pasakė.*
- 65) *Mergaitė, nuo mažens stebėjusi motinos apsiėjimą su šeimos nariais bei **kaimynais**, giminėmis, vienaip ar kitaip jau pati dalyvavo iš senelių ir prosenelių paveldėtoje šeimos santykių sistemoje, ir, nepastebimai ją perimdama, kūrė savo.*

Iš pavyzdžių aiškėja, kad kaimynus į vieną šeimą (su)jungia ir šventės, apeigos (Velykos, Kūčios, Kalėdos, vardinės, vestuvės, krikštynos, laidotuvės), kur jie dalyvauja vienokiais ar kitokiais vaidmenimis, tampa greta gyvenančios šeimos nariais (sutuoktiniu, krikštatėviu) (žr. 66–67 pavyzdžius).

- 66) *Namuose [jaunavedžių – įterpta autorės] laukė artimiausi **kaimynai**: Pužauskai, Poškaičiai, Kavaliauskai, Ramaškevičiai.*
- 67) *1953 m. Rūta ištekėjo už **kaimyno**.*

4.7. Kaimyno sampratos pokyčiai

Turima DLKT medžiaga duoda pagrindo kalbėti apie tai, kaip kaimyno suvokimas keičiasi. Anksčiau jungtis, dalintis vienas su kitu buvo įprasta, o dabar labiau linkstama į individualizmą, ypač mieste. Anksčiau *sugyventi su kaimynu* buvo suprantama kaip *nuolat bendraujant pažinti*, o dabar greta tokių randasi *kuo mažiau bendrauti, reikalų turėti*, t. y. geru kaimynu gali būti laikomas ir tas, kuris laikosi atokiau. Dabar linkstama nuo artaus kaimyno atsiriboti, atsiskirti ne tik bendrai praleidžiamo laiko aspektu, bet ir, kaip aiškėja iš pavyzdžių, aukštomis tvoromis arba kitokiomis apsaugomis. Tai, kas anksčiau jungė ir leido vienas kitą geriau pažinti (bendras kiemas, vakaronės, šventės, talkos), gali tapti nesutarimo priežastimi (plg. 68–71 pavyzdžius).

- 68) *Užmarštin slenka tik laikai, kada kaimuose vakarais **kaimynai** vieni pas kitus suėdavo vakaroti.*

- 69) *Nieks nebestato tokių tvorų kaip anksčiau – galėdavai ant jų ir puodynės sukart, ir žlugtą išdžiaustyt, ir **kaimyno** kiemą matydavai. Dabar gi apsijuosia akmenimis aukščiau langų...*
- 70) [A. P. – įterpta autorės] *tikino, jog su **kaimynais** sugyvena gražiai, nors ir mažai bendrauja.*
- 71) *Butuose **kaimynus** sienos skiria, o lauke – kiemas bendras, visi kasdien susitinka. Dėl to kiemo ir kilo nesutarimai.*

Dėl individualizmo, kaip pasirinkto at(si)skyrimo, kaimynai savaime yra vienas kitam svetimesni – tiesiog (iš matymo) pažįstami (plg. 72–73 pavyzdžius). Tokie mano, kad tai, kas nėra susiję su juo pačiu, – ne jo reikalas. Svetimų vienas kitam kaimynų kartais nesuveda net bėda (plg. 74 pavyzdį).

- 72) *Net **kaimynai** vengė užsukti, tartum būtų reikalų pristigę.*
- 73) *Kad **baubia** [gyvuliai – įterpta autorės], tegu **baubia** – savame, o ne svetimame kieme triukšmą kelia, sakiau **kaimynams**, kad į mano dvarą per tvoras nesizvalgytų..*
- 74) *Jei nėra jo su kuo pasidalyti, koks skausmas, jei neturi žmogaus, kurį apsikabinęs galėtum paverkti. Tiesa, džiaugsmą galima išlieti ant kaktuso ar **kaimyno** šunelio.*

Kad ir kokiais susvetimėjusiais kaimynais tampama, esama pagrindo manyti, kad anksčiau buvę, remiantis LKŽ_e aptarti kaimyniški santykiai suvokiami kaip tinkamesni, todėl verti susigrąžinti (plg. 75–76 pavyzdžius). Tokioje kaimynystėje, nepaisant skirtingų nuostatų, nesutarimų, pykčių, ginčų (pavyzdžiui, dėl nukąsto žemės kąsnio, suniokoto derliaus, užlieto buto, namo ir t. t.), išlieka svarbu gebėjimas geranoriškai kalbėtis, susitarti, susitaikyti: prisipažinti ką bloga padarius, vienas kito atsiprašyti, atsilyginti ir dovanoti nuoskriaudas (plg. 77–78 pavyzdžius). Per susitaikymą su kaimynu įmanomas sugyvenimas ir su Dievu (plg. 79 pavyzdį).

- 75) *Žmonės keičia savo gyvenimo būdą, vėl patys augina sau maistą, stengiasi eikvoti mažiau gamtos išteklių, daugiau bendrauja su **kaimynais**.*
- 76) *Sugebėjimas išlaikyti mūsų kaimą – gražias lietuviškas sodybas, mūsų tautai būdingą darbo kultūrą, santykius su supančia gamta, **kaimynais**, yra didžiulė vertybė.*
- 77) *Kai pykstasi kaimynai, kuris teisus – neaišku. Kad **kaimynams** reikia susitarti ir sutarti, kalbėjo ir [...] Rasa.*
- 78) *Tarkime, ką galima atitaisyti, tada žiūrėsime į ateitį ir greičiau užmiršime kitas skriaudas, gyvensime kaip geri **kaimynai**.*

79) *Pagrindinė jų [dievobaimingų moterėlių – įterpta autorės] funkcija – sunkiai sergantį ligonį įkalbėti susitaikyti su kaimynais ir Dievu, atsisteisti su kaimynais už gyvenime padarytas skriaudas, jų atsiprašyti.*

APIBENDRINIMAS

Čia paaiškėjo, kad daug, kas sakyta apie kaimyną LKŽ_e, būdinga ir DLKT pavyzdžiams. Kita vertus, DLKT išryškėjo kaimyno sampratos pokytis: iš glaudžių kaimyniškų santykių, kur kiekvienas kaimynas vienas kitą (gerai) pažįsta, einama į tarpusavio susvetimėjimą – kaimynas nepažįstamas. Kaimyno sampratai svarbu reliatyvus nuostatų, vertybių ir jomis grindžiamų poelgių bendrumas – artumas ir su juo susiję gradaciniai *savo* ir *svetimo* skirtumai. Nuostatoms, vertybėms, elgsenai supanašėjus, kaimynai tampa vienu – *savi* vienas kitam. Palankumu grįsto vienio kaimynystėje ašis – Dievas.

*Ir vis dėlto ne vienas pasaulyje gyveni –
draugų, draugių neišvengsi J. Mik (LKŽ).*

II. DRAUGAS

ĮVADINĖS PASTABOS

Atsakymų į klausimus, kas yra draugas, koks ir kiek yra (kvazi)draugų, ar šeimos narys yra draugas ir pan., ieško filosofai (*inter alia* Aristotelis 1990), etikos žinovai (*inter alia* Blum 1980; Bukowski, Sippola 1996), sociologai (*inter alia* Nötzoldt-Linden 1994; Simmel 1999; Pahl, Spencer 2004), socialiniai psichologai (*inter alia* Myers 2008), kultūros antropologai (*inter alia* Keller 2003, 2004; Keller, Edelstein, Schmid, Fang, Fang 1998), kalbininkai (*inter alia* Wierzbicka 1997; Шмелев 2002; Приходько 2009, 2011; Лунцова 2012; Безуглая 2017) ir kt.

Bendros nuomonės ir sutarimo, kaip empiriškai vertinti draugus, nėra. Kalbant šia tema dažniausiai minimi ir aptariami du kintamieji – draugų kiekis, arba draugystės tinklas (angl. *friendship network*, plg. George, Hartmann 1996), ir kokybė. Pavyzdžiui, Aristotelis „Nikomacho etikoje“ (1990: 210) rašo, kad draugystė „yra dorybė arba su ja glaudžiai susijusi. Niekas nenorėtų gyventi be draugų, nors ir turėtų visas gėrybes“. Aristotelis skiria tris meilės vertes atliepiančias⁶⁴ draugystės formas:

⁶⁴ „Ne viskas tinka būti meilės objektu, o tik tai, kas yra gera arba malonu, arba naudinga. [...] Atrodo, kad kiekvienas myli tai, kas jam pačiam yra gėris. [...] Tačiau kiekvienas myli ne tai, kas jam pačiam yra gėris, o tai, kas atrodo esąs gėris“ (Aristotelis 1990: 211–212).

naudos, malonumo ir tikra, arba dora, draugystė. Naudos draugystė trunka tol, kol iš draugo turima sau naudos. Malonumu grįsta draugystė taip pat yra nepastovi: trunkanti, kol patenkinamas vieno iš draugų malonumas. Naudos ir malonumo draugai – nedori ir atsitiktiniai. Dori draugai yra tikri draugai (t. p.: 216). Tikri draugai, būdami patys sau geri, turi viešai vienas kitam rodyti palankumą ir linkėti vienas kitam gero (t. p.: 212). Tokių draugų reta. Kaip teigia Aristotelis (t. p.: 220), „tobulai negalima draugauti su daugeliu, panašiai kaip tuo pačiu metu negalima daugelį mylėti, nes meilė yra [draugystės – *īterpta autorēs*] perteklius ir galima vieno žmogaus atžvilgiu“.

Tikra draugystė galima tik tada, kai žmogus gyvena pagal dorovės principus, ji yra „tobula ir trukmės ir kitais atžvilgiais: kiekvienas visais atžvilgiais čia gauna lygiai tiek pat ar panašiai, kiek jis duoda“ (t. p.: 214). Meilės aspektu tikra draugystė „palaikoma daugiau teikiant meilę negu imant“ (t. p.: 220), t. y. meile kitam – draugui, o naudos, malonumo draugystė – meile sau, savo poreikių tenkinimu, t. y. priemonė egoistiniams tikslams pasiekti.

Taigi Aristotelis, kalbėdamas apie dorus (tikrus) ir nedorus (netikrus) draugus, kreipia dėmesį į meilės (kitam *resp.* sau), laiko (trukmės) (pastovūs *resp.* nepastovūs), kiekio (mažai *resp.* daug) kriterijus. Draugystė, Aristotelio supratimu, yra ambivalentiška: tikra draugystė skiriasi nuo netikros (naudos ir malonumo⁶⁵), kita vertus, jos iš dalies sutampa⁶⁶. Be to, draugai – vienas kito veidrodinis atspindys⁶⁷: draugus mylime kaip patys save⁶⁸; elgiamės su jais kaip su savimi⁶⁹. Vadinasi, draugo suvokimas susijęs su savęs paties, t. y. *aš*, samprata⁷⁰. Svarbu ir tai, kad šeimos nariai gali būti draugai⁷¹.

⁶⁵ „Yra įvairių rūšių draugystė – pirmiausia draugystė tikrąja ta žodžio prasme, dorų žmonių draugystė, kiek jie yra dori; kitos draugystės rūšys yra tik panašios į tikrąją draugystę“ (Aristotelis 1990: 215).

⁶⁶ „Dėl panašumo į draugystę, paremto dorybe, jos [malonumų, naudos] atrodo esančios draugystės – vienoje randame malonumą, kitoje – naudą, o abu šie dalykai būdingi ir tobulai draugystei. Bet kadangi tobula draugystė atsilaiko prieš šmeižtą ir yra pastovi, o šiedvi greitai keičiasi ir šiaip daug kuo skiriasi“ (Aristotelis 1990: 218).

⁶⁷ „Draugas yra antrasis „aš““ (Aristotelis 1990: 237).

⁶⁸ „Meilė sau pačiam pereina ir į kitus. [...] Juk sau pačiam esi geriausias draugas. Todėl save patį labiausiai reikia mylėti“ (Aristotelis 1990: 242).

⁶⁹ „Draugystė tai bendravimas. Ir kaip žmogus elgiasi pats su savimi, taip elgiasi ir su savo draugu“ (Aristotelis 1990: 250).

⁷⁰ „Draugystės apraiškos kyla iš žmogaus santykių su pačiu savimi“ (Aristotelis 1990: 236).

⁷¹ „Draugystė iš prigimties sieja gimdytojus su vaiku ir vaiką su gimdytojais“ (Aristotelis 1990: 213). Skirtingos nuomonės laikosi Ursula Nötzoldt-Linden (1994: 29–30).

Veidrodžio metaforą plėtoja Georgas Simmelis. Jo (Simmel 1999: 163) teigimu, atvirumu grindžiama draugystė sujungia žmogų su žmogumi⁷². Tarpusavio atvirumas susijęs su pasitikėjimu: draugai tikisi, kad kiekvienas jų yra (gali būti) vienas kitam visiškai atviras ir kad kiekvienas jų išsaugo iš kito išgirstas (geras ir blogas) paslaptis (privačius dalykus). Pagal atvirumo kriterijų (atviras *resp.* uždaras) draugai yra tikri ir netikri.

Ursula Nötzoldt-Linden (1994: 29–30) draugystę apibrėžia kaip diadinį asmeninį santykį tarp dviejų suaugusiųjų. Draugystė, jos supratimu, gali būti privati (išskyrus santykius tarp šeimos narių⁷³) ir vieša⁷⁴. Laiko ir vietos atžvilgiu laisva valia pasirenkama draugystė – tai neribotas kūrybos procesas (t. p.: 146–147).

Ray'us Pahlas, Liza Spencer (2004) laikosi nuomonės, kad riba tarp duotos ir pasirenkamos draugystės, kitaip draugystė tarp šeimos narių ir draugų, veikiau susilieja (angl. *blurred*), yra sufuzinė (angl. *suffusion*) nei dichotominė. Esama draugų, panašių į šeimos narius, ir atvirkščiai. Autorių manymu, šeimos nariai (kaip duoti) gali būti draugystei pasirenkami (pvz., brolis, kuriam atvirai išsipasakojama), o draugystei tipiška laisva valia pasirenkami žmonės gali būti ir duoti (pvz., vaikams tėvų parenkami). Riba tarp draugų ir šeimos narių susilieja ir, pavyzdžiui, meilės atžvilgiu. Nors tipiška draugai vienas kitam patinka, o šeimos nariai – vienas kitą myli, yra atvejų, kai draugai vienas kitą įsimyli, o šeimos nariai – vienas kito nebe myli, bet vienas kitam patinka. Pagal pasirinktus kokybinius (pasirinkimo, atsakomybės (pareigos), svarbumo, laiko, meilės, pagalbos, emocinio palaikymo, pasitikėjimo, pramogos) kriterijus autoriai (t. p.: 214) santykį tarp draugų ir šeimos narių apibrėžia kaip graduotą ir dvikryptį.

Davidas Myersas (2008: 447–448) teigia, kad „nuspėti, ar du žmonės yra draugai, galima remiantis *art(im)umu*. [...] Svarbesnis už geografinį yra „funkcinis“ atstumas: kaip dažnai susikerta žmonių keliai. [...] Atsitiktinai apgyvendinti viename kambaryje universiteto studentai, kuriems, suprantama, sunku išvengti dažnos sąveikos, greičiau taps gerais draugais nei priešais. [...] Kodėl artimumas sukelia simpatiją? Viena priežastis – buvimas šalia. [...] Artimumas ne tik leidžia pamatyti panašumus

⁷² Plg. „Den ganzen Menschen mit dem ganzen Menschen“ (Simmel 1999: 163).

⁷³ Santykiai tarp šeimos narių yra lokaliai apibrėžti, bet nėra riboti laike; jie nėra pasirenkami laisva valia, lygūs (Nötzoldt-Linden 1994: 145).

⁷⁴ Plg.: „Freundschaft stellt einen eigenständigen Beziehungsbereich dar, der im intermediären Bereich zwischen privater und öffentlicher Sphäre angesiedelt ist“ (Nötzoldt-Linden 1994: 138).

ir parodyti vienas kitam dėmesį“⁷⁵. Autorius (Myers 2008: 455), kreipdamas dėmesį į *suderinamumą*, teigia, kad „žmonės linę pasirinkti draugus ir ypač sutuoktinius, kurie „gerai dera“ ne tik pagal intelektą, bet ir pagal patrauklumą“. Derantieji tarpusavyje yra panašūs vienas į kitą. „Žmonės mėgsta gerai galvoti apie save, dažniausiai jie taip ir daro. Mums būdingas ne tik šališkas palankumas sau“ (t. p.: 450), bet ir vadinamasis implicitinis (neišreikštasis) egoizmas: „mėgstame tai, kas susiję su mumis“ (t. p.: 450), t. y. kas yra panašus. „Kai kiti mąsto taip, kaip mes, mes ne tik pripažįstame jų nuostatas, bet ir darome teigiamas išvadas apie jų charakterį“ (t. p.: 463). Kitaip kalbant, su panašiais bendraminčiais pasitikriname savo pažiūras. Pasitenkinimą gimdantis panašumas yra simpatijos prielaida. Panašūs žmonės iš tiesų laikosi draugėje, ir atvirksčiai: „pastebėję, kad kažkieno požiūris skiriasi, galime pajusti antipatiją šiam žmogui“ (t. p.: 464). Autorius (Myers 2008: 472) teigia, kad pagal patrauklumo atpildo teoriją mums patinka žmonės, kurių elgesį su mumis priimame kaip dovaną arba kuriuos mes siejame su maloniais įvykiais. Remiantis tuo, kas sakyta, manytina, kad blogų draugų nėra – yra tik *kitas* kaip *aš* atspindys, kuriam jaučiama simpatija. Blogi draugai randasi trečiojo – vertinančiojo asmens akimis.

Kalbiniu kultūrologiniu aspektu DRAUGO konceptą aptaria Anna Wierzbicka (1997). Remdamasi grožinės literatūros kūriniiais ir žodynų medžiaga, autorė teigia, kad draugo suvokimas atskirose sociokultūrose gali būti ir panašus, ir skirtingas (Wierzbicka 1997: 33). Pavyzdžiui, skiriami tokie rusų kalbinėje sąmonėje įsitvirtinę koncepto (*mano*) DRAUGAS komponentai: tai žmogus, kurį aš labai gerai pažįstu; apie kurį labai gerai galvoju; su kuriuo noriu dažnai būti, kalbėtis; kuriam galiu pa(s)akyti viską ir nieko blogo neatsitik; noriu, kad jis žinotų, ką ir kodėl galvoju ir jaučiu; noriu daryti jam gera, kai jam kas bloga nutinka; žinau, kad jis galvoja apie mane tą patį; kai žmonės galvoja panašiai, jie jaučiasi labai gerai; aš taip galvoju apie šį žmogų (Wierzbicka 1997: 63). Iš šių komponentų matyti, kad ilgą (ilgesnį) laiką draugai palaiko vienas su kitu labai gerus, dvasiškai artimus, pasitikėjimu, atvirumu, pagalba ir pagalba grįstus tarpusavio santykius, kurie jiems kelia pozityvias emocijas. Pagalba draugui ir kartu su juo praleidžiamas laikas – tipiški rusų kalbos vartotojo sąmonėje įsitvirtinę DRAUGO komponentai (Wierzbicka 1997: 60–61). Lenkai draugą

⁷⁵ Dar plg.: „Tad jei esate naujokas mieste ir norite susirasti draugų, pasistenkite gauti butą netoli pašto dėžučių, rašomąjį stalą – netoli kavos aparato, vietą automobiliui statyti – netoli pagrindinio pastato. Tokia yra draugystės architektūra“ (Myers 2008: 447).

suvokia kiek kitaip: DRAUGO koncepte neskiriamas pagalbos, dažno buvimo šalia komponentas (Wierzbicka 1997: 93–94).

Polemizuodamas su Wierzbicka, Aleksejus Šmeliovas (Шмелев 2002: 182–185) teigia, kad svarbiausias koncepto DRAUGAS komponentas – pagalba esant reikalui. Jo manymu, norint žmogų vadinti draugu, intensyvus nuoširdus bendravimas nėra būtinas: galima ilgus metus su draugu nesikalbėti, tačiau būti tikram, kad, reikalui esant, jis nenuvils⁷⁶. Kitaip sakant, su draugu nebūtinai turi būti kas veikiama: *būti draugu* skiriasi nuo *draugauti*. Be pagalbos, Šmeliovas skiria tokius rusų kalbos vartotojo sąmonėje glūdinčius koncepto DRAUGAS komponentus: patikimumas, draugystės išlaikymas ilgus metus be aktyvaus bendravimo, neribotas draugų skaičius. Žinoma, labai svarbu ir tai, kaip kiekvienas įsivaizduoja draugą: tai, kas akivaizdu ir savaime suprantama vienam, kitam gali būti nesusipratimas.

Olga Arapova ir Reida Gaisina (Арапова, Гайсина 2005: 58–59, 66) nagrinėja rusų kalbos DRAUGYSTĖS konceptą, kurį sudaro funkcinė semantinė leksemų *draugas* – *draugauti* – *draugystė* triada. Ji kalbos vartotojo sąmonėje atliepia draugystės situaciją su subjektu (situacijos dalyviu), predikatu (situacijos pavadinimu) ir abstrakčiu jos pavadinimu (nuo laiko ir modalumo atitrauktos situacijos interpretacija). Subjektas (DRAUGO konceptas) – svarbiausias draugystės situacijoje. Per situacijos dalyvio apibrėžtį aiškėja draugystės semantinių požymių visuma, kuri laikui bėgant gali keistis (Арапова, Гайсина 2005: 58–59; dar žr. Лунцова 2012: 329)⁷⁷. Žodžiu,

⁷⁶ Plg.: „Человека, который живет в другой стране и с которым мы давно не виделись и не разговаривали, я могу назвать своим *другом* (если считаю, что могу на него положиться), но не могу сказать, что мы *дружим*“ (Шмелев 2002: 185): Kitoje šalyje gyvenantį žmogų, su kuriuo seniai nesimačiau ir nebendravau, galiu vadinti savo *draugu* (jeigu manau, kad galiu juo pasikliauti), bet negaliu sakyti, kad mes *draugaujame* [čia ir kitur šioje dalyje iš rusų kalbos versta autorės].

⁷⁷ Plg.: „Однако если семантическое развитие данной сферы [т. е. сферы «дружеские отношения», представленной наибольшим числом значений лексем анализируемой триады *друг* – *дружить* – *дружба* и их парасемантов] до 20 века характеризовалось постоянным ростом типического компонента, воспроизведением сценариев истинной дружбы, то в настоящее время наблюдается обратный процесс, когда активизируется употребление слов *друг*, *дружить* и *дружба* для обозначения не очень близких приятельских отношений: *Попробуй собрать всех своих друзей (если, конечно, размеры дачи позволяют вместить 150 человек)*“ (Арапова, Гайсина 2005: 64): Iki XX a. „draugiškų santykių“ sričiai, kurią sudaro gausios analizuojamos triados *draugas* – *draugauti* – *draugystė* semantiškai susijusių leksemų reikšmės, būdingas nuolatinis tipiško komponento augimas, tikros draugystės scenarijų atkūrimas. Dabar pastebimas atvirkštinis procesas: žodžiais *draugas*, *draugauti* ir *draugystė* reiškiami nelabai artimi draugiški santykiai: *Pabandyk surinkti visus savo draugus (jei, žinoma, sodyba tokio dydžio, kad tilps 150 žmonių)*.

DRAUGO konceptas atitinka kalbos vartotojo sąmonėje susiformavusį draugo vaizdinį konkrečiu laikotarpiu (plg. Арапова, Гайсина 2005: 71–72, 78). Iš DRAUGAUTI koncepto aiškėja emociškai nuspalvinti konkretūs veiksmai, skirti draugystės situacijai palaikyti. Leksema *draugystė* pirmiausia turi semantinį draugės (žmonių grupės) požymį; DRAUGYSTĖS konceptas atskleidžia ne pavienio draugo, o draugo kaip grupės idealą (t. p.: 68). Autorių nuomone (Арапова, Гайсина 2005: 78), plačiau prasme DRAUGYSTĖS konceptas – tai sinerginė struktūra, kurią sudaro šešios paraleliai, bet ne vienu laiku nuolat kintančios semantinės dalys: kitas, giminystė ir bičiulystė, veikimas kieno nors labui, draugiški santykiai, intymūs meilės santykiai.

Remdamasi aiškinamaisiais XX–XXI amžiaus rusų kalbos žodynais, Galina Prichodko (Приходько 2009: 25) lygina DRAUGO ir BROLIO konceptus ir teigia, kad pagal aktualumą DRAUGO konceptas apima tokius požymius: abipusiškumas, artumas, prierašumas, simpatija, bendravimas, asmeniniai santykiai, gero linkėjimas, nuoširdumas, pasitikėjimas, intensyvumas, sutarimas. BROLIO konceptą sudaro abipusiškumas, artumas, giminystė, vyras, asmeniniai santykiai, prierašumas, simpatija, bendrumas, panašumas, bendravimas ir sutarimas. Autorė (Приходько 2009: 24) daro išvadą, kad bendravimas tarp draugų ir brolių yra panašus – apibūsinamas, artimas; draugiškų ir broliškių santykių pagrindas – prierašumas, simpatija ir sutarimas. Remdamasi 13-a dabartinės rusų ir 11-a dabartinės vokiečių kalbos žodynų, rusų ir vokiečių kalbos tekstynais ir asociatyviu eksperimentu Prichodko (Приходько 2011) rekonstruoja rusų ir vokiečių kalbos vartotojų sąmonėje įsitvirtinusių DRAUGYSTĖS konceptus ir prieina prie išvados, kad rusų ir vokiečių kalbos vartotojai draugystę iš esmės suvokia panašiai⁷⁸. Pagrindinis skirtumas – draugiškų santykių kryptis: rusų kalbos vartotojui svarbu asmeninis, o vokiečių kalbos vartotojui – visuomeninis santykis (Приходько 2011: 7, 17).

Funkciniu semantiniu aspektu rusų kalbos DRAUGO, DRAUGYSTĖS konceptus nagrinėja Olga Luncova (Лунцова 2012). Ji (Лунцова 2012: 332) semantinius konceptų

⁷⁸ Plg.: „В представлениях о собственно дружбе / *Freundschaft* у русских и немцев много общего: это очень близкие, длительные отношения, основанные на взаимной искренней симпатии, преданности и доверии, взаимовыручке“ (Приходько 2011: 18); Rusų ir vokiečių draugystės suvokimas turi daug panašumų: tai labai artimi, ilgalaikiai santykiai, pagrįsti abipuse nuoširdžia simpatija, atsidavimu ir pasitikėjimu, savitarpio pagalba.

Apie rusų, anglų ir ispanų kalbų vartotojų sąmonėje glūdinčių DRAUGO, DRAUGYSTĖS konceptų panašumus ir skirtumus plačiau žr. Толчина (2010a), plg. Опря, Донскова (2017). Apie DRAUGYSTĖS konceptą rusų ir ispanų šnekamojoje kalboje žr. Толчина (2010b).

požymius skirsto pagal tris kriterijus: jausmai ir emocijos, santykiai, veiksmai (plg. Хизова 2006: 218). Jausmams ir emocijoms autorė priskiria palankumą, gero linkėjimą, prierašumą, meilę, atsidavimą, pasitikėjimą, dvasinį artumą ir pan. Draugiški santykiai, kurie, remiantis Luncova, yra unikalūs, nuolatiniai, artimi ir bičiuliški, grindžiami abipusiškumu, tarpusavio supratimu, pasitikėjimu, dvasiniu artumu, atsidavimu, įsipareigojimu ir noru padėti. Veiksmų grupę sudaro bendra veikla, fizinė ir moralinė pagalba, sunkumų įveikimas kartu ir pan. (Лунцова 2012: 329–330).

Remdamasi žodynais, paremijomis ir asociatyviu eksperimentu, kuriame dalyvavo 80 abiejų lyčių 21–33 metų respondentų, Anastasija Bezuglaja (Безуглая 2017: 172–173) daro išvadą, kad rusų kalbos vartotojų sąmonėje glūdi toks DRAUGYSTĖS suvokimas: tai aukščiausia dvasinė vertybė, kurios negalima nusipirkti; draugystė atneša laimę (plg. Хизова 2007: 56⁷⁹). Tikra draugystė – tai reagavimas, patikimumas, pagalba bėdoje; ji grindžiama tarpusavio rūpesčiu ir supratimu, o draugiški santykiai, kurių pagrindą sudaro bendri interesai, išsiskiria nuoširdumu, nesavanaudiškumu (plg. Хизова 2006: 222–224; 228). Asociatyvinis eksperimentas parodė, kad dabartinės rusų kalbos vartotojai konceptus DRAUGAS ir DRAUGĖ suvokia panašiai: DRAUGAS – tai artimas žmogus, kuriuo visada galima pasikliauti; tikras draugas palaiko, kai sunku, jis moka džiaugtis ir yra patikimas, supratingas; DRAUGĖ – tai artimas žmogus, kuris visada išklauso, padeda, palaiko (Безуглая 2017: 170; plg. Хизова 2006: 222).

Minėtų autorių nustatyti DRAUGO koncepto kriterijai koreliuoja ne tik su BROLIO, bet ir su ŠEIMOS konceptu. Pavyzdžiui, Kristina Rutkovska (Rutkovska ir kt. 2017: 138–139), etnolingvistiniu aspektu aptardama lietuvių kalbos ŠEIMOS konceptą publicistikos diskurse, teigia, kad šeima eiliniam Lietuvos gyventojui „asocijuojasi su nuoširdumu, intymumu, atvirumu“, šeimoje „kitų interesai turi būti tokie pat svarbūs kaip asmeniniai, ir net svarbesni“. Šeimos pagrindą, autorės nuomone (t. p.: 140), „sudaro bendravimas ir buvimas kartu“. Remdamasi anketinės apklausos, atliktos laikantis projekto *Eurojos* reikalavimų, duomenimis autorė (Rutkovska ir kt. 2017: 135–136) teigia, kad „šeima – tai ne tik giminės, bet ir draugų, žmonių, su kuriais juos sieja dvasinis ryšys, būrys; ji šiais laikais kuriama meilės pagrindu. [...] Meilė nulemia šeimos egzistavimą, ji jungia ir visus kitus šeimos narius, o ne tik vyrą ir moterį, kurie santuokos pagrindu sukuria šeimą. Ne mažiau svarbi šeimoje yra

⁷⁹ Chizovos (Хизова 2007: 56) nuomone, pagrindinė draugystės emocija – džiaugsmas.

pagarba vienas kitam, kai [...] išsaugoma kiekvieno asmeninė erdvė“. Taip pat svarbu įsipareigojimas vienas kitam, atsakomybė, pasiaukojimas, pagalba ir palaikymas bei nuolatiniai ryšiai, susitikimai, bendravimas, buvimas kartu, kuris suteikia džiaugsmo, jėgų ir ištvermės. Kognityviniu požiūriu šeima – „tai žmonių grupė, kurią jungia ne vien giminystės ryšys, bet ir bendri interesai, kartu atliekami darbai, dvasingumas, o šeimos nariais gali tapti ir dvasiškai artimi žmonės; šeima yra tyrų jausmų, dorovingumo šaltinis, ji skatina gerąsias individo savybes, prisideda prie jų puoselėjimo, saugo savo narių laisvę; [...] šeimoje svarbūs buitiniai santykiai, bendras stalas ir kartu leidžiamas laikas, švenčiamos šventės“ (Rutkowska ir kt. 2017: 148).

Apibendrinant visa matyti, kad draugo ir šeimos suvokimas susiję. Draugo sampratai lietuvių kalboje taip pat, matyt, svarbūs gali būti atskirų autorių darbuose minėti tiek veidrodinio atspindžio, laiko, vietos, meilės, tiek atvirumo, pasitikėjimo, dvasinio ryšio, pagalbos, bendravimo ir kt. kriterijai. Dalis kriterijų atitinka vidines nuostatas (emocijas, jausmus) tarp draugų, kiti – veiksmus, kuriančius draugystę, treči yra abstraktesni.

Pasakytina, kad rengiant šį skyrių pasinaudota autorės jau paskelbtu straipsniu (Vaičiulytė-Semėnienė 2020).

1. ŽODŽIO *DRAUGAS* APIBRĖŽTYS, SINONIMAI, ANTONIMAI, VEDINIAI IR DŪRINIAI AIŠKINAMUOSIUOSE ŽODYNUOSE

BLKŽ_e skiriamos keturios žodžio *draugas* reikšmės: 1) ‘asmuo, kurį kas gerai pažįsta ir mėgsta’ (žr. 1 pavyzdį), 2) ‘asmuo, kuris dirba tą patį darbą su kuo ar dalyvauja toje pačioje veikloje’ (žr. 2 pavyzdį), 3) šnek. ‘nesantuokinis vyras ar žmona’ (žr. 3 pavyzdį), 4) psn. ‘priedėlis prie pavardės, vartotas kairiųjų partijų ir profsąjungų narių vietoj žodžio „ponas“’ (žr. 4 pavyzdį). Skiriamas antrosios *draugo* reikšmės atspalvis – ‘kas susijęs su kuo socialiniuose tinkluose’ (žr. 5–6 pavyzdžius). DLKŽ_e yra dvi *draugo*

reikšmės: 1) ‘asmuo, su kuriuo palaikomi artimi⁸⁰ santykiai, bičiulis’ (plg. 1 pavyzdį), 2) ‘asmuo, dirbantis tą patį darbą, priklausantis tam pačiam kolektyvui, esantis tų pačių pažiūrų ir pan.’ (plg. 2 pavyzdį). Didžiajame LKŽ_e⁸¹ skirtos šešios *draugo* reikšmės: 1) ‘asmuo, su kuriuo palaikomi artimi, pasitikėjimu, meile pagrįsti santykiai, bičiulis’ (plg. 1 pavyzdį), 2) ‘asmuo, dalyvaujantis toje pačioje veikloje, turintis tą patį darbą, profesiją ar laipsnį, kolega’ (plg. 2 pavyzdį), 3) ‘to pat kolektyvo, tos pat aplinkos narys’ (plg. 2 pavyzdį); 4) ‘palaikytojas, rėmėjas, šalininkas’ (žr. 7 pavyzdį), 5) ‘sutuoktinis; vyras; žmona’, 6) sov. ‘tarybinės įstaigos, įmonės kolektyvo narys, tarybinis žmogus’ (žr. 8 pavyzdį, plg. 4 pavyzdį). Pirmoji LKŽ_e *draugo* reikšmė turi apibrėžtą atspalvį ‘kas atsidavęs kam’ (žr. 9 pavyzdį), o šeštosios reikšmės atspalviai apibrėžiami kaip (i) rš sov. ‘priedėlis prie vardo, pavardės, laipsnio ir pan.’ (žr. 10 pavyzdį), (ii) ‘kreipimosi į asmenį žodis, vartotas Tarybų Sąjungoje vietoje žodžio „ponas“’ (žr. 11 pavyzdį, plg. 4 pavyzdį).

- 1) *Mes esame geri draugai.*
- 2) *Kelionės draugai.*
- 3) *Ji gyvena su draugu.*
- 4) *Drauge viršininke, čia reikia jūsų parašo.*
- 5) *Ne visus savo feisbuko draugus aš pažįstu asmeniškai.*
- 6) *Dažnai jaunimas lengva ranka į virtualius draugus priima visai nepažįstamus žmones.*
- 7) *Nebūk niekumet draugu svetimų griekų brš (ž. draugas).*
- 8) *Seminare dalyvauja partijos darbuotojai – iš viso apie 100 draugų sp (ž. draugas).*
- 9) *Šuo – žmogaus draugas rš (ž. draugas).*
- 10) *Draugai Kaikarys, Uogela, Ginčas baigia vykdyti metinį darbo planą sp (ž. draugas).*
- 11) *Šiandien tariau jums, brangūs draugai, paskutinį žodį: aš kovos kelią už tiesą ir vargšų reikalą užbaigiau sp (ž. draugas).*

Pagal pirmąsias, tipiškas, žodynines leksemos *draugas* reikšmes, draugas – tai tam tikros psichinės būsenos patyrėjas, turintis tam tikrą nusiteikimą tikrovės dalykų atžvilgiu, psichologiškai reaguojantis į juos (žr. Sližienė 1994: 20), remiantis LKŽ_e, žmogus (asmuo) atskiriamas nuo ne žmogaus – gyvūno. Antrosiomis reikšmėmis aktualizuojamas draugas kaip veiksmo atlikėjas (žr. Sližienė 1994: 19) arba veiksmo poveikio gavėjas, būsenos turėtojas (Sližienė 1994: 20). Iš žodyninių apibrėžčių

⁸⁰ Plg. DLKŽ_e: *artimas* 4. ‘turintis glaudžių ryšių’. Dar žr. t. p.: *glaudus* 2. ‘lipšnus, meilus, malonus’.

⁸¹ *Lietuvių kalbos žodyno* tomas, apimantis C–F raides, buvo išleistas 1969 metais.

matyti semantiniai *draugo* pokyčiai: BLKŽ_e ir LKŽ_e rodo įvykusius draugo, kaip vyro, žmonos, sampratos skirtumus santuokos aspektu ir kad sovietiniu laikotarpiu su tarybiniu žmogumi sieta gaji *draugo* reikšmė (LKŽ_e) dabar liko mažai aktuali, t. y. yra pasenusi (BLKŽ_e) (žr. toliau). Kita vertus, BLKŽ_e fiksuotas naujas tipiškios reikšmės atspalvis, atliepiantis naujas dabarties realijas – socialinius tinklus.

Į draugą žiūrint kaip į inherentiškai simetrišką, inversinį tarpusavio (angl. *mutual*) santykį tarp mažų mažiausiai dviejų situacijos dalyvių⁸² *aš* ir *kitas*, tas *kitas*⁸³, pagal žodynines *draugo* definicijas, gali būti labiau *savas* (giminystės (šeimos) santykiai) arba kiek *svetimas*⁸⁴ (negiminystės santykiai)⁸⁵. Svetimiausias iš *kitų* tas, kurio kalbėtojas (*aš*) veik nepažįsta, su kuriuo jis susijęs atsitiktinai, situaciškai (plg. 4–6 pavyzdžius, žr. BLKŽ_e *draugo* 2 ir 4 reikšmes; plg. Арапова, Гайсина 2005: 62).

Žodyninėse *draugo* apibrėžtyse eksplikuoti artimumo, palankumo, pasitikėjimo, meilės, bendrų pažiūrų, interesų, veiklos kriterijai, implikuoti – laiko, vietos.

Iš SŽ_e aiškėja, kad artimas žmogus – draugas sinonimiškai gali būti vadinamas *bičiuliu*, o profesijos, tarnybos, mokslo draugai – *kompanionais*, *kolegomis*. Bendradarbio ir (arba) draugo, bičiulio reikšmę turi leksema *bandžiulis* ir (arba) *bandžius* (LKŽ_e). Tai, kad semantiškai draugas tarpusavyje sieja bendrystė, rodo sinonimiškas žodis *bendras*, turintis ne tik reikšmę ‘bičiulis, draugas’, bet ir niekinamąją ‘tų pačių (įtartinų ar nusikalstamų) interesų žmogus’ (plg. DLKŽ_e; BLKŽ_e) ar ‘dalininkas’ (LKŽ_e). Leksemai *draugas* sinonimiška *brolis* semantiškai gali apimti ir *kolegą*, *bičiulį*, *bendrą* (plg. DLKŽ_e ‘tos pačios aplinkos, bendrų interesų vyras; artimas, bendras, bičiulis, draugas’). Jeigu kalbama apie blogų darbų, blogos kompanijos draugus, juos galima pavadinti *sėbrais* (plg. DLKŽ_e; LKŽ_e). Taigi draugus tarpusavyje sieja artimumas, (blogų ar gerų darbų, interesų) bendrystė.

⁸² Plačiau apie vadinamuosius leksinius (inherentinius) reciprokus (angl. *lexical reciprocal*), arba alelinius predikatus (angl. *allelic predicate*), žr. Haspelmath (2007: 2090).

⁸³ Plg. „*Kito* kategorija, priklausanti universalioms galvojimo sistemoms, yra lemianti, nustatant ribas tarp savo ir svetimo, *aš* ir *jis* / *ji*, *mes* ir *jūs*. Skirtumai tarp *savas* ir *kitas*, atpažįstami visose kultūrose, yra laikomi interpretuotinomis reikšmėmis, jie kinta drauge su jas suformavusia visuomene. [...] Žvelgiant giliau, *kitas* yra *savęs* alternatyva, tačiau neidentiška: *jis* visada silpnėnis, o *savas* stipresnis ir dominuojantis“ (Cidzikaitė 2007: 19).

⁸⁴ Plačiau apie terminus *svetimas* ir *kitas* žr. Cidzikaitė (2007: 32–36).

⁸⁵ Plg. DLKT pavyzdį: *Gražiai Zuzana pasakojo apie šiluviškius, gimines, artimus ir tolimesnius draugus. Jai nėra blogų žmonių. Tik vieni toliau lieka, o kiti labiau į širdį įsminga.*

Až_e leksema *draugas* priešinama su dviem žodžiais – *nedraugas*, *priešas*. Konkrečiau kalbant, *draugas* ‘asmuo, su kuriuo palaikomi artimi santykiai’ (plg. *bičiulis*) yra antonimas *nedraugo* reikšme ‘asmuo, priešingai nusiteikęs, linkintis bloga, su kuriuo santykiai nepalaikomi’ (žr. 12 pavyzdį) ir *priešo* arba *priešininko* reikšme ‘asmuo, priešingai nusiteikęs, linkintis bloga’ (žr. 13–14 pavyzdžius). Remiantis šiomis apibrėžtimis galima teigti, kad draugą nuo priešo skiria nuostatos (palankiai vs. priešišškai nusiteikęs), veiksmai (linkintis gera vs. bloga; bendraujantis vs. nebendraujantis). Su draugu palaikomas artimas santykis, tikėtina, yra palankus tiek nuostatomis, tiek veiksmais.

- 12) *Iš prigimties esu kiek inertiškas ir ne visai aukštaitiškai užsispyręs: į giliausią ir plačiausią darbo vagą mane paprastai įstato likimo išdaigos ir draugų bei nedraugų pinklės* Mik.
- 13) *Visi garsiai rėkia, mostaguoja rankomis, keikia savo priešus, neaišku net, kas jam priešas, kas jam draugas* Andr.
- 14) *Atviras priešininkas mažiau pavojingas negu veidmainys draugas* Vien.

Aiškinamuosiuose žodynuose galima rasti per 220 šaknies *draug** darinių, gausiausiai jų teikia LKŽ_e. Aiškėja, kad žmonės ne tik būna draugai (*draugauti* (BLKŽ_e; DLKŽ_e; LKŽ_e); *sudraugauti* (DLKŽ_e; LKŽ_e); plg. *draugavimas* (BLKŽ_e; DLKŽ_e); *draugintis* (LKŽ_e)), bet ir jais pasidaro (*susidraugauti* (DLKŽ_e; LKŽ_e); *apsidraugauti* (LKŽ_e); plg. *susidraugavimas* (DLKŽ_e)), arba, išbuvę kurį laiką draugais (*išdraugauti* (DLKŽ_e; LKŽ_e); plg. *išdraugavimas* (DLKŽ_e)), nustoja jais būti (*atsidraugauti* (LKŽ_e)). Kaip minėta, draugauti galima ir socialiniuose tinkluose (BLKŽ_e). Gali pakakti ir prisistatyti draugu (*prisidraugauti* (LKŽ_e)). Bet to, regis, neužteks norint ilgai palaikyti gerus, bičiuliškus santykius (*padraugauti* (DLKŽ_e; LKŽ_e); plg. *padraugavimas* (DLKŽ_e)) ir gerai sutikti (*sudraugauti* (LKŽ_e)). Svarbu minėti, kad darinys (*su*)*draugauti* semantiškai susijęs su meile, bendravimu arba susijungimu: *su*(*si*)*draugauti* (LKŽ_e); plg. *susidraugavimas* (LKŽ_e); dar plg. (*su*)*draugalauti*, *draugelauti* ((*su*)*draugalavimas* (LKŽ_e)); o *padraugauti* – su *padraugėja* (*podraugėja*) reikšme ‘sugulovė’ (LKŽ_e). Tai, kad draugai susiję ne tik su (tuo pačiu) laiku (kartu), bet ir su buvimu būryje (kartu), rodo vedinys *drauge* (BLKŽ_e; DLKŽ_e; LKŽ_e); dar žr. *podraug* (DLKŽ_e; LKŽ_e); *draug(al)*, *padraug(e)*; *podaraug(e)* (LKŽ_e). (Su)jungti į draugę – tai (*su*)*drauginti* (LKŽ_e); *apdrauginti* (LKŽ_e); plg. *sudrauginimas* (LKŽ_e); pačiam dėtis į draugiją – *draugotis* (LKŽ_e; *susidraugoti* (LKŽ_e); plg. *susidraugijimas* (LKŽ_e)).

Žmonių susibūrimas, būrys ar bendruomenė – tai *draugė* (BLKŽ_e; DLKŽ_e; LKŽ_e); plg. dar *draugija*), semantiškai susijusi ir su šeima (DLKŽ_e; LKŽ_e). Draugo ir šeimos

sąsają rodo ir dariniai *draugala* ‘žmona’ (LKŽ_e), *draugininkas* ‘šeimos, šeimynos narys’ (LKŽ_e; plg. DLKŽ_e) ar dūrinys *draugamietis* ‘šeimos narys’ (LKŽ_e). Organizacija – tai *draugija* (BLKŽ_e; DLKŽ_e; LKŽ_e); o draugija, organizacija – tai visa *draugovė* (BLKŽ_e; DLKŽ_e; plg. LKŽ_e); draugė, bendrija – *draugystė* (DLKŽ_e; LKŽ_e), o draugiška bendrija – tai *sandrauga* (DLKŽ_e; LKŽ_e).

Kalbant apie draugams būdingą bendravimą, bičiulystę (DLKŽ_e; LKŽ_e), santykius, kurių pagrindas yra tarpusavio supratimas, bendros pažiūros ir interesai (BLKŽ_e), omenyje turima *draugystė* (dar žr. *draugė, sudraugimas, viendraugystė* (LKŽ_e)). Pagal LKŽ_e, *draugystė* semantiškai gali būti susijusi su (bičių) šeima.

Kai kalbama apie žmogų draugą (dar žr. LKŽ_e *drauga, draugalas, draugalka, draugėivis, draugė, sudraugautinis* ir pan.), artimą, gerą draugą, bičiulį galima vadinti ir laikyti *draugeliu, draugužiu* (BLKŽ_e), nuo seno draugą – *sendraugiu* (DLKŽ_e; LKŽ_e), o šokią tokią draugą – *padraugiu* (LKŽ_e). Tas, kas neturi draugų, yra *bedraugis* (LKŽ_e), o bendrų draugų turįs – *bendradraugis* (LKŽ_e). Tas, kas yra priešas, – *nedraugas* (DLKŽ_e; LKŽ_e). Pagal bendrą veiklą (plg. *draugdarymas, draugdirbimas* LKŽ_e) draugai (plg. *veikladraugis* (LKŽ_e)) gali būti tikėjimo (*draugkrikščionis* (LKŽ_e)), mokslo, mokymo(si) (*moksladraugis* (DLKŽ_e; LKŽ_e); dar plg. *draugamokslis, draugmokinys, draugmokintojas* (LKŽ_e)), tarnybos, darbo (*darbadraugis, draugbrolis, draugkareivis, draugdarbininkas, draugdarbis, draugdirbis, ūrėddraugis, viendraugis* (LKŽ_e)), kelionės (*draugkeleivis, keliadraugis* (LKŽ_e)), kovos (*ginkladraugis, kovadraugis* (LKŽ_e)), žaidimo (*siausmadraugis* (LKŽ_e)) ir kt. Draugas pagalbininkas – tai *padėdraugas, padėdraugis* (LKŽ_e); vienmečiai draugai – *lygdraugai* (LKŽ_e). Draugės žmogus – *draugininkas* (LKŽ_e; plg. DLKŽ_e). Šis darinys BLKŽ_e teikiamas kaip ‘skautų draugovės vadovas’; o skautų organizacijos padalinys, kurį sudaro keturios skiltys, – tai *draugovė* (BLKŽ_e). Liaudies draugovės narys Sovietų Sąjungoje – *draugininkas* (BLKŽ_e; LKŽ_e).

Žmogus, turintis, linkęs turėti draugų arba linkęs draugauti, bendrauti, mėgstantis kompaniją, draugiją, yra *drauingas* (DLKŽ_e; plg. BLKŽ_e; LKŽ_e; plg. *drauginagai; drauingumas* (DLKŽ_e; plg. BLKŽ_e)), *draugus* (DLKŽ_e; plg. LKŽ_e; dar žr. *draugumas* (DLKŽ_e; LKŽ_e)). Drauingas, draugus žmogus yra *draugiškas* (BLKŽ_e; DLKŽ_e; LKŽ_e; dar plg. *draugališkas* (LKŽ_e)). Toks yra linkęs palaikyti artimus, šiltus santykius, draugauti, taikingas, kaimyniškas ir gera linkintis, tarpusavyje sugyvenantis, neturintis oficialumo (BLKŽ_e ir DLKŽ_e; LKŽ_e). Kitoks yra atšakus, stačiokiškas arba paleistuviškas žmogus – *nedrauingas* (LKŽ_e) arba *draugalinis* (LKŽ_e).

Iš to, kas apie gausius darinius sakyta, matyti, kad kintantis laike draugo vaizdinys susijęs su šeima, kaimynais, sandrauga, kur būdinga palankios nuostatos (meilė, artimumas, supratimas, santaika, pažiūrų bendrystė) ir veiksmai (interesų bendrystė, bendravimas, geranoriškumas, pagalba).

2. DRAUGO VAIZDINYS „LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNO“ ILIUSTRACINIUOSE PAVYZDŽIUOSE

LKŽ_e ieškota pavyzdžių pagal *draug** paiešką. Rasta 825. Toliau analizuojama per 700 pavyzdžių su skirtingomis leksemos *draugas* formomis.

2.1. Kiekvienam savas draugas

Laikantis nuomonės, kad žmogus draugą renkasi pagal save, tolesnis kalbėjimas apie gerus ir blogus draugus yra sąlyginis, nes tas, kuris draugu tinka vienam, netinka kitam. Tai rodo pavyzdžiai, kur kitą, kito draugą vertinantis žmogus moko, kas ir kaip, jo nuomone, (ne)tinkama draugui, į draugus. Liepiama vengti arba atsikratyti blogų, nedorų, niekam tikusių, girtuoklių, paleistuvių, jongalvių, nerimtų lengvabūdžių draugų – nedraugų (dar plg. III dalį), nes jie dar „blogu keliu nuves“ (Lš ž. *nuvesti*), ir siūloma draugauti su gerais (geresniais) draugais, pavyzdžiui, gebančiais pagailėti (plg. 1–3 pavyzdžius). Vertinantysis apie kito žmogaus pasirinktą draugą pasako ir pagal išorę. Kalbančiajam nepatinka kito „nupiepėlis: iš veido ir iš stovulos“ (Lel ž. *nupiepėlis*), rūkantis arba atkištalūpis draugas (žr. 4 pavyzdį). Pažintis su draugo išore LKŽ_e pavyzdžiuose čia ir baigiasi. Draugo sampratai, kaip bus matyti toliau, svarbiau kita.

- 1) *Draugauk su gerais draugais, ne su paleistuviais* Dkš (ž. *paleistuvis*).
- 2) *Nesusidėk su švolais. Argi geresnių draugų nerandi jau?* Dkš (ž. *švolas*).

- 3) *Argi tat nereikėjo ir tau pasigailėti savo draugo, kaip aš tavęs pasigailėjau? rš (ž. pagailėti).*
- 4) *Man nepatinka tas tavo draugas – toks atkištlūpis Skr (ž. atkištlūpis).*

Tai, ką galvoja ir sako vertinantysis arba pats žmogus apie savo draugą, atliepia jo paties požiūrį ir vidines nuostatas – jo širdį (žr. 5 pavyzdį, žr. toliau). Žmonės pastebi vienas kito panašumą arba per laiką vis geriau pažindami vienas kitą (su)panašėja (žr. 6 pavyzdį) – tampa vienu („kaip vienas“ (A. Vencl ž. *padėti*); „sukibę kibiai“ (Šts ž. *sukibti*); „to paties plauko“ (rš ž. *plaukas*) ir pan.). Tokius susiplakusius į būrį draugus vienija bendra veikla ir interesai⁸⁶. Taip nedori, padaužos, jonvaidiniai, vėjavaičiai, užsispyrėliai, nutrūktagalviai, girtuokliai, „savo draugą apkaitomis“ (LC1888,28 ž. *lazdinė*) mušantys arba galintys „pajuokauti iš draugo mirties“ (rš ž. *širdis*) beširdžiai vargu ar gerai ir ilgai sudraugauja su dorais, garbingais, ramiais, nuolankiais, šventais ir pan. žmonėmis (plg. 7–13 pavyzdžius; žr. toliau). Kaip bus matyti, skirtingų nuostatų pagrindu veikiantys draugai (plg. 10–11 pavyzdžius) gali tapti vienas kitam priešais – nedraugais.

- 5) *Aš atėjau čion su gera širdimi, norėjau tavo draugas būti V. Krėv (ž. širdis).*
- 6) *Pry kokių draugų prytapsi, tokiu pats tapsi Lkv (ž. pritapti).*
- 7) *Abu draugai buvo ožiai ir pagyrūnai P. Cvir (ž. pagyrūnas)⁸⁷.*
- 8) *Susidvailino su tokiais draugais ir išėjo aitais Rgv (ž. sudvailinti).*
- 9) *Vyskupas – šventas vyras ir mano draugas V. Krėv (ž. šventas).*
- 10) *Aš ir mano draugai buvom nedori žmonės ir negerbėm to žmogaus šventumo J. Balč (ž. šventumas).*
- 11) *Kas aš tau par draugas, aš su tevimi vištų vogti nejuo Dov (ž. vogti).*
- 12) *Savo kraujageryste, savo nuožmumu ir drąsa užviršauja visus tos rūšies draugus Blv (ž. kraujagėrystė).*
- 13) *Nei save patį, nei kitus draugus nepažeisi K. Donel (ž. pats).*

⁸⁶ „Tarpasmeninio santykio atveju taip pat ne mąstome kartu aš ir kitas, o esame kits kito akivaizdoje. Tikra vienybė, ar tikras kartu, yra ne sintezės kartu, o santykio veidu į veidą kartu“ (Levinas 1994: 78).

⁸⁷ Plg. dar LKŽc: *Negirtas terp girtų – ne draugas Sml (ž. terp).*

2.2. Pastovus ir laikinas draugas

Remiantis turimais pavyzdžiais galima kalbėti apie laikinesnius, naujus ir pastovesnius, senus draugus. Pavyzdžiuose minimi mokslo, tarnybos, nauji ginklo, kalėjimo, kelionės, ištrėmimo, puotos draugai ir nuoamžini, senobiniai, nuo seno, ilgamečiai, seni iš jaunystės metų, licėjaus laikų, mažų dienų, nuo pat mažumės, iš pusvaikystos laikų, vaikystės draugai ir pan. Laiko aspektas susijęs su graduota draugo kaip *pažįstamo* > *gero pažįstamo* > *artimojo* skirtimi: kuo draugai seniau pažįstami, tuo jie yra (tampa) artimesni, tikresni ir (geriau) (susi)gyvena (žr. 14–16 pavyzdžius, žr. toliau). Taip, pavyzdžiui, „nuolatinis jo klajojimų draugas“ (rš ž. *klajojimas*) arba tarnybos draugas, į kurį per ketverius metus priprasta žiūrėti kaip ir į save vienodai, gali tapti ilgamečiu artimu draugu. Pabrėžtina, kad tikros draugystės santykyje visada lieka svarbu palankumo, tolerancijos, geranoriškumo aspektas, pavyzdžiui, *Priėmė už draugą kelevystų savo* (M. Valanč ž. *kelevysta*). 16 pavyzdys leidžia manyti, kad su gerais pažįstamais, artimais draugais glaudus ryšys išlaikomas, o 17 – tikras draugas yra bent vienas (plg. 18 pavyzdį), kurį turėdamas žmogus jaučiasi laimingas.

- 14) *Senas draugas geriau, negu du nauji* LTR(Užp) (ž. *senas*).
- 15) *Jį čia pat gatvėje lyg seną draugą tujina ir kone glėbesčiuoja* J. Mik (ž. *tujinti*).
- 16) *Buvom draugai, pažįstami, dabar razsiskyrėm* Imb (ž. *pažįstamas*).
- 17) *Kiekvienas turi sau nors vieną prietelį draugą, kuriam paslaptines savo išreikš* Pron (ž. *paslaptinė*).
- 18) *Mažas skaičius vienamanių draugų* A. Janul (ž. *vienamanis*).

2.3. Kintantis draugų kiekis

16 pavyzdžiu pradėdant ir tęsiant kintančio draugų, susietų „daugybe gijų“ (rš ž. *susieti*), kiekio temą, iš pavyzdžių aiškėja, kad draugus išblaško vargas, draugai pabėga „nenorėdami sau lygiam klausyti“ (Jrk ž. *klausyti*), nutolsta vienas nuo kito, pavyzdžiui, kai vienas jų išvažiuoja mokytis ir susiranda naujų draugų, arba kitas išvažiuoja iš Kauno ir apsisėdi Nicoj. Tirta medžiaga rodo, kad draugų netenkama, su jais atsisveikinama, norima atsikratyti, pavyzdžiui, kaip tikro antkaklio, arba jų ieškoma, pavyzdžiui, sode. Dažniausia pavyzdžiuose minima priežastis, dėl ko amžinai nutilo, „išdingo visi draugai“ (Šts ž. *išdingti*) arba „nedaug bepaliko“ (Mair ž. *palikti*), – mirtis.

Pasakoma, kad draugai „visi po velėna“ (LzP ž. *velėna*), „guli po žeme“ (Kpč ž. *žemė*), jų „daug po žeme“ (Dg ž. *užtęsti*), daugelio „nerasi tarp gyvųjų“ (Tat ž. *terp*) ir pan. Be to, „daug draugų vėl nuo jo pabėgo“ (Jrk ž. *klausyti*) arba tiesiog jis pats užmiršta turįs draugų. Draugų neturintis, netekęs arba nuo jų atsiskyres žmogus yra „kaip pasausė, kaip medis be lapų“ (Brs ž. *pasausė*). Toks jaučiasi vienišas, jį „apima neapsakomas nuobodulys“ (A. Vien ž. *nuobodulys*), kremta nusiminimas, jam „liūdna buvo ir sunku keliaut gyvenimo taku“ (Mair ž. *keliuti*). Pasakoma, kad, to meto supratimu, reikia būti linkusiam šiltai bendrauti apylinkėje ir savo sodžiuje, būti svetingam (žr. 19–23 pavyzdžius). Su vaišingumu susijęs svetingumas rodo draugo meilę (žr. 23 pavyzdį, dar žr. toliau). Remiantis pavyzdžiais labai greitai daug nuoširdžių draugų įsigyjama „jautrumu, dideliu taktu, mokėjimu paveikti žmones“ (rš ž. *taktas*). Draugų tinklas visų pirma plečiasi per šeimą, giminę, kurioje, kaip sakyta, tipiškai vyrauja artimi, meile grįsti tarpusavio santykiai. Tada, pavyzdžiui, sūnus, susikvietęs savo draugus, supažindina juos su tėvais, o anūkas arba vaikas supažindina senelius arba dėdę su savo draugais, o šie jį pažindina su galbūt draugais tapsiančiais naujais pažįstamais. Taip nuo atskiro žmogaus (*aš*) prasidėjęs (gali būti) (su)kuriamas lietuvių, Lietuvos draugų tinklas (plg. 24–28 pavyzdžius). 29 pavyzdys iliustruoja LKŽ_e apčiuopiamą atskiriems – nesovietinis *resp.* sovietinis – laikotarpiams būdingą *draugo* reikšmių skirtį, susijusią su (ne)tikrų draugų kiekiu (plg. 17–18 pavyzdžius), (*tap-ti*) *būti* vs. *vadinti(s) draugu* skirtumais: sovietiniu laikotarpiu atsiradus neribotam eventualių, tariamų draugų kiekiui, savo (ir savo tautos) draugu vadinti tapo įprasta kiekvieną sutiktą ir draugas imtas „matuoti“ kitu nei palankumo, meilės aspektu (plg. 25 pavyzdį; žr. toliau).

19) **Draugų** *neieškok* – jie patys turi atsirasti KrvP(Al) (ž. *atrasti*).

20) *Vaizduojas jis sau, kaip tai būtų gera būti šilimoje tarp draugų, juokauti ir links-mintis* J. Bil (ž. *vaizduoti*).

21) *Bėk, prakalbink draugą seną iš jaunystės metų ir paklauski, kaip gyvena tarp var-gų verpetų* Mair (ž. *verpetas*).

22) *Baisiai svietainas y[ra], tų draugų tura daug* End (ž. *svietainas*).

23) *Ponas su savo draugais gėrė, valgė, užė, į svečius važinėjo ir pas save užsiprašęs traktavojo*⁸⁸ Tat (ž. *traktavoti*).

24) *Jis supažindino dėdę su savo mokslo draugais* rš (ž. *supažindinti*).

⁸⁸ LKŽ_e: *traktavoti* ‘vaišinti, mylėti’. SŽ_e: *vaišinti* 1. ‘priimti vaišėmis’ – *mylėti* šnek., *žmoninti* šnek., ^ širdį rodyti.

- 25) *Uošvis tave mylėjo; pagal tave jis ir mane, tavo draugą, pamylėjo J. Jabl (ž. pagal).*
- 26) *Atradęs naują pažįstamą, trauksi už skverno, pažindinsi su draugais P. Cvir (ž. pažindinti).*
- 27) *Kunigaikščio kareiviai iš visų pakraščių išknibždėjo pasižiūrėti naujų savo draugų rš (ž. išknibždėti).*
- 28) *Tai jau bjaurus būtų padarymas, jeigu lietuviai atsikratinėtų nuo tokių nuoamžinių draugų A1884,3 (ž. atkratinėti).*
- 29) *Kur kojų deda, – jį draugu vadina! T. Tilv (ž. koja).*

2.4. Draugas (ne)palankių nuostatų ir elgesio aspektu

Remiantis LKŽ_e teigtina, kad draugai turi būti (yra) iš to paties socialinio sluoksnio – „sulig savo nosim“ (Gs ž. *nosis*; dar žr. 30–32 pavyzdžius). Pasikeitus socialiniam statusui, gali keistis paties žmogaus būdas ir jo draugai (plg. 33 pavyzdį). Atrodytų, potencialiai draugas būti gali kiekvienas sutiktas žmogus (žr. 34 pavyzdį). 30–34 pavyzdžiai leidžia kalbėti ne tik apie socialinius *vargšas, valstietis* ir *turtingas, ponas*, bet ir apie laikmečių *nesovietinis* ir *sovietinis* skirtumus bei su jais susijusias kiek skirtingas vidines draugo nuostatas ir elgesio modelius (žr. toliau).

- 30) *Koks tę draugas: vienas pėsčias vaikščioja, kitas važiuoja LTR(Grv) (ž. vaikščioti).*
- 31) *Draugai visi vargo papjovos buvo Snt (ž. vargas).*
- 32) *Kokie mes jiems ponai ir draugai, – suspirgo iš savo vietos ir kažkoks nepažįstamas Greitakojui ponas A. Vien (ž. suspirgti).*
- 33) *Juk ir tu, gaidau, šaltyšium dar nepastojęs, su kitais draugais linksmi mokėdavai elgtis K. Donel (ž. pastoti).*
- 34) *Neaplenkia nei vieno fabriko, dirbtuvės; iš visur kviečia savo draugus, šaukia gatvėn ir vėl eina toliau – ramiai, rimtai, iškilmingai J. Bil (ž. aplenkti).*

Iš LKŽ_e pavyzdžių matyti emocinis, psichosocialinis gero draugo paveikslas. Tai geros širdies, mylintis žmogus – „didžiausias pasaulio žmogmylys“ (J. Ap ž. *žmogmylys*; dar žr. 35 pavyzdį). Mylinčio draugo rankos pačios tiesiasi apkabinti ir glėbesčiuoja kitą. Geras draugas geba priimti kitą palankiai ir jį atliepti (žr. 36–37 pavyzdžius). Pasitikėjimas geru, tikru draugu duoda pagrindo „savo širdį atverti“ (V. Krėv ž. *atverti*) ir „nuo širdies“ (LzP ž. *įšnekėti*) įšišnekėti, pasitarti ir „palengvinti širdį“ (J. Avyž ž. *palengvinti*), kad „kur nuramintų ir pastiprintų“ (J. Bil ž. *pažįstamas*; dar

žr. 38–39 pavyzdžius). Pasakoma, kad draugai taip gerai (kaip save) pažįsta vienas kitą, kad gali pasišnekėti „mintimis“ (P. Cvir ž. *paguosti*), o prireikus teisme „už draugus stoja“ (Grv ž. *teisybė*). Geras draugas ir melas, apgavystė tarpusavyje nedera⁸⁹. Kalbant konkrečiau, geras draugas yra doras, geranoriškas, linkintis „geriausios kloties“ (rš ž. *klotis*), dėkingas, nuoširdus, mandagus, jautrus, taktiškas, pagarbus, ištikimas, nepavydus kitam laimės, o draugystė su tokiu šildo širdį. Toks geras draugas žmogus turi mokėti būti ir sau (plg. 40 pavyzdį). Minėtos vidinės gero draugo nuostatos pirmiausia aiškėja per palaikantį, šventą, paguodžiantį žodį, per geriausios kloties linkėjimą arba per atsiųstą „žvalinantį laiškutį“ (rš ž. *žvalinti*; dar žr. 41–42 pavyzdžius). Ne veltui apie bendrauti nelinkusį, slapų, vadinasi, mažai pažįstamą žmogų pasakyta, kad jis „niūra, nedraugas, nedraugas, ties savim težiūris“ (VĮ ž. *slapus*).

35) *Brolių meilė – sidabras, o draugų – auksas* KrvP (ž. *sidabras*).

36) *Nesuprantama šilima užliejo krūtinę, ir rankos pačios tiesėsi apkabinti draugą* rš (ž. *užlieti*).

37) *Kas tavi priderančiai priema, patampa ir draugu, ir veldėju amžinos garbės* M. Valanč (ž. *veldėjas*).

38) *Trokštu draugo arčiau: juo tikėti galiu, jis, kaip audra, nujaus mano sielos skausmus* Mair (ž. *trokšti*).

39) *Aš atėjau čion su gera širdimi, norėjau tavo draugas būti* V. Krėv (ž. *širdis*).

40) *Geriausiu draugu nesitikėk, tik savimi* LTR(Šmk) (ž. *tikėti*).

41) *Betgi daug, oi daug reiškia geras draugo žodis* J. Marcin (ž. *reikšti*).

42) *Teip priešai, kaip ir draugai, žinojo, kad Keistučio žodis šventas, nomainomas* Pt (ž. *šventas*).

Pasakoma, kad geras draugas „linkęs greičiausiai padėti“ (A. Vencl ž. *švelnus*). Bėda ir nelaimė greičiausiai parodo gerus draugus ir juos atskiria nuo blogų (plg. 43–45 pavyzdžius). Vienas tikras geras draugas, kuris „bėdoje neapleidžia“ (KrvP(Nm) ž. *apleisti*) ir, pavyzdžiui, gina „ne tik savo, bet ir savo draugų gyvybę“ (V. Myk-Put ž. *sutartinai*), ištraukia iš po medžio, išgelbėja įsinarpliojusį į vielų užtvarą arba gelbėdamas kitą žūna pats, yra geriau negu šimtas patarėjų. Geri draugai geranoriškai dalinasi vienas su kitu visu, ką turi ir (te)gali. Pavyzdžiai rodo, kad (laikinas arba pastovus) draugas jaučiasi laimingas pasidalinęs savo laime, jis dalinasi „ir svajonėm,

⁸⁹ Žr. LKŽc: *Geriaus su teisybe laimėt priešininką nekaip su melu draugą* V. Kudir (ž. *teisybė*). *Kam, svaini, apgaudinėji mus, kurie tau iki šiol buvome ištikimi draugai* V. Krėv (ž. *svainis*).

ir vargais“ (rš ž. *dalinti*), maistu; kviečia kartu pavalgyti arba tegališ melionais pavaišinti. Jis apšviečia draugus turimomis žiniomis, juos moko tankiai ir ilgai ir pan. Iš draugų gaunama visa, kas būtina – bent maisto (žr. 46–47 pavyzdžius). Iš pavyzdžių aiškėja, kad draugas skolina knygą, pinigų arba jų sudeda kelionei. Čia pat, atrodytų, paneigiama kitu pavyzdžiu: „skolindamas – draugas, atiduodamas – priešas“ (TŽIII375 ž. *skolinti*). Kalbant apie pinigus taip pat pasakoma, kad „jei nenori draugo trotyt, tai neskolink jam pinigų“ (LTR(Brž) ž. *trotyti*), arba kad paskolinus pinigų teks atsižadėti draugo. Paskolinti pinigai buvo tai, kas galėjo išskirti draugus (plg. I dalį). Arba geranoriškai skolinama turėjo būti tiek, kiek negaila būtų draugui negražinus. Per pinigus pavyzdžiuose aktualizuojamas ir (ne)draugo, tiksliau, tikro ir naudos draugo, skirties klausimas. Pavyzdžiui, pasakoma, „kur pinigai, ten ir draugai“ (PPr296 ž. *kur*), arba „surask tik pinigų, o draugai patys susiras“ (TŽV595 ž. *surasti*) ir pan. Paprastai ne žodžiu duodantis dovanai – apdovanojantis žmogus tampa tikru „draugu bei talkium pripažintas“ (LTIII262(Bs) ž. *talkius*; dar žr. 49 pavyzdį; dar žr. I dalį). Žodžiu, „tikras draugas, tai rečiausias ir brangiausias lobis pasauly“ (J. Jan ž. *tikras*) – vertybė, kurią žmogus saugo ir gina.

43) *Pažinsi draugą nelaimėje, o pavyduolį laimėj Sim (ž. draugas).*

44) *Seno draugo nepeik, nauju nesigirk, tada pagirsi, kada nelaimėj ištirsi LTR(VI) (ž. iširti).*

45) *Draugai išsiskirstė kiekvienas savo keliu, jo varge visai nežiūrėjo LTR(Klvr) (ž. išskirti).*

46) *Jis per savaitę pas visus draugus iš eilės pasimaitina, o paskui vėl nuo pradžios NdŽ (ž. pamaitinti).*

47) *Ko nuo draugų gaudavau, ir viskas Ktk (ž. nuo).*

48) *Ir tarną aną netarpa, kuris mažos skolos nenorėjo atleist draugui savam DP286 (ž. netarpa).*

49) *Abu draugai – jam reikia pašveicuot, aš pašveicuoju, man reikia pašveicuot, jis pašveicuoja SIm (ž. pašveicuoti).*

Kitokių vidinių nuostatų yra nemėgstamas, blogas draugas. Tai, kaip aiškėja iš turimų pavyzdžių, priešiškas, nedoras, piktas, nejautrus, išpuikęs, išdidus, abejingas, šaltas, veidmainiškas, apsimetėlis, klatingas, paikas, pagyrūnas, pavydus žmogus, prie kurio bijoma „prisiepti“ (Pj ž. *prsiepti*). Toks, kurio dera saugotis, yra kitam pavojingas. Pasakoma, kad kvailas, paikas, piktas, veidmainys draugas pavojingesnis už nedraugą, atvirą priešininką, priešą. Tai yra tik, pavyzdžiui, begėdystę

slepiančio draugo pavadinimas – netikras draugas (dar plg. 29, 50–52 pavyzdžius). Iš tokio rupiai kalbančio burnos girdėti pliekimas, pravardžiavimai, apkalbos, grasinimai kumštimi, skundai. Tai pavyzdžiuose pasakoma predikatais *bartis, éstis, susiskųsti, susiliežiuvuoti, šuniagalviai, šuns kumpis* ir pan. Tokiam, negirdinčiam draugo prašymų, žiūrinciam į draugą savo labo akimis ir siekiančiam savanaudiškų tikslų, nesvetima gali būti vagystė, prievarta, kenkimas, grumtynės, muštynės, išdavystė. Pavyzdžiui, pasakoma, kad „kolei tu palaimoj esi, tolei jisai tavo draugas yra“ (Skv-Sir6,11 ž. *palaima*), kad jis „draugauja tik dėl išskaičiavimo“ (K. Bink ž. *išskaičiavimas*) arba kad iššluostę visus draugo pinigus „paleidžia gryną“ (Drsk ž. *iššluostyti*). Aiškėja, kad blogas draugas gali sunkioj valandoj palikęs draugus pabėgti ar parduoti draugus už saują miežių, vyno šlaką ir pan. (dar žr. 53–54 pavyzdžius). Blogi, naujos draugai vienas po kito atsimeta, „manydami, kad jo žvaigždė jau nusileidusi“ (rš ž. *žvaigždė*). Būtų galima „sakyti, kad tai [...] įkūnytas piktumas: jie mušasi, nę patys nežinodami, kas draugas, kas priešas“ (I. Simon ž. *įkūnyti*), ir pridurti – „gėriau pras totas, kaip piktų draugų apstotas“ (KrvP(Krtn) ž. *prastoti*).

- 50) *Tarp draugų buvo, žinoma, ir daugiau tokių pat atšalėlių, bet tie manęs netraukė J. Jabl (ž. atšalėlis).*
- 51) *Atviras priešininkas mažiau pavojingas negu veidmainys draugas A. Vien (ž. veidmainys).*
- 52) *Kiti neva draugais ateina, kaip obšrus pas lapę į jos olą, anot tos pasakos Vaižg (ž. obšrus).*
- 53) *Ir nepatirsiu čia teisybės, kur priešas priešą, draugas draugą klastingai kryžkelėse saugo V. Myk-Put (ž. patirti).*
- 54) *Jei nepanorėjo paklausyti manęs geruoju, kaip draugo, aš jį priversiu varu, kaip priešas! V. Krėv (ž. varu).*

Visa sakyta rodo, kad kiekybinis meilės ir pykčio ar neapykantos santykis turi įtakos (ne)draugo sampratai, draugo bei priešo sankirtai (plg. 55 pavyzdį), kitaip saktant, iš draugo per (su)svetimėjimą (gali būti) einama priešo link⁹⁰ arba svetimas matomas priešu ir, pavyzdžiui, pasakoma, jog „niekuomet kryžiuočiai nebuvo mūsų draugai“ (A. Vien ž. *kryžiuotis*). Taip čia ir 56–58 pavyzdžiuose aktualizuojama ne tik (ne)draugo, bet ir (ne)lietuvio, lietuvių papročiams, tradicijoms artimo ir tolimo kitataučio, (ne)svetimo skirtumai (plg. IV dalį). Grįžtant prie draugo, minėtina, kad

⁹⁰ Plg. LKŽ.: *Tiesa, Grėtė ne priešas, bet ir ne draugė Karalienei, ji svetima, tokia svetima, kaip ir pirmą dieną po Viliaus vedybų I. Simon (ž. svetimas).*

ir geriems draugams kartais tenka susipykti, bet jie, skirtingai nei blogi, nori ir geba susitaikyti.

- 55) *Bet, šiaip ar taip, mudu **draugai**, vienas kitą daugiau mylime negu neapkenčiame J. Avyž (ž. taip).*
- 56) *Tautai atgaivinti reikia papročių, tradicijų, kurių svetimtautis **draugas** ar draugė nenuvokia Vaižg (ž. nuvokti).*
- 57) *Gėda žemaičiams vergauti Mindaugui, kuris tapo vokiečių **draugu** ir atsizadėjo tėvų papročių V. Krėv (ž. vergauti).*
- 58) *Ilgai tą naktį kalbėjosi **draugai** vienakraščiai rš (ž. vienakraštis).*

2.5. Bendras laikas su draugu

Minėta, kad laikas leidžia (at)skirti (ne)tikrus, (ne)gerus draugus (plg. 59–60 pavyzdžius). Norėdami vienas kitą pažinti, draugai gana dažnai lanko vienas kitą ir taip, pavyzdžiui, „pramuilina visos dienos čėsą“ (Rtn ž. *pramuilinti*), arba laukia „savo draugų ateinančių“ (Jrk18 ž. *ateiti*). Pavyzdžiuose pasakoma, kad „širdis taip ir traukia ten“ (V. Krėv ž. *skrajoti*), kur draugai, arba kad „vijęs, rasi ik svieto krašto nusiųs“ (Jrk19 ž. *nuvyti*) draugus, nes juos matyti – džiaugsmas, suėjus su jais gyvenimas – malonus. Užėiti pas draugą, būti su juo – tai jo neužmiršti (dar plg. I dalį). Tada, kai dėl vienu ar kitų priežasčių draugai nesimato, svarbu yra širdingai sulaukiamo pasiuntinio nuo draugo atgabenta žinia. Pavyzdžiai rodo, kad susitikę draugai gniūžuojasi, glamonėjasi, glėbiuojasi ir veikia kartu. Vieni tiesiog sėdi susigraudinę (žr. 61 pavyzdį) arba stengiasi įspėti, kas yra draugui, „kol jis mintingai murksojo“ (rš ž. *mintingai*), suseka draugo „minčių pakraipą“ (LzP ž. *pakraipa*). Kiti, kaip aiškėja iš pavyzdžių, kartu žingsniuoja „švytruodami lazdomis tuščiu vieškeliu“ (P. Cvir ž. *švytruoti*), keliauja bendras keliones ir suėję arba susivedę vienas kitą kartu ilgas valandas (pra)šneka⁹¹, (pra)svajoja, (ilgai ilgai) tariasi, dainuoja, sekmadieniais vakaroja, dūksta „iki sotumui“ (rš ž. *sotumas*), mokosi, žaidžia „melagį“, „asilą“ ar „žasi-ną“, kortomis, slapukais, vaidina, valgo, geria degtinės butelį, verpelę vyno, vaikšto per mugės, eina į baudžiovą, daro stulpelius, renka šermukšnius, platina atgabentą literatūrą, pasigavę „vieną žodį niurko visą dieną“ (Ds ž. *niurkyti*), juokauja, švenčia

⁹¹ Plg. LKŽ_e: **Draugysta** *nutrūkusi, nešnekas* Krš (ž. *trūkti*).

arba kariauja, kovoja. Žodžiu, geru arba blogu draugu tampama (o ne vadinamasi) ilgai veikiant užtenkamai daug kartu (plg. 62 pavyzdį). Bendri interesai, pomėgiai sujungia draugus. Remiantis 63 ir į jį panašiais pavyzdžiais galima kalbėti apie tai, kad (labiau) laikiniems draugams būdinga konkurencija.

- 59) *Keleivis nežinosi, kur užėjęs razbaininką, piktą kokį draugą, nežinos, kur apsergąs, nežinos, kur arba kaip dūšių išleisiąs* BPII510 (ž. žinoti).
- 60) *Mes prarandame senus draugus, o nauji netikri* J. Avyž (ž. tikras).
- 61) *Draugas atlėmuodavo į mane, mudu abudu ilgai sėdėdavova sugraudintu rš* (ž. atlėmuoti).
- 62) *Būsi žmogui pirmiausiai draugas pri visų sunkiausių darbų* PP69 (ž. pirmas).
- 63) *Tamošius davijo su mokslu savo draugus ir pralenkė* LMD(Ldvn) (ž. vyti).

2.6. Draugas ir šeima

LKŽ_e pavyzdžiais pasakoma, kad draugai gali kurti šeimą (žr. 64 pavyzdį). Vyras ir žmona, santuokoje būdami tikri draugai, yra ištikimi ir prižadėję tik vienas kitą mylėti (žr. 65 pavyzdį). Taip randasi „intymus draugas“ (DŽ ž. *intymus*).

- 64) *Mergaitė priėmė draugo pasipiršimą* rš (ž. pasipiršimas).
- 65) *Davei rankelę, duok ir širdelę; būsiv mudu draugalėliu* JV33 (ž. širdis).

Draugai dalyvauja, kai meilės pagrindu ir pagal lietuvių liaudies papročius, tradicijas kuriasi nauja šeima (susėstuvėse, piršlybose, vestuvėse), kai susikūrusi šeima švenčia išeituves, Velykas, ir kada artimąjį karšina, budėtuvėse išlydi labindami jį amžinybėn (žr. 66–68 pavyzdžius). Pasakoma, kad pajauniu būna draugas, piršliu – tikras, ištikimas draugas, o vestuvėse susirinkę „tėvai, giminės, gentys, draugai ir kaimynai linguoja (vinčiavoja) ir linki jauniesiems visokios laimės“ (JR9 ž. *vinčiavoti*). Taip draugai, kaip ir šeima, giminė, daro įtaką vienas kitam, jie gali tapti artimesni už tolimas gimines (žr. 69 pavyzdį).

- 66) *Susėstuvių vakarą atsiveikini su draugais* DūnŽ (ž. susėstuvės).
- 67) *Piršti ėjo vis dvijuo: jaunikis ir ano pirmasis draugas* Kin (ž. dvijuo).
- 68) *Anais laikais Lietuvoje dar tebebuvo gražus paprotys per Velykas vizituoti savo gimines, draugas ir pažįstamus* V. Aln (ž. vizituoti).
- 69) *Artimas draugas už tolimą giminę geresnis* VI (ž. artimas).

2.7. Dievas – draugas

Kalbant apie meilę plačiąja prasme, svarbu paminėti nors ir retai LKŽ_e pavyzdžiuose randamą mylinčio ir krikščionis vienijančio Dievo kaip žmonių draugo aktualizaciją (žr. 70–71 pavyzdžius; dar žr. toliau).

70) *Tenerst velnias ir visa pekla, **draugas** est jums sūnus Dievo* ChG71 (ž. *velnias*).

71) *Norėjo Ponas Kristus krikštą priimti nuog Jono, jeib visi krikščionys iki svieto galo žinotų Poną Dievą mylintį šventą krikštą ir jo Sūnų todėli krikštą priėmusį, idant tuo ženklintų save tas žmones mylintį, kurios yra apkrikštytos, ir save norintį tokiuo apkrikštytu žmonių **draugu** būti* BPI144 (ž. *ženklinti*).

2.8. Tarybinis draugas

Grįžtant prie sovietiniu laikotarpiu besiformavusios draugo kaip tarybinio žmogaus sampratos (žr. LKŽ_e 6-ąją *draugo* reikšmę; dar plg. toliau) aiškėja, kad tuo metu trynėsi draugo kaip per ilgalaikę veiklą tampančio gero pažįstamo, palankaus, empatiško ir tolerantiško artimojo aspektas, nebebuvo taip svarbu žinoti „vardus visų savo draugų“ (J ž. *įvardinti*). Nesovietiniu laiku kintantis draugų skaičius buvo gana mažas, o pamirštų, pavyzdžiui, jaunystės draugų vardus ir pavardes keitė kitos, gerai prisimenamos. Pavyzdžiai rodo, kad sovietiniu laikotarpiu draugų nebūtina pažinti ir jais tapti. Draugais vadinami tie, kurie net vienas kito nematę, tiesiog užvirte, jų aplink yra šimtais, tūkstančiais (dar žr. 72–74 pavyzdžius). Tada tampa „geriau šimtas draugų, negu vienas priešas“ (LTR ž. *priešas*). Turimuose pavyzdžiuose kalbama apie parinktąjį arba vyresnįjį draugą. Vyresniojo statusu pasinaudojama savanaudiškai: kitam, žemesniam, draugui užkraunami rūpesčiai, naštos, darbai, atsakomybė ir, pavyzdžiui, koks 50 metų pratarnavęs valdininkėlis „ir laukia, ir laukia, kad draugai jubiliejų jam iškeltų“ (rš ž. *pratarnauti*) arba kitas skaičiuoja „jūsų uždirbamą tvirtą pinigą“ (K. Jank ž. *tvirtas*; dar žr. 75–76 pavyzdžius).

72) *Tą žemę pirkto prieš pat **draugų** (sovietų) užvirtimą – nekais išėjo Krš* (ž. *užvirtimas*).

73) *Nors Lietuvos jūs ir nematėt, kreipiuos į jus, kaip į **draugus*** K. Kors (ž. *kreipti*).

74) *Mes suejom į didelį būrį – daug **draugų** tolimų tautų* (sov.) A. Vencl (ž. *draugas*).

75) *Mūsų tarpe dar yra **draugu**, kurie savo darbo trūkumus arba nesugebėjimus lengva ranka užkrauna vertėjui, kad šis jo darbą užbaigtų* T. Tilv (ž. *ranka*).

76) *Prie tos naštos ir atsakomybės aš nesiveržiau, nesiekiau, bet jos atsisakyti reikštų pasitraukimą, kai mano draugai, mūsų bendra idėja patiria sunkumų ar net yra pavojuje sp (ž. patraukimas).*

Iš pavyzdžių aiškėja sovietinio laikotarpio draugo vidinės nuostatos. Kalbama apie demonstratyvų prisitaikymą⁹², kai, pavyzdžiui, garsiai ir ryškiai pasakojančiam „jo draugai taip pat garsiai ir ryškiai jam pritardinėjo“ (rš ž. *pritardinėti*), tylų paklūsimą, nors „kartais ir pašnairuoja kits į kitą“ (rš ž. *pašnairuoti*), ir apsimetinėjimą, kai visus (su)jungia vadinamoji „bendra idėja“ (sp ž. *patraukimas*), „didi tiesa“ ((sov.) rš ž. *kristi*) – primestą sovietmečio ideologiją atitinkanti mūsų įstabioji, nesugriauinama, neišardoma lygiateisių sovietinių tautų draugystė, kuri „Tėvynės karo metu buvo išbandyta“ ((sov.) P. Cvir ž. *išbandyti*), grūdinosi, gimė kovose ir kurią „neša į pasaulį“ ((sov.) rš ž. *sugyvenimas*) sovietinė tautų kultūra. Taip, regis, randasi vadinamasis idėjinis draugas. Pavyzdžiuose užčiuopiama to meto priešara tarp parinkto, vyresniojo ir lygiateisio, laisvo draugo.

Bėda, jungusi (turėjusi sujungti) sovietinio meto draugus, buvo karas, „lemtinė“ (rš ž. *lemtinis*) kova „už tiesą ir vargšų reikalą“ (sp ž. *draugas*). Ideologiškai valstietis, darbininkas, kaip mūsų, tikras liaudies, skurdo draugas, (at)skiriamas nuo melagingų liaudies draugų, kulto tarnų, ponų „liaudies draugų“ ar mūsų išnaudotojų, gudruolių mieste. Skirtingai nei anksčiau minėti gero draugo bruožai, kitam atsidūrus bėdoje, čia aktualizuojama tai, kas būdinga blogam draugui: prievolė nešioti širdyje draugui meilę skaisčią, giliai į širdį smingantis draugo žodis, draugus sucementuojantys saitai, naudą ir malonumą teikiantis draugų laikymas savo rankose, ištikimybė draugui per skiepa, tiksliau, išdavystė per reikalavimą, pavojinga veidmainystė, klasingas melas, šnipinėjimas, apsimestinis meilumas (žr. 77 pavyzdį). Pavyzdžiuose per pasirinktą prievartos, garso, kovos, pavojaus arba nereagavimo leksiką: *smigti, skiepyti, nusodinti, patikinti, paimti, užkrauti, audrom apjuosti, ugingas žodis, kovingas sveikinimas, dunda būgnai, kovoti, reikia paimti jėga, organizuota kova, sukilimu, privalėti nešioti, reikalauti sekti, laikyti savo rankoje, klasingai saugoti, kurčias šiems faktams ir pan.*, skleidžiasi ir kiti tarybinio draugo bruožai – per skaudžią, sunkią prievolę, reikalavimą, savanaudišką valdymą atsiradęs prisitaikymas, baimė, neįautrumas (plg. 78 pavyzdį). Nors deklaruojama priešingai – laisvė.

⁹² „Prisitaikymas sovietmečiu ir reiškė gebėjimą, įprotį ir išmokimą gyventi simuliuotoje tikrovėje taip, tarsi ji nebūtų simuliuojama“ (Putinaitė 2007: 25).

Nerija Putinaitė (2007: 17–18), remdamasi Peteriu Böhthingu (1993: 62), rašo, kad „pagrindinis gyvenimo diktatūros sąlygomis požymis esąs ne priespauda, o nuolat praktikuojama išdavystė, grindžiama atitinkama retorika. [...] Sovietinėje valstybėje valžios kultivuojama retorika veikė kaip „propoganda“, tam tikro požiūrio į pasaulį centralizuotas diegimas. [...] Tokios idealybės kaip gėris, patriotizmas, pasipriešinimas ar prisitaikymas yra orientyrai, kurių prasmės išryškėja konkrečiame politiniame kontekste, savo ruožtu artikuliuojamame specifinės retorikos. Taigi jos nėra „savaiame suprantamos“, nes pasitelkus melą, prievartą ir baimę jų prasmės visuomenėje gali būti iškreiptos ar perkeistos“ (dar žr. toliau). Nenuostabu, kad tokių žmonių, draugų, aplinkoje gyvenant gali būti pasakoma: „Dieve, apsaugok nuo draugų, o nuo priešų patsai apsiginsiu“ (LTsV252 ž. *priešas*). Semantinius *draugo* poslinkius ir skirtumus, fiksuotus ir atskiromis LKŽ_e reikšmėmis, gerai iliustruoja 79 pavyzdys.

- 77) *Vieną minutėlę, draugas Adamoni, vieną minutėlę, – staiga ji suulbėjo V. Bub (ž. suulbėti).*
- 78) *Dieve, kur mano drąsa, kur mano ugingas žodis dingo, kurio klausydami draugai garsiai šaukdavo ir netrukstamai plodavo rš (ž. trūkti).*
- 79) *Matai, ir gerą draugą išveda draugai, ir gatava Rk (ž. išvesti).*

2.9. Lietuvos draugai

Iki šiol aptarti draugo, kaip atskiro žmogaus, bruožai svarbūs ir kalbant apie Lietuvos, kaip tautos, (ne)draugus. Remiantis 80 pavyzdžiu galima teigti, kad visi mano (*aš*) draugai palaipsniui galėtų būti laikomi ir (arba) tapti ir kiekvieno *kito*, visų lietuvių, draugais. Atskiro žmogaus draugo suvokimas ima atlipti daugumos, lietuvių, (ne)draugo supratimą (žr. 81 pavyzdį). Kaip aiškėja iš pavyzdžių, nesovietiniu laikotarpiu lietuviams atstovauja draugų turintis Lietuvos valdovas, kunigaikštis Jogaila, karalius Mindaugas, valstybės vairininkas ir (arba) tautos dauguma (lietuvis, lietuviai), mes, kurie draugiškus santykius su savo aplinka ir kitais atvirai kuria palankumo žmogui ir Lietuvos kraštui pagrindu, o sovietiniu – beasmenis prieštaringas Tarybų Sąjungos asmuo (płg. 82–84 pavyzdžius).

- 80) *Kada šie žmonės man spaudė ranką kaip artimam draugui, aš iš naujo pajutau, kad mūsų šalis turi daug draugų A. Vencl (ž. spausti).*

- 81) *Ar mes esame draugai, ar priešai, ateitis turi dar parodyti, vokiečiai V. Krėv (ž. parodyti).*
- 82) *Tumas-Vaižgantas tenai jautėsi ne kaip valstybės vairininko pagerbimo dalyvis, o tik kaip savo draugo svečias LKXX367 (ž. vairininkas).*
- 83) *Apsireiškimas lietuviškos dvasios ir lietuviškos gyvybės gali mumyse rasti tiksliai karštus prisidėtojus ir draugus A1884,69 (ž. prisidėtojas).*
- 84) *Tarybų Sąjungos asmenyje visos laisvosios tautos mato savo ištikimą ir nesavanau-dį draugą (sov.) sp (ž. asmuo).*

APIBENDRINIMAS

Iš LKŽ_e pavyzdžių paaiškėjo kintantis draugų skaičius, gero ir blogo draugo vidinės nuostatos ir veiksmai, sovietinio ir nesovietinio laikotarpio, laikino ir pastovaus draugo vaizdinio ypatumai ir skirtumai.

3. DRAUGO VAIZDINYS MODERNIOSIOS TAPATYBĖS IDEOLOGINIO NARATYVO TEKSTYNE

Iš tęstinio MTINT pagal draug* užklausą tyrimui su skirtingomis lekšemos draugas formomis atrinkta 640 pavyzdžių su kontekstais. Toliau analizuojama 600 su tyrimo tema susijusių informatyvių pavyzdžių: 45 pavyzdžiai iš 1928–1930 m. laikotarpio, 530 pavyzdžiai iš 1945–1962 m. laikotarpio ir 25 iš 1992–1998 m. laikotarpio.

Prieš akis turint LKŽ_e (ne)draugo paveikslą, toliau aptartinas (ne)draugas valstybės lygmeniu.

3.1. 1928–1930 m. laikotarpis

Iš 1928–1930 m. laikotarpio MTINT pavyzdžių matyti, kad, kalbant apie to meto Lietuvos (ne)draugus pasaulyje, svarbus (ne)pritarimo Lietuvos laisvei, Vilniaus (ne)priklausymo Lietuvai klausimas. Pasakoma, kad skirtingose užsienio šalyse (Airijoje, Anglijoje, Argentinoje, Čekoslovakijoje, Prancūzijoje, Belgijoje) gyvenantys lietuviai ir (arba) tos užsienio šalies gyventojai (belgai, prancūzai, anglai, visų tautų atstovai) yra „laisvės šalininkai“ (Lietuvos aidas, 1930-06), supranta Lietuvos norą ir siekį būti nepriklausomai ir tai, kad Vilnius, Klaipėda yra (turi būti) Lietuvos (žr. 1–2 pavyzdžius), arba bent „indiferentiškai“ užsilaiko, pavyzdžiui, „mūsų ginče su lenkais“ (Lietuvos aidas, 1928-09). Lietuvai palankiai nuomonei kitose šalyse formuotis ir supratimui, kad Lietuvos reikalavimai yra teisingi ir teisėti, „ir tuose kraštuose, kur mes pirmiau draugų visai neturėjome“ (Lietuvos aidas, 1928-12), įtakos turi Lietuvos pažinimas, t. y. tai, kiek gyventojai, valdžios atstovai kitose šalyse, kraštuose žino, susipažinę su Lietuva, jos to meto aktualijomis, istorija, tautine simbolika, papročiais, kalba. Pažinimas, šalių noras vienoms kitas pažinti leidžia greičiau rasti panašumų, tarpusavio artumą ir bendrystę – tapti ir būti mūsų, vietiniais, dideliais, gerais Lietuvos draugais. Tai gerai iliustruoja 3–6 pavyzdžių kontekstai, kur kalbama apie ilgaamžę širdingą Lietuvos ir Čekoslovakijos (Čekijos) ir apie tuomet besikuriančią prielankią Lietuvos ir Belgijos ar Anglijos draugystę.

- 1) „Balsui“ paskelbus, kad Buenos Aires lietuviai mini 10 metų Lietuvos nepriklausomybės sukaktuves spektakliu ir prakalbomis ir kad kviečiami atsilankyti „Lietuvos“ draugijos nariai ir visi Lietuvos Nepriklausomybės **draugai**, – keli šimtai žmonių susigrūdo į Maipu salę.
- 2) Priėmimo salionuose – tautiškų spalvų gėlės: geltoni ir raudoni tulipantai su žalmynais. Svečių tarpe buvo beveik visų tautų ambasadų ir atstovybių šefai (įvairių atstovybių Londone yra 50, t. y. ambasadų 11 ir pasiuntinybių 39), Anglijos vyriausybės nariai, ir daugybė Lietuvos **draugų** Anglijos visuomenėje, kurių tarpe matei Lordą Parmoorą, Lordą Robert Cecil, mūsų gerus **draugus** generolą Burtą, Sir Park Goffą, ir daug kitų, iš viso apie 250 svečių. Visi sveikino per Lietuvos atstovą Londone ir jo žmoną Lietuvą, linkėdami Lietuvai per sekančius dešimtį metų pasiekti dar didesnės pažangos, o ypatingai – sėkmingai išspręsti savo ginčą su lenkais.
- 3) „Lidove Noviny“ rašo: „Nuo senovės jau buvo ryšiai tarp Čekoslovakijos ir Lietuvos. Čekoslovakų respublika turi garbės, kad joje gyvena geriausias Europoje lietuvių

kalbos žinovas ir didelis jos **draugas** prof. Josef Zubaty“. „Moravsko-slezsky denik“ įdėjo vedamąjį žinomojo Lietuvos **draugo** prof. d-ro Martenik straipsnį, kurį užbaigia: Lietuvos respublika per visus 10 metų reiškė mums savo simpatijų ir Čekoslovakijos vardas Lietuvoje buvo minimas su tikrai širdingu draugingumu. Buvo prisimenamas bendras ir vienodas abiejų tautų likimas, o taipogi kai kurie ryšiai abiejų tautų istorijoje (Vytautas ir Kaributas husitų karuose).

- 4) Čekų-lietuvių draugavimas turi savo šaknis jau tolimuose viduramžiuose. Dar prieš 500 metų, garbingiausiu Lietuvos istorijos laiku čekai buvo lietuviams ne tik **draugai**, bet net valdovų savo šaliai ieškojo Lietuvoje. Ir šiemet, minėdami Vytauto Didžiojo mirties 500 metų sukaktuves, mes minime taip pat ir čekų-lietuvių bičiulystės 500 metų sukaktuves.
- 5) Nors kartais čia ir pasitaiko sutikti kiek daugiau su Lietuvos istorija ir dabartiniu jos gyvenimu susipažinusių vietinių inteligentų ir net didelių Lietuvos **draugų** – bendrai tariant belgai teturi apie Lietuvą visais žvilgsniais labai miglotą, dažnai ir visai klaidingą supratimą. Kaip ir kitur, Lietuvos vardą kiek daugiau čia žinomu ir susidomėjimo vertu yra padaręs Vilniaus klausimas, kad vietinė visuomenė juo ir gal bendrai Rytų Europos dabartiniu politiniu sutvarkymu tikrai domisi, rodo šio mėn. 12 d. Bruxelles, Saint Josse Casino salėje mūsų garbės konsulo p. Furst-Margerman'o pastangomis suorganizuotieji vieši debatai tema „Ar Vilnius priklauso lenkams, ar lietuviams?“.
- 6) Mes žinome, kad tautų, ypač mažųjų, laisvės šalininkų Anglijoje visada buvo, kad ne vienas įžymus anglų politikos vadas, pažinęs mūsų tautos aspiracijas, palankiai sutiko Nepriklausomos Lietuvos atstatymą. Turėję įvairių misijų atstatytoje Lietuvoje, kai kurie anglai pasidarė lietuvių **draugai** ir nuoširdžiai linkėjo mūsų valstybei gero. Tačiau, iš kitos pusės, tenka pastebėti, kad ligšiol anglai, išskiriant vieną kitą, mūsų kraštą ir jo siekimus permaža pažįsta.

Iš turimų pavyzdžių aiškėja, kad draugystė tarp valstybių, kraštų, tautų arba pačioje tautoje grindžiama sąžine, (pasi)tikėjimu, ištikimybe, tolerancija. Pasakoma, kad dera žiūrėti, „kurlink rodo mūsų pačių nekaltos, asmeniškai nesuinteresuotos sąžinės fliugeris ir niekad nebūkime kitiems – fliugeriu“ (Lietuvos aidas, 1928-03), arba kad Lietuvoje spausdinamame prancūzo straipsnyje „vedama mintis tikrai yra labai svarbi ir dar daugiau reikšmės turės ateity, kada tarp prancūzų ir lietuvių p. René Martel ir jo draugų dėka išnyks lig šiol sėtas vienų kitais nepasitikėjimas“ (Lietuvos aidas, 1928-12). Esant nuoširdiems tiesioginiams santykiams tarp valstybių, tautų arba atskirose valstybėse tarp žmonių ir atsiskius siauros politikos,

savanaudiškų tikslų, draugas yra ir tų pačių nuostatų palaikytojas, rėmėjas, šalininkas (plg. 7 pavyzdį). Tada, kaip rodo pavyzdžiai, galimas taikingas sugyvenimas „valstybės gerovei“ (Lietuvos aidas, 1928-03), „dėl abiejų mūsų kraštų gero“ (Lietuvos aidas, 1928-12). Ir atvirksčiai: kai „politiniai interesai taip pasikeitė, kad nesenieji sąjungininkai yra linę dėtis su buvusiais priešininkais prieš vakarykščius draugus“ (Lietuvos aidas, 1928-09), arba kai „susidaro draugų valstybė“, kur „partijos siunčia į parlamentą netinkamus, nepatyrusius žmones, kurie partijų vadams turi tarnauti“ (Lietuvos aidas, 1930-03), galima kalbėti apie savanaudžius, valdžios ištroškusius, negarbingus, parsiduodančius draugus ir jų sąjungininkus (plg. 8 pavyzdį) – nedorus draugus (žr. 9 pavyzdį).

- 7) *Jo pasiūlymą aš priėmiau nedvejodamas dėl abiejų mūsų kraštų gero. Reikia, brangūs **draugai** lietuviai, kad jūs pažintumėte prasidėjusią evoliuciją jūsų naudai prancūzų visuomenės opinioj. Jūs turite žinoti, kad Paryžiuje jūs turite **draugų** ir gynėjų, – vyrų, kurie tiki jūsų tautos likimu, – vyrų, kurie yra įsitikinę jūsų gera teise, jūsų reikalo teisingumu, – kad jūs turite vyrų, kurie nedvejos pakelti savo balsą, jei prieš jus bus norima atnaujinti negarbingą neteisingumą, kurio aukomis jūs vieną kartą esate buvę. Jūs išgirsite iš paties Paryžiaus mūsų parsiduodančios spaudos kritiką: nuo dabar iš Paryžiaus bus ardomi klastingos propagandos suokalbiai, kurie puola jūsų kraštą.*
- 8) *Liūdniau dalykas atrodo, kada organizacijos narys ne tik pats susikompromituoja, savo asmens garbę suteršia, bet kada jis pasidaro savo organizacijos, savo bendradarbių išdaviku ir tai ne paprastu išdaviku, bet parsiduoda už pinigus savo tautos ir valstybės priešams ir tuo pačiu pasidaro viso savo krašto, kurio duoną jis valgė, pikčiausiu priešu. Taip tegalima apibūdinti žmogų, kuris išduoda priešui savo **draugus** ir savo tėvynę, paimdamas už tą nedorybę judošiškus skatikus. Dalykas atrodo dar biauresnis, kada pamanai, kad tai gali padaryti žmogus, kuriam tėvynė nesigailėjo nei duonos, nei prie duonos.*
- 9) *Tikrai doras žmogus jokiose sąlygose ir už jokių pinigų savo **draugų** ir savo krašto neparduos. Tiesa, žmogaus dorovinė pusė sunkiau yra pažinti ir įvertinti, negu, sakysime, jo intelektualinė pusė.*

Lietuvių ir lenkų santykiai

Pavieniai pavyzdžiai rodo, kad kalbamu laikotarpiu „tariamasis“ (Lietuvos aidas, 1930-09) Lietuvos draugas – priešas buvo Lenkija, kuri klastingai pagrobė Vytauto karališką vainiką, „per Klaipėdos krašto ir artimus Klaipėdos kraštui paštus“ išsiuntinėjo provokacinius memorandumus „į užsienius žymiausiems įvairių valstybių politikos veikėjams, vyriausybių nariams, įvairių valstybių įvairiuos kraštus atstovams“ (Lietuvos aidas, 1930-06), arba kuri provokavo Lietuvą, varė prieš ją šlykščią kampaniją ir sava propaganda buvo „sudariusi apie mus nekokią opinį“ visame pasaulyje (Lietuvos aidas, 1928-12). To meto Lenkija savanaudiškų tikslų veidmainiškai, išvedžiojimais siekė ir pasinaudodama savo tuomečio draugo – Latvijos vardu (žr. 10 pavyzdį; dar žr. I dalį).

- 10) *Girdi, nors Lietuvos oficiozas ir rašęs, kad Lietuvos santykiuose su Lenkija nėra jokių permainų, tačiau Lietuvos ir Latvijos, prekybos sutartis esąs realus faktas, rodąs, kad Lietuvos santykiuose su Lenkija įvyksią pagerėjimų, nes Lietuva, susiartindama su Lenkijos draugais, negalės jau būti taip griežta savo antilenkiškoje politikoje. „Galima tikėtis, – pareiškia „Polsk. Zbr.“, – kad Lietuvos susiartinimas su mūsų draugais leis mums ateity visai išbraukti Lietuvą iš mūsų priešų skaičiaus. Mūsų draugų draugai nekils prieš mus“. Nors „Pol. Zbr.“ yra kariškas laikraštis, tačiau jo išvadžiojimai dėl Lietuvos ir Latvijos santykių atitinka bendrą Lenkijos politikos liniją Lietuvos atžvilgiu.*

3.2. 1945–1962 m. laikotarpis

Draugas – tarybinis žmogus

Gausiuose 1945–1962 m. laikotarpio publicistikos pavyzdžiuose leksema draugas paprastai vartojama LKŽ_e skiriama ‘tarybinio žmogaus’ reikšme. Sovietmečiu draugas vartotas viešajame gyvenime kaip oficialus kreipinys. Taigi toliau kalbama ne apie paties lietuvio požiūrį į draugą, o apie sovietų valdžios lietuviui primestą ir sovietinės ideologijos paveiktą draugo sampratą.

Tai, kad aptariamo laikotarpio žmogus ir ideologiškai naujai formuojamas draugas (plg. 2.8 poskyryje 72 pavyzdį), kitaip tarybinis žmogus ir tarybinis draugas, yra

veik tapatu, rodo 11–14 pavyzdžiai. Iš jų aiškėja, kad spaudoje (tarybinis) draugas apima visų socialinių sluoksnių, amžiaus grupių, lyčių žmones. Spaudos pavyzdžiuose kalbama apie tarybinius darbo žmones ar darbo draugus, tarybinę liaudį, tarybinius darbuotojus ir darbuotojas, tarybinę inteligentiją, tarybinius rašytojus ar žurnalistus, tarybinę kariuomenę, karius, tarybinius partizanus, tarybinę delegaciją, valdžią, vyriausybę. Be tarybinių suaugusiųjų, yra „tarybinis jaunimas“ (Komjaunimo tiesa, 1956-03). Tai jaunuoliai ir jaunuolės, mergaitės, studentai, moksleiviai. Pagal lytį išskiriamos Stalino įvertintos „tarybinės moterys“ (Tiesa, 1945-03). Pasakyta, kad jos (kaip ir jaunuoliai ir jaunuolės, mergaitės) – ne tik nenuilstančios kovotojos karo mūšiuose, pavyzdžiui, „kulkosvaidininkė Danutė Stanelienė“ (Tiesa, 1945-03), bet ir rodančios narsumą, šaunumą, didvyriškumą ir pasiaukojimą „darbo fronte“ – „pasirodė vertos savo tėvų ir sūnų, vyrų ir brolių, ginančių Tėvynę nuo vokiečių fašistinių išgamų“ (Tiesa, 1945-03).

To meto propagandinėje spaudoje visi sovietinio laikmečio žmonės, draugai – savo vertę „tarybinio patriotizmu“, ištikimybę komunistų partijai, „tarybinei valdžiai“ (Tiesa, 1945-03) turėjusi įrodyti „tarybinė tauta“ (Tiesa, 1945-03), gyvenanti tarybinėje Tėvynėje, arba valstybėje, kuriai būdinga „tarybinė santvarka“ (Tiesa, 1945-03) su „tarybinę tikrovę“ (Tiesa, 1962-03) atliepiančia „tarybine ideologija“ (Tiesa, 1945-07) ir „tarybine demokratija“ (Tiesa, 1945-12)⁹³. Propagandinė tarybinė ideologija, kaip pasakyta pavyzdžiuose, rėmėsi komunizmo ir marksizmo-leninizmo teorija, davusia pagrindą pagrečiui tarybinio žmogaus, draugo, rastiis komunistinei visuomenei ir komunistinės visuomenės žmogui (žr. 15 pavyzdį), gyvenusiam „komunistiniais įsitikinimais“ (Komjaunimo tiesa, 1957-09) ir kovojusiam už „komunistinius idealus“ (Komjaunimo tiesa, 1957-03). Putinaitė (2007: 19) teigia, kad „estetizuotoji komunistinė pasaulėžiūra buvo vienos partijos ar interesų grupės kūrinys, vienos vizijos ar idėjos įgyvendinimas visuomenėje. Pati visuomenė traktuota kaip darbinė medžiaga gražiems tikslams siekti“ (žr. toliau).

- 11) *Jis atrado savyje jėgų įveikti savo sunkią fizinę kančią – išmoko vaikščioti, vėliau grįžo į rikiuotę. Kai pasibaigė karas, draugas Maresjevas įstojo į akademiją, sėkmingai ją baigė ir dabar dirba dėstytoju. Tai iš tikrųjų tikras tarybinis žmogus, tikras komunistas!*

⁹³ Toliau šioje dalyje kalbant apie sovietmetį ir jo ideologiją ir siekiant kiek įmanoma nenuolti nuo šiam laikmečiui būdingo propagandinio leksikono (aiškėjančio iš pavyzdžių) sinonimiškai vartojami ir tarybinės ideologijos, santvarkos ar pan. terminai.

- 12) *Susipažink. Tai tarybinis draugas. Iš Uralo.*
- 13) *Tai reikalinga, visų pirma, jums, draugai, jaunajai mūsų Tėvynės kartai. Partija ir vyriausybė yra tos nuomonės, kad atėjo laikas nukreipti didesnes pastangas į spartesnę neišsenkamų Sibiro, Tolimųjų Rytų, Kazachstano turty, Šiaurės ir kitų nutolusių nuo Maskvos rajonų, bet vienodai brangių kiekvieno tarybinio žmogaus širdžiai mūsų šalies rajonų įsisavinimą.*
- 14) *Bet palaiapsniui jaunuolis sukaupė dėmesį ir ėmė stebėti kiekvieną tarybinio draugo judesį.*
- 15) *Padėdami darbininkams, kolūkiečiams, inteligentijai nenukrypstamai žengti į komunizmą, tarybiniai žurnalistai pašaukti nešti į mases šviesiąsias partijos Programos idėjas, mobilizuoti miesto ir kaimo darbo žmones kurti materialinę techninę komunizmo bazę, auklėti komunistinės visuomenės žmogų. Jūsų šventa pareiga, draugai, praktiškai padėti žmonėms įsisąmoninti partijos iškeltų liaudžiai uždavinių didingumą, gyvais puikios tarybinės tikrovės pavyzdžiais propaguoti komunizmo statytojo moralinį kodeksą, auklėti naujos visuomenės žmogų, savo darbu stiprinti Tarybų Sąjungos tautų draugystę ir brolybę, būti aistringais proletarinio internacionalizmo idėjų propaguotojais.*

Tais atvejais, kai semantinė vadinamojo tarybinio draugo apimtis konkretizuojama, siaurinama ir žodis *draugas* vartojamas be pažymimojo *tarybinis* (žr. 15–16 pavyzdžius), pavyzdžiuose kalbama, kreipiamasi į draugus rinkėjus, (gerbiamus) draugus deputatus, draugus vadovus, draugus statybininkus, draugus mokslininkus.

- 16) *Jūsų pareiga, draugai mokslininkai, kartu su visais kaimo darbuotojais atkakliai kovoti už tai, kad būtų išspręsti mėsos ir pieno gamybos didinimo uždaviniai, ruošti ir rekomenduoti kolūkiams mokslinius ūkininkavimo pagrindus, išvesti naujas augalų ir gyvulių veisles, konstruoti naujas mašinas, tobulinti agrotechniką ir žemės ūkio gamybos technologiją, daryti viską, kad kiltų darbo našumas kolūkiuose ir tarybinuose ūkiuose.*

Iš pavyzdžių aiškėja, kad pagal lietuviui primestą tarybinę ideologiją suaugusieji tarybiniai draugai buvo komunistai (plg. 11 pavyzdį), o tarybinis jaunimas, pavyzdžiui, „jaunieji draugai“ (Komjaunimo tiesa, 1956-03), „jaunieji darbininkai, kolūkiečiai, studentai“ (Komjaunimo tiesa, 1957-03), – paprastai komjaunuoliai (plg. 17 pavyzdį). Komjaunimas – tai jaunimo „šaunusis avangardas“ (Komjaunimo tiesa, 1956-03), kuris „garbingai tesės bet kurias partijos užduotis“ (Komjaunimo tiesa, 1956-03). Pasakoma, kad komunistai – tai geriausi Tėvynės sūnūs ir dukros, ir

„nėra nieko aukštesnio, kaip būti nariu tos partijos“ (Tiesa, 1945-03), kuri yra „tarybinės liaudies avangardas, organizatorius ir idėjinis vadovas“ (Komjaunimo tiesa, 1957-03). Remiantis spaudos pavyzdžiais, komunistų tikslas – taika, darbas, pažanga, kūrimas, komunizmas, „dorai ir ištikimai tarnauti mūsų šlovingajai tarybinei liaudžiai“ (Tiesa, 1962-03) arba „praktiškai įgyvendinti partijos XXII suvažiavimo nutarimus ir naujosios TSKP Programos nurodymus“ (Tiesa, 1962-03). Aiškėja, kad kiekvieno komunisto pareiga – „asmeniškai, individualiai agituoti visur: darbe, namuose, kelyje, valgykloje, krautuvėje ir t. t.“ (Tiesa, 1945-03), būti partinių šūkių ir nutarimų vykdytoju masėse, nepartinių vadovu ir organizuotoju ir „studijuoti revoliucijos teoriją“ (Tiesa, 1945-03). Kitaip sakant, komunistui būtina įgyvendinti tarybinei ideologijai atstovaujančios partijos postulatus. Iš Maskvos primetamai tarybinei tikrovei tarp jaunimo „kurtis“ padeda jaunuolių „autoritetingas draugas – komjaunuolis agitatorius“ (Tiesa, 1945-03). Tarybiniam jaunimui komunistai „nurodė didį ir aiškų tikslą – komunizmą“ (Komjaunimo tiesa, 1957-03) ir kvietė išspręsti komunistų partijos ir tarybinės vyriausybės iškeltus uždavinius. Greta partinių draugų (komunistų, komjaunuolių), kurie „imasi darbo partiškai“, t. y. „savo darbui skiria visas jėgas, visą savo energiją, sugebėjimus“ (Tiesa, 1945-03), mokosi gyventi ir dirbti nepartiniai draugai, kurie, kalbamo meto supratimu, nuėjo klaidingu keliu (žr. 17–18 pavyzdžius).

- 17) *Čia ir turi pasireikšti sekretoriaus ir visų komjaunuolių jautrumas, domėjimasis draugais, jų poreikiais. Ne paslaptis, kad tarybinių įstaigų darbuotojų tarpe atsiranda ir „stileivų“, ir miesčionių, ir žmonių, kurie atitrūko nuo kolektyvo, nuėjo klaidingu keliu.*
- 18) *VLKJS eilėse – 170.000 jaunuolių ir merginų. O kiek nepartinių draugų aktyviai dalyvauja visuomeninėje veikloje! Šimtai tūkstančių šiandien mokosi gyventi ir dirbti komunistiškai.*

To meto tarybinė ideologija lėmė būtiną draugo (arba santrumpos *drg.*) kaip priedėlio prie vardo, pavardės, laipsnio ir pan. vartojimą spaudos pavyzdžiuose. Gausiai minimos konkrečios to laikmečio pavardės, pavyzdžiui, draugas N. S. Chruščiovas; draugas Boleslavas Bierutas; draugai J. Bermanas, J. Cirankevičius, F. Mazuras, E. Ochabas ir A. Zavadskis; draugas Sun Guan-tenas, L. Brežnevas, A. Kirilenko, A. Kosyginas, F. Kozlovas, J. Andropovas ir t. t. ar drg. A. Sniečkus, drg. J. Paleckis, drg. Liu Sao-ci ir t. t. Priedėliška leksemos draugas vartosena blokuoja tipišką,

žodynuose pirmąją, žodžio *draugas* reikšmę. Tai matyti iš 19–21 pavyzdžių. Tais atvejais, kai kalbamuoju laikotarpiu norėta aktualizuoti tipišką *draugas* reikšmę ir ką pasakyti apie draugą kaip artimą asmenį, atrodo, rinktasi vartoti kitą žodį – *bičiulis* ‘artimas, geras draugas’ (plg. 22–24 pavyzdžius). Dėl sovietiniam laikotarpiui būdingos primestos iš Maskvos ideologijos semantiškai imta skirti *bičiulis* nuo *draugas*. Žinoma, tai (kon)tekstuose galėjo būti painiojama, neutralizuojama (plg. 23–26 pavyzdžius) (žr. toliau). Pagal 26 pavyzdžio, kur kalbama apie buvusius kovos bičiulius, analogiją 23 pavyzdyje, kur atsisveikinama su mirusiu Bierutu, galima būtų sakyti: *sudie, mūsų brangus kovos bičiuli*, o 26 pavyzdyje junginys *puikūs draugai* semantiškai artimas čia pat pasakomam žodžiui *bičiuliai* (dar žr. 22 pavyzdį). Lyginant 23 ir 26 pavyzdžiuose vartojamus junginius *kovos draugas* ir *kovos bičiuliai* pažymėtina, kad sovietinio laikmečio ideologiją atliepiantis junginys *kovos draugai* yra sematiškai darnesnis – nežymėtas (žr. 27 pavyzdį).

- 19) *Štai laiptais nuo ketvirto aukšto nuskubėjo du Istorijos-filologijos fakulteto studentai draugai Vladas Motiejūnas ir Česlovas Juršėnas. Tai būsimeji žurnalistai.*
- 20) *Į šį ratelį užsirašė klubo – skaityklos vedėja drg. Stučkaitė, jaunieji gyvulininkystės darbuotojai drg. drg. Pocevičiūtė, Ivanauskaitė, Subačiūtė, kolūkiečiai draugai Bėrus, Visockaitė.*
- 21) *Leiskite man Maskvos darbo žmonių vardu karštai pasveikinti mūsų mitinge esančią Jugoslavijos vyriausybinių delegaciją su Respublikos prezidentu draugu Josipu Broz-Tito priešakyje (Audringi plojimai, šūksmai „ura!“).*
- 22) *Daugelis dalyvaujančių draugų čekoslovakų, bulgarų, lenkų, vengrų ir rumunų čia sutiko savo senus pažįstamus ir bičiulius, su kuriais rudenį drauge kirto javus dirvonuose.*
- 23) *Šviesus draugo Bieruto paveikslas gyvens darbo žmonių širdyse. Sudie, mūsų brangus bičiuli ir kovos drauge!*
- 24) *Kalbėdamasis su savo bičiuliais, draugas Tito pastebėjo: – Aš seniai norėjau čia apsilankyti.*
- 25) *Brangusis draugas Tito, brangūs bičiuliai! Jūsų atvykimas į Tarybų Sąjungą – tai naujas žingsnis vystant ir stiprinant dviejų broliškų tautų draugystę.*
- 26) *– Puikūs draugai, Baltarusijos partizanai, – baigia drg. Štukevičius pasakoti apie buvusius kovos bičiulius.*
- 27) *Ruoškites naujiems mūšiams, mūsų kovos draugai (plg. *mūsų kovos bičiuliai)! – sakoma Manifeste.*

22, 28–29 pavyzdžiai leidžia kalbėti ir apie tai, kad semantinė leksemos *bičiulis* aprėptis labiau susijusi su anksčiau minėtomis gero draugo savybėmis, o *draugo* – su tarybinę Maskvos ideologiją atitinkančio žmogaus savybėmis, pavyzdžiui, (bendru) darbu, kurio, pagal ideologiją, reikia visų pirma patiems žmonėms. To meto draugai yra ištikimi partijos, tarybinės valdžios parankiniai, auklėjami būti drąsūs ir narsūs, jiems (į)skiepijama valia, atkaklumas, mokėjimas įveikti gyvenimo, darbo sunkumus. Tai, kaip aiškėja iš tirtų pavyzdžių, įvairiomis kalbomis kalbantys patriotai, „kurių gyvenime buvo vienas tikslas, nurodytas Lenino – Stalino partijos, – pasiaukojančiai mylėti Tėvynę, kovoti dėl jos laimės“ (Tiesa, 1945-07).

28) *Šioje sandraugoje žmogus žmogui tapo ne konkurentu ir ne priešu, o artimu bičiu-liu ir draugu, dirbančiu bendrą darbą.*

29) *Kaimo kultūros–švietimo įstaigos dirba atsakingą, įvairų ir reikšmingą darbą auklėjant kolūkinius žemdirbius komunistine dvasia. Nemaža iš jų yra sukaupeę gražų darbo patyrimą, iš kurio gali daug pasimokyti jų bendro darbo draugai.*

Tarybiniai draugai ir šeima

Tai, kaip tarybiniai draugai jungiami į ideologijai pritariančių artimųjų tinklą – šeimą, rodo 30–33 pavyzdžiai, kur greta leksemos *draugas* vartojamas žodis *brolis*. Tarybinių tautų, šalių šeimą, kuri „stato šviesius komunizmo rūmus“ (Komjaunimo tiesa, 1957-03), sudaro lietuvių tauta „kartu su visomis broliškoms mūsų daugianacionalinės tarybinės Tėvynės tautomis“ (plg. 12 pavyzdį) ir vadinamosios didžiosios tėvynės (dar žr. toliau) draugai – minimos broliškos socialistinės šalys: Bulgarija, Čekoslovakija, Rumunija, Vengrija, Lenkija, Korėjos Liaudies Demokratinė Respublika, Vokietijos Demokratinė Respublika ir kt. Taigi tarybinėje „šeimoje“ milijonai narių; joje, kitaip nei tikroje šeimoje, nereikia būti artimuoju. Keičiasi šeimos samprata. 34 pavyzdyje pasakoma, kad tarybiniai žmonės broliškai turi elgtis tik su lojaliais tarybinei santvarkai. Todėl nenuostabu, kad lojalieji, pavyzdžiui, Indonezijos prezidentas Sukarno, jaučiasi „kaip namie, savo šeimos rate“ (Komjaunimo tiesa, 1956-09). Tėvo vaidmenį didelėje tarybinėje „šeimoje“ atlieka Stalinas (plg. 35 pavyzdį), o po jo mirties šį vaidmenį perima kitus auklėjanti komunistų partija (plg. *tėviškas partijos rūpinimasis jaunąja karta* (Komjaunimo tiesa, 1956-03)). Taigi sovietinio laikotarpio spaudos puslapiuose tikroji šeima auklėjime tarsi nedalyvauja, žmogaus tapatybė formuojama ideologiškai.

- 30) Prezidento **draugo** Tito ir jį lydinių Jugoslavijos vadovaujančių valstybės veikėjų viešėjimas Tarybų Sąjungoje pavirto didinga neišardomos Tarybų Sąjungos – Jugoslavijos draugystės manifestacija. Visur, kur tik pasirodo svečiai iš Jugoslavijos, liaudis juos sutinka su nuoširdžiu džiaugsmu ir šiluma, kaip brangius **brolius**.
- 31) Didžiulėmis pastangomis ir sunkiomis aukomis buvo sutvirtinta mūsų tautų draugystė kovoje prieš bendrą priešą – fašizmą. Ir dabar, kai mes priimame savo šalyje Jugoslavijos vyriausybinių delegaciją su **draugu** Tito priešakyje, mes jaučiame tokius pat jausmus, kokius jaučia **broliai**, susitikę po išsiskyrimo.
- 32) Kinijos Liaudies Respublikos istorinės pergalės džiugina Tarybų Sąjungos darbo žmones ir pripildo jų širdis didžiavimosi savo **draugu** ir **broliu** – didžiąja kinų tauta. Brolišką mūsų tautų draugystę mes laikome tolesnio pasaulinės socialistinės sistemos galybės stiprėjimo laidu, tvirtos taikos visame pasaulyje garantija.
- 33) Šioje šventoje kovoje prieš daugybę išorinių ir vidaus priešų augo ir grūdinosi didžioji ukrainiečių tautos brolybė su visomis tautomis ir visų pirma su didžiąja rusų tauta, kuri visuomet mums buvo ištikimas **brolis**, sąjungininkas, patikimas **draugas**⁹⁴.
- 34) Lietuvių tauta yra tikra dėl savo ateities. Ji kartu su visomis broliškomis mūsų daugianacionalinės tarybinės Tėvynės tautomis stato šviesius komunizmo rūmus. **Draugai** ir draugės! Mes patys žinome, kaip sunku būna pirmaisiais metais, kai darbininkų klasė ima valdžią į savo rankas. Todėl mūsų liaudis dalinasi viskuo su kitomis socialistinėmis valstybėmis, padeda savo **draugams**, kurie nuėjo markizmo-leninizmo keliu, paėmė valdžią į savo rankas ir sėkmingai kuria socialistines valstybes. Tarybiniai žmonės pasirengę broliškai pasidalinti su jais paskutiniu duonos kąsniu. Bet, **draugai**, mes dalinsimės tikrai su tais, kurie broliškai su mumis elgiasi.
- 35) VLKJS CK XIV plenumo iškilmingojo posėdžio dalyviai kreipiasi į Jus, mylimasis **drauge** Stalinai, didžiųjų mūsų liaudies pergalių įkvėpėją ir organizatorių, brangų jį tėvą, išmintingąjį vadą, geriausią tarybinio jaunimo draugą.

Partijos auklėjamas jaunimas, kaip aiškėja iš propagandinės spaudos pavyzdžių, bus idėjiškai ir fiziškai užsigrūdinęs, mokės pasiekti mokslo viršūnes ir tobulai valdyti naująją techniką, nebijos, sugebės įveikti sunkumus ir nevensgs kieto darbininkų darbo. Pasakoma, kad jaunimas „supranta tuos milžiniškus uždavinius“ ir „nori būti pirmuose darbo baruose“ (Komjaunimo tiesa, 1956-03). Drąsos, ištvėmės, valios,

⁹⁴ Šis sovietmečio spaudos pavyzdys, kur nėra gramatiškai derinama gimine (tauta buvo patikimas draugas), rodo, kad jis (galėjo būti) verstas iš rusų kalbos.

atkaklumo, mokėjimo įveikti gyvenimo sunkumus jaunimas sau ir kitiems siūlo mokyti iš Tarybų Sąjungos didvyrių (Zojos Kosmodemjanskajos, Aleksandro Matrosovo) – vadinamųjų pasiaukojančių herojų, kurie „tebuvo individai, liaudies atstovai be išskirtinių individualių savybių“ ir galėjo „rinktis tarp buvimo stipriam ar silpnam, „savam“ ar „svetimam“. [...] Tarpinių pasirinkimų nebūdavę“ (Putinaitė 2007: 60).

Tarybinėje „šeimoje“ „vaiku“ tapęs suaugęs žmogus spaudoje auklėjamas partinės valdžios, kuri žmogumi rūpinasi. Akcentuojama, kad rūpinimosi reikia nuspelnyti darbu. Pavyzdžiuose įvardijamos atskirų socialinių sluoksnių pareigos. Pavyzdžiui, „Lietuvos inteligentijos uždavinys kurti kultūrą, tautinę pagal formą, socialistinę pagal turinį, auklėti Tarybų Lietuvos darbo žmones lenininės – stalininės tautų draugystės dvasia (plg. *komunistine dvasia* (Komjaunimo tiesa, 1956-03)), ugdyti meilę savo tarybinei Tėvynei, broliškosioms tarybinėms tautoms, visų pirma didžiajai rusų tautai, kuri tiek daug yra padėjusi lietuvių tautai jos istoriniame kelyje, kuriai visų pirma turime būti dėkingi už tai, kad buvome išgelbėti iš vokiškosios vergovės, iš pražūties vokiškųjų budelių naguose“ (Tiesa, 1945-12). „Sovietinės „dovanos“ esmė buvo didžiavimasis ne savimi ir „savais“ pasiekimais, o kitais, kurie buvo daug pasiekę ir tarsi peržengę įmanomybės ribas“ (Putinaitė 2007: 53–54). Teorinis mokslininko darbas yra „nenutraukiamai susietas su socialistinės statybos praktika, šalies industrializacija, kolektyvinių ūkių sistemos kilimu, Raudonosios Armijos apginklavimu“ (Tiesa, 1945-03). Tarybinėje santvarkoje „aukštai“ vertinamo mokytojo darbas – „aktyviai dalyvauti liaudies švietimo atstatyme marksistinės leninistinės pedagogikos pagrindais“ (Tiesa, 1945-03), bendradarbiaujant tarpusavyje ir padedant apskričių partinių ir komjaunimo komitetų bei vietiniams tarybinės valdžios organams įtraukti į tarybinio gyvenimo kūrimą ir „pačius mokinių tėvus“ (Tiesa, 1945-03). „Aukštai“ vertinamas ir valstiečių darbas – sėkmingai įvykdytas valstybinis duonos paruošų planas.

Geriausias draugas sovietmečiu

Jau minėta ir iš pavyzdžių matyti, kad pagal tuometę Maskvos ideologiją draugais vadinami žmonės buvo nelygūs. Tarp visų yra mūsų, lietuvių, tautos geriausias(is) draugas – Stalinas (žr. 36 pavyzdį). Pavyzdžiuose ne kartą pasakoma, kad jis yra geriausias savo noru dirvonuose dirbančio jaunimo draugas. Iš spaudos pavyzdžių aiškėja, kad Stalinas yra mylimas, gerbiamas, pasididžiavimo, pasitikėjimo vertas,

kilnus mokytojas ir vadas, kuriam „džiaugsmo kupina visa lietuvių tauta“ yra ištikima ir dėkinga (žr. 35, 37–38 pavyzdžius), pavyzdžiui, „už naujai grąžintą galimumą statyti laisvą Tarybinę Socialistinę Lietuvos Respubliką“ (Tiesa, 1945-03), „už tai, kad buvome išgelbėti iš vokiškosios vergovės, iš pražūties vokiškųjų budelių naujose“ (Tiesa, 1945-12). Geriausiojo draugo, kaip vado, savybės su didžiu patosu parbrėžiamos aukščiausiojo laipsnio būdvardžiais, daiktavardžiu arba daiktavardiniu junginiu reiškiamais atributais: *vyriausiasis* (*Kariuomenės, visų TSRS ginkluotųjų pajėgų, tarybinių tautų*), *didžiausias*, *didysis*, *išmintingasis*, *didvyriškasis*, *genialusis*. Vado Stalino semantika išplečiama ir leksemomis *karvedys*, *strategas*, *didvyris*, *išvaduotojas*, *vesti*, *vadovauti*, *mokytojas*⁹⁵, *mokyti*, kurios pavyzdžiuose vartojamos su jau minėtais modifikatoriais: *mylimasis*, *didysis*, *išmintingasis*, *genialus(is)* ar *genialiai*. Remiantis pavyzdžiais teigtina, kad kalbamasis draugas mus, lietuvius, moko budrumo, aktyvaus nuolatinio darbo, kovos, paprastumo, įsiklausymo. Kita vertus, čia pat partinius, komunistus, išskiria iš kitų (žr. 38 pavyzdį). Tai, kad jie yra aukštesni, ypatingi, sąmoningai vykdančys reikalavimus ir priešinami nepartiniais, žemesniems, matyti ir iš 39 pavyzdžio konteksto. Mintis, kad geriausias visų draugas, kurį retas iš tikro to meto gyvenime buvo sutikęs ir bendravęs, yra „didžiausias mintytojas“ (Tiesa, 1945-06), „genialaus įžvalgumo“ (Tiesa, 1945-06) „genijus“ (Tiesa, 1945-06), gebantis iš anksto „genialiai“ (Tiesa, 1945-06) numatyti įvykius arba genialiai atidengti šių laikų karo dėsnius, plėtojama ir propagandiniuose pavyzdžiuose, kur pasakoma, kad Stalinas yra ne tik „šių laikų karo mokslo kūrėjas“ (Tiesa, 1945-06), bet ir mokslo, technikos ir „mūsų galingosios valstybės kūrėjas“ (Tiesa, 1945-06). Būtent jo – „prometėjiško“ herojaus (Putinaitė 2007: 55) – pastangomis „Tarybų Sąjunga tapo taikos ir saugumo tvirtove, tautų laisvės, demokratijos ir progreso tvirtove“ (Tiesa, 1945-06). Formuota nuomonė, kad tokiu tik iš spaudos, kalbų pažįstamu geriausiu draugu ir jo pažiūromis beatodairiškai tikima (žr. 40 pavyzdį) (žr. toliau).

- 36) *Tegyvuoja visų Tarybų Sąjungos tautų didysis vadas, geriausias lietuvių tautos draugas, mūsų pasididžiavimas ir garbė, mylimasis draugas Stalinas!*
- 37) *Visi kalbėtojai reiškė gily džiaugsmą ir dėkingumą didžiajam karvedžiui, mūsų mylimajam vadui ir mokytojui draugui Stalinui.*
- 38) *Kad ir aukščiausias pareigas eidamas, komunistas turi elgtis paprastai, prieinamai masėms, jautriai įsiklausyti į jų balsą, skaitytis su jų patarimais ir nurodymais. Ne išdidumas, bet paprastumas puošia bolševiką, moko draugas Stalinas. Savo*

⁹⁵ Plg. LKŽ_e: *mokytojas* 2. 'kokio mokslo, pažiūrų pagrindėjas, skelbėjas'.

kalboje V. I. Lenino mirties minėjimo proga per II Visasąjunginį Tarybų suvažiavimą **draugas** Stalinas kalbėjo: Mes, komunistai, – žmonės ypatingi.

- 39) *Mes – tie, kurie sudaro didžiojo proletaro stratego Lenino armiją. Nėra nieko aukštesnio, kaip būti nariu tos partijos, kurios steigėjas ir vadovas yra **draugas** Leninas. Komunistas yra tas, kuris garbingai pateisina aukštą Lenino-Stalino partijos nario pašaukimą, kuris kovoje ir darbe, visuomenėje ir gyvenime sąmoningai vykdo tuos reikalavimus, kuriuos jam stato VKP(b).*
- 40) *Argi nuostabu, kad jie [mūsų šalies darbo žmonės – įterpta autorės] visiškai tiki bolševikų partijos išmintimi, tiki didžiojo vado **draugo** Stalino genijum, jų vadovaujami ėjo į kovą ir laimėjo pergalę kautynėse prieš pikčiausią darbo žmonių ir visų laisvę mylinčių tautų priešą – hitlerizmą.*

Eilinio tarybinio draugo nuostatos ir elgesys

Po Stalino mirties „komunistinės statybos reikalui“ (Komjaunimo tiesa, 1956-03) atsidavę žmonės ne tik, kaip minėta, dirba, bet ir, pagal viešai skelbiamą to meto ideologiją, tiki „savo darbininkų partija“ (Komjaunimo tiesa, 1956-03). Tada, kai komunistų partija ko kreipiasi, yra „didelė garbė pateisinti šį didelį pasitikėjimą“ (Komjaunimo tiesa, 1956-06). Viešai skleidžiamas tikėjimas komunizmo idėjomis, sietinomis su Stalinu, kuris „nurodė visai liaudžiai kelią į pergalę, įkvėpė didžiausią pasitikėjimą mūsų teisingaus reikalo triumfu“ (Tiesa, 1945-06), ir tarnystė joms gali būti sugretinama ir (arba) „pakišama“ po tikėjimu tarybine liaudimi (plg. 41 pavyzdį). Tikinčiu Stalinu, „taikos ir socializmo pergalę“ (Tiesa, 1962-12) tarybinis žmogumi galima (pasi)tikėti. Už tikėjimą „didžiojo vado draugo Stalino genijum“ (Tiesa, 1945-06), visiška „bolševikų partijos išmintimi“ (Tiesa, 1945-06) – skleidžiama tarybine ideologija – žmogui tenka visur, visada ir nuolat gyvenime kovoti (plg. 42 pavyzdį). Pavyzdžiai rodo, kad aktyviai kovojama ne tik „prieš daugybę išorinių ir vidaus priešų“ (Komjaunimo tiesa, 1957-12), paprastai vokiečių atstovaujamą kitą ideologiją – hitlerizmą, bet ir už šalių, „kuriančių savo gyvenimą didžiųjų mąstytojų Markso, Engelso ir Lenino principais“ (Komjaunimo tiesa, 1956-06), draugystę, už mokslą ar darbo rezultatus (žr. toliau). Aiškėja, kad „bedarbių Tarybų Sąjungoje nėra ir nebus“ (Komjaunimo tiesa, 1956-06).

- 41) *Man, Komunistų partijos nariui, nėra garbingesnio ir kilnesnio tikslo gyvenime, kaip dorai ir ištikimai tarnauti mūsų šlovingajai tarybinei liaudžiai. Užtikrinu jus,*

brangūs draugai, ir visus rinkėjus, kad visomis savo jėgomis ir visa savo energija stengsiuos garbingai pateisinti jūsų didelį pasitikėjimą.

- 42) *Bet mes, darbo valstiečiai, kaip ir visi Tarybų Lietuvos darbo žmonės, tvirtai tikėjome, kad ateis išvadavimo valanda. Mes žinojome, kad mus remia visos broliškosios tarybinės tautos su didžiąja rusų tauta priešakyje, kad mūsų reikalus gina galingoji Raudonoji Armija, kad mūsų neužmiršta draugas Stalinas. Mes ne tik tikėjome, bet ir patys nenuilstamai kovojome, uoliai rėmėme tarybinius partizanus ir patys stojome į jų būrius, sabotavome vokiečių uždėtų duoklių vykdymą, kur tik galėdami trukdėme ir kenkėme vokiškiesiems okupantams.*

Žmogaus tikėjimas neatsiejamas nuo jo ištikimybės sovietų ideologijai, ją suponuoja. Ištikimas tarybinis žmogus ar socializmą kurianti šalis yra lojalūs tarybinei santvarkai – patikimi draugai (žr. 43 pavyzdį). Pavyzdžiuose kalbama apie ištikimą Tarybų Sąjungos draugą Boleslavą Bierutą ir „beribę draugo Bieruto ištikimybę marksizmui-leninizmui“ (Komjaunimo tiesa, 1956-03). Sovietmečio publicistikoje diegta mintis, kad visų draugų ištikimybė „tarybinei santvarkai“, komunistų partijai, „tarybinei valdžiai, draugui Stalinui“ (Tiesa, 1945-03) ir tarybinei liaudžiai (turi būti) parodoma, įrodoma „atkakliu ir vaisingu darbu“ (Tiesa, 1962-03), tarnyste, vieningu balsavimu rinkimuose, nuoširdžia pagalba, pavyzdžiui, „broliškajai didvyriškos Kubos liaudžiai“ (Tiesa, 1962-12), dosnia parama, pavyzdžiui, tarybiniam partizanams, kovotojams su hitleriniais okupantais, arba kova, kur aukojamos gyvybės „dėl mūsų Tėvynės laisvės ir nepriklausomybės“ (Tiesa, 1945-12), ir „poetai, rašytojai, kovodami su kardų rankoje, kartu ir savo raštais, savo meniniu žodžiu šaukė mases į pergalės žygį, kėlė jų neapykantą kultūros ir pažangos griovėjams“ (Tiesa, 1945-09) (dar žr. 15 pavyzdį). „Kūrėjai, intelektualai buvo šios visuomenės ideologijos pagrindas“ (Putinaitė 2007: 19).

Ištikimų Maskvos ideologijai draugų ratas plečiasi per socializmą kuriančiose šalyse (Čekoslovakijoje, Bulgarijoje, Estijoje, Kinijoje, Korėjoje, Lenkijoje, Rumunijoje, Vengrijoje, Vokietijoje, Indonezijoje ir kt.) vykstančius festivalius (žr. 44 pavyzdį). Žodžiu, sovietinio laikotarpio „tikrasis draugas“ (Komjaunimo tiesa, 1957-03) neabejoja tarybine ideologija ir santvarka, „nors buržuazija visaip varė antitarybinę propagandą“ (Komjaunimo tiesa, 1957-03). Toks dorasis, to meto supratimu, vertas pagarbos. O abejojantis ar kurie „laikosi kapitalistinės santvarkos gynimo pozicijų“ (Komjaunimo tiesa, 1956-06) yra nedraugai, konkrečiau, su kabutėmis rašomi

„draugai“ (Komjaunimo tiesa, 1956-06). Taigi sovietmečiu draugus jungia viena tiesa ir ją atliepiančios primestos ideologinės, o ne bendražmogiškosios vertybės.

- 43) *Užvakar „Tiesa“ išspausdino Tarybų Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininko M. I. Kalinino straipsnį „Lietuvių tauta naujuoju keliu“. Ištikimas Lenino–Stalino bendražygis, tarybinės valstybės aukščiausiojo organo vadovas, draugas Kalininas yra vienas įžymiausių mūsų partijos ir vyriausybės vadovų, nenuilstančiai auklėjantis Tarybų Sąjungos darbo žmones marksistine–leninine dvasia, bolševikų partijos dvasia, tarybinio patriotizmo dvasia. M. I. Kalinino straipsnis „Lietuvių tauta naujuoju keliu“ yra didelis ir rimtas įnašas į mūsų ideologinę literatūrą, stiprus ginklas mūsų kovoje už visišką buržuazinės ideologijos sutriuškinimą.*
- 44) *Ryškūs ir saulėti, skambantieji nuo dainų Prahos, Budapešto, Berlyno, Bukarešto, Varšuvos miestai – argi tai tik istorija? Kiek žmonių kelių susikryžiavo šiuose miestuose, kaip smarkiai iš karto padaugėjo pasaulyje ištikimų visam gyvenimui draugų. Jiems buvusieji festivaliniai susitikimai toli gražu ne istorija.*

Spaudos pavyzdžiuose minimi „jaunieji“ (Komjaunimo tiesa, 1956-03) ir „vyresnieji draugai“ (Tiesa, 1945-06). Pirmieji – darbininkai, valstiečiai, moksleiviai, studentai, jaunimas, komjaunuoliai. Jie mokosi, dirba. Antrieji – viršininkai, instruktoriai, komunistai, partija, kurie pirmuosius auklėja, moko, instruktuoja, kontroliuoja, vadovauja, kaip ir ką dirbti (plg. dar „vadovaujantieji draugai“ (Tiesa, 1945-12)). Kaip aiškėja iš pavyzdžių, nuo pat 1945 metų eilinis tarybinis žmogus, draugas, neturi savo (viešojo) žodžio laisvės – jam atstovauja, jo vardu kalba „vyresnysis“ draugas: tarybinė valdžia ir jai lojali partija bei jos nariai (žr. 45 pavyzdį). Eiliniam draugui tenka tam, kas vyksta, pritarti ir nuo 1945 metais prasidėjusiais ilgai trunkančiais, nenutylančiais, karštais, audringais plojimais (plg. 21, 45–46 pavyzdžius).

- 45) *Leiskite, draugai, jūsų vardu, visų VLKJS narių vardu užtikrinti partijos Centro Komitetą, čia dalyvaujančius TSKP CK Prezidiumo narius, kad Lenino komjaunimas dar labiau susitelks apie Komunistų partiją ir brangiąją Tarybinę vyriausybę, kad ir ateityje jis eis kartu su partija, remis jos politiką, sąžiningai vykdys bet kuriuos jos įpareigojimus ir užduotis. (Ilgai trunkantieji plojimai).*
- 46) *Draugai deputatai! Tarybų Lietuvos darbo žmonės kartu su visa mūsų šalies liaudimi karštai pritaria neseniai įvykusios TSRS Aukščiausiosios Tarybos šeštosios sesijos nutarimams.*

Per sovietmečio spaudą formuota nuomonė, kad labai daug dirbantys žmonės valingi; jais galima pasitikėti. Darbe žmonės vadinamųjų pergalių siekė „įsijungę“ „į

socialistinių lenktyniavimą“ (Komjaunimo tiesa, 1956-03). Ta pačia veikla užsiiman-
tys draugai (plg. „veiklos draugai“ (Komjaunimo tiesa, 1956-03)) kovoja, pavyzdžiui,
už tai, kad būtų išspręsti mėsos ir pieno gamybos didinimo uždaviniai, už naujos
žemės ūkio kultūros aukštus derlius ir pan. O tada, kai, pavyzdžiui, vietoj numaty-
tų pagal normą 1200 vamzdžių draugas per praėjusią pamainą padarė 1700, kalba-
ma apie jo laimėjimus. Remiantis pavyzdžiais, darbu žmonės tarnauja vadinamajam
didžiajam komunizmo reikalui, taikos visame pasaulyje interesams, žmonijos ben-
dros pažangos interesams, o valdžia tarnauja savo liaudžiai. Tarybinėje šalyje drau-
gai lenktyniauja ne tik tarpusavyje, bet ir su Amerika, kurią „artimiausiais metais“
reikia pasivyti, pavyzdžiui, „pagal svarbiausių gyvulininkystės produktų gamybą vi-
dutiniškai vienam gyventojui“ (Komjaunimo tiesa, 1957-06). Pasakoma, kad „darbo
žmonių kūrybiniais pasiekimais“ įgyvendinama laiminga ateitis. Kaip rašo Putinaitė
(2007: 26), sovietiniu laikotarpiu „žmogus pavergtas nuolatiniam darbui, kurio as-
meninį prasingumą įžvelgti buvo sunku“; „bendra veikla, sukelianti bendrus išgy-
venimus, individualių siekių ir tikslų niveliacija buvo sovietinės visuomenės pagrind-
as“ (t. p.: 33). Laimė kaip iliuzija gali būti patiriama tik atitinkant tuomečio tikrojo
pagal ideologiją draugo kriterijus, nes „mūsų slaptažodis, atveriantis mums duris į
laisvės ir laimės kraštus, kaip ir anksčiau skamba – Draugystė“ (Tiesa, 1962-03).

Per darbą, mokslą, ištikimybę vyresniajam (plg. 47–49 pavyzdžius) rasdavo-
si jaunesniajam galimybė „būti vertu vadintis leniniečio-staliniečio vardu“ (Tiesa,
1945-06), „būti lygiu savo vyresniems draugams“ (Tiesa, 1945-06). Žodžiu, kalbamu
laikmečiu būti draugu – visų pirma nusipelnyti juo vadintis ir paskui nusipelnyti juo
tapti. Reikia būti partiniu ir dar dera savo vertę įrodyti. Pasakoma, kad žmogaus ver-
tė matuojama kova ir darbu – pareiga⁹⁶, įsipareigojimu, pavyzdžiui, įvykdyti „vals-
tybinį planą pagal visus rodiklius“ (Komjaunimo tiesa, 1957-09), bei pasiektais lai-
mėjimais, pavyzdžiui, viršplanine produkcija „už 350 milijonų rublių“ (Komjaunimo
tiesa, 1957-09), t. y. pergalėmis. Primenama, kad nuo jų tarybinis draugas „neturi
apsvaigti“, nes „privalo kaupti jėgų naujiems, dar didesniems atsiekimams“ (Tiesa,
1945-06). Iš sovietmečio pavyzdžių aiškėja, kad „mūsų pareiga kiekvieno savo bare –
dirbti taip, kad būtume verti“ kitų herojų – „Raudonosios Armijos didvyrių, liejančių

⁹⁶ Plg. *Bedarbių Tarybų Sąjungoje nėra ir nebus. Tai, draugai, didelis mūsų socialistinės valstybės laimė-
jimas* (Komjaunimo tiesa, 1956-06).

*Savo gyvenimo sąlygas naujuose rajonuose jūs turite sukurti savo rankomis. Kitokios išeities mes netu-
rime, draugai!* (Komjaunimo tiesa, 1956-06).

savo kraują dėl mūsų tėvynės laisvės“; „dirbti taip, kad būtų įvykdytos visos tarybų valdžios priemonės tarybinei santvarkai sutvirtinti, kad būtų greičiau likviduoti voikiškosios okupacijos padariniai žemės ūkyje, kad būtų tinkamai ir laiku pasiruošta pavasario sėjai, kad būtų įvykdytas miško medžiagų paruošos planas, kad būtų įvykdyti gamybiniai planai, įmonėse ir t. t.“ (Tiesa, 1945-03). Pasakyta, kad kiekvieno atkaklus darbas – tai tarybinio žmogaus padėka „partijai ir Tarybinei vyriausybei už begalinį rūpinimąsi jų buitimi, už suteiktas didžiąsias teises“ (Komjaunimo tiesa, 1956-03). Kaip teigia Putinaitė (2007: 19), „pati visuomenė traktuota kaip darbinė medžiaga gražiems tikslams siekti. Komunistinės valstybės idėjoje svarbiausia buvo žmogaus ir pasaulio perkūrimas pagal turimą viziją, estetiniams vertinimams ir tikslams išstumiant tradicinius moralinius vertinimus“.

- 47) *Jaunimas drauge su visa liaudimi aktyviai dalyvaus kovoje už šios naujos žemės ūkio kultūros aukštus derlius ir tuo prisidės prie stiprios pašarų bazės gyvulininkystei sudarymo. Į žygį už aukštus kukurūzų derlius, jaunieji **draugai!***
- 48) *Jeigu jūs norite mokytis, tai galimybę tęsti mokslą gali susirasti kiekvienas. Būkite tik ryžtingi ir atkaklūs darbe ir moksle, kaip jūsų vyresnysis **draugas**, Tarybų Sąjungos Didvyris Aleksiejus Maresjevas, kuris ką tik čia kalbėjo, ir jūs, jaunieji **draugai**, pasieksite visko!*
- 49) *Penkias dienas fašistai juos kankino, degino įkaitinta geležimi, varė adatas į panašes, nedavė vandens. Tačiau jaunieji didvyriai neišdavė savo vyresniųjų **draugų** – komunistų pogrindininkų.*

Tarybinių draugų ratas, kintanti kaimynystės erdvė

Aptartini pavyzdžiai, kur kalbama apie vienos arba kitos tautos atstovus kaip sovietmečio draugus. Minimi draugai estai, draugai ukrainiečiai, draugai lenkai, draugai italai, draugai jugoslavai, draugai vengrai, draugai bulgarai, draugai rumunai, draugai kubiečiai, draugai kinai, draugai indoneziečiai arba draugai stavropoliečiai (žr. 50–51 pavyzdžius). Vieni jų, kaip pasakyta pavyzdžiuose, gyvena Tarybų valstybėje ir yra Tarybų Sąjungos tautos (estai, ukrainiečiai, stavropoliečiai), kiti užsienyje (lenkai, jugoslavai, italai, kinai ir pan.). Pastarąsias tautas su Sovietų Sąjunga „jungia socialistinių interesų bendrumas, jų bendras atsidavimas didžiajam visanugalinčiam marksistiniam - lenininiam mokymui“, trumpiau, vadinamoji „socializmo

ir komunizmo statyba“ (Komjaunimo tiesa, 1956-06). Sovietmečio laikraščiai liudija ne pačių lietuvių pasirinktus draugus.

- 50) *Ne, savo svoriu žodis ačiū negal išreikšti jausmo, kurį patyriau susitikęs su jumis. Oficialių žodžių žodyne sunku surasti tinkamą išsireiškimą, kuris galėtų perduoti savo meilę jums, **draugams estams**. Prisipažinsiu, Estija man buvo nelabai žinoma.*
- 51) *Jie mojuoja rankomis, blogai kirčiuodami, bet linksmi šypsodamiesi, šaukia: „Labai ačiū!“, „Tegyvuoja Lietuvos jaunimas“, „Tegyvuoja tautų draugystė“. Be abejo, **draugai ukrainiečiai** norėtų pasakyti ir daugiau ką lietuviškai, bet negi per savaitę viską išmoksi! Taip, savaitė – trumpas laikas, bet jeigu žmogus geras, jeigu žmogus nuoširdus – jį netrunki pamėgti, pamilti.*

1945 metais pavyzdžiuose sakoma, kad Lietuva yra drauge su Sovietų Sąjungos tautomis, kad „mes, Tarybų Lietuvos valstiečiai, kaip tikri ir pilnateisiai savo žemės, savo krašto šeimininkai“, kuriems „Tarybų valdžia Lietuvoje grąžino teises į žemę“, visiems mums, lietuviams, „nepriklausomybę ir laisvę socialistinėje tėvynėje“, o Lietuvai dar 1939 m. – „jos senąją sostinę – Gedimino miestą – Vilnių“ (Tiesa, 1945-03). Pasakyta, kad šiais metais ne Lietuvoje esančio lietuvio „mintys lekia į gimtąsias vietas, pas namiškius, drauges ir draugus, lekia tenai, kur mes anksčiau ar vėliau grįšime“ (Tiesa, 1945-03). Pagreičiui tėvynės (Tarybų) Lietuvos, jos sostinės Vilniaus ar kitų Lietuvos miestų ir apskričių (Anykščių, Mažeikių, Molėtų, Panevėžio, Tauragės, Utenos, Zarasų ir kt.) 1945 m. imama kalbėti ir apie kitą mūsų, lietuvių, (didžiąją) Tėvynę – Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungą, kurią reikia „pasiuokojančiai mylėti“ (Tiesa, 1945-07), – jos sostinę Maskvą (Tiesa, 1945-06), „plačiąją Tarybų žemę“ ir visus „laisvosios daugiatautės Tarybų Sąjungos“ (Tiesa, 1945-09) žmones – draugus. Remiantis tirtais pavyzdžiais galima teigti, kad 1945 metais lietuvių tauta ima (verčiama) gyventi „darnioje brolišųjų tarybinių tautų šeimoje“ ir žengia „į šviesią komunizmo ateitį“ (Tiesa, 1945-12). 1956 metų pavyzdžiuose kalbama ne apie Lietuvos, o apie „(mūsų) respublikos“ moteris, jaunimą, žemdirbius (Komjaunimo tiesa, 1956-03) ir „visą (mūsų) šalį“, „Tarybų valstybę“, kurios sostinė yra Maskva, kur įsikūrusi ir TSRS valdžia (Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Centro Komitetas, TSRS Ministrų Taryba, TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas ir pan.). Kitaip sakant, Lietuva tampa didelės SSRS, kurioje tarp „daugiau kaip 200 milijonų gyventojų“ yra „pusė milijono darbininkų“ (Komjaunimo tiesa, 1956-06), maža dali mi. Iš pavyzdžių aiškėja, kad tokia mūsų šalis brangi „kiekvieno tarybinio žmogaus

širdžiai“ (Komjaunimo tiesa, 1956-06), kad ji tęsiasi, pavyzdžiui, nuo Maskvos iki Sibiro, Tolimųjų Rytų, Kazachstano, Šiaurės, Altajaus, Krasnojarsko ir kitų nutolusių rajonų arba nuo Estijos salų iki Latgalijos kaimų, nuo Palangos ir Klaipėdos iki Vladivostoko, nuo Karelijos miškų iki Aščabado. „Lietuvos gyvenimas ir istorija [...] tebuvo „didžiosios“ istorijos paskiras atvejis, blanki ir daugeliu prasmių „maža“ kopija. [...] „Isijungimo“ į „didžiąją tėvynę“ pasekmė buvo netapatumas ir nevisavertiškumas, lyginant su jos „centru“ ir „originalu““ (Putinaitė 2007: 51). Dabar, 1956 metais, „žemėje yra dvi galingos valstybės – Tarybų Sąjunga ir Jungtinės Valstybės“ (Komjaunimo tiesa, 1956-06), turinčios aplink išorės kaimynus.

Pavyzdžių kontekstuose kalbama apie draugus iš Korėjos Liaudies Demokratinės Respublikos, Indonezijos, apie Austrijos, Anglijos, Prancūzijos, Vokietijos Federalinės ar Demokratinės Respublikos, Indijos, Jugoslavijos, Kubos ir Tarybų Sąjungos derybas, kurios apibūdinamos kaip kupinos draugiškų jausmų, draugiškos, sėkmingos, nuoširdžios ar vaisingai pasibaigusios. Nuoširdi, neišardoma, stipri, amžina draugystė Tarybų Sąjungą sieja su Čekoslovakija, Jugoslavija. Pasakoma, kad Jugoslavijos prezidentas Josipas Broz-Tito su savo draugais tarybinės vyriausybės kvietimu vyksta su vizitu į Tarybų Sąjungą ir atvirkščiai: tarybinė valdžia vyksta į Belgradą. Per vizitą norima susipažinti „su Tarybų Sąjungos darbo žmonių kūrybiniais pasiekimais“ (Komjaunimo tiesa, 1956-06). Tada „dešimtys tūkstančių miestiečių“ (Komjaunimo tiesa, 1956-06) ar „šimtai tūkstančių maskviečių“ (Komjaunimo tiesa, 1956-06), darbininkų, tarnautojų, studentų, tarybinės armijos kareivių ir karininkų, mokslo darbuotojų, mokytojų, gydytojų, inžinierių ir partijos bei vyriausybės vadovai pasitinka ir draugiškai, karštai sveikina draugą Josipą Broz-Tito ir jo atstovaujamą draugišką Jugoslaviją ir jo šalies tautas. Prielankių užsienio šalių valdžios vizitai Sovietų Sąjungoje turėjo džiuginti nuolat dirbti turintį tarybinį žmogų. Pavyzdžiui, pasakyta, kad atvykusius į mūsų šalį svečius „tarybinė liaudis sutiko labai šiltai ir džiaugsmingai“ (Komjaunimo tiesa, 1956-06). Džiaugtis žmogus galėjo ir vadinamuosiuose „džiaugsmo mitinguose“ (Tiesa, 1945-06). Visos žmonijos džiaugsmas – „mylimas draugas STALINAS“ (Tiesa, 1945-12). Džiaugiamasi išgirdus draugo Stalino žodžius, ilgais plojimais palydimi iškilmingai perskaityti TSRS Aukščiausios Tarybos Prezidiumo įsakai dėl draugo Stalino apdovanojimų. Taip pat džiugesį kelia „Pergalės diena“ (Tiesa, 1945-06) ar mitingas, skirtas „Tarybų Sąjungos ir Jugoslavijos tautų draugystei“ (Komjaunimo tiesa, 1956-06).

Bendriau kalbant, tarybinio žmogaus sąjungininkų buvę to meto socialistinėse ar socializmą kuriančiose šalyse, kur pritarta tarybinei ideologijai (plg. 52 pavyzdį), solidarizuotasi su Sovietų Sąjungos tautomis ir kur kovota su bendru piktu, stipriu, klastingu darbo žmonių ir visų laisvę mylinčių tautų priešu – kita ideologija, hitlerizmu.

52) *Mes patys žinome, kaip sunku būna pirmaisiais metais, kai darbininkų klasė ima valdžią į savo rankas. Todėl mūsų liaudis dalinasi viskuo su kitomis socialistinėmis valstybėmis, padeda savo draugams, kurie nuėjo marksizmo-leninizmo keliu, paėmė valdžią į savo rankas ir sėkmingai kuria socialistines valstybes. Tarybiniai žmonės pasirengę broliškai pasidalinti su jais paskutiniu duonos kąsniu. Bet, draugai, mes dalinsimės tikrai su tais, kurie broliškai su mumis elgiasi.*

Tarybinių draugų lietuvių ir lenkų santykiai

Kaip minėta, sovietiniu laikotarpiu vyravo draugiški santykiai tarp Lenkijos ir Sovietų Sąjungos, vadinasi, ir Lietuvos. Pavyzdžiuose pasakoma, kad mirus Lenkijos CK pirmajam sekretoriui draugui Boleslavui Bierutui „TSRS Ministrų Taryba ir TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas reiškia gilią užuojautą Lenkijos Jungtinei Darbininkų partijai, Lenkijos vyriausybei ir lenkų tautai“ (Komjaunimo tiesa, 1956-03). Tarybinės liaudies šviesaus atminimo vadinamajam draugui Boleslavui Bierutui tuometėje spaudoje skiriama nemaža dėmesio. Pavyzdžiui, pasakyta, kad Boleslavas Bierutas – didysis lenkų tautos sūnus, ištikimas darbo žmonių sūnus, nenulstamas, aktyvus, tvirtas, liepsningas, ištvermingas kovotojas, įžymusis revoliucionierius, tarptautinio komunistinio ir darbininkų judėjimo veikėjas, išmėgintas politinis vadovas, įžymus kovos už socializmo statybą organizatorius, nugyvenęs šlovingą, įstabų gyvenimą. „Tačiau negalima nepažymėti jo svarbiausio bruožo. Aš turiu galvoje beribę draugo Bieruto ištikimybę marksizmui-leninizmui, o taip pat jo didį atsidavimą proletarinio internacionalizmo idėjai“ (Komjaunimo tiesa, 1956-03). Bierutas apibūdinamas panašiai kaip jau minėtas Stalinas, tik čia pasirenkami ne aukščiausiojo, o nelyginamojo laipsnio būdvardžiai. Kitaip sakant, „tikram“ užsienio draugui svarbu (bent teoriškai) priskirti, turėti Stalino būdo bruožų.

Remiantis pavyzdžiais, Bieruto „vertė“ išmatuojama pagal ištikimybę to meto tarybinei ideologijai ir Tarybų Sąjungai. Ištikimybė buvo įrodoma „visuomet ir visur“ (Komjaunimo tiesa, 1956-03), pavyzdžiui, stengiantis aplankyti Tarybų Sąjungos

gamyklas, fabrikus, statybas, kolūkius, domintis tarybinių žmonių gyvenimu ir darbu. Pavienių trumpų oficialių apsilankymų pakanka teigti, kad „maskviečiai gerai pažįsta Boleslavą Bierutą“ (Komjaunimo tiesa, 1956-03). Kitaip sakant, norint būti gerais pažįstamais – vadinamaisiais draugais, nėra būtinas asmeninis santykis. Pažinti draugą tampa įmanoma per kitus, pavyzdžiui, „visur“ Lenkijoje – miestų tekstilės pramonės įmonėse, iš šachtininkų bei geležinkelininkų – girdint „karštus meilės žodžius draugui Bierutui“ (Komjaunimo tiesa, 1956-03).

Draugiški kalbamųjų valstybių santykiai palaikomi tarpusavio vizitais. Pasaikoma, kad Tarybų Sąjungos vyriausybė delegacija vyksta į Varšuvą dalyvauti jau minėto Lenkijos jungtinės darbininkų partijos Centro komiteto pirmojo sekretoriaus draugo Boleslavo Bieruto laidotuvėse arba kad Maskvos–Riazanės geležinkelio Maskvos skirstomosios stoties depo vyresniajam mašinistui V. Blaženovui „teko 1952 metais profsąjunginės delegacijos sudėtyje lankytis Lenkijos Liaudies Respublikoje“ (Komjaunimo tiesa, 1956-03). Minimi kultūros ryšiai tarp lietuvių ir lenkų:

53) *Pasikeitus nuomonėms tarp kultūros ministro J. Smilgevičiaus, ministro pavaduotojo M. Meškauskienės, ministerijos kolegijos narių ir Tarybų Sąjungos–Lenkijos draugystės draugijos delegacijos narių, buvo pasiektas principalus susitarimas apie tai, jog ateinančiais metais Lenkijos Liaudies Respublikoje bus surengta lietuvių meno dekada. **Draugai** lenkai pareiškė norą organizuoti Lenkijoje lietuvių dailininkų paveikslų, kurie dabar eksponuojami Lietuvos TSR Dailės muziejuje, parodą, sistemingai keistis naujais muzikos ir literatūros kūriniais. Svečius sudomino taip pat Tarybų Lietuvos kultūros-švietimo įstaigų darbo patyrimas organizuojant meno saviveiklą.*

Tarybinių draugų lietuvių ir latvių santykiai

To meto spaudoje užsimenama, kad taikūs lietuviai ir latviai sugyvena draugiškai (žr. 54 pavyzdį), bendradarbiauja (žr. 55 pavyzdį), o latvių kalba žadina lietuvių kūrybines jėgas (žr. 56 pavyzdį).

54) *Aišku, mums netinka davinėti patarimus neprašomiems. Bet iš tikrųjų, daug kam vertėtų pasimokyti iš lietuvių, latvių ir estų, iš šitų trijų nedidelių tautų, draugiškai sugyvenančių, radusių didžius ir ištikimus **draugus**, savo taikiu darbu nusipelnusių įvertinimo ir pagarbos dorų žmonių tarpe viso pasaulio šalyse.*

- 55) *Mes turime daug dirbti, kad šie trūkumai būtų pašalinti. **Draugai!** Priimdami Baltarusijos ir Latvijos Liaudies ūkio tarybų kolektyvų kvietimą, apskaičiavę savo galimybes, Lietuvos TSR Liaudies ūkio tarybos įmonių kolektyvai Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos 40-osioms metinėms pažymėti prisiima tokius įsipareigojimus...*
- 56) *Latvių kalba žadina mano kūrybines jėgas ir leidžia joms pilnutinai atsiskleisti. Bet aš godžiai įsiklausau ir į artimųjų kaimynų, ir į tolimų **draugu** dainas. Didelis džiaugsmas pagauna sielą.*

Tarybinių draugų lietuvių ir baltarusių santykiai

Keliuose pavyzdžiuose pasakoma, kad lietuviai ir baltarusiai kartu partizanavo (žr. 57 pavyzdį), kariavo, matyt, Antrajame pasauliniame kare prieš vokiečius (plg. 58–59 pavyzdžius). O po karo, kaip užsimenama 55 pavyzdyje, Lietuva ir Baltarusija bendradarbiavo.

- 57) *Partizanai malūne paėmė 6 tonas kviečių ir rugių ir dainuodami grįžo žiemos taksais į savo stovyklą. – Puikūs **draugai**, Baltarusijos partizanai, – baigia drg. Štuikėvičius pasakoti apie buvusius kovos bičiulius. – Paskui žygiavome miškais į Lietuvą.*
- 58) *Drauge su visais kareiviais eina nenuilstamai į priekį. Keitėsi vadai, žuvo jos **draugai**, o ji – liko. Prieš jos akis atsistojo ilgi žygiai per Baltarusijos žemę.*
- 59) *Šita broliškoji vienybė padėjo nusikratyti nepakenčiamojo vokiečių okupantų jungo. Dėkingumas ir didžioji meilė Baltarusijos išvaduotojai – didvyriškajai Raudonajai Armijai, didžiajai rusų tautai ir visoms tautoms, suteikusioms Baltarusijai brolišką pagalbą, dėkingumas ir didžioji meilė vadui **draugui** Stalinui įkvepia Baltarusijos liaudį tolimesniems žygdarbiams savo socialistinės Tėvynės labui. Visame mūsų krašte vyksta gausūs apskričių valstiečių atstovų susirinkimai.⁹⁷*

⁹⁷ Tame pačiame laikraštyje praėjus pusmečiui (nuo 1945-03) spausdinamas veik identiškas tekstas, plg.: *Šita broliškoji vienybė padėjo nusikratyti nepakenčiamojo vokiečių okupantų jungo. Dėkingumas ir didžioji meilė Baltarusijos išvaduotojai – didvyriškajai Raudonajai Armijai, didžiajai rusų tautai ir visoms tautoms, suteikusioms Baltarusijai brolišką pagalbą, dėkingumas ir didžioji meilė vadui **draugui** Stalinui įkvepia Baltarusijos liaudį tolimesniems žygdarbiams savo socialistinės Tėvynės labui. Didžiajame Tėvynės kare Tarybų Sąjungos tautos laimėjo istorinę pergalę prieš vokiškąjį imperializmą (Tiesa, 1945-09).*

Tarybinių draugų lietuvių ir vokiečių santykiai

Kad ir koks „genialus“ vaizduotas geriausias visų draugas Stalinas, jis, kaip aiškėja iš pavyzdžių, – negailestingas, žiaurus kitam. Tas kitas – paprastai vokietis, kuris, remiantis pavyzdžiais, yra žiaurus agresorius, žvėris, fricas, gestapininkas, fašistinis, hitlerinis grobikas, okupantas, TSRS užpuolikas, imperialistas, nusikaltėlis, išsigimėlis, galvažudys, žmogžudys, galintis „imtis pačių niekšingiausių kovos priemonių“ (Tiesa, 1945-03). Kitais žodžiais, pagal lietuviams primestą Maskvos ideologiją, vokietis – pikčiausias, įžūlus ir niekšiškas, klastingas to meto mūsų visų, darbo žmonių ir visų laisvę mylinčių tautų, „priešas“ (Tiesa, 1945-06; plačiau žr. VIII dalį). Tarybiniai draugai, vadinasi, ir lietuviai, „genialaus draugo Stalino genialios strategijos“ (Tiesa, 1945-06) spaudoje įkvėpti ir su jo „vardu lūpose“ (Tiesa, 1945-06) su vokiečiu pasiaukojančiai kovojo taip pat žiauriai. Tai laikraščiuose pasakoma pasirinkta karo, prievartos leksika, pavyzdžiui, *palaužti nugarkaulį, be pasigailėjimo, galutinai sutriuškinti, galutinio ir visiško sudaužymo išvakarės, visiškas priešų sutriuškinimas, stipresni turi būti mūsų smūgiai priešui, pasmerktas priešas, sustiprinti smūgius priešui, sunaikinti* ir pan. Kaip matyti iš 60 pavyzdžio, vadinamasis mūsų karas ir jo žiaurūs būdai privalėję būti „teisingi“.

60) *Nagrinėjant draugo Stalino knygą „Apie Didįjį Tarybų Sąjungos Tėvynės karą“, politinių mokyklų vedėjai privalo išaiškinti klausytojams, kad mūsų karas su vokiečių ir japonų agresoriais buvo teisingas karas, turi iškelti tarybinės santvarkos privalumus, mūsų valstybės jėgos šaltinius, jos karinės galios ir tarptautinio autoriteto augimą, bolševikų partijos vaidmenį šioje kovoje. Labai svarbu yra teisingai nustatyti dėstymo metodą.*

Tarybinių draugų lietuvių santykiai su vidaus priešais

Sovietiniu laikotarpiu karas vyksta ne tik su išorės priešais: remiantis pavyzdžiais, vokiečiais, japonų agresoriais, imperialistais ar Amerikos imperialistais, bet ir su kiek savesniais krašto viduje. Pasakoma, kad tarybinių draugų šalyje išorinio priešų „agentai“ (Tiesa, 1945-03) – buržuaziniai ar lietuviškai vokiškieji nacionalistai yra „bjaurūs mūsų tautos išsigimėliai“ (Tiesa, 1945-03), niekšingieji banditai, pikčiausi, klastingi ir niekšiški tarybinio žmogaus priešai. O pavojingus klasinius priešus, kaip nepatikimus elementus, reikia sutriuškinti ar šalinti iš kelio (žr. 61 pavyzdį; plačiau

žr. III dalį). Tie vidiniai tarybinio žmogaus priešai, „išnaudotojų klasių likučiai“ (Tiesa, 1945-03), kaip pasakyma pavyzdžiuose, yra stambaus dvaro savininkai, vengę daugumos savo gyvulių nusavinimo, reikalavę nuomos užmokesčio už nacionalizuotus ir atiduotus, pavyzdžiui, „Bajorų pradinei mokyklai“ (Tiesa, 1945-03) trobesius. Pagal tuometę primestą sovietų ideologiją, supriešinami valstiečiai, darbo žmonės, t. y. liaudis, ir turtingieji, vadinamoji buržuazija, t. y. „antiliaudis“ (Tiesa, 1945-12) (plg. 46 pavyzdį). Buržuazijai priskiriami ir žurnalistai, kurie tiek „rašalo sunaudavo“, „pranašaudami Tarybų Sąjungos planų žlugimą, dirvonų ir plėšinių įsisavinimo idėjos diskreditavimą“ (Komjaunimo tiesa, 1956-06).

61) *Šitie įstatymai gynė pasiturinčių klasių interesus, jie buvo nukreipti prieš darbo liaudį. **Draugas** Stalinas moko mus, kad buržuazinės konstitucijos patydomis laikosi nusistatymo, kad visuomenė susideda iš antagonistinių klasių, iš klasių, kurios valdo turtus, ir klasių, kurios jų nevaldo, kad kokia partija beateitų valdžion, valstybinis vadovavimas visuomenei (diktatūra) turi priklausyti buržuazijai, jog konstitucija reikalinga tam, kad užtvirtintų visuomeninę tvarką, patinkamą ir naudingą turtingosioms klasėms. Tuoj po niekšingo 1926 metų perversmo Smetona ir jo tarnai griebėsi visų priemonių visuomeninei tvarkai, patinkamai ir naudingai turtingosioms klasėms, sustiprinti.*

Lietuviai tarybinių draugų veikloje

Formuojantis primestą ideologiją atitinkančio tarybinio draugo sampratai lietuviai įsitraukė skirtingai. Pavyzdžiai rodo, kad 1945 metais vieni draugai lietuviai (pvz., draugai Feliksas Divlys, Kazys Prokuleckas, Mykolas Navikas, Vytautas Stuknys, Vladas Meškotavičius, komjaunuoliai Glovackis ir Savickas ir t. t.) „pasižadėjo dėti visas pastangas partijos ir vyriausybės nutarimams įvykdyti“ arba „pasižymėjo, kaip karinio ir politinio pasiruošimo pirmūnai“, šaltkalvių elektromonterių kolektyvo pirmūnai, kiti tarybinei ideologijai pritarė ne pagal tikrąsias savo vidines nuostatas, įsitikinimus, bet popieriuose, kaip buvo reikalaujama, norima girdėti, kas atitiko tarybinio žmogaus „normą“. Pavyzdžiuose pasakoma, kad patikrinus Obelių valsčių paaiškėjo, kad yra „popierinis agitkolektyvas, o gyvo agitatoriaus nei vieno, nors gerų, tarybų valdžiai atsidavusių žmonių valsčiuje nemaža“, kad „Juodupėje, kur yra tiek daug gerų aktyvistų, nesudaryta pirminė partinė organizacija. O Panemunės valsčiuje komunistai net nepadedą tokiems draugams, kurie labai norėtų stoti

į partiją“ (Tiesa, 1945-03), „Panevėžio ir Tauragės valsčiuose dargi valsčių partiniai organizatoriai vengia dalyvavimo rinkiminiuose susirinkimuose“ (Tiesa, 1945-12).

1956 metais, kai imama „stebėti kiekvieną tarybinio draugo judesį“ (Komjaunimo tiesa, 1956-03), pasakoma, kad „komjaunimo organizacijos gali nusiųsti į dirvą ir plėšinių rajonus į pagalbą savo draugams dviejų mėnesių laikui 200 tūkstančių jaunuolių ir merginų“, minimi draugai, „kurie, brangiosios Komunistų partijos pašaukti, savo karštos širdies liepiami“ (Komjaunimo tiesa, 1956-06). Tai leidžia kalbėti apie žmogaus vidinį konfliktą, negalimą pasirinkimą ir paklusimą.

Tai, kad 1957 metais per partines organizacijas tebebrukama, „skiepijama“ tarybinio draugo sampratą, regis, stengtasi kiek „priartinti“ prie lietuviui tipiško draugo supratimo, minėto LKŽ^e, matyti iš 62 pavyzdžio, kur pasakoma, kad, atsižvelgiant į sveikas liaudies tradicijas, reikia skatinti pagalbą draugams nelaimės ar ligos atvejais. Tipiška draugo samprata pasitelkiama ideologiniams tikslams. Lietuviui įprastas draugo suvokimas tarsi velkamas pirmą kartą tarybine ideologija – kontekste susipina skirtingos (LKŽ^e 1-oji ar 6-oji) leksemos *draugas* reikšmės (plg. 63–64 pavyzdžius); skaitytoją tarsi norima supainioti. Kaip rašo Putinaitė (2007: 72), „Lietuvos patirtis vienaip ar kitaip turėjo būti pritaikyta prie didžiojo Sovietų Sąjungos pasakojimo, turėjo būti nutiesti tiltai tarp lokalumo ir sąjungiško. [...] Tai tebuvo tiltai, įgalinę sovietizuoti tautą.“

62) *Komjaunimo organizacijos turi visokeriopai remti ir skatinti jaunimo elgesį ir darbus, kurie padeda ugdyti jį kolektyviškumo ir draugiškumo dvasia. Visokeriopai skatinti pagalbą draugams nelaimės ar ligos atvejais, atžymėti reikšmingus įvykius jaunuolių ir merginų gyvenime (mokyklos baigimą, specialybės išsigijimą, įstojimą į darbą, vestuves, kūdikio gimimą), atsižvelgiant į sveikas liaudies tradicijas.*

63) *Jos gabumai buvo pastebėti, ji buvo pasiųsta į konservatoriją. Liuba savo draugų, artimųjų lūkesčių neapvils.*

64) *„Ačiū, draugai, už viską! Ne, savo svoriu žodis ačiū negal išreikšti jausmo, kurį patyriau susitikęs su jumis. Oficialių žodžių žodyne sunku surasti tinkamą išsireiškimą, kuris galėtų perduoti savo meilę jums, draugams estams. Prisipažinsiu, Estija man buvo nelabai žinoma. Dabar aš galiu visu balsu visiems pareikšti, kad pažinau Estiją, ją pamilau. Aš myliu Jūsų gražią, jaukią sostinę ir ypač Jūsų svetingą tautą, kurioje susiradau nuoširdžių draugų.*

Sovietinės valstybės „viešasis politinis diskursas buvo grįstas paprastomis dualistinėmis priešybėmis: priešas–draugas, ištikimybė–išdavystė, progresas–reakcija,

mes–jie ir pan. Tai priešybės, nepripažįstančios kompromisų ir tarpinių niuansų. [...] Bet kurie niuansai ar nukrypimai jame [pasaulėvaizdyje – *įterpta autorės*] galėjo būti moralinio silpnumo ar politinio nelojalumo ženklas. [...] Sovietinės retorinės priešybės nebuvo kildinamos iš žmonių ir visuomenės gyvenimo patirties. Jų šaltinis – gryna politinė valia. [...] Laimė, pasiaukojimas, šviesi ateitis buvo prasminiai ženklai, išstūmė laisvę, meilę artimui, individualią kaltę ir atsakomybę“ (Putinaitė 2007: 18).

Šiame poskyryje analizuoti gausūs sovietmečio spaudos sakiniai akivaizdžiai parodo, kaip Lietuvoje buvo formuojama tarybinio draugo (žmogaus) samprata pagal Maskvos primestą ideologiją ir retoriką. Pažymėtina, kad paties lietuvio žiūros į tipišką draugą to meto laikraščiuose nėra. Viešajame gyvenime *draugas* buvo oficialus kreipinys.

3.3. 1992–1998 m. laikotarpis

Turimuose 1992–1998 metų pavyzdžiuose sovietmečio vadinamojo tarybinio draugo ar „vyresniojo draugo“ (Lietuvos aidas, 1998-07) samprata (gali būti) pažymima kabutėmis (žr. 65 pavyzdį). Aiškėja, kad tokie, pavyzdžiui, aukšti generolai, partiniai nomenklatūros darbuotojai, „kokių privilegijų savo draugų grupei“ (Lietuvos aidas, 1998-06) teikę valdžios vyrai ar apskritai sovietiniu laikotarpiu „įgytas“ draugas nėra tikrasis draugas (plg. 66 pavyzdyje pasakytą *kaip draugai*). Jis, kaip ir jo draugai, gali būti sukurtas, išgalvotas – tarsi iliuzija, kuria (nebe)tikima (plg. 67 pavyzdį). Kalbant apie tikruosius draugus šiuo laikotarpiu, implikuojamas minėtas LKŽ_e draugo vaizdinys pagal tipišką žodžio *draugas* reikšmę (žr. 68 pavyzdį). (Ne)tarybinio draugo skirtumus gerai iliustruoja 69 pavyzdys, kur matyti meilė *resp.* nemeilė, sava *resp.* svetima, materija *resp.* dvasia skirtis. Pavyzdžiuose kalbama, kad „dvasios nuopuolis atsirado dėl 50 metų prievarta diegto ateistinio materializmo“ (Lietuvos aidas, 1998-06), o sovietiniu laikotarpiu „net vaikai nepainiojo valstybės su valdžia“ (Lietuvos aidas, 1998-06).

65) *Tai ir aukšti generolai bei kiti partiniai nomenklatūros darbuotojai – iš viso 14 žmonių. Ir kas svarbiausia, šie „draugai“ iš karto tapo milijonieriais net neįnešę į akcinę bendrovę nė vieno rublio – taip atseit buvo įvertintas jų intelektas.*

66) *P. Damušis nuoširdžiai nusijuokė: tais laikais net vaikai nepainiojo valstybės su valdžia. Prisiminė, kad su tos koncentracijos stovyklos komendantu p. Saladžiumi*

buvę kaip **draugai**. Ponas Damušis supratus, kad Saladžius yra valdininkas ir vykdo valdžios nurodymus.

- 67) Šiandien sunku pasakyti, ar to pabėgėlio pavardė yra tikra, ar visa kita yra tikra, ar išgalvota, jeigu net pačiam teismui neaišku. Pareiškėjas aiškino, kad yra baigęs Taškento karinę (saugumo?) mokyklą, turįs kapitono laipsnį, nuo 1982 metų dirbęs su ginklu komunistinėje prorusiškoje valdžioje, turįs **draugu** Maskvoje, iš kurių tikisi gauti paramos. Kodėl Lietuvos teismas nepasiteiravo Afganistano valdžios apie pabėgėlį, o patikėjo saugumiečio versijomis ir galimomis legendomis ar jo atstovo V. Siniovo argumentais?
- 68) Šiuo sunkiu laikotarpiu man labai daug reiškė darnūs santykiai mano šeimoje. Mano santūrus ir rūpestingas vyras Algimantas, mano Mama, gal labiau nei kas kitas jaučianti kiekvieną politinio barometro pokytį; mano trys gerai sutariantys vaikai Rasa, Vaidotas, Daivita; jau keturi mieli anūakai; mano brolis Rimas, man tenkančius smūgius pakeliantis sunkiau nei aš pati; kiti artimi žmonės, **draugai**. Tai buvo dvasinė atspara, padėjusi atlaikyti išpuolius, nuolat grėsmingai besisukančią politinio ir dvasinio presingo mašiną, trokštančią ne tik išstumti mane iš politinės veiklos, bet ir suniekinti, ištrinti iš žmonių atminties mano vaidmenį Nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu.
- 69) Indikatoriumi čia būna meilė ar nemeilė ponui V. Landsbergiui. Štai ir „Tėviškės žiburių“ redakciniame straipsnyje mėginama aiškinti, kad iš tarybinės epochos paveldėtas medžiaginių gėrybių mišinys nublunka prieš „sovietinio tipo žmogų, kuriame slypi kažkas svetimo, nebesuprantamo, nors tasai žmogus buvęs tavo klasės **draugas**, nors ir mielas giminaitis. [...]

Aptariamam laikotarpiu pasakoma, kad mūsų, lietuvių, draugai yra Lietuvoje, Vilniuje, kur visi žmonės yra lygūs (žr. 70 pavyzdį) ir laisvi. Laisvė, kurią sovietiniu laikotarpiu suvaržė rusas, – tai galimybė netrukdomai kvėpuoti ir veikti. Iš 71 pavyzdžio matyti, kad to meto lietuvių požiūris į rusus nėra palankus – su jais ruošiamasi kariauti. Rusams tebetaikoma tarybinio draugo etiketė (plačiau žr. VII dalį). Pavyzdžiui, pasakoma, kad Rusijoje „dabar Jelcinas pats tapo pačiu vyriausiu draugu“ (Lietuvos aidas, 1998–07). Kita vertus, aptariamo laikotarpio retuose pavyzdžiuose, kur draugo kontekste minimas rusas, baltarusis, ne visada aišku, kuri lekšemos **draugas** reikšmė (LKŽ_e 1-oji ar 6-oji) yra eksplikuota (plg. 72–73 pavyzdžius). Manytina,

kad, atgavus nepriklausomybę, žodis *draugas* vėl imamas dažniau vartoti savo tipiškai reikšme⁹⁸.

- 70) *Jeigu kurį laiką nebematom darbo rezultatų, tai pasiliekam teisę vertinti bet kurio pareigūno veiklą. Ir žmonės turėtų suprasti, kad, nepriklausomai brolis ar draugas, darbo klausimuose vertinami visi lygiai.*
- 71) *Buvo pasiruošę blogiausiam. „Po nepriklausomybės atkūrimo galvojom, kad jei rusas vėl norėtų uždusinti, tai tam reikia ruoštis, – pasakoja B. Maknickas, – su draugais pirkinėjom šiltesnes kariškas milines, rengėmės pirkti ginklų, amunicijos“.*
- 72) *Atvažiuokite pas mus į Baltarusiją, apsilankykite darbo kolektyvuose, pakalbėkite su opozicija, pabendraukite su valdžia ir, esu įsitikinęs, išvažiuosite tapę mūsų draugų draugu...*
- 73) *Diplomatija mus moko būti pasirengusius bet kokiems netikėtumams ir jų atveju rasti šaliai palankiausių išeitį. Be abejo, mums reikalingi sąjungininkai, mums reikalingi draugai, o draugai ir priešai niekada nebūna maži.*

APIBENDRINIMAS

MTINT pagrindu paaiškėjo, kaip skirtingais laikotarpiais kito ir kokios buvo aktualizuojamos aiškinamuosiuose žodynuose skiriamos leksemos *draugas* reikšmės.

Nepriklausomybės laikotarpiu Lietuva su kitomis valstybėmis draugiškus santykius kūrė per artimą pažintį ir pagal kitas LKŽ minėtas gero draugo nuostatas ir elgesį. Sovietmečiu, Lietuvai atsidūrus vadinamojoje tarybinėje šeimoje, draugiški santykiai buvo ne kuriami bendražmogiškųjų vertybių (geriausiai pamatomų per draugo ir šeimos siaurąją prasme santykį) pagrindu, o formuojami pagal primestą ideologiją iš viršaus – Maskvos, komunistų partijos. Nepriklausomybę atkūrusi Lietuva imasi vėl pati kurti su kitais ir palaikyti draugiškus santykius. Sovietmečio kontekstuose aktualizuotas (milijoninio) draugų kiekio aspektas, vadinasi, (gerai) pažinti draugą – nebūtina.

Buvo matyti, kaip skirtingais laikotarpiais iš nedraugiškų draugiški tapo Lietuvos ir Lenkijos santykiai. Ir atvirkščiai: sovietmečiu draugais tapę (turėję tapti)

⁹⁸ Plg.: „Sovietinė retorika išryškino tam tikras temas bei į antrą planą išstūmė kitas, jai neaktualias. Laimė, pasiaukojimas, šviesi ateitis buvo prasminiai ženklai, išstūmę laisvę, meilę artimui, individualią kaltę ir atsakomybę“ (Putinaitė 2007: 18).

rusai (plg. 72 pavyzdį 2.8 poskyryje), Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, stumiami iš draugų. Akivaizdu, kad pagal Lietuvai primestą Rusijos ideologijos stereotipą sovietmečiu Vokietija turėjusi būti Lietuvos nedraugu. Draugo kontekste tik užsimeinama apie Lietuvos ir Latvijos arba Baltarusijos santykius.

4. DRAUGO VAIZDINYS DABARTINĖS LIETUVIŲ KALBOS TEKSTYNE

Tyrimui publicistikos pavyzdžiai su skirtingomis leksemos *draugas* formomis eiliškumo tvarka atrinkti į DLKT išplėstinės paieškos laukelį įrašius žodžio pradžią *draug**. Paieškos metu pagal tokią užklausą DLKT teikė beveik 29 000 pavartojimo atvejų, kur pateko skirtingų giminių (*draugas, draugė*), skaičių ir linksnių formos. Analizei su minimaliu kontekstu imta 700 informatyvių pavyzdžių su skirtingomis vyriškosios giminės *draugas* formomis.

4.1. Žmogus – pats sau draugas

DLKT publicistikos pagrindu pasakytina, kad žmogus, norintis tapti (būti) kito draugu, pirmiausia turi (mokėti) būti draugas pats sau. Draugiškas sau (artimas, sąžiningas, atviras ir skiriantis sau laiko) žmogus gali būti draugas kitam, ir atvirkščiai (žr. 1–4 pavyzdžius) (plg. Aristotelis 1990: 236–238).

- 1) *Pilnaties tipas labai kūrybingas, nors nepasižymi kantrybe užbaigiant darbus. Patys sau geriausi **draugai** bei pikčiausi priešai. Taigi jeigu mylite pilnaties tipo žmogų, lengva nebus, nes riba tarp myliu ir nekenčiu yra labai plona.*
- 2) *Draugai? Ar ne geriausias **draugas** yra mūsų pačių rami sąžinė? Nes gyvename būry, o mirštame vieni. Ir ką padėtu, jei mirštant būriai draugų tiestų mums rana? O rami sąžinė, manau, padės...*
- 3) *Man reikėjo to todėl, kad vaikystėje jaučiausi nesuprastas ir susvetimėjęs su savimi ir kitais vyrais, labai dažnai buvau vienišas ir atstumtas **draugu**.*

- 4) *Kad nepabijotų atverti ne vien tai, ką jis bijo pasakyti žmonėms ir nieku gyvu jiems to nepasakys, ne vien tai, ką jis bijo pasakyti geriausiems savo draugams, bet net ir tai, ką jis bijosi kartais net pats sau prisipažinti, – tai juk pasaulyje tada kiltų tokia smarvė, jog mums visiems tektų užtrokšti.*

4.2. Draugo nuostatos ir elgesys

Palankumas⁹⁹ sau ir kitam – tai meilė plačiąja prasme (žr. 5–7 pavyzdžius). Gebantis mylėti, palankiai priimantis žmogus¹⁰⁰ – ne tik artimas, atviras ar sąžiningas, bet ir atlaidus, dosnus, geras, geranoriškas, jausmingas, jautrus, ištikimas, kantrus, mandagus, nuoširdus, pagarbus, patikimas, rūpestingas, supratingas, pastabus, pilnas dėkingumo ir kitų pozityvių nuostatų draugas (žr. 8–12 pavyzdžius). Konkrečiau kalbant, toks žmogus nebijo draugui atvirai pasakyti savo tiesą arba išsakyti nuomonę, net jei ji skiriasi nuo draugų nuomonės, iškloti savo baimes, papasakoti, kas vyksta jo viduje, savo gyvenimo istoriją arba apie savo tapybą, paliudyti savo tikėjimą, nesidrovi duoti paskaityti savo poeziją. O artimiausias, geriausias draugas, kuris mane gerai pažįsta, visuomet supras ir nelaimėje, sunkią valandą padės, nuoširdžiai nurodys mano trūkumus ir nesistebės, neišduos, o išklausk ir prislėgtą jautriai paguos, palaikys. Kitais žodžiais kalbant, tai gražios sielos, šviesus draugas. Tokį geranorišką, empatišką, tolerantišką draugą turėti, pačiam tokiam būti – džiaugsmas, laimė (žr. 13–14 pavyzdžius).

- 5) *Jeigu pats žmogus draugus renkasi pagal emocinio artumo kriterijų, didelė tikimybė, kad ir pats būna pasirenkamas iš meilės.*
- 6) *Pradžioje jie buvo labai dideli draugai ir vienas kitą labai mėgdavo.*
- 7) *Jūs neįjaučiate jokio pavydo. Draugai jus myli, esate pirmas, su kuriuo jie dalijasi savo džiaugsmais. Net jeigu ir išrinka pavydo priepuoliai, stengiatės juos užgniaužti.*

⁹⁹ Plg. DLKŽ_e: *palankus* 1. ‘kuris pritaria, simpatizuoja’. LKŽ_e: *palankus* 5. ‘pritariantis, simpatizuojantis, atsidavęs, gera linkintis’.

Plg. DLKT pavyzdį: *Ir čia esu draugų palaikoma. Geranoriškumas, atpažįstant mane kaip savitą ir niekuo nepakeičiamą.*

¹⁰⁰ „Svarbiausias draugystės požymis yra meilė draugams“ (Aristotelis 1990: 220).

- 8) *Svarbiausi asmens bruožai pasirenkant partnerį ar draugą. Apklaustųjų skaičius (N=562). Iš atsakymų matyti, kad pasirenkant partnerį ar **draugą** labiausiai vertinamos šios žmogaus savybės: ištikimybė (77 %) ir sąžiningumas (74 %) – sudėjus reikšmės „labai svarbu“ ir „svarbu“ gauname beveik šimtą.*
- 9) *Pabendravus supratau, kad naujasis mano **draugas** yra iš tiesų labai šaunus – gražus, įdomus ir labai supratingas. Svarbiausia – jis man skyrė labai daug dėmesio.*
- 10) ***Draugai** turi būti nuoširdūs ir tave suprasti. Tokia ir yra mano geriausia draugė, buvusi bendraklasė, o dabar kambario draugė. Mes jau 9 metus kartu.*
- 11) *Paprasčiausiai negalėjau rasti priežasties gyventi. Buvau mandagi naujajai kambario **draugei**, kai ji pareidavo, bet laikiau atstumą. Neturėjau ko jai sakyti. Egzistencija buvo beprasme.*
- 12) *Esu pilnas dėkingumo Tau, Juozui (A. Damušio brolis – A. Ž.) ir **draugams**, kurie neatsisako dabar padėti. Esu dėkingas komandos **draugams**, kurie matė, jog man sekasi, todėl negailėjo kamuolio.*
- 13) *Jaučiuosi laiminga būdama gerų **draugų** būry.*
- 14) *Draugo veidas lydėjo mane, draugo žvilgsnis sergėjo žingsnį, draugo balsas žadino svajonę. Ir aš buvau laimingas. Juk aš turiu **draugą**. Draugą, kuris neapvils ir padės sunkią valandą. **Draugą**, kuris visada bus tau paguoda ir ramstis, tikėjimas ir viltis. Kaip ir tu jam. Abipusė meilė.*

Žinoma, draugas (kaip ir pats žmogus) nėra tobulas gėris (plg. Aristotelis 1990: 217). Jis, kaip rodo turimi pavyzdžiai, gali kartais erzinti(s), įs(is)kaudinti, išduoti, paniekinti, pasmerkti, pavydėti (*ledinuko*), į(si)žeisti, pykti ir dėl to gailėtis, atleisti (žr. 15–18 pavyzdžius). Svarbu, kaip minėta, (pa)jausti, t. y. emociškai atliepti, save ir kitą ir jį (kaip ir patį save) priimti palankiai (plg. 19 pavyzdį).

- 15) *Bet ar yra begalinis gėris, atlaidumas, nepaliekant širdyje nė krislelio pykčio, lašelio keršto nuodų?.. Kartais mus ir artimiausias **draugas** pasmerkia, paniekina, išduoda. Pastumia vilkduobėn, kurios tu nenusipelnei.*
- 16) *Tačiau, jeigu jau pasidalyta paslaptimis, tai dauguma lietuvių mano, kad draugas jų neišduos. Bet, jei **draugas** išdavė patikėtą jam paslaptį, tik jaunesni vaikai mano, kad jis neliks draugu. Tuo tarpu pusei vyresnių vaikų draugystė yra svarbesnė nei jų paslaptis.*
- 17) *[Gailėstis – įterpta autorės] atkuria ryšį su Dievu. Jeigu aš gailiuosi, kad tave vakar įskaudinau, ir tu patiki mano gailėsčiu, tu atsiveri man, ir mes vėl esame **draugai**.*
- 18) *Moterys labai dažnai gaili savo **draugų**, linkusios daug ką jiems atleisti, net nepagalvodamos, kad dėl laikino ryšio nuskriaudžia savo vaikus.*

- 19) Geri **draugai** moka sėdėt tylėdami ir puikiai suprasdami vienas kitą. **Draugas** priima tave tokį, koks esi. Didelį daugtaškį palieku prie sąvokų „draugas“ ir „draugystė“... Nes sunku surasti žodžių joms apibūdinti.

Iš DLKT pavyzdžių matyti, kad draugai bendrauja, kartu linksmynasi, šoka, žaidžia, spardo lapus, medžioja, ganydami gyvulius dainuoja, slidinėja, daro vyną, moko tų pačių dalykų, keičia pasaulį ir t. t. (žr. 20–21 pavyzdžius).

- 20) *Mes visada susitikę turime apie ką šnekėtis. Ir kalbamės apie viską. Kartais – apie muziką. Jis yra buvęs daugelyje mano koncertų. Turiu dar keletą **draugų**, su kuriais gera. Aš manau, kalbant apie **draugus**, esmė ne kiekybėje.*
- 21) *Ji mane patraukė tuo, kad kažkada ir aš svajojau būti jūreiviui ir kartu su savo kaimo **draugu** Algiiu A. stojome į jūreivystės mokyklą.*

Tirtuose pavyzdžiuose pasakoma, kad draugai vienas kitą apglėbia, drąsina, globoja, skatina, klauso, atkalba, (ap)gina, perspėja, giria, padeda, (pa-, iš-)gelbėja, paremia, skolina, pataria, rūpinasi, (ati)duoda, dalinasi, siunčia, dovanoja, dėkoja, skiria, gelbėja reikšmė ‘remti, šelpti’ ir pan., arba atvirksčiai: draugas gali atstumti, mušti, kontroliuoti, kumščiuoti, naikinti, pagrobti, sprogdinti, išnaudoti, atimti, kenkti ir pan. Tai rodo skirtingus gero ir blogo draugo elgesio modelius (žr. 22–25 pavyzdžius). Geras draugas yra orientuotas į kitą – duodantis (dovanai), padedantis, o blogas – į save: imantis, kenkiantis, žalojantis. Pasakoma, kad draugas drąsina kitą griebtis darbo, globoja (kartu su šeima) susirgus, atkalba nuo pavojingo grįžimo paviešėti į tėvynę, skolina maistui ir pragyvenimui pinigų ar atiduoda dalį savo turtų, o pats blaškosi po pasaulį. Kita vertus, draugas atstumia suklydusį arba kumščiuoja draugą, meta knyga ant žemės ir / arba sumuša jį dėl 600 dolerių skolos.

- 22) *Sunku rasti žodžius, kuriais galėčiau išsakyti, ką jaučiau susitikusi senus gerus **draugus**. Norėjosi visus apglėbti ir sušukti: Kaip malonu ir gera, kad vėl mes visi kartu.*
- 23) *Tikėkis, kad **draugai** ir šeima apipils geranoriškais patarimais, kaip elgtis su vyru. Padėkok jiems už pastangas.*
- 24) *Būna dienų, kai ir šaldytuvus tuščias, ir pinigine. Bet juk yra **draugų**, pasiskoliname pinigų iš jų.*
- 25) *Pasielgs kitaip, nei iš jų reikalaujama, priima visiškai rimtai ir jaučiasi taip, tarsi jų būtų atsižadėję. Suaugę vaikai, kuriuos artimieji ir **draugai** gana lengvai atstumia suklydus, irgi jaučiasi lygiai taip pat.*

Kaip ir LKŽ_e, taip ir DLKT pasakoma, kad draugai ne tik sueina (*atvykti, (at-, nu-)važiuoti, eiti, užeiti, keliauti, vykti, (ap)lankyti* ir pan.), bet ir išsiskiria (*išvažiuoti, iškeliauti* ir pan.). Remiantis judėjimo veiksmožodžių pavyzdžiais galima teigti, kad vieta taip pat yra aktuali draugo apibrėžčiai. Vietos atžvilgiu draugai gali būti arčiau (tame pačiame kieme, name, kaime, mieste, šalyje ir pan.) ir toliau (kitame kaime, mieste, kitoje šalyje, visame pasaulyje) (žr. 26–31 pavyzdžius, dar plg. ankstesnius pavyzdžius). Ne atstumas, ne tolimos vietos (iš)skiria draugus, o bendravimo stoka (plg. 32 pavyzdį) (plg. Johnson, Becker, Craig, Gilchrist 2009; Becker, Johnson, Craig, Gilchrist, Haigh, Lane 2009). Kuo dažniau ir ilgiau draugai leidžia laiką kartu, tuo labiau vienas kitą pažįsta, tarpusavio bendrumą¹⁰¹ atpažįsta – tampa tikresni, geresni draugai.

- 26) *Anys iš vieno kaimo, abudu draugai.*
- 27) *Tačiau nesu ta, kuri turi būrius draugų. Šalia visuomet yra keli draugai ar draugės, bet, pasikeitus gyvenimo aplinkybėms, jie atitolsta. O gal atitolstu aš pati.*
- 28) *Sergeičikuose jau nėra likę jo draugų. Kai kurie persikėlė gyventi į Ramučius, kiti – į Kauną. Retkarčiais jis juos aplanko.*
- 29) *Dar turiu porą gerų kiemo draugų. Kur daugiau draugų turi: Italijoje ar Lietuvoje? Ten turiu du labai gerus draugus, tačiau daugiau jų vis tik yra čia, Lietuvoje.*
- 30) *Tik devintojo dešimtmečio vidury, lankydama draugus Eubėjos saloje, pagaliau susipažinau su humanitaru, vyresnio amžiaus rašytoju, talkinusi viešbučio savininkams krautuvėlėje.*
- 31) *Draugų dabar jie turi visame pasaulyje, nes debatai juos pavertė turistais: grįžę iš vienos kelionės, jie kraunasi lagaminus kitai.*
- 32) *Įsiminiau, kad skambinau draugams ir pažįstamiems į Leningradą, Maskvą, Kijevą, kitus Rusijos miestus, pasakodamas apie įvykius Lietuvoje.*

Remiantis minėtu panašumo principu (plg. 33–34 pavyzdžius), visi tam tikru metu žmogaus turimi draugai jam yra pakankamai geri (plg. 35–37 pavyzdžius). Draugai vienas kito ieško, randa, sutikę renkasi bendraudami pagal savo vidines nuostatas ir pagal jas atliepiančius išorinius kriterijus. Skirtingai nei LKŽ_e, kur draugystei kurtis buvo svarbus tas pats socialinis statusas, DLKT pavyzdžiuose pasakoma, kad svarbu gali būti ir išvaizda, bendri interesai, pomėgiai (pavyzdžiui, keliauti, mokytis, studijuoti, žaisti ir pan.) (žr. 38–42 pavyzdžius).

¹⁰¹ Plg. „Teisingai sako priežodis: „draugų viskas bendra“, nes draugystė reiškiasi tik bendraujant“ (Aristotelis 1990: 221).

- 33) *Reikia bendrauti taip, lyg kalbėtum su vienu žmogumi. Bendrauti kaip su vienu žmogumi! Štai nuo ko viskas prasideda: turiu aiškinti lyg savo geriausiam **draugui**, lyg savo antrajam „aš“... Tuomet kalbėsiu ir įtikinamai, ir išraiškingai.*
- 34) *Galiausiai mes patarėme, kaip pačiam tapti tikru **draugu**. Mes vadovavomės prie-laida: „Jei nori turėti draugą, pats turi būti draugu“.*
- 35) *Taip pasaulis surėdytas, kad geri ir blogi žmonės gyvena kartu. Blogų žmonių vengiu – juk **draugus** pasirenkame patys. Tačiau nesąžiningų žmonių išvengti nepavyksta.*
- 36) *Kaip skelbtis, kad esi **draugas** asmeniui, besirengiančiam atakai? Jei taip nusprendei, tada ir pats renkis atakai ir aukoms. Ir žudymui. Ko, sakote, linkėti sau?*
- 37) *Rėkiantį šiaulietį iš įpykusio šuns nasrų išvadavo kartu gatve šlitiniavę **draugai**.*
- 38) *Augsburge likimas vėl suvedė dvi moteris, dvi rašytojas, dvi **drauges** – Nelę Maza-laitę ir Petronėlę Orintaitę.*
- 39) *Tačiau socialiniai skirtumai, pasak S. Ruder, ne visuomet lemia **draugų** pasirinki-mą – daug dažniau bičiuliai pasirenkami pagal bendrus pomėgius.*
- 40) ***Draugus** jie [vaikai – įterpta autorės] renkasi ne pagal išorinius požymius (graži suknelė, turi obuolį ir kt.), o pagal interesų sutapimą. Žaisdami jie vadovaujasi ben-dromis taisyklėmis.*
- 41) *Ieškau panašaus amžiaus simpatiško aukštaūgio **draugo**, kuris mėgtų keliauti, mokėtų suklijuoti kiaurą baidarę ar pataisyti sugedusį automobilį ir norėtų kartu su manim pajusti, kad gyvenimas yra puikus.*
- 42) *Ar daug turite draugų vaikų? Kiekvieną vaiką galiu vadinti savo draugu. Tačiau pats geriausias mano **draugas** – penkiametis Adrianas, gyvenantis Paryžiuje, su kuriuo ištepliojome visus dažus, išlankstėme gausybę lėktuvėlių, išdainavome vi-sas daineles.*

4.3. Draugas ir šeima

(Ne)draugiškumo mokomasi šeimoje¹⁰², kur mama, tėtis arba kitas šeimos narys (brolis, sesuo ir pan.) gali būti vaiko (ne)draugas, ir atvirkščiai (žr. 43–52 pavyz-džius). Trumpai tariant, kai šeimoje trūksta jau minėto geriems draugams būdin-go geranoriškumo, empatijos, tolerancijos, atvirumo, nuoširdumo, rūpinimosi ir

¹⁰² Plg. „Nuo giminytės laipsnio priklauso ir kitų tolimesnių giminaičių draugystė“ (Aristotelis 1990: 226).

pan. – žmoniškumo¹⁰³, vaikai renkasi minėto blogo draugo bruožus turinčius draugus. Draugiškoje, vadinasi, mylinčioje šeimoje užaugusiam vaikui lengviau būti draugu savo vyrui arba žmonai (plg. 53–54 pavyzdžius). Aristotelis (1990: 218–219) teigia, kad tokia „draugystės rūšis remiasi vieno [iš draugų] pranašumu. [...] Ne ta pati draugystė tėvo su sūnumi ir sūnaus su tėvu, arba vyro su žmona ir žmonos su vyru. Kiekvieno iš jų dorybė ir paskirtis skirtingos, skiriasi ir tų draugysčių priežastys. Todėl yra skirtingas ir mylėjimo būdas, ir pati draugystė“.

- 43) *Tada tėvai bando „sureguliuoti santykius“, taip padarydami šiurkščių klaidų. Vaiką tegalima paguosti, raminti, bet ne kištis į jo ir draugų santykius. Objektiviai blogi draugai atsiranda tada, kai santykiai šeimoje neatviri, nenuoširdūs.*
- 44) *Išmoko iš mamos jos elgesio. Berniukas jautėsi nelabai kam reikalingas, nelaimingas. Mokėsi jis visai neblogai, bet klasėje draugų neturėjo. Berniukas labai išgyveno dėl savo išvaizdos. Pasirodo, mama, buvusi šokėja, norėjo ir sūnų matyti konkursų nugalėtoją, o berniukas buvo apkūnus.*
- 45) *O namuose palikai vienišą tėvą, kurį draugai pasikvietė vėdary, o šis pamiršo, kad turi sūnų, kuris vos nenuskendo kūdroje...*
- 46) *Prisimenu, kaip visos trys sesutės su mažiuoju Tomuku bėgdavome per pievas pas mamą. O grįždavome su pilnomis saujomis saldinių ir dalydavome savo draugams. Jie mums pavydėjo, kad turim tokią gerą mamą.*
- 47) *Niekada nerasi geresnės draugės ar draugo kaip motina. Su savo mama dažnai pasikalbu asmeninėmis temomis, kada reikia, paklausiu patarimo. Su tėvu gal truputį sunkiau bendrauti.*
- 48) *Mamytei, kuri man ne tik mama, bet ir draugė, – pasigiria Laura, neseniai išrinkta šauniausia „Varpo“ gimnazijos moksleive. Išties gera turėti tikrą draugą. Juo gali tapti mokytojas, suolo draugas, o gal žmogus iš kitos klasės.*
- 49) *Tačiau jūs kartais pamirštate mane pagirti, kai aš tikrai nusipelnau. O pabarti nepamirštate. Elkitės su manimi kaip su draugu, tada ir aš būsiu jūsų draugas. Atminkite, tėveliai, jeigu jums sunku bendrauti su manimi, kreipkitės patarimų į gydytoją – vaikų ir paauglių psichiatrą.*
- 50) *Ją saugo ne vienas sargybinis? – Nesaugo. Ji trejų metų ir dabar užduoda daug filosofinių klausimų. Su vyresniąja dukra puikiai sutariame, esame draugai. Ir su mažesniąja santykiai iš tėviškų pamažu pradeda peraugti į draugiškus.*
- 51) *[Vaikai – įterpta autorės], kurie auga tarp brolių ir seserų, jaučia šių rūpestį ir globą. Juk žino, kad brolis apgins, sesuo paguos ir pan. Be to, kiekvieną dieną turi*

¹⁰³ Apie žmoniškumą žmoguje plačiau žr. Sakalauskiene (2021: 66–70).

žaidimų **draugą**. Vienturčiui sunkiau. Jis nori bendrauti, tačiau tėvai paprastai neturi laiko... Štai tokiam vaikui gyvūnas labai reikalingas.¹⁰⁴

- 52) *Ne, mes nekonkuruojame. Mes draugaujame, ir kalbamės apie viską, ne tik vyną. Jis mano sūnėnas, bet tarsi būtų tikras sūnus. Dabar jis [sūnėnas – įterpta autorės] man – ir kaip **draugas**, esame labai artimi. Su sūnumis taip pat – mes visi kalbame, klausomės.*
- 53) *Vienintelė mano draugė buvo Kipro Petrausko dukra Guoda. Už ją geresnės draugės neturėjau. Ir turiu vienintelį **draugą** – savo vyrą. Be jo gyventi negalėčiau.¹⁰⁵*
- 54) *– Ar tu visada ištikimas savo žmonai? – ...Aš galvoju, jog žmona man yra pats geriausias **draugas**. Jos nekeisiu į jokią kitą. Turiu namus, šeimą ir man čia gerai. Galų gale žmona yra vienintelis žmogus, žinantis apie mane viską.*

Kalbant apie draugo ir šeimos santykį, iš 55–58 pavyzdžių matyti, kaip sukausi *draugas* > *vyras*, *žmona* > *draugas* ratas, t. y. iš draugo pagal pirmąją arba antrąją BLKŽ_e reikšmę (gali būti) tampama draugu pagal trečiąją BLKŽ_e reikšmę ir (gali būti) grįžtama prie pirmosios. Tai susiję ir su jau LKŽ_e minėtu meilės pokyčiu: *simpatija* > *intymumas*, kai draugus tarpusavyje jungia simpatija, o vyrą ir žmoną, kaip draugus, – tiek simpatija, tiek (kūniškas) intymumas¹⁰⁶. Tada, pavyzdžiui, vaikystės, ilgametis, buvęs mokslo draugas tampa (santuokoje) gyvenimo draugu arba lieka geru draugu.

- 55) *Grįžau pas Lietuvoje likusį draugą. Tą, kuris mane palaikė, kai neturėjau kur gyventi. Mes buvome **draugai** nuo pat vaikystės, paskui tapome pora. Daug laiko praleisdavau pas jį.*
- 56) *Kurį norėjau paskirti Onai – draugui, žmonai, herojei ir kankinei. Tokia ji visą laiką stovėjo prieš mano akis. Pirmą kartą visa širdimi pamilau savo **draugą** kaip žmoną ir ja didžiavausi.¹⁰⁷*

¹⁰⁴ Plg. dar DLKT pavyzdį: *Koks buvo mėgstamiausias Jūsų vaikystės žaidimas? Visi buvo savaip mieli. Tėtė, nepakeičiamas mano žaidimų **draugas**, apvertęs aukštyn kojom dvi kėdes ir užmetęs ant jų viršaus antklodę, „pastatydamo“ palapinę, kurioje apsigyvendavo lėlės.*

¹⁰⁵ Plg. DLKT sakinį: *Tada, žinoma, prioritetas turi būti teikiamas būti kartu. Žinoma, kiekvienas iš su-tuoktinių turėtų turėti „laiko sau“, vyras turi turėti **draugų** vyrų, moteris – **draugių** moterų, su kurio-mis turėtų šiek tiek laiko praleisti kartu, nes tai irgi reikalinga.*

¹⁰⁶ Plačiau apie emocinį resp. fizinį (kūnišką) intymumą žr. Lynn (2011).

¹⁰⁷ Dar plg. DLKT sakinį: *Mus sieja daug bendra, esame kolegos, be to, gerai sutariame, turime apie ką pasikalbėti, tarkim, apie muziką. Ir tai viskas. – O geriausi Tavo **draugai** Viktoras ir Vilius – vis dar tik **draugai**? – Visuomet yra galimybė įsimylėti savo geriausią **draugą**.*

- 57) *Pastaruosius metus gyvenome atskirai, jis turėjo kitą moterį ir vaiką su ja, bet taip ir neišsiskyrėme. Likome artimi draugai.*
- 58) *Žodžiu, mudu likome neblogi draugai. Beje, prieš išsiskirdami pasitarėme su vaikais, ir jie pasakė: tai jūsų reikalas, jei nusibodot, geriau skirkitės dabar.*

59–62 pavyzdžiai rodo draugo kaip vyro (draugės kaip žmonos) skirtumus santuokos aspektu (plg. trečiąją BLKŽ_e reikšmę su LKŽ_e penktąja). 59 pavyzdyje, kalbant apie gyvenimo draugę, turima omenyje sutuoktinė, o 60 pavyzdyje – nesantuokinis vyras. Toks draugas (draugė) susijęs su sugyventiniu (žr. 61–62 pavyzdžius). Taigi (ne)santuokos aspektu draugo kaip vyro (draugės kaip žmonos) semantika skiriasi (plg. žodynines *sutuokti* ir *sugyventi* reikšmes).

- 59) *Sutuoktinis taip pat gurkštelėjo iš jo 150–200 g. – tada vargšėlį ir užsipuolė jo gyvenimo draugė!*
- 60) *Iki gimdymo moteris gyveno su draugu, tačiau Azerbaidžano tautybės vyras Lietuvoje gyveno nelegaliai, todėl buvo deportuotas. Taip Natalija neteko draugo ir gyvenamosios vietos, Danielius – tėčio. Šiandien moteris laukia, kol jos mylimajam baigsis draudimas įvažiuoti į Lietuvą.*
- 61) *Tėvų paliktuose namuose išsiskyręs vyriškis gyveno su savo sugyventine ir broliu. Pastaruoju metu jis įtarinėjo ir nuolat kaltino savo draugę, kad ši yra jam neištikima.*
- 62) *Giedrė – 31-erių metų, netekėjusi inžinierė. Kelerius metus gyvena su draugu. Pasižiūrėjusi į pažįstamas sutuoktinių poras, Giedrė praranda bet kokią norą prisirišti prie vieno vyro visam gyvenimui.*

4.4. Laiko patikrinti draugai

Šeimoje, kaip ir už šeimos ribų, kelias prie tikro draugo yra be galo ilgas. Kaip minėta, draugais tampama leidžiant laiką kartu ir vienam kitą per žodį geriau pažįstant ir emociškai prisirišant (žr. 63 pavyzdį, plg. dar ankstesnius). Kuo ilgiau (nuo vaikystės, paauglystės, mokyklos) išlieka (*tebėra, yra*) draugas, tuo jis geresnis, tikresnis (žr. 64 pavyzdį). Tikras, geras draugas, nors kartais ir kuriam laikui atsitraukia, yra saugomas, branginamas – visada mylimas (plg. 65–67 pavyzdžius). „O būti mylimam – tai patirti kito kūrybišką veikimą“ (Aristotelis 1990: 241).

- 63) *Abu kaimo vaikai, nedrąsūs, kuklūs, gimę tais pačiais 1930 m., abu mėgo literatūrą, liaudies dainas. Klasės, vėliau kurso draugai tapo **draugais** visam gyvenimui.*
- 64) *Kuo ilgiau su žmogumi bendraujame, kuo geriau jį pažįstame, tuo tvirtesnė mūsų draugystė. Puikiai žinome, kad geriausi **draugai** yra tie, su kuriais susibičiuliavome vaikystėje ar paauglystėje. Jie patikimiausi, ištikimiausi ir artimiausi.*
- 65) *Juo ilgiau gyveni, juo mažiau lieka tikrų **draugų**, svarbu mokėti juos išsaugoti.*
- 66) *Gražu buvo tada, gražu ir šiandien. Tik liūdna, kad retėja nuostabių **draugų** ratas. Nebėra Juozo, nebėra Prano, nebėra mokytojų Aldonos, Eugenijos. O kas gi išlieka? Gal tik meilė išlieka. Ji spindulys tarp šiapus ir anapus...*
- 67) *Kad ir kas tarp mūsų nutiko, viliuosi, jog tavo širdyje visada liks vietos man. Visada būsime geri **draugai**. Žinok, kad tave labai mylėjau ir mūsų draugystę prisiminsiu visada.*

Tada, kai tikri draugai nelanko, nemato vienas kito gyvai, tarpusavio bendravimas laikinai gali persikelti į internetą, pavyzdžiui, pasiliekanč viltį susitikti kitąmet, dabar draugai vieni apie kitus sužino internete susikurtame „Draugų sąrašė“ arba iš elektroniniu paštu pasiųstos žinutės, laiško (dar žr. 68–70 pavyzdžius). Internetu draugai dalinasi dovanai, pavyzdžiui, iškviečia draugą į garsiąją „La Scala“, kur koncertavo žinomoji Marija Kalas.

- 68) *O atostogų įspūdžiais gali dalintis tik du geri **draugai**. Beje, ir jūs internete galite sukurti savo pokalbių kambarį ir pakviesti į jį paplepėti savo **draugus!** Anksčiau bendraujantieji vienas kitam galėjo siųsti tik paprasčiausią tekstą. Pastaruoju metu kai kuriose diskusijose naudojama bendra virtuali lenta.*
- 69) *Gana gausi ir išsiblaškęsi po visą Lietuvą, todėl kiek įmanoma bendraujame internetu, telefonu. Turiu du brolius ir vieną seserį, esu jauniausia. O **draugų** daugiausia likę iš studijų laikų. Nors dabar bendrauju su daugybe žmonių, tikrai neįgijau daugiau draugų. Tai tiesiog darbas.*
- 70) *Nesame mes [klasės draugai – įterpta autorės] ir susvetimėję: ir aš nueinu pas **draugus**, ir jie ateina pas mane, tačiau dažniau bendraujame interneto pokalbių svetainėse arba „Skype“ programos padedami. Juk taip greičiau.*

Draugai, kuriuos „riša kažkokie nematomi siūlai, kurie tiesiog negali nutrūkti“, pastebi, atpažįsta dalinį savo ir kito tapatumą, savo skirtumais papildo, augina vienas kitą – (su)panašėja (žr. 71–74 pavyzdžius).

- 71) *Aš džiaugiuosiu ne tik savo **draugu**, bet taip pat tuo, kuo pats esu jo dėka.*

- 72) *Gal daugiau niekas nežinojo, kokio pašėlusio ryžto jam prireikė ne tik apsisprendžiant eiti paskui savo **draugą** Juozą Lukšą-Daumantą į mirtį, bet net paprasčiausiai treniruotis šuoliui su parašiotu, o vėliau ir iššokti iš lėktuvo.*
- 73) *Vegetaru tapau būdamas devyniolikos, sekdamas **draugo** pavyzdžiu, kuris be galo žavėjosi Satia Saibaba tikėjimu.*
- 74) *Taip atsitinka žmonėms bendraujant tarpusavy? Mes savo pomėgiais ir bodėjimaisi, viltimis ir troškimais ir t. t. tampame panašūs į savo geriausius **draugus**.*

4.5. Laikini draugai

Be laiko patikrintų draugų, esama mažiau tikrų. Tokius draugus lengviau palikti, prarasti, keisti juos kitais, atitolti, atitrūkti nuo jų ir (arba) po tam tikro laiko juos susigrąžinti (žr. 75–77 pavyzdžius). Pasakoma, kad draugai tampa vakarykščiai, kai, pavyzdžiui, vieną apėmus puikybei išsiskiria vertybės, ir (arba) socialinis statusas (pavyzdžiui, staiga tapo ponais – įmonių savininkais), interesai (pavyzdžiui, draugas studijas iškeitė į akademines atostogas).

- 75) *Šalia visuomet yra keli **draugai** ar draugės, bet, pasikeitus gyvenimo aplinkybėms, jie atitolsta. O gal atitolstu aš pati.*
- 76) *Juk praradus senuosius **draugus**, atrandami nauji **draugai** – draugai, kurie brangina tas pačias vertybes.*
- 77) *Kaimynui, matyt, jau taip pat buvo nusibodusi ta ilgametė „karo padėtis“. Ištiesę vienas kitam rankas, jie vėl tapo **draugai**. Taip buvo nulaužti ragai visų nuodėmių motinai – puikybei.*

Mažiau tikri yra virtualūs, internetiniai draugai (plg. *nauji internetiniai pažįstami*). Tokie draugai nepažindami vienas kito, nedraugavę susidraugavo (plg. LKŽ_e ir MTINT pagrindu aptartą *tarybinio draugo* vaizdinį) arba į naujų draugų tinklą, jungiantį bendrų interesų turinčius žmones, įsiliejo, pavyzdžiui, feisbuke paspaudę vieną mygtuką – „ pridėti prie draugų“ arba „prisijungti prie grupės“. Kartais vieno mygtuko paspaudimu („pašalinti iš draugų“, „blokuoti“) tokie draugai „pamato save priešų sąrašė ir perskaito „švelnius palinkėjimus““. Tokie visame pasaulyje pasklidę įvairių interneto svetainių, infokanalų draugai, kurių „turite daugiau nei realiame gyvenime“ ir, pavyzdžiui, internete kalbatės „su savo draugu irakiečiu“ arba

susirašinėjate su vilniečiu, save tikrąjį gali slėpti po slapyvardžiu, kitų žmonių ar daiktų nuotraukomis, išgalvotomis, melagingomis tariamo aš gyvenimo istorijomis. Viena vertus, tokie netikri draugai yra mažiau patikimi ir laikinesni. Kita vertus, jei virtuali draugystė tęsiama, draugai geriau vienas kitą tikruosius (at)pažįsta ir draugystę perkelia į realų gyvenimą (pavyzdžiui, nauji susirašinėjimo internetu draugai vėliau pakviečia pas save padirbėti vasarą), tarp jų galima tikra ir į šeimą perauganti draugystė, kai susirandama internete ieškota „antroji pusė, partneris, širdies draugas“ (plg. 78–84 pavyzdžius).

- 78) „Internetė“ žinomas kaip Ukolas, kaip tik tą vakarą susipažino su minėtuoju rėmėju, o jau kitas virtualių **draugų** susitikimas įvyko vaikinų dėka.
- 79) Gavusi internetu atsiųstą Jack (dar prieš tą pirmą susitikimą) nuotrauką, pagalvojo, ar tik šis nebus „nutraukęs“ vietoj savęs kokį gerai atrodantį savo **draugą**. Nėgalia juk toks stilingas ir gražus vyrukas džiūti prie kompiuterio.
- 80) Laikas nėra standus, ne kartą stebėjau, kaip jis išsitempia it nailoninė kojine, prikimšta tų pačių kubelių. Mama, poetė ir dar emigrantė, **draugai** tik internete, – taip galima ir pasiust. Kad nepasiusčiau, išsigalvojau **draugų**. Apie jų nuotykius ėmiau rašyti dienoraščius viename internetiniame portale, o visai neseniai sužinojau, kad yra, kas jais rimtai tiki.
- 81) Gal tik susiradau naujų **draugų**, bet interneto draugystė anksčiau ar vėliau nutrūksta. Iš pradžių susirašinėji kiekvieną dieną, vėliau – kartą per savaitę, per mėnesį, kol pagaliau...
- 82) Atrodo, šiais laikais galima keliauti ir padedant internetui. Milda pasakojo, kad vienas iš jos **draugų** bandė apgauti – gyrėsi apkeliavęs dalį Azijos. Mergina nepatikėjo, nes žinojo, kad jis neturi tiek pinigų. Priremtas prie sienos vaikinai prisipažino.
- 83) Lietuvoje, kur dieną keičia normali naktis, kur gali nuspėti, kada tau žmogus į akis meluoja, kada kalba nuoširdžiai, kur pas **draugą** gali nulėkti per keliolika minučių ir nereikia su juo bendrauti tik internetu.
- 84) [...] Kai kuriuos iš šių žmonių aš pažįstu geriau nei savo seniausius ir geriausius **draugus** – sako vienas interneto vartotojas, du mėnesius internetu bendravęs su žmonėmis, kurių niekada nėra matęs.

4.6. Žmogaus draugas – Dievas

Atskirai minėtina žmogaus ir Dievo, tiksliau, Dievo su žmogumi, draugystė. Iš DLKT aiškėja, kad iš meilės Dievas žmogų pasirinko draugu pirmas (žr. 85–86 pavyzdžius). Mokantis draugauti, mylintis žmogus gali tapti (būti) Dievo draugu (žr. 87–88 pavyzdžius). Taip pasirinkęs jis (su)kuria dvikryptį draugystės ryšį. Dievą ir žmogų jungiančios meilės išraiška – bendravimas per maldą (žr. 89–90 pavyzdžius). Pasakoma, kad, būdamas su Dievu kartu maldoje, žmogus panašėja į jį mylintį. O „mylėti – tai kūrybiškai veikti“ (Aristotelis 1990: 241). Toks su mylinčiu Dievu kartu laiką leidžiantis žmogus, t. y. iš meilės draugaujantis, moka, kaip jau ir LKŽ_e kalbėta, būti tikru draugu ir kitam žmogui: atviras, patikimas, (atsi)davęs¹⁰⁸, atidus, rūpestingas, padedantis, pasišventęs¹⁰⁹ kitam dovanai, ir atvirkščiai (plg. 91–96 pavyzdžius). Taip (su)kuriama dvikryptė tikra draugystė tarp Dievo, žmogaus (aš) ir kito (Dievas ↔ aš ↔ kitas). Turintis draugą, mylintis ir mylimas žmogus yra laimingas, žmoniškas.

- 85) *Paskutinį kartą Jėzus apie save kalbėjo kaip apie draugą (plg. Jn 15, 12–17). Tai geriausias **draugas**. Ištikimas **draugas**. **Draugas**, kuris mus pasirinko pirmas, tik po to mes pasirinkome jį. Paauglio bendravimo patirtis auga bendraujant su Dievu, palaikant asmeninius santykius.*
- 86) *Pokario metai, ir anas Kauno berniukas, likęs be šeimos ir pats besislapstydamas, ant netikėtai išnirusio Viešpaties veido perskaitė žinią, kad turi sau **draugą**, kuriuo gali pasikliauti. Jiedu iki šiol tyliai padraugauja, nors Jėzus daugiau nebesirodo altoriuose kaip gyvas.*
- 87) *Tiesa, Dievą mylintis žmogus stengiasi pažinti Viešpaties valią, pagal ją tvarkyti savo gyvenimą ir sprendimus, bet jei jau pretenduojame į Dievo **draugus**, tai bandykime nors kažkur sąmonės kamputyje išlaikyti tą suvokimą – esame tik Aukščiausiojo malonės dėka, tad nesiimkime į kitus žvelgti iš aukšto.*
- 88) *Mūsų malda turėtų būti lengva, neįtempta, spontaniška. Dažnai sakoma, kad teisinga kalbėtis su Dievu taip, kaip draugas kalbasi su **draugu**. Bet tokia draugystė*

¹⁰⁸ „Padaryti kažką kitam. Duoti. Tai ir reiškia būti žmogiškąja dvasia [esprit humain]“ (Levinas 1994: 100).

¹⁰⁹ Plg. LKŽ_e: *pašvęsti* – x 6. ‘paskirti kaip auką, paaukoti’; 7. ‘skirti jėgas, gyvenimą kokiam tikslui’. Plg. DLKT sakinį: *Aukojimasis, dosnumas ir kantrybė, pasirenkant **draugą** (-ę), nėra laikomos svarbiomis savybėmis.*

nėra nei lengva, nei automatiška. Kiekviena draugystė – žmogiška ar dieviška – turi būti kuriama.

- 89) *Pamilsiu Jėzų ir tapsiu panašesnis į jį. Kodėl aš meldžiuosi? Dėl to, kad tikiu į Dievą, kuris mus myli amžina meile ir nori mūsų, kaip partnerių ir **draugų**. Kitaip sakant, aš meldžiuosi, nes Dievas mane tam sukūrė.*
- 90) *Ji [malda – įterpta autorės] yra ne tiek kažkas, ką išmokstame, kiek tai, kuo tampame, kuo mes jau esame. Ji – augimas gyvame, mylinčiame, intymiam bendravime su **Draugu**. Malda yra labiau atradimas, negu užduotis, labiau mokytis, negu pareiga. Ji yra troškimas atsiduoti Dievo globai, atsivėrimas Jam.*
- 91) *Nebijokite prisitarti prie Jo ir peržengti Jo namų slenkstį, kalbėtis su Juo „tiesiai šviesiai“, tarsi kalbėtumėtės su artimiausiu **draugu**. Nebijokite naujo gyvenimo, kurį Kristus jums siūlo. Jis juk suteikia galimybę tai priimti ir įgyvendinti savo malonės ir dvasios dovanų pagalba.*
- 92) *Ir žinia joje iš tiesų yra gera. Jėzus čia tikras **draugas**, kurį bėdoje pažinsi. Jis – gelbėtojas. Tokiu Jėzumi lengva patikėti, tokiu Jėzumi norisi tikėti.*
- 93) *Mylėdamas mus palaiko buvimu, duoda mums gyvybę, tai ir aš mylėdamas teikiu kitiems žmonėms gyvybę. Jėzus sako: „Nėra didesnės meilės kaip gyvybę už **draugus** atiduoti.“ Kai aš ką nors myliu, aš laiminu tą žmogų dovanodamas jam save – patarnaudamas, išklaUSDamas. Aš tarsi save dalinu.*
- 94) *Grok [vargonais – įterpta autorės], Kostia, tam nuostabiam Geradariui. Sekmadieniais jis skiria pasimatymą su tavimi. Jis tavęs klausosi. Jis yra geriausias tavo **draugas**. Jis tave myli. Nori tau padėti. Jis žino visus tavo reikalus. Ir Kostia tapo sekmadienio žmogumi.*
- 95) *Būti geru tėvu, broliu, **draugu** – tai teikti pirmenybę savo vaikams ar **draugams** ir rūpintis pirmiausia jų gerove.*
- 96) *Jūs galite mokytis pažinti save, mokytis susidraugauti ir būti **draugu**. Kai jūs pajusite, kad norite turėti gyvenimo **draugą**, tada mokysitės būti žmogumi, sugebančiu pasišvęsti visam gyvenimui.*

APIBENDRINIMAS

DLKT publicistikos pagrindu paaiškėjo, kad vienus draugus sieja (labiau) simpatija (BLKŽ_e 1, 2 draugo definicijos) (Pradžioje jie buvo labai dideli draugai ir vienas kitą labai mėgdavo; Draugai jus myli, esate pirmas, su kuriuo jie dalijasi savo džiaugsmu), kitus

(labiau) kūniškas intymumas (BLKŽ_e 3 draugo definicija¹¹⁰). Žmogaus santykis su draugu žmogumi gali sukurti ratą: draugas pagal BLKŽ_e 1 arba 2 definicijas tampa draugu pagal BLKŽ_e 3 definiciją (*Juk mūsų draugai, vėliau šeimos, prasidėdavo ir baigdavosi teatre*), ir atvirkščiai; draugas pagal BLKŽ_e 2 definiciją gali tapti draugu pagal BLKŽ_e 1 definiciją ir pan. Kitais žodžiais kalbant, draugystė kaip simpatija gali peraugti į kūnišką meilę, o kūniškai meilei išblėsus, draugai, kaip (ne)santuokinis vyras ir žmona, gali vėl tapti (likti) draugais kaip labai gerais pažįstamais.

Save besąlygiškai mylintis taip moka mylėti ir kitą. Tarpusavio palankumas skleidžiasi per kartu praleidžiamą laiką, kai (at)randamas tarpusavio bendrumas. Toks laikas kuria vertybę tampančius gerus, tikrus draugus. Būti draugu – tai tapti draugu (BLKŽ_e 1–3 draugo definicijos vs. BLKŽ_e 4 draugo definicija). Koks yra draugas sau, paprastai pasakoma per žmogaus (*aš*) santykį su kitu geriau arba mažiau pažįstamu. Tas kitas gali būti savas (BLKŽ_e 3 draugo definicija) arba svetimas (BLKŽ_e 1, 2 draugo definicijos) žmogus.

¹¹⁰ Plg. DLKT sakinį: *Dviveidis meilužis. Visai neseniai sužinojau, kad mano draugas – vedęs vyras. Nesu jo įsimylėjusi – man patinka su juo tik mylėtis. Tad dabar man knieti tą bjaurų melagį nubausti – viską pasakyti jo žmonai.*

Tačiau juk svarbu, kad yra priešas (aišku, apdairiai oficialiai neįvardytas), prieš kurį reikia vienytis (DLKT).

III. PRIEŠAS

ĮVADINĖS PASTABOS

Tapatybė suvokiama pabrėžiant išskirtinumą, o šis gali būti siejamas su atsiribojimu nuo kitų ar net priešingumu. Umberto Eco knygoje *Sukurti priešą ir kiti proginiai kūriniai* teigia: „Turėti priešą svarbu ne tam, kad apibrėžtume savo tapatybę, bet ir kad įgytume kliūtį, su kuria galėtume sulyginti savo vertybių sistemą ir su ja susirėmę parodyti savo vertę. Todėl kai nėra priešo – jį reikia sukurti“ (Eco 2011: 11). Pasak U. Eco, priešai yra kitokie nei mes ir elgiasi pagal papročius, kurie nėra mūsų; priešas turi būti bjaurus, nes grožis tapatinamas su gėriu; priešas visada smirdi; kartais priešas suvokiamas kaip skirtingas ir bjaurus todėl, kad yra žemesnės kilmės (Eco 2011: 11–35). Kalbėdamas apie imigracijos bangų baimę ir pateikdamas Italijos pavyzdį, kur rumuno įvaizdis yra idealus atpirkimo ožys visuomenei, U. Eco rašo: „Viena vertus, galime save atpažinti tik Kito akivaizdoje ir tuo remiasi sugyvenimo bei papročių taisyklės. Tačiau mieliau tą Kitą laikome nepakenčiamu, nes jis nėra mes. Todėl pavertę jį priešu kuriame savo pragarą žemėje“ (Eco 2011: 35).

Nagrinėjant priešų vaizdinį reikėtų paminėti, kad kalbiniu požiūriu Lietuvoje¹¹¹ jis tirtas nedaug. Gana plačiai priešas aptartas Viktorijos Makarovos (2014) straipsnyje, kuriame pristatomi lietuvių kultūros koncepto PRIEŠAS ir rusų kultūros koncepto ВРАГ lyginamosios analizės rezultatai. Tyrimas buvo atliktas remiantis 100 pavyzdžių iš publicistikos diskurso (lietuvių kalbos ir rusų kalbos tekstynų). Prieta prie tokių išvadų: 1) tas pats subjektas lietuvių tautos sąmonėje gali būti draugu ir virsti priešu; 2) lietuviams priešai yra lenkų puolančios grupuotės ir bolševikai; 3) lietuvių kultūra neleidžia kalbančiajam kabinti priešų etiketės ('X yra priešas'), bet tai galima padaryti švelnesne forma, pavyzdžiui, pasitelkiant konstrukciją 'X-o priešas'; 4) lietuvis gali apibūdinti priešų veiksmus neutraliai, be neigiamų konotacijų (Makarova 2014: 191).

Kalbant apie priešų vaizdinį antropologijoje, istorijoje, filosofijoje, etnologijoje ir kt. pasakytina, kad čia labiau gvildenamos *savas* ir *kitas* (*svetimas*) opozicijos (plg. Savoniakaitė 2014), kur *kitu* (*svetimu*) gali būti ne tik išryškinami tautinių tapatybių bruožai, bet ir *kitas* (*svetimas*) gali būti suvokiamas kaip priešas. Filosofas Leonidas Donskis (1997) yra svarstęs apie masinės kultūros priešus. Viktorija Šeina yra paskelbusi straipsnį *Priešas, svetimkūnis, kenkėjas: lenko vaizdinys tarpukario lietuvių literatūroje* (2018), kuriame gvildena lenko paveikslą tarpukario Lietuvos Respublikoje.

Rengiant šį skyrių pasinaudota autorės jau paskelbtu straipsniu (Gaidienė 2020).

¹¹¹ Nemažai darbų, kuriuose gvildinama priešų tema, paskelbta rusų kalba, pvz.: А. Чернобров, Д. Чучуев *Лицо врага: концепт «враг» в дискурсе войны 1939–2019 гг.* (2019); К. Авагян *Концепт «враг» во фразеологизмах русского и сербского языков* (2014); Л. Г. Горбунова, С. А. Сечнев *Концепт «враг народа» в русском языковом сознании* (2018).

1. ŽODŽIO *PIEŠAS* APIBRĖŽTYS, SINONIMAI, ANTONIMAI IR VEDINIAI AIŠKINAMUOSIUOSE ŽODYNUOSE

Aiškinamuosiuose lietuvių kalbos žodynuose – LKŽ_e ir DLKŽ_e – žodžio *priešas* apibrėžčių skaičius varijuoja, plg.:

LKŽ_e¹¹²:

1. nedraugiškai nusiteikęs, trokštantis pikta žmogus
2. nedraugiškos, užpuolusios šalies kariuomenė
3. priešingų įsitikinimų, priešingų interesų žmogus
4. tai, kas kenkia, daro žalą
5. kas ką smerkia, laiko žalingu, blogu
6. plėšikas, piktadarys
7. priešgyna
8. priešprieša, priešybė
9. kas nors priešiška, nepriimtina (?)

DLKŽ_e:

1. kas kovoja dėl priešingų interesų
2. nedraugiškai nusiteikęs, linkintis kitam bloga žmogus
3. šalis ir kariuomenė, su kuria kariaujama
4. kas kokio dalyko nemėgsta, nepripažįsta
5. visa, kas daro žalą, nemalonumą

Kaip matyti, LKŽ_e žodis *priešas* turi devynias apibrėžtis, penkios (plg. 1–5) iš jų beveik sutampa su DLKŽ_e (tik skiriasi jų eiliškumas). Paskutinės keturios LKŽ_e žodžio *priešas* apibrėžtys (plg. 6–9) yra specifinės ir fiksuojamos tik šiame žodyne.

BLKŽ_e žodis *priešas* dar nėra pateiktas, tačiau jis fiksuojamas žodyno Antraštyne¹¹³.

¹¹² LKŽ_e pateikiamas žodis *priešas* yra homonimas. Šiuo atveju aktualus *priešas*, pažymėtas pirmu homonimo numeriu.

¹¹³ Plg. <https://ekalba.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-zodynas/priešas?paieska=priešas&i=15966704-7779-444a-9b21-9feb5f867143>.

Apibendrinant galima teigti, kad minėtuose aiškinamuosiuose žodynuose *priešas* apibrėžiamas kaip nedraugiškas, bloga linkintis žmogus (pvz.: *Po ginčo jie pasidarė priešai* LKŽ_e), priešas yra priešingų įsitikinimų žmogus (pvz.: *Liaudies priešas* LKŽ_e; *Idėjinis priešas* DLKŽ_e), priešas yra šalis ir kariuomenė, su kuria kariaujama (pvz.: *Priešą atmušti, nugalėti* DLKŽ_e), priešas yra tas, kas (subjektas, vadinasi, gyvas) kokio dalyko nemėgsta, laiko jį žalingu (pvz.: *Rūkymo priešas* LKŽ_e), ir priešas yra tai (objektas, vadinasi, negyvas), kas daro žalą, kenkia (pvz.: *Šaltis – svarbiausias sodų priešas* LKŽ_e).

SŽ_e nurodyti tokie žodžio *priešas* sinonimai: *priešininkas* (*Laisvės p.*) ir *nedraugas* (*Kalbi kaip koks n.*). Reikia paminėti, kad SŽ_e žodis *priešas* apibrėžtas kaip ‘priešingų interesų žmogus’, tačiau plg. DLKŽ_e pateiktą *priešo* 2 r. ‘nedraugiškai nusiteikęs, linkintis kitam bloga žmogus’ ir LKŽ_e 1 r. ‘nedraugiškai nusiteikęs, trokštantis pikta žmogus’. Galima teigti, kad žodžio *priešas* sinonimai, pateikti SŽ_e, neturi semos ‘linkintis bloga, pikta’, nors žodžiai *priešininkas* ir *nedraugas* ir DLKŽ_e, ir LKŽ_e apibrėžti sinonimiškai, t. y. žodžiu *priešas*, turinčiu abi minėtas reikšmes (plg. ‘kas kovoja dėl priešingų interesų’ ir ‘nedraugiškai nusiteikęs, linkintis kitam bloga žmogus’ DLKŽ_e).

AŽ_e pateiktos tokios antonimų su žodžiu *priešas* poros: *bičiulis – priešas*; *draugas*² – *priešas*, *priešininkas*; *savas*³ – *priešas*; *savasis*² – *priešas*, plg.:

- *bičiulis* ‘artimas draugas’ – *priešas* ‘nedraugiškai nusiteikęs, linkintis kitam bloga žmogus’, pvz.: *Taip tepražūva visi tavo priešai, Viešpatie! Bet tespindi tavo bičiuliai tarsi savo galybėje tekanti saulė!* ŠR. 1918–19 m., *naująją Europą kuriant, mes tokių bičiulių maža teturėjome. Daug buvo priešų, bet dar daugiau abejučių* (abejotojų) Sal.;
- *draugas*² ‘asmuo, su kuriuo palaikomi artimi santykiai’ – *priešas*, *priešininkas* ‘asmuo, priešingai nusiteikęs, linkintis bloga’, pvz.: *Nuo draugo priešą, o nuo priešo draugą atskirti šiandien nebemoku* Myk-Put. *Priešui ranką, draugui kardą tiesti kartais mes išdrįstam* Bink. *Vakarykštis priešas šiandien gali tapti draugas* Mik.;
- *savas*³ ‘artimas žmogus’ – *priešas* ‘kas nedraugiškai nusiteikęs’, pvz.: *Viena tau galiu pasakyti: jis mėgavosi savo galia..., ginkluoto žmogaus galia... Jis jau neskiria, kur savi, kur priešai...* Ket.;
- *savasis*² ‘artimas žmogus’ – *priešas* ‘kas nedraugiškai nusiteikęs, linkintis kitam bloga’, pvz.: *Dirbtinai sukeltame chaose dažnai sunku būdavo susigaudyti, kur priešas ir kur savasis* rš.

Iš AŽ_e pateiktų *priešo* ir jo antonimų apibrėžčių matyti, kad priešą nuo bičiulio, draugo, savo ir savojo skiria nuostatos ir veiksmai: nedraugiškai / priešiskai nusiteikęs *vs.* artimas ir linkintis kitam bloga *vs.* linkintis gera.

Aiškinamuosiuose žodynuose randama šaknies *prieš** darinių¹¹⁴. Daugiausia tokių darinių rasta LKŽ_e. LKŽ_e atskiru leksikografiniu straipsniu iškeltas moteriškosios giminės daiktavardis *priešė* ‘moteris priešas’, pvz., *Keliauninkė poznanietė, vokiečių priešė, čia, Lietuvoje, nė valandėlę neužmiršo kryžveivių* Pt. Taip pat LKŽ_e atskirai iškeltas daiktavardis *priešininkai* ‘nedraugiškos, užpuolusios šalies kariuomenė’, pvz.: *Su savo priešinykais kautis SPII7. Parodyk man savo žaizdas, nuo priešininkų priteiktas* Klvd24.

LKŽ_e ir DLKŽ_e rasta ir šaknies *prieš** būdvardžių, pvz.: *priešingas* 4. ‘kuris kitų pažiūrų, nedraugiškai nusiteikęs, priešiškas’¹¹⁵ LKŽ_e; *priešiškąs* ‘nedraugiškas, nepalankus’ LKŽ_e; *priešiškąs* 1. ‘kas kovoja dėl priešingų interesų’ ir 2. ‘nedraugiškai nusiteikęs, linkintis kitam bloga žmogus’ DLKŽ_e. Taip pat žodynuose rasta daiktavardžių, pvz.: *priešingumas*¹¹⁶ 4. ‘kuris kitų pažiūrų, nedraugiškai nusiteikęs, priešiškas’ LKŽ_e; *priešiškumas*¹¹⁷ ‘nedraugiškas, nepalankus’ LKŽ_e; *priešius* 1. ‘nedraugiškai nusiteikęs, trokštantis pikta žmogus’ LKŽ_e; *priešingininkas* 1. ‘kas nepalankiai nusiteikęs, trokšta pikto’ LKŽ_e; *priešininkas* 1. ‘kas nepalankiai nusiteikęs, trokšta pikto’ LKŽ_e; *priešininkas* ‘priešas’ DLKŽ_e. Rastas ir šaknies *prieš** veiksmažodis – *priešinti* 2. ‘būti priešingam, priešiskam’ LKŽ_e; 2. ‘daryti priešišką’ DLKŽ_e.

¹¹⁴ Žodynuose galima rasti daugiau šaknies *prieš** žodžių, tačiau nagrinėti atrinkti tik tie, kurių reikšmėse atsispindi ‘konfrontacijos’ sema. Nors, žvelgiant etimologiškai, šaknies *prieš** žodžiai yra tos pačios kilmės, pvz.: *priešauti, priešinis, priešytis* ir kt.

¹¹⁵ DLKŽ_e tokia reikšmė nefiksuojama, pateiktos dvi žodžio *priešingas* reikšmės, plg.: ‘visiškai skirtingas’ ir ‘prieštaraujantis, priešiškas’.

¹¹⁶ DLKŽ_e daiktavardis *priešingumas* pateiktas būdvardžio *priešingas* lizde, plg. *~umas* (2): *~umas įstatymams*.

¹¹⁷ DLKŽ_e daiktavardis *priešiškumas* pateiktas būdvardžio *priešiškąs* lizde, plg. *~umas* (2): *Tarpusavio ~umas*.

2. PRIEŠO VAIZDINYS „LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNO“ ILIUSTRACINIUIOSE SAKINIUIOSE

Atlikus detaliąją paiešką LKŽ_e rasta per 450 iliustracinių sakinių, kuriuose pavartota leksema *priešas*. Šioje dalyje analizuojami 134 sakiniai. 90 procentų visų LKŽ_e rastų sakinių sudaro sakiniai, išrašyti iš įvairių rašytinių ir rankraštinųjų šaltinių: konkrečių rašytojų, kultūros veikėjų ir kt. raštuose (pvz., Maironio, Salomėjos Nėries, Petro Cvirkos, Justino Marcinkevičiaus, Vinco Krėvės-Mickevičiaus, Vinco Mykolaičio-Putino, Žemaitės, Ievos Simonaitytės, Antano Vienuolio, Jono Jablonskio, Juozo Balčikonio ir kt.) rasti sakiniai, taip pat enciklopedijose, žodynuose, chrestomatijose rasti sakiniai ir raštų kalboje bei spaudoje pasitaikę sakiniai. Tik apie 10 procentų LKŽ_e rastų sakinių, kuriuose pavartota leksema *priešas*, sudaro sakiniai, užrašyti iš gyvosios kalbos.

Pasižiūrėkime, koks priešų vaizdinys fiksuojamas LKŽ_e iliustraciniuose sakiniuose – kas yra tas priešas, kokie jo požymiai, veiksmai išryškinami kaip svarbiausi.

2.1. Priešas – puolančios šalies kariuomenė

Didžiausią LKŽ_e iliustracinių sakinių dalį sudaro tokie sakiniai, kuriuose fiksuojama kova su priešu – nedraugiška, užpuolusia kitos šalies kariuomenė. Tokių sakinių gausumą lemia nuo seno susiklosčiusi būtinybė ginti savo teritorijas, turėti išorės priešų, kurie, atrodytų, visada yra pasiruošę pulti, plg. U. Eco knygoje aprašomą įvykį: „Kadaise Niujorke teko važiuoti taksi, kurį vairavo vyras sunkiai iššifruojamu vardu. Jis paaiškino esąs pakistanielis. Paklausė, iš kur atvykau, atsakiau – iš Italijos. [...] Galiausiai paklausė, kas yra mūsų priešai. Man perklausus: „Atsiprašau?“, kantriai paaiškino norėjęs sužinoti, su kuriomis tautomis nuo amžių kariaujame dėl teritorijų, etninės neapykantos, nuolatinių sienų pažeidinėjimų ir panašiai. Atsakiau, kad su niekuo nekariaujame. [...] Jis liko nepatenkintas“ (Eco 2011: 10). Taigi tautai turėti priešų, su kuriais gali kariauti, pasirodo, yra svarbu.

LKŽ_e užfiksuotuose sakiniuose kariuomenė atsiskleidžia per atliekamus veiksmus ir dažnai nėra aišku, kokiais konkrečiais šaliai minima kariuomenė priklauso. Taip pat dažnai neįvardyta, kas yra „mes“, kariaujantys, – Lietuva ar kita šalis.

2.1.1. Puolančios šalies kariuomenės veiksmai kariaujant

Kalbant apie priešo – puolančios šalies kariuomenės – veiksmus galima konstatuoti, kad LKŽ_e iliustraciniai sakiniai atspindi stereotipinį elgesį:

- a) priešas iš pradžių ruošiasi, pvz.: stato laivyną, kaupia jėgas:
- 1) *Priešas dabar vėl pastatė didelį laivyną ir rengiasi iškelti kariuomenę į mūsų žemę* J. Balč (ž. kelti).
 - 2) *Priešai jėgas traukia rš* (ž. traukti);
- b) organizuoja puolimą, pavyzdžiui, aptinka priešą, jį apsupa (žr. 3–6 pavyzdžius):
- 3) *Priešas aptiko jų stovyklavimo vietą rš* (ž. stovyklavimas).
 - 4) *Iki gyventojai suskato, priešai jau spėjo visą miestą apremti rš* (ž. remti).
 - 5) *Ir apsupo priešai juos ugnies lanku E. Miež* (ž. lankas).
 - 6) *Priešai norėjo staiga mus apklupti rš* (ž. klupti);
- c) pradeda puolimą, pavyzdžiui, įsiveržia, įsibrauna, prasiskverbia į miestą, pilį ar pan. (žr. 7–14 pavyzdžius):
- 7) *Priešai visu pašėlimu puolė miestą rš* (ž. šėlimas).
 - 8) *Gina savo žemes ir žmones nuo priešų įsiveržimų rš* (ž. veržimas).
 - 9) *Igriovę sieną, priešai įsiveržė pilin Š* (ž. griauti).
 - 10) *Priešai veržėsi iš trijų pusių NdŽ* (ž. veržti).
 - 11) *Įsibrovė priešas, suliepsnojo karas S. Nėr* (ž. įbrauti, liepsnoti).
 - 12) *Priešai kyliu įsimušdavo į miestą rš* (ž. mušti).
 - 13) *Įsisiautėjo įnirtingas mūšis. Priešas žūt būt norėjo prasiskverbti atgal V. Myk.-Put* (ž. siautėti).
 - 14) *Priešo skverbimasis į šalies gilumą žadino lietuvių rašytojus į kovą rš* (ž. skverbimas);
- d) šauda (iš patrankų, kulkosvaidžių ir pan.) (žr. 15–21 pavyzdį):
- 15) *Priešas atakavo mūsų pozicijas rš* (ž. atakuoti).
 - 16) *Priešas atsisiaudė DŽ1* (ž. šaudyti).
 - 17) *Priešas be paliovos šaudė iš patrankų rš* (ž. patranka).
 - 18) *Priešai laidė iš svilksnių tūkstančius akmenų M. Valanč* (ž. svilksnė).
 - 19) *Priešai į mus kulkosvaidžiu pažėrė rš* (ž. žerti).
 - 20) *Priešai pradėjo pliekti (šaudyti) iš šautuvų rš* (ž. pliekti).

21) *Dvi dienas ir dvi naktis degė liepsnojo priešo užkurtas žemėje pragaras E. Miež (ž. pragaras);*

e) traukiasi, pralaimi:

22) *Priešas jau linksta, traukiasi, myšta¹¹⁸... Kiek jo sugauta, kiek jo surišta, kiek iškapota! J. Jan (ž. mišti).*

23) *Dėl padėties nepalankumo priešai pralaimėjo rš (ž. palankumas);*

f) žūsta:

24) *Bangų juodoj pragarmėj ne vienas priešas žuvo rš (ž. pragarmė).*

25) *Pagaliau priešas užspringo pats savo krauju, netekęs šimtų kareivių ir daugybės technikos rš (ž. springti).*

g) užvaldo (ar įsibrauna į) kraštą (valstybę), čia įsikuria:

26) *Priešai užvaldė mūsų kraštą rš (ž. valdyti).*

27) *Pačiame jo valstybės viduryje, jo, galima sakyti, širdyje, priešas sukasi sau lizdą rš (ž. sukti).*

Svetimame krašte priešas elgiasi šiurkščiai – siautėja, niokoja, degina namus, žudo žmones, atima jų duoną (žr. 28–31 pavyzdį):

28) *Priešai po mūsų kraštą dūko rš (ž. dūkti).*

29) *Priešai siaučiojo mūsų krašte DŽ (ž. siaučioti).*

30) *Priešai terioja mūsų namus, žurdoja¹¹⁹ žmones, atima duoną rš (ž. žurdoti).*

31) *Priešas liepia saviem agentam degint ir naikint trobesius, krikdyt mūsų jėgas, kad būtų susilpninta parama mūsų gynėjams rš (ž. krikdyti).*

Kai kuriuose LKŽ_e iliustraciniuose sakiniuose minima priešų drąsa – jie kaunasi narsiai, atkakliai (žr. 32–33 pavyzdžius), taip pat gudrumas – planuoja apgulimą, stengiasi pasinaudoti susiklosčiusia situacija (žr. 34–36 pavyzdžius):

32) *Apsuptas priešas kausis narsiai ir atkakliai, bandydamas prasisiveržti atgal V. Myk.-Put. (ž. praveržti).*

33) *Priešai eina drąsyn Š (ž. drąsus).*

34) *Priešai stengėsi žmonėms prisigerinti rš (ž. gerinti).*

35) *Priešas pradeda taisyklingą apgulimą rš (ž. apgulimas).*

36) *Priešas stengiasi pasinaudoti kiekvienu mūsų slystelėjimu rš (ž. slystelėjimas).*

¹¹⁸ LKŽ_e: mišti 2. 'krikti, irti'.

¹¹⁹ LKŽ_e: žurdoti 'žudyti'.

Kartais pabrėžiami ir priešo trūkumai, pavyzdžiui, netaiklumas:

37) **Priešo bombos krito netaikliai** rš (ž. *taiklus*).

Rasta iliustracinių sakinių, kuriuose kalbama apie didesnę priešų skaičių bei geresnę ginkluotę (žr. 38 pavyzdį) ar apgalvotą strategiją (žr. 39 pavyzdį):

38) *Daug drąsių kovotojų ir vadų žuvo nelygioje kovoje su gausesniu ir iki dantų apsiginklavusiu* **priešu** rš (ž. *dantis*).

39) **Priešo žvalgyba šniukštinėjo visomis kryptimis** rš (ž. *šniukštinėti*).

Iš kai kurių iliustracinių sakinių paaiškėja priešo siekiai, norai (žr. 40 pavyzdį):

40) **Priešas tikėjosi, kad jau po pirmojo smūgio mūsų armija bus išblaškyta, mūsų šalis bus paklupdyta** rš (ž. *klupdyti*).

2.1.2. Besiginančios nuo priešų šalies veiksmai kariaujant

LKŽ_e užfiksuota iliustracinių sakinių, kuriuose nuo priešų besiginanti šalis nėra konkrečiai įvardyta, taip pat tokių sakinių, kuriuose nuo priešų besiginanti šalis įvardyta kaip Lietuva (ar lietuviai), ir pavyzdžių, kuriuose įvardytas konkretus nuo priešų besiginantis asmuo – istorinė asmenybė, ppr. Lietuvos kunigaikščiai ar kiti Lietuvos istorijai svarbūs asmenys.

Neįvardyta nuo priešų besiginanti šalis

Nemažą LKŽ_e iliustracinių sakinių dalį sudaro sakiniai, kuriuose neįvardyta nuo priešų besiginanti šalis. Neįvardytos šalies veiksmai ginantis nuo priešų (kovoje su priešais dėl savo šalies teritorijos) yra gana nuspėjami ir stereotipiniai:

a) iš pradžių ruošiamasi kovai:

41) *Vadai susipažįsta su* **priešo išsidėstymu** rš (ž. *dėstymas*);

b) vėliau priešas gali būti puolamas (apsupamas, spaudžiamas, šaudomas ir pan.) (žr. 42–48 pavyzdžius):

42) *Apsiausti* **priešus** Rtr (ž. *apsiausti*).

43) **Priešą prie upės prisupti**¹²⁰ NdŽ (ž. *supti*).

44) *Štai staiga išniro trys mūsų naikintuvai ir puolė* **priešus** rš (ž. *nirti*).

¹²⁰ LKŽ_e: *prisupti* 4. 'supant, apeinant ratu prispausti prie ko'.

- 45) Iš kulkosvaidžio paspirginome¹²¹ **priešui** DŽ1 (ž. *spirginti*).
- 46) **Priešą** pasitikome ugnimi DŽ1 (ž. *tikti*).
- 47) Partizanai šarvamušėmis kulkomis padegė **priešo** ešeloną sp (ž. *šarvamušis*).
- 48) Daugelis mūsų baterijų tiesiu taikymu naikino **priešų** kulkosvaidžių lizdus rš (ž. *lizdas*);

c) priešų pajėgos įvairiais būdais gali būti sekinamos, sulaikomos (žr. 49–51 pavyzdį):

- 49) Mūsų kariuomenė, išsekinusi **priešo** jėgas, pati perėjo į puolimą sp (ž. *sekinti*).
- 50) **Priešus** badu ir šaudymais sutramdyti KŽ (ž. *tramdyti*).
- 51) **Priešo** brovimasis į krašto gilumą buvo sulaikytas rš (ž. *brovimas*);

d) priešas gali būti įveiktas, nugalėtas (žr. 52–49 pavyzdžius):

- 52) Žirgus duos. Karius. Su jais supyškimsim¹²² **priešų** galybę B. Sruog (ž. *pyškinti*).
- 53) **Priešai** greit buvo sudoroti rš (ž. *doroti*).
- 54) **Priešą** pergalejo rš (ž. *galėti*).
- 55) Visus [**priešus**] papylėm (sutriuškinome, nugalėjome) Strn (ž. *pilti*).
- 56) **Priešus** iki vieno išguldėm sp (ž. *guldyti*).
- 57) Kulkos skynė **priešus** DŽ (ž. *skinti*).
- 58) Jau kapus ne vienas **priešas** rado, užsimojęs žemę mūsų sutrypt E. Miež (ž. *kapai*).
- 59) Kulkos pakirstas **priešo** karininkas sumojavo rankomis ir krito negyvas rš (ž. *pakirsti*);

e) rečiau priešui gali būti pasiduota:

- 60) Tu mūsų **priešams** parsiduoti sutikai rš (ž. *duoti*);

f) besiginantis gali žūti nuo priešų rankos:

- 61) Atsimink, mano mylimas broli, tu, kurs karo audroj išlikai: šičia, **priešą** atakoje puolę, krito narsūs tėvynės vaikai E. Miež (ž. *išlikti*).

Gintis nuo priešų padeda aukštos pilys (žr. 62–63 pavyzdžius), slėptis – piliakalniai (žr. 64 pavyzdį):

- 62) Ankštos ir nepatogios mūsų pilys, gintis nuo **priešų** vien pritaikintos V. Krėv (ž. *pritaikinti*).

¹²¹ LKŽ_e: *paspirginti* 5. ‘smarkiai pašaudyti’.

¹²² LKŽ_e: *supyškinti* 2. ‘sudaužyti, sunaikinti’.

- 63) *Kiekvienas priešas, geidžiąs į tą pilį įsigriauti, nulaus sau sprandą* M. Valanč (ž. įgriauti).
- 64) *Piliakalnis greičiausiai yra buvęs slėptuvinis, į kurį atbėgdavo žmonės pasislėpti nuo priešų* sp (ž. slėptuvinis).

Kai kuriuose pavyzdžiuose pabrėžiama besiginančiųjų drąsa, pasiryžimas kare, kovoje mirti (žr. 65–66 pavyzdžius):

- 65) *Mes eisime pirmoj eilėj, ir priešo kulka gal mus pasieks pirmiausia* V. Myk.-Put (ž. siekti).
- 66) *Mes klampynių, miškų nepabūgom, nebijojome priešo ugnies* sp (ž. klampynė).

Bet kokiame kare neišsiverčiama be žvalgų, kurie suteikia žinių apie priešo kovinę parengtį ir pan., pagalbos (žr. 67–70 pavyzdžius):

- 67) *Žvalgai prasismelkia į priešo užnugarį, išžvalgo visas ugniavietes, visą kovinę priešo parengtį* E. Miež (ž. žvalgyti).
- 68) *Žvalgyba ir priešo sekimas buvo sustiprinti rš* (ž. sekimas).
- 69) *Tiksliai žinias apie priešą ir vietovę paprastai duoda žvalgymas rš* (ž. žvalgymas).
- 70) *Karo vadas siunčia pirmatakų – žvalgų, kad šie patirtų priešo kariuomenės išsidėstymą* A. Mac (ž. žvalgas).

Įvardyta nuo priešo besiginanti šalis – Lietuva (ar lietuviai)

Kaip žinome, Lietuvai teko ne kartą ginti savo teritoriją nuo išorės priešų, kurie kėsinosi užgrobti Lietuvos teritoriją, apriboti lietuvių laisvę. Tačiau LKŽ_e iliustraciniuose sakiniuose rasta nedaug sakinių, kuriuose kariaujanti šalis įvardyta kaip Lietuva (ar lietuviai) (žr. 71–76 pavyzdžius):

- 71) *Baisi kova su mirtingais lietuvių tautos priešais* rš (ž. mirtingas).
- 72) *Kad lietuviai šaudytų savo strėlėmis į neatmušamus priešus, kurių čia pulkai nesuskaitomi, kaip žizdrai pajūryj* I. Simon (ž. žizdrai).
- 73) *Lietuviai pėsti ir raiti ant savo mažučių arkliukų čia puolė, čia bėgo, čia vėl grįžo ir vis viliojo priešą giliau į girią* A. Vien (ž. vilioti).
- 74) *Nemune, vai Nemunėli, upių tėve, skaidrūnėli, kiek tu priešų nuskandinai, kurie Lietuvą naikino* LTR(Brž) (ž. skaidrūnėlis).
- 75) *Priešo užnugaryje aktyviai veikė lietuvių partizanai* sp (ž. partizanas).
- 76) *Pranešime pažymima priešo užnugaryje veikiančių partizanų būrių kovinė veikla* sp (ž. kovinis).

LKŽ_e rasta sakinių, kuriuose kariaujanti pusė įvardyta kaip lietuvių etninė grupė žemaičiai. Žodyne užfiksuotuose iliustraciniuose sakiniuose atsispindi žemaičių kovojimo būdas, drąsa, nepasidavimas (žr. 77–79 pavyzdžius):

- 77) *J. Dlugošas nurodo žemaičių kovojimo būdą: suvilioję į mišką, paskui, už nukristų medžių pasislėpę, puolę priešus rš (ž. vilioti).*
- 78) *Žemaičiai nutarė geriau sudegti, negu gyvi pasiduoti į savo kerštingų priešų rankas A. Vien (ž. priešas).*
- 79) *Žemaičių, Pilėnų apgynejų, vos pusė gyvų teliko, o trečia dalis nepažeistų; priešų tačiau tebebuvo daug it skruzdžių M. Valanč (ž. žeisti).*

LKŽ_e rasti tik keli pavyzdžiai, kuriuose tame pačiame sakinyje kartu su žodžiu *priešas* įvardytas konkretus Lietuvos (ar lietuvių) priešas – kryžiuočiai ir vokiškasis grobikas (žr. 80–81 pavyzdį):

- 80) *Kryžokai dieną ir naktį pitlijo sienas Punio[je], bet visose vietose lietuviai atamušė priešą BM106 (ž. pitlyti).*
- 81) *Tarybinės armijos kardas perkirto nugarkaulį lietuvių tautos priešui – vokiškajam grobikui (sov.) sp (ž. nugarkaulis).*

Įvardytas besiginantis (kariaujantis) asmuo

LKŽ_e iliustraciniuose sakiniuose randame įvardytas kelias istorines asmenybes, kurios skirtingais laikotarpiais kariavo ir gynė Lietuvą (ar Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę) nuo priešų. Minimios šios Lietuvos istorijai svarbios asmenybės: lietuvių kunigaikštis Margiris (Margis), Lietuvos didieji kunigaikščiai Kęstutis ir Vytautas, vienas iš 1863–1864 m. sukilimo vadų Zigmantas Sierakauskas. Skaitydami LKŽ_e užfiksuotus pavyzdžius galime dar kartą įsitikinti, kad šios asmenybės narsiai gynė savo šalį, be pasigailėjimo kovėsi, viliojo priešus tolyn nuo Lietuvos ir pan. (žr. 82–88 pavyzdžius):

- 82) *Margis su stiprybe liūto skerdė priešus DŽ1 (ž. skersti).*
- 83) *Margiris, Pilėnuose stovėdamas, matė gaisrus, bet negalėjo priešų ištremti J. Balč (ž. ištremti).*
- 84) *Kęstutis tik nuviliojo priešą tolyn nuo Lietuvos rš (ž. vilioti).*
- 85) *Bet štai Vytautas valdančias ima vadžias, vakarykščiai jo priešai privengia valdono! Mair (ž. vengti).*
- 86) *Vedė Vytautas ten didžiavyrių pulkus ir priešų sulaužė puikybę Mair (ž. didžiavyris, priešas).*

- 87) Čia Vytautas Didis garsiai viešpatavo, ties Žalgiriu **priešus** nuveikęs piktus Mair (ž. viešpatauti).
- 88) Sierakauskas nedrįso pulti besitraukiančio **priešo**, nes laukė Mackevičiaus, kuris dar nespėjo V. Myk.-Put (ž. traukti).

2.2. Priešas – nedraugiškai nusiteikęs žmogus

LKŽ_e iliustracinių sakinių, kuriuose būtų tiksliai įvardytas (nebūtinai lietuvių) priešas – konkretus subjektas, kaip minėta, nėra daug. Rasti keli sakiniai su konkrečiai įvardytais priešais, tarp kurių yra konkretus žmogus (tas žmogus, ministras), tauta, įmonininkai¹²³, blaivybės vykdytojai ar net žąsinas (žr. 89–94 pavyzdžius):

- 89) *Tas žmogus buvo mirtinas mano priešas* rš (ž. mirtinas).
- 90) *Šis ministras visados buvo mano slaptas priešas, nors akyse jis man rodėsi geras* J. Balč (ž. rodyti).
- 91) *Belgų omenyj vien vyravo ta mintis, būk vokiečiai esą jų žudingi priešai* Vd (ž. žudingas).
- 92) *Betarpiskas darbininkų priešas* čia yra atskiri įmonininkai ar jų grupės rš (ž. įmonininkas).
- 93) *Didžiausi jo priešai* buvo „blaivybės vykintojai“ rš (ž. vykintojas¹²⁴).
- 94) *Mažieji vaikai, nusigandę didžiausio savo priešo žąsino, spruko į vidų, didieji nusi-taškė gatvę Žem* (ž. taškyti).

Randama sakinių (žr. 95–99 pavyzdžius), kuriuose priešas – žmogus – konkrečiai neįvardytas, bet numanomas. Iš 98 pavyzdžio aiškėja, kad priešais tampama, kai nerandama kompromiso:

- 95) *Didelių gamtos priešų labai retai pasitaiko, o nedideliais jos pažeidėjais retas ne-same* sp (ž. žeidėjas).
- 96) *Tarybinis patriotizmas yra tas šaltinis, iš kurio mūsų darbo žmonės semiasi jėgas kovoje prieš vidaus ir išorės priešus* (sov.) sp (ž. išorė).
- 97) *Tegu niekas negalvoja, jog Tarybų valstybės priešai galės mus užklupti nepasiruo-šusius* (sov.) sp (ž. klupti).
- 98) *Po ginčo jie pasidarė priešai* DŽ (ž. priešas).

¹²³ LKŽ_e: įmonininkas ‘įmonės savininkas’.

¹²⁴ LKŽ_e: vykintojas ‘kas vykina, vykdytojas’.

99) *Mirtis sulaikė abudu nenumaldomus priešus* V. Myk.-Put (ž. *priešas*).

Pasitaiko ir visai neapibrėžtų priešų, pvz.:

100) *Kas per daug galingas, tas daug turi priešų* A. Vien (ž. *per daug*).

101) *Juo žymesni yra mūsų laimėjimai, tuo klastingesnis darosi priešas* sp (ž. *klastingas*).

2.3. Priešas – tai, kas daro žalą, kenkia

Kai kuriuose LKŽ_e iliustraciniuose sakiniuose fiksuojamas žmogaus (žmonių) priešas – abstraktus reiškiny ar konkretus (negyvas) dalykas, labai nepalankus, daran-
tis žalą, kenkiantis, pavyzdžiui, likimas, laikas ir nuotolis, tikrovės pažinimas, iš-
puikimas, melas, carizmas, malonumas, degtinė (žr. 102–109 pavyzdžius):

102) *Likimas, amžinas mano priešas, nenorėjo suteikti man tos laimės* J. Balč (ž. *teikti*).

103) *Laikas ir nuotolis yra žmonių santykių priešas* rš (ž. *santykiai*).

104) *Silpnas tikrovės pažinimas – pats pikčiausias rašytojų priešas* rš (ž. *pažinimas*).

105) *Kūrybiškumo priešas – išpuikimas* rš (ž. *kūrybiškumas*).

106) *Netiesakalbingumas*¹²⁵ – didžiausias priešas, kenkėjas pačiam netiesakalbiui rš
(ž. *tiesakalbingumas*).

107) *Carizmas buvo mirtinis liaudies priešas* (sov.) rš (ž. *mirtinis*).

108) *Mano ginklai nukreipti prieš pagrindinį priešą – prieš gyvulišką, vartotojišką ir,
deja, galingą principą: gyvenimas – malonumas* J. Marcin (ž. *vartotojiškas*).

109) *Jo didžiausias priešas – degtinė* DŽ (ž. *priešas*).

LKŽ_e pasitaiko sakinių, kuriuose minimas abstraktaus reiškinio (pvz., moks-
lo, pažangos ir kt.) ar konkretaus (ne)gyvo dalyko (pvz., sodų, lėktuvo) prie-
šas – paviršutiniškumas, nacionalizmas, biurokratizmas, šaltis, apledėjimas
(žr. 110–114 pavyzdžius):

110) *Paviršutiniškumas yra mokslo priešas* sp (ž. *paviršutiniškumas*).

111) *Nacionalizmas yra marksizmo priešas* (sov.) sp. (ž. *priešas*).

112) *Vienas žiauriausių mūsų pažangos priešų yra biurokratizmas* rš. (ž. *priešas*).

113) *Šaltis – svarbiausias sodų priešas* rš. (ž. *priešas*).

114) *Šiauriniuose rajonuose skraidantys lėktuvai anksčiau susidurdavo su pavojingu
priešu – apledėjimu* sp (ž. *ledėjimas*).

¹²⁵ LKŽ_e: *tiesakalbingumas* ‘tiesos kalbėjimas’.

2.4. Priešas – priešingų įsitikinimų žmogus ar žmonės

LKŽ_e rasti keli sakiniai, kuriuose pavartotas terminas *liaudies priešas*. Primintina, kad *liaudies priešas* „sovietinėje terminijoje – asmuo, kovojantis su sovietų valdžia ar bent atvirai jai nepritariantis, dažnai tik dėl to kaltinamas“ (VLE_e)¹²⁶ (plačiau žr. p. 170, 181). Liaudies priešai, remiantis LKŽ_e užfiksuotais pavyzdžiais, siekė išjuodinti, diskredituoti, o partija¹²⁷ juos (liaudies priešus) triuškino ir pan. (žr. 115–117 pavyzdžius):

- 115) *Liaudies priešai siekė išjuodinti, diskredituoti geriausius tos tautos klasikinio palikimo atstovus* (sov.) rš (ž. juodinti).
- 116) *Partija sutriuškino mirtinus liaudies priešus* (sov.) sp (ž. mirtinas).
- 117) *Pašalinti iš kooperacijos eilių visas gobšias visuomenės atmatas bei liaudies priešus* (sov.) sp (ž. gobšus).

LKŽ_e yra užfiksuota pavyzdžių, kuriuose minimas bendras priešas:

- 118) *Ikirevoliuciniiais metais bolševikų partija jau telkė visų Rusijos tautybių darbo žmones bendrai kovai prieš bendrą priešą* sp (ž. ikirevoliucinis).
- 119) *Ilgį priespaudos metai sujungė mūsų tautas į geležinę kovotojų prieš bendrą priešą kohortą* rš (ž. kohorta).

Randama ir tokių pavyzdžių, kurie atspindi LKŽ_e (savi)cenzurą – apie kai kuriuos priešus, kurie neatitiko oficialių ideologinių įsitikinimų, sovietmečiu buvo pavojinga (arba neleista) kalbėti. Pateikti pavyzdžiai (ypač 120–121) atspindi to meto „primetamus“ ideologinius įsitikinimus:

- 120) *Bažnyčios priešai pranešdinėjo popiežystei galą* Gmž (ž. nešdinėti).
- 121) *Ordino agentai, popiežiaus ir imperatoriaus remiami, Vakarų Europoje skelbė, jog Lietuva tebesanti pagoniška, jog lietuviai esą tikri saracėnai bei krikščionybės priešai ir t. t.* rš (ž. saracėnai).
- 122) *Tais laikais, siuntinėdami rašinėlius į „Varpą“, dėdavome kuo įvairiausias slapyvardes, kad priešas manytų, jog rašytojų būrys yra didžiausias Pt* (žr. slapyvardė).

¹²⁶ Plačiau žr. VLE_e: <https://www.vle.lt/straipsnis/liudies-priesas/>.

¹²⁷ Turima omenyje komunistų partija.

2.5. Priešas – kas ką smerkia, laiko žalingu, blogu

Žodyno tekste rasti keli iliustraciniai sakiniai, kuriuose kalbama apie tai, kas yra smerkiama, laikoma žalingu, blogu, pavyzdžiui, piniginiai žaidimai, rūkymas:

123) *Aš esu visokių piniginių žaidimų priešas* rš (ž. *piniginis*).

124) *Rūkymo priešas* DŽ (ž. *priešas*).

2.6. Priešo ir draugo priešprieša

Kaip atskiras pogrupis išskirti tokie LKŽ_e užfiksuoti sakiniai, kuriuose akivaizdi priešo ir draugo priešprieša. Tokių sakinių žodyne yra nemažai.

Mąstymas priešpriešomis ir jų gausumas glūdi pačiose pasaulio kūrimo ištakoje, kai į pasaulį buvo žvelgiama kaip į dviejų priešingų polių, priešingų pradų vienovę (Vėlius 1983: 10). Priešpriešų pavyzdžių galima pateikti ne vieną, plg.: žemė ir dangus, gyvenimas ir mirtis, meilė ir neapykanta, draugas ir priešas ir t. t. (daugiau žr. AŽ_e). Atrodytų, kad šie priešingi poliai yra toli vienas nuo kito, tačiau, kaip rodo gyvenimas, taip nėra.

Kalbant apie priešo ir draugo priešpriešą pasakytina, kad priešo ir draugo santykis priklausomai nuo įvairių aplinkybių (tiek vidinių, tiek išorinių) gali pasikeisti akimirksniu arba gali pasikeisti požiūrio į draugystę vertinimas. Tai rodo ir LKŽ_e rastas sakiny, kuriame užfiksuota, kad tik laikas gali parodyti, kas subjektai yra vienas kito atžvilgiu – priešai ar draugai:

125) *Ar mes esame draugai, ar priešai, ateitis turi dar parodyti, vokietai V. Krėv* (ž. *parodyti*).

Tais atvejais, kai norima pabrėžti subjekto neapibrėžtumą, svetimumą ar abejingumą jo atžvilgiu, pasiremiamą priešo ir draugo opozicija kaip visiškai priešingomis sąvokomis:

126) *Tiesa, Grėtė ne priešas, bet ir ne draugė Karalienei, ji svetima, tokia svetima, kaip ir pirmą dieną po Viliaus vedybų I. Simon* (ž. *svetimas*).

Taip pat LKŽ_e randama sakinių, kuriuose minimas subjektas, kadaise buvęs draugas, lengvai galintis virsti priešu, arba tiesiog gali pasikeisti jo, kaip (ne)draugo, traktavimas:

- 127) *Geriausiai savo bičiulį žmonės išranda pikčiausiu priešu* J. Jabl (ž. 1 rasti).
 128) *Jei nepanorėjo paklausti manęs geruoju, kaip draugo, aš jį priversiu varu, kaip priešas!* V. Krėv (ž. varu).

Gindamas savo nuomonę, šeimą, teises, kovodamas dėl išlikimo ir pan., subjektas gali grumtis ne tik su priešais, bet ir su draugais:

- 129) *Visą amžių besigrumdamas su priešais ir draugais, pats pavargau ir kitus išvarginau* V. Krėv (ž. varginti).
 130) *Kas mano rankoj, tai mano, nors tai būtų ne priešo, bet draugo kalavijas* V. Krėv (ž. ranka).

Priešo ir draugo opozicija atsispindi ir lietuvių liaudies posakiuose, pateiktuose LKŽ_e:

- 131) *Draugui – meilę skaisčiau, priešui – kietą rūtį privalai nešioti savo širdyje* rš (ž. kietas).
 132) *Pusryčius suvalgyk pats, pietus pasidalink su draugu, o vakarienę atiduok priešui* rš (ž. valgyti).
 133) *Skolindamas – draugas, atiduodamas – priešas* TŽIII375 (ž. skolinti).
 134) *Kvailas draugas už priešą pavojingesnis* TŽV600 (ž. kvailas).

APIBENDRINIMAS

Išanalizavus LKŽ_e rastus iliustracinius sakinius, kuriuose pavartota leksema *priešas*, susidėlioja toks priešo vaizdinys.

Priešas LKŽ_e pirmiausia yra nedraugiška, užpuolusi kitos (dažnai neįvardytos) šalies kariuomenė, kurios veiksmai puolamos (ar užpultos) šalies atžvilgiu yra stereotipiniai: iš pradžių ruošiamasi kovai, vėliau organizuojamas ir pradedamas puolimas, o puolimo atomazga yra pralaimėjimas, mirtis arba laimėjimas (krašto, šalies užvaldymas). Kartais LKŽ_e iliustraciniuose sakiniuose pabrėžiama, kad priešas yra gudrus, piktas, išpuikęs, jo pajėgos yra didesnės, o ginkluotė geresnė. Besiginančios nuo priešo šalies veiksmai kariaujant taip pat yra gana nuspėjami ir stereotipiniai: ruošiamasi kovai, pradedamas puolimas, puolimo atomazga yra laimėjimas, mirtis arba pasidavimas. Aiškėja, kad besiginantis nuo priešo yra drąsus, narsus, priešui nepasiduodantis, jam negailestingas. Pastarasis būdo bruožas besiginantįjį, regis,

susieja su puolančiuoju. Retai, kalbant apie besiginančią nuo priešo šalį, LKŽ_e iliustraciniuose sakiniuose įvardijama Lietuva (ar lietuviai). Konkretus Lietuvos (ar lietuvių) priešas taip pat įvardijamas labai retai.

Priešas gali būti nedraugiškai nusiteikęs žmogus (tauta) ar gyvūnas; tai, kas daro žalą, kenkia žmogui (pvz.: laikas, nuotolis, išpuikimas) ar abstrakčiam reiškiniui, konkrečiam objektui (pvz.: paviršutiniškumas – mokslo priešas, šaltis – sodų priešas). Priešas gali būti ir priešingų įsitikinimų žmogus ar žmonės (pvz.: liaudies priešas, bažnyčios priešas). Taip pat priešas yra tas, kas ką smerkia, laiko žalingu, blogu (pvz.: jis yra piniginių žaidimų, rūkymo priešas).

LKŽ_e iliustraciniuose sakiniuose akivaizdi priešo ir draugo opozicija, ir santykis tarp jų gali pasikeisti akimirksniu (priklausomai nuo vidinių ir išorinių veiksnių) arba gali pasikeisti požiūrio į draugystę traktavimas.

Kaip matyti, LKŽ_e iliustraciniuose sakiniuose konkretus priešas (ypač kalbant apie kitos šalies kariuomenę) nėra įvardijamas. Tai gali lemti LKŽ_e (savi)cenzūra, to meto „politinis korektiškumas“, neleidžiantis aiškiai apibrėžti priešo. Be to, žodis *priešas* ir semantiškai, ir emociškai yra stiprus, todėl galbūt vengiama priešą įvardyti garsiai ir konkrečiai, kalbėti apie neįvardytą, bet visiems žinomą priešą yra saugiau. Žinoma, reikėtų turėti omenyje, kad LKŽ_e iliustraciniai sakiniai yra pateikti be konteksto, o pačiame šaltinyje (ar gyvo žmogaus pasakojime) priešas galėjo būti įvardytas, tik neminimas konkrečiame į LKŽ_e įtrauktame iliustraciniame sakinyje.

3. PRIEŠO VAIZDINYS MODERNIOSIOS TAPATYBĖS IDEOLOGINIO NARATYVO TEKSTYNE

MTINT ieškota visų leksemos *priešas* pavartojimo atvejų. Rasti 409 pavyzdžiai, iš jų analizuojami 39¹²⁸. Dauguma pavyzdžių (326 pavyzdžiai) yra iš 1945–1962 m.

¹²⁸ Dalies pavyzdžių atsisakyta, nes spaudoje minimas ne Lietuvos, lietuvio (-ės) priešas (-ai), o, pvz., Italijos, Anglijos, Latvijos ir kt. priešas (-ai). Taip pat nemažai pavyzdžių užfiksuota su prl.

laikotarpio, mažiau (51 pavyzdys) iš 1928–1930 m. ir mažiausiai (32 pavyzdžiai) iš 1992–1998 m. laikotarpio.

3.1. 1928–1930 m. laikotarpis

Šio laikotarpio MTINT pavyzdžių su leksema *priešas* nėra daug. Rasti pavyzdžiai daugiausia susiję su istoriniu kontekstu ir apie priešus kalbama valstybės (ne asmens) lygmeniu.

Įvardytas priešas – Lenkija

Sudėtingus Lietuvos ir Lenkijos santykius atspindi to meto spauda – apie Lenkiją kalbama kaip apie buvusį priešą (minimas Vytauto Didžiojo valdymo laikotarpis, konkrečiau – vainikavimas) ir apie esamą priešą (Vilniaus aneksavimo laikotarpis):

- 1) *Buvo surengta lėktuvų paradų ir apgailėta, kad visa tai turėjo įvykti ne Vilniuj, bet „laikinoj“ sostinėj Kaune. Apie Lenkiją kalbėta tiktai, kaip apie dabartinį priešą, kuris užgrobė Vilnių, ir apie priešą prieš 500 metų, kuriam išdavikai pardavė Lietuvą po Vytauto mirties.*
- 2) *Dlugošas¹²⁹ nemini Vytauto įpėdinių kovų su naujais Lietuvos priešais, Dlugošo tautiečiais [lenkais – įterpta autorės], kurie pakeitė vokiečius. Pasikeitė vieny ir kitų Lietuvos priešų kovos būdai, bet jų siekimai pasiliko tie patys – pavergti Lietuvą. Tokiu būdu Dlugošo liudijimus reikia perkošti per istorinės kritikos koštuvą.*
- 3) *Vainikavimas, kaip rodo istorija, negalėjo skirtu laiku įvykti, nes tai sutrukdė mūsų priešas – Lenkija, jau tuomet sudariusi personalią uniją su Lietuva, ryždamasi ją pamažu visai pagrobti. Vainikavimas buvo atidėtas tolimesniam laikui, bet nelaboji mirtis spalio mėnesio 27 dieną išplėšė mums mūsų didvyrį [...].*

Iš pavyzdžių aiškėja ir Lenkijos ketinimai – užgrobti ne tik Vilnių, bet ir visą Lietuvą:

- 4) *1920 m. Lenkija nesidrovi laužyti savo tarptautinėje sutarty padėto parašo smurtu ir bjauriausiu vylium inscenuodama sukilimo komediją, antru kartu pagrobti*

ir prv. priešais.

¹²⁹ Janas Dlugošas (1415–1480) – lenkų istorikas, diplomatas (plačiau žr. VLE_e: <https://www.vle.lt/straipsnis/jan-dlugosz/>).

Vilnių ir būtų pagrobusi visą Lietuvą, jei ne lietuvių rimtas pasipriešinimas ir didžiųjų valstybių spaudimas. Laikydama savo naguose Vilnių, Lenkija ir toliau tyko kaip čia pagrobtų Kauną. Atsiranda Plečkaitis, ar kitas koks savo tėvynės priešas – lenkai tuojau pradeda su juo derybas, kad pagrobtų visą Lietuvą.

Rastas pavyzdys, iš kurio matyti galimas Lietuvos ir Lenkijos santykių atšilimas, plg.:

- 5) *Girdi, nors Lietuvos oficiozas ir rašęs, kad Lietuvos santykiuose su Lenkija nėra jokių permainų, tačiau Lietuvos ir Latvijos prekybos sutartis esąs realus faktas, rodo, kad Lietuvos santykiuose su Lenkija įvyksią pagerėjimą, nes Lietuva, susiartindama su Lenkijos draugais, negalės jau būti taip griežta savo antilenkiškoje politikoje. „Galima tikėtis, – pareiškia „Polsk. Zbr.“, – kad Lietuvos susiartinimas su mūsų draugais leis mums ateity visai išbraukti Lietuvą iš mūsų priešų skaičiaus. Mūsų draugų draugai nekils prieš mus.*

Neįvardytas priešas

MTINT rasta pavyzdžių, kuriuose minimas Lietuvos¹³⁰ priešas nėra konkrečiai įvardytas, tačiau jis galingas (žr. 6 pavyzdį), siekiantis Lietuvą pažeminti (žr. 7 pavyzdį), su priešu kovojama įvairiais būdais, ne tik ginklu, jėga, bet ir platinama literatūra (žr. 8–9 pavyzdžius):

- 6) *Bet maža, turinti ant pačios savo galvos galingą priešą, Lietuva negali sau leisti tokio liuksuso, nestatant savo gyvybės pavojun.*
- 7) *Todėl visos užsieniuose skleidžiamos pramanytos žinios apie Lietuvą ir jos dabartinę tvarką yra tik sąmoningų mūsų tautos ir valstybės priešų darbas. Tik jiems vieniems yra naudinga Lietuvą be jokios kaltės pasaulio akyse pažeminti.*
- 8) *Ši kovos priemonė savu metu daug padėjo priešams nuveikti. Instruktoriai persirengę vykdavo į priešų pusę, ten platino atsišaukimus, informavo piliečius, organizavo būrius prieš okupantus.*
- 9) *Su didžiausiu slaptumu per frontą ji [literatūra – įterpta autorės] buvo vežama į priešų kariuomenę. Ne vienas instruktorius pažiūrėjo ir mirčiai į akis.*

¹³⁰ Ne visuose pavyzdžiuose konkrečiai įvardyta Lietuva.

3.2. 1945–1962 m. laikotarpis

Iš MTINT rastų pavyzdžių matyti, kad 1945–1962 m. laikotarpis įvardijant priešą nėra vienalytis. Antrojo pasaulinio karo metais spaudoje fiksuoti sakiniai, kaip ir galima tikėtis, daugiausia susiję su karo kontekstu, t. y. priešas konkrečiai įvardijamas, su juo yra kovojama ir pagaliau jis nugalimas (ypač tai matyti iš 1945 m. spaudos). Vėlesnio laikotarpio pavyzdžiuose (maždaug nuo 1945 m.) priešas yra pasikeitęs, t. y. priešu vadinamas tas, kas abejoja įsigalėjusia santvarka, komunizmu ir pan.

Praradusi nepriklausomybę Lietuva, kaip valstybė, MTINT rastuose pavyzdžiuose beveik neegzistuoja. Spaudoje dažniausiai minimi Sovietų Sąjungos (automatiškai ir Lietuvos) priešai.

Įvardytas Sovietų Sąjungos (ir Lietuvos) priešas

Kaip rodo MTINT rasti pavyzdžiai, minimu laikotarpiu Sovietų Sąjungos priešai automatiškai yra ir Lietuvos (lietuvių tautos) priešai. Tai vokiečiai grobikai, hitlerininkai, fašizmas, fašistiniai grobikai, fašistiniai užkariautojai ir kt., kurie buvo bendromis jėgomis sutriuškinti, nugalėti (žr. 10–14 pavyzdžius):

- 10) *Visi šie žymūs lietuvių rašytojai vienu balsu šaukė, jog gražiausias ir amžinas lietuvių tautos **priešas** buvo ir yra vokiečiai grobikai, jog svarbiausia lietuvių patriotinė pareiga būti pasirengusiems stoti su jais į lemiamą kovą.*
- 11) *Pakėlusi pagrindinę kovos prieš hitlerininkus našta, tarybinė liaudis teisėtai didžiuojasi tuo, kad jos sudėtos didžiulės aukos ant tėvynės aukuro nenuėjo veltui, kad nematytos žmonijos istorijoje kautynės pasibaigė lemiamu **priešo** sutriuškinimu.*
- 12) *Didžiulėmis pastangomis ir sunkiomis aukomis buvo sutvirtinta mūsų tautų draugystė kovoje prieš bendrą **priešą** – fašizmą.*
- 13) *Socialistinė santvarka įrodė savo didžiulę, neįveikiamą jėgą. Tėvynės karas prieš fašistinius grobikus, pasibaigęs visišku **priešo** sutriuškinimu, su nematyta jėga patvirtino draugo Stalino žodžius, kad socializmas ir demokratija – nenugalimi.*
- 14) *Mūsų šalies tautos užjautė jūsų kančioms ir aukoms tiek Didžiosios Spalio revoliucijos metu, tiek ir po jos, ypač Antrojo pasaulinio karo metu, kovoje prieš fašistinius užkariautojus, kurie buvo mūsų bendri **priešai**.*

Priešas nugalėtas

Iš MTINT pavyzdžių matyti, kad 1945 m. spaudoje vyravo pergalės retorika, pvz.: „įžūlus ir niekšiškas priešas, užpuolęs mūsų šventąją žemę“ (žr. 15 pavyzdį), „mylimą sostinę Maskvą“ (žr. 18 pavyzdį) buvo nugalėtas, sutriuškintas. Pergalę pranašavo „genialusis vadas“ Stalinas (žr. 15, 17 ir 18 pavyzdžius):

- 15) *Draugas Stalinas, genialiai numatydamas įvykius, nurodė, kad įžūlus ir niekšiškas priešas, užpuolęs mūsų šventąją žemę, bus sutriuškintas. Jis nurodė visai liaudžiai kelią į pergalę, įkvėpė didžiausią pasitikėjimą mūsų teisingaus reikalo triumfu.*
- 16) *Kitame bare vyresnysis seržantas Pustovarovas durtuvų susirėmime sunaikino penkis vokiečius ir pačiupo du kulkosvaidžius. Eilinis Osiukevičius stoji į mūsų priešų kareivių grupę ir rankinio kulkosvaidžio ugnimi sunaikino 17 hitlerininkų.*
- 17) *Tarybinių žmonių didvyriškumas, Raudonosios Armijos didvyriškumas, mūsų karvedžio didvyriškumas stovėjo grobikų kelyje. Prie Maskvos įvyko pirmosios didžiosios kautynės, kuriose priešas turėjo savo pirmąjį stambiausią pralaimėjimą šiame kare. Su draugo Stalino vardu lūpose kovojo, pakėlė trūkumus, įveikė atrodžiusius neįveikiamais sunkumus tarybiniai žmonės fronte ir užnugaryje.*
- 18) *Genialusis vadas su nepaprastu ryžtingumu ir išmintingumu vadovavo Maskvos gynybai. Priešas buvo toli nublokštas nuo mūsų mylimos sostinės prieigų, o po to, jo vadovaujama Raudonoji Armija eile smūgių palaužė hitlerinės Vokietijos nugaraulį. TSRS Aukščiausiosios Tarybos įsakai – pelnyta dovana išmintingajam Stalinui.*

MTINT galima rasti vieną kitą pavyzdį, kuriame minima lietuvių tauta, kuri, beje, kartu su kitomis tarybinėmis tautomis padėjo sutriuškinti priešą:

- 19) *Drauge su visomis tarybinėmis tautomis nemažą indėlį į priešų sutriuškinimą įnešė ir lietuvių tauta.*
- 20) *Fronte kovinius veiksmus vykdė lietuviškojo junginio kovotojai, priešų užnugaryje fašistus traukino lietuvių partizanų būriai.*

Įvardytas priešas – kas abejoja įsigalėjusia santvarka, socializmu, komunizmu ir pan.

Prasidėjus sovietinės okupacijos ir Lietuvos sovietizacijos laikotarpiui, MTINT galima rasti propagandinės retorikos sakinių, kuriuose lietuvių tautai žadamas „šviesus

kelias į laimingą ateitį“ (žr. 21 pavyzdį) arba minimi jau įvykę „milžiniški pasikeitimai“ (žr. 22 pavyzdį), kurių nepastebi tik tautos priešai:

- 21) *Dabar, kai pergalė galutinai laimėta, kai išnaudotojams žlugo bet kokios viltys atstatyti savo privilegijuotą padėtį, kai prieš lietuvių tautą atsiveria šviesus kelias į laimingą ateitį, tauta trokšta sugrąžinti į dorą kelią visus tuos, kuriuos **priešas** apgaule ir smurtu įkinkė į pragaištingą veiklą.*
- 22) *Štai ir jūsų kolūkyje žymiai pakilo kultūrinis valstiečių lygis, jūs pasistatėte gražią mokyklą, kurioje mokote savo vaikus. Tik lietuvių tautos **priešai** ir visiškai neišmanėliai gali nematyti tų milžiniškų pakitimų, kurie įvyko mūsų gyvenime pastaraisiais metais.*
- 23) *Šiandien visi tie krupavičiai, škirpos, plechavičiai, karveliai, lozoraičiai ir kiti panašūs darbo žmonių **priešai** tiesiog siunta iš pykčio, kad lietuvių tauta sėkmingai kuria naują gyvenimą, kad ji puikiausiai tvarkosi be kapitalistų, be dvarininkų ir buožių. Didžiausią pyktį sukelia mūsų **priešams** neišardoma mūsų šalies tautų draugystė.*

Šiuo laikotarpiu priešais vadinami tie, kas abejoja įsivyravusia santvarka, tautų draugyste, komunizmu, taika ir socializmu (žr. 24–27 pavyzdžius):

- 24) *Štai kodėl jie stengiasi apšmeižti mūsų santvarką, apjuodinti naujus, tikrai broliškus santykius, kurie užsimezgė tarp socialistinės stovyklos tautų. **Priešai** labai norėtų išjudinti idėjines mūsų liaudies pozicijas, jos įsitikinimą pasirinkto kelio teisingumu, komunizmo triumfu. Tačiau šie mėginimai pasmerkti žlugti.*
- 25) *Taikos ir socializmo **priešai** dėjo dideles viltis į konfliktą, kuris buvo kilęs tarp Tarybų Sąjungos ir Jugoslavijos, manydami, kad jiems pavyks sukurstyti priešišką tarp mūsų šalių tautų. Ciniškai ir atvirai jie kalbėjo – tai, kas įvyko Jugoslavijos ir Tarybų Sąjungos santykiuose, gali būti ir santykiuose tarp kitų socialistinių šalių.*
- 26) *Mūsų laimėjimai dideli. Kad ir kaip šmeižtų mus **priešai**, jiems nepaneigti to, ką stato tarybinio žmogaus darbšti ranka, ką sukuria jo šviesus protas. Naujos milžiniškos statybos, naujos galingos elektrinės, auksinių javų jūros anksčiau nenaudotose žemėse aiškiai rodo, kad mes siekiame taikos, kuriame laimingą, šviesų gyvenimą.*
- 27) *Baigdamas savo kalbą, N. S. Chruščiovas sako: – Ko bijo dabar marksizmo-leninizmo **priešai**, buržuaziniai teoretikai, imperialistiniai vadeivos? Jie bijo, kad kasmet stiprėja Tarybų socialistinė valstybė ir visa socialistinė stovykla, kad Tarybų Sąjungoje nepaliaujamai kyla liaudies gyvenimo lygis, kuo džiaugiasi ir didžiuojasi visų šalių darbo žmonės.*

Liaudies priešas

Iš MTINT rastų 1945–1962 m. laikotarpio pavyzdžių aiškėja, kaip buvo kovojama su vadinamaisiais *liaudies priešais* (dar žr. p. 161, 181) – jie išaiškinami (žr. 28 pavyzdį), sustiprinamas budrumas (žr. 28–29 pavyzdžius), skiepijama neapykanta (žr. 30–31 pavyzdžius) ir pan.:

- 28) *Lygiai taip pat kalbėjo ir LLKJS Utenos apskrities komiteto sekretorius drg. L. Bakutis, jis tik tarp kitko paminėjo apie neleistiną budrumo stoką Utenos komjaunimo organizacijoje, kai net į komjaunimo aparatą buvo įsibrovę **liaudies priešai**. Žinoma, jie dabar išaiškinti.*
- 29) *Kiekvieno tarybinio piliečio, kiekvieno dorą žmogaus, kuriam rūpi gimtosios Lietuvos spartesnis suklestėjimas, kuriems brangi yra savo tauta, kuris myli Tėvynę – pareiga sustiprinti budrumą prieš **liaudies priešus**.*
- 30) *Kirovas buvo nesutaikomas kovotojas dėl Lenino-Stalino reikalo, dėl komunizmo reikalo. Jis buvo negailestingas partijos **priešams** ir masėse skiepijo neapykantą **liaudies priešams**.*
- 31) ***Liaudies priešai**, mėginą sutrukdyti ar pakenkti krašto atstatymui, susilauks liaudies neapykantos ir rūsčios tarybinių įstatymų bausmės.*
- 32) *Šios tarybos, aršiausių darbo **liaudies priešų** lizdai, turėjo atrinkti uoliausius fašistinės valdžios sėbrus iš buožių bei miesto buržuazijos tarpo kandidatams į seimo narius.*
- 33) *Mūsų **liaudies priešai**, nurodo partijos Centro komitetas savo nutarime, norėjo, pasinaudodami nacionalistiniais jausmais, priešpastatyti mūsų jaunimą mūsų išvadotojai – Tarybų Sąjungai.*
- 34) *Tos apylinkės vykdomojo komiteto pirmininku ilgą laiką buvo **liaudies priešas** Zavatovskis, palaikęs ryšius su lenkiškai vokiškaisiais nacionalistais.*

3.3. 1992–1998 m. laikotarpis

Šio laikotarpio MTINT pavyzdžių su leksema *priešas* nėra daug. Lyginant su ankstesniais laikotarpiais pasakytina, kad priešų samprata yra pasikeitusi. Daugiausia rasta pavyzdžių, kuriuose minimas nepriklausomybės priešas (žr. 35–37 pavyzdžius). Ir tai visiškai suprantama nagrinėjant šį – Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo – laikotarpį:

- 35) *Jau tampa tradicija, kai Lietuvai iškilios šventės ar datos išvakarėse itin į dešinę nutolusios jėgos ima pūsti įvairių pavojų ugnį. Paklašius jų, tautos ir nepriklausomybės priešai tik ir tyko švenčių, kad iškrėstų kokią kiaulystę ar sunaikintų Lietuvą.*
- 36) *Patvirtinta sena tezė, kad visos mūsų nesėkmės kyla tik dėl nepriklausomybės priešų, kurių visur knibžda.*
- 37) *Kaip rašo jau minėtas, beje, politinis kalinys Liudas Dambrauskas: „LDDP vadovus laikyti mūsų Respublikos priešais gali tik tie, kurie arba dreba dėl vietos prie valdžios lovio, prisibijodami būsimų rinkimų, arba sąmoningai KGB yra įtaigaujami veikti Lietuvos nepriklausomybės priešų naudai pagal seną principą – skaldyk ir valdyk“.*

Atkūrus nepriklausomybę Lietuvai reikia tinkamos kariuomenės, kuri būtų ir rimtas priešas, ir sąjungininkas (žr. 38 pavyzdį), taip pat reikia draugų ir priešų, kurie nebūna maži (žr. 39 pavyzdį):

- 38) *Kilus pavojui, Lietuva galėtų turėti karinėse pajėgose apie 300 000 žmonių. Jei jie būtų tinkamai parengti, tinkamai ginkluoti, aukštos moralės ir vadovautysi stipriais patriotiniais jausmais, tai būtų ir rimtas priešas, ir geras sąjungininkas. Tokios parengties pasiekti nelengva, bet nėra neįmanoma.*
- 39) *Diplomatija mus moko būti pasirengusius bet kokiems netikėtumams ir jų atveju rasti šaliai palankiausių išeitį. Be abejo, mums reikalingi sąjungininkai, mums reikalingi draugai, o draugai ir priešai niekada nebūna maži.*

APIBENDRINIMAS

1928–1930 m. laikotarpio MTINT pavyzdžių su leksema priešas nėra daug. Rasti pavyzdžiai daugiausia susiję su istoriniu kontekstu ir apie priešus kalbama valstybės lygmeniu. Sudėtingus Lietuvos ir Lenkijos santykius atspindi ir šio meto publicistika – apie Lenkiją kalbama kaip apie buvusį ir kaip apie esamą priešą. MTINT taip pat rasta pavyzdžių, kuriuose priešas nėra konkrečiai įvardytas, tačiau pažymima, kad jis galingas, siekiantis Lietuvą pažeminti ir pan.

1945–1962 m. laikotarpiu priešas yra skirtingas. Antrojo pasaulinio karo metais publicistikos tekstuose fiksuoti sakiniai daugiausia susiję su karo kontekstu, t. y.

priešas konkrečiai įvardijamas – tai vokiečiai grobikai, hitlerininkai, fašizmas, fašistiniai grobikai ir pan. Su priešu yra kovojama ir pagaliau jis nugalimas.

Praradusi nepriklausomybę Lietuva, kaip valstybė, MTINT rastuose pavyzdžiuose beveik neegzistuoja. Spauldoje dažniausiai minimi Sovietų Sąjungos priešai – tie, kas abejoja įsigalėjusia santvarka, komunizmu ir pan. Neretai vartojama ir sąvoka *liaudies priešas*. Prasidėjus sovietinės okupacijos ir Lietuvos sovietizacijos laikotarpiui dažna propagandinė retorika. MTINT randama pavyzdžių, kuriuose lietuvių tautai žadamas šviesus kelias į laimingą ateitį.

1992–1998 m. laikotarpio pavyzdžių nėra daug. Lyginant su ankstesniais laikotarpiais pasakytina, kad čia priešų samprata yra pasikeitusi – priešų vadinamas tas, kas nepritaria, priešinasi nepriklausomybei.

4. PRIEŠO VAIZDINYS DABARTINĖS LIETUVIŲ KALBOS TEKSTYNE

DLKT rasta apie 10 000¹³¹ sakinių, kuriuose pavartota leksema *priešas*. Čia analizuojami 148 pavyzdžiai.

Pasižiūrėkime, koks priešų vaizdinys fiksuojamas DLKT – kas yra tas priešas, kokie jo požymiai, veiksmai išryškunami kaip svarbiausi ir pan.

4.1. Priešas – puolančios šalies kariuomenė

DLKT, kaip ir LKŽ^e, rasta pavyzdžių, kuriuose fiksuojama kova su priešu – nedraugiška, užpuolusia kitos šalies kariuomene. DLKT, kaip ir LKŽ^e, užfiksuotuose sakiniuose kariuomenė atsiskleidžia per atliekamus veiksmus ir dažnai nėra įvardyta, kokiai konkrečiai šaliai minima kariuomenė priklauso.

¹³¹ Paminėtina, kad ne visi pavyzdžiai, kuriuose minima leksema *priešas*, yra susiję su Lietuva, lietuviais. Taip pat pasitaiko prv. ir prl. *priešais* pavartojimo atvejų. Todėl *priešų* analizei atrinkta apie 150 DLKT pavyzdžių.

4.1.1. Puolančios šalies kariuomenės veiksmai kariaujant

Remiantis DLKT pavyzdžiais, galima paminėti tokius puolančios šalies kariuomenės veiksmus kariaujant, pvz.: atakuoti (žr. 1 pavyzdį), sekti (žr. 2 pavyzdį), sėlinti (žr. 3 pavyzdį), šaudyti ((ne)taikliai, iš pasalų) (žr. 4–6 pavyzdį), trauktis (žr. 7 pavyzdį) ir kt.:

- 1) *Priešų antpuolis prasidėjo stovyklos užnugaryje, todėl tie, kas žengė priekyje, nepatikėjo, jog kilo mūšis.*
- 2) *Jokiu būdu negalima tokioje vietoje nakvoti dvi naktis iš eilės, nes partizanus priešas jau gali būti susekęs.*
- 3) *Kadangi tiek „diversantai“, tiek „apsauga“ vieni kitų atžvilgiu stengėsi būti geranoriški, ne visada „pastebėdavo“ sėlinantį priešą, operacijos sėkmę lėmė dieną vykdyta aktyvi gamyklos žvalgyba.*
- 4) *Šūviai priešų pusėje vis retėjo.*
- 5) *Paslaptingas, beveidis, gerai užsimaskavęs priešas iš pasalų šaudo taikliai, ir dažniausiai jo šūvis būna mirtinas.*
- 6) *Laimė, kad priešų kareiviai buvo prasti šauliai.*
- 7) *Nors jie dar visą laiką šaukė „vperiod“, tačiau iš tolstančių balsų supratom, kad priešas traukiasi.*

4.1.2. Besiginančios nuo priešų šalies veiksmai kariaujant

Dažnai DLKT rastuose pavyzdžiuose konkrečiai neįvardyta nuo priešų besiginanti (drąsi (žr. 13, 15 pavyzdžius), išsverminga (žr. 9 pavyzdį), stipri (žr. 18 pavyzdį), gebanti numatyti (žr. 14 pavyzdį) ir pan.) šalis. Tačiau galima išskirti jos veiksmus kariaujant, pvz.: iš pradžių ruošiamasi kovai su priešų (žr. 8 pavyzdį), jo yra laukiama (žr. 9 pavyzdį), pasiseka, jei žinomas priešų veiksmų planas (žr. 10 pavyzdį), vėliau priešas gali būti puolamas (į jį leidžiamos torpedos, baterijos smūgiais retinamos jo gretos) (žr. 11–13 pavyzdžius), priešų pajėgos gali būti įvairiais būdais stabdomos (žr. 14 pavyzdį), priešas gali būti nugalėtas (žr. 15 pavyzdį) arba gali būti priimtas sprendimas trauktis (žr. 16 pavyzdį), kovoje su priešų dažnai praverčia žvalgai (žr. 17 pavyzdį) ir, žinoma, ginklai, šaudmenys, apranga ir pan. (žr. 18 pavyzdį):

- 8) *Štabas ėmėsi energingai ruošti gynybą nuo galimo priešų puolimo.*
- 9) *[...] kariuomenės judėjimą, etmonas nedelsiant įsakė savo kariams rikiuotis, ir šie net naktį, merkiant lietui, išsisavė valandas stovėdavo laukdami priešų.*

- 10) [...] staiga išsiaiškina, kad generolo informacija buvo teisinga ir užtektinai išsami: generolui buvo žinomas netgi **priešo** veiksmų planas.
- 11) Iki ryto supylė pylimą sulig **priešų** įtvirtinimais ir įrėngė labai patogią aikštelę **priešui** apšaudyti.
- 12) Abu lydėję naikintojai stengėsi dūmais dengti lėktuvnešį ir, kol dar galėjo, leido torpedas **priešo** link.
- 13) Drąsinančiais žodžiais uždegdavo ir pėstininkus laikytis iki paskutiniųjų, o pats taikliais baterijos smūgiais retindavo puolančio **priešo** karius.
- 14) [...] štabai pagal **priešo** veiksmus privalėjo operatyviai numatyti ir savo atsakomuosius veiksmus ir tuo pačiu vykdyti pagrindinę užduotį – sustabdyti **priešą** savo gynybos ruože.
- 15) Jis apgynė valstybę, sugebėjo nugalėti gausesnį ir geriau aprūpintą **priešą**.
- 16) Pajutę, kad **priešas** šaudo į mus iš dviejų pusių, iš priekio ir iš dešinio šono, kad esame pusiau apsupti, buvom priversti norom nenorom trauktis.
- 17) Aptikę **priešą** žvalgai duoda sutartinį signalą.
- 18) Norint nugalėti **priešą** nepakanka turėti stiprių, gerai valdančių ginklų ir techniką karių. Labai svarbu, kad jie būtų gerai ginkluoti, aprenkti ir aprūpinti šaudmenimis [...].

DLKT pasitaiko pavyzdžių, kuriuose konkrečiai įvardyta nuo priešo besiginanti (pajėgi (žr. 19 pavyzdį), stipri, ryžtinga (žr. 23 pavyzdį), palaikanti, padedanti saaviems tarpusavyje (žr. 26 pavyzdį) ir pan.) Lietuva (ar Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė), pvz.:

- 19) Pakako dar jėgų ir trauškinti į Medininkų žemę¹³² įsiveržusį **priešą**.
- 20) Šiuolaikinėje terminologijoje Vytautas Didysis pritaikė operatyvinės veiklos imitacijos modelį ir nugalėjo **priešą**.
- 21) Tuo metu lietuvius pasiekė žinia, kad **priešas** rengiasi pulti Rečicos¹³³ stovyklą.

Iš rastų pavyzdžių matyti, kad Lietuvos kariuomenės tikslas yra stabdyti priešą (žr. 22 pavyzdį), tačiau savanorių (kartais ir vaikų) vaidmuo bet kokiame kare taip pat svarbus (žr. 23–26 pavyzdžius):

- 22) Na, bet ir pati Lietuva nedidelė. Mūsų kariuomenės tikslas – stabdyti **priešą**, jeigu kokia kita valstybė sugalvotų mus užpulti.

¹³² XIV–XV a. žemaičių istorinė žemė (plačiau žr. VLE.: <https://www.vle.lt/straipsnis/medininkai/>).

¹³³ Rečyca (Rečica) – miestas Baltarusijoje (buvusioje LDK teritorijoje) (plačiau žr. VLE.: <https://www.vle.lt/straipsnis/recyca/>).

- 23) [...] užplūdo šiaurinę Lietuvą, Pasvalio krašto savanoriai sudarė stiprų forpostą jų ekspansijai, savo ryžtu bei aukomis padėjo šaliai atsikratyti ir šiuo **priešu**.
- 24) *Be to, sklido tarp buvusių savanorių pasakojimas, kad kartą nuo taiklaus M. Pečiulionio baterijos smūgio į orą išlėkė net **priešo** štabas...*
- 25) [...] pavojus nuo bolševikų užpuolimo, skaičiau už pareigą būti besikuriančios Lietuvos kariuomenės savanorių eilėse, dalyvavau mūšiuose su visais Lietuvos **priešais**.
- 26) *Paežere, prisidengdami krūmais, artėjome prie kaimo. Čia moterys, sužinojusios, kas esame, iškėlė mums tikrą puotą, o apie **priešus** pranešinėjo kaimo berniukai. Padėkojome vaišingiesiems dzūkams, ir – „sodie“.*

DLKT pavyzdžiai taip pat iliustruoja tėvynės gynėjų drąsą – nebijoma akistatos su priešu (žr. 27 pavyzdį), žūti už tėvynę yra garbingiau nei tarnauti priešo kariuomenėje (žr. 28 pavyzdį):

- 27) *Mūšio metu nė vienas Tėvynės gynėjas nesisuks nei kairėn, nei dešinėn – tik veidu į **priešą**.*
- 28) *Liūdna buvo, kad nesulaukėme iš niekur pagalbos, bet žūti už tėvynę buvo garbingiau, negu tarnauti **priešo** kariuomenėje.*

Taip pat iš DLKT pavyzdžių aiškėja, kad gintis nuo priešo lietuviams padėjo miestų, tvirtovių gynybinės sienos (žr. 29–30 pavyzdžius), tiltai (žr. 31 pavyzdį) ir kt.:

- 29) *Vilnius buvo apjuostas gynybine siena, kuri neleido **priešui** lengvai įsiveržti į miestą, tad laukta veržimosi pro vartus, todėl prie jų buvo sutelktos visos jėgos.*
- 30) [...] sviedinių sandėliai – karo atveju turėjo iš dalies dengti šeštojo forto¹³⁴ užnugarį, iš čia taip pat turėjo būti apšaudomas gilyn besiveržiantis **priešas**.
- 31) *Pirmojo pasaulinio karo metu mūsų geležinkelio pionieriai dirbo mėnesius, kol per tą slėnį pastatė tiltą. Jei **priešui** pasisektų išsproginti aukštą kelio viaduką Ariogaloje, korpusas beviltiškai įstrigtų ir **priešas** turėtų laiko stačiame priešingame šlaite organizuoti [...].*

DLKT pasitaiko sakinių, kuriuose konkrečiai įvardytas besiginantis (kariaujantis) asmuo – Lietuvos karalius Mindaugas, kunigaikštis Vytautas Didysis, kunigaikštis Jonušas Radvila:

¹³⁴ Kauno tvirtovės dalis rytinėje miesto dalyje (plačiau žr. VLE: <https://www.vle.lt/straipsnis/sestasis-fortas/>).

- 32) *Karalius Mindaugas, Lietuvos valstybės steigėjas, sudarė vieningą ir galingą kariuomenę, kuri apgynė tautą nuo pirmųjų priešų.*
- 33) *Šiuolaikinėje terminologijoje Vytautas Didysis pritaikė operatyvinės veiklos imitacijos modelį ir nugalėjo priešą.*
- 34) *Lietuvių istoriografijoje J. Radvila paprastai laikomas didvyriu, gelbėjusiu Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę nuo priešų.*

4.2. Priešas – nedraugiškai nusiteikusi šalis (jos tauta), organizacija

Išanalizavus DLKT pavyzdžius, aiškėja, kad Lietuvos priešai – tai konkreti (-čios) šalis (-ys), jos (jų) tauta (-os), įvairios tarptautinės organizacijos. Pagal tai pavyzdžiai toliau suskirstyti į kelis pogrupius.

Lietuvos priešas – įvardyta konkreti šalis, jos tauta

DLKT pasitaiko pavyzdžių, kur labai konkrečiai įvardijami Lietuvos (jos nepriklausomybės, demokratijos) priešai – Rusija, rusai (žr. 35–39, 43 pavyzdžius), bolševikai¹³⁵ (žr. 40 pavyzdį), sovietiniai okupantai (žr. 41 pavyzdį), vokiečiai (žr. 43 pavyzdį), fašistai¹³⁶ (žr. 42 pavyzdį), lenkai (žr. 43, 44 pavyzdžius, plg. 36 pavyzdį):

- 35) *Dabartinė Lietuvos kariuomenė yra apmokoma ir ginkluojama tik frontiniam – klasikiniam – karui. Vienintelis galimas priešas yra tik Rusija su masinėm šarvuotųjų, raketų ir atominių ginklų atsargom.*
- 36) *Vertinant istoriškai aiškėja, kad tarp tų trijų Lietuvą veikiančių veiksmų du – rusai ir vokiečiai – iš tiesų yra priešai, tuo tarpu Lenkija – išeitis.*
- 37) *Š. Basajevas ketina aplankyti Lietuvą. Jis sakė, kad mūsų tautos labai panašios. Turime bendrą priešą – Rusiją.*
- 38) *[..] Reuter akimis Vytautas Landsbergis, įgijęs pasaulinę šlovę kaip Lietuvos nepriklausomybės sąjūdžio pradininkas ir variklis, vis dar kovoja su senu priešu – Rusija, rašo Reuter korespondentas Patrickas Lanninas (Patrikas Laninas).*

¹³⁵ „1903–12 Rusijos socialdemokratų darbininkų partijos frakcija, nuo 1912 – savarankiška partija – Rusijos socialdemokratų darbininkų partija (bolševikų)“ (plačiau žr. VLE.: <https://www.vle.lt/straipsnis/bolsevikai/>).

¹³⁶ BLKŽ.: *fašistas* ‘fašizmo šalininkas’.

- 39) [...] *Gaidys laiko bendradarbiavimą su savaisiais komunistais tik kompromisu, pagrindžia prielaidą, kad vieninteliai tikri priešai yra okupantai rusai. Etninis solidarumas leidžia kai kuriuos barjerus iš tikrųjų lengviau įveikti, bet nekeičia politinio sprendimo esmės.*
- 40) *Joniškėlio apskrities partizanų organizacija suvaidino itin reikšmingą vaidmenį atremiant pirmąjį grėsmingą Lietuvos nepriklausomybės priešą – rusų bolševikų kariuomenę.*
- 41) *Jie liudija, kad nepaisant vyriausių kariuomenės vadų išdavystės, priešui okupuojant Lietuvą 1940 m., paprasti žmonės, kilnių jausmų vedami, ne tik norėjo, bet ir sugebėjo garbingai pasipriešinti sovietiniams okupantams.*
- 42) *Suvažiavimas pabrėžė, kad didžiausi Lietuvos demokratijos priešai – bolševikai ir fašistai.*
- 43) [...] *ir šiandien iš esmės nesame atitolę nuo šio požiūrio. Jo esmė, kad rusai, vokiečiai ir lenkai – tai ne šiaip Lietuvą veikusios jėgos, o mūsų priešai. Tad Lietuva tūkstantį metų gyvena tarsi apsiaustyje.*
- 44) *Po nepavykusio pučo jo organizatoriai ir vadai spruko į Vilnių pas to laiko didžiausias ir pavojingiausias Lietuvos priešą – lenkus.*

Tačiau siekdami bendro tikslo priešai – lietuviai ir lenkai – gali susivienyti, pvz.:

- 45) [...] *ginamos ginklu dviejuose 1830–31 m. ir 1863–64 m. antirusiškuose sukilimuose, kuriuose lietuviai ir lenkai kovėsi drauge prieš bendrą priešą.*

DLKT rasta pavyzdžių, kuriuose pavartota sąvoka išorės priešas (plg. *vidaus priešas*). Remiantis DLKT pavyzdžiais, išorės priešas yra valstybės kaimynės Rusija ir Lenkija (žr. 46–47 pavyzdžius). Yra sakinių, kuriuose neįvardyta, kas yra išorės priešas, tačiau pabrėžiama, kad Lietuva (lietuvių tauta) nėra apsaugota nuo išorės priešų (žr. 48 pavyzdį), vis dėlto geba nuo jų apsiginti (žr. 49 ir 50 pavyzdžius):

- 46) *Lietuva vėl įveikusi savo išorės priešus (paskutinę Rytų kaimyno okupaciją) susidūrė su vidaus priešų kova prieš Lietuvos valstybę.*
- 47) *Tai formavo kraštutiniai neigiamą vietinės krašto visuomenės požiūrį į Lenkiją bei į lenkus, kaip Lietuvos tautinę mažumą, kuri – kaip išorės priešas ir okupantas – neverta pilietinių, etnokultūrinių teisių Lietuvoje.*
- 48) *Nesame saugūs nuo išorės priešų, ne mažą grėsmę jaunai Lietuvos demokratijai ir nepriklausomybei kelia nestabili vidaus padėtis.*
- 49) *Tačiau tikra tai, kad Mindaugo suvienyta lietuvių tauta ne tik apsigynė nuo išorės priešų, bet ir išplėtė žemes Rytuose, paversdama Lietuvą galinga politine jėga, su kuria privalėjo skaitytis kitos šalys.*

- 50) *Daugelyje vietų užpelkėjusios žemumos, vešlios girios ar tankus nedidelių upių tinklas saugojo žiemgalių bendruomenes nuo išorės priešų.*

Lietuvos priešas – konkrečiai neįvardyta šalis

DLKT užfiksuota pavyzdžių, kuriuose konkrečiai neįvardytas Lietuvos priešas (žr. 51–52 pavyzdžius), tačiau jis yra numanomas iš konteksto – tai vokiečiai ir rusai (žr. 53–54 pavyzdžius):

- 51) *[...] vykdysiu Lietuvos Konstituciją, įstatymus ir įsakymus, pavyzdingai elgdamas šventai laikysiu patikėtas man paslaptis, neteiksiu Lietuvos priešams jokių žinių ir visa, ką apie juos sužinosiu, tuojau pranešiu savo vyresnybei.*
- 52) *Vyriausybės atsišaukimuose ir spaudoje tauta buvo raginama kovoti su aiškiai nurodytais priešais.*
- 53) *Vasario 16-osios aktas lietuvių tautai taip brangus ir malonus. Prie jo eita neven-giant nei kovų, nei pavojų. Tam aktui teko atlaikyti mūsų anuometinių priešų smarkiausių puolimą.*
- 54) *Asmenys, bolševikinės arba vokiškosios okupacijos metu išdavę Tėvynę bendradarbiaudami su priešu, savo veiksmais ar įtaka pakenkę tautos išlaisvinimo kovai, susitėpę išdavystėmis ar krauju, yra atsakingi prieš Lietuvos teismą.*

Lietuvos priešas – tarptautinė organizacija

Pavyzdžių, kuriuose būtų minimas Lietuvos priešas – tam tikra organizacija, DLKT nėra daug.

Rastas publicistikos pavyzdys¹³⁷, kur minima, kad tam tikri asmenys NATO (Šiaurės Atlanto Sutarties Organizaciją) laiko didžiausiu Lietuvos priešu:

- 55) *Šiandien, kai nauja JAV užsienio reikalų sekretorė pasisako už NATO plėtimą į rytus, Lietuvoje senoji gvardija žiūri į NATO kaip į didžiausią priešą ir įstojimą į tą organizaciją laiko išdavyste.*

Taip pat DLKT aptiktas publicistikos pavyzdys¹³⁸, kur minima, jog Lietuvos priešas yra tarptautinis kapitalas ir Europos Sąjunga:

¹³⁷ Pavyzdys iš „Lietuvos aid“ (1997 m.). Primintina, kad Lietuva NATO nare tapo 2004 m.

¹³⁸ Pavyzdys iš „Lietuvos ryto“ (2001 m.). Primintina, kad Lietuva Europos Sąjungos nare tapo 2004 m.

- 56) *Suvažiavimo delegatų kalbose nuolat prasiverždavo mintys, kad tarptautinis kapitalas ir Europos Sąjunga yra pagrindiniai Lietuvos priešai.*

4.3. Priešas – nedraugiškai nusiteikęs (-ę) žmogus (-nės)

Šiam pogrupiui priskiriami pavyzdžiai, kuriuose priešas suvokiamas kaip nedraugiškai nusiteikęs (-ę) žmogus (-nės). Iš gausybės DLKT pavyzdžių čia minėtini tik keli, pvz., priešai gali būti skirtingos valdžios grandys (žr. 57 pavyzdį), teisėjai (žr. 58 pavyzdį), konkurentai (žr. 59 pavyzdį) arba konkrečiai įvardytas asmuo (žr. 60 pavyzdį) ir pan.:

- 57) *Lakūno Jurgio Kairio „bambukų kraštu“ vadinamoje Lietuvoje skirtingos valdžios grandys tarpusavyje elgiasi kaip nuožmūs priešai.*
- 58) *Teisėjai patys turi imtis priemonių, kad nusikratytų žmonių priešų įvaizdžio.*
- 59) *[...] paslaugas teikiančių bendrovių darbuotojai patys pripažįsta, kad Kaune šių paslaugų rinka perpildyta, todėl kiekvienas konkurentas yra mirtinas priešas.*
- 60) *Kancleris Zbignievas Olesnickis, kuris buvo didžiausias Lietuvos karūnos priešas, sugėbėjo Romoje perstatyti, kad Vytauto karūnavimasis reikš didelį nuostolį katalikybei Rytų Europoje.*

DLKT yra nemažai sakinių, kuriuose priešas – nedraugiškai nusiteikęs (-ę) žmogus (-nės) – nėra konkrečiai įvardytas, pvz.:

- 61) *Medžių prieglobstyje nuo priešų akių glaudžiasi ūkininkų vežimai ir prie jų pririšti arkliai.*
- 62) *[...] totalinis priešų tarp saviškių ir visoje Lietuvoje ieškojimas ne tik atrodė nesimpatiškas, bet ir paliko Sąjūdį – pagrindinę nepriklausomybę atkūrusią jėgą – be protų...*
- 63) *[...] monopolio grobimu, gi valdžia yra linkusi periodiškai keisti masinės informacijos priemonių vadovus bei žurnalistus, tvirtindama, kad jie tarnauja priešų stovyklai.*

Iš DLKT pavyzdžių matyti, kad priešas gali būti nuožmus (žr. 57 pavyzdį), mirtinas (žr. 59 pavyzdį), asmeninis (žr. 64 pavyzdį), tikras (žr. 65 pavyzdį) ir tariamas (žr. 66 pavyzdį), aršiausias (žr. 67 pavyzdį), didžiausias (žr. 60, 68–69 pavyzdžius), stiprus ir klastingas (žr. 70 pavyzdį), naujas (žr. 71 pavyzdį), žinomas (žr. 72 pavyzdį):

- 64) *Asmeninių priešų turbūt neturėjo, nes nesiskųsdavo – nepasitenkinimas būdavo trumpalaikis.*
- 65) *Ji neturėjo tikrų priešų, sugebėdavo dirbti su visais, ypač – su finansiniai pajėgiais žmonėmis, kurie suteikdavo finansinę paramą įvairiems projektams.*
- 66) *Dirbkime nieiškodami tariamų priešų.*
- 67) *Tokio likimo A. Rakauskas nelinkėtų net aršiausiam savo priešui.*
- 68) *Žmonės, patyrę karo skriaudą, nelinkėtų to išgyventi net didžiausiam savo priešui...*
- 69) *Ir galų gale prašykime malonės, kad galėtume dovanoti tam asmeniui, kuris labiausiai įskaudino, kurį laikau didžiausiu savo priešu.*
- 70) *Ypatingai daug gali išmokyti stiprus ir klastingas priešas.*
- 71) *[...] kantriai klausyk, ką tau sako aplinkiniai, mokykis bendradarbiauti, išklausyti ir suprasti, kitaip gali kilti nereikalingų konfliktų, atsirasti naujų priešų.*
- 72) *Pirmiausia reikėtų išsiaiškinti jų priežastį, nes, kai priešas žinomas, tai jį nugalėti nėra taip sunku.*

Apsiginti nuo priešo padeda tvirtybė ir stiprybė, žmogaus dvasia:

- 73) *Jei būsim tvirti ir stiprūs, kiekvienas priešas susimąstys.*
- 74) *Poetas aiškina, jog priešą nugalėti ne ginklai, ne kovai išlavinti karių raumenys, ne karo menas, o karių dvasia, nes kūną valdo žmogaus dvasia.*

Kaip rodo pavyzdžiai, pakliuvusiam į bėdą priešui galime ir padėti:

- 75) *Stengiasi nieko nesigailėdami pagelbėti net ir priešui, pakliuvusiam į bėdą.*

4.4. Priešas – tai, kas daro žalą, kenkia

DLKT dažni sakiniai, kur minimas koks nors abstraktus reiškiny ar konkretus (negyvas) dalykas, labai nepalankus, darantis žalą, kenkiantis a) subjektui (žr. 76–82 pavyzdžius) arba b) objektui (religijai, lauko baldams ir kt.) (žr. 83–89 pavyzdžius). Labai nepalankūs, darantys žalą, kenkiantys (-čios) gali būti ideologijos, doktrinos, pavyzdžiui, bolševizmas, fašizmas (žr. 83, 85 pavyzdžius); svaigalai (žalingos, kenksmingos medžiagos) – alkoholis, nikotinas (žr. 76 pavyzdį); būsenos, jausmai – persivalgymas, pyktis, pavydas (žr. 76 pavyzdį); medžiagos – sidabras (žr. 82 pavyzdį), cukrus (žr. 77 pavyzdį) ir kt.:

- 76) *Alkoholis, nikotinas, persivalgymas, pyktis, pavydas – didžiausi žmogaus sveikatos priešai.*
- 77) *Vienas iš mūsų sveikatos priešų – cukrus.*
- 78) *Tavo liežuvis – tavo priešas.*
- 79) *Didžiausias naro priešas – žioplumas ir vanduo.*
- 80) *Vairuotojų priešas – nuovargis.*
- 81) *Tikrasis žmogaus priešas yra sąstingis.*
- 82) *Bakterijų priešas – sidabras.*
- 83) *Bolševizmas – didžiausias religijos priešas, todėl kiekvienas doras katalikas turi būti bolševizmo priešu.*
- 84) *Pasižymėjau kaip aktyvus ir viešas hitlerizmo priešas.*
- 85) *Kai kam atrodė, kad socializmo šalininkai teisūs: jie įveikė didžiausią humanizmo priešą – fašizmą. Bent taip atrodė.*
- 86) *Neprižiūrimi sensta lauko baldų didžiausi priešai – drėgmė ir karštis.*
- 87) *Mokesčių lengvatos laikomos didžiausiu konkurencijos priešu.*
- 88) *Taigi didžiausias nedarbo priešas – persikvalifikavimas.*
- 89) *Didžiausias intelektualinės laisvės priešas – cenzūra.*

4.5. Priešas – priešingų įsitikinimų žmogus ar žmonės

DLKT, kaip ir LKŽ^e, rasta nemažai sakinių, kuriuose pavartotas sovietiniu laikotarpiu paplitęs terminas *liaudies priešas* („asmuo, kovojantis su sovietų valdžia ar bent atvirai jai nepritariantis, dažnai tik dėl to kaltinamas“ (VLE_o)) (dar žr. p. 161, 170). Pasak Monikos Kareniauskaitės, „[s]pecificinė sovietinės ideologijos sąvoka „liaudies priešas“ gimė marksistiniame-leninistiniame bolševizme dar iki komunistams užgrobian Rusijoje valdžią, o po 1917 m. rutuliojosi kaip viena svarbiausių sovietinės ideologijos kategorijų, generuojančių porevoliucinės Rusijos ir stalininės SSRS viešąjį diskursą“ (Kareniauskaitė 2018: 30–31). Kaip rašo Bronius Genzelis, „[s]talinizmo epochoje veikė nuostata: kuo daugiau žmonija artėja prie komunizmo, tuo gausėja „liaudies priešų“. Saugumiečių darbas buvo vertinamas pagal demaskuotų „liaudies priešų“ skaičių. Į jų gretas patekdavo ir eilinis žmogelis, ir ministras, net pats kagėbistas“ (Genzelis 2013: 55).

DLKT rastuose sakiniuose liaudies priešais vadinami Lietuvoje gyvenantys lietuviai (žr. 90 pavyzdį), inteligentai (žr. 91 pavyzdį), sąjunga (žr. 92 pavyzdį) ir kt. Vadinamuosius liaudies priešus reikėjo ištremti iš Lietuvos (žr. 90–91, 94–95 pavyzdžius), pašalinti iš tam tikrų įstaigų (žr. 93 pavyzdį), uždaryti (žr. 92 pavyzdį), o jei turėjai ryšių su liaudies priešu, tai ir pats galėjai būti taip įvardytas (žr. 96 pavyzdį). Be to, liaudies priešas buvo tas, kas turėjo savo nuomonę ir galėjo ją drąsiai pasakyti tuometėje visuomenėje (žr. 93–94 pavyzdžius):

- 90) *Mat pagal tų laikų rusus apie devyniasdešimt procentų likusių Lietuvoje lietuvių – **liaudies priešai**, todėl visai neprošal Lietuvos teritoriją nuo lietuvių išvalyti...*
- 91) *Mūsų šeima į tremiamųjų sąrašus pateko neatsitiktinai. Juk svarbiausias okupanto tikslas buvo ne kovoti su „**liaudies priešais**“ ar „apginti“ komunistinius idealus, o pakirsti tautos šaknis – sunaikinti inteligentiją.*
- 92) *LVLS-gg, kuri buvo 1936 m. uždaryta Lietuvos tautininkų vyriausybės, bolševikinis okupantas pakartotinai uždarė ir paskelbė **liaudies priešu**.*
- 93) *Tavo brolis tiktai trankė kumščiu į stalą ir šaukė mane šalinti iš Konservatorijos, kaip **liaudies priešą**, kuris apspjaudė Staliną...*
- 94) *Teko metus dirbti kolūkio pirmininku bei banko direktoriumi. Pastatė ir tiek. Nebūčiau sutikęs, būtų pasakę „**liaudies priešas**“ ir išvežę į Rusiją.*
- 95) *[...] būtent Jonas Kreimeris išsiuntė ištremtai į Sibirą klasės draugei Danutei Digrytei visos klasės suruoštą siuntinuką, „siuntė siuntinius **liaudies priešams**, ištremtiems į Tarybų Sąjungos gilumą“.*
- 96) *Toliau – įžeidei savo raštais raudonąją armiją. Turėjai ryšių su vokiečiais, buvai susitikęs su **liaudies priešu** pulk. Kaziu Škirpa ir kitais. Reikėjo viską aiškinti, kvailus kaltinimus atremti, paneigti.*

Iš DLKT rastų pavyzdžių matyti, kad terminas *liaudies priešas* kartais rašomas su kabutėmis. Toks rašymo būdas parodo autoriaus nepritarimą, nesutikimą vadinti tam tikrą asmenį liaudies priešu.

DLKT užfiksuota sakinių, kuriuose pavartota sąvoka *tautos priešas*. *Liaudies priešas* paprastai žymi asmenį, kovojantį su sovietų valdžia ar atvirai jai nepritariantį (płg. 89–90 pavyzdžius), o *tautos priešas* sąvoka nėra vienalytė, jos reikšmei atskleisti kartais trūksta platesnio konteksto (DLKT konkordanso eilutės ne visada pakanka). Remiantis DLKT rastais pavyzdžiais, *tautos priešas* 1) gali būti suvoktas kaip (išdavikiškas, savanaudiškas) asmuo, veikiantis šalies viduje, griauantis tam tikrą vidinę santvarką (žr. 97–99 pavyzdžius), 2) gali būti ir asmuo, palaikantis sovietų

valdžią, pritariantis jos ideologijai, veiksmams (žr. 100–101 pavyzdžius), arba pati valdžia (žr. 102 pavyzdį). Pasitaiko ir sakinių, iš kurių nelabai aišku, kas vadinamas tautos priešu (žr. 103 pavyzdį), pvz.:

- 97) *Savaime aišku, užsitraukiau nemalonę – buvo sukviestas susirinkimas, kuriame mane pašalino iš partijos. Visaiip grasino, vadino **tautos priešu**, išdaviku, esą žmonės tau neatleis...*
- 98) *Paklausius jo pagalvoti galima, kad tie, kurie siūlo leisti užsieniečiams pirkti Lietuvoje žemę, yra **tautos priešai**.*
- 99) *Ar, Jūsų nuomone, valdžios žmonės todėl yra savo **tautos priešai**, kad savanauzdžiai, ar todėl, kad nemoka kitaip nei mąstyti, nei veikti? Manau, kad savanauzdžiai. Savanaudiškumas lemia ir nemokšišumą.*
- 100) *Mokytojų sąjūdžio tarybos narys J. Kvederaitis įgaliotas perskaitė pedagogų – „**tautos priešų**“ – sąrašą, sudarytą pagal laiškus ir pranešimus, informuojančius, kurie „pritaria LAF’ui (Lietuvos ateities forumui) ir KGB“.*
- 101) *Ne visi, patekę į KGB voratinklį, turėję partinius bilietus, yra nusikaltėliai ar **tautos priešai**, kaip ir ne visi, perėję lagerius ir tremtis, yra patriotai ar didvyriai.*
- 102) *Seimo delegatai pabrėžė, kad dabartinė caro vyriausybė yra pikčiausias lietuvių **tautos priešas**, „lietuviai nutarė: šviestis, rištis ir stoti kovon su sukilusia visų Rusijos tautų liaudimi“. K. Grinius labai aukštai vertino Vilniaus seimą [...].*
- 103) ***Tautos priešams** ar tiems, kurie nori valdyti šalį, turinčių mažai balsuotojų, partijoms, kurios prarado balsuotojų pasitikėjimą, svarbu, kad rinkimuose dalyvautų [...].*

Iš kai kurių DLKT užfiksuotų pavyzdžių matyti, kad tautos priešai ugdė nepasitikėjimą savimi, nepilnavertiškumo kompleksą, jiems norima atkeršyti (žr. 104–105 pavyzdžius):

- 104) *Nežeminkime patys savęs, tada ir kiti liausis mus žeminę. Lietuvių **tautos priešai** stengėsi praeityje ir dabar tebesistengia mummyse išugdyti nepasitikėjimo savimi, nepilnavertiškumo jausmą, esą be jų neišgyventume.*
- 105) *[...] buvo tiek prisipildžiusios kerštu ir begaline neapykanta, kad mes kiekvienas tik galvojome kokiū būdu ištrūkti ir atkeršyti savo ir mūsų **tautos priešams**.*

DLKT taip pat rasta sakinių, kuriuose pavartota sąvoka *vidaus (vidiniai) priešai* (plg. *išorės priešai*). Remiantis DLKT pavyzdžiais matyti, kad vidaus (vidiniai) priešai vagia, griaua Lietuvą iš vidaus, jų funkcija kovoti su Lietuvos valstybe, kenkti tautai, ją suskaldyti (žr. 106–112 pavyzdžius):

- 106) Lietuva vėl įveikusi savo išorės priešus (paskutinę Rytų kaimyno okupaciją) susidūrė su **vidaus priešų** kova prieš Lietuvos valstybę.
- 107) **Vidaus priešai**, buvę kolūkių pirmininkai, partiniai sekretoriai, **priešo** represinių struktūrų (KGB, NKVD) vadovai ir eiliniai, atkakliai kovoja dėl tokios valstybės...
- 108) **Vidaus priešai** nori pavogti iš piliečių jų valstybę.
- 109) [...] oficialių pareigūnų kalbose bei valstybės laikraščio publikacijose dažnai mato ma tendencija objektyvių priežasčių analizę pakeisti **vidaus priešų** paieškomis bei nenutrūkstamų perversmų eskalacijomis.
- 110) Užuot būrus nepriklausomybininkų gretas, prasidėjo **vidinių priešų** paieškos.
- 111) Dauguma valstybių buvo karaliaus ar valdančiojo sluoksnio interesų tąsa, kurie visų pirma norėjo apginti save nuo išorės ir **vidaus priešų** ar konkurentų, o visų antra kiek įmanoma plėsti savo valdžią, kontroliuojamą teritoriją, karinę ir ekonominę galią.
- 112) V. Landsbergį kaltindavo, kad jis visur **priešų** ieško... O dabar jaunas ir veržlus diplomatas mums sako, kad **vidaus priešai** baisesni net už rusus. Ir tie **priešai** viduje veikia kryptingai ir sistemingai, nes neleidžia sujungti į visumą kažkieno interesų.

Rastas sakinytis, kuriame kalbama apie vidaus priešą ne valstybės lygmeniu, bet, matyt, įmonės, įstaigos ar pan.:

- 113) Vadovas pradėjo naują etapą – **vidaus priešų** paieškas, sėkmingai vykstančias iki šiol.

Asmenys, kitaip manantys, nepritariantys tam tikrai idėjai, ideologijai (ppr. sovietinei), dažnai vadinami idėjiniais, ideologiniais priešais (žr. 114–118 pavyzdžius):

- 114) Samprotavau taip: karo baigtis toli gražu neaiški; gal ateityje bus nenaudinga, kad **idėjiniai priešai** žinotų apie mano dalyvavimą lietuvių nacionalistiniame pogrindyje.
- 115) Stalininio režimo metais kiekviena respublika turėjo nuolatos surasti **ideologinių priešų** ir tarybų valdžios kenkėjų, ypač po jau minėto 1946 metų nutarimo.
- 116) [...] priklausė nuo Maskvos vady, kurių pagrindinė nuostata buvo tokia: vietinė respublikos valdžia privalėjo nuolat demaskuoti, kovoti, žūtbut surasti **ideologinius priešus**, iškelti ideologines klaidas ir pasmerkti nacionalistines tendencijas.
- 117) Šiandien **ideologinis priešas** išnyko, labai regimai susitraukė, sunyko visuomeninės eilėraščių prasmės ir sykiu labai sumažėjo poezijos skaitytojų [...].
- 118) Tačiau nuolatinis **priešų** ieškojimas ir įtarinėjimas, kad **kitaip mąstantis** tikriausiai – priešas, yra komunistinės sistemos reliktas ir šį įprotį reikia naikinti savyje [...].

DLKT pasitaiko pavyzdžių su žodžių junginiais *valstybės priešas*, *laisvės priešas*, *valstybingumo priešas*, *nepriklausomybės priešas* (žr. 119–123 pavyzdžius):

- 119) *Nė nebandyk klausti, nes būsi apšauktas **valstybės priešu**.*
- 120) *Negana to, ji demonstratyviai globoja buvusius aktyvius Lietuvos **laisvės priešus**, atvėrusi jiems visų valstybinės valdžios institucijų duris, pusvelčiui dalydama valstybinį turtą ir skirdama valstybines pensijas.*
- 121) *Argi tai ne didžiausių Lietuvos **valstybingumo priešų** sumanymas?*
- 122) *Lietuvos **valstybingumo priešai** siekė ir ateityje sieks iš Lietuvos žmonių atminties ištrinti tokias datas kaip vasario 16-oji, kovo 11-oji, o ką jau kalbėti apie sausio 13-ąją [...].*
- 123) *Įstatymu buvo siekiama ne tik nustatyti teisinę užsieniečių padėtį, bet ir užkirsti kelią pasilikti Lietuvoje pikčiausiems **nepriklausomybės priešams**, o jų tada buvo ypač daug.*

4.6. Priešas – kas ką smerkia, laiko žalingu, blogu

DLKT rasti pavyzdžiai, kuriuose kalbama apie tai, kas yra smerkiama, laikoma žalingu, blogu, pavyzdžiui, naujos technologijos (žr. 124 pavyzdį), režimai, politinės sistemos (žr. 125 pavyzdį), Dievas (žr. 126 pavyzdį) ir pan.:

- 124) *Audrius yra užkietėjęs visokių naujų technologijų **priešas**.*
- 125) *Jis **priešas** įvairių režimų ir politinių sistemų, kurios pirmiausia remiasi mase.*
- 126) *Kam Dievas – **priešas**, o religija – našta, tas deda pastangas nuo jų išsivaduoti.*

4.7. Priešo ir draugo priešprieša

DLKT, kaip ir LKŽ_e, rasta nemažai sakinių, kuriuose priešinamas draugas ir priešas (žr. 127–129 pavyzdžius):

- 127) *Pasaulio politikoje, atrodo, vyrauja principas, kad šalys neturi amžinų draugų ar amžinų **priešų**, o tik interesus.*
- 128) *Vaikai turi žinoti visą teisybę: kas buvo Lietuvos draugai ir kas **priešai**.*
- 129) *Ne visos knygos nori su manim kalbėtis, bet tai nereiškia, kad jos nesikalbės ir su mano draugu, mano draugo draugu ar mano draugo **priešu**.*

Iš DLKT rastų pavyzdžių matyti, kad priešo ir draugo statusas yra gana trapus ir gali priklausomai nuo aplinkybių pasikeisti – šiandien draugas, o rytoj jau priešas (žr. 130–132 pavyzdžius):

- 130) *Kai aš paklausiau, kam tu tai darai, S. Čiapas atsakė, jog šiandien A. Paulauskas man – draugas, o rytoj gali būti priešas.*
- 131) *Antrasis pasaulinis pakartotojo tą patį Marshallo planu, bet Vokietija, JAV, Japonija – buvę priešai tapo draugais.*
- 132) *Jo „persitvarkymas“ truko 7 metus – tiek laiko reikėjo, kad pamatytų, jog kitas žmogus gali būti draugas, o ne priešas, su kuriuo galima sudaryti sutartį teisinėje valstybėje.*

Kas yra draugas, o kas priešas, gali parodyti kritinės gyvenimo situacijos (dar žr. II monografijos dalį):

- 133) *Tiesa, gyvenime nėra buvę kritinės situacijos, kuri parodo tikruosius draugus ir priešus.*

Kas turi daug draugų, tas turi ir nemažai priešų:

- 134) *V. Klausas turi daug draugų, bet ir priešų – nemažiau.*
- 135) *Į salę tilpo ne visi garsių nusikalstamo pasaulio atstovų draugai ir priešai.*

Tačiau pasitaiko ir kitokių variantų:

- 136) *Turėjau daug draugų ir beveik neturėjau priešų...*
- 137) *Taigi su laimėjimu praradau ir vieną kitą seną draugą, o priešų skaičius tik padidėjo.*

Aktualus išlieka klausimas, kaip nustatyti, kas yra priešas, o kas draugas:

- 138) *Šunys kažkokiu mums nesuprantamu jausmu nujaučia, kas atėjo į namus: draugas ar priešas.*
- 139) *Gal žinote būdą ar testą, kaip greitai ir tiksliai nustatyti, ar vyras – moterų draugas, ar aršus priešas?*

Kartais vienodai kenkiama ir draugams, ir priešams:

- 140) *Kartais žmogus taip įpyksta ant visų aplinkinių, kad kerta visiems iš eilės – nesvarbu draugas ar priešas, kad tik būtų galima smogti...*
- 141) *Banditai savo priešus ir draugus gali naikinti juos pagrobdami, nužudydami, o jų kūnus paslėpdami.*

DLKT rasta sakinių, kuriuose tas pats objektas, organizmas ir pan. priklausomai nuo aplinkybių gali būti ir draugas, ir priešas (žr. 142–145 pavyzdžius):

- 142) *Kompiuteris – draugas ir priešas.*
- 143) *Tačiau ozonas gali būti ne vien draugas, bet ir priešas.*
- 144) *O teatre fizinis pasirengimas reikalingas, kad kūnas būtų draugas, o ne priešas.*
- 145) *Ką gi, česnakas gali būti ir draugas, ir priešas, ir šiaip nei toks, nei anoks, taigi galima jį vartoti, kartais net ir reikia, tik protingai.*

APIBENDRINIMAS

Išanalizavus DLKT publicistikos tekstuose rastus pavyzdžius, kuriuose pavartota leksema *priešas*, susidėlioja toks priešo vaizdinys.

Priešas DLKT, kaip ir LKŽ^e, yra keleriopas. Priešas – tai nedraugiška, užpuolusi kitos (dažnai neįvardytos) šalies kariuomenė, kurios veiksmai ppr. neįvardytos puolamos (ar užpultos) šalies atžvilgiu yra stereotipiniai: atakuoti, sekti, trauktis ir pan.

Priešas yra nedraugiškai nusiteikusi šalis (jos tauta). DLKT, kitaip nei LKŽ^e, pavyko rasti pavyzdžių, kur labai konkrečiai įvardyti Lietuvos priešai – tai Rusija, rusai, bolševikai, sovietiniai okupantai, vokiečiai, fašistai, lenkai ir pan. Pasitaiko pavyzdžių, kuriuose priešai nėra konkrečiai įvardyti, tačiau iš konteksto juos galima numanyti. Dažnai nedraugiškai nusiteikusi šalis (jos tauta) apibendrintai vadinama *išorės priešu*.

Priešas DLKT yra ir nedraugiškai nusiteikęs žmogus (-nės). Tokių pavyzdžių labai gausu. Iš jų matyti, kad priešas gali būti asmeninis, tikras ir tariamas, aršiausias, didžiausias, stiprus, klastingas, mirtinas ir pan.

DLKT paplitę sakiniai, kur minimas koks nors abstraktus reiškinytis ar konkretus (negyvas) dalykas, labai nepalankus, darantis žalą, kenkiantis ir pan. Taigi priešas yra tai, kas daro žalą, kenkia. Tai gali būti ideologijos, doktrinos (bolševizmas, fašizmas), svaigalai (alkoholis, nikotinas), įvairios būsenos, jausmai (persivalgymas, pyktis, pavydas) ir kt.

Gausią grupę sudaro priešas – priešingų įsitikinimų žmogus ar žmonės. Šioje grupėje apstu įvairių žodžių junginių su leksema *priešas*. DLKT publicistikos tekstuose neretai vartojamas sovietiniu laikotarpiu paplitęs terminas *liaudies priešas*. Iš pavyzdžių aiškėja, kad liaudies priešu gali būti vadinami konkretūs Lietuvoje gyvenantys lietuviai, inteligentai, kurie buvo tremiami, šalinami iš tam tikrų įstaigų

ir pan. *Tautos priešų* gali būti vadinamas asmuo, veikiantis šalies viduje, griaunantis tam tikrą vidinę jos santvarką, taip pat tai gali būti asmuo, palaikantis sovietų valdžią, pritariantis jos ideologijai, veiksams. *Vidaus priešų* paprastai vadinamas asmuo, griaunantis Lietuvą iš vidaus, kurio funkcija kovoti su Lietuvos valstybe, kenkti tautai, ją suskaldyti. *Idėjiniai, ideologiniai priešai* yra tie, kurie kitaip mano, nepritaria tam tikrai idėjai, ideologijai (paprastai sovietinei).

DLKT rasta pavyzdžių, kuriuose kalbama apie tai, kas yra smerkiama, laikoma žalingu, blogu, pavyzdžiui, naujos technologijos, politinės sistemos ir pan.

DLKT, kaip ir LKŽ^e, pavyzdžiuose atsispindi priešų ir draugo priešprieša. Kaip matyti, priešų ir draugo statusas yra gana trapus ir gali priklausomai nuo aplinkybių pasikeisti – šiandien draugas, o rytoj priešas.

Apibendrinant galima teigti, kad DLKT publicistikos tekstuose priešas nėra vienalytis. Galima skirti kelis priešų lygmenis: a) valstybės (Lietuvos, lietuvių tautos) priešas – kita valstybė (jos tauta). Tokiu atveju priešas dažnai nėra konkrečiai įvardijamas (bet gali būti numanomas), o jo veiksmus stengiamasi apibūdinti gana neutraliai; su Lietuvos (jos valstybingumo, demokratijos ir pan.) priešų yra susijusios ir tokios sąvokos kaip *liaudies, tautos priešas* ir kt.; b) žmogaus priešas – kitas žmogus (subjektas) arba objektas; c) žmogus gali būti priešas (priešininkas) kokiam nors objektui; d) objekto priešas – kitas objektas. Įdomu ir tai, kad tas pats subjektas (arba objektas) gali būti ir priešas, ir draugas.

*Nėra pagrindo teigti, kad latviai geriau pažįsta
lietuvio mąstymą nei lietuviai latvio (DLKT).*

IV. LATVIS

ĮVADINĖS PASTABOS

Paprastai Latvijoje¹³⁹ gyvenantis geografiškai artimiausias lietuvių kaimynas latvis¹⁴⁰ gali būti įsikūręs ir Lietuvoje. 2021 m. Lietuvoje gyveno 1572 latvių tautybės asmenys¹⁴¹. Kur kas daugiau – 35 000 latvių Lietuvoje gyveno XIX a. pabaigoje; jie sudarė 1,3 proc. tuometės Lietuvos gyventojų. „Tarpukario Lietuvoje (1923 m.) jų priskaičiuota 14,9 tūkst. (0,7 %): daugiausia Mažeikių apskrityje – 4 %, Biržų-Pasvalio, Šiaulių – po 3 %, Kretingos – 2 %. Giliau Lietuvoje kaimų su daugiau latvių gyventojų būta Trakų ir Molėtų rajonuose bei Kuršių nerijoje“ (Anglickienė 2006: 49). Po Antrojo pasaulinio karo latvių bendruomenė Lietuvoje sunyko: sovietinė

¹³⁹ Latviai – „Latvijos pagrindiniai gyventojai (1,2 mln. žmonių; 2017), dar gyvena Didžiojoje Britanijoje (apie 102 000 žmonių), Jungtinėse Amerikos Valstijose (apie 100 000 žmonių), Airijoje (48 000 žmonių), Kanadoje (28 000 žmonių), Vokietijoje (27 700 žmonių), Brazilijoje (25 000 žmonių), Rusijoje (apie 20 000 žmonių), Australijoje (19 000 žmonių) ir kitose šalyse. Iš viso pasaulyje yra apie 1,7 mln. latvių“. Cituojama iš: <https://www.vle.lt/straipsnis/latviai/>.

¹⁴⁰ Kalbant apie latvius apibendrintai vartojama vienaskaitos *latvis* forma.

¹⁴¹ Remiamasi šiuo šaltiniu: <https://tmde.lrv.lt/lt/tautiniu-mazumu-kulturos-centrai-ir-tautines-bendrijos/statistika>.

okupacinė valdžia uždraudė visas latvių organizacijas, mokyklas, nemažai latvių pasitraukė į Vakarų, dalis išsikėlė į Latviją¹⁴².

Žinių apie latvių ir (arba) jo santykius su lietuviais galima rasti įvairiais aspektais – istoriniu, kultūros antropologiniu, etnologiniu, ekonominiu, kalbiniu ar kt. Pavyzdžiui, Jonė Kalendienė (2019¹⁴³), lygindama Lietuvą ir Latviją ekonominiu aspektu, teigia: „Lietuva ir Latvija visada buvo labai panašios. Negali sakyti, kad situacija identiška, bet labai panaši. Jie lygiai taip pat bando įgyvendinti reformas ir atrasti geriausią finansavimą tiek švietimui, tiek medicinai, sveikatos apsaugos sistemai. [...] Baltijos šalių, o ypač Latvijos ir Lietuvos, pagrindiniai ekonominiai rodikliai juda išvien.“ Pritardama Kalendienei Lietuvos laisvosios rinkos instituto analitikė Ieva Valeškaitė (2019¹⁴⁴) priduria, kad „draugiška kaimynystė neapsieina be broliškos konkurencijos. Konkuruoti, kai visos trys [Baltijos – *įterpta autorės*] valstybės tokios panašios, o investuotojai į jas žvelgia kaip į vieną regioną, – nelengva“. Kalendienė jai antrina: „mums reikėtų mažiau matyti priešus vienas kitame, o labiau matyti draugus arba galimybes – kiek čia mūsų yra. Nei mūsų daug, nei latvių daug. Jeigu mes norime galvoti, kaip kelti savo ekonomiką ir išspręsti problemas, kurios yra labai panašios, galvojant kartu ir einant į likusį pasaulį kartu, galima gerokai daugiau pasiekti.“ Panašios nuomonės laikosi ir ekonomistas Tadas Povilauskas (2019¹⁴⁵): „Konkurencijos tarp šalių [Lietuvos ir Latvijos – *įterpta autorės*] verslo ir valdžios atstovų išvengti neįmanoma. Kur kas geriau tokią konkurenciją laikyti konstruktyvia priemone didinant šalies patrauklumą vietos ir užsienio investuotojams. Labai svarbu žinoti: kaip netinkamas šeimos narių elgesys anksčiau ar vėliau išlenda į viešumą, taip ir politikų ar verslo ne visai sąžiningi veiksmai kaimynų atžvilgiu grįžta

¹⁴² Remiamasi Gintauto Eremino nuomone: <https://www.vle.lt/straipsnis/latviai/>. Platesnę tyrinėjimų apžvalgą apie Lietuvos latvius ir Lietuvos ir Latvijos pasienio latvius ir jų tapatumą žr. Noreikaitė (2013: 6–10; 2012: 78–90, 2017: 17–18, 2020: 19–35 ir ten cituojamą literatūrą). Dar apie lietuvio ir latvio panašumus ir skirtumus žr.: <https://www.15min.lt/media-pasakojimai/susipazinime-broliukai-latviai-lietuvoje-ka-is-tiesu-zinome-apie-latviu-tautine-mazuma-1162?preview=1&fbclid=IwAR2CJFMK9Sj53eOxjklITikU4OGCP4yPeba5Py5x1yGSZj18GoYH-PfkXAE>. Dar žr. Boldāne (2014: 140–142 ir ten cituojamą literatūrą).

¹⁴³ Cituojama iš: <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/1089499/lietuviu-broliai-latviai-ne-tik-ekonomiskai-panasus-bet-ir-del-investuotoju-pykstames-kaip-tikri-broliai>.

¹⁴⁴ Cituojama iš: <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/1089499/lietuviu-broliai-latviai-ne-tik-ekonomiskai-panasus-bet-ir-del-investuotoju-pykstames-kaip-tikri-broliai>.

¹⁴⁵ Cituojama iš: <https://kauno.diena.lt/naujienos/nuomones/nuomones/latvija-ir-lietuva-kodel-vienos-salies-sekme-ir-kitos-sekme-907201>.

bumerangu. Turbūt geriausia būtų šalims patarti – kalbėtis, tartis, nes taip bus galima geriau suprasti ir lietuvių, ir latvių interesus, dažniau atrasti bendrą sprendimą bei galiausiai pasidžiaugti vieni kitų sėkme.“

Alvydas Butkus (1995d: 5; dar žr. t. p.: 16) istoriniu aspektu rašo: „Latvijos valstybingumas telpa į kelis XX amžiaus dešimtmečius. Tačiau latvių protėvių vos ne šimtmetį trukęs priešinimasis vokiečių vergijai XIII a. stabdė vokiečių veržimąsi į Lietuvą iš šiaurės ir leido stiprėti vienintelei nepriklausomai baltų valstybei.¹⁴⁶“ 1918 m. lapkričio 18 d. Latvijai paskelbus nepriklausomybę, viena vertus, „Lietuvos ir Latvijos respublikų santykiai, apskritai paėmus, buvo draugiški“ (Butkus 1995d: 45), kita vertus, „artimiau šalys nebendravo“ (Butkus 1995d: 46). Tiksliau kalbant: „1924 m. abi šalys pasirašė mokyklų konvenciją, taip pat sutartį, leidusią laisvai bendrauti piliečiams, gyvenantiems iki 10 km nuo sienos. 1925 m. pasirašyta sutartis dėl laivininkystės ir sielių plukdymo Dauguva, Nemunėliu, Mūša, Lielupe, Vadakstimi ir Bartuva. [...] Lietuvą erzino Latvijos draugystė su Lenkija ir nenoras prisidėti prie Vilniaus atgavimo politikos, o latviai šnairai žiūrėjo į Lietuvos ryšius su Vokietija bei į egzaltuotą, kaip jiems atrodė, Vilniaus reikalo išpūtimą. [...] Santykiai su Latvija ypač sustiprėjo ir atšilo, kai 1934 m. rugsėjo 12 d. buvo pasirašyta Lietuvos, Latvijos ir Estijos santarvės sutartis. Tačiau net ir tada jie nebuvo pakankamai geri. Per visą laiką nuo 1934 m. abiejų šalių vadovai nė karto neaplankė vienas kito. [...] Lietuvos ir Latvijos vėsokų santykių priežastis buvo didžiųjų valstybių politika. [...] Latviai ir ypač estai Lenkiją laikė savo sąjungininke, jei reikėtų gintis nuo galimo TSRS ar Vokietijos puolimo. Lietuva savo sąjungininkėmis laikė Vokietiją ir TSRS, nes didžiausias priešas jai atrodė Lenkija“ (Butkus 1995d: 47).

Auksė Noreikaitė (2020: 120) rašo, kad „[l]atvių psichologė Ārija Karpova, remdamasi 1984 m. atlikta studentų apklausa, nustatė, kad būdingiausios latvių ypatybės yra santūrumas ar šaltumas (la. *attūriba*), taikingumas, stropumas, nacionalinė savigarba, uždarumas ir kultūringumas (Karpova 1990)“.

¹⁴⁶ XIII a. lietuviai ir latviai gyveno santarvėje: „vaidydamiesi su Ordinu Rygos miestiečiai prašydavę lietuvių paramos ir paprastai jos gaudavę. 1297 m. rygiečiai, susidėję su lietuviais, sugriovė Ordino pilį, po metų sudegino Karkso pilį, padarė kitos žalos“ (Butkus 1995d: 22). XIII–XIV a. gale Ryga Lietuvai buvo svarbiausias uostas: per jį Lietuva palaikė prekybinius ryšius su Vakarų Europa. To meto politiniai nesutarimai tarp Lietuvos ir Livonijos netemdė vykusio ekonominio bendradarbiavimo (Butkus 1995d: 24).

Dalia Senvaitytė (2004: 125), remdamasi lietuvių tautybės studentų apklausų rezultatais, teigia, kad latvis yra draugiškas, nuoširdus, mandagus, linksmas, santūrus¹⁴⁷. Tai, kad latvis yra toks kaip lietuvis, nurodė 11 procentų respondentų (t. p.: 127). O pats lietuvis, respondentų nuomone, yra darbštus, taupus, pavydus, abejingas, savanaudis, uždaras¹⁴⁸. Autorė (Senvaitytė 2004: 128) atkreipia dėmesį į tai, kad latviai yra viena iš mažiausiai lietuviui pažįstamų tautų, ir mano, kad taip atsitiko „[g]albūt todėl, kad žiniasklaida, kino filmai, literatūra mažai „populiarina“ jų įvaizdį“. Tai, kad „kas yra arčiausia, nebūtinai yra geriausiai pažįstama“, tvirtina ir Silvija Papaurėlytė-Klovienė. Ji (Papaurėlytė-Klovienė 2010: 7), remdamasi būdvardžių *latviškas*, *-a* formų junginiais su charakterio bruožus pavadinančiais žodžiais iš Kau-no Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centre kaupiamo DLKT, daro išvadą, kad „[s]u Lietuva tiesiogiai besiribojančių Latvijos [...] atstovų nacionalinis charakteris lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje atspindėtas labai fragmentiškai“. Matyti, kad „Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne [...] labai mažai pavyzdžių, kurie nusakytų artimiausių lietuvių kaimynų – latvių – charakterio specifiką. Peržiūrėta tik vos daugiau nei 100 sakinių, informacijos apie etninius stereotipus suteikia vos 4“. Papaurėlytė-Klovienė teigia, kai tai gali būti susiję su tuo, kad „greičiausiai apskritai mažai rašoma apie Latviją, jos gyventojus. Be to, tikėtina, kad lietuvių kalbinėje sąmonėje latviai nesiejami su jokiais išskirtiniais bruožais. [...] Negausiuose pavyzdžiuose, kuriuose labai fragmentiškai užfiksuoti latvių nacionalinio charakterio bruožai, figūruoja iš esmės tik teigiamai vertinami ar bent jau neutralūs dalykai“ (t. p.: 3).

Svetlana Ryžakova ir Marija Zavjalova (Рыжакова, Завьялова 2008), apklaususios 200 Vilniaus lietuvių ir Rygos latvių aukštesniųjų klasių moksleivių (16–18 metų) ir šios anketinės apklausos pagrindu atlikusios etnopsicholingvistinį tyrimą, taip pat

¹⁴⁷ Plg. „Latviai – vienintelė tautybė, su kuria respondentai buvo linkę gretinti save, t. y. lietuvius. Net 11 procentų respondentų nurodė, kad latviai būdo bruožais (tiek teigiamais, tiek neigiamais) nesiskiria nuo lietuvių. Tačiau nurodydami konkrečias savybes, studentai latvius apibūdino daug teigiamiau – manė juos esant draugiškus, nuoširdžius, mandagius“ (Senvaitytė 2004: 125).

¹⁴⁸ Plg. „Pagrindinės nurodytos teigiamos lietuvių savybės – darbštumas ir taupumas. Tačiau lietuviams esą būdingas ir pavydumas, savanaudiškumas, abejingumas visiems kitiems, viskam, kas su jais asmeniškai nesusiję“ (Senvaitytė 2004: 125). „Lietuvio autostereotipo branduolį sudaro darbštumas ir pavydumas“ (t. p.: 127). Remdamasis anketiniais duomenimis, Gudavičius (2007: 163), be darbštumo ir taupumo, mini ir lietuvių tvarkingumą. Dar apie lietuvių autostereotipą žr. Рыжакова, Завьялова (2008).

priėjo prie išvados, kad latvis ir lietuvis turi bendrų charakterio bruožų, bet jie nėra tapatūs (Рыжакова, Завьялова 2008: 151–155). Iš apklausų (Рыжакова, Завьялова 2008: 51–52, 60–61) paaiškėjo, kad tiek latvio, tiek lietuvio autostereotipo vieni iš aktualiausių bruožų yra šie: susivaržęs, uždaras, nekalbus, ramus. Be to, tiek vienas, tiek kitas mato save pavydų, darbštų, draugišką, linksmą, užsispyrusį, ištvermingą, patriotišką (Рыжакова, Завьялова 2008: 70–71; dar plg. 75).

Čia aiškėja keletas dalykų. Nepaisant minimo panašumo, lietuvis latvio gerai nepažįsta, negali išskirti jo iš kitų. Kita vertus, būtent tarpusavio panašumas gali turėti įtakos tam, kad lietuviui sunku išskirti latvį, nes jame, tikėtina, mato save, suvokia jį kaip savo (*aš*) dalį. Kitaip sakant, latvio neišskirtinumas ir panašumas į lietuvių susijęs su *savumu*, arba *art(im)umu*.

Laima Anglickienė mini, kad lietuvių tautosakos tekstuose latvis matomas kaip apgavikas, žiniuonis ar burtininkas, galintis ne tik padėti, bet ir turintis piktyjų galių (Anglickienė 2006: 22–23, 34, 77, 82–83, 229–231, dar žr. 2007: 451–453). Autorė (Anglickienė 2006: 109) teigia, kad „tautosakos apie latvius užrašyta nedaug dėl to, kad tai buvo sėslūs, taikūs kaimynai, gyvenę labai nedidelėje Lietuvos teritorijoje ir tik nedaugeliui lietuvių teko juos sutikti“. Iš Vilmos Daugirdaitės (2007) pateiktų žemaičių pasakojimų apie kaimyną latvį aiškėja, kad jis gali būti negudrus, keistenybių keistenybė, nepinigingas, tikintis Dievą liuteronas, burtininkas. Be to, kad žemaitis latvį pažįsta kaip burtininką, kitatikį, Jūratė Pajėdienė (2021) remdamasi šiaurės vakarų žemaičių šnektų žodynais, tarminiais pokalbiais ir pasakojimais dar teigia, kad latvis yra doras, atkaklus kaimynas, su kuriuo žemaitis kuria šeimą. Kita vertus, latvis gali būti žemaičio demonizuojamas. Šį tą apie latvį galima sužinoti ir iš Reginos Kvašytės (2012) darbo, kur per išsamiai aptartus lietuvių ir latvių kalbų, kaip etninės savimonės raiškų, panašumus ir skirtumus supažindinama ir su Lietuvoje arba Latvijoje gyvenančiais latviais. Pavyzdžiui, nagrinėdama Latvijos lietuvių šnekamąją kalbą, autorė (Kvašytė 2012: 90–91) pavyzdžiuose mini, kad latvis mėgsta alų, yra svetingas, sukalbus, lepnus (išdidus), dainingas ir Dievą tikintis.

Noreikaitė (2012, 2013, 2017, 2020) savo darbuose aptaria Lietuvos ir Latvijos pasienio regionuose, kaip savitoje kultūrinėje zonoje, gyvenančių lietuvių ir latvių tarpusavio santykius. Remdamasi lauko tyrimo medžiaga, ji parodo lietuvių ir latvio tarpusavio santykių ypatybes Šventosios, Skuodo, Žeimelio, Žagarės, Biržų ir kt. apylinkėse ir atskleidžia, kaip lietuvis ir latvis vertina vienas kitą. Autorė (Noreikaitė 2013: 2) teigia, kad Lietuvos ir Latvijos pasienyje gyvenančio lietuvių ir latvio

„tarpusavio santykiams didelę reikšmę turėjo religiniai, socialiniai-ekonominiai ir istoriniai-politiniai veiksniai. Tarpukariu vienos vietovėse skirtingos religijos ir socialinė padėtis prisidėjo prie šaltesnių tarpusavio santykių, kitose tai neturėjo didelės reikšmės. Antrojo pasaulinio karo ir sovietų okupacijos sukrėtimai, suvienodėjusi gyventojų socialinė padėtis ir sumažėjusi religijos reikšmė nulėmė ypač draugiškus lietuvių ir latvių tarpusavio santykius bei skatino mišrių santuokų sudarymą XX a. II pusėje visame Lietuvos ir Latvijos pasienyje. Dėl to čia iki šiol tebevyksta aktyvūs akultūracijos ir asimiliacijos procesai. Lietuviai iš latvių XX a. perėmė keletą laidotuvių tradicijų ir kulinarinį paveldą, o latviai pradėjo švęsti lietuviams būdingas šventes, suvienodėjo abiejų tautų laidotuvių papročiai, kapinių priežiūros tradicijos – tokiu būdu latviai sparčiai asimilijuojasi“. Remdamasi Anglickienės (2006: 61–62) hierarchizuoto *svetimo* samprata, Noreikaitė (2013: 33) teigia, kad „lietuviai ir latviai pastebi kitoniškumą, tačiau vieniems tai kliudo artimiau bendrauti, o kitiems neturi didelės reikšmės. Lietuviai ir latviai mažai akcentuoja *savo / svetimo* skirtį, pasakojimuose pabrėžiamas abiejų tautų vienodumas ir vienybė, taigi abi tautos viena kitai yra *savos*¹⁴⁹“ (t. p.: 2, 54; dar žr. 2020: 53–54). Noreikaitė (2013: 25–27; dar žr. t.

¹⁴⁹ „2010–2011 m. atlikus tyrimą su Vilniaus ir Kauno latviais paaiškėjo, kad latviams tapti „savais“ lietuvių miestiečių visuomenėje nėra sudėtinga: toks pat antropologinis tipas, panašūs tradiciniai vardai, pramokta lietuvių kalba – to užtenka, kad „taptum“ lietuviu. Tačiau kaime galioja kiek kitokios taisyklės. Čia vietiniai žmonės gerai žino visų savo vietovės gyventojų gyvenimo istorijas ir daugiau ar mažiau kiekvieno gyventojų genealogiją. Būtent šios žinios lietuviams neleidžia latvio iš ne mišrios šeimos, bet pakeitusio savo savimone, laikyti lietuviu“ (Noreikaitė 2013: 52). Apie tai, kad Žeimelyje lietuvių ir latvių bendruomenės „per ilgą laiką susigyvenusios į vieną“, dar žr. Jonutytė (2013: 173).

Numanomas lietuvių ir latvių panašumas, savumas galbūt turi įtakos ir tam, kad, tiriant lietuvių nuostatas etninių grupių atžvilgiu, latvis neįtraukiamas į apklausas. Pavyzdžiui, klausimo „Pasakykite, su kuo iš išvardytų žmonių grupių Jūs nenorėtumėte gyventi kaimynystėje“ galimuose pasirinkti atsakymuose latvio nėra, bet minimi kiti artim(esni) ir tolim(esni) lietuvių kaimynai: totoriai, romai (čigonai), kinai, čekėnai, žydai, rusai, baltarusiai, lenkai, kazachai, turkai, gruzinai, ukrainiečiai, turkai, pakistaniečiai (Petrušauskaitė 2013: 187).

Tai, kad lietuvių ir latvių panašumas turi įtakos tyrimo objektui, spėtina ir skaitant Vytauto Žydonio (2010) darbą, kur tekstynų lingvistikos metodu tiriamos etnonimų *čigonas, romas, žydas, karaimas, rusas, lenkas* reikšmės. Viena vertus, autorius teigia, kad „lietuviams aktualiausi etnonimai yra tie, kurie įvardija Lietuvoje gyvenančias etnines mažumas ir kaimyninių valstybių gyventojus, nes su jais turi glaudžiausius kontaktus“ (Žydonis 2010: 5), ir viena iš priežasčių pasirinkti tirti minėtų etnonimų reikšmės „yra populiacijos dydis“ (Žydonis 2010: 14). Kita vertus, matyti (t. p.: 12), kad nors latvių mažuma Lietuvoje yra tokia pati (0,1 proc.) kaip darbe tiriamų žydų ir net kiek didesnė už tiriamus karaimus (0,0076 proc.), latviai netiriami. Tyrimo objekto pasirinkimą lemia numanomas požiūris į tiriamas tautas skirtumas: „Čigonų (kitaip romų) ir

p.: 54; 2017: 25), išnagrinėjusi Lietuvos pasienyje gyvenančio lietuvių požiūrį į šalia gyvenančią Lietuvos latviją, daro išvadą, kad išryškėjo skirtingas lietuvių požiūris: Šventosios ir Skuodo apylinkių lietuviai (žemaičiai) „daugiau papasakoti galėjo tik apie tuos latvius, pas kuriuos tekdavo gyventi ar dirbti bei apie visoje apylinkėje pagarsėjusius latvių burtininkus“; „Žeimelio apylinkių lietuviai [...] teigė, kad lietuviai ir latviai yra labai panašūs, daugelį stebino tik latvių laidotuvių tradicijos. Biržų apylinkių lietuviai negalėjo įvardyti lietuvių ir latvių kultūros skirtumų, nes daugelis šio krašto lietuvių laikėsi latviškų papročių ir net šeimose kalbėdavo latviškai. Tačiau čia lietuviai atkreipė dėmesį į charakterio skirtumus. Lietuviai pasižymėjo nuolaidumu, o latviai buvo arogantiški, žinojo savo vertę“. Klausimyno duomenų pagrindu ji (Noreikaitė 2012: 87; dar žr. 2013: 55) pažymi, kad „Palangos apylinkių latviai, gyvendami šalia Baltijos jūros, vertėsi žvejyba, kuri formavo jų kultūrinį tapatumą ir daugiausia lėmė žemą jų socialinę padėtį, kuri skatino nusileisti lietuviams. Biržų apylinkių latviai vertėsi žemdirbyste ir amatais, priklausė aukštesniai negu lietuviai socialiniam sluoksniui, turėjo daugiau galimybių puoselėti savo kultūrinį tapatumą ir net jį primesti lietuviams“. Autorė (Noreikaitė 2020: 52) atkreipia dėmesį į tai, kad „kalbant apie lietuvių ir latvių tarpusavio santykius, pirmiausia pabrėžtina, kad šiuo metu jie yra draugiški ir taikūs. Dažnai apklaustiesiems sunku pastebėti ir etninių skirtumų – didžiojoje mišrių šeimų dalyje dėl asimiliacijos ir akulturacijos procesų tradicijos susipynusios, kai kurie pasienio gyventojai apskritai nežino apie jų gyvenvietėje gyvenančius kitataučius, jų nebeatpažįsta“. Aptarusi Lietuvos ir Latvijos pasienio gyventojų vertybes, Noreikaitė (2020: 134) teigia, kad „Latvijos pasienio pusėje tvarkingumas labiau priskiriamas lietuvių etninei grupei, kaip riboženklis jis itin reikšmingas XXI a. pradžios paribio kasdieniame gyvenime. O Lietuvos paribio pusėje tvarkingumas gali būti tiek lietuvių, tiek latvių etninis riboženklis, tačiau jo reikšmė XXI a. paribio sociokultūrinėje erdvėje jau yra sumenkėjusi. Abiejuose pasienio pusėse gyvenantiems lietuviams yra priskiriamas materialinių vertybių sureikšminimas ir taupumas, o latvių etninei grupei būdinga vertybė, anot pateikėjų, yra išsilavinimas ir humanistinis požiūris ne tik į savos bendruomenės atstovą, bet ir į kitą. Tokie skirtumai labiausiai pasireiškė tarpukariu ir pokariu“.

karaimų Lietuvoje palyginus nėra daug, tačiau jau iš anksto galima pastebėti vertinimo skirtumus: čigonai yra vertinami neigiamai, o karaimai [...] yra bene vienintelė tauta, kurios vartosenos kontekstai žymiai skirsis nuo kitų. Todėl šie pasirinkti tam, kad būtų kontrastas kitiems etnonimams ir pabrėžtų skirtingą etnonimų vartoseną“ (Žydonis 2010: 14).

Dera pridurti, kad lietuviai vienas kitą retais (11) atvejais pravardžiuoja *latviu* (Butkus 1995a: 223). *Latvio* pravarde¹⁵⁰ pavadinamas žmogus, anksčiau gyvenęs Latvijoje ar susituokęs su latviu (Butkus 1995a: 224).

Iš to, kas trumpai sakyta, aiškėja, kad tai, kaip (ar) skirtingai vertinamas latvis, visų pirma susiję su pačiu vertinančiuoju – lietuviu¹⁵¹. *Kitas*, šiuo atveju latvis, matomas *aš*, lietuviu, akimis (plg. *Ant* [kontoros – įterpta autorės] *sienos kabėjo mažytis Leninukas, tikras turkas (kai lietuviai piešdavo Leniną, visad jis išeidavo panašus į lietuvį, latviamis į latvij...)* DLKT). Veidrodžio principas leidžia matyti tiek kito, tiek savo vadinamosios nuostatas. Tarpusavio panašumas (plg. *panašus, broliškas*) susijęs su latvio *artumu*, skirtumas – su unikalumu. Reziumuotų darbų pagrindu dėliojami dvejopas – lietuviu (ne)palankiai vertinamas – latvio vaizdinys: jis yra doras, tikintis, pasitikintis, darbštus, draugiškas, nuoširdus, mandagus, svetingas, linksmas, ramus, ištvermingas, patriotiškas ir pan., ir atvirkščiai – susivaržęs, uždaras, išdidus, pavydus, arogantiškas, užsispyręs, keistas, kaip velnias, negudrus ir pan. Apžvelgtuose darbuose matomą latvio vaizdinį vertinant semantiniais žmogaus aspektais (Sakalauskiene 2018: 182–185), apie latvį atsiliepiama psichiniu, psichologiniu (doras, ramus, linksmas ir pan.), (psicho)socialiniu (draugiškas, svetingas, mandagus ir pan.), fiziniu (ištvermingas ir pan.), buitiniu (neturtingas, alaus mėgėjas ir pan.) ir lokalinio (gyvenantis ir Lietuvoje) aspektu.

Rengiant šį skyrių pasinaudota ir autorės paskelbtu straipsniu (Vaičiulytė-Semėnienė 2021b).

¹⁵⁰ „Pravardės motyvu eina retas, išskirtinis žmogus bruožas. [...] Į kiekvieną nukrypimą nuo normos, standarto, žiūrima kaip į trūkumą, priešiška, su protestu. Tad kandi pravardė ir yra šio protesto išraiška“ (Butkus 1995c: 23).

Apie tai, kaip lietuviai pravardžiuoja latvius ir atvirkščiai, plačiau žr. Noreikaitė (2020: 62–71).

¹⁵¹ Plg. „*Kitas* yra lemiamas dėmuo, suvokiant save kaip žmogų, nes *kito* „atradimas“ yra ir savęs „atradimas““ (Cidzikaitė 2007: 66).

„Ведь этнический стереотип, даже описывающий «другого», это почти всегда немножко рассказ и о себе“ (Рыжакова, Завьялова 2008: 18–19): Juk etninis stereotipas, net apibūdinantis „kitą“, beveik visada yra šiek tiek ir apie save [čia ir toliau iš rusų kalbos versta autorės].

1. ŽODŽIO *LATVIS* APIBRĖŽTYS, SINONIMAI, VEDINIAI IR DŪRINIAI AIŠKINAMUOSIUOSE ŽODYNUOSE

Norint kalbėti apie latvio vaizdinį, svarbu žinoti pačios leksemos *latvis* apibrėžtis aiškinamuosiuose lietuvių kalbos žodynuose.

BLKŽ_e matyti, kad leksema *latvis*, -ė – tai ‘latvių tautos žmogus’. LKŽ_e¹⁵² *latvis* teikiamas kaip BLKŽ_e. DLKŽ_e atskiro straipsnio *latvis* nėra. Ši leksema yra žodyniniame straipsnyje *latviai*: tai ‘tauta, gyvenanti Latvijoje, kalbanti viena baltų kalbų’, o *latvis* – ‘tos tautos žmogus’. Panašiai leksema *latviai* apibrėžiama ir BLKŽ_e (‘tauta, gyvenanti Latvijoje, kalbanti viena rytų baltų kalbų’), ir LKŽ_e (‘tauta, gyvenanti Latvijoje ir kalbanti baltų kilmės kalba’).

Iš žodyninių apibrėžčių matyti, kad svarbiausia yra latvio etninė, kalbinė ir teritorinė tapatybė¹⁵³, o straipsniuose parinkti pavyzdžiai pasako ne tik tai (žr. 1–2 pavyzdžius), bet ir kad latvis yra darbštus (žr. 3 pavyzdį), kūrybingas ir lietuvis jam simpatizuoja (žr. 4 pavyzdį), su juo kartu gyvena (žr. 5 pavyzdį), bendrauja ir bendradarbiauja (žr. 5–7 pavyzdžius).

- 1) *Latvių kalba*. BLKŽ_e
- 2) *Daug amžių latviai, kaip ir kitos Pabaltijo tautos, buvo tikrai etninė sąvoka ir savo šalies valdyme visiškai nedalyvavo* sp. LKŽ_e
- 3) *O, darbštų vyrų, auksinių nagų latvij gavo* Krš. LKŽ_e
- 4) *Ši latvė dailininkė man labai patinka*. BLKŽ_e
- 5) *Mes su tais latviais kartu augom, kartu bandą ganėm* Škn. LKŽ_e
- 6) *Studijų metais susirašinėjau su vienu latviu*. BLKŽ_e
- 7) *Futbolo klubas pasirašė sutartį su latviu*. BLKŽ_e

Žodynų pavyzdžiuose aktualizuota ir bendra – baltiška – latvio ir lietuvio kilmė (žr. 8–9 pavyzdžius; dar žr. toliau). Tai ir reziumuotuose darbuose minėtas lietuvio ir latvio panašumas duoda pagrindo į latvij žiūrėti ir biologiniu – giminystės, arba

¹⁵² Septintasis *Lietuvių kalbos žodyno* tomas, apimantis *L–mėlti*, buvo išleistas 1966 metais.

¹⁵³ Sąvokos *kalba, tauta, valstybė* „yra taip stipriai susijusios, jog sudaro vienį mūsų sąmonėje: kai kalbama apie *kalbą*, šalia atsiranda *tauta* ir *valstybė*, kai kalbama apie *tautą*, visada šalia *kalba* ir *valstybė*“ (Smetonienė ir kt. 2019: 7–8).

plačiai suprantamos šeimos, aspektu¹⁵⁴. O pastarasis suponuoja glaudžius tarpusavio santykius ir tvirtina minėtą latvio kaip *savo* sampratą.

8) *Su lietuviais latvius sieja bendra etninė ir kalbinė kilmė.* BLKŽ_e

9) *Lietuvių ir latvių kalba yra išriedėjusi iš labai artimų viena kitai tarmių K. Būg.* LKŽ_e

LKŽ_e užfiksuoti keli etnonimo *latvis* sinonimai: *latvys, kuršis, letis*¹⁵⁵. Žodyninių straipsnių pavyzdžiuose pasakoma, kad *latvys* gražiai dainuoja, per didįjį karą pas lietuvį slėpėsis, *kuršis* yra geras, darbštus, liuteronas, pešasi dėl žuvų, lietuvius bėgs „į kuršių žemę“ (ž. *kuršiai*), o lečiai kartu su lietuviais gudus iš pilių varę (plg. 10–12 pavyzdžius) (dar žr. toliau).

10) *Kuršis yra geras, darbus žmogus* J. LKŽ_e (ž. *kuršis*)

11) *Pešės kuršiai dėl žuvų, gaspadoriai dėl pačių* Klvd144. LKŽ_e (ž. *kuršiai*)

12) *Tujau lečiai, arba latviai, su savo talkininkais lietuviais ir žemaičiais iš pilių gudus išvertė* S. Dauk. LKŽ_e (ž. *letis*)¹⁵⁶

Kalbamuosiuose lietuvių kalbos žodynuose teikiama per 50 darinių su šaknimi *latv**, kai kurių iš jų (veiksmažodžių *latvėti, latvinti, latviuoti*) veiksmo reikšmės atspalviai atskirai teikiami priešdėlinėmis formomis (*sulatvėti, sulatvinti* (DLKŽ_e, LKŽ_e); *palatviuoti* (LKŽ_e)). Iš darinių aiškėja, kad valstybė prie rytinių Baltijos jūros krantų – tai *Latvija* (BLKŽ_e), o vieta prie Latvijos, palei sieną su Latvija – tai *palatvė* (DLKŽ_e, LKŽ_e) arba *palatvijys* (LKŽ_e). Lietuvos kaimas Biržų arba Kretingos rajone vadinamas *Latveliais* (BLKŽ_e).

Toks, kuris iš Latvijos, latvių, yra *latvinis* (LKŽ_e, DLKŽ_e). Savo tautos interesais besirūpinantis latvis – tai *latvininkas* (LKŽ_e); o senieji latviai – *senlatviai* (LKŽ_e). Kiek latvijuojantis, t. y. kalbantis su latvišku akcentu (*latviuoti* (BLKŽ_e, DLKŽ_e, LKŽ_e), plg. dar *latviavimas* (BLKŽ_e, LKŽ_e)), žmogus yra *apylatvis* (LKŽ_e); gyvenantis netoli Latvijos ir aplatvėjęs lietuvis neigiamai konotuotai vadinamas *skerslatviu* (LKŽ_e).

¹⁵⁴ Plg. „Sava sieta su prigimtinu. [...] [A]smens priklausymą tautai lemia jo kilmė, tautą sudaro ne tik konkrečiu momentu gyvenantieji, bet ir jų protėviai, ir visus narius sieja giminytės, arba kraujo, ryšiai“ (Savoniakaitė 2014: 12).

¹⁵⁵ „Lotynizuotas pavadinimas *Latvija* spaudoje pasirodė tik XIX a. pradžioje. Sinonimiškai buvo vartojami ir etnonimai *latgalis, letgalis, letas*, o XVII a. raštuose pasirodo ir žodis *latvis*“ (Butkus 1995d: 17–18).

¹⁵⁶ Dar plg. LKŽ_e: *Tujau lečiai, arba latviai, su savo talkininkais lietuviais ir žemaičiais iš Derpto ir kitų pilių gudus išvertė ir iš viso krašto išvėtravojo* S. Dauk (ž. *išversti*).

Verčiamas latviu žmogus yra latvinamas (*latvinti* (BLKŽ_e, DLKŽ_e, LKŽ_e), plg. *latvinimas* (BLKŽ_e)). *Latvinti* (BLKŽ_e, DLKŽ_e) galima ir teikiant latvių kalbos ypatybių ar latvišką formą (plg. *latvinimas* (BLKŽ_e)). Tada, kai žmogus darosi latviu, jis *latvēja* (BLKŽ_e, DLKŽ_e, LKŽ_e; plg. dar *latvējimas* (BLKŽ_e, LKŽ_e)). Lietuvių ir latvių tarpusavio sąsaja, bendrystę rodo dūriniai *lietuvlatviai*, *lietuvlatviškas*, *lietuvylatviškas* (LKŽ_e). Kalbėdami apie žodžius skolinius iš latvių kalbos, juos vadiname *latvybėmis* (BLKŽ_e, DLKŽ_e, LKŽ_e), *latvizmais* (BLKŽ_e); latvių kalbos ir kultūros tyrinėjimas – tai *latvika* (LKŽ_e).

Būdvardis *latviškas* (BLKŽ_e, DLKŽ_e, LKŽ_e, plg. dar *latviškumas* (BLKŽ_e, LKŽ_e)) ir jam artimą *latvybė* (BLKŽ_e), *latvystė* (LKŽ_e) tinkamas pasakyti tokiam, kuris būdingas ar priklauso latviams, jų kultūrai ar Latvijai; *latviškas* bus ir toks, kuris yra randamas, auginamas, pagamintas Latvijoje, kuris susijęs su latviais, Latvija pagal kilmę (BLKŽ_e) ar kuris yra latvių, latvių kalbos, latvių kalba parašytas, sukurtas, skelbiamas, transliuojamas ir pan. (BLKŽ_e, LKŽ_e, dar plg. *latviškai*). Toks, kuris būdingas senovės latviams, yra *pralatiškas* (LKŽ_e, dar plg. *pralatiškai*).

2. LATVIO VAIZDINYS „LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNO“ ILIUSTRACINIUIOSE PAVYZDŽIUOSE

Pagal *latv** paiešką LKŽ_e hipertekste rasta 216 pavyzdžių. Toliau latvio vaizdinys aptariamas remiantis 150 LKŽ_e pavyzdžių su visų linksnių, skaičių leksemos *latvis* formomis.

Giminystės kontekstas

Turimuose pavyzdžiuose pirmiausia į akis krinta lietuvių ir latvių bendra – aistiška giminystė su prūsais, žiemgaliais, sėliais ir kuršiais¹⁵⁷ (žr. 1 pavyzdį). LKŽ_e pasakyta,

¹⁵⁷ Plg. LKŽ_e: *Ilgainiui kuršiai sutapę (asimiliavęsi) su lietuviais ir latviais* rš (ž. *tapti*).

kad nuo seno lietuvis ir latvis yra artimieji – broliai (žr. 2 pavyzdį), giminės (žr. 3 pavyzdį), kuriuos išskirti ir matyti atskirus gali būti ganėtinai sunku (žr. 4 pavyzdį).

- 1) *Visą tautų giminę, kurią sudaro prūsai ir lietuviai, **latviai**, žiemgaliai, sėliai ir kuršiai, aš vadinu aisčiais* K. Būg (ž. *aisčiai*).
- 2) *Ant galo pamenu, jog ir mūsų broliai **latviai** norėtų, idant lietuviai nusitvėrę už rankų latvių eitų kariauti maskolius* A1884,3(J. Šliūp) (ž. *nutverti*).
- 3) *Nors iš tolymos senovės mes ir nedaug teturime prisikasę ir šiaip nužvelgę daiktų, vienok ir tas nedaugelis gali mus patikrinti, juog to laikmečio gyventojai buvo dabartinių lietuvių ir **latvių** artymi giminės, mūsų tautiečiai* J. Jabl (ž. *nužvelgti*).
- 4) *Enrikas Latvis, aprašydamas gyvenimą vyskupo Rygos Alberto ir jo kares su **latviais**, nežino, kaip juos atskiesti nu lietuvių* S. Dauk (ž. *atskiesti*).

Kalbos kontekstas

Apie bendrą kilmę, ypač „to paties kilimo“ (ž. *kilimas*) lietuvių, latvių ir prūsų, kurių „tėvynė, kaip rodo medžiojimo terminai, ieškotina yra giriotame krašte“ (K. Būg ž. *griotas*), o kalbos vadinamos „aistiškomis“ (ž. *aistiškas*), daugiausia pavyzdžiuose pasakoma kalbos pagrindu. Be to, kad minėtų tautų kalbos yra giminiškos, pasakyta ir kad panašios latvių ir lietuvių kalbos turi dvi gimines (žr. 5 pavyzdį), „ženklutosios latvių raidės visos panašios į lietuviškas ir šandie latviai rašo vienodai su lietuviais“ (rš ž. *ženklutas*). O „kuršių kalbos būta giminios, bet ne tolygios su latvių kalba“ (K. Būg ž. *giminus*). Iš pavyzdžių aiškėja, kad iš senovės kuršių kalbos latviai bus paveldėję ypatybę „minkštinti priebalsius prieš i, j ir e ir garso v kritimą, kuri labai gerai pažįsta Kuršo latvių šnektos“ (K. Būg ž. *išriedėti*), kur vietoj v paprastai įspraudžia j.

- 5) *Lietuvių ir **latvių** kalbose skiriamos dvi giminės (vyriškoji ir moteriškoji), o rusų ir vokiečių kalbose yra dar ir trečioji giminė (bevardė, arba vidurinė)* LKGI14 (ž. *vidurinė*).

Iš pavyzdžių apie giminiškas latvių ir lietuvių kalbas, lietuvylatvišką prokalbę (ž. *lietuvylatviškas*) aiškėja, kad jos abi yra „vienopos šaknies“ (A1884,7(J. Šliūp) ž. *vienopas*) arba „netolie skirias“ (Klk ž. *netolie*), turi abiejų šalių šiandienykščių, lietuvių ir latvių, šnektų bendrybių, nes tiek viena, tiek kita yra „išriedėjusi iš labai artimų viena kitai tarmių“ (K. Būg ž. *latviai*). Pavyzdžiai rodo, kad ieškota atitykio tarp

lietuviškų ir latviškų priegaidžių įrašant „mūsų žodžio atatikmenis iš latvių arba prūsų kalbos“ (K. Būg ž. *ataticmuo*). Aiškėja, kad „mūs kalboj daug žodžių įkištų latviškų“ (Krtm ž. *kišti*) arba veikiausiai per latvių kalbą į lietuvių kalbą atėjusių germanizmų: „Cvikis, svikis, žvikė ir kiti variantai [...]“ (KIK47,65 ž. *žvikė*). „Taigi tarp mūsų ir latvių kalbos šiuo atžvilgiu tėra tik laipsninis skirtumas“ (GK1939,101 ž. *laipsninis*) ir „šandie latviai rašo vienodai su lietuviais“ (K. Būg ž. *vienodas*). Ir šiuo „vienodos jų kalbos dvasios“ (LTII94 ž. *išsrūti*) – bendros prokalbės pagrindu pasakoma, kad latvis yra lietuvių giminės narys (žr. 6 pavyzdį).

- 6) *Lietuvių giminę sudaro šios šakos: **latviai**, kuršiai, žiemgaliai, sėliai, prūsai ir jo-
tvingai, arba sūdai (sūduviai)* K. Būg (ž. *lietuviai*).

Pavyzdžiai rodo, kad lietuvis, nežinodamas latvio nei vardo, nei pavardės, nieko, paklausais, paklausais jį suvokia, kiek grabaliuoja, gravėzuoja. Pasakoma, kad apie Bauskę gyvenantį latvį suprasti lengviau:

- 7) *Apie Bauskę kalba **latviai** aiškiau, o šič savatniau* Brž (ž. *savatniai*).

Tai, kad latviui labai svarbu sava kalba, rodo 8–9 pavyzdžiai. Palankios žiūros į savo kalbą galįs pasimokyti ir lietuvis (žr. 10 pavyzdį).

- 8) ***Latviai** vos aptupeno išlaisvintą krašto gyvenimą ir tuojau nuskyrė laiką, ligi kada visi valstybės tarnautojai nelatviai išmoktų latvių kalbos* Db (ž. *aptupenti*).
- 9) ***Latvis** nenoromis kalba lietuviškai, o lietuvis, jei šiaip taip latviškai išvelka liežuvį, stengiasi pasirodyti latvis* A. Sm (ž. *išvilkti*).
- 10) *Dažnai savo straipsniuose, kalbėdamas apie literatūrinę kalbą, Jablonskis nurodo pavyzdžiu **latvius*** LKI44 (ž. *nurodyti*).

Artimumo kontekstas

Kalbant apie žodynines lekšemos *latvis* apibrėžtis minėta, kad lietuvis su latviu gyveno visai greta vienas kito (žr. 1 dalyje 5 pavyzdį). Tai matyti ir iš kitų pavyzdžių, kur pasakoma, kad lietuviai „gyveno pamišriam su kuršiais arba latviais“ (Prk ž. *pamišrium*), Palatvijoje (žr. 11 pavyzdį), žemaičių krašte (plg. 12–13 pavyzdžius) arba „vienan gale [namo – įterpta autorės] lietuviai, o kitan – anys (**latviai**)“ (Dgp ž. *vienas*).

- 11) *Palatvijo[je] begyvendama yr prisirinkusi visokių burtų, čičybų iš **latvių*** Šts (ž. *čičyba*).

- 12) *Jisai pats buvo žemaitis, pakuršietis, todėl ir rašė žemaitiškai su nemaža priemaiša **latvišku** žodžių ir kartais konstrukcijų* J. Jabl (ž. priemaiša).
- 13) [S. Daukantas] *nesitenkino gyvąja liaudies kalba, bet taip pat ieškojo žodžių senuosiuose raštuose ir net skolinosi iš **latvių** kalbos rš* (ž. skolinti).

Apie latvių ir žemaičių gyvenimą greta rodo ir 14–16 pavyzdžiai. Be to, 16 pavyzdyje pasakoma, kad latviai žemaičiuose nenorėjo išnykti, prarasti savo etninės tapatybės, todėl laikėsi kiek atokiau jų. Remiantis 8–10 ir 17 pavyzdžiais galima būtų manyti, kad noro, gebėjimo saugoti savo tautiškumą pasimokyti siūloma ir lietuviui (dar žr. toliau).

- 14) *Mes teip stačiai kalbam – pri **latvių** esam* Pkl (ž. status).
- 15) *Žemaičių būžė „molinis butelis trumpu kaklu“ pasirodo nėsanti viengungė, nes ją pažįsta ir **latviai*** TŽII462(K. Būg) (ž. viengungis).
- 16) ***Latviai** nenora išsivisti, dėl to skiedas šalin nu žemaičių* Plng (ž. išvisti).
- 17) *Mes, lietuviai, galėtumėme **latvių** paveikslą sekti, o tai darydami ... neprąžaistu-
mėme savo tautybės* A1884,271 (ž. pražaisti).

Istorijos kontekstas

Minima, kad latviai IX amžiuje prie Baltijos jūros dar negyvenę (žr. 18 pavyzdį). Pasa-
koma, kad latvių tautą ilgus amžius valdė kiti: vokiečiai, rusai (žr. 19–20 pavyzdžius).

- 18) *IX amžiuje žemaičių ir **latvių** dar neprasistumta iki Baltijos jūros* K. Būg (ž. prastumti).
- 19) *Daug amžių **latviai**, kaip ir kitos Pabaltijo tautos, buvo tikrai etninė sąvoka ir savo šalies valdyme visiškai nedalyvavo* sp (ž. latviai).
- 20) *Tą ruskių viršystę **latvių** žemėje matome ir iš to, kad vyskupas Albertas, 1209 m. per Arnoldą zokoninką padarydamas sandorą su rusiais, pažadėjo mokėsiąs pa-
prastą duoklę ir iškilmingai pripažino valdžią D[idžiojo] kuningaikščio ruskių* A1883,228 (ž. zokoninkas).

Iš pavyzdžių aiškėja, kad senovėje vakarinę baltų dalį – istorines prūsų, lietuvių ir latvių žemes – nuo kitų baltų genčių rytuose atskyrė slavai (žr. 21 pavyzdį), kad latviai turėję ryšių su skandinavais (žr. 22 pavyzdį) ir skitais (žr. 23 pavyzdį).

- 21) *Baltų senojoje teritorijoje buvo įvartytas gilus slavų pleištas, atskyręs vakarinę baltų dalį – istorines prūsų, lietuvių ir **latvių** žemes – nuo kitų baltų genčių rytuose rš (ž. įvartyti).*
- 22) *Lietuvių ir **latvių** turėta reikalų su skandinavėnais K. Būg (ž. skandinavėnai).*
- 23) *Ką sakytum ansai išmintingas skitas, atsisėdęs ant kapų, veizėdamas į tolimus savo poposūnius, lietuviais, žemaičiais, prūsais, **latviais**, juodvėžiais, kuršžemiais pramintus ir paskandintus galžudėse, apvergtus ir tarp gyvolių paskaitytus? S. Dauk (ž. apvergti).*

Matyti, kad XII–XIII amžiuje Latviją valdant vokiečiams Latvijos pajūryje gyveno ne latviai, o lybiai, žiemgaliai ir kuršiai (žr. 24 pavyzdį). Užsimenama, kad Latvijos pietuose gyvenę žiemgaliai, o kuršiai buvo asimiliuoti Kuršo latvių (žr. 25–26 pavyzdžius).

- 24) *XII–XIII amžiuje, kai vokiečiai įsikūrė Rygoje ir jos apylinkėje, rado jie čia visu pajūriu gyvenant ne **latvius**, bet lybius, žiemgalius ir kuršius K. Būg (ž. lybiai).*
- 25) *Žiemgalių vardas rodo, kad jų gyventa nuo **latvių** žiemiuose K. Būg (ž. žiemgaliai).*
- 26) *Kiek paskiaus Pabaltjūrio kurai (kuršiai) sutirpo tarpo Kuršo **latvių** rš (ž. sutirpti).*

Vokiečių valdymo laikotarpiu latviai negalėjo prekiauti, būti vyresniuoju (plg. 27–28 pavyzdžius). Tai, kad istoriškai latvių santykiai su vokiečiais nebuve draugiški, rodo ir pavyzdžiai, kur pasakoma, kad latviai norėjo kalavijuočius išvartyti iš savo žemių, o vokiečiai latvius malšino akmenimis (žr. 29–30 pavyzdžius). Perkrikštijant latviai buvo žudomi (žr. 31 pavyzdį). 32 pavyzdys rodo, kad iš germanų latviai išmoko kepti duonos kepalus.

- 27) *Jotvingius išnovijo, **latviai** gi (= o latviai) pakliuvo po Vidžemio, arba Livonijos, ordenu A. Janul (ž. išnovyti).*
- 28) *Nei vienas žemgalis, **latvis** nei libiešis negalėjo nei gyventi, nei prekiauti, nei vyresniu būti, norins būtų ir vokiškai mokąs S. Dauk (ž. libiešis).*
- 29) *Ketėjo visus miečeivius iš visai **latvių** žemei išbraukti S. Dauk (ž. išbraukti).*
- 30) *Vokyčiai vilyčiomis ir svilksnimis ramdė **latvius** S. Dauk (ž. svilksnis).*
- 31) *Nebtverdames **latviai** parkrikštai tokiomis novėmis ..., patrako S. Dauk (ž. novė).*
- 32) *Kliėpo (duonos) kepti iš germanų išmoksta ir jų kaimynai: slavėnai (хлѣбъ), suomiai (leipā), lietuviai (kliėpas) ir **latviai** (klāips) K. Būg (ž. kliepas).*

Karų kontekstas

Latviai kovojo ne tik su vokiečiais, bet ir (kartu su lietuviais) su maskoliais, gudais (žr. 5, 33, 34 pavyzdžius).

- 33) *Tujau lečiai, arba **latviai**, su savo talkinykais lietuviais ir žemaičiais iš pilių gudus išvertė* S. Dauk (ž. išversti).
- 34) ***Latviai** iš Derpto ir kitų pilių gudus išvertė ir iš viso krašto išvėtravojo* S. Dauk (ž. išvėtravoti).

Per pasaulinius karus latvis ir lietuvis taip pat kartu kariavęs:

- 35) *Trisdešium pirmais metais buvau **latvių** kariuominėj* Akn (ž. trisdešium).
- 36) *Per didžią karę pas mus buvo **latvys** užsislėpęs* Vs (ž. latvys).
- 37) *Žengia rusai, **latviai** ir lietuviai, ir gruzinai vienoje rikiuotėj* E. Miež (ž. rikiuotė).

Charakterio kontekstas

Turimi LKŽ_e pavyzdžiai rodo, kad latvis yra užsispyręs, atkaklus, nenuolaidus, nepripažįstąs kitų tautų ujimo (žr. 38–40 pavyzdžius), mėgstantis ir paniurnėti (žr. 41 pavyzdį). Pasakoma ir atvirksčiai: kad „daugiausia latvis pataiko“ (RdN ž. *pataikyti*), t. y. jis yra linkęs neprieštarauti, nuolaidžiauti.

- 38) *Palatvijo[je] begyvendama yr prisirinkusi visokių burtų, čičybų iš **latvių** Šts* (ž. čičyba).
- 39) *Ditrikas guodės jam apei tamprybę ir atkaklybę **latvių*** S. Dauk (ž. tamprybė).
- 40) ***Latviai** dešinieji nepripažįsta kitų tautų ujimo* Vaižg (ž. ujimas).
- 41) *Ko zeigioji kaip **latvis** peklo[je]* Brs (ž. zeigioti).

Aiškėja, kad latvis vaišingas (žr. 42 pavyzdį), o kai įgerksčioja, pasigėręs jis lieka ramus – „vėjų nedaro“ (Šts ž. *įgerksčioti*).

- 42) *Pavaišino kaip **latviai** Biržų ponus TŽV628(Ps)* (ž. vaišingas).

Socialinis kontekstas

Iš pavyzdžių matyti, kad latvis „daug burtų vadžiojo“ (Šts ž. *vadžioti*) arba „sužavėjo tą mano dėdę“, kuris „paliko durnas“ (Vkš ž. *sužavėti*). Pavyzdžiuose pasakoma, kad latvis atvėplina, yra šelmis, kurio, matyt, reikėtų kiek pasisaugoti (žr. 43 pavyzdį). Iš

latvio burtų prisirinkdavo ir išmokdavo ir palatvijoje gyvenantys lietuviai. Lietuvis prašosi latvio pamokomas sudėti šieno kupetas (latviškus kūgelius).

43) *Žiūrėk, kad tas latviukas nebūt šelma* Slm (ž. *šelma*).

Lietuvis ir latvis kūrė bendras šeimas (žr. 44 pavyzdį), ir vaikai augdavo aplatvėję lietuviai – skerslatviai (žr. 45 pavyzdį). Noreikaitė (2020: 68–69) remdamasi lauko tyrimo ir internetinės apklausos duomenimis skiria tris žodžio *skerslatvis* reikšmes: žymi mišrią etninę priklausomybę; žymi regioninę priklausomybę Lietuvos ir Latvijos paribiui; žymi akulturacijos procesų paveiktą asmenį, ir atkreipia dėmesį į tai, kad „Lietuvos ir Latvijos pasienyje Skerslatvio pravardė turi ne vien menkinamąją reikšmę. Tai gali būti ir neutralus žodis, tiesiog apibūdinantis pasienio gyventoją, jo tarmę, neretai ir patys pateikėjai mėgsta taip save pavadinti, kartais tai yra vienintelis žodis, nusakantis jų mišrią tapatybę. Reikia pastebėti, kad skirtingose pasienio gyvenamosiose vietovėse šis žodis turi savo ypatumų, vienur populiarsnė viena jo reikšmė, kitur – kita [...]. [S]varbu paminėti tai, kad žodį *skerslatvis* galime laikyti etnikonu, kuris iš pravardinio pamažu virsta neutraliu, įtvirtinančiu etninę ir regioninę savastį“ (t. p.: 69; dar žr. 71).

44) *Duktė tura žmogų latvį* Jdr (ž. *žmogus*).

45) *Tėvas latvis, motyna žemaitė, o sūnus skerslatvis* Trk (ž. *skerslatvis*).

Lietuviai žemaičiai pravardžiavo latvius žirgagalviais, skabaputriais (dar žr. toliau):

46) *Latviai žemaičius pravardžiavo „kalpais“ ir „leišiais“, o žemaičiai latvius – „skabaputriais“ ir „žirgagalviais“* A. Gric (ž. *žirgagalvis*).

Išvaizdos kontekstas

Pasakoma, kad latvis yra ilgakaušis:

47) *Patys lietuviai, kaip ir latviai, ... turi pailguotinus kaušus, yra ilgakaušiai* BsVLXX (ž. *ilgakaušis*).

Tirta medžiaga rodo, kad latvis yra sveikas, gerai nuaugęs, stiprus, gspadoriškai tvirtas žmogus (žr. 48 pavyzdį).

48) *Šiaip latviai buvo visi sveiki, gerai subudavoti, gspadoriškai tvirti vyrai* B. Sruog (ž. *subudavoti*).

Buities kontekstas

Iš pavyzdžių aiškėja, kad latvis vargingai gyvena protamsėje gryčioje, augina po vieną du vaikus ir eina dirbti į dvarą (žr. 49–51 pavyzdžius).

- 49) *Protamsėje vargšo latvio gryčioje artinos gyvenimo vakaras tik tik pražydušiai mergaitei rš (ž. protamsis)*
- 50) *Vaikų daug lietuviam, o latvių jeigu vienas du buvo Č (ž. vienas).*
- 51) *Ar latvio muižėj, ar šlėktos palivarkėly, ar savų juodnugarių buožynėj – visur ta pati duona, ta pati druska: insūdo marškinius antpečių – net čėža pakulos! rš (ž. juodnugaris).*

Pavyzdžiuose pasakoma, kad latvis valgo ryšinius sūrius, duonos. Kasdien jis maitinasi kruopų ir rūgštaus pieno sriuba – skabaputra (žr. 52 pavyzdį), kurios nepratęs lietuvis, nors ir su tais latviais kartu augęs, kartu bandą ganęs, gali ir nevalgyti. O latviai ją ir sugižusią jau, perputojusią „valgo pasiskanindami“ (Šts ž. *perputoti*)¹⁵⁸. Be to, „latviai yra silkėdžiai“ (Trk ž. *silkėdis*).

- 52) *Kildytą pieną sulaidyti į kruopynę be druskos, ir būs skabaputra latvių Žd (ž. sulaidyti).*

Kultūros, sporto kontekstas

Paskiruose pavyzdžiuose kalbama apie tai, kad latviai groja kanklėmis, stabule, dainuoja daugiabalses piemenų dainas, šoka (žr. 53–56 pavyzdžius). Pasakoma, kad latviai irkluoja, gerai žaidžia šaškėmis (žr. 57–58 pavyzdžius).

- 53) *Tikras, žinomas latvių stygų skambtis buvo kanklės MTtVI233(Sab) (ž. skambtis).*
- 54) *Į lumzdelį panašūs kai kurių kitų tautų muzikos instrumentai (rusų svirelė, latvių stabulė, baltarusių dudka, vokiečių šnabelfliotė) MLTEII480 (ž. stabulė).*
- 55) *Savita vokalinės latvių liaudies muzikos rūšis yra daugiabalsės piemenų dainos MLTEII294 (ž. vokalinis).*
- 56) *Žiūrovai gėrėjosi broliškujų tautų siuita, kurią sudarė latvių, estų, baltarusių bei rusų šokiai rš (ž. siuita).*
- 57) *Paminėsime, ką latviai išteikė irklavimo dalykuose KŽ (ž. išteikti).*
- 58) *Rusiškų šaškių turnyre pirmauja latviai sp (ž. rusiškas).*

¹⁵⁸ Plačiau apie skabaputrą ir skirtingą lietuvių požiūrį į ją žr. Noreikaitė (2020: 108–115).

Ekonomikos kontekstas

Pavyzdžiuose minima, kad lietuviai „kurie rubežiavo su Kuršu, pirko latviškas knygas“ (A1884,145 ž. *rubežiuoti*) arba kad „pluokštus linų parduos latviams“ (Rdn. ž. *pluokštas*).

Religijos kontekstas

Užsimenama apie senąją, vieną (baltų) tikėjimą (žr. 59–60 pavyzdžius). Taip pat pavyzdžiuose pasakoma, kad latviai – protestantai ir pamokslai protestantų bažnyčioje sakomi latvių kalba (žr. 61–62 pavyzdžius). 63 pavyzdys leidžia manyti, kad skirtingas tikėjimas galėjo būti lietuviui kliūtis žiūrėti į latvi kaip į potencialų vienos siaurąją prasme šeimos narį.

59) *Lietuvių ir latvių senoji tikyba* K. Būg (ž. *tikyba*).

60) *Į krūvą traukė vienas tikėjimas visus: ir lietuvius, ir žemaičius, parusnėnus ir latvius, juodvyžius ir baltvyžius* A1884,6 (ž. *juodvyžiai*).

61) *Bažnyčios yra trys: bažnyčia katalikų, žydų šulė ir latvių kirkė* BM177 (ž. *kirkė*).

62) *Pastoras latvius siekdo latviškai* VŽ1905,82 (ž. *siekdyti*).

63) *Nenoru, ka dvi vieros an vienos poduškos gulėtų, – ir neleido eiti už latvio* Krš (ž. *viera*).

APIBENDRINIMAS

Iš LKŽ_e pavyzdžių paaiškėjo, kad latvis – tai nuo seno (pagal kilmę, senąją baltų tikėjimą) lietuviu artimasis. Jis, kaip jau sakyta ir ankstesniuose vienuose ar kituose tyrimuose, yra geras, darbštus, vaišingas, draugiškas, ramus ar užsispyręs, atkaklus, kita vertus, prisitaikantis ir per amžius įgijęs / turįs savitumo (valgo lietuviui neįprastą skabaputrą, protestantas, burtininkas), kuris vienoje šeimoje gyvenant yra priimamas. Paaiškėjo, kad lietuvis su latviu bendradarbiauja, jam padeda, ypač sunkiais momentais (per karą, gaisrą).

3. LATVIO VAIZDINYS MODERNIOSIOS TAPATYBĖS IDEOLOGINIO NARATYVO TEKSTYNE

MTINT pagal užklausą *latv** rasta 488 pavyzdžių. Toliau tyrimui atrinkta 140 informatyvių, kur vartojamos skirtingų linksnių, skaičių leksemos *latvis* formos. 100 pavyzdžių yra iš 1928–1930 m. laikotarpio, 30 pavyzdžių turima iš 1945–1962 m. laikotarpio, 10 – iš 1992–1998 m. laikotarpio.

Prieš akis turint latvio vaizdinį, kuris paaiškėjo iš LKŽ_e pavyzdžių, toliau aptartinas latvis skirtingais laikotarpiais valstybinio lygmeniu.

3.1. 1928–1930 m. laikotarpis

Iš 1928–1930 m. laikotarpio pavyzdžių matyti keli „mūsų šiaurės kaimynų“ (Lietuvos aidas, 1928-06) aspektai: latvių tarpusavio santykiai Latvijos viduje ir jų arba Latvijos santykiai su konkrečiuose pavyzdžiuose minimais kaimynais. Iš kelių pavyzdžių aiškėja, kad to meto valstybiniame gyvenime latviai tarpusavyje bendradarbiauja, pavyzdžiui, kad būtų išvengta vyriausybės krizės, o „prieš šventes pasibaigusi latvių seimo sesija buvo derlinga... tik paklausimais ir interpeliacijomis“ (Lietuvos aidas, 1928-06). Pasakoma, kad latvių vyriausybė „nusistačius stiprinti ir toliau plėtoti tarptautinę Latvijos būklę, palaikyti taikos tendencijas rytų Europoj ir aktingai bendradarbiauti Tautų Sąjungoj“ (Lietuvos aidas, 1928-12), o vykdant žemės reformą latviai „laikėsi pažiūros, kad už nusavintą [dvarų, priklausiusių daugiausia vokiečiams – *įterpta autorės*] žemę atlyginimo neturi būti mokama“ (Lietuvos aidas, 1928-06). Kiek skirtingi Latvijos santykiai tuo laikotarpiu klostosi su valstybėmis kaimynėmis, nagrinėjamos šiam darbe.

Lietuvių ir latvių santykiai

Pavyzdžiuose pasakoma, kad į lietuvių ir latvių vienybės kongresą Rygon, papuošton latvių tautinėmis vėliavomis, iš Kauno atvykusius Lietuvos delegacijos narius latviai sutiko širdingai, „buvo sugiedoti lietuvių ir latvių tautos himnai“ (Lietuvos

aidas, 1928-06). Aiškėja, kad minint 1928 m. Rygoje vykusį penktąjį lietuvių ir latvių vienybės kongresą tarp Lietuvos dalyvių Rygos stotyje pasitikusiųjų buvo ir Rygos „lietuvių kolonija su „Šviesos“ chorą“ (Lietuvos aidas, 1928-06). Taip pat minima, kad „Lietuvių Latvių Vienybė“ (Lietuvos aidas, 1928-03) su latvių studentų korporacija rengė didelę reikšmę ne tik latvių literatūroje, bet ir mūsų kaimynės tautos gyvenime turinčios latvių rašytojos, kuri yra „lietuvių tautos simpatikė“ (Lietuvos aidas, 1928-03), sukaktuvių paminėjimą (žr. 1 pavyzdį), arba latvių rašytojas Skalbe vėl įdėjo nepriklausomame nepartiniame dienraštyje „Jaunakas Zinas“ labai palankų raštą iš savo įspūdžių Lietuvoj“ (Lietuvos aidas, 1930-09).

- 1) *Latvių rašytojos Aspozijos 60 metų amžiaus ir 40 metų literatūros darbo sukaktuvių paminėjimą ruošia Lietuvių Latvių Vienybė su latvių studentų korporacija „Sidrabenia“. [...] Tas paminėjimo vakaras platesnio susidomėjimo vertas, nes jame bus proga susipažinti su įdomia ir viena žymiausių **latvių** moterų rašytojų, turinčių didelę reikšmę ne tik **latvių** literatūroj, bet ir mūsų kaimynės tautos gyvenime. Be to, Aspozija verta pagerbti kaipo lietuvių tautos simpatikė.*

Palanki lietuvių žiūra į latvi (plg. „broliai latviai“ (Lietuvos aidas, 1928-09)), latvio ir lietuvių vienio gija tęsiama ir pavyzdžiuose, kur ne kartą minima indoeuropiečių arba baltų – latvių ir lietuvių – giminystė, kur kalbos požiūriu ji lyginama su „labai tolima nuo europiečių“ (Lietuvos aidas, 1928-03) suomių ugrų gimine (žr. 2 pavyzdį). Taip pat pasakoma jau LKŽ_e minėta mintis, kad latvių ir lietuvių kalbos „daug tarp savęs artimesnės, nei kad prancūzų ir provansaliečių“ (žr. 3 pavyzdį) ir kad „lietuviai ir latviai, prof. Meillet tvirtinimu, galį vieni kitus suprasti“ (Lietuvos aidas, 1928-03).

- 2) *Kalbos atžvilgiu suomių ugrų giminė (suomiai, estai, vengrai...) yra tikrai didelį įtakoj baltų (lietuvių, **latvių**... ir germanų), bet jie esą aziatai.*
- 3) *Baltų giminei atstovauja lietuviai ir **latviai**. Jų kalbos lingvistui esą daug tarp savęs artimesnės, nei kad prancūzų ir provansaliečių.*

Kiek kitaip to meto lietuvių, kovojusių su lenkais dėl Vilniaus, matė latviai. Pavyzdžiai rodo, kad lietuviai jiems atrodė užsispyrę ir ambicingi, kita vertus, latviai stengėsi suprasti ir įvertinti tokio lietuvių nusistatymo priežastis ir reikšmę visam Pabaltijui (žr. 4 pavyzdį).

- 4) *Lietuvių kovoj už Vilnių jie dažnai norėdavo matyti tik tautiškų lietuvių ambicijų užsispyrimą, nejausdami, kad lenkai nesitenkins Vilniaus žemių valdymu, bet*

būtinai skverbsis pro Lietuvą ir Latviją prie Baltijos jūrų. Tuo tik ir galima išaiškinti estų ir latvių politikos prolenkiškumą. Bet paskutiniuoju laiku rodomi, kad šios dvi valstybės vis labiau ir labiau ima suprasti lenkų imperialistinius tikslus Pabaltėj ir ima įvertinti lietuvių nusistatymo didelę reikšmę Pabaltės ateičiai.

5–6 pavyzdžiai rodo, kad kalbamuoju laikotarpiu Latvija (ir Estija), su baime ir atsarga žiūrėdamos į eskaluojamą Rusijos politiką, laikėsi ganėtinai panašios užsienio politikos: „varšuviškos politikos orientacijos“ (Lietuvos aidas, 1928-06), kuri buvo nepalanki Lietuvai.

- 5) *Tiesa, dar negalima pasakyti, kad estai ir latviai jau būtų paėmę tokią užsienio politiką, kuri būtų palankesnė Lietuvai, negu Lenkijai.*
- 6) *Buvo laikai, kada mums tekdavo daugiau nusiskusti artimesniųjų mūsų Pabaltės kaimynų varšuviška politikos orientacija. Estuose ir latviuose kurį laiką buvo paėmusi viršų nuomonė, kad rusams būtinai bus reikalingi Baltijos jūros uostai ir todėl jie būtinai pasistengs pagrobti pirmoj eilėj Estiją su Latvija, kai tik pasitaikys tinkamesnės apystovos. Lenkai, turėdami su rusais kariškų ginčų perspektyvas, taip pat latviuose ir estuose stengėsi sukelti nerimo dėl rusų pavojaus ir įsipiršti patys, kad jie gali tą pavojų atlaikyti. Už tai lenkai, žinoma, reikalavo ir tebereikalauja, kad Pabaltės valstybės savo politiką su rusais vestų, atsižvelgdamos į Lenkiją ir jos nurodymus, kad Lenkijoje jos matytų savo gelbėtojus, jei rusai ant jų nepriklausomybės pasikėsintų. Latviai ir estai dažnai nesuprasdavo, kad Lenkijai Dancigo koridoriaus į Baltijos jūrą, yra per maža, kad ji nori platesnio prie jūros priėjimo kitoj vietoj, būtent, per Lietuvą ir iš dalies per Latviją. Lietuvių kovoj už Vilnių jie dažnai norėdavo matyti tik tautiškų lietuvių ambicijų užsispyrimą, neįsąmoningai, kad lenkai nesitenkins Vilniaus žemių valdymu, bet būtinai skverbsis pro Lietuvą ir Latviją prie Baltijos jūrų.*

Taip pat „latvių spauda visuomet mėgindavo įrodinėti, kad Lietuva savo užsienio politikoj yra izoliuota“ (Lietuvos aidas, 1928-09). Kiek vėliau latvių laikraščiuose matyti kitokia nuomonė: „kartu ragina kreipti dėmesio į Lietuvos Lenkijos santykius, pareikšdamas, kad lietuviai yra brolių tauta, su kuria latviai lengviausiai galėtų pasiekti susitarimą, bet, deja, taip nesą“ (Lietuvos aidas, 1930-06).

Pavyzdžiuose minima, kad su Latvija (ir Estija) „Lietuva iki šiolei neturi [...] net platesnių sutarčių“ (Lietuvos aidas, 1930-06). Lietuva tikėjosi, kad laikas „turės šių dviejų valstybių politiką pakreipti Lietuvos naudai“ (Lietuvos aidas, 1928-06) ir galiausiai jos supras „lenkų imperialistinius tikslus Pabaltėj“ (Lietuvos aidas, 1928-06)

ir tikrąsias Lenkijos užmačias – norą skverbtis „pro Lietuvą ir Latviją prie Baltijos jūrų“ (Lietuvos aidas, 1928-06).

1928 metų pavyzdyje pasakoma, kad nauja latvių vyriausybė „gilins draugiškus santykius su Lietuva“ (Lietuvos aidas, 1928-12). 1930 metais matyti augantis Latvijos viešosios nuomonės formuotojų žurnalistų palankumas Lietuvai. Aiškėja, kad 1930 m. Latvijoje vykusioje tarptautinėje žurnalistų konferencijoje Lietuvos žurnalistus garsiu lietuvišku valio palydėjo ne tik didelis latvių žurnalistų būrys, bet ir miesto galva, latvių užsienių reikalų ministerijos informacijos skyriaus vadovas, pareiškęs, kad konferencija davusi „pradžią Baltijos jūros valstybių spaudos santarvei“ (Lietuvos aidas, 1930-06). Pasakyta ir tai, kad Lietuvoje pirmą kartą lankėsi Latvijos viešosios nuomonės vadovybės elitas. O „juk tai rodo, kad mūsų darbo kolegos latviai pas mus važiavo su ypatingu atsidėjimu, – ne tik pas mus šiek-tiek paviešėti, bet ir draugiškai asmeniškai išsikalbėti. Kas turėjo malonumo su svečiais daugiau bendrauti, išsikalbėti, tas konstatavo, kad tai buvo giminių susitikimas, kuris visada yra mažiau oficialus, daugiau širdingas“ (Lietuvos aidas, 1930-06). Tais pačiais metais „latvių laikraščio numeris – [skirtas – *įterpta autorės*] Vytauto Didžiojo garbei“ (Lietuvos aidas, 1930-06). Manoma, kad lietuvių ir latvių spaudos vienybė leis ne tik „esant reikalui, vieni kitiems“ priderančiai „tiesos žodį pasakyti“, bet ir „prisidės prie abipusiškos pagarbos išauklėjimo“, kai „nei lietuvis nei latvis nedrįs apie brolių tautą kaip nors netinkamai išsirtarti“ (Lietuvos aidas, 1930-06). Pasakoma, jog latvių dauguma supranta, kad per didelė jų orientacija į Varšuvą kenkia geriems santykiams su Lietuva ir neša „pačiai Latvijai daug riziko“ (Lietuvos aidas, 1930-06). Pavyzdžiai rodo, kad latvių spaudoje imama raginti išlaikyti bent neutralų požiūrį į Lietuvą (plg. 7 pavyzdį). Matyti ir palankių nuostatų lietuvių atžvilgiu (žr. 8 pavyzdį). Pasakoma, kad lietuviams svarbu apipusis giminytės pojūtis (žr. 9 pavyzdį).

7) *Laikraštis čia primena lenkų latvių vienybės vakarą, kuriame dalyvavo prezidentas ir premjeras, ir klausia, ar nevertėtų prezidentui Kviesiui, kuris pernai viešėjo Varšuvoj, atsilankyti šiemet Kaune. Tai būtų greičiau neutralumo išlaikymas, negu jo laužymas.*

8) *Toliau ejo Latvijos ministerio Lietuvai p. Liepinio sveikinimas. Liepinis, tarp kitko, pažymėjo, kad svarbiausias latvių lietuvių vienybės uždavinys – pritraukti į tą vienybę abiejų tautų mases.*

9) *Visi lietuviai, kuriems šiomis dienomis teko su Latvijos svečiais susidurti, išnešė vieną įspūdį: latviai jaučia giminytės, ir tai netolimos, ryšius su lietuviais! Mums tai*

*smagu pastebėti, nes mes iš savo pusės giminytę su **latviais** visada jautėme. Mes, kaip ir **latviai**, jautėme ir tebejauciame, kad artimesnių giminių visai neturime.*

Iš pavyzdžių aiškėja, kad imamasi nemažai tartis, kaip išplėsti trijų šalių (Lietuvos, Latvijos, Estijos) bendradarbiavimą ūkio srityje, kur Lietuva laikėsi nuomonės, kad „įgyvendinimo reikia eiti palaipsniui, suteikiant kits kitam tam tikrų nuolaidų prekių pasikeitime“, o Latvija „labai teisingai pažymėjo, kad visų ūkiškų klausimų centre stovi principas: do ut des“ (Lietuvos aidas, 1930-06). Tarpusavio bendrystės ir latvių bei lietuvių tautų vienybės ieškoma, ji „gavinama“ Pabaltijo valstybių ekonomikos konferencijoje, latvių lietuvių vienybės kongrese, žemės ūkio ir pramonės parodose, dainų šventėse ir kituose kultūros renginiuose. To meto lietuvių akimis, „visa tai drauge paimta galima apibūdinti, kaipo didelę dieną lietuvių latvių susiartinime“ (Lietuvos aidas, 1930-06) ir galima konstatuoti, kad nors „ligšiol lietuvių-latvių santykiai politinėje plotmėje ne visada atatiko gerus giminytės instinktus ir norus, tai čia daugiau bus kaltos kai kurios nelaimingai susidėjusios apystovos, kartais vieno ar kito politikos klaidingas žestas, o ne abiejose tautosose glūdį nuoširdūs norai“ (Lietuvos aidas, 1930-06). Pasakoma, kad nieko keisto, kai tarp giminių pasitaiko ir vaidų, ginčų (žr. 10 pavyzdį). Svarbu, kaip ir kiekvienoje giminėje, gebėti susitaikyti, nepavydėti ir kiek įmanoma vienas kitam padėti (žr. 11 pavyzdį). Be to, minima, kad ir politiniu lygmeniu suprasta, jog jei „pasaulinis karas suteikė nepriklausomybę latviams, lietuviams, estams ir kitoms mažesnėms tautoms, tai naujas pasaulinis karas gali iš jų vėl tai atimti, jei jos nesijungs ginti nepriklausomybės bendromis jėgomis“ (Lietuvos aidas, 1930-09).

- 10) *O ką turime mes? Ką turi kaip savo giminę **latviai**? Atsakymas labai trumpas ir aiškus: **latviai** turi gimines lietuvius, lietuviai – **latvius**. Sakoma, kad tarp giminių dažnai pasitaiko vaidų, kad giminėms nepatartina per dažnai susieiti ir per daug artimai susidėti.*
- 11) *Kalbant apie giminių santykius sakoma, kad jie ir susipešę greitai tarp savęs susitaiko ir neleidžia svetimiems į savo tarpą kištis. Lietuviai ir **latviai** yra laimingi tuo atžvilgiu, kad amžių bėgyje vieni kitų neteriojo, nenaikino, – vieni kitiems ir nepavydėjo, vieni kitų kraujo neliejo ir pavergti nenorėjo. Ir dabar, kada karo griuvėsiuose teko nepriklausomos valstybės atstatyti, vieni kitiems ne tik nekenkė, bet kaip galėdami padėjo.*

Latvių ir lenkų santykiai

Jau minėta, kad Latvijos politika buvo prolenkiška. O lenkai latvių atžvilgiu nebuvo geranoriški (dar plg. I dalį). Iš pavyzdžių aiškėja, kad „lenkų dvarininkai Latgalijoje tyčia vengia tartis su latviais dėl atlyginimo už nusavintą žemę“ (Lietuvos aidas, 1928-06) arba kad lenkai gviešiasi šešis Latvijos valsčius prijungti prie Lenkijos (žr. 12 pavyzdį).

12) *Todėl lenkų militaristai išvadžioja, kad tokiam pavojui pašalinti sakyti šeši valsčiai turėtų būti prijungti prie Lenkijos. Patys **latviai** iš patyrimo žino, kiek teko pavargti, kol lenkai per karą su bolševikais išsinešdino iš Daugavpilio.*

Tai, kad lenkai, „turėdami su rusais kariškų ginčų perspektyvas“ (Lietuvos aidas, 1928-06), „nuo seno jau pasidarė rusų amžini priešai“ (Lietuvos aidas, 1930-09), Latvijoje siekė savanaudiškų militaristinių tikslų, rodo ir 13–14 pavyzdžiai, iš kurių aiškėja, kad Lenkijos valdantieji sluoksniai pradėjo prieš latvius, iki tol besilaikiusius varšuviškos politikos, „generalinę ataką“ ir pareiškė, kad atėjo laikas reviduoti sienas su Latvija, ir, provokuodami latvius pradėti geležinkelių karą, siekė „įkaitinti santykius Latvijoje iki didžiausio laipsnio“. Latviai, panašu, suprasdami, kad „Latvijos lenkiška politika eina prie fiasko“, visa tai sutiko pavydėtinai ramiai ir kalbamu laikotarpiu nediršo pakelti prieš lenkus balsą – buvo lenkams nuolankūs. Tam pagrindo davė ir tai, kad lenkai, norėdami, kad juos latviai matytų savo gelbėtojai, latviuose „stengėsi sukelti nerimo dėl rusų pavojaus“ (Lietuvos aidas, 1928-06), esą rusai pasikėsintų į Latvijos nepriklausomybę (žr. toliau).

13) *P. Balodis T. S-goj iškėlė klausimą apie Liepojos Romnų geležinkelio atidarymą. Nors ir primygtinai tvirtina, kad **latvių** sumanymas turįs galvoj tiktai ekonominius Latvijos interesus ir neišeinąs iš paskelbtojo neutralumo ribų, vis dėlto šiuo atžvilgiu nėra jokio galimumo konstatuoti, kur baigiasi ekonominiai ir kur prasižeda politiniai interesai. Negali būti kalbos apie ekonominius interesus, kada tokie dalyko žinovai, kaip **latvių** geležinkelių direktorius, viešai skelbia savo nuomonę, kad Liepojos Romnų geležinkelio atidarymas yra Latvijai ne tik nenaudingas, bet ir kenksmingas. Tai nėra vienintelis balsas pačių **latvių** tarpe, įvertinąs liepojiečių užuogaidas kaip inspiruotas iš šalies. Stovėdami (leiskim, kad ir nenoroms) Lietuvos atžvilgiu kai kuriais klausimais ant vienos platformos su Lenkija, **latviai** galėtų bent tikėtis šiokių tokių kompensacijų iš lenkų. [...] Paskutiniu metu ma visa eilė reiškinių, kurie rodo, kad Lenkijos valdantieji sluoksniai pradėjo prieš*

latvius generalinę ataką. **Latviai** turėjo praryti karčių piliulę – p. Holuvkos, atsakomingo lenkų užsienių reikalų ministerijos valdininko, pareiškimą apie „Vilnių Latvijoje“. **Latviai** su pavydėtinu ramumu sutinka lenkų spaudos nuomones, kad esąs atėjęs laikas reviduoti sienas su Latvija. Lenkai, matyti, laiko dabar patogiausiu momentu kelti klausimą apie atlyginimo išmokėjimą lenkų dvarininkams Latgalijoje, kurių žemės nusavintos einant žemės reformą. Pagaliau, lenkai aiškiai siekia įkaitinti santykius Latvijoje iki didžiausio laipsnio, provokuodami **latvius** pradėti geležinkelių karą. Štai reiškiniai, kurie rodo, kad Latvijos lenkiška politika eina prie fiasko. Tuo tarpu yra žinoma, kad **latviai** prie lenkų be baltų pirštinių nepriėdavo. Dar ir dabar, kada prieita liepto galo, visa eilė įtakingų **latvių** laikraščių nutyli apie bet kuriuos sunkumus santykiuose su Lenkija. Matyti, net ir dabar dar nedrįstama pakelti balsas prieš lenkus...

- 14) Lenkai, turėdami su rusais kariškų ginčų perspektyvas, taip pat **latviuose** ir estuose stengėsi sukelti nerimo dėl rusų pavojaus ir įsipiršti patys, kad jie gali tą pavojų atlaikyti. Už tai lenkai, žinoma, reikalavo ir tebereikalauja, kad Pabaltės valstybės savo politiką su rusais vestų, atsižvelgdamos į Lenkiją ir jos nurodymus, kad Lenkijoje jos matytų savo gelbėtojus, jei rusai ant jų nepriklausomybės pasikėsintų. **Latviai** ir estai dažnai nesuprasdavo, kad Lenkijai Dancigo koridorias į Baltijos jūrą, yra per maža, kad ji nori platesnio prie jūros priėjimo kitoj vietoj, būtent, per Lietuvą ir iš dalies per Latviją.

Pavyzdžiuose pasakoma tai, kad latviai pradeda suprasti tikruosius lenkų tikslus jų žemėse, tuometis laikraštis įspėja dėl Lenkijos pozicijos Latvijos atžvilgiu (žr. 15–16 pavyzdžius).

- 15) *Bet paskutiniuoju laiku rodosi, kad šios dvi valstybės vis labiau ir labiau ima suprasti lenkų imperialistinius tikslus Pabaltėj ir ima įvertinti lietuvių nusistatymo didelę reikšmę Pabaltės ateičiai. Tiesa, dar negalima pasakyti, kad estai ir **latviai** jau būtų paėmę tokią užsienio politiką, kuri būtų palankesnė Lietuvai, negu Lenkijai. Bet laikas turės šių dviejų valstybių politiką pakreipti Lietuvos naudai.*
- 16) **Latvių** laikraštis įspėja dėl artėjimo su lenkais. „Pedeja Bridi“ vėl įdėjo vedamąjį, kuriame įspėja Latviją nuo pasidavimo lenkų įtakai.

Latvių ir rusų santykiai

Iš pavyzdžių aiškėja, kad latviai į rusus žiūrėjo kaip į potencialius priešus. Tokiai nerimastingai nuomonei formuotis, kaip užsiminta, „padėjo“ lenkai, turėję Latvijoje savanaudiškų tikslų (žr. 17 pavyzdį).

- 17) *Estuose ir latviuose kurį laiką buvo paėmusi viršų nuomonė, kad rusams būtinai bus reikalingi Baltijos jūros uostai ir todėl jie būtinai pasistengs pagrobti pirmoj eilėj Estiją su Latvija, kai tik pasitaikys tinkamesnės apystovos. Lenkai, turėdami su rusais kariškų ginčų perspektyvas, taip pat latviuose ir estuose stengėsi sukelti nerimo dėl rusų pavojaus ir įsipiršti patys, kad jie gali tą pavojų atlaikyti.*

To meto lietuvių akimis, minėtas rusų noras pagrobti Latviją buvo lenkų gerokai išpūstas ir išgalvotas (žr. 18 pavyzdį). Ypatingos rusų agresijos kalbamu laikotarpiu nerodo turimi pavyzdžiai, juose pasakyta tik tai, kad rusai (kaip ir lenkai, vokiečiai ar lietuviai) gyvena Latvijoje, pavyzdžiui, Liepojos uoste. Iš pavyzdžių aiškėja, kad Latvijoje rusai yra kairieji socialdemokratai, dar nuo rusų caro laikų pasižymėję revoliucingumu; išrenkami į to meto antrąją Latvijos seimą. Apie už Latvijos sienos gyvenančius rusus pasakyta: „Latvijos policija vėl susekusi Latvijos Sovietų Rusijos pasieny naują šnipų organizaciją, kuri veikusi apie 100 klm. ilgumo plote nuo Jaunlatgalės iki Rezeknės. O tas taikai nėra naudinga“ (Lietuvos aidas, 1928-09). Iš pavyzdžių aiškėja, kad „latvių pasienio sargybos kasdien sulaiiko Sovietų ūkininkus“, kurie, gelbėdamiesi nuo vadinamųjų kolchozų, „perbėga iš Sovietų Rusijos (iš Vitebsko ir Pskovo gub.) grupėmis po du tris žmones ir maldauja juos įleisti į Latviją“ (Lietuvos aidas, 1930-03). Pasakoma, kad to meto Latvijos vyriausybė nesiėmė „jokių žygių, kurie galėtų būti traktuojami, kaipo įsikišimas į SSSR reikalus“ (Lietuvos aidas, 1930-03), ir manė, „kad būtų nekorektinga laisvai įleisti į Latviją asmenis, kurie nelegaliai pereina sieną, jei tas perėjimas įgytų masinį pobūdį“ (Lietuvos aidas, 1930-03).

- 18) *Mums bent atrodo, kad rusų noras pagrobti Pabaltijo valstybes yra gerokai išpūstas, iš dalies pačių lenkų išgalvotas. Iš kitos pusės mes visai netikime, kad Lenkija galėtų nuo rusų latvius ir estus apginti. Bet čia yra jau gryna eventualių karo problemų sritis, kurios šį kartą nenorime liesti. Šį kartą mes tik norėjome pasidalyti su mūsų skaitytojais tais įspūdziais, kurių gavome, besikalbėdami su mūsų svečiais latviais. Trumpai juos gali išreikšti iš latvių išėjęs, mūsų labai palankiai suiktas noras, kad tarp lietuvių ir latvių spaudų būtų vienybės šilkis, nors raštais ir*

nesuformuluotas; bet praktiškame gyvenime vykdomas. Tai turi būti šio gražaus abiejų tautų laikraštinių susitikimo vaisius, – kol kas gana kuklus, bet su didesnėmis viltimis ateičiai.

3.2. 1945–1962 m. laikotarpis

Pereinant prie 1945–1962 m. laikotarpio pavyzdžių, kur minimas latvis, nagrinėjimo, iš karto dera atkreipti dėmesį, kad paprastai kalbama apie vieningą Sovietų Sąjungą, „mūsų plačiosios šalies“ (Tiesa, 1945-05), „Tarybų žemės tautas“ (Tiesa, 1962-03), kur greta ruso, ukrainiečio, baltarusio minimi ir latviai, lietuviai, estai, kazachai, gruzinai, armėnai, baškirai ir daugelis kitų, kuriuos visus „sujungė kilni tėvynės gynimo, tautų draugystės idėja“ (Tiesa, 1945-05). To meto teiginiai pavyzdžiuose, kad „Pabaltijo tautos protu ir širdimi sujungtos su Tarybų Sąjunga“ (Tiesa, 1962-03), „lietuviams, latviams ir estams Tarybos davė tikrą draugystę“ (Tiesa, 1962-03) ir „padėjo išsikovoti žmogiškas ir pilietines teises ir laisves, nepriklausomybę“ (Tiesa, 1962-03), nustumia anksčiau minėtą latvių, lietuvių giminystę, Pabaltijo tautų bendrystę, kuri pagal sovietinę ideologiją tikra gali būti tarp sovietinių respublikų, ypač su to meto rusais (plg. 19 pavyzdį).

- 19) *Kas išvelgė rusų liaudies ir estų, lietuvių, **latvių** liaudies draugystės ištakas, žino, kad jų šaknys veda į amžių glūdumą. Rusų demokratinė revoliucinė inteligentija, o po to ir rusų proletariatas, kurį jungė ir įkvėpė Lenino įkurtoji partija, padėjo Pabaltijo tautoms išsikovoti žmogiškas ir pilietines teises ir laisves, nepriklausomybę.*

Latvių ir rusų sovietinių tautų santykiai

Kvestionuojant ankstesnes latvio nuostatas, pavyzdžiuose matyti, kaip kalbamu laikotarpiu kalama sovietinės ideologijos palaikytojų draugystė (plačiau žr. II dalį). Aiškėja, kad tas, „kas išvelgė rusų liaudies ir estų, lietuvių, latvių liaudies draugystės ištakas, žino, kad jų šaknys veda į amžių glūdumą“ (Tiesa, 1962-03). Taip pat pavyzdyje dėmesys kreipiamas į tai, kad kiekviena „nacionalinė kultūra neišskiria, o sutelkia Tarybų žemės tautas“ (Tiesa, 1962-03). Pasakoma, kad latvis „godžiai įsiklauso ir į tolimų draugų dainas“ (Tiesa, 1962-03) arba giliai jaudindamasis „skaitė

„Nedielioje“ išspausdintus latvių šaulių vado Vaciečio prisiminimus apie susitikimus su Leninu“ (Tiesa, 1962-03). Iš kito pavyzdžio aiškėja, kad „man, latviui“, visam savo gyvenimui stipriai įaugusiam į savo gimtąją Latvijos žemę, „mūsų liaudies sukurtos dainos ir knygos, paveikslai ir simfonijos, filmai, vaidmenys scenoje yra pilni gilaus žavesio ir reikšmingi, o latvių kalba žadina mano kūrybines jėgas ir leidžia joms pilnutinai atsiskleisti“ (Tiesa, 1962-03). Pavyzdžiuose pasakoma, kad proletarinio internacionalizmo idėjomis persisunkusi „Latvijos Komunistų partijos istorija ryškiai parodo, kaip sunkioje kovoje susikūrė kovinė latvių, rusų, lietuvių ir kitų mūsų šalies tautų sąjunga, kaip buvo kalama neišardoma latvių ir rusų tautų draugystė, kuri latvių tautos istorijoje vaidina lemiamą vaidmenį“ (Tiesa, 1962-09) (plg. 20 pavyzdį).

20) *Stipria draugyste sujungti latviai, estai ir lietuviai ramūs žvelgia į ateitį. Neišardoma draugystė juos jungia su visa Tarybų Sąjunga, su viso pasaulio taikos tvirtove.*

Latvių ir vokiečių, lenkų santykiai

Iš pavyzdžių aiškėja, kad Antrajame pasauliniame kare, „didžiojoje išsivadavimo kovoje“ (Tiesa, 1945-05), latviai su rusais ir kitomis sovietinėmis tautomis kovojo su priešais. Sovietmečiu latvių priešu greta vokiečių padaryti ir lenkai (ir (ar) kitos ne socialistinei ideologijai atstovaujancios Vakarų tautos) (plg. 21–22 pavyzdžius).

21) *Argi nuostabu, kad atėjus sunkiam išbandymo laikotarpiui, kada kėsino į tarybinių tautų laimėjimus ir panorėjo jas pavergti, – visos Tarybų Sąjungos tautos vieningai pakilo ginti savo laisvės ir nepriklausomybės. Didvyriškosios Raudonosios Armijos eilėse greta ruso, ukrainiečio, baltarusio, kovėsi kazachai, gruzinai, armėnai, latviai, lietuviai ir daugelio kitų tautų sūnūs, o į kovą, juos vedė taip pat įvairiausių mūsų šalies tautų sūnūs – vadai.*

22) *Kada gimė Pabaltijo tautų draugystė? Tikriausiai, netrukus po to, kai lietuvių, estų ir latvių žemes užplūdo užkariautojai iš Vakarų. Lėtai, bet nesustabdomai liaudies masėse augo ir stiprėjo mintis, kad tik bendrai, tik suvienytomis jėgomis galima kovoti prieš įsiveržėjus ir juos palaužti, nepaisant, kryžiuočiai tai ar kalavijuočiai, vokiškieji varnai ar lenkų ponai, caro žandarai ar savieji buožės, pilkieji varnai, naujai iškepti aristokratai, Vakarų kapitalo šunuodegiautojai. Lietuviams, latviams ir estams Tarybos davė laisvę ir tikrą draugystę.*

3.3. 1992–1998 m. laikotarpis

Užsimenama, kad kalbamu laikotarpiu latviai turi savo nuomonę ir „nelinkę pasiduoti nei Rytų, nei Vakarų šantažui“ (Lietuvos aidas, 1998-06).

Lietuvių ir latvių santykiai

Pavyzdžiuose grįžtama ir plėtojama latvių bendradarbiavimo su lietuviais, Pabaltijo vienio tema. Pasakoma, kad lietuviai, „kooperuodamiesi su estais, latviais“ (Tiesa, 1992-09), vykdavo į pasaulinius kongresus, konferencijas ir seminarus, kad „Lietuvos sociologai kartu su kolegomis iš Estijos ir Latvijos vieni iš pirmųjų mokslinių draugijų grupėje tapo Pasaulinės sociologų asociacijos nariais“ (Tiesa, 1992-09). Iš pavyzdžių aiškėja, kad lietuvius, latvius (ir estus) pasveikino asociacijos tarybos nariai arba kad „visų trijų valstybių gyventojus labiausiai domina šalies stojimo į NATO kaina, integracijos privalumai, šalies įsipareigojimai tapus NATO nare ir aljanso galimybės užtikrinti savo narių saugumą“ (Lietuvos aidas, 1998-07). Be to, latviai kartu su lietuviais (ir estais, lenkais, rusais, ukrainiečiais, švedais, danais, suomiais, vokiečiais) kviečiami drauge diskutuoti „saugumo užtikrinimo Europoje klausimu“ (Lietuvos aidas, 1998-06). Taip Latvija matoma NATO ir (arba) Europos dalimi. Iš pavyzdžių matyti, kad latviai jautrūs aplinkosaugos klausimams: jie aršiai protestavo prieš Būtingės terminalo statybą. Iš latvių randa ko pasimokyti lietuviai, kurie „rengiasi įvesti valstybės monopoliją alkoholiui į Lietuvą įvežti“ (Tiesa, 1992-12).

Latvių ir rusų santykiai

Latviams, kaip jau ne kartą minėta, labai svarbu sava kalba. Todėl „pagrindinis dalykas“ (Lietuvos aidas, 1998-06), kurio latviai šiuo laikotarpiu reikalauja iš Latvijoje gyvenančių kitos, Rusijos, valstybės piliečių arba asmenų, prašančių Latvijos pilietybės, – „mokėti latvių kalbą“ (Lietuvos aidas, 1998-06). Iš tirtų pavyzdžių darosi aiškus ir šio reikalavimo pagrindas – po Latvijos okupacijos, kuriai „aktyviai priešinosi per 30 tūkst. latvių, buvo vykdomas tautos genocidas ir latvių dalis valstybėje nuo 77 proc. sumažėjo iki 52 proc.“ (Lietuvos aidas, 1998-07). Sovietiniu laikotarpiu pakitusią etninę „mūsų sesės Latvijos“ (Lietuvos aidas, 1998-12) sudėtį ir latviškumą

pasirinkta gaidinti per kalbą. Be to, pasakoma, kad Latvija kartu su kitomis pasaulio šalimis ir tarptautine bendruomene deklaracijoje ragina „pripažinti Latvijos okupacijos faktą“ ir kviečia „padėti Latvijai likviduoti jos pasekmes, remti politiškai ir ekonomiškai, o svarbiausia remti pastangas tų asmenų, kurie nori iš Latvijos grįžti į savo etninę tėvynę ir iš užsienio šalių latviams į savo tėvynę – Latviją“ (Lietuvos aidas, 1998-07). Rusija šiuos raginimus, remiantis tirta medžiaga, „apibūdino kaip rusakalbių išvayrą iš Latvijos“ (Lietuvos aidas, 1998-07).

APIBENDRINIMAS

Apibendrinant visa matyti per 1928–1998 m. laikotarpį išlikęs lietuvių palankus požiūris į latvių – brolių, seserų, giminę. Latvio nuostatos lietuvių atžvilgiu keitėsi: nuo kritiško požiūrio 1928–1930 m. pereinama, tiksliau, grįžtama, prie lietuvių kaip artimojo, draugo sampratos. 1928–1930 m. laikotarpiu tarpusavio bendrystės ir lietuvių bei lietuvių tautų vienybės ieškoma, ji „gaidinama“ Pabaltijo valstybių ekonomikos konferencijoje, lietuvių ir lietuvių vienybės kongrese, žemės ūkio ir pramonės parodose, dainų šventėse ir kituose kultūros renginiuose; 1945–1962 m. laikotarpiu lietuvių ir lietuvių santykiai kuriami ne jų pačių, o skatinami, primetami iš viršaus sovietinės ideologijos. Atkurtos nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu stiprinami tarpusavio santykiai tarp Lietuvos ir Latvijos.

1928–1930 m. aktualizuotas lietuvių nuolankumas, patiklumas (žr. santykius su lenkais), perdėta baimė, nepasitikėjimas savimi (žr. santykius su rusais), gebėjimas keisti savo nuostatas (žr. santykius su lietuviais). Apie tikrąsias lietuvių nuostatas ir elgesio modelius sovietiniu laikotarpiu sunku ką pasakyti: tuo metu visa lėmė pagal sovietinę ideologiją sukurta vadinamojo tarybinio draugo (žr. II dalį), su(si)kurtų praeities, netikrų ir (ar) tarp savųjų surastų priešų koncepcija. 1992–1998 m. laikotarpiu matomas turintis, gebantis drąsiai pasakyti savo nuomonę ir ją apginti, atstovauti lietuviams. Lietuvis visada linkęs bendradarbiauti.

4. LATVIO VAIZDINYS DABARTINĖS LIETUVIŲ KALBOS TEKSTYNE

DLKT¹⁵⁹ pagal užklausą *latv** rasta beveik 6500 pavyzdžių. Toliau latvio vaizdinys aptariamas remiantis 600 informatyvių pavyzdžių, kur vartojamos vyriškosios giminės, skirtingų skaičių ir linksnių lekšemos *latvis* formos.

Giminystės kontekstas

Tęsiant LKŽ_e minėtą ir DLKT pavyzdžiuose aktualią ir į akis krentančią latvio ir lietuvio giminės, šeimos temą, minėtinas Kristinos Rutkovskos (Rutkovska ir kt. 2017: 118) išsamus ŠEIMOS koncepto tyrimas, kur, remdamasi kitais autoriais, autorė teigia, kad „šeima yra tautos buveinė“, o nagrinėdama šeimos konceptą teigia (t. p.: 121), kad „žodžių *šeimyna*, *giminė* definicijos [žodynuose – *įterpta autorės*] rodo, kad jie susiję su siaurai suprantama šeimos sąvoka, bet kita vertus, akivaizdu, kad į šeimą linkstama žiūrėti kaip į bendruomenę, kurią vienija ne tik kraujo ryšys, bet ir bendri interesai, priklausymas didesnei socialinei grupei ir visai tautai, net žmonių kartai“. Negana to, eilinio Lietuvos gyventojų supratimu, šeimą taip pat jungia „kartu atliekami darbai, dvasingumas, o šeimos nariais gali tapti ir dvasiškai artimi žmonės“ (Rutkovska ir kt. 2017: 148)¹⁶⁰.

Tai, kad biologiniu aspektu *latvis* lietuvio toliau suvokiamas kaip tos pačios, savos (baltų) giminės, šeimos narys, rodo 1–4 pavyzdžiai. Čia *latvis* įvardijamas kaip brolis¹⁶¹ ar sesuo¹⁶². Tokia tęstinė žiūra leidžia suabejoti šios dalies įvade reziumuotuose darbuose išsakyta mintimi, kad lietuvis mažai pažįsta *latvį*, ir manyti kitaip: kad jau nuo seno lietuvis *latvį* laiko šeimos nariu, artimuoju, jis pažįsta jį ganėtinai ir būtent tai turi įtakos jau minėtam latvio kaip *savo*, *artimojo*, suvokimui. Marius Smetona (Smetonienė ir kt. 2019: 29), remdamasis Anthoniu Smithu (1994: 7–9), rašo,

¹⁵⁹ Prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt>. Pavyzdžiai rinkti 2021 m. sausio mėnesį.

¹⁶⁰ Plačiau apie semantinę žmogaus ir šeimos sąsają žr. Sakalauskiene (2018: 177, 183; 2021: 26, 39, 85, 87).

¹⁶¹ Plg. DLKŽ_e: *brolis* 1. ‘vyriškosios lyties žmogus kitiems savo tėvų vaikams’; 3. prk. ‘tos pačios aplinkos, bendrų interesų vyras; artimas, bendras, bičiulis, draugas’.

¹⁶² Plg. DLKŽ_e: *sesuo* 1. ‘moteriškosios lyties žmogus kitiems savo tėvų vaikams’; 2. prk. ‘tos pačios aplinkos, bendrų interesų moteris, bičiulė’.

kad „neįmanoma įdiegti žmonėms giminystės ir brolybės jausmo nesiejant jų su vieta, kurią jie jaučia esant sava“. Ne veltui latvis lietuviu įvardijamas kaip artimiausias – tiek vietos, tiek glaudaus ryšio aspektu (žr. 5, 6 pavyzdžius). Tai, kad latvis gerai pažįstamas artimasis, rodo ir 7–10 pavyzdžiai, kur jis vadinamas draugu arba mūsiškiu. Tokia istoriškai susiformavusi lietuviu žiūra į latvį suponuoja abipusiskumu paremtą artumą ir pamatinę tarpusavio santykių nuostatą – iš meilės kylantį palankumą (plg. Rutkovska ir kt. 2017: 129; Vaičiulytė-Semėnienė 2020: 360)¹⁶³. Ne tik lietuvis latvį ir, regis, atvirksčiai mato kaip artimąjį, bet ir kiti, svetim(esn)i, į juos tebežiūri kaip į vienį (žr. 11, 12 pavyzdžius) (dar žr. toliau).

- 1) *Lietuviai ir **latviai** yra tarsi broliai, seserys – giminės.*
- 2) *Lietuviai ir **latviai** – broliškos tautos, mus sieja genetinis ryšys, baltiškas mentalitetas, pasaulėjauta.*
- 3) *Mokslas aiškina, kad iš visų kada nors gyvenusių baltų genčių iki šiol išliko tik dvi – lietuviai ir **latviai**. Taigi slavų apsuptyje turėtume džiaugtis turėdami artimą gentį, brolius, seseris.*
- 4) *Ir kartais atrodo, kad jau 4000 metų prie Baltijos jūros gyvendami kartu su broliais **latviais** vis dar pamename savo baltiškosios dvasios bei kultūros ištakas. Vis dar šaukiame tais pačiais žodžiais Jūrą, Žemę, Motiną, Saulę...*¹⁶⁴
- 5) *Pirmiausia jų [tarptautinių meninių ryšių – įterpta autorės] ieškota su artimiausiais ir palankiausiai nusiteikusiais kaimynais – **latviais**.*
- 6) *Lenkai – išdidūs, spekuliantai ir sukčiai, o žydai vieniems – sukti, gudrūs ir apgavikai, kitiems – geri žmonės. Artimiausi lietuviams žmonės – **latviai**, kurie yra lyg broliai. Estai – išdidūs ir šalti, nors geri žmonės.*
- 7) *Mes prisiminėme **latvį** Talivaldį, ieškantį ir radusį Lietuvoje brolių, o ne priešų.*
- 8) *Keista ir juokinga. **Latviai**, mūsų brolių tauta, to pačio likimo draugai – šiandien mus savo žemėje su automatais saugo.*
- 9) *Nepaminėti, kad tūkstančiai mūsiškių – ir **latvių**, ir lietuvių – geresnio gyvenimo ieškoti priversti išvykti iš šalies, yra nusikaltimas.*

¹⁶³ Plg. „[Л]атышские респонденты проявили большую лояльность по отношению к «чужому» миру“ (Рыжакова, Завьялова 2008: 155); большую готовность „принять его в категорию «своего»“ (Рыжакова, Завьялова 2008: 158): Latviai respondentai yra labai lojalūs „svetiman“ pasauliui; pasiruošę jį priimti į „savo“ kategoriją.

¹⁶⁴ Dar plg. DLKT pavyzdį: *Veikė Vyriausiasis Lietuvių Tautos komitetas, kuris pasisakė už daugiatautės valstybės sukūrimą. Pagal jo projektą, lietuviai kartu su **latviais** ir gudais turėtų atkurti LDK. Tautos vienybę monarchija, visos trys tautos šioje valstybėje turėtų autonomiją.*

- 10) *Jos [iš viršaus siūlomos malonės – įterpta autorės] negarantuoja mūsų – paskutinių (kartu su **latviais**) baltų išlikimo.*
- 11) *Kas ten tavo poligone krepšinį žaidžia? Aš nieko nesuprantu, tyliu, o paskui sakau: lietuvis... ir **latvis**. Geri kareiviai. O jis juokiasi: „Taip ir žinojau... Tuos pribaltus nuvežk į negyvenamąją salą, pirmiausiai jie pasistatys krepšį, o tik po to pastogę. [...]“*
- 12) *Nelabai skiria, kas kaip šneka, tai į kaktą gali gauti bet kuris Baltijos šalių pilietis. Ir visais atvejais smurtininkai paaiškina, kad muša ne veltui. **Latvis** gaus už tai, kad Latvijoje neva pažeidžiamos rusakalbių teisės, o lietuvis – „dėl kompanijos“.*

Šeimai, draugams būdingos vienio¹⁶⁵ pajautos nuostata aktualizuojama ir 13–14 pavyzdžiuose, kur susirūpinusi dėl visuomenės pasidalijimo latvių visuomenė arba jau minėtas Pabaltijys, kur visi petys į petys, gali būti suprantama kaip šeima.

- 13) *Palyginimai Baltijos šalyse gana taikliai atspindi situaciją regione: estai eina į Vakarų, lietuviai nacionalistiškai didžiuojasi savo imperija, o **latviai** susirūpinę dėl visuomenės pasidalinimo.*
- 14) *Petys į petį, vieningomis pastangomis stengsis įsitvirtinti po Europos saule [...]; lietuvis, **latvis** ir estas, susitikę kur nors užsienyje, puls vienas kitam į glėbį, bet kurioje diskusijoje sudarys vieną frontą.*

Žinoma, kaip jau minėta, kad ir kiek latvis ir lietuvis yra artimi, pripažintina ir tai, kad kiekvienas jų, kaip ir atskiras žmogus šeimoje, turi savitumo, bendraujant darančio įtakos kito savivokai ir nuostatoms (žr. 15–16 pavyzdžius) (žr. toliau).

- 15) *Neretai apstulbina mentaliteto skirtumai. Kartais negali nė įsivaizduoti, kad problemų gali kilti, lietuvių akimis žiūrint, lygioje vietoje. **Latvis** su **latviu** geriau susitars nei lietuvis su latviu.*
- 16) *S. Gedos, M. Martinaičio ir kitų poetiniam pasaulėvaizdžiui formuoti buvo be galo svarbi **latvių** tautinių dainų pasaulėjauta. Visa tai buvo jungtys, kurios palaikė mūsų tautas ir kultūras, mūsų gyvybinę galią išstisus šimtmečius.*

¹⁶⁵ Plg. „Iš esmės tauta – tai nedalomas vienetas, kuris asocijuojasi su namais ar šeima. Pagrindinis siejantis žodis yra vienybė“ (Smetonienė ir kt. 2019: 174).

Kalbos kontekstas

DLKT, kaip ir LKŽ¹⁶⁶, pavyzdžiuose minima latvių ir lietuvių (ar kitų baltų) kalbų giminystė (žr. 17–18 pavyzdžius). Tirtose medžiagoje minima anekdotiška situacija: latvio ir lietuvio nesusikalbėjimą lėmė skirtinga prielinksnio *į* reikšmė latvių ir lietuvių kalbose (žr. 19 pavyzdį). Pasakoma, kad dabar maža kuris latvis moka lietuvių kalbą, ir atvirkščiai (žr. 20 pavyzdį). Kad ir kaip pavyksta susikalbėti¹⁶⁶ šiandienos lietuviui ir latviui, lietuvio žiūra *į* latvį kaip *į* plačiai suvokiamos vienos, bendrus protėvius turinčios šeimos narį¹⁶⁷, draugą laikytina latvio vaizdinio atskaitos tašku (dar žr. toliau).

- 17) *Gudrauti (-auna, -avo) „būti ar rodytis per daug gudriam“, gudurėti (-ėja) „eiti gudryn, darytis gudriam“ ir kt. LKŽ III 697, 698, 699. Etimologinis atitikmuo latvių kalboje yra gudrs „išmintingas, protingas, gudrus; protingas, geras; suktas, gudrus“, kurio vediniai yra gudruōt [...].*
- 18) *Kalbininkai suranda lietuvių kalbos tarmių žodyne ir fonetikoje sėlių kalbos liekanų. Randama jos liekanų ir latvių kalbos tarmėse. Tikriausiai sėliai buvo tarpinė tautelė, kurią asimiliavo lietuviai ir latviai, panašiai kaip kuršius.*
- 19) *Silpnai mokėjęs lietuviškai. Tada pirmą kartą išgirdau latvių kalbą. Prisimenu tokį anekdotišką įvykį: Didįjį šeštadienį latvis parėjo namo įkaušęs (mėgo išgerti) ir senės baramas, kodėl nuėjęs į smuklę, o ne į bažnyčią, pasiteisino, jog ėjęs už bažnyčią (latv. uz baznīcu ‘į bažnyčią’) ir tuo sukėlė dar didesnę senės įniršį, nes už bažnyčios buvo mūsų tualetas. Kad latvis tuokart lietuvišką prielinksnę pavartojo latviškai, man paaiškėjo tik Vilniuje, kada mokiausi latvių kalbos. Vėliau šį pavyzdį pasakodavau savo studentams.*
- 20) *Nors lietuviai mėgsta kartoti, jog lietuvių ir latvių kalbos yra ypatingos, kadangi tik jos dvi priklauso senai baltų kalbų grupei, tačiau retas lietuvis moka latvių kalbą, ir atvirkščiai.*

¹⁶⁶ Plg.: „[T]yrimo duomenys rodo, kad apskritai Lietuvos ir Latvijos paribyje komunikacija su *kitais* yra įmanoma naudojant vien gimtąsias kalbas“ (Noreikaitė 2020: 74).

¹⁶⁷ Apie semantinius *šeimos* aspektus plačiau žr. Rutkowska ir kt. (2017: 145–147). Apie jaunimo požiūrį ir *tautos* ir *šeimos* suvokimo sąsają žr. Smetonienė ir kt. (2019: 84–89). Apie tai, kad tauta asocijuojasi su namais ar šeima ir tautą gali sudaryti ne tik vienas, bet ir keli giminingi etnosai, žr. Smetonienė ir kt. (2019: 174–175).

Socialinis kontekstas

Pavyzdžiuose pasakoma apie latvio santykius su žmonėmis, bendradarbiavimą ir pagalbą. Padėti kitam – įprasta latviui, kartais rizikuojant savo saugumu. Pavyzdžiai rodo, kad jis su meile ir atjauta palaiko, padeda tautiečiams, krašto kaimynams, dovanai dalinasi savo žiniomis, gebėjimais, užgyventu turtu – tuo, kuo gali, ką turi (žr. 21–23 pavyzdžius). Minima, kad latvis visų savų labai geba atsisakyti asmeninės naudos (žr. 24 pavyzdį).

- 21) *Kadangi buvau išauklėtas latviška dvasia ir jaučiuosi esąs **latvis**, tai, savaime suprantama, pirmiausia stengiausi padėti Latvijai, kol buvo paskirtas pirmasis Latvijos ambasadorius, buvau net įgaliotas jos atstovas.*
- 22) *Gyvensi, jau dabar gyvensi, – kalbėjo jam **latvis**. Taip jie susipažino. Gaila, nežinoma gerojo latvio pavardė [...]. Slaugė **latvis** Bronių beveik tris mėnesius, išslaugė tiek, kad šis jau ir po namus paslankioti ėmė.*
- 23) *Dantytas pyragaitis su skylė vidury – 10 kapeikų. Šiltas pyragaitis – 6 kapeikos. Tų kapeikų tada neturėjau, todėl prisimenu ir vardą, pavardę **latvio**, kuris, pats būdamas ne ką turtingesnis ir tikrai ne sotesnis, paskolino 15 kapeikų.*
- 24) *Perkaitimą išgyvenančios kaimyninės Latvijos vyriausybė sugebėjo atsispirti išlaidavimo pagundoms ir patvirtino 2008-ųjų perteklinį biudžetą. **Latviai** ryžosi įšaldyti valdininkų algas ir taip pažaboti infliaciją.*

Lankstus situacijoje, kito gyvenimu besidomintis ir iš kito (klaidų) besimokantis latvis matyti 25–26 pavyzdžiuose.

- 25) ***Latvis**, pvz., yra stipresnės techninės kultūros ir stipresnio oportunisto (prisi-taikymo). Emigracijoje lietuvis išliks ilgiau savitas, **latvis** greičiau prisitaikys. Lietuvis jausis naujam gyvenimui ilgiau svetimas, **latvis** į jį lengviau įsilies ir greičiau bus patenkintas.*
- 26) *Tada ir po olimpiados mes kvietėme latvius atvažiuoti į Kempteną, dar ten sužaisti rungtynes, bet **latviai** atsisakė, kartu pritardami, kad amerikiečių zonoje jie labiau norėtų pažaisti su jų karių komandomis, galėtų daugiau pasitobulinti.*

Tai, kad, nepaisant nuoskriaudų, pykčio, aštrių susikirtimų, ginčų, skirtingų nuomonių ar abipusių įžeidinėjimų, pasitaikančių ir šeimoje, latviui lieka svarbu artumas ir solidarumas ne tik su sav(esni)ais, bet ir su svetim(esni)ais, rodo 27–29 pavyzdžiai. Šių nuostatų pagrindu vienas kitą atliepiantys, norintys ir gebantys vienas

kitą suprasti – sav(esn)i, artim(esn)i tautų atstovai tampa draugais, kuria, kaip jau minėta, siaurai suprantamą šeimą (žr. 30 pavyzdį).

- 27) **Latviai** – gal ir broliai, tačiau, kaip ir kiekvienoje šeimoje, nuolat randame, už ką jiems priekaištauti.
- 28) Niekas negalėjo pagalvoti, kad tiek problemų iškilis tariantis su broliais **latviais**. Ir dėl ko? Dėl jūros sienos. Jau bene 6 metai apie tai kalbame, ginčijamės, vos į atlapus nekimbam. Kartais, rodos, tuoj tuoj bus susitarta.
- 29) Vokiečių tautinės mažumos atstovams Latvijos parlamente syki net buvo pavesta suformuoti vyriausybę. Patys vokiečiai tuo labai stebėjosi – kaipgi **latviai**, 700 metų kentę vokiečių spaudą, jiems nekerštauja, o sutinka juos vėl matyti savo valdžioje. Vokietijos spauda rašė, kad šitokio kilnaus **latvių** poelgio vokiečiai nepamirš per amžius.
- 30) Prisiglaudę grįžę iš Sibiro, Lietuvoje nesuradę galimybių prisiregistruoti ir gauti darbą, kiti kėlėsi į Latviją dėl šeimyninių aplinkybių: pas vyrą **latvį** ar pas latvę žmoną.

Iš DLKT pavyzdžių aiškėja, kad latvis gero (pra)gyvenimo rezultato, (bendrų) tikslų (plg. 31 pavyzdį) siekia dvejopai: veikdamas lėtai, apgalvotai, patikimai ir užtikrintai, nes „skubos darbą velnias renka“ (žr. 32–33 pavyzdžius). Bet gali ir be baimės rizikuoti, veikti spontaniškai, azartiškai, ryžtingai, greitai, energingai (žr. 34–35 pavyzdį).

- 31) Kiekvienam **latviui** prieš metus teko 144 doleriai investicijų. O Lietuvoje (šiemet kovo mėnesį) galėjome girtis tik 65 JAV doleriais vienam gyventojui.
- 32) Lietuvis neretai stačia galva puola veikti, o paskui taiso ir perdarinėja, o **latviai** paprastai taip nesielgia. **Latvis** verslininkas geriau mažiau parduos, bet brangiau, ir nesidraskys kaip lietuvis.
- 33) Jei šeimnininkas Airijoje priima dirbti **latvį**, jis ramus. Darbininkas atlieka viską, ką palieptas. Ryškiai blykstelėdavo **latvio**, kaip viensėdininko, būdas – kiekvienas pluša nugaros neištiedamas.
- 34) Apie didelius skirtumus Lietuvos ir Latvijos kultūros politikoje kaip tik ir norisi pašnekėti ypatingų valstybinių švenčių kontekste. **Latvių** veržlumas ir lietuvių vizijos.¹⁶⁸

¹⁶⁸ Dar plg. DLKT pavyzdžius: Dar keturi tokie objektai projektuojami – Garliavoje, Prienuose, Šilalėje ir Rietave. Jei tokiais tempais judėsime toliau, po 10–15 metų prilygsime **latviams**, estams. Nenusileiskime savo žiniomis, ryžtu ir užsispyrimu broliams **latviams** ir estams. Lietuvos Prezidentas mano, kad **latviai** pasikarščio.

- 35) *Vienas bruožas lietuviškas – išankstinis nusistatymas, žiūrėjimas į viską nepatinkliai. Todėl ir progresas lėčiau pas mus ateina. Štai mūsų broliai **latviai** gerokai greičiau perima naujoves. O lietuvius žiūrės, prie ko gi čia pirmiausia prisikabinti.*

Kalbant apie latvį socialiniame kontekste, svarbu yra per buvimą ir veikimą kartu, per bendravimą, per jau minėtą (susi)kalbėjimą savo kalbomis (žr. 36–37 pavyzdžius) matomas jo požiūris į kitą žmogų. Lietuvos akimis, latvis yra draugiškas: palankus, dėkingas, rūpestingas, patikimas, palaikantis, (at)jaučiantis, solidarus, pagarbus (žr. 38–41 pavyzdžius).

- 36) *Prisigeria, ir Navakas, apsikabinęs **latvį**, šaukia: „Lai dzyvuoj Latvija!“ Tas rėkia: „Į Lietuvą, į Lietuvą!“*
- 37) *Pranešėjas išdalijo klausytojams savo tezes **latvių** kalba, kuriose dėstomi tie patys lakoniškai nusakyti biografiniai faktai, net latviškai nemokančiam lietuviui nesunkiai išsiverčiami.*
- 38) *Apėmė jausmas, kad mes viską jau turime – vykusį šeimnininką, gerą darbą draugiškame **latvių** kolektyve, šilumą ir jokių skersvėjų.*
- 39) *Mano bičiulis **latvių** poetas K. S. sako: ką aš galiu padėti, tai kentėti sykiu su tavimi. Bet žmogui daugiau nieko ir nereikia, jei jis mato, kad kartu su juo kenčia.*
- 40) *Su manimi kalba **latvis** – linksmi, palaikomai ir neatstumdamas.*
- 41) *Latvijoje taip pat, **latviai** gerbia lietuvius, tačiau kalbant apie tai reikia išskirti dvi problemas puses. Pirma, **latviai** lietuviams yra palankūs.*

DLKT pavyzdžiai leidžia kalbėti ir apie tokį latvį, kuris yra nepatikus, šaltas, uždaras (žr. 42 pavyzdį), su kuriuo galima ir susipykti (žr. 43 pavyzdį). Latvis gali būti ir nepatikimas, „kitą už nosies vedžiojantis“ (DLKT), pašaipus, pagyrūnas, šmeižikas, dvilypis, savanaudis, išdavikas, pretenzingas, užsispyrusiai besilaikantis savo nuomonės, melagis, suktas, vagis (žr. 44–50 pavyzdžius).

- 42) *Kai mes ką nors cyptelime, tik slapčiomis iš padilbų žvairuoja kažkur į šoną, apnuogindamas dvių pirštų siaurumo kaktą. **Latviai** taip daro. Kai **latvis** nesijaučia saugus, jis užsidaro, tarsi tvenkinys apsitraukia ledu.*
- 43) *Be to, su broliais **latviais** galime ir susipykti.*
- 44) *Čia **latviui** liežuvis atsirišo ir kad pradės girtis: – ... Mūsų šalyje ir pragyvenimo lygis, ir atlyginimai, ir nafta... O jūs, lietuviai, nieko gero neturite.*
- 45) *Ir trečiasis – negalima pasitikėti ir **latviais**, nes jie gali susitarti su lenkais.*
- 46) ***Latviai** mus puola, o mes leidžiam tai daryti. Aš buvau apšmeižta, tačiau **latviai** dėl to neatsiprašė.*

- 47) *Nepaisant aukščiau minimų dalykų, **latviai** veikiausiai ir toliau bus, švelniai tariant, pragmatiški – jiems tai labai naudinga.*
- 48) *Tačiau jis priminė, kad iki šiol nepavyksta dėl to susitarti su Ryga, ji nori, jog jungtis iš Švedijos eitų į Latviją. Premjeras mano, kad tokį **latvių** užsispyrimą galbūt diktuoja „vidaus politinės“ priežastys.*
- 49) *Požerskis pasakojo, kad kaimė šis recidyvistas visiems žinomas. Jeigu išplėšiamos sodybos, per žiemą išardomos krosnys, visos gėrybės atrandamos šio **latvio** sodyboje. Dabar jis net siūlo vietiniams gyventojams savo apsaugą: kas sumoka per mėnesį du latus, tų sodybos lieka nepaliestos.*
- 50) *Ukmergės biofabriko vadovai iš karto suprato, kad kažkas šios bendrovės vardu klastoja produkciją. Apie tai buvo pranešta policijai. Sukčiauti pasiūlė **latvis** V. S. iš pradžių neigė kaltę. Vėliau vyriškis papasakojo, jog į šią veiklą jį įtraukė Rygoje gyvenantis latvis Janis.*

Charakterio kontekstas

Iš pavyzdžių matyti, kad latvis myli savo tėvynę ir tautą (žr. 51 pavyzdį). Jis nori būti nepriklausomas ir nepriklausomybę brangina, ja didžiuojasi ir „nusprendė apie ją priminti ne tik visai tautai, bet ir pasauliui“ (dar žr. 52 pavyzdį)¹⁶⁹.

51) *Savo Tėvynę myli ir **latviai**.*

52) *Latvijos ambasados kultūros atašė Elita Gavele sakė, kad Nepriklausomybės diena brangi ir tiems **latviams**, kurie gyvena tėvynėje, ir tiems, kurie Lietuvoje.*

Latvis, lietuvių akimis, yra doras, padorus, ramus, kantrus, kuklus, patiklus, mėslus, lėtas, gudrus, išdidus, jaučiantis savo vertę (žr. 53–57 pavyzdžius). Ir anksčiau minėtas latvio ramumas, matyt, gali būti suprantamas ir kaip niūrumas, šaltumas (žr. 58 pavyzdį). O pakankama savivertė leidžia latviui jaustis lygiam su kitais, drąsiai atstovauti savo teisėms ir interesams (žr. 59 pavyzdį, dar žr. toliau).

53) ***Latviai** ramesni, labiau apmąstantys ir pasveriantys.*

54) ***Latvis** jokiais būdais nesutiko žemintis.*

¹⁶⁹ Plg. latvio autostereotipą: „Для латышей, в отличие от всех других опрашиваемых, более священными оказались символы государственности и независимости“ (Рыжакова, Завьялова 2008: 152): **Latvians**, skirtingai nei kitiems apklausoje dalyvavusiems respondentams, šventesni yra valstybingumo ir nepriklausomybės simboliai.

- 55) *Net 26,9 proc. apklaustųjų negalėjo įvardyti tautos, lėtesnės negu lietuviai. **Latvius** lėtesniais už lietuvius dažniau laiko moterys.*
- 56) *Rusai, aišku, nepatenkinti, Europa reaguoja santūriai, „pusbroliai“ estai spaudžia dešinę, o broliai **latviai** šypsosi per sukąstus dantis. Ir yra ko. Jie vieni iš trijų Baltijos valstybių važiuos Maskvon, bet, kaip patys sako, išdidžiai.*
- 57) *Patiklus **latvis** pareigūnais apsimetusiems plėšikams pateikė dokumentus.*
- 58) *Pasigirdus ne angliškam hallo, tokiam optimistiškai pakiliam, bet latviškam pažįstamam niūriam nu-u, man jau nebesvarbu, ką sako vaikinai. Latvis. Mielieji, tipiškas **latvis** – lyg truputėlį paniuręs, žiūrintis iš už kampo, iš pasalų. Toks, kuris nenori, kad trukdytų jam ramybę ir che che jame gali atpažinti molio motiejų.*
- 59) ***Latviai**, girdėjom, streikuoti buvo pratę, darbdaviai jų visados bijoję... Kaip, girdėjome, ir latvių prezidentai... – Jeigu norite, kad normaliai dirbtume, prašom normalaus maisto!..*

Latvis, remiantis DLKT, – aistringas, linksmas, švenčiantis gyvenimą, (labiau) optimistas (žr. 60–61 pavyzdžius). Tai, kad latvis yra laisvesnių pažiūrų ir mažiau paiso normų, nustatytų taisyklių, reikalavimų, pasakyta ir 62 sakinyje. Pasakoma, kad latvis yra iniciatyvus, novatoriškas, kūrybingas, turintis savitą požiūrį ir vertybes, susiformavusius savos kultūros ir tradicijos pagrindu (žr. 63 pavyzdį) (dar žr. toliau).

- 60) *Mes – puritonai. Bent jau tokiais mus laiko artimiausi kaimynai – rusai ir **latviai**, pas kuriuos aistrų šėlsmas, atsiskleidžiantis aktyviai veikiančiose sekse klubuose, laikraščiuose, draugijose, pasiekė, manau, kulminaciją.*
- 61) *Šeštadieninės orgijos atsinaujins! Šeštadieniais po antskrydžio į prekybos centrą mūsų namas tarsi atgyja. Kas daro **latvių** linksmą, jei nėra tikros priežasties linksmintis? Aišku, gerbiamosios ir gerbiamieji, tai maistas!*
- 62) *Lietuva stengiasi kaupti strategines atsargas, tuo tarpu **latviai** dažniausiai nesilaikydavo šio reikalavimo.*
- 63) *Rasa Paukštytė: Mes mažai žinom apie latvių teatrą ir apie jus. Ar anksčiau būta ko nors panašaus į jūsųškę „Žuvėdrą“? Kaip toks netikėtas požiūris į Čechovo pjesę buvo priimtas Latvijoje? Požiūriu su režisierium net negalima polemizuoti, nes jis nuo pradžios iki galo stengėsi įtvirtinti šią savo poziciją. Alvis Hermanis: Sukūriau spektaklį **latvių** publikai. Mano žiūrovai – ne festivalinė publika ir ne kritikai, o rygiečiai, **latviai**. Irena Aleksaitė: Ar jie kuo nors ypatingi? Alvis Hermanis: Šitas spektaklis turi tam tikrą lokalinę erdvę, lokalinį įžeminimą.*

DLKT pavyzdžiai rodo, kad latviui svarbu garbė, orumas, tikrumas, gimstantis iš meilės ir pagarbos tėvynei, tautai ir tradicijai (žr. 64–65 pavyzdžius).

64) *Lietuviai, lyginant su latviais, turi žymiai daugiau teatrališkumo. Latviai esmingesni, užtenka pažiūrėti į jų latus, kad tai suvoktum.*

65) *Vyrauja literatūrinis mąstymas, spektakliuose nėra jokio komercinio kvapo: pagal matytus pavyzdžius latvių teatrą galima pavadinti patriotiniu.*

Pasakoma, kad latvis žaidžia krepšinį, mėgsta muzikuoti, motorlaivius, vandens motociklus (žr. 66 pavyzdį) (žr. toliau).

66) *Čia atvyksta ir broliai latviai – gurkštelti alaus, pamuzikuoti, pasisemti patirties. Šiauliai yra muzikantų miestas. Šia prasme jis kažkuo panašus į susibroliavusį miestą Jelgavą.*

DLKT pavyzdžiai patvirtina, kas jau sakyta: nuo seno latvis yra burtininkas, linkęs į mistiką, ritualus (žr. 67 pavyzdį).

67) *Taigi. Pasakoju šį tą. O žmonėms įdomu. Iš latvių išmokau spėti ateitį. Bet šituo menkai tesiverčiu.*

Be tų latvių, kuriems svarbu latviška (baltiška) tapatybė ir su ja susijusios vertybės (plg. 68 pavyzdį ir žr. toliau), pasitaiko tokių, kurie dėl vienokių ar kitokių interesų gali to atsisakyti (žr. 69 pavyzdį), veikti priešingai, nei tipiška latviui kaip šeimos nariui, – išduoti, kenkti (žr. 70–71 pavyzdžius).

68) *Panašus į esto prisitaikymą, vis dėlto buvo labiau linkęs dar ir į atvirą kovą už savo tapatybę, už tėvų ir protėvių puoselėtas vertybes; gal mažiau kaip latvis buvo linkęs į kompromisus, neskaičiavo krauju, trėmimais ir kalėjimais skaičiuojamų nuostolių.*

69) *Ponas R. O. buvo latvis, vėliau, paskelbus specialųjį dekretą, tapo lietuvis. Sąjūdžiui prasidėjus, tapo lietuviu. Dėl jo net specialus Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos dokumentas buvo surašytas. Tautybė pagal dekretą... Buvo latviu, pasidarė dekretiniu lietuviu, o dabar – į Lietuvos Vyriausybę...*

70) *Jis kaltinamas latvių tautos genocidu. Būdamas Latvijos SSR vidaus reikalų komisaru, jis sankcionavo masines deportacijas 1941 ir 1949 metais.*

71) *Štai tau ir išgirtoji latvių vienybė – prieš saviškį, kuris vis dėlto stengiasi išsikapsyti iš pragaro katilo.*

Išvaizdos kontekstas

Iš pavienių DLKT pavyzdžių sužinoma apie latvio ūgį, šviesias akis, šypsena ar tiesiog išorinį grožį (žr. 72–73 pavyzdžius).

- 72) *Pietvakarių suomiams, kurie kartu su švedais laikomi aukščiausiais pasaulyje žmonėmis, ūgiu ne ką nusileidžia vakarų estai ir vakarų **latviai**. Visi jie – to paties antropologinio tipo. Į rytus žmonių ūgis mažėja, o Baltijos finų šviesėja plaukai, oda ir akys.*
- 73) *Iš Lundmano Pabaltijo akių spalvų žemėlapiro matyti, kad lietuviams ir samiams būdingas mažiausias šviesių akių dažnis. Mano sudarytasis **latvių**-lietuvių akių spalvų žemėlapis gerai atspindi ryškiai išsiskiriantį šviesių akių gradientą, mažėjantį iš šiaurės į pietus Latvijoje ir toliau iš šiaurės...*

Buities kontekstas

Ne ką daugiau iš turimų pavyzdžių sužinoma apie latvio buitį. Pasakoma, kad latvis ūkininkauja, auginą karves, laiko arklių (žr. 74–75 pavyzdžius). Paminimas Kalėdų išvakarių valgis su mėsa, tai, kad latvis geria alų ir mėgsta pavalgyti, valgo liesiau už lietuvių (žr. 76–77 pavyzdžius). Pasakoma, kad paprastai latvių sodybos turi pavadinimus (žr. 78 pavyzdį), kraigas papuoštas elnių¹⁷⁰ vaizduojančiu lėkiu (žr. 79 pavyzdį). Minima, kad (XVI a.) latviai vilki pilkos spalvos rūbais (žr. 80 pavyzdį).

- 74) *Kitoje Nemunėlio pusėje stovėjo **latvio** sodyba. Kai užsimerkiu, girdžiu, kaip ten rytą gieda gaidžiai. Šeiminkė, kibirais žvangindama, bėga karvių melžti. Latvių ūkininkų vaikai buvo mano...*
- 75) *Kitoje Nemunėlio pusėje gyveno **latvis** pasienietis. Prisimenu net jo pavardę – Aišpars. Kai jis pamatydavo berūkstantį dūmelį, pasikinkydavo arklį ir bričkele pravažiudavo pakrante vieną...*
- 76) *Todėl nebeįmanoma nustatyti lietuvių ir **latvių** Kūčių papročių giminystės. Bendra tarp liuteronų ir **latvių** su lietuviais rytiečiais (Aknistos-Garsenės apyl.) yra tik Kalėdų išvakarių valgis – su žirniais ar grūdų mišiniu krosnyje troškinta kiaulės galva.*

¹⁷⁰ Butkus (1995d: 7), rašydamas apie latvių priešistorę, teigia: „Neabejotina tai, kad jie [narviškiai – *įterpta autorės*] buvo neindoeuropiečiai, turėjo matriarchatinę santvarką, kuri atsispindėjo jų kulto atributikoje. Pavyzdžiui, dažnas vandens paukščio (anties, gulbės) motyvas medžio drožiniuose, taip pat gyvatės, žalčio, briedės, meškos vaizdavimas narviškius glaudžiai sieja su likusia priešindoeuropietiška Senąja Europa, kuriai šie mitiniai įvaizdžiai būdingi.“

- 77) *Mūsų šalies statistikų pateikiamus skaičius, prieš akis iškyla riebios lietuviškos vaikystės vaizdas: gyvulinių taukų vartojame 3 kartus daugiau nei **latviai** ir estai, beveik pusė miestiečių ir 2/3 kaimiečių geria riebų nenugriebtą pieną, vaisių ir daržovių neįstengiame suvalgyti nė pusės tiek.*
- 78) *Lietuvoje, skirtingai nei pas mūsų kaimynus **latvius**, nedaugelis sodybų turi pavadinimus. Ši sodyba – reta išimtis. Ji vadinama „Rašėlė“, nes šalia teka Rašelės upelis.*
- 79) *Joje geometriškai pavaizduotas elnias, virš kurio ragų patalpinta saulė. Reikšminga tai, kad elnio ragai pavaizduoti taip, kaip stogelio kabliukai **latvių** XIII a. vilainėje. Tai stebėtinai artimi, panašūs simboliai, nors juos skiria labai ilgas laiko ir erdvės tarpas.*
- 80) *Antai A. Gvagninis 1578 m. Rytų Europos kraštų aprašyme pažymi, kad beveik visi lietuviai ir žemaičiai, taip pat **latviai** dėvi paprastais vienodais pilkos spalvos rūbais. Matyt tai ir bus buvusios sermėgos.*

Vienur pavyzdžiuose sakoma, kad latvis turtingas, kitur – priešingai (žr. 23, 81 pavyzdžius ir dar toliau).

- 81) *Į kažkokį latvių kaimą. Ten mus iškrovė pamiškėj ir paliko. Mama su teta nuėjo ieškoti pas ūkininkus kokio kambario, bet nieko nerado. Tik vienas **latvis** – turtingas, nors namas didžiulis ir tuščias, leido mums apsigyventi dūminėje pirtyje prie miško ir mažo upelio.*

Religijos kontekstas

Iš DLKT pavyzdžių aiškėja, kad, kaip jau užsiminta, latvis yra liuteronas arba reformatas (žr. 82–83 pavyzdžius). 82 pavyzdys patvirtina anksčiau sakytą mintį, kad skirtinga krikščioniškoji konfesija gali būti pretekstas latvių stumti iš artimųjų rato. Tačiau, kadangi, kalbant apie šeimą, „religinis aspektas nėra dominuojantis“ (Rutkowska ir kt. 2017: 147)¹⁷¹, kalbamasis skirtumas nepaneigia esminės lietuvių nuostatos latvio atžvilgiu – jis suvokiamas kaip artimas, turintis (galintis turėti) tiek teigiamų, tiek neigiamų bruožų.

¹⁷¹ Dar pgl.: „Anketinės apklausos rezultatai rodo, kad religija Lietuvos ir Latvijos pasienyje nėra svarbi skirtis“ (Noreikaitė 2020: 82). „XXI a. tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje religija nebėra laikoma reikšmingu riboženkliais, ji svarbi tik vyresniosios kartos pateikėjams, kurie vis dar linkę tapatinti tikybą su tautybe“ (Noreikaitė 2020: 91).

- 82) *Europos pagonims, katalikiškas mentalitetas, matyt, nespėjo taip giliai prigyti, nei Biržų, nei Klaipėdos krašte su bambizais nekariavome, ir su **latviais**-liuteronais nesiriejome – kol netapome laisvi. Nesipešame, bet ir nesibroliuojame.*
- 83) *Kai kurių oponentų nuomone, K. Reisono pasirinkimas tokiai neeilinei patriotinei akcijai buvo apskritai netinkamas: kaipgi **latvis**, reformatas gali projektuoti katalikišką bažnyčią, tautinį paminklą?! Nebeverta diskutuoti dėl šių priekaištų prasmingumo.*

Artimumo kontekstas

Iš pavyzdžių aiškėja, kad latviai, nebūtinai mokantys latvių kalbą, yra plačiai pasklidę po pasaulį: gyvena ne tik Latvijoje (pvz., Aknystoje, Rezeknėje), bet ir Australijos, Amerikos, Rusijos miestuose ir kaimuose¹⁷² (žr. 84–87 pavyzdžius).

- 84) *Prie Aknystos gyveno **latvis**, kuris dalydavo užkalbėtą grynų gryniausią vandenį, kaip vaistą nuo priemėčio.*
- 85) *Kai kuriais klausimais su lietuviais bendraudavo ir juos palaikydavo Vitebsko gubernijos atstovas, **latvis**, kunigas P. T.*
- 86) *Mat Filadelfijos ir Detroito komandose žaidžia... du **latviai**, kurie, deja, nemoka latviškai ir nė karto nėra buvę savo tėvų gimtinėje. Bet vis vien **latviai**.*
- 87) *Apsigyvenus Novosibirske, po truputį būrėsi išblaškyta vokiečių katalikų bendruomenė, ateidavo ir vienas kitas lenkas, lietuvis ar **latvis**. Žinoma, saugumiečių netrūkdavo, lankydavosi pasikeisdami.*

Pavyzdžiuose taip pat minimi Lietuvoje (Žagarėje, Ukmergėje, Tauragėje, Klaipėdoje, Vilniuje, Joniškėlyje, Panevėžyje, kaime „12 km. nuo Laižuvos“, žemaičiuose ir kt.) gyvenantys latviai (žr. 88–92 pavyzdžius). Pasakoma, kad „latvių salos Lietuvoje [...] beveik netyrinėtos“ (plg. šioje dalyje minėtus Noreikaitės darbus). DLKT žodžiais kalbant, „paklaustas apie Lietuvoje gyvenančių latvių padėtį, A. Sarkanis¹⁷³

¹⁷² Plg. „Latviai – Europos tauta. Latvijos pagrindiniai gyventojai (1,2 mln. žmonių; 2017), dar gyvena Didžiojoje Britanijoje (apie 102 000 žmonių), Jungtinėse Amerikos Valstijose (apie 100 000 žmonių), Airijoje (48 000 žmonių), Kanadoje (28 000 žmonių), Vokietijoje (27 700 žmonių), Brazilijoje (25 000 žmonių), Rusijoje (apie 20 000 žmonių), Australijoje (19 000 žmonių) ir kitose šalyse. Iš viso pasaulyje yra apie 1,7 mln. latvių“. Cituojama iš: <https://www.vle.lt/straipsnis/latviai/>.

¹⁷³ Albertas Sarkanis – „1993–96 nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius Lietuvoje. 1996–98 Latvijos užsienio reikalų ministerijos sekretoriaus pavaduotojas“. Cituojama iš: <https://www.vle.lt/straipsnis/alberts-sarkanis/>.

pasakė: „Nieko ypatingo. Gyvena kaip ir lietuviai“. Beveik visi Lietuvoje gyvenantys Latvijos piliečiai dalyvavo Seimo rinkimuose“ (DLKT).

- 88) *Jau seniai Kyburių sodžiu, žagariečius, gyveno ir tebegyvena latvis Vaišvilas. Jis turėjęs kitą kartą „juodąsias knygas“.*
- 89) *Gyventi Tauragėje įsikūriau gan patogiai. Išsinuomavau atskirą mansardos kambarį pas vietinį latvį senuką Petrą Priedę. Namas buvo nuošaliame užkampyje, tolokai nuo gatvės, krūmais apžėlusio apleisto medelyno viduryje.*
- 90) *Departamento duomenimis, dabar gyvena apie 4700 latvių, iš jų 54 yra Latvijos piliečiai ir Lietuvoje turi nuolatinio gyventojų statusą. Apie 500 latvių gyvena Vilniuje. (Tuo tarpu Rygoje lietuvių gyvena apie 34 tūkst.). Vilniuje, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje veikia latvių bendrijos.*
- 91) *„[...] Reikėtų atkurti latvių progimnaziją Joniškėlyje. Lietuvos šiaurinėje dalyje gyvena daug latvių, kurie neturi savos mokyklos“, – sakė jis. 1995 metais Rygos lietuvių pagrindinėje mokykloje kartu su Latvijos Prezidentu Gunčiu Ulmaniu lankėsi Lietuvos...*
- 92) *Lietuvoje – 4–5 tūkst. latvių, todėl Lietuvoje nėra latviškos vidurinės mokyklos, bet veikia sekmadieninės mokyklos ir kelios latvių klasės lietuviškose vidurinėse mokyklose.*

Gamtos kontekstas

Nuo seno latviui reikšminga gamta¹⁷⁴. Žemė, latvio supratimu, – šventa. Ji yra visų motina, kurią reikia mylėti, įsiklausyti, „su ja susiliesti, jausti taip, kaip ji jaučia, ir tą, ką ji jaučia“ (DLKT). Žemė – tai gyvi namai¹⁷⁵, kuriuos dera puoselėti, auginti ir laikyti švarius (žr. 93–95 pavyzdžius). Šį požiūrį atliepia latviui artima žemės spalvų paletė (plg. 80, 96 pavyzdžius), jo jautrumas, kai aplinkai, žemei ir jos gyventojams (gali būti) kenkiama (žr. 97 pavyzdį ir dar toliau). Tausojantis požiūris į aplinką (gali būti) susijęs ir su istorinėmis aplinkybėmis: sovietmečiu Latvijos TSR ne tik tapo industrine šalimi, bet ir „kartu ji ėmė virsti pramoninių atliekų zona, ekologiškai

¹⁷⁴ Plg. „Для литовцев и латышей более священные и значимы природные объекты и кладбища“ (Рыжакова, Завьялова 2008: 152): Lietuviams ir latviams šventesni ir reikšmingesni yra gamtos objektai ir kapinės.

¹⁷⁵ Plg. „Namai – tai vieta, kurioje gyvena šeima ir šeimos nariams artimi žmonės, juos sieja dvasinis ryšys. [...] Namus sukurti – tai mokėti sugyventi, gerbti kitus, toleruoti jų poelgius“ (Rutkovska ir kt. 2017: 116).

pavojingu kraštu. Beveik visa pagamintoji produkcija iškeliaudavo atgal į TSRS ar į užsienį, latviams likdavo dūmai ir šiukšlės“ (Butkus 1995d: 61).

- 93) *Eglyčio lūpomis byloja šimtmečiais išlaikytas latvio savo žemės, savo kertės šventumo suvokimas. Žemė šventa, ir doras žmogus su ja nepražus. Kas tu esi be žemės – kaip vaikas be tėvo ir motinos, benamis.*
- 94) [Stojus gegužės 1-ajai – įterpta autorės] **latviai** sodins medelius, o štai dievobaimingieji lenkai ta proga raginami nieko neimti į burną.
- 95) *Gal ir teisus buvo latvis, kartą man pasakęs traukinyje, jog Vilnius jam pasirodė esąs „didelis, nešvarus kaimas“. Ir tikrai, miela pasivaikščioti Rygoje prie stoties, ten švaru.¹⁷⁶*
- 96) „[...] Man ištis labai artimas **latvių** liaudies menas. Ypač gražūs, išieškoti spalvų perėjimai nuo pilkos iki rudos spalvos. Negaliu įvardyti, bet ir **latvių** dailininkų tapyboje randu sau kažką labai artimo“. Meistrės prierašumas prie tradicijos įvertintas tarptautinėje 1999 m. vykusioje gobelenų parodoje.
- 97) *Neužmiršo brolis latvis ir Karaliaučiaus problemas: ši didžiulė Rusijos karinė bazė kelia grėsmę regiono saugumui ne vien tiesiogiai, bet ir baseino ekologijai.*

Be to, minima, kad latviai pasirūpino išleisti miško žinyną:

- 98) *Tačiau specialiosios literatūros Lietuvoje yra nedaug. Mus gerokai aplenkė kaimynai latviai. Latvijoje išleistas storokas spalvingas miško žinynas ir daug kitokios literatūros. Beje, jos leidyba pasirūpino Latvijos vyriausybė.*

Susiformavęs tausojantis požiūris į žemę gali būti sietinas su latvio pastovumu, sėslumu (žr. 99 pavyzdį), o Baltijos jūra čia pat jį gali daryti spontanišką, dinamišką, judrų (žr. 100 pavyzdį).

- 99) *Tai šis [latvis – įterpta autorės] labiau į kaimietišką sėslumą, jausmingumą, svajingumą, religinį misticizmą, į žemdirbio statiškumą.*
- 100) *Kaip jūra ir žemė veikia bei formuoja žmogų ir net ištisas tautas, matyti iš etninių skirtumų tarp latvio ir lietuvio: kiek anas labiau linkęs į miestelėnišką judrumą, į praktiškumą bei pragmatizmą, į prekybą ir pramonę, į jūrininkystę, tai šis labiau į...*

¹⁷⁶ Dar plg. latvio požiūrį į lietuvį: Švarių Lietuvos naftos produktų reklamų. Lygiai tokių, kaip ir Vilniuje, tik užrašai latviški. Vilniečiams tos reklamos nieko sau pasižiūrėti, o **latviai** pasipiktinę, šokiruoti, ironiškai. Jie sako: „Mūsuose ir formuojasi, jau veik susiformavęs toks lietuvio įvaizdis: apsileidęs, nevalyvas, apšepęs“ (DLKT).

Kultūros, sporto kontekstas

Iš DLKT pavyzdžių matyti, kad latvių gyvenime svarbu muzika. Minima, kad latvis groja perkusija, klabatu, ožragiu (žr. 101–103 pavyzdžius). Daina likusi reikšminga iki šiandienos. Latviai išlaikė mitologines dainas gyvas, organizuoja vokalistų konkursus (žr. 104–107 pavyzdžius). Taip pat pasakoma, kad „apie 96 proc. latvių liaudies dainų pamatą sudaro ketureilis. Tai klasikinė latvių daina. Miniatiūra, mikro-situacija. Kanoniška eilėdara, dažniausiai chorėjas, – jų formos privalumas“ arba „rezultatai: išaiškinta, kad latvių liaudies dainose muzikos instrumentai ir muzikavimas – vyrų užsiėmimas; latvių ganyto dainose muzikos instrumentai minimi dažniau nei tokiose lietuvių“ (DLKT).

- 101) *Grupė „Graffiti“ kovo mėnesį planuoja pristatyti naują akustinę programą, o tuo pačiu ir naują grupės narį – perkusininką, Lietuvoje gyvenantį latvi Janį. „Janis yra tiesiog pamišęs dėl perkusijų. Jis turi visą kolekciją nuo pačių mažiausių, į delną telpančių instrumentų iki didžiulių būgnų“.*
- 102) *Šiaurės rytų Europos tautų mušamieji saviskambiai instrumentai, kurių skambančioji dalis yra medinė plokštė: lietuvių tabalai, kleketai, lekėtai, latvių klabatas, talakans, klabina, estų lokulaud, karelių lepenālauta...*
- 103) *Karelijoje aptikti kolektyvinio pūtimo papročiai: čia keturios moterys pūsdavo iš medžio drožtais ožragiais (2, p. 19). Latvių dainuojamojoje tautosakoje net 62,5 % dainų šiuo instrumentu groja moterys: uošvė ar anyta, taip pat tinginės ar net nerimtos merginos.*
- 104) *Žodžiai, – ištarti XIX ir XX a. Kaip rasa apvelka mišką šventadieniniu drabužiu ir gali papuošti ir visai nudžiūvusias šakas, – taip daina suteikia latvio gyvenimui tokio iškilnumo, tokio šventiško, kokio, kiek žinau, tokiu platumu dabartinė liaudis visai nebegali parodyti.*
- 105) *Archajinėse kultūrose giedojimui buvo priskiriama maginė galia, o patsai giedojimas turėjo apeiginį pobūdį. Galime tik pavydėti broliams latviams, išlaikiusiems gana nemažai tokių dainų. Lietuvių mitologinių dainų išliko vos viena kita.*
- 106) *To paklausiau pačios solistės N. Vilkanauskaitės-Kukulskienės... – Labai džiugu, kad latviams pavyko suorganizuoti vokalistų tarptautinį konkursą (Lietuvoj panašaus renginio dar vis niekaip neįstengiam surengti).*
- 107) *Dainas dainuoti Vingio parke – per ilgai. Anksčiau sakydavo – dvi, kaip koncerto. Niekaip nesuprantu. Estai seniai dainų dieną dainuoja penkias valandas, latviai praeitais metais – tris valandas keturiasdešimt minučių, po Paulo kalbos – dar trys dainos apie Latviją. Aš pats dar valandą galėjau ir klausyti.*

Latvis domisi savo kraštu, vertina, puoselėja tradicijas, stengiasi jas išlaikyti (žr. 108–114 pavyzdžius). Pasakoma apie tai, kad latvis restauruodamas pilis jose atkuria visa, kaip švenčiamos Joninės. „Latvijoje Joninės yra viena svarbiausių švenčių, kuri jau beveik porą amžių laikoma latviškosios kultūros ženklu“ (Noreikaitė 2020: 92; plg. t. p.: 99). Pavyzdžiuose minima, kad išvažiuodamas iš Latvijos latvis pasiima duonos, tiria savąjį pasaulėvaizdį tautosakoje.

- 108) *Idomu tai, kad latviai, restauruodami savo senąsias pilis, atkuria ne tik menes ar kambarius, bet nesibodi rekonstruoti ir „pikantiškų“ detalių: WC karaliams ir tarnams.*
- 109) *Geriausius rezultatus pilietinės pažintinės kompetencijos srityje parodė Lenkijos, Suomijos, Kipro, Graikijos, Honkongo moksleiviai. Estai ir latviai irgi lenkia lietuvius. Žemiau už Lietuvą liko Rumunija, Čilė, Kolumbija.*
- 110) *(Geležies) amžiuje – dangaus Žibintu, nukaltu dangaus kalvio arba Dievo Kalvelio. Per Jonines Saulė – nuotaka ištekanti net už paties Dievo. Kai kurie latvių autoriai nurodo, kad vasaros solsticijos metu Saulė išvažiuoja pas savo vyrą Mėnulį trimis (aukso, sidabro ir deimantų) arkliais, o važiuodama šoka.*
- 111) *Šiemet buvo surengta ekskursija į Rezeknę, į Joninių šventę. Į ją suvažiuoja visi Latvijos folkloriniai ansambliai. Latviai Jonines švenčia daug jausmingiau nei lietuviai, kuriems Joninės – daugiau vardinės. Latvijoje nuo senų laikų pinami qžuolų vainikai, daromas alus.*
- 112) *Be jos [duonos – įterpta autorės] latviams paprasčiausiai nepadoru palikti Latviją. [...] Tam ši duonelė. Latvės tapatybei patvirtinti.*
- 113) *Kryžių simbolika, pasak jos, atitinka Pasaulio medžio konceptą ir rodo nekrokulto liekanas baltų kultūroje. Apie dar vieno archajinio ritualo pėdsakus latvių mįslėse savo pranešime „Arklis skrandis – tavo kepurė...“: apie vieno latviško teksto interpretaciją mįslės žanro tradicijos kontekste“ kalbėjo etnologas.*
- 114) *Praplečiant realybę, supasakinant ją, atsisakant racionalaus mąstymo modelio ir pereinant prie alogiško fantazavimo, kartu per daug nenutolstant nuo latvių tautosakoje užfiksuoto pasaulėvaizdžio: pavyzdžiui, mįslės „didelė didelė pieva, pilna baltų avių“ įminimas yra „žvaigždės ir dangus“.*

Iš tirtų pavyzdžių aiškėja, kad latvių liaudies aprangoje reikšmingos pirštinės (žr. 115 pavyzdį). Beatričė Rastenytė¹⁷⁷ rašo: „Nė viena kita tauta nenaudoja jų taip gausiai [kaip latviai – įterpta autorės]. Uždengti rankas jiems atrodo taip pat būtina

¹⁷⁷ Cituojama iš: <https://alkas.lt/2020/06/25/latviu-tautinis-drabuzis-is-saltiniu-i-kolis/>.

kaip ir apauti kojas. Todėl jie beveik visada dėvi vienokias ar kitokias pirštines, netgi piemenys, lakstantys paskui karvių bandą. Medkirtį miške be pirštinių pamatysi taip pat retai kaip ir be kirvio. Mėšlą išvežiojantys jauni valstiečiai šakių imasi tik dėvėdami pirštines, tarsi darytų tai dėl švaros. Todėl kai du latviai sudaro sandorį, į sutartį papildomai įtraukia ir pirštines. Įvairios pirštinės latviams – įprasta dovana, dovanojama įvairiausiomis progomis. Per vestuves visiems svečiams išdovanojama daugybė pirštinių porų, todėl nuotaka paprastai būna prisimezgusi jų daug – nuo 300 iki 500 porų, kad, neduok, Dieve, jų nepristigtų, kai reikės. Pirštines jos mezga pačios iš švelnios minkštos vilnos siūlų ir išmezga jose tokių įmantrių raštų, kad tik stebėkis. Ir raštų įvairovei galo nėra.“

115) *Lietuvių liaudies aprangoje pirštinės nebuvo tokios reikšmingos kaip latvių nešio-senoje. Pas mus panašus vaidmuo teko juostai ar prijuoste. Pirštinėmis nesipuoš-davo net per iškilmes.*

Turimuose DLKT pavyzdžiuose gausiai minimi latvių poetai, rašytojai (Aspazija (Elza Rozenberga), Pėteris Brūveris, „XX amžiaus pradžioje latvių literatūroje anderseniškąją tradiciją“ palaikęs Karlis Skalbė¹⁷⁸, Janis Rainis¹⁷⁹, Vilis Lacis, Zenta Maurinia, Olafas Plaudis, Vizma Belševica, Andrėjis Eglytis, „Latvijoje kelioms kartoms žinomas“ Erikas Adamsonas ir kt.), sportininkai (dviratininkas Andris Nauduzas), skulptoriai (Indulis Ranka), kino kūrėjai, režisieriai (Aigaras Grauba, Maris Martinsonas, Alvis Hermanis), dramaturgė Mara Zalytė, smuikininkas Raimondas Ozolas, atlikėjas Laimis Recenajis, muzikos grupė *Brainstorm*, nūdienos kompozitorius Romualdas Kalsonas, grafikai Nelė Zirnitė, Andrejus Kalnačasas, Guntaras Sietinšas, alpinistai, kalbininkai (Juris Plakis, Janis Endzelynas) (žr. 63, 116–128 pavyzdžius).

¹⁷⁸ „Skalbe Kārlis (Karlis Skālbē) [...] Vienas žymiausių latvių literatūrinių pasakų kūrėjų. [...] Pasakoms būdinga dorovinė problematika, savitai įprasminanti tautosakos motyvai“. Cituojama iš: <https://www.vle.lt/straipsnis/karlis-skalbe/>.

¹⁷⁹ „[P]opuliarėjant Europoje marksizmui, radosi ir proletarinės literatūros atstovų. Iš jų XIX a. pabaigoje žymiausi buvo Janis Rainis (tikroji pavardė Pliekšanas, 1865-1929). [...] J. Rainis [...] yra vienas žymiausių latvių poetų. Marksizmu jis buvo apsiribojęs tik kūrybos kelio pradžioje. 1891-95 m. jis leido revoliucingą laikraštį „Dienas Lapa“ [...]. Už revoliucinę veiklą buvo suimtas ir 1897–1903 m. ištremtas iš pradžių į Pskovą, vėliau į Slobodską. 1905-20 m. gyvena emigracijoje, Šveicarijoje. 1920 m. grįžta tėvynėn. Buvo išrinktas Steigiamojo ir trijų pirmųjų seimų (1922, 1925, 1928) deputatu. Dirbo Meno departamento direktoriumi, Nacionalinio teatro direktoriumi, 1926-28 m. buvo švietimo ministru“ (Butkus 1995d: 37–38).

- 116) *Netolimų V. Sventicko prisiminimų atkarpėlėje – ir **latvių** poetas Janis Baltvilkas, už lietuvių ir latvių draugystę kramtantis stiklinę.*
- 117) *Dalyvaus [festivalyje – įterpta autorės] pietietišką energiją spinduliuojanti poetė iš Gruzijos Meri Šalvašvili bei senas lietuvių poetų bičiulis, puikus poetas, poliglotas ir tikras **latvis** Peters Bruvers.*
- 118) *Prancūzai turi Žaną Moljerą, rusai – Antoną Čechovą, norvegai – Henriką Ibseną, švedai – Augustą Strinbergą... Net broliai **latviai** turi savąjį Janį Rainį, ir nieko nepapeši. Jie ne tik turi. Jie savąją klasiką dar ir stato.*
- 119) *Vilis Lacis buvo tikras latvis, geras **latvis**. Jis mylėjo išdidžią **latvių** tautą, jos garbei krovė Stalino ir kitokias premijas.*
- 120) *Skandinavų rašytojai verčia jų kūrinius, spausdina įvairiuose savo leidiniuose, o Švedijos karalius paskiria stipendijų Zentai Mauriniai. „Aš lieku **latvis** ir europietis“, – savo gyvenimo erdve, kūryba ir amžino poilsio vieta tvirtina nemaža plejada latvių rašytojų, atsidūrusių tremtyje.*
- 121) *Panevėžio J. Miltinio dramatos teatrui atvykus gastrolių į Vilnių ir Nacionaliniame dramatos teatre parodžius pirmąjį spektaklį – **latvių** poetės ir dramaturgės Maros Zalytės „Žemės mokestis“, pajutome, jog kartais primirštame, kad su kaimynais latviais esame gaubiami panašios istorijos.*
- 122) *Pasakos autoriaus Eriko Adamsono vardas Latvijoje kelioms kartoms žinomas. Jo poezija labai muzikali, spalvinga, įkvėpta antikinės literatūros, **latvių** folkloro bei žymiausiųjų pasaulio prozos ir poezijos meistrų. Labai norėčiau, kad spektaklis patiktų ir Lietuvos žiūrovams.*
- 123) ***Latvių** literatūroje žydėjimo motyvas ne kartą šmėsteli Aspazijos poezijoje ir prozoje. Jos prozos kūrinėlis „Kaip rozės skleidžiasi“.*
- 124) *„[...] Mano pasakos lietuvių kalba bus mano širdies kelionė į brolių tautos žemę. Mes nesame svetimi. Lietuvių ir **latvių** dainų gėlė senovėje pražydo po bendru šventuoju ažuolu, vienos sielos saulėje.“ Karlio Skalbės pasakų mintys visai paprastos, bet giliai žmogiškos.*
- 125) *„Nereikalingi žmonės“ yra daugiau nei vien tik lietuviškas filmas, yra kelios: marga kūrėjų komanda – režisierius ir scenarijaus autorius **latvis** Maris Martinsonas, operatorius Gintas Berzinis, lietuvių ir latvių prodiuseriai.*
- 126) *Greta pilies ant kalvelės įkurtas šiuolaikinio **latvių** menininko Indulio Rank'os „Liaudies dainų parkas“, kurio skulptūros dedikuotos žymiausiajam latvių folkloro tyrinėtojiui bei puoselėtojiui K. Barons'ui.*
- 127) *Lietuvos dviratinių aplenkė tik **latvis** A. Nauduzas iš „Selle Italia“. Abu sportininkai distanciją įveikė per 3 val. 58 min. 45 sek.*

- 128) *Be to, po ekspedicijos supratau, kad galiu. Įkopimą pradėjome planuoti dviese su **latviu** Aivaru Bojaru. Nors po netikėtai tragiškos Aivaro žūties Elbruso ledynuose kopimą išmečiau iš galvos.*

Užsimenama apie XIX a. pabaigoje Andrejaus Pumpuro sukurtą ir latvių tautinę savimonę, nacionalinį pasididžiavimą skatinusį epą „Lačplēsis“:

- 129) *Daugelis eiliuotojų puolė jį [epą – įterpta autorės] kurti. Estai susimontavo savo „Kalevipoegą“ suomių „Kalevalos“ pavyzdžiu, ir jiems tas visai neblogai išėjo. Deja, **latviai** su savo „Lačplēsiu“ jau prašovė pro šikšnelę, ir dabar rimtesni literatai iš jo pasišaiपो. Dar liūdniau lietuviams.*

Pasakoma, kad latviai geba sukonstruoti motociklą, kurti novatoriškas internetines svetaines, žaidžia krepšinį:

- 130) *Stebėdamas perdarytus motociklus net patyręs motociklų ekspertas kažin ar būtų tiksliai nurodęs demonstruotų motociklų markę. Šioje rungtyje laimėjęs **latvis** Ul-dis motociklą sukonstravo iš įvairių motociklų ir automobilių detalių.*
- 131) *Kas buvo koncepcijos autorius? One idėjinis „krikštaitėvis“ buvo **latvis** Vitalijus Rubšteinas, visada turėjęs „gyslelę“ novatoriškiems interneto produktams kurti.*
- 132) *Per 1956 metų olimpinės žaidynes Melburne Australijos krepšinio rinktinėje žaidė lietuvis Ignatavičius ir du **latviai**. Paskui pakilo Edžio Palubinsko žvaigždė. Imigrantai iš Europos apskritai labai pagyvino Australijos krepšinio gyvenimą.*

Politikos kontekstas

DLKT minima pirmoji Latvijos prezidentė moteris – Vaira Vykė-Freiberga, šaliai vadovavusi 1999–2007 metais (žr. 133 pavyzdį).

- 133) *Jei būčiau **latvis** ir Latvija turėtų panašių sunkumų, tikrai būčiau ramus, kad p. Vykė-Freiberga savais kanalais jau išūžė ausis amerikiečiams.*

Užsimenama, kad latviai šalies viduje siekia sumažinti korupciją, kovoja su oligarchais:

- 134) *Reikia burtis ir siekti demokratinių permainų, pradėti sunkų ir nedėkingą pūvančios korupcinės santvarkos pertvarkos kelią. Mus gali įkvėpti ir brolių **latvių** pradėta kova prieš oligarchams tarnaujančių Latvijos politinę sistemą.*

Ekonomikos kontekstas

Iš turimų pavyzdžių matyti, kad Latvijoje esama užsienio investicijų, bankų paslaugos gana pigios, o esant sunkiai finansinei padėčiai buvo uždarinėjami mokslo padaliniai, bankrutavusios įmonės (žr. 135–138 pavyzdžius).

- 135) *Kiekvienam latviui prieš metus teko 144 doleriai investicijų. O Lietuvoje (šiame kovo mėnesi) galėjome girtis tik 65 JAV doleriais vienam gyventojui.*
- 136) *Tačiau broliams latviams kiek pigiau atsieina kai kurios bankų paslaugos, o kaimynai estai gali pasigirti pigesniais degalais bei žemesniais telekomunikacijų tarifais.*
- 137) *Tačiau pastarųjų metų įvykiai parodė, kad mes elgiamės lygiai taip pat kaip latviai. Esant striukai finansinei padėčiai, Lietuvos universitetuose buvo sėkmingai naikinami mokslo padaliniai.*
- 138) *Latvijos reklamos rinka kasmet augo 20–40 %, tai lėmė gausios investicijos į nekilnojamąjį turtą ir automobilių verslą. Kone kiekvienas latvis važinėjo nauju automobiliu. Tačiau nuo šių metų gegužės prasidėjo įmonių bankrotai, o gerai gyventi ėmė tik skolų išieškojimo tarnybos.*

Aiškėja, kad latviai uždirba mažiau už skandinavus, kita vertus, latvių gyvenimas gerėja – jie darosi turtingesni (plg. 139–141 pavyzdžius).

- 139) *Kodėl danas, švedas ar suomis gauna už tokį pat darbą daug kartų daugiau negu lietuvis, latvis ar estas? Juk nė vienoje normalioje valstybėje taip negali būti, kad pagamintas produktas turėtų didelę kainą, o to produkto kūrėjas nieko negautų...*
- 140) *ES biudžetas yra apie 100 mlrd. EUR, arba maždaug 1 % visų narių BVP. Šį procentą EK siekia pakelti iki 1,21 %. Latviai neturtingiausi [...]. Daugiausia ES per metus uždirba britai (36.200 EUR) ir liuksemburgiečiai (35.000 EUR). O mažiausiai latviai – 3.200 EUR.*
- 141) *„[...] Sparčiai kylant Baltijos regiono ekonomikai, lietuviai, kaip ir latviai, darosi turtingesni“, – išaugusį šveicarų susidomėjimą Lietuva aiškina Gediminas Almantas.*

Istorijos kontekstas

Kreipiamas dėmesys, kad per Pirmąjį pasaulinį karą Vokietijos teritorijoje kariavę latviai plėšikavo:

- 142) *Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje traukėsi pakrikęs dalinys iš Vokietijos. Vienas kareivis latvis tempė du kibirus auksinių dirbinių, susikrovęs iš išplėštų juvelyrinių sandėlių. Traukimasis buvo labai sunkus, sudėtingas, o čia dar tie sunkūs kibirai.*

Pavyzdžiuose minima, kad per Antrąją pasaulinį karą latviai tarnavo SS legione, t. y. Vokietijos kariuomenės pusėje, kad latviai kovojo su rusų vokiečiais, bolševikais (žr. 143–148 pavyzdžius). Butkus (1995d: 43) rašo: „iki 1919 m. sausio mėn. latvių raudonieji šauliai ir kiti Raudonosios armijos daliniai užėmė visą Latviją, išskyrus Liepoją ir jos regioną, į kur pasitraukė K. Ulmanio vyriausybė. Sparčiai okupuoti kraštą bolševikams pavyko dėl to, jog žmonės buvo pavargę nuo vokiečių okupacijos ir bet kurią kitą kariuomenę jie buvo pasiryžę pasitikti kaip išvaduotoją. Darbininkus ir valstiečius, be to, traukė gražūs bolševikų pažadai dėl nuosavybės, žemės. Intelligentams buvo pažadėta įkurti latvių tautinę aukštąją mokyklą. Universitetą bolševikai tikrai įkūrė, tačiau socialinė ir agrarinė politika jų gerbėjus greit atvėsino. Užuoat išdaliję dvarų žemę valstiečiams, bolševikai įkūrė jose komunas. Kitą žemę išnuomojo vienerių metų laikotarpiui tiems, kas pageidavo. Miestuose netrukus ėmė stigti maisto. Tai sukėlė gyventojų nepasitenkinimą. Kaltę dėl trūkumų bolševikai suvertė pasiturintiesiems ir pradėjo juos suiminėti bei teisti myriop. Tai paskatino žmones bėgti į miškus ir pradėti partizaninį karą. Šie partizanai, arba kaip juos vadino – Žalioji armija, vėliau labai padėjo vaduoti iš bolševikų Vidžemę.“

- 143) *Žiūrime pro langus. Pirmieji mus pasveikino tie patys automatų vamzdžiai – iš visų pusių stovi latvių SS legionieriai ir mus saugo. Keista ir juokinga. Latviai, mūsų brolių tauta, to pačio likimo draugai – šiandien mus savo žemėje su automatais saugo.*
- 144) *Beje, Panevėžyje taip pat buvo vokiečių karių kapinės, įkurtos ant Nevėžio kranto 1942 m. Jose buvo palaidota ir latvių legionierių. Šios kapinės 1944 m. liepą sovietų buvo šluote nušluotos nuo žemės paviršiaus.*
- 145) *Iš 3 SS batalionų – po vieną vokiečių, latvių ir estų. Tos grupės buvo maždaug vienodo dydžio, turėjo savo barus ir veikė savistoviai. Vadinamasis latvių batalionas matomai buvo sudarytas iš Latvijos vokiečių, nes bataliono kariai kalbėjo vokiškai. Jie elgėsi ir už vokiečius žiauriau.*
- 146) *Bermontininkų fronte buvo sutelktos visos geriau organizuotos kariuomenės dalys. Kaip latviai, taip ir lietuviai neturėjo saugaus užnugario. Latviai laikė frontą prieš rusų bolševikus Vidžemėje.*
- 147) *Vokiečiams oficialiai evakavus savo kariuomenę, bermontininkai irgi nustojo žymios paramos. Tai labai greitai atsiliepė jų karinei galiai. Latvių kariuomenė sumušė vokiečius ties Dauguva, atstūmė juos nuo Rygos ir lapkričio 17 d. jau buvo netoli Mintaujos. P. Bermontui-Avalovui nieko daugiau nebeliko...*

- 148) *Tačiau greit iš vokiečių suformuotų pajėgų – bermontininkų – kilo naujas pavojus. Lietuvių ir **latvių** pajėgos juos nugalejo. Tuo pačiu metu lietuviai kovojo prieš lenkų įsibrovimus, netrukus po taikos sutarties pasirašymo 1920 metais lenkai užpuolė...*

Minima 1939 m. rugsėjo mėn. – 1945 m. balandžio mėn. veikusi Štuthofio nacių koncentracijos stovykla, kurioje teko kalėti ir latviams (žr. 149 pavyzdį). Pasakoma, kad sovietmečiu latviai tarnavo Archangelsko srityje (žr. 150 pavyzdį).

- 149) *Sudrumstoj ir rusų komunizmo siaubo apimtoj Lenkijoj itin nesaugu buvo pabaltiečiams. Stutthofio lageryje kartu su lietuviais viename bloke kalėjo ir **latvis** L. S., nuo 1934 iki 1940 m. buvęs Latvijos pasiuntinys Lietuvai. Išsilaisvinę iš Stutthofio, mes su juo susitikome Lenkijoj, Kašubijoje.*
- 150) *1952-ųjų pavasarį atėjo šaukimas į sovietinę kariuomenę. Lietuvius, **latvius** ir estus siųsdavo kuo toliausiai. Bronius pateko į Archangelsko sritį Mototovsko miestelį.*

Lietuvių ir latvių santykiai

Ne kartą cituotuose pavyzdžiuose buvo matyti šalia latvio minimas lietuvis. Jau minėta, kodėl latvio ir lietuvių vaizdiniai neretai susipina: „genetiškai“ ištis esame labai panašūs – išvaizda, kalba, etnografija“ (DLKT), be to, pasakoma, kad latviai prie Baltijos jūros gyvena jau 4000 metų. Taip pat minima bendra latvių ir lietuvių – baltiškoji kilmė, senasis pagoniškas tikėjimas, kurį XIII a. kardu naikino vokiečių riteriai (žr. 151–154 pavyzdžius).

- 151) *Ir kartais atrodo, kad jau 4000 metų prie Baltijos jūros gyvendami kartu su broliais **latviais** vis dar pamename savo baltiškosios dvasios bei kultūros ištakas. Vis dar šaukiame tais pačiais žodžiais Jūrą, Žemę, Motiną, Saulę...*
- 152) *O prieš visą pasaulį galime pasididžiuoti, jog kartu su broliais **latviais** esame vieninteliai išlikę baltai, išsaugoję indoeuropiečių šeimai priklausančias unikalias kalbas. Mokslas aiškina, kad iš visų kada nors gyvenusių baltų genčių iki šiol išliko tik dvi – lietuviai ir **latviai**. Taigi slavų apsuptyje turėtume džiaugtis turėdami artimą gentį, brolius, seseris.*
- 153) *Lietuviai, kaip ir broliai **latviai**, senovėje (dar akmens amžiuje) įsivaizdavo tris mitinius pasaulius: požemį, žemę ir dangų. Visi jie buvo pripildyti blogų ir gerų dievybių, deivių.*
- 154) *Ir staiga Tomas Manas ėmė kalbėti apie lietuvius ir **latvius**, senas tautas, kurias šiose vietose teutonų riteriai – kryžiuočiai ir kalavijuočiai – bandė kardu „krikštyti“ ...*

Latvių ir lietuvių bendrystės tema aktualizuojama ir pavyzdžiuose, kur minimas tris Pabaltijo tautas suvienijęs Baltijos kelias arba Baltijos jūros apkabinimo akcija:

- 155) *Pasak sociologų, prie jo, kaip prie prisiminimų apie Baltijos kelią mintimis ir siela prisirišęs kas antras **latvis**, estas ar lietuvis. Baltijos šalių regionas kaip geopolitinis vienetas tapo kovos prieš totalitarizmą ir sovietizaciją simboliu.*
- 156) *Užtektų tik prisiminti lietuvių, **latvių** ir estų rankų grandinę, jungusią Baltijos valstybes 1991 metais, protestuojant prieš Sovietų sąjungą.*
- 157) *Greit po šio mitingo vyko akcijos: Baltijos jūros „apkabinimas rankomis“ (09 03 kartu su **latviais**, dalyvavo apie 100 tūkst. žmonių), Ignalinos atominės elektrinės „apjuosimas gyvybės žiedu“ (09 16–17).*

Tirtuose pavyzdžiuose minimas XX a. pradžioje tarp Lietuvos ir Latvijos kilęs ginčas dėl Palangos, Mažeikių, Alūkštos apskričių (žr. 158 pavyzdį). Butkus (1995d: 45) rašo: „Kitoms šalims pripažinus Latviją, stabilizavosi jos diplomatiniai santykiai su kaimynais. Tuo metu Lietuva neturėjo vartų į jūrą: Palangos–Šventosios ruožą, kaip buvusios Kuršo gubernijos dalį, laikė užėmusi Latvija, o Klaipėdos krašte, Antantės atimtame iš vokiečių, stovėjo okupacinė Prancūzijos kariuomenė, turėjusi šiam tikslui Tautų Sąjungos mandatą. Lietuva norėjo atgauti išėjimą į Baltiją, taip pat pretendavo į Alūkštos geležinkelio mazgą (1919 m. net į visą Latgalą ir Liepojos pajūrį), Latvija norėjo išlaikyti Palangą, Šventąją, turėti Mažeikių geležinkelio mazgą, o 1919 m. pretendavo į visą Klaipėdos krašto pajūrį, įskaitant ir Kuršių neriją [...]. Sienos klausimu abiejų valstybių nuomonės labai skyrėsi ir tai galėjo virsti net kariuonių konfliktu, todėl Lietuvos-Latvijos siena nustatyta tarptautiniu arbitražu 1921 m. tarpininkaujant Anglijai.“

- 158) *1920 m. buvo nesureguliuota ne tik rytuose, bet ir šiaurėje. Su Latvija tebevyko ginčai dėl Palangos, Mažeikių, Alūkštos apskričių. Tarp lietuvių ir **latvių** kariuomenės dalinių įvyko net susišaudymų. K. Griniaus vadovaujama vyriausybė 1920 m. rugpjūčio mėnesį diplomatą T. Naruševičių, sėkmingai užbaigusį...*

Iš pavyzdžių sužinoma, kad sovietmečiu latviai kartu su lietuviais tarnavo sovietuose arba partizanavo (žr. 159–162 pavyzdžius).

- 159) *Latvių vadovybei paprašius, Pasvalio partizanai lapkričio 12 dieną iš pietų pusės puolė Bauskę, padėdami **latviams** išvaduoti miestą, o vėliau kartu su **latviais** išvijo priešą iš Žeimelio ir Kriūkų.*

- 160) *Ieškoti ryšio su partizanais, o po trijų dienų, jeigu nieko nepavyks rasti – susitiks. Jeigu Bronius per tris dienas nesuras partizanų, grįš pas **latvį**, gal šiam bus pavykę ką nors sužinoti. Laukti ilgiau buvo tikrai pavojinga. Vos Broniui išėjus, jau kitą dieną iš pat ryto atlėkė keletas saugumiečių.*
- 161) *Partizanai manė, kad sutiko latvių pasipriešinimo kovos dalyvius, kurie su lietuvišiais palaikydavo ryšius. **Latvis** pasisakė buvęs liaudies gynėju, o kai išgelbėjęs žmogų nuo Sibiro ir apie tai sužinoję saugumiečiai, tai jam jau kito kelio nelikę – tik pas partizanus.*
- 162) *Pasalą, įvyko susišaudymas, žuvo septyni saugumiečiai, vairuotojui pavyko pabėgti. Liepis ant vieno nukauto saugumiečio krūtinės prisegė raštelį: „Aš, **latvis** Liepis, išperku savo kalnę okupuotai latvių ir lietuvių tautai...“ Liepis liko pas partizanus. Juozui Streikui-Stumbrui dar kartą likimas lėmė išlikti.*

Ne kartą paminima, kad sovietmečiu latviai aukėjo Lietuvos ambasados Vašingtone remonto darbams (žr. 163–164 pavyzdžius) ar bėdai prispaudus gelbėja, sušelpia lietuvi (žr. 81, 165 pavyzdžius). Kaip rašo Vytautas Spečiūnas¹⁸⁰, „1940 06 SSRS okupavus Baltijos šalis, Jungtinėse Amerikos Valstijose ir kitose valstybėse, kurios nepripažino Baltijos šalių sovietinės aneksijos, ir toliau veikė visų trijų valstybių diplomatinės atstovybės ir konsulatai. Pasibaigus Lietuvos Jungtinėse Amerikos Valstijose deponuotoms lėšoms Latvijos ir Lietuvos diplomatiniai atstovai Jungtinių Amerikos Valstijų Valstybės departamento pareigūnams tarpininkaujant 1980 susitarė dėl paskolos Lietuvos pasiuntinybėms išlaikyti; tai paskolai gražinti 2005 Lietuva ir Latvija pasirašė *Susitarimą dėl skolos gražinimo Latvijos Respublikai ryšium su Lietuvos Respublikos ambasados išlaikymu Vašingtone*“.

- 163) *Lietuvos ambasadą Vašingtone sovietmečiu gelbėjo ne tik broliai **latviai**, bet ir JAV gyvenantieji lietuviai, kurie gausiai aukėjo ambasados remonto darbams. Susitarta su **latviais**, kad jie padės išlaikyti Lietuvos pasiuntinybę Vašingtone. Ir toks palaikymas truko iki pat 1990 m. vidurio.*
- 164) *Kuomet išsibaigė Lietuvos aukso atsargos JAV, tuometinis Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone patarėjas Stasys Antanas Bačkis kreipėsi į likimo brolius **latvius**, kurie tuo metu turėjo daugiau finansinių išteklių nei lietuviai, su prašymu padėti išlaikyti lietuvių nepriklausomybės simbolį – Lietuvos ambasados...*
- 165) *Toks **latvys** mus da šelpė, senukas, malūne dirbo, tai, būdavo, sako: ateik su krepšiu, tai miltų duosiu. Tę mes visi broliai seserys buvom, tiek **latviai**, tiek moldavai,*

¹⁸⁰ Cituojama iš: <https://www.vle.lt/straipsnis/latvijos-ryšiai-ir-santykiai-su-lietuva/>.

ties kiti, tų tų tautybių daugybė buvo, net vokiečių buvo. Tai aš prasimaitinau tik tuo, kiek kas sušėpė.

Latvis bendradarbiauja su lietuviu švietimo, mokslo, kultūros, politikos, krašto gynybos klausimais (žr. 107, 166–168 pavyzdžius). Jis kartu su lietuviu kuria bendrus mokslo tyrimo centrus, leidžia mokslo žurnalus, muzikuoja kantri, kuria filmus, kovoja. Pasakoma, kad latvis moko lietuvių groti akordeonu. Gebėjimas susitarti, ieškoti kompromisų, bendri interesai ir kartu atliekami darbai ir tikslai vienija latvių ir lietuvių (žr. 169–171 pavyzdžius). Tokios savybės būdingos ir siaurai suvokiamai šeimai, kur svarbu „mokėjimas sutarti, nusileisti, išklausti ir patarti. Kitų interesai turi būti tokie pat svarbūs kaip asmeniniai, ir net svarbesni. Tai ne tik psichologinis pritarimas, bet ir svarbus socialinis, buitinis santykių suderinamumas“ (Rutkovska ir kt. 2017: 139; dar žr. 126). Kita vertus, tai, kad dabar linkstama veikti atskirai (žr. 172 pavyzdį), leidžia kalbėti apie abipusį polinkį į atskirumą, individualizmą (dar žr. I dalį)¹⁸¹.

- 166) *Vytauto Didžiojo universitete sėkmingai gyvuoja Letonikos centras, kuriame dirbantys mokslininkai kartu su kolegomis latviais leidžia mokslo leidinį „Acta Baltica 2001“.*
- 167) *„[...] 900 vaikinių, iš kurių lietuviškai nemokėjo keturiolika. Tačiau įdomiausia, kad vienas nemokėjo nei lietuviškai, nei rusiškai, nei angliškai. Jis buvo latvis“, – sakė plk. ltn. R. Zinkevičius. Tačiau posėdžio dalyviams nebuvo paaiškinta, kaip latvis sugebėjo „integruotis“ į mūsų kariuomenę.*
- 168) *Seminarijoje smuikavo, šiek tiek skambino pianinu, todėl labai norėjo, kad ir duktė mokytųsi koku nors instrumentu groti. Pasitaikė muzikantas latvis, pradėjo Reiginą mokyti akordeonu.*
- 169) *Čia gimsta dauguma country muzikos idėjų, iš čia valdomos visas šalies šio demokratiško muzikos stiliaus gyvenimas. Čia atvyksta ir broliai latviai – gurkštelti alaus, pamuzikuoti, pasisemti patirties. Šiauliai yra muzikantų miestas. Šia prasme jis kažkuo panašus į susibroliavusį miestą Jelgavą.*
- 170) *Zarasuose liks muitinės skyrius. Numatoma Smėlynės poste dirbti kartu su Latvijos muitininkais vienoje patalpoje. Tokiam sumanymui latviai neprieštarauja ir tai būtų naudinga visapusiškai.*

¹⁸¹ Visuomenės susvetimėjimą kai kuriose Lietuvos ir Latvijos pasienio gyvenvietėse mini ir Noreikaitė (2020: 10).

- 171) *Bandėm laikytis senosios sienos ribų, tačiau neįmanoma išvengti smulkių pokyčių. Kartu su **latviais** ieškojome kompromisų. Kai kuriose vietose lietuviai pasistūmėdavo Latvijos pusėn, o kitose – atvirkščiai, – pasakojo Aerogeodezijos instituto direktorius.*
- 172) *Politiškai visą laiką veikėme kartu su **latviais** ir estais kaip tam tikras geografinis vienetas. Dabar linkstama veikti atskirai, nes iškyla tam tikrų skirtumų nepriklausomybę atgavusiose Baltijos valstybėse.*

Sužinoma, kad Lietuvai atkūrus nepriklausomybę Lietuvos ir Latvijos santykiai tapę kiek šaltesni, atskiresni ir abipusiškai savanaudiškesni (žr. 82, 173–177 pavyzdžius):

- 173) *Visas Baltijos pajūrys, kiek akys užmato, apjuostas rankomis. Žmonių kolona nusidriekusi taip toli, kad siekia brolių **latvių** sieną. Praėjo ne tiek jau daug metų, ir su „broliais latviais“ įvyko ne vienas aštrus susikirtimas, pasigirdo abipusių įžeidinėjimų.*
- 174) *Vakar Latvijos premjeras Andris Bērzinis paragino atsakyti neatsakingų pareiškimų, kurie gali pakenkti Latvijos ir Lietuvos santykiams. **Latviai** pripažino, kad po jų šalies ir Lietuvos žvejybos ekspertų susitikimo Latvijos žiniasklaidos priemonės išplatino pranešimus, kuriuose būta ir nemažai...*
- 175) *[Bērzinis – įterpta autorės] vadovaujasi Latvijos nacionaliniais interesais. Lietuvos Prezidentas mano, kad **latviai** pasikarščiavo. Lietuvos prezidentas Algirdas Brazauskas neigiamai įvertino Latvijos Saeimos sprendimą ratifikuoti sutartį su užsienio kompanijomis...*
- 176) *Po tokio Vilniaus apskrities valdytojo poelgio tampa aišku, kodėl Baltarusijos prezidentas A. Lukašenka siunčia Lietuvos vadovui grasinančius laiškus, o **latviai** mus vedžioja už nosies jau daugiau kaip metai.*
- 177) *Dabar mūsiškiai strategai, pasišovę sumūryti „Lietuvos naftos“ koncerną iš prasiškolinusių įmonių, visai atvirai kalba apie konkurenciją... net su **latviais**. Latviai su „LUKoilu“ – prieš mus, mes, irgi su „LUKoilu“, – prieš juos. Nieko sau konkurencija!*

Pavyzdžiuose pasakoma apie buvusius latvių ir lietuvių nesutarimus dėl kontinentinio šelfo ir ekonominės zonos Baltijos jūroje delimitacijos, Būtingės terminalo, daug atgarsio sulaukusį 1995 m. pasirašytą ir 1996 m. atšauktą Maišiagalos memorandumą¹⁸² (žr. 178–184 pavyzdžius). Vis dėlto remiantis 184 pavyzdžiu manytina,

¹⁸² Plačiau žr., pvz.: <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/ciskauskas-maisiagalos-memorandumas-tarp-slaptuju-protokolu.d?id=50257354>.

kad politikoje latviai vertina gerus santykius su Lietuva. Minima, kad 2001 metais Lietuvoje besilankančią Vairą Vykę-Freibergą vaišino lietuvių kariai Rukloje (žr. 185 pavyzdį).

- 178) *Ogi su artimiausiais broliais **latviais** kol kas vis dar nepavyksta išspręsti kontinentinio šelfo ir ekonominės zonos Baltijos jūroje delimitacijos klausimų. Galimą sutarties su „Amoco“ ir OPAB ratifikavimą Latvijos parlamente Lietuvos diplomatai dokumente vertina kaip vienašališką **latvių** pretenziją į Lietuvos šelfo dalį.*
- 179) *Niekas negalėjo pagalvoti, kad tiek problemų iškils tariantis su broliais **latviais**. Ir dėl ko? Dėl jūros sienos. Jau bene 6 metai apie tai kalbame, ginčijamės, vos į atlapus nekimbam. Kartais, rodos, tuoj tuoj bus susitarta.*
- 180) *Jau senokai stovi užrakintos „Lietuvos kuro“ degalinės. Dėl avarių naftos plūdre prie Būtingės broliai **latviai** visai ne juokais grasino tarptautiniu skandalu. Ivanas – prie vamzdžio.*
- 181) *Jau naujaisiais laikais atsirado Būtingės terminalas. Tad suprantama, jog **latviai** jautriai reaguoja į ūkio veiklos pokyčius pasienyje, susijusius su galimu poveikiu aplinkai.*
- 182) *Visiškai šalia Latvijos sienos įtaisytas terminalo plūduras ilgiems metams užprogramavo ir nuolatinį potencialų konfliktą su kaimynais. **Latviai** protestavo prieš terminalo statymą, po užpernykštės avarijos ant plūduru buvo išsikėlęs Latvijos žaliųjų desantas.*
- 183) *Tik Briuselis – ne Maišiagala, kas pažadėta, tas turi būti ištesėta, ir persigalvoti, kaip su broliais **latviais** po medžioklės pagirių, čia niekas neketina leisti.*
- 184) *Netgi mūsų broliai **latviai** santūriai prieštarauja Maišiagalos pakto peržiūrėjimui, nors ir nenorėtų su Lietuva rimtai susipykti.*
- 185) *Ruklos mokojo pulko kariai Jonavos rajone vakar surengė pietus Latvijos Prezidentei Vairai Vykei-Freibergai.*

Ekonominis Lietuvos ir Latvijos bendradarbiavimas matyti iš pavyzdžių, kur pasakoma, kad siekiama bendrai eksploatuoti naftos telkinius, kad lietuviai nori latviams parduoti parketo arba lietuviai perka latvių gaminamas plokštes. Taip pat minima, kad latviai atvyksta apsipirkti į Lietuvą, „jau kadai pardavinėja seną sovietinę techniką ir perka nors naudotus, bet vakarietišku modeliu karinius automobilius“, „daug grūdų Lietuvoje pirkto baltarusiai, latviai“ (DLKT) (žr. 186–189 pavyzdžius).

- 186) *Štai Šleževičius prasarė, kad buvo siekiama bendrai su **latviais** eksploatuoti naftos telkinius.*

- 187) *Pasaulis platus, todėl reikia plėsti pardavimo geografiją. Jei mūsų parketo nenupirks **latvis**, galbūt nupirks ispanas ar meksikietis.*
- 188) *Plokštes grotelių rėmams perku keliose Rygos gamyklose. Mėginsiu tartis su **latviais**, kad jie plokštes supjautų pagal mano pageidavimą, nes dabar šios paslaugos reikia ieškoti Šiauliuose, plokščių vežimas didina išlaidas.*
- 189) *Lietuvos maisto pramonė Latvijoje seniai yra išsikovojusį gerą vardą. Dar sovietiniais laikais **latviai** važiuodavo į Šiaulius arba Panevėžį pirkti lietuviško sūrio. Ir dabar Latvijoje vyrauja požiūris, kad mūsų šalies prekės ir pigios, ir kokybiškos.*

Ne kartą pavyzdžiuose pasakoma, kad latvių ir lietuvių gyvenimas panašus:

- 190) *Faktai ir skaičiai juodąjį atvaizdą pakoreguoja – kepti karveliai ir kaimynams į burną nekrenta. Pavartai statistikos žinytus, pasikalbi su **latviu** ar estu ir įsitikini – gyvename panašiai.*
- 191) *Net nuo estų šiek tiek atsiliegame, nes jie anksčiau pradėjo reformas, geriau tvar-kosi. Mūsų ir **latvių** gyvenimo kokybės panašios.*

Latvių ir rusų santykiai

DLKT minima, kad XX a. pradžioje latvių kraštas buvo valdomas Rusijos.

- 192) *XX a. pradžioje lietuviai ir latviai tebekentė svetimųjų priespaudą (lietuviškos žemės priklausė dviem galingoms imperijoms – Rusijai ir Vokietijai, o **latvių** kraštas, kaip ir didžiuma Lietuvos, – Rusijai), tačiau visuomenė jau buvo išsikovojusį nemažai laisvių, labiau subrendusi tautiškai.*

Pavyzdžiuose pasakoma apie sovietmečiu Latvijoje vykusią rusifikaciją ir Latvijos sprendimą, kas ir kokiomis sąlygomis gali pretenduoti į Latvijos pilietybę (žr. 193–196 pavyzdžius). Minimi įtempti Latvijos ir Rusijos santykiai: „Rusija sukinėja mūsų broliams latviams rankas“ (DLKT), nori paimti valdžią Latvijoje, kiršina juos su lietuviais, vokiečiais, Latvijai siekiant atkurti nepriklausomybę nušovė latvių (žr. 197–200 pavyzdžius). Be to, latvių teisės pažeidžiamos Rusijoje. Pastaroji atsako pripažinti per 50 aneksijos metų padarytą Latvijai skriaudą (žr. 201 pavyzdį).

- 193) *Okupacijos laikais mūsų kaimynams **latviams** „vyresnieji broliai“ ir vietiniai jų talkininkai aiškino, kad gimtąją kalbą išmoks ir namie.*
- 194) ***Latviai**, kurių tėra 53 proc. gyventojų Latvijoje, atkakliai kovoję dėl rusų išvijimo ir jų procento sumažinimo, su siaubu stebi...*

- 195) *Latvijos miestų ir rajonų gyventojų. 53 % atsakymų buvo latvių, 47 % – rusų kalba. Paaiškėjo, kad Latvijos parlamentą palaiko 83 % apklaustųjų; 97 % latvių, 67 % rusų. Nepalaiko 11 %: latvių tarp jų nėra, o rusiškai kalbančių – 22 %. Latvijos Respublikos ministrų kabinetą palaiko 79 %: latvių tautybės – 96 %.*
- 196) *Pagal naująjį įstatymą griežtai bus atskirtos gyventojų grupės, galinčios pretenduoti į pilietybę. Į Latvijos pilietybę galės pretenduoti tik latviai ir lybiai, asmenys, legaliai atvykę į Latviją iki 1940 m. birželio 17 d. ir jų palikuonys, piliečių sutuoktiniai, išgyvenę santuokoje 10 metų.*
- 197) *Kreipiamės į Lietuvos Respublikos Prezidentą, Seimą ir Vyriausybę: nežiūrėkite, rankas sudėję, kaip Rusija sukinėja mūsų broliams latviams rankas. Istorijos pamokos dar neužmirštos: šiandien – jie, o rytoj ateis ir mūsų eilė! Mes kreipiamės į brolius latvius: nepasiduokite Maskvos...*
- 198) *Rusai Latvijoje suvokė, kad su dalies deklasuotų latvių pagalba jie gali paimti politinę valdžią ir tokiu būdu išspręsti Latvijos likimą. Per Rygą prieiti prie Baltijos jūros Maskvai yra labai aktualu!*
- 199) *Pasak V. Žirinovskio, jos esmė – „sukiršinti kitus tarpusavyje ir iš to gauti naudos“. „Reikia supjudyti vokiečius su lenkais, su lietuviais, su latviais, lietuvius su latviais, laikytis konfrontacijos politikos kaip amerikiečiai. Jie visus sukiršina vieną su kitu, o patys turi iš to naudos“.*
- 200) *[...] Po to rusų tankai pasirodė Latvijoje, kur net nušovė vieną nekaltą latvi, bet Busho pažadėtos sankcijos nebuvo paskelbtos. Gorbačiovas, matyt, žino, kad tokie pareiškimai daromi tik pabaltiečiams ir kitiems protestuojantiems.*
- 201) *Generalini Sekretoriau, Baltijos Valstybių Taryboje jau ne pirmą kartą svarstomas klausimas, kurį galima pavadinti baltiškųjų tautinių mažumų – estų, latvių, lietuvių – teisių pažeidimu Rusijoje arba iš Rusijos pusės, kai atsisakoma pripažinti jų skriaudas ir nuostolius dėl 50 metų aneksijos, įkalinimų.*

Apie latvių nuolankų požiūrį į Rusiją leidžia kalbėti 202 pavyzdys. Užsimenama, kad latvis ir rusas tampa lygūs lageryje (žr. 203 pavyzdį).

- 202) *„Šita nesąmonė vyksta Latvijoje!“. Prisipažinsiu, pasijutau nejaukiai... Broliai latviai eilinį sykį, švelniai tariant, nulenkę galvą prieš didžiąją Rusiją.*
- 203) *Nėra tikrai lygiateisių suverenių valstybių federacijos. Tebėra tradicinis tautų kalėjimas, kur didžiarusis tikruoju broliu lietuviui, latviui, estui, ukrainiečiui, armėnui pasidarydavo tiktai atsidūręs kartu vienam lagery, sykiu rymodamas prie vienos parašos.*

APIBENDRINIMAS

Išanalizavus turimą DLKT medžiagą matyti tai, kad lietuviui latvis yra artimasis – vienos šeimos narys, turintis savitumo¹⁸³. Lietuvis latvį pažįsta pakankamai: lietuvis mato ir teigiamus, ir neigiamus latvio bruožus, kurių nemaža dalis minėta ir kalbant apie latvį LKŽ_e bei MTINT. Apie latvį pasakoma giminystės, socialiniu, charakterio, išvaizdos, buitiniu, vietos, religiniu, politiniu, ekonominiu ir kt. aspektu.

¹⁸³ Panašią išvadą, ištyrusi lietuvių ir latvių tarpusavio santykius pasienyje, daro ir Noreikaitė (2020: 61): „Visgi XX a. pabaigoje ir XXI a. pradžioje galime pastebėti, kad dėl asimiliacijos procesų *kitoniškumo* bruožai nebeturi didelės reikšmės ir jie vis dažniau pasitelkiami tik palaikant žaismingą tarpusavio kontaktą.“

Per savo daugelio amžių istoriją baltarusių tauta patyrė daug kančių ir vargo, bet ji išsaugojo savo kultūrą, kalbą, savo tautines ypatybes. (Tiesa, 1945 m. kovo mėn.)

V. BALTARUSIS / GUDAS

ĮVADINĖS PASTABOS

Mokslininkų teigimu, įvairūs gudų¹⁸⁴ ir kitų tautų mąstytojai bei istorikai ilgai bandė ir vis dar bando atsakyti į painius gudų tapatybės klausimus, tačiau tenka konstatuoti, kad ji yra „sunkiai apčiuopiamas ir aprašomas fenomenas“ (Kamuntavičius 2021b: 306; plačiau apie baltarusių etninį identitetą žr. Gimžauskas 2003: 17–22). Lietuvių santykiai su baltarusiais taip pat nėra vienaprasmiški, nes „baltarusiai lietuviams iki šiol lieka nežinomas matmuo, kas šiuo metu yra Baltarusija ir kas ji bus ateityje, vargu ar žino ir patys baltarusiai“ (Girkontas 1993: 4). Tačiau ignoruoti šio etnonimo jokiū būdu negalime, nes nuolat turime galvoje glaudų lietuvių ir gudų ryšį nuo XIII amžiaus ir susijusią šių tautų istoriją¹⁸⁵. Nuo XIII amžiaus „dabartinių lietuvių ir gudų protėviai gyveno bendroje valstybėje – Lietuvos Didžiojoje

¹⁸⁴ Šiame skyriuje sąvokos *baltarusiai*, *gudai* ir *Baltarusija*, *Gudija* vartojamos kaip sinonimai. Plačiau apie Gudijos pavadinimą žr. Kamuntavičius 2021a: 18–20.

¹⁸⁵ Gudijos aktualijoms ir istorijai yra įkurta speciali lietuviška svetainė. Plačiau žr. <https://www.gudija.lt/gudijos-istorija>.

Kunigaikštystėje. Kartu jie sudarė absoliučią gyventojų daugumą ir lėmė tiek politinius, tiek kultūrinius krašto pakilimus ir nuosmukius. XVIII amžiaus pabaigoje žlugus Abiejų Tautų Respublikai, lietuviai ir gudai daug laiko (iki 1991 metų) gyveno caro, vėliau – sovietų valdomoje vientisoje erdvėje, neskiriami jokių politinių sienų. Pirmą kartą istorijoje šios tautos viena nuo kitos atsiskyrė tarpukariu (tarp Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų), antrą – tik po 1990 metų. Nė viena kita kaimyninė tauta – nei latviai, nei lenkai, nei rusai – neturėjo tokios ilgos bendros istorijos su lietuviais“ (Kamuntavičius 2021b: 10).

Taigi istoriškai lietuviai ir baltarusiai buvo labai artimos tautos, tam tikrais laikotarpiais šių tautų santykiai „buvo grindžiami tarpusavio pagarba ir geranoriškumu“ (Luckievič 1993: 108), tačiau pats baltarusio / gudo vaizdinys nėra daug tirtas.

Etnologė Dalia Senvaitytė 2001 m. atliko anketinį tyrimą, kuriuo buvo siekiama nustatyti vyraujančius lietuvių studentų etninius stereotipus, įvertinti bendras studentų nuostatas tam tikrų tautybių atstovų atžvilgiu. Pasirodė, kad lietuviai ne daug ką tegalėjo pasakyti apie kaimynystėje gyvenančias tautas, tarp jų ir baltarusius. Respondentai baltarusius apibūdino panašiai kaip rusus. Pagrindinės ir vienu, ir kitų neigiamos savybės – girtuoklystė ir tinginiavimas. Teigiamos savybės – šių tautų atstovai nuoširdūs, draugiški, linksmi. Tačiau net 45 procentai respondentų apskritai negalėjo nurodyti, kas būdinga baltarusiams (Senvaitytė 2004). Prie tokios pat išvados prieita ir atlikus kitą tyrimą. Kalbininkė Silvija Papaurėlytė-Klovienė, analizavusi baltarusių nacionalinio charakterio bruožus, išryškėjusius iš Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno pavyzdžių, teigia, kad su Lietuva tiesiogiai besiribojančios Baltarusijos atstovų nacionalinis charakteris lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje atspindėtas labai fragmentiškai. Lietuvių kalbinėje sąmonėje, pasak tyrėjos, baltarusių konceptas yra menkai susiformavęs, nes šios tautos atstovo lietuviai nesieja apskritai su jokiais charakterio bruožais (Papaurėlytė-Klovienė 2010: 3–7).

Didesnio dėmesio sulaukė tik paties žodžio *gudas* kilmės aiškinimai. Etnonimas *gudai* yra vienas iš neaiškiausių lietuvių kalbos žodžių. Dėl jo atsiradimo ir reikšmės buvo pateikta įvairių Lietuvos ir užsienio kalbininkų nuomonių. Kazimieras Būga manė, kad „*gudo* vardas yra buvęs bendrinis „slavėno“ vardas“ (Būga 1961: 782)¹⁸⁶. Jonas Kazlauskas mini, kad „*gudas* gali būti baltiškos kilmės žodis, nieko bendra

¹⁸⁶ K. Būgos teigimu, jis kilo iš *gotų* vardo (Būga 1961: 897). Lietuviai turi formą *gudas*, o ne **gutas*, nes „šį vardą bus pažinę dar tuomet, kai patys germanai tebesakė **ghudas*“ (t. p.: 783).

neturįs su gotų pavadinimu, o susijęs su liet. būdvardžiu *gudas* „prityręs, įgudęs; paprastas, įprastinis; tikrasis“ (Kazlauskas 1968: 315)¹⁸⁷. Vytautas Mažiulis manė, kad žodis *gudas* reiškė ‘kitos tarmės žmogus; baltarusis’ yra „pravardė iš „susirietęs“ < „sulinkęs““ (Mažiulis 1981: 282, išn. 108). Zigmąs Zinkevičius buvo linkęs pritari K. Būgos nuomonei, kad „lietuvių etnonimas *gudas* ‘baltarusis (kartais rusas ar lenkas)’ kildinamas iš *gotų* vardo“¹⁸⁸ (Zinkevičius 1984: 186).

Išsamiausiai apie šio etnonimo etimologiją yra rašęs Simas Karaliūnas: jis ne tik aptarė ankstesnius žodžio *gudas* kilmės aiškinimus, bet ir pateikė jų vertinimą, plačiai pakomentavo *gudo* vartojimo ypatumus ir paplitimą, aptarė šaknį *gud** istoriniame lyginamajame kontekste ir kėlė hipotezę dėl etnonimo *gudai* atsiradimo. S. Karaliūnas konstatavo, kad etnonimas *gudas* „nėra geografiškai susijęs su kuria nors teritorija ar tauta, tuo labiau nė viena tauta juo nesivadina, taigi jis nėra tikrasis etnonimas, etninis savivardis, tai daugiau kvazietnonimas, heteronimas“ (Karaliūnas 1999: 25; 2004: 145–189)¹⁸⁹.

Remiantis VLE_e, *gudai* yra „etnonimas, kuriuo baltai skirtingais laikotarpiais vadino įvairias tautas. Kilęs veikiausiai iš rekonstruoto gotų kalbos žodžio *ghudas* (plg. *guththiuda* – *gotų tauta*)“¹⁹⁰.

¹⁸⁷ Jo nuomone, „iš pradžių šiuo vardu pagal kurią nors vieną iš anksčiau išvardytų būdvardžių *gudas* žymimų ypatybių galėjo būti pavadinta kokio viena bendruomenė, o vėliau jis galėjo būti išplėstas ir visiems pietuose ir pietų rytuose gyvenantiems baltams. Vėliau tiems baltams suslavėjęs, vardas *gudas* galėjo būti perkeltas ir baltarusiams ar pietų rytų lenkams“ (Kazlauskas 1968: 315).

¹⁸⁸ Pasak Z. Zinkevičiaus, „gotams išsikrausčius ir jų vietoje likus slavams, mūsų protėviai pastariejiems ir perkėlė *gudo* ‘goto’ vardą“ (Zinkevičius 1984: 186, 1987: 133 (išn. 48)). Apie tai, kad negalima sieti lotyniškuose tekstuose minimų *gotų* (Gothi) su *gudais*, kalba Alvydas Butkus ir Stefano M. Lanza (2012, 24–34).

¹⁸⁹ Tačiau, kaip atkreipia dėmesį autorius, jis elgiasi kaip tikras etnonimas, nes gyvoje kalboje pasitaiko ir jo reikšmė ‘nekrikštytas kūdikis’ (autorius pažymi, kad LKŽ III p. 692 žodžio *gudas* 3 reikšmė ‘kūdikis be vardo’ nurodyta netiksliai (žr. Karaliūnas 1999: 51, 163 nuoroda)). Karaliūno nuomone, šis žodis galėjo būti taikomas neaiškiai, nesuprantamai kalbantiems žmonėms, kitakalbiamis ar kitos tarmės atstovams (Karaliūnas 1999: 25). Šiuo klausimu dar žr. Karaliūnas 1999: 44, 45.

¹⁹⁰ Etnonimas į baltų kalbas pateko pirmo tūkstantmečio pradžioje, kai gotai gyveno prie Vyslos žemupio. Terminas ėmė reikšti apskritai svetimtaučius. O pirmo tūkstantmečio viduryje *gudais* imta vadinti rytų slavus. Šiems suskilus į rusus, ukrainiečius ir baltarusius, *gudais* vis labiau buvo vadinami Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje gyvenantys rytų slavai, nuo XVII a. – daugiausia baltarusiai, nuo XIX a. antros pusės – tik jie. XX a. 5 dešimtmečio antroje pusėje

Tirti ir su šiuo etnonimu susiję vietovardžiai, asmenvardžiai, frazeologija (Anglickienė 2005; Butkus 1995a: 223–227; Vanagas 1981: 125; Vanagas 1982: 66; FŽ_e). Iš gyvosios lietuvių kalbos užrašytus vietovardžius *Gudas* ir jų kilmę plačiai analizavo Laimutis Bilkis (Bilkis 2022: 108–122).

Kai kurių kalbos tyrėjų teigimu, žodžio *gudas* vartojimas „turi ryškų niekinamąjį atspalvį“ (Karaliūnas 2004: 216). Panašios pozicijos laikosi ir etnologai: smulkiojoje tautosakoje neretai pasišaipoma iš kitokios gudų išvaizdos, jų nevėkšliškumo, kvailumo (Anglickienė 2000a: 13; 2006: 209–210).

Analizuojant šiam tyrimui atrinktus pavyzdžius, stengtasi panašaus pobūdžio teiginius palikti nuošalyje. Taigi šiame skyriuje bandoma objektyviai pateikti semantinę tyrimui atrinktų pavyzdžių analizę, vengiant kokių nors išankstinių vertinimų ar nuostatų.

1. ŽODŽIŲ *BALTARUSIS*, *GUDAS* APIBRĖŽTYS, SINONIMAI, VEDINIAI IR DŪRINIAI AIŠKINAMUOSIUOSE ŽODYNUOSE

DLKŽ_e pagrindiniai straipsniai yra *baltarusiai* ir *gudai*, jie pateikiami kaip lygiaverčiai variantai: *baltarusiai* – ‘tauta, kalbanti viena rytų slavų kalbų, gudai’; *gudai* – ‘tauta, kalbanti viena rytų slavų kalbų, baltarusiai’. *Baltarusis*, *-ė* ir *gudas*, *-ė* pateikiami daugiskaitinio žodžio straipsnyje, o jo reikšmė yra ‘tos tautos žmogus’.

BLKŽ_e šie žodžiai pateikiami keturiais atskirais žodyniniais straipsniais: *baltarusiai* – ‘tauta, gyvenanti Baltarusijoje, kalbanti viena rytų slavų kalbų; sin. gudai’; *gudai* – BALTARUSIAI¹⁹¹; *baltarusis*, *baltarusė* – ‘baltarusių tautos žmogus; sin. gudas’;

etnonimas *gudai* oficialiai pakeistas etnonimu *baltarusiai* (plačiau žr. VLE_e: <https://www.vle.lt/straipsnis/gudai/>).

¹⁹¹ Toks šriftas reiškia, kad BLKŽ_e *baltarusiai*, *baltarusis*, *baltarusė* traktuojami kaip pagrindiniai normos variantai, o *gudai*, *gudas*, *gudė* – kaip šalutiniai normos variantai.

gudas, gudė – 1. BALTARUSIS. 2. ‘etnonimas, lietuvių seniau vartotas pietrytiniais (kartais ir pietvakariniais) kaimynams, ppr. slavams, įvardyti’.

LKŽ_e atskiru straipsniu iškelto ir vienaskaitinė, ir daugiskaitinė *baltarusio* formos: *baltarusis*, -ė – ‘baltarusių tautos žmogus, gudas’, o *baltarusiai* – ‘slavų tauta, gyvenanti Baltarusijoje, gudai’. Žodis *gudas* iškelto tik vienaskaitos forma – *gudas*, -ė 1. ‘baltarusis (kartais lenkas ar rusas)’; 2. ‘kitos tarmės žmogus (gudais vadina žemaičiai aukštaičius, panevėžiškiai kupiškėnus ir t. t.)’; 3. ‘kūdikis be vardo’.

LKŽ_e užfiksuoti dar keli etnonimų *baltarusis* ir *gudas* (baltarusio reikšme) sinonimai: *baltgudis*, *baltrusis*, *krievias* (‘rusas; baltarusis’). Kaip antraštiniai žodžiai neiškelti, bet kitų žodžių (ž. *apikaima* ir *terpu*) straipsnių pavyzdžiuose randami sinonimai *baltieji gudai* ir *belgudai*¹⁹². Rastas netgi vienas iliustracinis pavyzdys, kur baltarusį reiškia žodis *baltsermėgis*: *Kai nuvažiuoji, būdavo, Vilniun, pamatai daug baltsermėgių* (už Vilniaus gyvenančių baltarusių) Jž.

Žodyne rasta apie 30¹⁹³ su etnonimais *gudas* ir *baltarusis* susijusių žodžių žodyninių straipsnių (iš jų tik trys su šaknimi *baltarus** – *baltarusiai*, *baltarusis*, -ė ir *baltarusiškas*).

Pagrindinis etnonimas yra *baltarusis*, -ė ir tautą reiškiantis *baltarusiai*¹⁹⁴, nors žiniasklaidoje ir mokslininkų darbuose dažnai šia reikšme vartojama ir *gudas*, -ė, *gudai*. Kaip jau minėta, žodis *gudas*, -ė turi ne vieną reikšmę, todėl iš LKŽ_e pateikiamų iliustracinių pavyzdžių dažniausiai neįmanoma suprasti, kuri tauta ar tarmė turima omenyje, todėl, jei nėra tai paneigiančių faktų pačioje iliustracijoje, belieka daryti prielaidą, kad kalbama apie baltarusius, nes vis dėlto tai pagrindinė šio žodžio reikšmė¹⁹⁵. Tiesa, kai kuriais labai retais atvejais iš konteksto reikšmė aiški, pavyzdžiui: *Pasakos pasiekdavusios gudus (baltarusius) ir didžiarusius* Bs; *Įpuolęs į baltūsčius gudus*, *apikaimas Pleskavo, Naugardo nuteriojo S. Dauk*; *Iš rytvasarių siena eina miškais, kalneliais ir ežerais nuo gudu žemės* BM108(Sb). Kartais gudai atskiriami nuo lenkų, rečiau

¹⁹² SŽ_e nė vieno iš šių sinonimų nėra.

¹⁹³ LKŽ_e užfiksuota ir daugiau šaknies *gud** vedinių – *gudobelė*, *gudžiakarklis*, *gudažolė*, *gudažvirblis*, *gudbarščiai*, *gudkarklis*, *gudlelijė*, *gudmoterė* ir kt. Kai kurie kalbininkai juos atsargiai jungia į vieną leksinį semantinį kompleksą su etnonimu *gudas*, bet sieja ne su pačiu etnonimu, o su šaknies *gud** reikšme ‘prastas, netikęs’. Plačiau žr. Топоров 1979: 327–329. Dar plg. Mažiulis 2013: 279–280; Karaliūnas 2004: 153.

¹⁹⁴ Žr. <https://vlkk.lt/aktualiausiasios-temos/svetimvardziai/valstybiu-gyventoju-pavadinimai>.

¹⁹⁵ Tokie pavyzdžiai nagrinėjami kartu ir traktuojami kaip baltarusio etnonimas.

nuo rusų, pavyzdžiui: *Visų trijų kalbų: lietuvių, **gudų** ir lenkų teisių lygybė negi būtų priverčimas visų jų mokėti, kaip dabar kai kurie neišmanėliai nugąstauja Vaižg; Kalba lenkų ir **gudų**, tai yra visų slavionių, yra greita ir trumpa S. Dauk; Vytautas nesibijojo, jog karėse su maskoliais arba totoriais jam viltavystę padarys **gudai** KŽ; Ne tik maskoliai ir **gudai**, tautų tropniausieji vardai, kuriuos žmogus atmint vos gali ..., į vakarų paplūdo šalį Mair. Kai kur gudais išties vadinami rusai, pavyzdžiui: *Bet ir tas spindulėlis, tas žiupsnelis lietuviškos spaudos ne per seniai tapė sargios **gudų** vyresnybės uždraustas A1884,287; Ne ant ponijos tur remtiesi ūkiška valdžia **gudų** Lietuvoje..., bet ant milijonų prastos visatimės A1885,75. LKŽ_e pasitaiko iliustracinių pavyzdžių, kur turimi omenyje tiesiog slavai arba apskritai dar kokia nors kita tauta, plg.: *Šiandie lietuviai **gudais** vadina lenkus ir „bielorusus“ K. Būg; Senovėje **gudais** aiščiai bus vadinę ne tiktai gotus, bet ir gotų valdžioje gyvenusius slavėnus K. Būg; Tuo tarpu antsigrūdo į Kemerių kita tauta, kurios lietuviai, neparmanydamys kalbos, vis **gudais** vadino S. Dauk.***

Žodžiai *gudukas, gudyčia, gudynas* reiškia arba gudo vaiką, arba jauną gudą. *Gudelka*, kaip ir *gudė*, reiškia gudų moterį.

LKŽ_e užfiksuoti ir keli dūriniai, susiję su šios tautybės atstovais. Be jau minėtų *baltarusis, baltrusis, baltgudis, belgudas*, LKŽ_e yra ir *pusgudis* (1. 'negrynas baltarusis; nutautęs baltarusis'; 2. 'subaltarusėjęs kitatautis'), *skersagudis* ('kas kalba pusiau lietuviškai, pusiau baltarusiškai (gudiškai)'), *skersgudis* ('skersagudis').

Kiti su šiuo etnonimu susiję daiktavardžiai yra tokie: *gudračiai* ('gudo ratai'), *gudybė* ('žodis, sakinytis ar paprotys, pasisavintas iš gudų'), *gudija* ('vieta, kur daug gudų'). Šie žodžiai reti, užfiksuoti tik keliuose šaltiniuose.

Žodyne rasti keli veiksmožodžiai, susiję su virtimu ar vertimu gudais: *gudėti, išgudėti, 2 gudyti, 2 išgudyti, 2 susigudyti, 2 gudinti*. Kai kurie šios šaknies žodžiai reiškia kalbėjimą su baltarusišku akcentu ar įterpiančią baltarusiškų posakių: *guduoti, paguduoti, gudžiuoti, gudauti ir gudavimas*.

LKŽ_e yra ir keli su etnonimu *gudas* susiję būdvardžiai ir vienasrieveiksmis: *2 gudė, 2 gudinis, gudiškas, gudiškai*.

Į DLKŽ_e įtraukti tokie su šiuo etnonimu susiję žodžiai: *baltarusiai, -is, baltarusybė, baltarusiškas, gudai, -as*. BLKŽ_e fiksuota *baltarusiai, baltarusybė, Baltarusija, baltarusis, -ė, baltarusiškai, baltarusiškas, baltarusiškumas; gudai, gudas, -ė, Gudija*.

2. BALTARUSIO / GUDO VAIZDINYS „LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNO“ ILIUSTRACINIUOSE SAKINIUOSE

LKŽ_e rasta apie 300 iliustracinių pavyzdžių, iš jų tik 9 su leksema *baltarusis*¹⁹⁶, visi kiti pavyzdžiai – su leksema *gudas*. Išanalizavus pavyzdžius paaiškėjo, kad iš jų informatyvūs tik apie 100, jais ir buvo remtasi, tiriant baltarusio vaizdinį.

Karų kontekstas

Senaisiais laikais lietuviams teko kariauti su daugeliu savo kaimynų. Nebuvo išimtis ir gudai. Tie mūšiai buvę aršūs, ilgai trunkantys, alinantys:

- 1) *Draskės lietuviai su **gudais** tose apygardose per trejus metus abejotine laima S. Dauk (ž. abejotinis).*
- 2) *Triskart šviesi saulė leidosi, triskart ir tekėjo, o berneliai raitužėliai vis **gudus** kapojo V. Krėv (ž. triskart).*

Iliustraciniuose LKŽ_e pavyzdžiuose minimi ir konkretūs Lietuvos valdovai, kovoję su šiais mūsų kaimynais – Rimgaudas¹⁹⁷, Gediminas, Algirdas:

- 3) *Rimgaudas žiebų veikumu gulė ant suniukusių **gudų** S. Dauk (ž. veikumas).*
- 4) *Gedminas buvo ... galingas ir sumanus karėse prieš tutorius, kryžokus, lenkus ir **gudus** A1883,201 (ž. tutorius).*
- 5) *Algirdas daugiaus **gudus** veikė, plėšdamas nuo jų žemės kampus ir primušdamas prie Lietuvos V. Piet (ž. mušti).*

Pabrėžtina, kad, kitaip nei per karus su vokiečiais, kai lietuviai dažniau gynėsi nuo puldinėjančio kaimyno, kariniai santykiai su gudais buvo kitokie – čia grūmėsi lygiaverčiai priešininkai ir neretai gudus puolė lietuviai:

¹⁹⁶ Pažymėtina, kad LKŽ_e pateikiami pavyzdžiai su leksema *baltarusis* yra visiškai neinformatyvūs baltarusio vaizdiniiui tirti, pvz.: *Lietuvos rusų senbuvų šnektose randame nemaža lietuvių, lenkų, baltarusių kalbų elementų* KlbVII86; *Žiūrovai gėrėjosi broliškujų tautų siuita, kurią sudarė latvių, estų, baltarusių bei rusų šokiai rš. ir pan.*

¹⁹⁷ Veikiausiai turimas omenyje legendinis Lietuvos kunigaikštis Rimgaudas (Ringaudas), tariamas Lietuvos karaliaus Mindaugo tėvas; plačiau žr. VLE_e: <https://www.vle.lt/straipsnis/rimgaudas/>.

- 6) Lietuvos kunigaikščiai ar savo prasma, ar rasi įgandinti nu **gudų** ryžos užimti **gudų** pasvietį S. Dauk (ž. prasma).
- 7) Žemaičiai iš visos galės pradėjo tiekies į karę, bet idant visu pirmu atsirištum su **gudais**, karę jiems išsakė S. Dauk (ž. atrišti).
- 8) Žemaičiai lietuviai, viena valanda tokiose valtėse upę perejusys, **gudus** iš nežinių antpuolė S. Dauk (ž. pereiti, valtė).

Kartais lietuviai prieš gudus susivienydavę su kitais savo kaimynais – latviais:

- 9) Tujau lečiai, arba latviai, su savo talkinykais lietuviais ir žemaičiais iš pilių **gudus** išvertė S. Dauk (ž. letis).

Gudai savo ruožtu kartais susivienydavo su pikčiausiais lietuvių priešais vokiečiais, kalavijuočiais:

- 10) Apgulė Polocką, kuriame jau buvo mečeiviai kaipo talkininkai su **gudais** apstiprinę S. Dauk (ž. apstiprinti).

Tik retais atvejais buvo svarstoma galimybė sudaryti karinę sąjungą su gudais:

- 11) Buvo projektas sudaryti du pulkus lietuvių ir du pulkus **gudų** rš (ž. gudas).

Lietuvių ir gudų santykių kontekstas

Suprantama, kad lietuviai su gudais ne tik kariavo. Jie nuo seno buvo kaimynai, kartais turėdavo ir bendrus valdovus, pavyzdžiui, didįjį lietuvių kunigaikštį Vytautą:

- 12) Brutenis tą dar būk pasteigęs, jog patys atėjūnai **gudai** išpažinę Vytautą už savo kuningaikštį S. Dauk (ž. pasteigti).
- 13) Vytaudas, noris pasidarė tomis pergalėmis viešpačiu visų pietinių **gudų**, vienog negalėjo dar Lietuvos ūkiškai rėdyti S. Dauk (ž. ūkiškas).

Kai kurių lietuvių žemės atsidurdavo gudų teritorijoje (žr. 14 pavyzdį) ir, žinoma, lietuviams gudų valdžia nepatiko (žr. 15 pavyzdį):

- 14) Antvirtino, tep ir likom prie **gudų** Pst (ž. įtvirtinti).
- 15) Galima numanyti, kaip nori **gudai** mūsų kunigus trėkšti ir kaip kunigas jiems negardus kąsnelis TS1899,1 (ž. trėkšti).

Lietuviai gudus neblogai pažinojo, ypač pasienyje gyvenantys, dažnai juos matydavo (žr. 16 pavyzdį) ir manė, kad vis dėlto lietuviai ir gudai skiriasi, kad yra „mes“ ir „kiti“ (žr. 17 pavyzdį):

- 16) *Seniau paprivažiudinėjo daugis gudu* [į bažnyčią], dar ažudarė gronyčią Dv (ž. *paprivažiudinėti*).
- 17) *Mūsump ir guduose žmonės kitoki Dv* (ž. *gudas*).

Remiantis LKŽ_e pavyzdžiais, lietuviai gudus buvo linkę niekinti. Gudai esantys ir skurdžiai (žr. 18 pavyzdį), ir vagys (žr. 19 pavyzdį), ir kvaili (žr. 20–21 pavyzdžius).

- 18) *Pavilnės lietuvis ar gudas laiko nutriušusių karvę ir nuluptais šonais arklį A. Sm* (ž. *nutriušti*).
- 19) *Išaušo kap gudu[i] vāgiant Nč.* (ž. *vogti*).
- 20) *Vaikščioja kap gudas be žinios Al* (ž. *žinia*¹⁹⁸).
- 21) *Juokiasi kap gudas be žinios Nč* (ž. *žinia*).

LKŽ_e užfiksuota nemažai iliustracinių pavyzdžių, ppr. iš folkloro, iš kurių matyti, kad gudams lietuviai nieko gero nelinkėjo:

- 22) *Perkūno dievaiti, nemušk žemaitį, bet mušk tą guda kaip šunį rudą D. Pošk* (ž. *žemaitis*).
- 23) *Sauliule motule, mūs šonan, debeseliai reketeliai, guduosan LTR(Tvr)* (ž. *reketis*).
- 24) *Debesėli, lagasėli, gudu šonan, gudu šonan Rš* (ž. *lagasėlis*).
- 25) *Šveisk, gudai, lapus, daugiau nieko nebus Ds* (ž. *šveisti*).

Lietuviai gudus minėjo net keikdamiesi:

- 26) *Eik tu po gudo ratais! Pg* (ž. *gudas*).
- 27) *Eik šikt po gudo ratais! Vp, Ob* (ž. *šikti*).

Nepaisant tokio šios tautybės menkinimo, matyti ir visai kitoks vaizdas – lietuviai su gudais vienas kitą pamildavo (žr. 28–29 pavyzdžius) ir vedybos tarp šių tautų atstovų nebuvo retas dalykas (žr. 30–32 pavyzdžius), nors, tiesa, kai kurie pavyzdžiai liudija, kad tokios santuokos nebuvo pageidaujamos (žr. 33 pavyzdį):

- 28) *Tu gudas, tu gudas, aš ne gudelė, prilipo in guda mano širdelė (d.) Rod.* (ž. *gudas, širdis*).
- 29) *Ieško ir atranda sau grožybes kūno ir dūšios tarp lenkių, gudžių ir vokietų A1885,99* (ž. *vokietka*).
- 30) *Lietuvos kunigaikščiai vesdavo sau žmonas gudu kunigaikštaites K. Būg* (ž. *vesti*).
- 31) *Parsivežiau baltų gudu dukružę J* (ž. *gudas*).
- 32) *Ir nudavė motulė gudu šalelėn Vlk* (ž. *motulė*).

¹⁹⁸ LKŽ_e: 1 žinia 2. 'suvokimas, nusimanymas'.

- 33) *Motriškiosios už **gudą**, lenką ar vokyti tekėti už visų didžiausių sau gėdą turėjo S. Dauk (ž. vokyti).*

Socialinis kontekstas

LKŽ_e iliustraciniai sakiniai rodo, kad lietuviai į gudus žiūrėjo kaip į tinginius (žr. 34 pavyzdį), kaip į niekam tikusius amatininkus, kurie nesugeba tinkamai pagaminti net elementarių, kasdien naudojamų daiktų (žr. 35–39 pavyzdžius)¹⁹⁹, nemo-ka jų tausoti (žr. 40 pavyzdį). Toks požiūris daugiausia užfiksuotas senajame kalbos klode – patarlėse:

- 34) *Štai tas **gudo** pantis valkiojasi be darbo gatvėmis ir virkdo vaikus! V. Krėv (ž. pantis).*
- 35) *Sukrypęs kaip **gudo** ragės Rt (ž. ragės).*
- 36) *Džiaugiasi kaip **gudas**, vyžus nusipynęs KrvP (Rtn) (ž. nupinti).*
- 37) *Štai, štai, protingas žmogus, o nukalbėjo, kaip **gudas** vyžus nupynė V. Krėv (ž. vyžas).*
- 38) *Per dienas nudina, tai darbas velkasi kap **gudo** ratai Mrj (ž. nudinti).*
- 39) *Mano gerklė išdžiūvo kaip **gudo** ratai [...] rš (ž. vilginti).*
- 40) *Tranko kaip **gudas** ratus LTR (ž. trankyti).*

Išvaizdos kontekstas

Gudų ir lietuvių išvaizda per daug nesiskyrė, todėl, matyt, apie tai, kaip gudai atrodė, LKŽ_e užsimenama tik keliose vietose, bet ir tie pavyzdžiai yra iš tautosakos – dainų, mįslių. Šios tautybės vyrai buvę barzdoti:

- 41) *Man' išdavė motinėle už **gudo**, už **gudelio** juodbarzdėlio, už **gudo** LTR(Lnkv) (ž. juodbarzdis).*
- 42) *Nutekėjo sesutėlė už **gudo**, už **gudo** rudbarzdėlio, už **gudo** TDrIV59(Švnč) (ž. rudbarzdis).*
- 43) ***Gudas** pirtyje, **gudo** barzda lauke (ridikas) B, (sija) Klvr (ž. barzda).*

Tačiau reikia turėti omenyje, kad barzda lietuviams apskritai siejosi su kitataučių išvaizda. Lietuvių liaudies talalinėse barzda dažniausiai minima, kai kalbama

¹⁹⁹ Tokias išvadas daro ir kai kurie kiti tyrėjai, plg. Papaurėlytė-Klovienė 2010: 7.

apie žydą ir gudą, be to, būdvardžiu *rudas* paprastai nusakomas kitataučių tamsesnis gymis. Beje, pažymėtina, kad talalinėse barzda dar siejama su nešvara ir nevalyvu-mu (Vengrytė-Janavičienė 2004: 60).

Dar viename iliustraciniame pavyzdyje kalbama apie gudo ūgį (*aukštas*), tačiau labai galimas daiktas, kad to ūgį apibūdinančio žodžio prirėikė tiesiog dėl rimo:

44) *Broleli balti, kur tu mane leidi – už to gudo aukšto, kur neturi šaukšto* (d.) Dbč (ž. 3 baltis).

APIBENDRINIMAS

Semantiškai išanalizavus apie 100 atsirinktų su vaizdiniu *baltarusis / gudas* susijusių LKŽ_e iliustracinių pavyzdžių, atsiskleidžia gana padrikas vaizdas, kaip lietuviai, pasak žodyno, nuo seniausių laikų iki pat XX a. pabaigos žiūrėjo į savo pačius artimiausius kaimynus baltarusius. Tai patvirtina anksčiau minėtų tyrėjų išvada – baltarusio vaizdiny / konceptas / charakteris lietuvių sąmonėje nėra aiškiai išsikristalizavęs.

Žodyne rasti tokie su šia tautybe susiję žodžiai: *baltarusis, baltrusis, baltgudis, belgudas, baltarusiškas, gudas, gudukas, gudyčia, gudynas, gudelka, pusgudis, skersagudis, skersgudis, gudračiai, gudybė, gudija, gudėti, išgudėti, 2 gudyti, 2 išgudyti, 2 susigudyti, 2 gudinti, guduoti, paguduoti, gudžiuoti, gudauti, gudavimas, 2 gudė, 2 gudinis, gudiškas, gudiškai*²⁰⁰.

Lietuviams, remiantis LKŽ_e pavyzdžiais, baltarusiai / gudai neatrodė tokia karinga tauta kaip vokiečiai, tačiau su šiais kaimynais kariauta nemažai. Vis dėlto, kitaip negu per karus su vokiečiais, nuo kurių lietuviai dažniausiai tik gindavosi, lietuviai ir gudai buvo lygiaverčiai priešininkai – tiek gudai puldinėjo lietuvius, tiek lietuviai juos.

Kadangi ilgą laiką šios dvi tautos priklausė vienai valstybei – LDK, žodyne randa-ma ir pavyzdžių, kad jos turėjo bendrus valdovus lietuvius, pavyzdžiui, didįjį lietuvių kunigaikštį Vytautą. Lietuviai, ypač pasienyje gyvenantys, su gudais dažnai susidurdavo, todėl juolab keista, kad vientiso baltarusio / gudo vaizdinio lietuvių sąmonėje nėra. Šiaip ar taip, lietuviai darė takoskyrą tarp lietuvių („mūsų“) ir gudų

²⁰⁰ Apie kitus etimologiškai susijusius žodžius dar žr. 193 išnašą.

(„kitų“). Į gudus lietuviai neretai žiūrėjo kiek iš aukšto, pasak LKŽ_e rastų iliustracinių pavyzdžių, laikė juos skurdžiais, kvailiais, tinginiais, niekam tikusiais amatininkais ir nieko gero jiems nelinkėjo, gudus minėjo net keiksmuose. Kita vertus, nepaisant tokio šios tautybės menkinimo, matyti ir kitoks vaizdas – lietuviai su gudais vienas kitą pamildavo ir vedybės tarp šių tautų atstovų nebuvo retas dalykas.

Gudų ir lietuvių išvaizda per daug nesiskyrė, matyt, dėl to LKŽ_e tik keliose vietose užsimenama, kaip gudai atrodė, bet ir tie pavyzdžiai yra iš tautosakos – dainų, mįslių. Šios tautybės vyrai buvę barzdoti.

3. BALTARUSIO / GUDO VAIZDINYS MODERNIOSIOS TAPATYBĖS IDEOLOGINIO NARATYVO TEKSTYNE

MTINT rasti 64 iliustraciniai sakiniai su leksema *baltarusis* ir 45 sakiniai, kuriuose minimas *gudas*. Etonimo *baltarusis* / *gudas* analizė atlikta remiantis trijų laikotarpių publicistikos tekstais.

Prieškario publicistikoje vartojamas tik etnonimas *gudas*: iš viso rastas 41 pavyzdys su šia leksema.

Baltarusis imamas vartoti sovietinio laikotarpio publicistikoje: iš viso rasti 53 pavyzdžiai (to meto spaudoje tik vieną kartą paminėti *gudų baltagvardiečiai*).

Etonimas *gudas* lietuvių spaudoje atgimsta atgavus nepriklausomybę: rasti 4 pavyzdžiai su leksema *gudas* ir 10 pavyzdžių su leksema *baltarusis*.

3.1. 1928–1930 m. laikotarpis

Sovietų Sąjungai 1922 m. įkūrus Baltarusijos SSR, ši valstybė išsilaikė 70 metų. „1923, 1924 ir 1926 m. Baltarusijos TSR teritorija buvo išplėsta į rytus RTFSR teritorijoje. III dešimtme. Maskva rėmė baltarusių kultūrą. Caro laikais nebuvo jokių mokyklų,

kuriose buvo mokoma baltarusių kalba, o III dešimtm. Baltarusijos TSR jau galėjo didžiuotis Mokslų akademija, Valstybiniu universitetu ir Kultūros institutu, Valskybine biblioteka ir keturiais tūkstančiais baltarusių mokyklų. Kaip tik Baltarusijos TSR buvo parašyta pirma rimta knyga apie Baltarusijos istoriją, bet ji nebuvo išspausdinta, o jos autorius ištremtas į Maskvą“ (Snyder 2008: 76).

Apie 1930 m. baltarusizacija buvo sustabdyta. Josifo Stalino SSRS per 4-ą dešimtmetį sunaikino tą Baltarusijos visuomenę, kuri buvo susikūrusi 3-iame dešimtmetyje, politikos, valstybės ir kultūros veikėjai buvo apkaltinti nacionalizmo kursymu, tačiau vos dešimtmetį trukęs tautinio pakilimo laikotarpis davė pozityvių rezultatų, gudams pavyko konsoliduoti savo tautinę savimonę, pasijusti visaverte tauta (plačiau žr. Snyder 2008: 76; Kamuntavičius 2021b: 238–240).

Kitas svarbus to meto istorinis įvykis, atspindimas ir lietuvių publicistikoje, – pagal 1921 m. kovo 18 d. Rygos sutartį Vakarų Gudijos žemės atiteko Lenkijai, kuri šią teritoriją laikė istorinės Lenkijos dalimi ir vadino ją „rytiniais pakraščiais“. Lietuva ir Gudija tuo metu aktyviai bendradarbiavo politiniu lygmeniu (Lietuvos vyriausybė rėmė gudų politinius pabėgėlius, finansavo politines akcijas užsienyje ir kt. (plačiau žr. Kamuntavičius 2021b: 246)).

Baltarusija SSRS sąjungine respublika tapo 1922 m., tačiau XX a. 3–4 dešimtmetyje Lietuvos publicistikoje šios šalies piliečiai vis dar buvo vadinami *gudais*, kiek rečiau – *baltgudžiais*²⁰¹, o iliustracinių sakinių su leksema *baltarusis* to meto kontekste iš viso nerasta. Pastebėta, kad to meto spaudoje bemaž nekalbama apie gudų ir lietuvių santykius (užsimenama tik apie galimybę gudams Lietuvoje mokytis gimtąja kalba), plačiausiai kalbama apie gudų ir lenkų santykius.

Gudų ir lenkų santykiai

Prieškario publicistikoje gana dažnai gvildenami gudų ir lenkų ne visada draugiški santykiai, konstatuojama, kad lenkai gudus skriaudžia, kartais pasigirsta ir aiškios neapykantos balsų:

- 1) *Lietuviai, gudai, ukrainiečiai, – visos šios tautos yra lenkų nuskriaustos.*
- 2) *Gudai lenkus išmokė neapkęsti tik pastaruju laiku. Bet nors ir trumpu laiku lenkai padarė viską, kad gudai jų neapkęstų.*

²⁰¹ MTINT rasta tik viena iliustracija, kurioje minimi *baltgudžiai*.

Gana plačiai rašoma, kaip lenkai okupavo gudų žemes po 1920 m. Lenkijos ir Sovietų Sąjungos karo:

- 3) [...] kaip praneša „Gaz. Warszawska“, kalbant apie tolimesnį žemės reformos vykdymą, iškelta aikštėn, kiek lenkai pasodino nuo 1918 iki 1927 metų savo kolonistų Vilniaus krašte ir okupuotose **gudų** srityse.

Šiame kontekste pasigirsta nuogąstavimų, ar lenkai nesigvieš dar daugiau:

- 4) *Tai, būtent pavojus mažosioms kaimynėms tautoms. Lenkai, prisigrobę lietuvių, ukrainiečių ir **gudų** žemių, tuo dar nesitenkina. Baltijos jūrą jie tėra pasiekę siauru koridoriu.*

Dažnai kalbama apie gudų ir lenkų pilietybės klausimus; pasakojama, kaip Lenkijoje gyvenantys gudai yra lenkinami²⁰², nes tokia buvo to meto valstybės vidaus politikos strategija, gudai neturi teisės dalyvauti rinkimuose ir kt.:

- 5) *Nuo 1926 m. ligi šių dienų vidaus reikalų ministeris „apdovanojęs“ Lenkijos piliečiu 600.000 žydų ir 1 milijoną kitokių, kurių dauguma sudarę ukrainiečiai, **gudai**, rusai ir t. t.*
- 6) *Balsavimo teisę turėjo 15 milijonų piliečių. Bet jau anksčiau buvo žinoma, kad valdžios įstaigos atėmė balsavimo teisę iš labai didelio skaičiaus **gudų** ir ukrainiečių.*

To meto kontekste minimas ir Lenkijos valstybės veikėjas J. Pilsudskis; po 1926 m. Lenkijoje įvykusio valstybės perversmo šalyje prasidėjo šio maršalo diktatūra:

- 7) *Pilsudskis turėjo tokį planą: užtęsti taikos derybas su bolševikais, o paskui užpulti raudonąją kariuomenę ir ją sumušti. Paskui jis mano padaryti taiką, įkurdamas šiaurėje **baltgudžių** valstybę, o pietuose ukrainiečių valstybę.*

Spaudoje rašoma apie gudų atstovus lenkų seime ir jų veiklą, taip pat plačiai komentuojamas Vilniaus arkivyskupo R. Jalbrzykovskio politinis laiškas, kuriame jis smerkia gudų krikščionis demokratų ir tuo labai supriešina abiejų tautų katalikus:

- 8) *Šis laiškas **gudų** krikščionims demokratams suduos nemažesnę smūgį, kaip pereinamais metais „Hromados“ uždarymas ir jos vadovų suėmimas.*
- 9) *Tuo būdu tarp lenkų arkivyskupo Jalbrzykovskio ir **gudų** katalikų susidaro labai įtempti santykiai, kurie dar nežinia kuo gali pasibaigti.*

²⁰² Nuo 4 dešimtmečio Vakarų Baltarusija pradėta smarkiai lenkinti (žr. <https://www.vle.lt/straipsnis/baltarusijos-istorija/>). Plačiau apie lenkinimą žr. Kovalenya 2018: 201–202.

Gudų partijos, organizacijos

Iš to meto spaudos sužinome, kokios prieškaryje veikė gudų partijos, organizacijos (dažniausiai rašoma apie gudų krikščionis demokratų), labai daug kalbama apie revoliucinę gudų organizaciją hramadą²⁰³, minimi jos svarbesni nariai, taip pat politikos ir visuomenės veikėjų pavardės (A. Luckevičius ir kiti):

- 10) *Tų pat metų pradžioj tiek pat žiauriu būdu buvo sunaikinta milžiniška **gudų** valstiečių organizacija „Hromada“.*
- 11) *„Hromada“ susiorganizavo 1926 metais. Jos priešakin atsistojų **gudų** frakcijos seime nariai Taraškevičius, RakMidhajlovskis, Miotla, Vološinas ir Sobolevskis, metusių sodžiuon tokius tautiškus ekonomiškus obalsius (kaip lenkų prispaudėjų neigimas, nemokėjimas mokesnių, tikroji žemės reforma ir t. t.), jog ten bematant susirado jiems naši dirva.*
- 12) *„Dziennikas“ praneša, kad pereinot savaitės gale lygiagrečiai įvykę Vilniuje dviejų **gudų** organizacijų suvažiavimai: **gudų** švietimo būrelių (hurtkų) sąjungos ir **gudų** krikščionių demokratų.*

Šalia hramados, krikščionių demokratų, komunistų partijų šalyje tuo metu veikė ir kitų politinių judėjimų bei organizacijų. Gudijos valstiečių sąjunga, Centro sąjunga, jau minėti krikščionys demokratai ir kitos organizacijos „neigiamai žvelgė į Sovietų Sąjungą, pasisakė prieš revoliucinį komunistų judėjimą, o kai kurios net rėmė Lenkijos valdžios politiką“ (Kamuntavičius 2021b: 249).

Gudų švietimo reikalai

Prieškario pusblicistikoje randame paliudijimų, kad ano meto Lietuvoje gudų vaikai turėjo galimybę mokytis savo gimtąja kalba:

- 13) *Valstybės pradžios mokyklos visuose valsčiuose, kuriuose yra per 50 % gyventojų ukrainiečių, **gudų** ar lietuvių, privalo būti vedamos tų tautų kalba [...].*

²⁰³ 1925 m. įkurta Baltarusijos valstiečių ir darbininkų hramada buvo masinė legali revoliucinė Vakarų Gudijos organizacija su 100–150 tūkstančių narių. Jos tikslas buvo Vakarų Gudiją sujungti su Baltarusijos Sovietų Socialistine Respublika (Kamuntavičius 2021b: 248; dar žr. Gimžauskas 2003: 22–29).

3.2. 1945–1962 m. laikotarpis

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui Baltarusija 1941 m. buvo okupuota Vokietijos. Tuo naudodamiesi kai kurie Baltarusijos politikai bandė paskelbti Baltarusijos Liaudies Respubliką, tačiau 1944 m. Baltarusiją užėmė Raudonoji armija. Karui pasibaigus, 1948–1952 m. šalyje imta vykdyti prievartinę žemės ūkio kolektyvizaciją, trėmimus. Imta spačiai plėtoti pramonę, kraštas buvo urbanizuojamas, rusinamas. Aštuntajame dešimtmetyje pradėjo ryškėti ekonominė krizė²⁰⁴.

Šio laikotarpio spaudoje randame ne tik bendrų žinių apie baltarusius; publicistikoje ryškiai atsispindi ir pagrindiniai to meto istoriniai momentai: karas, sovietinė tautų draugystė, baltarusių ryšys su rusais ir kt. To meto spaudos propagandiniuose tekstuose kuriamas pagražintas, idealizuotas baltarusio vaizdiny.

Bendros žinios apie baltarusius

Tiriamąjį laikotarpį spaudoje rasta šiek tiek sakinių, kuriuose kalbama apie baltarusių gyvenamąją aplinką. Minimi gūdūs kaimai, nepereinamos girios, šaltos ir gilios žiemos:

- 14) *Pagyvenome kurį laiką nuošaliuose **baltarusių** kaimuose, išsimėčiusiuose nepraeinamų girių tankmėse, žiemos metu apipustytų iki kaminų.*

Įdomu tai, kad ir sovietmečio spaudoje nebijoma baltarusių išskirti kaip atskiros savarankiškos tautos su savo kalba, kultūra, papročiais:

- 15) *Per savo daugelio amžių istoriją **baltarusių** tauta patyrė daug kančių ir vargo, bet ji išsaugojo savo kultūrą, kalbą, savo tautines ypatybes.*

Minimi pasaulyje garsūs baltarusiai (poetai, rašytojai, filosofai):

- 16) ***Baltarusių** tauta pagimdė tokius žymius veikėjus, kaip filosofą ir rašytoją Kirilą Turovskį, Georgijų²⁰⁵ Skoriną²⁰⁶, Vasilijų Tiapinskį, Meletiejų Smotricki, Steponą*

²⁰⁴ Plačiau apie to meto istorinį kontekstą žr. Kamuntavičius 2021b: 255–260.

²⁰⁵ Čia turbūt klaidingai nurodytas spaustuvinininko ir knygų leidėjo Skorinos vardas. Turėtų būti Pranciškus.

²⁰⁶ Baltarusiams P. Skorina yra tapęs vienu iš nedaugelio istorijos herojų. Sociologinės apklausos ir mokyklinių vadovėlių medžiagos analizė rodo, kad baltarusiams jis – ypatinga istorinė figūra, tapusi savotišku Baltarusijos simboliu, įtvirtinusių „baltarusių kultūros reikšmę Rytų Europos regione“ (Ostrovskaja 2014: 242).

Zizanijų, Semioną Polyckį, Efrosiniją Polockają, Boguševičių, Maksimą Bogdanovičių, Dunin-Marcinkevičių, Janką Kupalą.

Lietuvių ir baltarusių santykiai

Sovietmečio spaudoje minima lietuvių draugystė su baltarusiais nuo XIV amžiaus²⁰⁷:

- 17) *Visus dvidešimt keturius savo kunigaikščiavimo metus Gediminas be perstogės kariavo prieš vokiškuosius šunis riterius, iš šių karų Lietuva sąjungoje su rusais, ukrainiečiais ir baltarusiais išėjo nugalėtoja.*

Žinoma, baltarusiai su lietuviais palaikė broliškus santykius ir būdami sovietinių respublikų šeimos nariais:

- 18) *Baltarusių tauta buvo, yra ir bus ištikima savo giminystei su didžiąja rusų, ukrainiečių, o taip pat Pabaltijo tautomis, su visomis Tarybų Sąjungos tautomis.*

Įdomu tai, kad šiuolaikiniuose istorijos vadovėliuose baltarusių mokiniams yra piešiamas gana neutralus lietuvių vaizdinys – mes, baltarusių akimis, jiems esame nei priešai, nei draugai; lietuviai ir lenkai yra traktuojami tik kaip baltarusių kaimynai (Ostrovskaja 2014: 281)²⁰⁸. Tačiau kitų tyrėjų teigimu, baltarusių nuostata dabartiniais laikais lietuvių atžvilgiu nėra vienareikšmiška. Iš vienos pusės lietuviai traktuojami kaip baltarusių bendražygiai, kartu gynę LDK valstybingumą, o iš kitos pusės pasigirsta teiginių, kad lietuviai pasisavino LDK, kuri buvusi „baltarusių valstybė“, jos garbingą istoriją ir sostinę Vilnių (Girkontas 1993).

²⁰⁷ Šiuolaikinė baltarusių istoriografija LDK gyvavimą laiko vienu iš svarbiausių baltarusių tautos etnogenezės veiksnių (Kraucevic 2015: 82). Draugiški baltarusių ir lietuvių santykiai LDK laikais neretai pabrėžiami ir šių dienų politiniame kontekste. Kai 2020 m. Vytauto Landsbergio žurnalistas paklausė, kada santykiai tarp Lietuvos ir Baltarusijos buvo patys geriausi per visą istoriją, jis atsakė, kad tada, kai mes buvome vienos valstybės – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės – sudėtyje ir ją valdėme: „Negaliu prisiminti nei karų, nei konfliktų tarp Baltarusijos ir Lietuvos – tai buvo vienis, kuris susiformavo per du šimtus metų, kol galų gale Maskva nugalėjo, išardė. Bet tai jau istorija. Šiandien mūsų santykiai nebe tie“ (Landsbergis 2020: 9).

²⁰⁸ Subyrėjus Sovietų Sąjungai baigėsi ir kelis dešimtmečius trukusi neišardoma broliškų tautų draugystė: „Meilės metas praėjo. Jis baigėsi su didžiąja Sovietų Sąjunga. Meilės niekada nebus“ (Ozolas 1997: 212).

Baltarusiai Antrajame pasauliniame kare

Tekstyne rasta keliolika sakinių, kuriuose kalbama apie baltarusių kovas Antrajame pasauliniame kare. Jie dažnai minimi greta kitų sovietinių tautų, kurios prieš vokiškus fašistus grūmėsi petys petin:

- 19) *Lietuvių kariai, petys į petį su rusais, ukrainiečiais, **baltarusiais**, gruziniais ir visomis Tarybų Sąjungos tautomis nuėjo garbingą kovų kelią.*
- 20) *Didvyriškosios Raudonosios Armijos eilėse greta ruso, ukrainiečio, **baltarusio**, kovėsi kazachai, gruzinai, armėnai, latviai, lietuviai ir daugelio kitų tautų sūnūs, o į kovą, juos vedė taip pat įvairiausių mūsų šalies tautų sūnūs – vada.*

Iliustracijose kalbama apie baltarusius partizanus:

- 21) *Susitikome su kita **baltarusių** partizanų „Spartako“ vardo brigada.*

Patosu persmelktuose sakiniuose pasakojama, kaip baltarusiai broliškai ir draugiškai su kitomis tautomis švenčia pergalę šiame kare:

- 22) *Istoriniame pergalės parade Maskvoje užvakar greta tūkstančių rusų, ukrainiečių, **baltarusių**, kazachų, gruzinų ir kitų tautybių karių žygiavo Pirmojo Pabaltijo fronto karių gretose ir lietuviškosios Raudonosios Vėliavos Klaipėdos šaulių divizijos atstovai [...].*

Iki šių dienų baltarusiai pergalę Antrajame pasauliniame kare vertina kaip vieną reikšmingiausių istorijos įvykių. Baltarusija suvokiama kaip pirmoji šio karo auka, didvyriškai priėmusi Vokietijos smūgius ir herojiškai kovojusi²⁰⁹, todėl net XXI a. karo atminimas baltarusių sąmonėje yra „vientisas ir nekeliantis prieštarų interpretacijų“ (Lastovskis 2010). Lygiai taip pat šis karas yra vertinamas ir šiuolaikiniuose mokykliniuose Baltarusijos istorijos vadovėliuose: „baltarusių tautos susitelkimas karo metu ir iš to susitelkimo kilusi pergalė turi būti tiesioginis pavyzdys šiuolaikiniams baltarusiams“ (Ostrovskaja 2014: 237).

²⁰⁹ Vienuose šaltiniuose teigiama, kad šiame kare Raudonosios armijos gretose kovėsi daugiau nei 1 milijonas 300 tūkstančių baltarusių ir šios šalies gyventojų (žr. Kovalenya 2018: 234), kitur teigiama, kad per karą žuvo apie 2,2 mln. Baltarusijos gyventojų (žr. <https://www.vle.lt/straipsnis/baltarusijos-istorija/>), tačiau pasitaiko dar kitokių nuomonių (plg. Деружинский 2018: 267–291). Plačiau apie baltarusių dalyvavimą Antrajame pasauliniame kare ir šiandieninės Baltarusijos atminties kultūrą šio karo atžvilgiu žr. Kamuntavičius 2021b: 255–264; Nikžentaitis 2015: 178.

Baltarusiai – broliška sovietinė tauta

Baltarusiai vieni pirmųjų tapo Sovietų Sąjungos nariais. Iliustracijose pabrėžiama, kad būdami šioje sąjungoje jie atsigavo ir suklestėjo – nusimetė „savųjų ir svetimųjų išnaudotojų jungą“ ir ėmė kurti savo „šviesią ateitį“:

- 23) *Prieš šešetą metų, 1939 m. rugsėjo mėnesį, broliškoji baltarusių tauta pergyveno džiugią savo istorijoje dieną – visų savo žemių susijungimą į vieną Baltarusijos tarybinę respubliką.*
- 24) *Baltarusių liaudis su entuziazmu ėmėsi karo ir vokiečių okupacijos sugriautojo ūkio atstatymo ir, po didžiosios Stalino Konstitucijos vėliava, užtikrintai žengia į išteklingą ir laimingą gyvenimą, suvienyta drauge su kitomis TSRS tautomis, aplink pergalingąją Lenino-Stalino vėliavą.*

Sovietinės propagandos straipsniuose nuolat primenama, kad baltarusiai labai vertina ir brangina savo buvimą Sovietų Sąjungoje, mini ir skambiai švenčia įvairias su tuo susijusias sukaktis:

- 25) *Š. m. rugsėjo mėn. 17 d. baltarusių tauta drauge su visomis Tarybų Sąjungos tautomis atžymėjo baltarusių tautos susivienijimo vienoje tarybų valstybėje šešerių metų sukaktuves.*

Pabrėžtina, kad, kalbant apie sovietinių tautų draugystę, jų bendrą kovą su voikiškaisiais fašistais Antrajame pasauliniame kare, baltarusiai dažniausiai minimi greta ukrainiečių ir kitų slavų tautų:

- 26) *Didžiojoje išsivadavimo kovoje greta ruso grūmėsi su priešu ukrainietis ir baltarusis, gruzinas ir armėnas, kazachas ir uzbekas, lietuvis ir latvis, estas ir moldavas.*
- 27) *Didvyriškosios Raudonosios Armijos eilėse greta ruso, ukrainiečio, baltarusio, kovėsi kazachai, gruzinai, armėnai, latviai, lietuviai ir daugelio kitų tautų sūnūs, o į kovą, juos vedė taip pat įvairiausių mūsų šalies tautų sūnūs – vadai.*

Tokio pobūdžio sakinių 1945 m. spaudoje vartojama labai daug, plačiausiu mastu šlovinama ir aukštinama lenininė-stalininė tautų draugystės idėja.

Baltarusių ir rusų santykiai

Po Antrojo pasaulinio karo sovietmečio propagandinėje spaudoje daug rašyta apie baltarusių ir rusų tautų broliškus ryšius: didžioji rusų tauta padėjo baltarusiams vystyti savo ekonomiką ir kultūrą, „tautinę pagal formą, socialistinę pagal turinį“.

Tik su rusų pagalba baltarusiai pasiekė daug laimėjimų įvairiose ūkio srityse. Globojami rusų jie jautėsi visapusiškai saugūs, nes rusų tauta jiems padėjo sukurti savo vieningą valstybę, rusų dėka baltarusiai „įžengė į laimingąjį gyvenimą, pilną savo tautinės kultūros ir ekonomikos klestėjimo“:

- 28) *Visa eilė seniau carų Rusijos pavergtų tautų, kaip turkmėnai, kirgizai, uzbekai, o taip pat ir ukrainiečiai bei **baltarusiai** atgimė, išvystė su broliškosios rusų tautos pagalba savo kraštų ekonomiką, pakėlė ligi tol nematyto lygio savo kultūrą, tautinę pagal formą, socialistinę pagal turinį.*
- 29) *Ir dabar prieš **baltarusių** tautą, besiremiančią didžiosios rusų tautos parama, atsiveria visapusiško ekonomikos ir kultūros suklestėjimo kelias, kelias į tolimesnę taiką ir visišką saugumą.*
- 30) ***Baltarusių** tauta daugelio amžių kovoje su visokiais svetimais grobikais gynė savo nepriklausomybę, savo kultūrą, savo kalbą ir tik Spalio revoliucijos pasekmėje, vadovaujant Lenino – Stalino partijai, padedant didžiajai broliškai rusų tautai, pasiekė savo valstybingumo.*

Tipiškas ir to meto sovietinis propagandinis stilius. Spauldoje apstu kategoriškų, tarsi nenuginčijamų teiginių apie amžiną baltarusių ir rusų tautų ryšį:

- 31) *Visas **baltarusių** tautos gyvenimas neatjungiamai susietas su rusų tauta.*

Greta jų kaip paradoksas skamba ir tokie paliudijimai:

- 32) *Šioje teritorijoje formavosi su visomis savo tautinėmis ypatybėmis laisvę mylinti **baltarusių** tauta.*

Sovietmečio publicistikos tekstai tik patvirtina šių dienų istorikų teiginius, kad kalbėdami apie Kito vaizdinį baltarusiai pirmaisia turi mintyje rusus, „kurie netgi ne visada yra Kitas, bet taip pat ir Savas“ (Ostrovskaja 2014: 246).

Baltarusių ir vokiečių santykiai

Vokiečius baltarusiai, kaip sovietinė tauta, laiko savo priešais, vadina juos fašistiniais grobikais, hitlerininkais, su kuriais teko kovoti Antrajame pasauliniame kare įvairiomis priemonėmis (kaunantis mūšiuose ar sovietinių partizanų būriuose, aktyviai dalyvaujant pagrindinėse partinėse ir komjaunimo organizacijose):

- 33) *Baltarusių kūrybingasis darbas buvo nutrauktas hitlerinės Vokietijos, kuri klas-tingai užpuolė Tarybų Sąjungą. Bet baltarusių tauta tikėjo, kad vokiečiams nei-gai teks viešpatauti.*
- 34) *Darbo žmonės, patyrę gyvenimo laisvės džiaugsmą tarybinėje valdžioje, nuo pir-ųjų okupacijos dienu, drauge su visa baltarusių tauta, aktyviai kovojo prieš fa-šistinius grobikus.*

Net ir šiuolaikiniuose baltarusių istorijos vadovėliuose kaip didžiausi ir akivaiz-ūs baltarusių priešai yra nurodomi vokiečiai: iš pradžių – kryžiuočiai, o vėliau – fa-šistinės Vokietijos kariai, ir kaip priešui fašistinei Vokietijai „priskiriamos atstu- miančios moralinės savybės“ (Ostrovskaja 2014: 247).

Sakinių raiška

Sovietmečio publicistikoje kalbant apie baltarusių tautą (o dar dažniau – apie liau- dį), garbinant bolševikų partiją, aprašant broliškų Sovietų Sąjungos tautų draugystę dažnai pasitelkiami vertimai iš rusų kalbos. Tą liudija sakinių sintaksinė struktūra (gausios vietininko konstrukcijos, veiksmazodinių abstraktų vartojimas ir pan.):

- 35) *Bolševikų partijos vadovaujama baltarusių liaudis drauge su suvienytųjų į vieną šeimą vakarinės Baltarusijos sričių darbo žmonėmis pasiekė nemažų laimėjimų to- limesniame liaudies ūkio medžiaginės gerovės ir kultūros kėlime.*
- 36) *Ilgus metus kentę tautinę priespaudą, savųjų ir svetimųjų išnaudotojų jungą, pa- galiau visos Baltarusijos darbo žmonės atsikratė to jungo ir tautinės tarybinės res- publikos rėmuose ėmė kurti savo šviesią ateitį. Šio istorinio laimėjimo baltarusių tauta pasiekė tik būdama Tarybų Sąjungos respublikų Šeimos narys, tik tarybinių tautų draugystės dėka.*

Sovietinio laikotarpio iliustracinių sakinių analizė rodo, kad to meto lietuvių publicistikoje apie baltarusius kalbėta nemažai. Dažniausiai jie minimi Antrojo pa- saulinio karo kontekste, pabrėžiant jų ir kitų sovietinių tautų didvyrišką kovą su fašistais. Taip pat to meto publicistikoje labai dažnas sovietinių tautų draugystės ir broliškumo naratyvas: ypač pabrėžiama neišardoma baltarusių ir rusų draugys- tė, kuri padeda baltarusiams kurti „šviesią ateitį“²¹⁰; nepamiršta paminėti, kad

²¹⁰ Vienas iš ryškesnių baltarusiškos sovietinės tapatybės elementų – Antrojo pasaulinio karo pa- sakojimas. Dėl šio karo patirties dalis baltarusių visą SSRS laikotarpį mato kaip nuolatinę kovą

baltarusiai yra ir lietuvių draugai bei broliai. Kaip aiškūs šios tautos priešai įvardyti tik vokiečiai, nes su jais teko grumtis Antrajame pasauliniame kare.

3.3. 1992–1998 m. laikotarpis

XX a. paskutinis dešimtmetis baltarusių tautai atnešė nemažai permainų: Maskvoje žlugus Rugsjūčio pučui, šalis 1991 m. paskelbė nepriklausomybę. 1994 m. pirmuoju Baltarusijos prezidentu tapo Aliaksandras Lukašenka²¹¹. To meto įvykiai atsispindi ir tyrimui atrinktuose sakiniuose (minima prezidento pavardė, kalbama apie šalies gyventojų nuotaikas, gyvenimą ir pan.). Šio laikotarpio kontekste imama kalbėti apie XX a. naujas politines gruputes, pavyzdžiui, minimi slavofilai, kurie nekenčia baltarusių, taip pat užsimenama apie pažeidžiamas baltarusių teises jų pačių valstybėje, užguitus, menkai politiką teišmanančius gudų darbininkus:

- 37) *Viena gruputė, sąlygiškai vadintina slavofilų partija, propaguoja seną „stačiatikybės, vienvaldystės ir tautiškumo“ idėją. Vienvaldystė, jų supratimu, neribota prezidento valdžia, o tautiškumas – išskirtinė meilė rusams ir neapykanta kitataučiams, prie kurių priskiriami ir etniniai **baltarusiai**.*
- 38) *Ši valdančioji gruputė, būdama valdančioji, siekia uždaryti kuo daugiau mokyklų, kuriose mokoma **baltarusių** kalba, mažinti baltarusiškų knygų ir laikraščių tiražus.*
- 39) *Baltarusijoje²¹² pažeidžiamos ne rusų, kaip Latvijoje (tokia Maskvos nuomonė), o **baltarusių** teisės, todėl Rusijos politikai nesikiša.*
- 40) ***Gudų** vadinamoji „darbininkų klasė“ vis dar sunkiai suvokia, ko iš tiesų nori „tie demokratai“ ir „tie verslininkai“ [...].*

už taiką, gerį ir teisingumą ir laiko, kad šios šalies „aukso amžius prasidėjo ir baigėsi su SSRS“ (Dementavičius 2014: 151).

²¹¹ Plačiau apie to meto permainas Baltarusijoje žr. <https://www.vle.lt/straipsnis/baltarusijos-istorija/>.

²¹² Baltarusijos Aukščiausioji Taryba 1991 m. rugsėjo 19 d. priėmė nutarimą dėl valstybės pavadinimo pakeitimo. „Baltarusijos (Белоруссия) Sovietų Socialistinė Respublika virto Baltosios Rusios, arba Baltarusios (Беларусь), Respublika. Beje, lietuvių kalboje šis pokytis niekaip neatsispindėjo, kraštas kaip buvo, taip ir liko Baltarusija“ (Kamuntavičius 2021b: 283). Plačiau apie šios šalies oficialųjį pavadinimą *Baltarusija*, senąjį tradicinį *Gudija* ir naujuosius pavadinimus *Baltoji Rusia*, *Baltarusia* žr. Pangonytė 2021.

To meto spaudoje jau drąsiai kalbama apie paprastų baltarusių gyvenimą, jų vargą ir skurdą, trumpėjančią gyvenimo trukmę, aiškiai įvardijama, kad baltarusių darbininkai yra labiausiai atsilikusi ir užgožta visuomenės dalis, priešišškai žiūrinti į inteligentus ir verslininkus. Taigi, XX a. pabaigos publicistikoje regime visiškai nepagražintą baltarusių gyvenimą:

- 41) *Baltarusija per Lukašenkos valdymo metus visiškai nuskurdo. Rusai, atvažiuojantys į Baltarusiją ir vaikiškai džiūgaujantys, kad tiek daug visko galima nusipirkti už šimtą rusiškų rublių, paprasčiausiai nesupranta svarbiausio dalyko: dauguma **baltarusių** to šimto rublių neturi. Baltarusijos rublis nuvertėjo, žmonės nebetiki ateitimi.*
- 42) *Jis [A. Lukašenka – įterpta autorės] iš tiesų taip pasakė turėdamas minty, kad blogas **baltarusių** gyvenimas greit baigsis, o paskui pagerės. Kas išėjo – patys matote.*
- 43) *Beje, prezidentas pasakė gryną teisybę – vidutinė **baltarusių** gyvenimo trukmė nuolat mažėja.*

Šie ir toliau cituojami sakiniai atspindi realią to meto situaciją. 1991 m. įkūrus Nepriklausomų Valstybių Sandraugą baltarusių gyvenimas ėmė sparčiai blogėti: sumenko gamyba, smuko ekonominė gerovė, kilo kainos, mažėjo įplaukos ir kt. 1991–1994 m. daugiau nei pusė gyventojų atsidūrė už skurdo ribos (plačiau žr. Kamuntavičius 2021b: 284).

Šios šalies prezidentas A. Lukašenka to meto lietuvių spaudoje taip pat nesulaukia pagyros žodžių, lengvai pasišaipoma iš jo kalbos (gudų dialekto) ir dikcijos:

- 44) *Reikia paaiškinti: Lukašenka nekalba baltarusiškai, tačiau nemoka ir rusiškai! Jis kalba kažkokiu vietiniu rytinių **gudų** dialektu, o jo dikcija yra, kaip čia pasakius, neišlavinta.*

Randasi vienas kitas sakinytis, kuriame užsimenama apie lietuvių ir baltarusių ryšius, bandomas vesti derybas ir panašiai²¹³:

- 45) *D. Trinkūnas atsiskakė pateikti derybų detales – ką siūlo **baltarusiai** ir ar šie pasiūlymai yra priimtini Lietuvai.*

²¹³ Noro palaikyti kiek įmanoma draugiškesnius tarpvalstybinius santykius su baltarusiais Lietuva niekada neatsisakė, kad ir kokia būtų įtempta politinė situacija pačioje Baltarusijoje: „Lietuva – vienintelė šalis, kuri draugiška Baltarusijai. Tą lemia senos istorinės priežastys. Istorijos ir etninės priklausomybės požiūriu mes labai artimi, esame susiję“ (Landsbergis 2020: 10). Tą patį pabrėžia ne tik politikai, bet ir istorikai. Suvokiama, kad Baltarusija yra svarbi Lietuvos partnerė, tačiau sykiu pripažįstama, kad „pageidautina Lietuvos partnerė yra Baltarusijos opozicija, bet ne valdantysis režimas“ (Dementavičius 2014: 16).

Primenama, kad Lietuvoje baltarusiai yra visateisiai visuomenės nariai, jie gali priklausyti politinėms partijoms ir kt.:

46) *Respublikonai yra nusiteikę ugdyti Lietuvos patriotus tarp kitataučių, todėl mielai priima į savo gretas rusus, lenkus, **baltarusius**.*

Kaip rodo analizuojama medžiaga, su kitomis valstybėmis baltarusiai sunkokai mezga ryšius, ši valstybė ir jos piliečiai vis sulaukia sankcijų iš JAV ir Europos valstybių²¹⁴:

47) *Po tokio Baltarusijos žingsnio JAV ir kai kurios Europos Sąjungos šalys iš Minsko konsultacijoms atšaukė savo ambasadorius bei ėmėsi kitų sankcijų, tarp jų – draudimo aukštiems **baltarusių** pareigūnams, taip pat ir Prezidentui, keliauti į savo valstybes.*

Iliustracijose kalbama ir apie pamintas gūdų teises, pavyzdžiui, galimybę rengti mitingus:

48) *Tada mitingo rengėjai kreipėsi į teismą ir su jo pagalba leidimą gavo. Retas atvejis **gūdų** teisminėje praktikoje.*

Taigi XX a. pabaigoje ima ryškėti vis didesnis atotrūkis tarp lietuvių ir baltarusių. Skirtinga LDK istorijos interpretacija, lietuvių siekis orientuotis į vakarietiškus politinio gyvenimo standartus, nevienodos pozicijos Rusijos atžvilgiu nėra palankūs veiksniai lietuvių ir baltarusių didesniai suartėjimui. Be to, skirtį didina ir geopolitinės aplinkybės: „Lietuvą ir Baltarusiją dabar skiria ne tik įprasta tarpvalstybinė, bet ir ES bei NATO erdvė žyminti siena. Šalys atsiduria skirtingose geopolitinėse erdvėse, su skirtingais politinio gyvenimo standartais“ (Kuzmickas 2018: 79).

APIBENDRINIMAS

Tyrimui atrinktų pavyzdžių analizė rodo, kad baltarusio vaizdiny MTINT neturi kokių nors ryškesnių išskirtinių bruožų. Tačiau net ir, atrodytų, neryškūs ir neindividualizuoti baltarusių / gūdų bruožai yra svarbūs, nes atspindi šios šalies žmonių identitetą ir mūsų požiūrį į juos, o ir pati Gudija „tikrai nebūtų ta, kas yra, jei ne

²¹⁴ Nors geografiškai ir istoriškai Baltarusija priklauso Europai, tačiau kol šalį valdo A. Lukašenka, tapti tikra Europos valstybe šalis turi vos ne nulinius šansus (Graney 2019: 213).

Lietuva, ir atvirkščiai. Abipusė partnerystė nulėmė šių tautų istoriją, padarė įtaką kiekvienos identitetui ir braižo ateities perspektyvas“ (Kamuntavičius 2021b: 317).

Taigi apibendrinant galima teigti, kad lietuvių santykiai su baltarusiais skirtingais istorijos etapais buvo nevienodi. Nors bendras istorinis ir kultūrinis palikimas tarsi įpareigoję palaikyti draugiškus ir artimus ryšius, tačiau akivaizdu, kad XX a. „nelengva buvo geros kaimynystės su Baltarusija pradžia, nelengva ir tąsa“ (Kuzmikas 2018: 81).

Iki Antrojo pasaulinio karo (XX a. 3–4 dešimtmetyje) lietuvių spaudoje Gudijos gyventojai dažniausiai vadinti *gudais*, kiek rečiau – *baltgudžiais*. To meto publicistikoje apie lietuvių ir gudų ryšius plačiau nerašyta. Kiek plačiau kalbama apie ne visai draugiškus gudų ir lenkų santykius: užsimenama, kad lenkai gudus skriaudžia, juos lenkina, susipriešinę ir to meto abiejų šalių katalikai. Palyginti nemažai rašyta apie to meto įvairias gudų politines partijas ir organizacijas (dažniausiai iš jų minimi gudų krikščionys demokratai ir revoliucinė gudų organizacija hramada).

Sovietinio laikotarpio propagandinėje spaudoje (XX a. 5–9 dešimtmetyje) išivyrą etnonimas *baltarusis*. Skaitytojams primenami pasaulyje garsūs baltarusiai (poetai, rašytojai, filosofai ir kt.), ypač daug kalbama apie baltarusius Antrajame pasauliniame kare, pabrėžiama, kaip didvyriškai kovėsi baltarusių ir kitų sovietinių tautų kariai su vokiečių fašistais. Skiriamasis to meto spaudos bruožas – sovietinių tautų draugystės ir broliškumo naratyvas. Šiame kontekste baltarusiai dažniausiai minimi greta ukrainiečių ir kitų slavų tautų, o didžiausi ir ištikimiausi baltarusių draugai yra rusai – jie baltarusiams padeda kurti „gražią ir šviesią ateitį“ (vystyti ekonomiką, kultūrą, užtikrina saugumą ir pan.). Nemažai sovietmečio spaudoje kalbama apie broliškus to meto lietuvių ir baltarusių ryšius, pabrėžiama, kad šios dvi tautos draugiškus santykius palaiko nuo XIV amžiaus. Sovietmečiu vieninteliai ir aiškiai įvardyti baltarusių priešai – vokiečiai.

Lietuvai ir Baltarusijai atgavus nepriklausomybę į lietuvišką 1990–2000 m. spaudą pamažu sugrįžta etnonimas *gudas*, kuris paraleliai vartojamas su dar nepamirštu *baltarusiu*. To meto publicistikoje jau gana atvirai rašoma apie gudų varganą ir skurdų gyvenimą, pažeidžiamas žmonių teises, dažnai minima prezidento A. Lukašenkos pavardė, nebijoma iš jo lengvai pasišaipyti. Užsimenama apie bandymą palaikyti draugiškus lietuvių ir baltarusių ryšius, norą vesti derybas ir pan., tačiau pabrėžiama, kad tą daryti sunku. Randame informacijos, kad ir su kitomis valstybėmis

baltarusiai sunkokai palaiko santykius. Taigi akivaizdu, kad XX a. pabaigoje ima ryškėti vis didesnis atotrūkis tarp lietuvių ir baltarusių.

4. GUDO VAIZDINYS DABARTINĖS LIETUVIŲ KALBOS TEKSTYNE

DLKT paieška įvairių žodžio *gudas* formų pavartojimo pateikia 1095 atvejus. Analizei ir *gudo* aprašymui atrinkti 459 sakiniai. Dažniausiai sakiniuose kalbama apie gudus-baltarusius. Keliolika sakinių lieka neaiškūs, spėjama, kad juose gali būti kalbama apie gudus-lenkus. Visi tyrimui atrinkti pavyzdžiai pagal semantiką buvo suskirstyti į atskiras grupes. Gudo vaizdinys šiame skyriuje aptariamas gudų sampratos ir gudų kalbos kontekste, istorijos kontekste, lietuvių ir gudų santykių kontekste, Lietuvos ir Gudijos politinių santykių kontekste, gudų ir lenkų santykių kontekste, gudų ir rusų santykių kontekste, gudų ir latvių santykių kontekste, gudų ir vokiečių santykių kontekste, mokslo, kultūros, socialiniame kontekste, religijos kontekste bei charakterio ir išvaizdos kontekste.

Gudų samprata ir gudų kalbos kontekstas

DLKT daug kalbama apie tai, kas gi buvo vadinamas gudu. Primintina, kad LKŽ_e nurodomos trys žodžio *gudas* reikšmės: 1. 'baltarusis (kartais lenkas ar rusas)', 2. 'kitos tarmės žmogus', 3. 'kūdikis be vardo'²¹⁵. Kaip rodo DLKT sakiniai, žodis *gudas* įvairiuose šaltiniuose buvo vartojamas ir kitomis reikšmėmis. Tai galėjo būti:

- germanų tauta, pvz.: 1978 m. *Belovežo girioje vienoje sodyboje (Pružanų raj., Baltarusija) rastame žodžių sąrašė „Pogańske gwary z Narewu“ yra pažymėtas žodis guti „kryžiuočiai“. Z. Zinkevičius, žodynėlio publikuotojas ir komentatorius, jį susiejo su etnonimu gudaĩ, jo nuomone, senuoju gotu vardu, tardamas, kad jis liudija, jog „baltai gudo vardą taikė germanų tautai“;*

²¹⁵ Plačiau žr. LKŽ_e: <http://lkz.lt/?zodis=gudas&id=11099540000>.

- baltai, pvz.: „[...] Iš pradžių šiuo vardu pagal kurią nors vieną iš anksčiau išvardytų būdvardžio **gudas** žymimų ypatybių galėjo būti pavadinta kokia viena bendruomenė, o vėliau jis galėjo būti išplėstas ir visiems pietuose ir pietų rytuose gyvenantiems baltams. Vėliau tiems baltams suslavėjęs, vardas **gudas** galėjo būti perkeltas ir baltarusiams ar pietų rytų lenkams“, – rašė jis;
- tam tikros baltų gentys: nadruviai, skalviai, jotvingiai, pvz.: *Baltarusių katalikų gyvenamo ploto pietinė sritis (palei liniją Ašmena – Gardinas) ligi XII–XIII a. buvusi apgyventa **gudu**, rytinės jotvingių šakos;*
- slavai, pvz.: *Nepasitvirtina nė K. Būgos spėjimas, „kad **gudo** vardas yra buvęs bendrinis „slavėno“ vardas“, „kad senovės lietuviai **gudais** bus vadinę aplamu visus slavėnus, nebodami jų atskirųjų vardų“;*
- baltarusiai²¹⁶, pvz.: *Į lietuvių gyvenamas žemes atsikėlę baltarusiai lietuvių buvo vadinami **gudais**;*
- lenkai, pvz.: *Lietuviškoje-vokiškoje žodyno dalyje aiškinami tokie žodžiai: **gudas** „lenkas, kuris iš pietryčių ribojasi su Prūsų Lietuva“, **gudė** „lenkė“, kartu pažymint ir jų pašiepiamą, niekinamąjį vartojimą; **guduks** „jaunas **gudas**, prastas lenkų vaikas“, **pa-gudoti** (-oja) „kalbėti su lenkišku akcentu; prastai kalbėti lietuviškai“²¹⁷;*
- rusai²¹⁸, pvz.: *Sirvydo trikalbio žodyno 3-iajame leidime (1642) randame: **Gudas** Rušin, Ruthenus; **Gudai** Ruš kray, Russia SD 392; **Gudu** bažnyčia Cerkiew, Templum Russicum, Ecclesia Russorum SD 28; **Gudu** kunigas Pop Ruski [...];*
- ukrainiečiai, pvz.: *Kaip jau sakyta, yra galima, kad XVI a. ir anksčiau Lietuvoje ir Latvijoje **gudu** vardas buvo taikomas vadinti baltarusiams ir ukrainiečiams;*
- nelietuviai, pvz.: *Valkininkų apylinkių kaimiečiai **gudais** vadindavo visus nelietuvius, išskyrus galbūt žydus;*
- kitatarmiai kaimynai, pvz.: *„**Gudais** jų [rusų – S.K.] vadinti taip pat nereikėtų, nes tasai žodis turi Lietuvoje labai daug įvairių prasmų: Prūsų Lietuvinkai vadina mus **gudais**, Žemaičiai **gudais** vadina Aukštaičius, Suvalkiečiai vietomis*

²¹⁶ Rastas pavyzdys, kuriame teigiama, kad daliai baltarusių nepatinka *gudo* pavadinimas: *Ne visiems baltarusiams yra priimtini pavadinimai „gudas“, „Gudija“.*

²¹⁷ LKŽ_e pateikia žodį *gudokšlis*, kuris reiškia ‘šlėktelė, lenkišku akcentu kalbantis žmogus’.

²¹⁸ Plg. su sakiniu, kuriame kalbama, kad Jonas Jablonskis manė, jog *gudais* netinka vadinti rusus: *J. Jablonskis 1893 m. „Varpo“ laikraštyje neteikė bendrinei kalbai rusų vadinti **gudais**.*

patys save vadina tuo vardu etc. etc.“ – aiškino J. Jablonskis straipsnyje „Kalbos dalykai“;

- lietuviai, pvz.: Iš F. Kuršaičio žodyno ir gramatikos sužinome, kad į pietus nuo Nemuno, lenkų pusėje, gyvenantys lietuviai Prūsų lietuvių buvo vadinami **gudais**;
- sulenkėję lietuviai ir šlėkta, pvz.: *Svarbu, kad panašus gūdas vartojimas konstatuotas po pusšimčio metų: senesni dzūkai gudais vadina baltarusius, taip pat sulenkėjusius lietuvius bei šlėktas [...]*;
- prastuomenė, apdriskęs, prastai apsirėngęs žmogus, pvz.: L. Bednarczukas **gūdas** laiko baltišku žodžiu, o jo pravardinis pobūdis lietuvių kalboje esąs motyvuotas būdvardžio **gūdas** „tikras; prastas; įprastinis, paprastas“ ir reiškęs „prasti žmonės“, „prasta šneka“ [...];
- neaiškiai, nesuprantamai kalbantieji, pvz.: *Turėdami galvoje, kad lietuviai gudais vadina ne tik baltarusius, bet ir kita tarpe kalbančius žmones, V. Ivanovas ir V. Toporovas daugiareikšmiui žodžiui gūdas rekonstravo turinio invariantiškumą „kas nemoka mūsų įprastinės kalbos“. Panaši mintis buvo išsakyta ir lietuvių kalbotyroje. Liet. gūdas, lat. guds interpretuoti etnolingvistiškai „kaip neaiškiai, nesuprantamai kalbantieji (scil. žmonės)“ ir priskirti šakniai tokių veiksmažodžių kaip lat. gudāt (-āju) „aimanuoti, skųstis; dainuoti“, liet. gudėti (gudi) (be kirčio) „budėti prie mirusio“ [...]*.

Problemų kyla ir aiškinantis, kokia gi yra ta gudų kalba. Vienintelis tikras faktas yra tai, kad gudų kalba buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarinė arba rašto kalba²¹⁹ (pvz., *Ji nesukūrė tinkamų lietuvių kalbai rašmenų, bet pasisavino jau buvusius slavų rašmenis, o drauge su jais ir jų kalbą. Gudų kalba pasidarė oficiali Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės kalba*). Ja buvo parašyti metraščiai, sąvada, Korano komentarai, kitabai. Tačiau kokia tai buvo kalba – nėra aišku. DLKT sakiniai rodo, kad gudų kalba buvo laikoma:

²¹⁹ Z. Zinkevičius mano, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalbą tiksliausiai nusako terminas *kanceliarinė slavų kalba*. Jis rašo: „iš kilmės tai buvo senosios (bažnytinės) slavų kalbos, labai stipriai atmieštos rytinių slavų (senosios rusų) kalbos elementais, tąsa. Pradžioje ji turėjo ryškias besiformuojančios ukrainiečių kalbos šiaurės-vakarų (Volinijos) tarmių ypatybes. Vėliau įsigalėjo besiformuojančios baltarusių kalbos pietinių tarmių elementai. Pagaliau ji galutinai nusistovėjo ir buvo labai stipriai paveikta ano meto centrinių baltarusių kalbos dialektų ypatybių, taigi gerokai priartėjo prie to meto šnekamosios kalbos centrinėje Baltarusijoje“ (Zinkevičius 1987: 132-133). Vadinasi, gudų kalba buvo vėlyvųjų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos paminklų kalba.

- baltarusių kalba, pvz.: *Prieštaravau vienašališkai Levo Vladimirovo reiškiamai pažiūrai, kad tai buvusi baltarusių (gudu) kalba;*
- polešukų (baltarusių-ukrainiečių) kalba, pvz.: *Buvau ir aš pakviestas dalyvauti toje konferencijoje, žadėjau skaityti pranešimą apie tai, jog seniausi išlikę vadinamąja kanceliarine slavų kalba parašyti Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos dokumentai (iš Vytauto Didžiojo laikų) turi ne **gudu**, bet Lucko krašto, taigi „polešukų“, kalbinių elementų;*
- nadruvių ir skalvių, pvz.: *Tarp 1684 ir 1703 m. rašytose „Prūsų įdomybėse“ M. Praetorius praneša: „Ir šiuo metu dabartinė nadruvių ir skalvių kalba vadinama **gudu** kalba (die Guddische Sprache) Sūduvoje, Galindoje, Notangoje ir Pamedėje gyvenančių prūsų, ypač prastuomenės...; nadruviai ir skalviai, taip pat lietuviai ir rusai (Reussen) dar ir dabar vadinasi **gudais** (Gudden)“;*
- „paprastoji“ arba „po prostu“ kalba, pvz.: *[...] pataikaudami aukštesniems pareigūnams – kolūkių pirmininkams, rajono ponams, gūžėsi ir laužė liežuvį, švebeldžiuodami rusiškai ne tik susirinkimuose, bet ir su kaimynu, su savo šeima. Rusų kalba – kietas riešutas, tad griebėsi **gudu** kalbos. Ta vadinamąja „po prostu“ kalba ėmė šnekėti ir su savo lopšyje gulinčiu kūdikiu.*

Istorijos kontekstas

Istorija rodo, kad gudams, palyginti su kaimyninėmis šalimis, dažniausiai nesisekė: IX–XI a. jie priklausė Kijevo Rusiai, XIII–XIV a. jų kunigaikštystės buvo prijungtos prie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, o nuo XVI a. antros pusės priklausė Abiejų Tautų Respublikai. Per 1654–1667 m. karą rusų kariuomenė užėmė beveik visą Gudiją, tačiau 1667 m. ji grąžinta LDK. Po Abiejų Tautų Respublikos padalijimų ji atiteko Rusijai, ši siekė gudus surusinti. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje kilo tautinio atgimimo sąjūdis, 1918 m. vasario 20 d. Gudu Rada sudarė vyriausybę, kovo 9 d. paskelbė Baltarusijos Liaudies Respubliką, 25 d. – jos nepriklausomybę. Tačiau tai buvo daugiau simbolinis aktas, nes sukurti parlamento, ministerijų, kariuomenės jai neleido nė viena okupacinė valdžia (nei bolševikai, nei vokiečiai, nei lenkai). Gudai, anot DLKT, nuolat buvo skriaudžiami, pamirštami, ignoruojami:

- 1) *Nepaisant istorinio likimo ir kultūros bendrybių, **gudams** pasisekė kur kas mažiau nei mums – kitaip nei lietuviai jie nespėjo į istorijos traukinio paskutinį vagoną ir neturėjo tarpukariu Nepriklausomybės dvidešimtmečio. Jie taip ir nesusigrąžino*

rašybos lotynų raidynu, kuriuo XIX amžiaus pabaigoje buvo pradėta kurti **gudų** literatūra [...].

- 2) Nors vokiečių karinė valdžia ir priešinosi, po šio pareiškimo lietuviai ėmėsi žygių savo siekius įgyvendinti praktiškai: prasidėjo nepriklausomybės aktų formulavimo laikotarpis Brastos taikos derybų fone. Jo metu apie **gudus** primindavo nebent lietuvių radikalai, diskusijose remdamiesi savų nuostatų sistema ir siūlydami krašto valdymą pavesti mažumų atstovais papildytai Tarybai.
- 3) Vadinasi, Vilniaus miesto valdžia bent jau sąlygiškai turėjo laisvas rankas. O kaip tik tai ir atskleidžia tikruosius jų tikslus. Į akis iš karto krenta tai, kad pirmenybė atiduodama lenkams: neabejotina, kad ŽŪD daugumą sudarė lenkai; atskirai kviečiami visuomenės veikėjai, kad ir būdami Lietuvos bajorų palikuonys, atstovavo lenkų kultūrai; pirkliais turėjo atstovauti žydai, kaip, beje, ir vienam iš Vilniaus bankų; lietuviams („Vilniaus žinių“ atstovui) garantuota viena vieta, nors jie dar galėjo tikėtis gauti kokią vietą vienai iš oficialių institucijų renkant atstovus; o **gudai** apskritai ignoruoti.

Tik 1991 m. buvo paskelbta Baltarusijos nepriklausomybė ir 1994 m. išrinktas pirmasis prezidentas.

DLKT minima, kad senovėje lietuviai mėgo gudus puldinėti, apiplėšinėti:

- 4) Krašte valdovai, kunigaikščiai buvo sukūrę stiprią valstybę, turėjo didelę kariuomenę, kuri puldavo kryžiuočius, lenkus, **gudus**.
- 5) Tik pažiūrėkim, kaip skraido ant eiklių žirgų Dainavos dainiaus Vinco Krėvės herojai. Žemelę arti – senių užsiėmimas, o nulėkt šimtus kilometrų, apiplėšt lenkus ar **gudus** – tikro vyro darbas. Maištingi Vinco Krėvės herojai savo gyvenime labai dažnai vadovaujasi tokia taisykle: ar aš turiu ko prašyti, jei esu stiprus ir galiu ką nors apiplėšti.

Tekstyne paminėta ir tai, kad lietuviai irgi jautė pavojų iš gudų pusės (neaišku, ar turimi galvoje gudai-baltarusiai, o gal lenkai?): *Krivė perduoda Mindaugo išmintį – lietuviai turi ne kovoti vieni su kitais, o susitelkę gintis nuo **gudo**, ruso ir kryžiuočio. Apsiginti ir išsigelbėti galėjo tik vienybėje.*

Vėliau, kaip rodo DLKT, gudų santykiai su lietuviais pagerėjo. Kai kurie gudai gyveno Lietuvoje²²⁰. Ne tik gyveno, bet ir eidavo aukštas pareigas (žr. 6 pavyzdį), buvo laikomi vietiniais gyventojais (žr. 7 pavyzdį), jų kalba skverbėsi į lietuvių kalbą:

²²⁰ Kai kalbama apie draugiškus, artimus gudų santykius su lietuviais, spėjama, kad kalbama apie gudus-baltarusius.

esama kaimų, kuriuose žmonėms būdinga visiška dvikalbystė, jie net nepastebi, kai, kalbėdami lietuviškai, pradeda kalbėti gudiškai, ir atvirkščiai (žr. 8 pavyzdį), yra vietų, kur gudų kalba išstūmė lietuvių kalbą (žr. 9 pavyzdį), net būta atvejų, kai vienos šeimos nariai jautėsi skirtingų tautybių žmonėmis (žr. 10 pavyzdį), jų ryšiai buvo tokie glaudūs, jog prirėkė net specialių tyrimų tam, kad būtų galima nustatyti lietuvių ir gudų etnografines sienas (žr. 11 pavyzdį):

- 6) *Žygimantas II sugebėjo pasižadėjimo turinį padaryti tokį dviprasmišką, jog, reikalui esant, galima būtų jo nepaisyti. Todėl vėliau ne kartą LDK aukštas pareigas užimdavo **gudai** stačiatikiai.*
- 7) *Gegužės 26 d. posėdyje Vlasovas laikraščio „Nasza niwa“ vardu pateikė referatą, kuriame pagrindė istorijos-filologijos fakulteto steigimo būtinybę: vietinių tautų – lietuvių ir **gudų** – istorija ir kalba dar mažai ištirta [...].*
- 8) *Aplinkinių kaimų žmonės kalbėjo gudiškai, tad **gudų** kalba skverbėsi ir į lietuviškuosius Bužionių ir Usionių kaimus. Čia susidūriau su visiškos dvikalbystės reiškiniais, kai pokalbyje žmonės nejučiomis pereinavo iš lietuvių kalbos į **gudų** kalbą ir atvirkščiai. Užtekdavo, kad lietuviškai bekalbančių žmonių būrelyje kas nors įterptų kelis sakinius gudiškai (paprastai cituodamas kieno tai gudiškos kalbos fragmentus: ir visas pokalbis pereinavo į **gudų** kalbą. Po kurio laiko, kalbantiesiems visai to nejaučiant, įvykdavo atvirkštinis procesas ir vėl visi kalbėdavo lietuviškai.*
- 9) *Mane labai traukė ir toliau nuo Vilniaus **gudų** kalbos apsuptyje išlikusios lietuvių kalbos salos, dėl nepalankios situacijos dar sparčiau tada nykusios.*
- 10) *Anot jo, trys broliai Ivanauskai jaučiasi kiekvienas kitokios tautybės – vienas lenkas, vienas **gudas** ir vienas lietuvis.*
- 11) *„Lietuvių enciklopedijoje“ straipsnyje apie F. Kemėšį taip rašoma: „1940 rudenį, atleistas iš žemės ūkio akademijos gyveno Vilniuje, kur rinko medžiagą lietuvių ir **gudų** etnografinėms sienoms nustatyti ir buvo parašęs pirmąją redakciją stambaus veikalo tuo klausimu“ (LE, t. 11, p. 317–318).*

Gudų ir lietuvių santykių kontekstas

Kaip rodo tirta medžiaga, lietuviai su gudais sugyveno draugiškai, nekariavo (žr. 12 pavyzdį). Juos jungė bendras istorinis likimas ir panašios kultūros, apie kuriuos pasakoja Lietuvos metrikos (žr. 13 pavyzdį).

- 12) *Tad su rytiniu kaimynu geriausia gyventi taikiai, nekariant vieni kitiems jokių pretenzijų. Juk mūsų protėviai su **gudais** nekariavo beveik tūkstantį metų.*

- 13) *Svečiai kaip vaikai apsidžiaugė, kai kiekvienam buvo padovanoti jau Vilniuje išleisti trijų „LIETUVOS METRIKOS“ knygų komplektai. Didelio formato, balti, su Vytim. Tai bendros lietuvių praeities su **gudais**, lenkais dokumentų lobynas.*

Lietuviai ir gudai buvo vieningi ne tik Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais, bet ir XX a. pradžioje: Lietuvos kariuomenė turėjo gudų dalinius, kurie padėjo ginti Lietuvą (žr. 14 pavyzdį), gudai kovojo kartu su lietuviais prieš lenkus (žr. 15–16 pavyzdžius):

- 14) *Sutarties 2 str. nurodoma, jog „**Gudų** Liaudies Respublikos Vyriausybė sutinka, kad Lietuvos Demokratinės Respublikos Vyriausybė sunaudotų visas jos [**gudų** – A. K.] karines pajėgas, sudaromas Lietuvos teritorijoje, Lietuvos Demokratinės Respublikos gynimui“.*
- 15) *Molėtų apylinkėse sėkmingai gynėsi ir 9-asis pėstininkų pulkas. Jo pašonėje didvyriškai prieš lenkus kovėsi ir **gudų** dalinys iš buvusios Gardino gubernijos, kurios **gudų** komitetas 1919 m. nutarė prisijungti prie Lietuvos.*
- 16) *„Ne daugiausia turi šalininkų generolas Želigovskis. Už jį stovi svetimšalių kariuomenė ir vietos lenkai endekai. Už Lietuvą stovi lietuviai, **gudai**, žydai, rusai ir lenkų dalis“.*

Minima, kad gudai aktyviai dalyvavo ir Lietuvos politiniame gyvenime: jie prisidėjo prie Lietuvos mokyklos atgimimo (žr. 17 pavyzdį), dalyvavo įvairiose politinėse organizacijose (žr. 18 pavyzdį), galvojo apie vieningą bloką, kurį sudarytų lietuviai, ukrainiečiai ir jie (žr. 19 pavyzdį).

- 17) *Kalbant apie lietuviškų mokyklų ir pedagoginių kursų mokytojus, dera prisiminti, kad tarp jų buvo ir kitų tautybių pedagogų – rusų, lenkų, žydų, ukrainiečių ir **gudų**, vokiečių ir latvių, kurie prisidėjo savo darbu prie Lietuvos mokyklos atgimimo.*
- 18) *Tai nebuvo nacionalistinė partinė organizacija. Joje galėjo dalyvauti ir dalyvavo ne tik Lietuvoje gyvenę visokių pakraipų lietuviai, bet taip pat ir **gudai**, žydai.*
- 19) *Rusų diplomatas atkreipė dėmesį ir į „Litauische Rundschau“ pasirodžiusį straipsnį, kuriame buvo propaguojama lietuvių, **gudų**, ukrainiečių vieningo bloko idėja.*

Bendradarbiavo gudai su lietuviais ir visuomeniniame gyvenime:

- 20) *I „Naujosios romuvos“ klubo atidarymą atvyko beveik visa aukštoji Vilniaus lietuvių visuomenė, į jį atsiuntė delegatus lenkų ir **gudų** didieji laikraščiai, „Maistas“ ir „Pieno centras“ atsiuntė užkandžių.*

- 21) Konferencijoje dalyvavo Lietuvos jaunimo visuomeninių bei politinių organizacijų vadovai iš Vilniaus bei Lietuvos pasienio regionų: maironiečiai, jaunieji ūkininkai, jaunieji centristai, jaunieji konservatoriai, jaunieji tautininkai, taip pat jaunimo atstovai iš Rusų kultūros centro, **Gudų** kultūros draugijos, svečiai iš Baltarusijos ir Lenkijos lietuvių bendruomenių. Pranešimus skaitė politikai, etnologai, valstybės tarnautojai [...].

Gudų ir lietuvių artumą bei vienybę patvirtina ir vienodos karininkų uniformos bei dainų ir šokių kolektyvų kostiumai:

- 22) 1919 m. Lietuvos kariuomenės sudėtyje esančios **gudų** dalys nešiojo tokias pačias uniformas kaip ir lietuviai, tik antpečių ir kepurės kantai buvo balti, o **gudų** kavalerininkai išsiskyrė raudonais kantai. (Vėliau šios **gudų** formacijos įsiliejo į lietuvių dalinius ir daugiau niekada neturėjo specialių uniforminių žymėjimų).
- 23) Nežinau, ar Brazausko brandos laikais skyrėsi šioje gamykloje siuvami **gudų** ir lietuvių tautiniai kostiumai, tačiau faktas, kad tada visas dainų ir šokių kolektyvas dėvėdavo vienodais drabužiais.

Tautų artumą įtvirtina giminystės ryšiai (žr. 24–25 pavyzdžius). Rastas pavyzdys, kuriame pasakojama, kad gudai ir lietuviai buvo tiek artimi, kad kai kurie gudų vaikai užaugdavo lietuviais (žr. 26 pavyzdį):

- 24) Lietuvių rašytoja Marija Pečkauskaitė-Lazdynų Pelėda II-ji yra **gudų** rašytojo ir patrioto Vaclovo Lastauskio žmona, **gudų** poetė Paškevičiūtė – lietuvių veikėjo Stepono Kairio žmona, o lietuvių poetė Micūtė – **gudų** veikėjo Šutavičiaus žmona.
- 25) Nelės mamos giminėje yra ir lietuvių, ir **gudų**.
- 26) Nors abu tėvai buvo **gudai**, bet Marija užaugo lietuvė: „Tėvai kalba gudiškai, o aš lietuviškai – Giriosa gi augau“.

Lietuvių ir gudų tautų artumą atskleidžia tradicijų panašumas:

- 27) „Trys karaliai“ buvo mėgiami ir lenkų, ir **gudų**, ir ukrainiečių.
- 28) Marijai, mordviai, udmurtai, komiai, kaip ir pietryčių lietuviai bei **gudai**, kanklių niekad neturėjo.
- 29) Nusivylęs atsiskaičiu šių pareigų, tačiau lietuviškos veiklos nepamečiau, lig šiol kartu su latviais, estais, **gudais** organizuoju Jonines, bet oficialiose struktūrose nenoriu būt.
- 30) Tokių pačių lėkių galime pamatyti ir tradicinėje olandų ar vokiečių, **gudų**, moldavų ir kitų tautų architektūroje.

Bendravimo pėdsakus rodo ir pati lietuvių kalba: kalbų sąveika įnešė į lietuvių kalbą pakitimų, joje esama gudų kalbos skolinių:

- 31) *Dalis lituanizmų transformavosi **gudu**, jotvingių, apskritai slavų kraštų kalbose, o vėliau grįžo atgal į lietuvių kalbą.*
- 32) *Suprantama, kasdieninėje kalboje buvo gausu svetimybų, atsiradusių bendraujant su įvairių tautų – **gudu**, lenkų, rusų, latvių, vokiečių – žmonėmis, kurie gyveno ne tik Lietuvos kaimynystėje; ne vienas svetimšalis buvo įsikūręs šiame Lietuvos kampelyje tarp lietuvių [...].*
- 33) *Trečiasis knygoje pateiktų duomenų sluoksnius – skoliniai iš lenkų, **gudu**, vokiečių, lotynų kalbų, pvz.: abazas ‘stovykla; guolis’, ablūdas ‘veidmainystė’, akrūtas ‘laimas’, bursa ‘bendrija’, gražba ‘baimė, grėsmė’ [...].*

Tai, kad lietuviai su gudais ilgai ir artimai bendravo, liudija *gud** šaknies asmenvardžių gausa ir jų platus vartojimas Lietuvoje:

- 34) *Nesistebėkite, galbūt vėl imsime oficialiai vartoti pavadinimą Gudijos Respublika, kaip 1918 ir 1940-aisiais, ir tuomet dar geriau suvoksime, kokie artimi esame. Visoje Lietuvoje gausu asmenvardžių **Gudas**, **Gudaitis**, **Gudynas**, **Gudavičius**, **Gudinskas**, **Gudžiūnas** ir vietovardžių **Gudeliai**, **Gudu** giria, **Gudakiemis**, kurie geriau už visa kita liudija – nes tai senovės ženklai – jog mūsų šalis ir tautos turi bendrą istoriją ir gretimą geografiją.*

DLKT gandai vadinami ne tik artimais, bet ir nuoširdžiais draugais, bičiuliais, savais, kolegomis:

- 35) *Ir nėra geresnės dingsties susipykti su visu pasauliu, netgi su mūsų nuoširdžiais draugais **gudais**, kaip sienų klausimas.*
- 36) *Prie mudviejų dažnai prisijungdavo **gudas** Antonas Antanovičius, mano bičiulis dar iš studijų laikų.*
- 37) *[...] pasikalbame savame siaurame būrelyje – su tais, su kuriais taip smagu išlenkti daug taurelių, t. y. su **gudais**, ukrainiečiais, gruzinais.*
- 38) *Tuo įsitikinau po kurio laiko būdamas Minsko universitete, kai vienas kolega **gudas**, mano paklaustas, kodėl posėdis vyksta rusiškai, o ne gudiškai, paaiškino, jog prof. Serbenta sergąs, o be jo nesą kam gudiškai pirmininkauti.*

DLKT, kalbant apie gudus, vartojami žodžių junginiai *mūsų kaimynai*, *rytų kaimynai*, *tautinė mažuma* arba tiesiog žodis *kaimynai*, pvz.:

- 39) ***Gudai** kaimynai (Kalba Baltarusijos Aukščiausiojoje Taryboje, 1991 10 22; „Lietuvos aidas“, 1991 10 24)*

- 40) *Autorius aprašė bajorijos nutautintų pakraščių padėtį, atskleidė katalikų Bažnyčios polinizavimo politiką. Pradėjo domėtis tautinėmis mažumomis (gudais, žydais). Iškilus sienos klausimui su latviais, Klimas ir šia tema sukauptė daug medžiagos.*

DLKT galima rasti pavyzdžių, kurie rodo, kad gudų ir lietuvių santykiai nebuvo visiškai nepriekaištingi. Rastas priežodis, kuris pamoko, kad geriau su gudais nesi-
pykti (žr. 41 pavyzdį). Minimasis Motiejaus Valančiaus „Pasakojimas Antano Tretininko“, kuriame prisimenamos senovės kovos su gudais, jame gudai vadinami atėjūnais ir lyginami su širšūnais (žr. 42 pavyzdį). Pasitaikė ir pavyzdys su vienos senos maldelės žodžiais, kurioje maldaujama Perkūno mušti gudus (žr. 43 pavyzdį):

- 41) *Geriausią su „geriausiais“ kaimynais visiškai jokių reikalų neturėti. Vykusiai švenčioniškiai vartoja priežodį: „Gink, Dieve, su latviu reikalą turėti, su **gudu** pyktis, su lenku bylinėtis.“ (Pat. ir priež., 287)*
- 42) *„Pasakojime Antano Tretininko“ pilaitę užėmę atėjūnai **gudai** lyginami su „širšūnais“, į svetimą drevę įsimetusiais.*
- 43) *Iš Kamajuose sakytos maldelės „Perkūnai dievaiti, nemušk manęs žemaičio, mušk šlektą **gudą** kaip šunį rudą“ matyti, kad **gudas** jose buvo suvokiamas kaip svetimkalbis ir svetimtautis žmogus, ir tai patvirtina maldelė, kurioje vietoj **gudo** pasirodo vokietis: „Perkūnas dievaiti, nemušk žemaitį, mušk vokietuką kaip velniuką“ (Plateliai)²²¹.*

Šitie pavyzdžiai rodo, kad tarp lietuvių ir gudų būta ir trinties.

Lietuvos ir Gudijos politinių santykių kontekstas

Apie įvairių laikų Lietuvos ir Gudijos politinius santykius iš DLKT galima sužinoti netolygiai. Apie laiką iki Pirmojo pasaulinio karo pateikiama mažai žinių. Kaip minėta ankstesniame skyriuje, lietuviai su gudais gyveno draugiškai, nekariavo. Taip pat sužinome, kad po Abiejų Tautų Respublikos padalijimo Rusijos imperatorė Jekaterina II įsakė sudaryti dvi gubernijas, kurios sudarė Gudų generalguberniją:

- 44) *Po pirmojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo iš Rusijai tekusių Šiaurės Rytų LDK teritorijų ir Latgalos buvo sudarytos dvi gubernijos – Mogiliavo ir Pskovo, paskirti jų gubernatoriai. Šios dvi gubernijos sudarė **Gudų** (Baltarusijos) generalguberniją.*

²²¹ Spėtina, kad šiame sakinyje turimi omeny lenkai, nes būtent juos lietuviai pravardžiavo šlektą.

Iš 45 pavyzdžio tampa aišku, kad per Pirmąjį pasaulinį karą lietuviai kartu su latviais ir gudais norėjo atkurti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, kurioje tautas vienytų monarchija, tačiau visos trys tautos joje turėtų autonomiją:

45) *Per Pirmąjį pasaulinį karą Vokietijai okupavus Lietuvą, veikė Vyriausiasis Lietuvos Tautos komitetas, kuris pasisakė už daugiatautės valstybės sukūrimą. Pagal jo projektą, lietuviai kartu su latviais ir **gudais** turėtų atkurti LDK. Tautos vienytų monarchija, visos trys tautos šioje valstybėje turėtų autonomiją.*

Taigi lietuvių ir gudų santykius iki 1917 m. vasaros galima apibūdinti kaip draugišką bendradarbiavimą, tačiau vėliau gudų ir lietuvių politiniai santykiai tapo sudėtingi ir ganėtinai painūs. Apie tai labai plačiai ir tiksliai galima sužinoti, nagrinėjant DLKT tekstus (atrinkta net 80 pavyzdžių, kuriuose kalbama apie šį laikotarpį).

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje prasidėjo gudų tautinis atgimimas. 1917 m. liepos mėn. Minske įsteigtos Centrinės gudų tarybos (Rados) pagrindinis tikslas buvo kurti laisvą, nepriklausomą gudų valstybę ir organizuoti tautinius kariuomenės dalinius. Tačiau šių tikslų įgyvendinti nepavyko, nes 1917 m. rudenį, Rusijoje įsigalėjus bolševikams, tokius dalinius steigti buvo uždrausta. Vilniaus gudų tautinis komitetas, galvodamas apie Gudijos ir Lietuvos bendradarbiavimą, rugpjūčio 19 d. vienbalsiai priėmė programą, kurios pagrindinis tikslas – Lietuvos ir Gudijos vienybė: 1) *Gudijos ir Lietuvos nepriklausomybė ir nedalomumas*; 2) *vidinis autonominių **gudų** ir lietuvių teritorijų atribojimas pagal gyventojų gimtąją kalbą*; 3) *lygios teisės visoms šalies tautybėms*; 4) *valstybinių teisių pripažinimas visoms vietinėms kalboms, mokyklos – gimtąją kalba*. Tačiau su gudų pareiškimu A. Smetona nesutiko. Tokiomis aplinkybėmis derybos baigėsi be rezultatų.

Padėtis iš esmės pasikeitė 1918 m. pradžioje, kai, vokiečiams užėmus didžiąją krašto dalį, Gudų taryba kovo 25 d. Minske paskelbė šalies nepriklausomybę. Tačiau vokiečiai nepripažino Gudijos Liaudies Respublikos nepriklausomybės ir neleido gudams organizuoti kariuomenės dalių. Lietuviai irgi tapo priklausomi nuo vokiečių ir buvo jų kritikuojami, jog Lietuvos Taryba reprezentuoja tik dalį visuomenės, o kai kurie gyventojų sluoksniai bei tautinės mažumos visai nušalinti ir negali pareikšti politinės valios (plačiau žr. Gimžauskas 1999: 10). Viską apsvartę lietuviai nutarė tartis su gudais: *1918 m. balandžio 23 d. vėl buvo bandoma aiškintis **gudų** laikyseną dalyvavimo Taryboje atžvilgiu*. Jie norėjo, kad du gudų atstovai įeitų į Lietuvos Tarybą. Gudai galvojo apie savo tautos gerovę, todėl atsakė, kad [...] *sutiktų įeiti į Tarybą ne*

lietuvių, o **gudų** nusistatytomis sąlygomis ir būtinai pareikalavo proporcinio atstovavimo. Vėl nebuvo susitarta²²². 1918 m. rudenį, vokiečiams pasitraukus, Gudijoje vėl įsigalėjo bolševikų valdžia. Dalis gudų visuomenės veikėjų pasitraukė į Lietuvą ir čia, ieškodami ryšių su Lietuvos Valstybės Taryba, atnaujino politinę ir karinę veiklą. Gudų politikos veikėjai, nebematydami galimybės sukurti nepriklausomą valstybę, pasiūlė jungtis prie Lietuvos: [...] *šįkart iniciatyvą imtis derybų parodė gudai. Tai įvyko, pasak D. Semaškos, jo pasiūlymu. 1918 m. lapkričio 14 d. Vilniaus rados prezidiumas posėdyje įvardijo sąlygas, kuriomis galėtų pradėti dirbti kartu su LVT: 1) gudų atstovai turi sudaryti 25 % visų LVT narių; 2) turi gauti vieną ministeriją; 3) turi būti įkurta gudų reikalų kolegija ir sekretoriatas; 4) gudų gyvenamosioms teritorijoms būtina skirti atitinkamą lėšų dalį, atitinkančią jų santykį nuo viso gyventojų skaičiaus ir teritorijos.* Lapkričio 21 d. gudai papildė savo reikalavimus: *Gudai pareikalavo įtraukti į numatomą Lietuvos teritoriją (tiksliau – duoti įsipareigojimus, jog bus įtraukta) Balstogės ir Bielsko apskritis, pripažinti gudų žemių autonomiją ir gudų kalbai jose suteikti valstybinį statusą. Reikalauta įkurti gudiškų mokyklų inspekciją, taip pat norėta, jog iš lapkričio 15 d. rašto lietuviams žinomas Gudų reikalų sekretoriatas turėtų sprendžiamąjį balsą skirstant valstybinius postus gudiškose teritorijose.* A. Voldemaras, tuometinis Ministrų kabineto vadovas ir užsienio reikalų ministras, buvo nusiteikęs prieš tai, kad *gudai darytų įtaką dar kuriamam šios valdžios mechanizmui.* Jo kabinetas nusprendė, kad neduos gudams tokių didelių įgaliojimų. Tačiau buvo sutikta su sekretoriato įkūrimo galimybe, taip pat su mokyklų inspekcijos įkūrimu. Tuo metu į Vilnių atvyko ir kita Gardino gudų atstovybė, ji atstovavo gudams stačiatikiams. Pažymėtina, kad Vilniaus ir Gardino grupės susivienijo dėl savo šalies gerovės: *Vėliau ir viena, ir kita grupė pareiškė, kad judviejų padaryta sutartis dėl bendro gudų atstovavimo.* 1918 m. lapkričio 27 d. Lietuvos Valstybės Tarybos Prezidiumas priėmė Rezoliuciją dėl Gudų atstovybės, kurioje buvo sakoma: *Pareiškus gudų Radai, kad ji stovi ant Lietuvos valstybės nepriklausomybės pamato ir nori dirbti bendrai su Lietuvos valdžia Lietuvos valstybės atstatymui, Valstybės Taryba, nerišdama klausimo dėl procentinių tautų santykių Lietuvoje, kooptuoja šešis gudų atstovus.* Gudai buvo patenkinti šiuo Lietuvos sprendimu, jie pareiškė, kad *Gudų Rada tiki, kad dvi tautos, sujungtos istorijos praeitimi ir ekonominėmis sąlygomis, padavusios viena kitai ranką, įstengs laimėti sau laisvą ir nepriklausomą gyvenimą, eidamos keliu demokratingo*

²²² Paminėtina, kad gudai tuo metu daugiausia tikėjosi iš Ukrainos, netgi ketino tartis su ukrainiečiais dėl paskolos gavimo ir gudų pajėgų formavimo Ukrainoje (plačiau žr. Gimžauskas 1999: 12t).

bendros valstybės statymo. Taigi 1918 m. tarp lietuvių ir gudų įvyko susitarimas, tačiau abi pusės nesudarė jokios formalios sutarties. Yra žinomi tik keli šio susitarimo rezultatai: gudų atstovai įėjo į Lietuvos Vyriausybės Tarybą²²³, buvo sukurtas gudų sekretoriatas (*Akivaizdus jo rezultatas buvo šešių Vilniaus **gudų** Rados narių (Vaclavo Lastauskio, Ivano Luckievičiaus, Jano Stankievičiaus, Kazimiero Falkievičiaus, kunigo Vladislavo Toločkos ir Domininko Semaškos) kooptavimas į Lietuvos Valstybės Tarybą bei Jazepo Voronkos paskyrimas ministru be portfelio **gudų** reikalams*), Lietuvos kariuomenėje suformuoti gudų daliniai²²⁴ (*Lenkų duomenimis, 1919 metų birželį Lietuvos kariuomenės **gudų** pulką sudarė 900 asmenų, tarp kurių buvo apie 200 žydų (22,22 %) (dar žr. 15 pavyzdį)*). Taip pat buvo svarstoma gudų kalbos katedros būtinybė Vilniaus universitete (*Ypač „Viltis“ nurodė istorijos-filologijos fakulteto reikalingumą, aišku, su Lietuvos istorijos (dėstomos rusų, lenkų ir **gudų** kalbomis) ir lietuvių bei **gudų** kalbų katedromis ir kritikavo pakomisę, kuri šio fakulteto steigimą nukėlė kuo tolesniam laikui*), tačiau, pasikeitus geopolitinei situacijai, gudų kalbos katedra tapo nebeaktuali (žr. Błaszczak 2013: 109).

Lietuvos Vyriausybės Tarybai pasitraukus iš Vilniaus į Kauną, gudų sekretoriato veikla iš esmės sustojo, nes Kaune nebuvo nė vieno gudų sekretoriato nario. Gudų sekretoriatas, kaip gudų atstovybė Lietuvos Valstybės Taryboje, oficialiai nustojo egzistuoti likvidavus Lietuvos Valstybės Tarybą ir perdavus jos kompetenciją Steigiamajam Seimui. Gudai atsisakė dalyvauti rinkimuose ir nepateikė savo sąrašo. „Taip nustojo galioti vienas iš 1918 m. lapkričio mėn. susitarimų punktų, kuriame baltarusių atstovybė įvardyta Lietuvos įstatymų leidžiamojo organo dalimi“ (Błaszczak 2013: 116).

Tačiau [*n*]uo 1920 m. rudens Lietuvos ir **gudų** politiniai santykiai pasisuka nauju profiliu. Po 1920 m. spalį įvykdytų generolo L. Želigovskio veiksmų paaštrėjo konfliktas tarp lietuvių ir lenkų. Lenkijos atstovas pasiūlė surengti plebiscitą ne tik Vidurinės Lietuvos teritorijoje, bet ir teritorijose, kuriose daugumą sudarė gudai. Lietuva, norėdama išlaikyti nors minimalias sėkmės galimybes plebiscite, privalėjo užsitikrinti

²²³ Plačiau apie gudų darbą Lietuvos Valstybės Taryboje žr. Błaszczak 2013.

²²⁴ Gintauto Surgailio nuomone, „gudų kariai buvo labai svarbūs Lietuvai, ypač pradinio jos kariuomenės kūrimosi laikotarpiu, o pasibaigus kovoms dėl nepriklausomybės ir esant nuolatiniams Lenkijos agresijos pavojui, gudų kariai ir apskritai gudai galėjo suteikti nemažą paramą Lietuvos kariuomenei. Gudų kariai Lietuvos istorijoje paliko ryškų pėdsaką. Tai buvo bendra kova dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės“ (Surgailis 2020: 239). Plačiau apie gudų karių žūtis, nuopelnus ir ištikimybę Lietuvai žr. Surgailis 2020: 239t.

gudų paramą. Tuo metu gudų padėtis buvo labai prasta: jų teritorija buvo padalinta tarp Lietuvos, Latvijos ir Lenkijos. „Sovietams ir lenkams susitarus, gudai turėjo pasijusti patekę į prasčiausią padėtį: visos jų planuotos GLR teritorijos pasidalijimas tarp kaimynų buvo įteisintas tarptautinėmis sutartimis. Tačiau L. Želigowskio veiksmai vėl keitė padėtį ir suteikė viltį suktis iš susidariusios padėties einant išvien su lietuviais“ (Gimžauskas 2001: 240). Be to, gudai tuo metu neturėjo nė grašio, ir sutarties pasirašymas su lietuviais jiems atrodė tikras išsigelbėjimas (*Taigi, sprendžiant problemą, kaip **gudus** patraukti Lietuvos pusėn, ne paskutinę reikšmę turėjo finansinės Kauno galimybės*). Spalio 11 d. Lietuvos atstovai Latvijoje kalbėjosi su gudų atstovais ir svarstė politinės akcijos prieš lenkus suderinimą ir galimą gudų finansinį palaikymą²²⁵. Lapkričio 11 d. buvo pasirašyta LIETUVOS DEMOKRATINĖS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS IR GUDŲ LIAUDIES RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS SUTARTIS (*Kartu Lietuva pradėjo ruošti būsiamam plebiscitui. Vienas svarbiausių uždavinių susiklosčiusioje situacijoje buvo užsitikrinti Vilnijuje gyvenusių **gudų** politinę paramą. Tuo tikslu 1920 m. lapkričio 11 d. Lietuvos Vyriausybė ir egziline **gudų** Vyriausybė Kaune sudarė sutartį*). Joje buvo skelbiama: *Kadangi lietuvių ir **gudų** tautos amžius prieteliškai gyveno, kadangi šiuo metu jų interesai yra bendri ir yra reikalo sutvirtinti ateičiai savo vienybės ir gerų kaimynų santykių pagrindai, Lietuvos Demokratinės Respublikos Vyriausybė ir **Gudų** Liaudies Respublikos Vyriausybė nusprendė padaryti sutartį dėl padėjimo viena antrai [...]*²²⁶. DLKT galima rasti visą šios sutarties tekstą. Sutarties tekstas rodo, jog Lietuvos Vyriausybė tolimos ateities sutarčiai su gudais neplanavo: iš Lietuvos pusės šią sutartį pasirašė antraeiliai vyriausybės atstovai, sutartis nebuvo be išlygų įpareigojanti, nebuvo nustatytas sutarties galiojimo terminas, sutartyje nieko nėra užsiminta apie jos ratifikavimą, be to, sutartis buvo neskelbiama, tiksliau – slapta²²⁷.

Lietuvių ir gudų bendradarbiavimo 1920–1922 m. laikotarpis buvo bene turtingiausias: Lietuvos Vyriausybės sudėtyje dirbo Gudų reikalų ministerija, kariuomenėje veikė Ypatingasis gudų batalionas, Kaune rezidavo egziline vyriausybė ir egziline Gudų Demokratinės Respublikos atstovybė. Buvo pasirašytos kelios politinės ir finansinės sutartys. Už pažadą remti Lietuvos pozicijas Vilnijuje Lietuva egzilinei

²²⁵ Plačiau žr. Gimžauskas 2001: 229tt.

²²⁶ „Pasirašydami lapkričio 11 d. susitarimą, gudai vylėsi laikinai pasinaudoti istorinės Lietuvos modeliu ir sustiprėję imtis realizuoti etnografinį (GLR) valstybingumą“ (Gimžauskas 2001: 255).

²²⁷ Plačiau žr. Gimžauskas 2001: 249t.

gudų vyriausybei teikė finansinę ir politinę paramą, globojo ir šelpė gudų partizanus, veikiančius lenkų užimtoje Vilnijoje (Kasparavičius 1999: 217t):

- 46) 1920 m. – 1922 m. pradžioje Lietuva buvo traktuojama kaip potencialus **gudų sąjungininkas** kovoje su Lenkija [...].
- 47) Tiesa, 1922 m. pradžia lietuvių-**gudų** santykiams didesnių nesutarimų lyg ir nežadėjo.
- 48) Pavyzdžiui, 1922 m. vasario 21 d. Kaune Lietuvos Vyriausybė ir egzilinė **gudų** Vyriausybė sudarė sutartį, pagal kurią pirmoji antrajai suteikė vieno milijono auksinų paskolą 5 metams su 5 % palūkanomis.

Kaip rodo DLKT pavyzdžiai, būta ir nesutarimų bei nusivylimų:

- 49) 1921 m. gruodžio 24 d. Lietuva atmetė Hymanso siūlomas rekomendacijas dėl konflikto suregulavimo su Lenkija. Taigi, **gudų** veikėjai lyg ir nebeteko preteksto priekaištauti Kaunui, jog jis su Varšuva dalijasi Gudiją.
- 50) 1922 m. pradžioje Cvikievičiaus nubrėžtos politinės projekcijos nepasiteisino, todėl lietuvių ir **gudų** santykių idilė pamažu pradėjo blėsti.

1922 m. pabaigoje egzilinė gudų vyriausybė pradėjo rengti „Slapto susitarimo projektą“, jis buvo apsvarstytas 1923 m. kovo 19 d., o kovo 21 d. perduotas Lietuvos užsienio reikalų ministerijai. „Projektas rodė, kad egzilinė vyriausybė yra užsimojusi tvarkyti ne tik ir ne tiek gudų gyventojų reikalus Rusijoje (SSSR) ar Lenkijoje, ne tik juridiškai Lietuvai tebe priklausančioje lenkų užimtoje Vilnijoje, bet ir pačioje Lietuvoje“ (Kasparavičius 1999: 220tt). Lietuviai negalėjo su tuo sutikti, todėl jiems nepavyko suderinti pozicijų su gudais. Lietuvai palankų premjerą V. Lastouskį pakeitė mažiau palankus A. Cvikievičius, jis rudenį paslapčia gudų vyriausybę perkėlė iš Kauno į Prahą. Lietuvos ir gudų vyriausybių santykiai pašlijo ir jų normalizuoti vėliau nebeįvyko. Apie santykių pablogėjimą pasakoja šie pavyzdžiai:

- 51) *Lietuvių ir baltarusių santykius taip pat pablogino 1923 m. rugpjūčio 23 d. priimta „Gudų piliečių ir politikos darbuotojų rezoliucija“, kurioje Lietuvos Vyriausybė apkaltinta sudarytų susitarimų laužymu. „Teisėta baltarusių gyventojų Lietuvoje teisė – kultūringo pasaulio pripažinta į kalbą, mokyklą ir kultūrą – trypčioja vietoje. Gudų reikalų ministerija nesirūpina gudų reikalais. Baltarusių ypatingos karinės dalys Lietuvoje likviduotos“ – rašoma rezoliucijoje.*
- 52) 1923 m. gegužės viduryje Sovietų atstovybėje Kaune apsilankė keli **gudų** partizanai ir paprašė pagalbos. Jie nurodė, kad iki pastarojo meto Lietuva juos visiškai rėmė pinigais, ginklais ir apranga, bet dabar esą padėtis pasikeitė. Partizanai

skundėsi, jog „neseniai lietuviai, apkaltinę bolševizmu, areštavo dalį partizanų vadovybės“, o kitus kaip nepatikimus pamažu „nuginkluoja ir sodina į kalėjimą“.

- 53) 1923 m. gruodžio pabaigoje Lietuvoje buvo likviduotos kelios vietinės **gudų** organizacijos, o 1924 m. pradžioje nustojo gyvavusi ir **Gudų reikalų ministerija** prie Lietuvos Vyriausybės.

Kai Ambasadorių konferencija nustatė Lietuvos ir Lenkijos sieną bei Lenkijos ir Rusijos sieną (taip buvo patvirtintas buvusių LDK teritorijų pasidalijimas tarp lenkų ir sovietų), apeliuoti lietuviams ir baltarusiams nebeliko į ką. Šis sprendimas laikytinas lemtingu įvykiu LDK idėjos atkūrimo raidoje. Taip buvo padėtas taškas praktiniams veiksams, galėjusiems vesti prie LDK idėjos įgyvendinimo. Drauge baigėsi ir aktyvaus lietuvių ir gudų politinio dialogo laikotarpis. Interesas kurti tarpusavio santykius visai sumenko, Kaune gyvenę gudų veikėjai tarpusavyje susiriejo ir daugelis jų tais pačiais 1923 m. išvyko į Prahą (plačiau žr. Gimžauskas 2005: 529).

1924 m. gudai Prahoje įkūrė Gudijos Liaudies Respublikos atstovybę, todėl tapo laisvesni ir nepriklausė tik nuo Lietuvos vyriausybės malonės (žr. 54 pavyzdį). Tai, kad gudai dar bandė derėtis su lietuviais ir nenorėjo visiškai atsisakyti bendradarbiavimo su jais, rodo 55 pavyzdys:

- 54) *Kita vertus, 1924 m. Prahoje buvo įkurta Gudijos Liaudies Respublikos atstovybė. Dabar **gudų** politikai jau nebebuvo visiškai priklausomi vien tiktai nuo Kauno „pastogės“. Jiems atsirado erdvė manevruoti [...].*
- 55) *1924 m. gruodžio 10 d. dabar jau Prahoje susibūrusios **Gudų** valstybės Tarybos pirmininkas Krečėuskis Lietuvos Vyriausybei atsiuntė diplomatinę notą, kurioje nurodė, kad ji sulaužė daugelį 1920 m. lapkričio 11 d. sutarties straipsnių, ir pareikalavo per dvi savaites duoti „išsamų atsakymą-paaiškinimą“.*

1925 m. gudų ir lietuvių santykiai nepagerėjo. Gudų nepasitikėjimą Lietuvos Vyriausybė didino jos vykdoma politika Lenkijos atžvilgiu (*Kaunas, finansiškai ir politiškai remdamas **gudų** antilenkiškumą bei kartu siekdamas kompromiso su lenkais, taip pat netiesiogiai palaiko **gudų** antilietuviškumą bei Sovietų politines akcijas*) ir pasikeitimai joje: vasario 4 d. premjeru ir finansų ministru tapo Vytautas Petrulis, netrukus po to [...] tarp **gudų** pasklido gandai, jog „Petrulis atsisako nuo baltarusių“. Lietuvos politika jau interpretuojama kaip „šovinistinė“, pati Lietuvos valstybė – kaip „nereikšmingas faktorius baltarusių išsilaisvinimo kovoje“. Pamažu išryškėjo didelės **gudų** veikėjų dalies pretenzijos ne tik į lenkų okupuotas pietrytines Lietuvos žemes, bet ir į istorinę Lietuvos sostinę Vilnių.

1925 m. spalio 15 d. Berlyne įvyko slapta II gudų nacionalinė-politinė konferencija, per ją buvo priimtos rezoliucijos „Dėl baltarusių orientacijos į Sovietų Baltarusiją“ ir „Dėl lietuvių ir baltarusių santykių“. Viską apibendrina šie pavyzdžiai:

- 56) *Griežtas Lietuvos Vyriausybės elgesys **gudų** atžvilgiu paskatino opozicijos kritiką. „Lietuvos žinios“ ta proga pažymėjo, jog atsisakymas bendradarbiauti su baltarusiais reiškia, kad „krikščionių demokratų valdžia galutinai palaidojo Vilnių“. Žinoma, opozicijos dienraštis šiuo atveju stengėsi ne tiek objektyviai įvertinti padėtį ir krikščionių demokratų Vyriausybės politiką Vilniaus atžvilgiu, kiek įgelti valdžiai. Lietuvių ir **gudų** santykių pablogėjimą nurodė ir lenkų spauda. „Dziennik Wilenski“ trynė rankas: „Taip pasibaigė lietuvių-baltarusių sumanymai Vilniuje lenkiškumo nenaudai. Lietuva, netesėjusi užsibrėžto tikslo, brutaliai likvidavo jumoristinę Lastouskio „vyriausybę“.*
- 57) *Įveikti lietuvių ir **gudų** politinių santykių krizės 1925–1926 m. Lietuvos URM taip pat neįstengė. Liko nerealizuota ir naujo **gudų** politinio branduolio – Tautinio komiteto – Kaune sukūrimo idėja. Atsisakęs politinės veiklos, 1927 m. iš Kauno į Minską išvažiavo ir Lastouskis.*

Ties šiuo laikotarpiu ir baigiasi DLKT randama informacija apie lietuvių ir gudų politinius santykius.

DLKT rasta daug iliustracijų, iš kurių matomos Lietuvos valdžios neteisybės gudų atžvilgiu, kai santykiai tarp lietuvių ir gudų pablogėjo. Kalbama apie Lietuvos Vyriausybės „drastiškas akcijas“, „griežtą elgesį“, „represijas“ prieš gudus; apie gudų partizanų palikimą likimo valiai, jų persekiojimą, kaltinimus bolševizmu, jų areštus, sodinimą į kalėjimus:

- 58) *Drastiškos Lietuvos valdžios akcijos buvo nukreiptos ne prieš **gudų** nacionalinį judėjimą apskritai, bet turėjo tikslą susilpninti Cvikievičiaus pozicijas bei Sovietų įtaką Kauno **gudų** bendruomenei.*
- 59) *Be to, Korabačius patvirtino, jog Lietuvos valdžia **gudų** partizanus Vilniuje tikrai „paliko likimo valiai, o kai kuriuos net persekioja“ (dar žr. 52 pavyzdį).*

Pasakojama apie tai, kad buvo liepta apleisti užimamas patalpas, kad buvo daromos kratos, likviduojamos gudų organizacijos, jų atstovybės archyvas, Gudų reikalų ministerija, nuo atstovybės nukabinamos vėliava ir iškaba:

- 60) *1923 m. gruodžio pabaigoje Lietuvoje buvo likviduotos kelios vietinės **gudų** organizacijos, o 1924 m. pradžioje nustojo gyvavusi ir **Gudų** reikalų ministerija prie Lietuvos Vyriausybės.*

- 61) *Be to, Cvikievičius susitarė, kad Čekoslovakijos pasiuntinybė laikinai priimtų saugoti Kaune likviduojamos **gudų** atstovybės archyvą.*
- 62) *[...] 1925 m. sausio 19 d. nuo atstovybės pastato policija nukabino vėliavą ir iškabą. Atstovybės gyventojams buvo nurodyta per dvi savaites patalpas apleisti. Netrukus kai kurių **gudų** veikėjų butuose buvo padarytos kratos. Cvikievičius bandė ieškoti užtarėjų ir **gudų** veikėjų išskeldinimą iš atstovybės patalpų sutrukdyti.*

Netruksta DLKT ir pavyzdžių, kuriuose sakoma, kad Lietuvos Vyriausybė nesilaiko susitarimo su gudais, laužo sutartį (žr. 55 pavyzdį), be to, nesirūpinama gudų reikalais, nevykdomos švietimo ir kultūros reformos (žr. 51 pavyzdį), likviduotos ypatingos karinės dalys. Tariamasi su Lenkijos Vyriausybe, todėl kyla grėsmė, kad dalis gudų liks pavaldūs Lenkijai:

- 63) *Todėl didesnioji dalis **gudų** veikėjų Kauno siūlymus Varšuvai įvertino jei ne kaip lietuvių išdavystę jų atžvilgiu, tai bent jau kaip susitarimų nesilaikymą.*
- 64) *[...] nepasitikėjimo šešėlis lietuvių ir baltarusių santykius aptemdė, kadangi kompromisinis Kauno bei Varšuvos susitarimas galėjo reikšti, jog dalis **gudų**, pagal 1920 m. liepos 12 d. Taikos sutartį priskirtų Lietuvai, lieka Lenkijos valdžioje.*

Tiriamoji medžiaga rodo, kad Lietuvos Vyriausybė laikė gudus tiesiog tautine mažuma ir manė, kad jiems negalima duoti didesnių įgaliojimų:

- 65) *A. Smetona **gudams** tiesiai pareiškė: „Mes negalime teritorijos savo aiškiai pasakyti, bet apskritai mūsų teritorija nusakyta maždaug ir čia jūs turite būti mažuma su savo teisėmis“.*
- 66) *Lapkričio 23 d. A. Voldemaro kabinetas nutarė, jog **gudų** sekretoriatui „negalima suteikti tokių didelių įgaliojimų, nes gali protestuoti kiti gyventojai“.*

Kad gudai Lietuvoje nebuvo vertinami, iš jų buvo tyčiojamasi, juokiamasi, jų nebuvo gaila, rodo šis pavyzdys:

- 67) *Iš **gudo** galima pasityčioti, pasijuokti, ir jo negaila: Man negaila, kad tą **gudą** surišė, Tik man gaila, ka nekietai suveržė. (T.D., t. IV, 59, 149, Švenčionys) Šitoks motyvas labai smarkiai paplitęs visame Vilniaus krašte.*

Be to, kaip buvo minėta skyriaus pradžioje, kalbininkai nurodo, kad pats žodis *gudas* buvo vartojamas pašiepiamąja ir niekinamąja prasme.

DLKT sakiniai rodo, kad tokio lietuvių požiūrio į gudus pasitaiko ir šiomis dienomis. Būna atvejų, kai jie diskriminuojami, jų kultūra nepripažįstama, jie pamirštami,

išbraukiami iš Lietuvos istorijos, atsisakoma spausdinti jų knygas, nors jos pasakoja apie bendrą lietuvių ir gudų istoriją:

- 68) *Landsbergio diskriminacinė tautinių mažumų politika taps priežastimi gausios rusų, **gudų** ir lenkų emigracijos – išvažiuos beveik 2 mln. žmonių.*
- 69) *Latviams ir estams paskyrėme po knygą ir daugiau, tuo tarpu **gudams** neliko nieko, nors pirminiam variante figūravo toks XX a. TSRS tautų poezijos tomas.*
- 70) *Ar patys domimės šio krašto istorija, kultūra? Ko norėti iš eilinių lietuvių, jeigu štai senojo Vilniaus universiteto filologijos katedros darbuotojai, išgirdę pasiūlymą prie universiteto knygyno „Littera“ pastatyti P. Skarynos simbolinę skulptūrą, suraukia nosį: „Fy, Skaryna – ne mūsų kultūros fenomenas!“ Jeigu šitaip žiūrima į kiekvieną kitakalbį Vilniaus veikėją, tai kam tie garsūs protestai, kad, girdi, **gudai** vagia ir savinasi MŪSŲ istoriją? Ir toliau žvelgiame į šį kraštą tarsi pro demarkacijos liniją.*
- 71) *Arba kai „Atviros“ Lietuvos Fondas (skyryba autoriaus) atsisakė išleisti lietuviškai jauno **gudų** istoriko Henadzio Sahanovičiaus knygą „Neviadomaja vajna“ („Nežinomas karas“) apie 1654–1667 m. Maskvos žvėriškumus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, kai buvo išnaikinta daugiau nei pusė gyventojų. Atseit, koncepcija ne mūsų.*

Gudų ir lenkų santykių kontekstas

Kaip rodo kai kurie anksčiau pateikti pavyzdžiai, gudų santykiai su lenkais buvo sudėtingi. Iš DLKT sužinome šiek tiek istorijos: dalis gudų žemių jau nuo seno buvo prijungta prie Lenkijos karalystės ir dauguma jos aristokratijos buvo sulenkėjusi (žr. 72 pavyzdį), lenkų kalbos žodžiai jau buvo vartojami XVI a. pradžios kanceliariinėje gudų kalboje (žr. 73 pavyzdį), kai kurių žmonių nuomone, lenkų ir gudų kalbos yra panašios (žr. 74 pavyzdį):

- 72) *[...] kaimynė Lenkijos karalystė taip pat nebuvo vienalytė. Į ją, be Mažosios ir Didžiosios Lenkijų, įėjo ir **gudų** žemės bei nuo 1527 m. – Mozūrija. Tačiau **gudai** stačiatikiai sudarė nedidelę karalystės gyventojų dalį, o dauguma šių žemių pareigūnų, aristokratija buvo arba sulenkėjusi, arba ateiviai iš Lenkijos.*
- 73) *Lenkų leksika (umowa, umówić), kurią jau matėme XV a., kaip rodo Pirmasis Lietuvos statuto tekstas, bent iš dalies jau funkcionavo XVI a. pirmo trečdalyje kanceliariinėje **gudų** kalboje.*

- 74) *Lenkiškai mokantis turėjo susikalbėti Naugarduke (vėlesnė istorija patvirtins, kad pereiti nuo **gudų** prie lenkų kalbos nėra perdėm sudėtinga), o prūsiškai – su į Lietuvą persikėlusiais prūsais, kurių kalbą turėjo mokėti gal ir vienas kitas lietuvis.*

DLKT daugiausia kalbama apie gudų ir lenkų santykius XX a. pradžioje. Pasakojama, kad po Pirmojo pasaulinio karo į gudų žemes pretendavo daugelis šalių, taip pat ir Lenkija (žr. 75 pavyzdį), kad okupuotose teritorijose vyko aktyvi gyventojų polonizacija (žr. 76 pavyzdį), kad lenkų legionieriai siautėjo ir terorizavo okupuotus gyventojus (žr. 77 pavyzdį):

- 75) *1918 m. gale vokiečių kariuomenei pradėjus trauktis iš Gudijos įkandin jai pajudėjo Raudonoji armija. Be to, po I pasaulinio karo į **Gudų** žemes nedviprasmiškai pretendavo Lenkija, o atskirais atvejais kai kurios baltarusių teritorijos domino ir Lietuvos politikus.*
- 76) *1920 m. lenkų okupuotose ukrainiečių, **gudų**, taip pat ir lietuvių etninėse žemėse vyko aktyvi gyventojų polonizacija.*
- 77) ***Gudai** skundėsi, jog šie lenkų legionieriai, dislokuoti Minsko gubernijos Bobruisko, Rogačiovo ir Borisovo apskrityse, siautėjo ir terorizavo vietinius gyventojus nuo 1917 m. gruodžio pabaigos iki 1918 m. kovo pabaigos, o vokiečiai juos buvo priversti nuginkluoti dėl nepaprastai padidėjusios įtampos tarp lenkų ir **gudų**.*

Pavyzdžiuose konstatuojama, kad gudai bijojo tartis su lenkais, nes suprato, kad dėl to praras tautiškumą (žr. 78 pavyzdį), liks Lenkijos valdžioje (žr. 64 pavyzdį), leis lenkams kištis į jų švietimo reikalus (žr. 79 pavyzdį):

- 78) *[...] žavėjimasis visiškai savarankiškos GLR idėja (tai patvirtintų ir jo perėjimas 1919 m. į **gudų** eserų, pagrindinių GLR kūrėjų, partiją) bei stipri lenkiškumo baimė – suprantama, nes **gudams** katalikams bendradarbiauti su lenkais reiškė prarasti tautiškumą.*
- 79) *Įvertindamas susidariusią situaciją, Lietuvos Vyriausybės Rytų Lietuvos komisijos pirmininkas, kuravęs **gudų** reikalus, Zigmas Žemaitis pranešime premjerui rašė: „**Gudai** norėtų atsisakyti nuo lenkų teikiamos paramos, bet nežino, ar lietuviai juos parems, be paramos **gudų** įstaigos negali gyvuoti. **Gudų**-lenkų sutarčiai įvykus, lenkai gaus formalias teises kištis į **gudų** gimnazijos reikalus ir laikraštį.*

Nors DLKT esama duomenų, kad lenkų valdžios atstovai norėjo ir stengėsi integruoti gudus į Lenkijos valstybę geruoju, darė jiems nuolaidas, siūlė visokeriopą pagalbą, tikino, kad lenkų valdžia, laikui bėgant, patenkins visus jų poreikius

(žr. 80–81 pavyzdžius), tačiau tekstyne minima ir tai, kad būta atvejų, kai lenkų valdžia suimdavo ir kalindavo gudų politinius veikėjus (žr. 82–83 pavyzdžius):

- 80) *Birželio 10 d. Lenkijos premjeras bei švietimo ir kultūros ministras Antonis Ponikowski telegrama kreipėsi į Vilnijos **gudus**, kviesdamas jų atstovą atvykti derybų į Varšuvą dėl **gudų** gimnazijos Vilniuje, prieglaudos ir laikraščio finansavimo. Baltarusiai pasiuntė profesorių Daroškievičių.*
- 81) ***Gudus** lenkų pusėn stengėsi patraukti ir Vilniaus miesto politinės policijos šefas Kaweckis – labai lankstus ir gudrus valdininkas. Jis smulkiomis nuolaidomis ar net pagalba vietiniams **gudams** (pavyzdžiui, vienam **gudų** tautinio pasipriešinimo dalyviui Jonui Kraskovskiui net leido atvykti į Vilnių aplankyti sergančios motinos, o paskui laisvai išvykti) sugebėjo pelnyti jų pagarbą bei pasitikėjimą.*
- 82) *Telegrama ministras ne tik informavo, kad naktį iš sausio 19 į 20 lenkų valdžia Vilniuje savavališkai suėmė daug lietuvių bei **gudų** veikėjų, bet ir prašė paveikti Lenkijos valdžią, kad ji tučtuojau paleistų suimtuosius.*
- 83) *Paraiškoje Raudonajam Kryžiui į Varšuvai siūlomą pasikeisti politiniais kaliniais sąrašą Lietuvos Vyriausybė įtraukė ir Lenkijoje kalinčius **gudų** disidentus: Baraną, Maslovskąją, Mateičiuką, Žabinskį, Gorošą bei Latyšenką.*

Užsimenama ir apie vėlesnius laikus: sužinome, kad Lenkijos televizija transliuoja laidas gudų kalba ir skyrė tam daug pinigų:

- 84) *Rugpjūčio 20 d. Lenkijos TV pradėjo transliuoti laidas lietuvių kalba. Šios laidos skirtos lietuviams, daugiausia gyvenantiems Pietų Suvalkijoje (Punsko ir Seinų apylinkėse). Kiek anksčiau – rugpjūčio 6 d. – Lenkijos TV pradėjo transliuoti laidas ir **gudų** kalba. Laidų šiomis kalbomis transliavimui Lenkijos radiofonijos ir televizijos taryba skyrė 165 tūkst. litų.*

Gudų ir rusų santykių kontekstas

Iš DLKT apie gudų santykius su rusais mažai ką sužinome: po kelis faktus iš skirtingų laikotarpių. Pirma, sužinome apie skriaudas, kurias gudai patyrė nuo caro valdžios:

- 85) *Caro valdžia šitaip nubaudė visą Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, gerokai anksčiau, dar 1842 m., kai, panaikinant bažnytinę uniją, buvo uždrausta spauda **gudų** ir ukrainų kalbomis, o po 1863 m. sukilimo – spauda lotynišku šriftu katalikams lietuviams ir latgaliams.*

86) *Prisiminkime kaip 1831 m. ar 1863–1864 m. rusai naikino lenkų-lietuvių-gudų susilimų dalyvius [...].*

Antra, kalbama apie XX a. pradžios situaciją, kai Rusijos veikėjai bandė naudotis prastėjančiais lietuvių ir gudų santykiais ir stiprinti savo įtaką gudų politikams, stengėsi diskredituoti Rusijos politikai nepalankius gudų veikėjus, veikti gudus dislokuojant jų žemėse rusų karines pajėgas:

87) *Beje, tuo metu rusų diplomatai Kaune taikė ne tik į lietuvių ir gudų santykių silpnąsias vietas.*

88) *Iš to galima daryti esminę išvadą: jau 1921 m. rudenį Maskvos įtaka gudų politikams buvo išaugusi tiek, jog pirmajai pavyko ne tik išvengti, kad Prahoje priimtose rezoliucijose Rusija nebūtų įvardyta kaip Baltarusijos priešas, bet gudų veikėjams iš esmės net primesti savo politines interpretacijas dėl Rygos sutarties ir Tautų Sąjungos vaidmens.*

89) *Tuo pačiu metu Aleksandroviskis dar dėjo pastangas, norėdamas galutinai diskredituoti Rusijos politikai nepalankius gudų veikėjus, pirmiausia Lastouskį, Duž-Duševskį ir kunigą Stankievičių.*

90) *[...] nors rezoliucijose sutinkame daug naujų momentų, ypač pabrėžimą, „jog rusų ir lenkų karinių pajėgų buvimas gudų žemėse ir toliau kels realią grėsmę gudų tautos laisvo apsisprendimo įgyvendinimui“.*

Iš tekstyno sužinome apie Rusijos paramą gudams: buvo leidžiamos gudų knygos, ketinama remti žurnalo gudų kalba leidimą:

91) *Kadangi gudai Vilniuje savo knygyno dar neturėjo, jų Peterburge įsteigta knygoms leisti bendrovė pasiūlė mums platinti jų leidinius, ir mes juos pardavinėjome.*

92) *Finansiškai Maskva ketino remti ir numatomą Kaune leisti žurnalą gudų kalba.*

Užsimenama ir apie tai, kad patys gudai irgi ieškojo preteksto susitikti su rusais ir tartis su jais:

93) *Daug painesnis yra derybų su bolševikais aspektas. Pradinė susitikimo su jais dingstis buvo protesto notos dėl „kažkokių“ gudų Vitebske sušaudymo įteikimas. Tačiau būnant Kijeve buvo galima daugiau problemų aptarti su bolševikais. Tuo natūraliai buvo pasinaudota [...].*

Kiti pavyzdžiai kalba apie XX a. vėlesnius laikus. Minimos skriaudos, patirtos gudų: gudų visuomeniniai veikėjai buvo sodinami į kalėjimus, buvo uždrausta leisti daugelį dienraščių gudų kalba, pavergtos tautos buvo engiamos.

- 94) *Vilniaus lenkų laikraštis „Kurier Wilenski“, gavęs 10 tūkst. litų dotaciją, pradėjo eiti lapkričio 4 d. Tai buvo didžiulis kontrastas su raudonarmiečių šeiminkavimo dienomis – tada kurį laiką buvo likęs vienintelis dienraštis **gudų** kalba „Vilėnskaja prauda“, o kalėjimuose ir NKVD naguose atsidūrė daugelis lietuvių, lenkų, **gudų** visuomenės veikėjų.*
- 95) *Tik, žinoma, atgaliniu keliu ir priešingu tikslu: ne pavergtai tautai stiprinti, bet palaiapsniui ją užsmaugti. Taip nuo 1940 metų Sovietų Rusija elgiasi su užgrobtais lietuviais, lygiai su latviais, estais, karelais, moldavais, vakariniais ukrainiečiais, **gudais** [...].*

Pavyzdžiuose konstatuojama, kad Rusija yra Baltarusijos problema, kad Baltarusija yra priklausoma nuo Rusijos, laikoma jos „tvirta ranka“:

- 96) *Baltarusijos problema – taip pat Rusija, norėjusi būtent tokios Baltarusijos, tokio režimo. Modelis pačiai Rusijai, beje, ir dar **gudų** vienišumo garantija, kai tarsi vienintelė nykstančios valstybės kryptis – meškos glėbys.*
- 97) *Baltijos valstybės įstojo į ES ir NATO, o Baltarusija dažnai apibūdinama kaip veikiama gravitacijos į Rytus. Paprastai tai siejama su **gudų** priklausomybe Rusijos civilizacijai. Manoma, kad Vakarų pasaulis jiems svetimas.*
- 98) *Ką reiškia postkomunistinis „virtos rankos“ variantas, galime įsitikinti pažvelgę į artimiausius kaimynus Rytuose – **gudai** jau nebeturi sienos su Rusija.*

Gudų ir latvių santykių kontekstas

DLKT apie gudų santykius su latviais plačiai nekalbama. Minima tik, kad 1925 m. pradžioje gudų santykiai su latviais komplikavosi. Galima sužinoti, jog Latgaloje buvo susitelkusi nemaža gudų kolonija, jie turėjo ten savo mokyklų tinklą ir gimnaziją. Dalis gudų šias teritorijas laikė savo etnografinėmis žemėmis ir norėjo jas įtraukti į būsimą Gudijos Liaudies Respubliką. Kai Latvijos policija aptiko pas vietinius gudus žemėlapi, kuriame dalis Latgalos buvo priskirta Baltarusijai, kilo skandalas: *Dėl šio fakto buvo iškelta baudžiamoji byla – **gudų** veikėjai apkaltinti kenkimu Latvijai. Prieš teismą turėjo stoti Kraskovskis, Jezovitou, Pigulevskis, Medzelko-Gribas, Jakubeckis ir kiti baltarusių politikai. Po šio įvykio teismas gudus išteisino. Netrukus gudų egziliinės vyriausybės užsienio reikalų ministras A. Cvikievičius aplankė Latvijos pasiuntinį Lietuvoje A. Balodį ir [...] padėjo už išteisinamąjį nuosprendį, išreiškė viltį, kad ateityje latvių ir **gudų** geri santykiai bus atnaujinti, bei paprašė, jog vietinei baltarusių*

delegacijai ambasadorius suteiktų audienciją. Balodis sutiko, tačiau **gudų** veikėjai, išsižeidę, kad „latviai juos apšmeižė ir laikė kalėjime“, paskirtą valandą į priėmimą neatvyko. Kaip teigiama DLKT pavyzdyje: Nors latvių ir **gudų** konfliktas buvo užglaistytas greitai ir be didesnio triukšmo, tačiau Rygos nerimas dėl eventualių baltarusių pretenzijų į Latvijos teritoriją neišnyko. **Gudų** politiką Latvija stebėjo atidžiai. Vadinasi, gudų ir latvių deklaruoti geri santykiai XX a. pradžioje pašlijo.

Gudų ir vokiečių santykių kontekstas

Iš DLKT galima sužinoti tik apie XX a. pradžios vokiečių ir gudų santykius. 1918 m. vasario 18 d. vokiečiai visu frontu perėjo į puolimą, jau kovo pradžioje jie užėmė didžiąją Gudijos dalį. *Naujai vokiečių okupuotoje teritorijoje, Minske, **gudų** veikėjai kovo 25 d. paskelbė Gudijos liaudies respublikos (GLR) nepriklausomybę.* Tačiau vokiečių kariinė valdžia pradėjo grasinti represijomis ir išvaikė GLR vyriausybės veiklą. *Kad ir kaip stengėsi **gudų** politikai po 1918 m. kovo 25 d. nepriklausomybės paskelbimo, Vokietija iki rudens taip ir nepripažino GLR.* Santykiai tarp vokiečių ir gudų labai suprastėjo: *X armijos vadas E. von Falkenhaynas gegužės 27 d. priėmė GLR veikėjus ir pareiškė pageidavimą, kad Rada būtų tarpininkė tarp **gudų** gyventojų ir vokiečių valdžios, siekiant sušvelninti santykius.* Birželio mėnesį, kai GLR paskelbė, jog jos teritorijoje negalioja Rusijos valdžios dekretai ir potvarkiai, vokiečių valdžia leido gudams patiems tvarkytis švietimo ir kultūros srityse (žr. 123 pavyzdį). Tačiau iš tikrųjų ir toliau valdė Gudiją bei nurodinėjo, kaip gudai turėtų elgtis: *Birželio 21 d. vokiečių vadovybė privačiai davė sutikimą apskričių komendantūrose kurti **gudų** patarėjų institucijas.* Spalio 20 d. GLR Rada vėl kreipėsi į Vokietijos kanclerį su prašymu pripažinti Gudijos nepriklausomybę ir leisti formuoti gudų kariuomenę. Tačiau nieko nepešė. Apie vokiečių elgesį su okupuotaisiais pasakoja šis pavyzdys:

99) *Rytų Lietuvoje įsisiautėję vokiškieji okupantai lietuviams jokių išimčių nebedarė. Jie plėšė ir niokojo ir šį kraštą taip pat, kaip ir gretimas **gudų** žemes.*

1918 m. gruodžio mėnesį Gudiją užėmė Raudonoji armija. 1919 m. sausio 1 d. buvo paskelbta Baltarusijos Sovietų Socialistinė Respublika. Bet santykiai tarp gudų ir vokiečių nenutrūko, vokiečiai ir toliau darė įtaką gudų politikams:

100) *Po mėnesio pasiuntinys dar kartą informavo Kolegiją apie suaktyvėjusį vokiečių veikimą tarp **gudų**. Be to, Sovietų smalsumą ir intrigą dėl vokiečių ir **gudų** santykių skatino taip pat tai, jog Kaune reziduojantys **gudų** politikai pašto ryšį su lenkų*

okupacijoje veikiančiomis krašto organizacijomis dažniausiai palaikė per Vokietijos pasiuntinybę Kaune, o ne per SSSR.

- 101) *1925 m. spalio 15 d. Berlyne įvyko slapta II **gudų** nacionalinė-politinė konferencija [...].*
- 102) *Kita vertus, Maskvą tuo metu labiau domino ne tiek **gudų** santykiai su latviais, kiek su vokiečiais. 1925–1926 m. rusų pasiuntiniai į centrą ne kartą signalizavo, jog Vokietijos politika rytuose aktyvėja.*

Mokslo, kultūros, socialinis kontekstas

DLKT pasakojama apie gudų mokslininkus, redaktorius, kalbininkus, visuomenės ir kultūros veikėjus, filosofus, rašytojus ir poetus:

- 103) *Tuo įsitikinau po kurio laiko būdamas Minsko universitete, kai vienas kolega **gudas**, mano paklaustas, kodėl posėdis vyksta rusiškai, o ne gudiškai, paaiškino, jog prof. Serbenta sergąs, o be jo nesą kam gudiškai pirmininkauti.*
- 104) *Į komisijos darbą buvo pakviestas ir **gudų** laikraščio „Nasza niwa“ redaktorius Vlasovas.*
- 105) *Iš rusistų artimiau bendravau su **gudu** (tada vis labiau ėmė įsigalėti šio etnonimo pakaitas baltarusis) Antonu Antanovičiumi, gerai išmokusiu lietuvių kalbą ir labai susidomėjusiu lietuvių ir **gudų** kalbiniais ryšiais.*
- 106) *Liepos 28 d. mirė Liavonas Luckevičius – paskutinis mohikanas, spėjęs įamžinti **gudų** kultūros pėdsakus Vilniaus gatvėse.*
- 107) *Tikėtina, kad unitas buvo ir žymus **gudų** humanistas P. Skorina.*
- 108) *Vilniaus krašto daugiakultūriškumą jai simbolizuoja Adomas Mickevičius, ji klausia, ar jis lenkas, lietuvis, **gudas**, žydas – ar tų kultūrų derinys?*

DLKT minimi įvairūs žinomi gudų kilmės žmonės. Daugiausia vardijamos politinių veikėjų pavardės, jų pasiekimai, aukšti rangai, pripažinimas, kuris leidžia jiems atstovauti gudams, priimti svarbius sprendimus ir pasirašyti tarptautinius politinius susitarimus:

- 109) *Į Kijevą A. Luckievičius išvyko jau būdamas premjeras. Kartu su juo išvyko A. Ausianikas, dar trys **gudai** turėjo prie jų prisidėti Kijeve.*
- 110) *Ši sutartis yra padaryta ir pasirašyta Kauno mieste 1920 m. lapkričio mėnesio 11 dieną ir turi pridėtus valstybinius antspaudus. P. Klimas Laustouski Bronius Balutis A. Cvikievič Valdemaras Čarneckis Jazep Voronko Simonas Rozenbaumas*

A. Golovinski Domininkas Semaško Anton Ausianik Dr. J. Šaulys Algimantas Kasparavičius.

DLKT minimi ir žinomi gudu istorikai, kariškiai, kunigai:

- 111) *Apie kitą gudu grupuotę žinoma informacija gana šykštoka, ir mums geriausiai tiktų gudu istoriko Z. Šybekos jos trumpas apibūdinimas: „Liberali grupuotė su Vaclavu Lastauskiu priešakyje [...]“*
- 112) *Kita vertus, tų pačių metų rugsėjo 5 d. Gudu šaulių sąjungos Centrinė valdyba, kuriai priklausė ir Korabačius, kreipėsi į Lietuvos šaulių sąjungos prezidentą dėl materialinės paramos.*
- 113) *Sutarus su kun. V. Jezukevičium, Šv. Mikalojaus bažnyčioje vykdavo pamaldos gudiškai, kurias ruošdavo žinomas gudu atgimimo žadintojas kun. Stankevičius. Čia susibūrė ir gudu tautiniam atgimimui pasišventęs branduolys.*

Iš DLKT sužinome, kad Lietuvoje ir Vokietijoje buvo leidžiami gudiški žurnalai bei laikraščiai, kurie jungė gudus ideologiškai, skatino vienytis:

- 114) *Istorinėje literatūroje jau įsitvirtinusi nuomonė, kad 1906–1915 m. Vilniuje ėjęs „Nasza niwa“ tuo metu buvo idėjinis ir organizacinis gudu centras.*
- 115) *1925 m. pabaigoje rengiantis leisti gudišką žurnalą, kuris visus gudus (tarp jų ir tuos, kurie pagal 1920 m. liepos 12 d. Taikos sutartį gyveno teritorijoje, priskirtoje Lietuvos jurisdikcijai) orientuotų į Minską ir „socialistinį valstybingumą“, Aleksandrovičiui iškilo problema, kaip suderinti Berlyno konferencijos rezoliucijas ir žurnalo ideologinę liniją [...].*
- 116) *Kaizerinei kariuomenei okupavus Panevėžį (1915 m. liepos mėn.), V. Jonuška skaitė vokiečių periodiką, 1916 m. antrajam ketvirčiui buvo užsiprenumeravęs socialdemokratinį „Vorwärts“, lenkų kalba „Dziennik Poznanski“ ir gudu „Homon“.*

Tai, kad buvo leidžiama nemažai gudu spaudos Lietuvoje, rodo šie pavyzdžiai:

- 117) *Dabar, kai vėl atsirado tikra tautinių mažumų spauda, pradėjo plėtotis įvairi, rinkos poreikius ir kultūros įvairovę atspindinti žurnalistika, tų primirštų visuomenės informavimo priemonių nagrinėjimas tapo aktualus. Tai pasakytina apie Leono Luckevičiaus „Gudu spaudos Lietuvoje apžvalga“ [...].*
- 118) *Pirmiausia pradėjo riboti skaičių kiosky, kuriuose galima pardavinėti broliškos respublikos leidinius, paskui visą Vilniaus porciją – 100 egzempliorių – „paskirstydavo“ dviem kioskam ir įrodė, kad gudu spauda Vilniuje neturi paklausos.*

DLKT kalbama ir apie gudu literatūros kūrinius, įvairiausių enciklopedijų gausą:

- 119) O **gudų** tauta dar atsigaus – kas tuo netiki, tegul pasižvalgo Vilniaus knygynuose. Juose apstu gudiškų enciklopedijų ir kitokios įdomios bei vertingos literatūros **gudų** kalba.
- 120) Prisiminkime – o iki pat 1970-ųjų vidurio daug mūsų literatūros buvo skirta kaimo tematikai, o **gudų** literatūroje ši tema vyrauja iki šiol.

DLKT minima, kad gudai Lietuvoje prisidėjo prie filosofijos mokslo, troško turėti savo fakultetą ir gudų kalbos katedrą universitete, kurie paskatintų jų kaip savarankiškos etnokultūrinės bendrijos pripažinimą:

- 121) *Filosofijai Lietuvoje nusipelnė įvairių tautų žmonės: senajame Vilniaus universitete ir gausiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kolegijose bei vienuolynų mokyklose filosofiją dėstė ir filosofinę literatūrą kūrė ne tik tautiečiai, bet ir lenkai, vokiečiai, ispanai, anglai, prancūzai, kroatai, **gudai** ir dar kitų tautų atstovai.*
- 122) *Ypač „Viltis“ nurodė istorijos-filologijos fakulteto reikalingumą, aišku, su Lietuvos istorijos (dėstomos rusų, lenkų ir **gudų** kalbomis) ir lietuvių bei **gudų** kalbų katedromis ir kritikavo pakomisę, kuri šio fakulteto steigimą nukėlė kuo tolesniam laikui.*

Kaip rodo tirta medžiaga, XX a. pradžioje gudai labai stengėsi sustiprinti savo kultūrą: buvo kuriamos vidurinės ir aukštosios mokyklos, steigiamos mokslinės ir kultūrinės draugijos, rengiamos konferencijos, pasitarimai, gudų kalba paskelbta valstybine ir privaloma Gudijos Liaudies Respublikoje:

- 123) *[...] vokiečiai **gudų** vyriausybės kompetencijai perdavė prekybą, pramonę, socialinę globą, švietimą ir kultūrą, aišku, teoriniu lygmeniu. Tikrovėje **gudai** šiuo laikotarpiu ypač sustiprėjo kultūros srityje (buvo kuriamas ne tik gudiškų pradinių, bet ir vidurinių bei aukštųjų mokyklų tinklas, steigėsi mokslinės ir kultūrinės draugijos, o svarbiausia – balandžio 12 d. **gudų** kalba buvo paskelbta valstybine ir privaloma GLR gyventojams).*
- 124) *Tuo tarpu senosios okupacijos **gudų** žemių ribose 1916–1918 m. bent jau buvo sukurti šie tokie tautinio švietimo pagrindai, svarbiausia, žinoma, pradinio švietimo srityje: 1916 m. spalį Oberosto teritorijoje tebuvo 8 gudiškos mokyklos, o į okupacijos pabaigą jų buvo priskaičiuojama 89.*
- 125) *Mokslų akademijos mažojoje salėje įvyko lietuvių ir **gudų** mokslininkų pasitarimas, skirtas ginčijamiems abiejų tautų istorijos klausimams. Dalyvavo ir **gudų** kalbininkai, su kuriais greit radome bendrą kalbą.*
- 126) *Po konferencijos gėrėjomės puikiu koncertu, kurį atliko Lenkijos lietuvių ir **gudų** saviveiklininkai.*

DLKT pasakoja, jog Lietuvoje nekludomai veikė gudų muziejai, teatrai, centrai. Minimos gudų kūrėjų operos, spektakliai:

- 127) *Vladas Drėma baigė Stepono Batoro universiteto Dailės fakultetą, trejus metus mokėsi Varšuvos dailiųjų amatų institute. Grįžęs į Vilnių Vytauto Didžiojo, rusų A. Puškino gimnazijose dėstė piešimą, dirbo mokyklų inspektoriumi, vadovavo **Gudų** bei Etnografiniam muziejams.*
- 128) *Kitaip tariant, darbą Kaune Aleksandrovskis turėjo organizuoti taip, tarsi vietiniai **gudai** gyventų ne emigracijoje, bet savo žemėje. Šiam tikslui įgyvendinti diplomatas gavo ir konkrečių užduočių: Lietuvoje jis privalėjo organizuoti „baltarusių atramos punktus, nacionalines kuopeles, savaitinio žurnalo arba laikraščio leidimą, o Kauno baltarusių Veikimo centrą paversti tokios veiklos organizaciniu centru“.*
- 129) *Mums lieka nežinoma daug kas – ir **gudų** opera apie Mindaugą, pastatyta Naugarduko pilyje, ir „Kunigaikščio Vytauto“ premjera J. Kupalos teatre. Iš Pasaulinės literatūros bibliotekos **gudų** literatūra visai išbraukta.*

Visa tai charakterizuoja gudus kaip aukštos kultūros žmones.

Religijos kontekstas

Vienas DLKT pavyzdys rodo, kad lenkai laikė gudus, kaip ir lietuvius, pagonimis:

- 130) *[...] lenkai paskleidė agitacinius lapelius užsirašyti lenkais (ir slaptą instrukciją: stengtis užrašyti lenkais visus tuos, kurie mažiau sąmoningi), 2) kunigai per pamokslus grasino ekskomunikuosią visus tuos, kurie užsirašytų pagonimis, t. y. lietuviais ar **gudais** [...].*

Tačiau kiti pavyzdžiai pasakoja, kad gudai buvo arba stačiatikiai (žr. 6 ir 131 pavyzdžius), arba katalikai (žr. 132–133 pavyzdžius):

- 131) *LDK kaimynė Lenkijos karalystė taip pat nebuvo vienalytė. Į ją, be Mažosios ir Didžiosios Lenkijų, įėjo ir **gudų** žemės bei nuo 1527 m. Mozūrija. Tačiau **gudai** stačiatikiai sudarė nedidelę karalystės gyventojų dalį, o dauguma šių žemių pareigūnų, aristokratija buvo arba sulenkėjusi, arba ateiviai iš Lenkijos.*
- 132) *Baltarusių katalikų gyvenamo ploto pietinė sritis (palei liniją Ašmena – Gardinas) ligi XII–XIII a. buvusi apgyventa **gudų**, rytinės jotvingių šakos.*
- 133) *[...] stipri lenkiškumo baimė – suprantama, nes **gudams** katalikams bendradarbiauti su lenkais reiškė prarasti tautiškumą.*

Iš DLKT sužinome, kad kai kurie lietuviai manė, jog gudai katalikai yra sugudėję lietuviai:

134) *Gudai - katalikai čia yra ne kas kita, kaip sugudėję lietuviai.*

Iš medžiagos matyti, kad Lietuvoje buvo rūpinamasi maldaknygių ir tikybos knygų leidimu gudų kalba, o tai rodo, jog esama nemažai gudų katalikų:

135) *Jis [Jonas Basanavičius – įterpta autorės] savo atsiminimuose rašo, kad 1907 m. pradžioje, rūpindamasis I lietuvių dailės parodos atidarymu, nuėjo pakviesti K. Kšivickį ir jo kanceliarijos vedėją A. Stankevičių. Kalbėdamasis su pastaruoju, užsiminęs taip pat apie lietuvių mokyklas Vilniaus gubernijoje bei apie reikalą parengti katalikų maldaknyges **gudų** (baltarusių) kalba.*

136) *XVII–XVIII a. bazilijonai Lietuvoje turėjo spaustuvę Supraslyje ir Vilniuje. Tikybinės knygas jie spausdino lotynų, **gudų**, ukrainiečių, lenkų ir lietuvių kalbomis.*

Charakterio, išvaizdos kontekstas

DLKT daug kalbama apie gudų politinius santykius, o apie pačius gudus kaip žmones dažniausiai nutylima. Šiek tiek informacijos apie tai, kaip gudus vertina lietuviai, galima rasti prisiminimuose. Ar visuose šiuose pavyzdžiuose kalbama apie gudus-baltarusius, nežinia, bet daugeliu atvejų kalbama tikrai apie baltarusius. Pažvelkime, kokie, remiantis DLKT, yra tie gudai.

Pavieniai sakiniai mums pasakoja apie gudų vidines savybes. Iš jų sužinome, kad gudai yra pamaldūs, dosnūs, nuoširdūs, dori, geri, jautrūs, malonūs, protingi, įdomūs bei gudrūs:

137) *Vienas senyvas vyras, visų vadintas „seneliu **Gudu**“, padirbo didžiulį medinį kryžių. Aplink jį suklaupę žmonės meldavosi [...].*

138) *Šimto dvejų metų Adomas Gaidys iš Marcinkonių Gediminui Žijunskiui papasakojo: – Išėjo elgeta žebrovot Guduosna ir ten tiek uždirbo, kad net namo negalėjo parsinešti, turėjo arklių samdyti. Eidamas per **gudų** kaimus, elgeta užuot giedojęs taip užtraukė: **Gudai** lietuviškai nesuprato, bet, girdėdami minint Jėzaus ir Marijos vardus, manė, kad anas karštai meldžiasi, ir šelpė kaip išmanydami.*

139) *Ypač buvo nuoširdūs vienuoliai **gudai**.*

140) *Baltgudijoje reiks vartoti **gudų** kalba. Svetimtaučių neišvengsi. Mano buvo paskirtas gen. Kundratavičius – **gudas** ... Žmogus labai doras.*

- 141) Šiuo metu jau buvo neįmanoma veikti taip kaip 1920 metais, kai beveik kiekviename kaime turėjau gerų žmonių, kad ir **gudų**, bet pritariančių Lietuvos politikai ir lietuviškam darbui.
- 142) Su Divakovu susidarė glaudus kontaktas, pasakyčiau netgi pasitikėjimo atmosfera. Kartu gyvenant šis malonus, protingas, tautiškai sąmoningas **gudas** man daug ką papasakojo, ypač apie sovietinių partizanų veiklą vokiečių okupacijos metu.
- 143) 1984 m. pradžioje mano kolegos **gudų** kalbininko Fiodoro Klimčuko patartas laišku iš Minsko į mane kreipėsi Mikola Šeliagovičius, labai įdomus žmogus.
- 144) Paskui gandas pasklido, plaukęs ežerais gudrus senas **gudas** su šuniuku. Suranda bebrų olą (po angą kiekviename gale, kaip ir lapių), prie vienos angos spąstus pastato, į kitą angą mokytas šuniukas lenda ir vis „Am, am, nešdinkis, bjaurybe!“ Nežinau, kiek tas **gudas** bebrų išgaudė.

DLKT pavyzdžiuose minimas ir gudų darbštumas, ūkiškumas, tai rodo, jog gudai sunkiai dirba, kad pragyventų ir išgyventų:

- 145) Iš senojo, dar prieškarinio gyvenimo pakalnėje Kepežinsakai prisimena Nemunu plaukiojusius garlavius, sielius, kuriuos plukdydavo **gudai**, šnekindavę pakrantėse skalbinius velėjusius moteris.
- 146) **Gudai** atvežė parduoti bulvių į kiemą. Pilna mašina, atlaužti sunkvežimio bortai, senos padangos, tepaluotas variklis ir bulvių, bulvių [...].
- 147) Tai tokia vieta, kur žmogus gali pabūti vienas sau akis į akį su Gamta²²⁸. Kas įstrigo atmintin, pasižvalgįs į šonus? Šilai – reti, kadagnai. Pievos – **gudų** pusėj gražiai nuganytos lankos, Lietuvoj – suvirtusi žolė. Ne tik neišganyta, bet ir neiššienauta, gal net nebe pirmi metai.
- 148) Konfrontuodamas su Prahos **gudų** grupe, nebegaudamas finansinės paramos iš Kauno ir labai menkai finansiškai palaikomas Maskvos, Cvikievičius buvo priverttas ieškoti sau pragyvenimo šaltinių. Todėl Kaune įkūrė privatų knygyną, kuris davė ne tik šokių tokį pelną, bet leido ir laisviau veikti.

Nors 146 pavyzdys tarsi rodo, kad gudai gyvena varganai, tačiau kiti tekstyno pavyzdžiai atskleidžia, jog esama pasiturinčių gudų:

- 149) Šis, kairysis, krantas yra Maros, o dešinysis – Maruchos. Čia lietuviai, ten – **gudai**. Čia anais laikais ėjo siena su Lenkija, dabar – su Baltarusija. Sveikinu Maruchos pusėje didelės sodybos šeimininką **gudą**, kalbamės lenkiškai, apsiklausinėjau.

²²⁸ Tai, kad gudai gyvena gamtos apsuptyje, rodo ir šis pavyzdys: Tai buvo XIX amžiaus pabaigos įspūdziai ir išgyvenimai, susiję su „**gudų** šalimi“, ją supančiomis giriomis.

- 150) [...] į **gudus** savo vaikų mūsų žmonės nelabai norėjo leisti. O Anė ištekėjo už turtin-
go Bolesiaus Jurčenkos ir visai gerai gyveno [...].

Anksčiau minėti 103–108, 111–113 ir 151 pavyzdžiai rodo, kad gudai siekia aukš-
tojo mokslo:

- 151) *Jo paskaitų klausėsi ne vien lietuviai studentai, bet ir lenkai, ir **gudai**.*

Kaip buvo minėta skyriuje *Lietuvos ir Gudijos politinių santykių kontekstas*, DLKT pavyzdžiai rodo, jog gudų politikai savo tėvynės labai moka susivienyti ir dirbti kartu (žr. 152 pavyzdį). Kad būta tarp jų ir kivirčų, rodo 153 pavyzdys. Vis dėl-
to daugelis DLKT sakinių atskleidžia, kad gudai yra savo šalies patriotai ir pasiryžę
dirbti tėvynės labai net emigracijoje (žr. 154 pavyzdį):

- 152) *Sviatopolkas-Mirskis per pokalbį pareiškė, jog „**gudu** yra dvi grupės ir kuri stipres-
nė, nežinia, bet dirba išvien“.*
- 153) *Šie pasikeitimai aiškiai bylojo ne Lietuvos naudai. Kaune konstatuota, jog **gudai**
tarpusavyje suskilę, kovoja vieni prieš kitus ir kenkia ne tik Baltarusijos, bet ir Lie-
tuvos reikalui, „platindami melagingus šmeižtus bei paskalas“.*
- 154) *Buvo apsispręsta, jog vyriausybės nariai, kurių dauguma buvo seniai žinomi prieš-
kariniai veikėjai, turi išvykti ir toliau vykdyti savo funkcijas, kol bus įmanoma,
gudu teritorijoje, paskui emigracijoje.*

DLKT kalbama ir apie gudų tradicijas: parodoma, kad gudai laikosi savo tautos
tradicijų, turi jų nemažai, mėgsta dainuoti ir šokti:

- 155) *Apie gandro siejimą su pavasario sutikimo šokiais liudija ir **gudu** papročiai. Mo-
giliovo srityje merginos, pamačiusios atskridusius gandrų, užsilipdavo ant stogo
ir dainuodavo pavasarinės dainas, užbaigdamos kiekvieną posmelį šūksniu „Gū!“,
arba, dainuodamos tas pačias dainas, eidavo ratelius („tanki“).*
- 156) ***Gudu** etnochoreografijos tyrinėtoja J. M. Čiurko taip pat pabrėžia, kad Kupalos ra-
teliai (chorovodai), skirtingai nei įvairesnės choreografijos pavasariniai chorovodai,
dažniausiai turėję rato, primenančio saulę, formą. Šis dėsniumas dar kartą pri-
mena vestuves, kadangi ir vestuvinėje choreografijoje vyrauja ratas, o priešpriešos
šokiai sudaro tik labai mažą jos dalį.*
- 157) *Už mėnesio sustoję **gudu** sielininkai nelipo į krantą – kūreno laužą ant rąstų, Ne-
mune. Vyrų dainavo, melodija slydo žemyn tėkme – iki pat Barbės akmenų.*

Dar apie gudus galima pasakyti, jog jie ir jų kultūra labai veikė gyvenančius pasienyje su Gudija lietuvius: kaimai, žmonės sugudėdavo²²⁹, jų dainos skyrėsi nuo grynai lietuviškų:

- 158) *Sugudėjimas labiausiai grėsė jaunimui, todėl daugiausia su jaunimu ir bendravau.*
 159) *Tyrinėjant klausimą, kurie kaimai šiaurės - rytų Lietuvos paribyje yra gudiški, o kur sugudėję lietuviai, tvirtas rodiklis yra tų žmonių religija.*
 160) *Onulė pati buvo našlaitė, mamos netekusi būdama kelerių metų, todėl turėjo labai gerą jautrią širdį. Dainavo taip pat labai gražiai, žemu balsu, yra išlikę jų dviejų su dzieduliu įrašai ir jos vienos – tos dainos kitokios nei dziedulio, ji atitekėjo į Mardasavą „nuo Gudų“ – iš Kabelių parapijos, Ašašnykų kaimo.*

Tačiau keli tekstyno pavyzdžiai rodo, kad patys gudai linkę krypti prie rusiškos kultūros, renkasi rusiškas mokyklas:

- 161) *1993 m. ypač išsiskyrė gudai, kurių vaikai ne tik iš gudiškai mišrių, bet ir iš vientačių gudų šeimų daugiausiai lankė tik rusiškas mokyklas.*
 162) *Rusiškų mokyklų lankymu gudai pralenkdavo net rusus, mat dalis rusų tautybės vaikų jau tuo metu buvo patraukę į lietuviškas mokyklas. 1997–1998 m. fiksuota, kad ir gudų tautybės vaikai jau pradeda kiek gausiau lankyti lenkiškas arba lietuviškas mokyklas.*
 163) *Rusiškosios kultūros poveikis švietimo sistemai čia taip pat smarkiai mažesnis ir žymus tik gudų tautinei mažumai, bet visai nereikšmingas lenkams ir visom kitom tautinėm mažumom: ukrainiečiams, totoriams, karaimams [...].*

Apie gudų išvaizdą DLKT mažai ką papasakoja. Aišku, kad senovėje gudų vyrai nešiojo barzdas ir kad gudų moterų apranga labai skyrėsi nuo lietuvių moterų aprangos. Apie gudžių grožį / negrožį ką nors teigti sunku, nes buvo renkami pavyzdžiai su vyriškosios giminės formomis, tačiau rastas vienas pavyzdys, kuriame aprašoma viena gudų moteris:

- 164) *Himnu tapo senovinė perlojiškių raitelių daina: „Vai tai mes berneliai, / Perlojos raiteliai. / Mes nieko nebijom, / nei gudų barzdočių – / Mūs ainklūs žirgeliai, mūs šveitrios šoblelės [...].“*
 165) *Rytoj aisim siena pakasyc. Ne kiekvienas supras, kad teta eis šienauti, o ne kasyti kažkokios sienos. Visi iš jos tik juokdavosi. Pamažu teta Anė virto tikra*

²²⁹ Ne visada yra aišku, ar kartais turimas omeny sugudėjimas, ar sulenkėjimas, pvz.: *Tiesiog gaivališkai kratėsi peršamos lenkiškos kultūros. Prieš didįjį karą, kai gudų tautinis judėjimas ėmė smarkiai reikštis, ir Vilniaus krašto lietuviškąsias salas buvo užplūdusios gudiškos dainos, gudiški papročiai.*

gude – gobdavosi gudiška gėlėta skara, sijonus ir prijuostas nešiojo ilgus, tulpėmis ir rožėmis išsiuvinėtus. Net paltas buvo smarkiai įgnybtas per liemenį. Tuo iš karto skyrėsi nuo mūsų kranto moterų [...].

- 166) *Ten, kur dabar jau visai užžėlusi trobeliūkštė, gyveno Pratkaniai. Vyras parsivedė žmoną gudę iš Pervalkos. Apie **gudus** čia keistenybių pripasakoja. – Kaleva (kreiva, šluba) buvo, stora, labai daug valgė, penkias dukteris pagimdė, o dirbt nieko nenori.*

DLKT nepalankiai apie gudus mažai kalbama. Paminėta, kad kaimuose neegzistavo tautinė sąmonė (žr. 167 pavyzdį), kad gudų studentija nebuvo tautiškai susipratusi (žr. 168 pavyzdį), kad neverta mokytis jų amato (žr. 169 pavyzdį) ir kad tam tikru metu už gudo nebuvo linkę leisti mergelių (nors vis tiek leisdavo), net buvo manyta, jog tai – liūdniausias mergelės likimas, nes ji ir mylėti jo negali (žr. 170 pavyzdį), tačiau nei trečio, nei ketvirto atvejo priežastys nenurodomos:

- 167) *Besugudėjančiame kaime šitaip susikūrus lietuvių židiniui palaipsniui atlietuvedavo ir visas kaimas. Tai vyko juo lengviau, kad **gudų** tautinė sąmonė ir kultūrinė įtaka kaime praktiškai neegzistavo, o lenkybė su savo „poniškumu“ buvo kaimo žmonėms nepatraukli, dargi atstumianti [...].*
- 168) *Reikia pasakyti, kad **gudų** studentija nebuvo tautiškai susipratusi ir vienalytė. Dalis jų šliejosi prie lenkų, dalis linko į komunizmą.*
- 169) *Kai paklausiau vienos bobelės iš Dieveniškių, ar pas juos žmonės nevagia, atsakė: „Man atrodo, kad iš lietuvių ir negali būt vagių.“ Vagiai, reiškia, nelietuviai. O iš lenkų ir **gudų** jokio amato neverta mokytis. Taip vilniškiai ir išsisaugojo.*
- 170) *Aš toj **gudų** šalėlėj ilgai nebūsiu – Dvejis, trejis metelius martele būsiu, An ketvirtų metelių gegule skrisiu. (T.D., t. IV, 144, 366, Striūnaitis) O motinos net šitaip paklausama: Gal aš močiai ne dukrelė buvau, Kad tu, močia, užu **gudo** nudavei? (T.D., t. IV, 59, 150, Paringis)*

DLKT minima, kad gūdai Gudijoje pravardžiuodavo lietuvius (kaip parodoma 171 pavyzdyje, gan nepiktai – lietuvių), niekino juos:

- 171) *Tai buvo netikra tėvo sesuo, pati vyriausia, nutekėjusi į **gudus**, gal todėl, kad buvo podukra, nes į **gudus** savo vaikų mūsų žmonės nelabai norėjo leisti. O Anė ištekėjo už turtingo Bolesiaus Jurčenkos ir visai gerai gyveno – ir vyras, ir jo giminė Anė mylėjo, nors ir „litouka“ pravardžiuodavo.*
- 172) *Ši, kaip ir kitos lietuvių šnektos Gudijoje, tada labai sparčiai nyko. Ten lietuviai buvo **gudų** niekinami, visaip pravardžiuojami [...].*

Papriekaištaujama, jog gudai mėgsta savintis Lietuvos istoriją, lietuvių tautos nuopelnus, pergalės:

- 173) *Patys **gudu** istorikai per daug nesikuklindami įrašo į „gudiškojo ginklo pergalių“ registrą ir Žalgirio, ir Oršos, ir daug kitų mūšių. Kitas dalykas, kad nei **gudu** „nacijos“, nei **gudu** etnoso tada dar apskritai nebuvo.*
- 174) *Santykiai su **gudais** nebuvo itin nuoširdūs. Kai kurie jų veikėjai bandydavo savintis netgi Vilnių ir Gedimino pilį, pavadindami ją **gudu** pilimi („belaruskij zamok“).*
- 175) *Su **gudais** studentais irgi draugaudavome ir dažniausiai su jais mums būdavo pakeliui, nors kartais ir pasiginčydavome dėl jų pretenzijų į kai kurias būsimos Nepriklausomos Lietuvos teritorijas ar dėl mūsų istorijos, kunigaikščių, kultūrinių apraiškų savinimosi.*

Be to, DLKT rasti patarlė ir priežodis, kurie neigiamai charakterizuoja gudus: patarlė sako, kad gudai tinginiai (tai prieštarautų anksčiau pateiktiems 145–148 pavyzdžiams), o priežodis ragina nesipykti su gudu:

- 176) *[...] iš ano meto gyvosios lietuvių kalbos užrašė keletą lakių pašiepiamų priežodžių bei patarlių, kurių veikėjai yra **gudai**, o bendroji prasmė – „Daug vyrų mažai dirba“, pvz., Devyni **gudai** aviną pjauja (variantai ožį, gaidį, avį kitų užrašinėtojų vėliau užrašytuose pavyzdžiuose) [...].*
- 177) *Geriausia su „geriausiai“ kaimynais visiškai jokių reikalų neturėti. Vykusiai švenčioniškiai vartoja priežodį: „Gink, Dieve, su latviu reikalą turėti, su **gudu** pyktis, su lenku bylinėtis.“ (Pat. ir priež., 287)*

Visai tikėtina, kad gudai yra nekonfliktiški, ramūs žmonės, dėl to taip mažai randama sakinių, kuriuose apie juos atsiliepiama nepalankiai.

APIBENDRINIMAS

Nors, DLKT duomenimis, *gudais* galėjo būti pavadinti germanų tauta, baltai, tam tikros baltų gentys (nadruviai, skalviai, jotvingiai), slavai, baltarusiai, lenkai, rusai, ukrainiečiai, nelietuviai, kitatariai kaimynai, lietuviai, sulenkėję lietuviai, prastuomenė ar neaiškiai kalbantieji, daugiausiai pavyzdžiuose iš DLKT neabejotinai kalbama apie gudus-baltarusius.

DLKT dažniausiai kalbama apie draugiškus ir artimus gudų santykius su lietuviais. Gudai nuo seno gyveno Lietuvoje, juos jungė bendras istorinis likimas ir

panašios kultūros. Jų kalba buvo pasirinkta kanceliarine kalba Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Kaip rodo pavyzdžiai, gudai prisidėjo prie Lietuvos mokyklos atgimimo, dalyvavo įvairiose politinėse organizacijose, eidavo aukštas pareigas, bendradarbiavo su lietuviais ir visuomeniniame gyvenime. Jie buvo vieningi su lietuviais ne tik LDK laikais, bet ir XX a. pradžioje, kai galvojo apie bendrą valstybę. Lietuvos kariuomenė tuo metu turėjo gudų dalinius, kurie padėjo ginti Lietuvą, kovojo kartu su lietuviais prieš lenkus. Lietuvių ir gudų artumą liudija *gud** šaknies asmenvardžių gausa ir jų platus vartojimas Lietuvoje.

Lietuvių ir gudų santykius iki 1917 m. vasaros galima apibūdinti kaip draugišką bendradarbiavimą, tačiau vėliau gudų ir lietuvių politiniai santykiai tapo sudėtingi ir ganėtinai painūs. Apie tai plačiai ir tiksliai pasakojama DLKT. Tuo metu gudai svajojo apie laisvą ir nepriklausomą savo valstybę bei tautinius kariuomenės dalinius. Tačiau okupacinės valdžios (Rusijos, Vokietijos, Lenkijos) neleido jiems to pasiekti. Vienintelė išeitis buvo jungtis su lietuviais. Tą jie ir bandė daryti. Ne kartą buvo tariamasi su lietuviais, yra žinomi keli 1918 m. susitarimo rezultatai ir 1920 m. Lietuvos Demokratinės Respublikos Vyriausybės ir Gudų Liaudies Respublikos Vyriausybės sutartis. Iš jų matyti, kad gudai galvojo ne tik apie jungimąsi su Lietuva, bet visų pirma apie savo tautos gerovę ir nepriklausomybę. Lietuvių ir gudų bendradarbiavimo 1920–1922 m. laikotarpis buvo bene turtingiausias: Lietuvos Vyriausybės sudėtyje dirbo Gudų reikalų ministerija, kariuomenėje veikė Ypatingasis gudų batalionas, Kaune rezidavo egzilinė vyriausybė ir egzilinės Gudų Demokratinės Respublikos atstovybė. Buvo pasirašytos kelios politinės ir finansinės sutartys. Už pažadą remti Lietuvos pozicijas Vilnijoje Lietuva egzilinei gudų vyriausybei teikė finansinę ir politinę paramą, globojo ir šelpė gudų partizanus, veikiančius lenkų užimtoje Vilnijoje. Vėliau Lietuvos ir Gudijos vyriausybių santykiai pašlijo ir jų normalizuoti nebepavyko. Kai 1923 m. Ambasadorių konferencija nustatė Lietuvos ir Lenkijos sieną bei Lenkijos ir Rusijos sieną (taip buvo patvirtintas buvusių LDK teritorijų pasidalijimas tarp lenkų ir sovietų), bendros valstybės idėjos žlugo galutinai. Drauge baigėsi ir aktyvaus lietuvių ir gudų politinio dialogo laikotarpis. Interesas kurti tarpusavio santykius visai sumenko, Kaune gyvenę gudų veikėjai tarpusavyje susiriejo ir daugelis jų išvyko į Prahą.

Iš DLKT sužinome ir apie skriaudas, kurias patyrė gudai. Senovėje lietuviai mėgo gudus puldinėti ir apiplėšinėti. Daug iliustracijų rasta apie Lietuvos valdžios neteisėbas gudų atžvilgiu. Kalbama apie XX a. pradžios Lietuvos Vyriausybės „drastiškas

akcijas“, „griežtą elgesį“, „represijas“ prieš gudus; apie gudų partizanų palikimą likimo valiai, jų persekiojimą, kaltinimus bolševizmu, jų areštus, sodinimą į kalėjimus. Pasakojama apie liepimą palikti užimamas patalpas, daromas kratas, likviduojamas jų organizacijos, archyvą. Netrūksta DLKT ir pavyzdžių, kuriuose sakoma, kad Lietuvos Vyriausybė nesilaiko susitarimo su gudais, laužo sutartį, nesirūpinama gudų reikalais, nevykdomos švietimo ir kultūros reformos, likviduotos ypatingos karinės dalys. Iš gudų buvo tyčiojamosi, juokiamasi, jų nebuvo gaila. Keli pavyzdžiai rodo, kad neteisybės gudų atžvilgiu pasitaiko ir dabartyje: būta gudų diskriminacijos atvejų, jų kultūra yra nepripažįstama, kartais jie yra pamirštami, išbraukiami iš Lietuvos istorijos, atsisakoma spausdinti jų knygas, nors jos pasakoja apie bendrą lietuvių ir gudų istoriją.

Šiek tiek tekstyne kalbama ir apie gudų santykius su kaimynais, daugiausia apie XX a. pradžios laikotarpį. Po Pirmojo pasaulinio karo į gudų žemes pretendavo daugelis šalių, taip pat ir Lenkija, okupuotose Gudijos teritorijose vyko aktyvi gyventojų polonizacija, lenkų legionieriai siautėjo ir terorizavo okupuotus gyventojus. Konstatuojama, kad gudai bijojo tartis su lenkais, nes suprato, kad dėl to praras tautiškumą, liks Lenkijos valdžioje, leis lenkams kištis į jų švietimo reikalus. Nors tekstyne esama duomenų, kad lenkų valdžios atstovai stengėsi integruoti gudus į Lenkijos valstybę geruoju, darė jiems nuolaidų, siūlė visokeriopą pagalbą, tikino, kad lenkų valdžia, laikui bėgant, patenkins visus jų poreikius, tačiau minima ir kad būta atvejų, kai lenkų valdžia suimdavo ir kalindavo gudų politinius veikėjus. Su Rusija santykiai nebuvo geresni. Užsimenama, kad caro valdžia uždraudė spaudą gudų kalba, naikino 1831 m. ir 1863–1864 m. sukilimų dalyvius. XX a. pradžioje Rusijos veikėjai, naudodamiesi prastėjančiais lietuvių ir gudų santykiais, bandė stiprinti savo įtaką gudų politikams, stengėsi diskredituoti Rusijos politikai nepalankius gudų veikėjus, veikti gudus dislokuodami jų žemėse rusų karines pajėgas. Kita vertus, teikė gudams paramą: leido jų knygas, ketino remti žurnalo leidybą. Tačiau būta ir skriaudų: gudų veikėjai buvo sodinami į kalėjimus, buvo uždrausta leisti daugelį dienraščių gudų kalba, pavergtos tautos buvo engiamos. Konstatuojama, kad Baltarusija yra priklausoma nuo Rusijos, yra laikoma jos „tvirta ranka“. DLKT apie gudų santykius su latviais plačiai nekalbama, minimas 1925 m. konfliktas, dėl kurio santykiai tarp šių tautų pašlijo. Kiek sužinome ir apie gudų santykius su vokiečiais: jie 1918 m. kovo mėnesį užėmė didžiąją Gudijos dalį. Gudai bandė skelbti savo šalies nepriklausomybę, tačiau vokiečiai grasindami represijomis išvaikė Gudijos vyriausybę. Nors vokiečiai po

kurio laiko gudams leido patiems tvarkytis švietimo ir kultūros srityse, iš tikrųjų ir toliau valdė Gudiją ir nurodinėjo, kaip jie turėtų elgtis. 1918 m. gruodžio mėnesį Gudiją užėmė Raudonoji armija, tačiau santykiai tarp gudų ir vokiečių nenutrūko, vokiečiai ir toliau darė įtaką gudų politikams.

DLKT tekstai leidžia kiek artimiau susipažinti su gudais. Pasakojama apie žinomus gudų kilmės žmones. Daugiausia vardijamos politinių veikėjų pavardės, pasakojama apie jų pasiekimus, aukštus rangus, pripažinimą. Minimi ir žinomi gudų istorikai, kariškiai, kunigai, mokslininkai, kalbininkai, visuomenės ir kultūros veikėjai, filosofai, rašytojai, poetai. Sužinome apie jų spaudą, kuri buvo leidžiama ne tik Lietuvoje, bet ir Vokietijoje bei Rusijoje, literatūros kūrinius, operas, spektaklius ir enciklopedijų gausą. Apie jų troškimą turėti savo fakultetą Vilniaus universitete, apie pastangas sustiprinti savo kultūrą: buvo kuriamos vidurinės ir aukštosios mokyklos, steigiamos mokslinės ir kultūrinės draugijos, rengiamos konferencijos, pasitarimai, gudų kalba paskelbta valstybine ir privaloma Gudijos Liaudies Respublikoje. Jų muziejai, teatrai, centrai nekliudomai veikė Lietuvoje.

Tirta medžiaga rodo, kad gudų būta stačiatikių ir katalikų. DLKT apie gudų charakterio savybes ir išvaizdą kalbama mažai. Iš pavienių sakinių sužinome, kad gudai yra pamaldūs, dosnūs, nuoširdūs, dori, geri, jautrūs, malonūs, protingi, įdomūs bei gudurūs. Parodoma, kad gudai laikosi savo tradicijų, mėgsta dainuoti ir šokti. Minimas jų darbštumas ir ūkiškumas, pasiturimas gyvenimas (nors esama ir vargingiau gyvenančių). Rodomas aukštojo mokslo siekis. Pasakojama apie jų patriotizmą, mokėjimą susivienyti tėvynės labui, jų pasiaukojimą. Sužinome ir apie gudų poveikį kaimynystėje esantiems Lietuvos kaimams, žmonėms ir kalbai. Apie jų išvaizdą sužinome tik tiek, kad senovėje gudų vyrai nešiojo barzdas, ir kad gudų moterų apranga labai skyrėsi nuo lietuvių moterų aprangos.

Nepalankiai apie gudus DLKT mažai kalbama. Paminėta, kad gudų kaimuose neegzistavo tautinė sąmonė, kad gudų studentija nebuvo tautiškai susipratusi, kad neverta mokytis jų amato ir leisti mergelėms tekėti už gudų. Užsimenama, kad gudai pravardžiuodavo lietuvius. Papriekaištaujama, kad gudai mėgsta savintis Lietuvos istoriją, lietuvių nuopelnus, pergales. Patariama nesipykti su gudais, maldaujama Perkūno juos mušti, esama patarlių, kuriomis pašiepiama gudų tinginystė. Visai tikėtina, kad gudai yra nekonfliktiški, ramūs žmonės, dėl to taip mažai randama sakinių, kuriuose apie juos atsiliepiama nepalankiai.

5. BALTARUSIO VAIZDINYS DABARTINĖS LIETUVIŲ KALBOS TEKSTYNE

DLKT užfiksuoti 2586 pavyzdžiai su leksemos *baltarusis* įvairiomis formomis. Čia minimi 86 pavyzdžiai. Analizuojami pavyzdžiai buvo suskirstyti pagal kontekstus, iš kurių dominuojantys yra politikos, santykių su tautomis kaimynėmis ir sporto kontekstai.

Charakterio kontekstas

Iš DLKT pavyzdžių apie baltarusių charakterį²³⁰ sužinome nedaug. Vienas pavyzdys iš DLKT galėtų geriausiai apibūdinti, kaip suvokiame, vertiname baltarusius: [...] *Juozo Tumo-Vaižganto herojus Mykoliukas – tipiškas baltarusis: jautrios sielos, turintis meninių polinkių, tačiau ne kovotojas.*

DLKT rasta pavyzdžių, kuriuose minima, kad baltarusiai yra ramūs, nemėgstantys permainų, lėti, nuoširdūs ir pan. (žr. 1–5 pavyzdžius):

- 1) **Baltarusiai** – ramūs žmonės, jie iš pradžių gerai pagalvoja, tik paskui daro.
- 2) **Baltarusiai** nemėgsta permainų.
- 3) **Baltarusiai** turi vieną bendrą bruožą su lietuviais – jie yra lėti, bet gali pasikeisti per kelias dienas.
- 4) **Baltarusiai** dirba lėtai, Lietuvos sieną kirtome per 5–6 minutes.
- 5) Visus kitus bendrabutyje patirtus nepatogumus atpirkio **baltarusių** nuoširdumas ir rūpestingumas.

Rasta pavyzdžių, kur minima, jog baltarusiai yra atsilikę, sovietizuoti žmonės (žr. 6 pavyzdį), galbūt dėl to baltarusiai yra viskuo nusivylę (žr. 7 pavyzdį), tenkinasi mažomis pensijomis (žr. 8 pavyzdį) ir pan.:

- 6) *Apie Baltarusiją nedaug težinome. Net jos vardas mūsų spaudoje nenusistovėjęs – dažnas linksta ją vadinti Gudija. Baltarusiai suvokiami kaip atsilikę, tautiškai beveidžiai, sovietizuoti žmonės, nuo viduramžių nepatyrę nieko, išskyrus vergiją.*
- 7) *Didelei baltarusių daliai nerūpi sutryptos vėliavos, jie viskuo nusivylę, juos kamuoja alkio baimė...*

²³⁰ Įdomu tai, kad DLKT su baltarusių išvaizda susijusių pavyzdžių nebuvo rasta.

- 8) **Baltarusiai** pasirengę tenkintis beviltiškai mažomis pensijomis, nes jos mokamos stabiliai, ir stovi eilėse prie šlapios dėšros.

Socialinis kontekstas

DLKT užfiksuoti pavyzdžiai rodo, kad baltarusių, palyginti su lietuvių, gyvenimo sąlygos yra prastesnės, t. y. baltarusiai gauna mažesnę atlyginimą (žr. 9 pavyzdį), tačiau kainos yra didelės (žr. 10 pavyzdį). Baltarusiai dažnai yra priversti ieškoti darbo užsienyje (žr. 11–13 pavyzdžius):

- 9) **Baltarusiai** su pavydu žiūri į mus, kur minimali alga siekia 100 dolerių. Jiems tai didžiuliai pinigai.
- 10) Pietų vaisiai **baltarusiams** – didelė prabanga dėl tikrai didelių jų kainų.
- 11) **Baltarusiai** dažniausiai ieško darbo užsienyje, bet šiemet jau gavo ir vietinių bendrovių užsakymų.
- 12) Daugiau nei 80 % atvykusiųjų Lietuvoje dirbti vairuotojais yra **baltarusiai**.
- 13) Tačiau, prieš keletą metų Lietuvos turguose **baltarusiams** pradėjus masiškai prekiauti pigesnėmis prekėmis, kilo didelis vietos prekeivių nepasitenkinimas.

DLKT rasta pavyzdžių, iliustruojančių baltarusių norą gyventi komfortiškiau, moderniau:

- 14) O ir **baltarusiai** labiau nori skristi su naujais vakarietiškais lėktuvais, o ne senais rusiškais, nakvoti geresniuose viešbučiuose.
- 15) Nors Minske suplanuota nemažai naujų biurų, tačiau iki mums jau įprastų modernių vakarietiškų statinių **baltarusiams** dar toli.

Kultūros ir mokslo kontekstas

DLKT rasta pavyzdžių, atspindinčių įvairias baltarusių kultūros kryptis, pvz., pabrėžiamas liaudies kūrybos, instrumentinės muzikos senumas (žr. 16–17 pavyzdžius), folkloro turtingumas (žr. 18 pavyzdį):

- 16) Jos nuomone, **baltarusių** liaudies kūryba istoriškai yra vyresnė už pačią **baltarusių** tautą; pagrindiniai liaudies kūrybos žanrai ir formos susiformavo daug anksčiau.
- 17) Kalbėdami apie **baltarusių** instrumentinę muziką, turėtume pabrėžti, jog dvejinio metro muzika čia gyvuoja jau seniai.

- 18) *Deja, dabar nedaug kas tuos sukauptus **baltarusių** folkloro turtus naudoja vaikų lavinimui.*

Baltarusiai yra gavę ir Nobelio premiją:

- 19) *Jis – tai **baltarusių** rašytojas Vasilis Bykovas, Sovietų Sąjungos laikais gavęs Lenino premiją. Jis – pirmasis iš **baltarusių** pelnęs Nobelio premiją.*

DLKT taip pat neretai minimi Baltarusijos kultūros veikėjai – rašytojai, poetai, režisieriai, dailininkai, kompozitoriai ir pan.:

- 20) *Čia buvo vaidinami V. Goluboko, V. Dunino-Marcinkevičiaus, M. Čaroto, E. Samuilionoko, J. Kupalos, J. Kolaso, A. Makajonoko, A. Dudarevo ir kitų **baltarusių** autorių veikalai.*
- 21) *Jankos Kupalos teatras, padėjęs **baltarusių** tautai išlaikyti savo kalbą ir tradicijas, gyvuoja 75 metus (nuo 1920 metų).*
- 22) *Ketvirtadienį **baltarusių** literatūros klasikui Vasiliui Bykovui, gyvenančiam Frankfurte prie Maino, sukako 77 metai.*
- 23) *NUOTRAUKOSE: aktoriai Jevgenija Simonova ir Grigorijus Taratorkinas spaudos konferencijoje Aktorius Regimantas Adomaitis su **baltarusių** režisieriumi Viktoru Turovu Vengrų režisierė Marta Meszaroš Režisieriai Marlenas Chucijevas (kairėje) ir Aleksandras Askoldovas [...].*
- 24) *Įspūdingas, spalvingas dekoracijas, lėles ir kostiumus sukūrė **baltarusių** dailininkas Valerijus Račkovskis, muziką – kompozitorius Pavelas Kondrusevičius.*

Kalbant apie mokslo kontekstą užsimenama apie lietuvių, baltarusių, lenkų ir kt. tautų bendradarbiavimą vykdant tiriamuosius projektus (žr. 25 sakinį):

- 25) *[...] užmegzti mokslinius kontaktus su šios ir kitų šalių istorikais, literatūrologais, kalbininkais. Ateityje jie galėtų išaugti į bendrus lietuvių – **baltarusių** – lenkų ir kitų Vidurio Rytų Europos regiono tautų tiriamuosius projektus.*

Buities kontekstas

Kalbant apie baltarusių valgius, DLKT rasta pavyzdžių, kuriuose paminėti baltarusių patiekalai – blynai su aguonomis, bulviniai blynai ir kt. (žr. 26–27 pavyzdžius) ir kai kurių iš jų ypatingi ruošos būdai (žr. 28 pavyzdį):

- 26) ***Baltarusių** valgiai – gira su grybais, blynai su aguonomis, kūčia su medaus miešimu, avių kisielius, kompotas, spraginti žirniai.*

- 27) Štai broliai **baltarusiai** bulvinius blynus, kaip ir mes, vadina savo nacionaliniu valgiu.
- 28) **Baltarusiai** kūčių virdavo atskiruose, tik tam skirtuose induose, kurių iki kitų Kūčių niekam daugiau nenaudodavo.

Kalbos kontekstas

DLKT rasta pavyzdžių, kur minima, jog Baltarusijoje baltarusių kalba yra diskriminuojama, engiama, naikinama ir pan., nes vyrauja rusų kalba:

- 29) *Baltarusijos rusinimas. Baltarusijoje diskriminuojama **baltarusių** kalba.*
- 30) ***Baltarusių** kalbos atgimimui trukdo ir tai, kad ji yra labai artima rusų kalbai, todėl žmonės iš inercijos pastarąją ir renkasi.*
- 31) *Tradicškai rusiškai kalbančioje sostinėje Minske **baltarusių** kalbą smaugti dar lengviau.*
- 32) *[...] kartą pasakė: „Pasaulyje yra tik dvi tikrai didžios kalbos – anglų ir rusų“. Iš esmės tai buvo signalas pradėti vyti **baltarusių** kalbą iš valstybinės sferos. „Dabar Baltarusijoje naikinama **baltarusių** kalba, neatitinkanti valstybės politikos – integruotis į Rusijos imperiją“.*

Sporto kontekstas

DLKT rasta pavyzdžių, priskirtinų sporto kontekstui. Iš pavyzdžių matyti, kad lietuviai vertina baltarusių sportinius gebėjimus, laiko juos rimtais varžovais, skinančiais nugalėtojų laurus:

- 33) *Sidabras atiteko ispanui Inigui Garsijai (14 m 74 cm), bronza – pasaulio rekordininkui **baltarusiui** Jurijui Bučkovui (14 m 67 cm).*
- 34) *Antrąją vietą užėmė **baltarusis** A. Aksionovas, varžybų nugalėtoju pralaimėjęs 96 taškais.*

Remiantis DLKT medžiaga, baltarusiai pasižymi šiose sporto šakose – gimnastikos (žr. 35 sakinį), futbolo (žr. 36 sakinį), bėgimo (žr. 37–38 sakinius), stalo teniso (žr. 39 sakinį), sportinio ėjimo (žr. 40–41 sakinius), rankinio (žr. 42 sakinį) ir kt.:

- 35) *Iškart reikia pabrėžti, kad **baltarusiai** tikrai verti savo gimnastikos mokyklos, jie pelnė visų lygių nugalėtojų laurus – vaikinių komandinėse varžybose, asmeninių varžybų vyresnėje [...].*

- 36) Šiek tiek žinome **baltarusių** žaidimą, mat šios šalies rinktinė kelis kartus draugiškose rungtynėse nugalėjo Lietuvos šalės futbolo rinktinę.
- 37) Moterų bėgimą laimėjo **baltarusė** Natalja Galuško.
- 38) Nugalėjo **baltarusis** A. Gordejevas, 21,1 km nubėgęs per 1 val. 7 min. 46 sek.
- 39) [...] stalo teniso turnyras. Jame dalyvavo 82 jaunieji Lietuvos, Latvijos, Estijos, Baltarusijos ir Rusijos sportininkai. Jaunių varžybas laimėjo **baltarusis** V. Bykovas ir lietuvė L. Stankutė.
- 40) [...] premijas laimėjo **baltarusiai**. Druskininkuose įvykusiose tarptautinėse sportinio ėjimo varžybose „Druskininkai-2000“ dėl įvairių prizų dešimtyje amžiaus grupių varžėsi daugiau [...].
- 41) Moterys žingsniavo 5 km, ir jų gretose matėme net tris olimpietes, kurios ir finišavo pirmos. Nugalėtoja tapo **baltarusė** V. Cibulskaja – 21:15,1 min. [...].
- 42) [...] finalinį etapą iš aštuntosios atrankos grupės pateko Baltarusija, įveikusi mūsų šalies rankininkes vieno įvarčio skirtumu (18:22 ir 21:24). **Baltarusės** laimėjo ir abu susitikimus prieš Azerbaidžano atstoves (30:16 ir 23:26).

Rasta pavyzdžių, iš kurių matyti, kad rimtą konkurenciją baltarusiams sudaro ir lietuviai:

- 43) Kai kurie **baltarusių** smūgiai buvo netikslūs, kai kuriuos atremdavo patikimai žaidęs Ž. Karčemarskas.
- 44) Malonu, kad **baltarusiui** A. Zviaginevui rimtą konkurenciją sudarė mūsiškis trenerio N. Borzykino auklėtinis Linas Gaveika, kuris pirmavo po keturių rungčių [...].
- 45) Lietuviai, šeštadienį įveikę graikus 5:3, užvakar nugalėjo ir **baltarusius** 3:2 (2:1).

Politikos kontekstas

DLKT daugiausia rasta pavyzdžių, susijusių su politikos kontekstu, kuris, kaip aiškėja, yra glaudžiai susijęs su charakterio kontekstu. Politikos kontekstui priskiriamuose pavyzdžiuose užsimenama apie išblėsusį baltarusių identitetą (žr. 46 pavyzdį), režimo skatinamą apatiją, netikėjimo permainomis ir susitaikymo nuotaiką (žr. 47 pavyzdį), apie užblokavimą baltarusių valios kovoti už galimybę savarankiškai valdyti savo šalį (žr. 48 pavyzdį) ir kt.:

- 46) Per komunistinio valdymo metus **baltarusių** identitetas išblėso, todėl manoma, kad revoliucijai šioje valstybėje kliudytų per silpnas nacionalizmo jausmas.

- 47) [...] tačiau jos konsolidavimo procesas vyksta pernelyg vangiai ir sunkiai, o režimo skatinama apatija, netikėjimo permainomis ir susitaikymo nuotaika **baltarusių** visuomenėje, rodos, stiprėja dar sparčiau.
- 48) O juk šiuo metu A. Lukašenkai kaip tik labiausiai rūpi ne tiek atgauti iš esmės prarastą populiarumą, kiek užkonservuoti **baltarusius** ir jų apatišką būklę, užblokuoti jų valią kovoti už galimybę savarankiškai valdyti savo šalį.
- 49) Tačiau tikroji kova dėl demokratijos turi vykti žmonių sąmonėje, kurie privalo patys suvokti, ką reiškia būti tikrais **baltarusiais**.

Iš kai kurių DLKT rastų pavyzdžių aiškėja, kad jaunoji baltarusių karta yra prieš diktatūrą (žr. 50 pavyzdį), kad jie padeda opozicijai rengti demonstracijas ir kt. (žr. 51 pavyzdį), kad prezidento A. Lukašenkos laikas baigėsi, šalies laukia permainos (žr. 52 pavyzdį), kad baltarusiai išeina į gatves (žr. 53 pavyzdį), kad jie nėra pasyvi tauta, kad protestuoja (žr. 54–55 pavyzdžius) ir kad baltarusių opozicijai reikia charizmatiškų vadovų ir vietinių oligarchų (žr. 56 pavyzdį):

- 50) Jaunieji **baltarusiai** pasisako prieš diktatūrą.
- 51) Tai pasakojimas apie jaunuosius **baltarusius**, kurie padeda opozicijai rengti demonstracijas, leidžia laikraštį, kuria videoklipus ir svajoja apie demokratišką savo tėvynės ateitį.
- 52) A. Lukašenkos laikas pasibaigė. **Baltarusių** kantrybė baigiasi, ir permainos neišvengiamos.
- 53) Sekmadienį minskiečiai išėjo į gatves. Oficialiais duomenimis, eisenoje dalyvavo apie 30 tūkst. žmonių. Taip **baltarusiai** reagavo į savo prezidento Aleksandro Lukašenkos ketinimą prijungti šalį prie Rusijos.
- 54) Pasauliui norima parodyti, kad **baltarusiai** nėra pasyvi tauta. Vakar prie Baltarusijos ambasados Vilniuje surengtas Lietuvos **baltarusių** piketas [...].
- 55) Tūkstančiai **baltarusių** protestavo prieš prezidento veiklą.
- 56) Antra vertus, **baltarusių** opozicijai stinga charizmatiškų vadovų ir vietinių oligarchų, kurie ją remtų, kaip tai atsitiko Ukrainoje.

Istorijos kontekstas

DLKT aptikti keli pavyzdžiai, iliustruojantys Baltarusijos istoriją, kuri neišvengiamai susijusi su tautomis kaimynėmis. Baltarusijos teritorija priklausė Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei, todėl baltarusiai Vilnių laiko savo miestu (žr. 57 pavyzdį).

Kaip iliustruoja 59 pavyzdys, XX a. pr. galvota ir apie bendrą Baltarusijos ir Lietuvos respubliką (*Litbelas* – Lietuvos–Baltarusijos Tarybų Socialistinė Respublika). Dar viename DLKT rastame pavyzdyje užsimenama apie baltarusių sovietizavimą (žr. 60 pavyzdį).

- 57) *Jų ambicijas palaiko ir tas faktas, kad didžioji LDK dalis buvo Baltarusijos žemės. **Baltarusiai** Vilnių laiko savu miestu, taip pat kaip ir mes Naugarduką laikome savu.*
- 58) ***Baltarusiai** teigia, kad LDK daugiausia teisių turėjo jie, nes visi dokumentai buvo tvarkomi **baltarusių** kalba.*
- 59) ***Baltarusių** tautinis sąjūdis buvo labai artimai susijęs su mūsų šiu, galvota ir apie bendrą valstybę (jos parodija virto Vinco Kapsuko „Litbelas“).*
- 60) ***Baltarusiai** gyveno tarp lenkų ir rusų, buvo rusifikavimo ir lenkinimo objektas. Pirmasis **baltarusių** tautos egzistavimą, sako Michnikas, pripažinęs Josifas Stalinas, ir tai iš esmės reiškė sovietizavimą.*

Santykių su tautomis kaimynėmis kontekstas

DLKT rasta nemažai pavyzdžių, priskirtinų santykių su tautomis kaimynėmis kontekstui. Daugiausia pavyzdžiuose minimi lietuvių ir baltarusių, taip pat baltarusių ir rusų santykiai.

Lietuvių ir baltarusių santykiai

Iš DLKT pavyzdžių matyti, kad baltarusius ir lietuvius siejo sudėtingi santykiai. XX a. baltarusių ir lietuvių santykiai buvo įtempti dėl įvairių politinių priežasčių (žr. 61–64 pavyzdžius):

- 61) *Lietuvių ir **baltarusių** santykius taip pat pablogino 1923 m. rugpjūčio 23 d. priimta „Gudų piliečių ir politikos darbuotojų rezoliucija“, kurioje Lietuvos Vyriausybė [...].*
- 62) *Kita vertus, greta politinių priežasčių 1922 m. vasarą – 1923 m. pavasarį lietuvių ir **baltarusių** santykiai pradėjo strigti taip pat dėl finansinių problemų.*
- 63) *Ir nors Kauno kompromisinius siūlymus Varšuva atmetė labai greitai, tačiau nepasitikėjimo šešėlis lietuvių ir **baltarusių** santykius aptemdė, kadangi kompromisinis Kauno bei Varšuvos susitarimas galėjo reikšti, jog dalis gudų, pagal 1920 m. liepos 12 d. Taikos sutartį [...].*

- 64) *Bendrumo jausmas galutinai išnyko tik sovietmečiu, kada paryškėjo simpatijos latviams ir estams, o **baltarusiai** į Baltijos draugiją nebeįtilpo. Todėl Lietuva, sakyčiau, yra istoriškai atsakinga už Baltarusijos likimą – labiau negu už kurios kitos šalies.*

Bendrumas, kaimyniški, draugiški santykiai tarp baltarusių ir lietuvių atsirado siekiant baltarusių politinės nepriklausomybės (žr. 65 pavyzdį), kilus norui padėti kovojant su prezidento A. Lukašenkos režimu (žr. 66 pavyzdį) ir pan.:

- 65) *[...] F. Kemėšis teigia, kad šis klausimas studijoje „iš principo“ nekeltas ir nesvarstytas, tik buvo turėta galvoje pats faktas: lietuviai ir **baltarusiai** siekia politinės nepriklausomybės.*
- 66) *[...] Valdo Adamkaus žodžiai, esą „negalima izoliuoti Baltarusijos“, reikštų ne pataikavimą režimui, o pagalbos ranką **baltarusių** tautai.*
- 67) *Pasak V. Stankevičiaus, laikas atverti duris parlamentarams iš Baltarusijos, nes tik tiesioginiai kontaktai su **baltarusiais** leis daryti įtaką šioje šalyje.*
- 68) *„[...] **Baltarusiai** – mūsų artimiausi kaimynai, ir mums ne tas pat, kas ten vyksta“, – aiškino Lietuvos darbininkų sąjungos pirmininko pavaduotojas Petras Grėbliuskas.*
- 69) *J. Veselka: „Norime ar nenorime, lietuviai su **baltarusiais** – kaimynai. Totoriams įkretėme kartu su **baltarusiais**, Žalgirio mūšį laimėjome kartu su **baltarusiais**, 16-oji divizija A. Hitleriui įkretė kartu su **baltarusiais** ir kitais, bėda atsitiko tik 1990 metais. Baltarusija nepasidavė, mes – pasidavėme“.*
- 70) *Iš kalbų su **baltarusiais** ejo suprasti, jog jie labai pavydi mums, lietuviams. Ne kartą buvo mestelėta frazė, jog mums gerai, mes tuoj būsim Europos Sąjungoje.*

Labai retai pasitaiko sakinių, kuriuose baltarusiai vadinami lietuvių broliais:

- 71) *Štai broliai **baltarusiai** bulvinius blynus, kaip ir mes, vadina savo nacionaliniu valgiu.*
- 72) *[...] ir bendruomenines institucijas, į gamybines ir komercines struktūras, į kiekvieną pritariantį mūsų kilniai idėjai apie broliškus ryšius tarp **baltarusių** ir lietuvių tautų.*

Lietuvoje baltarusiai gauna įvairų palaikymą – persekiojama baltarusių opozicija gali atvykti į Lietuvą ir laisvai kalbėti apie problemas (žr. 73 pavyzdį), Baltarusijos piliečiai gali prašyti Lietuvos pilietybės (žr. 74 pavyzdį) ir pan.:

- 73) *Juk persekiojama **baltarusių** opozicija dažniausiai kalbėti apie problemas važiuoja pas mus, į Lietuvą.*

- 74) *Daugiausia Lietuvos pilietybės prašo **baltarusiai**.*
 75) *Tik XX a. pradžioje Vilniuje susibūrė **baltarusių** inteligentų branduolys, ėmęs rūpintis tautinės periodinės spaudos, kaip tautinio telkimo priemonės, kūrimu.*

Baltarusiai į Lietuvą atvyksta prekybos tikslais (pirkti ir parduoti) (žr. 76–77 pavyzdžius), taip pat semtis verslo patirties (žr. 78 pavyzdį):

- 76) *Net ir šiuo metu gaudami aukštus derlius, **baltarusiai** kombinuotuosius pašarus atsiveža iš Alytaus.*
 77) ***Baltarusių** prekyvių banga atplukdė į Gariūnus viską: pigesnę nei pas mus maistą, namų apyvokos daiktus, drabužius, avalynę ir t. t.*
 78) *Pastaruoju metu **baltarusių** verslininkų grupės dažnokai vyksta į Panevėžį, iš kurio patraukia per visą Lietuvą semtis verslo patirties.*

Baltarusių ir rusų santykiai

Kalbant apie baltarusių ir rusų santykius dažniausiai minima, kad baltarusiai ir rusai yra broliškos tautos (žr. 79–80 pavyzdžius), kad tai viena šalis (žr. 81 pavyzdį) arba kad baltarusiai yra rusų tautos dalis (žr. 82–83 pavyzdžius):

- 79) *Rusijos piliečiai balsuos už susijungimą su broliais **baltarusiais**.*
 80) *Be to, jis pabrėžė, kad daugiau kaip 90 proc. **baltarusių** rusus laiko savo broliais.*
 81) ***Baltarusiams** dešimtmečiais skiepyta, kad nėra skirtumų tarp rusų ir **baltarusių**, kad esame viena šalis, tad žmonėms sunku nugalėti psichologinį barjerą ir eiti į prezidentui priešišką mitingą [...].*
 82) *Kyla klausimas, apie kokią specifinę **baltarusių** tautinę sąmonę kalbama, jei jie laikomi rusų tautos dalimi.*
 83) *Beje, tautinę **baltarusių** savimonę jis laikė savitu rusų tautiškumo reiškiniu.*

Manyta, kad sąjunga su Rusija baltarusiams reiškia geresnį gyvenimą, tačiau ne visada:

- 84) *Smarkiai pabrango naftos produktai. Juos lengvatinėmis kainomis Baltarusijai parduoda didžioji kaimynė. Bet ji ir iš brolių **baltarusių** pareikalavo už naftos produktus mokėti gerokai brangiau.*
 85) *Paskutinėmis 2006-ųjų metų akimirkomis Baltarusija ir Rusija suderėjo dėl rusiškų dujų kainos, kuri **baltarusiams** padvigubėjo.*

DLKT užfiksuotas pavyzdys, kuriame pateikiama prielaida, kad galbūt baltarusiai nusivylė Rusija, todėl didėja Baltarusijos nepriklausomybės šalininkų gretos:

86) *Nepriklausomybės šalininkų jau yra daugiau kaip 30 procentų. Ir jų gretos nuolat gausėja. Kokia tokio reiškimo priežastis? Galbūt **baltarusiai** nusivylė Rusija, joje viešpataujančiu chaosu...*

APIBENDRINIMAS

Tyrimui atrinktų pavyzdžių analizė rodo, kad baltarusio vaizdinys DLKT neturi labai ryškių išskirtinių bruožų. Iš DLKT pavyzdžių apie baltarusių charakterį sužinome nedaug. Paprastai jie apibūdinami kaip ramūs, nuoširdūs, nemėgstantys permainingų. Rasta pavyzdžių, kur minima, jog baltarusiai yra atsilikę, sovietizuoti žmonės.

Apie baltarusių buitį ir socialinį gyvenimą taip pat sužinome nedaug. Dažniausiai minimi baltarusių valgiai (blynai su aguonomis, bulviniai blynai ir kt.). Kai kurie DLKT pavyzdžiai rodo, kad baltarusių, palyginti su lietuvių, gyvenimo sąlygos yra prastesnės, jų atlyginimai maži. Norėdami gyventi komfortiškiau baltarusiai dažnai priversti ieškoti darbo užsienyje (paprastai Lietuvoje).

Iš DLKT rastų pavyzdžių matyti, kad lietuviai vertina baltarusių sportinius gebėjimus, laiko juos rimtais varžovais, skinančiais nugalėtojų laurus įvairių sporto šakų varžybose (gimnastikos, bėgimo, stalo teniso ir kt.).

DLKT rasta nemažai pavyzdžių, susijusių su Baltarusijos politikos kontekstu. Pavyzdžiuose, viena vertus, užsimenama apie išblėsusį baltarusių identitetą, režimo skatinamą apatiją, netikėjimo permainomis ir susitaikymo nuotaikas, kita vertus, rasta ir optimistinių sakinių, iš kurių aiškėja, kad jaunoji baltarusių karta yra prieš diktatūrą, kad jie padeda opozicijai rengti demonstracijas, kad prezidento A. Lukašenkos laikas baigėsi, kad laukia permamos, kad baltarusiai išeina į gatves, protestuoja ir pan.

Kalbant apie lietuvių ir baltarusių santykius iš rastų pavyzdžių aiškėja, kad skirtingais istoriniais laikotarpiais jie buvo skirtingi. XX a. I pusėje baltarusių ir lietuvių santykiai buvo įtempti dėl įvairių politinių priežasčių, tačiau bendrumas, kaimyniški, draugiški santykiai tarp baltarusių ir lietuvių klostėsi siekiant baltarusių politinės nepriklausomybės (XX a. II pusėje), atsiradus norui padėti kovojant su

prezidento A. Lukašenkos režimu ir pan. Kai kurie DLKT rasti pavyzdžiai aiškiai rodo lietuvių norą palaikyti baltarusius, pavyzdžiui, jų opozicijai leidžiama atvykti į Lietuvą ir laisvai kalbėti apie jų šalies problemas ir t. t.

Kalbant apie baltarusių ir rusų santykius dažniausiai minima, kad baltarusiai ir rusai yra broliškos tautos, kad tai viena šalis. Tačiau dažnai minima, kad Baltarusijoje baltarusių kalba yra diskriminuojama, engiama, naikinama ir pan., nes vyrauja rusų kalba.

Apskritai lietuviams ir lenkams šiuo metu užtenka nuovokos, kad istoriją ir senas problemas pirmiausia būtina suprasti protu (DLKT).

VI. LENKAS

ĮVADINĖS PASTABOS

Istorinės, kultūrinės, ekonominės, politinės ir religinės aplinkybės bei priežastys lėmė, kad Lietuvoje nuo seno gyveno ir tebegyvena²³¹ įvairių tautybių žmonės. Geografiškai viena šalia kitos esančių Lietuvos ir Lenkijos tarpusavio santykiai prasidėjo XIII a. Istorikų nuomone, lietuvių ir lenkų santykiai tuo metu nebuvo draugiški: baltų gentys, tarp kurių buvo ir lietuviai, mėgo plėšikauti ir rengti išpuolius į kaimynines lenkų žemes (Gaidis, Wołkonowski, red. 2009: 9). Vėliau dviejų valstybių santykiai pagerėjo, XIV a. pabaigoje susituokė Lietuvos ir Lenkijos valdovai, lietuviai ir lenkai susitelkė kovoti su bendrais priešais – kryžiuočių ir kalavijuočių ordinais. Kadangi dviejų valstybių bendradarbiavimas buvo sėkmingas ir abi šalys bijojo Rusijos agresijos, XVI a. viduryje buvo pasirašyta Liublino unija ir įkurta Abiejų Tautų

²³¹ Remiantis Lietuvos Respublikos 2021 m. visuotinio gyventojų ir būstų surašymo rezultatais, 2021 m. Lietuvoje gyveno 2 mln. 810 tūkst. gyventojų, iš kurių 432 tūkst. yra tautinių mažumų atstovai (<https://tmde.lrv.lt/lt/tautiniu-mazumu-kulturos-centrai-ir-tautines-bendrijos/statistika>). 2011 m. visuotinio gyventojų ir būsto surašymo duomenimis, Lietuvoje gyveno 154 tautybių gyventojai.

Respublika, ji gyvavo iki XVIII a. Lietuviams ir lenkams gyvenant vienoje valstybėje, kartu sprendžiant klausimus seimuose ir kariaujant, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenė nesipriešindama perėmė lenkų kalbą ir kultūrą. Dalis lietuvių istorikų šį faktą laiko savo tapatybės praradimu. Lenkų kultūrą pirmiausiai perėmė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikai, o po kurio laiko – ir bajorai. Tai buvo laisvas žmonių pasirinkimas, nes pagal tuometinį supratimą priklausymas tautai buvo grindžiamas lojalumu valstybei ir jos įstatymų laikymusi, o ne kalba. XIX a. jau buvo besibaigianti kalbinė bajorijos polonizacija (Gumuliauskas 2010: 55). XVIII a. pabaigoje, žlugus Abiejų Tautų Respublikai, dabartinės Lietuvos teritorijoje gyveno kelių tautų atstovai: lietuviai, lenkai, žydai, baltarusiai, rusai. 1795–1915 m. didumą Lenkijos ir Lietuvos žemių valdė Rusijos imperija, prasidėjo rusinimo politika, buvo uždrausta spausdinti lotyniškais rašmenimis. 1918 m. Lietuva ir Lenkija atkūrė savo valstybingumą. Tačiau tarp Lietuvos ir Lenkijos kilo konfliktas dėl Vilniaus ir Vilniaus krašto (rytų Lietuvos), kur gyveno ir lenkai, ir lietuviai. Kiekviena iš naujai susikūrusių valstybių teigė, jog šis regionas turi priklausyti jai, ir pateikė argumentus, pagrindžiančius jos teisę į rytų Lietuvą. Politinės ir karinės aplinkybės lėmė, jog Vilniaus kraštas atiteko Lenkijai. Lietuva šias žemes vėl atgavo tik 1940 m. Glaudus, kaimyniškas bendradarbiavimas tarp Lietuvos ir Lenkijos prasidėjo tik valstybėms antrą kartą atkūrus nepriklausomybę ir 1991 m. Lenkijai pripažinus Lietuvą. Dėl kildavusios tarp šalių įtampos tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje būta didelės antipatijos viena kitos atžvilgiu.

Šiuo metu Lietuvoje gyvena virš 162 000 lenkų²³², jie yra gausiausia po lietuvių tautos Lietuvoje gyvenanti tautinė bendruomenė, išlaikanti savitumą, identitetą, viena iš labiausiai matomų Lietuvoje. Apie lenkus rašyta įvairiais aspektais. Čia minimi tik tie darbai, kuriuose kalbama apie būdingus lenkams bruožus.

Lietuvių požiūris į kitataučius jau yra tirtas įvairių sričių Lietuvos mokslininkų, pvz., Laima Anglickienė tyrė kitataučius lietuvių folklore (Anglickienė 2006, 2007). Ji nustatė, kad pasakojimuose nuomonės apie lenkus įvairuoja, atsiliepiami apie juos yra šiek tiek geresni už atsiliepiamus apie rusus ir baltarusius, kad lenkai visada „riečia nosį“, niekina lietuvius ir lietuvių kalbą, visus nemokančius lenkų kalbos laiko durnais muzikais (Anglickienė 2006: 212). Etimologinėse sakmėse lenkai, kaip ir kitų tautų atstovai, siejami su velniu, juose atsispindi kitokia, t. y. geresnė, lenkų

²³² 2021 m., Statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje gyveno 183 421 lenkas (<https://tmde.lrv.lt/lt/tautiniu-mazumu-kulturos-centrai-ir-tautines-bendrijos/statistika>).

bajorų kilmė (t. p.: 213). Padavimuose lenkai vadinami svetimšaliais, kurie po karų atvyko į Lietuvą ieškoti lobių (manoma, kad kalbama apie lenkiškai kalbančius archeologus). Karinėse-istorinėse dainose apie lenkus atsiliepiama teigiamai, jie vadinami „mūsų broliais“, sakoma, kad jie garsūs, pažadina lietuvius kovoti, minimos bendros kovos prieš švedus, rusų armiją (t. p.: 214). Situacija pasikeičia tarpukario Lietuvoje: lenkai tampa priešais, užgrobusiais Vilnių, ilgam įsitvirtina lenko kaip gudraus apgaviko stereotipas (t. p.: 215t). Piršlybų dainose, anot L. Anglickienės, lenko paveikslas yra kontroversiškas, „čia nėra tokios ryškios opozicijos, kad jis yra blogas vedybinis partneris“, kai lenkas vadinamas bajoru, jis tampa pageidaujamu vedybiniu partneriu (t. p.: 218t). Folklore išryškinamas lenkų išdidumas, pasipūtimas, gyrimasis, lietuviams užkliūva jų perdėtas mandagumas, todėl manoma, kad „jų būdas – nesugyvenamas“ (t. p.: 220t). L. Anglickienė mini J. Balio straipsnį *Aštrioji tautosaka* (paskelbtą *Jaunoji Lietuva* 1938 m., nr. 10), kuriame šis teigia, kad 1938 m. „Šiaurės Amerikoje pavadinti ką nors „polak“ (lenku) yra laikoma įžeidimu, o Pietų Amerikoje lenkės pavadinimas turi ir gatvės moters prasmę“ (Anglickienė 2007: 446). Jos nuomone, „[...] atkūrus nepriklausomybę, lietuviai geriau vertino save ir tas tautybes, su kurių valstybėmis Lietuva neturėjo sienos ir stipresnių istorinių konfliktų. Prasčiau vertino tas tautybes, su kuriomis yra buvę nesutarimų, iš kurių patyrė skriaudų, su kuriomis tuo metu turėjo kokių nors įtampų. Todėl prastą įvertinimą 1989 ir 1993 m. apklausose gavo rusai, lenkai“ (t. p.: 68). L. Anglickienė tyrė ir šalių kaimynių vaizdavimą šiuolaikiniame folklore – anekdotuose. Autorė teigia, kad „lenko įvaizdis lietuvių, kaip ir apskritai kitų tautų folklore, pastaruoju metu labai pakito. Iki tol pas mus jis buvo vienas teigiamiausių kitataučių veikėjų“ (Anglickienė 2009: 237). Atkreiptas dėmesys, kad dar prieš keletą metų buvo populiarūs anekdotai apie užsispyrusius, bjaurius ir kvailus lenkų muitininkus, bet 2007 m. pabaigoje jie išnyko. Daug lenkų, ieškodami geresnių gyvenimo sąlygų, didesnių atlyginimų, emigravo į turtingesnes Europos šalis. Tarp didelio skaičiaus vienos tautybės žmonių, aišku, pasitaikė ir nesąžiningų „blogiukų“ – vagių, mušeikų ir kitaip pažeidinėjančių viešąją tvarką asmenų, bet „būtent lenkams prigijo vagių etiketė“ (t. p.: 238), tačiau, autorės nuomone, „jie [anekdotai – *įterpta autorės*] irgi pamažu turėtų išnykti iš aktyvios vartosenos kaip jau nebeaktualūs“ (t. p.: 239). Tai rodo ir faktas, kad *Delfi* svetainėje 2007 08 15 buvo paskelbtas tik 1 anekdotas apie lenkus (plg. apie rusus buvo paskelbti 105 anekdotai).

Inija Trinkūnienė tyrė lietuvių miestiečių (vilniečių ir kauniečių) etninės savimonės raišką, išvados buvo daromos remiantis apklausų, atliktų Vilniuje 1993–1994 metais ir Kaune 1995–1996 metais, duomenimis (Trinkūnienė 2000: 64). Respondentų buvo klausama, kokie būdo bruožai, jų manymu, būdingi vienai ar kitai tautybei. Autorė nustatė, kad iš visų tautybių lenkai vertinami prasčiausiai: jiems buvo priskirta labai mažai teigiamų savybių, bet negailėta neigiamų epitetų. Šiais tyrimais nustatyta, kad „lenkams priskiriami bruožai, panašūs į kitų slavų bruožus: su rusais juos sieja agresyvumas, noras vadovauti, „vyresnio brolio“ sindromas. Tačiau dominuojanti savybė, išskirtinis būdo bruožas yra perdėtas savęs vertinimas, pasipūtimas“ (t. p.: 74). Vertinimai atspindėjo lenkų komercinius ir su jais susijusius bendravimo sugebėjimus, manoma, kad lenkams būdinga verslo gyslė, apskrumas, suktumas, gudrumas, sugebėjimas prisitaikyti, landumas²³³, priešišką nuostatą rodo pavartoti epitetai „spekulantai, gobšūs, savanaudžiai“ (t. p.). Trinkūnienės nuomone, „lietuvius ypač piktina lenkų pasipūtimas, įžūlumas, garbėtroška, egoizmas“ (t. p.). Iš teigiamų savybių buvo paminėti mandagumas, aristokratiškumas, religingumas, sąžiningumas, pasitikėjimas savimi, išdidumas ir užsispyrimas (t. p.).

Dalia Senvaitytė aprašė etninių stereotipų kaitą studentų akimis (Senvaitytė 2004). Tyrimo tikslas buvo įvertinti bendrą apklaustųjų požiūrį į skirtingas etnines grupes, tyrimas vyko 2001 m. lapkričio–gruodžio mėnesiais, buvo apklausta 300 lietuvių tautybės studentų (150 vaikinų ir 150 merginų). Apklausa parodė, kad lenkų stereotipui būdingesni neigiami charakterio bruožai, lenkams iš viso buvo priskirti 29 teigiami ir 48 neigiami bruožai. „Labiausiai respondentams nepatinka perdėtas lenkų savęs aukštinimas“ (Senvaitytė 2004: 125). Taip pat išskirtas lenkų tingumas, manoma, kad jie savanaudžiai, pasipūtę lietuvių atžvilgiu. Iš teigiamų bruožų straipsnyje minimi tik lenkų draugiškumas ir linksmumas (t. p.).

Edmunda Vengrytė-Janavičienė trumpai apžvelgė lietuvių liaudies talalinėse apdainuojamus kitataučių išskirtinumo bruožus. Ji nustatė, kad „visiems kitataučiams priskiriami tokie būdo bruožai kaip žioplumas, nemokšiškumas“ (Vengrytė-Janavičienė 2004: 61). Apie lenkus duomenų nepateikiama, minimas tik lenkiškų panelių grožis (t. p.: 62). Ji rašo, kad „sunku išskirti vienos kurios nors tautybės žmonėms priskiriamus kitoniškumus [...]. Talalinėse visus kitataučius sieja tie patys bruožai: kita religija, kalba, neįprasta išvaizda, dar keistesnis elgesys“ (t. p.). Be to,

²³³ Trinkūnienė šias savybes vadina neutraliomis (Trinkūnienė 2000: 74).

autorė pastebėjo, kad kaimyninių tautų atstovai talalinėse minimi kur kas rečiau nei žydai (t. p.: 63).

Dalia Cidzikaitė tyrė kitataučius lietuvių prozoje. Manoma, kad literatūroje stereotipai mažai keičiasi, jie tiesiog keliauja iš vieno kūrinio į kitą (Cidzikaitė 2007: 47). Literatūrologė teigia, kad „šiuolaikinio lenko įvaizdis lietuvių kultūroje dar nėra suformuotas, tebesinaudojama XIX a. lenko kaip kito stereotipu, vaizduojančiu lenką klastingą, išdidų, pavojingą ir neretai pranašesnę už lietuvių“ (Cidzikaitė 2007: 108).

Silvija Papaurėlytė-Klovienė aprašė kaimyninių tautų atstovų ir jų nacionalinio charakterio specifiką lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje (Papaurėlytė-Klovienė 2010). Tyrimo tikslas buvo aptarti, kokie charakterio bruožai lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje priskiriami kaimynystėje gyvenančioms tautoms: baltarusiams, latviams, lenkams, rusams, t. y. aprašyti etninius stereotipus. Autorės nuomone, „galima išskirti dvi aiškias dominantes: perdėtą savo vertės jausmą, vadinamą bendrinėje kalboje nevertotinu žodžiu *honoras*, ir itin stiprų ryšį su tėvyne atskleidžiantį patriotizmą“ (Papaurėlytė-Klovienė 2010: 4). Dar neigiamiau vertinamas savo vertės sureikšminimas, vadinamas *pasipūtimu*. Papaurėlytė-Klovienė teigia, kad „lenkiškas patriotizmas, nacionalizmas ir itin stipri šių bruožų raiška jų nevertinančių ir bijančių žmonių suvokiami kaip nusikalstami“ (t. p.). Dar lenkams priskiriami ir tokie bruožai, kurie gali būti priešpriešinami: aktyvumas, energija / abejingumas. Iš to autorė daro išvadą, kad „lenkų konceptas nėra vienpusis, apima įvairaus pobūdžio informaciją“ (t. p.).

Viktorija Šeina ištyrė lenko vaizdinį tarpukario lietuvių literatūroje. Autorė teigia, kad „XIX a. pradžios lietuvių literatūroje istorinio likimo broliu laikytas lenkas praslinkus šimtmečiui persikūnijo į aršiausio priešo įvaizdį. Šiuo laikotarpiu konstruojamame lenko vaizdinyje dominuoja klasta, kaip tariamai istoriniame Lietuvos ir Lenkijos santykių raidos procese išryškėjęs šios tautos charakterio bruožas. Grožinėje to meto kūryboje dominavo susidubliavęs etnis-socialinis lenko dvarininko tipažas. Socialinių ir etninių įvaizdžių persiklojimas lėmė, kad lietuviškasis, t. y. visuomeninis ir ekonominis Lietuvos Respublikos gyvenimo modelis buvo vaizduojamas kaip demokratiškas, modernus ir perspektyvus, o jam priešpriešinamas lenkiškasis, t. y. lenkakalbių dvarininkų atstovaujamas pasaulis, kaip antidemokratiškas, atgyvenęs ir pasmerktas išnykti“ (Šeina 2018: 1).

Tirta ir nuomonė apie Lietuvos lenkus. Vida Beresnevičiūtė ir Inga Nausėdienė bandė išsiaiškinti, kaip skirtingi Lietuvos dienraščiai (*Lietuvos rytas*, *Respublika*,

Lietuvos aidas, 1990–1998 m. 1–3 mėn. numeriai) rašo apie tautines mažumas Lietuvoje, kokia yra vartojama retorika. Jos nustatė, kad „tekstuose apie tautines grupes jos neretai vaizduojamos kaip į visuomenės gyvenimą neintegruotos, kriminalinės, socialiai neapsaugotos arba „egzotiškos“ grupės, o asmenų, priklausančių šioms grupėms, problemos dažnai pateikiamos ypač pabrėžiant tautinę priklausomybę arba šioms problemoms suteikiant politinį aspektą“ (Beresnevičiūtė, Nausėdienė 1999: 78). Autorių nuomone, „lenkų tautinės grupės paveikslas sudaro įvaizdį, kad lenkai yra vienintelė grupė, aiškiai įvardijama kaip „tautinė mažuma“ ir pati save suvokianti būtent šitaip. Be to, nuolat reikalaujanti „ypatingo statuso“ bei „mažumų teisių“. Tekstų apie lenkus retorikoje pastebimos „atskiro švietimo“ bei lenkų kalbos atsiribojimo nuo valstybinės kalbos tendencijos“, o švietimo aspektas yra ypač politizuojamas (t. p.).

Artūras Tereškinas analizavo tautinių mažumų vaizdavimą laikraštyje *Lietuvos rytas* nuo 2000 m. lapkričio 27 d. iki 2001 m. gegužės 9 d. *Lietuvos ryto* pranešimai apie lenkus buvo sukoncentruoti į švietimo politiką rytų Lietuvoje, lenkų kalbos ir švietimo, tautinio ir etninio identiteto klausimai, anot autoriaus, yra labai politizuoti ir dažnai virsta tarpvalstybine problema, nes Lenkijos vyriausybė nuolat palaiko Lietuvos lenkus ir juos remia (Tereškinas 2002; cit. iš M. Šostko (2007: 22t), nes prieiga internete prie interaktyvaus Tereškino darbo šiuo metu yra neaktyvi).

Lina Auškalnienė ištyrė etninį nepakantumą Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje (aptariamai nuo 2004 m. sausio iki 2005 m. sausio mėn. vykdytos internetinio naujienų portalo *Delfi* stebėsenos duomenų pagrindu atliktos naujienų ir diskusijų (komentarų) turinio analizės rezultatai). Ji nustatė, kad lenkai pristatomi kaip aktyvūs politinio gyvenimo dalyviai, įvairiose visuomenės gyvenimo srityse su dauguma kovojantys dėl savo teisių, jų vaizdiniai paveikti istorijos ir patirtų istorinių nuoskaudų dėl bendrų kultūrinių figūrų bei vietovių (Auškalnienė 2006: 55).

Marina Šostko parašė magistro darbą, kuriame nagrinėjo tautinių mažumų vaizdavimą nacionaliniuose laikraščiuose (*Lietuvos rytas* ir *Respublika*, nuo 2006 m. sausio 1 d. iki 2006 m. liepos 1 d.). Ji nustatė, kad „lenkų etninė grupė – gan sėkmingai integruojasi į Lietuvos visuomeninį gyvenimą, kartu išlaikydama savo kultūrinę savastį, tačiau mažumų vaizdavimas žiniasklaidoje nėra visiškai objektyvus, dažnai jaučiamas priešiškas“ (Šostko 2007: 47). Be to, Lietuvos visuomenės „netolerancijos lygis, ypač tautinėms mažumoms, yra gana aukštas. Tautinės mažumos

spaudoje vaizduojamos negatyviaja prasme, jų interesai ignoruojami, pateikta informacija dažnai yra vienkryptė ir neobjektyvi“ (t. p.).

Monika Frėjutė-Rakauskienė 2009 m. išleido studiją *Etninis nepakantumas Lietuvos spaudoje*. Šis darbas buvo skirtas Lietuvos spaudos turinio etnine tematika analizei. Nepakantumo turinio tendencijoms tirti pasirinkti didžiausi dienraščiai lietuvių kalba *Lietuvos rytas*, *Respublika* ir *Lietuvos žinios*, taip pat pagrindiniai interneto tinklalapiai *Delfi*, *Omni* (nuo 2007 m. sausio *Balsas*) ir interneto dienraštis *Bernardinai*. Ji nustatė, kad „„Mažumų švietimo“ ir „Mažumų problematikos“ ir ją sudarančios tematikos vienpusiškas ir ilgainiui nekintantis [...] pateikimas [...], kaltinant prievartiniu vaikų vedimu į lenkų mokyklas, lietuviškų vaikų ugdymo įstaigų uždarymu, sprendimais skirti daugiau lėšų lenkiškoms mokykloms, kuriant negatyvų vaizdinį kaltinimą dėl „savavališkos“, „savarankiškos“, neretai nesutampančios su lietuvių vykdoma politika, pilietiniu ir politiniu neloyalumu – lietuvių diskriminacija, etnocentrizmu, suponuojama etninės neapykantos kurstymą, kaip vieną iš etninio nepakantumo verbalinių apraiškų spaudos diskurse“ (Frėjutė-Rakauskienė 2009: 103). Ji teigia, kad „pateikiant politinio neloyalumo argumentus, kuriamas lenko, kaip neintegruoto, nemokančio lietuvių kalbos, skriaudžiančio ir diskriminuojančio lietuvius, įvaizdis, ir tai rodo etninį nepakantumą lenkų etninei grupei politiniu pagrindu“ (t. p.).

Vytautas Žydonis parašė magistro darbą *Etnonimų „čigonas“, „romas“, „žydas“, „karaimas“, „lenkas“, „rusas“ reikšmės tyrimai tekstynų lingvistikos metodu*. Jis nustatė, kad „labai aktuali tema yra lenkų mažumos istorija, gyvenimas ir problemos Lietuvoje. Ši tema yra itin įvairi ir kontraversiška, dažniausiai siejama su švietimo politika ir apskritai politika tiek Lietuvos, tiek tarptautiniu mastu“ (Žydonis 2010: 50t).

Vita Petrušauskaitė tyrė socialinę distanciją tarp Lietuvos gyventojų ir įvairių etninių ir socialinių grupių. Buvo klausiama, kaip per penkerius metus pasikeitė apklausiamųjų požiūris į įvairias Lietuvoje gyvenančių žmonių grupes. Apklausos duomenys palyginti su ankstesnių metų apklausos duomenimis. Beveik pusė jos apklaustų respondentų pareiškė, kad jų nuomonė apie lenkus „greičiau pablogėjo, labai pablogėjo“, tačiau tai neturėjo įtakos gyventojų požiūriui į gyvenimą kaimynystėje su lenkais: gyventojų, nenorinčių gyventi kaimynystėje su lenkais, skaičius siekė 8–11 proc., panašiai lenkai buvo vertinami ir kaip galimi bendradarbiai ar būsto nuomininkai (Petrušauskaitė 2013: 184).

Vidmantas Vyšniauskas ir Giedrė Baltrušaitytė ištyrė aukštesniųjų klasių moksleivių požiūrį į lenkus bei lietuvių ir lenkų santykius (Vyšniauskas, Baltrušaitytė 2015). Straipsnyje analizuojamas dešimtų–vienuoliktų klasių moksleivių iš Vilkaviškio ir Marijampolės rajonų požiūris į lenkų tautybės žmones bei lietuvių ir lenkų santykius dabartinėje Lietuvoje bei bendroje abiejų šalių istorijoje. Buvo atlikta moksleivių anketinė apklausa. Žvalgomoju tyrimu buvo siekiama atskleisti, kokią nuomonę apie lietuvių ir lenkų santykius moksleiviai susidaro išėję privalomąjį pagrindinės ir vidurinės mokyklos kursą. Apklausa parodė, jog „nemaža dalis respondentų yra neigiamai nusiteikę lenkų tautybės žmonių atžvilgiu. Moksleivių nuomone, Lenkija pastaruosius kelis šimtus metų kėlė grėsmę lietuvių tautai ir Lietuvos valstybei norėdama Lietuvą prijungti prie Lenkijos. Tautų santykiai praeityje vertinami kaip komplikuoti, o Lietuvoje gyvenančios lenkų tautinės mažumos keliama reikalavimai – kaip nepagrįsti. Lietuvių kaltės šių tautų tarpusavio santykių raidoje moksleiviai neįžvelgia“ (Vyšniauskas, Baltrušaitytė 2015: 91). Nors pusė apklaustųjų lenkus laiko mandagiais ir draugiškais žmonėmis, 62,5 proc. jų pritarė nuomonei, jog lenkai yra konfliktiški, 40 proc. moksleivių mano, kad lenkai yra sukti ir linę apgaudinėti (t. p.: 98). Taip teigė respondentai, kurių net 68 proc. nepažįsta nė vieno lenko (t. p.: 97). Buvo pastebėta, kad „teigiamas vertinimas priklauso ne nuo bendro požiūrio į lenkų tautą, bet nuo užsienio politikos – Lenkija šiuo metu nevykdo karinės agresijos prieš Lietuvą“ (t. p.). Tyrimas taip pat parodė, kad „nors Lietuva ir Lenkija yra kaimyninės šalys, daugybė lenkų gyvena Lietuvoje, moksleivių žinios apie lenkus ir Lenkiją yra gana ribotos. Atsakydami į klausimus apie bendrą abiejų šalių istoriją, dabartinius santykius, apie lenkų charakterio savybes, respondentai dažnai pažymėdavo variantą „nežinau“ (t. p.: 103).

Veslava Čižik-Prokaševa ištyrė lenkų tautybės moters sampratą Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne. Buvo nustatyta, kad dažniausiai sakiniuose lenkės įvardijamos kaip „gražios, išsiskiriančios savo išvaizda iš kitų moterų, jos yra išsilavinusios, sportiškos, kilnios, padorios, geranoriškos, tikinčios ir labai pamaldžios, įtakingos (ir vyrams, ir politikoje), visapusiškai gabios ir talentingos, gailestingos bei gerai kitų vertinamos“ (Čižik-Prokaševa 2020: 11). Taip pat buvo nustatyta, kad „lenkė gali būti prietaringa, baikšti, pikta, bjauri, kaprizinga, apsileidusi, nevalyva, netvarkinga (kai kalbama apie vyresnio amžiaus moterį), net nedorovinga“ (t. p.). Atrinkta medžiaga parodė, kad „priešiškumas lenkėms, nusistatymas prieš jas, neigiamas vertinimas

daugiausiai yra praeities reliktas, susijęs su politine Lietuvos ir Lenkijos santykių istorija“ (t. p.).

Dovilė Trasauskaitė 2014 m. paskelbė publikaciją, kurioje aprašė atliktos elektroninės anoniminės apklausos rezultatus. Tyrimo tikslas buvo „sužinoti, kokius vis dėlto populiariausius stereotipus turi Lietuvoje gyvenantys respondentai“. Paaiškėjo, kad labai daug lietuvių laikosi neigiamos nuomonės apie lenkus, jie lietuviams atrodo agresyvūs, pasikėlę, rūpinasi tik savais, vagys, nemoka lietuvių kalbos, yra viskuo nepatenkinti, nori sulenkinti Lietuvą (Trasauskaitė 2014: 36t).

Kaip matyti, daugumos šių tyrimų rezultatai nebuvo palankūs lenkams, lenkai labiau buvo vertinami neigiamai. Apie teigiamas lenkų savybes kalbėta mažai. Susidaro įspūdis, kad lietuviai labai smarkiai nemėgsta lenkų ir yra prieš juos nusistatę. Ar toks pat įspūdis susidaro skaitant įvairių lietuvišką publicistiką ir žodynus, bus išsiaiškinta šioje monografijos dalyje. Rengiant šį skyrių pasinaudota autorės jau paskelbtais straipsniais (Čižik-Prokaševa 2021, 2022).

1. ŽODŽIO *LENKAS* APIBRĖŽTYS, SINONIMAI, VEDINIAI IR DŪRINIAI AIŠKINAMUOSIUOSE ŽODYNUOSE

Visuose lietuvių kalbos žodynuose galima rasti lekšemos *lenkas* apibrėžimus. LKŽ_e pateikiamas toks *lenko* apibrėžimas: *lenkas*, -ė – ‘lenkų tautos žmogus’²³⁴. BLKŽ_e žodis *lenkas* apibrėžiamas kaip ir LKŽ_e: *lenkas*, *lenkė* – ‘lenkų tautos žmogus’²³⁵. DLKŽ_e atskiro straipsnio *lenkas* nėra, apibrėžimas pateiktas kartu su lekšema *lenkai*: *lenkai* – ‘tauta, gyvenanti Lenkijoje, kalbanti viena vakarų slavų kalbų. ~as, ~ė – tos tautos

²³⁴ Plačiau žr. LKŽ_e: <https://ekalba.lt/lietuviu-kalbos-zodynas/lenkas?paieska=lenkas&i=9d1d8d18-24b1-4286-bab0-abc3375c8cbd>.

²³⁵ Plačiau žr. BLKŽ_e: <https://ekalba.lt/bendrinės-lietuviu-kalbos-zodynas/lenkas?paieska=lenkas&i=0c9ff667-5bc1-4815-af85-8c1597266347>.

žmogus'²³⁶. LKŽ_e leksema *lenkai* pateikiama dviem reikšmėmis: *lenkai* – 1. 'tauta, gyvenanti Lenkijoje', 2. 'kraštas, kur gyvena lenkai'²³⁷. BLKŽ_e, kaip ir DLKŽ_e, leksema *lenkai* turi vieną reikšmę: *lenkai* – 'tauta, gyvenanti Lenkijoje, kalbanti viena vakarų slavų kalbų'²³⁸. Vadinasi, žodis *lenkai* jau nebevartojamas krašto, t. y. Lenkijos, prasme.

Iš žodynų apibrėžčių matyti, kad lenko apibrėžimui svarbu lenko etninė priklausomybė, savita kalba ir teritorinė tapatybė, tą rodo straipsniuose pateikiami pavyzdžiai (žr. 1–2 pavyzdžius):

- 1) *Lenkų žemė* SD272 LKŽ_e.
- 2) *Lenkų kalba, liežuvis* SD272 LKŽ_e.

Straipsnių pavyzdžiai dar rodo, kad lenkas išsiskiria savo būdu (žr. 3 pavyzdį), kad esama žymių lenkų kilmės žmonių (žr. 4–5 pavyzdžius), kad daug lenkų gyvena Lietuvoje (žr. 6 pavyzdį), kad lietuviai važinėja į Lenkiją, gyvena ten (žr. 7–8 pavyzdžius), kad būta Lietuvos istorijoje atvejų, kai lietuviai pasuose užsirašydavo arba juos užrašydavo lenkais (žr. 9–10 pavyzdžius), kad būta laikų, kai lietuviai ir lenkai bendrai rinko sau valdovą (žr. 11 pavyzdį), kad naujesniais laikais tarp lietuvių ir lenkų vyksta sporto varžybos (žr. 12 pavyzdį):

- 3) *Lenkų būdas* LL161 LKŽ_e.
- 4) *Popiežius Jonas Palius II buvo lenkas* BLKŽ_e.
- 5) *Vaitiekus ... lenkuose užgimė* DP456 LKŽ_e.
- 6) *Lietuvos lenkai* BLKŽ_e.
- 7) *Jam teko ir lenkų krašte pabūt* Gs LKŽ_e.
- 8) *Lenkuose gyventi* KII3 LKŽ_e.
- 9) *Tėvas laikė save lietuviu, o pase buvo užsirašęs lenku* BLKŽ_e.
- 10) *Seneliai buvo lietuviai, bet lenkai prieš karą juos užrašė lenkais* BLKŽ_e.
- 11) *Abiejų Tautų Respublikos laikais lenkai ir lietuviai turėjo rinkti vieną valdovą* BLKŽ_e.
- 12) *Moterų krepšinio rinktinė nugalėjo aikštelės šeimininkes lenkes* BLKŽ_e.

²³⁶ Plačiau žr. DLKŽ_e: <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/lenkai,%20~~as?-paieska=lenkai&i=fdc60c31-0ed0-43d0-bef4-f127e64d06a5>.

²³⁷ Plačiau žr. LKŽ_e: <https://ekalba.lt/lietuviu-kalbos-zodynas/lenkai?paieska=lenkai&i=e11302d2-9a30-4f7d-bcbe-48ee54d8d593>.

²³⁸ Plačiau žr. BLKŽ_e: <https://ekalba.lt/bendrines-lietuviu-kalbos-zodynas/lenkai?paieska=lenkai&i=88e698a5-332a-435f-8ebd-75a70e3e3b39>.

Sinonimų ir antonimų žodynai nepateikia nei žodžio *lenkas* sinonimų, nei antonimų. Tačiau LKŽ_e galima rasti žodžio *lenkas* sinonimų: *paliokas*, *-ė*, *puliakas*, *-ė* ir *lenkis*, *-ė* turi reikšmę ‘lenkas’. Tačiau Anglickienė savo straipsnyje paminėjo, kad lietuviai lenkus *paliokais* pravardžiavo (Anglickienė 2009: 230). Kad žodis *paliokas* vartojamas niekinamąja reikšme, rodo ir LKŽ_e pateikiami pavyzdžiai: *Visus sukilėlius vadinome paliokais* LTR(AI). *Tokia paliokė drįstanti ją įžeisti, kad ji lietuvė* I. Simon (ž. *paliokas*). Anglickienė mini ir dar du lenkų pravardžiavimus: *pšekai* ir *šlėkta*. Barbarizmų žodynėlyje nurodoma, kad „Lietuvoje pšekais paniekinamai vadinami vilniečiai, nemokantys lietuvių kalbos“ (<http://www.barbarizmai.lt/zodis/psekas.html>). LKŽ_e pateikiamas toks *šlėktos* apibrėžimas: „feodalinėje Lenkijoje ir Lietuvoje – vidutinis ir smulkusis žemvaldys, bajoras“, nurodoma, kad gali reikšti ‘sulenkėjusį lietuvi’ (t. p.). DLKŽ_e pateikia tris šio žodžio reikšmes: *šlėkta* 1. *istor.* ‘Lenkijos ir Lietuvos (nuo XV a.) bajoras’. 2. *šnek.* ‘plikbajoris’. 3. *tarm.* ‘sulenkėjęs lietuvis’²³⁹. Kaip matyti, antra DLKŽ_e pateikiama žodžio *šlėkta* reikšmė rodo, kad žodis *šlėkta* tikrai galėjo būti vartojamas pašėpiamąja reikšme. Be to, LKŽ_e rasta informacijos, kad lenkai dar vadinti *kirviais*: *Amerikos lietuviai lenkus vadina kirviais* Klp (ž. *kirvis*).

Daugiausia žodžio *lenkas* vedinių ir dūrinių pateikta LKŽ_e – net keturiasdešimt žodžių. LKŽ_e rasta darinių, įvardijančių žmones: žodis lenkų ponams pavadinti – *lenkponis* ‘lenkas ponas’, vartojamas menkinamąja reikšme, žodis lenkų jaunimui pavadinti – *lenkaitis* ‘lenkas jaunuolis’, žodis, pavadinantis pasikeitusių pažiūrų lenkus, – *naujalenkis*, *-ė* ‘naujų laikų, naujų pažiūrų lenkas’, žodžiai, pavadinantys lietuvius, kurie sulenkėjo: *lietuvlenkis*, *-ė* ‘Lietuvos lenkas’, *puslenkis*, *-ė* ‘negrynas lenkas’. Rasti ir žodžiai, įvardijantys žmones, kurie lenkino kitus: *lenkintojas* ‘lenkinimo šalininkas, vykdytojas’, *lenkininkas* ‘kas lenkina, polonizatorius’, *lenkuotojas* ‘lenkintojas’. Yra ir žodis, kuriuo vadinami žmonės, palaikantys lenkus, – *lenkomanas* ‘žmogus, karštai palaikantis lenkų interesus, polonofilas’. Panaudojant žodį *lenkas* įvardijamas tam tikras laikotarpis – *lenkmetis* ‘1863 m. sukilimo Lietuvoje laikotarpis’. LKŽ_e rasta trylika veiksmažodžių, rodančių, kad lietuviai buvo stipriai veikiami lenkų ir yra pasidavę jų įtakai: *lenkinti* ‘daryti lenku, polonizuoti’, *aplenkinti* ‘šiek tiek sulenkinti’, *sulenkinti* ‘padaryti lenku, suteikti lenkišką formą’, *lenkėti* ‘virsti lenku, būti veikiama lenkiškos įtakos’, *aplenkėti* ‘šiek tiek sulenkėti’, *įlenkėti* ‘gerokai aplenkėti’.

²³⁹ Plačiau žr. DLKŽ_e: <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/%C5%A1%C4%97kta?-paieska=%C5%A1%C4%97kta&i=26130df1-f488-4ded-929b-fb95b8b4a5d9>.

išlenkėti ‘išvirsti lenku’, *sulenkėti* ‘pasidaryti lenku’, *lenkiškuoti* ‘kalbėti su lenkišku akcentu, lenkuoti’, *lenkuoti* ‘kalbėti lenkišku akcentu; lenkiškai kalbėti; versti lenku, lenkinti’, *aplenkuoti* ‘aplenkinti’, *išlenkuoti* ‘sulenkinti’, *sulenuoti* ‘sulenkinti’ ir tik vienas priešingos reikšmės veiksmažodis *atlenkinti* ‘atgaivinti tautiškai, kas buvo sulenkinta, depolonizuoti’. LKŽ_e esama veiksmažodžių ir daiktavardžių abstraktų: *aplenkinimas* ‘lenkinimas’, *lenkija* ‘vieta, kur daug lenkų gyvena; lenkai, lenkų skaičius’, *lenkinimas* ‘darymas lenku, polonizavimas’, *lenkėjimas* ‘virtimas lenku’, *lenkystė* ‘lenkiškumas’, *lenkiškumas* ‘lenkiškas; polonizmas, lenkybė’, *lenkavimas* ‘šnekėjimas su lenkišku akcentu, lenkiškumo, lenkų įtakos palaikymas; dėjimasis prie lenkų; lenkinimas’, *lenkybė* ‘skolinys iš lenkų kalbos; posakis, sudarytas pagal lenkų kalbos pavyzdį, polonizmas; lenkiškumas, lenkystė’, *lenkiškystė* ‘lenkystė’, *lenkomanija* ‘polonizavimas’, *sulenkėjimas* ‘pasidarymas lenku’. LKŽ_e pateikti ir penki būdvardžiai: *lenkesnis*, -ė ‘labiau sulenkėjęs, daugiau lenkų apgyventas’, *lenkinis*, -ė ‘priklausantis lenkams, lenkų krašto’, *lenkiškas*, -a ‘lenkų kalba rašomas, mokomas, atliekamas; priklausantis lenkams, lenkų; būdingas lenkams’, *praleniškas*, -a ‘būdingas senovės lenkams’, *paliokinis*, -ė ‘esantis lenkmečio laikų, senų laikų’. LKŽ_e rasti durieveiksmiai: *lenkiškai*, *praleniškai*. Didesnė dalis išvardytų vedinių vienaip ar kitaip susiję su ta pačia aktualija – lietuvių lenkėjimu.

BLKŽ_e pateikta daug mažiau žodžio *lenkas* vedinių ir dūrinių – tik 19 žodžių. Du iš jų nėra paminėti LKŽ_e: būdvardis *lenkakalbis*, *lenkakalbė* – 1. ‘kalbantis lenkų kalba’; 2. ‘pateikiamas, pateiktas lenkų kalba’; 3. ‘kuriame vartojama lenkų kalba’²⁴⁰ ir daiktavardis *lenkakalbis*, *lenkakalbė* – ‘žmogus, kurio gimtoji kalba yra lenkų arba kasdieniame gyvenime kalbantis lenkų kalba’²⁴¹.

DLKŽ_e pateikta 17 žodžio *lenkas* darinių, visi jie pateikiami ir LKŽ_e.

ND pateikia du darinius, kurių nėra minėtuose žodynuose: daiktavardį *lenkynė* – ‘lenkų sutelktai gyvenama vieta Lietuvos pietryčiuose’ ir daiktavardį *lenkynas*, kuris reiškia tą patį, ką ir *lenkynė*, tačiau vartojamas menkinamąja reikšme.

²⁴⁰ Plačiau žr. BLKŽ_e: https://ekalba.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-zodynas/lenkakalbis?paieska=*lenk*&i=715c2798-f365-4826-8437-b49f3e334465.

²⁴¹ Plačiau žr. BLKŽ_e: https://ekalba.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-zodynas/lenkakalbis?paieska=*lenk*&i=91856e88-60d0-4739-9af9-f882c9f9d547.

2. LENKO VAIZDINYS „LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNO“ ILIUSTRACINIUIOSE PAVYZDŽIUOSE

LKŽ_e su leksema *lenkas* iš viso rasta 99 iliustraciniai sakiniai. Analizuojant lenko vaizdinį pasitelkiami ir tie iliustraciniai sakiniai, kuriuose pavartoti šaknies *lenk** dariniai: *lenkuoti, lenkuojamas, lenkinti, lenkystė, lenkintoja, puslenkis, susilenkinęs, išlenkuoti, lenkponiai, lenkuotojas, lenkiškas, lenkmetis*, nes šie žodžiai padeda geriau atskleisti lenko vaizdinį LKŽ_e. Paminėtina, kad dalis faktų apie lenkus yra prieštaringi, nes apie tuos pačius bruožus (faktus) randama ir neigiamos, ir teigiamos informacijos. Visi tyrimui atrinkti pavyzdžiai pagal semantiką buvo suskirstyti į grupes. Lenko vaizdinys šiame skyriuje aptariamas istorijos, lietuvių ir lenkų santykių, charakterio, išvaizdos ir socialiniame kontekstuose.

Istorijos kontekstas

Daugiausia LKŽ_e randama sakinių, kuriuose kalbama apie neigiamą lenkų vaizdinį istoriniame kontekste. Visų pirma minėtinas užfiksuotas LKŽ_e istorinis pagonybės naikinimo faktas (žr. 1 pavyzdį), dar pasakojama apie tai, kad kadaise Vilnius buvo užgrobtas lenkų (žr. 2 pavyzdį), minimas ir faktas, kad Lietuvos dvarai priklausė lenkams arba aplenkėjusiems Lietuvos bajorams (žr. 3 pavyzdį):

- 1) *Karaliui liepiant, lenkų kareiviai tujaus pradėjo kirsti šventus miškus, altorius griauti, stabus dievų vartalioti ir naikinti* M. Valanč (ž. *vartalioti*).
- 2) *Lenkas Vilnių buvo pasiėmęs, lenkas apžergęs buvo* Sd (ž. *žergti*).
- 3) *Dvarai priguli lenkams arba apsilenkavusiems (aplenkėjusiems) senovės Lietuvos bajorams* A1885,20 (ž. *lenkuoti*).

Daugelyje pavyzdžių LKŽ_e kalbama apie Lietuvos ir lietuvių sulenkėjimą. Apgailestaujama, kad lietuviai tuokiasi su lenkais ir sulenkėja (žr. 4 pavyzdį), kad lenkų įtakai pasiduoda valstybės galva (žr. 5 pavyzdį), visi išsilavinę žmonės (žr. 6 pavyzdį) ir vaikai (žr. 7 pavyzdį):

- 4) *Mano sesuva kai ištekėjo už lenko, tai ir lietuviškai pamiršo* Onš (ž. *tekėti*).
- 5) *Lenkų itekmė pamušė Jogailą, ir jis pradėjo kalbėti lenkiškai* Blv (ž. *mušti*).

- 6) *Išvirsdavo visi apšviestieji į lenkus, palikdami tamsius žmones tamsumoje be prašvaistos V. Piet (ž. prašvaista).*
- 7) *Lenkuoja lietuvių vaikus V. Kudir (ž. lenkuoti).*

Išsakomas apmaudas dėl kultūros (žr. 8–10 pavyzdžius), mokslo (žr. 9 pavyzdį) ir kalbos žlugimo (žr. 11 pavyzdį):

- 8) *Mes, puolus savotiškai valstybei, buvome tiktai lenkuojami, vokiečiuojami, bet ne kultūruojami prš (ž. vokiečiuoti).*
- 9) *Mus sutrynę ir mokslą mūs: buvome lietuviai, pridarė lenkų Dv (ž. trinti).*
- 10) *Su krikščionybės įsigalėjimu mūsų krašte paraleliai vyko taip pat ir lenkų kultūros įsigalėjimas rš (ž. paralelus).*
- 11) *Štai lenkai yra kalbą nuugdę daugybei lietuvių Vr (ž. ugdyti).*

LKŽ_e aptinkamos ir Lietuvos sulenkėjimą skatinusios priežastys: lenkų kalba buvo labai plačiai vartojama (žr. 12 pavyzdį), lenkiški laikraščiai skelbė, kad geriausias būdas apsiginti nuo vokiečių ir rusų yra lietuvių virtimas lenkais (žr. 13 pavyzdį), sulenkėjimą taip pat skatino mokyklos ir naujos kartos inteligentija (žr. 14 pavyzdį):

- 12) *Lenkų kalba ponavo Lietuvoje LTII203 (ž. ponauti).*
- 13) *[Lenkiški laikraščiai] tuose prietelystės apreiškimuose aiškiai parodo, kad geriausias ginklas prieš suvokiečiamą arba sumaskoliamą esąs pastoti arba išvirsti į lenkus A1884,238 (ž. vokiečiamas).*
- 14) *Mokykla lenkino kraštą, ugdė inteligentiją, kuri buvo svetima liaudžiai, nors žymia dalimi iš jos kilusi rš (ž. lenkinti).*

LKŽ_e teigiama, kad labiausiai sulenkėjimą skatino bažnyčia ir katalikybė:

- 15) *Lenkinti liaudžiai ypač apgailėtiną vaidmenį atliko bažnyčia V. Myk.-Put (ž. lenkinti).*
- 16) *Klebonija ir bažnyčia pasidarė lenkystės židiniai rš (žr. lenkystė).*
- 17) *Katalikystė ... pradėjo žaist bjauriausiaj lenkintojos-demoralizatorės, ištautintojos rolę LTI150 (ž. lenkintojas).*

Žodyne minima ir tai, kad sulenkėjimą stimuliuo ir patys nutautėję lietuviai:

- 18) *Puslenkiai, skerslietuviai lyg susitarę visa daro, kad tik Lietuva nebūtų Lietuva Vaižg (ž. skerslietuvis).*
- 19) *Tie patys susilenkinę nebekenčia savo brolių lietuvių Blv (ž. lenkinti).*

LKŽ_e užfiksuotas ir draudimas melstis bažnyčiose lietuviškai:

20) *Lenkas klebonas ataturinėja žmones nuo lietuvių skaityklos rš (ž. turinėti).*

Rastas sakinytis apie lenkų partizanus, nuo kurių nukentėjo lietuviai:

21) *Žegnojomės mes nuog lenkų partizanų: vogė, nešė Vlk (ž. žegnoti).*

Kadangi Lietuva nuo seno kentėjo nuo savo kaimynų vokiečių ir lenkų, lietuviai laikė Lietuvą nelaiminga:

22) *Iš vienos pusės lenkai, iš kitos vokiečiai – nelaiminga toj Lietuva Gdr (ž. vokiečiai).*

23) *Kur žengiu, ten ar vokitietis su kryžiumi, ar lenkas V. Krėv (ž. žengti).*

Aptiktas sakinytis, kuriame pasakojama, kad nuo lenkų ir rusų yra nukentėję ir žydai:

24) *Pirmiausia, lenkai ir rusai, nežmoniškai apseidami su žydais, suvarė juos į miestus, lyg žarijas susižėrė ant savo galvos Vaižg (ž. sužerti).*

LKŽ_e atrasti tik keli sakiniai, kuriuose minimi istoriniai faktai ir apie lenkus atsiliepiama teigiamai. Pasakojama, kad kadaise lietuviai su lenkais kovojo pe-tys į petį (žr. 25 pavyzdį), kad lenkai kadaise apgynė lietuvius nuo suvokietinimo (žr. 26 pavyzdį):

25) *Tuo tarpu ir kryžokų, ir lietuvių su lenkais kariumenės susispyrė ties Žalgire V. Piet (ž. spirti).*

26) *Lenkai apgynė lietuvius nuo suvokietinimo TS1897,10 (ž. vokietinimas).*

Dar kalbama apie tai, kas buvo tie pradininkai, kurie suvienijo lenkus su lietuviais ir žemaičiais (žr. 27 pavyzdį). Iš LKŽ_e galima sužinoti, kaip lenkai atsirado Plungėje (žr. 28 pavyzdį):

27) *Lenkų viešpatys karaliai, Piastas ir Jagiela, tie suvienavo lenkus su Lietuva ir su žemaičiais TŽVI404(Nz) (ž. suvienauti).*

28) *Plungės lenkai vis tai buvo kunigaikščio Aginskio įdėtiniai į žemes Pln (ž. įdėtinis).*

11 pavyzdys iliustruoja priekaištą dėl lietuvių mokslo žlugimo, tačiau rastas ir vienas priešingos reikšmės sakinytis: jame pasakoma, kad rusų ir lenkų mokslas padėjo augti lietuvių kalbos tyrimams:

29) *Rusų ir lenkų moksle lietuvytura auga rš (ž. lietuvytura).*

Nors šio skyriaus pradžioje pateikti pavyzdžiai rodo, kad lietuvių lenkėjimas dažniausiai buvo vertinamas neigiamai, tačiau LKŽ_e galima rasti ir sakinių, kuriuose

faktas, kad lietuviai buvo pramokę lenkų kalbos, vertinamas ir teigiamai, tai buvęs siektinas tikslas:

- 30) *Prie lenkų buvo labai insikirtę in lenkų kalbą (ją vartojo) Aps (ž. kirsti).*
- 31) *Jie lenkuoja po truputį Ėr (ž. lenkuoti).*
- 32) *Tik mums dar seniems sunku išlenkuoti liežuvį (išmokti lenkiškai) A1884,320 (J. Jabl.) (ž. lenkuoti).*

Be to, aprašoma, jog lietuviams buvo malonu, kad ir lenkai jau pramoko lietuvių kalbos:

- 33) *Jau ir lenkai pramoko lietuviškai, ale žaguliuoja Vlk (ž. žaguliuoti).*

LKŽ_e galima rasti sakinių, kuriuose pasakoma ne tik kuo lenkai blogi ar geri, bet ir kiek lenkai yra nuo ko nors nukentėję. Minima, kad lenkai nukentėjo nuo totorių (žr. 34 pavyzdį), nuo vokiečių (žr. 35 pavyzdį), nuo lietuvių (žr. 36–37 pavyzdžius), nuo rusų (žr. 38 pavyzdį): lenkai buvo žudomi, kankinami, sodinami į kalėjimą, apiplėšiami. Pasakojama, kad Lenkija yra sulieta ašaromis ir krauju (žr. 39 pavyzdį):

- 34) *Tatoriai tuointimos kankino lenkus ir vengrus S. Dauk (ž. kankinti).*
- 35) *Lenkus sodindavo į lagerį dar ir už tai, kad jie atsisakydavo užsirašyti vokiečiais, – dokumentuose buvo žymima: Volksliste abgelehnt – atmetė pasiūlymą įsivokietinti B. Sruog (ž. vokietinti).*
- 36) *Karei dar neprasidėjus, lietuviai jau sugumėjo į lenkų pasvietį terioti ir grobį greibti S. Dauk (ž. gumėti).*
- 37) *Grūdė lenkus į balas, kuriose nu paties smagumo šarvų grimzdo S. Dauk (ž. smagumas).*
- 38) *Seinų miškuose kadai per lenkmetį daug buvo žmonių iškarstyta LMD(Sn) (ž. lenkmetis).*
- 39) *Lenkų žemė ašaromis ir krauju sulieta (d.) Nm (ž. lieti).*

Lietuvių ir lenkų santykių kontekstas

LKŽ_e kalbama, kad lietuvių santykiai su lenkais buvo šalti (žr. 40 pavyzdį), lietuviai nemėgo lenkų ponų (žr. 41 pavyzdį), pykosi su lenkais, buvo nesantaikoje (žr. 42 pavyzdį), laikė juos neprašytais svečiais (žr. 43 pavyzdį), okupantais (žr. 44 pavyzdį), kaltino dėl visų patirtų nelaimių (žr. 45 pavyzdį):

- 40) *Santykiai tarp vietos lenkų ir mūsų buvo gana šalti rš (ž. vieta).*

- 41) *Visokie **lenkponiai** apsiputoję perša uniją su Lenkija rš (ž. lenkponis).*
- 42) *Su **lenkais** pas mus vis buvo ažusdrėskimas Arm (ž. drėskimas).*
- 43) ***Lenkai** Lietuvoje esą užuokaros atėjūnai, neprašyti svečiai A. Sm (ž. užuokara).*
- 44) *Mes nelaisvėn gyvenam, po **lenkais**, okupuoti, ale mes aptverti be aktinų dratais, bet jūs tai akstinuotais visi Sn (ž. tverti).*
- 45) *Daukantas buvo pirmas istorikas, griežtai atskyręs lietuvių nuo lenkybės, suversdamas **lenkams** kaltinimus už visas Lietuvos nelaimes V. Aln (ž. versti).*

Dėl šios priežasties tam tikrą laiką lietuvis nenorėjo tekėti už kitataučių, laikė tai didžiausia gėda (plg. su priešingos reikšmės 4, 60, 61 pavyzdžiais):

- 46) *Motriškiosios už gudą, **lenką** ar vokyti tekėti už visų didžiausių sau gėdą turėjo S. Dauk (ž. vokyti).*

LKŽ_e galima rasti sakinių, kuriuose pasakoma, kad lenkai juokėsi iš lietuvių, net tyčiodavosi:

- 47) ***Lenkai** lietuvius iššaipto LTR (Rod) (ž. šaiptyti).*
- 48) *Nusišiepdė tiej **lenkai** iš mūs Rod (ž. šiepdyti).*
- 49) ***Lenkai** paskuo tyčiodamys lietuvius vadino skurczypaška, tai yra sukurčiaus lazda, jog jie it būt lazdos jo (kūrėjų kūrėjo) bijantys S. Dauk (ž. sukurčius).*

Tačiau rasta ir pora sakinių, kuriuose aprašoma, kad ir lietuviams kartais lenkai atrodė juokingi:

- 50) ***Lenkuotojai** lietuviškų pravardžių, stengdamiesi permankštyti lietuvišką pavardę į lenkišką, statote ragožius, pritinkančius vien tik cirko arenai V. Kudir (ž. ragožius).*
- 51) *Jau jis nenorėtų prispažint, ale rairodamas neišsisuksi, vis tep supras, ką **lenkas** Vlk (ž. rairoti).*

Iš LKŽ_e galima sužinoti ir apie tai, kad lietuviai erzindavo lenkus (žr. 52 pavyzdį), kad stengėsi juos įskaudinti (žr. 53 pavyzdį), netinkamai elgėsi su jais (žr. 54 pavyzdį), drausdavo eiti valsčių raštininkų pareigas (žr. 55 pavyzdį), netgi žemino ir niekino (žr. 56 pavyzdį):

- 52) *Kam tas užklepojimas **lenku**? rš (ž. klepojimas).*
- 53) *Mes apirėkėm **lenkus** bažnyčioj [giedodami] Ck (ž. rėkti).*
- 54) ***Lenkai** į mus už šį veiksma gana kreivai žiūrėdavo rš (ž. kreivas).*
- 55) *Vienkart paliepta... visiems svietiškiems tarpininkams, idant šie daugiau nebepriimdliotų į valsčiaus raštininkus **lenkus** bajorus A1885,282 (ž. vienkart).*

56) **Lenkus** (*šlėktas*) pradėjo neigti po penktų (1905) metų Pp (ž. *neigti*).

Pasirodo, kad lenkai jautėsi nuskriausti ir dėl to, kad lietuviai nenorėjo mokytis lenkų kalbos:

57) **Lenkams** rodomės jų nuskaudėjais: kam ir mes jų kalbos nesisaviname Vaižg (ž. *skaudėjas*).

Aptarti šio skyrelio sakiniai pasakoja apie šaltus lietuvių ir lenkų santykius. Tačiau LKŽ_e rasta ir sakinių, rodančių priešingai: kad abiejų tautų atstovai draugiškai gyveno kartu (žr. 58 pavyzdį), kad lietuviai palaikydavo lenkus (žr. 59 pavyzdį), kad tarpusavyje susidraugaudavo (žr. 60 pavyzdį), kurdavo šeimas (žr. 61 pavyzdį). Gerus lietuvių ir lenkų santykius liudija faktas, kad Kaune buvo planuojama leisti lenkišką laikraštį (žr. 62 pavyzdį):

58) *Te maištru gyvena – ir lietuviai, ir lenkai* Rdm (ž. *maištru*).

59) *Gabrielės tėvas buvo šalininkas naujalenkių* Vaižg (ž. *naujalenkis*).

60) *Susiplaikiojo su lenku ir išvažiavo į Lenkiją* Grdm (ž. *plaikiotis*).

61) *Vyras leñkis, e žmona lietuvė* Str (ž. *lenkis*).

62) *Dabar Kaune būsias leidžiamas vienas ir lenkiškas laikraštis* J. Jabl (ž. *lenkiškas*).

Charakterio ir išvaizdos kontekstas

Apie lenkų būdą iš LKŽ_e galima sužinoti mažai. Rasta pora sakinių, kuriuose rodoma, jog lenkai mėgsta girtis (žr. 63 pavyzdį), kad jie laiko save aukštesniais už kitus (žr. 64 pavyzdį):

63) *Pilvotas, nors dar jaunas, galicijietis lenkas daug gyrėsi, dar daugiau èdè ir dar daugiau gèrè alaus ir konjako, ne tiktai prie stalo ir bufeto, bet ir iš kišenės išsi-traukdamas plokštinę* Vaižg (ž. *plokštinė*).

64) *Jis kiekviena proga ar neproga girdavosi esąs lenkas* I. Simon (ž. *proga*).

Aptikta pora sakinių, iš kurių aišku, kad lenkai politikoje nesilaikė žodžio, darydavo priešingai, nei sakydavo:

65) **Lenkai** vis atgaliai darè VoL201 (ž. *atgalias*).

66) *Dviveidė, vili lenkų politika* V. Piet (ž. *vylus*).

Rastas vienas sakinyš iš dainos, kuriame pasakoma, kad visos lenkaitės yra tinginės:

67) *Lenkų mergiotės visos tinginotės* (d.) Ds (ž. *tinginotė*).

Iš vidinių teigiamų lenkų savybių LKŽ_e paminėti taupumas (žr. 68 pavyzdį) ir vieningumas (žr. 69 pavyzdį):

68) *Vienas lenkas šauną žiupsnį piningų susipelnęs buvo* LC1884,45 (ž. *pelnyti*).

69) *Visi lenkai muša į vieną varpą* A1885,334 (ž. *varpas*).

LKŽ_e paminėti ir lenkų išoriniai bruožai: užsimenama apie lenkaičių grožį, jis apdainuojamas dainose (žr. 70 pavyzdį), apie tai, kad lenkai buvo mados pavyzdys Lietuvos diduomenei (žr. 71 pavyzdį):

70) *Graži lenkų marigelė* RD68, Klvd337 (ž. *marigelė*).

71) *Septynioliktame ir aštuonioliktame amžėj[je] didūmenė drabužiuose sekė paveizdą lenkų* M. Valanč (ž. *didūmenė*).

Socialinis kontekstas

LKŽ_e randama sakinių, kuriuose kalbama apie tai, kad lenkai turtingesni nei lietuviai, kad jų pavyti lietuviams nepavyks (dar žr. 3 pavyzdį):

72) *Lenkų pavyti mes tuo tarpu neišsigalėsime, nes neturime taip turtingos, kaip jų, visuomenės* A. Sm (ž. *vyti*).

73) *Gers ponai vyną, lenkai brangvyną, vaznyčios juodą pyvą* JD132 (ž. *vaznyčia*).

LKŽ_e nenurodant pavardžių minima, kad būta garsių lenkų mokslininkų ir literatų:

74) *Lenkų raštijos garsuoliai* LTI520 (ž. *garsuolis*).

75) *Jis pralobino ne tik lenkų, bet ir viso pasaulio literatūrą* Vaižg (ž. *lobinti*).

APIBENDRINIMAS

Apibendrintai galima pasakyti, kad LKŽ_e rasta mažai sakinių, kuriuose vienu ar kitu požiūriu yra vertinami lenkai, – tik 99 pavyzdžiai. Daugiausiai žodyne lenkai vertinami neigiamai, išsakomas nepalankus požiūris į juos. Teigiamai apie lenkus atsiliepiama rečiau. Pabrėžtina, kad LKŽ_e randama gana prieštaringa informacija apie lenkus: apie tuos pačius dalykus kalbama ir neigiamai, ir teigiamai. Daugiausia

randama sakinių, kuriuose reiškiamas apmaudas dėl lietuvių sulenkėjimo, lietuvių kultūros, mokslų ir kalbos žlugimo, tačiau rasta ir sakinių, kuriuose lenkų kalbos mokėjimas buvo vertinamas teigiamai; rastas ir vienas sakinytis, kuriame teigiama, kad rusų ir lenkų mokslas net padėjo augti lietuvių kalbos tyrimams. Nepalankiai žodyne vertinami ir santykiai tarp lietuvių ir lenkų: lenkai laikomi okupantais ir neprašytais svečiais, jie ir bažnyčia kaltinami lenkinimu, nors pripažįstama, kad patys nutautėję lietuviai skatino lenkėjimą. Rasta sakinių, kuriuose pasakoma, jog lenkai juokėsi iš lietuvių. Tačiau yra keletas sakinių, rodančių, kad būta ir gerų santykių tarp lietuvių ir lenkų. Be to, lietuviai su lenkais kadaise kovojo petys į petį, lenkai apgynė lietuvius nuo suvokietinimo. Iš LKŽ_e galima sužinoti ir apie lenkų būdą, išvaizdą (paminėtina, kad tai pavieniai pavyzdžiai): lenkai mėgsta girtis, politikoje netesi pažadų, lenkaitės yra tingios, lenkai – taupūs, vieningi, išvaizdūs, turi gabių ir protingų savo tautos atstovų, yra pranašesni už lietuvius finansiškai. Žodyne randama informacijos apie patirtas lenkų nuoskaudas: jie yra nukentėję ne tik nuo totorių, vokiečių ir rusų, bet ir nuo lietuvių – lenkai buvo žudomi, kankinami, sodinami į kalėjimą, apiplėšiami. Lietuviai erzindavo lenkus, stengėsi juos įskaudinti, drausdavo eiti aukštesnes pareigas, netgi žemino ir niekino.

Lenkų vertinimas LKŽ_e prieštaringas, nes pavyzdžiai apie lenkus, rasti žodyne, atspindi skirtingus gyvenimo laikotarpius: vienu metu lenkai buvo laikomi draugais, apie juos atsiliepiama teigiamai, kitu – priešais, tuomet apie juos atsiliepiama labai neigiamai.

3. LENKO VAIZDINYS MODERNIOSIOS TAPATYBĖS IDEOLOGINIO NARATYVO TEKSTYNE

MTINT rasti 1206 sakiniai su leksema *lenkas*, analizuojami 305 informatyvūs pavyzdžiai. Dauguma yra iš 1922–1939 m. laikotarpio – 226 pavyzdžiai, daug mažiau iš 1940–1989 m. laikotarpio – 30 pavyzdžių, panašiai iš 1990–2000 m. laikotarpio – 49 pavyzdžiai.

3.1. 1928–1930 m. laikotarpis

XX a. pirmoji pusė buvo sunki daugeliui šalių: Pirmasis pasaulinis karas, revoliucijos, nepriklausomų valstybių kūrimas. Visa tai lėmė pasaulio perdalijimą. Su tuo susijusios politinės intrigos matomos MTINT tekstuose. Iš šio laikotarpio laikraščių galima sužinoti apie Lenkijos ir kaimyninių šalių tarpvalstybinius santykius, daugiausia apie lietuvių ir lenkų santykius.

Lietuvių ir lenkų santykiai

Patys sudėtingiausi santykiai šiuo laikotarpiu buvo tarp lenkų ir lietuvių. MTINT tekstuose aprašomi lietuvių ir lenkų konfliktas, įvairios lietuvių patirtos negandos, keli garsesni skandalai. Randami keli teigiami faktai apie lenkus.

Lietuvių ir lenkų konfliktas. Labai daug dėmesio tų metų laikraščiuose buvo skiriama lietuvių ir lenkų konflikto eigai aprašyti. Lietuvių ir lenkų konflikto pradžia laikomas momentas, kai 1919 m. pavasarį lenkų kariuomenė be Lietuvos sutikimo paėmė Vilnių kaip tik tuo metu, kai lietuvių kariuomenė buvo pradėjusi žygius prieš bolševikus Vilniui atvaduoti. 1920 m. liepos 12 d. tarp Lietuvos ir Sovietų Rusijos buvo pasirašyta taikos sutartis, kurioje buvo numatyta, kad valstybės sienos tarp Lietuvos ir Lenkijos nustatymas yra jų abiejų reikalas. 1920 m. spalio 7 d. Lietuva su Lenkija pasirašė Suvalkų sutartį. Šia sutartimi buvo nustatyta demarkacijos linija, didelė dalis Vilniaus krašto pripažinta Lietuvai. Tačiau spalio 9 d. generolas Želigovskis užėmė Vilnių:

- 1) *Su Lenkija Lietuva yra pasirašiusi tik vieną Suvalkų sutartį, kuri, nors **lenkų** ir buvo sulaužyta, tuo dar nėra panaikinta, kaip juridinis aktas.*
- 2) *Už dviejų dienų po to, spalio m. 9 d. žemos garbės **lenkų** generolas Želigovskis puolė ir užėmė Vilnių.*

Lenkai pagrobė trečdalį Lietuvos žemių ir sostinę, kurias pagal taikos sutartį Rusija atidavė Lietuvai. Lenkų ir lietuvių santykiai labai pašlijo. Po kurio laiko lenkai pirmieji parodė iniciatyvą ir visiems garsiai deklaravo norintys normalių santykių su Lietuva:

- 3) **Lenkai** sakosi norį susitarti su Lietuva ir gražiai kaimyniškai gyventi.
- 4) *Mat, **lenkai** pasijuto staiga negalį gyventi be gerų santykių su Lietuva.*

Tačiau jų tikslas, anot Lietuvos laikraščių, – turėti tiesioginį tranzito susisiekimą su Lietuva. Kartu jie norėjo įteisinti Vilniaus krašto užgrobimą ir demarkacijos liniją paversti siena, nes, jų žodžiais, Vilnių lenkai yra krauju nuo bolševikų atpirkę, o tarptautiniai aktai yra pripažinę lenkams tą grynai lenkišką miestą. Buvo kalbama apie tai, ką lietuviai išloštų, jei sutiktų bendradarbiauti: lenkai leistų jiems laisvai važinėti į Vilnių, ten dirbti, leistų atidaryti universitetą, be to, turėdami tiesioginį tranzitą su lenkais, jie išloštų ekonomiškai:

- 5) *Esq, įėjus į santykius, lietuviai gauna galimybės laisvai įvažiuoti į Vilniaus kraštą ir ten varyti savo darbą, tuo tarpu kai dabar, esant Vilniui atkirstam nuo nepriklausomos Lietuvos, jis galutinai būsiąs nulenktas. Vienas **lenkas** man buvo užsiminęs ir apie tai, kad **lenkų** valdžia nieko neturėtų prieš tai, kad Vilniuj būtų atidarytas net lietuvių universitetas, žinoma, iki po santykių užmezgimo.*
- 6) *Prie to dar **lenkai** prideda nesuskaitomas ekonomines gėrybes, kurios kristų iš dangaus Lietuvai, atidarius susisiekimą su Lenkija.*

Suprantama, kad lietuviai su tuo nesutiko ir darė viską, kad taip neatsitiktų (žr. 7–8 pavyzdžius). Šis konfliktas tapo tarptautinis: teigiama, kad jeigu jis būtų išspręstas geruoju, pasaulyje įsivyrautų taika, jeigu nepavyktų susitarti, nesantaika virstų karu (žr. 9 pavyzdį):

- 7) *Lietuva darė ir daro didžiausių nuolaidų ir pastangų taikai išlaikyti. Tačiau tai dar nereiškia, kad Lietuva, atsisėdusi prie derybų stalo, pamirštų savo gyvuosius **lenkų** įžeistus interesus. Jei Lenkija neturi geros valios atitaisyti įžeistas Lietuvos teises, jei Pilsudskis mano priversti Lietuvą prie savo teisių išsižadėjimo ir padaryti ją savo politikos įrankiu, tai tuo yra pakertami visi galimūnai Lietuvos Lenkijos konfliktui išlyginti, o kartu ir taikai rytų Europoj stabilizuoti.*
- 8) *Šiandien sunku atsiminti ir išskaičiuoti visas tas vietas, kur **lenkų** lietuvių derėtasi. Taigi, derėsime, derėsime gal jau šimtą pirmą kartą. Jeigu **lenkai** liausis eiti smurto ir netiesos keliu – tai susiderėsime. Jeigu ne – tai – ne. Tačiau klystų **lenkai**, jeigu jie manytų lietuvius apsukti, apgauti ir priversti prie smurto padėties pripažinimo. Lietuviai nepaleido ir nepaleis savo teisių iš akių, gynė ir gins jas visomis priemonėmis.*
- 9) *Tai jau dabar mėginama daryti, ir mes matom, kad visos didžiosios valstybės rodo didesnę susidomėjimą rytų Europa, o ypač lietuvių **lenkų** konfliktu, kurio išsprędimas vienaip ar kitaip gali virsti raktu į taiką, arba į nesantaiką ir karą.*

Pasakojama, kad lenkai vilkino derybas, trukdė Lietuvai tapti nepriklausoma valstybe; parapijose vietoj lietuviškų organizacijų pradėjo steigti lenkiškas, buvo uždaromos lietuviškos mokyklos, lietuviai tremiami, organizuojamos „ginkluotos bandos“, kad nuverstų Lietuvos vyriausybę (žr. 10–11 pavyzdžius). Tiesa, mokyklų uždarymas buvo atšauktas, buvo leista grįžti daliai tremtinių. Okupuotose teritorijose buvo kurdinamos kariškių ir civilinės šeimos (žr. 12 pavyzdį):

- 10) *Lenkai pradėjo vartoti represijas prieš lietuvius, organizuoti ginkluotas bandas, kad nuverstų Lietuvos vyriausybę, pradėjo uždarinėti mokyklas, išsiuntė lietuvius iš lenkų okupuoto krašto.*
- 11) *Lenkai vietoj lietuviškų organizacijų steigia parapijose lenkiškas organizacijas.*
- 12) *Lenkų seimo žemės ūkio komisijos viename paskutiniųjų posėdžių, kaip praneša „Gaz. Warszawska“, kalbant apie tolimesnį žemės reformos vykdymą, iškelta aikštėn, kiek lenkai pasodino nuo 1918 iki 1927 metų savo kolonistų Vilniaus krašte ir okupuotose gudų srityse. Vieno vyriausiųjų žemės reformos valdininko žiniomis per tą laiką kalbamosiose srityse įkurdinta 8500 kariškių šeimų ir 7246 civilės, viso 15746 šeimos, kurios sudaro tokį pat skaičių naujų ūkių.*

Lenkai tiek sujūžulėjo, kad reikalavo apmokėti jų išlaidas už Vilniaus krašto okupavimą – buvo norima gauti 7 milijonus dolerių:

- 13) *Lenkai, reikalaudami, kad lietuviai apmokėtų jų išlaidas už Vilniaus krašto okupavimą, tiesiog iš Lietuvos tyčiojosi.*
- 14) *Lenkai ne tiktai ką nemano atitaisyti skriaudų, bet jie net užsiima juokų krėtimu. Jie reikalauja apie 7 milijonus dolerių už generolo Želigovskio kariuomenę.*

MTINT nemažai kalbama apie tai, kokiais būdais lenkai siekė šių savo tikslų: jie suklastojo gyventojų valią, gavo pripažinimą iš didžiųjų valstybių, vėliau iš Vatikano (žr. 15 pavyzdį), kėlė Maskvos pavojų, skelbėsi Pabaltijo valstybių saugotojais (žr. 16 pavyzdį), kiršino užsienio valstybes su lietuviais (žr. 17 pavyzdį), kaltino lietuvius nenoru susikalbėti (žr. 18 pavyzdį):

- 15) *Pirmiausia jie pasistengė sufalsifikuoti gyventojų valią, po to jiems pavyko gauti iš santarvės smurto pripažinimą (1923 kovo 14 d.), vėliau iš Vatikano (konkordatas 1925 m.). Tokiu būdu pamažu lenkams pavyko pasiekti, kad Želigovskio smurto aktas aukščiausių politinių bei moralinių autoritetų buvo pripažintas ir legalizuotas.*
- 16) *Lenkai, kurie taip rūpinasi „apsaugoti“ Pabaltės valstybes nuo Maskvos pavojaus, dar karo metu, kai lietuviai namie ir užsieniuose iškėlė nepriklausomos Lietuvos*

idėją, visomis priemonėmis prieš tą idėją kovojo įkalbinėdami visiems Lietuvą esant Lenkijos dalimi.

- 17) *Vilkindami susitarti su Lietuva ir nuolat pjudydami, dėl savo materialinių išgalių užsienius prieš Lietuvą, **lenkai** tikisi sulaukti valandėlės, kada jiems būtų duota galimybė padiktuoti Lietuvai savo sąlygas.*
- 18) *Vienu žodžiu, **lenkų** viskas padaryta, kad apkaltintų lietuvius ir juos nužemintus Ženevos areopago akyse.*

Lietuviams buvo labai sunku, nes lenkai buvo palaikomi kitų didžiųjų valstybių (žr. 19 pavyzdį), Tautų Sąjunga nedrįso jų drausminti (žr. 20 pavyzdį), lenkai tuo metu buvo tokie galingi, jog galėjo paveikti užsienio spaudą (žr. 21 pavyzdį):

- 19) *Todėl versdamos Lietuvą užmegzti be jokių sąlygų normalinius santykius su Lenkija didžiosios valstybės tuo ne tik sankcionuoja **lenkų** smurtą, bet drauge skatina **lenkus** ir ateity griebtis tokių pat priemonių jų imperialistinėms užuogaidoms patenkinti.*
- 20) *Čia T. S-gos taryba neišdrįso **lenkų** aiškiai sudrausti, nedrįso jiems priminti, kad persekioti lietuviškas mokyklas tame krašte, kuris iš senovės buvo lietuviškas, – kurio priklausomybė ir šandie tarptautiniame forume tebėra kvestionuojama, yra ne tik nehumaniška, ne tik nekultūriška, bet kad tai yra neleistina ir visai politiškais sumetimais.*
- 21) *Paskaitę labai objektyvias p. J. B. pastabas, reikia manyti, kad **lenkai** perėjo į ofenzyvą ir panaudojo stiprią presiją, (o būdų tokiai presijai yra įvairių!), nes Ženevos spauda pradėjo labai nepalankiai rašyti apie Lietuvą.*

Spaudoje buvo rašoma apie lenkų daromas provokacijas: apie nuolatinius incidentus palei demarkacijos liniją (žr. 22–23 pavyzdžius) ir apie provokacines brošiūras, kuriose buvo šmeižiama Lietuvos valdžia (žr. 24–25 pavyzdžius)²⁴²:

- 22) *Kovo 20 d. ties Kalėnų kaimu, Trakų apskr., 4 **lenkų** kareiviai perėjo demarkacijos liniją mūsų pusėn ir Stenglos upėje pradėjo šaudyti žuvis. Iš viso paleido 10 šuvių.*
- 23) *Juk nepraeina beveik nė vienos dienos, kad nebūtų pranešimų nuo demarklinijos apie **lenkų** ir plečkaitininkų pasikėsinimus, apie visokias jų provokacijas ir mūsų pasienio sargybų puolimus.*

²⁴² Paminėtina, kad viename sakinyje buvo pasakojama ir apie lietuvių provokacinį poelgį: *Liberalų dienraštis, „The Daily Express“, neišreikšdamas savo nuomonės, nurodo tik į tai, kad **lenkai** skaitę provokaciniu, iš prof. Voldemaro pusės, žygiu faktą, kad ant naujų Lietuvos Banko banknotų yra Vilniaus atvaizdas!..*

- 24) **Lenkai** ir sugalvojo provokaciją, jie brošiūrą, kuri šmeižia Lietuvos vyriausybę, išsiuntinėja visiems spaudos atstovams.
- 25) **Lenkų** provokacijos prieš Lietuvą nesiliauja. Jau esame minėję, kad **lenkai** ir Ženevoj nuodija atmosferą, platindami provokacinio pobūdžio brošiūras.

Rasti keli sakiniai, kuriuose kalbama apie lenkų propagandą užsienyje ir kaltinimus Lietuvai dėl nepasisekusių derybų su jais:

- 26) *Kiek matyt iš sustiprintos propagandos, kurią varo dabartiniu metu užsienių spaudoj **lenkai**, jie turi tikslo sukelti T. S-gos sferose įspūdžio, kad jei lig šiol nepavykę priėti su Lietuva prie susitarimo, tai kalti esą tiktai lietuviai, kurie užsispyrę nenori santykių su „taikingąja Lenkija“.*
- 27) *Didelė **lenkų** agitacija per spaudą užsieniuose sunkino diplomatijos darbą.*

Šis lietuvių ir lenkų konfliktas parodė, kad lenkų politikai labai pasitiki savo politiniais ir diplomatiniais gebėjimais (žr. 28 pavyzdį), yra ištvermingi, nuosakūs, siekiantys savo tikslų (žr. 29 pavyzdį), mokantys naudotis pasitaikančia proga (žr. 30 pavyzdį), rezgantys machinacijas ir intrigas (žr. 31 pavyzdį), mokantys kreipti kalbą į šalį, kai to reikia (žr. 32 pavyzdį), pasižymintys politiniu ciniškumu (žr. 33 pavyzdį):

- 28) **Lenkai** mano šito pasieksią nustačius susisiekimą, ir normalius santykius tarp Lietuvos ir Lenkijos. **Lenkai** pasitiki savo politiniais bei diplomatiniais gabumais.
- 29) Sudarę įvykusį faktą Želigovskio smurtu, **lenkai** nuosaikiai, ištvermingai, žingsnis po žingsnio, eina prie šito fakto stabilizavimo ir legalizavimo.
- 30) Propaganda didelė. **Lenkai** moka panaudoti kiekvieną progą. Kiek šis mokėjimas proga naudotis sekasi – visai kitas klausimas.
- 31) **Lenkams** svarbu parodyti, kad Lietuvos jungimas prie Lenkijos yra ne jų machinacijų ir intrigų rezultatas, bet „aukštosios politikos“ diktuojamas, prieš kurį **lenkai** žemai lenkia galvas ir jį vykdo...
- 32) Kitaip jie nebūtų įterpę į tezes savo „juridinių titulų“ į Želigovskio okupuotą Vilniaus kraštą. Tačiau, išskyrus šiuos „titulus“, kitos **lenkų** tezės yra kupinos priprastos jiems tendencijos kreipti kalbą į šalį, kada reikia pažiūrėti tiesai į akis.
- 33) „[...] Ir ar gali pagaliau p. vaivada išsiginti, kad tekste pareikštosios nuomonės yra ne jo nuomonės?“. Šis įvykis dar kartą įrodo visą **lenkų** politikos ciniškumą. Jiems yra niekis demontuoti visiems aiškų ir tikrą faktą, jei to jų interesai reikalauja.

Savo politiniais veiksmais lenkai sugadino savo reputaciją, parodė, kad jais negalima pasitikėti (žr. 34 pavyzdį), kad negalima tikėti jų žodžiais ir pareiškimais (žr. 35 pavyzdį):

- 34) Apie **lenkus** šis airių katalikų žurnalas kalba tokiais žodžiais: „Europa yra pratusi vainikuoti **lenkus** romantiško heroizmo aureole. Galimas daiktas, kad jų istorijoje ir buvo pagrindo tokiai aureolei. Bet šiandien **lenkai** savo politiškais gabumais (o ar politiškas veikimas neišreiškia pačių žmonių charakterio?) pasirodė žmonėmis, kuriems negalima pasitikėti. Žmonėmis, netekusiais honoro ir pasižymėjusiais pasibjaurėtinai žemu charakteriu.
- 35) Čia lygiai taip, kaip jie savo laiku išsižadėjo Suvalkų sutarties, kai Želigovskį paskelbė maištininku, o paskui savu žmogum. Tai dar kartą visiems kaimynams turėtų įrodyti ir priminti, kiek yra verti **lenkų** pareiškimai ir žodžiai.

Paminėtina, kad šio laikotarpio laikraščiuose rasta sakinių, kuriuose sakoma, kad lenkai vis dėlto yra padarę kai ką, ką žadėjo (žr. 36–37 pavyzdžius). Be to, minima, kad lenkai suprato savo klaidas ir nenorėtų jų kartoti (žr. 38 pavyzdį):

- 36) Jame buvo išreikšta padėka **lenkų** valdžiai, kad ji leido į Vilniją grįžti 4 ištremtiems kunigams, vadinasi, kad įvykdė savo pareigą.
- 37) Bet **lenkai**, matyt, ruošiasi savo neleistiną žygį – mokyklų uždarymą – kaip nors užtušuoti, nes kai kurios mokyklos, pasak pirmesnių pranešimų iš Varšuvos, jau esą atidarytos. Be to, p. Zaleskis vienam spaudos atstovui yra pareiškęs, kad tą klausimą **lenkų** vyriausybė laikanti baigtu, kadangi mokyklų uždarymas esą atšauktas.
- 38) Ir laukdami tokios progos, **lenkai** rūpestingai vengia pasirašyti bet kokią sutartį su nepriklausoma Lietuva, kad paskiau vėliau nereikėtų jos laužyti, kaip kad atsitiko su Suvalkų sutartimi. Juk neveltui p. Holówko Kaune yra pareiškęs, kad ne visada **lenkai** darys kvailybes!

Šiuo laikotarpiu atsiskleidė lenkų politikos dviveidiškumas (žr. 39 pavyzdį) ir lenkų spaudos menkumas (žr. 40 pavyzdį). Paaiškėjo, kokia nenatūrali, sudaryta iš lopinų buvo tuometinė Lenkija (žr. 41 pavyzdį):

- 39) Dabartinėse sąlygose **lenkų** politika yra dviveidė.
- 40) Bet vienas klausimas pats kyla: o kaip elgiasi su teisybe **lenkų** spauda? Ar galima būtų rasti pasauly kitą spaudą, kur būtų tiek nesąmonių, melų ir piktų prasimanymų apie savo tolimus ir artimus kaimynus prirašoma, kaip kad **lenkų** spaudoj?
- 41) Nežiūrint milžiniškos **lenkų** propagandos Europai vis dėlto aiškėja, kokia nenatūrali valstybė yra dabartinė Lenkija. Kaip savo laiku Austrija Vengrija buvo laikoma

lopinių monarchija, nes joj kitataučiai turėjo daugumą, taip dabar Lenkija paveldėjo tą pavadinimą.

Visi pamatė, kad dauguma lenkų yra imperialistai ir lenkų vyriausybės tikslas – sudaryti didelę istorišką Lenkiją, prijungus visas okupuotas žemes:

- 42) *Pilsudskio svajonės sudaryti didelę, istorišką Lenkiją yra priimtinos visiems lenkams, nes turbūt nėra lenko neimperialisto.*
- 43) *Pagrobę Vilnių, lenkai nori Kauno, pagrobę Kauną norės Rygos, Minsko, Smolensko, Kijevo, Karaliaučiaus. Juk lenkai neslepia, kad jų vyriausias tikslas, tai senos Rzeczpospolitos atgaivinimas. O Rzeczpospolita ne vienu tai kitu laiku visus čia minėtus miestus yra turėjusi.*

Negandos. MTINT laikraščiuose kalbama apie įvairias lietuvių patirtas negandas, kurių priežastis – lenkai: uždaryta mokytojų seminarija, 50 mokyklų, žmonės sodinami į kalėjimą (žr. 44 pavyzdį), puldinėjamas vyskupas Būčys (žr. 45 pavyzdį), viešai šaipomasi iš lietuvių noro būti nepriklausoma valstybe (žr. 46 pavyzdį), lietuviai apkaltinami kaip bolševikų simpatikai (žr. 47 pavyzdį), daroma Gedimino pilies bokšto rekonstrukcija (žr. 48 pavyzdį), kalbama apie lenkų šovinistes mokytojas (žr. 49 pavyzdį):

- 44) *E. „Vilniaus Rytojus“, pranešdamas apie Holuvkos išstojimą iš lenkų užsienių reikalų ministerijos, pažymi, kad, jam pradėjus šeiminkauti tos ministerijos Rytų departamente, įvyko plečkaitininkų „kongresas“ Rygoj, Vilniaus lietuviai neteko mokytojų seminarijos, apie 50 mokyklų uždaryta ir daugeliui veikėjų 1927 m. reikėjo pabūti Lukiškio kalėjime.*
- 45) *Štai lenkai mūsų gi vyskupą Būčį eretiku išvadino, kad per jo laikomas mišias buvo giedamas „Credo“ be „filioque“.*
- 46) *Spalių mėn. 30 d. buvo išleistas caro manifestas apie „Dumą“. Kada caro valdžia savo organe paskelbė svarbesnius lietuvių „memorandumo“ punktus, tai lenkiškieji Varšuvos laikraščiai ėmė ciniškai šaipytis: esą, lenkų mieste Vilniuje susiėjo pustrėčio „litvino“ ir pareikalavo Lietuvai autonomijos.*
- 47) *Lietuvai kuriant nepriklausomą valstybę, lenkai pasiskubino mus apkaltinti tada labai ne madoj santarvės akyse buvusiais bošų arba vokiečių ir bolševikų simpatikais.*
- 48) *„Dziennik Wilenski“ į vieną iš savo paskutinių numerių įdėjo straipsnį, pavadintą „Apie viršutinės pilies bokštą“, kuriame suteikia šiokių tokių žinių apie Vilniaus lenkų taip paslaptinai, bet intensyviai vedamą Gedimino pilies bokšto*

„rekonstrukciją“. Vadinasi, kaip rusai okupantai buvo surusinę bokštą, taip **lenkai** okupantai paprasčiausiai nori jį sulenkinti, – ar tik ne todėl, kad jis, virtęs lietuviams kaip ir neatkovoto Vilniaus simboliu, **lenkams** jau seniai akis bado?

- 49) „Vilniaus Rytojus“ aršios **lenkų** šovinistės mokytojos išvažiavimo proga iš Smilgailių, Roduinės valsčių, deda korespondenciją, kurioje nupasakojama, kaip ta mokytoja dirbusi savo darbą. Ji visados viešai dergdavo visa tai, kas lietuviui brangiausia.

Prisiminti ir istoriniai dalykai. Kalbama apie Vytauto karūnos pagrobimą, lenkai vadinami netikrais draugais (žr. 50 pavyzdį), pavydžiais kaimynais (žr. 51 pavyzdį). Tačiau užsiminta ir apie lenkų pagalbą lietuviams (žr. 52 pavyzdį):

- 50) *Bet mes žinome šio karališko vainiko likimą. Tas vainikas tariamų Lietuvos draugų **lenkų** buvo klastingai pagrobtas. Senam Vytautui neteko pačiam jį ant galvos užsidėti.*
- 51) *Bet mūsų pavydieji kaimynai, **lenkai**, paglemžė Romos Imperatoriaus skirtą Lietuvai karūną, jo pasiuntinius išniekino ir išvaikė.*
- 52) *Tiesa, nebuvo kalbėta apie tai, kad visą dabartinę Lietuvą Vytautas pats pavedė kryžiuočiams ir atgavo ją tik po **lenkų** laimėjimo (!) ties Tanenbergu [...].*

Pasakojama, kaip yra apvaloma nuo lenkų Lietuvos istorija (žr. 53–54 pavyzdžius), kaip buvo platinamas krikščionybės mokslas Lietuvoje ir ko siekė lenkų misionieriai iš tikrųjų (žr. 55 pavyzdį):

- 53) *Kruopščiai atkasinėjami smulkučiai spaudinėliai, pamokslai ir brošiūros ir, ekspedijuojant už tautinių atavimų didžius rašytojus, užkrėstus **lenkų** kalba, iš tų trupinėlių sudaroma lietuvių literatūros istorija, kuri ta forma gali lengvai sutilpti dviejuose spaudos lankuose (!).*
- 54) *Panašiai daroma su politine istorija: lietuviška yra pripažįstama tai, kas buvo arba dabar gali būti perdirbta į **antilenkišką** <...> Politinė ir kultūrinė Lietuvos praeitis susitraukė ir suelgetėjo, lietuviai perėjo iš vieno kraštutinumo į antrą nuo perdėto jos pūtimo į jos uždarymą siauroje vos sunkiančiose upelyčio vagutėje.*
- 55) *Krikščionybę iš vakarų Lietuvai nešę „**lenkų** misionieriai, kurie, rodės, labiau rūpinosi išplatinti savo kultūrą ir kalbą, kad tuo būdu geriau paruoštų dirvą galutinai „Unijai“, nekaip varyti gilų ir radikališką krikščioniško mokslo skleidimo darbą“.*

1930 m. visa Lietuva ruošėsi paminėti Vytauto Didžiojo mirties 500 metų sukaktį. Šio sumanymo pagrindinė idėja buvo pagerbti Vytautą Didįjį ir dar kartą, keliaujant per Lietuvą kunigaikščio paveikslui bei Raportų knygai „Vytauto Didžiojo

garbei“, priminti okupuoto Vilniaus krašto klausimą. Į šią šventę ruošėsi atvykti daugybė Amerikos lietuvių. Tačiau paaiškėjo, kad danų įmonė savo laivus, kuriais turėjo atplaukti lietuviai į šią iškilmę, pardavė lenkams. Dėl to lietuvių spaudoje kilo didžiulis sąmyšis: rūpėjo, kuriuo keliu Amerikos lietuviams pavyks pasiekti savo tėvynę ir dalyvauti minėjime, su kokia širdgėla turės jie keliauti lenkų laivais, ar vyriausybė įsileis laivus su lenkų vėliava į Klaipėdos uostą? Lietuvos laikraščiai apkaltino lenkus gudrybe, kad šiuo poelgiu jie nori pasiafišuoti kaip lietuvių globėjai, kartu parodyti Lietuvos uosto mažumą (žr. 56 pavyzdį). Suskaičiavus paaiškėjo, kad keliaujantys į šventę Amerikos lietuviai, mokėdami už bilietus, padengs lenkams tų laivų įsigijimo kaštus (žr. 57 pavyzdį). Todėl buvo galvojama, kaip apsaugoti Amerikos lietuvius nuo lenkų kilpų (žr. 58 pavyzdį):

- 56) *Kokia patogi **lenkams** proga pasiafišuoti lietuvių globėjais! <...> Vadinasi, tuo **lenkai** parodytu, kad Lietuva savo uosto neturi, na, o jeigu ir turi, tai tas uostas yra toks mizernas, kad su juo nėra jokio susisiekimo su plačiuoju pasauliu. Ot, Lenkija – tai kas kita!*
- 57) *Ir juokingiausias dalykas čia yra tas, kad **lenkai** tikisi, kad lietuviai jiems tuos laivus šiais metais nupirksią! Skaitant bendrai, kad visi važiuos trečiąja, vadinama turistų klase, kurios kaina per abu galus yra 220 dolerių, (o bus ir tokių, kurie vyks II-ja ar net I-ja klase, kas yra žymiai brangiau) gausim, kad 8.000 keleivių sumokės **lenkams** $220 \times 8.000 = 1.760.000$ dolerių, arba 17.600.000 litų! Toliau, kadangi šie laivai neatplauks tiesiog Klaipėdon, keleiviai bus priversti išlipti Vokietijos ar Lenkijos uostuose, tai dar atvykti Lietuvon jie turės išleisti kiekvienas mažiausiai po 10 dolerių, arba iš viso 800.000 litų. Sudėję šias sumas gausim, kad Amerikos lietuviai į **lenkų** rankas sudės apie 18.400.000 litų; t. y. beveik tiek pat, kiek kaštuoja **lenkams** visi laivai. Taigi, **lenkai** turės iš lietuvių geroką pelną ir galės kartu vartyti propagandą prieš Lietuvą.*
- 58) *Akivaizdų tokių sumetimų, mums yra svarbu pasirūpinti, kad Amerikos lietuviai nepakliūtų į **lenkų** kilpas.*

Skandalai. Kaip rodo MTINT 1928 ir 1930 m. laikraščiai, Lietuvoje ir užsienyje neapsieita be kelių tarptautinių skandalų. Buvo kalbama apie porą šnipinėjimo skandalų: 1930 m. gegužės 24 d. lenkų pasienio valdininkai perėjo vokiečių sieną, tikėdamiesi gauti slaptos informacijos, ir sukėlė incidentą (žr. 59 pavyzdį). Jurgis Bartnikas, pabėgęs iš Lietuvos kariuomenės, buvo užverbuotas lenkų; jis turėjo susipažinti

su Lietuvos karininkais ir gauti slaptų žinių apie Lietuvos kariuomenę. Kaune gegužės 27 d. šarvuočių rinktinėje jis buvo pagautas (žr. 60 pavyzdį):

- 59) *Gegužės 24 d. vakare du lenkų valdininkai perėjo vokiečių sieną ir nuėjo į pasų kontrolės baraką Neuhöfene pasiimti slaptos medžiagos, kurios tikėjosi. Vienas lenkas besigindamas pašovė vokietį į ranką. Tada vokietis atsilygino ir sužeidė lenką, kuris paskui numirė [...]. Vokiečių ministeriui Varšuvoj įsakyta įteikti lenkų vyriausybei notą pareikšti protestui prieš sienos sulaužymą.*
- 60) *Kaune šarvuočių rinktinėje V.27 d. sugauto lenkų šnipo Jurgio Bartniko charakteringa istorija.*

Laikraščiai dar rašė apie 1928 m. kovo mėnesį iškeltą bylą: dėl lenkų mokyklos inspektoriaus nužudymo buvo pasmerkti mirti du ukrainiečiai, o dar aštuoni nuteisti kalėti iki gyvos galvos (žr. 61 pavyzdį). 1930 m. birželio mėnesį buvo rašoma apie Veronikos Blažonytės mirtį, kurią netyčia pašovė 6 metų Lietuvos pasienio sargybos viršininko sūnus (žr. 62 pavyzdį):

- 61) *Į komisiją įeina Rebane, finansų ministeris Teetsov, prekybos – Kolberb ir kt. Ryšy su nužudymu lenkų mokyklos inspektoriaus Sabinskio ir politiniu špionažu du ukrainiečiai studentai Atamančuk ir Verbickis pasmerkti mirti, kiti aštuoni pasmerkti iki gyvos galvos kalėti. Bylos metu, kuri tęsėsi daugiau kaip mėnesį, susekta didelė priešlenkiška militarinė organizacija.*
- 62) *Vilniaus lenkų spauda – „Slovo“ 137 Nr., „Dziennik Wilenski“ 138 Nr. rašo apie Veronikos Blažonytės mirtį. Esą, ji, turėdama leidimą, norėjo aplankyti gimines Sallake. Po to, esą, lietuviai grąžinę jos lavoną tėvams, aiškindami, kad ji esanti užmušta netyčia.*

Nemažo atgarsio sulaukė skandalas dėl prof. Mykolo Biržiškos lietuvių kalba išleisto Adomo Mickevičiaus raštų rinkinio. Lenkai pakėlė didelį triukšmą, kaltindami Biržišką suklastojus Mickevičiaus raštus:

- 63) *Bet p. Biržiška sau galvos nelaužęs: Pono Tado vertimuose išmetęs žodžius „Lenkija“, „lenkas“ arba pakeitęs juos kitais, kaip tėvynė, mūsų šalis, kareivis. Kur to nebuvę galima padaryti, jis iškraipęs arba išleidęs ištisus teksto tarpus. Viso labo jis paminėjęs Lenkiją tik vienai vieną kartą – toje „Pono Tado“ dalyje, kur kalbama ... apie lenką renegatą, kyšininką majorą Plutą.*
- 64) *M. Brenšteino straipsnis sukėlė tikrą audrą Lenkijoje. Į jame paskelbtas „reveliacijas“ reagoavo beveik visa lenkų spauda, bet, turbūt, smarkiausiai „Kurjer Wilenski“,*

kuris įdėjo platų straipsnį. Jame autorius (kažkoks Wladyslaw Adolph) pasisako nedarysiąs „moralinės“ p. Biržiškos žygio kvalifikacijos.

Ne kartą laikraščiuose buvo kalbama apie lenkų vyskupų ir arkivyskupų kišimąsi į politikos reikalus:

- 65) *Tuo tarpu lenkų vyskupai prieš pat rinkimus išleido atsišaukimą, kuriam ragino balsuoti tikrai už tuos sąrašus, kuriuose yra geri katalikai.*
- 66) *Net kardinolas Kakovskis, Varšuvos arkivyskupas, paskutiniu metu atsilankęs Paryžiuje, irgi neapsiėjo be politikos: jis „L' Echo de Paris“ (klerikalų organas, labai nepalankus Lietuvai) plačioj interview pareiškė, kad lenkai dedą visas pastangas „palaikyti teisingumą ir sutarčių gerbimą“.*

Kalbama ir apie nepadorius Lenkijos vadovo J. Pilsudskio pareiškimus spaudoje, dėl kurių lenkams tampa gėda prisipažinti, kad yra lenkai:

- 67) *„Dziennik Wilenski“ dėl Pilsudskio straipsnio deda vedamąjį straipsnį pavadinimą „Didelė gėda“, kuriame sako, kad po paskutiniojo Pilsudskio straipsnio gėda susitikus su svetimtaučiu pasivadinti lenku, bus gėda svetimoj valstybės viešbuty lenku užsirašyti, nes kiekvienas atmins, kad esi tos tautos, kurią valdo Pilsudskis – garsus savo nepadoriais išsikolijimais per spaudą.*

Nepaisant to, J. Pilsudskis Lenkijoje buvo laikomas autoritetu, savo šalies patriotu, vienybės simboliu:

- 68) *Pilsudskis gali savo seimą niekinti ir paleisti todėl, kad jis yra didelis lenkų tautos autoritetas ir beveik visagalys, ką ir „Le Temps“, jam stojus valdžios priešaky, savo įžengiamajame pažymėjo.*
- 69) *Iš to matome, kad dabartiniu metu svarbiausi Pilsudskio uždaviniai yra lenkų valstybės vidaus klausimas. Bet ir užsienių politikos srityje yra daug svarbių reikalų.*
- 70) *Pilsudskis virto lenkų vienybės simboliu.*

Iš kelių sakinių paaiškėja, kad tuo metu Lenkija susidūrė su vidinėmis problemomis: lenkų ūkio krize (žr. 71 pavyzdį) ir pramonės nykimu (žr. 72 pavyzdį):

- 71) *Laikraštis pastebi, kad Lenkijos pastangos sudaryti grupę valstybių nuo Helsinkio iki Romos sudaro puikią idėją, tačiau jos įgyvendymui reikia daug pinigų. Greta šito puikaus užsienių politikos fejerverko, negalima nematyti didelės lenkų ūkio krizės, kuri vis aiškiau gresia privesti prie vidaus tikslams atsiekti, nereikia nė politinio politikos krizės [...].*

72) *Be to, pastaruoju laiku aiškiai matyti, kad Lenkijos gatavų pramonės dirbinių eksportas eina nesulaikomai mažyn. Vadinasi, lenkų pramonė nyksta. Iškilusi pastaruoju laiku darbininkų kova už atlyginimo pakėlimą, žinoma, turės dar labiau pramonę nuspausti.*

Keli teigiami faktai apie lenkus. MTINT tekstuose minimi ir keli teigiami faktai apie lenkus. Laikraščiuose buvo kalbama apie lenkų domėjimąsi lietuvių istorija, ypač Vytautu, lenkai netgi pateikia Lietuvoje mažai žinomų istorinių faktų:

73) *XX amž. padidėjo lenkų literatūra apie Vytautą.*

74) *Vytauto vardas nuo senų laikų yra gana populiarus lenkų visuomenėje: rasime daugybę žmonių, turinčių jo stambeldišką vardą, bet nerasime – Jogailos, jis nepatinka, nieko nežavi, nemėgiamas.*

75) *Lenkai mums prikiša gana įdomų, pas mus mažai žinomą faktą, kad Jogaila, girdi, buvęs didesnis lietuvis už Vytautą. Ir iš tiesų, Vytautas, turėdamas savo pavaldinių įvairiausių tautų, nuolat santykiaudamas su svetimomis valstybėmis kalbėjo daugiau svetimomis kalbomis, nei lietuviškai.*

Kaip minėta, lenkai labai pasitiki savo politiniais ir diplomatiniais gebėjimais, yra ištvermingi, nuosaikūs, siekiantys savo tikslų, mokantys naudotis pasitaikančia proga (žr. 28–30 pavyzdžius). Buvo rastas sakinytis, iš kurio matyti, kad lenkai vertina kitus, pripažįsta kitų sugebėjimus (žr. 76 pavyzdį). Paminėtas ir lenkų mandagumas (žr. 77 pavyzdį):

76) *Žymus lenkų žurnalistas, gerai orientuojąsis lenkų politikoje, man visai atvirai pasakė, kad reikia prisipažinti, jog Lietuvos ministeris pirmininkas turi didelį dialektikos talentą ir moka išnaudoti prieš klaidas savo nusistatymams ir savo interesams.*

77) *Mandagus lenkų užsienių reikalų ministeris dar nebuvo atsipeikėjęs iš savo nusistebėjimo, dar išsigandęs skelbė savo susijaudinimą tiems, kurie norėjo jo klaudyti.*

Lenkų ir latvių santykiai

Šio laikotarpio Lietuvos laikraščiuose buvo aprašomas Lenkijos bandymas suartėti su Latvija: buvo daromi abipusiai vizitai, viešai rodoma, kad siekiama gerų santykių (žr. 78 pavyzdį). Tačiau tam pritarė ne visi latviai: Latvijos laikraščiai bandė įspėti, kad nereikia pasiduoti lenkų įtakai (žr. 79 pavyzdį), latvių statistikai skelbė, kad

Latvijoje visai nėra lenkų (žr. 80 pavyzdį), be to, lenkų dvarininkai vengė tartis su latviais dėl atlyginimo už nusavintą žemę (žr. 81 pavyzdį). Lietuvos laikraščiai prognozavo, kad lenkai gali siekti užgrobti dalį Latvijos žemių, jei jiems pavyktų užgrobti Lietuvą (žr. 82 pavyzdį):

- 78) *Tiktai kam tie madrigalai, ir prakalbos, ir arbatėlės, ir abipusiai vizitai? Kam tas akių dūmimas latvių lenkų susiartinimu?*
- 79) *Latvių laikraštis įspėja dėl artėjimo su lenkais. „Pedeja Bridi“ vėl įdėjo vedamąjį, kuriame įspėja Latviją nuo pasidavimo lenkų įtakai.*
- 80) *Laikraštis persispausdino neseniai latvių statistinio biuro vedėjo Skujenieko padarytą pareiškimą, kad lenkų Latvijoje visai nėra ir kad tie, kurie save vadina lenkais, yra tiktai nutautę latviai [...].*
- 81) *Lenkų dvarininkai Latgalijoje tyčia vengia tartis su latviais dėl atlyginimo už nusavintą žemę.*
- 82) *Jei lenkams šiokių ar tokiu būdu pavyktų užgrobti Nepriklausomąją Lietuvą, lenkai siektų ir Latvijos žemių.*

Dar laikraščiuose užsiminta apie Daugpilio išvadavimą nuo bolševikų lenkų kariuomenės pastangomis (žr. 83 pavyzdį), apsvarstomi Lietuvos norai, kad Latvija stotų Lietuvos pusėn ir palaikytų juos, o ne Lenkiją (žr. 84–85 pavyzdžius):

- 83) *O ar kada p. Skujenieks save paklausė apie Daugpilio išvadavimą nuo bolševikų lenkų kariuomenės pastangomis?*
- 84) *Jei Latviją aplinkybės verčiančios laikyti neutraliteto, tai tas nereiškia, kad ji turėtų jį peržengti lenkų naudai ir lietuvių nenaudai.*
- 85) *Antra, griežtas atsistojimas Lietuvos pusėn mus atpalaiduotų taip pat nuo nemalonių veiklos lenkų diplomatijos žygių ir rusų spaudos komentary. „Mums atrodo, kad Latvija turėtų oficialiai deklaruoti, kad Vilniaus ir Klaipėdos klausimais Latvija pritaria tai pozicijai, kokią yra užėmus Lietuva.*

Lenkų ir rusų santykiai

Pagal Lietuvos laikraščius, Lenkijos ir Rusijos santykiai niekada nebuvo draugiški: 1920 m. jie kariavo tarpusavyje (žr. 86 pavyzdį), 1921 m. iš Rusijos atvažiavusios tautinės mažumos vėliau bandė pasikėsinti į Pilsudskį ir norėjo pakeisti Lenkijos valdžią (žr. 87 pavyzdį). 1928–1930 m. jų santykiai buvo labai įtempti, paaštrėję,

derybos lenkų ir rusų saugumo klausimu nebuvo tęsiamos (žr. 88 pavyzdį), lenkų puolimai spaudoje buvo traktuojami kaip karo iššūkis (žr. 89 pavyzdį):

- 86) 1920 m. prasidėjęs **lenkų** rusų karas įnešė atmainų ir į lietuvių **lenkų** santykius.
- 87) *Laikraštis nurodo, kad jau 1921 m. lenkai gavę skaudžią pamoką, kai esant vidaus reikalų ministeriu dabartiniam Vilniaus vaivadaui Raškevičiui, buvusios plačiai atidarytos į Lenkiją durys tautinių mažumų „gaujoms“ iš Rusijos. Mažumos už tą sveitingumą netrukusios atsidėkoti lenkams Fedako pasikėsiniu nužudyti Pilsudskį ir kiek vėliau sudarydamos pagarsėjusį mažumų bloką, kuris buvo bepradedęs jau spręsti Lenkijos likimą (čia turima galvoj Narutavičiaus išrinkimą prezidentu), jei endekai nebūtų padarę galo tai politikai.*
- 88) *Į paklausimą apie dabartinius santykius tarp Lenkijos ir Sovietų Rusijos Dombkis atsakė, kad dabar tie santykiai paaštrėjo. Jis priminė faktą, kad derybos lenkų rusų saugumo paktui sudaryti nepažengė nuo negyvo taško.*
- 89) *Lenkų spaudos priešsovietinė kampanija, kurioj dalyvavo ir lenkų oficiozai, ir kuri esanti vedama, prisidengus krikščioniškais obalsiais, turi būti aiškinama, kaip karo iššūkis.*

Anot Lietuvos laikraščių, rusai nekenčia lenkų ir karas su jais būtų labai populiarus (žr. 90 pavyzdį). Tačiau Lenkija oficialiai neigė norą kariauti su Rusija (žr. 91 pavyzdį). Be to, neleido protestų ir demonstracijų, pasisakančių prieš sovietų politiką (žr. 92 pavyzdį):

- 90) *Be to, ir rusai lenkų nekenė ir nekenčia ir Rusijoje joks karas nebus toks populiarus, kaip karas prieš lenkus.*
- 91) *Į tai atsiliepė lenkų oficiozas „Gazeta Polska“, esą Lenkijai nėra jokio išrokavimo kovoti prieš Sovietų Rusiją.*
- 92) *Prie to reikėtų dar pridėti, kad lenkų valdžia neleido protestų ir demonstracijų prieš paskutinę sovietų tikiybines politikos kryptį.*

Rastas pavyzdys, kuriame rašoma, kad Tautų Sąjunga ragino Lietuvą ir Lenkiją išspręsti tarpusavio konfliktą geruoju:

- 93) *Pamėginus visa pilnuma išspręsti lietuvių lenkų konfliktą – pastangos, kurios, deja, žlugo – Tautų Sąjunga rekomendavo Lietuvai ir Lenkijai taip sutvarkyti savo santykius, kad būtų apsaugota taika.*

Lenkų ir gudų santykiai

Iš MTINT sakinių mažai ką galima sužinoti apie lenkų ir gudų santykius, nes rasti tik keli sakiniai. Galima pasakyti tik tiek, kad lenkai buvo okupavę ir Gudiją (žr. 94 pavyzdį), į ją buvo nusiųsta nemažai kolonistų (žr. 95 pavyzdį), gudai priešinosi lenkams, todėl buvo keliamos didelės politinės bylos (žr. 96 pavyzdį), su gudais, kaip ir su kitomis okupuotomis tautomis, lenkai elgėsi netinkamai (žr. 97 pavyzdį). Dėl šių priežasčių, anot Lietuvos laikraščių, gudai irgi pradėjo jų neapkęsti (žr. 98 pavyzdį):

- 94) *Minske ir Charkove pilna politinių pabėgėlių iš lenkų okupuotos Gudijos bei Ukrainos.*
- 95) *Lenkų seimo žemės ūkio komisijos viename paskutiniųjų posėdžių, kaip praneša „Gaz. Warszawska“, kalbant apie tolimesnį žemės reformos vykdymą, iškelta aikštėn, kiek lenkai pasodino nuo 1918 iki 1927 metų savo kolonistų Vilniaus krašte ir okupuotose gudų srityse.*
- 96) *Bet nors ir trumpu laiku lenkai padarė viską, kad gudai jų neapkęstų. Ypač Pilsudskio režimui atėjus, lenkai, „dirba“ okupuotoj Gudijoje ir Ukrainoj išsijusę. Vien tik šį pavasarį buvo trys didelės politinės bylos: Lucke, Vilniuj (Hromada) ir Baltstogėj, kuriose nuteista iš viso apie 400 kaltinamųjų.*
- 97) *Tiesa, reikia pasakyti, kad lenkai turi teisės kalbėti apie mažumų teises: juk visi žino, kaip jie elgiasi su žydais, ukrainiečiais, vokiečiais, lietuviais, gudais.*
- 98) *Gudai lenkus išmokė neapkęsti tik pastaruoju laiku.*

Lenkų ir vokiečių santykiai

Kaip rodo peržiūrėti MTINT laikraščiai, lenkų santykiai su vokiečiais buvo painūs. Tuo metu vokiečiai buvo labai įtakingi, todėl lenkai turėjo su jais skaitytis (žr. 99 pavyzdį). Buvo bijoma, kad vokiečiai, užsitikrinę prancūzų palaikymą, galėtų prisijungti visą lenkų Pabaltės bloką (žr. 100 pavyzdį). Neramu lenkams buvo ir dėl vokiečių ginklavimosi (žr. 101 pavyzdį):

- 99) *O be vokiečių Ženeva net žingsnio žengti negali. Šiam Pilsudskiiui labai artimos lenkų spaudos nušvietime vokiečių vaidmuo Tautų Sąjungoj labai teigiamas, net dominuojantis. Bet už tad buvusios santarvės vaidmuo – labai neigiamas: ji be vokiečių net žingsnio žengti negali Lietuvos klausimu.*
- 100) *Vokiečiai, užsitikrinę iš prancūzų, arba, geriau, iš santarvininkų pusės, pradėtų ryti (taip ir parašyta) austrus, čekus ir lenkus su lietuviais, arba net visą lenkų*

Pabaltės bloką. Kai vokiečių sąlygos tokios sunkios, tai aišku, kad su lietuviais nelengva bus susikalbėti.

- 101) **Lenkai** bijo vokiečių. Krokuvos dienraštis „*Ilustrowany Kurjer Codzienny*“ iš gruodžio 2 d. kelia triukšmą dėl vokiečių ginklavimosi.

Tam, kad lenkai galėtų įteisinti užgrobtas teritorijas, jie turėjo atsipirkti ir perduoti vokiečiams tam tikras teritorijas (žr. 102 pavyzdį). Iš pradžių vokiečiai norėjo pajūrio, paskui pareikalavo viso Pareinio (žr. 103 pavyzdį). Vokiečiai šiuo klausimu derėjosi su prancūzais. Lenkai labai norėjo dalyvauti šiose derybose, nes, jų manymu, šis klausimas lėmė ir jų saugumo užtikrinimą. Tačiau užsienio reikalų ministro Zaleskio įsikišimas, anot Lietuvos laikraščių, tik sugadino lenkų santykius su vokiečiais (žr. 104 pavyzdį):

- 102) *Todėl lenkai būtų linkę taip sakant „atsipirkti“ iš vokiečių vakaruose tam tikromis teritorialinėmis kompensacijomis, kad gautų laisvesnes rankas šiaurėj ir rytuose.*
- 103) *Pirmiausiai vokiečiai norėjo pajūrio. O dabar už tai, kad lenkai galėtų medžius plukdyti Nemunu, kad galėtų susisiekti su Kaunu, vokiečiai reikalauja... Pareinio.*
- 104) *Be abejo, kai kurį ryšį tarp Lenkijos saugumo ir Reinanijos okupacijos norint galima būtų surasti, bet šiuo momentu p. Zaleskio įsikišimas gerokai nuodija taikos atmosferą ir gerokai paardė lenkų vokiečių santykius.*

Kad pasiektų, ko nori, ir paspaustų lenkus apsispręsti jiems nusileisti, vokiečiai vaizdavo, jog palaiko Lietuvą lietuvių ir lenkų byloje:

- 105) *Tarptautinei padėčiai esant lenkams nepalankiai, tenka kaltinti vokiečius, kur lietuviai būk iešką paspirties ir kurie būk lietuvius savo pečiais užstoti nori.*
- 106) *Nei vokiečių, nei italų, nei kurių kitų kraštų atstovams nematyt reikalo prisidėti prie lenkų neteisėtų, smurtu paremtų, aktų pripažinimo.*

MTINT minima ir tai, kad lenkams gyventi Vokietijoje buvo nelengva: ten jie buvo persekiojami, lenkų vaikai nutautinami:

- 107) *Tokia gimnazija „pliacuvka“ galėtų didelį darbą atlikti Prancūzijoje, lenkų emigrantų tarpe arba Dancige, Vokietijoje, kur lenkai esą persekiojami ir jų vaikai nutautinami.*

3.2. 1945–1962 m. laikotarpis

Peržiūrėtuose šio laikotarpio laikraščiuose apie lenkus kalbama mažai. Iš jų galima sužinoti apie lietuvių ir lenkų santykius, lenkų ir rusų santykius, prisiminti kelis istorinius faktus, sužinoti apie to meto žymius Lenkijos žmones.

Lietuvių ir lenkų santykiai

Kaip rodo tirta medžiaga, lenkus ir lietuvius šiuo laikotarpiu siejo draugiški santykiai. Jie buvo vieningi trokšdami taikos (žr. 108 pavyzdį), lietuviai prašė lenkų pagalbos kovai prieš tarybų valdžią (žr. 109 pavyzdį), lenkai ją ir patys siūlė kovai su Lietuvos liaudimi (žr. 110 pavyzdį). Tarybiniais laikais lenkai reikšdavo norą bendradarbiauti kultūros srityje: organizuoti parodas, keistis naujais muzikos ir literatūros kūriniiais (žr. 111 pavyzdį):

- 108) *Suomiai ir švedai, rusai, latviai ir estai, lietuviai ir **lenkai**, vokiečiai ir danai – visi jie trokšta taikos, visi jie Baltijos jūrą vadina taikos jūra.*
- 109) *Tuo pačiu metu „demokratai“ iš laikinosios vyriausybės pradėjo derybas ir su poniškąja Lenkija dėl **lenkų** kariuomenės įvedimo į Lietuvą kovai prieš Tarybų valdžią.*
- 110) *Baltosios **lenkų** kariuomenės atstovas Gurko vadinamajai „Lietuvos Valstybės tarybai“ oficialiai pasiūlė **lenkų** baltagvardiečių pagalbą kovai prieš Lietuvos liaudį.*
- 111) *Draugai **lenkai** pareiškė norą organizuoti Lenkijoje lietuvių dailininkų paveikslų, kurie dabar eksponuojami Lietuvos TSR Dailės muziejuje, parodą, sistemingai keistis naujais muzikos ir literatūros kūriniiais.*

Lenkų ir rusų santykiai

Kovodamos su fašizmu daugelis tautų buvo vieningos su Rusija, todėl kovojo kartu su ja (žr. 112 pavyzdį). Šio laikotarpio pavyzdžiuose pasakoma, kad po karo tarp rusų ir lenkų užsimezgė broliški, draugiški santykiai (žr. 113–114 pavyzdžius):

- 112) *Tarybinės kariuomenės pusėje kovėsi internacionaliniai batalionai, kuriems priklausė kinai, vengrai, **lenkai**, jugoslaviai, suomiai ir kiti užsienio revoliucionieriai.*
- 113) *Su draugo Bieruto vardu nenutrūkstamai susijęs visapusiškas išvystymas mūsų tautų širdingos brolybės ir bendradarbiavimo, kuriuos sutvirtino mūsų šalių revoliucionierių bendra pasiaukojanti kova per daugelį dešimtmečių. Ši brolybė atvėrė **lenkų** tautai kelią į laisvę ir nepriklausomybę.*

- 114) *Posėdį atidarė A. Zavadskis, kuris pasakė: Generolo Sverčevskio atminimas mūsų tautai visuomet bus internacionalizmo, **lenkų** tautos ir tarybinės liaudies draugystės įkūnijimas, ištikimybės socializmui įkūnijimas.*

Draugiškai ir bendra iniciatyva buvo sprendžiami svarbūs šalių susitarimai, pvz., repatrijavimo klausimas:

- 115) *Sutinkamai su Tarybų Sąjungos–Lenkijos 1956 metų lapkričio 18 d. Bendroju Pareiškimu Maskvoje įvyko Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos Vyriausybės ir Lenkijos Liaudies Respublikos Vyriausybės Delegacijų derybos klausimais, susijusiais su tolesnio **lenkų** tautybės asmenų repatriavimo iš Tarybų Sąjungos terminais ir tvarka.*
- 116) *Po draugiškai ir visiško savitarpio supratimo dvasia vykusių derybų 1957 metų kovo 25 d. buvo pasirašytas Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos Vyriausybės ir Lenkijos Liaudies Respublikos Vyriausybės Susitarimas dėl tolesnio **lenkų** tautybės asmenų repatrijavimo iš TSR Sąjungos terminų ir tvarkos.*

Gerų santykių rezultatas – nauja socialistinė Lenkija:

- 117) *Mes visur matėme didžiulį **lenkų** tautos kūrybinį darbą, jos karštą siekimą greičiau sukurti naują, socialistinę Lenkiją.*

Istoriniai faktai

MTINT tekstuose prisiminti ir praeities žygiai, kai lenkai ir lietuviai kovojo su bendru priešu:

- 118) *Svarbiausias jo laimėjimas buvo Žalgirio pergalė, kur lietuvių, rusų, **lenkų** ir totorių kariuomenė į dulkes sutriuškino vokiečių kryžiuočių ordas.*
- 119) *Praeities žygius atgaivindamas Lietuvos TSR liaudies poetas Liudas Gira 1941 metais rašė: Kaip kad tuomet su Lietuva Rikiavos rusai, **lenkai**, čekai.*

Prisiminta, kad Lietuvoje dažnas lenkas buvo ponas (žr. 120 pavyzdį, dar žr. 122 pavyzdį), dėl šios priežasties ir Lenkija buvo laikoma ponų kraštu (žr. 109 pavyzdį):

- 120) *Lėtai, bet nesustabdomai liaudies masėse augo ir stiprėjo mintis, kad tik bendrai, tik suvienytomis jėgomis galima kovoti prieš įsiveržėjus ir juos palaužti, nepaisant, kryžiuočiai tai ar kalavijuočiai, vokiškieji varnai ar **lenkų** ponai, caro žandarai ar savieji buožės, pilkieji varnai, naujai iškepti aristokratai, Vakarų kapitalo šunuodegiautojai.*

Rastas ir prisiminimas apie Vilniaus užgrobimą:

- 121) *Nespėjo respublika susiorganizuoti, o vyriausybė susitvarkyti savo sostinėje – Vilniuje, kaip **lenkų** generolas su kariuomenės būriu užgrobė Vilnių, išvarė Lietuvos vyriausybę, ir Lietuvos sostinė buvo prijungta prie Lenkijos, o Lietuva neteko didžiausio ir pramoningiausio miesto.*

MTINT randama žinių, kad pavieniai lenkų tautybės žmonės prisidėjo prie darbininkų bei valstiečių žudynių:

- 122) *Valdžios nekliudomi, fašistai organizavo ginkluotus būrius iš reakcinių karininkų, buvusių savanorių, šaulių, reakcingai nusiteikusių studentų ir moksleivių, kapitalistų, dvarininkų ir buožių sūnelių. Jiems vadovavo darbo žmonių budeliai Plechavičius, Grigaliūnas-Glovackis, Žukauskas – visi jie kilę iš **lenkų** dvarininkų, Liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybė, užuot nedelsiant stojusi į kovą prieš fašistus, kovojo su komunistais, uždarinėjo kairiųjų vadovaujamas profsąjungas, tuo pačiu triuškindama ir taip jau suskaldytas antifašistines jėgas.*
- 123) *Svetimųjų interventų durtuvais užgniaūzusi liaudies kovą dėl Tarybų valdžios, buržuazija organizavo visoje Lietuvoje baltąjį terorą. „Demokratai“ leido laisvai šėlti Žemaitijos budeliui Plechavičiui, profesionaliam žudikui pulkininkui Glovackiui, kruvinajam vokiškajam žandarui Štenceliui, Lietuvos žvalgybos organizatoriams **lenkų** šnipui Syzichui ir cariškosios ochrankos „veikėjui“ Maksimovui. Šie įvairių tautų padugnių gaivalai organizavo masines darbininkų bei valstiečių skerdynes, ir jų gaujoms siautėjant įvyko rinkimai į „demokratinės nepriklausomos Lietuvos“ steigiamąjį seimą.*

MTINT tekstuose kalbama ir apie lenkų žudynes. Antrojo pasaulinio karo metais vokiečiai nužudė daug įvairių tautybių žmonių, tarp jų ir lenkų:

- 124) *Jie žudė ir rusų, ir lietuvių, ir baltarusių, ir **lenką**, ir žydą.*
- 125) *Daugiau kaip 400 tūkstančių Tarybų Lietuvos visų tautybių piliečių – lietuvių, žydų, rusų, **lenkų** – ir apie 160 tūkstančių tarybinių karo belaisvių nužudė ir nukankino hitleriniai žmogžudžiai Lietuvoje.*

Kai hitlerinė kariuomenė buvo nugalėta, laisvai atsikvėpė visi:

- 126) *Triumfuoja išvadautos iš hitlerinio jungo tarybinės tautos, laisvai atsikvėpė nusi kračiusios svetimšalių priespaudos **lenkų**, vengrų, bulgarų, rumunų, Jugoslavijos ir kitų Europos šalių tautos.*

Žymūs Lenkijos žmonės

Šio laikotarpio laikraščiuose pasakojama apie kelis tuo metu žymius žmones:

- 127) *Draugas Tomášas buvo Krajovos Rados Narodovos – už nacionalinį ir socialinį išsivadavimą kovojančios **lenkų** tautos pirmosios demokratinės atstovybės organizatorius ir pirmininkas.*
- 128) *Po to delegacija aplankė Pilies skersgatvyje kambarį, kuriame 1822 metais gyveno didysis **lenkų** poetas Adomas Mickevičius.*
- 129) *Šiandien sukanka dešimt metų nuo tos dienos, kai didvyriškai mirė žymusis **lenkų** tautos sūnus generolas K. Sverčevskis.*

Plačiai buvo kalbėta apie Boleslovą Bierutą. To priežastis – jo mirtis ir iškilmingos laidotuvės. Jis buvo laikomas savo šalies patriotu:

- 130) ***Lenkų** tautos atmintyje draugas Bierutas liks karšto patriotizmo, meilės savo tėvynei ir gilaus proletarinio internacionalizmo įsikūnijimas.*
- 131) *Boleslavo Bieruto mirtis – sunkus praradimas **lenkų** tautai, Tarybų Sąjungos tautoms, didžiai socialistinei šalių sandraugai, viso pasaulio darbo žmonėms. Draugo Bieruto asmenyje Lenkijos Jungtinė Darbininkų partija ir visa **lenkų** tauta neteko savo išmėginto politinio vadovo ir kovos už socializmo statybą organizatoriaus.*

3.3. 1992–1998 m. laikotarpis

Šio laikotarpio laikraščiuose informacijos apie lenkus irgi negausu. Rašoma apie lietuvių ir lenkų santykius, apie Lietuvos lenkus, žymius išeivijos veikėjus, apie kai kurias lenkų savybes, apie lenkų žudymą, apie tam tikras vidines Lenkijos problemas.

Lietuvių ir lenkų santykiai

Randama sakinių, iš kurių matoma, kad šiuo laikotarpiu lietuvių požiūris į lenkus pasikeitė (žr. 132 pavyzdį), jiems daromos nuolaidos (žr. 133 pavyzdį), plėtojami nauji Lietuvos ir Lenkijos tarpusavio santykiai (žr. 134 pavyzdį):

- 132) *Daug ką nustebino, kad išeivija taip vieningai balsavo už **lenką** M. Čobotą, o ne už lietuvį B. Genzelį, nors išeivija turi kur kas daugiau antilenkiškų prietarų.*
- 133) *Įkurta dar viena – **Lenkų** frakcija. Ją sudaro 4 nariai. To, žinoma, per maža frakcijai, bet padaryta išimtis – **Lenkų** frakcija bus įregistruota.*

- 134) Kaip „Lietuvos“ viešbutyje surengtoje spaudos konferencijoje papasakojo delegacijos vadovas, seimo užsienio reikalų komisijos pirmininkas Bronislavas Geremekas, svarbiausias vizito tikslas – plėtoti naujus valstybių tarpusavio santykius. Plėtotei, jo nuomone, talkintų spartesnis vietos **lenkų** problemų sprendimas.

Viename sakinyje buvo prisiminti lietuvių ir lenkų nesutarimai 1939 metais:

- 135) 1939 m. paskelbus mobilizaciją, ir p. Damušis buvo mobilizuotas, ruošėsi karui su Lenkija. Tačiau su **lenkais** buvo pasiektas kompromisas. Smetona vėliau sakė norėjęs pasipriešinti rusams, bet apie tai reikėjo galvoti anksčiau.

Kaip rodo minimo laikotarpio pavyzdžiai, lenkų požiūris į lietuvius taip pat pakito: jie pasitiki Lietuvos žodžiais (žr. 136 pavyzdį), rodo draugiškus jausmus (žr. 137 pavyzdį), sprendžia bendras problemas (žr. 138 pavyzdį):

- 136) *Lenkijos parlamentarai sakė tikį, jog Vilniaus ribų kitimas neatsilieps neigiamai ten gyvenantiems **lenkų** tautybės žmonėms.*
- 137) **Lenkų** draugiškus jausmus Lietuvai diktuoja ne politiniai ar ekonominiai interesai, bet praeities sentimentai.
- 138) *Pagrindinis dėmesys buvo skirtas Lenkijos ir Lietuvos pasienio problemoms, kalbėta apie **lenkų** pavardžių rašymo tvarką abiejose valstybėse.*

Pagerėjusius santykius rodo ir kiti MTINT sakiniai. Lenkai rėmė Lietuvą jai siekiant laisvės (žr. 139 pavyzdį), gynė Lietuvos interesus (žr. 140 pavyzdį), transliuoja lietuvių radijo laidas per lenkų radijo studiją (žr. 141 pavyzdį), rėmė Lietuvą jai siekiant tapti NATO nare (žr. 142 pavyzdį):

- 139) *Užsienio **lenkai** rėmė Lietuvą, kai ji 1990 m. metė drąsų iššūkį sovietiniam milžinui ir buvo pavyzdys visoms Sovietų Sąjungos tautoms, kovojančioms už laisvę.*
- 140) *Jį bei Janą Nowaką-Jezioronski, ilgametį „Laisvosios Europos“ redakcijos vadovą (beje, visada širdžiai ginantį ir Lietuvos interesus), **lenkai** laiko žymiausiaisiais savo tautiečiais Amerikoje.*
- 141) *Iš tos pačios **lenkų** studijos dabar transliuojamos ir lietuvių radijo laidos.*
- 142) *Atsakydama į daugelį Lietuvos Vyriausybės, Seimo bei visuomenės kreipimųsi į Lenkiją ir užsienio **lenkus**, Amerikos **lenkų** kongreso direktorių taryba spalio 29–30 d. posėdyje Čikagoje pareiškė ryžtingą paramą Lietuvai, norinčiai tapti NATO nare kitame plėtros etape.*

Lietuvos lenkai

MTINT tekstuose rašoma ir apie Lietuvos lenkus. Rastas sakinytis, kuriame teigiama, kad, sociologinių tyrimų duomenimis, dauguma Lietuvos lenkų pritarė Lietuvos nepriklausomybei ir sutiko priimti Lietuvos pilietybę:

143) *Tačiau dauguma rusų – tai rodo sociologiniai tyrimai – taip pat, kaip ir dauguma lenkų, pritarė Lietuvos laisvėjimui ir priėmė jos pilietybę.*

Minėto laikotarpio laikraščiuose nemažai dėmesio skiriama Lietuvos lenkų kovai už savo teises vartoti lenkų kalbą, plėtoti savo kultūrą, turėti teisę dalyvauti savivaldų rinkimuose, rašyti savo pavardes lenkiškai, mokytis lenkiškose mokyklose.

144) *Lenkų frakcija reikalavo vėl balsuoti „Dėl komisijos Šalčininkų rajono ir Ignalinos rajono Sniečkaus gyvenvietės Tarybų, taip pat kai kurių kitų savivaldybių Tarybų, jų organų ir pareigūnų antikonstitucinei veiklai iširti išvadų“ ir „Dėl rinkimų organizavimo Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose“.*

145) *Kaip „Lietuvos“ viešbutyje surengtoje spaudos konferencijoje papasakojo delegacijos vadovas, seimo užsienio reikalų komisijos pirmininkas Bronislavas Geremekas, svarbiausias vizito tikslas – plėtoti naujus valstybių tarpusavio santykius. Plėtotei, jo nuomone, talkintų spartesnis vietos lenkų problemų sprendimas. „Norėtume išsklaidyti Lietuvos lenkų būgštavimus. Tai galėtų padaryti lenkų savivaldos rinkimai ir jų teisių gerbimas.*

146) *Praėjusį savaitgalį agentūra ITAR-TASS pranešė, kad Lietuvos lenkų sąjunga kreipėsi į Tarptautinį tribunolą Hagoje dėl lenkų mažumos teisių pažeidimų mūsų Respublikoje.*

Minima, kad Lietuvos lenkai yra savo šalies patriotai:

147) *Peržvelgiu mintimis LDDP Tarybą, miestų bei rajonų žmones: akademikai, rašytojai, ūkininkai, žurnalistai, darbininkai, inžinieriai. Daugelis jų pakankamai žinomi Lietuvoje. Dauguma – lietuviai, tačiau turime ir rusų, lenkų, žydų, kitų tautybių žmonių. Visi jie, esu įsitikinęs, yra krašto patriotai ne tik žodžiais, bet visų pirma savo darbais padėję Lietuvai atgimti, išsivaduoti.*

148) *Respublikonai yra nusiteikę ugdyti Lietuvos patriotus tarp kitataučių, todėl mielai priima į savo gretas rusus, lenkus, baltarusius.*

Kalbama apie politines intrigas ir provokacijas prieš Lietuvos lenkus:

149) *Naudodamos politinį šantažą, dešinėsios frakcijos bando primesti kitiems deputatams derybas, izoliuojant LDDP ir Lenkų frakcijas. Centro, Liberalų ir Tautos*

pažangos frakcijos kaltinamos tuo, kad atseit pasirinko prokomunistinę orientaciją, vykdo LDDP valią ir t.t.

- 150) *Deputatas K. Antanavičius pastebėjo, kad „dvišalis“ susitarimas nevyko. Niekas nekvietė į konsultacijas LDDP, **Lenkų** frakcijų atstovų, neprisijungusių deputatų, o dabar siūlo balsuoti net neredaguojant...*
- 151) *Į redakciją skambinę žmonės skundėsi, kad gražiame Lietuvos užkampyje Dieveniškėse **lenkų** dauguma terorizuoja lietuvių mažumą, žmonės raginami pasirašyti peticiją, kurioje reikalaujama įstatymiškai įteisinti dvikalbystę ir **lenkų** autonomiją.*

Lenkų savybės

Remiantis pavyzdžiais galima teigti, kad lenkai labai religingi, jiems jų tautybė neatsiejama nuo katalikybės (žr. 152 pavyzdį); jie pripažįsta, kad kunigas jiems yra didžiausias autoritetas (žr. 153 pavyzdį):

- 152) *Kai matau žmones, nesugebančius visa tai atskirti, prisimenu tėčio pasakojimą apie seną lenką, kuriai jis niekaip negalėjęs įrodyti, kad yra ne tik katalikas, bet ir lietuvis. Ji niekaip negalėjo suprasti, kaip galima būti kataliku nebūnant **lenku**...*
- 153) *Vietiniai žmonės nė neslėpė, kad kunigas jiems – didžiausias autoritetas.*

MTINT kalbama apie žinomus visame pasaulyje lenkų tautybės žmones, jų gabumus, pvz.:

- 154) *Tikru pasauliniu bestseleriu tapo žinomo **lenkų** kilmės Amerikos politiko Zbigniewo Brzezinski (1977–1981 m. buvusio prezidento J. Carterio patarėju saugumo klausimais) naujausia knyga „Didžioji šachmatų lenta“ („The Grand Chessboard“).*
- 155) *Jerzys Giedroycas, Zbignievas Brzezinskis ir Janas Nowak-Jezioranskis – trys žymiausi **lenkų** išėivijos veikėjai, turintys didelę reikšmę Lenkijos užsienio ir vidaus politikai.*
- 156) *Ilgametis „Laisvosios Europos“ radijo **lenkų** redakcijos vadovas J. Nowak-Jezioranskis, nors gyvena Amerikoje, Varšuvos radijuje turi savo valandėlę.*

Pasakojama, kad lenkai yra savo šalies patriotai:

- 157) *Mūsų pietvakariniai kaimynai dar 1991 m. įkūrė „Atlanto“ klubą. Ši per 100 įtakingų **lenkų** politikų, verslininkų, žurnalistų jungianti organizacija jau tada užsibrėžė tikslą padėti šaliai integruotis į NATO. „Atlanto“ klubas iki šiol ne tik aktyviai stengiasi suburti Lenkijos valstybę aljanse palaikančias Vakarų lobistines grupes, bet ir nuolat stebi, kaip valstybė rengiasi stoti į NATO.*

Jie rūpinasi ne tik savo šalies gyventojais, bet ir užsienyje gyvenančiais lenkais: lanko juos (žr. 158 pavyzdį), padeda ginti jų interesus (žr. 159 pavyzdį), pataria (žr. 160 pavyzdį), remia finansiškai (žr. 161 pavyzdį):

- 158) *Drauge su jį lydinčiais ministrais, kitais atsakingais Lenkijos pareigūnais J. Buzekas lankysis Nemenčinėje, kur numatytas susitikimas su vietine **lenkų** bendruomene, rytoj dalyvaus III Lietuvos ir Lenkijos vyriausybių bendradarbiavimo tarybos posėdyje.*
- 159) *Šią rezoliuciją galima pavadinti istorine. Ji buvo priimta dalyvaujant Lietuvos ambasadoriui Stasiui Sakalauskui, kuris atvyko iš Vašingtono, kad Lietuvos Prezidento Valdo Adamkaus vardu iškilmingai garantuotų, jog Prezidentas nepasirašys naujojo Lietuvos administracinio padalijimo įstatymo, jeigu jis **lenkų** daugumos gyvenamuosiuose rajonuose apribos jų teises. Ambasadorius informavo Amerikos **lenkų** tarybą, kad Lietuvos Seimas tikriausiai nepriims šio įstatymo. Ambasadoriaus pareiškimas nuramino Amerikos **lenkus**.*
- 160) *Lenkijoje veikia apie 10 revanšistinių organizacijų, kurios Lietuvos Respublikos AT **Lenkų** frakcijai, Lietuvos **lenkų** sąjungai siuntinėja raštus, teikia instrukcijas.*
- 161) *Už Lenkijos ribų gyvenantiems **lenkams** Lenkija pernai skyrė per 200 milijardų zlotų, šiemet – 530 milijardų.*

Užsimenama apie lenkų priklausymą aristokratijai:

- 162) *Tad kodėl gi šio **lenkų** aristokratų šeimoje Varšuvoje prieš 70 metų gimusio ir 1938 m. į Kanadą su tėvais išvykusio politiko bei politologo knyga sukėlė tokį ažiotažą?*

Keliuose MTINT sakiniuose kalbama apie lenkų gebėjimą suktis: jie pirmi įkūrė savo televiziją Čikagoje (žr. 163 pavyzdį), sugeba pritraukti į savo šalį dideles investicijas (žr. 164 pavyzdį):

- 163) *1962 m. Čikagoje savo televiziją pirmiausia įkūrė **lenkai**.*
- 164) *Nemažai diskutuojama ir dėl Michaelo Jacksono parko Varšuvoje. Mat ką tik baigėsi ketinimo projekto, kurį prieš metus pasirašė garsusis popdainininkas ir **lenkų** sostinės meras M. Swęcickis, terminas. Per tą laiką miesto valdžia buvo įsipareigojusi rasti sklypą Šeimyninių pramogų parkui, į kurį Jacksonas nori investuoti 500 mln. JAV dolerių.*

Keli faktai apie lenkus

MTINT sakiniuose randama informacijos, kad lenkai 1940 metais buvo žudomi, pvz.:

- 165) *Kai 1940 m. kovo mėnesį po vidaus reikalų ministro Berijos pranešimo buvo nuspręsta likviduoti **lenkus**, buvo sudaryta trojka, kuriai vadovavo Berijos pavaduotojas Merkulovas.*
- 166) *Tačiau Kapustinas neatmeta galimybės, kad buvo specialus nurodymas, pagal kurį **lenkai** buvo vežami į kokią nors tolimą mišką.*

Šio laikotarpio laikraščiuose randama informacijos apie problemas, kylančias pačioje Lenkijoje. Kalbama apie Lenkijos kariuomenės problemas (žr. 167 pavyzdį), apie susirgimus ŽIV ir AIDS (žr. 168 pavyzdį), apie vairuotojų protestus (žr. 169 pavyzdį):

- 167) ***Lenkų** spauda: „Mūsų kariuomenėje trūksta visko, išskyrus senienas!“ Tačiau, kaip sarkastiškai rašo **lenkų** spauda, yra ir gerų naujienų: keičiami kariuomenės valgyklų indai, dar nuo pokario naudotas lauko virtuves pakeis moderni įranga, bandomos naujos patvarios ir lengvos palapinės, o vietoj rusiškų parašutų **lenkų** karius numatyta aprūpinti vietinės gamybos parašutais.*
- 168) *Iki šių metų spalio pabaigos čia nustatyti 5477 ŽIV atvejai. Neoficiali statistika rodo, jog šia liga yra užsikrėtę net 15–20 tūkst. **lenkų**. AIDS susirgo jau apie 700 žmonių, iš jų beveik 400 mirė.*
- 169) *Prieš porą dienų prasidėjo kita protestų banga: tiek užsienio, tiek **lenkų** vairuotojai piktinasi nauju vyriausybės potvarkiu, draudžiančiu sunkvežimiams savaitgaliais bei švenčių dienomis važinėti Lenkijos keliais (leidžiama tik naktį). Tas dienas sunkieji automobiliai privalo praleisti stovėdami mašinų aikštelėse.*

APIBENDRINIMAS

Šioje dalyje aptarti 305 pavyzdžiai, atrinkti iš MTINT: 226 pavyzdžiai iš prieškarinio laikotarpio, 30 pavyzdžių iš sovietinės okupacijos laikotarpio ir 49 pavyzdžiai iš atkurtos nepriklausomos Lietuvos laikotarpio.

Prieškarinio laikotarpio laikraščiuose dažniausiai buvo aptarinėjami lenkų santykiai su kaimyninėmis šalimis. Pavyzdžiai rodo, kad lenkų santykiai su latviais buvo gana geri. 1920 m. lenkai su rusais kariavo, jų santykiai ir vėliau buvo įtempti. Buvo manoma, kad gali prasidėti naujas karas, tačiau Lenkija neigė norą kariauti su Rusija,

valdžia neleido protestų ir demonstracijų prieš sovietų politiką. Anot Lietuvos laikraščių, tuo metu rusai nekentė lenkų. Apie lenkų santykius su gudais pasakytina tik tai, kad lenkai buvo okupavę dalį Gudijos, ten buvo nusiųsta nemažai kolonistų, gudai priešinosi, buvo keliamos didelės politinės bylos. Lenkų santykiai su vokiečiais buvo nepaprasti. Buvo bijoma, kad vokiečiai prisijungs visą lenkų Pabaltės bloką, lenkus neramino vokiečių ginklavimasis, vokiečių noras pasiimti visą Pareinį. Be to, vokiečiai vaizdavo, kad lenkų ir lietuvių konflikte palaiko lietuvių pusę.

Daugiausia šio laikotarpio laikraščiuose buvo kalbama apie lenkų ir lietuvių santykius. Remiantis pavyzdžiais galima pasakyti, kad tuo laikotarpiu jie buvo labai priešiški. Lenkai buvo okupavę trečdalį Lietuvos žemių su sostine Vilniumi ir norėjo tai įteisinti. Okupuotame Vilniaus krašte buvo uždaromos mokyklos, žmonės sodinami į kalėjimą, tremiami lietuviai, organizuojamos ginkluotos gaujos, Vilniaus kraštas lenkinamas, Lietuvos vyriausybė šmeižiama, puolama per žiniasklaidą, rengiamos provokacijos ir skleidžiama propaganda. Paaiškėjo, kad lenkai labai pasitiki savo politiniais ir diplomatiniais gebėjimais, yra ištvermingi, nuosaikūs, siekiantys savo tikslų, mokantys naudotis pasitaikančia proga, tačiau rezgantys machinacijas ir intrigas, mokantys kreipti kalbą į šalį, kai to reikia, pasižymintys politiniu ciniškumu. Savo politiniais veiksmais lenkai susigadino reputaciją, parodė, kad jais negalima pasitikėti, kad jų politika dviveidė. Paminėtina, kad net aukšti Bažnyčios atstovai kišdavosi į politiką. Lietuvių priešiškus buvo toks stiprus, kad net mintis, jog lietuviai turės naudotis lenkiškais laivais, kad atplauktų į Lietuvą, buvo sunkiai pakeliama.

Anot Lietuvos laikraščių, visiems lenkų kaimynams buvo aiškūs lenkų siekiai sudaryti didelę istorinę Lenkiją, prijungiant visas okupuotas žemes. Tuometinė Lenkija buvo susipykusi su visais artimiausiais kaimynais ir jie laikė ją savo priešu: *Šiaip lenkų imperialistų pastangas skaudžiai pajuto visi kaimynai. Lietuviai, gudai, ukrainiečiai, – visos šios tautos yra lenkų nuskriaustos. Net tokia didelė tauta, kaip vokiečiai yra pajutę lenkų imperializmą. Pagaliau, didžioji rusų tauta neabejojamai laukia valandos, kada ji galės suvesti sąskaitas su lenkais. Žodžiu, su visais savo kaimynais lenkai yra susipykę.*

Iš sovietų okupacijos laikotarpio laikraščių buvo mažiausiai pavyzdžių. Juose kalbama apie gerus lenkų ir rusų santykius, draugiškus lietuvių ir lenkų santykius. Minimimi keli istoriniai faktai: Vilniaus užgrobimas, darbininkų bei valstiečių žudynės, fašizmo aukos. Kalbama apie kelis žymius lenkus ir jų nuopelnus. Lietuviai ir lenkai buvo vieningi kovodami su fašizmu, lietuviai prašė lenkų pagalbos kovoti su

tarybų valdžia, lenkai siūlė pagalbą Lietuvos valdžiai kovojant su liaudimi. Tarybiniais laikais lenkai bendradarbiavo kultūros srityje: buvo organizuojamos parodos, keičiamasi naujais muzikos ir literatūros kūriniais. Šie pavyzdžiai rodo, kad Lietuvos ir Lenkijos santykiai tuo laikotarpiu buvo santūrūs ir draugiški.

Iš atkurtos nepriklausomos Lietuvos laikotarpio laikraščių irgi buvo atrinkta mažai pavyzdžių. Iš jų matyti, kad santykiai tarp Lietuvos ir Lenkijos pagerėjo, šalys bendradarbiauja, Lenkija palaikė Lietuvą, kovojančią dėl nepriklausomybės, siekiančią tapti NATO nare. Laikraščiuose kalbama apie Lietuvos lenkus, apie jų patiriamus sunkumus, apie jų kovą už savo teises, apie jų patriotiškus jausmus Lietuvos atžvilgiu. Iš šio laikotarpio laikraščių galima šiek tiek sužinoti apie lenkų būdą: pasakojama apie lenkų gabumus, religingumą, patriotiškumą, geranoriškumą, pranašumą.

Apskritai galima pasakyti, kad pirmu aptartu laikotarpiu priešais laikyti lenkai bėgant laikui tapo sąjungininkais ir draugais.

4. LENKO VAIZDINYS DABARTINĖS LIETUVIŲ KALBOS TEKSTYNE

Iš DLKT peržiūrėti 8887 sakiniai su leksema *lenkas*²⁴³. Iš jų analizei ir leksemos *lenkas* aprašymui atrinkti 793 pavyzdžiai.

Išnagrinėjus atrinktus pavyzdžius, kuriuose perteikiamas tam tikras *lenko* vertinimas, paaiškėjo, kad juos galima suskirstyti į kelias grupes: istorijos konteksto grupė, lietuvių ir lenkų santykių konteksto grupė, charakterio ir išvaizdos konteksto grupė, religijos konteksto grupė, mokslo ir kultūros konteksto grupė, sporto konteksto grupė, socialinio konteksto grupė ir Lietuvos lenkų grupė.

Kaip jau buvo minėta ankstesniuose skyriuose, Lietuvos ir Lenkijos santykiai tam tikrais laikotarpiais buvo įtempti, dažnai priešiški, todėl nenuostabu, kad

²⁴³ S. Papaurėlytė-Klovienė irgi rėmėsi pavyzdžiais iš DLKT, tačiau ji nagrinėjo būdvardžio *lenkiškas (-a)* formų junginius su charakterio bruožus pavadinančiais žodžiais (žr. Papaurėlytė-Klovienė 2010: 1).

DLKT tekstuose randama nemažai pavyzdžių, kuriuose *lenkas* suvokiamas arba interpretuojamas neigiamai, išryškunami jo neigiami bruožai. Tačiau DLKT netrūksta pavyzdžių, vaizduojančių lenkus teigiamai. Todėl galima sakyti, kad DLKT pateikiami lenkų bruožai yra prieštaringi. DLKT randama ne tik pavyzdžių, kuriuose lenkai vertinami nepalankiai ar palankiai įvairiuose kontekstuose, bet ir pavyzdžių, kuriuose pasakojama, kad lenkai vienokiu ar kitokiu būdu buvo skriaudžiami, patyrė neteisybę.

Istorijos kontekstas

Ankstesniais laikotarpiais lenkams teko kariauti su daugeliu tautų, todėl DLKT tekstuose lenkai kartais vadinami okupantais ir priešais. Priešais, remiantis DLKT medžiaga, juos laikė ne tik lietuvių tauta, bet ir rusai bei vokiečiai:

- 1) *1917-ųjų lapkričio 7-ąją pakeitė 1612-ųjų lapkričio 4-oji – Maskvos (ikipetrinės) Rusijos pergalė prieš Vakarų okupantus – lenkus.*
- 2) *Po nepavykusio pučo jo organizatoriai ir vadai spruko į Vilnių pas to laiko didžiausią ir pavojingiausią Lietuvos priešą – lenkus.*
- 3) *Toliau Bekui dėsciau, kad lenkai yra ne vien vokiečių, bet ir lietuvių priešai.*

DLKT tekstuose perteikiama lietuvių nuoskauda ir pyktis ant lenkų minint 1920 m. lenkų sulaužytą Suvalkų sutartį ir Vilniaus krašto užgrobigimą:

- 4) *Mamytė tada pasakė: „Kai pagaliau Lietuva tapo laisva, nepriklausoma, lenkai užgrobė mūsų sostinę Vilnių, išplėšė Lietuvos širdį“.*
- 5) *Mūsų kaimynai lenkai, gėdingai sulaužę Suvalkų sutartį ir užgrobę Vilnių ir Vilniaus kraštą [...].*

Tai, kad lietuviams buvo sunku gyventi lenkų okupacijos metu, rodo kiti DLKT sakiniai. Lietuviai buvo iškeliami iš savo žemės (žr. 6 pavyzdį), buvo pagrobiami jų gyvuliai, turtas (žr. 7–8 pavyzdžius), lietuviai buvo puldinėjami, šmeižiami, žeminami, persekiojami, tremiami (žr. 9–10 pavyzdžius)²⁴⁴:

- 6) *[...] atgabentieji pas mus iš Lenkijos gilumos lenkai ne tik iš visur stengėsi išgyvendinti lietuvius, bet be jokio pasigailėjimo varydavo lauk ir vietos lenkus, kurie*

²⁴⁴ Plg. su priešingos reikšmės sakiniu: *Lenkų-komunistų kovoje Vilniaus komendantūra (apie 50 žmonių) laikėsi neutraliai. Lenkai lietuvių neužpuldinėjo.*

mūsų krašte galėjo išsilaikyti tik žemesnėse paskutinėse vietose, o žymiausias vietas laikė apglėbę visur „galileušai“ [...].

- 7) *Buvo daug atvejų, kai **lenkų** pasieniečiai pagrobavo lietuvių gyvulius.*
- 8) ***Lenkai** viską grobdami išsivežė daug turto ir išsivarė su savim dar paeinančius sužeistuosius.*
- 9) *Dirbdamas įvairiuose baruose, jis kentė skurdą, persekiojimus, pažeminimus, jį nuolat atakavo **lenkai**, puldinėdavo kunigai lenkintojai.*
- 10) *Įsitvirtinę Vilniuje **lenkai** 1923 metų pavasarį pradėjo persekioti lietuvius ir tremti.*

Iš DLKT sakinių matyti, kad lenkai XX a. pradžioje visaip bandė palaužti lietuvius: lenkino Lietuvą ir draudė kalbėti lietuviškai (žr. 11–12 pavyzdžius), stabdė kultūrinę veiklą (žr. 13 pavyzdį), nutraukė visų lietuviškų laikraščių leidybą (žr. 14 pavyzdį), buvo likviduojami ar uždaromi švietimo ir kultūros židiniai (žr. 15–16 pavyzdžius), buvo draudžiama naudoti lietuviškus vadovėlius (žr. 17 pavyzdį)²⁴⁵:

- 11) *Bet tereikėjo apsikriškstyti, ir iš karto prisistatė **lenkai**. Ir ėmė lenkti į savo pusę, t. y. lenkinti.*
- 12) *[...] toliau priešinosi: organizuodavo draudžiamus „Ryto“ draugijos vakarėlius, maži dzūkėliai, atėję į klasę, sveikindavosi lietuviškai, nežiūrėdami, kad **lenkas** mokytojas už tai vydavo lauk ir liepdavo atsivesti tėvus.*
- 13) ***Lenkai** kaip įmanydami sunkino, varžė, stabdė lietuvių kultūrinę veiklą.*
- 14) ***Lenkai** buvo uždarę visus lietuviškus laikraščius [...].*
- 15) *Patys niūriausi atsiminimai apie Stepono Batoro universiteto studentus **lenkus** iš 1938 metų pradžios, kada kai kurie jų talkino valdžios organams likviduojant Vilniuje lietuvių švietimo ir kultūros židinius.*
- 16) *Įstojau į Vilniaus mokytojų seminariją. 1927 m. **lenkai** ją uždarė.*
- 17) *Patiems parengti ir Vilniuje išleisti lietuviškus vadovėlius reikėjo dar ir dėl to, kad **lenkų** valdžia draudė naudoti lietuviškus vadovėlius, išleistus Nepriklausomoje Lietuvoje. Jau nuo 1915 metų prie Lietuvių mokslo draugijos buvo įsteigta vadovėliams leisti komisija [...].*

Iš nagrinėtų pavyzdžių matyti, kad kyla nesutarimų dėl religijos kalbos ir tautiškumo simbolių: buvo draudžiama melstis lietuviškai (žr. 18–19 pavyzdžius), lenkai griovė kryžius (žr. 20 pavyzdį):

²⁴⁵ Tačiau plg. su šiuo DLKT sakiniu: *Išsigimę lietuviai tapo didesniais krašto lenkintojais už pačius lenkus.*

- 18) *Bažnyčioje lietuviškai melstis galima buvo tik po pamaldų ir mišparų. **Lenkai** dažnai užpuldavo tokius.*
- 19) *Ilgą laiką Pabradėje „ganytojavė“ **lenkai** kunigai draudė parapijiečiams lietuviškai melstis.*
- 20) *Labai aktyviai veikė Šv. Kazimiero draugijos skyriai. Jie buvo tarsi švyturys, skleidžiąs lietuviybę, tarsi uola prieš okupantų antpuolius. Didži kova užvirė dėl statomų kryžių. Dzūkai juos statė su Vyčio kryžiumi, o kai kurie **lenkai** griovė. Pasitaikydavo, jog valdžiai nuvertus kryžių, po nakties jo vietoje jau stovėdavo kitas.*

DLKT rasta ir sakinių, kuriuose aprašomas lenkų žiaurumas kitų tautų atstovų atžvilgiu: žmonės buvo žiauriai kankinami, kapojami, trypiami, šaudomi²⁴⁶:

- 21) ***Lenkai** Mamertą nužudė ypač žiauriai. Surišę rankas, ant kaklo jam užnėrė spygliuotos vielos kilpą ir pririšę prie vežimo, varė arklį šuoliais.*
- 22) *Kazį Simonavičių, bebėgantį Troškūnų dvaro link, **lenkai** pasiviję ėmė kapoti kardais. Manydami, kad šis jau negyvas, dar bandė trypti arkliais, tačiau kažkodėl arkliai nepakluso [...].*
- 23) *Tose pačiose šimtametėse Liškiavos kapinėse yra taip pat kuklus paminklas tėvui ir sūnui Grigams, kuriuos 1923 metais žiauriai nukankino **lenkai**.*

DLKT tekstuose randama ir teigiamų istorijos faktų apie lenkus. Buvo laikas, kai lietuviai su pagarba žiūrėjo į lenkus ir norėjo būti į juos panašūs: lenkas jiems reiškė privilegijuoto luomo atstovą, dvarininką, bajorą, laisvą pilietį²⁴⁷:

- 24) *„**Lenkas**“ neprivilegijuotiems luomams reiškė Žečpospolitos bajoriją, laisvą pilietį.*
- 25) ***Lenkas** reiškė Lenkijos ir Lietuvos bajorą, laisvą pilietį. Lietuvos ir Lenkijos valstiečiams Tėvynės sąvoka dar nebuvo suprantama.*
- 26) *Alytaus apskrities valsčių atstovų suvažiavimas prašė Lietuvos valstybės tarybos atšaukti apskrities viršininką Kareivą, „nes tai yra asmuo niekam gerai nepažįstamas, ir jeigu dvarininkas, tai be abejo **lenkas**, ar bent sulenkėjęs, o Alytus tokių labai bijosi!*

²⁴⁶ Tačiau plg. su šiuo DLKT sakiniu: *Lietuvių daliniai taip pat peržengdavo karo įstatymo ribas: Vilniaus krašto **lenkai** negali pamiršti Glitiškių kaimo aukų, kurios krito nuo lietuvių ekstremistų.*

²⁴⁷ Apie tai, kad DLKT sakiniuose pasakojama, kad lenkės dažnai būdavo iš kilmingų ir turtingų šeimų, žr. Čížik-Prokaševa 2020: 9.

Lenkai buvo tie, su kuriais norėjo susigiminiuoti visi aukšto luomo atstovai (žr. 27 pavyzdį). Lenkų kalba daugelio buvo laikoma išsilavinusių žmonių²⁴⁸ kalba (žr. 28 pavyzdį):

- 27) *Buvo beveik taisyklė, kad kurio nors didiko, ar žymesnio bajoro žmona buvo lenkė arba duktė ištekėjusi už lenko. (...) Net atrodo, kad nebuvo nė vienos didikų ar stambesnių bajorų šeimos, kuri nebūtų susigiminiavusi su lenkais.*
- 28) *Baranauskas iškeltas kaip polifoninės kultūros žmogus, veikiamas dviejų kultūrų. Lenkų kalba jam buvo išsilavinusių žmonių kalba, o gimtoji, lietuviškoji, svarbi ne vien formomis, bet ir dialektų turtingumu.*

Tai, kad lenkai buvo siektinas pavyzdys, ir daugelis norėjo būti lenkais²⁴⁹, rodo toliau pateikiami DLKT pavyzdžiai:

- 29) *Apsukui, vis nesiekdamas Lietuvos, ilgus metus blaškėsi ir didysis mūsų bendrinės kalbos ugdytojas Jonas Jablonskis, kuris, kaip ir V. Kudirka, jaunystėje norėjo būti lenku, bet tautiškai sutvirtėti jam padėjo ta pati „Aušra“.*
- 30) *Dar prieš Pirmąją pasaulinę karą latvių rašytojas Andrėjis Upytis pastebėjo vieną labai keistą reiškinį ir smagiai pasišaipė: „Prastas yra tas lietuvis, kuris nenori būti lenku“. Dabar lenkais vis dar nori būti dalis nutautėjusių Vilniaus apskrities gyventojų, bet laikui bėgant, kylant kultūrai, sąmoningumui, šitas noras savaime praeis. Šiandien broliai lietuviai labai nori būti europiečiais.*

Kai kuriems lietuviams lenkai buvo tokie artimi, kad patys jautėsi esą lenkai:

- 31) *Tam buvo pagrindo: kaip rašo lenkų istorikai, Varšuvos emisarams, apsilankiusiems Kaune savo šalininkų inspektuoti, generolas pareiškęs jaučiąs lenku ir vadovavęs Lietuvos kariuomenei tik tam, kad būtų pasiekta taika su lenkais.*
- 32) *XIX a. pabaigoje lietuviai išeiviai glaudėsi prie lenkų bendrose parapijose, įvairiose organizacijose, patys dažnai jautėsi bemaž lenkai esą.*

²⁴⁸ Tai, kad lenkės buvo labiau išprususios nei lietuvaitės ir pakėlė mergaičių lavinimo lygį, rodo šie DLKT pavyzdžiai: [...] pasikalbėjome su visai malonia ir, jaučiau, išprususia (štai ko slapčiomis jai, – o gal ne vien jai, – pavydėjau: išprusimo, žinių, mokslo) lenkaite, gal net kokia aristokrate [...]. Bėgant laikui mergaičių lavinimo lygis kilo. Tam įtakos turėjo karališkojo dvaro atsikėlimas į Vilnių, vis dažnėjančios mišrios lietuvių didikų santuokos su lenkėmis, dažnai pasižyminčiomis aukštesniu apšvietos lygiu. (Plačiau žr. Čižik-Prokaševa 2020: 5t.)

²⁴⁹ Paminėtina, kad DLKT tekstuose rasta pavyzdžių, kuriuose toks troškimas išsakomas ir dabartiniu laiku: Tie, kurie geriau gyvena, tai tie ir visokias užsienines muzikas klauso. Jei aš būsiu lenkas ar rusas, jei aš būsiu milijonus susikrovęs, galėsiu bet kur nuvažiuoti ir bet kuo tapti. [...] mūsų žmonės pavydėjo lenkams, kaip ir anais laikais pavydėjo bajorystės popierių ir herbų ir norėjo būti lenkai. Ramūnas Karbauskis ir dabar norėtų būti lenkas.

DLKT minima ir tai, kad lenkai buvo lietuvių sąjungininkai ir ne viename kare grūmėsi kartu prieš bendrą priešą²⁵⁰:

- 33) *Jos buvo puoselėjamos, ginamos ginklu dviejuose 1830–31 m. ir 1863–64 m. antirusiškuose sukilimuose, kuriuose lietuviai ir **lenkai** kovėsi drauge prieš bendrą priešą.*
- 34) *Dėl to lietuviai kartu su **lenkais** maištauja prieš Rusijos valdžią.*
- 35) *Į pagalbą atskubėjo **lenkai**, pasisiuvę didžiojo kunigaikščio vėliavas, šarvus.*

Rastas pavyzdys, kuriame teigiama, kad ne visi lenkai buvo už Vilniaus okupaciją, todėl lietuviai galvojo apie tai, kaip su jais užmegzti diplomatinius ryšius:

- 36) *Atrodo, ne visi **lenkai** yra už Vilniaus okupaciją, tad kodėl neužmezgus šiokių tokių diplomatinių ryšių.*

Iš DLKT galima suprasti, kad lenkai buvo kovinga tauta:

- 37) *1674 m. **lenkai** turkus nugalėjo.*
- 38) *[...] kurie šoko persekioti Vytauto kariuomenę ir išsisklaidė. Tuo metu vokiečius puolė **lenkai**, kurie netgi padarė užtvartą ir sugaudė grįžtančius Ordino riterius.*

DLKT rasti keli istoriniai faktai, kurie rodo, kad praeityje lenkai buvo labiau pažengę nei lietuviai: religinėje hierarchijoje (žr. 39 pavyzdį), šalies valdyme (žr. 40 pavyzdį), sporte (žr. 41 pavyzdį):

- 39) *Pasirodo, iki tol lietuviai teturėjo parapijos kunigų, bet vyskupo jokio, o jų, savų, jau turėjo ir **lenkai**, ir vokiečiai, ir slovakai bei ukrainiečiai.*
- 40) *Bet **lenkai** nuėjo toliau nuo 1501 m. akto: įvestas bendras seimas ir uždrausti atskiri Lenkijos ir Lietuvos seimai, nustatyta bendra užsienio politika, įvesta teisė įsigyti žemes abiejose valstybėse [...].*
- 41) *Priminsiu, kad pirmąkart **lenkai** olimpinėse žaidynėse dalyvavo 1924 m., iš Paryžiaus sportininkai parsivežė du medalius: sidabro ir bronzos.*

Kaip jau minėta skyriaus pradžioje, DLKT randama pavyzdžių, kuriuose pasakojama, kad lenkai vienokiu ar kitokiu būdu buvo skriaudžiami, patyrė neteisybę. DLKT pateikiama faktų, kad Lietuva nepadėjo Lenkijai kare su totoriais ir valakais, net įrašė į Lietuvos Statutą draudimą lenkams įsigyti Lietuvos žemių (žr. 42 pavyzdį)

²⁵⁰ Aptiktas pavyzdys, kuriame lenkai įvardijami sąjungininkais ir dabartiniu laiku: [...] *moraliskai klaidiai jautėsi, galvodami – ką reikės daryti, jeigu sovietų kariuomenė bus įvesta į Lenkiją „karti Walešos“? Tai rodo, kad jau tuomet į **lenkus** buvo žiūrima ne kaip į priešus, o kaip į sąjungininkus.*

ir eiti aukštesnes valstybines ar karines pareigas (žr. 43 pavyzdį). O 1929 metais atėmė žemes (žr. 44 pavyzdį):

- 42) *Dar buvo priminta ir tai, kad Lietuva nepadeda Lenkijai jos kare su totoriais ir valakais, o į savo Statutą net įrašę draudimą **lenkams** įsigyti Lietuvoje žemės.*
- 43) *Dar 1529 m. Lietuvos Statutas uždraudė svetimšaliams (**lenkams**) ne tik tai pirkti Lietuvos turtą ir žemę, bet ir tapti bet kokiais pareigūnais, valdininkais ar karininkais.*
- 44) *Iki 1929 metų buvo išparceliuota per 800 dvarų, kurių dauguma priklausė **lenkams**. Bendras **lenkų** žemėvaldos dydis sumažėjo 80 proc. lyginant su ikireformine padėtimi.*

DLKT pasakojama apie tai, kad lenkams buvo draudžiama pasuose rašytis lenku:

- 45) *Panevėžio miesto valdyboje sudaromi sunkumai išduodant pasus: aiškinama, kad čia Lietuva, ir kas Lietuvoje gimė, tas **lenku** būti negali.*
- 46) *Pase šalia „pilietybės“ eilutės valdžios įstaigos pildė ir „tautybės“ skiltį, reikalaujamos aiškaus gyventojų apsisprendimo. Remiantis liudytojų pasakojimais, pažeidimai buvo dažni įrašant lietuviais žmones, kurie laikė save **lenkais** arba nesugebėjo apibūdinti savo tautinio priklausymo.*

DLKT aprašoma, kad lietuviai žudė (žr. 47 pavyzdį), pliekė (žr. 48 pavyzdį) ir kitaip skriaudė lenkus (žr. 49 pavyzdį), lenkai studentai buvo išmetami iš universiteto (žr. 50 pavyzdį):

- 47) *Lietuvių savisaugos būrys, iššukavęs kaimą, surinko ir sušaudė 37 **lenkus**. Teigiama, kad tarp nužudytųjų buvo ir keli vaikai. Mirties neišvengė ir pro kaimą tuo metu ejęs **lenkas** elgeta.*
- 48) *Kraujo ir nuotykių ištroškusi publika galės didžiuliotis kaip protėviai pliekė **lenkus**, o mokyklose šis filmas bus naudojamas kaip tam tikra edukacinė priemonė, kadangi istorijos vadovėliai prieštarina fiksuojama to meto įvykius.*
- 49) *Nesitaikstančios lietuvių visuomenės nepasitenkinimas vėl nukrypo prieš vietas **lenkus**. Jau kovo 19 d. demonstrantai išdaužė **lenkų** gimnazijos ir knygyno „Stella“ langus [...].*
- 50) *Po to Švietimo vadybos atsiųstame kovo 27 d. rašte rašoma: „Prašau išmatrikuoti iš universiteto **lenkus** studentus pagal siunčiamą sąrašą. IV–VIII semestro studentai pavasario semestru neregistruojami ir iš universiteto atleidžiami tuo jau. [...]“*

DLKT minima ir kad lenkai yra nukentėję nuo rusų bei vokiečių:

- 51) *Iš tautinių mažumų sovietinis teroras labiau palietė lenkus ir žydus.*
- 52) *Lenkus dar carų valdžia trėmė į Sibirą. Tos deportacijos itin masiškos buvo po 1831 ir 1863 metų sukilimų prieš pavergėjus.*
- 53) *Rusų kariuomenė, užuot pasinaudojusi proga ir puolusi Varšuvą, sustabdė karo veiksmus tol, kol vokiečiai sunaikino sukilusius lenkų patriotus.*

Lietuvių ir lenkų santykių kontekstas

DLKT publicistiniuose tekstuose aptariamas politiškai Lietuvai labai sunkus XX a. pirmas pusmetis. Išryškėja didžiulis kaimyninių valstybių Lenkijos, Vokietijos, Rusijos spaudimas. Tuo metu lietuviai buvo ypač priešiški lenkams, jiems ir vokiečiai, ir rusai, ir žydai atrodė geresni už lenkus ir ne tokie pavojingi:

- 54) *Žmonės aiškino, kad jiems jau geriau klausyti vokiečių nei leisti lenkui vadovauti.*
- 55) *Jie koketavo su lietuvių veikėjais, kad šie kartais nesusitartų su lenkais. A. Volde-
maras, M. Yčas ir kiti rusus laikė mažiau pavojingais už lenkus.*
- 56) *Iš tiesų su „Kaimynais“ pjesę galėtų sieti ta pati kasdienė buitis – laiptinės kaimynų pašnekesiai apie vaikystę Kulautuvoje, apie blogus žydus ir dar blogesnius lenkus, intrigėlės – kas name garsiai šlapinasi, kieno šuo taip loja.*

DLKT rastas pavyzdys, iš kurio aišku, kad lietuviai prieškario Lietuvoje buvo tiek nusistatę prieš lenkus, kad vengdavo santuokų su jais²⁵¹ (plg. su priešingos reikšmės 27 pavyzdžiu, kuriame kalbama apie tai, kad XVI a. su lenkais norėjo susigiminiuoti visi aukšto luomo atstovai):

- 57) *[...] Avižonis reikalavo, kad sesuo Morta, baigusi mokslus Rostovo sodininkystės mokykloje, nedelsdama grįžtų į Lietuvą, idant „[...] neištekėtų už kokio lenko ar baltgudžio“ [...].*

Kaip rodo tirta medžiaga, priešiškus lenkams būdavo toks stiprus, kad lietuviai stengėsi, kur tik galėjo, su jais varžytis: laimėjimas prieš lenkus suteikdavo didžiausią malonumą ir pasididžiavimą:

²⁵¹ Tai, kad sužadėtuvs su lenkaite buvo laikomos didžiausia nuodėme, tragedija, liudija DLKT pavyzdžiai, kuriuose aprašomas lenkės vaizdinys: [...] nusprendžiau prašyti panelės Jadvygos rankos ir širdies [...]. Visa mano padėjimo tragedija buvo tame, kad ji lenkė. Vidinė kova mane tiesiog vargino be pasigailėjimo. Teisindamasis Rucevičiui, jis rašė, kad suvokia savo poelgį – sužadėtuves su lenkaite – kaip didžiulę nuodėmę visuomenės akyse. Visgi manęs, kad inteligentas turi teisę asmeninį gyvenimą tvarkyti savarankiškai ir nepriklausomai.

- 58) *Laimėti prieš lenkus bet kokioje sporto šakoje buvo didžiausias malonumas ir pasididžiavimas.*
- 59) *[...] labai maloniai prisimenu vakarines gegužines pamaldas Šv. Jono bažnyčioje. Visi eidavome ten ne tiek melstis, kiek garsiai giedoti, kad parodytume lenkams, kiek daug Vilniuje lietuvių ir kad mes gražiau giedame negu lenkai.*

Priešiškumas nebuvo vienpusis: DLKT rasti sakiniai, iš kurių matyti, kad lenkai irgi yra trukdę lietuviams (žr. 60 pavyzdį), arba įtariamai tai padarysiantys (žr. 61 pavyzdį). Lenkams taip pat nesvetimas varžymosi su lietuviais jausmas: lenkų gimnazistai pirmieji keldavo muštynes (žr. 62 pavyzdį):

- 60) *[...] į dr. Jono Basanavičiaus laidotuves atvyko Nepriklausomos Lietuvos atstovai kultūrininkai. Tai nebuvo taip paprasta: jiems atvykti lenkai visaip trukdė. Tik Prancūzijos ambasada ir Tautų Sąjungai tarpininkaujant, pagaliau buvo duotas 12 asmenų leidimas atvykti į dr. Basanavičiaus laidotuves.*
- 61) *Lengvų rungtynių su niekuo negalime tikėtis. Esu tikras, kad ir lenkai mėgins pakišti mums koją, nors patys šansų patekti į Europos čempionatą neturi.*
- 62) *Antagonizmas tarp lietuvių ir lenkų gimnazistų buvo neišpasakytas. Jį dar kurstė artima kaimynystė. Per didžiąją pertrauką, ypač žiemą, vykdavo „mūšiai“ paprastai pirmi pradėdavo lenkai, įsiverždami į mūsų gimnazijos kiemą ir apmėtydami sniego gniūžtėmis lietuvius. Pasitaikydavo, kad lenkai įsprausdavo į sniego gniūžtę ir akmenį.*

Tirtuose pavyzdžiuose paliudytas nepalankumas lenkams ir šiais laikais: nenorima, kad lenkai valdytų Lietuvos žemes (žr. 64 pavyzdį), buvo bijoma stoti į Europos Sąjungą, nes ir vėl atsidurtų vienoje sąjungoje su lenkais (žr. 63 pavyzdį), iki šiol bijoma lenkų tautybės atstovų tarp valdančiųjų (žr. 65 pavyzdį):

- 63) *Beje, tuomet mūsų krašte vieningosios Europos idėja priimta nepalankiai, motyvuojant tuo, kad „mes viename vežime su lenkais nesėdėsime“ [...].*
- 64) *Visos vyriausybės tvirtino, kad nenori duoti galimybės lenkams, žydams, įvairiems užsieniečiams „išparceliuoti“ Lietuvos.*
- 65) *Todėl nieko gero nežadėjo lenko Česlovo Okinčico paskyrimas Prezidento patarėju (kaip, beje, ir Boženos tapimas Ekscelencijos sekretore) [...].*

Lietuvių nepasitenkinimą lenkais paskutiniaisiais dešimtmečiais, anot DLKT pavyzdžių, lėmė įvairūs veiksniai: visų pirma lietuviai jautė, kad Lietuvos lenkai nenorėjo

Lietuvos nepriklausomybės, jos bijojo (žr. 66 pavyzdį)²⁵², antra, Lietuvos lenkai stipriai priešinosi lietuvybei (žr. 67 pavyzdį). O tai, kad kai kurie lenkai rodo nepagarbą Lietuvos vėliavai, irgi prisideda prie priešiško kurstymo (žr. 68 pavyzdį):

- 66) *Pirmos Atgimimo idėjos apie tautines mažumas išgašdino Lietuvos lenkus. Spaudoje suabejota lenkiškumu, pasirodė straipsnių apie lenkiškų mokyklų nereikalingumą, naujų teorijų apie vietos gyventojų – „tuteišų“ – kilmę bei tautybę.*
- 67) **Lenkai** prieš lietuvybę Vilniaus krašte šiaušiasi, net įžūliai priešinasi [...].
- 68) *Lietuvos konsulatas Seinuose tapo lenkų šovinistų atakos objektu. Plėšomos pastato iškabos, niekinamos Lietuvos valstybinės vėliavos. Tai rodo vietinių lenkų požiūrį į Lietuvą²⁵³.*

Remiantis DLKT sakiniiais, lietuvių nusistatymą, priešišumą lenkams galima pagrįsti ir konkurencijos dėsniais – ar galima draugauti su tais, kurie atima darbą, numuša kainas, trukdo geresniems sandoriams:

- 69) *Labiausiai mus išgrūdo iš rinkos lenkai, paprašę kur kas mažesnių kainų.*
- 70) *Nors manome, kad mūsų energetinę nepriklausomybę skandina lenkai, daugelis kitų alternatyvų Rusijos dujoms kol kas stringa pačioje Lietuvoj.*
- 71) *Vietiniai jau pradėjo jausti ir konkurentų iš Lenkijos kvėpavimą į nugarą. Pasienio regionuose lenkų statybininkai iš lietuvių jau atėmė užsakymų.*

DLKT randama sakinių, iš kurių matyti, kad lietuviai pravardžiavo ir erzindavo lenkus (žr. 72–73 pavyzdžius). Rastas ir pavyzdys, kuris rodo, kad pats žodis *lenkas* buvo vartojamas neigiama konotacija (žr. 74 pavyzdį):

- 72) *Augau Vilniuje tarp lenkų, žydų, rusų. Čia gana dažnai girdėdavai: ak, tu ruso marmūze, ak, tu lenko marmūze, ak, tu žydo marmūze. Tai girdint visada jausdavai nejaukiai, nors tai buvo ir ne man taikoma.*
- 73) *Lietuviukai vaikai lenkams erzinti pylė visokiausius mėgdžiojimus gudiškai.*
- 74) *Kur tai matyta, kad popiežius vilkėtų slidininko aprangą?! Karstyti uolomis?! Tad šios damos ėmė jį vadinti tiesiog „lenku“. Tuo pačiu pašiepiamu tonu, kuriuo Benediktas pavadinamas „vokišku aviganiu“.*

²⁵² Plačiau apie lietuvių ir Lietuvos lenkų santykius žr. skyrelyje *Lietuvos lenkai*.

²⁵³ Pažymėtina, kad taip elgtasi pavienių žmonių, ir jiems kiti lenkai nepritarė – tą rodo tolesni DLKT sakiniai: *Lietuvos konsulato Seinuose apsauga bus sustiprinta. Lenkijos vyriausiasis policijos komendantas tam įsteigė papildomai penkis policininkų etatus. Lenkų spauda labai rimtai reagavo į nacionalinės vėliavos nuplėšimą nuo Lietuvos konsulato Seinuose.*

DLKT galima rasti ir pavyzdžių, kuriuose sakoma, kad Lietuvos valdžia formavo lenko kaip Lietuvos priešo įvaizdį (žr. 75 pavyzdį), lenko, kenkiančio nepriklausomybei, stereotipą (žr. 76 pavyzdį), stengėsi supriešinti lietuvius su lenkais (žr. 77 pavyzdį), vadino išdavikais (žr. 78 pavyzdį), netgi išgamomis (žr. 79 pavyzdį), buvo sakoma, kad lenkai neverti pilietinių ir etnokultūrinių teisių Lietuvoje (žr. 80 pavyzdį):

- 75) *Kaip teigia Krivickas, valdžia per visą valstybės kūrimo laikotarpį netgi atvirškščiai – formavo **lenko** kaip Lietuvos priešo įvaizdį.*
- 76) *Visoje šalyje sustiprėjus antilenkiškoms nuotaikoms, jau ne vien vyriausybės aplinkoje, bet ir lietuvių savimonėje galėjo susiformuoti **lenko**, kenkiančio nepriklausomybei, stereotipas. Vyriausybės atsišaukimuose ir spaudoje tauta buvo raginama kovoti su aiškiai nurodytais priešais [...].*
- 77) *[...] šiuos klausimus nagrinėjęs jau minėtas Krivickas, siekiant suvaldyti kylančią įtampą ir kaimo visuomenės radikalėjimą, valdžia nė akimirkos nedvejojo **lenko** terminą susiaurinti iki stambaus dvarininko žemvaldžio sinonimo. Akivaizdžiai siekta supriešinti jų interesus visų lietuvių, kuriuos propaganda tapatino su valstiečiais, gerovei.*
- 78) *Rugsėjo 25 d. per neeilinį Seimo posėdį premjeras Mykolas Sleževičius emocijoje ir išraiškingoje kalboje apkaltino Lietuvos **lenkus** išdavystę. Ir kiti kalbėtojai **lenkų** frakcijos narius vadino svetimos valstybės atstovais ir išdavikais.*
- 79) *[...] politiniame gyvenime vyravo krikščioniškoji demokratija. Jos atstovai nedviprasmiškai teigė, kad Lietuvos **lenkai** yra išdavikai ir tautiniai renegatai, todėl ir valdančiojo sluoksnio požiūris į juos negalėjo būti palankus. **Lenkai** netgi oficialiai vadinti išgamomis.*
- 80) *Nuo XX amžiaus pradžios, atstūmiant lietuvių santykiams su **lenkais**, lietuvių visuomenėje ne mažiau populiarus buvo ir **lenkų** kolonistų, siekiančių Lietuvą užvaldyti ir atiduoti į Lenkijos glėbį, įvaizdis. Tai formavo kraštutiniai neigiamą vietinės krašto visuomenės požiūrį į Lenkiją bei į **lenkus**, kaip Lietuvos tautinę mažumą, kuri – kaip išorės priešas ir okupantas – neverta pilietinių, etnokultūrinių teisių Lietuvoje.*

Pavyzdžiuose pasakoma, jog visuomeniniame gyvenime lenko tapatybė buvo vertinama kaip antraeilė (žr. 81 pavyzdį), kad užsienio žmogaus teisių gynėjams rūpėjo, kaip lenkai jaučiasi Lietuvoje, sulaukdavo lietuvių pasipiktinimo (žr. 82 pavyzdį). Požiūris į lenkus buvo tiek priešiškas, kad stebimasi, jog Lietuvoje buvo leista pastatyti paminklą Adomui Mickevičiui (žr. 83 pavyzdį):

- 81) [...] *kad šis kontrastas tarp skaičiuose matomo, o viešajame gyvenime nepastebimo lietuvių ir **lenkų** susigiminiavimo atspindi nenorą pripažinti lenkiškumą, **lenko** tapatybę kaip lygiavertę visuomeniniame gyvenime.*
- 82) [...] *europinius žmogaus teisių gynėjus, vizituojančius Lietuvą, labiausiai tedomina trys dalykai: ar sočiai gyvena kaliniai, ar koks trečios kartos Lietuvos **lenkas**, vos lemenantis lietuviškai, tikrai jaučiasi gerbiamu mūsų valstybės piliečiu, dar ar laimingi homoseksualai.*
- 83) *Pasirodo, nedaug kas nuo jos priklauso. Ko gero, dar 28 metus lauksime paminklo. Ačiū, kad leido A. Mickevičiui pastatyti. Tas juk oficialiai **lenku** laikomas [...].*

Apie šaltus jausmus ir abejingumą lenkams pasakojama ir šiame pavyzdyje:

- 84) [...] *Lietuvoje surinkta tik 2820 litų nukentėjusiems nuo potvynio **lenkams**. Apie tai informavo šio forumo koordinatorius Stasys Tarasevičius, apgailėstaudamas dėl Lietuvos gyventojų abejingumo.*

DLKT rasti pavyzdžiai, kurie rodo, kad nepasitikėjimas lenkais, vadinasi, ir priešiškus jiemis, gali būti paveldimas, perduodamas arba nulemtas nepagrįstų baimių:

- 85) *Tą pirmą vakarą pasirodė, kad ir kitais politiniais klausimais, šalia mano paveldėto nepasitikėjimo **lenkais**, panašiai galvojome.*
- 86) *Tai jie perteikė mums žinią, kad **lenkai** blogi, nes užėmė Vilnių ir panašiai, nors namuose niekada nebuvo neigiamai kalbama apie kitas tautas, rases ar tikėjimus.*
- 87) *Šiaip ar taip, valdžios politika buvo vienareikšmiškai nukreipta prieš mažumas. Požiūrį į **lenkus** jau tradiciškai įtakojo tam tikri nuogąstavimai ar net savotiška fobija.*
- 88) *Mus, vaikus, netrukus ne tik tėvai, bet ir mokytojai, ir kiti suaugusieji greitai išmokė nekęsti klastingųjų **lenkų**.*

Tačiau iš DLKT tekstų galima sužinoti, kad būta ir tokių lietuvių, kuriems buvo nesvarbi žmogaus tautybė, jie su pagarba žvelgė į visų tautų žmones ir draugiškai sugyveno su jais:

- 89) *Iki tų baisių smurto dienų Dručkai žmogų vertino tik už jo gerąsias savybes, nesvarbu, rusas jis buvo, **lenkas** ar žydas. Vaikai buvo mokomi kiekvienam žmogui nelaimėje padėti.*
- 90) *Storakamienų kerotų pušų pavėsyje ilsisi patriotai lietuviai ir **lenkas**, abu gynę savo tautų teises nuo carizmo priespaudos, abu buvę tremtyje. Dvasininkų kapai vienodai prižiūrimi.*

- 91) *Žinoma, buvo sunkoka dėl daugkalbystės. Patirtis ateina lyg ir netyčia. Taigi mokinių nevalia skirstyti nei į lenkus, nei į rusus, nei į lietuvius. Visi esame gimtojo krašto žmonės.*
- 92) *Nacionalinių konfliktų vandžiogališkai nepamena, pasak jų, niekas nesimuša vien todėl, kad vienas lenkas, kitas lietuvis.*

Buvo tokių, kurie aiškiai skyrė polonizatorius ir lenkų tautą, suprato, kad negalima tapatinti paprastų žmonių ir vyriausybės:

- 93) *Be kita ko, tvirtinau, kad mano ryšiai su Lenkijos mokslininkais visą laiką buvo labai draugiški. Tik smerčiau ir dabar smerkiu polonizatorius (ne lenkų tautą!), nuo kurių lietuvių tauta labai nukentėjo.*

Nors šio skyrelio pradžioje buvo kalbama, kad lietuviai neigiamai atsiliepia apie lenkus ir kartais ne visai tinkamai elgėsi su jais, tačiau DLKT randama ir tokių pavyzdžių, kuriuose apie lenkus atsiliepiama labai teigiamai. Juose lenkai laikomi draugais²⁵⁴, bičiuliais:

- 94) *Pačioje balandžio pabaigoje, beprotiškai žaliai sprogstant Laisvės alėjos liepoms, sėdėjau su dviem bičiuliais lenkais lauko kavinėje, gerėme alų, tauškėme niekus, ir galų gale Janekas pareiškė atsiprašęs, kad nesugebėjęs atvežti „Wódka wyborowa“ butelio [...].*
- 95) *[...] rinkdamas medžiagą būsimajai šešiatomei „Lietuvių kalbos istorijai“, esu išvaikščiojęs pietryčių Lietuvos kaimus. Susibičiuliavau su vietiniais lenkais. Tai labai mieli žmonės ir jeigu nebūtų kiršinimų, jokių tautinių problemų ten neturėtume.*
- 96) *Užjaučiau mūsų lenkus draugus, nes su jgula kalbėjaisi vien lietuviškai, kol vienas iš jos narių prisipažino mokąs lenkų kalbą ir toliau su lenkais bendravo jų kalba.*

Lenkai atsakydavo tuo pačiu:

- 97) *Mokiniai jį ne tik gerbė, jo klausė, bet ir mylėjo. Net lenkai mokytojai, priverstinai įbrukti lietuvių gimnazijon lenkų kalbos, istorijos mokyti, netrukus pasidarydavo lietuvių draugais ir tai pirmiausia taktiško direktoriaus dėka.*
- 98) *Tačiau Miłoszas, nors bičiuliškai nusiteikęs lietuvių atžvilgiu ir smerkiąs ano meto lenkų režimo taikytą spaudą, negalėjo ir nemandė pavaizduoti Vilniaus krašto lietuvių jaunimo kelio, išgyvenimų bei nuoskaudų siekiant aukštojo mokslo.*

²⁵⁴ Apie lenkių draugiškumą žr. Čižik-Prokaševa 2020: 8.

- 99) Šitam koncerte skambėjo ir Jūsų „Exodus II“, kurį parašėte paprašytas lietuvių bičiulio **lenkų** muzikologo, Krokuvos muzikos akademijos profesoriaus K. Drobos (jam kūrinys ir dedikuotas).

Ne viename pavyzdyje pasakojama apie draugiškus lietuvių ir lenkų santykius:

- 100) *Kol Pranas ir Rima pasirodė, persimečiau keliais žodžiais su Kathy, airių ir **lenkų** kilmės amerikiete, kuri man priminė draugišką **lenkų** ir lietuvių santykių tradiciją.*
- 101) *Lietuvos kultūrinio, politinio ir mokslo elito sluoksniuose, ypač tarp senosios kartos atstovų, netgi tautininkų vadovybėje tebebuvo gyvi asmeniniai draugiški ryšiai su **lenkais**, ir toliau buvo stipriai jaučiama **lenkų** kultūros įtaka, nors viešai retai kuris ryždavosi ją demonstruoti.*
- 102) *Tuo pat metu Lenkijos Seimo delegacija viešėjo Lietuvoje, jos atstovas iš Aukščiausiosios Tarybos tribūnos paliudijo, kaip kaimyninės šalies vadovai, Seimas, **lenkų** tauta remia ir užjaučia mus dėl patirtų aukų. Kadangi dviejų valstybių santykiai plėtojosi draugiškai, atėjo metas pagalvoti ir apie jų sutvirtinimą teisiškai.*

DLKT pasakojama, kad lenkai lietuviams yra daug artimesni nei kitų tautų atstovai (žr. 103–105 pavyzdžius), tokie artimi, kad kartais laikomi net broliais (žr. 106–108 pavyzdžius; paminėtina, kad ir patys lenkai lietuvius irgi laikė broliais, žr. 108–109 pavyzdžius):

- 103) *Kai vokietis ar anglas kalba nesąmones, tas manęs nenervina. O kai **lenkas** pasako kvailystes, iš karto siuntu. Tai rodo, jog **lenkas** man yra labai artimas, ir aš noriu, kad jis būtų protingas, kultūringas.*
- 104) *Ne veltui sakoma, kad **lenkai** mums artimesni už latvius [...].*
- 105) *[...] klaidžiojom po naktinę Vieną, gėrėm vyną, o senoji ponia vis aiškino, kad bendravimas su lietuviais jai primena XIX a. pradžios laikus ir Adomą Mickevičių, kada mes – **lenkai** su lietuviais – mylėjomės.*
- 106) *Lietuvos Renesanso ir Baroko raštijoje skelbtas lietuvių ir **lenkų** brolybės deklaracijos nuolat lydėjo abiejų tautų lygybės bei savarankiškumo teigimas.*
- 107) *Aišku, jog po L. Želigovskio antpuolio tarp kadaisė broliškų lietuvių ir **lenkų** tautų atsirado nesantaika ir nepasitikėjimas.*
- 108) *Kalbamės prancūziškai, nes lietuviškai kalbėti jis nemoka, o aš nemoku **lenkų** kalbos. Jau apsikeitę keliais sakiniais, imame kits kitam jausti draugiškumą ir broliškumo jausmus.*

- 109) *Želigovskiui užgrobian Vilnių, Česlovas tenai mokėsi. Jis ir pasiliko Vilniuje. Tenai studijavo universitete. Dalyvavo **lenkų** spaudoje, bet ir su vietos lietuviais nenutraukė broliškų santykių.*

Ankstesnius broliškus santykius primena ir vėlesnių laikų sakiniai, kuriuose lenkai lietuvių jau nebelaikomi broliais:

- 110) *Keliama būtinybė Abiejų Tautų Respublikoje saugoti ir nuo „brolių **lenkų**“ pretenzijų ginti Lietuvos valstybinį savarankiškumą.*
- 111) ***Lenkai** buvo ne okupantai, o sąjungininkai ir „broliai“. Kaip Maironis rašė: „Kalbą bruko **lenkai** broliai...“. Ją tuo metu priėmė ne kaip priešų kalbą [...].*
- 112) *Kartu klostėsi ir kitoks negu iki tol, neigiamas, požiūris į **lenkų** kalbos svetimybes, paplitusias lietuvių kalboje, jos pradėtos suvokti nebe kaip brolių dovana, o kaip mūsų kalbą gadinantis žargonas.*

Rasta pavyzdžių, kurie rodo, kad yra lenkų, kurie iki šiol mano, jog lietuvius ir lenkus sieja broliški jausmai:

- 113) *Vilniuje prisėdom ant suoliuko pailsėti ir kalbėjomės lietuviškai. Šalia prisėdo **lenkas**, mandagiai pakalbino, tėvui sakydamas, kad **lenkai** ir lietuviai yra broliai.*
- 114) *Tačiau stebėtinoje Lietuvos **lenkų** organizacijų gaujoje, maišosi nepamainomi anų laikų „broliškos tautų draugystės“ puoselėtojai.*

Kai reikia pasirinkti tarp lenko ir kitos tautybės atstovo, remiantis tirta medžiaga, pirmenybė teikiama lenkui:

- 115) *Per revoliuciją su kavaliergardo eskadronu atvyko į Carskoje Selo ir pasisiūlė saugoti imperatorienei, kuri ten pasiliko su vaikais. Gestas be jokios politinės prasmės – riteriškumo protrūkis ginant moterį, kuri jo gynyba jau nebegalėjo pasinaudoti. Bet tokiam gestui prireikė būtent **lenko**: rusams jų „patvaldys“ nustojo egzistavęs, kai tik liovėsi „valdyti“, o rūpinimasis moterimis ir vaikais šiai tautai išvis nėra būdingas.*
- 116) *[...] mergina, 25/159, turinti aukštąjį išsimokslinimą, simpatiška, liekna. Norėtų sutikti nuoširdų, padorų draugą, turintį humoro jausmą. Pageidautina, **lenką**.*
- 117) *[...] Lietuva, kaip ir plikbajorių unijos laikais, stačia galva puolė į galimybę pasirodyti. Bet pristatyti Lietuvą pakvietė ką? – na, kad **lenką** Adamą Michniką, dar galima būtų suprasti – naujosios unijos labui, kad Sergejų Kovaliovą – irgi tarsi pateisinama: buvusiai sąjungai pagerbti, bet Estijos eksprezidentą Lenartą Merį už ką – kad ne kartą lietuvius kaliausių vietoj statė?*

DLKT minima ir tai, kad lenkai nėra priešiški Lietuvai, gerai sutaria su lietuviais:

- 118) *Signataras Česlovas Okinčicas pasidžiaugė gerais Lietuvos ir Lenkijos santykiais, prie kurių prisidėjo ir Lietuvos lenkai.*
- 119) *[...] šioje sferoje vyksta tam tikras persilaužimas. Galiu tvirtinti, kad lenkai su lietuviais jau randa bendrą kalbą [...].*
- 120) *Suprantu, lietuviai dar labai nepasitiki Lenkija, vis dar baiminasi jos. Tačiau esu įsitikinęs, jog nebėra dabar rimtai mąstančio lenko, kuris svajotų atsiimti Vilnių ir manytų, kad Lenkija privalo susigrąžinti 1939 m. sienas.*

Negana to, lenkai rodo pagarbą, vartodami lietuvių kalbą (žr. 121–123 pavyzdžius), ir rodo pagarbos ženklus, išgraviruodami Lietuvos himno žodžius ant belgiško krištolo (žr. 124 pavyzdį):

- 121) *[...] klebonas Janis Krapans šiomet pradeda laikyti lietuviškas pamaldas. Tam priitaria Kijevo vyskupas Jan Purvinski, taip pat lietuviškai kalbantis lenkas.*
- 122) *Įsiminė 1973 m. baltų-slavų simpoziumo dalyvių važiavimas autobusu Lenkijoje iš Balstogės į Varšuvą, kai mūsų delegacijos vadovas Kostas Korsakas (ne kalbininkas, bet literatūrologas) negalėjo atsistebėti pamatęs anglą Holttumą su lenku Smoczyńskiū diskutuojančius lietuviškai.*
- 123) *Ne tik mūsiškis jaunimas, bet ir lietuvių kalbą pramokę lenkai paskaitė Kėkšto eilėraščių.*
- 124) *Tai ne stiklas, o belgiškas krištolas, ant kurio lenkai išgraviravo Lietuvos himno žodžius.*

DLKT randama ir sakinių, kuriuose minima, kad lenkai myli Lietuvą ir lietuvius:

- 125) *Bet laurai (apie juos buvo rašyta „Kauno dienos“ birželio 4 dienos numeryje), atitekę Eimunto Nekrošiaus „Otelui“, liudija keletą dalykų: lenkai neišsizada meilės lietuviams; spektaklis patvirtina savo šiuolaikišką teatro kalbą [...].*
- 126) *Ar klysta lenkai, mylėdami Vilnių?..*

Palankų požiūrį rodo ir lenkų susidomėjimas Lietuva bei lenkų intencijos geriau pažinti savo kaimynus:

- 127) *Kalbėtojai pabrėžė, kad susidomėjimas Lietuva Lenkijoje nuolat didėja, tačiau lenkų žinios apie Lietuvą yra gana menkos, kadangi lenkų spauda apie Lietuvos ekonomiką ir kultūrą beveik nerašo, o savo dėmesį koncentruoja į Lietuvos lenkų problemas.*
- 128) *Verta pagarbos ir dar viena kilni „Pogranicze“ mintis – ugdyti lenkų simpatijas kaimyninėms valstybėms.*

Apie gerus lietuvių ir lenkų santykius liudija ir faktai, kad lenkai tampa lietuvių partneriais:

- 129) [...] *geopolitinis pasirinkimas taip pat buvo ribotas – estai turėjo investicijas ir technologijas siūlančią Suomiją, lietuviai – strateginius partnerius **lenkus**.*
- 130) *Kooperacija su **lenkais** leistų integruotis į šią sistemą ir mums.*
- 131) *„Kartais Lietuvoje kaimyninės šalies verslininkai dar nėra pakankamai vertinami“, – apgailestavo B. Lubys. Jis paminėjo, kad reikėtų glaudžiau bendradarbiauti, kuriant elektros tiltą į Vakarus. **Lenkai** domisi ir dujų verslu.*

Jie investuoja į Lietuvą bei Lietuvos įmones:

- 132) *Antra vertus, juk būtent **lenkai** sudaro didžiąją užsienio investuotojų dalį [...].*
- 133) *„Dvarčionių keramiką“ valdo **lenkai**.*
- 134) *„Panevėžio stiklą“ **lenkai** nusipirko beveik prieš trejus metus.*

Tai, kad lenkai vertina lietuvius, rodo ir šis DLKT pavyzdys:

- 135) *Vaikščiodami gatvėmis visi, dabar jau aštuoni lietuviai, laikėmės kartu. Jautėme, kaip žmonės mus stebi ir seka. Bet visur sutikdavo šiltai ir elgdavosi ypač mandagiai. Atrodė, kad **lenkai** buvo pasiūlgę geresnių ir artimesnių santykių su lietuviais.*

Charakterio ir išvaizdos kontekstas

DLKT pasitaiko nemažai pavyzdžių, kuriuose išryškunami neigiami lenkų tautybės atstovų bruožai. Ne vienas DLKT sakinytis rodo, kad lenkai yra labai geros nuomonės apie save: jie mano, kad yra geresni už kitus (žr. 136 pavyzdį), kad yra labai galingi, nes gali padėti net amerikiečiams (žr. 137 sakinį), mėgsta pūstis prieš kitus (žr. 138 pavyzdį), nuolatos rodo norą pralenkti kitus, ir tai kelia žmonių nusistatymą prieš juos (žr. 139 pavyzdį), be to, remiantis pavyzdžiais, jie kartais gali priskirti kitų nuopelnus sau (žr. 140 pavyzdį):

- 136) *Yra tokio idiotiško kai kurių **lenkų** mąstymo, jog galima visus kritikuoti, tik mūsų – nevalia. Anot tokių, lietuviai negerai, vokiečiai negerai, ukrainiečiai negerai, o **lenkai** – šventėivos.*
- 137) *Žinoma, yra tokie galiūnai pasaulyje kaip **lenkai**, kurie nori padėti amerikiečiams, nes mato didžiulį atlyginimą už tai ateityje.*
- 138) *Svarstant šiuos klausimus, B. K. Balutis atkreipė dėmesį, kad „**lenkai** laikėsi kaip titnagas. Be to, pusėtinais pūtėsi“. Mat jautėsi esą padėties šeimininkai.*

- 139) *Lenkų sąmonėje vis tebėra įsišaknijusi mintis, kad jie begalinę malonę daro lietuviams, visokiais būdais primesdami bei įkyriai piršdami savo kultūrą ir kalbą. O ne visi lietuviai norėjo pulti į lenkų glėbį. Lenkai savo tariamu mandagumu, pavydu, tuščiu pasididžiavimu, noru kitus pralenkt nuolat duodavo progos su jais kivirčytis tiek gimnazijoje, tiek už jos ribų.*
- 140) *Bet, nors pavadinimas vodka yra kilęs iš rusiško žodžio voda – vanduo, degtinės išradėjais skelbiasi lenkai. Girdi, jie varę degtinę jau VIII a., koku šimtmečiu anksčiau, nei atsirado pirmieji rašytiniai liudijimai apie degtinės gaminimą Rusijoje.*

Apie žalingus lenkų įpročius kalba kiti DLKT pavyzdžiai: lenkai turi pomėgį rūkyti (žr. 141 pavyzdį), yra azartiški (žr. 142 pavyzdį):

- 141) *Apie 10 proc. suaugusių lenkų yra alkoholikai. Girtavimas yra 28 proc. skyrybų priežastimi. Lenkai taip pat yra didžiausi Europoje rūkoriai. Medikai prognozuoja, kad 2000 metais trečdalis lenkų gali turėti vienokio ar kitokio laipsnio vėžinį susirgimą.*
- 142) *Mūsų šalies gyventojas, azarto pagautas, per metus išleidžia apie 32 litus (8 JAV dolerius). Tai šiek tiek daugiau, nei moka latviai ir estai, bet dvigubai mažiau, nei loterijoms skiria lenkai (vidutiniškai 15 JAV dolerių per metus) [...].*

DLKT publicistikoje kalbama ir apie tam tikro laikotarpio lenkų nusikalstamumą: pateikiami statistiniai faktai apie prekybą merginomis (žr. 143 pavyzdį) ir bendras nusikalstamumo rodiklis (žr. 144 pavyzdį), kalbama apie muitininkų ryšius su kontrabandininkais (žr. 145 pavyzdį):

- 143) *Dabar ji vėl tampa ne tik žinoma „importuotoja“, bet ir „eksportuotoja“. Per vienerius metus lenkai Vakarų šalims parduoda apie 10 tūkstančių merginų. Į Lenkiją gabenamos rumunės ir Bulgarijoje gyvenančios turkės bei rusės. Lenkai tarpininkauja ir pervežant merginas [...].*
- 144) *Pernai lietuviai nusileido tik Jugoslavijos atstovams, o šiemet nusikaltimų skaičiumi visus aplenkė lenkai.*
- 145) *Dažniausiai jie ištuština tik porą slėptuvių, kitų tarsi ir nemato. Tai, kad jų santykiai su kontrabandininkais tikrai geri, rodo ir tai, kad viename iš vagonų lenkų muitininkai asmeniškai sveikinasi su kontrabandininkų vadovu.*

DLKT minimas ir lenkų temperamentas, išskiriamas jų aršumas (žr. 146–147 pavyzdžius) ir chuliganiškumas²⁵⁵ (žr. 148–149 pavyzdžius):

²⁵⁵ Paminėtina, kad lenkų chuliganiškumas minimas trijuose pavyzdžiuose kalbant apie futbolą ir viename – kalbant apie incidentą Seinuose.

- 146) *Pirmaisiais metais apsigyvenome pas artimiausią piliakalnio gyventoją jau minėtąjį poną Jarmalavičių, aršų **lenką**, atvirą tarybinės santvarkos priešą.*
- 147) *Paskutiniaisiais metais teko talkininkauti daugiau, prižiūrėti studentus, kovoti su jų šunybėmis. Žmonės čia – aršūs **lenkai**, gudai. Mokykla lenkiška. Joje studentai gyvena.*
- 148) *Bilietai **lenkų** aistruoliams pirmenybių organizatoriai išdavė dešimtis kartų mažiau, nei buvo prašyta. Tačiau kažin ar ši apsisaugojimo nuo jų politika suveiks. **Lenkų** futbolo chuliganai į pasaulio čempionato stadionus pasiryžę patekti mokėdami didelius pinigus už bilietą juodojoje rinkoje.*
- 149) *Akivaizdu, kad Lietuvos konsulas Seinuose V. Povilionis iš esmės yra paliktas vienas prieš siautėjančius chuliganus. Keista ir tai, kad į tokius **lenkų** siautėjimus tiek Suvalkų krašte, tiek Pietryčių Lietuvoje visiškai nereaguoja **lenkų** sąjunga Lietuvoje [...].*

Rasta pora pavyzdžių, kuriuose minima, kad lenkai prastai dirba savo darbą (plg. su priešingą nuomonę atskleidžiančiais 206 ir 207 pavyzdžiais, kuriuose apie lenkų darbštumą kalbama kaip apie visos lenkų tautos, o ne pavienių asmenų bruožą; apie lenkių darbštumą žr. Čižik-Prokaševa 2020: 8):

- 150) *Kadangi buvo mokama už valandinį darbą, o ne už rezultatus, kai kurie kolegos tuo jūliai naudojosi. Pavyzdžiui, buvo 2 **lenkai**, kurie visą dieną sugebėdavo darbą tik imituoti, bet atlyginimą pasiimdavo.*
- 151) *Lenkijoje ekspresas sustoja Trakiškėse. Pasirodę **lenkų** muitininkai bagažą tikrina labai paviršutiniškai.*

Lenkus DLKT neigiamai charakterizuoja ir tai, kad jie rodo norą pasipelnyti bet kokia kaina:

- 152) *Šis Lenkijos kalnų kurortas, kaip ir Slovakijos miestas Popradas, esantis šalia Tatrų kalnų, pretenduoja surengti 2010 metų žiemos olimpinės žaidynes. Pasak mūsų šalies studentų sporto delegacijos vadovo, jį ir kitus universiados dalyvius vis dėlto nustebino **lenkų** noras pasipelnyti bet kuria kaina.*
- 153) ***Lenkai** nusprendė vėl pašokdinti Lietuvą pareikšdami, kad jei Lenkija negaus trečdaliao naujoje atominėje jėgainėje pagaminamos elektros energijos, strigs Lietuvos ir Lenkijos elektros tilto statybos.*

DLKT kalbama ir apie lenkų nesąžiningumą: ne viename sakinyje įspėjama, kad lenkai gali apgauti (žr. 154 pavyzdį), netesėti duoto žodžio (žr. 155 pavyzdį), yra neprognozuojami ir gali iškrėsti pokštų (žr. 156 pavyzdį):

- 154) *Toks įspūdis, kad Lietuvą ir visus kitus **lenkai** paprasčiausiai gali apgauti.*
 155) ***Lenkai** gali iškrėsti ir pokštų.*
 156) *Esu tikras, kad naftos žaliavos Mažeikiams užteks. – Dažnai galima išgirsti abejonių, kad **lenkai** netesės visų savo investicinių pažadų, siekiančių 700 mln. dolerių.*

Be to, minima ir tai, kad lenkai gali išsisukti iš bet kurios situacijos:

- 157) *Varydavo į tė vė kamerą kaip iš pypkės. Pirma, todėl, kad jis taksistas, o nei vienas taksistas nebijo nei vieno lituanisto, nei polonisto. Antra, **lenkų** liežuviai jau ir šiaip gudriai išsukti.*

DLKT rašoma ir apie lenkų propagandą bei kiršinimą:

- 158) *Tokie straipsniai, ypač skelbiami užsienyje, buvo būtini, nes **lenkų** propaganda labai iškraipė istorinę tiesą ir lietuvių–**lenkų** santykius praeity [...].*
 159) *Kolega iš to paties laikraščio Šarūnas Valentinavičius iš peties rėžė kaltinimus plunksnos broliams: kodėl sueigoje nėra nacionalinio radijo ir televizijos, nė vieno dienraščio atstovų!.. Štai taip. Įvyko. Pora **lenkų** provokatorių vėl sukiršino lietuvius, kurie tuoj puolė rodyti į kitus pirštais, kaltindami, kad tie esą mažesni patriotai nei jie patys.*

Kalbama ir apie tai, kad pasitaiko klasingų lenkų²⁵⁶ ir šovinistų (žr. atitinkamai 160 ir 161 pavyzdžius):

- 160) – *Kas vogė lentas? Tyla. – Kas sukapojo šias lentas? – maloniai klausia visuomet korektiškas, bet klasingas **lenkas**.*
 161) *Vatikanas prof. M. Reinį paskyrė Vilniaus arkivyskupu, kol kas esančiu jau esamo **lenko** šovinisto arkivyskupo padėjėju ir pavaduotoju.*

DLKT randama pavyzdžių, kuriuose paminėti žmonių pasąmonėje įsitvirtinę neigiami lenkų stereotipai. Rasti du posakiai, iš kurių galima suprasti, kad lenkai buvo laikomi suktais žmonėmis:

²⁵⁶ Klasingumas kaip konkretaus žmogaus savybė buvo paminėtas tik vieną kartą. Tačiau lenkų elgesys įvardijamas kaip klasingas 11 sakinių, kai kalbama apie Suvalkų sutarties sulaužymą, Vilniaus krašto užgrobimą, Vytauto karūnos pagrobimą ir krikščionybės įvedimą, pvz.: *Želigovskis klasingai sulaužė Lietuvos ir Lenkijos Suvalkuose pasirašytą sutartį ir užgrobė Vilnių. Visa Lietuva labai pasipiktino tokiu klasingu Lenkijos elgesiu ir visokiais būdais rėmė Vilniaus krašto lietuvius, nes **lenkai** labai žiauriai elgėsi su jais ir siekė kuo greičiau nutautinti Vilniaus kraštą. Štai šita „neapykanta savo priešams“ ir yra pagrindinė emocija, valdanti tiek kryžiuočių, tiek **lenkų** pasiuntinius Skirgailoje. Dievo vardas jų lūpose – tik šydas, slepiantis klasingą ekspansiją.*

- 162) *Vykusiai švenčioniškiai vartoja priežodį: „Gink, Dieve, su latviu reikalą turėti, su gudu pyktis, su lenku bylinėtis.“*
- 163) *Labiausiai nekenčiami lenkai: „Lietuvis ūkininkas negalėjo šunio laikyti, nes tas šuo trukdo kaimynams. O lenko šuo niekam netrukdo“, – piktinasi jie ir savo ruožtu tyčiojasi iš lenkų: „Tupi lenkas ant kalniuko – žiba akys kaip velniuko.“*

Tai patvirtintų ir rastas pavyzdys, kuriame pateikti vienos apklausos duomenys:

- 164) *Paaiškęjo, kad rusai atrodo lietuviams nuoširdūs, draugiški ir malonūs, lenkai – išdidūs, spekuliantai ir sukčiai, o žydai vieniems – sukti, gudrūs ir apgavikai, kitiems – geri žmonės. Artimiausi lietuviams žmonės – latviai, kurie yra lyg broliai.*

Išdidumas kaip neigiamas lenkų bruožas buvo išskirtas I. Trinkūnienės, L. Anglickienės, D. Cidzikaitės. Tokių pavyzdžių ieškota ir DLKT, tačiau rasti tik trys sakiniai, kuriuose kalbama apie lenkų išdidumą, bet juose jis traktuojamas kaip teigiamas bruožas:

- 165) *Šiame romane garsus XX a. pradžios lenkų rašytojas Weyssenhoffas rašo apie laikus, kai dvarų gyventojai dar išdidžiai save vadino „gimtimi lietuviais, tautybe – lenkais“ [...].*
- 166) *Liudną lietuviškų dainų pynę keitė temperamentingi estų šokiai, smagios danų dainos, grakštūs ir išdidūs lenkų posūkiai.*

Šių autorių buvo išskirti ir lenkų pasipūtimas, savęs aukštinimas, egoizmas. DLKT tokių pavyzdžių nepasitaikė. Viename pavyzdyje minimas lenkų pasipūtimas, tačiau pabrėžiama, kad lenkas kaip tik jo stokoja:

- 167) *Nepaisant senyvo amžiaus – tada jam buvo devyniasdešimt metų – lietuvių kilmės lenkų išėivijos intelektualas buvo tiesus it jaunuolis, labai elegantiškas, orus, tačiau be lašelio pasipūtimo.*

Šių autorių buvo kalbėta ir apie lenkų pavydumą bei savanaudiškumą. Pavydumas minimas 139 pavyzdyje ir 168 pavyzdyje, tačiau 168 pavyzdyje juo lenkai yra įtariami, o ne kaltinami:

- 168) *Pažymima jos itin balta alebastrinė oda, o dviprasmišką komplimentą „turėjo lietuvišką veidą“ galima priskirti lenkų, turėjusių nusilenkti lietuvei karalienei, pavydui.*

Pavyzdžių, kuriuose minimas lenkų savanaudiškumas, rasti du. Viename šiuo jausmu kaltinami ir lietuviai, ir lenkai, kitame parodoma, kad lenkas, atvirksčiai, elgėsi nesavanaudiškai:

- 169) *Lenkų autonomijos projektas yra vienas pagrindinių ir nestabilumo, ir mūsų valstybingumą silpninančių veiksnių. Šiuo metu aišku, jog mūsų vidinis konfliktas padėjo šį projektą įgyvendinti, abiejų grupių politinis žaidimas buvo savanaudis, ir savanaudiškai buvo naudojama „lenkų“ korta.*
- 170) *Į mūsų šviesiu pavydu atmieštą nusistebėjimą matant, kiek daug nesavanaudiškos organizacinės ir kitokios pagalbos konsulatas skirdavo savo tautiečiams, p. Z. Nowickis atsakė: „Konsulai atvažiuoja ir išvažiuoja, o diaspora lieka. Lenkija yra ir bus ten, kur yra lenkai. [...]“*

Apie užsienyje įsitvirtinusių stereotipą galima sužinoti iš kito sakinio:

- 171) *Užsienyje specialiai ieškoma gerų žurnalistų, kurie paneigtų daug kur tebevyraujančią lenko – kaip girtuoklio, chuligano, antisemito – įvaizdį ir apskritai liaupsintų Lenkiją – juk šalyje yra nemažai ir girtinų dalykų.*

Kad lenkai lietuvių buvo vertinami nevienareikšmiškai, rodo šis DLKT pavyzdys:

- 172) *Tačiau nevengiama ir kontroversijų, nesilankstoma vienu prieš kitus: Paulius Subačius pristato liaudišką lenko paveikslą – nuo brolio iki lenko, cituodamas: „lenkai krinta kaip lapeliai / Lietuviai – kaip mūrai“.*

Lietuviai taip dažnai ir garsiai kalbėjo apie neapykantą lenkams, kad užsienyje net pradėta juokauti šia tema:

- 173) *Anot vokiečių, lietuvių neapykanta lenkams tokia didelė, jog Valstybės Taryba turinti į šias pareigas surasti lietuvių.*

Paminėtina ir tai, kad ne visi lietuviai yra tik prastos nuomonės apie lenkus, yra ir tokių, kurie kritiškai ir saviškiams:

- 174) *[...] klausime vieni kitų – ką lietuviai randa istorijoje. Manytume, kad bendras vaizdinys būtų toks – lietuviai yra dori ir skaitūs, kad jie turėjo ir tebeturi turtingiausią kalbą bei pagonišką sielą, kad jie viduramžiais sukūrė galingiausią valstybę, pergyveno turtingiausias pagonybės, gotikos, renesanso epochas etc. Jeigu kas nors buvo ne taip, tai kalti „sukčiai“ lenkai, rusai, vokiečiai, žydai, amerikiečiai, tik jau ne patys lietuviai.*

Daug DLKT sakinių aprašo lenkų santykius su kitais žmonėmis. Šiuose sakiniuose lenkai vaizduojami kaip aukštos moralės žmonės. Vieni pavyzdžiai rodo, kad lenkai dažnai padeda lietuviams:

- 175) *Tik po daugelio metų Maskvoje iš buvusių Vilniaus omonininkų sužinojau, kad jiems paskambino vienas V. Landsbergio sargybinis. Naktį važiauvau į susitikimą su **lenkais**, kurie mūsų žmones ruošė pagrindinei veiklai.*
- 176) *Tuo tarpu Kaune, Panevėžyje, Ukmergėje **lenkai** aktyviai padėjo formuoti savivaldybes, bendradarbiavo su lietuviais ir žydais [...].*
- 177) *Naktį Kauną pasiekė 4 automašinos iš Plocko ir 1 autofurgonas iš Poznanės. **Lenkai** atsiuntė vaistų, drabužių, maisto.*

Kiti pavyzdžiai aprašo lenkų gailėstingumą:

- 178) *Toks paminklo išniekinimas sukūrė Užupio gyventojus. Paminklas buvo pastatytas dar prieškario laikais. Jis skirtas paskendusiam Vilniaus gyventojui **lenkui**, kuris 1931 metais išgelbėjo žydų berniuką.*
- 179) *Kelias valandas lauke šalusių lietuvių galiausiai pasigailėjo **lenkai**.*
- 180) *Naujo Rusijos ir Lenkijos konflikto priežastimi gali tapti **lenkų** humanitarinė pagalba Čėčenijai.*

Treti vaizduoja lenkus kaip labai geranoriškus žmones²⁵⁷:

- 181) *Visi gąsdinimai nepasitvirtino – norit tikėkit, norit ne, per dvi savaites nesutikau nė vieno „piktybinio“ **lenko**.*
- 182) *Ukmergiečiai Suchockį pažinojo kaip gerą ir sąžiningą gydytoją. Nors ir būdamas **lenkas**, jis visų tautybių pacientams buvo vienodai paslaugus.*
- 183) *Šiometiniame čempionate mūsų įrašas buvo nekoks, bet **lenkai** muziką leido garsiai, ir ji skambėjo gerai.*

DLKT minimas ir lenkų svetingumas²⁵⁸:

- 184) *Šį kartą įdomus buvo maitinimas. Su senu bendradarbiu lietuviu matininku buvome nukreipti pas gyvenantį pasiturinčią vietinį **lenką** – stalių. Pastarajam svečius maitinti tekdavo dažnai.*

²⁵⁷ Tokie bruožai kaip gailėstingumas, kilnumas, padorumas, geranoriškumas buvo išskirti kaip dažniausiai pasitaikantys aprašymuose minint lenkes (Čižik-Prokaševa 2020: 6).

²⁵⁸ Pasitaikė vienas priešingos reikšmės pavyzdys: *Tvarkėme sukneles, kad jos būtų didesnės, puošnės. **Lenkai** mus sutiko nesvetingai – keturias valandas teko kepti saulėje ir laukti, kol čempionato rengėjai apgyvendins.*

- 185) *V. Buika papasakojo, jog svetingi **lenkai** apmokėjo visas Lietuvos sportininkų viešnagės išlaidas ir buvo patenkinti aukštu bendrų treniruočių bei sparringo mačų lygiu.*
- 186) *Užsimerkia ir leidau diabetui kentėti. Pietų Afrikoje mane supo vaišingi, dosnūs **lenkai**.*

DLKT pavyzdžiuose kalbama apie lenkų mandagumą (dar žr. 113, 135, 139 pavyzdžius):

- 187) *Jaunimas visur gražus (ir Lietuvoje!), tačiau **lenkų** vaikinai ir merginos stebina mandagumu, pagarba vyresniems.*
- 188) *Kelionės vadovė mobiliuoju telefonu A. Plukienei papasakojo, kad **lenkų** muitininkai buvo labai mandagūs, paprašė visų turistų išlipti iš autobuso ir apsitrinti spiritu rankas.*
- 189) *Į civilinę metrikaciją atvyko daug Henryk draugų **lenkų**. Vienas iš spalvingiausių buvo Rafa Gan-Ganowicz, smulkus, elegantiškas, neaukšto ūgio vyras, ypač mandagus, tiesus, sąžiningas inteligentas.*

Pasakojama apie jų draugiškumą:

- 190) *Tomekas studijuoja magistratūroje Krokuvoje. Tik su juo man įdomu – mat turi kompiuterį namuose, domisi naujausiom technologijom. Apskritai stebiuosi **lenkų** draugiškumu. Ypač smagu buvo, kol gyvenom keturiese. Tomas su Andžejum vis stengdavosi palengvinti mano dalią: siauresnes vagas ravėti parinkdavo [...].*
- 191) *Greta manęs sėdėjęs jaunas **lenkų** kavalerijos karininkas labai draugiškai mane užkalbino, ir mudu artimai susipažinome.*
- 192) *Mudu sprukome į kiemą ir nusileidome į vieno seno namo rūšį. Ten jau aptikome pasislėpusią vieną **lenkų** šeimą. Jie draugiškai mudu sutiko. Pasisveikino.*

Nepamirštas ir lenkų dosnumas:

- 193) *Rytą pasidaliname su **lenku** jo pusryčius. Vėl išdardame į magistralę.*
- 194) *Nesupratau, ar lietuviai išlaikė savo „kainą“, ar ir nelabai turėjo ką dovanoti – teradau tik kelis daiktus, atkeliavusius iš Lietuvos. **Lenkai** keliskart buvo dosnesni.*
- 195) *Šalia raudonos „Lituanikos“ – 1995 metais Lietuvos aviatoriams **lenkų** dovanotas mokomasis naikintuvas „Iskra“.*

Lenkų geranoriškumą ir dosnumą patvirtina ir sakiniai apie tai, jog Lietuvos lenkai nuolat sulaukdavo įvairiopos pagalbos iš Lenkijos: ir finansinės (žr. 196 pavyzdį), ir humanitarinės (žr. 197 pavyzdį), ir politinės (žr. 198 pavyzdį):

- 196) *Gausias Lietuvos **lenkų** organizacijos remia Lenkija.*
- 197) *Iš Lenkijos antradienį iškeliavo humanitarinės pagalbos siunta Lietuvos **lenkų** vaikams, kurią Liublino vaivadijoje surinko Lenkijos pertvarkymo sąjūdžio (LPS) aktyvistai.*
- 198) *Kuriami Lenkijoje Lietuvos **lenkų** gynimo komitetai.*

Pora DLKT pavyzdžių parodė, kad lenkai yra gana jautrūs žmonės:

- 199) *Kai prisimena savo istorines kančias ir aukas, **lenkai** tampa nepaprastai jautrūs, netgi dirglūs.*
- 200) *Pagaliau drovūs ir jautrusis **lenkų** genijus F. Chopinas [...].*

DLKT tekstuose lenkai įvardijami kaip sumanūs ir išradingi žmonės:

- 201) *Maloniai stebina ir tai, kaip **lenkai** sugeba prieiti prie bet kurių įmanomų ES paramos šaltinių [...].*
- 202) *Šiandien **lenkai** sugeba Lietuvoje nupirkti kiaulių, išsivežti į savo šalį, perdirbti ir gaminius atvežti atgal į Lietuvą, taigi konkuruoti su jais bus sudėtinga.*
- 203) *Lenkijoje šiuo metu yra įregistruotos 333 partijos ir organizacijos. Kadangi politinei partijai įkurti pakanka 15 asmenų sutikimo, **lenkai** šioje srityje yra ypač išradingi.*

DLKT tekstuose minima, kad lenkai veikia viską gerai apmąstę:

- 204) ***Lenkai** žiūri į realius procesus ir priima sprendimus.*
- 205) *Tai ne paritetas ir dėl suvokimo netapatumo: **lenkai** veikia gerai apmąstę, kokią prasmę ir reikšmę turi tas pavardžių rašymas [...].*

Iš DLKT tekstų galima sužinoti ir apie lenkų teigiamus fizinius sugebėjimus ir temperamentą. Lenkai apibūdinami kaip darbštūs (žr. 206–207 pavyzdžius) ir ūkiški (žr. 208 pavyzdį):

- 206) *6 tūkst. Vokietijos verslininkų įkūrė įmones Lenkijoje. Pasakojami anekdotai apie mašinas vagiančius **lenkus**, tačiau 70 procentų verslininkų patenkinti jų darbu ir teigia, kad **lenkai** dirba geriau už vokiečius.*
- 207) *ES senbuvų būgštavimus sukėlė ir tai, kad dėl paslaugų rinkos liberalizavimo Vakarų esą gali užplūsti „**lenkų** santechnikai“ – pigesnės darbo jėgos iš Rytų simbolis.*
- 208) *[...] peržiūrėjo savo projektus, atsisakė daugiakilometrinių inžinerinių tinklų ir nusprendė įrenginėti kuo mažesnius lokalius valymo įrenginius. Perkamos sistemos vos ne kiekvienam namui. „Taip **lenkai** taupo 40–60 % lėšų. Lietuviai to daryti nenori [...].“*

Kaip kovinga, drąši, kovojanti už save ir savo interesus tauta lenkai pristatomi DLKT kalbant ne tik apie praeitį, bet ir apie dabartį:

- 209) *Paskui ES komisarai ir valstybių vadovai sakė, kad **lenkai** galų gale nusileido kiek, tai tiktai tam, kad Briuselis galėtų nudauginti nepasidavęs, o **lenkai** gavo viską, ko reikalavo, ir triumfuodami įžengė į bendrą salę.*
- 210) *Teisėjas iš Lenkijos Ryszardas Wojcikas įvirtį įskaitė. Vis dėlto po to **lenkas** pripažino savo klaidą. „Jis atėjo į mūsų persirengimo kambarį ir atsiprašė visų žaidėjų. Tai buvo drąsaus žmogaus garbingas poelgis [...]“*
- 211) *Manau, kad dėl Europos Sąjungos Konstitucijos mes apskritai neparodėme jokios pozicijos. Netgi išdavėme **lenkus**. Visi džiaugėsi, kad **lenkai** parodė herojišką drąsą ir nesutiko su Vokietijos ir Prancūzijos diktatoriškais norais gauti dvigubą daugumą [...].*

DLKT minimas lenkų aktyvumas:

- 212) *„Aušra“ mano, kad lietuviai yra ne tokie aktyvūs ir veržlūs, be to, **lenkai** turi daugiau užsienio prekybos patirties [...].*
- 213) *Aktyvesni **lenkai** – išjudinti seni projektai.*

Apie lenkus, anot DLKT, galima kalbėti kaip apie tautą, kurios atstovai yra linę daugiau juoktis nei verkti:

- 214) *Demoskopo viešosios nuomonės tyrimo biuras teigia, kad **lenkai** bevėlija juoktis nei verkti. Kiekvienas šeštas **lenkas** niekada neverkia, kas ketvirtas vyriškis ir kas dvidešimta moteris – „kietaširdžiai“ žmonės.*
- 215) *Žmonių veiduose vien nerimas ir išgąstis. O mėtomos bombos nesiliauna sproginėjusios. Ir sužeistųjų aimanos sklinda į visas puses. Ir didėja užmuštųjų žmonių lavonų. Karininkas dar kartą įspėjo: – Katedra neišlaikys. Ji greit grius! – Bet kur bėgti? – išgąstingai paklausė vienas iš susiglaudusių žydų būrelio. – Bėkite į Vokiečių gatvę! – atsakė vienas iš **lenkų** jaunuolių būrio. – Ir jie visi dar bandė nusikvototi. Bet niekas jiems nepritarė. Dabar ne laikas juokauti.*

DLKT randama sakinių, kuriuose parodomas gerbtinas lenkų požiūris į save. Tokie sakiniai irgi vaizduoja lenkus teigiamai. Kaip rodo tirta medžiaga, lenkai gerbia saviškius, savuosius karius, brangias jiems relikvijas:

- 216) ***Lenkai** didžiai gerbia savųjų karių, kritusių 1920-aisiais užgrobiančios Vilniaus kraštą, atminimą.*
- 217) *Mūsų tauta gal neturi gilių tradicijų. Pavyzdžiui, **lenkai**, rusai moka savuosius pagerbti.*

218) *Aš žinau, kaip į Vilnių atvykę **lenkai** uoliai lanko ir pagerbia jiems brangias relikvijas.*

Lenkai didžiuojasi, kad jie yra lenkai, ir niekada nepraleidžia progos tai parodyti:

219) *O **lenkai**? Jie niekad nepraleidžia progos skelbtis esą **lenkai**, ant kiekvieno niekučio klijuoja lenkiškas etiketes.*

Lenkai yra labai vieningi ir, kai reikia, visada susitelkę:

220) *Be to, Lenkijos režisieriai sukūrė tvirtesnę kino sistemą, nes **lenkai**, kai juos puola, tvirtai susispaudžia į kumštį, o vengrai – atvirksčiai [...].*

221) *Matydami tokias susitelkusias tautas kaip prancūzai, norvegai, danai, **lenkai** ir kiti, ar neturėtume pirmiau rūpintis savo tautos nacionaliniais interesais?*

Lenkai yra savo šalies patriotai²⁵⁹:

222) *1942 m. vakarą Jaša pakvietė Valentinę groti **lenkų** patriotų sąjungos vakaronėje.*

223) *Norėčiau priminti, kad XIX a. pradžioje, vadinamuoju „Tautų pavasario“ laikotarpiu, daugelis lietuvių ir **lenkų** patriotų, tuomet gyvenusių emigracijoje Paryžiuje (tarp jų – garsusis poetas Adomas Mickevičius), iškėlė šūkį: „Už mūsų ir jūsų laisvę“.*

DLKT kalbama ir apie lenkų išvaizdą: lenkai vaizduojami kaip simpatiška ir daili tauta²⁶⁰:

224) *Jautė, kad artėja pabaiga. Kelis kartus ėjo išpažinties pas tėvą pranciškoną **lenką**, bazilikos nuodėmklausį – neatsimenu jo pavardės, tik menu dailią figūrą ir veidą.*

225) *[...] jis serga vėžiu, gydytojai paleido iš visų ligoninių. Gyventi jam liko gal mėnuo. Eilėraštis skirtas jo dukrytei... – Zbigniewas? Toks aristokratiškas **lenkas**? Simpatiškas žmogus, puikus poetas... miršta?*

226) *Dar vienas įdomus dalykas – **lenkai** pasižymi gera laikysena ir apskritai tai daili, neišglebusi tauta.*

Religijos kontekstas

DLKT sakiniuose lenkai apibūdinami kaip labai religingi žmonės, kurie stebina kitus giliu tikėjimu²⁶¹. Iš pavyzdžių sužinome, kad lenkai buvo pakrikštyti daug anksčiau

²⁵⁹ Apie lenkių patriotiškumą žr. Čižik-Prokaševa 2020: 9.

²⁶⁰ DLKT daugiausiai buvo minimas lenkių dailumas (žr. Čižik-Prokaševa 2020: 6t).

²⁶¹ DLKT plačiai kalbėta ir apie lenkių religingumą ir pamaldumą (žr. Čižik-Prokaševa 2020: 5).

už lietuvius, kad jie yra religingesni už juos, dažniau nei lietuviai meldžiasi bažnyčiose. Be to, lenkai laikomi katalikiškiausia Europos tauta:

227) *Lenkai mūsiškius nustebino savo itin giliu tikėjimu.*

228) *Lenkai dažnai vadinami katalikiškiausia Europos tauta.*

229) *Negalėčiau pasakyti, kad lenkai labiau tikintys, nes tikėjimas yra labai intymus dalykas ir jį žmogaus širdyje permato tik Dievas, bet religingesni ir aktyvesni tikrai. Nežinau, kas tai lemia. Gal tai, kad lenkai buvo anksčiau pakrikštyti, gal senesnės tradicijos [...].*

Lenkai vertina ir gerbia ne tik saviškius, bet ir kitų tautybių žmones, yra jiems tolerantiški:

230) *Mane šiek tiek erzina pojūtis, kad lenkai mane labiau pažįsta ir labiau mėgsta nei lietuviai.*

231) *Mišrių vedybų atžvilgiu daugiau tolerancijos rodo lenkai. Tik trečdalis lietuvių priitaria vedyboms su lenkais. 54,1 proc. lietuvių ir 46,2 proc. lenkų mano, kad abiejų tautų santykiai yra normalūs.*

232) *Ar pasimokysime iš kitų tautų, pavyzdžiui, lenkų, gerbti ir didžiuotis kitataučių indėliu savo kultūroje?*

Mokslo ir kultūros kontekstas

DLKT tekstai rodo, kad yra nemažai talentingų, žymių, garsių ir populiarių lenkų tautybės žmonių. Kalbama apie įvairių sričių atstovus: poetus, rašytojus, režisierius, scenografus, choreografus, kompozitorius, pianistus, smuikininkus, medievistus, muzikologus, lingvistus, istorikus, teisininkus, sociologus, dvasininkus²⁶²:

233) *Krzysztofą Zanussis – garsus lenkų intelektualas, kino ir teatro režisierius, aktorius, scenaristas.*

234) *„Septyni Jeruzalės vartai“ – laukiamas kūrinys prestižiškiausiose scenose. Talentingam lenkų kompozitoriui prigijo „pasaulio žmogaus“ titulas [...].*

235) *Netoli Kėdainių, Šateiniuose, gimęs žymus lenkų poetas Nobelio premijos laureatas Cz. Miłoszas šeštadienį atšventė 90-ąsias gimimo metines.*

236) *Tamara Buchienė supažindino su žymiaisiais lenkų lingvistais: Jerzy Kurilowicziumi, Franciszeku Sławskiu, Witoldu Doroszewskiu.*

²⁶² Apie lenkes dainininkes, dailininkes, profesores, mokytojas, gydytojas, vertėjas žr. Čižik-Prokaševa 2020: 6.

- 237) *Pasaulinio garso šiuolaikinė lenkų sociologė Jadvyga Staniškis (Staniszki) nurodo, kad posocialistinėse valstybėse vis labiau pasireiškia nuvalstybėjimo, nuvisuomenėjimo ir pagaliau – nupilietėjimo sindromas.*
- 238) *Vienos žymiausių praėjusio amžiaus lenkų kilmės katalikų mistikės šv. Faustinos Kowalskos dienoraštis – autentiškas krikščioniškos kultūros dokumentas [...].*

DLKT pasakojama apie lenkų kilmės Nobelio premijos laureatus:

- 239) *[Krokuva] Šis miestas Lenkijoje laikomas lenkų kultūros židiniu, nes čia gyvena du Nobelio premijos laureatai Czesławas Miłoszas ir Wisława Szymborska, kitos garsenybės – kompozitorius Krzysztofąs Pendereckis, rašytojas Stanisławas Lemas, dramaturgas Sławomiras Mrożekas.*
- 240) *Pradėkime nuo vieno iš pirmųjų (1905 m.) Nobelio literatūros premijos laureatų – lenkų rašytojo Henriko Senkevičiaus.*
- 241) *Kito lenkų rašytojo – 1924 m. Nobelio premijos laureato Vladislavo Reimonto – istorinėje trilogijoje iš Kosciuškos sukilimo laikų „1794 metai“ aprašyti lemtingi Lietuvai istoriniai įvykiai ir visas būrys Lietuvos didikų.*

Todėl nenuostabu, kad lenkų įtaka jaučiama ir dailėje (žr. 242 pavyzdį), ir istorijoje (žr. 243 pavyzdį), ir literatūroje (žr. 244 pavyzdį), ir muzikoje (žr. 245 pavyzdį), ir politikoje (žr. 246 pavyzdį), ir gyvenime (žr. 247 pavyzdį):

- 242) *Lenkų dailės įtaką galime pastebėti ir bendroje Perlojos bažnyčios sienų dekoru koncepcijoje.*
- 243) *Lenkų istorikų dėka kitomis akimis į Jogailą ėmiau žiūrėti.*
- 244) *Plačiai naudotasi grožine, aišku, lenkų patriotine romantine literatūra.*
- 245) *[...] Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) giesmės pirmiausia buvo skirtos gavėnios laikui pažymėti. Visų pirma jos yra italų, vokiečių, lenkų kilmės. Krikščioniškoji kultūra, atėjusi iš Lenkijos, šias giesmes „apvilko“ melodijomis.*
- 246) *Būtent todėl, kad jau prie mūsų parapijos įsisteigė lenkų bendruomenė, o paskui tuos pačius registracijos įstatus panaudojom lietuvių bendruomenės steigimui, vietoje žodžio lenkų pakeisdami žodžiu lietuvių. Lenkai padėjo įregistruoti įstatus, nes jie buvo labai įtakingi ir priklausė miesto valdžiai.*
- 247) *Lenkai iš tiesų pakeitė Airiją: šalies baruose lenkiškas alus pilstomas greta „Guinness“, o mėsininkai reklamuojasi pardavinėjantys lenkiškas dešreles ir kumpį lygiai taip, kaip skelbiasi prekiaujantys airiška jautiena.*

Lenkai, remiantis DLKT, labai rūpinasi savo kultūra, daro didžiulį darbą, kad pasiektų pastebimų ir aukštų rezultatų:

- 248) *Varšuvoje baigėsi tradicinė (šiemet jau 41-oji) Tarptautinė knygų mugė. **Lenkai** didžiuojasi, jog pagal dydį ir svarbą ji laikoma trečiąja pasaulyje – po Frankfurto bei Čikagos tarptautinių knygų mugių. Ši knygos šventė seniai tapo vienu reikšmingiausiu Lenkijos kultūrinio gyvenimo įvykiu.*
- 249) *Pavieniai menininkai nepajėgtų taip pristatyti savo darbų pasaulyje, išleisti tokių katalogų. **Lenkai** daro tikrai labai didžiulį darbą.*
- 250) *Gaila, kad mūsų valstybiniuose lėlių teatruose tiek mažai premjerų: viena dvi per sezoną... Aktorių trupės mažos. **Lenkų** lėlių teatrų trupės irgi nėra didelės. Bet jie stengiasi parengti po 4–5 premjeras.*
- 251) *Tiesa, Varšuvos universitete po 1905 m. revoliucijos buvo atsiradusi **lenkų** kalbos ir literatūros katedra su dėstomąja **lenkų** kalba. Tačiau rusų nacionalistinė spauda rodė nuolatinį nepasitenkinimą tokia situacija.*

DLKT galima rasti įvairios informacijos apie lenkų teatrus ir meno apdovanojimus:

- 252) ***Lenkams** galima pavydėti aukštos lėlių teatro kultūros. Jie turi ir lėlių teatrą suaugusiam žiūrovui.*
- 253) *O pernykščiame Postdamo festivalyje dalyvavo **lenkų** avangardo lyderis Leszekas Mądzikas su „Scena Plastyczna KUL“ iš Liublino. Šis teatras, glaudęsis prie Katalikų Universiteto, daugybę metų buvo savita rezistencijos forma „liaudies“ Lenkijoje.*
- 254) *Be abejo, festivalyje buvo ir keli nepamirštami darbai. Vienas iš jų – **lenkų** režisierės iš Lodzės kino, teatro ir televizijos mokyklos Ewos Stankiewicz filmas „Maldininkas“, apdovanotas prizų geriausiam dokumentiniam filmui.*
- 255) *[...] tarptautinis smuikininkų koncertas. Tokių šlovę Lenkijos atstovas patyrė pirmą kartą šio konkurso istorijoje. Tad nesistebiu **lenkų** entuziazmu, kai italai paskelbė, kad tai „smuiko Angelo prisilietimas“ [...].*
- 256) *Tąsyk I premija žiuri apdovanojo fenomenalią **lenkų** pianistę H. Černi-Stefanską.*

DLKT minimas ir lenkų kultūrinis bendradarbiavimas su kitų šalių atstovais:

- 257) *Šis projektas – tai dviejų skirtingų šalių meniniai mainai, kurių metu jaunieji **lenkų** kino mokyklų studentai fiksavo Rusijos kasdienybę, o jų kolegos iš Rusijos – Lenkijos kultūrą.*
- 258) *A. Juozaitis pasakojo, kad apie 1938 metus į Kauną atvykusi **lenkų** kultūrininkų delegacija iš vieno leidinio pasiūlė tuometiniam „Naujosios Romuvos“ redaktoriui kolegiskai bendradarbiauti ir apsiukeisti vieno numerio medžiagomis.*
- 259) *Tarp Lenkijos nepriklausomybės dienos proga už nuopelnus **lenkų** kultūrai apdovanotųjų – dvi kaunietės: Liukrecijai Navickienei Lenkijos ambasadorius Lietuvoje*

Ježis Baras (Jerzy Bahr) įteikė Auksinį kryžiu, o Birutei Sasnauskienei – Garbės ženkle medalį.

260) *Jau trečią kartą **lenkai** pasikvietė vieną iš garsiausių pasaulio tenorų Jose Carrera.*

Iš DLKT tekstų paaiškėja ir tai, kad lenkai rūpinasi ir savo vaikų išprusimu, skatina juos domėtis savo istorija:

261) *Na, o šiaip jau smalsūs, savo muziejus noriai lankantys **lenkai**, atrodo, labai rūpinasi, kad į juos eitų vaikai ir domėtųsi savo istorija [...].*

262) *Vienas pasaulinių televizijos kanalų yra parengęs apie penkis šimtus specialių knygoms, skaitymui skirtų laidų. Mums artimesnis pavyzdys – **lenkai** – labai sistemingai skatina vaikus skaityti būtent per televiziją.*

DLKT tekstuose minima ir tai, kad lenkai saugo savo praeitį ir stengiasi išlaikyti senas vertybes:

263) ***Lenkai** nusprendė atstatyti senamiestį tokį, koks buvo [...].*

264) ***Lenkus** domina Konrado celė, tarpukariu buvusi **Lenkų** literatų sąjungos būstine ir garsėjusi literatūriniais trečiadienio vakarais, kuriuose dalyvaudavo ir Nobelio premijos laureatas Czesławas Miłoszas.*

265) *Daug senų Vilniaus gyventojų buvo karšti patriotai ir rinko į savo bibliotekas visas **lenkų** istoriją ir kultūrą aprašančias knygas, dažnai net lenktyniaudami savo inteligentiškumu, supirkinėjo ir knygas prancūzų kalba [...].*

Jie nepamiršta ugdyti patriotiškų jausmų tarp jaunimo:

266) *[...] A. Zdanavičius buvo žinomas kaip **lenkų** patriotizmo ugdytojas ir slaptų kursų jaunimui organizatorius Vilniuje.*

267) *Bus ar nebus čia koks nors darželis, dar neaišku, bet jau nebe puse lūpų kalbama, kad čia bus steigiamas **lenkų** patriotinio jaunimo centras.*

Lenkai gali būti kritiškai saviškiams, kad ir kokias pareigas eina:

268) *Popiežius niekada nepabrėžęs savo tautybės, ir tai natūralu. Taip, jis buvo **lenkas**, tačiau tai pasireiškė nebent tuo, kad galėjo **lenkus** pabarti dažniau nei kitus [...].*

Sporto kontekstas

DLKT daug kalbama ir apie lenkų sportinius sugebėjimus. DLKT sakiniai rodo, kad lenkai yra labai sportiški, jie ne tik pasižymi įvairiose sporto šakose (krepšinyje,

futbole, pilotų, kanojininkų varžybose, sportiniuose šokuose, bokse ir pan.), bet dažnai ir laimi šių sporto šakų varžybose ar pirmenybėse²⁶³:

- 269) *Šešių komandų turnyrą laimėjo lenkai, iškovoję visas penkias pergales.*
- 270) *Panevėžyje vykusiose atvirose „Sparnų“ taurės varžybose iš pasaulinio forumo atskridę pilotai neturėjo sau lygių. Pirmą ir antrą vietas laimėjo lenkai Ryszard Michalski ir Jan Gruszecki.*
- 271) *Pirmą kartą buvo surengtos neįgaliųjų vežimėliuose sportinių šokių varžybos (anksčiau jie atlikdavo tik parodomąją programą). Jas laimėjo lenkai Kamilas Kuranas ir Karolina Gurovska.*
- 272) *[...] kanojininkų varžybose geriausiai pasirodė vengrai, o tarp vyrų baidarininkų – lenkai, ko baidarių ir kanojų irklavimo varžybose dar nėra buvę.*
- 273) *Lenkų ekipoje rezultatyvumu išsiskyrė Radoslavas Vasiakas, pelnęs 8 įvarčius.*
- 274) *[...] boksinių pasiekimas. Aštuonis nugalėtojus paruošė ringo šeimininkai lenkai, 2 – Ukraina, po vieną – Kuba ir Norvegija.*

Socialinis kontekstas

DLKT nemažai kalbama apie tai, kad lenkai daugelyje sričių yra pralenkę lietuvius²⁶⁴. Tiriamoji medžiaga rodo, jog lenkai yra pažangesni, pranašesni ekonomiškai, nes jų pensininkai gauna didesnes pensijas, maisto kainos parduotuvėse yra žemesnės nei Lietuvoje (žr. 275 pavyzdį), jie uždirba daug daugiau (žr. 276 pavyzdį), jų pragyvenimo lygis yra daug aukštesnis (žr. 277 pavyzdį), per kelerius metus jų šalyje automobilių skaičius išaugo apie 70 proc. (žr. 278 pavyzdį), jie skatina investuoti į savo šalį (žr. 279 pavyzdį):

- 275) *Tačiau lyginant su lietuvių pensininkais, lenkai – tikri turtuoliai. Be to, Lenkijoje mažesnės maisto kainos.*
- 276) *„Lietuviai ir latviai dabar uždirba tiek, kiek lenkai gaudavo 2004–2005 metais“, – sakė K. Skjaervo.*
- 277) *[...] pavyzdžių toli ieškoti nereikia. Kad ir kaimynai lenkai. Dar prieš gerą dešimtį metų jų pragyvenimo lygis buvo žemesnis nei pas mus, o šiandien jie 3,5 karto geriau gyvena.*

²⁶³ Apie lenkių sportinius laimėjimus žr. Čižik-Prokaševa 2020: 7.

²⁶⁴ Apie lenkų pranašumą ankstesniais laikais buvo kalbėta anksčiau, žr. 39–41 pavyzdžius.

- 278) *Per pastaruosius metus Lenkijoje automobilių skaičius padidėjo beveik 70 procentų. Dabar **lenkai** turi beveik aštuonis milijonus lengvųjų automobilių.*
- 279) *Čekai ar **lenkai** jau dešimt metų turi investicines programas, nuolat ruošia investuotojų pritraukimo paketus.*

DLKT matoma ir lenkų technologinė pažanga: lenkai pranašesni technikos ir technologijų atžvilgiu (žr. 280 pavyzdį), modernių perdirbimo, biokuro įmonių statybomis (žr. atitinkamai 281 ir 283 pavyzdžius), bioproduktų ir kosmetikos gamyba (žr. atitinkamai 282 ir 284 pavyzdžius):

- 280) *Technikos ir technologijos atžvilgiu **lenkai** yra pažengę gerokai į priekį, ta prasme jie mus lenkia, be to, **lenkų** firmos turi daug neparduodamų ir pigių prekių.*
- 281) ***Lenkai** baigia statyti modernią sojų perdirbimo įmonę.*
- 282) ***Lenkai** demonstravo daug bioproduktų.*
- 283) *Sparčiai biokuro gamybos įmones stato **lenkai**, latviai.*
- 284) ***Lenkai**, dar Sovietų Sąjungos laikais garsėję savo kosmetikos pramone, stengiasi neatsilikti ir dabar [...].*

Pavyzdžiuose pasakoma, jog pažengę lenkai ir kultūroje: rašo žodynus (žr. 285 pavyzdį), kuria daug vaidybinių filmų (žr. 286 pavyzdį), parengia daugiau lėlių spektaklių (žr. 250 pavyzdį), leidžia daug knygų (žr. 287 pavyzdį), kurios dažnai tampa bestseleriais (žr. 288 pavyzdį), puikiai rašo poeziją (žr. 289 pavyzdį) ir gauna Nobelio premijas (žr. 290 pavyzdį), rengia įvairias parodas (žr. 296 pavyzdį):

- 285) *Kultūros srityje prezidento A. Kwasniewskio vizito metu simboliška man pasirodė tai, kad pasinaudodamas tradicine veržlesne **lenkų** kultūros politika, Lenkijos Prezidentas įteikė Algiui Brazauskui 7 tomų **lenkų** kalbos žodyną.*
- 286) ***Lenkai** per metus sukuria apie 30 vaidybinių filmų, tačiau specialių kino paviljonų neturi, todėl neretai savo juostoms filmuoti nuomojasi Lietuvos kino studijos patalpas.*
- 287) ***Lenkai** pernai išleido 25 tūkstančių pavadinimų knygų.*
- 288) *Lenkijos bestselerių sąrašai išsiskiria **lenkų** autorių (dažnai pralenkiančių verstinus) gausa.*
- 289) *Dabar atėjo laikas, kai turbūt niekas geriau nesugeba rašyti poezijos nei **lenkai**.*
- 290) *Juk visame pasaulyje yra poetų, taigi ir poezijos žemių netrūksta. Turime ir mes gerų poetų, nors Nobelio premijų jie dar nelaimėjo, o kaimynų **lenkų** poezijai Nobelio premija pokario dešimtmečiais paskirta jau du kartus.*

DLKT minimas ir lenkų pažangumas prekyboje: jie daug importuoja, gamina dideliais kiekiais, siūlo kokybiškas prekes už atitinkamą kainą:

- 291) *Vasarą pradėjo pigti vaisiai, daržovės. Dar **lenkai** žada nemažai importuoti ir kainas Lietuvoje dar sumažinti.*
- 292) ***Lenkai** dideliais kiekiais gamina ir tiekia langų profilius.*
- 293) *Pagrindiniai mūsų produkcijos tiekėjai yra **lenkai**, jie siūlo kokybę už atitinkamą kainą.*

Pralenkė jie lietuvius ir politikoje: jie daug anksčiau įgavo teisę keliauti po Europą be vizų:

- 294) *Arba kad ir toks klausimas – kodėl neturime bevizinio įvažiavimo į daugelį Europos šalių, kai tuo tarpu kaimynai **lenkai** laisvai keliauja po visą kontinentą?*

Remiantis pavyzdžiais, lenkai ir įžvalgesni už lietuvius: greitai naudojasi pasitaikančia proga, sugeba geriau spręsti nedarbo problemas, pastebi talentus ir padeda jiems vystytis:

- 295) *Ką gi, ir vėl pramovėme; išsprūdo didelis talentas, kurį priglaudė **lenkai** (jie buvo akylesni...).*
- 296) *Lietuvos verslininkai pastaraisiais metais neišnaudojo geros progos įsitvirtinti Kaliningrado rinkoje, mano Sergejus Overka. Tuo greitai pasinaudojo **lenkai**, kurie gana intensyviai plečia bendrų įmonių tinklą, rengia įvairias parodas [...].*
- 297) *Valentinas Markevičius teigė buvęs maloniai nustebintas susipažinęs, kaip **lenkai** sprendžia nedarbo problemas.*

DLKT minima, kad lenkai yra pažengę ir kitose srityse: profesionalesnės laidos, pažangesnės mugės, tarptautiniai renginiai, aukšto lygio programos, istorinės meno tradicijos:

- 298) *[...] muzika įvairesnė, ir pakalba įdomiau, kitaip pateikta. Su mielu noru žiūriu **lenkų** laidas, jos skiriasi nuo mūsų profesionalumu.*
- 299) *Rimta prielaida mūsų ėjimui į Lenkijos rinką yra kokybės kriterijai. **Lenkų** mugės rodo, kad mūsų kaimynai pažengė į priekį, siūlo drąsias sąlygas.*
- 300) *VII lenkų kino savaitę organizuoja **Lenkų** institutas Vilniuje kartu su kino teatrais „Forum Cinemas Vingis“ ir „Skalvija“.*
- 301) *Programa, kurią paruošė **lenkai** lietuviams, buvo pakankamai įtempta ir turtinga.*
- 302) *Žinoma, mes neturime tokių istorinio meno tradicijų kaip **lenkai**, vokiečiai ar prancūzai [...].*

Dėl šių priežasčių lenkai yra pavyzdys kitiems (žr. 303–304 pavyzdžius), jie verčia pasitempti (žr. 305 pavyzdį), iš jų yra kopijuojama (žr. 306–307 pavyzdžius):

- 303) *Kinų gal jau nepavysime, bet į **lenkų** gyvulių augintojus turime lygiuotis.*
- 304) *Prognozuoti, ką gi artimiausiu metu išvysime šiuose neartuose dirvonuose, nėra labai sunku. Pasidairykime kad ir į kaimynus **lenkus**, kurie mums jau tapę tam tikrais artimiausios ateities pranašais.*
- 305) *Bet kita vertus, stipresniųjų atėjimas į Lietuvos rinką priverčia mūsų rinkos dalyvius – gamintojus pasitempti. Štai šia prasme **lenkai** mums gali nemažai padėti.*
- 306) *Vis ta pati 2000 m. rinkimų giesmė, tik šįkart – nuo **lenkų** nukopijuotais žodžiais.*
- 307) *„[...] Dauguma baldų nukopijuota nuo **lenkų** gaminių, taip pat imami pavyzdžiai iš katalogų“, – pasakojo baldų pardavėjas [...].*

Lietuvos lenkai

DLKT rastas net 201 sakinyse, kuriuose vertinamai kalbama apie Lietuvos lenkus. Lietuvos lenkai DLKT vaizduojami irgi labai prieštaringai. Daugiausiai pavyzdžių vaizduoja lietuvių ir Lietuvos lenkų santykius atkūrus Lietuvos nepriklausomybę.

Kaip žinoma, vienu metu Lietuvos lenkai bandė įteisinti galimybę rašyti Lietuvos pasuose ir dokumentuose savo vardus ir pavardes lenkiškai. Kokį atgarsį šis noras sukėlė Lietuvoje, rodo ir DLKT tekstai. Iš jų galima sužinoti, kad Lietuvos lenkai labai piktinosi akivaizdžia neteisybe, juk už užsieniečių ištekėjusioms lietuvaitėms galima buvo rašyti pavardes nelietuviškais raidėmis, o Lietuvos lenkams – ne, galima sužinoti, kad šiuo klausimu Lenkija ne kartą reišė nepasitenkinimą ir palaikė Lietuvos lenkus, kad Lietuvos lenkai piktinasi ne be priežasties, nes Lietuvos ir Lenkijos geros kaimynystės sutartyje Lietuvos lenkams ir Lenkijos lietuviams numatyta teisė vartoti savo vardus ir pavardes pagal nacionalinį skambesį (žr. 308 pavyzdį), taip pat esama nemažai teisinių argumentų, kodėl Lietuvos lenkų pavardės rašomos pagal tarimą lietuviškais rašmenimis (žr. 309 pavyzdį). Yra informacijos ir apie tai, kad buvo lietuvių, kurie palaikė šį lenkų norą ir manė, kad leidimas Lietuvos lenkams rašyti pavardes lenkiškai būtų akivaizdus lietuvių palankumo lenkams ženklas (žr. 310 pavyzdį):

- 308) *Lietuvos ir Lenkijos geros kaimynystės sutartyje Lietuvos **lenkams** ir Lenkijos lietuviams numatyta teisė vartoti savo vardus ir pavardes pagal nacionalinį skambesį.*

Tačiau sutartyje sakoma, kad išsamios vardų rašybos normos bus nustatytos specialioje sutartyje.

- 309) *Teisinių argumentų rašyti Lietuvos **lenkų** pavardes pagal tarimą lietuviškais rašmenimis turime pakankamai.*
- 310) *Lietuvos **lenkų** pavardžių rašyba kaip tik galėtų tapti išraiškingu mūsų palankumo **lenkams** ženklui, pagerinančiu šalies vidaus ir išorės politinę atmosferą.*

Iš DLKT galima sužinoti ir apie Lenkijos ketinimą suteikti Lietuvos lenkams Lenkijos pilietybę, ir apie kiliančias dėl to problemas, kurioje iš dviejų šalių kariuomenių tarnauti:

- 311) *Iškilus kalbai apie Lenkijos pilietybės suteikimą Lietuvos **lenkams**, atsirastų daug maišaties, pavyzdžiui, kurioje iš dviejų šalių kariuomenių tarnauti, sakė Lietuvos ambasadorius.*

Žiniasklaidoje taip pat buvo kalbama apie badaujančius Lietuvos lenkų vaikus: buvo rašoma, kad Lenkijos dienraščiai, labdaros organizacijos, radijas ir televizija vis kalba apie badaujančius ir skurstančius Lietuvos lenkų vaikus, kviečiama jiems padėti, nes dėl sunkios padėties Lietuvos lenkų šeimos atiduoda savo vaikus į internatus. Šitą informaciją lietuviška spauda pateikdavo kaip melagingą:

- 312) *Tai jau ne pirma Lenkijos dienraščių skelbiama informacija apie neva badaujančius ir skurstančius Lietuvos **lenkų** vaikus.*
- 313) *Labdaros organizacija „Lenkijos humanitarinė akcija“ vėl kviečia padėti „badaujantiems Lietuvos **lenkų** vaikams“.*

Didelio susidomėjimo lietuviškoje žiniasklaidoje sulaukė Lietuvos lenkų švietimo problemos. Buvo minimos tokios pagrindinės lenkiškų mokyklų problemos: lenkų kalba parašytų vadovėlių trūkumas, finansavimo problemos, mokytojų trūkumas, aukštesniųjų klasių mokinių vertimas mokyti iš lietuviškų vadovėlių, netgi noras panaikinti lenkiškas mokyklas:

- 314) *Didžiausią jų įtūžį sukėlė nuostata, kad Lietuvos **lenkų** mokyklų vyresnėms klasioms nebus verčiami vadovėliai į **lenkų** kalbą.*
- 315) *Svečiai taip pat pastebėjo, kad Lietuvos **lenkų** mokyklose vis dar trūksta vadovėlių, iki galo neišspręstos finansinės problemos, nepakanka bendruosius dalykus **lenkų** kalba dėstančių pedagogų.*

DLKT rasta ir sakinių, kuriuose Lietuvos politikos veikėjai teisindavosi švietimo klausimais, aiškindami, kad lenkiškos mokyklos yra aprūpintos Lietuvoje išleistais vadovėliais, pabrėždami, kad jie kelis kartus brangesni už lietuviškus, be to, nurodėdavo, kad Lietuvoje lenkiškose mokyklose mokosi labai daug mokinių:

- 316) Lietuvos **lenkų** mokyklose visų dalykų išskyrus, aišku, valstybinę kalbą, mokomasi iš Lietuvoje leistų keliskart brangiau kainuojančių lenkiškų vadovėlių.
- 317) Čia tiktų priminti, kad Lietuvos **lenkų** mokyklose mokosi daugiau moksleivių negu kartu sudėjus visose kitose, išskyrus, aišku, Lenkiją, pasaulio šalyse.

DLKT nemažai kalbama apie lenkų požiūrį į Lietuvos nepriklausomybės siekį, apie jų norą ar nenorą dalyvauti politiniame ir visuomeniniame gyvenime. Visų pirma paminėtina, kad pateikiama informacija šiais klausimais yra gana prieštaringa: vieni sakiniai rodo, kad Lietuvos lenkai buvo priešiški nusiteikę Lietuvos nepriklausomybės klausimu (žr. 318 pavyzdį), kiti – kad jie palaikė šią idėją (žr. 319 pavyzdį):

- 318) Širdies gilumoje tuo metu Lietuvos **lenkai** nenorėjo nepriklausomos Lietuvos, bijojo jos, buvo ištikti šoko, o tą ypač skatino antilenkiška kampanija spaudoje. Tuo metu joje praktiškai nebuvo galima rasti nieko teigiamo apie Lietuvos **lenkus**.
- 319) Baltos ir raudonos vėliavos mitinguose plevėsuoja šalia Lietuvos trispalvių. Šito nebuvo nuo 1991 m. sausio, kai Lietuvos **lenkai** solidarizavosi su lietuviais, kovojančiais dėl nepriklausomybės.

Kai kalbama apie priešišką Lietuvos lenkų nusiteikimą, minimos ir tai lemiančios priežastys: tuo metu spaudoje nebuvo galima rasti nieko teigiamo apie lenkus (žr. 318 pavyzdį), buvo keliamas lenkiškų mokyklų reikalingumo klausimas, Lietuvos lenkų kilmės klausimas (žr. 66 pavyzdį), lenkai jautėsi diskriminuojami (žr. 320 pavyzdį), lenkai bijojo integracijos, nes manė, kad juos tiesiog nutautins (žr. 321 pavyzdį), netikėjo, kad nepriklausoma Lietuva bus demokratinė valstybė (žr. 322 pavyzdį), matė savo ateitį tik Sovietų Sąjungoje (žr. 323 pavyzdį):

- 320) Neretai diskriminavimo pojūtis kurstė pastangas pasipriešinti, išlaikyti **lenkų** kultūrą afišuojant lenkiškąjį patriotizmą.
- 321) Vis dar kone pusė Lietuvos **lenkų** nemoka lietuviškai, ir, deja, pilietinės integracijos bijomasi, tapatinant ją su asimiliacija, nutautinimu.
- 322) Lietuvos **lenkai** tiesiog netikėjo, kad nepriklausoma Lietuva bus demokratinė valstybė.

323) *Autorius rašo, kad tuo metu, kai Lietuva kovojo už savo nepriklausomybės atgavimą, lenkų organizacijų veikėjai palaikė Maskvą, Lietuvos lenkų ateitį matė tik Sovietų Sąjungos glėbyje.*

Prieštaringa informacija DLKT randama ir apie Lietuvos lenkų norą ar nenorą dalyvauti Lietuvos visuomeniniame gyvenime: yra sakinių, kuriuose sakoma, kad Lietuvos lenkai nenorėjo dalyvauti visuomeniniame ir politiniame Lietuvos gyvenime (žr. 324 pavyzdį; beje, juose irgi nurodomos tai lemiančios priežastys), kituose sakiniuose teigiama atvirkščiai (žr. 325 pavyzdį):

324) *Tokiu būdu iškreiptas istorinės praeities pavidalas prisideda prie lietuvių–lenkų santykių komplikavimo, stumia Lietuvos lenkus tolyn nuo Lietuvos pilietinės visuomenės kūrimo darbo, trukdo jiems surasti sau vietas turtingoje Lietuvos istorijoje.*

325) *„Juos įtikino mūsų paaiškinimai, kad Lietuvos lenkai aktyviai dalyvauja Seimo rinkimuose, įsijungę į pačias įvairiausias Lietuvos politines partijas“, – sakė vienas LDDP vadovų.*

Iš DLKT matyti, kad Lietuvos lenkai, priešingai nei kitos Lietuvos mažumos, drąsiai kovoja už savo teises: jie ne tik priešinasi jiems nepalankiems pokyčiams, bet ir gali pareikalauti atstatydinti aukšto rango politiką (žr. 326 pavyzdį), surengti mitingą prie Lietuvos Seimo (žr. 327 pavyzdį), parengti programą ir išreikšti norą, kad lenkų gyvenamieji rajonai būtų sutelkti į vieną savivaldų vienetą su savo įstatymais, nebijo viešai kalbėti apie lenkų diskriminaciją (žr. 328 pavyzdį):

326) *LKP (SSKP) nariai Lietuvos lenkai pareikalavo M. Burokevičiaus atsistatydinimo.*

327) *Šiandien LLRA kartu su keliomis Lietuvos lenkų visuomeninėmis organizacijomis prie Seimo ketina surengti mitingą, kuriame bus protestuojama prieš Vyriausybės politiką tautinių mažumų švietimo srityje [...].*

328) *„Raginu premjerą nepasirašyti tokio skandalingo nutarimo, o valdančiąją koaliciją – nutraukti diskriminacinę politiką Lietuvos lenkų atžvilgiu“, – vakar pareiškė G. Mincevičius.*

Tačiau DLKT rasta nemažai pavyzdžių, kuriuose kalbama apie tai, kad, kovodami už lenkų teises, Lietuvos lenkų sąjungos lyderiai peržengia ribas, daro žalą Lietuvos lenkams, žaidžia jų likimais, kenkia lenkų ir lietuvių santykiams ir santarvei:

329) *„[...] Lenkų sąjungos lyderiai siekia valdžios bet kuria kaina ir tam panaudoja vietinius lenkus, kartu darydami žalą tiek jiems, tiek lenkų ir lietuvių santykiams“.*

330) *Dalies Lietuvos **lenkų** sąjungos vadovybės tikslas – atviras konfliktas su lietuviais.*

Rašoma ir apie tai, kad Lietuvos lenkų sąjungos lyderiai manipuliuoja Lietuvos lenkais, galvoja tik apie savo politinę karjerą, o ne Lietuvos lenkų gerovę (žr. 331 pavyzdį), skleidžia netiesas, protestuoja tik tam, kad jų nepamirštų (žr. 332 pavyzdį), net bando naudoti šantažą, kad tik pasiektų savo tikslus (žr. 333 pavyzdį), nusišneka taip, kad tampa pajuokos objektu, bando nurodinėti, kaip turi elgtis Lietuvos lenkai (žr. 334 pavyzdį):

- 331) *Tokioje situacijoje labai didelė atsakomybė tenka vadams, nes jie gali manipuluoti žmonėmis, o tam ypač lengvai pasiduoda Lietuvos **lenkai**.*
- 332) *„Lietuvos **lenkų** veikėjai rinkimų į Seimą kampanijoje imasi taktikos protestuoti prieš kiekvieną Lietuvos valdžios sprendimą, nes jeigu nustos protestuoti, tai nebeegzistuos politiškai“, – rašo Plokšto.*
- 333) *Praėjusį trečiadienį televizijos laidoje, kurioje Lietuvos **lenkų** vadai ir Seimo narys V. Landsbergis aiškinosi abiejų tautų santykius, išgirdau subtilų šantažą: jei neįvykdysite mūsų sąlygų, pasistengsime, kad Lietuva būtų diskredituota Lenkijoje ir JAV.*
- 334) *Tėvų norą, kad vaikai greičiau išmokytų valstybinę kalbą, integruotųsi į Respublikos gyvenimą, Lietuvos **lenkų** sąjunga traktuoja kaip tautinės bendrijos išdavystę. Lietuvos **lenkų** mokyklų sąjunga reikalauja nepriimti į lietuvišką mokyklą vaikų, kurių šeimose kalbama nelietuviškai, tvirtindama, kad moksleiviai patiria „moralinę bei psichinę žalą besimokydami mokyklose negimtają kalbą“.*

Dar DLKT labai ryškūs pasakymai apie Lietuvos lenkų diskriminaciją, patiriamą skriaudą. Viena iš temų – diskriminacija per rinkimus. Kalbama apie Lenkų rinkimų akcijos diskriminaciją, apie blogas rinkimų sąlygas (žr. 335 pavyzdį), apie Lietuvos lenkų atstovų eliminavimą iš apygardų ir apylinkių komisijų (žr. 336 pavyzdį):

- 335) *„Ryškūs Rinkimų įstatymo pažeidimai, tendencingi, prieš Lietuvos **lenkus** nukreipti Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimai ir praktiniai veiksmai vienareikšmiai liudija, kad rinkimai į Lietuvos Seimą vyksta pažeidžiant galiojančius įstatymus, demokratines normas ir pilietines teises“, – teigiama pareiškime.*
- 336) *Lietuvos **lenkų** sąjungos pirmininkas Seimo narys Ryšardas Maceikianecas ir Lietuvos **lenkų** rinkiminės akcijos pirmininkas Janas Senkevičius kaltina Vyriausiąją rinkimų komisiją, kad ji pradėjo Lietuvos **lenkų** sąjungos atstovų eliminavimo kampaniją iš apygardų ir apylinkių komisijų.*

Kitos temos susijusios su Lietuvos lenkų patiriamomis skriaudomis. Analizuojamuose pavyzdžiuose minima, kad Lietuvos valstybė nepasitiki Lietuvos lenkais, jie priversti burtis į savotiškus etninius getus (žr. 337 pavyzdį), juos bandoma kompromituoti (žr. 338 pavyzdį), pastebimas Lietuvos valdžios noras mažiausia proga kaip nors prispausti vietinius lenkus (žr. 339 pavyzdį), neduodamos aukštesnės pareigos, žlugdomi lenkų politiniai veikėjai, atrodo, kad Lietuvoje lenkas karjerą gali padaryti tik atsisakęs lenkiškumo (žr. 340 pavyzdį), nes pagal Pilietybės įstatymą Lietuvos piliečiai padalyti į dvi kategorijas: lietuvius ir nelietuvius (žr. 341 pavyzdį), be to, lenkams negražinami jų turtas ir žemė:

- 337) *„Norime, kad Lietuvos **lenkams** nereikėtų burtis į savotiškus etninius getus, ir jie pasijustų esą pilnateisiai šios šalies piliečiai“, – sakė Lenkijos parlamento narys Janas Krolis [...].*
- 338) *Manome, kad šiame laiške matyti noras ir toliau kompromituoti Lietuvos **lenkų** visuomenės atgimimą, kompromituoti mus, kaip **Lenkų** frakcijos deputatus [...].*
- 339) *Ir nors atviros diskriminacijos lyg ir nėra, tikina jis, bet pastebimas Lietuvos valdžios noras mažiausia proga kaip nors prispausti vietinius **lenkus**.*
- 340) *Pasak Seimo nario, Jano Mincewicziaus, atstovaujančio Lietuvos **lenkų** rinkimų akcijai, „**lenkas** karjerą Lietuvoje gali padaryti tik atsisakęs lenkiškumo“.*
- 341) *Lietuvos **lenkas** Seimo narys Arturas Plokšto Lenkijos dienraščiui „Rzeczpospolita“ teigė, kad naujasis Pilietybės įstatymas „daro atranką tautybės atžvilgiu, o Lietuvos piliečiai padalyti į dvi kategorijas – lietuvius ir nelietuvius“.*

Kad visos šios problemos neišgalvotos, rodo kiti DLKT pavyzdžiai. Juose sakoma, kad Užsienio reikalų komitetai bei NATO reikalų komisija nusprendė sudaryti specialią darbo grupę, kuri padėtų pagerinti Lietuvos lenkų padėtį (žr. 342 pavyzdį), kad yra rengiama švietimo plėtros strategija (žr. 343 pavyzdį), kad yra padaryta pažanga sprendžiant Lietuvos lenkų problemas (žr. 344 pavyzdį):

- 342) *[...] Užsienio reikalų komitetų bei NATO reikalų komisijos posėdyje buvo nuspręsta sudaryti Lietuvos ir Lenkijos parlamentarų darbo grupę, kuri galėtų palyginti ir aptarti abiejose šalyse parengtus Tautinių mažumų įstatymų projektus, nes Lietuvos **lenkai** nuolat skundžiasi dėl savo padėties.*
- 343) *Abiejų šalių švietimo ministerijos iki gruodžio turi parengti Lietuvos **lenkų** ir Lenkijos lietuvių švietimo plėtros strategiją.*
- 344) *Žymiai geriau negu prieš keletą metų sprendžiamos Lenkijos lietuvių ir Lietuvos **lenkų** problemos.*

Tačiau, kaip konstatuojama kitame pavyzdyje, apie Lietuvos lenkų problemas daug kalbama, bet mažai sprendžiama:

345) *Jo nuomone, apie Lietuvos **lenkų** problemas daug kalbama, bet mažai kas sprendžiama.*

DLKT randama ir pranešimų, kuriuose sakoma, kad Lietuvos lenkai irgi buvo priešiški lietuviams, politikoje užimdavo antilietuvišką poziciją (žr. 346 pavyzdį), pasižymėjo nelajaliais veiksmais (žr. 347 pavyzdį), buvo labai nepatenkinti lietuviškų mokyklų steigimu (žr. 348 pavyzdį):

346) *Sakoma, kad abi šalys pakankamai pasimokė iš praeities klaidų ir jų nebekartos. Norėtųsi tikėtis. Faktai kalba ką kita. Lietuvos **lenkai** savo veiklą pradėjo nuo autonomijos projektu. Valdžių paėmę Vilniaus rajono savivaldybės LLS aktyvistai užėmė brutaliai antilietuvišką poziciją [...].*

347) *Pranešėjai stebėjosi tebesitęsiančiu valstybinių institucijų taikstymusi su Lietuvos **lenkų** sąjungos nelajaliais veiksmais.*

348) *Lietuviškų mokyklų steigimas Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose labiausiai siutino ekstremistinį Lietuvos **lenkų** sąjungos (LLS) sparną.*

Rasta pora pavyzdžių, kuriuose kalbama apie politinį dviveidiškumą. Viename pavyzdyje pasakojama apie Lietuvos lenkų dviveidiškumą (žr. 349 pavyzdį), kitame tuo apkaltinami lietuviai (žr. 350 pavyzdį):

349) *Beje, oficialūs Lietuvos **lenkų** suvažiavimų pareiškimai ne visada atspindėdavo tikrąsias veikėjų nuomones. Savivaldybėse būdavo visaip.*

350) *Jis taip pat paminėjo Lietuvos **lenkų** sąjungai siųstos labdaros atvejį, kai iš pradžių buvo nuspręsta jos neapmokestinti, tačiau po kelių dienų vis dėlto nutarta kitaip.*

DLKT pasakojama ir apie lenkų ir lietuvių tautų kiršinimą (žr. 351 pavyzdį). Priekaištai dėl to reiškiami tiek lenkams (žr. 352 pavyzdį), tiek lietuviams (žr. 353 pavyzdį):

351) *Kam naudinga sukiršinti **lenkus** ir lietuvius? Būtina, kad visuomenė įsisąmonintų, jog ji yra ir atviro, ir užmaskuoto puolimo objektas.*

352) *Ponas Maceikianecas seniai siekia kiršinti lietuvius ir **lenkus**.*

353) *Deja, tikrovėje viskas yra atvirkščiai. Užuoat aušinę tą Lietuvos **lenkų** verdantį katilą, mes dažnai jį dar ir pakurstome.*

Iš DLKT galima suprasti, kad ne visi lietuviai buvo nusiteikę priešišškai Lietuvos lenkų atžvilgiu, net bandė pakeisti ir kitų nuomonę (žr. 354 pavyzdį). Kaip

rašoma, tai pavyko naujajai valdžiai, kuri pamažu įveikė Lietuvos lenkų nepasitikėjimą (žr. 355 pavyzdį):

354) *Premjeras Algirdas Brazauskas kviečia Lietuvos **lenkų** organizacijas bendradarbiauti su jo vadovaujama socialdemokratais.*

355) *Vis dėlto, nepaisant senų problemų, naujosios valdžios priemonės įgalino pamažu įveikti Lietuvos **lenkų** nepasitikėjimą ja, atvėrė platesnes galimybes moderniai pilietinei visuomenei bręsti.*

DLKT kalbama ir apie tai, kad Lietuvos lenkų kultūra bėgant laikui integravosi į Lietuvos kultūrą (žr. 356 pavyzdį), kad Lietuvos valstybės atkūrimas sudarė sąlygas atgimti ir Lietuvos lenkų tautai ir kultūrai (žr. 357 pavyzdį):

356) *Tautų, gyvenančių Lietuvoje, kultūra turėjo savo specifiką (pavyzdžiui, Lietuvos **lenkų** kultūra nebuvo tapati Lenkijos) ir ji integravosi į Lietuvos kultūrą.*

357) *Dainuojanti revoliucija, Lietuvos valstybės atkūrimas, apskritai taiki masinė kova už nepriklausomybės įtvirtinimą įgalino ir Lietuvos **lenkų** tautinį – kultūrinį atgimimą.*

DLKT rasta sakinių apie tai, kad Lietuvos lenkai yra Lietuvos patriotai (žr. 358 pavyzdį), jaučiasi lietuvių tautos dalimi (žr. 359 pavyzdį), kovojo už lietuvių kalbos atgimimą (žr. 360 pavyzdį), mano, kad Lietuvos lenkas, gerai mokantis lietuvių kalbą, bus dar geresnis lenkas (žr. 361 pavyzdį):

358) *Jau garsusis poetas Adomas Mickevičius, kilme ir siela lietuvis, bet kalba ir kultūra **lenkas**, savo didžiojo veikalo Pono Tado įžanginėje giesmėje pareiškęs gilią meilę ir ilgesį Lietuvai [...].*

359) *Nelietuviai miestiečiai dažniau linkę tapatintis ne su lietuvių tauta apskritai, o su konkrečioje teritorijoje gyvenančiais to paties istorinio likimo žmonėmis, nors kartą kas septintas nelietuvis, kas ketvirtas **lenkas** suvokia save lietuvių tautos dalimi.*

360) *Visi pirmojo bajoriškojo atgimimo veikėjai kalbėjo ir rašė lenkiškai, o kovojo už lietuvių kalbos atgimimą. Kas mes tokie, jei net patys už save kovoti nemokam? Kodėl tie vadinamieji **lenkai** taip rūpinosi lietuviais ir lenkiškai tvirtino, kad Lietuva jų Tėvynė.*

361) *Valstybinę kalbą gerai išmokęs **lenkas** bus dar aukštesnės kokybės **lenkas!***

Minima, kad priklausomybė dviem tautoms, dvigubas identitetas tam tikru laiku buvo norma, daug žmonių laikė save ir lenkais, ir lietuviais vienu metu, ir tai nieko netrikdė:

- 362) *Išskyrus juos ir dar atsiųstuosius rusus, visi buvome lietuviai – ir rūmuose, ir dvaruose, ir trobose; ir tai niekam netrukde būti **lenku**. Priklausomybė dviems tautoms, sudarančioms vieną Respubliką, buvo labai paplitusi.*
- 363) *Jis, M. Römeris, buvęs vienas tų, kurie, „ačiū jam, rado savo tikrąjį gyvenimo kelią ir sugebėjo pažinti ir nustatyti savo tikrąją sudėtingą Lietuvos **lenko**, kaip tam tikros lietuvių kategorijos, esmę“.*

Pagerėjusius santykius liudija ir Lietuvoje vykusių rinkimų rezultatai: Lietuvos lenkų rinkimų akcija iškovojo 50 mandatų ir turi du merus:

- 364) *Ponas Vaigauskas pateikia statistiką: geriausiai 2002 m. savivaldybių tarybų rinkimuose sekėsi Socialdemokratų partijai, kurios sąrašo numeris buvo 3, pradžiai – Lietuvos **lenkų** liaudies partijai, buvusiai 5 sąraše. O štai tryliktai Lietuvos **lenkų** rinkimų akcijai rezultatai buvo palankūs – 50 mandatų Lietuvoje, o reitinge – 8 vieta.*
- 365) *Po du merus kol kas turi konservatoriai, krikščionys demokratai bei Lietuvos **lenkų** rinkimų akcija. Po 1 mero postą turi Lietuvių tautininkų sąjunga ir Demokratų partija.*

Taip pat minimi kiti Lietuvos lenkų pasiekimai Lietuvoje: radijo stoties *Znad Wilii* įkūrimas (žr. 366 pavyzdį), Lietuvos lenkų mokslininkų draugijos įkūrimas (žr. 367 pavyzdį), daugybės lenkiškų organizacijų įsteigimas (žr. 368 pavyzdį):

- 366) *Kita vertus, didžiausias Lietuvos **lenkų** pasiekimas – radijas „Znad Wilii“, kurį sukūrė vienas žmogus.*
- 367) *Jau antri metai yra susiformavusi Lietuvoje Lietuvos **lenkų** mokslininkų draugija.*
- 368) *Kodėl prirėkė kurti dar vieną (ir šiaip yra apie 20) **lenkų** organizaciją?*

Vienos apklausos duomenys, minimi DLKT, rodo, kad net 44 % Lietuvos lenkų vyrų mano, jog jų užimama visuomeninė padėtis pagerėjo:

- 369) *Gerą lietuvių moterų savijautą galima palyginti tik su Lietuvos **lenkų** vyrų savo padėties vertinimu. 44 procentai vietinių **lenkų** vyrų mano, kad jų užimama visuomeninė padėtis pasikeitė į gera. 27 procentai mano, kad jų padėtis pablogėjo, 28 proc. – nepasikeitė. Lietuvių vyrų savęs vertinimą mokslininkai vadina „mažumos sindromu“.*

Santykių pagerėjimą žymi ir Lietuvoje vartojami terminai *Lietuvos lenkai*, *Lietuvos rusai* vietoj termino *tautinės mažumos*, tai, kad Lietuvos valstybė išlaiko lenkiškas mokyklas, remia Lietuvos lenkų spaudą, televiziją, radijo laidas, visuomeninę

bei kultūrinę veiklą (žr. 370 pavyzdį), kviečiasi Lietuvos lenkų kultūros ir politikos veikėjus aptarinėti problemų, kad Lietuvos lenkai yra įvertinami ir jiems suteikiami aukšti rangai (žr. 371 pavyzdį):

- 370) Lietuvos **lenkai** turi valstybės išlaikomas lenkiškas mokyklas, kurioms valstybės lėšomis leidžiami lenkiški vadovėliai, valstybė remia šios tautinės mažumos spaudą, televiziją, radijo laidas, visuomeninę ir kultūrinę veiklą.
- 371) Lenkijos spauda sveikina Lietuvos Prezidento Valdo Adamkaus sprendimą suteikti savo konsultantui Česlavui Okinčycui nepaprastojo ir įgaliootojo ambasadoriaus rangą. „Pirmą kartą Lietuvos istorijoje toks titulas suteiktas **lenkui**“, – rašo Lenkijos dienraštis „Rzeczpospolita“.

Šiek tiek informacijos galima sužinoti apie Lietuvos lenkų pomėgius Lietuvai būnant Sovietų Sąjungos sudėtyje: paaiškėjo, kad Lietuvos lenkai daugiau skaito ir supranta rusiškai, o ne lenkiškai (žr. 372 pavyzdį), mažai skaito Lietuvoje leidžiamus laikraščius, nesiklauso lenkiško radijo (žr. 373 pavyzdį), vedybose teikia pirmenybę rusams ir baltarusiams (žr. 374 pavyzdį):

- 372) [...] įdomu tai, kad Lietuvos tautinės mažumos – ir rusai, ir **lenkai** – yra toje pačioje – labiau rusiškoje informacinėje erdvėje, mat Lietuvos **lenkai** teigia daugiau skaitantys ir suprantantys ne lenkiškai, o rusiškai.
- 373) Paaiškėjo, kad Lietuvos **lenkai** beveik visiškai neskaito Lietuvoje leidžiamos lenkiškos spaudos, nesiklauso lenkiško radijo, o naudojami rusiškais informaciniais šaltiniais.
- 374) Tačiau Lietuvos **lenkai** labiau simpatizuoja Rusijai ir Baltarusijai. Mišrių vedybų atžvilgiu daugiau tolerancijos rodo **lenkai**.

Iš DLKT galima sužinoti ir apie Lietuvos lenkų kasdienio gyvenimo pokyčius. Lietuvai atgavus nepriklausomybę Lietuvos lenkai ėmė teikti pirmenybę lenkiškoms, o ne rusiškoms mokykloms (žr. 375 pavyzdį), vėliau kilo noras vaikus leisti ir į lietuviškas mokyklas (žr. 376 pavyzdį):

- 375) Rytų Lietuvos **lenkai** ėmė teikti pirmenybę lenkiškoms mokykloms. Dėl to stipriai sumažėjo rusiškų mokyklų [...].
- 376) Pranešėjai statistiniais duomenimis patvirtino, kad nelietuviškai kalbančių šeimų tėvai vis dažniau linksta leisti savo vaikus į mokyklas lietuvių dėstomąja kalba, ir sakė, jog tam trukdo ne tik po kaimus važinėjantys bei nuo to atkalbinėjantys Lietuvos **lenkų** sąjungos veikėjai, bet ir per retas lietuviškų mokyklų tinklas.

Be to, iš DLKT galima sužinoti, kaip bėgant laikui keitėsi Lietuvos lenkų lietuvių kalbos mokėjimo lygis – nuo 50 iki 86 procentų:

- 377) *Paaikškėjo, kad Lenkijos lietuviai lenkiškai rašo ir kalba beveik 100 proc., tuo tarpu tik vos daugiau negu 50 proc. Lietuvos **lenkų** moka lietuviškai. Jiems artimesnė yra rusų kalba.*
- 378) *Atskirai imant **lenkus**, mūsų tyrimo duomenimis, įskaitant gerai, patenkinamai ir sunkiai kalbančiuosius, tokių buvo 86,4 %.*

DLKT užsimenama ir apie Lietuvos lenkų sporto laimėjimus:

- 379) *1989 m. kovo mėn. įvyko I **lenkų** žiemos žaidynės Lietuvoje, kurių nugalėtojai iškovoję teisę startuoti Pasaulinėse **lenkų** žaidynėse Zakopanėje (Lenkija). Pastarosiose varžybose Lietuvos **lenkai** pelnė 2 aukso, 5 sidabro, 2 bronzos medalius.*
- 380) *Tačiau pereinamąją Centro sąjungos taurę pirmą sykį pavyko iškovoti Lietuvos **lenkų** rinkimų akcijos krepšininkams, finale 43:37 pranokusiems LPKTS.*

APIBENDRINIMAS

Ši monografijos dalis paremta 793 pavyzdžių semantine analize. Išanalizavus šiuos pavyzdžius matyti, kad apie lenkus pateikiami istoriniai ir dabarties faktai bei atskirų žmonių santykių su šios tautos atstovais patirtys. Istorijos, lietuvių ir lenkų santykių bei charakterio kontekstuose lenkų vaizdinys prieštaringas: randama nepalankių ir palankių atsiliepimų, kartais lenkai vertinami labai neigiamai, kartais – labai teigiamai. Peržiūrėtuose pavyzdžiuose dažniau apie lenkus atsiliepiama teigiamai – 388 pavyzdžių, daug mažiau apie lenkus kalbama neigiamai – 150 pavyzdžių. Atskiro dėmesio verti sakiniai apie Lietuvos lenkus (201 pavyzdys). DLKT dar kalbama apie skriaudas, kurias patyrė lenkai (54 pavyzdžiai).

Daugiausia DLKT sakiniuose neigiamai apie lenkus buvo kalbama minint istorinius faktus: lenkai vadinami okupantais ir priešais, išsakomos nuoskaudos dėl Vilniaus krašto užgrobimo, patirtų skriaudų okupacijos metais, kai lietuviai buvo puldinėjami, šmeižiami, persekiojami, žudomi, tremiami, dėl Lietuvos lenkinimo, nes lenkai visai bandė palaužti lietuvius – stabdė kultūrinę veiklą, buvo uždarę visų lietuviškų laikraščių leidybą, švietimo ir kultūros židinius, draudė naudoti lietuviškus vadovėlius. Pasakojama apie lenkų karių, kareivių, šovinistų žiaurumą. Minimasi ir

įvairios neigiamos lenkų savybės ir įpročiai: manoma, kad lenkai yra pernelyg geros nuomonės apie save, jiems gali būti būdingas aršumas, chuliganiškumas, nesąžiningumas, klasingumas, noras pasipelnyti, jie yra rūkaliai ir mėgsta žaisti loterijose, užsimenama ir apie jų nusikalstamą veiklą. Jie yra lietuvių konkurentai. DLKT paminėti keli neigiami stereotipai. Ankstesniuose tyrimuose kaip ryškiausias neigiamas lenkų bruožas buvo išskiriamas lenkų pasipūtimas ir perdėtas savo vertės jausmas, tokių pavyzdžių peržiūrėtuose DLKT sakiniuose pasitaikė tik keli. Egoizmo, pasipūtimo, savęs aukštinimo savybės, išskirtos kitų tyrėjų, nebuvo paminėtos peržiūrėtuose sakiniuose. Klasingumas, išskirtas D. Cidzikaitės kaip vienas pagrindinių lenko bruožų, minimas DLKT tik 1 kartą, kalbant apie konkretų žmogų, ir 11 kartų, kalbant apie Suvalkų sutarties sulaužymą, Vilniaus krašto užgrobimą, Vytauto karūnos pagrobimą ir krikščionybės įvedimą, t. y. apie lenkų valdžios ir kariuomenės veiksmus. Apie lenkų išdidumą buvo kalbama kelis kartus ir tik teigiamai.

Kaip parodė DLKT pavyzdžiai, lietuviai irgi skriausdavo lenkus: pravardžiuodavo juos, erzindavo, draudė pasuose užsirašyti lenku. Lietuva nepadėjo Lenkijai kare su totoriais ir valakais, draudė lenkams įsigyti Lietuvos žemių, eiti aukštesnes valstybines pareigas. Kaip rodo tirta medžiaga, Lietuvos valdžia formavo lenko kaip Lietuvos priešų įvaizdį, vadino išdavikais, išgamomis, stengėsi supriešinti lietuvius su lenkais. Nepasitikėjimas lenkais ir priešiškumas jiems, galima sakyti, buvo paveldimas, perduodamas kaip tradicija. Rasta sakinių apie tai, kad lietuviai žudė, pliekė lenkus, skriaudė juos, išmesdavo iš universiteto. DLKT paminėta, kad lenkai yra nukentėję ir nuo rusų: juos žudė, trėmė į Sibirą.

Kai apie lenkus kalbama palankiai, jiems priskiriami įvairiausi teigiami bruožai. Kaip minėta šio skyriaus įvadinėje dalyje, I. Trinkūnienės tyrimu nustatyta, kad lenkams būdingas mandagumas, aristokratiškumas, religingumas, sąžiningumas, pasitikėjimas savimi, išdidumas ir užsispyrimas (Trinkūnienė 2000: 74). Atliekant šį tyrimą peržiūrėtuose sakiniuose iš šių savybių buvo paminėti religingumas, kilmingumas, išdidumas ir mandagumas. D. Senvaitytė nustatė, kad dažniausiai išskiriamas lenkų draugiškumas ir linksmumas (Senvaitytė 2004: 125). Peržiūrėtuose DLKT publicistikos tekstuose kalbama apie lenkus draugus, apie tai, kad lenkai yra linkę daugiau juoktis nei verksti; daug kalbama apie lenkų gailestingumą, geranoriškumą, svetingumą, dosnumą, pagalbą kitiems. Anot D. Cidzikaitės, lenkas lietuvių prozoje neretai vaizduojamas pranašesnis už lietuvi (Cidzikaitė 2007: 108). Tai patvirtina ir šis tyrimas: DLKT publicistikos sakiniuose daug kalbama apie tai, kad

lenkai yra pažangesni, pranašesni už lietuvius. Atlikusi tyrimą, S. Papaurėlytė-Klovienė išskyrė stiprų ryšį su tėvyne atskleidžiantį patriotizmą (Papaurėlytė-Klovienė 2010: 4); peržiūrėtuose DLKT sakiniuose lenkų patriotizmas paminėtas 22 kartus. DLKT dažnai buvo kalbama apie tai, kad lenkai yra talentingi, žymūs, garsūs, populiariūs, Nobelio premijos laureatai, kad lenkai yra daili ir sportiška tauta. Be to, jie yra laikomi lietuvių draugais, bičiuliais, artimais, sąjungininkais, kartais net broliais. Dar DLKT išskirti lenkų sumanumas, išradingumas, darbštumas, aktyvumas. Minima ir tai, kad lenkai yra vieninga, drąsi ir kovojanti už savo teises tauta, sektinas pavyzdys.

Tyrimas parodė, kad DLKT Lietuvos lenkų vaizdinys irgi prieštaringas. Lietuvos lenkai vaizduojami kaip kovojanti už savo teises tautinė mažuma, kaip tautinė mažuma, kuri patyrė nemažai skriaudų, buvo diskriminuojama, kuria nebuvo pasitikima, kaip žmonės, kurie bijojo laisvos Lietuvos, kaip tautinė mažuma, kurios lyderiai siekdami valdžios savo poelgiais kenkė tautiečiams bei geriems lietuvių ir lenkų santykiams. Iš pavyzdžių matomas ir lenkų, ir lietuvių politinis dviveidiškumas, ir vienu, ir kitu noras sukiršinti šias dvi tautas. Taip pat užfiksuota nemažai pavyzdžių, kurie rodo, kad Lietuvos valstybės atkūrimas sudarė sąlygas atgimti ir Lietuvos lenkų tautai ir kultūrai, kad Lietuvos lenkai sėkmingai integruojasi į Lietuvos visuomeninį gyvenimą ir yra palaikomi lietuvių, kad Lietuvos lenkai jaučiasi esantys lietuvių tautos dalis.

Kaip jau minėta įvadinėje dalyje, ankstesnių, aprašytų šiame darbe tyrimų rezultatai visada buvo labai neigiami lenkų atžvilgiu. Matyt, tokie tyrimų rezultatai gauti, nes buvo spekuliuojama istorija, prisimenamos lietuvių nuoskaudos²⁶⁵, greičiausiai ir dėl to, kad daliai žmonių tiesiog trūko tiesioginio bendravimo su lenkų tautos atstovais patirties, ir jie rėmėsi senais stereotipais, primestais įsitikinimais, arba sprendė apie visą tautą pagal vieną ar porą tos tautos atstovų²⁶⁶. Pastaraisiais dešimtmečiais Lietuvos visuomenė pasižymėjo tautine santarve, todėl ir atsirado

²⁶⁵ „Stereotipo klaidingumas nėra susijęs su kognityviniu ar psichologiniu trūkumu, o priklauso nuo politinių ir ideologinių vertinimų“ (žr. Kuzmickaitė, Tamošiūnaitė 2000: 29 ir ten nurodytą literatūrą). Dar pgl.: „Priešišumą kitataučiams gali lemti įsišakniję kultūriniai prietariai, išankstinės nuostatos vertinant kitos tautybės žmogaus elgesį, nepakankamas kitos kultūros žmonių kasdienės elgsenos, tradicijų supratimas“ (Vyšniauskas, Baltrušaitytė 2015: 93 ir ten nurodyta literatūra).

²⁶⁶ Pavyzdžiui, V. Vyšniauskas ir G. Baltrušaitytė ištyrė aukštesniųjų klasių moksleivių požiūrį į lenkus. Jie nustatė, kad nemaža dalis respondentų yra neigiamai nusiteikę lenkų tautybės žmonių

daugiau pagarbos etninei įvairovei ir pakantumo, formuojasi brandesnė politinė kultūra, tą atspindi ir daugybė palankių lenkų vertinimų²⁶⁷. Aišku, kad lenkų vaizdavimas DLKT nevisiškai atitinka realų gyvenimą, nes šiandienos lietuvių požiūriui į kitas tautas ir tautines mažumas vis dar turi įtakos istorinis aspektas, tačiau lenkai jau nėra taip dažnai vaizduojami kaip svetimi ir priešai.

Kaip parodė tyrimas, lenkų vaizdinys, gautas iš DLKT, nėra vienpusis, jis apima ne tik skirtingą, bet kartais ir prieštaringą informaciją, pvz., *priešas / draugas*. Tas prieštaringumas tiesiogiai susijęs su Lietuvos ir Lenkijos santykių istorija: dauguma neigiamų vertinimų fiksuojami iš laikotarpių, kai Lietuvos ir Lenkijos santykiai buvo priešiški, vertinant okupacinę lenkų valdžią ir kariuomenę: tokiuose sakiniuose akivaizdžiai jaučiamas lietuvių priešiškus lenkams, jų smerkimas, net neapykanta. Tas priešiškus ir nusistatymas pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo metais buvo taikytas ir Lietuvos lenkams. Kiti neigiami vertinimai yra pavieniai ir susiję su lenkų būdu. Teigiami vertinimai daugiausia susiję su lenko kaip žmogaus vertinimu, jaučiamas draugiškumas ir pagarba, pastebimos geros lenkų savybės, lenkas suvokiamas ir kaip sektinas pavyzdys. Galima teigti, kad DLKT publicistikos tekstuose užfiksuotas toks lenko vaizdinys: šios tautybės žmonės yra aukštos moralės, talentingi, sportiški, pranašesni už lietuvius bei gerai sutariantys su jais, tačiau praeityje buvę lietuvių okupantai ir priešai, yra pridarę jiems nemažai skriaudų – lenkino, puldinėjo, šmeižė, persekiojo, žudė, o už tai irgi buvo skriaudžiami lietuvių.

atžvilgiu, tačiau, kaip paaiškėjo, net 68 proc. respondentų nepažįsta nė vieno lenko (Vyšniauskas, Baltrušaitytė 2015: 97).

²⁶⁷ Stereotipai, nuostatos kitų tautų atstovų atžvilgiu keičiasi priklausomai nuo politinės situacijos, nuo politinių santykių tarp šalių, dėl to, kad keičiasi pats pasaulis (Kuzmickaitė 1992: 58, Anglickienė 2007: 453, Papaurėlytė-Klovienė 2010: 2).

Rusai padaryti iš tos pačios medžiagos kaip ir mes

(Sigitas Geda. *Žydintys lubinai piliakalnių fone.*

Septynių vasarų dienoraščiai, 1999, p. 162).

VII. RUSAS

ĮVADINĖS PASTABOS

Rusai – lietuvių etniniai kaimynai, su kuriais nuo seniausių laikų iki mūsų dienų susiklostė nevienareikšmiai santykiai, ir šiuos santykius tyrinėjo ne tik istorikai, bet ir etnologai, sociologai, literatūrologai ir kt. mokslo sričių tyrėjai. Rusai yra viena didžiausių tautinių bendrijų Lietuvoje²⁶⁸. Į Lietuvą šios tautybės asmenys kėlėsi skirtingais laikotarpiais. 1350 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Algirdas vedė Tverės kunigaikštę Julijoną, kuri buvo uoli krikščionė ir skatino stačiatikybę Lietuvoje. XV–XVI a. pradžioje į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) sudėtį įėjo dalis etninių rusų žemių ir jų gyventojai. XVI a. antroje pusėje iš Rusijos į LDK emigravo daug kilmingų kunigaikščių, stačiatikių religinių oponentų, laisvamanių, valstiečių. Iki XVII a. rusų migracija į Lietuvą nebuvo masiška, tačiau nuolatinė. XVII–XVIII a. iš Rusijos pas mus migravo miestiečiai, amatininkai, pirkliai. Po cerkvės reformos, įvykusios XVII a., į Lietuvą, gelbėdamiesi nuo pasaulietinės ir bažnytinės

²⁶⁸ Remiantis Lietuvos Respublikos 2021 m. visuotinio gyventojų ir būstų surašymo rezultatais, 2021 m. rusai sudarė 5 proc. (141,1 tūkst.) visų šalies gyventojų (žr. <https://tmde.lrv.lt/lt/tautiniu-mazumu-kulturos-centrai-ir-tautines-bendrijos/statistika>); Lietuvoje veikia 58 rusų nevyriausybinių organizacijų (TBL 2018: 5, 13).

Rusijos valdžios persekiojimų, ėmė masiškai keltis sentikiai²⁶⁹. XIX a. caro vykdoma valstybės politika lėmė dar vieną rusų kėlimosi į Lietuvą bangą. Po 1831 m. ir 1863 m. sukilimų Lietuva buvo pradėta aktyviai rusinti. Sukilimų dalyviai buvo deportuojami, o į jų gyventas vietas kelti rusų kolonistai. Po bolševikų perversmo Rusijoje 1917 m. rusų aristokratija, karininkai, valdininkai, pasiturintys žmonės emigravo į įvairias šalis, taip pat ir į Lietuvą. Sovietiniu laikotarpiu Lietuva buvo tapusi tikslo šalimi imigrantams iš rytinių Sovietų Sąjungos respublikų, taip pat iš Rusijos. Istorinės aplinkybės taip susiklostė, kad Lietuva per paskutinius tris amžius net 170 metų priklausė Rusijai²⁷⁰. Šiandien turime 274,89 km besitęsiančią Lietuvos ir Rusijos valstybinę sieną²⁷¹. Palaikyti santykius su kaimyninės šalies piliečiais tenka nuolat, todėl iširti, koks ruso vaizdinys yra susiklostęs lietuvių pasaulėvaizdyje, svarbu ne tik patiems lietuviams, bet ir rusų tautybės asmenims.

Istorikai atkreipia dėmesį, kad sovietiniame istoriniame pasakojime „gausiai iš visų tautinių grupių Lietuvoje po lietuvių kalbama apie rusus. Pastarosios tautinės grupės ir lietuvių santykių pristatymas itin romantizuotas, apie rusus kalbama tik kaip apie lietuvių tautos herojus. Tuo tarpu kita istorinė etninė grupė Lietuvoje – vokiečiai – taip pat pristatomi visuose LTSR istorijos vadovėliuose, tačiau iš visiškai priešingos, konfliktinės, perspektyvos – kaip lietuvių tautos amžinieji priešai“ (Naudžiūnienė 2019: 25).

Tačiau paprastų Lietuvos kaimo gyventojų sąmonėje nuo pirmosios sovietinės okupacijos metų formavosi dažniausiai neigiamas rusų įvaizdis: „Ruso simboliu tapo smulkus maisto produktų supirkėjas su maišu rankose ar neblaivus raudonarmietis, bet anaip tol ne kvalifikuotas inžinierius“ (Marcinkevičius 2013: 208). Pokario metais rytų ir pietryčių Lietuvos gyventojų požiūris į atvykėlius rusus (apskritai rusakalbius) taip pat nebuvo pozityvus: jie į atvykėlius rusus žiūrėjo kaip į „svetimus“ ir pirmiausia išvelgė neigiamus jų bruožus (grubūs, neišsilavinę, amoralūs ir pan.). Sovietinės valdžios atstovai rusai (tiksliau, rusakalbiai) taip pat vertinti

²⁶⁹ Apie pirmuosius sentikius Lietuvoje, jų migracijos priežastis ir sentikybės istorijos Lietuvoje etapus žr. LS 2011: 14–15.

²⁷⁰ Plačiau apie istorines Lietuvos ir Rusijos sąsajas žr. TBL 2018: 59.

²⁷¹ Istorijos slinktis permaininga: „šimtmečiais trukusį vakarietišką – teutonišką grėsmės Lietuvai šaltinį pakeitė rytietiškas – rusiškas. Dabar Lietuvos vakarinė siena, tapusi siena su Rusija, kaip kadaise siena su Vokietija, yra nesaugumo zona“ (Kuzmickas 2018: 147).

nepalankiai, ypač prasidėjus represijoms ir priverstinei kolektyvizacijai (Stravinskienė 2014: 174–175).

Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institute atlikta nemažai rusų etninės grupės studijų²⁷². Šio centro tyrėjai teigia, kad sovietų Lietuvoje rusų etninė grupė vertinta stereotipiškai, o analizuojant Sovietų Sąjungos gyventojų surašymų duomenis pastebėta, kad mažesnių etninių grupių nariai linkę dažniau nutautėti ir susitapatinti su rusų etnine kategorija (Marcinkevičius 2013: 66–67). Ištyrus visuomenės nuostatas Lietuvoje gyvenančių etninių ir socialinių grupių atžvilgiu nustatyta, kad Lietuvos gyventojai kaip galimus kaimynus rusus vertina palankiai ir norėtų gyventi su jais kaimynystėje (Petrušauskaitė 2013: 181). Aprašytos Lietuvos spaudos ir visuomenės nuostatos apie rusų etninę grupę ir nustatyta, kad Lietuvos spaudoje 2005–2012 m. vietinė rusų bendruomenė minima daugiausia rašant apie švietimą, kultūrą ir lietuvių kalbos (ne)vartojimą; taip pat rusų etninė grupė minima aptariant Antrojo pasaulinio karo istorinį kontekstą ir Lietuvos bei Rusijos tarpvalstybinius santykius (Frėjutė-Rakauskienė 2012: 89), konstatuojama, kad rusų etninė grupė Lietuvos spaudoje diskredituojama dėl ryšių su Rusijos politinėmis ar valstybinėmis institucijomis, taip pat dėl istorinių nusikaltimų (turint mintyje sovietų okupaciją Lietuvoje, komunistinio režimo Lietuvoje padarinius ir kt.) (Beresnevičiūtė, Frėjutė-Rakauskienė 2006: 28; Frėjutė-Rakauskienė 2009: 103–110), internetinėje žiniasklaidoje ir komentaruose pabrėžiama rusų keliami grėsmė valstybei, jie siejami su Rusijos oligarchija, Lietuvą suvokia kaip „savo“ šalį, tačiau rusų įvaizdis žiniasklaidoje neturi ypatingo neigiamo krūvio, jų stereotipas nėra visai aiškus, jie greičiau yra Lietuvos nepastebimieji, nes kalbėjimas apie juos nukreipiamas į išorę, į dvišalius Lietuvos ir Rusijos santykius, akcentuojant Lietuvoje gyvenančių rusų lojalumą Rusijai (Auškalnienė 2006: 55–56; Madsen 2006: 61).

Atlikus etnopsicholingvistinį tyrimą (t. y. apklausus 200 Vilniaus lietuvių ir rusų aukštesniųjų klasių moksleivių) nustatyta, kad ruso įvaizdis lietuvių vaizduotėje yra stereotipinis: rusas negražus, išpampęs nuo gėrimo, vargšas arba milijonierius, neaukštas, kresnas, barzdotas, su ilgais nukarusiais ūsais, tamsaus gymio, niūraus, nepatenkinto, susiraukusio veido, apsilvilkęs treningu, su degtinės buteliu ir t. t. (Ryžakova, Zavjalova 2004: 20; Рыжакова, Завьялова 2008: 39–40).

²⁷² Čia paminėti tik tie tyrimai, kuriuose daugiausia dėmesio kreipiama į Lietuvoje gyvenančių rusų vertinimą ir jų vaizdinį.

Grožinės literatūros diskurse minėtina Dalios Cidzikaitės monografija apie *kitą* lietuvių prozoje. Autorė, be kitų tautybių, aptaria ir rusų įvaizdį lietuvių literatūroje ir daro išvadą, kad lietuvių prozoje gana ryškus neigiamos konotacijos rusų paveikslas, kuris „tiesiogiai atspindi kolonizuotojo ir kolonizuojamojo santykį ir yra savotiškas atsakas rusiškajam imperializmui. Lietuvių prozoje įsitvirtina laukinio, barbaro, tamsaus, žiauraus, žemos kultūros ir menko išsilavinimo, alkoholiko rusų įvaizdis“ (Cidzikaitė 2007: 110)²⁷³. Grigorijus Potašenko analizavo sentikio rusų įvaizdį lietuvių kultūroje. Autoriaus teigimu, sovietmečiu lietuvių literatūroje sentikiai buvo vaizduojami kaip svetimšaliai (dėl savo egzotiškumo) ir jų kitoniškumas retai kada buvo sustiprintas teigiamos konotacijos (Potašenko 1989: 49–56).

Etnologijos ir tautosakos tyrėja Laima Anglickienė teigia, kad apie kaimynines tautas lietuvių tautosakoje užsimenama mažiau negu apie visoje Lietuvoje paplitusias etnines grupes – žydus ir čigonus (Anglickienė 2007: 449). Apskritai tautosakoje sunku suprasti, apie kokią slavų tautą kalbama, nes etnonimai *rusas*, *lenkas*, *bal-tarusis*, *ukrainietis* yra labai reti – vietoj jų vartojamas *gudas* ir akivaizdu, kad jis turi ryškų pejoratyvinį atspalvį. Buitinėse pasakose, anekdotuose, sakmėse, dainose, patarlėse ir priežodžiuose *rusai* / *gudai* turi prastą reputaciją: jie yra vagys, karštakošiai, tuoj susimušantys, žemesnės, niekingos kilmės, daug keikiasi, turi blogas akis, pasijuokiami iš jų kitokios išvaizdos, nevėkšliškumo, kvailumo ir kt. (Anglickienė 2006: 198–209).

Šį etnonimą yra tyrę ir kalbininkai. Remiantis DLKT medžiaga ištirta, kokie charakterio bruožai lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje priskirti rusų tautai, aprašytas rusų etninis stereotipas (Papaurėlytė-Klovienė 2010). Remiantis „Lietuvių kalbos žodyno“, tarmių ir šnektų žodynų pavyzdžiais išanalizuota, kaip etnonimai *rusas* ir *maskolius* funkcionuoja kalboje: kokios vedinių reikšmės atspindėtos žodynuose, taip pat tirta, kokios lietuvių pavardės, pravardės ir toponimai pasidaryti su pamatiniu žodžiu *rusas*, *maskolis* (Švambarytė 2007: 391–401; plg. Butkus 1995a: 223–228; Anglickienė 2005: 7–17). Tačiau būtina pabrėžti, kad iki šiol išsamiau neanalizuota, ką apie rusų tautybės asmenis pasakoja didžiojo žodyno iliustracijos, kaip ir kokiuose kontekstuose apie juos kalbama, koks rusų vaizdinys susidėlioja iš iliustracijų, užrašytų iš įvairiausių šaltinių ir tarmių. Anksčiau atlikti etnologiniai ir lingvistiniai tyrimai daugiausia paremti antraštinųjų žodžių *rusai*, *rusas*, *rusiškas* ir

²⁷³ Koks rusų ir Rusijos stereotipas išryškėja lenkų literatūroje, žr. Мачеевский 2000: 6–22.

pan. straipsniuose teikiama medžiaga, o šiame skyriuje bus analizuojamos visame didžiojo žodyno diskurse rastos iliustracijos, t. y. tiriamų sakinių antraštinis žodis gali būti bet koks. Taip pat iki šiol išsamiai neištirta, koks rusų vaizdinys susidėlioja remiantis skirtingų tekstynų medžiaga. Taigi toks tyrimas gali būti įdomus ir svarbus ne tik kalbininkams, bet ir kitų mokslo sričių specialistams: etnologams, tautosakininkams, istorikams, kultūrologams ir kt.

Rengiant šį skyrių pasinaudota autorės jau paskelbtais straipsniais (Gritėnienė 2021a, 2021b).

1. ŽODŽIO *RUSAS* APIBRĖŽTYS, SINONIMAI, VEDINIAI IR DŪRINIAI AIŠKINAMUOSIUOSE ŽODYNUOSE

LKŽ_e *rusas* apibrėžiamas taip: ‘rusų tautos žmogus’. Vietovių ir šaltinių santrumpos rodo, kad šis etnonimas plačiai paplitęs visoje Lietuvoje, nuo seno vartojamas ne tik visose lietuvių kalbos tarmėse, bet ir įvairiuose rašytiniuose šaltiniuose. Panaši šio žodžio definicija ir DLKŽ_e. Čia etnonimas *rusas* pateikiamas žodžio *rusai* leksikografiniame straipsnyje: *rusai* apibrėžiami kaip ‘tauta, kalbanti viena rytų slavų kalbų, gyvenanti daugiausia Rusijoje’, o *rusas* apibrėžiamas kaip ‘tos tautos žmogus’. Iliustracinių pavyzdžių šiame straipsnyje nėra. Tokią pačią ruso definiciją randame BLKŽ_e – ‘rusų tautos žmogus’.

Dažniausiai rusų tautybės asmenys sakytinėje ir rašytinėje kalboje vadinami neutraliu žodžiu *rusai*. Gyvojoje kalboje, publicistiniuose tekstuose ir grožinėje literatūroje gana plačiai vartojamas hibridinės darybos žodis *ruskis*. Su etnonimu *rusas* sietini ir keli kitų tautybių pavadinimai: frazeologizmu *baltieji rusai* K. Būga savo raštuose vadino baltarusius, o *rusėnais*, *rusiniais* įvairiuose raštuose vadinami vakarų ukrainiečiai.

LKŽ_e rasta nemažai etnonimo *rusas* sinonimų²⁷⁴. Raštuose fiksuoti dabar jau pasenę *ruso* pavadinimai: sudurtinis žodis *didžiarusis*²⁷⁵, priesagos vedinys *maskvytis*. LKŽ_e kaip *ruso* sinonimą rasime ir seną, dar S. Stanevičiaus vartotą variantą *rusijonis*. Retai tevertojamas ir priesagos vedinys *rusiškis* (LKŽ_e fiksuotas tik apie Zietelą ir „Aušros“ laikraštyje). Iliustracijoje iš K. Būgos raštų randame informacijos, kad senovės rusų varingai vadinti *vokiečiais*: *Latvių dainos drauge su kitais faktais verčia mus spėti, jog vokiečio vardu senų senovėje buvo vadinami švedai, senovės rusų varingai* K. Būg (ž. *vokietis*). Įvairiuose kontekstuose (dažniausiai grožinėje literatūroje ir tarmėse) rusui pavadinti pasitelkiami populiarūs, dažnai tos tautybės atstovams suteikiami tikriniai vardai, pavyzdžiui, Ivanas, Vanka ir pan., pvz.: *Pakėlė ir Vanka (rusai) kojas, kai pradėjo smalyt (šaudyti) Skdt (ž. pakelti)*²⁷⁶.

LKŽ_e rodo, kad tarmėse ir įvairiuose raštuose rusui pavadinti vartojami ir kiti sinonimai: *gudas, krievas, maskolis, maskolius*²⁷⁷. Tačiau svarbu paminėti, kad šie etnonimai vartojami ne tik ‘ruso’ reikšme²⁷⁸. *Gudais* dar vadinami baltarusiai (daug dažniau nei rusai) ir lenkai; *krievas* gali reikšti ir ‘baltarusį’, *maskolis, maskolius* – tai ir caro kariuomenės kareivis, kurio tautybė gali būti ne tik rusas. Žodyne rasta nemažai sakinių, iš kurių turinio be platesnio konteksto sunku pasakyti, ką informantas ar konkretus autorius turėjo mintyje, pavartodamas minėtus *ruso* sinonimus, pavyzdžiui: *Maskoliai ... keikia trilaispsniniais keiksmiais* TS1899,6 (ž. *trilaispsninis*). *Maskoliai*

²⁷⁴ SŽ_e nefiksuotas nė vienas iš čia minimų sinonimų.

²⁷⁵ Apie terminą *didrusis* ir jo vartoseną XIX a. istoriniame kontekste žr. Staliūnas 2009: 193.

²⁷⁶ Plg. Mindaugo Milinio istoriniame romane „Partizanas“ vartojamą *ruso* sinonimą *ivanas*: *Tačiau ivanai tankų turėjo nesuskaičiuojamą daugybę* (Milinis 2015: 28). *Jei nepavyktų atmušti atakos, jis pirmasis pakliūtų ivanams į rankas* (Milinis 2015: 29) ir kt.

²⁷⁷ Iš šių vardų plačiausiai vartojamas *maskolis, maskolius* – LKŽ_e rasti 87 sakiniai su šiuo pavadinimu. Pastebėta, kad šiuo vardu lietuvių kūrėjai linksta rusų karius vadinti istoriniuose romanuose. Pokario istoriniame kontekste, kai rusų tautybės asmenys neretai buvo laikomi okupantais ir idėjiniais lietuvių priešais, *maskolio* pavadinimas įgauna menkinamąjį atspalvį, pvz.: *Bet kitą vasarą prasidės karas ir maskolius išvys amerikoni už Uralo* (Milinis 2015: 233). *Durni tie maskoliai* (Milinis 2015: 252).

²⁷⁸ Taip pat plg. LKŽ_e *burlokas, burliokas*: 1. ‘senovėje – rusų darbininkas, traukdavęs lynais laivus prieš srovę’; 2. ‘carizmo laikais – sentikis rusas Lietuvoje’. Šis žodis sentikio rusų reikšme šnektose vartojamas iki šių dienų, tą rodo LKŽ_e Papildymų ir Tarmių kartotekos, pvz.: *burlō-kas_gi pī.ktas | pī.ktas žō.di.s | kaip_če ĩ-r || señāū burlō-kai labai ō.řklūs vō.gdava. | pre_cá.rui ||* (Anykščiiai, 2019); *kai pazg'ėrdava. v'isai | mū.ždava.s burlakai. | jau daug'ėus'a rū.su t'ik'i.ba.s ||* (Alantà, 1996).

émė žiovauti, akis blandyti, galvas kelti Žem (ž. *blandyti*). *Maskolius arty – meška į glėbį, nu lamdyt, nu lamdyt, – ką tiktai gyvas maskolius iš meškos išsitraukęs Sln* (ž. *ištraukti*).

Ruso sinonimai *didžiarusis, maskvytis, rusijonis* vartojami retai, dažniausiai tik senuosiuose raštuose.

Visuose lietuvių kalbos aiškinamuosiuose žodynuose rasta nemažai su etnonimu *rusas* susijusių vedinių ir dūrinių. DLKŽ_e jų rasta 13: 8 priesaginiai daiktavardžiai (*rusybė, rusicizmas, rusifikacija, rusifikavimas, rusinas, rusistas, rusistika, rusiškumas*), 3 veiksmažodžiai (*2 rusėti, rusifikuoti, 2 rusinti*), 1 dūriny *rusakalbis*, 1 būdvardis *rusiškas*. BLKŽ_e rasta šiek tiek daugiau vedinių ir dūrinių – 17: 10 priesaginių daiktavardžių (*rusėjimas, rusybė, rusifikacija, rusifikavimas, rusinimas, rusintojas, rusistas, rusistika, rusiškumas, rusizmas*), 2 dūriniai (*rusakalbis¹ bdv., rusakalbis² dktv.*), 2 veiksmažodžiai (*rusėti ir rusifikuoti*), 1 būdvardis *rusiškas* ir 1rieveiksmis *rusiškai*. Kadangi LKŽ_e rasta daugiausia su etnonimu *rusas* susijusių antraštinių žodžių (daugiau nei 50), jie toliau bus šiek tiek plačiau aptariami.

LKŽ_e fiksuoti 43 daiktavardžiai. Vienaskaitinėmis ir daugiskaitinėmis formomis įvardijama tauta ir tos tautybės asmenys: *rusai, 1 rusas, rusijonis, rusiškis, 2 x²⁷⁹ ruskas, 1 ruskis, x ruskus*.

Pasitelkus etnonimą įvardijama rusų valdžia ir kariuomenė: *1 rusas, 3 x ruskas, x ruskasai, x ruskiejai, x ruskiai, 2 ruskis*.

J. Švambarytės teigimu, priesagų *-aitė, -iukas, -iūkštis, -elis, -ūtis* ir *-uitis* vediniai paprastai vartojami vaikams, jaunimui pavadinti (Švambarytė 2007: 392): *rusaitė, rusiukas, x ruskelis, x ruskiūkštis, x ruskuitis, x ruskūtis, rusūtis*.

Veiksmažodinės kilmės priesagų vediniais žodyne dažniausiai nusakomas darymasis, virtimas rusu ar rusišku; rusifikacijos vykdymas, rusinimas: *2 rusėjimas, rusifikacija, rusifikavimas, 2 rusinimas, x ruskinimas*.

Asmenys, kurie vykdo rusinimą, įvardijami priesagų vediniais: *rusifikatorius, rusininkas, 2 rusintojas, x ruskintojas*.

Ypatybės turėjimas įvardijamas daiktavardžiais *rusybė, rusystė, ruskybė²⁸⁰, x ruskystė, rusiškumas*.

Vietos, kur gyvena daug rusų, nusakomos priesagų vediniais *rusynas, 2 rusynė*.

Vakarų ukrainiečiai įvardijami priesagų *-ėnas* ir *-inas* vediniais *rusėnas, rusinas*.

²⁷⁹ Kryžiuko ženklų čia ir LKŽ_e žymima nenorminė leksika.

²⁸⁰ LKŽ_e šis vedinys nepažymėtas kryžiuku, nors tai hibridinės darybos žodis.

Rusiški žodžiai, posakiai įvardijami priesagų vediniais *rusybė, rusicizmas*.

Veiksmažodžiais dažniausiai nurodomas virtimas arba kito asmens vertimas rusu, taip pat kalbėjimas su rusišku akcentu: *2 rusėti, rusifikuoti, 2 rusinti, x ruskėti, x ruskinti, x ruskuoti, 2 rusuoti*.

Daiktavardiniais dūriniais įvardijamos kapinės, kuriose laidojami rusų tautybės asmenys: *ruskapiai, ruskapinės*.

Taip pat LKŽ_e pateikti 5 būdvardžiai ir 2rieveiksmiai, susiję su etnonimu *rusas*: *rusifikacinis, rusinis, rusiškas, 1 x ruskas, x ruskinis; rusiškai, x ruskai*²⁸¹.

Taigi žodynuose rasti gausūs vediniai ir dūriniai, pasidaryti iš etnonimo *rusas*, rodo, kad lietuviams susidurti su rusais teko nuo seno ir tie kontaktai buvo ilgalaikiai bei įvairiausiai.

2. RUSO VAIZDINYS „LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNO“ ILIUSTRACINIUIOSE PAVYZDŽIUOSE

Šiame skyriuje analizuojama, ką LKŽ_e iliustracijos pasakoja apie rusą, kaip ir kokiuose kontekstuose apie jį kalbama, koks jo vaizdinys susidėlioja iš skirtingais laikotarpiais iš įvairiausių šaltinių ir tarmių užrašytų iliustracijų.

Atlikus detalią paiešką visame LKŽ_e hipertekste (ne tik minėtų, tačiau apskritai visų žodyne esančių žodžių žodyniniuose straipsniuose) rasta daugiau nei 270 iliustracinių sakinių su įvairiais ruso pavadinimais. 137 iliustracijos LKŽ_e užrašytos iš lietuvių kalbos tarmių, o 135 iliustracijos į žodyną pateko iš įvairių rašytinių šaltinių: senųjų raštų, periodinės spaudos, grožinės literatūros, enciklopedijų ir pan. Taigi, galima teigti, kad LKŽ_e šiuo konkrečiu atveju atspindi ir gyvosios kalbos, ir rašytinių šaltinių požiūrį į rusą.

Bendrinėje lietuvių kalboje ir įvairiose jos atmainose plačiausiai vartojamas *rusas*, tarmėse ir kai kuriuose funkcinuose stiliuose (buitiniame, meniniame ir senesnio laikotarpio publicistiniame) dažnai vartojamas ir *ruskis*. Analizuojant ruso

²⁸¹ Plačiau apie vedinius, jų reikšmes ir vartoseną žr. Švambarytė 2007: 392–395.

vaizdinį pasitelkiami ir tie iliustraciniai sakiniai, kuriuose pavartoti *ruso* ir *ruskio* fonetiniai, gramatiniai ir darybiniai variantai *rūsas*, *rusaitė*, *rusiukas*, *ruskas*, *ruskelis*, *ruskiūkštis*, *ruskuitis*, *ruskus*, *ruskūtis*, *rusūtis*, nes šių žodžių reikšmės taip pat glaudžiai susijusios su tautybe²⁸². Visi tyrimui atrinkti pavyzdžiai pagal semantiką buvo suskirstyti į atskiras grupes. Ruso vaizdiny šiam skyriuje aptariamas išvaizdos ir charakterio, kitų tautų, karų, valdžios, politikos, buitės, mokslo, kultūros, kalbos ir religijos kontekstuose.

Išvaizdos ir charakterio kontekstas

Iš LKŽ_e iliustracijų šį tą sužinome apie rusų išvaizdą ir jų kasdienį gyvenimą. Iš tarmių užrašytuose sakiniuose informantai atkreipia dėmesį į rusų vyrų barzdas:

- 1) *Buvo toks rusas barzdainis* Grg (ž. *barzdainis*).
- 2) *Ruskio barzda virbaluota, didelė* Prng (ž. *virbaluotas*).

Tarmių atstovai iš karto pastebi ir gražius rusų tautybės asmenis:

- 3) *Par karą atejo rusų žvalgyba, du rusiukai gražūs* Kln (ž. *žvalgyba*).
- 4) *Ruskelės eina kaip lėlės plikoms galvelėms* Mžk (ž. *ruskis*).

Iš būdo bruožų minimas rusų linksmumas, gyvumas. Tarmėse fiksuotose iliustracijose informantai mini, kad rusai mėgsta dainuoti ir šokti, yra bendruomeniški:

- 5) *Pradainiavo rusai raiti* Šts (ž. *pradainiuoti*).
- 6) *Linksmus ruskūtis, kojikės kaip votagiukai* (nori šokti) Šv (ž. *ruskūtis*).
- 7) *Rusas visados buvo bendruomeniškas žmogus, ir rusų tauta yra bendruomeniška tauta* rš (ž. *bendruomeniškas*).

Žodyno iliustracijose minima, kad rusai yra darbštūs, jie dažnai dirba ir Lietuvos ūkiuose, nesibaido paprastų darbų:

- 8) *Toks rusūtis par karą karves ganė* Jdr (ž. *rusūtis*).
- 9) *Dirbo pas jį porą metų toksai ruskelis* B. Sruog (ž. *ruskis*).
- 10) *Iš Klaipėdos ruskūčiai dirbo pry mūsų* Jdr (ž. *ruskūtis*).

Tirti sakiniai rodo, kad apskritai rusai yra darbštūs, dirba pačius įvairiausių darbus, minimos visokios jų turimos specialybės ir pareigybės:

²⁸² Dalis jų (*rusaitė*, *rusiukas*, *ruskelis*, *ruskiūkštis*, *ruskuitis*, *ruskūtis*, *rusūtis*) reiškia mažą, jauną rusą arba ruso vaiką.

- 11) *Kas tau geresnis: **rusas** žan[d]mušeika policistas (policininkas) ar lietuvis kunigas? Vaižg (ž. žandmušeika).*
- 12) *Ta **rūsė** daktarė labai ligą atspėjo DūnŽ (ž. rusas).*
- 13) *Mūsų tai niekai, **rusų** tai įskambina varpininkas Š (ž. įskambinti).*
- 14) *Drąsios kelionės aplink pasaulį suteikė **rusų** navigatoriams nemirštamą šlovę sp (ž. navigatorius).*

LKŽ_e medžiaga rodo, kad rusų moterys smarkios, veržlios, tačiau kai kurių darbų nemoka:

- 15) *Mums, sodietėms, nedrąsioms, visų pirma dūrė į akis toks didelis **rusų** moterų narsumas Žem (ž. akis).*
- 16) ***Rusų** mergos užsakydinėja, kad išaust paklotes latišiai Šč (ž. užsakydinėti).*

Kitų tautų kontekstas

LKŽ_e keliuose sakiniuose užsimenama, kad rusai yra didelės valstybės tauta, todėl natūralu, kad šis tautovardis dažnai minimas greta žodžių *valstybė, žemė, kraštas* ir pan.:

- 17) *Žirgininkas, Lenkijos feodalinės valstybės, **Rusų** valstybės, LDK pareigūnas – valdovo arklidžių viršininkas LTEXII535 (ž. žirgininkas).*
- 18) *1380 m. rugsėjo 8 d. Kulikovo lauke, prie Dono upės, Maskvos ir kitų **rusų** žemių kariuomenė susitiko su Mamajaus ordomis rš (ž. orda).*
- 19) *Dėl Polocko kunigaikštijos susilpnėjimo lietuviai ir iš Vilniaus žemės galėjo nekliudomi traukti į **rusų** kraštus A. Sal (ž. žemė).*

Rašytiniuose šaltiniuose kalbama apie įvairias Rusijos sritis, minimi įvairūs Rusijos miestai (Peterburgas, Kaliningradas (Karaliaučius)) ir kt.:

- 20) *Omsko sritis, kaip artimiausia įkeliavimui iš Europos, anksčiau buvo **rusų** apgyventa rš (ž. įkeliavimas).*
- 21) *Jisai norėtų išvesdinti senovės podniepriečių **rusus** iš germanų, būtent, iš gotų žemės J. Jabl (ž. išvesdinti).*
- 22) *Pašonė[je] tas Kaliningradas, **rusų** kareivių tik mirga viska Žvr (ž. viskėti).*
- 23) ***Rūsai** veržas į kitų žemes, anie pletas – į Karaliaučių įsigyveno Krš (ž. žemė).*

Dažnai šis tautovardis LKŽ_e minimas ir kitų tautų kontekste. Su lenkais rusams teko susidurti įvairiuose karuose:

- 24) *Lenkus ir rusus sutrynė ir atėmė jų galybę* (d.) Ad (ž. sutrinti).
 25) *Ceitungos pasakoja ... lenkai laimėję, bet rusai pražaidę* Kel1863,71 (ž. pražaisti).
 26) *Lenkų kariuomenė traukiama rusų pasienin rš* (ž. traukti).

Tiriamoji medžiaga rodo, kad nevienaprasmiški rusų santykiai su žydais. Yra sakinių, liudijančių žydų ir rusų palankumą vienu kitiems, tačiau iliustracijose nenu-tylėta skauda istorija, kai žydai nuo rusų nukentėjo:

- 27) *Žydukai tai tie daugiau puolė su gėlėms pri tų rusų* [1940 m.] Erž (ž. žydukas).
 28) *Valdžia buvo žydų, kaip užėjo rusai, sužydėjo* (pasidarė žydiškas) *valsčius, apskritis Krš* (ž. sužydėti).
 29) *Pirmiausia, lenkai ir rusai, nežmoniškai apseidami su žydais, suvarė juos į miestus, lyg žarijas susižėrė ant savo galvos Vaižg* (ž. sužerti).

Istorija ir LKŽ_e pavyzdžiai rodo, kad daugelį tautų (latvius, slovėnus ir kt.) rusai buvo paėmę į savo valdžią, mažesnes užimtasias tautas stengėsi asimiliuoti, laikė jas prastesnėmis:

- 30) *Tą ruskių viršystę latvių žemėje matome ir iš to, kad vyskupas Albertas, 1209 m. per Arnoldą zokoninką padarydamas sandorą su ruskais, pažadėjo mokėsiąs paprastą duoklę ir iškilmingai pripažino valdžią D[idžiojo] kuningaikščio ruskių* A1883,228 (ž. zokoninkas).
 31) *Iš rytų pusės į jų kraštą ėmė grautis ruskiai, kurie buvo nuvaldę slovėnus* A1883,223 (ž. nuvaldyti).
 32) *Caro vyriausybė pratino gyventojus rusus žiūrėti į tautinių sričių vietinės kilmės gyventojus kaip į žemesnę rasę, oficialiai juos vadino „kitakilmiais“ rš* (ž. kitakilmis).

Sovietiniu laikotarpiu iš įvairių raštų užrašytuose sakiniuose girdimas anuo metu plačiai paplitęs tautų draugystės naratyvas. Iš tokių iliustracijų ryškėja buvusios imperijos siekis suniveliuoti skirtingas tautas kuriant naują *homo sovieticus* asmenybės tipą (plg. Venclauskienė 2016: 146; Зиновьев 1981):

- 33) *Žengia rusai, latviai ir lietuviai, ir gruzinai vienoje rikiuotėj E. Miež* (ž. rikiuotė).
 34) *Žiurovai gėrėjosi broliškųjų tautų siuita, kurią sudarė latvių, estų, baltarusių bei rusų šokiai rš* (ž. siuita).

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę randame iš tarmių užrašytų sakinių, kuriuose informantai atvirai pasako nuomonę, kaip tautos pateko į rusų valdžią:

- 35) *Rusai visas tautas susivogę b[uv]o Gs* (ž. suvogti).

Karų kontekstas

Įvairiais laikotarpiais rusams teko kariauti su daugeliu tautų. LKŽ_e minimi rusų susidūrimai su prūsais, švedais, turkais, japonais, anglais ir kt.:

- 36) *Da gal **ruskis** prūsą atvys* (nuvys) Gs (ž. *atvyti*).
- 37) *Švedus labai spyrė **rusų** ir lenkų kariuomenė* LTR(Ant) (ž. *spirti*).
- 38) *Dar metais anksčiau prieš mano įstojimą į gimnaziją, 1904 m., prasidėjo **rusų** – japonų karas* V. Myk-Put (ž. *įstojimas*).
- 39) ***Rusai** kariavo su turkais tūse uksiniūse pamariūse* S. Dauk (ž. *turkas*).
- 40) *Vokiečiam bloga: anglai spirgina, **rusai** spirgina* Gs (ž. *spirginti*).

Kadangi akademiniam žodynui dauguma iliustracinių sakinių iš gyvosios kalbos ir raštų surinkta iki XX a. vidurio (Zabarskaitė 2012: 247), savaime suprantama, kad karo konteksto sakiniuose daugiausiai kalbama apie Pirmąjį ir Antrąjį pasaulinius karus. Tik keliuose LKŽ_e rastuose sakiniuose aiškiai pasakoma, apie kurį pasaulinį karą kalbama:

- 41) *O paskun, jau į rudenį, prieš žiemą, pasirodė **rusų** zelnierių* (per Pirmąjį pasaulinį karą) Ktč (ž. *paskun*).
- 42) *Išejo zovedais [**rusai** 1941 m.]* Akm (ž. *zovedais*).

Labai dažnai iliustracijose sunku atskirti, kuris konkretus karas minimas²⁸³.

Apie sumaištį per karus užsimena ir tarmių informantai:

- 43) *Čia karai, čia prūsas, čia **rusas** – velnias čia žino* Grš (ž. *velnias*).
- 44) *Karai būdavo: atejo **ruskis**, atejo vokietys* Kp (ž. *vokietis*).

LKŽ_e kontekste XX a. didieji karai tampa tarsi vienu dideliu per Europą ir kartu Lietuvą slinkusiu pasauliniu karu, kuriame teko dalyvauti ir lietuviams:

- 45) ***Rusų** kare jam žeidė pirštą* Erž (ž. *žeisti*).
- 46) *Tada, kai vokietys su **rusu** kariavo* Dbg (ž. *vokietis*).
- 47) ***Ruse, ruseli** mūsų, užvedei karą didį ant mūsų* LTR(Grš) (ž. *užvesti*).
- 48) *Aš slūžijau **rūsų** vaiske* Aru18(Grv) (ž. *rusai*).

²⁸³ Lietuvą XX a. palietė abu anksčiau minėti pasauliniai karai. Jie truko ne vienus metus, atnešė daug nuostolių ir aukų, todėl tarmių informantai iki šių dienų kalbėdami apie karo metus dažnai vartoja daugiskaitos formas, kurios tarsi sukuria įspūdį, kad karų Lietuvoje buvę daugiau nei du. Plg. iliustracinius sakinius iš LKŽ Tarmių kartotekos: *karai un karų gi buvo* || (Surdėgis, 1997); *dá_gi karái | karái | karái | ir_ažė.jæ. kamuni_zmas* || (Antälieptė, 1999); *par_líetuovu. á.jæ. karái | karái* || (Saldūtiškis, 1997).

Kaip rodo tirti sakiniai, kare rusai ne tik kaunasi su priešais, bet ir imasi kitokių aktyvių veiksmų (sprogina tiltus, stato tvirtoves, įtvirtinimus ir kt.):

- 49) *Paklaustas apie tuos baisius šūvius ne šūvius, apie tą baisy beldimą, trenksmą, paaiškino, kad rusai sprogina gelžkelio tiltus* Pt (ž. ne).
 50) **Rusai** dirbasi stiprumėles ir tranšėjas VŽ1905,4 (ž. stipruma).
 51) *Stoties rajone jau tvirtinosi rusai* M. Katil (ž. tvirtinti).

LKŽ_e iliustracijose, kuriose kalbama apie rusų dalyvavimą pasauliniuose karuose, minimi visi karui būdingi atributai (žvalgai, belaisviai, slėpimasis apkasuose, žuvusieji):

- 52) *Žybailiuo[ja] lempos miškūse – rusai sergsta ką nors* Lk (ž. žybailioti).
 53) *Pargulindinom rusų belaisvį, vokyčiai ir nubaudė* Dr (ž. pergulindinti).
 54) **Rusai** šliaužte šliaužė pry apkasų Erž (ž. šliaužti).
 55) *Jau tie žvalgybiniai visi rūsai į apkasus* Kl (ž. žvalgybinis).
 56) *Su rusais, su prūsais didis karas buvo, ir tavo bernelis tam kare pražuvo* LTR(Krok) (ž. pražūti).

Sakinuose pabrėžiama, jog kare rusai naudojo įvairius ginklus ir kt. karo priemones bei prietaisus – kulkosvaidžius, durtuvus, sviedinius, lėktuvus ir kt.:

- 57) *O tie rūsai, matai, tus kulkosvaidžius trauka pagal žemę* Akm (ž. traukti).
 58) **Rusai** su vokyčiais susitiko ant štikų (susirėmė) Erž (ž. štikas).
 59) *Per tris kartus buvo an durtuvų susitikę rusai ir vokiečiai* Sb (ž. sutikti).
 60) **Rusai** nuuodė ir ka pradėjo siųst sviedinius Graž (ž. nuuosti).
 61) *Žvangėčiai leka rūsio lėktuvai* Šts (ž. žvangėti).

Kad įveikti rusų sunku, liudija ir LKŽ_e pateikti sakiniai iš liaudies dainų:

- 62) *Nors mes visi eisim, rūsio neparveiksim* BsO264 (ž. parveikti).

Iš iliustracinių sakinių sužinome, kad rusų kariuomenė ir puola, ir traukiasi:

- 63) *Į tokius krūmus pasitraukėm, ir užėjo rūsai* Klk (ž. traukti).
 64) *Kada tą pirmąjį kartą rūsai kad traukės, mes čia nematėm* Nv (ž. traukti).

Iš tarmėse užrašytų sakinių matome, kad žmonėms rusų buvimas Lietuvoje prailgo, todėl laukiama jų pasitraukimo:

- 65) **Ruskasai** ilgai laikėsi Ad (ž. ruskasai)²⁸⁴.

²⁸⁴ Iš šių cituojamų sakinių neaišku, ką informantai turėjo mintyje – ar Rusijos valdžios, ar kariuomenės laikymąsi Lietuvoje, o vėliau – pasitraukimą.

- 66) *Rusai palengviai išžygiavo, i viskas Kl (ž. išžygiuoti).*
 67) *Tos karūmenės rūšas vadžio[ja] (vedant šalina) po kelius (po nedaug), galo nebūs Krš (ž. vadžioti).*

Iš karo konteksto sakinių pirmiausia ryškėja rusų santykiai su dviem tautomis: vokiečiais ir lietuviais.

Rusų ir lietuvių santykiai karuose

Per pasaulinius karus, kaunantis rusų ir vokiečių kariuomenėms, lietuviai buvo atsidūrę karo veiksmų zonoje. Kartais tokia lietuvių padėtis LKŽ_e sakiniuose nusakoma labai vaizdingai:

- 68) *Mes an to vidurio buvom: vienoj pusėj buvo vokiečiai, kitoj pusėj rusai RdN (ž. vidurys).*
 69) *Šokinėjam kaip varlė tarp ratų (apie lietuvius tarp vokiečių ir rusų) Krkn (ž. varlė).*
 70) *Pačioj ugnėj stovėjom: vokiečiai vienoj pusėj, rusai – kitoj Mlt (ž. ugnė).*

Neretai LKŽ_e minima, kad dvi kariuomenės skiria koks nors gamtinis objektas (upė ir pan.), o skirtingų šalių kariuomenės karinius veiksmus pradeda skirtingu puros metu:

- 71) *Čia vokiečiai, až upės rusai Č (ž. vokiečiai).*
 72) *Apie mus trynimas ėjo: naktį – rusai, dieną – vokiečiai Kur (ž. trynimas).*

LKŽ_e minima nemažai konkrečių Lietuvos vietovių, per kurias žygiavo rusų kariuomenė – miestų, miestelių ir kaimų²⁸⁵, upių:

- 73) *Nuo Vadoklių verčiasi ir verčiasi [rusų kariuomenė] Ėr (ž. versti).*
 74) *Karo metu Gerdašių miške rusai pastatė žirgės (stebėjimo bokštą) Lp (ž. žirgės).*
 75) *Nu Rietavo paržygiavo rusai, o nu Kvėdarnos a šimtas vokyčių pareina Kl (ž. paržygiuoti).*
 76) *Vokyčiai įsitvirtino vieno[je] pusė[je] Ventos, – rūšai – antro[je] pusė[je] Pp (ž. įtvirtinti).*

Keliuose sakiniuose užsimenama apie rusų kariuomenės atėjimą į Lietuvą. Pabrėžiama, kad rusų buvę daug, paprasti rusų kareiviai atrodė labai suvargę, todėl

²⁸⁵ LKŽ_e minimi ir kitų šalių miestai, kur susigromia rusų ir vokiečių kariuomenės, pavyzdžiui: *Lai kraščiai rašo, kad ruskis daug vokiečių ties Mintauja patvojo Kair (ž. patvoti).*

žmonėms kėlę gailestį. Kai kurie iš jų buvo geranoriški, mokė vietinius rusų kalbos, tačiau žmonės iki šiol atsimena rusų kareivių plėšimus ir vagystes:

77) *Nuo Vadoklių verčiasi ir verčiasi [rusų kariuomenė] Ėr (ž. versti).*

78) *Nuo rytų rusai vilnim pradėjo eit Šmn (ž. vilnis).*

79) *Rusų kareiviai tokie vargični, nesvietiškai vargšai buvo [1940 m.] Graž (ž. vargičnas).*

80) *Kalbos pragusti ejo pri rusų kareivių Šts (ž. pragusti).*

81) *Kaip gerai sutemo, į malkinę įėjo du rusų kareiviai ir ėmė žiūrėti, ką mės prie savęs turiam Ktč (ž. žiūrėti).*

82) *Užvis rusai [kareiviai] yra neemą! Anie nusižvalgydami pavaga Šts (ž. nužvalgyti).*

Rusų ir vokiečių santykiai karuose

Kaip jau minėta, rusams su vokiečiais teko susidurti Pirmojo pasaulinio karo metais, 1914–1918 m., kai Rusija kovėsi Atlanto koalicijoje, o Vokietija – Trilypės sąjungos²⁸⁶, ir Antrojo pasaulinio karo metais, 1939–1945 m., kai Rusija, būdama Sovietų Sąjungos dalis, kovėsi Sąjungininkų, o Vokietija – Ašies bloke²⁸⁷.

Iš LKŽ_e sužinome apie vokiečių vyriausybės su Rusija sudarytą slaptą sutartį:

83) *Vokiečių slaptoji policija gaudanti ir siunčianti į Rusiją visus rusų valdinius (piliečius), kuriems reikią į karūmenę stoti VŽ1904,2 (ž. valdinys).*

Dažniausiai iš gyvosios kalbos užrašytuose sakiniuose kalbama, kaip rusai apsupo, vijo ir galų gale įveikė vokiečius²⁸⁸:

84) *Užkaitino rusas vokiečius (ėmė spausti, mušti, vyti) Ėr (ž. užkaitinti).*

85) *Rusai vokyčius užsiauė (apgulė) tam beržyne Erž (ž. užsiauisti).*

86) *Rusai užsupo, i negalėjo vokiečiai išbėgt Pgg (ž. užsupti).*

87) *Rusai tik jau tus vokyčius nuvaliojo (įveikė, nugalejė) Erž (ž. nuvalioti).*

Tačiau rastas ne vienas sakiny, kuriame pabrėžiamas vokiečių nepasidavimas, stiprumas:

²⁸⁶ Plačiau apie šio karo atgarsius, patirtį ir poveikį Lietuvos visuomenei ir kultūrai žr. Gimžauskas 2006; Vareikis, Safronovas, Jokubauskas, Vitkus 2018.

²⁸⁷ Apie Lietuvos padėtį Antrojo pasaulinio karo metais žr. Anušauskas, Laurinavičius 2007.

²⁸⁸ Rusams ši pergalė teikia pasididžiavimą iki šių dienų. 2007 m. Rusijos mokslų akademijos Sociologijos instituto atlikta apklausa parodė, kad net 67 proc. respondentų atsakė, kad didžiuojasi pergale Didžiajame Tėvynės kare (Malinova 2015: 274).

- 88) *Vokytys ginė ruskį* Akm (ž. *vokytis*).
 89) *Vokytis eita viršuo, bet maišos i ruskiai* Šts (ž. *1 viršuo*).
 90) *Vokytukas užgrajytum, lėktum rusas myždamas* Rdn (ž. *vokytis*).

LKŽ_e fiksuotos kelios iliustracijos, kuriose gyvosios kalbos informantai ar įvairių raštų autoriai rusus lygina su vokiečiais, dažnai pirmenybę teikdami vokiečiams (jų tvarkai, pasitikėjimui žmonėmis ir kt.) bei smerkdami rusus už jų vagystes, netvarką ir pan.:

- 91) *Vokietis geriau gyvens ant akmens negu ruskelis ant juodžemio ir vandens* J. Mik (ž. *vokietis*)²⁸⁹.
 92) *Pingung negausi, bet ans (vokietis) tau dokumentaliai ėmė, o rusai vogtinios* Lž (ž. *vogtinai*).
 93) *Vokiečiui pasakai – gerai, ė ruskiui koc tu dušią parodai – nevieris* Švnc (ž. *vokietis*).

Rasta žodyne ir kitokių paliudijimų:

- 94) *Vokiečiai buvo žiauresniai, mes tų rusų tiek nematėm* Erž (ž. *žiaurus*).

Tarmių atstovai dažnai prisipažįsta, kad abi kariuomenės įgriso ir paprastam žmogui svetima valdžia ar kariuomenė (nesvarbu, ar rusų, ar vokiečių) vienodai bloga:

- 95) *Suk aną vėtra, tą rusą i tą vokytį!* Šts (ž. *vėtra*).
 96) *Rusas (caras) su vokiečiu (kaizeriu) buvo giminės* Sb (ž. *rusas*).

Istorijos ir politikos kontekstas

Sovietinio laikotarpio sakiniuose minimas rusų proletariatas, jo nuopelnai kovojant su carizmu, rusai darbininkai ir jų draugai visame pasaulyje:

- 97) *Rusų proletariatui vadovaujant, vyko pirmasis didžiulis ginkluotas puolimas prieš carizmo citadelę 1905 metais* (sov.) A. Vencl (ž. *citadelė*).

²⁸⁹ Plg. LKŽ Tarmių kartotekoje fiksuotą analogišką sakinį, kuriame lyginami rusai ir amerikiečiai: *pas_a_mėri' kō-na per_dė.ši(m) minūčū dē.šim tú-kstañčū ,pamai'tina | žmōñū | belā.išōvus ,pamai'tina | o_rūsai per_dē.šim minūčū | tai_dē.šim tú-kstañčū išmarina* || (Katýčiai, 2020). Įdomu tai, kad patys rusai ilgus dešimtmečius Amerikos „kone instinktyviai nemėgo ir ją visaip menkino, bet sykiu slapčiomis ją žavėjosi. Rusų politinėje vaizduotėje Amerika tapo jų beveik neįsisąmonintu *alter ego* ar net reikšminguoju Kitu – didžiuoju papildiniu, sykiu ir slapta svajone, kurios atvirai išsakyti neleidžia tik pažeistos imperinės rusų ambicijos“ (Donskis 2004: 16–17).

- 98) *Labiausiai apsišvietę darbininkai linko į rusų proletariato judėjimą, smerkė separatinius LSDP vadovų siekimus LKIII147 (ž. separatinis).*
- 99) *Ruso darbininko draugas kovoje prieš kapitalistų klasę yra ir darbininkas vokietis, ir darbininkas lenkas, ir darbininkas prancūzas (sov.) rš (ž. draugas).*

Iš įvairių rašytinių šaltinių LKŽ_e užrašyta nemažai sakinių, kuriuose girdimi Spalio socialistinės revoliucijos atgarsiai (minimi rusų revoliuciniai demokratai, jų publicistika, jaunimo įsitraukimas į revoliuciją ir kt.):

- 100) *Kairysis „raudonųjų“ (1863 m. sukilėlių) sparnas, kurio veikėjų pasaulėžiūra susiformavo Lenkijos ir Rusijos valstiečių judėjimo poveikyje ir rusų revoliucinių demokratų įtakoje, laikėsi revoliucinių-demokratinų pozicijų rš (ž. raudonasis).*
- 101) *Rusų revoliucinė demokratinė publicistika kupina mirtinės neapykantos caristinei santvarkai rš (ž. mirtinis).*
- 102) *Tarp lenkų ir rusų jaunuomenės plito revoliucinė srovė ir neaprežtai viešpatavo Gerceno įtaka (sov.) rš (ž. neaprežtas).*

LKŽ_e rasta nemažai iliustracinių sakinių iš raštų ir gyvosios kalbos, kurie liudija istorinę tiesą, kaip į Lietuvą buvo vežami rusai, o lietuvių tauta pamažu buvo rusinama (kaip ir kitos sovietų imperijos mažosios tautos), siekiant sukurti vieną beveidę naciją, neturinčią nei savo tikėjimo, nei kalbos. LKŽ_e iliustracijos patvirtina istorikų teiginius, kad vienas pagrindinių sovietinės valdžios tikslų buvo sovietinės tapatybės ir mentaliteto formavimas. Sovietmečiu „kultūros, švietimo ir mokslo politika turėjo slopinti pilietinę, religinę žmonių sąmonę, formuoti naują „tarybinį žmogų“ (*homo sovieticus*), pasižymintį „internacionalistiniu“ mąstymu, komunistine ir ateistine pasaulėžiūra“ (Pocius 2018: 15):

- 103) *Bijojo, kad rusų daug neintvežt Brš (ž. įvežti).*
- 104) *Mūsų jaunimo privalomasai tarnavimas rusų kariuomenėje turėjo mūsų kraštą galutinai pritvirtinti prie Rusijos A. Sm (ž. pritvirtinti).*
- 105) *Valdžia rusų kalbos vartojimą visaip skatino rš (ž. visaip).*
- 106) *Tokių revoliucinių dainelių rusų jaunuomenė dainuodavo daugybę, o su ja ir surusėjusi mūsų jaunuomenė K. Kors (ž. surusėti).*

Nemažą vaidmenį rusifikuojant Lietuvą atliko ir kelis dešimtmečius aktyviai veikusi sovietinė cenzūra: ji kontroliavo kultūrą ir tautinį identitetą, adaptavo jį prie sovietinių reikalavimų (Sėdaitytė 2017: 86). Rusų valdžios ir cenzūros pastangos

davė akivaizdžių rezultatų – didesnė Lietuvos gyventojų dalis mokėjo rusų kalbą, surusėjo²⁹⁰. Tą liudija ir gausios LKŽ_e iliustracijos:

- 107) *Lietuviai [čia] išvirto rusais ir baltarusais* Pst (ž. *išvirsti*).
 108) *Nei iš jos ruskė, nei iš jos lietuvė* Dglš (ž. *ruskis*).

Valdžios kontekstas

Rusas, ruskis LKŽ_e reiškia ne tik tautybę. Kaip kuopinis daiktavardis jis vartojamas ir rusų valdžios bei kariuomenės reikšme:

- 109) *Anie gyveno po vokyčiais, o mas po rusais* Krš (ž. *po*).
 110) *Da prie ruskiam dirbau* Km (ž. *ruskiai*).

Tačiau analizuojamuose sakiniuose ne visada galima lengvai atskirti, kada tautovardis *rusas* reiškia tautybę, o kada valdžią ar kariuomenę:

- 111) *Rūsas atejo, aš jau senas buvau* Užv (ž. *rusas*).
 112) *Ateis rusas kaip smarkus lietus* (d.) Čb (ž. *rusas*).
 113) *Žaliukaut int miškus sulindo, iššaudė rusas tuos žaliukus* Nmį (ž. *žaliukauti*).

Taigi ir šiame skyriuje nagrinėjami visi pavyzdžiai su etnonimu *rusas*, griežtai neatskiriant, ar *rusas* reiškia tautybę, ar kariuomenę / valdžią, nes šiuo atveju „savo leksine reikšme kuopiniai daiktavardžiai reiškia vienaarūšių asmenų sanauką kaip tam tikrą nedalijamą vienetą ir gramatiškai jie niekuo nesiskiria nuo paprastų bendrinių daiktavardžių“ (LKG I: 164).

Žodyno iliustraciniuose sakiniuose dažnai minimi įvairūs rusų valdžios atstovai (*ciesorius, caras, carienė* ir kt.):

- 114) *Rusų ciecorius* KBI47 (ž. *rusai*).
 115) *Rusų caras paėdęs buvo širdį visims* Šts (ž. *ėsti*).
 116) *Bajorija ieškojo rusų carės protekcijų* rš (ž. *carė*).
 117) *Rusų šito[ji] karalienė vokietūtė* Ant (ž. *vokietūtis*).

²⁹⁰ Vykdamas mokslinį projektą „Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis: miestai ir miesteliai“, 2010 m. buvo atlikta miestų gyventojų apklausa, kiek ir kokių užsienio kalbų jie moka. Apklausos duomenys parodė, kad „rusų kalbą mokėjo beveik vis apklausti Lietuvos miestų gyventojai ir tai nestebina, nes daugelį metų Lietuva buvo tiesioginė Rusijos įtakoje“. Be to, nemaža dalis respondentų (ypač vyresnio amžiaus) rusų kalbą nurodė kaip vieną iš gražiausių, reikalingiausių ir prestižiškiausių (Krupickaitė, Baranauskienė 2013: 29, 32–35).

Iliustracijose minimi įvairūs rusų valdžios veiksmai, priimti sprendimai:

118) **Rusai** *vyskupą už jo drąsų katalikų gynimą išveždino* TS1903,1 (ž. *išveždinti*).

119) **Rusų valdžia** *uždarė karčemas ir uždėjo savo degtinės manapolius* Plt (ž. *manapolis*).

Rusų valdininkija ir jos sprendimai LKŽ_e dažniausiai vertinami nepalankiai. Tirti sakiniai rodo, kad rusų valdininkai nelankstūs, įtariai seka jiems nepritariančius, remia savo tautiečius ir pirmiausia rūpinasi jų gerove:

120) *Valdininkija buvo negyviausias rusų luomas* Vaižg (ž. *valdininkija*).

121) *Jisai buvo uolus rusų valdininkas, rodė visus uoslio gabumus* A. Janul (ž. *uoslys*).

122) *Raudonsiūliai rusų žandarai sekiojo mūsų knygnešius rš* (ž. *raudonsiūlis*).

123) *Užsimetusi žūtbut surusinti mūsų kraštą, rusų valdžia pusdykiai dalino savo valdininkams ir kitiems atėjūnams dvarus, statydino cerkves ir tupdė savo šventikus dargi tose vietose, kur nebuvo pravoslavų* A. Sm (ž. *tupdyti*).

Paskutiniuose LKŽ_e tomuose iš tarmių užrašytuose sakiniuose apie rusus ir rusų valdžią imama kalbėti vis atviriau, neslepiant nusivylimo, atsiranda ir ironija persmelktų sakinių, vardinamos rusų valdžios negerovės²⁹¹, tačiau sykiu pabrėžiama, kad Lietuvos ekonomika neretai būna priklausoma ir nuo rusų valdžios sprendimų:

124) **Rusas** *išvadavo! Kur išvadavo, nėra duonos nė mėsos* Vžn (ž. *išvaduoti*).

125) *Krievai (rusai) atėjo i atėmė visa ką* Kr (ž. *visa kas*).

126) *Nuvažiavo (nusigyveno) rūšas, su viskum – tuštinybė* Krš (ž. *nuvažiuoti*).

127) *Vogsena nogna (smarki) tuokart pri rusų [buvo]* Sd (ž. *vogsena*).

128) *Jei rūšas žiubalą (naftą) užvers, sužūsma visi* Krš (ž. *žiubalas*).

Žodyno iliustraciniuose sakiniuose pabrėžiama, kad valdant rusams lietuviai pajuto, kaip žlunga visos jų vertybės. To, kas lietuviams brangu (lietuviški pinigai, laisvas žodis, žemė, nuosavi namai), rusai visai nevertina ir niekina:

129) *Litas buvo tvirtas, tik sužuvo par rūšą* Rdn (ž. *žūti*).

130) *Žemė buvo turtas, pri ruso į nekus pavirto* Rdn (ž. *virsti*).

131) *Pri ruso tylėjo visi, daba ka prasižiojo, ta prasižiojo!* Krš (ž. *pražioti*).

132) *Iš savo tupyklelių buvom į sodas išvaryti, kad rusai parejo į Beržorą* Bržr (ž. *tupykla*).

²⁹¹ Dar daugiau neigiamo rusų valdžios vertinimo rasime LKŽ Tarmių kartotekoje sukaupuose sakiniuose: *pàsk'au iš_õntra kārta rūsâ kad_uzē.i(ę) | no_ta_tõukārt jāu vīel bijūojēm dēdēlē* || (Mósėdis, 2019); *jēi. ne_šitas rūsķis | bú.t žm.ɔ.n'ū-žm.ɔ.n'ū-[prie rusų valdžios daug žmonių sunaikinta]* || (Kabėliai, 2019).

Vėlesniuose LKŽ_e tomuose vis drąsiau užsimenama apie nepriklausomybės troškimą, norą išsilaisvinti iš rusų valdžios, nebebijoma kalbėti apie rusų elgesį tremiant lietuvius į Sibirą, pačių rusų likimą pokario Lietuvoje:

- 133) *Suveržta Lietuvelė, **rusas** visai smauga, kas i būs Tl* (ž. *suveržti*).
 134) *Virš košė, kolek **rusas** mūs nepaleis Drsk* (ž. *virti*).
 135) *Va laisvę kokią **ruskiai** atavežė: kai vežė žmones, upeliai ašarų bėgo Šmn* (ž. *atvežti*).
 136) *Namą pasistatėm, **rusas** išvijo, in vagoną invarė (ištrėmė) Prl* (ž. *išvyti*).
 137) ***Rusai** prisegė jam žvaigždę, ka žmogų padėjo išvežt Jrb* (ž. *žvaigždė*).
 138) *Daug išmušė **ruskių**, skrebę ir daug miškinių iššaudė Krs* (ž. *2 skrebas*).

Sakinuose iš įvairių lietuvių kalbos tarmių informantai prisimena prie rusų valdžios nuvertėjusius pinigus:

- 139) *Kap pirmieji **rusai** [1940 m.] inžygiavo in Lietuvą, tai vėl viskas brangu buvo Brb* (ž. *įžygiuoti*).
 140) *Kaip tas **ruskių** piningas eina velnių velniais Rnv* (ž. *velnias*).
 141) *Prie **ruso** čia (Birštono kurorte) žvangantys pinigas ej[o] Brš* (ž. *žvangėti*).

Žodyne rastas vienintelis sakinytis, kuriame giriami rusų valdžios įstatymai:

- 142) ***Rusai** atnešė gerus įstatymus J* (ž. *rusai*).

Buities kontekstas

LKŽ_e rasta keletas sakinių, kuriuose kalbama apie kasdienę rusų buitį (minimi jų valgiai, gėrimai, darbai):

- 143) ***Rusai** nieko kito neverda i nevalgo, tik tušytas bulbes Grnk* (ž. *tušinti*).
 144) *Baisiai smagią girą daro **rusai** Skdt* (ž. *smagus*).
 145) *Iš liepų žievių **rūsai** vyženas dirba DūnŽ* (ž. *vyžena*).

Iš tarmių užrašytuose sakiniuose pasakoma, kad dažni atvejai, kai lietuviai sukuria mišrias šeimas su rusų tautybės asmenimis, o jų vaikai pramoksta ir lietuviškai:

- 146) *Sūnus manas su **ruska** apsvedęs Grv* (ž. *ruskas*).
 147) *Išėjo už **ruskaus** Mšg* (ž. *ruskus*).
 148) *Šitas **ruskelę** paėmė – du vaikiokai atliko mažučiai Dkk* (ž. *vaikiokas*).

Keliuose sakiniuose atkreipiamas dėmesys, kad mišrios šeimos su rusaitėmis buvo kuriamos nuo senų laikų:

- 149) *Algirdas buvo vedęs vieną po kitos dvi žmonas ir abi ruses* rš (ž. rusas).
- 150) *Algirdas du kartus buvo vedęs. Abi jo žmonos buvo rusų kunigaikštytės pravoslavės* rš (ž. provoslavas).
- 151) *Jonas [Glinskis] vedęs Ostrogo kun[igaikš]čio Danieliaus dukterį Anastaziją ir įsi-
telkęs į rusų kun[igaikš]čių tarpą* EncIX161 (ž. įtelkti).

LKŽ_e medžiaga rodo, kad rusės neretai tampa svetimtaučių vyrų žmonomis:

- 152) *Ji rusutė, o tura vokyty vedusi* Rsn (ž. vesti).
- 153) *Ir šito žydo yra sūnus – apšivedė su ruse – ir duktė ar ne su lenku* Akn (ž. vesti).

Tačiau kai kurie gyvosios kalbos informantai prisipažįsta, kad kurti šeimos su rusų tautybės asmenimi nenorėtų:

- 154) *Lietuvnykai nerinko (neėmė), o aš rusų nenorėjau* Lz (ž. rinkti).

Mokslo kontekstas

LKŽ_e iliustracijose rusai gana dažnai minimi mokslo kontekste. Dažnai išvardijamos įvairios mokslo sritys (aviacija, filosofija, kalbotyra ir kt.), minimos garsių rusų mokslininkų pavardės, jų nuopelnai mokslui, pabrėžiama, kad rusai imasi tyrinėti Lietuvos istoriją ir lituanistiką:

- 155) *Požeminio sudujinimo idėją pirmas iškėlė dar 1888 m. įžymusis rusų mokslininkas D. Mendelejevas* sp. (ž. sudujinimas).
- 156) *Didieji rusų mokslininkai yra pasaulinio aviacijos mokslo pagrindėjai* sp (ž. pagrindėjas).
- 157) *Rusų kalbotyroje ši problema gerokai patyrinėta* LKGI37 (ž. patyrinėti).
- 158) *Rusų ir lenkų moksle lietuvotyra auga* rš (ž. lietuvotyra).
- 159) *Lietuvos istorijos tyrinėjimas perėjo į rusų ir lenkų rankas* rš (ž. tyrinėjimas).

Iš įvairių raštų išrašytuose sakiniuose pabrėžiamas rusų metraštinių indėlis istorijos mokslui:

- 160) *Pietinę sūduvių dalį iki anapus Narvės rusų kronikininkai vadina jotvingiais* rš (ž. kronikininkas).
- 161) *Lietuvos metraščius rašė rusų raštininkai* rš (ž. raštininkas).
- 162) *Metraščius rašė rusai stačiatikiai* rš (ž. stačiatikis).

Tirtuose sakiniuose minimi įvairūs rašytinės ir sakytinės kultūros šaltiniai (rusų kronikos, pasakos, dainos ir pan.):

- 163) [K. Būga] išaiškino lietuvių kalbos garsų transkribavimo senosiose **rusų** kronikose dėsnius ir kai kurias dvikamienių vardų darybos ypatybes MLTEI277 (ž. transkribavimas).
- 164) **Rusų** pasakos likusios ... savo seniausiam tyrume LTII480(Bs) (ž. tyrumas).
- 165) **Rusų** dainos yra šankinamos, o mūsų liūdno Grg (ž. šankinti).

Iliustraciniuose sakiniuose kalbama apie rusų išvestas augalų, gyvūnų veisles:

- 166) Anyžinis yra sena **rusų** liaudies selekcijos [obelų] veislė rš (ž. anyžinis).
- 167) Labiausiai paplitę **rusų** juodkeršiai, rusvakeršiai ir pilkieji turmanai [karveliai] sp (ž. rusvakeršis).

Sovietinio laikotarpio iliustracijose nemažai dėmesio skiriama rusų literatūrai. Analizuojama, ką ji smerkia ir aukština, kokia jos įtaka kitoms tautoms:

- 168) **Rusų** literatūra smerkia visa, kas atžangu, egoistiška (sov.) rš (ž. atžangus).
- 169) [**Rusų** literatūros] geriausieji atstovai skelbė humanistinius tautų tarpusavio sampročio bei kultūrinės sąveikos principus K. Kors (ž. samprotis).
- 170) **Rusų** ir vokiečių literatūros buvo svarbiausios tarpininkės, per kuriasėjo į Lietuvą tolimųjų civilizacijų balsai rš (ž. tarpininkas).

Iš rašytinių šaltinių išrašytuose sakiniuose minimos literatūros kūrėjų²⁹² ir kritikų pavardės (Aleksandras Puškinas, Antonas Čechovas, Ivanas Krylovas, Visarionas Belinskis ir kt.):

- 171) Puškinas savo įnašu **rusų** literatūrą pastatė pasaulinėje plotmėje sp (ž. įnašas).
- 172) Gal niekas iš **rusų** rašytojų nejautė tai sumiesčionėjusiai ir subiurokratėjusiai inteligentijai tokios neapykantos kaip Čechovas K. Kors (ž. sumiesčionėti).
- 173) Krylovas – vienas iš nacionališkiausių **rusų** rašytojų rš (ž. nacionališkias).
- 174) Bielinskis su nuostabia jėga ir ryškumu išreiškė giliausias **rusų** tautos viltis ir aukščiausius polėkius K. Kors (ž. jėga).

²⁹² Patiems rusams jų tautos poetai ir rašytojai yra labai svarbūs. 2007 m. Rusijos mokslų akademijos Sociologijos instituto atlikta apklausa parodė, kad daugumai Rusijos piliečių pasididžiavimą keliančių istorinių įvykių ir asmenybių skaičius labai ribotas. Tačiau įdomu tai, kad pateiktame pasiūlymų sąrašė 56 proc. respondentų nurodė, kad didžiuojasi didžiaisiais rusų poetais, rašytojais, kompozitoriais (Malinova 2015: 274).

Kalbos kontekstas

Su kiekvienos šalies kultūra glaudžiai susijusi kalba. LKŽ_e rasta kelios dešimtys sakinių, kuriuose kalbama apie rusų kalbą. Daugiausia tokių iliustracijų (daugiau nei 10) išrašyta iš K. Būgos darbų, taip pat rasta sakinių iš Jono Jablonskio, Juozo Balčikonio ir kt. kalbininkų bei kultūros veikėjų (rašytojų, publicistų ir pan.) raštų. Keliolika iliustracijų išrašyta iš spaudos, įvairių kalbotyros žurnalų, periodinių leidinių ir pan.

Iliustracijose iš K. Būgos raštų dažnai svarstomi rusų ir lietuvių kalbos žodžių etimologijos dalykai:

- 175) **Rusų** *каворонь ... lygiomis teisėmis gali būti kilęs ir iš *kāvo-vornos ir iš *kōvo-vornos* LTII9(K. Būg) (ž. *lygus*).
- 176) *Mūsų karstas yra suomiškos kilmės žodis, patekęs Lietuvon per rusus* K. Būg (ž. *karstas*).
- 177) *Aš nenorėčiau tikėti, kad lie. sėnis, -ies „rūmai“ būtų paskolinta iš rusų сьни* LK1372(K. Būg) (ž. *sėnis*).

Taip pat nagrinėjami įvairūs rusų kalbos istorijos, dėsnių veikimo ir pan. klausimai:

- 178) **Rusai** *tuo metu dar tebeturėjo praslavišką kalbos išvaizdą su senovės dvibalsiais au arba ū, ou* K. Būg (ž. *praslaviškas*).
- 179) *XII–XIII amžiuje rusų (krievų) kalboje dar tebeveikta Sosiūro dėsniu* K. Būg (ž. *krievas*).
- 180) *XIII–XV amžių rusai lietuvių galūnes surusina* K. Būg (ž. *surusinti*).
- 181) *Kaimynai (latviai, lenkai, rusai, vokiečiai) su rašybotomis yra labai atsargūs* K. Būg (ž. *kaimynas*).

K. Būgos sakiniuose randame informacijos ir apie onomastikos dalykus:

- 182) **Rusai** *... lietuvių vardus – asmenų ir vietų – užrašinėjo gana gerai, kur kas geriau, ne vokiečių kronistai* LTII17(K. Būg) (ž. *kronistas*).
- 183) **Rusai** *rusino lietuviškus vardus* K. Būg (ž. *rusinti*).

Iš rašytinių šaltinių išrašytuose sakiniuose kalbama apie vertimus iš lietuvių kalbos į rusų kalbą ir atvirkščiai, minimi įvairūs žodynai:

- 184) *Greta to parinkinėjau tekstus vertimams iš lietuvių kalbos į rusų arba lenkų kalbas ir atvirkščiai* LKI32(Z. Žem) (ž. *parinkinėti*).
- 185) *Lietuvių rašytojų kūrinių, išverstų į rusų kalbą, karo metais pasirodė ir periferijos spaudoje rš* (ž. *parodyti*).

- 186) [Šlapelio „Lietuvių ir rusų kalbų žodyno“] atsivaryta ligi raidės K J. Balč (ž. atvaryti).
- 187) *Žinoma, nēr ko tikėtis, kad čia* (žodyne) *jau sukaupti visum visi rusų žuvų pavadinimai* BXI216 (ž. visum).

Ne viename LKŽ_e sakinyje užsimenama apie rusų ir lietuvių kalbų ryšius (minimi abiejų kalbų skoliniai, bendrybės ir pan.), lyginami skirtingų kalbų gramatikos dalykai:

- 188) *Tokie [posakiai] yra ne iš oro pagauti – jie paimti mūsų kalbai iš rusų kalbos* J. Jabl (ž. pagauti).
- 189) *Patys seniausi slavizmai į lietuvių kalbą atėjo iš senosios rusų kalbos* rš (ž. slavizmas).
- 190) *Lietuvių ir latvių kalbose skiriamos dvi giminės (vyriškoji ir moteriškoji), o rusų ir vokiečių kalbose yra dar ir trečioji giminė (bevardė, arba vidurinė)* LKGI14 (ž. vidurinis).
- 191) *Jūs painiojate rusų gramatikos dalykus su lietuvių gramatikos dalykais* NdŽ (ž. painioti).

Rasta sakinių apie sakininę kalbos formą, keliuose sakiniuose kalbama, kaip lietuviai mokosi rusų kalbos ir ja bendrauja:

- 192) *Toje žmonių spūstyje girdėjo Elzė vyraujant lenkų ir rusų kalbas* Pt (ž. vyrauti).
- 193) *Mieste viešpatavo lenkų ir rusų kalbos* V. Myk-Put (ž. viešpatauti).
- 194) *Ypač nesisekė rusų kalba, ir tik su trejukėmis pereidavau iš klases į klasę* A. Vien (ž. trejukė).
- 195) *Tuokart mokino rusas rusiškai* Knt (ž. rusas).
- 196) *Aš ne nebylys – su rusais susišnekėjau* (šiek tiek mokėjau kalbos) Grd (ž. nebylys).

Religijos kontekstas

Žodyno iliustracijose šiek tiek užsimenama ir apie rusų religijos dalykus (rusų didikų perėjimą prie reformacijos, stačiatikių padėtį XX a. pradžioje ir rusų dieviškumo sampratą):

- 197) *Lietuvos didikai rusai prisidėjo prie reformacijos, atsisakydami pravoslavybės* rš (ž. pravoslavybė).
- 198) *Popiežius 1917 m. įsteigė Romoje Rytų bažnyčių kongregaciją, kuri daugiausia domėjosi rusų stačiatikių tikybos padėtim* rš (ž. kongregacija).

199) *Vakarietis dieviškumą paneigia. Rusas jį perkelia į žemę rš (ž. vakarietis).*

Viename sakinyje pastebima geresnė rusų moterų padėtis – joms tikėjimas leidžia išsiskirti:

200) *Rusų moterų esąs padėjimas geresnis, nes pravoslavų bažnyčioje persiskyrimas yra duodamas Pt (ž. perskyrimas).*

Rusai – Lietuvos draugai?

Dėl savo geografinės padėties lietuviai su rusais bendrauja jau ne vieną šimtmetį – nuo XIII a., kai susikūrė Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, iki pat šių dienų beveik visą laiką Lietuvos ir Rusijos valstybės turėjo bendrą sieną. LKŽ_e iliustracijos rodo, kad lietuviams rusų valdžia ir jos sprendimai dažniausiai nebuvo mieli, žmonės nuo rusų kentėjo ir caro valdymo, ir sovietiniais metais, tačiau apibendrintai teigti, kad rusai (ir jų valdžia) LKŽ_e kontekste vertinami tik neigiamai, negalėtume. Iš rašytinių šaltinių išrašyti iliustraciniai sakiniai liudija, kad nuo seno lietuviai ir rusai turėjo bendrų priešų:

201) *Jis (Jogaila) tiesiog susitarė su Aukso Orda, su šiais bendrais rusų ir lietuvių priešais išvien veikti prieš Maskvos didįjį kunigaikštį rš (ž. veikti).*

LKŽ_e iliustracijose svarstoma, kas galėjo sutrukdyti glaudesniems abiejų tautų kultūriniais ryšiams, primenama, kad tuos ryšius reikia išsaugoti, nors ir keliamas klausimas, ar nenutrūks šalių draugiški santykiai:

202) *Lietuvių ir rusų kultūriniais ryšiams plisti ir lietuvių kultūrai kilti trukdė po 1831 m. sukilimo nuolat stiprinama rusifikacinė caro valdžios politika rš (ž. rusifikacinis).*

203) *Mums su rusais reikėjo drauge eiti Pt (ž. rusai).*

204) *Argi gali tokiose aplinkybėse prietelystės ryšys tarp lietuvių ir ruskių užsitraukti? TS1894,10(Vaižg) (ž. užtraukti).*

Žinoma, sovietinio laikotarpio iliustracijose ypač pabrėžiama abiejų tautų draugystė:

205) *Istorikai nurodo ne vieną rusų tautos ir lietuvių tautos draugystės pavyzdį senais laikais A. Vencl (ž. nurodyti).*

206) *Jis man įrodinėjo, kad rusų demokratai esą mums labai palankūs V. Myk-Put (ž. rusai).*

207) *Pakilo rusai ir lietuviai – vis drauge – petys petin* E. Miež (ž. pakilti).

Atgavus laisvę žodyno iliustracijose jau nebijoma pašiepti lietuvių prisitaikėliškumo ir bendrystės su okupantais:

208) *Kas tik įsiveržas, lietuviai an kaklo: su vokičiais baltraiščiai, su rusais sribokai* Krš (ž. įveržti).

Tačiau apskritai didelio priešiško rusų tautai nerandame net iš tarmių užrašytuose sakiniuose. Iš tirtos medžiagos matyti, kad lietuviams rusai – tokie patys žmonės kaip ir kitų tautybių asmenys:

209) *To paties Dievo vaikai ir rusai, ir mes* Ūd (ž. vaikas).

210) *Ateis rusas – aš jo neišvysiu, nei ateis lietuvis – neišvysiu* Rdm (ž. išvyti).

APIBENDRINIMAS

Išanalizavus apie 300 LKŽ_e iliustracinių sakinių, kuriuose minimas etnonimas *rusas*, matyti, kad žodyno kontekste apie šią tautybę pateikiami 1) objektyvūs, konkretūs istoriniai ir kt. faktai (dažniausiai iliustracijose iš įvairių rašytinių šaltinių), 2) atskirų žmonių santykio su šios tautybės asmenimis patirtys per konkrečius vaizdinius (iliustraciniuose sakiniuose iš lietuvių kalbos tarmių). Taigi LKŽ_e iliustracijose išryškėja šie svarbiausi rusų bruožai. Tai didelės valstybės tauta ir jų santykiai su kitomis tautomis nevienaprasmiški. Aiškėja, kad dalį tautų rusai buvo paėmę į savo valdžią, mažesnes užimtasias tautas stengėsi asimiliuoti, laikė jas prastesnėmis. Sovietiniu laikotarpiu iš įvairių raštų užrašytuose sakiniuose dažnokai girdimas sovietinis tautų draugystės naratyvas.

LKŽ_e medžiaga rodo, kad įvairiais istorijos laikotarpiais rusams teko kariauti su daugeliu tautų. Iš karo konteksto sakinių pirmiausia ryškėja rusų santykiai su dviem tautomis: vokiečiais ir lietuviais. Per pasaulinius karus, kaunantis rusų ir vokiečių kariuomenėms, lietuviai buvo atsidūrę karo veiksmų zonoje. Iš sakinių, kurie užrašyti iš tarmių, sužinome apie rusų kariuomenės atėjimą į Lietuvą ir jos veiksmus čia. Iliustracijos rodo, kad per karus su vokiečiais rusų kariai veikė ypač aktyviai: jie spaudė, supo, vijo, triuškinė priešus. Ne viename sakinyje gyvosios kalbos informantai ar įvairių raštų autoriai rusus lygina su vokiečiais, dažnai pirmenybę

teikdami vokiečiams (jų tvarkai, pasitikėjimui žmonėmis ir kt.) bei smerkdami rusus už jų vagystes, netvarką ir kt.

Iš LKŽ_e iliustracijų šį tą sužinome ir apie rusų išvaizdą, būdą, jų kasdienį gyvenimą ir buitį (minimi jų valgiai, gėrimai, darbai, vedybos su kitų tautybių asmenimis ir kt.).

Rasta keliolika sakinių, kuriuose kalbama apie rusų mokslą (minimos įvairios mokslo sritys, garsių rusų mokslininkų pavardės). Sovietinio laikotarpio iliustracijose nemažai dėmesio skiriama rusų literatūrai.

LKŽ_e pateikta nemažai iliustracijų apie rusų kalbą: minimi įvairūs etimologijos, rusų kalbos istorijos, onomastikos, dėsnių veikimo ir pan. klausimai, kalbama apie vertimus iš lietuvių kalbos į rusų kalbą ir atvirkščiai, užsimenama apie rusų ir lietuvių kalbų ryšius.

Iš LKŽ_e iliustracijų ryškėja, kad didelio priešiško rusų tautai lietuviai nejaučia. To nerandame nei iš tarmių, nei iš raštų užrašytuose sakiniuose. Lietuviams rusai – tokie patys žmonės kaip ir kitų tautybių asmenys. Aiškėja tendencija, kad LKŽ_e kontekste vengiama tiesaus, aiškaus kategorizavimo. Rusai kaip tauta nėra nei labai smerkiami, peikiami, nei pernelyg giriami. Akivaizdu, kad toks atsargus požiūris susiformavo dėl istorinių ir politinių aplinkybių: Lietuva kaip maža valstybė ilgus metus buvo priklausoma nuo Rusijos ir rusų, o daugiausia LKŽ_e iliustracinių pavyzdžių surinkta būtent sovietinės okupacijos laikotarpiu, kai veikė griežta žodyno rašytojų ir redaktorių (savi) cenzūra, todėl ir rusai kaip tauta tuo metu buvo vertinami gan atsargiai, netgi neutraliai. Į žodyną yra patekę nemažai sakinių iš sovietinio laikotarpio rašytinių šaltinių. Tokiose propagandinėse iliustracijose pabrėžiami lietuvių ir rusų tautų draugiški, artimi santykiai.

Neigiamai LKŽ_e kontekste vertinama tik lietuviams primesta rusų valdžia: į rusų valdininkiją ir jos sprendimus žiūrima nepalankiai. Ypač toks neigiamas požiūris ryškėja paskutiniuose žodyno tomuose rastose iliustracijose: čia rodomas akiivaizdus nepasitenkinimas rusų valdžia, jos sprendimais, vardinamos įvairios negerovės, užsimenama apie nepriklausomybės troškimą, norą išsilaisvinti iš svetimos valdžios, nebebijoma kalbėti apie rusų elgesį tremiant lietuvius į Sibirą ir pačių rusų likimą pokario Lietuvoje ir pan.

3. RUSO VAIZDINYS MODERNIOSIOS TAPATYBĖS IDEOLOGINIO NARATYVO TEKSTYNE

MTINT rasta 620 iliustracinių sakinių su leksema *rusas*. Ruso vaizdinio analizė atlikta remiantis trijų laikotarpių publicistikos tekstais. Iš prieškarinio publicistikos (1928–1930 m. „Lietuvos aidas“ numerių) atrinkti 124 sakiniai, iš sovietinio laikotarpio publicistikos (1945 m. „Tiesos“, 1956–1957 m. „Komjaunimo tiesos“ ir 1962 m. „Tiesos“ laikraščių) – 293, iš atkurtos nepriklausomos Lietuvos spaudos (1992 m. „Tiesos“ ir 1998 m. „Lietuvos aidas“ numerių) – 203 sakiniai, kuriuose pavartota leksema *rusas*. Šie trys Lietuvai svarbūs istoriniai laikotarpiai pasirinkti tikslingai: tyrimu siekta pasižiūrėti, ar keičiantis politinėms, ekonominėms, kultūrinėms ir kt. aplinkybėms keičiasi kalbos vartotojų požiūris į rusų tautybės asmenis, kaip tą kitimą atspindi tiriamųjų sakinių semantika ir struktūra.

3.1. 1928–1930 m. laikotarpis

Kadangi publicistikos tekstyne didžiąją dalį medžiagos sudaro politinio ir ekonominio pobūdžio straipsniai, tokiam kontekste nerasta nė vieno iliustracinio sakinio apie rusų išvaizdą, nacionalinio charakterio būdingiausias savybes ar gyvenimo būdą. Dažniausiai iliustracijose kalbama apie rusų elgesį tam tikrose politinėse situacijose, jų santykius su kitomis tautomis, tam tikrus pasirinkimus, sprendimus ar ketinimus. Rasta ir šiek tiek bendrų žinių apie rusų tautą.

Bendros žinios apie rusų tautą

Tyrimui atrinktuose sakiniuose pirmiausia pabrėžiama, kad rusai – didelės valstybės tauta su savita kalba ir papročiais. Šalies didumą, jos gyventojų grėsmingus imperialistinius užmojus pabrėžia ne tik būdvardžiai, bet ir daiktavardžiai (*didžioji, okupantai* ir kt.):

- 1) *Ir ukrainiečių kalba labai skiriasi nuo rusų.*

- 2) *Pagaliau, didžioji rusų tauta neabejotamai laukia valandos, kada ji galės suvesti sąskaitas su lenkais.*
- 3) *Vadinasi, kaip rusai okupantai buvo surusinę bokštą, taip lenkai okupantai paprasčiausiai nori jį sulenkinti [...].*

Dažnai prieškario publicistikos kontekste minima rusų imperija, buvę jos valdovai carai, įvairios šalies provincijos²⁹³. Tokie sakiniai taip pat netiesiogiai liudija, kad rusai – didingos, ambicingos valstybės tauta:

- 4) *Vilnių, kaip ir visą Lietuvą, prieš karą valdė Rusų imperija.*
- 5) *Bet prasidėjo gal dar didesnė rusų carų sprespauda.*
- 6) *„Berlynui mažai rūpi, – sako D. Blun, – kad lenkai nuo Ukrainos pusės ar kitos buvusios rusų provincijos yra absorbavę teritorijas, kurios nėra grynai lenkiškos“.*

Rasta keletas iliustracijų apie rusų tautybės asmenų tikėjimo dalykus (šalyje vyraujančią stačiatikių tikėjimą), rusų polinkį į kančią ir pan.:

- 7) *Rusų tvarka reikalavo, kad jų valdovas būtų pravoslavas, jis perėjo į pravoslavus.*
- 8) *Rusų tikėjimas mažai kuo skiriasi nuo mūsų tikėjimo.*
- 9) *Gal daugiau kaip 90 % rusų tautos žmonių yra tikybos kankiniai.*
- 10) *Svarbiausia melsti Dievo užtarymo, kad Jis padėtų rusams išturėti.*

Rusai politiniame prieškario kontekste

To meto spaudoje gana dažnai minimi prieškario rusų tautybės politikai (A. Kerenskis ir kt.), rusų kariuomenė, įvairios politinės srovės, judėjimai, partijos:

- 11) *Tuo tarpu populiariausias savo laiku ne tik Rusijoje, bet ir už Rusijos ribų Kerenskis, paliks visiems amžiams nepopuliariausias asmuo rusų istorijoje.*
- 12) *Jokios atsakomybės būsimoji rusų valstybė nesiima už bolševikų ir revoliucijos padarytus nuostolius.*
- 13) *Vienas lenkų laikraštis paskelbė žinią, kad abu jie buvo pakviesti į Varšuvą sąryšy su rusų kariuomenės judėjimu prie Besarabijos sienos.*

Tiriamose iliustracijose ne kartą užsiminta ir apie rusų emigrantus, jų veiklą:

²⁹³ Prieškario publicistikos tekstuose minima ir imperijos įpėdinė Sovietų Rusija. Būdvardis „tarybinis“ įsigali po karo. Jis ženklina ne tik to meto Tarybinę Socialistinę Lietuvos Respubliką, bet ir nemažai su tuometine valstybe susijusių realių. Dažniausiai iš jų minimos: tarybinės tautos, tarybinė liaudis, santvarka, literatūra, valdžia, kultūra ir kt.

- 14) *Jie [kasyklų direktoriai – įterpta autorės] būk turėję santykius su rusų emigrantais taip pat buvusiais kasyklų savininkais.*
- 15) *Lenkų spauda griežtai atmeta Sovietų Rusijos notą, kurią Čičerinas įteikė Lenkijos vyriausybei ryšy su pasikesinimui prieš SSSR prekybos atstovybės vedėją Lizarevą, reikalaujamas imtis energingų žygių prieš rusų emigrantų veikimą Lenkijoje.*
- 16) *Neseniai rusų emigrantų spauda dėjo Kerenskio straipsnį, kuriame autorius reikalauja iš Lenkijos, kad ji pradėtų aktyvesnę antisovietinę politiką.*

Tuo metu spaudoje labai daug kalbėta apie Tautų Sąjungos nusiginklavimo komisijoje iškeltą rusų idėją visiškai nusiginkluoti, t. y. „visiškai panaikinti visus sausumos, jūrų ir oro ginklus“:

- 17) *Rusų projektas yra toks. Visos valstybės visiškai nusiginkluoja, palikdamos tik policiją vidaus tvarkai palaikyti.*

Tokiam rusų sumanymui pritarė „iš esmės tiktai vokiečiai ir turkai. Visi kiti jį atmetė, kaip nerealų“ (Lietuvos aidas, 1928-03). Spaudoje pateikiami konkretūs duomenys, kaip siūlymą nusiginkluoti vertino kitos tautos. Pavyzdžiui, JAV, Lenkijos, Belgijos, Olandijos, Didžiosios Britanijos ir kitų šalių atstovai tokį radikalų rusų sumanymą laikė nepraktišku ir sunkiai įgyvendinamu, pabrėždami, kad šiuo pareiškimu rusai sukėlė daugelio šalių nusistatymą prieš juos:

- 18) *Labai griežtai kritikavo rusų projektą anglų atstovas Cushendun, belgas ir Amerikos Jungtinių Valst. atstovas Gibson. Visi jie įrodinėjo, kad rusai tyčia stato nerealius, demagogiškus sumanymus propagandos tikslais.*
- 19) *Olandų atstovas Rutgers pareiškė, kad nesą prasmės diskutuoti toliau rusų pasiūlymai, nes praktiškai jie visvien esą neįvykdomi.*
- 20) *Belgų delegatas Rellin Jacquemyns pasiūlė atmesti rusų pasiūlymus, kadangi jie sudaro sabotazą prieš Tautų Sąjungos siekimą priėti prie nusiginklavimo progresyviškai varžant ginklavimąsi.*

Rusų santykiai su įvairiomis tautomis

Prieškario publicistikoje rusai dažniausiai minimi kalbant apie šios tautos santykius su kitų tautų atstovais. Pirmiausia šiame poskyryje aptariami lietuvių ir rusų santykiai, o vėliau – rusų santykiai su vokiečiais ir lenkais.

Lietuviai karinį, politinį ir kt. rusų spaudimą jautė nuo senų laikų, o priklausymą rusams ženklina ir prieškaryje vartoti, ir mūsų dienomis dar gyvi pasakymai „prie ruso“, „rusų laikais“ ir pan., taip pat analizuojamų sakinių turinys (pasipiktinimas rusų vyriausybe, raginimas priešintis jai, liudijimai, kad vyresnioji lietuvių karta lankė rusų mokyklas, kuriose Lietuvos istorijos mokymas buvo politizuotas, tendencingas ir pan.):

- 21) *Jis [Vilnius – įterpta autorės] buvo Lietuvos sostinė ir prie lenkų, ir prie rusų.*
- 22) *Dabar Vilniaus lenkai susirūpino išleisti atskirą knygą apie slaptas lenkų mokyklas Lietuvoj rusų laikais.*
- 23) *Rusų mokyklose, kurias mes, senesnioji karta lankėm, ne tik nebuvo stengiamasi mūsų su tąja praeitim supažindinti, bet atvirksčiai, Ilovaiskiai ir į jį panašūs stengėsi ją užtemdyti, iškreipti, iškoneveikti.*

Tirtuose sakiniuose pabrėžiama, kad būdama maža Lietuva nuolat jaučia ne tik politinę, bet ir ekonominę bei kultūrinę didžiųjų valstybių įtaką. Didžiosios tautos – tarp jų ir rusai – savaip traktuoja net Lietuvos istoriją:

- 24) *Kas gi mums prieš mūsų praeitį? Lenkai, rusai, vokiečiai. Nors tiesa tautybės neturi ir visi turėtų ją vaizduoti vienodai, deja, praktikoj šito nėra.*

Kadangi Lietuva daugiau nei 100 metų priklausė Rusijos imperijai (nuo trečio Abiejų Tautų Respublikos padalijimo 1795 m. iki Pirmojo pasaulinio karo), užsienio šalyse gyvenantys lietuviai dažnai turėdavo įrodinėti, kad jie nėra rusai. Tą rodo ir analizuojami sakiniai:

- 25) *Dar ir dabar neretai čia [Belgijoje – įterpta autorės] pasitaiko girdėti mus su rusais identifikuojant ir rusais vadinant. Čia gyvenantiems lietuviams neretai privačiuose pasikalbėjimuose ir viešose ar neviešose diskusijose tenka įrodinėti šios nuomonės klaidingumą.*

Prieškario spaudoje primenama, kad Lietuvos ir Rusijos ryšius rodo ir lietuvių kalba (joje nemažai skolinių iš rusų kalbos), taip pat kai kurie lietuvių inteligentijos bruožai (ji iš rusų perėmė kai kuriuos mąstymo bruožus, pavyzdžiui, atotrūkį nuo realaus gyvenimo, polinkį viską teorizuoti ir pan.):

- 26) *„[...] Štai kodėl galima išaiškinti, kad lietuvių kalba, kuri taip skiriasi nuo slavų, turi labai daug rusų žodžių savo kalboj, bet ne lenkų kaip kad daugelis iš jūsų mano“, – akcentuoja profesorius.*

27) *Taip daugelio priežasčių, dėl kurių mūsų seimas toks buvo ir tokiais darbais pasi-
reiškė, bene svarbiausios bus pokarinio, iš normalių vėžių išėjusio gyvenimo re-
voliucinė nuotaika, seimo narių ir iš viso mūsų inteligentijos didelis, iš rusų pa-
veldėtas, teoretiškumas, tikrojo gyvojo Lietuvos gyvenimo nepažinimas ir visiškas
daugelio seimo narių savo darbui nepasiruošimas.*

To meto spaudoje pasigirsta svarstymų, kad naujai sukurtoji Valstybės Taryba
kai kuo primena rusų „gosudarstviennyi soviet“ (valstybės tarybą, vadinamąją vals-
tybės dūmą, kuri Rusijos imperijoje veikė 1906–1917 m.):

28) *Laikraščiuose kalbama apie Valstybės Tarybą. „Lietuvos Žinių“ bendradarbiai,
griežti saugotojai senosios demokratinės tvarkos, yra linkę lyginti būsimąją Tary-
bą su rusų „gosudarstviennyi soviet“, kuriame sėdėjo aukštieji valdininkai.*

1928–1930 m. spaudoje randame ne vieną užuominą, kad rusai turi ketinimų
užgrobti Baltijos valstybes (pirmiausia minimos Latvija ir Estija bei šių šalių jūros
uostai):

29) *Estuose ir latviuose kurį laiką buvo paėmusi viršų nuomonė, kad rusams būtina
bus reikalingi Baltijos jūros uostai ir todėl jie būtinau pasistengs pagrobti pirmoj ei-
lėj Estiją su Latvija, kai tik pasitaikys tinkamesnės apyostovos.*

30) *Mums bent atrodo, kad rusų noras pagrobti Pabaltijo valstybes yra gerokai išpūs-
tas, iš dalies pačių lenkų išgalvotas.*

Analizuojamuose sakiniuose teigiama, kad Lenkija tokioje situacijoje sau numa-
čiusi gelbėtojos vaidmenį, tačiau lietuviai netiki tokiais lenkų ketinimais:

31) *Už tai lenkai, žinoma, reikalavo ir tebereikalauja, kad Pabaltės valstybės savo po-
litiką su rusais vestų, atsižvelgdamos į Lenkiją ir jos nurodymus, kad Lenkijoj jos
matytų savo gelbėtojus, jei rusai ant jų nepriklausomybės pasikėsintų.*

32) *Lenkai, turėdami su rusais kariškų ginčų perspektyvas, taip pat latviuose ir estuo-
se stengėsi sukelti nerimo dėl rusų pavojaus ir įsipiršti patys, kad jie gali tą pavojų
atlaikyti.*

Prieškario publicistikos iliustracijose minima, kad rusai su vokiečiais yra už-
mezgę prekybinius santykius, vokiečiai rusams netgi suteikė ilgalaikę paskolą pre-
kybai plėtoti, tačiau rusai nesugebėjo pasinaudoti šių santykių teikiama nauda:

33) *Paskelbtas komunikatas apie vokiečių rusų derybų stovį sukėlė didelį vokiečių
spaudos susidomėjimą.*

- 34) Tačiau, **rusai** nepasinaudojo visais jiems suteiktais kreditais ir importas iš Vokietijos nebuvo toksai didelis, kaip tai numatė vokiečių pramonininkai.

Užsimenama, kad su vokiečiais rusai norėtų vesti daugiau politinių, ekonominių ir kt. derybų, tačiau vis kyla įvairių incidentų, rusų vyriausybė ne visada laikosi pasižadėjimų ir pan.:

- 35) Dabar šisai vokiečių **rusų** incidentas likviduotas ir atnaujinamos ekonominės derybos galės sklandžiai eiti.
- 36) Vokietija turėjo vėl pareikalauti iš **rusų** vyriausybės privalomo pasižadėjimo, kad ji laikysis nustatytų ribų.
- 37) „Kreitzzeitung“ pareiškia, kad dabartinės vokiečių **rusų** derybos esančios paskutinis mėginimas sušvelninti vokiečių **rusų** santykius.

Tiriamoji medžiaga rodo, kad rusai ryšius su lenkais palaiko tik „reikalo verčiami“, abiem šalims aktualu pasirašyti prekybos, garantijų, nepuolimo ir pan. sutartis, tačiau tarp rusų ir lenkų nuolat jaučiamas „paaštrėjimas“, „kariškų ginčų perspektyvos“, „sustingimas, kurį iššaukia kai kurie dar nesutvarkyti klausimai“, pabrėžiama, kad rusų ir lenkų derybos dažnai baigiasi taip ir nepažengusios „nuo negyvo taško“. Akivaizdu, kad šių šalių tarpvalstybiniuose santykiuose tvyro „tarpusavio nepasitikėjimas“, politinė įtampa, jų santykiai dažnai būna komplikuoti, tarp šių dviejų valstybių vis kyla įvairių ginčų (dėl saugumo, prekybos, sienos ribų ir kt.):

- 38) „Berliner Tageblatt“ pažymi, kad **rusų** lenkų santykiuose matomas aiškus įtempimas ir šiuo momentu nėra nė kalbos apie prekybos derybų tęsimą. Santykių įtempimas aiškinamas tarp kitko lenkų spaudos puolimais prieš **rusų** pasiuntinybės Varšuvoj patarėją Uljanovą.
- 39) Jei vokiečiai ar **rusai** palaiko su lenkais santykius, tai tik būtino reikalo verčiami. Pagaliau, **rusų** ir vokiečių santykiai su lenkais toli gražu nėra geri. Ypač su **rusais** lenkų santykiai labai dažnai įgauna didžiausio įtempimo pobūdį.

To laikotarpio spaudoje pasitaiko netgi kategoriškų teiginių, kad rusai lenkų nuo seno nekenė ir nekenčia, kad šios dvi tautos – priešai nuo senų laikų ir pan.:

- 40) Be to, ir **rusai** lenkų nekenė ir nekenčia ir Rusijoj joks karas nebus toks populiarus, kaip karas prieš lenkus.
- 41) Lenkai šitokiu savo užsispyrimu nuo seno jau pasidarė **rusų** amžini priešai.

1928–1930 m. spaudoje dar nepamirštas 1919–1921²⁹⁴ m. vykęs Lenkijos ir Sovietų Rusijos karas, per kurį Lietuva laikėsi neutraliteto. Vis primenama, kad 1921 m. Lenkijai ir Rusijai pasirašius taikos sutartį Lietuva neatgavo dalies savo etninių žemių:

- 42) *1920 m. prasidėjęs lenkų rusų karas įnešė atmainų ir į lietuvių lenkų santykius.*
- 43) *Stumdama bolševikus, lenkų kariuomenė pradėjo kovas ir su lietuvių kariuomenės būriais, nors lenkų rusų kare Lietuva laikėsi griežčiausio neutraliteto.*

Tirtuose sakiniuose neretai pasigirsta nuogaštavimų dėl naujo rusų ir lenkų karo, iš anksto svarstomi galimi scenarijai, kaip rusai elgtųsi, jei kiltų dar koks nors ginkluotas susirėmimas su lenkais:

- 44) *Kilus ginkluotam susirėmimui su rusais, šie lengvai galėtų per Latviją pereiti per Dauguvą ir pradėti karo veiksmus prieš lenkus iš užpakalio.*
- 45) *Taip ir šiomet buvo laukiama karo, tik šį kartą gal kiek aiškesne forma, būtent naujo lenkų rusų karo.*

Tačiau rasta sakinių, kuriuose kalbama, jog esant progai rusai su lenkais sutiktų kartu pasidalyti Pabaltijį:

- 46) *Pagaliau, ar bereikia atviresnio lenkų planų atidengimo, kaip „vieno lenkų delegacijos nario“ pareiškimas, kad jie, lenkai, sutiktų pasidalinti su rusais Pabaltę.*

3.2. 1945–1962 m. laikotarpis

Šių dienų istorijos naratyve sovietmetis Lietuvoje, kaip ir kitose Baltijos šalyse, iki šiol interpretuojamas griežtai neigiamai, kaip okupacija, nutraukusi „normalią“ visuomenės ir valstybingumo raidą, prie kurios sugrįžta tik atkūrus nepriklausomybę (Nikžentaitis 2013: 526), tačiau sykiu tai yra faktinė Lietuvos istorijos dalis, todėl šis laikotarpis svarbus atliekant įvairius kognityvinius tyrimus²⁹⁵. Sociologų teigimu, jį būtina suvokti permąstant, o ne atmetant kaip svetimą. Negalima dirbtinai išstumti

²⁹⁴ Didžiausi šio karo kovos veiksmai vyko 1920 m. balandžio–spalio mėnesiais, todėl kartais būtent jie vadinami Lenkijos–Sovietų Rusijos karu (plačiau žr. VLE.).

²⁹⁵ Pastaruoju metu gana aktyviai sovietmetį tiria istorikai, literatūrologai, menotyrininkai, kultūrologai ir kt. sričių specialistai. Plačiau apie sustiprėjusį dėmesį sovietmečiui meno ir akademi- nių tyrimų srityse žr. Šutinienė 2020: 9–10.

to laikotarpio iš praeities (atminties), bet atvirksčiai – reikia pateikti analitinę kritinę to meto analizę (Leinartė ir kt. 2014: 61).

Analizuojant iš 1945–1962 m. publicistikos tekstų atrinktus pavyzdžius aki-vaizdžiai matyti, kad to meto „viešasis publicistinis diskursas buvo grįstas paprastomis dualistinėmis priešybėmis: priešas–draugas, ištikimybė–išdavystė, progresas–reakcija, mes–jie ir pan. Tai priešybės, nepripažįstančios kompromiso ir tarpinių niuansų“ (Putinaitė 2007: 18). Būtina akcentuoti, kad to meto publicistikoje (ypač politiniuose, ekonominiuose straipsniuose) vyravo komunistų partijos primesta ideologija, spaudoje aktyviai reikėsi sovietiniai propagandininkai, todėl skaitydami to meto laikraščius regime iškreiptą ar netgi propagandininkų naujai sukonstruotą realybę, kurioje išskyla neabejotinai idealizuotas rusų vaizdinys. To meto politinė ir istorinė situacija turėjo įtakos netgi kai kurių sąvokų vartosenai propagandinėje spaudoje. Pavyzdžiui, aštuntajame dešimtmetyje SSRS Glavlitas sekė tuometinį diskursą ir atkreipė dėmesį, kad dėl „didžiarusiškumo reiškinio“ ypač suintensyvėjo žodžių „rusai“, „Rusija“ ir pan. vartoseną. Šie žodžiai nustelbė net marksizmo-leninizmo sąvokas (pavyzdžiui, „komunizmas“, „revoliucija“ ir pan.) (Ivanauskas 2013: 163). Taigi ir MTINT sukaupia medžiaga rodo, kad ankstyvojo sovietmečio (1945–1962) publicistikos tekstuose rusai minimi labai dažnai. Ruso vaizdinio tyrimui iš šio teksto atrinkti 293 iliustraciniai sakiniai. Taigi to meto skaitytojams buvo neabejotinai formuojamas teigiamas rusų vaizdinys, o tokio vaizdinio įtvirtinimui įtakos turėjo ir milžiniški sovietinės spaudos tiražai²⁹⁶. Apskritai sovietmečiu buvo linkstama kurti idealizuotus paveikslus, o „faktinės tikrovės atspindėjimas sovietinėje [...] literatūroje buvo laikomas istorinio proceso nesuvokimu, paslėptų esmingų tendencijų neregėjimu“ (Mažeikis 2010: 300).

Rusų tautos charakteris, didybė ir išskirtinumas

To meto propagandinėje spaudoje ima ryškėti požiūris, kad rusai – ne tik didžiausia Sovietų Sąjungos tauta, tačiau ir pati narsiausia, stipriausia, galingiausia,

²⁹⁶ G. Mažeikio taikliu pastebėjimu, „kiekvieno laikraščio galia pamatuojama jo skaitytojų vieta socialinėje struktūroje ir skaitytojų skaičiumi. Tačiau, jei neperskaitęs *Tiesos* laikraščio vedamųjų skilčių gali susilaukti sankcijų ar karjeros pabaigos ir jei šį skaitymą įgalina milžiniška sovietinė represinė sistema, tampa aišku, kodėl laikraščio *Pravda* tiražai siekė milijoninius, o *Tiesos* (vien tik Lietuvoje) – šimtatūkstantinius tiražus“ (Mažeikis 2010: 353).

didvyriškiausia, talentingiausia ir pan. Iš būdo bruožų minimas rusų aiškus protas, netgi išmintis, tvirtas būdas, kantrybė, atkaklumas, ištvermė, narsumas. Šios tautos išskirtinumas pabrėžiamas aukščiausiojo laipsnio ir įvardžiuotiniaus būdvardžiais („didžioji“, „pirmoji“, „broliškoji“ ir kt.):

- 47) *Amžius trukusioje kovoje ir darbe susidarė puikūs rusų būdo bruožai: narsumas ir tvirtumas, ištvermė kovoje, mirties nebijimas vardan tautos gyvenimo, atkaklumas darbe ir siekiant užsibrėžto tikslo, meilė mokslui, gerbimas kitų tautų teisių ir laisvės.*
- 48) *Tačiau tarybinės liaudies žygdarbyje, kuri ji atliko didžiojo Tėvynės karo metu, ypač išsiskiria didžiosios rusų tautos nuopelnai. Rusų tauta yra žymiausioji tauta iš visų tautų, įeinančių į Tarybų Sąjungos sudėtį.*
- 49) *Mums brangi Rusija, rusų tėvynė. Tėvynė tautos, pirmosios tarp lygiųjų.*

Analizuojamuose sakiniuose teigiama, jog rusai – nepailstantys kovotojai už taiką, jų politinė sistema laikoma „efektyviausia iš visų sistemų, kurios tikrai buvo žinomos žmonijos istorijoje“ (Komjaunimo tiesa, 1956-06), ji vadinama „aktyvia“, „teigiama“ ir pan. Rusų tauta šlovinama ir už istorinę pergalę Antrajame pasauliniame kare, giriamas rusų karių ryžtingumas, ištvermė, didvyriškumas, nepalaužiama dvasia, pasiaukojimas dėl pergalės, jų tikėjimas tarybinės vyriausybės politikos teisingumu, minima daugybė šio karo generolų, maršalų ir pan. (Ivanas Konevas, Georgijus Žukovas, Leonidas Govorovas, Radionas Malinovskis ir kt.), „kurių vadovaujamos armijos išvadavo iš priešų jungo tarybines žemes ir atnešė laisvę eilei Europos tautų“:

- 50) *Rusai, – pažymėjo Eizenhaueris, – labai draugiškai nusiteikę. Aš įsitikinęs, kad jie nori taikos ir vystymosi galimybės kaip patiems sau, taip ir kitiems.*
- 51) *Lemiamąjį vaidmenį šioje istorinėje reikšmėje turinčioj pergalėj suvaidino didžioji rusų tauta. Per priėmimą Raudonosios Armijos vadų garbei Kremliuje draugas Stalinas pažymėjo, kad rusų tauta „užsitarnavo šiame kare bendrą pripažinimą, kaip vadovaujančioji Tarybų Sąjungos jėga visų mūsų šalies tautų tarpe“.*
- 52) *Didžiosios rusų tautos išminties, jos pasiaukojimo, daugelio jos sūnų, kaip ir kitų tarybinių tautų sūnų pralieto kraujo dėka visos mūsų šalies tautos apgynė savo laisvę bei nepriklausomybę ir iškovojo mūsų Tėvynei galutinę pergalę prieš fašizmą.*

1945–1962 m. spauda primena, kad rusai, „didieji kovotojai už taiką“, tuo pačiu metu dalyvauja ir ginklavimosi varžybose:

- 53) *Jis pareiškia, kad Rusija ir Amerika siekė sukurti globalinę raketą ir „dabar aišku, kad rusai laimėjo šias lenktynes“.*
- 54) *Įsivaizduokime, – rašo laikraštis, – kad Meksikos vyriausybė, sudariusi sąjungą su Rusija, leistų įrengti bazes anapus sienos, iš kur rusai karo atveju galėtų panaudoti prieš Jungtines Valstybes šiuolaikinius bombonešius ir vairuojamus sviedinius.*

Tiriamuose sakiniuose kalbama, jog rusai įvairiose srityse (technikos, ginklavimosi ir kt.) ypač dažnai varžosi su amerikiečiais, ir visuose tokio pobūdžio kontekstuose pabrėžiama, kad rusai yra pranašesni už amerikiečius:

- 55) *Supratimas, kad rusai iškovojo labai svarbią techninę pergalę prieš Jungtines Valstijas, sukėlė baimę ir nusiminimą visoje Šiaurės Atlanto sąjungoje ir sužadino atkaklius reikalavimus, kad vėl būtų surengtos Rytų ir Vakarų derybos.*
- 56) *„Pasaulinė spauda, amerikiečių pakviesta būti palydovo paleidimo liudytoja, – rašo laikraštis „Stokholms Tidningen“, – vietoj to pamatė milžinišką fiasko, kuris dar kartą stipriai priminė didžiulį rusų pranašumą“.*
- 57) *Juk palydovas priklausė rusams, ir jis reiškia, kad Rusija žymiai pralenkė Jungtines Valstijas kosminio amžiaus priešaušryje.*

Rusų kultūra, literatūra, mokslas

Sovietmečio publicistikoje ypač dažnai giriama pažangi sovietmečio rusų kultūra, jos socialistinis turinys, pabrėžiama šios kultūros didžiulė auklėjamoji jėga, jos svarba kitoms Rusijoje gyvenančioms tautoms, jų dvasiniam vystymuisi ir visam likusiam pasauliui. Akcentuojama, kad sovietmečio „rusų kultūra nepalyginamai turtingesnė ir gilesnė negu ankstyvesnių laikų kultūra“ (Tiesa, 1945-09). Skaitytojams primenama, kad tokios pažangios kultūros kilimui didelę įtaką turėjo revoliucinis rusų proletariato sąjūdis, vykęs Leninui ir Stalinui vadovaujant. Duodama suprasti, kad tokie didingi kultūros pasiekimai nebūtų įmanomi be bolševikų partijos, klasių kovos ir Spalio socialistinės revoliucijos:

- 58) *Didvyriškai kovodama istorijos bėgyje už savo tėvynės laisvę ir nepriklausomybę, už josios gerovę ir pažangą, rusų tauta sukūrė pažangią kultūrą, kurioje atsispindėjo rusų liaudies tautinis būdas, ir kuri padarė didžiulę įtaką į pasaulinės kultūros vystymąsi.*
- 59) *Ši pažangi rusų kultūra augo ir vystėsi kovoje prieš autokratinę – baudžiavinę, klasinę ir tautinę priespaudą, prieš reakcinių klasių ideologiją.*

- 60) Pažangi **rusų** kultūra – demokratinių tradicijų, tikrojo humanizmo ir gilos gyvybingos tiesos kultūra – sudaro besivystančios socialistinės visuomenės kultūros pagrindą.

Skaitytojams nurodomi svarbiausi rusų kultūros bruožai, pabrėžiamas gilus rusų tautinis jausmas, pasakojama, kokią reikšmę kultūros ir mokslo vystymuisi turėjo Petro I epocha, kaip pažangiosios rusų kultūros atstovai kovojo prieš carizmo smurtą ir savivalę:

- 61) Tautinės **rusų** kultūros ypatybės – josios liaudiškumas ir patriotizmas – pasireiškė jau ankstyviausiu **rusų** istorijos laikotarpiu, tuo laiku, kada Rytinės Europos teritorijoje vos bepradėjo formuotis feodaliniai santykiai.
- 62) Petro I-jo laikais – Rusijos valstybinio ir kultūrinio atnaujinimo epochoj – mokslo komandiruotės į užsienį, šalies gamybinių jėgų tyrimas, pasaulietiško meno skatinimas ir kitos XVII amžiaus pradžios priemonės sukūrė **rusų** literatūros, meno ir mokslo pradmenis.

To meto laikraščiuose primenama, kad rusų tauta davė pasauliui „nemirtingąjį Leniną“, todėl savaime suprantama, kad jo vardas pokario publicistikoje minimas ypač dažnai, pabrėžiama jo mokslinių ir politinių veikalų svarba – būtent jie pradėjo naują rusų visuomeninės minties epochą:

- 63) *Leninas ir Stalinas, kūrybiškai išvystę marksizmą ir kritiškai išnaudoję ir apibendrinę **rusų** kultūros atsiekimus, sukūrė marksistinę naujo tipo partiją, bolševikų partiją, kuri atvedė Rusijos tautas į didžiausią Spalio socialistinės revoliucijos pergalę.*
- 64) **Rusų tauta davė didžiausią mūsų epochos genijų – Leniną. Rusija virto didžiausio **rusų** ir pasaulinės kultūros laimėjimo – leninizmo tėvyne.**

Su didžiu patosu skelbiama, kad „išminties genijui V. Leninui iškėlus mokslinio socializmo vėliavą“ ir įkūrus bolševikų partiją socialistinėje visuomenėje įsigali demokratijos idealai, o to laikotarpio rusų kultūra yra „nepalyginamai turtingesnė ir gilesnė negu ankstyvesnių laikų kultūra“ (Tiesa, 1945-03). Be to, akcentuojama, kad būtent rusų tauta pakėlė ir kitų tautų kultūrą ligi nematyto lygio, „tautinę pagal formą, socialistinę pagal turinį“ (Tiesa, 1945-09). Taigi sovietmečiu išplėtojus herojų kultą to meto spaudoje V. Leninas ir J. Stalinas iškyla kaip absoliutūs „išskirtiniai herojai, neturėję jokių lokalių analogų“ (Putinaitė 2007: 56). Sovietiniuose propagandiniuose tekstuose reikalauta „atskleisti, demaskuoti socialines, klasines negeroves

ir parodyti tikrąjį komunisto, proletaro herojišką veidą“ (Mažeikis 2010: 379). Dažnai tokiais idealiais komunistais būdavo vaizduojami rusų tautybės asmenys.

Ypač dažnai sovietinėje publicistikoje aukštinama rusų literatūra, dailė, muzika, filosofija ir kt. meno bei mokslo sritys. Joms apibūdinti pasitelkiamos įvairios stilistinės priemonės, t. y. epitetai „aukštas“, „dosnus“, „išimtinis“ ir pan., metaforos „mokslo sėkla“, „mokslo žynys“, skambios perkeltinės reikšmės frazės „rusų choreografijos triumfas“ ir pan.:

- 65) *Greta literatūros aukšto tobulumo laipsnio pasiekė rusų tapyba, rusų skulptūra, rusų muzika ir rusų teatras. Išimtinį vaidmenį rusų ir pasaulinės kultūros istorijoje suvaidino rusų klasikinės XIX amž. filosofijos kūrėjai – Belinskis, Gercenas, Černyševskis, Dobroliubovas, Pisarevas.*
- 66) *Jie [D. Mendelejevas, I. Sečenovas, I. Pavlovas – įterpta autorės] siejo teoriją su praktika, jie neužsiskleisdavo į ankštą „akademizmo“ kiautą, nebuvo neprieinami mokslo žyniai – dosnia ranka jie bėrė mokslo sėklas į Rusijos dirvonuojančią žemę – rusų liaudies gerovei, visos žmonijos laimei.*

Iliustracijose dažnai minimi garsūs rusų rašytojai, filosofai, poetai, dailininkai, kompozitoriai, režisieriai ir kt. meno bei kultūros žmonės (Nikolajus Černyševskis, Aleksandras Gercenas, Visarionas Belinskis, Nikolajus Dobroliubovas, Aleksejus Tolstojus, Aleksandras Puškinas, Maksimas Gorkis, Nikolajus Gogolis, Ilja Repinas, Vera Muchina, Sergejus Prokofjevas, Sergejus Eizenšteinas ir kt.). Būtinai pabrėžiamas jų vaidmuo kviečiant į kovą už didžius idealus, skleidžiant leninistines ir marksistines idėjas. Jie vadinami „didžiais“, „genialiais“, „pažangiais“ ir kt., jų svarba pasaulinei kultūrai pabrėžiama įvardžiuotiniaiais ir aukščiausiojo laipsnio būdvardžiais „įžymusis“, „stambiausias“ ir kt., be tokių skambių epitetų, vartojamos ir tam metui būdingos metaforos „literatūros milžinas“, „literatūros tėvas“ ir pan.:

- 67) *Taip rašė didysis rusų rašytojas Černyševskis.*
- 68) *Geriausias pavyzdys šiam teigimui yra visa genialaus Puškino – šio naujosios rusų literatūros tėvo – kūryba.*
- 69) *Rusų literatūros milžinas Levas Tolstojus visą savo kūrybą pašventė liaudžiai ir davė savo kūriniuose nepalyginamus rusų gyvenimo vaizdus.*
- 70) *Stambiausias XIX amž. rusų tapytojas Repinas, semdamas savo siužetus iš rusiško gyvenimo, savo kūryboje skelbė pažangias socialines – politines idėjas.*

Sovietmečio publicistikoje nemažai kalbama ir apie rusų kalbos reikšmę (ji stiprina tautų draugystę, padeda joms suartėti):

71) *Ir ekonominiai ryšiai, ir rusų kultūros humanizmas, ir kovinė brolybė, – ir senosios tradicijos, ir kalba, tapusi tarpininke tarp tautų ne tik visasąjunginėje, bet ir tarp-tautinėje plotmėje, stiprina mūsų gražiąją draugystę.*

Pabrėžiama, kad ir lietuvių poezija gausiai verčiama į rusų kalbą:

72) *Mūsų rašytojų ištraukas į rusų kalbą kruopščiai išvertė I. Kaplanas, E. Levontinas, D. Brodskis, O. Rumeris, M. Zamachovskaja, A. Vladimirova, S. Mar ir K. Arseneva.*

Taigi akivaizdu, kad sovietinio laikotarpio tekstuose „internacionalizmas, jo propagavimas tampa įteisinto rusinimo sąvoka“ (Grybkauskas 2013: 219). Cituoti sakiniai tik dar sykį patvirtina istorikų teiginį, kad sovietmečio politikoje „rusų kalbos skleidimas buvo vienas pagrindinių bendros tapatybės instrumentų“, to meto valdantieji laikėsi argumento, kad „rusų kalbos įtakos didinimas padės išsaugoti rusų tautos ir rusų kultūros įtaką“ (Ivanauskas 2013: 162–165).

Akcentuojama, kad „tarybinės socialistinės santvarkos sąlygomis“ didžiųjų aukštumų pasiekė rusų mokslinės minties vystymasis. Publicistiniuose tekstuose minimi garsūs rusų mokslininkai Michailas Lomonosovas, Dmitrijus Mendelejevas, Ivanas Mičiurinas, Ivanas Pavlovas, Ivanas Sečenovas, Aleksandras Popovas ir kt. Pabrėžiama, kad jie siekė populiarinti mokslo žinias, plačiai šviesti liaudį. Rusų mokslininkai sovietinėje spaudoje vadinami „genijais“, „korifėjais“ ir pan., taip pat dažnai vartojami epitetai „įžymusis“, „garsus“, „genialus“ ir kt.:

73) *Genialus rusų XVIII amžiaus mokslininkas ir poetas Michailas Lomonosovas visą savo veikimą – ir mokslo ir literatūros srityse – rišo su praktiniais gyvenimo poreikiais.*

74) *Mendelejevo, Pavlovo ir kitų rusų mokslininkų mokslo darbai visų šalių mokslininkų išversti, išstudijuoti ir priimti į bendrą pasaulio mokslinės minties lobyną.*

75) *Daugelyje mokslo šakų rusai pasistūmėjo labai toli į priekį, ypatingai branduolinės fizikos srityje.*

Rusų santykiai su kitomis tautomis

Rusai nuo seno pasižymėjo daugelyje karų ir kovų. Iliustracijose minimi rusų karai su japonais, prancūzais, vokiečiais ir kt.:

- 76) *Ir štai, 1380-siais metais Dmitrijaus Donskojaus vadovaujami, rusai visiškai sumušė Mamajaus ordas.*
- 77) *1812-siais metais rusai sugriovė Napoleono imperiją.*
- 78) *Rusų tautos didvyriškumas ir Kutuzovo karvediškas talentas išgelbėjo ne tik Rusiją, bet ir visą Europą nuo Napoleono pavergimo.*

Iliustracijose kalbama apie draugiškus rusų santykius su kitomis socialistinėmis šalimis ir net kapitalistinėmis valstybėmis:

- 79) *Amžiais rusai laikė jugoslavus savo broliais, lygiai kaip ir jugoslavai savo ruožtu broliškai žiūrėjo į rusų tautą.*
- 80) *Nuo pat pirmųjų dienų, kai jūs įsavinatė plėšinius, sako drg. Dimitrovas, Bulgarijos jaunimas karštai troško padėti savo broliams rusams.*
- 81) *Pavyzdžiui, pakanka prisiminti šlovingas rusų ir norvegų mokslininkų bendradarbiavimo tradicijas poliarinių tyrinėjimų srityje [...].*

Rusai – visų SSRS tautų draugai

Akivaizdu, kad dažniausiai pokario spaudoje kalbama apie SSRS tautų draugystę, kuri (kaip ir patroniškas santykis su rusų tauta) anuo metu buvo akcentuojama net lietuvių tautos sovietiniame himne²⁹⁷ (plg. Ivanauskas 2013: 131). Istorikų teigimu, „sąvokų „internacionalizmas“, „tarybinis patriotizmas“ ir „tautų draugystė“ vartojimas padeda nušviesti nacionalinę sovietmečio politiką, nes jos buvo lyg triašė koordinacinių sistema, įrėminusi ideologinį kalbėjimą apie tautas“ (Grybkaukas 2013: 205). Analizei atrinktų sakinių sintaksinė struktūra labai panaši, t. y. gausiai vartojami įvardžiuotiniai būdvardžiai („didvyriškosios“, „didžiojoje“ ir pan.), siekiama išvardyti kuo daugiau Sovietų Sąjungos tautų, pabrėžiant jų brolišką draugystę, bendrą kovą ir pan.:

- 82) *Didvyriškosios Raudonosios Armijos eilėse greta ruso, ukrainiečio, baltarusio, kovėsi kazachai, gruzinai, armėnai, latviai, lietuviai ir daugelio kitų tautų sūnūs, o į kovą juos vedė taip pat įvairiausių mūsų šalies tautų sūnūs – vadai.*
- 83) *Lietuvių kariai, petys į petį su rusais, ukrainiečiais, baltarusiais, gruziniais ir visomis Tarybų Sąjungos tautomis nuėjo garbingą kovų kelią.*

²⁹⁷ Plg. Lietuvos SSR himno ištrauką: *Į laisvę mums Leninas nušvietė kelią, / Padėjo kovoj didi rusų tauta. / Mus Stalinas (partija) veda į laimę ir galią. / Tautų mūsų draugystė kaip plienas tvirta.*

- 84) *Didžiojoje išsivadavimo kovoje greta **ruso** grūmėsi su priešu ukrainietis ir baltarusis, gruzinas ir armėnas, kazachas ir uzbekas, lietuvius ir latvis, estas ir moldavas.*

Istorikai atkreipia dėmesį, kad iš esmės sovietiniuose dokumentuose „tautų draugystės samprata buvo tarsi „horizontali“ ir būdavo pasitelkiama apibūdinant santykius su kitomis respublikomis“, o internacionalizmas – „vertikalus“, hierarchinis ir reiškė tam tikros sovietinės tautos paklusnumą didžiajai rusų tautai. Valdymo pradžioje SSRS valstybės veikėjai (N. Chruščiovas, L. Brežnevas), siekdami užsitikrinti respublikų paramą, „vengė tautų suliejimo akcentų – jie kalbėdavo apie tautų draugystę“ (Grybkaukas 2013: 219–220).

To meto publicistikoje dažnai pabrėžiama, kad su rusais ypač susijęs baltarusių gyvenimas – rusai baltarusiams padėjo pasiekti valstybingumą, baltarusiai gauna visokeriopą didžiosios rusų tautos paramą, todėl jiems „atsiveria visapusiško ekonomikos ir kultūros suklestėjimo kelias, kelias į tolimesnę taiką ir visišką saugumą“ (Tiesa, 1945-09). Rusų padedami baltarusiai „užtikrintai žengia į išteklingą ir laimingą gyvenimą“ (Tiesa, 1945-09), tad visas jų gyvenimas „neatjungiamai susietas su rusų tauta“:

- 85) *Baltarusių tauta buvo, yra ir bus ištikima savo giminystei su didžiąja **rusų**, ukrainiečių, o taip pat Pabaltijo tautomis, su visomis Tarybų Sąjungos tautomis.*
- 86) *Baltarusių tauta daugelio amžių kovoje su visokiais svetimais grobikais gynė savo nepriklausomybę, savo kultūrą, savo kalbą ir tik Spalio revoliucijos pasekmėje, vadovaujant Lenino – Stalino partijai, padedant didžiajai broliškai **rusų** tautai, pasiekė savo valstybingumo.*

Sovietinėje spaudoje tuo metu buvo dažnai kalbama ir apie socialistinį lenktyniavimą. Tokiais atvejais rusai taip pat minimi kitų tautų kontekste:

- 87) *Osetinai kviečia lenktyniauti kabardiečius, kabardiečiai pradeda lenktyniauti su **rusais**, **rusai** kviečia lenktyniauti ukrainiečius.*

Pokario spaudoje viešai demonstruojami kitų tautų jausmai rusų tautai ir visiems su ja susijusiems asmenims, valstybės organams ir pan. Sakiniuose minima didžioji meilė „didvyriškajai Raudonajai Armijai“, „vadui draugui Stalinui“ (Tiesa, 1945-09), primenama, kaip svarbu „ugdyti meilę savo tarybinei Tėvynei, broliškosioms tarybinėms tautoms, visų pirma didžiajai rusų tautai“ (Tiesa, 1945-12). Kalbama ir apie ištikimybę: „Lenino – Stalino komjaunimas visada buvo, yra ir pasiliks

ištikimas savo motinai – bolševikų partijai“ (Tiesa, 1945-12). Toks gan akivaizdus perdėtų, labai dažnai netikrų, propagandinių jausmų demonstravimas to meto oficialioje spaudoje kontrastuoja su mūsų dienomis ryškėjančia nuomone, kad vis dėlto sovietmečiu dauguma lietuvių „daug labiau nemėgo „rusų“ nei sovietų valdžios“ (Putinaitė 2007: 232).

Rusų ir lietuvių draugystė

Pokario lietuviškoje spaudoje ypač stengiamasi akcentuoti lietuvių ir „didžiosios rusų tautos“ istorinius ryšius, vis primenama, kad lietuvių tautą su rusų tauta „jungia ilgaamžiai, patvarūs kaimyniniai santykiai, kurių nutraukti negalėjo jokie laikiniai trukdymai“. Pabrėžiama, kad Lietuvai tie ryšiai buvę labai reikalingi ir naudingi – rusai padėjo lietuviams įvairiose kovose, o abiejų tautų saitus stiprina ir kultūriniai ryšiai, pavyzdžiui, primenama, kad netgi lietuvių tautinis atgimimas buvo stipriai veikiamas „pažangiojo rusų tautos sąjūdžio“, o lietuvių šviesuomenė mokėsi Rusijos mokslo židiniuose (Petrapilio, Maskvos universitetuose) ir „auklėjosi didžiosios rusų kultūros įtakoje“:

- 88) *Jau nuo seniausiųjų laikų glaudžiausi istoriniai ryšiai jungia lietuvių tautą su didžiąja rusų tauta.*
- 89) *Apie Gediminą pasakyta: „Gediminas – didysis Lietuvos kunigaikštis, Lietuvių – Rusų valstybės kūrėjas.*
- 90) *Lietuviai ėjo į talką rusams, kovojusiems prieš totorių jungą. Patvarūs saitai sieja lietuvių tautinę kultūrą su rusų tauta.*
- 91) *Geriausieji rusų tautos žmonės padėjo lietuvių tautai kovoti dėl savo teisių ir laisvės. Kai lietuviams carizmo buvo uždrausta spauda, Petrapilio Mokslų Akademija išleido didžiojo lietuvių tautos poeto Donelaičio poemą „Metus“ lietuviškais rašmenimis, o Kazanės universitetas išleido didžiulius lietuvių liaudies dainų rinkinius.*

Ypač akcentuojama, kaip rusų tauta lietuviams padėjo kovoje su vokiečiais (pradedant Žalgirio mūšiu ir baigiant Antruoju pasauliniu karu), primenama, kad lietuviai turi būti dėkingi rusams, kad buvo „išgelbėti iš vokiškosios vergovės, iš pražūties vokiškųjų budelių naguose“:

- 92) *Didžiausias Lietuvos istorijoje mūšis su vokiečiais kryžiuočiais 1410 metais ties Žalgiriu buvo laimėtas dėl to, kad lietuviams į pagalbą atėjo mums broliškos slavų tautos, pirmon eilėn rusų tauta.*

93) *Tarybinės tautos, priešakyje su didžiąja rusų tauta, ištiesė lietuviams broliškos paramos ranką, išvijo vokiškuosius grobikus iš Lietuvos.*

Taigi naują gyvenimą sovietmečiu lietuviai ne patys susikūrė, o gavo iš rusų kaip dovaną, todėl pirmiausia jie turi būti dėkingi partijai ir rusų tautai, o tokios „dovanos“ esmė „buvo didžiavimasis ne savimi ir „savais“ pasiekimais, o kitais“ – tai yra didžiąja galingąją rusų tautą (Putinaitė 2007: 53).

Sovietmečiu bet koks etniškumas buvo naikinamas. „Ideologija diegė mintį, kad tautos istorija miršta, o išlieka tik sovietinė tikrovė“ (Leinartė ir kt. 2014: 32). Gilaus sovietmečio publicistikoje kaip tik diegta mintis, kad būtent rusų tauta lietuviams ir kitoms tautoms „padėjo išsikovoti laisvę“:

94) *Ir vėliau rusų tauta nepadėjo ginklo, kovodama už kitų tautų nepriklausomybę ir laisvę.*

95) *Ne, politinėje istorijoje rusai pasirodo ne kaip užkariautojai ir plėšikai, kaip kad hunai ir mongolai, bet išgelbėtojai nuo mongolų jungo, ir kito – prancūzų ir Napoleono.*

96) *Vokiškieji grobikai jau seniai būtų išnaikinę lietuvių tautą, jeigu jai į pagalbą visuomet nebūtų atėjusi broliškoji rusų tauta, kuri padėdavo lietuvių tautai atsiginti nuo plėšriųjų vokiškųjų grobikų.*

97) *Kreipimesi tarp kita ko sakoma: „Džiaugsmo kupina visa lietuvių tauta, išvaduota iš fašistinės vergovės, ir be galo dėkinga išvaduotojai Raudonajai Armijai, broliškąją rusų tautai ir mūsų draugui Stalinui už naujai grąžintą galimumą mums statyti laisvą Tarybinę Socialistinę Lietuvos Respubliką.*

Anuo metu Kremlius garsiai skelbė apie „tautų suartinimo“ politiką, „o tuo metu respublikų funkcionieriai kalbėjo apie tautų žydėjimą ir formalų respublikų suverenumą“ (Grybkauskas 2013: 221). To meto istorijos naratyvo tikslas buvo „įtikinti visuomenę, ypač jaunąją kartą, jog sovietų valdžia yra ne okupacinė prievartinė, o vietinių „darbo žmonių revoliucinės kovos“ išdava, įkūnijanti „liaudies“ viltis bei lūkesčius“ (Rubavičius 2007: 119). Tekstyne rasta daugybė pavyzdžių, kuriuose kalbama, kaip „broliškoji rusų tauta“ padėjo kitoms „atsilikusioms pakraščių tautoms“ vystyti savo ekonomiką, žemės ūkį, plėtoti kultūrą, teikė visokeriopą paramą visų sąjunginių respublikų tautoms statant „gamyklas ir fabrikus, elektrines, mokyklas ir teatrus“ (Komjaunimo tiesa, 1956-03), nesavanaudiškai siuntė joms savo kadrus, metalą, anglį, mašinas, žaliavas, statybines medžiagas, prekes ir kt., todėl nepamirštama priminti, kad lietuviai ir kitos tautos tokią rusų pagalbą labai vertina

ir brangina, o didžiajai rusų tautai, „amžinajai savo kaimynei ir draugei“, yra be galo dėkingi:

- 98) *Didžiosios rusų tautos išminties, jos pasiaukojimo, daugelio jos sūnų, kaip ir kitų tarybinių tautų sūnų pralieto kraujo dėka visos mūsų šalies tautos apgynė savo laisvę bei nepriklausomybę ir iškovojo mūsų Tėvynei galutinę pergalę prieš fašizmą. Štai kodėl visos tarybinės tautos, jų tarpe ir lietuvių tauta, siunčia dabar rusų tautai nuoširdžios padėkos ir sveikinimo žodžius.*
- 99) *Susirinkę į savo pirmąją sesiją po pergalės, reiškiame giliausią dėkingumą visoms Tarybų Sąjungos tautoms ir pirmoj eilėj broliškai didžiajai rusų tautai už išvadavimą iš vokiškosios okupacijos ir už pagalbą mūsų respublikai atsistatant.*
- 100) *Rusų tauta, nuversdama carizmą ir įvykdydama Didžiąją Spalio Revoliuciją, išvadavo nuo carizmo jungo ir lietuvių tautą. Per amžius lietuviai bus už tai dėkingi didžiajai rusų tautai.*

To meto spaudoje kuriamas įspūdis, kad lietuviai gali jaustis ramūs, saugūs ir užtikrinti dėl rytojaus, nes juos visur remia „broliškosios tarybinės tautos su didžiąja rusų tauta priešakyje“, jų „neužmiršta draugas Stalinas“, o saugo „galingoji ir nugalimoji“ Raudonoji armija. Taigi prie kuriamo „džiaugsmingo ir laimingo“ sovietinio pasaulio vaizdo nemaža dalimi prisideda ir didžioji rusų tauta. Tuo metu apskritai visa „sovietinė Rusijos tikrovė buvo vaizduojama kaip absoliuti išimtis žmonijos istorijoje, visiškai netikėtumas“ (Mažeikis 2010: 334).

Tautų draugystės raiška

Akivaizdu, kad „sovietiniam politiškumui retorika buvo ypač svarbi“ (Putinaitė 2007: 17). Tautų artimumo įspūdį stiprina tuo metu plačiai spaudoje vartotos klišės, sukurtos pasitelkus giminystės terminus „tarybinių tautų šeima“, „Rusijos proletariato šeima“, „socialistinių valstybių šeima“, „motina partija“, „broliškos tautos“, „broliškoji vienybė“, „broliška pagalba“, „rusų tauta – mūsų vyresnysis brolis“, „broliškosios tarybinės tautos“, „rusų tautos sūnus“ ir pan. Neretai rusų tauta iškyla ir kaip didžioji kitų tautų mokytoja, gelbėtoja, gynėja ir vienytoja, o „broliškosios respublikos“ „visą laiką buvo suprantamos kaip „jaunesni broliai““ (Sirutavičius 2013: 153)²⁹⁸:

²⁹⁸ Svarbu paminėti, kad tuo metu sovietiniai Lietuvos veikėjai irgi stengėsi visur pabrėžti lietuvių ir rusų draugystės svarbą. Pavyzdžiui, 1953 m. vykusiam LKP CK V plenumo Antanas Sniečkus „daug kalbėjo apie istorinę dviejų tautų ryšių reikšmę. Sprendžiant iš Sniečkaus pasisakymo,

- 101) *Lietuvių tauta mokosi ir mokysis iš rusų tautos, kaip reikia kurti naują tarybinę santvarką, kaip reikia įgyvendinti didžiuosius socializmo principus.*
- 102) *Rusų tauta pasirodė esanti organizatorius ir jungėjas visų mūsų didžiosios Tėvynės tautų į vieną garbingą, nesugriaunamą Tarybinių Socialistinių Respublikų Sąjungą.*
- 103) *Visa istorinė rusų tautos praeitis rodo, kad rusų tauta visada karštai gynė savo šalies nepriklausomybę, ji visada kovojo už Laisvę ir gynė pavergtuosius.*

Taigi sovietmečiu tautų „suartėjimo“ politikos skleidimas „iš esmės reiškė paslėptą „suliejimo“ politikos viziją ir visuomenės homogenizavimo forsavimo tendencijas“ (Ivanauskas 2013: 161). Tuo metu valdžios „programiniame lygyje pagrindiniu vektoriumi tapo vientisos sovietinės visuomenės sukūrimas“ (Sirutavičius 2013: 153).

Iš sovietmečio spaudos tyrimui atrinktų sakinių analizė rodo, kad dalis tokių patosų persmelktų pavyzdžių yra versti iš rusų kalbos – tą rodo sakinių sintaksinės konstrukcijos (akivaizdžios linksnių vartojimo klaidos ir pan.), semantiniai vertiniai ir kt.:

- 104) *Pažangios rusų visuomeninės minties XIX amžiuje įtaka į literatūrą buvo milžiniška.*
- 105) *Stambių atsiekimų turi XIX amžiuje ir rusų tapyba, kurios plėtotėje pasireiškė trys tendencijos: siužeto demokratizacija, susidomėjimas rusiškuoju gyvenimu ir realistiniu metodo sustiprėjimas.*
- 106) *Ir kai prieš ketverius metus vokiškieji grobikai klastingai užpuolė mūsų šalį, rusų tauta, kaip vadovaujanti Tarybų Sąjungos jėga visų mūsų šalies tautų tarpe, vėl pasirodė savo uždavinių aukštumoje ir pelnė didžiajame Tėvynės kare visuotinį pripažinimą.*

Daugelyje iliustracijų skamba propagandiniai sovietiniai štamapai, o dalis rusų tautą šlovinančių sakinių primena transparantų šūkius:

- 107) *Šlovė didžiai rusų tautai, mūsų vyresniajam broliui garbingoje lygiateisių tarybinių tautų šeimoje!*
- 108) *Tegyvuoja didžioji rusų tauta! Tegyvuoja stalininė tarybinių tautų draugystė!*
- 109) *O kokią nuostabią literatūrą sukūrė rusų tauta!*

rusų ir lietuvių tautų draugystė yra sėkmingos nacionalinės politikos pagrindas“ (Sirutavičius 2013: 177).

- 110) *Niekuomet ir niekam nepavyks susilpninti neišardomą TSRS tautų draugystės jėgą, atplėšti lietuvių tautą nuo didžiosios rusų tautos ir kitų Tarybų Sąjungos tautų, nes lietuvių tautos klestėjimas yra neatskiriamas nuo visų mūsų šalies tautų klestėjimo.*

Inkorporavus Lietuvą į SSRS sudėtį, propaganda ir ideologizacija skverbėsi į visas sritis. „Sovietinė sistema ir režimas falsifikavo istoriją ir trynė tėvynės sampratą“ (Leinartė ir kt. 2014: 58). Taigi iš sovietinių metų laikotarpio iliustracijų akivaizdu, kad šiame procese aktyviai dalyvavo ir rusai, kaip Lietuvos okupantai jie uoliai vykdė visų gyvenimo sričių sovietizaciją²⁹⁹.

Šiame poskyryje analizuoti sovietmečio spaudos sakiniai akivaizdžiai rodo, kad sovietinėje valstybėje vietoj realių žinių ir įvykių sovietiniam žmogui „buvo pateikiami tie patys lozungai ir stereotipiniai vaizdai, turėję įsirežti į atmintį ir išstumti gebėjimą savarankiškai spręsti apie tikrovę“ (Putinaitė 2007: 35).

3.3. 1992–1998 m. laikotarpis

Tyrimui atrinktuose šio laikotarpio publicistikos tekstuose „rusas“ paminėtas 203 kartus. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę publicistikos tekstuose „rusas“ pasirodo visai kitokiuose kontekstuose nei sovietmečiu: nors stengiamasi rusus vertinti objektyviai, tačiau pasitaiko atvejų, kai šis etnonimas įgauna tiesioginį arba netiesioginį neigiamą vertinimą, imama svarstyti, ar rusai palaikys Lietuvos siekį būti nepriklausoma valstybe, prisimenama, kiek žalos jie pridarė Lietuvai, parodoma, kokie jų veiksmai tarptautinėje politikoje, ir pan. Taigi akivaizdu, kad „sovietinio režimo žlugimas reiškė ne vien ekonominės struktūros pokytį, tačiau ir politinius pokyčius“ (Ramonaitė 2013: 272), kurie turėjo įtakos ir žmonių vertybinėms nuostatoms.

²⁹⁹ 1953 m. vykusio LKP CK V plenumo vienas iš aktyvių dalyvių V. Gedvilas kėlė mintį, kaip svarbu ugdyti vietinius lietuviškai kalbančius kadrus, nes priešingu atveju tarybų valdžiai lojalūs asmenys „gali pasiduoti „nacionalistinei propagandai“ ir manyti, kad tarybų valdžia – tai „rusų valdžia“, o Lietuva „okupuota rusų““ (Sirutavičius 2013: 178).

Lietuvių ir rusų santykiai

XX a. X dešimtmečio spaudoje skaitytojams primenama, koku metu ir dėl kokių priežasčių Lietuvoje atsirado rusai, svarstoma, ar jie Lietuvai pridarė žalos, ar buvo naudingi:

- 111) *Kai kurie rusai atsirado Lietuvoje okupacijos pradžioje ir dalyvavo veiksmuose, padariusiuose daug žalos Lietuvos žmonėms ir valstybei. Kai kurie dalyvavo kurstant ir pastarųjų metų konfliktus ir agresiją.*
- 112) *Po nepriklausomybės atkūrimo galvojom, kad jei rusas vėl norėtų užduosinti, tai tam reikia ruoštis, – pasakoja B. Maknickas, – su draugais pirkinėjom šiltesnes karškas milines, rengėmės pirkti ginklų, amunicijos.*

Spaudos liudijimu, dalis rusų palaiko atkurtą Lietuvos nepriklausomybę, priima Lietuvos Respublikos pilietybę, natūraliai įsilieja į nepriklausomos valstybės gyvenimą, priklauso įvairioms lietuviškoms partijoms, sutaria su kitomis Lietuvoje gyvenančiomis tautinėmis bendrijomis, išlaiko savo papročius, prisideda prie ekonomikos vystymosi, kuria čia savo verslus ir pan.:

- 113) *Tačiau dauguma rusų – tai rodo sociologiniai tyrimai – taip pat, kaip ir dauguma lenkų, pritarė Lietuvos laisvėjimui ir priėmė jos pilietybę.*
- 114) *Dauguma – lietuviai, tačiau turime ir rusų, lenkų žydų, kitų tautybių žmonių. Visi jie, esu įsitikinęs, yra krašto patriotai ne tik žodžiais, bet visų pirma savo darbais padėję Lietuvai atgimti, išsivaduoti.*
- 115) *Ypač perspektyvus NVS ir Baltijos šalių rusams yra švietimo verslas.*
- 116) *Respublikonai yra nusiteikę ugdyti Lietuvos patriotus tarp kitataučių, todėl mielai priima į savo gretas rusus, lenkus, baltarusius.*

1992–1998 m. spaudoje minima, kad rusų politiniai ir kt. veiksmai lietuviams kartais būna sunkiai suvokiami, nes skiriasi abiejų tautų vertybės:

- 117) *Šiauliuose dislokuotą „Lithuanica-2“, priskirtą karo aviacijos kategorijai, rusai išvežė į poligoną kaip taikinį.*
- 118) *Prekybą žmonėmis pradėjo rusai.*
- 119) *Apmąstyti rusų diplomatų stručio politiką, vykdomą rusų diasporų atžvilgiu [...].*

Rusų gyvenimas Rusijoje

Tyrimui atrinkti pavyzdžiai rodo, kad pačioje Rusijoje rusų gyvenimas nėra pavyzdinis. Užsimenama apie skurdą, valdininkų savivalę, didelius mokesčius ir kt.:

- 120) *Kokios yra dabartinės rusų gyvenimo ir ūkininkavimo sąlygos NVS ir Baltijos šalyse, kurias jie pasmerkti įveikti, jeigu nenori ištirpti vargingiausiuose vietos gyventojų sluoksniuose arba skursti be jokių lėšų kur nors Rusijos provincijoje?*
- 121) *Tai ir vietos valdininkų, mokesčiais smaugiančių rusų smulkųjį verslą, korupcija.*

Taip pat parodoma, kaip įvairūs Rusijos propagandiniai kanalai skleidžia žinias apie neva Lietuvoje ir kitose valstybėse skriaudžiamus rusus. Propagandininkų teigimu, iš „okupantų“ perrašyti į „tautinių mažumų“ grafą rusai „dabar yra labiausiai pažeminta ir beteisė, labiausiai persekiojama NVS gyventojų dalis“ (Lietuvos aidas, 1998-06):

- 122) *Todėl P. Gračiovas mielai stimuliuoja „skriaudžiamų rusakalbių ir jų gynėjos rusų armijos bendro likimo“ idėją.*
- 123) *Dabar, kai Maskva vėl kaltins Taliną, esą šis skriaudžia rusakalbius, visada bus galima pateikti tokį argumentą: jeigu rusai Estijoje gyvena taip blogai, kaip teigiate, tai kodėl Ivangorodo gyventojai nori tapti Estijos piliečiais?*
- 124) *Baltarusijoje pažeidžiamos ne rusų, kaip Latvijoje (tokia Maskvos nuomonė), o baltarusių teisės, todėl Rusijos politikai nesikiša.*

Žlugus sovietiniam režimui dalis Lietuvos rusų iš tiesų jautėsi praradę sovietmečiu turėtą privilegijuotos grupės statusą. Pasikeitus politinei situacijai vadinamosios „titulinės tautos“ atstovai turėjo apsispręsti, ar siekti visaverčio šalies piliečio statuso, ar emigruoti (Kasatkina, Leončikas 2003: 46). Tokia politinė padėtimi ir naudojosi rusų propaganda.

Rusų elgesys tarptautinėje politikoje

1992–1998 m. publicistikoje atskleidžiami įvairūs rusų užsienio politikos veiksmai (jie padeda Iranui gaminti karines raketas, palaiko Rugsjūčio pučo dalyvius ir pan.):

- 125) *Kiekvieną kartą, kai Goras pateikdavo Černomyrdinui naują informaciją apie raketines programas, rusai mėgindavo sužinoti, iš kur gauta ta informacija, ir nuslo-pinti jos šaltinius [...].*
- 126) *Čia rusai padėjo iraniečiams išbandyti raketos variklį, sukurtą pagal rusų projektą.*

127) *Rusai reikalauja paleisti pučistus.*

Iš iliustracijų sužinome apie rusų karių elgesį per karinį konfliktą Čečėnijoje ir kitose XX a. pabaigos karinėse situacijose:

128) *Beje, prekybą žmonėmis karo metais pradėjo rusų kariuomenė, vėliau pagrobtųjų giminaičiams už degtinę ar pinigus leisdavusi išsipirkti savo belaisvius ar bent jų lavonus.*

129) *Kaip pranešė generalinis štabas, jie Kaukazo regione turį užtikrinti Rusijos kariuomenės saugumą. Užsienio žurnalistų nuomone, galbūt rusų kariai Ešeroje, nelaukdami Maskvos įsakymo, pradėję šaudyti patys...*

Pastebima, kad rusų įtaka buvusiose SSRS ir kitose valstybėse mažėja, teigiama, kad rusų „dabartis yra visiškai miglota (patys rusai nelabai supranta, kas pas juos darosi), o ateitis kelia susirūpinimą [...]“ (Lietuvos aidas, 1998-07). Politikoje rusai praranda įtaką, su kai kuriomis tautomis (pavyzdžiui, lenkais, kazachais ir kt.) jiems bendrauti tampa vis sunkiau:

130) *Stiprėjanti Lenkijos pozicija kelia tiesiog maniakišką buvusio sovietinio, o dabar rusų politinio elito susierzinimą ir baimę.*

131) *Jis teigė, kad, kaip rašo „Izvestijos“, „kaimyninėje draugiškoje valstybėje rusai išstumiami iš valdymo struktūrų, jų procentas mažėja: nuo 1992 m. iš Kazachstano emigravo 1,34 mln. rusų“.*

Pripratę prie lenktyniavimo su Vakarų valstybėmis ir imperialistinių valdžios siekių rusai nenori paleisti Baltijos valstybių, priešinasi jų stojimui į NATO, nes visą buvusios Sovietų Sąjungos teritoriją jie linkę traktuoti „kaip Maskvos įtakos zoną“ (Lietuvos aidas, 1998-12). Apskritai rusams sunku suvokti, kad jie galėtų gyventi kitaip:

132) *Žymusis pasaulio politinės scenos tyrinėtojas stengiasi įtikinti rusus, jog susitakymas su tautinės, be imperialistinių užmačių valstybės modeliu, pliuralizmo bei demokratijos įgyvendinimas, santarvė ir bendradarbiavimas su Vakarais toli gražu nereiškia rusų kapituliacijos.*

APIBENDRINIMAS

Nagrinėjant MTINT sukauptus pavyzdžius chronologiniu principu atsiskleidžia įvairiapusis ruso vaizdinys. Matome, kaip etninės grupės vertinimas priklauso nuo atitinkamo meto istorinio ir politinio konteksto.

1928–1930 m. publicistikoje apie rusus kalbama objektyviai, be jokio ryškesnio emocinio vertinimo. Tyrimui atrinktuose sakiniuose rusai vaizduojami kaip didelės, galingos valstybės tauta, praeityje okupavusi lietuvius, o XX a. 3-iajame dešimtmetyje vėl turinti ketinimų užgrobti Baltijos valstybes. Šio laikotarpio spaudoje nemažai rašyta apie susiklosčiusius santykius tarp rusų ir kitų tautų. Lietuvių santykiai su rusais nėra labai draugiški, nes Lietuva daugiau nei 100 metų priklausė Rusijos imperijai, todėl lietuviai ilgą laiką jautė karinį, politinį ir kt. rusų spaudimą. Prieškariu rusų santykiai su vokiečiais buvo gan atsargūs; tuo metu rašyta, kad su vokiečiais rusai norėtų vesti daugiau politinių, ekonominių ir kt. derybų, tačiau vis kyla įvairių smulkių incidentų. Rusų ir lenkų tarpvalstybiniuose santykiuose tvyro tarpusavio nepasitikėjimas ir įtampa. Tiriamuose sakiniuose rasta ir kategoriškų teiginių, kad rusai lenkų nuo seno nekenčia, prieškario spaudoje netgi pasigirsta nuogastavimų dėl galimo naujo rusų ir lenkų karo.

Visai kitoks ruso vaizdinys išskyla 1945–1962 m. publicistikoje. To meto spaudoje ryškėja propagandinis požiūris, kad rusai – didžiausia, narsiausia, stipriausia, galingiausia, didvyriškiausia, talentingiausia ir pan. Sovietų Sąjungos tauta. Šios tautos išskirtinumas labai dažnai pabrėžiamas aukščiausiojo laipsnio ir įvardžiuotinais būdvardžiais. Rusai to meto publicistikoje giriami ir šlovinami už daugybę dalykų: rusai pasiekė istorinę pergalę Antrajame pasauliniame kare, jie nepailstantys kovotojai už taiką, jų politinė sistema efektyviausia ir t. t.

Ypač dažnai giriama pažangi sovietmečio rusų kultūra, pabrėžiama jos didžiulė auklėjamoji jėga ir svarba kitoms tautoms. Pokario publicistikoje išplėtojamas herojų kultas, pavyzdžiui, labai dažnai minimas V. Lenino vardas, akcentuojama jo mokslinių ir politinių veikalų svarba. Taip pat sovietinėje publicistikoje nuolat aukštinama rusų literatūra, dailė, muzika, filosofija ir kt. meno bei mokslo sritys. Joms apibūdinti pasitelkiamos įvairios stilistinės priemonės (epitetai, metaforos, skambios perkeltinės reikšmės ir pan.), o rusų kultūros, meno ir mokslo veikėjų svarba pasaulinei kultūrai pabrėžiama įvardžiuotinais ir aukščiausiojo laipsnio būdvardžiais.

Pokario spaudoje labai daug kalbama apie SSRS tautų draugystę. Ypač stengiamasi akcentuoti lietuvių ir didžiosios rusų tautos istorinius ryšius, pabrėžiama, kad Lietuvai tie ryšiai buvę labai reikalingi ir naudingi. Diegiama mintis, kad būtent rusų tauta lietuviams ir kitoms tautoms padėjo išsikovoti laisvę. Sovietinių tautų artimumo įspūdį stiprina tuo metu plačiai spaudoje vartotos klišės, sukurtos pasitelkus giminystės terminus: „tarybinių tautų šeima“, „motina partija“, „broliškos tautos“, „rusų tautos sūnus“ ir pan. Neretai rusų tauta iškyla ir kaip didžioji kitų tautų mokytoja, gelbėtoja, gynėja ir vienytoja, o „broliškosios respublikos“ suprantamos kaip jaunesnieji broliai. Dažnai analizuojamuose sakiniuose skamba propagandiniai sovietinai štampai, o dalis rusų tautą šlovinančių iliustracijų primena transparantų šūkius. To meto spaudos sakinių analizė rodo, kad dalis tokių patosu persmelktų pavyzdžių yra versti iš rusų kalbos. Kadangi „laikraščių *Pravda* Sovietų Sąjungoje ir *Tiesa* Lietuvoje vyriausieji redaktoriai vadovavo sovietinei propagandai“ (Mažeikis 2010: 319), akivaizdu, kad būtent „Tiesos“ ir „Komjaunimo tiesos“ laikraščiai ir turėjo didžiausią įtaką formuojant atitinkamus idealizuotus vaizdinius, kurie mažai kuo primindavo realią tikrovę.

1992–1998 m. publicistikos tekstuose minima, kad dalis rusų palaiko Lietuvos siekį būti nepriklausoma valstybe (jie čia kuria verslus, priklauso įvairioms politinėms partijoms ir kt.). Nors to meto spaudoje stengiamasi rusus bei jų veiksmus vertinti objektyviai, vis dėlto jaučiame, kai šis etnonimas įgauna tiesioginį arba netiesioginį neigiamą vertinimą. Atsiranda tekstų, kuriuose svarstoma, kiek žalos rusai pridarė Lietuvai sovietmečiu, aprašomi kontroversiški rusų veiksmai tarptautinėje politikoje (karinis konfliktas Čėčėnijoje, bendradarbiavimas su Iranu, Rugsjūčio pučas, rusų propagandos veikla ir kt.). Visa tai daro įtaką skaitytojams, sykiu formuojasi ir atitinkamas rusų tautos (tiksliau – rusų valdžios) vertinimas.

4. RUSO VAIZDINYS DABARTINĖS LIETUVIŲ KALBOS TEKSTYNE

Šiandienos žiniasklaidoje vis iškyla įvairių diskusijų dėl rusų veiklos vertinimo carizmo laikais ir sovietmečiu, XXI a. vis dažniau girdime kalbant apie rusofobiją, kaimyninės mūsų tautos atstovai apipinti įvairiais stereotipais, ir jų dar padaugėjo 2022 m. vasario 24 d. Rusijai užpuolus Ukrainą. Taigi įdomu pažiūrėti, ką apie rusų tautybės asmenis randame šiandienos publicistiniame diskurse, kiek šios sąvokos formavimasi ir vertinimą lemia istorinis, politinis, ideologinis kontekstas. Į šį ir kitus klausimus bus atsakyta remiantis DLKT publicistine medžiaga. Pastaruoju metu ir kognityvinė lingvistika vis dažniau gręžiasi į tekstynus kaip į vieną iš šaltinių žodžių reikšmių skirtumams nustatyti (plg. Gries 2006: 60), nes tradiciniai žodynai neretai atspindi redaktorių ideologiją (Williams 2013: 18). Taigi tekstynų inspiruota kalbos analizė „leidžia pradėti tirti kalbą iš pat pradžių, atsisakius išankstinių nuostatų ir багаžo žinių, sukauptų per daugelį metų“ (Marcinkevičienė 2000: 38). Tekstynų lingvistika remiasi visuomenėje gyvuojančia kalba, o DLKT iki šiol yra didžiausias lietuvių kalbos tekstynas, todėl bene geriausiai reprezentuoja lietuvių kalbą.

Naujausi publicistikos šaltiniai jame datuoti 2011 m. Taigi iliustracijų su leksema *rusas* iš paskutinių dešimtmečių publicistikos tekstų nėra. Naujausių šaltinių analizė būtų jau kito tyrimo tikslas ir uždavinys.

Publicistikos tekstuose rusas dar vadinamas *ruskiu*, *ivanu*, *vanka*. Kadangi visi šie žodžiai turi ryškų emocinį vertinimą, šiame tyrime jie plačiau neanalizuojami ir į bendrą pavyzdžių imtį neįtraukti.

Atlikus išplėstinę paiešką DLKT, rasta daugiau nei 24 000 pavyzdžių su leksema *rusas*³⁰⁰. Peržvelgus juos, tyrimui atrinkta apie 800 sakinių, kuriuose atsiskleidžia ryškiausi, tipiškiausi rusų tautybės bruožai. Stengtasi analizuoti tokius sakinius, iš kurių ryškėja ne vieno asmens, o daugiau apibendrintas, kolektyvinis požiūris į šios tautybės asmenis. Pabrėžtina, kad čia nagrinėjamas tik vyriškosios giminės daiktavardis *rusas*, atlikta jo semantinė analizė, nes lietuvių kalba, kaip ir daugelis kitų kalbų, „kaip nežymėtąją giminę visiems grupėms nariams įvardyti renka si vyriškąją giminę“ (Bružaitė-Liseckienė 2017: 11). Tyrimui atrinktuose sakiniuose

³⁰⁰ Pagal linksnius leksemos pasiskirsto taip: *rusas* 951, *ruso* 337, *rusui* 122, *rusų* 167, *rusu* 83, *rusai* 3843, *rusų* 16934, *rusams* 969, *rusus* 546, *rusais* 424.

neakcentuojama, ar kalbama apie Lietuvoje, ar kitose šalyse gyvenančius rusus. Apie vietinius, nuo seno Lietuvoje gyvenančius rusus iliustracijų rasta palyginti mažai, todėl sentikio, tikrojo Lietuvos ruso, senosios kartos atstovo, vaizdinys šiame tyrime neatskleistas³⁰¹. Analizuojant publicistikos tekstyno pavyzdžius pastebėta, kad be platesnio konteksto labai dažnai sunku atskirti, apie kokius rusus iliustracijose kalbama: sentikius, stačiatikius ar rusakalbius darbo migrantus iš buvusios Sovietų Sąjungos, todėl tyrimui stengtasi atrinkti tokias iliustracijas, kurios atspindėtų lietuvių požiūrį į rusų tautą apskritai (ypač kreiptas dėmesys į tokias iliustracijas, kuriose pasitaiko žodžių junginių su būdvardžiais *eilinis, tipiškas, tikras, grynas, visiškas* ir pan., su prieveiksmiais *dažnai, dažniausiai, nuolat, tradiciškai, įprastai, visad(a)* ir pan., daiktavardžiais ir įvardžiais *dauguma, daugelis, visi* ir pan.). Vengta sakinių, kuriuose minimi konkrečių asmenų vardai ir pavardės (išskyrus tuos atvejus, kai analizuojami mokslo, meno, sporto, kultūros kontekstai). Taip pat eliminuotos iliustracijos, susijusios su pavienėmis konkrečiomis situacijomis, konkrečių asmenų veikla, nes iš tokių sakinių ryškėja tam tikros situacijos nulemtas vaizdas, vėliau formuojantis atitinkamą subjektyvų vertinimą, pavyzdžiui:

- 1) *Ir koks tuomet yra jo buvęs konkurentas M. Gorbačiovas? – Jis buvo didis žmogus, mūsų istorijai nusipelnęs didelis rusas. Mes turime jį gerbti, bet jokia būdu ne heroizuoti, nes tuomet pripažinsime naująjį vasalitetą, priklausomybę.*
- 2) *Šitas rusas [Levas Karsavinas – įterpta autorės] davė Lietuvai daugiau nei tūkstantis lietuvių, o dalį savo tekstų parašė panašiai kaip Boruta, tik ne Rasų, o Abezės lagery.*

Tekstynų tyrėjų teigimu, geriausia žodžio semantiką ir vartoseną analizuoti konkordanso eilutėje, nes joje žodis pateikiamas platesniame kontekste (Scott, Tribble 2006: 33). Iš vienos leksemos nieko negalima pasakyti apie vartoseną, nes „reikšmė nesikoncentruoja viename žodyje, bet pasiskirsto per kelis ar daugiau“ (Marcinkevičienė 1999: 109). Taigi konkordanso eilutė yra tinkamiausias būdas tikrinti leksemos reikšmes. Tiriant etnonimo *rusas* konotaciją didelis dėmesys skiriamas šio žodžio leksiniam junglumui: su kokiais dažniausiais daiktavardžiais, veiksmažodžiais,

³⁰¹ Tikėtina, kad pirmieji sentikiai į Lietuvą atsikėlė XVII a. antrojoje pusėje ir įsikūrė dabartinėje šiaurės rytų Lietuvoje (Potašenko 1998: 14; LS 2011: 14). Sentikiai, kaip tikrieji Lietuvos rusai, laikytini savotiška priešprieša apie 1950 m. į Lietuvą atvykusiems rusų tautybės žmonėms, vadinamiesiems rusakalbiams. Taip atskiriamos sąvokos „rusas“ ir „rusakalbis“ (plg. Beresnevičiūtė, Nausėdienė 1999: 77).

būdvardžiais irrieveiksmiais šis žodis sudaro junginius, nes būtent iš jų semantikos ryškėja kontekstinė konotacija³⁰², tačiau pabrėžtina, kad vien žodžių junginių tyrimu neapsiribojama: žvelgiama ir į platesnę viso sakinio (o neretai ir į gretimų sakinių) prasmę, žiūrima, kokia svarbi konceptuali informacija pasakoma visu sakiniu, kai per konkretaus žodžio semantiką ir ryšius su kitais žodžiais, reikšmėmis, konotacijomis, asociacijų semantinius mechanizmus sukuriama aukščiausia kalbos suvokimo pakopa – prasmė, kartu su ja ir ideologinė implikacija, daranti įtaką tam tikro objekto vertinimui (plg. Zabarskaitė 2019: 76).

Iš tyrimui atrinktų iliustracijų aiškėja, kad leksema *rusas* dažniausiai vartojama istorijos ir politikos kontekstuose³⁰³. Daugiausia sakinių, kuriuose kalbama apie rusus kaip svetimus, atėjūnus, mūsų krašto okupantus, taigi, žvelgiant į rusus labai svarbi binarinė opozicija *savas–svetimas*. Sociologų teigimu, kultūrinių traumų diskursams būdingas ryškus gėrio ir blogio, savo ir svetimio, aukų ir atsakingųjų įvardijimas ir atskyrimas (Alexander 2004: 26–29). Analizuojamuose sakiniuose rusas kaip svetimasis atpažįstamas iš viso sakinio konteksto arba iš formalių leksinių žymiškių – dažniausiai būdvardžių ir daiktavardžių *okupantas, sovietinis, tarybinis, imperinis, valdininkas* ir pan., pvz.:

- 3) *Dabar jūs susidūrėte su sovietiniais rusais, gyvenančiais buvusioje Rusijos kolonijoje.*
- 4) *Tai, kad Gaidys laiko bendradarbiavimą su savaisiais komunistais tik kompromisu, pagrindžia prielaidą, kad vieninteliai tikri priešai yra okupantai rusai.*
- 5) *Eilinis rusas Lietuvoje, paprastai – rusų valdininkas, buvo geriausiu atveju panauojamas tik pabrėžti šių istorijos herojų teigiamas savybes.*

Tekstyne rasta ne viena dešimtis sakinių, kuriuose rusas vartojamas kuopine reikšme ‘Rusijos valdžia; Rusijos kariuomenė’:

³⁰² Kontekstinė konotacija parodo, kaip svarbu neišskirti iš konteksto vieno žodžio kaip atskiro semantinio vieneto – svarbi kiekvieno atskirai paimto žodžio semantinė priklausomybė nuo konteksto, todėl reikšmės turėtų būti tiriamos tik tekste (Marcinkevičienė 2001: 56).

³⁰³ Tai liudija ir 2010 m. atliktas tyrimas „Etnonimų „čigonas“, „romas“, „žydas“, „karaimas“, „lenkas“, „rusas“ reikšmės tyrimai tekstynų lingvistikos metodu“. Ištyrus kontekstus, kuriuose vartojami pasirinkti etnonimai, matyti, kad leksema *rusas* dažniausiai vartojama istorijos kontekste. Čia rusai dažniausiai matomi kaip okupantai, vyrauja militarizmo semantiką turintys žodžiai. Nustatyta, kad „dažniausiai vartojamos kolokacijos *rusų armija, rusų okupacija, rusų karėivis / karininkas, rusų kariuomenė*“, o leksema *rusas* visuose istorijos kontekstuose (iki 1917 m., 1917–1945 m. ir 1945–1990 m.) yra konotuota neigiamai (Žydonis 2010: 63).

- 6) *Liaukimės paistyti šią kvailystę: jeigu **rusas** būtų norėjęs, jis būtų neišėjęs iš Lietuvos!*
- 7) *Neduok, Dieve, vėl sugrįžtų **rusas**, tai už katalikiškos spaudos platinimą... nežinau, kur mane padėtų!*
- 8) *Lietuviai nedirba todėl, kad – **rusas** užeis, atims viską, išveš į Sibirą...*

Analizuojama tyrimui atrinkta empirinė medžiaga buvo suskirstyta į atskirus blokus pagal tam tikras potemes. Pirmiausia aptariami sakiniai, kuriuose kalbama, kaip tampama rusu ir kokių apskritai rusų būna, o vėliau analizuojamas ruso vaizdinys įvairiais aspektais – išvaizdos ir charakterio, politiniame (istoriniame), valdžios³⁰⁴, kitų tautų, kultūros, meno, mokslo ir sporto kontekstuose. Atskiruose poskyriuose aprašyta, kaip lietuviai bando suprasti rusus ir jų neteisti, taip pat atskirai aptartas naujojo ruso vaizdinys. Pabrėžtina, kad čia analizuojami tokie sakiniai, iš kurių atsiskleidžia lietuvių (o ne kitų tautų) požiūris į rusus, taigi tokios iliustracijos leidžia kalbėti apie etninį kultūrinį (ego)centriškumą, t. y. tapatumo (individualaus ir grupinio) savimonę negali suvokti pasaulio kitaip, kaip tik „savuoju požiūriu“. Tai reiškia, kad „subjektas, suvokdamas save ir savo ryšius su aplinka, išskiria save kaip savotišką jos centrą, kaip viso to, kas vyksta aplinkui, atskaitos tašką“ (Kuzmickas 2009: 22).

Kaip tampama rusu ir kokių rusų būna

Iš analizei atrinktų sakinių ryškėja būdai, kaip tampama rusu. Įprasčiausias kelias – gimimo:

- 9) *Gaila, kad negimiau **rusu**, tuomet, šlovindamas savo tėvynę, galėčiau būti vadinamas patriotu, o lietuvis savo tėvynės šlovinti negali, nes jis už tai apšaukiamas nacionalistu.*

Tikri rusai – gryno, nemaišyto kraujo asmenys:

- 10) *Grynakraujis **rusų** tamsybininkas su kruvinu kirviu rankoje tiesiog buvo reikiamu metu išvestas į pasaulio dienos šviesą.*
- 11) *Adomas ir Ieva – grynakraujai **rusai**. Tik **rusas** gali vaikščioti nuogas, valgyti vien obuolius ir sakyti, kad gyvena rojuje.*

³⁰⁴ Šiame skyriuje sakiniai, kuriuose „rusas“ akivaizdžiai reiškia 'Rusijos valdžią', analizuojami atskirame poskyryje, nes su tokia reikšme sakinių rasta palyginti nemažai ir jie yra svarbūs – atspindi lietuvių požiūrį į okupacinę valdžią ir jos atstovus.

Kitas būdas – tapimo. Rusu tampama išmokus rusų kalbą, perėmus jų kultūrą, papročius ir pan.:

- 12) *Namie tėtis kalbėjo rusiškai ir mes tapome **rusais**.*
- 13) *Manė, kad užmirš, iš kur kilęs, įsilies į **rusų** literatūrą, pats taps **rusu**.*
- 14) *Vakarų krašto surusinimas – tai ne lenkų arba katalikų išvarymas, bet „galimybė kiekvienam lenkui tapti **rusu**“.*

Primenama, kad Sovietų Sąjungos laikais rusais kitų tautybių asmenys tapdavo ir ne savo noru, o tapę valdininkais, dar labiau surusėdavo, pamiršdavo savo tikrąją kilmę:

- 15) *Esi TSRS, vadinasi, **rusas**.*
- 16) *Imperijos ideologai bandė įdiegti mintį esą visi esame tarybiniai piliečiai (potekstėje slypėjo mintis – **rusai**).*
- 17) *Šie žmonės dažnai save laiko **rusais**, nors nemaža jų dalis nėra **rusai**. Tarybų valdžia siekė iš jų padaryti „homo sovieticus“ masę, identifikuojančią save su „homo rusicus“.*

Patiems rusams tapatybės klausimas nėra toks svarbus kaip kitoms tautoms. Tą lėmė per ilgus šimtmečius susiklosčiusi istorinė situacija:

- 18) *Pokalbyje p. A. Kuznecovas sako, jog nė viename Rusijoje išleistame žodyne nesuradęs identiteto sąvokos apibrėžimo ir tai esą suprantama, nes **rusams** tapatumas nebuves aktualus – jie vis plėtėsi užgyvendami kaimynines teritorijas.*

Pasirodo, būti rusais ne visi nori, kartais asmenys tautybę pasikeičia:

- 19) *Štai perkant marškinėlius su užrašu „Dėkoju tau, viešpatie, kad esu ne **rusas**“, vietinė suvenyrų prekiautoja neslėpė susižavėjimo Lietuva ir pažėrė mums tiek komplimentų.*
- 20) *29 metų klaipėdietis A. F., kurio motina yra rusė, o tėvas žydas, nusprendė pakeisti tautybę. Iki šiol pase buvo įrašas, kad jis – **rusas**.*

Rusas, dėl kurio tautybės nekyla jokių abejonių, tekstyne apibūdinamas būdvardžiais *tikras, tikrų tikriausias, grynas, gryniausias, tipiškas, rusiškas* ir pan.:

- 21) *Žodžiu, viena vertus, B. Jelcinas buvo stipri asmenybė, kaip sakote, tikras **rusas**, antra vertus, jis buvo kontroliuojamas saugumiečių ir priklausomas nuo generaliteto bei oligarchinių klanų.*
- 22) *Vladimiras Putinas buvo ne visai rusiškas **rusas**, bet gana staliniškas, ir jo kelias į ateitį kol kas buvo be kliūčių.*

- 23) *Ne tipišku, o tikru rusu esu jį pavadinęs. Tikras rusas yra savo vidumi rusas. O ti-
piškas rusas yra subalansuotas iš įvairių nesunkiai atpažįstamų detalių.*

VDU tekstyno pavyzdžiai rodo, kad teritoriškai rusų gali būti visokių, t. y. jie gyvena įvairiose šalyse:

- 24) *Šis omonininkas neprisipažino esąs kaltas ir tvirtino, kad yra Latvijos rusas, kad
gimė Sovietų Sąjungoje ir kad buvo auklėjamas internacionaline dvasia.*
25) *Tarp jų yra Uzbekijos rusas, nelinkęs susitaikyti su įsakymu „niekur nė krust“.*
26) *Jis Ukrainos rusas, kilęs iš to pat kaimo kaip M. Šolochovas, baigęs Maskvoje pe-
dagoginį institutą.*

Rusai gyvena ir įvairiuose žemynuose, srityse, regionuose ir pan.:

- 27) *Iėjo Sania Plotnikovas, Vidurinės Azijos rusas, darbo skruzdė, žemaūgis ir gera-
valis vaikinai.*
28) *Vyr. leitenantas buvo labai kultūringas Kaukazo rusas.*
29) *Amerikos rusas Adamas Kosockis siekia išsiaiškinti, kas ir kodėl prieš penkiasde-
šimt metų nužudė iš Rusijos į Ameriką emigravusius jo tėvus.*

Taigi rusai gali būti vietiniai, tam tikroje vietoje nuolat gyvenantys ar iš tos vie-
tos kilę, ir atvykėliai, nevietiniai, labai dažnai vadinami okupantais:

- 30) *Jo tėvas, vietinis rusas, turėjo stamboką ūkį Paringio bažnytkaimyje.*
31) *Atėjus rusams, nudžiugo vietiniai rusai. Nors jie čia buvo gimę ir augę, tačiau jų
prigimtis traukė prie savųjų.*
32) *Išvykusius lietuvių generolus tuoj pakeisdavo atvykę rusai.*
33) *Lietuviai išeiviai prarado (manau, laikinai) Lietuvos Respublikos pilietybę, o rusai,
buvę okupantai, juridiskai tapo pilnateisiais šalies piliečiai.*

Kaip matyti iš šiame poskyryje aptartų pavyzdžių, rusų gali būti labai įvairių: ir
grynakraujų, ir tautybę gavusių (ar jos atsisakusių) įvairiomis aplinkybėmis. Žodžių
junginiai „Amerikos rusas“, „Lietuvos rusas“ ir pan. nurodo ne tik žmogaus gyvena-
mą vietą ir tautybę. Kartu tai savitas liudijimas apie dvigubą tapatybę.

Išvaizdos ir charakterio kontekstas

Apie rusų išvaizdą tyrimui atrinktuose sakiniuose nedaug kas pasakyta. Kadangi čia
analizuojami sakiniai, kuriuose atsiskleidžia daugiau bendras tautos vaizdinys, tai

iš bendrų (visiems rusams būdingų) išvaizdos bruožų paminėtina viena stereotipinė vyrų savybė – barzdotumas:

- 34) *Anais laikais lietuviai vyrai barzdas skusdavosi, jas nešiojo tik „kacapai“ (rusai).*
- 35) *Ar rusai su barzdomis ir savo emocijomis po atlaidų išsiskirdavo iš bendro tautos fono?*
- 36) *Grubius barzdotus rusų pirklus pakeitė finansininkai ir pramonininkai, baigę universitetus Rusijoje ir užsienyje.*
- 37) *Pirmaisiais metais istoriją dėstė mokytojas Daineka, stambus, plačiabarzdis rusas, mokinių pravardžiuojamas Dzeusu.*

Gana dažnai tipiškas rusas neįsivaizduojamas be veltinių, tačiau publicistikos tekstuose tokių paliudijimų rasta vos vienas kitas:

- 38) *Rusai. Pulkininkas Zverevas (!) pjesėje – tobulas antagonistas su veltiniais: jame dera bukas žiaurumas bei laukinės aistros.*

Daug dažniau tekstyne kalbama apie rusų būdą. Iš iliustracijų atsiskleidžia gana išsamus ir įvairialypis rusų charakteris, tačiau iš karto būtina paminėti, kad lietuviams leksema rusas jau savaime turi emocinį atspalvį. Tekstyno iliustracijos rodo, kad ryškus emocinis rusų vertinimas lietuviams būdingas nuo seno:

- 39) *Pavyzdžiui, žodžiai „rusas“, „gėjus“, „žydas“ akivaizdžiai turi emocinį krūvį.*
- 40) *Sklando posakiai apie belgų solidumą ir anglų santūrumą, tačiau dažniausiai lietuvių pajuokiamos tautos – rusai, žydai, čiukčiai, estai ir lenkai.*

Charakterio konteksto sakiniuose išryškėja du aiškūs požiūriai: vienuose sakiniuose labai aiškiai ir konkrečiai įvardijami teigiami rusų tautos būdo bruožai, o kituose be skrupulų išvardijamos visos rusų charakterio blogybės.

Teigiami būdo bruožai

DLKT rasta kelios dešimtys sakinių, kuriuose kalbama apie daugybę teigiamų rusų tautos charakterio bruožų. Iliustracijos rodo, kad lietuvius ir kitas tautas pirmiausia patraukia plati, nenuspėjama, stichiška, paslaptinga, kupina prieštaravimų, netgi egzotiška rusų siela:

- 41) *Anot vieno rusų filosofo, ruso širdyje sutelpa ir Dievo Motina, ir velnias. Jis gali būti ir švelnus, ir žiaurus – nelygu aplinkybės.*

- 42) *Tai buvo monodrama apie **ruso** sielą, kuri gali būti ir kilni, ir išdidi, ir nepriklausoma, ir negailestingai gaivališka.*
- 43) *Tikras **rusas** – „duša čeloviek“.*

Daugumą žavi rusų vaišingumas, jų plati, dosni širdis, atviras draugiškumas. Jie linkę viskuo dalytis su kitais:

- 44) *Sankt Peterburgas labai nuoširdžiai priėmė visas konferencijos dalyves ir savo garbėjančiu vaišingumu patvirtino, kad **ruso** širdis labai šilta ir dosni.*
- 45) *Ji pati iš Sibiro laikų pamena puikių **rusų**: turės tik tris bulves, bet jei reikės, dvi tau atiduos.*

Kai kuriuose sakiniuose teigiama, kad rusai išsiskiria linksnumu ir emocionalumu, jie nelinkę apsimetinėti:

- 46) *Turistas iš Miuncheno Fricas Miuleris buvo daug prisiklausęs bendradarbių pasakojimų apie nenusėjamą **rusų** būdą. Bet kad tie **rusai** tokie linksmi ir talentingi artistai, nors neturi už ką net kelnių nusipirkti, jam niekas nebuvo pasakojęs.*
- 47) *Mums, **rusams**, sunku apsimetinėti...*

Tekstyno pavyzdžiai rodo, kad lietuviai ypač vertina rusų nuoširdumą, atvirumą, paprastumą. Dažnai pabrėžiama, kad šiomis savybėmis jie lenkia pačius lietuvius ir kitus europiečius:

- 48) *Ar skiriasi Rusijos ir Lietuvos aukštuomenė? – Taip. **Rusai** paprastesni, nuoširdesni, emociingesni.*
- 49) *Žinau, jog daug tautiečių yra blogos nuomonės apie **rusus**. Man **rusai** yra nuoširdesni net už lietuvius.*
- 50) ***Rusai** man ir dabar yra daug kuo malonesni už Vakarų žmones – šie yra lyg mediniai, plastmasiniai, o **rusai** dar yra išsaugoję natūralesnius jausmus.*

Pastebima, kad rusai labiau nei lietuviai laikosi duoto žodžio:

- 51) *Be to, kaip tikram **rusui** B. Jelcinui žodis buvo garbės reikalas, lietuviai to nelabai supranta, nes žodis jiems jau yra devaluotas.*

Tad nieko keista, kad kai kurie lietuviai prisipažįsta, jog myli rusus:

- 52) *Ir vis dėlto, pasirodo, lietuviai yra nacionalistai. Ne, **rusus** jie myli, o štai lenkų ir žydų pakešti negali.*
- 53) *Juk lietuviai **rusus** myli. Šis faktas kelia nerimą politikams, politologams ir visokiems strategams.*

54) *Myliu rusus už jų atvirumą.*

Čia aptarti iliustraciniai sakiniai rodo, jog lietuviai neretai į rusus žvelgia *manijos* ir *filijos* rakursu: *manija* pasireiškia tuomet, kai stebimoji kultūra laikoma viršesne už ją vertinančią kultūrą, o *filija* siekiama tam tikros pusiausvyros, tarpkultūrinio dialogo (plg. Antanaitytė 2016: 13). Labiausiai lietuviai ir kitos tautos vertina rusų nuoširdumą, draugiškumą, paprastumą, linksmumą, jų plačią ir atvirą sielą.

Neigiami būdo bruožai

Iš neigiamų būdo bruožų (polinkių) pirmiausia minėtinas girtavimas ir keikimasis. Tekstyne rasta kelios dešimtys paliudijimų apie rusų polinkį į degtinę. Tai plačiai paplitęs tarpkultūrinis stereotipas, ryškus ir daugelio šalių kinematografijoje (Augustinavičiūtė 2012: 28, 61–62). Apie rusų pomėgį girtuokliauti dažnai kalbama ir lietuvių publicistikoje: „Rusija skelbianti pasauliui turinti 35 milijonus alkoholikų. Padvigubinkite ar patrigubinkite šitą skaičių (pridėkite slaptus!), pamatysite, kad nuo amžiaus pradžios imperija buvo girta“ (Geda 1999: 212). Dar plg. keletą fragmentų iš sovietmečiu rašyto J. Baltušio dienoraščio: „Geria daugiausia rusai, keikdamiesi penkiaaukščiais keiksmiais, nuo kurių tiesiog gatvė linguoja. [...] Visų baisiausia, kad šituo nežmonišku alkoholio vartojimu nuo rusų užsikrečia mūsų žmonės, ypač jaunimas. [...] Niekam ne paslaptis, kad Rusijoje iki šiol gyvena labai prastai, trūksta maisto, daug ko kita. Pakankamai gauna tik degtinės, tad laka visi, net mūsų žmonėlius užkrėtė tuo besaikiu lakimu“ (Baltušis 2019: 247, 318). Apie degtinės svarbą rusų gyvenime liudija ir toks faktas: „Rusų kalbos besimokantys užsieniečiai žodį *vodka* išmoksta pirmiau negu pasisveikinti³⁰⁵“ (Schrad 2016: 7).

Panašių teiginių gausu ir pačiame tekstyne, kurio pavyzdžiai rodo, kad alkoholiu piktnaudžiauja ir pavieniai rusai (nuo paprastų darbininkų iki prezidentų), ir visa tauta:

55) „**Rusas turi gerti**“ – tokia vieninga nuomonė.

56) *Suprantu, rusai mėgsta išgerti.*

³⁰⁵ Stereotipas, kad rusai yra beviltiški girtuokliai, paplitęs ne tik tarp užsieniečių. XXI a. pradžioje Rusijos viešosios nuomonės tyrimo centras apklausė Rusijos gyventojus, ką jie laiko svarbiausiu XX a. Rusijos simboliu. Pirmąją vietą užėmė degtinė, nugalėjusi lokius, balalaikas, matrioškas ir pan. (Schrad 2016: 7).

57) *Britanijos ambasadorius Maskvoje, kartą prabudęs nuo pagirių plyštančia galva, pavadino degtinę rusų nacionaliniu gėrimu.*

Rusai taip mėgsta degtinę, kad dažnai teigiama, jog „degtinės istorija yra Rusijos istorija“ (Rogers 1927: 31). Taip pat plačiai pasaulyje žinomi faktai ir apie Rusijos valdžios atstovų (generalinių sekretorių, prezidentų ir pan.) nuolatinius girtavimus³⁰⁶. Ne vienas toks paliudijimas rastas ir tekстыne:

58) *Mat, 1991 metų rinkimuose geriančio prezidento įvaizdis jam padėjo laimėti – kuris rusas nemėgsta išgerti?!*

59) *Geriantys rusai labiau palaiko Jelciną. Kuo daugiau rusas geria, tuo labiau jis remia prezidentą Borisą Jelciną, parodė vakar komunistinės opozicijos laikraštyje „Pravda“ išspausdinti viešosios nuomonės apklausos duomenys.*

Iš tirtų sakinių matome, kad už degtinės butelį rusas gali atiduoti viską:

60) *Pasak J. Čeponio, rusai tokie žmonės, kurie už arielką, sočių užkandą ir lietuvišės šypseną galėdavo parduoti motiną su tėvu.*

Tekстыne rasta nemažai sakinių, kuriuose kalbama ne tik apie karių, bet ir paprastų rusų pomėgį keiktis:

61) *Rusai buvo siaubingai neskoningai apsirengę ir be perstojo keikėsi.*

62) *Apskritai, kas gi beliktų iš ruso, iš to paprasto ruselio darbininko, jeigu iš jo būtų atimta teisė keiktis? Kur jis pasireikštų, kur išsiskleistų jo talentas?*

Tekстыno pavyzdžiuose rasta ir kitokių neigiamų šios tautos atstovams būdingų bruožų. Rusams būdingas pesimizmas, jie nemyli patys savęs, mėgsta kankinti kitus, kartais būna net žiaurūs, linkę į nusikalstamą veiklą ir pan.:

63) *Rusams būdingiau negu lietuviams galvoti apie katastrofizmą, apokaliptines variacijas, bet tai nebūtinai padeda su tikrove grumtis.*

64) *Daugelis rusų yra nepatenkinti šiandiena ir bijo rytdienos.*

65) *Rusai įlenda į visas nusikalstamumo sferas, absoliučiai visas.*

66) *Pirmiausia rusai dažnai nemyli ir negerbia vienas kito. Iš šito tarpusavio meilės stygiaus ir kyla visos problemos.*

Analizuojamuose sakiniuose kalbama apie rusams būdingą maksimalizmą, pernelyg gerą savęs vertinimą:

³⁰⁶ Plačiau apie tai žr. Schrad 2016: 267–314.

- 67) *Apolinarijai buvo būdingas stiprus pažiūrų, jausmų, aplinkiniams keliamų reikalavimų maksimalizmas, kurį Dostojevskis taip gerai suprato ir laikė tikroju rusų charakterio bruožu, kurį nuolat įkūnydavo jo herojai.*
- 68) *Daugelis rusų įsitikinę, kad per savo istoriją jie su kitais slavais elgėsi dorai ir altruistiškai, kaip tegali elgtis tikri broliai.*

Kaip matyti, iš neigiamų būdo bruožų analizuotuose sakiniuose dažniausiai minimas rusų polinkis girtauti ir keiktis. Tai stereotipinės rusų savybės. Be to, tirti pavyzdžiai rodo, kad rusai kartais būna žiaurūs, linkę nusikalsti ir pernelyg gerai save vertina.

Lietuviai ir rusai: panašumai ir skirtumai

Lygindami save su rusais lietuviai pirmiausia išvelgia bendrų žmogiškų panašumų, nes jie pirmiausia padeda bendrauti ir sutarti. Tekstyne minimi panašūs lietuvių ir rusų taupymo, poilsio ir kt. įpročiai, požiūris į darbą, kultūriniai, istoriniai ir kt. dalykai:

- 69) *Pagal taupymo įpročius Lietuva atsiduria greta rusų, indų ir kinų.*
- 70) *Rusai prasčiokai, pritingintys, vis laukiantys manos iš dangaus, na, tokie kaip mes.*
- 71) *„Naujieji rusai“, „naujieji rumunai“ ir „naujieji lietuviai“ – visi jie panašūs.*

Tačiau panašumų daug mažiau nei skirtumų. Tai susiję su požiūrio į kitą kultūra. „Pojūtis „mes“ tarsi visada slepia priešpriešą „jiems“, apibrėžtiems ar neapibrėžtiems“ (Savoniakaitė 2014: 14). Tai liudija ir tekstyne rasti sakiniai:

- 72) *Viskas kas gera prisiskiriama sau, viskas kas bloga – rusams ar neišvengiamybei.*

Analizuojama medžiaga leidžia teigti, kad rusus dažnu atveju suvokiame kaip kitus³⁰⁷, kitokius, svetimus, todėl juos kartais sunku suprasti, priimti, jie gali atrodyti pavojingi, su jais reikia elgtis atsargiai, kitaip nei su savais:

- 73) *Rusai ir žydai – tai ne mes. Jie – ne mūsų tikrovės dalis. Jie iš kitur. Jie ne mums priklauso. Tiesa, su jais negalima blogai elgtis, nes iškils pavojus.*
- 74) *Blogis visada buvo išorėje, blogasis visada buvo kitas – rusas, vokietis, komunistas arba žydas.*

³⁰⁷ Kito apibrėžtis glaudžiai susijusi su imagologijos teorijoje glūdinčia stebiniojo ir stebimojo distinkcija. Paprastai kitas vartojamas kalbant apie tautą ar kultūrą kaip kitonišką, skirtingą, svetimą, taip pat kitas dažnai tampa kitataučio, užsieniečio sinonimu (Antanaitytė 2018: 39).

75) **Rusas** *aš nebuva, neturiu nė lašo rusiško kraujo, viskas, kas rusiška, – man sveti-
ma, primesta. Tiksliau, ne sveti, bet – ne mano.*

76) **Rusas** – *tai svetimas, okupantas, dar visoks nekoks.*

Tekstyno pavyzdžiai rodo, kad svetimais laikomi ne tik okupantai, bet ir vietiniai, nuo seno Lietuvoje gyvenantys sentikiai rusai:

77) *Šalia Zybolių kaimo gyveno rusai; „maskoliai“, kaip juos vadino zybolėnai, buvo tarsi svetimi, tarsi žemesnio rango, su minuso ženklu tauta, nors į akis niekas to nesakė.*

Rasta sakinių, kuriuose lietuviai, lygindami save su rusais, jaučiasi pranašesni už juos (kultūringesni, gudresni, labiau prisirišę prie tėvynės):

78) *Sovietiniais metais lietuvis tam tikrą savo pranašumą jautė lygindamasis su rusu, o šiandien, susidūręs su angliu, vokiečiu ar prancūzu, aiškiai išgyvena savo civilizacinį nevisavertiškumą.*

79) *Lietuviai – svetimi, silpni, nekenčiama jų pranašesnė kultūra. Rusai – galingi, jų daug, o Stalino terorui neįstengiama pasipriešinti.*

80) *Rusui visur tėvynė, o mes, lietuviai, labai prisirišę prie savo gimtosios žemės. Mums labai sunku skirtis su ja. Slegia svetimas kraštas, jo laukai, miškai.*

Tai, kad rusai su teritorija tapatinasi mažiau nei kitos tautos, pastebi ir sociologai. Rusai menčiau jaučia ryšį su savo tautiečiais ir bendratikiais. Taigi ši Lietuvos etninė grupė XXI a. pradžioje išgyvena fragmentaciją ir tapatumo krizę (Kasatkina, Leončikas 2003: 203).

Rusai – svetimi, kitokie

Analizuojamuose sakiniuose pirmiausia pastebima, kad rusai skirtingai nei lietuviai suvokia ir vertina daugelį dalykų:

81) *Kiekvienos kultūros žmonės skirtingai pergyvena lūžio laikotarpius ir savo istorines krizes, skirtingus kalbos stereotipus, bet ir nevienodus pasaulio vaizdinius: pavyzdžiui, žemė „lietuviškam“ mąstymui visų pirma yra dirva, maitintoja; rusams artimesnis globalus žemės kaip planetos ar stichijos suvokimas; kalną rusai supranta labiau metaforiškai.*

82) *Mūsų kraštą 50 metų buvo paverę rusai (slaviai); jų požiūris į moterį nėra labai pozityvus – ten moteris yra daugiau tarnaitė, vyro valios vykdytoja, neturinti žodžio ir nedaug teišmananti.*

- 83) *Ir aš staiga pajuntu, kad jie rusai, rusai... kad jie kitaip vadina saulę, ugnį, duoną, kad kitaip susipina tos pačios gaidos jų dainoj ir kitaip palinksta naktį žvaigždės jų dangaus skliaute.*
- 84) **Rusai** *nedirba todėl, kad vis vien valdžia atims, koks nors karas ar revoliucija užeis... Lietuviai nedirba todėl, kad – rusas užeis, atims viską, išveš į Sibirą.*

Tekstų rastoje sakiniuose pabrėžiama, kad akivaizdžiai skiriasi rusų ir lietuvių mąstymas:

- 85) *O rusai galvoja kitaip. Kalbu apie rusams būdingą mąstymą. Rusai į problemą žiūri iš esmės, atmesdami jos atsispindėjimą kultūroje.*
- 86) *Mus, rusus, vadinate kantriais, bet tai klaidingas vertinimas. Kantrus mūsų kūnas ir netgi siela, bet mūsų mąstymas nekantrusis negu bet kurios kitos tautos.*

Ši tauta turi savitus papročius, tradicijas. DLKT fiksuota sakinių, kuriuose kalbama apie senuosius rusų kalendorinių švenčių papročius:

- 87) *Išsirengimas sutinkant pavasarį labai stipriai akcentuotas kai kuriuose rusų papročiuose.*
- 88) *Ryšį su agrariniais kultais taip pat patvirtina rusų paprotys prieš pat sėją, kadangi sėjama tylint, sakyti užkalbėjimus prašant priteklaus turtingiems, vargšams, [...] ir dangaus paukščiams.*
- 89) *Užgavėnių dieną pavežiodavo vaikus, valgydavo daug mėsos, virdavo šaltanosius, t. y. koldūnus, bet blynų nekepavo. Tai rusų paprotys.*

Iliustracijose minimi ir rusų krikštynų, laidotuvių, vestuvių papročiai:

- 90) *Negimusių kūdikių krikštas – senas mūsų ir mūsų kaimynų paprotys. Rusų moterys savo negimusių dažniausiai krikštydavo šv. Jono Krikštytojo dieną.*
- 91) *Pagal rusų prietarą, kuris pirmasis žengs ant kilimo priešais šventiką sutuoktuvių apeigų metu, tas ir viešpataus šeimoje.*
- 92) *Tikrai nežinojau, kad tai velioniui pagerbti surengtos išgertuvės. To reikalauja rusų tradicijos. Geriama ir prie kapo.*
- 93) *Iš kapinių nuėjome pas motiną, susirinkome rusų papročiu, kaip prašė mama, „paminėti“.*

Pastebima, kad rusai turi ne visai gražių karinių bei politinių tradicijų:

- 94) *Tęsiant ilgaamžes rusų kariuomenės tradicijas, miestas buvo pirmiausia apiplėštas, išvogtas.*

- 95) *Baliaus metu rusų papročiu buvo pasakyta daugybė kalbų ir tostų už kiekvieną čia dalyvaujantį, neužmirštant net sekretorių.*

Tekstyno pavyzdžiuose galima rasti ir įvairių rusų patarlių bei priežodžių:

- 96) *Sena rusų patarlė „Neišsižadėk terbos, lazdos ir tiurmos“ kiekvienam žydui staiga virto žiauria tikrove.*
- 97) *„Nuolankumas blogiau už puikybę“, sako rusų patarlė.*
- 98) *Kaip atsitiko, kad, anot rusų patarlės, tiesiai iš laivo patekote į balių – atsidūrėte stipriausių Lietuvos vyrų komandų smaigalyje?*
- 99) *Rusų patarlė – muzikas tol nesižegno, kol perkūnas netrenks – net ir po tokios nelaimės neturėtų būti užgauli.*
- 100) *Kitaip tariant, ne veidrodis kaltas..., kaip sako sena rusų patarlė.*
- 101) *Rusų patarlė sako: kas parašyta plunksna, neiškaposi kirviu.*
- 102) *Ji buvo vykdoma pagal rusų priežodį: „Jei nori mušti šunį, tam visuomet rasi pagalį“.*
- 103) *Aš, Feliksas Žertva, priminsiu dar vieną priežodį, barbariškai išverstą iš rusų kalbos – „Driskius gudras išsimislyt“.*
- 104) *Kaip sako rusų priežodis – pigu, bet rūstu.*

Analizuojamuose sakiniuose kartais patarlės cituojamos ir rusų kalba:

- 105) *Toks deputatas kaip Vladas Būtėnas, matyt, gyvena pagal rusų patarlę: „tiše edeš – dalše budeš...“.*

Tyrimui atrinktuose sakiniuose randame informacijos ir apie sovietiniu metu atsiradusius pačius naujausius rusų įpročius:

- 106) *Dėl visų nesėkmių rusų žaidėjai kaltina trenerius, teisėjus, komandos žaidėjus, bet tik ne patys save. Toks savęs pateisinimas turi senas sovietines tradicijas.*
- 107) *Aplankysime visas karo aukų poilsio vietas, nepaisant jų tautybės, nežeidinėdamas rusų ir jų šventinių papročių gerti „degtinę su vobla“.*
- 108) *Jaučiasi, jog dar sunku atsikratyti sovietinio palikimo – papročių ir dvasios. Skundžiamasi, kad net karininkai, rusų papročiu ant pakaušio užvertę kepures, pasirodo viešai girti.*
- 109) *Tokį naivoką rusų įvaizdį pratęsia ir scenoje pašaipiai dorojami sovietiniai papročiai – Gegužės 1-osios proga japonų kaliniams pavedama sukurti Lenino „statulą“.*

Rasta iliustracijų, kurios atskleidžia savitą rusų tautos kultūrą (šokius, dainas, muzikos instrumentus ir pan.):

- 110) *Anot jos, lietuvių ir kaimyninių šalių šokių žingsneliai beveik vienodi, labiausiai išsiskiria rusų liaudies šokių žingsniai.*
- 111) *Per radiją dainuoja tokias ilgesingas rusiškas dainas, graudžias, liūdnas, kaip tik rusai moka dainuoti.*
- 112) *Volgos ir Permės finų bei Skandinavijos germanų etnomuzikoje, o vakarų ir šiaurės lietuvių, latvių, pietinių Baltijos finų ir šiaurės vakarų rusų tradicijai būdingesnis daugiabalsumas.*
- 113) *Rusas groja, žinoma, balalaika, negras muša būgnelį, švedas čirpina smuiką.*

Pavyzdžiai rodo, kad rusai kitaip nei lietuviai supranta patriotizmą, savitai vertina, net perkuria istorinę atmintį, kitaip nei pasaulis interpretuoja (ar net iškraipo) istorinius faktus:

- 114) *Gaila, kad negimiau rusu, tuomet, šlovindamas savo tėvynę, galėčiau būti vadinamas patriotu, o lietuvis savo tėvynės šlovinti negali, nes jis už tai apšaukiamas nacionalistu.*
- 115) *Kas rusui ar vokiečiui patriotizmas, lietuviui buvo traktuojama kaip „nacionalizmas“.*
- 116) *Turės praeiti dar daug laiko, kol rusai išmoks kritiškai vertinti savo istoriją.*
- 117) *Deja, tik kas trečias rusas prisimena, kad Baltijos šalys į Sovietų Sąjungą įstojo ne savo noru.*

Karų kontekstas

Kaip jau minėta anksčiau, iš 800 tyrimui atrinktų pavyzdžių bemaž pusę sudaro iliustraciniai sakiniai, kuriuose minimi rusų kariai, tad pirmiausia bus aptariama, koks rusų kario vaizdinys susidėliojęs publicistikos tekstyno pavyzdžiuose.

Iš DLKT atrinkta apie 400 iliustracijų, kuriose kalbama apie rusų karius. Bemaž visuose atrinktuose karo konteksto sakiniuose *rusas* turi stiprų emocinį komponentą³⁰⁸. Kai kuriose iliustracijose galime įžvelgti teigiamą rusų karių vertinimą (dažniausiai tokiais atvejais vartojamas deminutyvas *kareivėlis*):

- 118) *Geri žmonės rusai, tie vargšai kareivėliai.*
- 119) *Ant ko ji pyko iš tikrųjų, susimąsčiau tik dabar. Ar ant tų vargšų skurdžių rusų kareivėlių?*

³⁰⁸ Emocinis komponentas – tai „konceptuali informacija apie kalbėtojo emocinę būseną, kurią jis patiria pavadindamas vienu ar kitu žodžiu tam tikrus objektus“ (Jakaitienė 1988: 49).

120) *Supratau, kokį sunkų kelią praėjo tie nelaimingi rusų kareivėliai.*

Tekstyne rasta sakinių, kuriuose minimas rusų karių didvyriškumas, nepasidavimas priešui:

121) *Tačiau rusų kareivis niekad nepasiduoda. Jis visada ras išeitį arba... išeitis ras jį.*

122) *Rusų armija Čėčėnijoje dainuoja: „Ne už kapeikas ir rublius žengiam mes Čėčėnijos žeme, o kad tave, Rusija – Rusia, galinga vadintų“.*

Tačiau čia pat apdairiai pabrėžiama, kad teigiamas požiūris į rusų karius, jų veiksmus ir nenugalimumą gali būti traktuojamas ir kaip ideologinė pasaka, kurią seka Rusijos valdžios atstovai:

123) *Rusai mielai tikėjo ir tebetiki ideologine pasaka apie „žemių suvienijimą“ (užkariavimą), apie rusų kareivio, durtuvu nešusiu „laisvę“, geraširdiškumą.*

124) *Štai Putino žodžiai: „Rusai buvo priversti kariauti daug karų, bet jie visada laimėdavo“.*

Dažniausiai publicistikos tekstuose rusų kareiviai yra neigiamai konotuoti³⁰⁹. DLKT rasta apie 300 sakinių, iš kurių galima nustatyti, apie kokio laikotarpio rusų karius kalbama – istorinis laikas atpažįstamas iš sakinyje minimų metų, vietovardžių, asmenvardžių ir kt. formalių ženklų, taip pat neretai atsekti laiką padeda prie kiekvieno sakinio tekstyne pateiktos konkrečių šaltinių nuorodos.

Karo konteksto sakinių semantinė analizė rodo, kad kalbant apie rusus ir juos vertinant gana svarbus *savo* ir *kito*, *svetimo* logiką palaikantis savivokos principas, kuriame, kaip tam tikra kriterinė apibrėžtis, ypač reikšmingas prieš archetipas (plg. Vitkus 2017: 39).

Rusų kariai iki Antrojo pasaulinio karo

DLKT rasta kelios dešimtys iliustracijų, kuriuose minimi XVII–XX a. pradžios rusų kariai. Šiose iliustracijose laikas atpažįstamas iš konkrečiai nurodytų metų:

³⁰⁹ Konotacija – tai „sudėtinė žodžio reikšmės dalis, kuri aprėpia viską, kas yra už žodžio denotatyvinio turinio“ (Pikčilingis 1975: 12); tai „žodžiu komunikuojama informacija apie savitą kalbos vartotojo (kalbėtojo ir pašnekovo) santykį su designatais arba apie pačių bendraujančių žmonių tarpusavio santykius“ (Jakaitienė 1988: 49).

- 125) *Vilniaus amatininkų cechams buvo pirmas svetimos kariuomenės įsiveržimas į miestą 1655 metais. Rusų kareiviai viską griovė, plėšė, naikino. Žmonės, apimti panikos, slėpė savo turtą arba bėgo su juo iš miesto.*
- 126) *Be priespaudos, 1795–1915 metų laikotarpyje rusai nesugebėjo atnešti jokio kito įnašo į krašto kultūrinį gyvenimą. Daug ką rusai sunaikino, išplėšė.*
- 127) *Jau anksčiau, 1650–1655 m. Vilniaus okupacijos metu, rusai pasirodė esą tikri Rytų barbarai.*

Analizuojamuose sakiniuose šį laiką ženklina ir konkretūs asmenvardžiai, vietovardžiai ar tam tikri istoriniai įvykiai:

- 128) *1919 m. ties Biržuvėnais rusų kazokų pulkas apsupo vokiečių gurguolę ir kardais užkapojo apie 120 vokiečių kareivių.*
- 129) *Prisiminkime, kaip Kražių bažnytelėje rusų kazokai kapojo kardais lietuvius valstiečius...*

Taip pat XVIII–XX a. pradžios laiką atpažįstame iš leksemos kazokas³¹⁰:

- 130) *Deja, Augustinas žūsta nuo Vilnių užpuolusių rusų kazokų kardo, todėl Grigalius vėl lieka vienas be patikimo orientyro į tolerantiškąją katalikybę.*
- 131) *Iš rusų kazokų niokojamo Vilniaus ištrūkti jam padeda nepažįstamas pagyvenęs vyriškis.*
- 132) *Tik pagalvokit, 40-ųjų Spalio revoliucijos metinių dieną iš operos scenos žiūrovas išgirsta šį choralą, kurį turėjo giedoti 1863 metų rusų kazokų apsupti ir kardais kapojami sukilėliai!*

Istorikai yra ištyrę, kad rusų karių įvaizdžiai Didžiojo karo periodu bei tarpukariu Vokietijoje publikuotuose atsiminimuose bei liudijimuose yra nevienalytės sandaros. Jiems būdingų reikšminių turinių diapazonas labai platus – nuo radikaliai priešiškų vertinimų iki sąlygiškai nuosaikių („bandymo suvokti“) pozicijų. Iki šio karo apie rusus buvo susiformavę ryškūs stereotipai apie „rusų atsilikimą“, „inertiškumą“ bei „polinkį despotizmui“, rusų karių įvaizdžiui teikta „kultūriškai menkaverčių“, ypač „pavojingų“ priešų recepcija (Vitkus 2017: 32). Panašios tendencijos matomos ir tekstyno pavyzdžiuose. XVIII–XX a. pradžios istoriniame kontekste leksemai *rusas* visuose sakiniuose būdingas ypač negatyvus reikšminis turinys: to laikotarpio

³¹⁰ LKŽ, žodis „kazokas“ turi tris reikšmes, kario reikšmė yra pirmoji: ‘Rusijoje nuo XVIII amžiaus – karių luomo žmogus, kilęs iš Dono, Kubanės, Tereko, Orenburgo ir kitų karinių sričių, už lengvatinių naudojimąsi žeme įpareigotas tarnauti kariuomenėje arba tarnaujantis joje raiteliu.’

rusų kariai / kareiviai yra be galo žiaurūs. Tirtuose sakiniuose jų veiksmų žiaurumas atskleidžiamas būtojo laiko veiksmažodžiais *griovė, plėšė, naikino, niokojo, kapojo, užkapojo* ir kt., pusdalyviais *prievartaudama, plėšdama, žudydama* ir kt., daiktavardžiais, būdvardžiais irrieveiksmiais *barbarai, nuožmūs, žiauriai* ir kt.:

- 133) *Tai buvo rusų kerštas ir bausmė už 1863 metų sukilimą Lietuvoje, tuomet kazokų žiauriai baigiamą malšinti.*
- 134) *Caro ir kazokų kariuomenei pasipriešino 6 tūkstančiai Radvilos vadovaujamos Lietuvos kariuomenės. Kautynės truko nuo ankstyvo ryto iki sutemų. Rusai užėmė Vilnių. Niekada nei prieš tai, nei po to Lietuvos sostinė nebuvo taip siaubingai suniokota, kaip per šį antpuolį.*

Kaip rodo tyrimui atrinkta medžiaga, visada neigiamai konotuoti ir rusų žandarai – carinėje Rusijoje kariškai organizuotos policijos tarnautojai. Pagrindinė jų veikla – persekioti knygnešius, ieškoti draudžiamos spaudos, daryti kratas, drausti lietuvišką žodį ir pan.:

- 135) *Tačiau spalio mėnesį vokiečių žandarai rusų žandarų prašymu darydami kratą pas H. Zubatį rado ten daug anticarinės draudžiamos spaudos, taip pat „Varpą“ bei „Ūkininką“.*
- 136) *Nuo 1898 metų Marijampolės rusų žandarų viršininkui Vonsiackiui suėmus beveik visus žymesniuosius Sūduvos varpininkus, d-ras K. Grinius kartu su ligoniu d-ru V. Kudirka faktiškai tvarkė visus „Varpo“ ir varpininkų reikalus.*

Kaip matome iš pavyzdžių, rusų žandarai daug keikiasi, yra ginkluoti, turi savų šnipų, tačiau yra žioplaki, lietuviai sugeba juos apgauti:

- 137) *Rusų žandarai, atėję krėsti, atidarė, o Čičinskas virsdamas apsikabino jų viršinin-
ką ir pradėjo bučiuotis. Žandaras suriko ir visus apsvaidė savo matais.*
- 138) *Rusų žandarams, darantiems kratą Kaupų namuose, nė į galvą neateidavo pati-
krinti tuos apleistus avilius.*

Rusų kariai per pasaulinius karus ir pokariu

Rusų kariams teko dalyvauti dviejuose pasauliniuose karuose. Pirmajame pasauly-
niame kare 1914–1918 m. Rusija priklausė Antantės koalicijai, o Antrajame pasauly-
niame kare 1939–1945 m. rusų kariai kovėsi Sąjungininkų kariniame bloke. Šis lai-
kotarpis analizuojamuose sakiniuose atpažįstamas iš konkrečių datų, asmenvardžių,

vietovardžių, taip pat tą laiką ženklina daiktavardžiai ir būdvardžiai *okupantas, okupacinis, sovietinis* ir kt.:

- 139) *1919 m. Trijų Karalių išvakarėse apie vienuoliktą valandą vakaro į Stramilius atvažiavo dviem rogėm keliolika rusų kareivių ir apiplėšė Pūgžlių kiemą.*
- 140) *1944 m. vasarą okupacinei kariuomenei sugrįžus į Uteną, rusų kariai tučtuojau nugriovė paminklėlius vokiečių kapinėse, iškirto daug medžių. Kapines sulygino, išardė koplyčią.*
- 141) *Taikiems gyventojams teko atsakyti už Hitlerio nusikaltimus. Rusų kareiviai degino namus, plėšė, prievartavo.*

Dalis žmonių Antrąjį pasaulinį karą dar mena, tad to meto rusų kario vaizdinys dažnai susidėlioja prisiminimų žanro tekstuose. Rusams įsiveržus į Lietuvą, vietiniai gyventojai, bandydami suvokti jų ketinimus ir galimą elgseną, pirmiausia į rusų karius žvelgė kaip į priešus, o laikantis tokios pozicijos vienas paprasčiausių mąstymo būdų – „tai nuostata, kad priešas visada nuožmus, žiaurus ir negailestingas“ (Vitkus 2017: 39).

Iš tekстыne rastų iliustracijų pirmiausia ryškėja varganas to meto rusų kario vaizdinys (jie neturi batų, nuskurę, suvargę, nusiminę, alkani):

- 142) *Pamačiau du rusų kareivėlius bėgančius. Netoliese – kalnelis, už jo IX fortas. Kojos kareivėlių skudurais apvyniotos, nes batų aulinių neturėjo.*
- 143) *Tėvas, matydamas rusų kareivių aprangą, juokėsi: kai tik karas prasidės, ši skarmalių kariuomenė tuoj subyrės.*
- 144) *Vieną rytą pasirodė pirmieji rusų kariai, apiplyšę, pusiau basi, alkani.*

Iš analizuojamų sakinių atsiskleidžia ir kai kurie rusų karių būdo bruožai – jie nemandagūs, stačiokai, be to, nesupranta meno kūriniių vertės, daug muzikos instrumentus ir pan.:

- 145) *Visur maišėsi rusų kariškiai. Jų apranga ir šarvuotė prasta, elgesys stačiokiškas ir nemandagus.*
- 146) *Antai Galdiko bute buvo apsigyvenę rusų kariškiai ir sunaikinę ar apgadinę dalį kūrinių.*
- 147) *Salėje dar trūksta pianino. Mat išvykdami rusai pianiną sudaužė.*

Iliustracijose regime visus rusų karių veiksmus karo ir pokario metais. Jie atvira vadinami „vandalais“, „barbarais“ ir pan. Jiems svetimos ir nesuprantamos lietuvių vertybės, todėl jas barbariškai niokoja. Rusai plėšia ir siaubia lietuvių sodybas,

niokoja šimtamečius ažuolynus, degina namus, prievartauja moteris, niekina kapus, šaudo gandrų ir kt.:

- 148) *Karo žaizdos Kazlų Rūdos miškuose išliko iki šių dienų. Rusų kareiviai sukūreno girininkijos dokumentus, archyvą, nuniokojo sodybą.*
- 149) *Karo metais tos kapinės buvo smarkiai nuniokotos, o prieš keletą metų jose paminklus vartė nacionalistiškai nusiteikę rusai.*
- 150) *Rusų kareiviai girti vežimais važinėdavosi po kaimus, pagriebę prievartaudavo višas – nuo šešiolikos iki septyniasdešimt metų.*

Publicistikos tekstuose ypač dažnai minimas rusų karių plėšikavimas. Jie iš ūkininkų atiminėja arklius, įsiveržę į namus grobia maistą ir įvairius daiktus:

- 151) *Į namus suvirto kareiviai: viską viską iki paskutinio siūlelio, duonos kąsnelio išnešė. Vyro drabužius geresnius, net mano, moteriškus. Šitaip elgėsi rusų kareiviai... su medaliais ant krūtinių...*
- 152) *Atidarėm, įėjo saugumiečiai, liepė Antanui rengtis, o patys darė kratą, išvertė net mano pasoginę skrynią. Vienas rusų kareivis paėmė mūsų auksinius sutuoktuvių žiedus, bet pasakius viršininkui, atidavė.*

Minima, kad rusų kariai plėšikavo ne tik Lietuvoje:

- 153) *Rusai plėšė vokiečių žemes ir viską, ką galima buvo išvežti, gabeno į Rusiją.*

Šiuose ir kituose tyrimui atrinktuose pavyzdžiuose barbariški karių veiksmai dažniausiai nusakomi būtojo laiko veiksmoždziais atiminėjo, nuniokojo, sukūreno, grūdo, išnešė, paėmė, plėšė, apiplėšė, degino, prievartavo, išprievartavo, pavogė ir kt., o patys kariai apibūdinami ir palyginimais (elgėsi kaip vandalai ir kt.).

Prisimenami ir rusų karių nušauti artimieji, pažįstami:

- 154) *Mano brolių, – kalbėjo senukas, – tai šiame name nušovė, ką tik pamelžęs karvę ėjo per duris, o rusų kareiviai jį pašovė.*
- 155) *Nušautas ir šeimnininkas Juozas Čibiras, sušaudė rusų kareiviai ir troboje pasislėpusią, kūdikį po širdimi nešiojusią žmoną.*

Kai kuriuose sakiniuose užsimenama apie rusų karių girtuokliavimą. Iš kaimiečių jie taikosi gauti naminės degtinės (ją atima arba keičia į įvairius daiktus):

- 156) *Vyravo naudingo dvilypumo nuostata: dieną valdo rusų kareiviai ir stribai – reikalauja samagono ir kiaušinių.*
- 157) *Ir dabar šalia manęs stovi praeito laiko ženklas – pianinas, išmainytas už du butelius degtinės, kurie atiteko rusų kareiviams, baigiantis karui.*

Šie sakiniai – istorinės tiesos liudytojai. Istorikų teigimu, per Antrąją pasaulinį karą Raudonojoje armijoje buvo grąžintas tradicinis kasdienis degtinės davinyš, panaikintas per ankstesnį pasaulinį karą. „Stalino asmeniniu įsakymu 28 milijonams vyrų kas dieną ketverius metus buvo duodama po stiklinę degtinės ir dėl to kita karta užaugo girtuoklių šalyje“ (Pleshakov 2005: 11).

Pasak istorikų, „per visą karą ir vokiečiai, ir rusai lemiamais momentais visada buvo girti, kitaip žmogaus protas negali atlaikyti šiuolaikinio karo siaubo“ (Rees 1999: 86). Tekstynė galima rasti prisiminimų, kad nemažai žiaurių įvykių atsitikdavo rusų kareiviams prisigėrus:

158) *Rusų kareiviai girti vežimais važinėdavosi po kaimus, pagriebę prievartaudavo visas.*

Užsimenama, kad rusų kariai žiauriai elgėsi ir su vokiečiais:

159) *Turėjo ir dramatiškų prisiminimų apie žiaurų rusų kareivių elgesį su vokiečių armijoje tarnavusiais paaugliais.*

Ypač skaudūs lietuviams pokario prisiminimai. Šį laiką liudijančiose iliustracijose išryškėja dar daugiau rusų karių broožų ir veiksmų (jie kartu su sribais ieško miškuose Lietuvos partizanų, juos šaudo, degina gyvus ir kt.):

160) *Ir Balys nežinojo, kad toks neilgas jam skirtas gyvenimas, nenujautė, kad žus būtent nuo rusų kareivių kulku, kuriems talkins savi lietuviai išdavikai.*

161) *Tik vėliau išgirdau, kad ji pabėgusi slapstėsi pas pažįstamus žmones, buvusi iš Naro būrio. Matyt, ją kas nors bus išdavęs, nes namą apsupo rusų kareiviai ir ją gyvą sudegino.*

162) *Nespėję gerai susiorganizuoti ir apsiginkluoti partizanai labai skaudžiai nukentėjo. Juk jėgos buvo nelygios. Rusų kareivių grandinės „šukavo“ miškus, degino bent kiek pasipriešinusius kaimus, žudė nekaltus žmones.*

Tyrimui atrinktuose sakiniuose rasta liudijimų, kaip rusų kariai niekina pokario partizanų lavonus ir jų atminimą:

163) *Žuvusius partizanus rusų kareiviai išrengė nuogai, čia pat matavosi jų nurengtus rūbus, batus.*

164) *Prisimenu kalnus vainikų, kuriuos aplinkiniai laukininkai (ūkininkai) buvo sunėšę pagerbti savo sūnus, kritusius nežinomuose karo laukuose. Vainikus rusų kareiviai sukrovė į krūvę. Apipylė benzinu ir uždegė.*

Paminima, kad rusams okupavus Lietuvą žlunga visos lietuvių turėtos vertybės:

165) *Kaip vertinate pokario metus? Aš mačiau, kokia baisi buvo rusų invazija ir koks žiaurus žmogiškų vertybių naikinimas kaime.*

DLKT pasitaikė tik keletas sakinių, kuriuose teigiama, kad rusų kariai nebuvo tokie žiaurūs ir plėšrūs, jie taip pat kentėjo nuo savo vadų, o kai kurie lietuviai džiaugėsi jų sulaukę:

166) *O kai atėjo 1940 metai, tai Šidiškis, palikęs visus savo draugus, išvažiavo į Kauną. Ir tik Šidiškienė vis nešdavo gėles rusų kareiviams ir gyrėsi, kad dabar gyvenimas tapo rojumi, kad jau niekad os nebevargsim, o būsim visi turtingi ir laimingi.*

167) *Kitą dieną niekur neišeidavom – prasėdėdavom, vis dirščiodami pro langus, ar nepamatysim rusų kareivių atskvernojant. Ne visi jie buvo tokie plėšrūs, kaip enka-vedistai, bet geriau ir jiems nesimaišyti po kojų.*

Tyrimui atrinkti sakiniai liudija, jog po karo kai kurie rusų kariai Lietuvoje jau-tėsi tikrais šeiminkais ir geradariais, tad nevengė ir plėšikauti:

168) *Bet pirmiausia krito į akis svetimos – sovietų – kariuomenės buvimas. Rusų kariš-kiai, atrodo, manė esą mūsų, lietuvių, globėjai ir geradariai.*

169) *Dabar rūmai vėl priklauso tikriesiems šeiminkams – Lietuvos karininkų ramovei. Rusai išsikraustę labai nenoriai – ten dar buvo ką vogti ir plėšti.*

Iš analizuojamų sakinių matyti, jog sovietmečiu kai kurie valdžiai palankūs as-menys rusams šeiminkaujant gaudavo įvairių lengvatų (nemokėdavo už centrinį šildymą, nemokamai naudodavosi pirtimis ir kt.), todėl tokie asmenys rusus mini geru žodžiu:

170) *Rajono senbūviai geru žodžiu mini laikus, kai rajonėlyje šeiminkavo rusų kariškiai.*

Pasitaiko sakinių, kuriuose lyginami rusų karių ir vietinių lietuvių veiksmai. Deja, lietuviai kartais elgiasi barbariškiau nei svetimos šalies kariai:

171) *Buvo rusų kariškiai įsirengę tokią lyg vilą, užėigą. Ją paskui saugojo jau mūsų ka-riškiai. Saugojo, ėmė ne visai menkas algas ir nusaugojo: neliko nei langų, nei durų.*

172) *S. Michejeva, žiūrėdama į išgrobstytus pastatus, sakė, kad išeidami rusų kariškiai nors patalynę paliko. O kai po jų pašeiminkavo lietuviai – krūvos griuvėsių ir ki-nivarpy apgraužtos durys beliko.*

Kaip matyti iš šiame poskyryje aptartų sakinių, rusų kariai per pasaulinius karus ir pokariu buvo nuskurę, vargani, tačiau žiaurūs: plėšikavo, prievartavo moteris, naikino ir griovė visa, kas lietuviams buvo brangu. Tyrimui atrinkti sakiniai rodo, jog pokario metais kartu su vadinamaisiais sribais rusai gaudė ir naikino pokario Lietuvos partizanus. Pasibaigus karui sovietinėje Lietuvoje rusai jautėsi okupuoto krašto šeimininkais.

Rusų kariai XX a. pabaigoje

Daugiausia šio laikotarpio sakinių liudija apie rusų karių žiaurumus 1994–1996 m., kai vyko karinis konfliktas tarp Rusijos Federacijos ir Ičkerijos Čečėnų Respublikos.

Ypač dažnai analizuojamuose sakiniuose kalbama apie rusų karių žiaurumą (dažnai minimi prievieksmiai *žiauriai*, *barbariškai*, *įžūliai* ir kt., daiktavardiniai abstraktai *žiaurumas*, *žvėriškumas* ir kt., taip pat karius apibūdinantys daiktavardžiai *žudikai*, *barbarai*, *banditai* ir kt.):

- 173) *Vokietijos telekanalas PRO-7 vakar patvirtino, kad vokiečių žurnalisto Franko Hioflingo vaizdajuostė, kurioje užfiksuoti rusų kareivių žiaurumai Čečėnijoje, – autentiška.*
- 174) *Atėjo du pranešimai apie rusų kareivių žvėriškumus. Naktį iš ketvirtadienio į penktadienį Grozno apylinkėse, tarybinio ūkio „Rodina“ teritorijoje Rusijos kareiviai, ieškodami degtinės, įsibrovė į vietinio gyventojų namus, praneša PAP-ELTA.*
- 175) *Čečėnijos opozicija apkaltino Rusijos kariuomenę nekaltų žmonių žudymu, plėšikavimu ir barbariškais bombardavimais. Teigiama, kad kai kurie rusų kareiviai plėšia ir nemotyvuotai žudo civilius gyventojus.*

Apibūdinant rusų karių veiksmus iliustracijose vartojami aktyvaus veiksmo veiksmažodžiai *kankino*, *susidorojo*, *žudė*, *plėšė*, *mušė*, *užmušinėjo* ir kt.:

- 176) *Kadangi nesupranta, kodėl su tokiu žiaurumu rusų kareiviai užmušinėja senius, moteris ir vaikus.*
- 177) *Žmogaus teisių gynimo grupės ne sykį pranešė apie tai, jog rusų kariai muša, prievartauja ar masiškai susidoroja su civiliais, kurie įtariami pagalba čečėnų kovotojams.*

Analizei atrinktuose sakiniuose dažnai minima, kokiomis aplinkybėmis rusų kariai šaudė priešus (be įspėjimo, masiškai, nesirinkdami, ar šaudė į kovotojus, ar į civilius, nepaisydami amžiaus, lyties ir kt.):

- 178) Čėčėnijos vyriausybė pateikė duomenų, kad Grozne **rusų** kariai masiškai šaudo Čėčėnijos jaunimą.
- 179) Ingušijoje, prie Sunžos rajono Nesterovskajos stacionos, **rusų** kariai atidengė ugnį į civilius gyventojus.

Pabrėžiama, kad nepagarbiai rusų kariai elgėsi ir su žuvusiaisiais:

- 180) Čėčėnams labai pavojinga rinkti lavonus Grozne, nes dažnai **rusų** kariai lavonus minuoja.
- 181) Buvo pademonstruotos nuotraukos, kuriose matyti, jog nužudytiesiems nupjautos ausys. „Šie lavonai įrodo **rusų** kareivių karo nusikaltimus“, – pareiškė judėjimo „Memorial“ atstovė.

Užsimenama, kad rusų kariai apie čėčėnų kovotojus buvo susidarę išankstinę nuomonę:

- 182) Kur **rusų** kariai įžengdavo, visur rasdavo banditus, nacionalistus, fašistus, kuriuos žiauriai naikino. Padėdami Čėčėnijai, padėsime pasaulio demokratijai.

Rusų karių žiaurumas minimas ir kalbant apie jų elgesį su moterimis. Tekstyno pavyzdžiai rodo, jog moteris ir merginas jie prievartavo ir žudė nieko nepaisydami:

- 183) Specialusis čėčėnų būrys Tbilisio gatvėje suėmė keturis **rusų** karius, kurie prievartavo 40 metų armėnę.
- 184) **Rusų** pulkininkas liepė kareiviams išprievartauti 13 metų čėčėnę. Šie atsisakė, tuomet karininkas padarė tai pats ir po to auką nušovė.
- 185) Jaunas **rusų** belaisvis lėtai pasakoja, kaip susibūrusių kareivių akivaizdoje karininkai žagino čėčėnų merginas.
- 186) Dvylikos metų dukrą omonininkai nušovė motinos akyse. Užėję į kaimą **rusų** kareiviai iš vyresnių moterų pareikalavo, kad nakčiai jiems pristatytų mergaičių, tada esą jie nešaudysią, išsaugosią namą.

Kalbant apie rusų karius dažnai minima degtinė. Ji buvo rusų kario kasdienybė. Šiandien jau atvirai teigiama, kad Rusijos ir Čėčėnijos karas „buvo kiaurai permerkatas alkoholio. Vidaus reikalų ministerijos generolai ir kazokų savanoriai garsėjo brutalumu ir atviru girtuokliavimu“ (Schrad 2016: 315). Tekstinyne daugybė iliustracijų, kuriose kalbama, kaip rusų kariai Čėčėnijoje priešams už degtinę atiduodavo belaisvius, maistą, ginklus ir kt.:

- 187) Čėčėnų teigimu, ginklai ir šaudmenys daugiausia buvo perkami iš **rusų** karių už degtinę ar valiutą.

- 188) *Viešnia pasakojo, kaip už dėžę degtinės ir maisto rusų kariai praleido jų grupę į nusiaubtus miestus, kaimus, ir kokių šiurpą keliančių vaizdų matė.*

Tiriamuose sakiniuose pabrėžiama, kad prisigėrę ar negavę degtinės rusai tapdavo dar agresyvesni:

- 189) *Užvakar Ingušijoje girti rusų kareiviai ėmė šaudyti į pabėgėlius čečėnus.*
 190) *Naktį į pirmadienį Čečėnijoje girtas rusų karys užpuolė televizijos NTV grupės operatorių.*
 191) *Didelis triukšmas kilo, kai paaiškėjo, kad rusų kareiviai Ingušijoje sušaudė parduotuvę, atsisakiusią parduoti jiems degtinės.*

Tekstyno pavyzdžiai rodo, kad XX a. pabaigos rusų kariai, kaip ir ankstesniais laikais, dažnai plėšikauja. Šis plačiai paplitęs reiškinys tiriamuose sakiniuose apibūdinamas prieveiksmiais *masiškai, įžūliai* ir kt.:

- 192) *„Svobodos“ radijo korespondentas A. Jevtušenka pranešė, kad rusų kariškiai masiškai plėšikauja.*
 193) *Bombarduojamos kalnų gyvenvietės, Vedeno kaimas. Rusų kareiviai užimtose teritorijose plėšikauja, daugiausia tai vidaus kariuomenės ir OMON daliniai.*

Analizuojami sakiniai rodo, jog šis reiškinys tarp rusų karių taip paplito, kad generolai buvo priversti imtis drastiškų priemonių:

- 194) *Sulaikyta daug plėšikaujančių rusų kareivių. Gen. I. Babičevas buvo priverstas įsakyti plėšikus šaudyti vietoje.*

Rusų kariai minimi ir 1990 m. kontekste, kai Lietuvoje SSRS vykdė karinę akciją. Rasta iliustracijų, liudijančių, jog tuo metu rusų kariai taip pat pasižymėjo brutaliais ir žiauriais veiksmais:

- 195) *Kai rusų kariauna brutaliai okupavo Spaudos rūmus, visi pamatė, kaip toliau elgsis sovietiniai okupantai.*
 196) *Radijo ir televizijos rūmuose šeimininkauja okupantai rusai ir kolaborantai. Tankų vamzdžiai grėsmingai pakelti.*

Teigiama, jog rusų karinė tarnyba nuo seno garsėja žiaurumu ir brutalumu:

- 197) *Igoris Rodionovas pareiškė, kad šalies armijoje yra susidariusi kritiška padėtis, kad smunka kareivių moralė. Vis daugiau jaunų rusų mėgina išvengti brutalumu ir žiaurumu garsėjančios karinės tarnybos.*

Tokios iliustracijos tik patvirtina istorikų teiginius, kad dėl moralės kariuomenės viduje, nestatutinių santykių ir kt. veiksmų sovietinės (dažnai suprantamos ir tapatinamos su rusiška) armijos atžvilgiu formavosi atitinkamos Lietuvos visuomenės nuostatos: „Jau nuo 1988 metų vis daugiau žmonių sovietinę armiją ėmė vertinti iš pradžių kaip „svetimą“, o vėliau – kaip okupacinę ir Lietuvai priešišką struktūrą“ (Arlauskaitė, Kšanytė-Armstrong 2007: 155).

Iš šiame poskyryje aptartų sakinių ryškėja šie pagrindiniai XX a. pabaigos rusų karių bruožai: jie yra žiaurūs, nesigaili ne tik priešų, bet ir civilių gyventojų (juos šaudo, kankina, prievartauja), dažnai girtuokliauja, į degtinę keičia įvairius daiktus, ginklus ir pan., o pasigėrę tampa dar žiauresni. Nejaučia jokios pagarbos ne tik gyviesiems, bet ir mirusiesiems.

Taigi iš esmės nuo XVII iki XX a. pabaigos rusų kario įvaizdyje užkoduota neigiamą informaciją. Ji būdinga ne tik individualiems atsiminimams, bet ir kolektyvinei atminčiai: toks įvaizdis traktuotinas kaip reikšminė struktūra, kurioje užfiksuotas subjektyvus konkretaus įvykio bei su juo siejamų subjektų ypatybių suvokinyje kolektyviniame atminties diskurse ir jį eksplikuojančiuose naratyvuose (Vitkus 2017: 36).

Istorijos ir politikos kontekstas

Kaip jau minėta, tekstyno iliustracijose rusai ypač dažnai minimi istoriniame kontekste. Šiame kontekste akivaizdžiausiai atsiskleidžia netgi kai kurie kituose kontekstuose neišryškėjantys rusų charakterio bruožai. Pavyzdžiui, šiai tautai (ypač vyresniajai kartai) būdingas kolektyvizmas³¹¹. Tą patvirtina ir sociologiniai tyrimai: rusai mano, kad visuomet gali kieno nors paprašyti pagalbos ir yra pasiruošę padėti patys. Abejingumas ar atsisakymas tai daryti jiems yra psichologinė trauma. Stipri „rusiška kolektyvinė dvasia“ yra sąlygota rusų tautinio mentaliteto, kuris dažnai priešpriešinamas vakarietiško mąstymo būdai (Ledeneva 1998: 155). Plg. tekstyno iliustracijas:

- 198) *Viešpatauja autoritarinės asmenybės tipas, vadinamoji „kolektyvinė siela“, tada labiau linkstama į kolektyvistinį mąstymo būdą. Tai, pavyzdžiui, būdinga rusų tautai.*

³¹¹ Rusijoje kolektyvinė gyvenimo forma visada buvo stipresnė už individualizmą. Faktas ir tai, kad Rusijos visuomenėje yra giliai įsišaknijęs paternalizmas. Rusai vis dar negali pamiršti sovietmečio socialumo, nes tai buvo „savitas to laikotarpio *modus vivendi*“ (Leinartė 2014: 271).

Daugelyje analizuojamų sakinių primenama, kad rusams būdingas stiprios valdžios, kietos rankos troškimas³¹², noras, kad valstybė rūpintųsi savo piliečiais ir sukurtų jiems geresnį gyvenimą:

- 199) *Jau rusų poetas Lermontovas rašė, kad **rusas** mieliau pakęs žiaurią valdžią negu silpną.*
- 200) ***Rusai** ilgisi stiprios caro rankos. Tuomet valstybėje yra stabilu ir gera. Jeigu nėra caro, jie praranda orientaciją. Geriau išmirs milijonai **rusų**, bet jie kovos už stiprios rankos valdžią.*
- 201) *Tuo tarpu kai **rusai** nebeturi valdovo realiame gyvenime, prasideda chaosas.*
- 202) ***Rusai** visada labai norėjo jausti stiprią valdžios ranką.*
- 203) *Tačiau daugelis pagyvenusių **rusų** ir gruzinų vis tiek laiko J. Staliną savo didvyriu.*

Lietuviai dar nepamiršę sovietmečio. Šis laikotarpis išryškino nemažai rusams priskiriamų neigiamų būdo bruožų. Pavyzdžiui, iliustracijose minima, kad rusai linkę kitoms tautoms primesti savo kalbą, papročius ir pan.:

- 204) *Prisimenu, kaip būdavo tarybiniais laikais: susirenka dešimt lietuvių ir vienas **rusas**, ir visa kompanija šnekasi rusiškai.*
- 205) ***Rusai** laiko save tautų auklėtojais, tačiau nesugeba įvesti tvarkos savo namuose.*
- 206) ***Rusai** neš civilizaciją tiems, kurie su savo vietine civilizacija aukščiau stovi už pačius **rusus**.*

Kai kurie sakiniai rodo, jog lietuviams ypač skaudu prisiminti rusų elgesį Sovietų Sąjungos laikais:

- 207) *Juk jie matė, kiek blogio Rusija atnešė ne **rusų** tautoms, o to blogio nešėjai buvo žmonės, kalbantys rusiškai ir dar vadinantys save **rusų** patriotais.*
- 208) *Blogi ir nelaimės kitoms tautoms nešė ne vien SSRS su komunistine ideologija, bet ir Rusijos imperija. Jo esmė, kad **rusai**, vokiečiai ir lenkai – tai ne šiaip Lietuvą veikusios jėgos, o mūsų priešai.*

Iš tyrimui atrinktų sakinių matyti, kad rusai turi įvairių kompleksų ir silpnybių. Jie daug kur mato terorizmo grėsmę, siekia, kad kitos tautos ir valstybės jų bijotų, juos gerbtų ar net garbintų, taip pat patys trokšta liaupsių ir pataikavimo, nes tiki, kad yra vieni iš geriausių:

³¹² Tekstyne rasta iliustracijų, kuriose teigiama, kad ne tik rusams, bet ir lietuviams patinka ryškūs lyderiai, stiprūs vadovai: *Juk lietuviams, kaip ir kaimynams rusams, pasirodo, vis dar reikia caro: svarbiausia – patrauklus lyderis, net jei už jo – tik krūvelė senų sovietinės nomenklatūros tarnų.*

- 209) *Ten diplomatas itin paniekinamai atsiliepė apie rusų tautą, kuri esanti godi liaupsių ir pataikavimų, ir ragino brolius lietuvius naudotis šia rusų silpnybe ir pusvelčiui iš jų išmelžti, pavyzdžiui, norimas prekes.*
- 210) *Rusai kalė ir kalė savo piliečiams, kad rusų armija nenugalima, jų sportininkai stipriausi, mokslininkai geriausi.*

Rasta nemažai posovietinio diskurso iliustracijų, kuriose atsiskleidžia rusų jaučiama imperinė sovietmečio nostalgija: vyresniosios kartos rusai ilgisi netolimos praeities, buvusios Sovietų Sąjungos, šventų švenčių, komunizmo ir pan. dalykų. Sovietmečio nostalgiją sociologai įvardija kaip „pavojingą jausmą“, kuris kyla tam tikruose visuomenės sluoksniuose ir provokuoja retrogradines nuotaikas (Klumbytė 2004: 5). Vadinamoji sovietmečio nostalgija dažnai įvardijama kaip sovietinio laikotarpio idealizavimas, anų laikų ilgesys ir posovietinio laikotarpio nuosmukio suvokimas (Klumbytė 2004: 6; Šliavaitė 2010: 108), tačiau reikia turėti mintyje ir tai, kad nostalgija dažnai reiškia ne pačios praeities realybės, bet praeityje ją struktūravusių idėjų ir fantazijų ilgesį, taigi, rusai gali ilgėtis ne paties komunizmo ar socializmo kaip visuomeninės formos ar politinės sistemos, o praeities vilčių, fantazijų, jausmų (Leinartė 2014: 251). Analizei atrinktuose iliustraciniuose pavyzdžiuose taip pat labai akivaizdžios rusų nostalgios, retrogradinės nuotaikos:

- 211) *Daug svarbiau, kad absoliučiai rusų daugumai TSRS himno dvasia tebespaudžia ašaras.*
- 212) *Tik senyvo amžiaus rusai vis dar su nostalgija prisimena Sovietų Sąjungos laikus.*
- 213) *Dauguma rusų norėtų, kad jų šalis būtų komunistinė valstybė.*
- 214) *Lapkričio 7-oji išliko Rusijos švenčių sąrašė kaip Santarvės ir susitaikymo diena, o daugumai rusų ji tebėra didelė šventė, prie kurios tiesiog priprato ir nesutiktų jos atsisakyti.*
- 215) *Todėl nenuostabu, kad daugumai rusų gegužės 9-oji yra itin svarbi diena – pasidžiavimo, nacionalinės tapatybės šaltinis.*

Kaip rodo iliustracijos, dažno lietuvio sąmonėje dar gajus įprotis tapatinti rusus su komunistais, okupantais, socializmu, sovietine santvarka ir pan., o pačią Rusiją – su SSRS³¹³:

- 216) *Žinojau tik tiek, kad rusai – socializmas, o vokiečiai – fašizmas.*

³¹³ Tarp tokio tapatinimo motyvų yra ir tas faktas, kad „SSRS kaip tarptautinių santykių subjektas nustojo egzistuoti 1991 m. gruodžio 24 d., o Rusija pasiskelbė SSRS teisių ir pareigų tęsėja“ (Arlauskaitė, Kšanytė-Armstrong 2007: 233).

- 217) *Standartiniam lietuviui nacionalistui kiekvienas Lietuvos rusas yra komunistas, trokštantis SSRS atkūrimo.*
- 218) *Tai pagrindžia prielaidą, kad vieninteliai tikri priešai yra okupantai rusai.*

Analizuojamuose sakiniuose teigiama, kad gana dažnai lietuviai linkę kaltinti rusus (ar kitų tautybių asmenis) dėl daugelio didesnių ar mažesnių bėdų:

- 219) *Geriau valdžių apkaltinam, komunizmą, rusus, sovietų valdžių, geografinę padėtį, bet savęs – niekada!*
- 220) *Jeigu kas nors buvo ne taip, tai kalti „sukčiai“ lenkai, rusai, vokiečiai, žydai, amerikiečiai, tik jau ne patys lietuviai.*
- 221) *Kad dėl Nepriklausomybių praradimo kalti tik vokiečiai, lenkai, rusai ir, aišku, Lietuvos žydai? Tik jokių būdu ne lietuviai.*

Sociologų tyrimai rodo, kad ir XXI a. pradžioje Lietuvos žiniasklaidoje vis dar pasitaiko, kad rusai stereotipiškai siejami su priešais ir Lietuvos okupantais (Šostko 2007: 38): „daugumai rusų sovietinio piliečio ir ruso tapatumas, sugriuvus Sovietų Sąjungai, lengviau padeda integruotis į nepriklausomą Lietuvą“ (Leonavičius 1997: 76), ir ta integracija vyksta gan sėkmingai – rusai siekia integruotis į Lietuvos pilietinę visuomenę, o lenkai siekia stiprinti savo tautinį identitetą (Savukynas 2000: 75). Įdomu tai, kad viešojoje erdvėje patys lietuviai sovietmetį vertina gan prieštaringai. Fiksuojamas ir beapeliacinis sovietmečio ignoravimas, ir nostalgija sovietinei praeičiai (Čepaitienė 2007: 36–50).

Tekstyne rasta sakinių, kuriuose teigiama, jog būdami Sovietų Sąjungoje rusai išmoko daugelio gudrybių. Pati valdžia juos įpratino imti, duoti kyšius ir pan.:

- 222) *Rusų sugebėjimas ir patirtis klastoti dokumentus – menas, kurį jie įvaldė sovietų sistemoje, taip mėgusioje įvairias pažymas ir kitus smulkius dokumentus.*
- 223) *Todėl rusai nuolat pabrėžia, kad pati valstybė juos verčia tiek duoti, tiek imti kyšius. Ir jie kartais net didžiuojasi, kad pagal korupcijos lygį – „visos planetos priešaky“.*

Daugelyje iliustracijų akivaizdi vadinamoji hipervalstybinė rusų mąstysena (Aleksandravičius 2000: 35). Rusams iki šiol sunku atsikratyti imperinio mąstymo (jie nuolat siekia primesti savo valią kitiems, negali gyventi be globalių idėjų ir pan.):

- 224) *Būdamas rusas, aišku, jis norėtų matyti Baltijos valstybes kaip carų arba Stalino–Gorbačiovo laikų rusų imperijos dalį, nes Maskvai reikalingas priėjimas prie Baltijos.*

225) *Rusų sąmonėje nuo amžių įsitvirtino toks požiūris į kaimynus: jei rusų kareivio batas kada nors buvo įžengęs į kaimynų žemę, tai ji jau „ruskaja zemlia“.*

Tokios iliustracijos tik patvirtina šiandienos istorikų ir politikų keliamą mintį, kad Rusija ir jos lyderiai šimtmečiais siekė ir tebesiekia „didžiosios valstybės statuso“ (Janeliūnas, Kojala 2016: 13). Rusijoje iki šių dienų patriotizmas, kolektyvizmas ir didelė geopolitinė valstybinė galia, prikaustanti kitų valstybių dėmesį, yra tradicinės kartinės vertybės (Ostrovsky 2019: 273). Tai sykiu ir sovietmečio palikimas, kai sovietų valstybėje didingų akcijų vienas iš tikslų buvo „pajungti piliečius kolektyviniams jausmams ir veiksams“, o „didingu žmogus galėdavo pasijausti tik tuomet, kai atsisakydavo savo asmeniškumo“ (Putinaitė 2007: 33).

Tačiau svarbu pabrėžti, kad toks mąstymas nėra savaiminis. Iliustracijose pabrėžiama, kad prie to didžia dalimi prisideda Rusijos valdžia, jos nuolatinė propaganda:

226) *Bolševizmo metais buvo duotas nurodymas, jog visų išradimų ir naujovių pradininkais privalo būti rusai.*

227) *Tuo tarpu rusų tautos niekas niekada neklausė, ko ji nori. Šios tautos sąmonė nuolat šeriama mitais apie „didžiąją ir galingąją“ Rusiją.*

DLKT rasta ne viena dešimtis iliustracinių pavyzdžių apie Rusijoje nuolat vykdomą propagandą ir jos poveikį eiliniams rusams:

228) *Žydai jaučia, iš ko galima padaryti pinigą. O rusai – propagandą.*

229) *Jeigu žmogui visi nuolatos tvirtintų, kad jis kiaulė, žmogus galų gale pradėtų kriukseti, – turi patarlę rusai nuo senų senovės, gal dėl to ir pamėgo propagandą.*

Tekstyno medžiaga rodo, jog dažnai propaganda siekiama paveikti žmonių mąstymą ir emocijas dėl kaimynų, o ypač dėl Baltijos valstybių:

230) *Dar vienas rusų „arkliukas“ – teorija apie neišvengiamą Rusijos konfrontaciją su kaimynais ir kitomis supervalstybėmis.*

231) *Daug kur galima justi, kad rusai savo propagandos yra gerokai įbauginti mūsų keitimų jungtis į Aljansą.*

232) *Lebedeva pareiškė, jog visi Rusijos žmonės nori, kad Baltijos šalys vėl būtų pavaldžios Maskvai, būtų apginti etniniai rusai.*

Iš analizuojamų sakinių matyti, jog politiniame kontekste dažnai užsimenama apie rusams būdingą heroizmo, didvyriškumo siekį:

- 233) *Tiesiai neatsakęs į klausimą, laikraštis primena V. Čerčiliui priskiriamą posakį: „Rusai linkę patys sau sukurti problemas, kad galėtų didvyriškai jas įveikti“.*
- 234) *Bet apie tą didvyriškumą lietuviai gėdijasi girtis. O rusas atvirksčiai – į priekį kiša savo medaliais apkabintą krūtinę. Iš to juoktis nereikia. Būtina suprasti – skirtingos tautos esame.*
- 235) *„Žiūrėkite, kokie mes, rusai, didvyriai!“ Kad rusai myli savo tėvynę ir sugeba ją ginti, mes žinome.*
- 236) *Rusai save regi kaip karo didvyrius.*

Kaip rodo tyrimui atrinkti sakiniai, šiai tautai būdingas tvirtas nacionalizmas, netgi šovinizmas, stiprus pasididžiavimo savimi jausmas, tvirtas įsitikinimas, kad gimęs rusu juo turi ir mirti:

- 237) *Tačiau rusai didžiudamiesi atsakydavo, kad Rusija gali išmaitinti visą pasaulį.*
- 238) *Tai yra didžiarusiškasis šovinizmas – rusai įsivaizduoja, kad visi jiems turi būti dėkingi.*
- 239) *Gumiliovas teigė, kad rusai – tai „superetnosas“, Vakarų ir Rytų rasių lydinys, turintis didesnę energiją negu Vakarų Europos rasės.*

Kai kurie analizuojami sakiniai primena, jog rusai per ilgus šimtmečius įsisąmonino, kad jų valstybė turi būti didelė ir stipri³¹⁴:

- 240) *Pučo metu atsiskleidė ir rusų savimonė. Jie nesuvokia savęs kaip mažos valstybės. Tauta gali būti nepavalgiusi, tačiau nestipri ir neišgėrusi – ne.*
- 241) *Rusai niekada neabejojo, kad jų valstybė turi būti stipri.*

Kadangi lietuvių ir rusų tautos bei valstybės daugybę metų buvo ir tebėra kaimynės, natūralu, kad skirtingais istorijos laikotarpiais vieni į kitus žvelgėme ne tik kaip į kaimynus ar draugus. Tekstyno medžiaga rodo, jog rusai ir patys supranta, kad nemaža dalis lietuvių iki šiol į juos žvelgia kaip į galimus priešus, o jie patys lietuvius mato kaip vienus iš savo priešų:

- 242) *Dabar, įvedus vizų režimą, Rytų turizmo rinkos užsadarė, be to, rusų tautybės žmonės mano, kad lietuviai į juos žiūri kaip į priešus.*
- 243) *Toji imperija kovojo su savo vakariniais kaimynais – Lietuva, Vengrija, Lenkija, – o šie kaimynai kaip tik ir buvo rusų tautos priešai.*

³¹⁴ 2000 m. vykusio nuomonių apklausa parodė, kad 55 proc. rusų viliasi, kad prezidentas V. Putinas gražins Rusijai didžios ir gerbiamos supervalstybės (*deržavos*) statusą (Ostrovsky 2019: 274).

- 244) *Tuomet Rusijoje buvo užkurta antibaltiška propaganda. Jos vaisius – didžiausiais Rusijos priešais **rusai** pradėjo laikyti Baltijos šalis.*
- 245) *Ar tai padaryta sąmoningai, ar tiesiog taip išėjo, tačiau sociologiniai tyrimai Rusijoje rodo, kad priešiškesniausiai nusiteikusiomis šalimis **rusai** laiko Latviją ir Lietuvą.*

Taigi akivaizdu, kad tyrimui atrinktuose politinio (istorinio) konteksto pavyzdžiuose atsispindi ne tik emociingi, bet ir gana sudėtingi lietuvių bei rusų santykiai. Rusai mano, jog yra už kitas tautas stipresni, galingesni. Jie tuo didžiuojasi ir dažnai kitoms tautoms, jas okupavę, primeta savo kalbą, papročius. Analizuojami sakiniai rodo, jog rusai trokšta, kad kitos tautos jų bijotų ir juos garbintų, o patys savo šalyje palaiko stiprios, diktatoriškos valdžios politiką. Iš tiriamų sakinių matyti, jog rusų būdai didelę įtaką turėjo sovietmetis: jo veikiami rusai išmoko duoti ir imti kyšius, priprato prie kolektyviškumo ir bendruomeniškumo, todėl net šiandien dažnas rusas su ilgesiu žvelgia į sovietinius metus.

Valdžios kontekstas

Kalbant apie rusų tautybės asmenis svarbu jų nesutapatinti su sovietine valdžia. Tai gan susiję, tačiau visiškai skirtingi dalykai, todėl net kai kuriose tekstyno iliustracijose ne kartą tai pabrėžiama:

- 246) *Lietuviai esame tautiškai ir sociališkai engiami vienos ir tos pačios komunistinio totalitarizmo sistemos, taigi „mums reikia išmokti skirti Rusiją ir **rusus** nuo tarybų valdžios“.*
- 247) ***Rusas** kaip okupantas ir **rusas** kaip tautybė jam buvo skirtingi dalykai, kurių nepainiojo.*
- 248) *Buvo aiškiai suvokiama, kad kovoti reikia ne prieš **rusus**, bet prieš sovietinę imperiją. Štai čia, mano galva, ir slypi pagrindinis klausimas, kalbant ir apie dabartinius Lietuvos ir Rusijos santykius.*
- 249) *„Aš **rusas**, bet tarybiniu sąveš nelaikau“, – rašė jis savo dvasiniame testamente.*

Vis dėlto tekstyno pavyzdžiai rodo, kad ypač politikos kontekste kalbėdami apie rusus lietuviai labai dažnai mintyje turi ne konkrečius rusų tautybės asmenis, o rusų valdžią. Taigi išskirta grupė pavyzdžių, kuriuose *rusas / rusai* akivaizdžiai reiškia ne rusų tautos žmones, o rusų valdžią. Analizuojant tokių sakinių semantiką ryškėja du gan prieštaringi požiūriai į rusų valdžią.

„Prie rusų buvo geriau“

Šiandien atrodo paradoksalu, kad „net tokiose šalyse, kuriose socialistinis režimas sugriuvo pačios visuomenės iniciatyva, didelė visuomenės dalis gyvenimą buvusio režimo sąlygomis vertina teigiamai, o ne neigiamai“ (Ramonaitė 2013: 265). Iš VDU tekstyno pavyzdžių matyti, kad teigiamai savo gyvenimą okupacijos sąlygomis dažniausiai vertina vyresniosios kartos lietuviai ir Lietuvos rusai, t. y. formulė „prie rusų buvo geriau“ dažniausiai kartojta tie, kuriems teko patiems gyventi Sovietų Sąjungoje:

- 250) *Jaunoji karta girdi vyresnius sakant, kad „prie rusų buvo geriau“.*
- 251) *Prie rusų buvo geriau. Prieš dvidešimt metų galėjai skųstis ne tik Vilniuje, bet nuvažiavęs į Maskvą kreiptis į aukščiausių valdžių ir netgi laimėti.*
- 252) *Prie rusų buvo geriau, – galėjau dirbti ir uždirbti, o šiandien tik pavalgyt iš kelių karvučių ir hektarų.*
- 253) *Buvęs statybinės organizacijos ekonomistas ir vis minėjo, kaip buvo „prie rusų“: – Buvau studentas, nereikėjo „ubagauti“, skolintis – stipendijos užteko.*

VDU tekstyno iliustracijos rodo, kad žmonių, nuolat kartojančių frazę „prie rusų buvo geriau“, vis mažėja, o tie, kurie vis dar linkę tą pabrėžti, meluoja ir klaidina kitus:

- 254) *Būtų puiku, jei jie parašytų teisingą sovietmečio istoriją ir mūsų vaikai, besimokantys mokyklose, žinotų, kad meluoja tie, kurie sako, kad „prie rusų buvo geriau“.*
- 255) *O kartu mažėja kiekis tų, kurie pyksta ant dabartinės valdžios, su nostalgija žiūri į sovietinę praeitį ir mano, kad prie rusų gyventi buvo geriau.*
- 256) *Nemažai daliai Lietuvos gyventojų buvo įpiršta mintis, kad „prie rusų buvo geriau“ ir kad nepriklausomybė nėra tokia vertybė, dėl kurios verta turėti buitinių sunkumų.*
- 257) *Tie, kurie šiandien aiškina, kad prie rusų buvo geriau, turėtų susimąstyti, jog buvusi santvarka daugumą pavertė neatsakingais komandų vykdytojais, kad buvo užgniaužtas jų iniciatyvos pojūtis.*

Sociologų teigimu, prisiminimuose apie praeitį dažnai išreiškiamas tam tikrų idėjų, vertybių ilgesys (Leinartė ir kt. 2014: 215). Nostalgijos jausmas yra būdingas postmodernybei; tai tam tikra santykio su praeitimi forma, „transideologinis“ jausmas, kuris gali „ištikti“ bet ką ir bet kur, kad ir kokie būtų politiniai įsitikinimai (Jameson 2002: 22–25). Pasakymai „prie rusų buvo geriau“ ir pan. yra tapę socialine

idioma. Kai kurios socialinės grupės prisimindamos sovietinę praeitį dažnai vartoja tokias apibendrinančias frazes. Kaimo gyventojai, teigiantys, kad prie ruso gyventi buvo geriau, vėlyvučiu sovietmečiu buvo išskirtinė socialinė grupė, privilegijuotas sluoksniu, gaunantis didesnius atlyginimus ir besinaudojantis valstybės teikiama privilegijomis. Posovietiniu laikotarpiu jie patyrė socialinę dislokaciją ir skurdą, nedarbą, žemės ūkio ir paties kaimo nuvertinimą. Tačiau būtina paminėti, kad mintys, jog prie ruso gyvenimas buvo geresnis, būdingos ne tik kaimui ir ne tik pagyvenusiems žmonėms. Rytų Europoje panašios mintys labai populiarios ir buvusiuose pramoniniuose centruose, dideliuose miestuose (Klumbytė 2004: 4–5).

Neigiamas rusų valdžios vertinimas

Sakinių, kuriuose rusų valdžia ir jos veiksmai vertinami neigiamai, rasta nepalyginti daugiau. Tyrimui atrinktuose sakiniuose nepalankiai vertinami daugelis rusų valdžios veiksmų (įvairūs grasinimai, ginklavimasis, šimtmečius besitęsianti grobuoniška politika, ekonominis kitų šalių spaudimas ir pan.):

258) *Yra aišku, kad rusai įvairiais grasinančiais pasisakymais, ekonominiu spaudimu ir net griauinama pagrindžio veikla stengiasi atgauti Rytų Europoje prarastą savo įtaką.*

259) *Per penkis šimtus grobikiškų karų metų rusai nesugebėjo sugalvoti kitų pasiteisinimų ir tebekaltina kitus grobikiškumu ir banditizmu.*

Analizuojami sakiniai rodo, jog lietuviai suvokia, kad kaimyninė didžioji tauta ir jos valdžia linkusi grobti ir engti kitas tautas, todėl ištrūkti iš jos gniaužtų yra didelė šventė:

260) *Tai buvo visiems tyro ir didelio džiaugsmo valanda: nebevergausime nei rusams, nei vokiečiams, o patys valdysimės ir patys tvarkysime visus savo reikalus, kaip mums geriausiai atrodys.*

Rastas ne vienas paliudijimas, kad iki šių dienų rusų valdžia negali atsisakyti ilgai diegto imperinio mąstymo. Grobikišku žvilgsniu jie žvelgia į daugelį tautų:

261) *Nuo pat „Oranžinės revoliucijos“ Ukrainoje rusai keitė savo užsienio politiką taip, kad galėtų iš naujo užtikrinti savo įtaką buvusiose SSRS šalyse.*

262) *Rusai neatsisako savo grobuoniško gyvenimo būdo ir vėl kėsina ir kėsins mus pavergti.*

263) *Jeigu politinėmis priemonėmis siena su Rusija, Baltarusija ir Ukraina nebus aiškiai įforminta kaip Europos siena, tai anksčiau ar vėliau rusai per ją įsivers.*

Iš tiriamosios medžiagos matyti, kad ypač ryškus neigiamas rusų valdžios ir apskritai rusų okupantų vertinimas prisimenant rusų elgesį sovietmečiu, kai jie atsitvėrė geležine uždanga nuo likusio pasaulio, niekino kitas tautas, jų kultūrinį paveldą ir kt.:

264) *Tu nesupratai, kad rusai pasistatė geležinę uždangą tam, kad nei pasaulis matytų Tarybų Sąjungą, nei Tarybų Sąjunga matytų pasaulį.*

265) *Tad rusų imperializmas sudarė iliuziją, kad rusai yra visagaliai kitų buvusios Sąjungos tautų atžvilgiu.*

266) *Nepatenkinti buvo visi: ir rusai, kaip vyraujantis sovietų imperijos etnosas („mūsų sąskaita turtėja nacionalinės mažumos“), ir nacionalinių regionų tautos („mes skurstame, valdomi rusų“).*

Todėl tekstyne pasitaiko ir gan kategoriškų vertinimų:

267) *Vadovaujamės bobišku principu: rusas – mūsų priešas.*

268) *Rusai – mirtini mūsų priešai nuo caro laikų. Jie okupavo mūsų kraštą ir nori priversti, kad jiems tarnautumėm.*

269) *Šiuo metu kovojame su okupantu: maža Lietuva prieš didžiulę rusų imperiją.*

Taigi iš tekstyno pavyzdžių aiškėja, kad rusų valdžia ir jos vykdyta bei šiuo metu vykdoma politika dažniausiai vertinama neigiamai: kritikuojamas grobuoniškas rusų valdžios požiūris į kitas tautas, imperiniai siekiai, noras kitiems primesti savo kalbą ir kultūrą. Kiek palankesnę požiūrį į rusų valdžią atskleidžia tik tie sakiniai, kuriuose prisimenamas sovietmetis ir vartojama klišė „prie ruso buvo geriau“.

Kultūros kontekstas

Tekstyne rasta keli šimtai iliustracinių sakinių, kuriuose kalbama apie rusų kultūrą ir meną. Dažniausiai iliustracijose pabrėžiami rusų pasiekimai literatūros, muzikos, kino, choreografijos ir dailės srityse.

Teigiama, jog rusų literatūra pasaulyje plačiai žinoma, ji paveikė ne vienos šalies autorių kūrybą:

270) *Rusai – tauta, turinti didelę poeziją.*

271) *Skandinavų literatūrą stipriai veikė didieji angly, rusų, prancūzų rašytojai.*

- 272) *Rusų kalbą ir kultūrą – žinoma, elitinę, ne tą, su kuria susidūrė mūsų tremtiniai, bet tą, kurią žino visas pasaulis skaitydamas rusų literatūrą, pradedant Tolstojumi ir baigiant Bulgakovu.*
- 273) *Aš be galo gerbiu rusų aukso ir sidabro amžių literatūrą. Esu puikiai ją išstudijavusi. To pakanka, kad surastum aukščiausias vertybes.*
- 274) *Kita vertus, atrodytume nerimtai, lygiuodamiesi į didžiąsias literatūras – prancūzų, anglų, vokiečių, rusų. Deja, negalime prilygti ir lenkų ar, tarkim, švedų literatūrai.*

Tekstyne galima rasti daugybę sakinių, kuriuose minimos literatūros kūrėjų pavardės. Dažnai minimi rusų literatūros klasikai (F. Dostojevskis, A. Puškinas, L. Tolstojus, I. Turgenevas ir daugybė kitų):

- 275) *Didis rusų rašytojas Solženicynas teigia: geriau mirti, negu leisti sulaužyti savo dvasinį stuburą.*
- 276) *Antrąją vietą pagal vertimų skaičių užėmė rusų literatūros autorių V. Bilibino, A. Čechovo, V. Garšino, J. Lisenkos-Konyčiaus, M. Lermontovo, A. Puškino, I. Turgenevo, L. Tolstojaus darbai.*
- 277) *V. Admonis įtikinėjo teismą, kad eilėraščių rašymas sunkus darbas, reikalaujantis ilgamečio intelektualaus pasirengimo. Veltui to meto rusų įžymybės A. Achmatova, S. Maršakas, K. Čiukovskis, D. Šostakovičius autoritetingai teisme tvirtino, kad šis vaikinys yra didis poetas.*

Fiksuota ne viena dešimtis ir šiuolaikinių literatūros kūrėjų pavardžių:

- 278) *Josifas Brodskis neseniai kalbėjo, kad šiuolaikinėje rusų literatūroje griebiamasi visko, nuo tvorų leksikono iki kompozinių gudrybių.*
- 279) *Kone analogiškai susiklostė ir nunai labai populiarios rusų rašytojos Aleksandros Marininos, pagal išsilavinimą teisininkės, mokslų daktarės, daug metų dirbusios Vidaus reikalų organuose, likimas.*
- 280) *Ižvelgiau tam tikrą giminybę su šiuolaikinio rusų rašytojo Pelevino knyga „Generation P“.*
- 281) *1989 metais tokiai literatūrai skelbė „anatemą“ (prakeiksmą) rusų rašytojas Viktoras Jerofejevas.*
- 282) *Prieš keletą metų „Darjal-TV“ įkūrė žinomo rusų detektyvų rašytojo Arkadijaus Vainerio duktė.*

Rusai garsėja ir muzika. Tekstyno iliustracijose minimi įvairūs muzikos žanrai, rūšys (pavyzdžiui, rokas, klasikinė ir modernioji muzika, simfonijos, romansai ir t. t.):

- 283) *Gaila, kad 16–17 a. rusų cerkvinė muzika nepadarė pakankamos įtakos europinei kultūrai, ir ji tapo beveik vokiška.*
- 284) *Tai, be abejo, viena gražiausių rusų operų.*
- 285) *V simfonijoje rusų romantikas bandė išsakyti tai, kas jam svarbiausia, ką žinojo apie gyvenimą, apie žmogaus jėgą ir bejėgiškumą.*

Rasta daugybė sakinių su rusų dainininkų, kompozitorių, pianistų ir kt. muzikos kūrėjų bei atlikėjų pavardėmis:

- 286) *Programos perliukas – „Figaro vedybos“, kur spindės rusų soprano Annos Netrebko žvaigždė.*
- 287) *Didelio klausytojų susidomėjimo sulaukė rusų pianisto Lazario Bermanno ir jo sūnaus smuikininko Pavelo Bermanno pasirodymas kartu su Lietuvos nacionaliniu simfoniniu orkestru.*
- 288) *Čia jis su ypatingu susižavėjimu klausėsi garsaus rusų dainininko Fiodoro Šaliapino dainavimo M. Musorgskio „Boriso Godunovo“ operoje.*
- 289) *Antroje koncerto dalyje skambėjo žymiausias rusų klasiko Nikolajaus Rimskio-Korsakovo (1844–1908) kūrinys, simfoninės jo muzikos „karūna“ – „Šeherezada“.*
- 290) *Du koncertai bus skirti rusų kompozitoriaus Dmitrijaus Šostakovičiaus gimimo 100-osioms metinėms.*

Tekstyno sakiniuose kalbama apie įvairias rusų kino meno rūšis (dokumentiką, animaciją, vaidybinį kiną):

- 291) *Režisierius Sergejus Mirošničenka, vienas žinomiausių pastarojo dešimtmečio rusų dokumentininkų, daugelio tarptautinių apdovanojimų laureatas, lojalus dabartinei Rusijai žmogus.*
- 292) *Tuo tarpu kiti mano, kad tas pats laikotarpis buvo palaiapsninis rusų animacijos nuosmukis ir XX a. pabaigoje ji išsismė prarasdama savo meninę potenciją.*
- 293) *1996 m. sukurtas vaidybinis filmas – debiutas „Žizelės manija“ žymėjo naujojo rusų kino manierizmo pradžių.*
- 294) *Vienas kontroversiškiausių programos filmų – kultinės rusų aktorės, scenaristės, režisierės Renatos Litvinovos vaidybinė juosta „Deivė: kaip aš pamilau“ („Boginia: kak ja poliubila“, 2004).*

Tiriamuose sakiniuose dažnai minimi kino filmų režisieriai:

- 295) *Turtینگieji žinomo rusų režisieriaus ir aktoriaus Nikitos Michalkovo gerbėjai, kurie gali mokėti už bilietą 60 Lt.*

- 296) Už režisūrą apdovanotas **rusų** režisierius P. Sanajevs filme „Paskutinis savaitgalis“ rodo kur kas paaugesnį jaunimą.
- 297) Pasirodė kino festivalyje „Kinotauras“, kurį organizuoja **rusų** režisierius Nikita Michalkovas.

Kai kurios iliustracijos primena, kad rusai pagrįstai gali didžiuotis ir kino aktoriais:

- 298) Jos iniciatyva į Vilnių buvo atvykę **rusų** aktoriai A. Freindlich, L. Achedžakova, A. Abdulovas, O. Jankovskis, N. Karačincevas.
- 299) Šiame filme žiūrovai galės pamatyti daug populiarių **rusų** aktorių – Aleksandrą Abdulovą, Fiodorą Bondarčiuką, Michailą Jefremovą.
- 300) Jos prototipė – **rusų** nebyliojo kino žvaigždė Vera Cholodnaja.
- 301) Konkurso žiuri pirmininkė – garsi **rusų** aktorė N. Volkova, nariai – A. Tolubejevas, A. Abdulovas, L. Šukšina, režisieriai Sergejevas, Titovas.
- 302) Tuomet dramos tekstą **rusų** kalba skaitė garsus Rusijos aktorius V. Aksionovas.

Visame pasaulyje rusai garsėja savo baleto mokykla, tad ir tekstyne rasta ne viena dešimtis sakinių apie šią choreografijos meno sritį. Tekstyne gausu pavyzdžių, kuriuose kalbama apie garsius rusų baletmeisterius, balerinas:

- 303) 1998 m. žymus **rusų** solistas ir baletmeisteris V. Vasiljevas su kitais **rusų** menininkais įsteigė G. Ulanovos fondą.
- 304) Šiais metais minėsime dvidešimt penktąsias žymios **rusų** balerinos Tamaros Karšavinos mirties metines.
- 305) Likusi Rusijoje ji su teatro baleto trupe evakavosi į Permę, ten šoko iki 1944 m. ir kantriai sėmėsi visame pasaulyje garsėjančio **rusų** baleto tradicijų.
- 306) Mūsų balerinos galbūt artimesnės tam tikram **rusų** baleto stiliui, kai manyta, kad šokis turi būti dvasingas, įprasmingas.

Gana dažnai publicistikos tekstyne kalbama apie rusų vaizduojamąją dailę (minimos rusų dailininkų, skulptorių, scenografų, grafikų pavardės):

- 307) Uspenskio soboras saugo pačią didžiausią genialaus **rusų** viduramžių tapytojo A. Rubliovo freskų kolekciją.
- 308) Už tokią neįtikėtinai didelę kainą parduotas darbas buvo Modigliani (Modiljani) 1916 m. pasirašytas portretas, primenantis **rusų** skulptoriaus Oskaro Miestchaninoff (Oskaro Mesčianinovo) asmenį.
- 309) Nemažai skulptūrų sukūrė **rusų** meistrai. Pavyzdžiui, Jurijus Logvinas – „Jojikė Elena Petuškova“ 1975 m., Viačeslavas Klykovas – „Mergina su kamuoliu“ 1977 m.

- 310) *M. Dobužinskis – rusų tapytojas, grafikas, scenografas, kostiumų dailininkas.*
 311) *Neįprastos buvo ir žymios rusų scenografės N. Gončarovos dekoracijos.*

Mokslo kontekstas

Rusų mokslininkai pasiekimais garsėja visame pasaulyje. Tekstyne dažnai minimos įvairios rusų plėtojamos mokslo sritys:

- 312) *Apie ketvirtąjį šio amžiaus dešimtmetį rusų geologai, tirdami vulkaninio stiklo takumą, pastebėjo, kad greitai kaitinamas perlitas pučiasi.*
 313) *Rusų aviakonstruktoriai paliks savo pėdsaką pasaulinėje aviacijos raidoje.*

Minimos konkrečių mokslininkų (chemikų, ekonomistų, etnologų, filosofų, fizikų, istorikų, kalbininkų, literatūrologų, matematikų, menotyrininkų, muzikologų, sinologų ir kt.) pavardės:

- 314) *Larinas – senosios kartos rusų kalbininkas.*
 315) *R. I. Gruberis (1895–1962) (rusų muzikologas; iki 1941 metų dirbo Leningrado konservatorijoje) – mokslininkas fanatikas.*
 316) *Tai viena iš valstybingumo tradicijų, kurią „Eurazijos mokyklai“ priklausantis rusų istorikas N. Trubeckojus aiškina totorių mongolų palikimu.*
 317) *Straipsnyje aptariami esminiai vieno garsiausių rusų filosofo Levo Karsavino kūrybos bruožai.*
 318) *Rusų etnologas B. F. Poršnevas irgi abejoja, ar bent viena pirmą kartą gendis kurdavo laužą tokiu būdu.*
 319) *Rusų psichologas L. Vygotskis teigia, kad vaikas žinias geriausiai įsimena aktyvios veiklos ir savarankiško mąstymo būdu.*
 320) *Peterburgo universiteto (kuris laikomas vienu žymiausių Rusijoje ir įeina į pasaulio universitetų pirmąjį dešimtuką) ekonomistus, – pažymėjo garsus rusų ekonomistas, pedagogas profesorius Nikolajus Kolesovas.*

Tyrimui atrinktuose sakiniuose primenama, kad rusų rašytojai ir tyrėjai (fizikai, fiziologai ir kt.) ne kartą yra gavę ir Nobelio premiją:

- 321) *Palaike ypach glaudžius ryšius su 1964 m. Nobelio premijos laureatais, rusų fizikais Nikolajum Basovu ir Aleksandru Prochorovu, kurių darbai padėjo pagrindą naujai mokslo ir technikos šakai – kvantinei elektronikai.*

- 322) *Apie penkiasdešimtuosius metus, ieškant naujų gydymo metodų, buvo prisimintas žymus rusų fiziologas, Nobelio premijos laureatas (1904 m.) akademikas Ivanas Pavlovas.*
- 323) *Rusų rašytojas, Nobelio premijos laureatas Aleksandras Solženicynas mano, kad dabar Rusijoje – „bjaurūs ir niūrūs laikai“.*

Taigi, kaip matyti iš šio poskyrio, tekstyno iliustracijos rodo, jog rusų tauta pasauliui davė daug garsių literatūros, muzikos, kino, šokio, dailės kūrėjų. Ši tauta garbėja ir įvairiais mokslo pasiekimais. Tyrimui atrinktuose pavyzdžiuose ypač dažnai minimos konkrečios rusų menininkų ir mokslo atstovų pavardės. Be jokių abejonių, kultūros ir mokslo kontekste rusai yra vertinami teigiamai.

Sporto kontekstas

Labai dažnai rusų tautybės asmenys minimi ir sporto kontekste. Šios tautos asmenys yra daug pasiekę įvairiose sporto šakose. Kaip rodo iliustraciniai sakiniai, jie dalyvauja olimpiadose, Europos ir pasaulio čempionatuose, iškovoja daugybę medalių ir pagerina pačius įvairiausius rekordus:

- 324) *Rusai iškovojo daugiausia apdovanojimų (19 aukso, 15 sidabro, 5 bronzos).*
- 325) *Aukso medalius iškovojo rusai V. Kondratiukas ir V. Fomenko.*
- 326) *Nugalėjo pasaulio vicečempionai rusai D. Timochinas ir A. Bezikova.*
- 327) *Vimbldono turnyrą šiemet tikrai galima pavadinti „rusų antplūdžiu“ – devyniolika tenisininkų, iš kurių net keturiolika (!) moterų!*

Iš sporto šakų, kalbant apie rusus, dažniausiai minimas dailusis čiuožimas, ledo ritulys, krepšinis, futbolas ir lengvoji atletika.

Rusų dailiojo čiuožimo mokykla gerai žinoma visame pasaulyje. Tai viena iš populiariausių sporto šakų Rusijoje. Dažnai šios šalies čiuožėjai tampa įvairių varžybų nugalėtojais. Tekstynė rasta daugybė sakinių, kuriuose minimi konkretūs šios sporto šakos asmenys:

- 328) *Šių metų Europos čempionas septyniolikmetis rusas Jevgenijus Pliuščenka liko ke-tvirtoje vietoje.*
- 329) *Pasaulio čempionais tapo rusai Irina Lobačiova ir Ilja Averbuchas.*
- 330) *Šiemet Europos čempionate nedalyvauja praėjusių metų Europos čempionai rusai Krylova ir O. Ovsianikovas, pasitraukę iš sporto dėl partnerės traumų.*

Rusai gerai žaidžia ir ledo ritulį. Tą liudija ir tekstyno pavyzdžiai:

- 331) *Visi rusakalbiai – ir Estijos ekipoje, nemažai rusų ir „Energijos“ komandoje... Aišku, Rusijos ledo ritulys turi labai aukštą „prabą“.*
- 332) *Europietiški ledo ritulio turnyrai vertinami pagal juose žaidžiančių skandinavų ir rusų skaičių.*
- 333) *Pernai jie nešė gėles prie Rusijos ambasados, kai Latvijos ledo ritulininkai pasaulio čempionate nugalėjo šios sporto šakos autoritetus rusus.*

Iš iliustracinių sakinių matyti, jog gerai visame pasaulyje žinomi ir rusų krepšininkai:

- 334) *Jų žodžiais – tai ateities komanda, kuri privers kalbėti pasaulį apie rusų krepšinį.*

Primenama, kad dažnai su rusų krepšininkais tenka susitikti ir lietuvių komandoms.

- 335) *Kai Kauno „Inkaras“ 1952 m. žaidė su rusų komandomis, stadione susirinkdavo apie 14000 žiūrovų.*
- 336) *Kauniečiai daugiausia Dainiaus Šalengos pastangomis rungtynių pradžioje žaidė lygiai su rusais.*
- 337) *Pasak R. Butauto, mūsiškiai Švedijos komandai pralaimėjo dėl nuovargio, nes tą pačią dieną teko rungtyniauti ir su rusais.*

Žinoma, analizuojamuose sakiniuose prisimenami ir tie laikai, kai „kiekvienas mūsų krepšininkų laimėjimas prieš rusų komandą asocijuodavosi vos ne su Žalgirio mūšio pergale“.

Rusai dažnai minimi ir kalbant apie įvairias futbolo rungtynes:

- 338) *Pusfinalyje rusai per pratęsimą įveikė suomių 2:1, o kanadiečiai nugalėjo šveicarus 4:0.*
- 339) *11 metrų baudinius tiksliau mušė rusai – iš keturių smūgių trys buvo tikslūs.*

Tekstyne kalbama ir apie lengvosios atletikos sportininkus rusus, minimos jų konkrečios pavardės:

- 340) *Vyrų šuolių į tolį varžybas laimėjo kinas Pengas Kai (7,88 m), šuolių su kartimi – rusas Aleksejus Chanafinas (5,30 m).*
- 341) *Trečiąją vietą užėmė Estijos disko metikas Aleksandras Tamertas (63 m 45 cm), ketvirtąją – rusas Aleksandras Boričevskis (62 m 17 cm).*
- 342) *Visame pasaulyje pagarsėjo rusų lengvaatletis V. Sidorenka, pasirodydamas Olimpiadoje-96.*

Be aptartų, tekстыne dar dažnai minimi rusai tenisininkai, boksininkai, irkluotojai, slidininkai, biatlonininkai, šachmatininkai ir kt. sporto šakų atstovai.

Bandymas suprasti rusus, jų neteisti

Apie 1955 m. laiške Stasiui Santvarui Jonas Aistis rašė: „Niekas, nei lenkas, nei rusas, nei kryžiuotis, nei totorius, lietuviams nėra tiek blogo padaręs, kaip jie patys sau“ (cit. iš Geda 1999: 170). Panašių minčių esama ir tekстыne:

- 343) *Mes esame taip nuskriausti istorijos, tokie našlaičiai, mus skriaudė rusai, vokiečiai, lenkai, o dabar patys taip bjauriai šnekam apie save.*
- 344) *Lietuvis baisiau nei rusas. Stingsta žodis man lūpose...*

Lietuvių santykiai su rusais, netgi jų kultūra niekada nebuvo paprasti. Tyrimui atrinkti sakiniai rodo, jog įvairių įtampų skirtingais istorijos tarpsniais atsirado dėl politinių, ekonominių ir kt. aplinkybių:

- 345) *Santykiai su Rusija yra ir geri, ir sudėtingi, ir visada kupini netikėtumų. Rusai geri, bet Rusija mums atrodo klastinga. Rusijai, kaip ir Lietuvai, sunkiai suprantami kompromisai.*
- 346) *Per šiaurės rytų Lietuvos pušynus vingiuojantis išdžiūvęs naftotakis „Družba“ – rusų kalba reiškiantis „draugystę“ – tapo vis prastėjančių Baltijos valstybių ir Rusijos santykių simboliu.*
- 347) *Pirmasis originaliai ir aiškiai išdėstė, kodėl po prievartinės rusifikacijos mūsų santykis su rusų kultūra šiandien gana sudėtingas ir daugelis jaučia jai alergiją.*

Tekстыno iliustracijose randame ne vieną sakinį, kuriame rusus bandoma suprasti, jų neteisti, nesmerkti:

- 348) *Neskirstykime savęs į lietuvius ir rusus. Visi mes esame žmonės.*
- 349) *Tvarstėme visus – ir savus, ir rusus. Mes neįjautėme jokio pykčio – čia tik sužeisti kariai, mums kėlę tik gailėstį.*
- 350) *Taigi mokinių nevalia skirstyti nei į lenkus, nei į rusus, nei į lietuvius. Visi esame gimtojo krašto žmonės.*

Analizuojamuose sakiniuose kalbama, jog rusai ne sykį buvo lietuvių sąjungininkai ir pagalbininkai, turėję bendrų priešų, primenama, kad dėl geografinės padėties ir istorinių aplinkybių gan draugiški ryšiai su rusais klostėsi nuo XII–XIII a.:

- 351) *Tačiau po Mindaugo karūnavimo žemaičiai buvo atiduoti Livonijos ordinui, o karalius ketino laikytis soste padedamas rusų.*

- 352) *Algirdas rūpinosi Rytai – santykiais su rusais ir totoriais, o Kęstutis – Vakaraus – santykiais su kryžiuočiais bei lenkais.*
- 353) *Žalgirio lauke Vytauto Didžiojo vadovaujami lietuviai kartu su lenkų ir rusų kariais nugalėjo kryžiuočius, o Tarybų Sąjunga kartu su sąjungininkais nugalėjo fašistus Antrajame pasauliniame kare.*
- 354) *Mūsų valstybė visada bent jau nuo Krėvos sutarties gyveno simbiozėje – su lenkais, rusais, o Mažoji Lietuva, į valstybingumą nepretendavusi.*

Tad natūralu, kad XXI a. pradžioje, kol dar Rusija nebuvo užpuolusi Ukrainos, Lietuva ir Rusija suvokė ekonominio, politinio, kultūrinio ir kitokio bendradarbiavimo svarbą ir to siekė. Tai liudijo šie sakiniai:

- 355) *Mes priklausome nuo rusų, rusai – nuo mūsų.*
- 356) *Ko galima tikėtis iš Kaliningrado pateikto bendradarbiavimo projekto? – Ir rusai, ir lietuviai aiškiai supranta bendradarbiavimo naudą.*
- 357) *Būtina normalizuoti santykius su Rusija, bet ne tik diplomatinio ar vyriausybių lygiu, o užmezgant ryšius, bendraujant su Rusijos visuomene, rusų tauta.*

Tekstyne rastas ne vienas sakiny, kuriame užsimenama, kad tik pasikeitus pačių rusų savimonei galėtų pasikeisti ir lietuvių požiūris į kaimynus rusus:

- 358) *Matau ir noriu tikėti, kad ateis laikas, kai rusų tauta taps didi savo dvasia, taps tikroju Rusijos valstybės šeimininku, ir niekam nereikės tos valstybės bijoti ir jos neapkęsti.*
- 359) *Mes, lietuviai, esam įpratę traktuoti kaimynines tautas, labiausiai rusus ir lenkus, kaip mūsų natūralius priešus; tos „amžino priešiškumo“ koncepcijos reikėtų atsisakyti.*
- 360) *Tarp mūsų pramonininkų egzistuoja nuostata: su rusais bet koku lygiu galima derėtis ir susitarti, tik reikia mokėti tai daryti, būti pagarbiu, solidžiu partneriu, kuris irgi būtų gerbiamas.*

Taigi, su rusais bendrauti ir sutarti įmanoma, tačiau viskas sklandžiai gali vykti tuo atveju, jei šalia sąvokų „savas“ ir „kitas“ atsirastų ir „keitimosi“ sąvoka, kuri antropologijoje laikoma platesne nei kitoniškumas (plačiau žr. Savoniakaitė 2014: 19).

Išanalizavus atrinktus pavyzdžius ryškėja ne tik apibendrintas ruso vaizdinys. Kalbėdami apie rusus, juos vertindami, nemažai potekstėje pasakome ir patys apie save: „Iš to, ką A sako apie B, daugiau sužinome apie A negu apie B. Ši savo paprastumu geniali Spinozos maksima (vėliau vaisingai taikyta Frommo studijose) neblogai

paaishkina ir nūdienos Lietuvos situaciją“ (Donskis 1997: 87). Tam, kad mūsų pačių „tapatumo savimonė išsižiebtų mąstymo lygmeniu, svarbūs sąlyčiai su „kitais“ – su kitomis kultūromis“ (Kuzmickas 2018: 270). „Kito“ suvokimą ir stereotipus nulemia mūsų pačių identiteto tipas: „Su kuo mes save tapatiname, kaip suvokiame kitus supančioje aplinkoje, tokie ir patys esame“ (Savukynas 1998: 55).

Tekstyno iliustracijos rodo, jog lietuviai suvokia, kad kaimynystė su rusais, santykiai su jais yra neišvengiami, tačiau vertindami šios tautybės asmenis dažnai neišvengia kraštutinumų (jasmų skalė svyruoja nuo baimės, neapykantos iki draugiškumo ir atviros meilės). Analizuojamuose sakiniuose matyti, kad rusai mums priimtini ir artimi dėl daugelio savo būdo bruožų (draugiškumo, nuoširdumo, plačios širdies). Tačiau visai kitoks požiūris į rusus (ypač į karius ir rusų valdžią) ryškėja tuose sakiniuose, kuriuose prisimenamos rusų padarytos skriaudos karo ir pokario metais.

Naujieji rusai

Atskirai minėtinas naujojo ruso vaizdinys. Tai paskutiniaisiais dešimtmečiais sparčiai praturtėję rusai. Tekstyno pavyzdžiuose ypač dažnai akcentuojamas naujojo ruso ir pinigų santykis. Naujieji rusai pinigų neskaičiuoja, nes jų turi labai daug:

- 361) *Milijonus „vartantis“ naujasis rusas.*
- 362) *Taip, „naujieji rusai“ irgi atvyksta, bet jie čionai atgabena ne ginklus, ne narkotikus, ne alkoholį, o tik lagaminus, pilnus dolerių.*
- 363) *Turtingi rusai dar turi daug pinigų. Limuzinai su neperšaunamais stiklais, lydimi džipų su apsauga, tebevažinėja po miestą.*
- 364) *Dabar Rusijoje šeiminkauja naujieji rusai, spėję pažinti didelių pinigų svaigulį. Jie sugeba parduoti užsieniui viską, net ir tankus su raketomis.*

Analizuojamuose sakiniuose teigiama, kad už pinigus jie jaučiasi galį nusipirkti viską:

- 365) *Jei už vieną milijoną litų naujasis rusas gali nusipirkti teisę dėti Lietuvos prezidentą į šuns dienas, tai kaip jis galėtų elgtis su paprastu ir kukliu prezidento patarėju.*
- 366) *Ateina naujasis rusas pas stomatologą, praveria burną, o ten – deimantiniai dantys, auksinės karūnėlės, platininės plombos... – Viskas kuo puikiausia.*

Primenama, jog naujieji rusai mėgsta prabangą (brangius automobilius, būstus ir kt.):

- 367) *Todėl „naujieji rusai“ vis dažniau perka Šveicarijoje namus arba butus.*
- 368) *Taip pat ir ne apie Maskvos priemiesčiuose dygstančias naujųjų rusų prašmatnias raudonų plytų ir daugeliu bokštų apstatytas vilas.*
- 369) *Rusijoje per metus parduodama tik 5–6 tūkst. BMW automobilių, nors žinoma, jog šios markės mašinos populiarios tarp „naujų rusų“.*
- 370) *Garsiais pokalbiais gatvėse, kolektyvinėmis vakaronėmis bei brangiais automobiliais išsiskiria rusai.*

Rasta daugybė sakinių, kuriuose pasakojama, kaip naujesiems rusams patinka švaistyti pinigus, apie juos rusai nuolat galvoja, o piniginius reikalus tvarko visur ir visaip:

- 371) *Rusai nespėja galvoti apie mirtį, kai jie galvoja apie pinigus...*
- 372) *Tai puiki vieta nesivaržant stebėti „naujuosius rusus“, kurie čia gyvena taip pat nesivarždami.*
- 373) *Rusai žino, kad lengviausias būdas daryti pinigus – ne plėšti bankus, o nuolat sugalvoti apgavystės būdų, kurie atneša milijonus dolerių.*

Rasta teiginių, kad senoji partinė nomenklatūra Rusijoje tapo pirmaisiais milijonieriais:

- 374) *Būtent jie tapo pirmaisiais šio dešimtmečio milijonieriais (prisiminkime skandalą dėl A. Tarasovo partinių mokesčių). Tad iš tikrųjų naujieji rusai – tai senieji komjaunuoliai, senoji nomenklatūra ir jos įgaliotiniai.*

Dažnai pabrėžiama, kad dideliu protu naujieji rusai nepasižymi, todėl apie juos kuriami anekdotai, kuriuose naujojo ruso „paveikslas piešiamas pasitelkiant satyriškas vaizdavimo priemones. Šaržuojant jo paveikslą, akcentuojamos dvi kontrastingos savybės: naujasis rusas – bukalgalvis turtuolis“ (Kazlauskienė 2010: 64). Tą liudija ir tekstyno pavyzdžiai:

- 375) *Būtent tuomet protingesni rusai, turintys gerą išsilavinimą, ir pradėjo pasakoti tokius anekdotus apie „naujuosius rusus“, kaip istorija apie vaikį, kuris pakeitė savo naują „Mercedesą“ po mėnesio todėl, kad peleninės jau buvo pilnos nuorūkų.*
- 376) *Tokie yra „naujieji rusai“, kurie neskiria vertingo daikto nuo brangaus.*
- 377) *O „naujieji“ rusai – tikri bukalgalviai, kertantys šaką, ant kurios sėdi, jie savo samdinius pavertė darbiniais gyvuliais, kurie praradę kantrybę padarys naują revoliuciją.*

378) *Gera analogija yra naujieji rusai. Jie turi pinigų, bet nemoka su jais elgtis visuomeniškai atsakingai, o kartais nežino ir kaip jų užsidirbti daugiau.*

Tekstyne minimi įvairūs naujųjų rusų būdo bruožai:

379) *Antra tendencija panaši į Žirinovskio nacionalizmą, pasižymintį naujųjų rusų išsišokėlių arogancija ir neatsakingumu, vulgariomis manieromis, jokių įstatymų nepaisymu.*

380) *Tai ne temperamentingi pietiečiai ar prie plačių mostų ir šokiruojančių sprendimų pripratę „naujieji rusai“.*

381) *Rezistencijos okupantams energija garsėjusi šalis gali būti valdoma kelių arogantiškų naujųjų rusų ir dar jaustis saugiai artimojo užsienio rojuje, tai ko tikėtis ateityje?*

382) *Dar vienas išskirtinis naujųjų rusų bruožas – jie valgo tik brangiausiuose restoranuose, o žiaumodami brangų maistą ne kalba, o rėkia, sąmojus pajvairindami „riebiais“ rusiškais keiksmis.*

Tiriamuose sakiniuose pasakojama, jog naujieji rusai mėgsta įvairius pasilinksminimus, pramogas, gerą poilsį:

383) *Naujieji rusai keistų ar neįprastų pasiūlymų nepateikia. Jiems, kaip ir lietuviams, didžiausia pramoga – jūra, juk dėl jos rusai atvažiuoja į Lietuvą.*

384) *Prieš keletą metų Turkijos Rivjerą atrado ir „naujieji rusai“.*

385) *Štai kaip už neperšaujamų stiklų linksminasi „naujieji rusai, lietuviai, lenkai, žydai“ (tautybė čia niekuo dėta – „pinigų maišai“ vienodai laimingi).*

386) *Naujieji rusai mieliau renkasi į karaokė restoranus, kuriuose žaidžia azartinius žaidimus, pavyzdžiui, kazino arba stebi varjetė programą.*

387) *Žinia, kad vakarėliams samdytis užsienio žvaigždžių populiari tarp naujųjų rusų.*

388) *Greta jūros esantys poilsio namai „Šachmatinė“, pasak vyr. administratorės Daivos Girevičienės, tampa naujųjų rusų buveine.*

DLKT rasta sakinių apie naujųjų rusų pomėgį puoštis:

389) *Tačiau auksinės grandinės suteikia optimizmo. Jei, žinoma, jos piršto storumo. – Tačiau jūsų žmoną šis naujųjų rusų pižoniškumas nervina.*

390) *80 proc. būsi teišus, jei gatvėje pamatęs šaligatvį šluojančią audinių kailiniais pasidabinusią damą priskirsi ją „naujųjų rusų“ kategorijai. Būtent ji dabar „maitina“ Paryžiaus madų salonus, prabangiausius viešbučius, restoranus, kazino.*

Kaip rodo tekstyno iliustracijos, naujieji rusai mėgsta skaniai pavalgyti:

- 391) *Tai – vienas iš 11 patiekalų krevečių. Sako, kad jį ypač mėgsta čia atvykstantys „naujieji rusai“, nesiskaitantys su pinigais.*
- 392) *Nė vienas madingas Rusijos sostinės restoranas neišgyventų, jei jo valgiaraštyje nebūtų naujųjų rusų mėgstamo japoniško patiekalo – sušio.*
- 393) *Britų „The Observer“ teigimu, iš naujųjų rusų aistros tiesiog nepadoriai prabangai pelnosi daugybė Maskvos restoranų.*

Iš iliustracijų matome, jog aplinkiniams naujieji rusai dažnai kelia nepagrįstus reikalavimus, o jų pirkiniai daugeliui kelia šypsena:

- 394) *Restorane naujasis rusas pasišaukia oficiantą ir sako: – Nagi, vyruti, sumažink kondišn, o tai šaltoka natūrai.*
- 395) *Naujasis rusas pavažinėja po pasaulį, pavalgo Prancūzijos ar Ispanijos užėigose ir grįžęs į tėvynę reikalauja – kad man būtų pagaminta kaip Paryžiuje!*
- 396) *Britų, amerikiečių ir kitų šalių spauda nepaliauja ironiškai stebėtis naujųjų rusų užmojais: prašmatniuose Maskvos restoranuose jau ne retenybė yra auksiniai unitazai.*

Taigi bemaž visos tekstyne rastos iliustracijos rodo, kad į naująją rusą žvelgiama su neigiama konotacija, pasišaipant, jis vaizduojamas karikatūriškai, netgi anekdotiškai. Viena iš tokio vertinimo priežasčių gali būti pats naujųjų rusų elgesys, o kita – nacionalinės tradicijos neatitikimas: prekyba, verslumas, pinigų siekis rusų tradicijoje niekada nelaikyta dorybe ar vertybe, o turtuolių dažniausiai nekęsta (plg. Ostrovsky 2019: 149).

APIBENDRINIMAS

Atlikus atrinktų sakinių analizę aiškėja, kad publicistiniuose tekstuose užfiksuotas rusų vaizdinys yra nevienalytis ir nevienaprasmis. Jam būdingas emocinio vertinimo diapazonas gana platus: nuo neutralaus iki teigiamo ar radikaliai priešiško. Tekstyno iliustracijos aiškiai rodo, kad leksema *rusas* jau savaime turi emocinį atspalvį, o ryškus emocinis rusų vertinimas lietuviams būdingas nuo seno. Kai kuriuose sakiniuose lietuvių save lygina su rusais ir įžvelgia bendrų žmoniškų savybių, tačiau vis dėlto panašumų daug mažiau nei skirtumų. Atrinktų pavyzdžių semantinė analizė atskleidžia apibendrintą, neindividualizuotą požiūrį į rusų tautybės asmenis, pirmaisia jie kategorizuojami kaip nepersonalizuota, „kitokia“ nei lietuvių tauta.

Iliustracijos rodo, jog rusai skirtingai nei kitos tautos suvokia ir vertina daugelį dalykų. Akivaizdžiai skiriasi rusų ir kitų tautų mąstymas. Ši tauta turi savitą kalbą, charakterį, papročius, tradicijas, kultūrą, todėl suprasti rusus kitų tautų atstovams sunku. Ypač dažnai kalbama, kaip sunku perprasti rusų dvasią Vakarų šalims.

Teigiamas rusų vertinimas tekstyno iliustraciniuose sakiniuose atskleidžiamas kalbant apie šios tautos būdą: tai nuoširdūs, paprasti, atviri, emocingi žmonės, su didele, plačia siela, kurią suprasti dažnai būna sunku. Taigi rusų charakterio bruožai leidžia lietuviams žvelgti į rusus *manijos* ir *filijos* rakursu. Tekstyne rusai teigiamai vertinami kultūros, meno, mokslo ir sporto kontekste.

Tačiau akivaizdu, kad publicistiniuose tekstuose rusai dažniau vertinami neigiamai, ypač dažnai žvelgiama į juos *fobijos* rakursu. Tokį vertinimą lemia kelios priežastys. Pirmiausia tai susiję su požiūrio į *kitą* kultūra: *mes* ir *jie* labai dažnai suprantama kaip ryški opozicija. Kadangi rusus dažnai suvokiame kaip *svetimus*, *kitus*, *kitokius*, jie gali atrodyti pavojingi, su jais reikia elgtis atsargiai, kitaip nei su savais. Tekstyno pavyzdžiai rodo, kad neigiamai rusus vertina ne tik lietuviai, bet ir daugelis kitų tautų. Rusai ir Rusija daugeliui kelia ne tik baimę, bet ir grėsmę.

Iš tekstyno iliustracijų matome, kad lietuvių pasaulėjautoje nuo seno pamažu formavosi neigiamas požiūris ir ryškus fobiškasis žvilgsnis į rusų valdžią bei kariuomenę. Tokiam neigiamam vertinimui nemažą įtaką turėjo XVII–XX a. žiaurūs, brutalūs, plėšikiški rusų karių veiksmai Lietuvoje ir kitose šalyse. Rasta tik keliolika sakinių, kuriuose gailima varganų Antrojo pasaulinio karo rusų kareivėlių, bandoma juos suprasti ar jiems padėti. O daugumoje karo konteksto sakinių pabrėžiamas rusų karių nuožmumas, žiaurumas, vandalizmas, plėšikavimai, prievartavimai, brutalus elgesys. Tokių rusų kario vaizdinį nulemia ne tik konkrečios asmeninės patirtys, bet ir kolektyviniai stereotipai.

Akivaizdu, kad įtakos neigiamam rusų vertinimui turi kelis dešimtmečius Lietuvoje trukusi rusų okupacija ir prievartinė Lietuvos rusifikacija, kai į rusus imta žvelgti kaip į okupantus, Lietuvos ir lietuvių priešus. Kaip rodo tyrimui surinkta medžiaga, dalis lietuvių linkę tapatinti rusus su komunistais, okupantais, socializmu, tarybine santvarka ir pan. Iliustracijos rodo, kad ir mūsų dienomis dažnas rusas (ypač vyresniosios kartos) ilgisi Sovietų Sąjungos laikų, švęstų švenčių, komunizmo ideologijos, kolektyvizmo, stiprios valdžios, kietos rankos politikos ir pan. dalykų. Iš tiriamų sakinių matyti, kad jie sunkiai atsisako imperinės mąstysenos: rusams valstybė turi būti didelė ir stipri, jiems būdingas maksimalizmas, nacionalizmas, netgi

šovinizmas, stiprus pasididžiavimo savimi jausmas, pernelyg geras savęs vertinimas. Tiriamoji medžiaga rodo, jog rusai linkę kitoms tautoms primesti savo kalbą, papročius ir pan., o patys turi įvairių kompleksų ir silpnybių: be saiko girtuokliauja, keikiasi, daug kur mato terorizmo grėsmę, siekia, kad kitos tautos ir valstybės jų bijotų, juos gerbtų ar net garbintų. Sovietinį laikotarpį ženklinančiuose sakiniuose pasitaiso atsargių, sąlygiškai nuosaikių pozicijų, kai okupantus bandoma suprasti ir pateisinti. Tai lėmė tiek objektyvios, tiek subjektyvios aplinkybės.

Tyrimui atrinktose iliustracijose teigiama, kad, nepaisant visų per istoriją patirtų skriaudų ir nuoskaudų, lietuviai rusus bando suprasti, jų neteisti ir nesmerkti. Dėl geografinės padėties ir istorinių aplinkybių lietuvių ryšiai su rusais buvo plėtojami nuo XII–XIII a.: rusai nuo seno buvo lietuvių kaimynai, ne sykį buvo lietuvių sąjungininkai, kartu kovėsi su bendrais priešais. Tekstyno sakiniai rodo, jog tik pasikeitus pačių rusų savimonei yra tikimybė, kad galėtų pasikeisti ir lietuvių požiūris į kaimynus rusus.

Išanalizavus tyrimui atrinktus pavyzdžius ryškėja ne tik apibendrintas ruso vaizdinys. Akivaizdu, kad kalbėdami apie rusus, juos vertindami potekstėje nemažai pasakome ir patys apie save.

*Ar mes esame draugai, ar priešai, ateitis turi
dar parodyti, vokietai (Vincas Krėvė).*

VIII. VOKIETIS

ĮVADINĖS PASTABOS

Vokiečius su lietuviais nuo seno siejo įvairialypiai santykiai. Iki pat Antrojo pasaulinio karo Vokietija ribojosi su Lietuva. Pirmųjų vokiečių gyvenviečių atsiradimas Lietuvos istorinėse žemėse siejamas su Kryžiuočių ordino ekspansija XIII a. į Rytų Prūsiją ir Klaipėdos kraštą, o nuo XIV a. į Lietuvą ėmė keltis vokiečių amatininkai ir pirkliai. Vokiečiai tarnavo didžiojo kunigaikščio rūmuose ir kanceliarijoje, buvo kunigaikščių patarėjai, sekretoriai, raštininkai³¹⁵. Kaip rašo istorikas Saulius Kaubrys, „[v]okiečių istorikas G. Vagneris išskyrė tris vokiečių atvykimo į Lietuvą bangas. Pirmoji prasidėjusi nuo XIII a. vidurio ir nusitęsusi iki XVI a. pradžios, antroji – nuo XVI a. vidurio iki XVII a. vidurio, trečioji – nuo XVIII a. pabaigos iki XIX a. vidurio“ (Kaubrys 2011:15). Mažoji Lietuva niekada nepriklausė Lietuvai, o Klaipėdos kraštas mūsų valstybei priskirtas tik 1923 m. Todėl daug lietuvių gyveno vokiečių valstybės teritorijoje, o vokiečių gyventa Lietuvos vakaruose ir pietvakariuose bei Kaune (Anglickienė 2000b: 25; 2006: 45), taigi šių dviejų tautų atstovai nuo seno buvo kaimynai. Kita vertus, lietuviai su vokiečiais dažnai kariavo. Apie tą santykių dvilypumą – žiaurūs užkariautojai, vadinasi, priešai, ir patikimi, gerbtini kaimynai,

³¹⁵ Plačiau žr. TBL 2018: 73.

vadinas, draugai, – yra rašę istorikai, tautosakininkai, etnologai ir kt. (Anglickienė 2006; Zybertainė 2006; Kaubrys 2011).

Dvilypumas akivaizdus ir daugelyje tirtų šaltinių. Lietuvių tautosakoje atsispindi dvejetainis bendravimas su vokiečiais: taiki kaimynystė ir kovos su jais. Liaudies kūryba tarsi užkonservuoja kelių šimtmečių liaudies požiūrį į kitataučius. Vokietį galima rasti buitinėse pasakose, anekdotuose, sakmėse, padavimuose, karinėse istorinėse, pirslybų, ganymo dainose, talalinėse, patarlėse, priežodžiuose. Pasakojamojoje tautosakoje daugiau matyti taikioji mūsų bendravimo pusė su vokiečiais, o dainuojamojoje – kovos su jais. Smulkioji tautosaka iliustruoja viską – kelių šimtmečių patirtį ir įvairiapusių ryšius su vokiečiais (Anglickienė 2000a: 2; 2000b: 25; 2006: 184–186). Talalinėse iš vokiečio šaipomasi – jis ir žioplai, ir nemokša, ir apskritai vertas pajuokos (Vengrytė-Janavičienė 2004: 61; Anglickienė 2006: 193–194). Anekdotuose vokiečiai yra arba pasipūtę, arba kvaili (Lukošiūtė 2012: 164; Bandoriūtė 2015: 114–115). Taigi folklore dominuoja neigiamas, neretai paniekinamas vokiečių įvaizdis (Anglickienė 2006: 68; 2007: 446).

2001 m. buvo atliekamas anketinis tyrimas, kurio tikslas buvo nustatyti vyraujančius lietuvių studentų etninius stereotipus, įvertinti bendras studentų nuostatas tam tikrų tautybių atstovų atžvilgiu. Studentai vokiečius apibūdino kaip tvarkingus, darbščius, bet šaltus, šykščius žmones. Be to, vokiečiai, anot respondentų, yra save aukštinantys nacionalistai, nepakantūs kitoms tautoms (Senvaitytė 2004).

Tirtos ir su šiuo etnonimu susijusios pravardės. Jų lietuvių kalboje esama nemažai. Kaip teigia jų tyrėjas Alvydas Butkus, vokiečiais pavadinami labai greitai, neaiškiai kalbantys ar mikčiojantys žmonės; pikti, šiurkštūs žmonės; didžiagalviai, kumpanosiai³¹⁶, vokiškais drabužiais vilkintys asmenys. Kiek rečiau tokia pravardė yra susijusi su žmogaus kilme (Butkus 2009: 17; dar plg. Anglickienė 2005).

Istorikas Alvydas Nikžentaitis analizavo tarpukario spaudą ir mokslinę istorinę literatūrą, kurioje aptariami vokiečių ir Vokietijos vaizdiniai. Jo nuomone, bent jau pirmajame nepriklausomybės dešimtmetyje klostėsi pozityvūs vokiečių ir Vokietijos stereotipai (Nikžentaitis 1998: 239; dar plg. Kaubrys 2011: 16).

Rengiant šį skyrių pasinaudota ir autorės jau paskelbtais straipsniais (Liutkevičienė 2020, 2021).

³¹⁶ Tokia išvaizda taip pat vertinama neigiamai, pvz., „veido panašumas į kitų tautų žmones yra neigiama savybė, t. y. traktuojama kaip grožio trūkumas“, plg. Butkus 1995a: 224, Butkus 1995b: 17.

1. ŽODŽIO VOKIETIS APIBRĖŽTYS, SINONIMAI, VEDINIAI IR DŪRINIAI³¹⁷ AIŠKINAMUOSIUOSE ŽODYNUOSE

DLKŽ_e pagrindinis straipsnis yra *vokiečiai* – ‘Vidurio Europos tauta, kalbanti viena vakarų germanų kalbų’. *Vokietis*, *-ė* pateikiamas daugiskaitinio žodžio straipsnyje, o jo reikšmė yra ‘tos tautos žmogus’.

BLKŽ_e žodžio *vokietis* aprašyta dar nėra³¹⁸. Tačiau iš jo Antraštyno³¹⁹ matyti, kad *vokietis* ir *vokiečiai* bus pateikti dviem atskirais straipsniais.

LKŽ_e atskiru straipsniu iškeltos ir vienaskaitinė, ir daugiskaitinė formos, jų apibrėžtys beveik tokios pačios kaip DLKŽ_e: *vokietis*, *-ė* – ‘vokiečių tautos žmogus’, o *vokiečiai* – ‘Vidurio Europos tauta, kalbanti viena vakarų germanų kalbų’.

LKŽ_e užfiksuoti ir keli etnonimo *vokietis* sinonimai: *didvokietis*, *germanas*, *niemčius*, *pliukas*, *tautininkas* (viena iš reikšmių), *prūsas* (viena iš reikšmių, fiksuojama ir DLKŽ_e), *šunprūsis* (menk. ‘Prūsijos vokietis’), *teutonas* (viena iš reikšmių), *visvokietis* (‘tikras, grynas vokietis’), *žemvokietis* (‘vokietis žemaitis (vienos vokiečių kalbos tarmės atstovas’)). Kaip antraštinis žodis neiškeltas, tačiau kito žodžio (ž. *koncentruotas*) straipsnio pavyzdžiuose randamas ir sinonimas *fricas*³²⁰. Visi šie sinonimai yra reti, išskyrus žodį *prūsas*, bet ir šis paprastai vartojamas kitomis reikšmėmis³²¹.

Apie tai, kad lietuviai nuo seno kontaktavo su vokiečiais, kad tie kontaktai buvo ilgalaikiai ir įvairiapusiai, galima spręsti jau ir iš to, kad LKŽ_e randama apie 80 su etnonimu *vokietis* susijusių žodžių žodyninių straipsnių. DLKŽ_e ir BLKŽ_e Antraštyne tokio tipo vedinių ir dūrinių yra gerokai mažiau.

Pagrindinis šio etnonimo pavadinimas, vartojamas ir dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje, be abejo, yra *vokietis*, *-ė* (tarmėse vartojama ir *vokietys*, *-ė*) ir tautą

³¹⁷ Plačiau apie vedinius ir dūrinius žr. KTŽ 196, 225; Murmulaitytė 2021: 12–13; ŽDV.

³¹⁸ Šis žodynas dar nebaigtas rengti, jo naujos dalys nuolat keliamos į internetą.

³¹⁹ BLKŽ_e Antraštynas – sąrašas žodžių, kurių straipsnių visuomenė dar nemato, tačiau jie kaip antraštiniai pateikiami abėcėliniame žodyno sąrašė, iš kurio galima spręsti, kad tie žodžiai bus įtraukti į žodyną.

³²⁰ „Sinonimų žodyne“ nė vieno iš šių sinonimų nėra.

³²¹ Plg. DLKŽ_e *prūsai*: 1. ‘vakarų baltų tauta, gyvenusi tarp Vyslos ir Nemuno žemupių’; 2. šnek. ‘buvusios Prūsų (Mažosios) Lietuvos lietuviai’; 3. ‘Prūsijos valstybės gyventojai; etninė vokiečių grupė’; 4. šnek. ‘vokiečiai’; 5. šnek. ‘liuteronai (ppr. vokiečiai)’.

reiškiantis *vokiečiai*. Tačiau šie žodžiai LKŽ_e turi dar ir kitas reikšmes, plg. *1 vokietis, -ė* (ir *vokietys, -ė*) ‘Vokietijos kareivis’, ‘protestantų tikybos žmogus, gyvenantis Lietuvoje’; *2 vokietis* (ir *vokietys*) ‘Vokietijos okupacinė valdžia’, ‘Vokietijos kariuomenė’; *vokiečiai* ‘Vokietijos okupacinė valdžia’; ‘Vokietijos kariuomenė’³²².

Tokias pat reikšmes turi ir *1 vokytis, -ė, 2 vokytis, vokyčiai*.

Neretai sudėtinga atskirti (turbūt nėra ir būtinybės), kas turima omenyje – tauta, valdžia, kariuomenė ar tiesiog keli vokiečiai, ypač kai tokie pavyzdžiai randami prie kitų (ne *vokiet**, *vokyt** šaknies) antraštinių žodžių. Pavyzdžiui, sakiny *Rusas vokitį vijo lauk* Pgg (ž. *2 vokietis*) iliustruoja reikšmę ‘Vokietijos kariuomenė’, tačiau jei jis būtų antraštinio žodžio *vyti* straipsnyje, būtų neįmanoma pasakyti, ar čia turima omenyje kariuomenė, ar tiesiog vienas žmogus (rusas) veja iš kur nors kitą žmogų (*vokitį*). Dar plg. du sakinius: *Eidavo vokiečiai, tai tiems reikėdavo vis ką nors duot* Slv (ž. *1 vokietis*) ir *Vokiečiai tada per mūsų sodžių ėjo* Kpč (ž. *vokiečiai*). Pirmuoju atveju iliustruojama tautybė, antruoju – Vokietijos kariuomenė, nors sakiniai labai panašūs. Todėl visi pavyzdžiai, susiję su vokiečio, kaip savo tautos atstovo, reikšme, skyrelyje *Vokiečio vaizdiny* „Lietuvių kalbos žodyno“ iliustraciniuose sakiniuose nagrinėjami kartu.

Žodžiai *vokietka, vokytkā, vokyčia, 3 vokis* reiškia tą patį vokiečių tautos žmogų (vyrą ar moterį) be stilistinės konotacijos, o *vokietelka, vokytelka, vokietpalaikis, vokytpalaikis* jau turi neigiamą konotaciją. Žodžiai *1 vokitaitis, -ė, 1 vokietukas, -ė, vokitūtis, -ė, 1 vokytelis, vokytais, vokytinas, vokytkikė, 1 vokytukas, -ė, vokiečiokas* reiškia jauną vokitį (*vokitę*) ar vokiečio vaiką.

Grupelė LKŽ_e užfiksuotų dūrinių taip pat reiškia tautybės atstovą, bet nebūtinai tikrą vokitį, kartais šie žodžiai dar turi ir kitą reikšmę, plg.: *katvokietis, katvokytis* ‘netikras vokietis’, *didvokietis* ‘vokietis’, ‘Vokietijos šalininkas Klaipėdos krašte’, *pusvokietis* ‘pusiau vokietis’, ‘kas suvokietėjęs’, *skersvokietis* ‘netikras vokietis, ppr. suvokietėjęs lietuvis’, *skersvokietukas* ‘netikras vokietukas, ppr. suvokietėjęs jaunas lietuvis’, *visvokietis* ‘tikras, grynas vokietis’, *žemvokietis* ‘vokietis žemaitis (vienos vokiečių kalbos tarmės atstovas)’.

2 vokietis (ir *2 vokietys*), *2 vokytis, 2 vokitaitis, vokitėlis, vokietpalaikis, 2 vokitukas*³²³, *2 vokytukas, vokytais, vokiečiukas, 2 vokytelis* dar reiškia ir ‘velnias’. Reikšmės

³²² DLKŽ_e tokių reikšmių jau nefiksuoja.

³²³ *2 vokitukas* ir *2 vokytukas* dar gali reikšti ‘ratelio mentelę, jungiančią pakojos galą su rato ašele, kojėle, kalelę’, *2 vokitukas* – ‘tokį senovinį šokį’ ir ‘nuosėdinių šeimos grybą, guduką (*Rozites*

perkėlimas nuo 'žmogaus' iki 'velnio' yra labai dėsningas. Čia veikia modelis *svetimtautis – mitinė būtybė*; struktūriškai žiūrint, ir svetimtaučiai, ir mitinės būtybės priklauso „ne žmonių kategorijai“. Todėl svetimtaučiams tradicinėje kultūroje priskiriami demoniški bruožai (Jasiūnaitė 2018: 181). Reikia pasakyti, kad opozicija *savas – svetimas* gyvuoja tiek pat laiko, kiek ir pati žmonija. Lietuviuvi svetimas – tai skirtingo tikėjimo, kitos tautybės, socialinės grupės žmogus, kitos etnografinės srities ar kito kaimo gyventojas (Vengrytė-Janavičienė 2004: 57; Anglickienė 2006: 64; Bandoriūtė 2015: 111). Kaip rašo Norbertas Vėlius, apie vieną iš populiariausių velnio pavidalų – vokiečių yra užsiminę daugelis lietuvių folkloro tyrinėtojų: Simonas Daukantas, Eduardas Gizevijus, Jonas Basanavičius, Povilas Višinskis, Jurgis Dovydaitis. Šį velnio pavidalą jie susiejo su istorine atmintimi – lietuvių neapykanta vokiečiams kryžiuočiams (Vėlius 1986: 19–20, 33). Galimas daiktas, tokiam reikšmės perkėlimui turėjo įtakos ir kitokia nei lietuvių tikyba (konfesija) (Savukynas 2012: 94; dar plg. Bandoriūtė 2015: 115). Velnias *vokiečiu* vadintas dažniausiai ten, kur vokiečių gyveno daugiau ar su jais per visus istorijos laikotarpius susidurta dažniau nei kitur – Žemaitijoje, Suvalkijoje ir Mažojoje Lietuvoje (Vėlius 1986: 41; Jasiūnaitė 2018: 181). Lietuviai velnią beveik išimtinai įvardydavo vieninteliu etnonimu³²⁴ – *vokiečiu* (kartais *prūsu*) bei jo vediniais. Tik vieną kartą mitologinėje sakinėje užfiksuotas kitas etnonimas velniavardis *totorius* (Anglickienė 2000b: 26; Kaubrys 2011: 16; Jasiūnaitė 2018: 177–178). Paminėtina, kad velnią vokiečio pavidalu įsivaizdavo ir kai kurios kitos tautos – lenkai, latviai, baltarusiai, estai. Svetimtaučių (ar svetimotikybės atstovų) demonizavimas – universalus dalykas. Pavyzdžiui, Suomijos lapiai velnią įsivaizdavo kaip norvegą, slavai šalia kitų velnių pasirodančių svetimtaučių – vokiečio, prancūzo, žydo, etiopo – įsivaizduoja ir lietuvi (Anglickienė 2006: 188; Jasiūnaitė 2010: 88; 2018: 183).

Reikia pasakyti, kad iš LKŽ_e pavyzdžių ne visada aišku, ar turima omenyje aptariamasis tautybės žmogus, ar velnias, plg.: *Tiek esam jau įbūgusios, ka tik to vokyčio nesutiktumiam Plt* (ž. *sutikti*).

Kiti šaknies *vo*k* daiktavardžiai įvardija įvairias kitas su šia tautybe susijusias realijas. Lietuvoje esančios vokiečių kapinės ar kapai vadinti *vokiečkapiiais, vokytkapiiais,*

caperata), o 2 *vokytkas* – 'meduolį'. Tai tik dar kartą parodo, kad lietuvių ir vokiečių santykių būta pakankamai glaudžių, jei vokiečio vardu vadintos ir su tautybe nesusijusios realijos.

³²⁴ Čia kalbama tik apie velnio pavadinimus etnonimus. Šiaip velnias turi ir daugybę kitų vardų.

vokiečkapiu, vokiečių okupacijos metai – *vokietmečiu*, *vokytmečiu*, vokiečio gyventa vieta ar sodyba – *vokietyne*.

LKŽ_e užfiksuota grupelė veiksmažodžių ir atitinkamų veiksmažodinių vedinių, susijusių su virtimu ar vertimu vokiečiais, vokiškų savybių įgijimu: *vokietauti*, *vokytauti*, *vokietėti*, *vokietėjimas*, *apvokietėti*, *išvokietėti*, *suvokietėti*, *suvokietėjimas*, *vokytėti*, *vokietuoti*, *vokiškėti*, *pavokiškėti*, *suvokiškėti*, *apvokiškuoti*, *suvokietauti*, *vokietinti*, *vokietinimas*, *apvokietinti*, *įvokietinti*, *nuvokietinti* (šis veiksmažodis ir jo abstraktas *nuvokietinimas* reiškia priešingą veiksmą – panaikinti suvokietinimą), *privokietinti*, *suvokietinti*, *suvokietinimas*, *vokytinti*, *vokiečiuoti*, *vokiečiavimas*, *apvokiečiuoti*, *apvokiečiavimas*, *suvokiečiuoti*, *suvokiečiavimas*, *suvokietauti*. Tai darantys asmenys (taip pat ir vokiečių šalininkai) įvardijami daiktavardžiais *vokietininkas*, *vokietintojas*, *vokietišius*. Ypatybės turėjimas nusakomas daiktavardžiais *vokietybė*, *vokietystė*, *vokiškumas*, *vokiškystė*, *vokytumas*. Kai kurie šios šaknies žodžiai reiškia kalbėjimą su vokišku akcentu ar įterpiančią vokiškų posakių; taip kalbančius asmenis; yra susiję su vokiškų skolinių įvardijimu: *vokiečiuoti*, *vokiečiavimas*, *pavokiečiuoti*, *pavokiečiavimas*, *suvokiečiuoti*, *vokietuoti*, *pavokietuoti*, *vokytuoti*, *vokyčiuoti*, *vokiškauti*, *pavokiškauti*, *vokiškavoti*, *vokiškuoti*; *vokiečiuotojas*, *pavokiečiuotojas*; *vokietybė*.

LKŽ_e užfiksuoti keli būdvardžiai irrieveiksmiai, susiję su etnonimu *vokietis*: *vokiškas*, *vokiškai*, *vokietiškas*, *vokietišškai*, *vokietinis*, *vokytinis*, *pavokiškas*, *povokiškas*, *priešvokiškas*, *priešvokiškai*, *provokiškas*, *provokiškai*, *pusvokiškas*, *pusvokiškai*.

Į DLKŽ_e įtraukti tokie su žodžiu *vokietis* susiję vediniai: *suvokietėti*, *suvokietėjimas*, *suvokietinti*, *suvokietinimas*, *vokiečiuoti*, *vokiečiavimas*, *vokietėti*, *vokietėjimas*, *vokietybė*, *vokietininkas*, *vokietinti*, *vokietinimas*, *vokietintojas*, *vokiškas*, *vokiškai*, *vokiškumas*. BLKŽ_e Antraštyne užfiksuoti tie patys vediniai kaip ir DLKŽ_e, papildomai dar įtrauktas vedinys *apvokietinti*. Be to, įtrauktinų žodžių sąrašė yra ir vietovardis *Vokietija*.

2. VOKIEČIO VAIZDINYS „LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNO“ ILIUSTRACINIUIOSE SAKINIUIOSE

LKŽ_e rasta apie 1 500 iliustracinių sakinių su daiktavardžiais *vokietis*, *vokytis* ir kt. Išanalizavus daugiau nei pusę pavyzdžių buvo atmesti kaip neinformatyvūs pasirinkti temai. Likusieji maždaug 650 iliustracinių pavyzdžių buvo nagrinėjami ir grupuojami. Jais ir remiamasi šiame darbe. Pavyzdžiai, rasti rašto ir gyvojoje kalboje, nėra atskirti, nes bendras vokiečio paveikslas panašiai dėliojosi iliustracijose tiek iš raštų, tiek iš tarmių³²⁵. Galima tik pasakyti, kad ankstesnių laikų pavyzdžiai, žinoma, yra daugiausia iš raštų, nes tuo metu, kai gyveno Simonas Daukantas, Antanas Baranauskas ir pan., medžiagos LKŽ iš gyvosios vartosenos dar niekas nerinko. Be to, išrinkti tiriamieji sakiniai straipsnyje nebuvo skirstomi laikotarpiams. Pavyzdžiui, sakinyje *Peržengt reikia vis Lietuva, kas čia nemindė lietuvių: i švedai, i vokiečiai* Ad (ž. *peržengti*) žmogus galėjo kalbėti ir apie kryžiuočių laikus, ir apie Pirmojo, ir apie Antrojo pasaulinių karų vokiečius, o veikiausiai – apie visus tris kartu, apibendrintai³²⁶.

Karų kontekstas

LKŽ_e žodyninė analizė rodo, kad visų pirma lietuviams vokiečiai atrodė labai karinga, agresyvi savo artimesniams ir tolimesniams kaimynams tauta. Tai nekelia nuostabos, nes iliustraciniuose pavyzdžiuose minimos ir nuolatinės lietuvių kovos su kryžiuočiais, ir Pirmasis bei Antrasis pasauliniai karai. Tokių pavyzdžių LKŽ_e yra itin daug³²⁷.

³²⁵ Galima palyginti kelis iliustracinius sakinius, apibūdinančius tuos pačius dalykus, susijusius su vokiečiais. Žr. toliau straipsnyje pateiktus pavyzdžius: 1 ir 2; 22 ir 21; 94 ir 95 ir kt. Pirmieji pavyzdžiai yra fiksuoti iš gyvosios kalbos, antrieji – iš raštų kalbos. Ir kitose vietose sąmoningai stengtasi iliustruoti teiginius pavyzdžiais ir iš raštų, ir iš gyvosios kalbos.

³²⁶ Galima prisiminti, kad L. Anglickienė, nagrinėdama dainas, kuriose minimos kovos su vokiečiais, rašo, kad chronologiniu požiūriu tokių dainų esama dvejopų: senesnės (iki XX a.) ir dainuotos per Pirmąjį ir Antrąjį pasaulinius karus. Šie sluoksniai neturi ryškios ribos, nes senesnės dainos vėl buvo prisimintos ir dainuotos vėliau, kai tapo aktualios (Anglickienė 2006: 190–194).

³²⁷ Etnologės L. Anglickienės teigimu, „vėlgi „aktyvus karinis“ dviejų tautų bendravimas atsispindi labiau, tokie kitataučiai minimi dažniau nei tie, su kuriais palaikyti tik taikūs, draugiški ryšiai“ (Anglickienė 2007: 453). Pažymėtina, kad ir daugelio kitų Europos tautų folklore vokiečio

Iš LKŽ_e iliustracinių sakinių matyti, kad tie karai ir kovos pasižymėjo žiaurumu ir dėl jų dažniausiai buvo kalti vokiečiai:

- 1) ***Vokietys** pradeda karus, ne kas. Anas vajokas, visus sukursto ir padaro blogai, vis iš jo pradžia Gdr (ž. vajokas).*
- 2) *Nežmogiškas **vokiečiai** kares vedė A1883,129 (ž. nežmogiškas).*
- 3) ***Vokiečių** kariuomenei prikišami juodi darbai Pt (ž. juodas).*
- 4) *Žiaurūs ir nežmoniški buvo tikslai, kurių siekė Antrame pasauliniame kare **vokiečiai** fašistai, tie niekingi istorijos išgamos sp (ž. išgama).*

LKŽ_e sakiniai rodo, kad vokiečių karinės ambicijos buvusios didžiulės, vokiečiai norėję užkariauti visą pasaulį. Užkariautąsias tautas vokiečiai pavergdavę, varydavę į lagerius:

- 5) *Iš jų kalbų atrodė, kad visas pasaulis **vokiečių** vergais bus Plšk (ž. vergas).*
- 6) *Par šį karą pasaulis buvo dratais apvyniotas **vokiečių** Rd (ž. vynioti).*

Tirtuose sakiniuose paminėta, kad vokiečiai įvairiais laikotarpiais puldinėjo daugelį šalių, kariavo, kovėsi su daugybe tautų: latviais (žr. 7–8 pavyzdžius), prūsais (žr. 9 pavyzdį), estais (žr. 10 pavyzdį), rusais (žr. 11 pavyzdį), lenkais (žr. 12 pavyzdį), anglais (žr. 13 pavyzdį), danais (žr. 14 pavyzdį), norvegais (žr. 15 pavyzdį), belgais (žr. 16–17 pavyzdžius), prancūzais (žr. 18 pavyzdį), amerikiečiais (žr. 19 pavyzdį), vengrais (žr. 20 pavyzdį) ir netgi tarpusavyje (žr. 21–22 pavyzdžius):

- 7) ***Vokyčiai** vilyčiomis ir svilksnimis ramdė latvius S. Dauk (ž. svilksnis).*
- 8) ***Vokiečių** atsibrovimas į Dauguvos žiotis K. Būg (ž. brovimas).*
- 9) *Liūdnas prūsų likimas **vokiečių** junge, užkarusi grasmė visai Lietuvai rš (ž. karti).*
- 10) *Igauniai³²⁸ iš visos galios kariavo su **vokyčiais**, neskųsdamys ne turtų, ne gyvybos S. Dauk (ž. skųsti).*
- 11) *Tada, kai **vokietys** su rusu kariavo Dbg (ž. 2 vokietis).*
- 12) *Lenkai buvo sukilę, mat **vokyčio** nenorėjo antsileisti Dr (ž. leisti).*
- 13) *Londono mieste vokiečių **bombomis** aptaškyti pastatai rš (ž. 1 aptaškyti).*
- 14) *Danams teko susidurti su **vokiečių** jėgomis – su kardininkų ordinu rš (ž. kardininkas).*
- 15) *Anglų laivynas negalėjo **vokiečiams** pakliudyti išsodinti kariuomenę Norvegijoje sp (ž. kliudyti).*

paveikslas susijęs su priešo įvaizdžiu – jam priskiriama jėga, žiaurumas, piktavališkumas, žvėriškumas (Anglickienė 2007: 449).

³²⁸ LKŽ_e: igaunis 'estas'.

- 16) *Verždamies per Belgiją, vokiečiai umaru užėmė labai drūtą tvirtovę prš (ž. umaru).*
- 17) *Belgų omenyj vien vyravo ta mintis, būk vokiečiai esq jų žudingi priešai Vd (ž. žudingas).*
- 18) *Kad pasiunta vokyčiai virinti iš pabūklų – prancūzai šoka iš kamantų Dr (ž. virinti).*
- 19) *Vokytis būtų viršėjęs, kad ne Amerika Šts (ž. viršėti).*
- 20) *Vengrija vokiečiams tegali būti įdomi kaip tramplynas tolesniems žygiams į Balkanus sp (ž. tramplynas).*
- 21) *Kyvojos tarp savęs patys vokyčiai daugiau ne trejus metus S. Dauk (ž. treji).*
- 22) *Labai piktinos vyrai, kad vokietys vokietį šaudo Plšk (ž. 1 vokietis).*

Žinoma, kadangi medžiaga imta iš LKŽ_e, daugiausia kalbama apie vokiečių santykius ne su kitomis tautomis, o su Lietuva ir lietuviais. Nuo senų laikų su vokiečiais – kalavijuočiais ir kryžiuočiais – kariavo žemaičiai³²⁹. Tai atspindi ir kai kurie iliustraciniai žodyno pavyzdžiai iš raštų (iš gyvosios vartosenos LKŽ_e tokių pavyzdžių neužfiksuota), minimi ir su vokiečiais kovęsi didieji mūsų kunigaikščiai Gediminas ir Vytautas:

- 23) *Žemaičiai per 300 metų nenorėjo krikštytis ir kariavo galus graibstydamies dieną ir naktį su vokyčiais S. Dauk. (ž. galas).*
- 24) *Įsimetus vokyčiams į Žemaičių pajūrius, [lietuviai] į akminį ir [v]andenį vertė tą kraštą, kuriame vokyčiai norėjo įsikurti S. Dauk (ž. įmesti).*
- 25) *Gediminas baisiai sumušė vokyčius, kurie, nuo Kuršo atkirsti, traukė per Žemaičių žemę į Prūsus M. Valanč (ž. 1 atkirsti).*
- 26) *Vytautas sukilo prieš vokiečius, atvadavo anksčiau jiems paduotus žemaičius A1883,108 (ž. atvaduoti).*

Tiek senaisiais laikais, tiek per abu pasaulinius karus su vokiečiais susidūrė ne tik žemaičiai, bet ir visa Lietuva. Tai liudija iliustraciniai sakiniai tiek iš raštų, tiek iš gyvosios kalbos:

- 27) *Nuo nuolatinių su vokiečiais karų Lietuva, rodos, buvo visiškai nualinta, gyventojai į sunkiausias vargus patekė LTI250(Bs).*
- 28) *Vokiečių ordinas, tuoįtimpos puldamas Lietuvą ištisus 125 metus, didelius mūsų krašto plotus buvo pavertęs nykiu tyru A. Sal (ž. tuoįtimpos).*
- 29) *Nutinta buvo Lietuva ir par pirmūsius vokyčius Šts (ž. tinti).*

³²⁹ Plg.: kryžiaus karai Baltijos regione (VLE_e); Durbės mūšis (VLE_e); Saulės mūšis (VLE_e); Baranauskas ir kt. (2016); LKK.

LKŽ_e minima ir nemažai konkrečių vietovių, kurias puolė vokiečiai – upių (*Nemunas, Nevėžis*, žr. 30–31 pavyzdžius), Lietuvos dalių (*Užnemunė, ruožas tarp Klaipėdos ir Kuršo, pajūris*, žr. 32–34 pavyzdžius) ar miestų arba miestelių (*Pasvalys, Gruzdžiai, Skuodas, Kuršėnai, Endriejavas, Ukmergė*, žr. 35–40 pavyzdžius):

- 30) *Prie Nemuno suturėjo vokiečius* Jnšk (ž. turėti).
- 31) *Už Nevėžio vokiečiai užsikasę, užsitvirtinę* Kdn (ž. užtvirtinti).
- 32) *1914 m. rudenio vokiečių kariuomenė įsiveržė į Užnemunę, bet po kurio laiko buvo išstumta ir tik 1915 m. vasario 11 d. vėl įžygiavo į Lietuvą LKXIII313* (ž. įžygiuoti).
- 33) *Vokiečiai vėl užėmė visą geležinkelio palinijį – nuo Klaipėdos ligi Kuršo rš* (ž. palinijys).
- 34) *Pajūrio žvejai stoja drąsion kovon prieš okupantų vokiečių sauvaliavimą* K. Kors (ž. sauvaliavimas).
- 35) *Vokiečiai kad pradėjo tratyt ant Pasvalį* Ps (ž. tratyti).
- 36) *Tik išgirstam, kad nuo Gruzdžių jau ateina vokiečiai* Mšk (ž. vokiečiai).
- 37) *Vokyčiai išbombavo Skuodą Šts* (ž. išbombuoti).
- 38) *Po Kuršėnais vokyčiai tris mėnesius išgulėjo, ale nustūmė žalčius* Krš (ž. nustumti).
- 39) *Kiek vokyčiai ištratinė endriejaviškių – baimė!* End (ž. ištratinėti).
- 40) *Lig antrajam vokiečių brukimuisi į ukmergiškius* Vaižg (ž. brukimas).

Tiriamajoje medžiagoje nurodoma, kad vokiečiai lietuvius puolė visais įmanomais tuo metu ginklais – taranais, lėktuvais, aeroplanais, kulkosvaidžiais, granatomis, minosvaidžiais, automatais, šautuvais, durtuvais (žr. 41–47 pavyzdžius), naudojo įvairius būdus – kasėsi po pilimis, statė aukštus rentinius, kad galėtų į pilis įsiveržti, ir galop tas pilis griovė (žr. 48–50 pavyzdžius):

- 41) *Vokyčiai ant skardžiais upės parioglinto taranus* S. Dauk (ž. parioglinti).
- 42) *Lėktuvai vokiečių eina jau, zirza ir pokšiant girdžias* PnmR (ž. zirzėti).
- 43) *Vokiečiai ėmė pilt iš araplanų* Jrb (ž. pilti).
- 44) *Vokyčiai paleido iš kulkosvaidžių, pašėlo duoti granatas* Kl (ž. pašėlti).
- 45) *Prabilo vokiečių minosvaidžiai rš* (ž. prabilti).
- 46) *Vokiečiai vos ne per pirštus iš automato kulia (šaudo) rš* (ž. kulti).
- 47) *Tik žiūriu – iš to pylimo šautuvai, durtuvai, vokiečių aukštos kepurės kyšu! kyšu! Žem* (ž. kyšu).
- 48) *Vokyčiai rausės po pile ir taip jau buvo pasikasę, jog visa pilė bekybojo* S. Dauk (ž. kyboti).
- 49) *Vokiečiai sutarė tenai rentinį taip aukštą suręsti, idant nuo jo galėtų į pilę įsigrūsti* S. Dauk (ž. suręsti).

50) **Vokiečiai** sugriovė pilies sienas ir Goštautą paėmė į sugavimą Kel1937,22 (ž. gavimas).

Minimi ir keli pavyzdžiai, kur nurodoma, kokiais ginklais buvo ginamasi nuo užpuolikų vokiečių³³⁰ – brūkliais, kalavijais, automatais, armotomis. Tačiau tokių sakinių gerokai mažiau:

- 51) *Su savo rendėtiniais brūkliais svadino geležėtus vokiečius nu arklių ir žudė M. Valanč (ž. geležėtas, rendėtinis).*
- 52) *Milžiniškas kalavijas švilpdamas džekterėjo į vokiečio galvą rš (ž. džekterėti).*
- 53) *Ta ta ta ta i suteškino vokyčius su automatais Grg (ž. suteškinti).*
- 54) *Prie bažnyčiai armotos sustatytos – laukia vokiečių Kp (ž. sustatyti).*

Kur kas daugiau randama sakinių, liudijančių, kad lietuviai (ypač senovės) lengvai karingsiems vokiečiams nepasidavė, krauju gynė savo gimtą žemę, tai daug ką atskleidžia ir apie pačius lietuvius, jų įvaizdį. Kartais nugalėdavo vokiečiai, kartais lietuviai:

- 55) *Ir nė pėdos žemės neatdavė vokyčiams, kurios būtų savo krauju nesušlekinę S. Dauk (ž. sušlekinti).*
- 56) *Gana buvo to, jog lietuviai taip baisiai pritalžė vokiečius ir atmonijo už visus kraujo praliejimus V. Piet (ž. pritalžyti).*
- 57) *Lietuvninkai attraukė su smarkia galybe prieš vokiečius prš (ž. atitraukti).*
- 58) *Aš išjojau vajavotie, vokiečių kapotie LLDIII113 (Tvr) (ž. vokiečiai).*
- 59) *Buvo bandę prabočiai mūsų kryžokams priešintis, bet iš verguvs vokiečių jau nepasisekė daugiaus išbristie ir liuosybę savo tėviškės aplaikintie Kel1881,263 (ž. aplaikinti).*
- 60) *Žemaičių daugiaus nei tūkstantis šmurkšt išpuolė iš pilies, beregint apsiautė visus vokyčius M. Valanč (ž. apsiausti).*
- 61) *Gediminui karės gerai vyko: vokiečius sugrūmė, daug įėdė galvą rusams A1885,77 (ž. įėsti).*

Žodyne užfiksuota nemažai pavyzdžių, iliustruojančių vokiečių (kareivių) atėjimą į Lietuvą. Daugeliu iš jų pabrėžiama, kiek daug tų vokiečių buvę (žr. 62–64 pavyzdžius) ar kaip greitai jie atėję (žr. 65–66 pavyzdžius). Ta vokiečių gausybė vaizdžiai

³³⁰ Tikėtina, kad turimi omenyje besiginantys lietuviai, tačiau be platesnio konteksto to tvirtai teigti negalima – galėjo gintis ir kokios kitos tautybės žmonės.

nusakoma palyginimu su virbančiu skruzdėlynu ar judančia vabalų, šliužų krūva. Šie iliustraciniai pavyzdžiai užrašyti daugiausia iš gyvosios kalbos:

- 62) *Cielą naktį ejo tų vokyčių virvė, visą naktį ejo vokyčiai* Kl (ž. virvė).
- 63) *Nu užėjo vokiečiai: kaip skruzdėlynas virba* Glv (ž. skruzdėlynas, virbėti).
- 64) *Eina vokiečiai laukais kaip slankius*³³¹ Zp (ž. 1 slankius).
- 65) *Semia, semia mus vokiečiai iš visų šonų!* Klt (ž. semti).
- 66) *Nu vokyčio išbėgti nebgalėjo, anie greitai anttūpė* Lnk (ž. anttūpti).

Kaip rodo LKŽ_e medžiaga, manyta, kad vokiečiai ne šiaip sau kuriam laikui atėjo į Lietuvą – jie ketino čia apsigyventi, atimti iš lietuvių žemę, o pačius lietuvius paversti kone vergais, taigi vokiečiai laikyti okupantais:

- 67) *Kryžėiviai atėmę jų valsčius ir tėviškes atidavė šiokiems tokiems šaldroms vokiečiams, idant lietuvius vergtų ir juos gaisintų, o vokiečius stiprintų ir kerintų* S. Dauk (ž. kerinti).
- 68) *Vokyčių meldžionys, krisčioniškos tikybos aitra pasimetę, norėjo kalnėnų ir žemaičių tuo pragumu ne vien lobį ir žemę pasavinti, bet dar pačius nuvergti* S. Dauk (ž. pamesti).
- 69) *Vokiečiai norėjo inimtie žemę, ne žmones* BsVVIII (ž. įimti).
- 70) *Tuo tarpu daugybės vokiečių atklūkino gyventi naujoje šalyje* A1883,229 (ž. atklūkinti).
- 71) *Lietuviai valstiečiai buvo iš žemės varomi, o į jų vietą sodinami vokiečių kolonistai rš* (ž. sodinti).

Žodyne (tiek raštų kalboje, tiek pavyzdžiuose iš gyvosios kalbos) fiksuojama ir tai, kad žmonės tikėjosi, jog užkariautojams vokiečiams teks iš Lietuvos nusizeminius trauktis (žr. 72–73 pavyzdžius). Kaip rodo iliustraciniai pavyzdžiai, šios viltys išsipildė, priešams teko trauktis, bėgti (žr. 74–75 pavyzdžius), nes vokiečiai pralaimėjo, jie buvo sutriuškinti (žr. 76–79 pavyzdžius):

- 72) *Karas tas ilgai patvers, bet vokietis susilauks nužeminimo* Pt (ž. vokietis).
- 73) *Man visą laiką dingojo, kad vokytis karą tura pralaimėti, ir pralaimėjo* Krt (ž. dingoti).
- 74) *Vokyčiai su stambiu lermu bėgo* Lpl (ž. stambus).
- 75) *Tyliai, kaip pelės iš po šluotos, jau be švilpavimo ir pravardžiavimo, išsinešino vokitukai, savo šautuvus pasiėmę* Pt (ž. šluota).
- 76) *Lietuviai atrėmė vokiečių veržimąsi į saulėtekį prš* (ž. saulėtekis).

³³¹ LKŽ_e : 1 slankius 3. 'krūva, būrys kirbančių vabaliukų, kirmėlių, šliužų'.

- 77) *Tanenbergo mūšis nuvertė vokiečių ordeną nuo jo aukštos stovylos ir palaužė jo galybę prš (ž. stovyla).*
 78) *Vokiečiai karą prakišo B. Sruog (ž. prakišti).*
 79) *Vokietį sutriuškinom Jrb (ž. sutriuškinti).*

Lietuviai atėjūnų užkariautojų vokiečių paniškai bijojo. Tai paliudija tokie LKŽ_e rasti gyvosios vartosenos pavyzdžiai:

- 80) *Žmonės išsigąščioję buvo nuo tų vokiečių – pamatys ateinant, ir dreba Bsg (ž. išgąščioti).*
 81) *Ka tik pamato, kad jau vokiečiai ateina, i triedžia ant ragų! Sml (ž. triesti).*
 82) *I blusos numirė, kai pamačiau ateinant vokietį Btg (ž. numirti).*
 83) *Kai pamatė kieme vokiečius, tai iš strioko po pastalę palindo Srv (ž. pastalė).*
 84) *Atvažiavo į Lyduokius vokiečiai ir sušikino³³² visą kaimą Ldk (ž. sušikinti).*

Pavyzdžių, kuriuose teigiama, kad ko nors bijo ir vokietis, tėra keli, ir tie patys gana dviprasmiški. Taigi galima teigti, kad lietuviai vokiečių bailiais nelaikė. Rastas tik vienas sakiny, kuriame ta baimė įvardijama konkrečiai:

- 85) *Į klėbius vokytis negudrus kibties – bijo Šts (ž. klėbys).*

LKŽ_e galima išsiaiškinti, kad vokiečių taip bijoma buvo ne be priežasties – jie buvo žiaurūs kitoms tautoms (žr. 86–87 pavyzdžius), žudė (arba iš jų buvo laukiama, kad žudys) (žr. 88–91 pavyzdžius) ir skriaudė (žr. 92–93 pavyzdžius):

- 86) *Vokyčiai žiauriai elgės, anie daug žmonių iššaudė Žr (ž. žiaurus).*
 87) *Vokiečiai buvo žiauresniai, mes tų rusų tiek nematėm Erž (ž. žiaurus).*
 88) *Vokiečiai žudė ne tik žydus, bet ir kitus žmonis, kur jims nepatikiami Plšk (ž. žudyti).*
 89) *Dėl lietuviško nusistatymo jis prie vokiečių nužudytas tapė Plšk (ž. nustatymas).*
 90) *Sakė, vokyčiai užeis, sako, žudys mergaites Plt (ž. žudyti).*
 91) *Ten juos vokiečiai sukasė pusgyvius, suvertė Gl (ž. sukasti).*
 92) *Sodiečiai dideliu balsu aimanuoja, taip jie esą vokiečių skaudžiami Pt (ž. skausti).*
 93) *Esam vokyčių [kareivių] nukriokinti³³³ Šts (ž. nukriokinti).*

Kaip matyti iš iliustracinių sakinių, užėjus vokiečių kariuomenei kentėjo ne tik žmonės. Svetimos šalies kareiviai tiek atėję į Lietuvą, tiek iš jos traukdami

³³² LKŽ_e: sušikinti 5. 'išgąsdinti'.

³³³ LKŽ_e: nukriokinti 2. 'nuskriausti'.

savo kelyje naikino viską (žr. 94–95 pavyzdžius) – vietinių gyventojų namus ir turtą (žr. 96–98 pavyzdžius), kitus statinius (*tiltus, malūnus*, žr. 99–100 pavyzdžius), miškus (žr. 101 pavyzdį), negailėjo ir gyvūnų (*šunų, bičių*, žr. 102–103 pavyzdžius):

94) *Ėjo vokiečiai ir viską kai šluota šlavė*³³⁴ Bgs (ž. *šluoti, šluota*).

95) *Vokyčiai apvertė brandingą ir vaisingą kraštą į baisius tyrus* S. Dauk (ž. *brandingas*).

96) *Vokyčiai žemaičių trobesius dagiojusys* S. Dauk (ž. *dagioti*).

97) *Tausojo tausojimo žmoneliai tiek metų, o užėjo vokiečiai ir kaip bematai sunaikino viską* Šl (ž. *tausoti*).

98) *An švento Jurgio užėjo vokyčiai i mun išpylė visus grūdus, bulves i tas sutrypė* Ms (ž. *sutrypti*).

99) *Vokyčiai išsprogino tiltą* Trg (ž. *sproginti*).

100) *Vokiečiai sudegino tėviškės namus, susprogdino malūną* rš (ž. *sprogdinti*).

101) *Vokiečiam praėjus, miškų teliko išskynos* Dglš (ž. *išskyna*).

102) *Vokyčiai par karą įsakė ūkininkams iškarti šunis* Krt (ž. *vokyčiai*).

103) *Visas bites vokiečiai iškankeno* Šr (ž. *kankenti*).

Tiriamojame medžiagoje paliudyta, kad per karus vokiečių kareiviai išsiveždavo vietinius žmones priverstiniais darbams (žr. 104–105 pavyzdžius), kartais (iš randamų pavyzdžių) ir neaišku kam (žr. 106–107 pavyzdžius). Iš LKŽ_e randamų sakinių akivaizdu, kad tai ne tik buvo daroma prievarta, bet ir nežiūrima žmogaus amžiaus (žr. 108 pavyzdį):

104) *Vokiečiai susigaudė šimtą darbininkų ir išsivarė į Vilnių* Snt (ž. *sugaudyti*).

105) *Ūkininkai turi dar kentėti nuo vokiečių dėl nuolatinio varinėjimo tiltų ir kelių taisyti* Pt (ž. *varinėjimas*).

106) *Kai karas ejo, tai vokiečiai vyrus parinko ir išvarė* Smal (ž. *išvaryti*).

107) *Tai vokiečiai mus, tokius vyrukus, gaudydavo* Ss (ž. *vyrukas*).

108) *Vokiečiai aną metų varydavo mažas mergučes po tris po vienu dalgiu rišt* Skr (ž. *po*).

Rasta iliustracinių sakinių, parodančių, kad vietiniai žmonės, bijodami to, ką vokiečių kareiviai jiems gali padaryti, kaip beišmanydami slapstėsi – visokiuose užkaboriuose, duobėse, sprukdavo nuo jų arkliais. O vokiečiai draudė priimti besislapančius žmones:

109) *Isilindau į užkaborį, ir nepamatė vokiečiai* Skr (ž. *užkaboris*).

110) *Žmonys slapstės nu vokyčių smiltduobėse* Šts (ž. *smiltduobė*).

³³⁴ LKŽ_e: *šluoti* 3. ‘daryti, kad nebebūtų, išnyktų, naikinti’.

111) *Pamatysma vokyti* ateinant, ant arklio dui i nulėksma po velnių Všv (velnias).

112) *Vokiečiai* buvo įsakę, kad jokio slapuko nepriimtume Kair (ž. 2 slapukas).

Kaip matyti iš tiriamosios medžiagos, užkariautojai vokiečiai ne tik žudė, skriaudė vietinius gyventojus ir naikino jų namus, jie visais laikais pasiimdavo savo reikmėms vietinių turtą. Tai buvo toks įprastas dalykas, kad ir pavyzdžių žodyne užfiksuota labai daug. Iš jų galima susidaryti labai tikslų vaizdą, ką atimdavo vokiečių kareiviai ir kaip dėl to jautėsi vietiniai žmonės. Visų pirma minėtini patys bendriausi dalykai:

113) *Vokyčiai*, visokių lobių kupetomis prisiplėšusys, džiaugės S. Dauk (ž. kupeta).

114) *Par keturiolektų karą viską atėmė vokyty*s Krš (ž. vokyty).

115) *Nudirbo mumis vokyčiai* kaip po krikšto Šts (ž. dirbti).

Nurodoma, kad valstiečiai neteko to, kas sudarė ūkių pagrindą: grūdų bei pašarų (žr. 116–117 pavyzdžius), gyvulių (žr. 118–119 pavyzdžius); iš jų buvo paimti arkliai (žr. 120 pavyzdį), karvės (žr. 121–122 pavyzdžius), avys (žr. 122–123 pavyzdžius), kiaulės (žr. 123 pavyzdį), žąsys (žr. 124 pavyzdį), antys (žr. 125 pavyzdį):

116) *Ant plika dugnine beparvažiavau, vokyty*s ir pašarus atėmė Šts (ž. dugninė).

117) *Vokyčiai* grūdus išsėmė, išvalė Grd (ž. išvalyti).

118) *Vokiečiai* visus gyvulius ažrinko, tvartus sudegino Ad (ž. užrinkti).

119) *Atimdinėdavo gyvolius vokyčiai*, su jais nesusitarsys Krž (ž. sutarti).

120) *Vokyčiai* arklius išvedė, sėda muno vyras ir verka Krž (ž. verkti).

121) *Vokiečių* kariška valdžia iš gyventojų vieną karvę po kitos atėmė, kitam ir paskutinę Plšk (ž. valdžia).

122) *Telyčias*, aveles visas tuoj *vokiečiai* išpjovė Kp (ž. telyčia).

123) *Ėjo vokiečiai* ir viską kai šluota šlavė: iššaudė aveles, išpjovė kiaules Bgs (ž. iššaudyti).

124) *Vokietys* visą pulką žąsų sužudino Slm (ž. sužudinti).

125) *Vokietys* visas antis pašaudė, viena tik an sparnų pasikėlė ir parlėkė Sem (ž. 1 vokietis).

Tiriamoji medžiaga rodo, kad vokiečiai iš užkariautų kraštų gyventojų atimdavo ir maistą, kartais paskutinį turimą – sviestą (žr. 126–127 pavyzdžius), lašinius (žr. 127 pavyzdį), sūrį (žr. 127 pavyzdį), mėsą (žr. 128 pavyzdį), duoną (žr. 128 pavyzdį), pieną (žr. 129 pavyzdį).

126) *Kiekvieną sviesto gniužinėį* reikėjo atiduoti *vokiečiams* rš (ž. gniužinys).

- 127) **Vokiečiai** vaikščioja po sodžius sviestaudami, lašiniaudami, sūriaudami Š (ž. sviestauti).
 128) *Ataėmė mėsą, duoną, ką turėjom iš maisto, viską vokiečiai paėmė* Sb (ž. viskas).
 129) *Pienais vokyčius spranginom, o patys badavom* Šts (ž. spranginti).

LKŽ_e užfiksuota, kad užkariautojus vokiečius domino absoliučiai viskas, iš ko galima būtų pasipelnėti, – nuo miškų (žr. 130 pavyzdį) iki gintaro (žr. 131 pavyzdį) ar girnų (žr. 132 pavyzdį), plg.:

- 130) **Vokiečiai** Lietuvos miškus išvarė³³⁵ Brb (ž. išvaryti).
 131) **Vokiečiai** gintarą nori persisavinti rš (ž. persavinti).
 132) *Prie vokiečiais dar ir kavojom girtas, bijojom, kad neatimt* Žb (ž. vokiečiai).

Iš tiriamosios medžiagos paaiškėja ir kiti būdai, kuriuos užkariautojai vokiečiai naudojo pasipelnėti iš vietinių gyventojų, t. y. rekvizicijos (žr. 133 pavyzdį), įvairiausi mokesčiai (žr. 134–135 pavyzdžius), pyliavos (žr. 136 pavyzdį):

- 133) **Vokiečių** rekvizicijos baigia mus smaugti Pt (ž. rekvizicija).
 134) **Vokietis** išrašė kvitą – tuojau mokėk šuninius (mokamus už šunį) mokesčius ir pabaudą, kad šuo nepririštas A. Vencl (ž. 1 šuninis).
 135) **Vokietis** pagalvę lupo, šunmokesčius lupo rš (ž. šunmokestis).
 136) *Pyliavas vokiečiams* pusvelčiu reikia atiduoti J. Avyž (ž. pusvelčiu).

LKŽ_e iliustraciniuose sakiniuose užfiksuota, kaip lietuviai stengėsi išgyventi ir savo turtą (gyvulius, grūdus) apsaugoti, dažniausiai jį tiesiog bandė slėpti:

- 137) **Vokyčių** laikais žmonys buvo prasimanę visokių visokiausių slaptų Škd (ž. slapta).
 138) *Kaip sužinojom, kad vokyčiai* ims karves, išvarėm į mišką Als (ž. imti).
 139) *Pakavoti gyvoliai turėjo būti soti, kad nepasiskelbentų, vokyčiams* aplinkuo vaikščiojant Vks (ž. paskelbenti).
 140) *Grūdus kur nusišalinom, ir vokiečiai* nerado Šd (ž. nušalinti).

Tačiau tiriamoji medžiaga liudija ir tai, kaip vokiečiai ieškodavo paslėptų daiktų, gyvulių (gal ir žmonių), atlikdavo kratas:

- 141) *Vienu tašymu* (greitai) **vokyčiai** žmonių kratyti Gršl (ž. tašymas).
 142) *Iššvaistė trobą, išieškojo vokyčiai* Šts (ž. iššvaistyti).
 143) *Užlipę vokiečiai* grozdė grozdė ant aukšto, bet nieko nerado Pns (ž. grozdyti).
 144) **Vokyčiai** pas aną krėtė visą dieną – ieškojo lašinių Plt (ž. krėsti).

³³⁵ LKŽ_e: 1 išvaryti 8. 'išgabenti, išvežti'.

Istorijos kontekstas

Istorijos kontekstas, žinoma, apima ir karų kontekstą. Apskritai beveik visi LKŽ_e pavyzdžiai susiję su istorijos kontekstu. Tačiau čia siekta atskirti istorinius laikotarpius, kai buvo kariaujama ir kai kariaujama nebuvo. Reikia turėti omenyje, kad, pavyzdžiui, Mažoji Lietuva buvo vokiečių valdoma ir ne karų metu.

Kaip matyti iš iliustracinių sakinių, vokiečiai užkariauotose kraštuose (visais laikais) kurdavo savo tvarką ir gyvenimas vietiniams žmonėms gerokai pasunkėdavo (žr. 145–147 pavyzdžius), žmonės badavo, atsirasdavo elgetų, trūko pačių būtiniausių dalykų – duonos, malūnų, drabužių, kuo pasišviesti (žr. 148–151 pavyzdžius):

- 145) *Vokiečiai jau pirmais metais juos smaugė* SIm (ž. *smaugti*).
- 146) *Badavom prieg vokiečiais* Kš (ž. *prieg*).
- 147) *Kumet po vokyčiais gyvenome, buvo daug rinkiuokų atsiradę* Kal (ž. *rinkiuokas*³³⁶).
- 148) *Prie vokiečių buvo taip sunku su duona, kad net pielavinų reikėjo duonon dėt* Bgs (ž. *pielavinos*³³⁷).
- 149) *Prie vokiečių nebebuvo malūnų, nieko, taigi visam kam maldavo [namie]* Kp (ž. *vokiečiai*).
- 150) *Vokiečių laikais žibinom skaldėm* Al (ž. *skaldė*).
- 151) *Apskurom, po vokyčiais bebūdami* Trš (ž. *apskurti*).

LKŽ_e užfiksuota, kad vokiečių valdžia buvusi labai griežta (žr. 152–153 pavyzdžius), ypač Mažojoje Lietuvoje, kur vokiečių rankose buvo visa administracija, teismai, buvo fiksuojamas netgi žvejų judėjimas (žr. 154–155 pavyzdžius):

- 152) *Vis dar buvo nieko, kol neužėjo vokiečiai ir neprislėgė visų savo geležine tvarka* A. Vien (ž. *prislėgti*).
- 153) *Vokyčių užvedimas buvo griežtas* Trg (ž. *užvedimas*).
- 154) *Prūsų Lietuvoje administracija ir teismai buvo vokiečių rankose* rš (ž. *ranka*).
- 155) *Vokiečių okupacinė valdžia registravo kiekvieną žvejo išplaukimą* rš (ž. *išplaukimas*).

Iš tiriamosios medžiagos matyti, kad visais laikais vokiečiai užkariautas žemes ir jų gyventojus vokiečino, netgi keitė vietovardžius (žr. 156–158 pavyzdžius), o tų kraštų gyventojai ir patys vokiečio, prarado savo kalbą (žr. 159–161 pavyzdžius).

- 156) *Vokiečių laikais lietuviškumą pradėjo rauti* lauKu Pgg (ž. *rauti*).

³³⁶ LKŽ_e: *rinkiuokas* ‘elgeta, pavargėlis’.

³³⁷ LKŽ_e: *pielavinos* ‘pjuvenos, pjaulai’.

- 157) **Vokiečiai** *vėl norėtu, kad lietuviai susivokiečiuotų kuo veikiausiai* A1884,238 (ž. *suvokiečiuoti*).
- 158) **Vokyčiai** *į Rytprūsius visus lietuviškus vardus vokiškais vardais pavadino* Plšk (ž. *vardas*).
- 159) *Nu kelių šimtų metų vienur ir antrur vergaudamys vokyčiams nutauto savo vienybės ir išvertė savą kalbą* S. Dauk (ž. *išversti*).
- 160) *Visi ... dvaronys ir turtingesni ūkininkai į vokiečius pavirtę* A1885,40 (ž. *dvaronis*).
- 161) *Jau jaunieji visai vokiečiai buvo, mės, senieji, tai da laikėmės savo* Vlšk (ž. *senas*).

Lietuvių ir vokiečių santykių kontekstas

LKŽ_e užfiksuotas ne vienas vartosenos pavyzdys, liudijantis, kad vokiečiai į lietuvius žiūrėjo iš aukšto, juos niekino, vadino prasčiokais:

- 162) **Vokiečiai** *lietuvninką per drimelį laiko* K. Donel (ž. *1 vokietis*).
- 163) *Kaip tūlasis vokytis, pastatydamas zūbus, niekina lietuvninkus* prš (ž. *zūbas*).
- 164) **Vokiečių** *metraštininkai skelbė, kad Lietuvos didieji kunigaikščiai esą visai ne kunigaikščiai, o prasčiokai, valdžios uzurpatoriai* rš (ž. *uzurpatorius*).

Tačiau ir lietuvių niekinamą požiūrį į vokiečius rodo visoje Lietuvoje fiksuoti (taigi plačiai paplitę ir įsigalėję) pašiepiantys palyginimai, kuriuose minimi šios tautybės žmonės. Šiuose palyginimuose galima įžiūrėti neprotingo, nederamo elgesio fiksavimą, orumo trūkumą ir pan., tačiau išsamesnį žodį apie juos galėtų tarti lietuvių smulkiosios tautosakos specialistai:

- 165) *Ko zyzi kaip vokytis melžamas* Gršl (ž. *zyzti*).
- 166) *I blūdija kaip vokytis po pietų* End (ž. *1 vokytis*).
- 167) *Spraudžiasi kaip vokietis į dangų* LTR (Vb) (ž. *1 vokietis*).
- 168) *Mindai kaip vokietys kisielių* Zp (ž. *1 vokietis*).
- 169) *Laksto kaip vokietis padūkęs* Srv (ž. *1 vokietis*).

Iš minėtų pavyzdžių akivaizdu, kad šių dviejų tam tikrais istorijos laikotarpiais kartu ar šalia gyvenusių tautų žmonės nemėgo vieni kitų ir ta nesantaika net ir taikos metais kartais virsdavo muštynėmis. Jas pradėdavo tiek vokiečiai (žr. 170–171 pavyzdžius), tiek lietuviai (žr. 172–173 pavyzdžius):

- 170) **Vokietis** *iškėlė ranką mušti, pilkasermėgis mikliai pasilenkė, ir vokiečio ranka perskrido per orą* I. Simon (ž. *perskristi*).

- 171) *Vokietukas drožė bobai per ausį, ta tik kebevirst ir apvirto LTR (ž. kebevirst).*
 172) *Kad nutašiau, kad nutašiau tada tą vokietį! Krč (ž. nutašyti).*
 173) *Tie gaspadoriai, iškėlę už tai tam vokiečiui gerą vantą ir inspyrę kelissyk in šikną, išmetė per duris laukan LMD (ž. vanta).*

Žodyne pasitaiko vartosenos pavyzdžių, rodančių, kad vis dėlto kai kurie lietuviai ir vokiečiai (dažniau vokiečiai) palaikė ir draugiškus ryšius³³⁸, tačiau tokių pavyzdžių nėra daug:

- 174) *Ir émusios vokietukės prie jų labiau kibtis, lipšniuotis Sln (ž. lipšniuotis).*
 175) *Vokytė smaugstė, kad ans su jąja šoktum J (ž. smaugstyti).*
 176) *Lietuvos patriotas ir tokia tėvelių išlepinta vokietaitė gražiai susigiedojo J. Mik (ž. 1 vokietaitis).*

Tiriamoji medžiaga liudija, kad lietuvių pataikavimas vokiečiams, stengimasis jiems įtikti buvo laikomas smerktinu dalyku, tai darantys lietuviai niekinti, į juos žiūrėta su pasibjaurėjimu³³⁹:

- 177) *Jis buvo prisimušęs prie tų vokiečių už šnelį Brž (ž. šnelis).*
 178) *Iš lietuvių išbėgęs, vokiečiams paskui šlubuoja (suvokietėjęs pataikauja germanizatoriams) prš (ž. šlubuoti).*
 179) *Dabar jis lankstosi ten prieš vokiečius, lyg kad kitaip ir negali būti, lenda jiems į užpakalį I. Simon (ž. užpakalis).*
 180) *Tie verstaskūriai da bjauresni už patį vokietį Smln (ž. verstaskūris).*

Iš tirtų pavyzdžių matyti, kad vis dėlto dauguma lietuvių vokiečių nemėgo, kartais ir nekenė, jiems atrodė, kad vokiečiai mūsų žemę ar namus tiesiog subjauroja, o moterims tekėti už vokiečio – didžiausia gėda (žr. 181–184 pavyzdžius):

- 181) *Išmazgojo aslas savo namų, kurios aniems rodės subjaurotomis nuo krikščionių vokiečių S. Dauk (ž. subjauroti).*
 182) *Senieji žiniuoniai su senobių žodžiais mūsų žemę šveis nuo gudų ir vokiečių dvaisios A. Baran (ž. 2 žiniuonis).*
 183) *Nepadyvai, kad lietuvininks vokiečio nekenčia, nes kožna giminė nori būt visų geriausia šim svieta Jrk51 (ž. 1 vokietis).*

³³⁸ Apie bent kiek draugiškesnius santykius su vyrais vokiečiais dar žr. 206, 207 pavyzdžius.

³³⁹ Toks pat požiūris į vokiečiams pataikaujančius matyti ir smulkiojoje tautosakoje, plg. „Reiškiama neapykanta, nenoras padėti priešui: *jeigu vokiečiui padėsi, šaltoje žemėje gulėsi*“ (Anglickienė 2000b: 27).

184) *Motriškiosios už gudą, lenką ar vokyti tekėti už visų didžiausių sau gėdą turėjo S. Dauk (1 vokytis).*

Kai kurie lietuviai su vokiečiais nenorėjo turėti jokių reikalų net ir tada, kai vokiečiai, atrodytų, nieko blogo jiems nedarė, netgi priešingai – gražiai elgėsi, rūpinosi tvarka (žr. 185–186 pavyzdžius):

185) *Ta vokyte buvo gera, bet motinai vis tiek netiko, kam buvo baltais panagiais Ms (ž. tikti).*

186) *Nuvalo vokiečė šaukštus – senutei neskanu valgyti P. Cvir (ž. nuvalyti).*

Rasta tokių LKŽ_e sakinių, kurie rodo, kad lietuviai iš vokiečių nieko gero nesitikėjo, net jei šie darė ką lyg ir naudingą, vis tiek žiūrėjo naudos sau:

187) *Ar gali vokiečis ką nors duoti lietuviškam žmogui I. Simon (ž. lietuviškas).*

188) *Tam tespausdiną tuos raštus vokiečiai, kad galėtų nuo mūsų pinigų išmilminti, išviloti Žem (ž. išmilminti).*

Charakterio kontekstas

Jau iš ankstesniuose kontekstuose nagrinėtų pavyzdžių matyti, kad, pasak LKŽ_e, lietuviai vokiečius laikė žiauriais, godžiais, siekiančiais naudos sau, niekinančiais kitas tautas žmonėmis.

Ir iš tolesnių iliustracinių pavyzdžių galima spręsti, kad lietuviai vokiečiams priskirdavo pačias įvairiausias neigiamas savybes – gobšumą, šlykštumą, bukaprotiškumą (žr. 189 pavyzdį). Vokiečiai jiems atrodė kvaili³⁴⁰ (žr. 190–191 pavyzdžius), pikti (žr. 192–193 pavyzdžius), pasipūtę (žr. 194–195 pavyzdžius), išrankūs (žr. 196 pavyzdį), melagiai (žr. 197 pavyzdį):

189) *Donelaitis savo čaižiais hegzametrais išplakė vokiečių dvarininkų gobšumą, šlykštumą, bukaprotiškumą rš (ž. čaižus).*

190) *Kvailas kaip vokiečis popiet (po pietų Snt) Vlkv (ž. 1 vokiečis).*

191) *Aklas vokiečis (kvailas, kuris vokiškai temoka) B, B270,346, MŽ468, N, Sch113, M (ž. 1 vokiečis).*

192) *Pasiuto kaip vokyčis po pietų Plik, Akm, Sd (ž. pasiusti).*

³⁴⁰ Paminėtina, kad taip atrodė ne tik lietuviams. Prancūzų, italų ir danų kalbose vokiečio pavadinimą reiškias žodis turi ir kvailio prasmę (Anglickienė 2006: 18).

- 193) **Vokietis** plūsta, keikia visokiomis kalbomis, net varlės bijo viršum vandens pasirodyti LzP (ž. 1 vokietis).
- 194) *Pasipūtęs, įsireženęs, kaip tikras vokytyis* Lk (ž. įsireženti).
- 195) **Vokietė**, pasisiūdinus iš trijų kailių siaurus kailinėlius, su puikybe ėjo į katalikų bažnyčių Sln (ž. 1 vokietis).
- 196) **Vokietkom** sviestas būdavo ar tai „per senas“, ar „per rūgštus“, ar dar kažkoks I. Simon (ž. vokietka).
- 197) **Vokytyis** viseip teisybę susuka prš (ž. susukti).

LKŽ_e iliustraciniai sakiniai liudija, kad lietuviams nepatiko ir vokiečių įprotis gerai pavalgyti:

- 198) *Ir seilinas kaip vokytyis apei lašinius Šv* (ž. seilinti).
- 199) *Ko švilpioji kaip vokytyis duonelę pabengęs Šts* (ž. 1 vokytyis).

Kaip rodo LKŽ_e medžiagos semantinė analizė, lietuviai vokiečius dažniausiai vertino neigiamai. Tačiau vis dėlto suprato, kad negalima žmogaus vertinti vien pagal tautybę (pvz., *Buvo i vokiečių žmonių Snt* (ž. žmogus)), ir kai kuriuos teigiamus vokiečių bruožus pastebėjo. Žodyne tokių iliustracinių sakinių gerokai mažiau³⁴¹, tačiau yra.

LKŽ_e rasti keli iliustraciniai pavyzdžiai apie vokiečių darbštumą (taip dirbti jie mokė ir lietuvius) ir rūpestingumą:

- 200) *Išmokome vokiečių tautą gerbti už jos gilumą, darbštumą, darbo meilę ir pagarbą* Pt (ž. vokiečiai).
- 201) *Mus vokyčiai mokino gerai dirbti, švariai Krž* (ž. 1 vokytyis).
- 202) **Vokietis** geriau gyvens ant akmens negu ruskelis ant juodžemio ir vandens J. Mik (ž. 1 vokietis).
- 203) *Jeigu vokiečio karvė pasileido, jis tuoj atbėgo: gal ką padarė? O lietuvio visa kaime – ateis – jam nerūpi Graž* (ž. 1 vokietis).

Tiriamoji medžiaga leidžia teigti, jog lietuviai vertino ir tai, kad vokiečiai buvo tvarkingi, švarūs:

- 204) *Reikia švarumu nuo vokiečio neatsilikti ir išmone pralenkti rš* (ž. išmonė).
- 205) **Vokiečių** ūkės buvo kap stiklinės³⁴² Ldvn (ž. ūkė).

³⁴¹ Iš maždaug 650 iliustracinių pavyzdžių tik kiek daugiau nei 60 galima vertinti kaip atskleidžiančius teigiamus vokiečių bruožus.

³⁴² LKŽ_e: *kaip stiklinis* 'labai gražus, švarus'.

Anksčiau minėta, kad LKŽ_e užfiksuota, jog užkariautojai vokiečiai atimdavo iš vietinių gyventojų maistą, turtą. Tačiau pasitaikydavo ir tokių vokiečių, kurie buvo vaišingi ir geru už gera atsimokėdavo. Tiesa, tai iliustruojančių sakinių LKŽ_e nėra daug:

- 206) *Vokytelis pupų davė, vokytelio dėkuo* Ggr (ž. 1 vokytis).
 207) *Vokiečiai pavaišino jį stovykloje agnia kadagine ir rūkyta prielaidiena* Pč (ž. *prielaidiena*³⁴³).
 208) *Vokytė po karo pri mūso trynės, dabar atsiunta dovenų* Rdn (ž. 1 vokytis).
 209) *Po karo buvo vokytikė nu bado atbėgusi, daba atsišaukė* Krš (ž. 1 vokytis).

Išvaizdos kontekstas

Su anksčiau minėtu vokiečių pomėgiu sočiai valgyti siejamas ir daugelio iš jų, anot LKŽ_e medžiagos, storumas (žr. 210–214 pavyzdžius). Apie liesus vokiečius (tiesa, vieninteliame pavyzdyje, kurį pavyko rasti, minimos tik liesos vokiečio kojos) kalbama daug rečiau (žr. 215 pavyzdį):

- 210) *Stovėjo pas mus toks vokietys, nutukęs kap bambūzas* Gs (ž. *bambūzas*).
 211) *Nuspenėjo vokietys, rūros nepaneša* Kp (ž. *rūra*).
 212) *Šis vokietis veršingas* (juok. storas) Skr (ž. *veršingas*).
 213) *Nejaugi tie mieli žiliukai virs baltomis žąsimis ir savo buvimą pabaigs ordinariškai dideliame kurio vokiečio pilve per šv. Martyną Vaižg* (ž. *žiliukas*).
 214) *Oh! pilvelis kai vokiečio* LTR (Grk) (ž. *pilvas*).
 215) *Vokietis laibomis kojomis typ typ stypsoja po lauką* LzP (ž. *typ*).

Tačiau moterys vokietės lietuviams atrodė dailios ir gražiai apsirengusios:

- 216) *Aukšta laiba mano mergaitė, balta graži kai vokietaitė* (d.) Grl (ž. *vokietaitis*).
 217) *Vokytės gražiai rėdės – kaip lėlės* DūnŽ (ž. 1 vokytis).

Kalbos kontekstas

Daug LKŽ_e iliustracinių pavyzdžių yra apie vokiečių kalbą ir kalbėjimą: jų kalba lietuviams atrodė sunki, sudėtinga:

³⁴³ LKŽ_e: *prielaidiena* ‘prielaido mėsa’, o *prielaidas* – ‘pavasarinis paršas, užmetamas penėti iki rudens’.

218) *Vokyčių kalba esanti sprangli (sunki kalbėti, ištarti) Pln* (ž. *spranglus*³⁴⁴).

219) *Tranki kalba vokyčių, negal nė žodžio atskirti Šts* (ž. *trankus*).

Kai pasakojama apie tai, kaip kalbėjo vokiečiai (vokiškai), visuose iliustraciniuose pavyzdžiuose, kuriuos pavyko surasti, pabrėžiama, kad tas kalbėjimas buvęs neaiškus, nesuprantamas, į jį žiūrima netgi su savotiška panieka:

220) *Ten tik vokiečiai šterveliojo Grk* (ž. *štervelioti*³⁴⁵).

221) *Ar tu supratai, ką tas vokiečiukas švatarojo? Všk* (ž. *švataroti*³⁴⁶).

222) *Vokietis kažką varvaliavo, bet mes nesupratom Mrj* (ž. *varvaliuoti*³⁴⁷).

223) *Teip nutauška kažį kaip tie vokyčiai Stl* (ž. *nutauškėti*³⁴⁸).

224) *O tų vokyčių bliurbėjimas tarp savęs, o jergutaliau! Kv* (ž. *bliurbėjimas*³⁴⁹).

Iš LKŽ_e pavyzdžių matyti, kad vokiečiai lietuviams neįtiko ir tada, kai bandė kalbėti (ar rašyti) lietuviškai:

225) *Katra vokietė moka pakrevezoti puslietuviškai, katra visai nemoka Skr* (ž. *pakrevezoti*³⁵⁰).

226) *Vokietis nemokėjo lietuviškai perkalbėti Ėr* (ž. *perkalbėti*³⁵¹).

227) *Rusai ... lietuvių vardus – asmenų ir vietų – užrašinėjo gana gerai, kur kas geriau, ne vokiečių kronistai LTIII17 (K. Būg)* (ž. *kronistas*).

228) *Vokiečiai, negalėdami tos pilies (Girgždutės) vardo išranguoti, praminė ir savo knygoje įrašė „Surdita“ M. Valanč* (ž. *išranguoti*³⁵²).

Tiriamoji medžiaga rodo, kad lietuviams kalbėti vokiškai taip pat sunkiai sekėsi (arba tiesiog nemokantiems vokiečių kalbos taip atrodė):

229) *Tilžės vokiečiai pykestauija, kam tie būrai vokiškai neveblena prš* (ž. *pykestaui*).

230) *Aš i su vokiečiais šiaip teip susišvataroju Všk* (ž. *susišvataroti*³⁵³).

³⁴⁴ LKŽ_e: *spranglus* 'sprangus'.

³⁴⁵ LKŽ_e: *štervelioti* 'neaiškiai, nesuprantamai kalbėti, sakyti'.

³⁴⁶ LKŽ_e: *švataroti* 'neaiškiai, nesuprantamai kalbėti, marmaliuoti'.

³⁴⁷ LKŽ_e: *varvaliuoti* 4. 'nesuprantamai, neaiškiai kalbėti, burbuliuoti'.

³⁴⁸ LKŽ_e: *nutauškėti* 2. 'kalbėti, tarti kapojant žodžius'.

³⁴⁹ LKŽ_e: *bliurbėjimas* → *bliurbėti*, o *bliurbėti* 2. 'neaiškiai, nesuprantamai kalbėti'.

³⁵⁰ LKŽ_e: *pakrevezoti* 2. 'prastai, nemokant pakalbėti'.

³⁵¹ LKŽ_e: *perkalbėti* 2. 'persakyti, išpasakoti; pasakyti, išaiškinti'.

³⁵² LKŽ_e: *išranguoti* 'sklandžiai ištarti (žodį)'.

³⁵³ LKŽ_e: *susišvataroti* 'šiaip taip susikalbėti'.

231) *Jūsų tie vaikai kai **vokiečiai** kažką šterlekiuoja Kair* (ž. *šterlekiuoti*³⁵⁴).

Socialinis kontekstas

Iliustraciniai sakiniai liudija, kad lietuviai vokiečius pažinojo ne vien kaip negailestingus karius, bet ir kaip gerus amatininkus, prekybininkus, mokytojus, jūrininkus ir pan. (žr. 232–237 pavyzdžius). Matyt, šio to iš jų išmoko ir lietuviai, nes net ir kai kurias iš šių realiųjų (amatų ir pan.) vokiškais vardais pavadino (žr. 238 pavyzdį) – iš to galima spėti, kad ir tų realiųjų anksčiau Lietuvoje nebuvo:

232) ***Vokiečiai** iš vaisbūnystos bei amatų turį didelę naudą* Bs (ž. *vaisbūnysta*).

233) ***Vokietis** amatininkas, auksakalys* NdŽ (ž. *1 vokietis*).

234) ***Vokietė** mokytoja, virėja* NdŽ (ž. *1 vokietis*).

235) *Daugiausiai buvo **vokyčių** šiporių* Rsn (ž. *šiporius*).

236) *Buvo **vokytis**, turėjo krautuvę: silkės, šnapšės – visko **vokytis** turėjo* Plt (ž. *1 vokytis*).

237) *[Malūne] gyveno melnykas, pavarde Šaltis, **vokiečių** veislės* M. Valanč (ž. *veislė*).

238) *Daugumas vokietybių priklauso amatų, ypačiai stalių, kalvių, kalbai ir į Lietuvą yra atneštos **vokiečių** amatininkų* A. Sal (ž. *vokietybė*).

Kad vokiečiai į Lietuvą atnešė ir kitokių iki tol čia nematytų naujovių (sachariną, gatavus drabužius, Kalėdų eglutės puošimą, kortų žaidimus), rodo ir tokie LKŽ_e sakiniai:

239) *Cukrelį tai **vokiečiai** išmisliino, dar per aną karą* Smn (ž. *cukrelis*³⁵⁵).

240) *Tarp **vokiečių** ... yra toks būdas ... kokį eglės medelį ... stuboj pasistatyti, tą daug vaško liktelėmis apkaištyti arba apraištyti* Kel1865,7 (ž. *apraištyti*).

241) *Gatavų drabužių atsirado **vokyčių** laike* Gršl (ž. *vokyčiai*).

242) *Seniausiuose česuose mūsų tėvai apie kortas nieko nežinojo, iki šiol nuo **vokiečių** tokius lošimus išsimokino kaip šopskupas ir ubagas* Cp (ž. *ubagas*).

³⁵⁴ LKŽ_e: *šterlekiuoti* 'neaiškiai, nesuprantamai kalbėti, sakyti'.

³⁵⁵ LKŽ_e: *cukrelis* 2. 'sacharinas'.

Kultūros ir mokslo kontekstas

LKŽ_e minimi dar keli išskirtiniai vokiečių bruožai. Tai buvo mokslininkų, rašytojų, muzikų tauta. Iliustruojamieji pavyzdžiai dažniausiai fiksuoti raštuose, o ne gyvojoje kalboje:

- 243) *Iš pryžasties neatvykimo mokytyjų vokyčių, karalius atidėjo šnekesnį ant atencio meto M. Valanč (ž. neatvykimas).*
- 244) *Šitą klausimą ir buvo užsidavęs sau kartą vienas vokiečių mokslininkas J. Jabl (ž. užduoti).*
- 245) *Triūsinedami apie viską, vokiečiai užkliudino ir lietuviškas dainas A1884, 249 (ž. užkliudinti, triūsinėti).*
- 246) *Vokiečiai nuog mažens mokinas ir mokinas lig senės Pls (ž. 1 senė).*
- 247) *Rusų ir vokiečių literatūros buvo svarbiausios tarpininkės, per kuriasėjo į Lietuvą tolimųjų civilizacijų balsai rš (ž. tarpininkas).*
- 248) *Mes niekada nesutapatino hitlerinių fašistų su sena ir talentinga, daug įstabių protų žmonijai davusia vokiečių tauta rš (ž. sutapatinti).*
- 249) *Griežia smuiką rūpestingai išsiskutęs³⁵⁶ vokietys, jam kimbolais melodingai taiko Leiba Šepetys Mair (ž. kimbolai).*

APIBENDRINIMAS

Semantiškai išanalizavus maždaug 650 su vokiečio vaizdiniu susijusių LKŽ_e iliustracinių pavyzdžių, atsiskleidžia labai išsamus, įvairiapusis vaizdas, kaip lietuviai, remiantis tirtu žodynu, nuo seniausių laikų iki pat XX a. pabaigos žiūrėjo į savo kartais artimesnius, kartais tolimesnius kaimynus vokiečius. Tas vaizdas susidaro iš informacijos, rastos raštuose, įvairiose tarmėse (visoje Lietuvoje) įvairiais laikais ir patekusios į LKŽ_e. Žinoma, atskiri iliustraciniai sakiniai, užrašyti iš gyvų žmonių lūpų, yra subjektyvūs, neretai emocingi, tačiau jų visuma formuoja vientisą tikslų žodyno pasaulėvaizdį. Kad vokiečiai lietuviams buvo puikiai pažįstami, rodo ir didžiulis kiekis LKŽ_e antraštinių žodžių, susijusių su vokiečiais, plg.: *vokietaitis, vokie-telka, vokietėlis, vokietis, vokietka, vokietpalaikis, vokietukas, vokietūtis, voky-taitis, voky-talis, vokytelis, vokytelka, vokytinas, vokytis, vokytkā, vokytkikė, vokytpalaikis, vokytukas,*

³⁵⁶ Šis sakinytis iliustruoja ir anksčiau minėtą vokiečių tvarkingumą.

Kaip rodo iliustraciniai LKŽ_e sakiniai, vokiečiai tiek eidami per Lietuvą, tiek jau apsistoję ilgesniam laikui (o Mažojoje Lietuvoje šios dvi tautos apskritai gyveno šalia) lietuvius skriaudė – atimdavo gyvulius, grūdus, pašarus, maistą, į Vokietiją išveždavo medžius, kitą turtą. O jei neatimdavo, tai lietuvių turtą sunaikindavo – namus, tiltus, malūnus sudegindavo, pasėlius sutrypdavo, gyvulius iššaudydavo, išskersdavo, negailėjo nei šunų, nei bičių. Vietinius gyventojus apkraudavo įvairiomis prievolėmis, mokesčiais, išsivarydavo dirbti į Vokietiją, negailėjo nei mažų vaikų, nei paliegusių žmonių.

Dėl minėtų priežasčių lietuviai vokiečių bijojo ir nuo jų slapstėsi. Vokiečiai lietuviams, pasak LKŽ_e, atrodė žiaurūs, pikti, pasipūtę, išrankūs, melagiai, bet kartais – ir kvaili, nemalonios išvaizdos, dažniausiai nutukę, dideliais pilvais. Negražiai, nesuprantamai lietuvių ausiai skambėjo ir vokiečių kalba.

Visa šitai iliustruojančių pavyzdžių LKŽ_e yra daugiausia. Tačiau šis pasaulėvaizdis turi ir kitą pusę – jis daug ką atskleidžia apie pačius lietuvius. Iš tiriomosios medžiagos matyti, kad lietuviai, kiek galėjo, užkariautojams vokiečiams priešinosi, ankstesniais laikais su jais aršiai kovėsi, negailėdami savo gyvybių, vėlesniais, kai teko jiems nusileisti, slėpė savo turtą, nepasidavė okupantams bent jau širdyje – vokiečių nekentė, juos niekino, iš jų šaipėsi ir smerkė gentainius, kurie su priešu susidėdavo.

Kita vertus, matė lietuviai ir teigiamus vokiečių bruožus, tiesa, tai iliustruojančios medžiagos žodyne yra kur kas mažiau (tik kiek daugiau nei 60 iliustracinių pavyzdžių). Vokiečiai buvo ne tik kariai, bet ir amatininkai, prekybininkai, lietuvius supažindinę su kai kuriais iki tol nežinotais dalykais – kai kuriais amatais, gatavais drabužiais, sacharinu, Kalėdų eglutėmis ir pan. Jie buvo darbštūs, rūpestingi, kartais ir vaišingi, geru už gerą atsilyginantys, jų moterys buvo gražios ir pasipuošusios. Iš LKŽ_e fiksuotos raštų kalbos matyti, kad tai buvo ir mokslininkų, rašytojų, muzikų tauta.

Taigi vokiečio paveikslas, atspindimas LKŽ_e iliustraciniuose pavyzdžiuose, nevienalypis, tačiau gerokai dažniau jis yra neigiamas negu teigiamas. Žinoma, reikia turėti omenyje, kad rašant žodyną sovietiniais laikais dėl cenzūros kai kurių iliustracinių pavyzdžių parinkimas galėjo būti tendencingas.

3. VOKIEČIO VAIZDINYS MODERNIOSIOS TAPATYBĖS IDEOLOGINIO NARATYVO TEKSTYNE

MTINT rasta apie 940 iliustracinių sakinių su leksema *vokietis*. Etonimo *vokietis* analizė atlikta remiantis trijų laikotarpių publicistikos tekstais.

3.1. 1928–1930 m. laikotarpis

Šis laikotarpis buvo sudėtingas daugeliui šalių. Ne taip seniai baigėsi Pirmasis pasaulinis karas, gerokai pakeitęs pasaulio žemėlapi. Susikūrė arba nepriklausomybę atgavo kelios valstybės, tarp jų ir Lietuva. Vokietija, kaip pralaimėjusi valstybė, neteko kai kurių savo (ar bent kurį laiką jai priklaususių) valdų; ji turėjo reparacijomis padengti visų Antantės valstybių per karą patirtus nuostolius ir okupacinės kariuomenės išlaikymo išlaidas; Vokietijai uždrausta turėti kai kurių rūšių ginkluotę³⁵⁸.

Visa tai atspindi šio laikotarpio Moderniosios tapatybės ideologinio naratyvo tekstyno tekstai, kuriuose užfiksuota 460 iliustracinių sakinių su leksema *vokietis*. Apie vokiečius šiuo laikotarpiu dažniausiai kalbama kaip apie Vokietijos piliečius ar net pačią Vokietiją, o ne kaip apie atskirus, konkrečius individus. Kadangi tie tekstai susiję su politikos ar ekonomikos kontekstais, didžioji dauguma rastų vartosenos pavyzdžių, kuriuose minima leksema *vokietis* (įvairūs linksniai), atskleidžia Vokietijos (vokiečių) santykius su kaimyninėmis (arba ir tolimesnėmis) šalimis, ypač aktualus tuo metu atrodė pasikeitusių valstybių sienų klausimas. Rastas tik vienas vartosenos pavyzdys su leksema *vokietis*, iš kurio labai sąlygiškai galima spręsti, kokius broožus lietuviai buvo linkę priskirti vokiečiams – racionalumą, mokslingumą:

- 1) *Ar tu atsimeni tą istoriją, kurią deda į visokių niekniekių rinkinius visi, tiek baskai, tiek žydai, tiek suomia? Joj kalbama, kaip įvairios tautos rašo disertacijas apie dramblių. Anglas rašo straipsnį apie dramblio kaulo prekybą; **vokietis** plačią tezę apie bendrąsias dramblių giminės savybes; prancūzas novelę apie dramblių meilę; pagaliau lenkas rašo smarkų pampfletą apie dramblių ir lenkų klausimą.*

³⁵⁸ Plačiau žr. VLEc: <https://www.vle.lt/straipsnis/pirmasis-pasaulinis-karas/>; <https://www.vle.lt/straipsnis/versalio-taika-1/>.

Lietuvių santykiai su vokiečiais

Šiuo laikotarpiu Lietuvos ir Vokietijos santykiai buvo gana dviprasmiški. Viena vertus, vokiečiai ir lietuviai valstybiniu lygiu bandė palaikyti normalius, kaimyniškus santykius. To meto spauda rašė apie mūsų politikų (kiek anksčiau vykusius) apsilankymus Vokietijoje (žr. 2 pavyzdį), apie su vokiečiais sudaromas prekybines sutartis, nors toks bendradarbiavimas labai nepatiko kai kurioms kitoms šalims (žr. 3 pavyzdį), apie lietuvių studentus, kurie mokėsi Karaliaučiuje ir kurie siekė bendrauti su vokiečiais, netgi įkūrė „Karaliaučiaus Lietuvos studentų draugiją“ (žr. 4 pavyzdį):

- 2) *P. Antanas Smetona, būdamas Lietuvos Tarybos pirmininku, 1917 m. lapkričio mėn. 13 d. vokiečių politikų susirinkime Berlyne kalbėdamas apie nepriklausomos Lietuvos atstatymą aiškiai yra pasakęs [...].*
- 3) *Visi laikraščiai, kaip susitarę, keletą dienų pagret komentuoja Rygos „Pehdeja Brihdi“ paleistą straipsnį apie mūsų prekybos sutartį su Vokietija ir šaukia, kad tai esąs Lietuvos įsikorporavimas į Vokietiją, nepriklausomybės galas ir t.t. „Epoka“ atpašakoja straipsnį iš „Depeche de Toulouse“, kuriame kartojama senoji lenkų giesmė, kad nepriklausoma, Lietuva esąs vien vokiečių padaras.*
- 4) *Dabar Karaliaučiaus universitete studijuoja per 20 lietuvių studentų. Siekdami artimesnio bendradarbiavimo su vokiečių ir kt. tautų studentais, norėdami giliau suprasti vokiečių kultūrą, mokslą, meną, vietiniai lietuviai studentai įkūrė „Karaliaučiaus Lietuvos studentų draugiją“.*

Vis dėlto akivaizdu, kad, pasak tuometinės spaudos, lietuvių ir vokiečių santykius draugiškais ar bent jau neutraliais galima pavadinti tik su tam tikromis išlygomis. Sunkios mokesčių naštos nepriklausomoje Lietuvoje slegiami Klaipėdos krašto gyventojai prisimena, kad net per vokiečių okupaciją buvę bent šiek tiek lengviau (žr. 5 pavyzdį). Vokiečiai lyg bando lietuvius sutaikyti su lenkais, su kuriais tuo metu mūsų santykiai buvę ypač prasti, tačiau lietuviai puikiai supranta, kad vokiečiai iš tiesų žiūri savo naudos, jie nori tokiu būdu susigrąžinti Dancigą (Gdanską) (žr. 6 pavyzdį). Jei lietuviai nori draugiškų santykių su vokiečiais, jie turintys nepaisyti besiklostančios situacijos Klaipėdos krašte, kuris tuo metu jau priklausė Lietuvai³⁵⁹ (žr. 7 pavyzdį):

- 5) *Pakalbėk su mūsų dirbančiąja visuomenės dalimi, su pirkliais ir ūkininkais, o jie visi kaip vienas Tau pasakys, kad net vokiečių okupacijos metu nebuvo pas mus tokio*

³⁵⁹ Plačiau žr. VLE_e: <https://www.vle.lt/straipsnis/klaipedos-krastas/>.

skurdo ir taip sunkios mokesčių naštos, kaip kad šiandien. **Vokiečiai** atimdavo visus mūsų darbo vaisius, bet ir mums šį tą palikdavo, atskaitydavo pragyvenimui [...].

- 6) „Lietuvos Aide“ esame rašę, kad **vokiečiai** kai kuriais sumetimais yra suinteresuoti, kad tarp Lenkijos ir Lietuvos įvyktų nuolatiniai „normalūs santykiai“. **Vokiečiai** yra suinteresuoti, kad Lietuva su Lenkija susitartų, nes po tokios „taikos“ **vokiečiai** drąsiau galės statyti Dancigo revindikacijų klausimą, nurodydami ir Klaipėdą, kuri, esant tarp Lietuvos ir Lenkijos normaliams santykiams, galėsianti **vokiečių** išmanymu pilnai lenkų interesus patenkinti.
- 7) Be viso to tačiau tenka pripažinti, kad iš **vokiečių** pusės draugingumas Lietuvai ilgus metus buvo palaikomas ir ugdomas tuo būdu, kad į Klaipėdos krašto reikalus nebuvo kreipiama dėmesio, kas lietuvių pusėj, aišku, turėjo iššaukti nuomonę, kad jų draugingumo **vokiečiams** kaina Klaipėdos krašte pakeltina kiekviena neteisybė.

Klaipėdos krašto tema tuo metu buvo labai opi tiek Lietuvai, tiek Vokietijai³⁶⁰. Formaliai šis kraštas priklausė Lietuvai, bet Vokietija dėl jo reiškė įvairias pretenzijas. Dėl lietuvių kalbos draudimo mokyklose ir kitur iki Pirmojo pasaulinio karo daugelis krašto lietuvių buvo nutautinti, todėl jie linko į vokiečių pusę. Dėl šių priežasčių Lietuvos ir Vokietijos santykiai darėsi vis labiau įtempti. Vokiečiai skundė Lietuvą dėl Klaipėdos konvencijos laužymo (žr. 8 pavyzdį), dėl kėsinosi į Klaipėdos krašto autonomiją (žr. 9 pavyzdį):

- 8) **Vokiečių** spaudoje jau keli mėnesiai keliamas tiesiog triukšmas neva tai dėl Klaipėdos konvencijos laužymo iš Lietuvos vyriausybės pusės. Kai kurie **vokiečių** laikraščiai, įdėję straipsnius, puolančius Lietuvos vyriausybę, baigė juos grasinimais, kad Vokietija turėsianti iškelti Lietuvos vyriausybei bylą Tautų Sąjungoje.
- 9) Pasak tos **vokiečių** spaudos, lietuviai kėsinėsi į Klaipėdos krašto autonomiją. Tačiau ne tik Lietuvos valdžia, ne tik Klaipėdos krašto gubernatorius, bet ir plačioji visuomenė niekada nereiškė jokių užsimojimų prieš tą krašto autonomiją, kuri yra tarptautine sutartimi pagrįsta ir kuri, lojaliai vykdoma, anaipol negali kenkti mūsų valstybei ir jos suverenumui.

Lietuviai, savo ruožtu, tvirtino, kad „tas skundas neturi jokio pagrindo, kad Klaipėdos vokiečiai gali įteikti Tautų Sąjungos sekretariatui tik peticiją dėl tautinių mažumų teisių peržengimo, o ne kelti bylą dėl Klaipėdos konvencijos nuostatų

³⁶⁰ Plačiau apie padėtį tuometiniame Klaipėdos krašte žr. Vareikis 2003; Šapoka 2004; Nikžentaitis 2003.

laužymo“ (Lietuvos aidas, 1930-09), ir apskritai stebėjosi, kodėl Vokietija tokį skundą palaikė:

- 10) *Gana netikėtai vokiečių Reicho vyriausybė parėmė Klaipėdos krašto kai kurių vokiečių skundą prieš Lietuvą. Šio žygio Lietuvos visuomenė iš Vokietijos pusės nelaukė ir nesitikėjo.*

Dar viena rimta problema Klaipėdos krašte buvo švietimas. Oficialiomis krašto kalbomis buvo pripažintos dvi kalbos – lietuvių ir vokiečių. Tačiau mokytojai ir apskritai valdininkai, kurių dauguma buvo vokiečiai, lietuviškai nemokėjo. Tuometinėje lietuvių spaudoje buvo rašoma, kad „mokyklose lietuvių kalba yra dėstoma tik kaip svetimoji kalba, nors mokiniai lietuviai sudaro 2/3 ir daugiau visų mokinių skaičiaus“ ir kad „tokiose mokyklose susidaro paradoksalinė padėtis: ne mokytojas moko vaikus lietuvių kalbos, o mokiniai – mokytoją“ (Lietuvos aidas, 1930-12). Tokia pati situacija buvo ir teismuose bei kitose valdiškose įstaigose, lietuviškai susikalbėti nebuvo galima:

- 11) *Lietuvių kalbos programa visai neišdirbta. Jos dažniausiai moko mokytojai vokiečiai, patys tos kalbos nemokėdami. [...] Nors pradžios mokslo įstatymas reikalauja, kad vaikai pradėtų nuo pirmųjų mokslo metų mokytis skaityti ir rašyti gimtąją kalba, daugumoje mokyklų pradžios mokymas eina vokiečių kalba.*
- 12) *Negeresnė lietuvių kalbos atžvilgiu padėtis yra įvairiose kitose autonominės valdžios įstaigose. Čia taip pat lietuvių kalbos teisės ignoruojamos, ir interesantams, norintiems atlikti savo reikalus, tenka griebtis vokiečių kalbos, nes susikalbėti lietuviškai retai kur galima.*

Imta kalbėti apie grėsmes iš Vokietijos pusės Klaipėdos kraštui (žr. 13 pavyzdį) ir apskritai Mažajai Lietuvai – Vokietija norinti ją užgrobti, todėl juodina Lietuvą (žr. 14 pavyzdį). Būgštauta ir dėl Vokietijos planų visos Lietuvos atžvilgiu, esą vokiečiai norėtų atgauti Dancigą (Gdanską), o už tai palaikyti Lenkijos teritorines pretenzijas į Lietuvą (žr. 15 pavyzdį):

- 13) *Daug kalbama taip pat apie gresiantį pavojų iš vokiečių pusės Klaipėdai. Tvirtinama, kad tas pavojus vis aštrėjas, ir nurodoma būdus, kaip jo būtų galima išvengti.*
- 14) *Mes žinome, kad priešinga mums vokiečių propaganda begėdiškai netikrai mūsų intenciją komentuoja, o galybe Vokiečių valstybės naikina balsą vargėnų Mažosios Lietuvos gyventojų, tyčia tylėdama apie Mažosios Lietuvos tikrą padėtį. Vokiečiams rūpi priruošti Europos opinių prie Mažosios Lietuvos pagrobimo.*

- 15) *Šiandien Lietuvoj daug kalbama ir spaudoj rašoma apie augantį ir vis labiau greitiantį pavojų iš vokiečių pusės Lietuvai. Daug pasakojama apie sumanymus grąžinti vokiečiams Dancigo koridorių, o lenkus kompensuoti Lietuva.*

Vokiečių santykiai su lenkais

Nagrinėjamojo laikotarpio spaudoje nemažai rašoma ir apie vokiečių santykius su lenkais. Jie buvę įtempti. Pagal Versalio sutarties sąlygas, Vokietija turėjo perduoti Lenkijai Poznanę, dalį Rytų Prūsijos, Dancigas (Gdanskas) buvo paskelbtas laisvuju miestu, o siaura juosta, kuria Lenkija gavo priėjimą prie jūros (Dancigo koridorius), atskyrė Rytų Prūsiją nuo Vokietijos pagrindinės dalies³⁶¹. Be abejo, vokiečiams tokia padėtis nepatiko. Lietuvos ir Lenkijos santykiai tuo metu buvo ypač prasti dėl lenkų okupuoto Vilniaus krašto³⁶², todėl kai kuriais atvejais lietuviai palaikė vokiečius, manė, kad Vokietija galėtų būti atsvara su daugeliu kaimynų nesutariančiai Lenkijai, pvz.:

- 16) *Lietuviai, gudai, ukrainiečiai, – visos šios tautos yra lenkų nuskriaustos. Net tokia didelė tauta kaip vokiečiai yra pajutę lenkų imperializmą.*
- 17) *Eidami čia nurodytais dėsniais, vokiečiai, žinoma, yra ir bus prieš imperialistinę svetimų tautų kraštus pavergusių Lenkiją ir, kiek tai nuo jų pareis, padės ukrainiečių ir kitų Europos tautų laisvės kovose.*
- 18) *Jei vokiečiai ar rusai palaiko su lenkais santykius, tai tik būtino reikalo verčiami. Pagaliau, rusų ir vokiečių santykiai su lenkais toli gražu nėra geri.*

Kita vertus, lietuviai suprato, kad Vokietija yra pavojingas kaimynas ne tik Lietuvai, bet ir Lenkijai, lietuvių spaudoje buvo rašoma, kad vokiečiai gali pradėti veržtis į rytus, į Lenkijos teritoriją (žr. 19–20 pavyzdžius). Buvo cituojami ir lenkų laikraščiai, esą „laipsniškas vokiečių galybės ir įtakos atgavimas, aiškiai kreipiamas savo smaigaliu prieš Lenkiją“ (Lietuvos aidas, 1928-09):

- 19) *Vakarai – vokiečiai – jau yra nugalėję pas save slavus; vakaruose slavai – lenkai – negali pastūmėti germanų tautų; gali būti tik atvirkščiai, germanų spaudimas į rytus.*

³⁶¹ Plačiau žr. VLE_e: <https://www.vle.lt/straipsnis/versalio-taika-1/>.

³⁶² Plačiau žr. VLE_e: <https://www.vle.lt/straipsnis/vilniaus-krastas/>.

- 20) *Kai Vokietija, atsipalaidavus vakaruose nuo okupacijos, pasisuks rytų pusėn, tai Lenkija atsidurs labai sunkioj padėty. Iš **vokiečių** politikos matyt, kad jie nemato didelių kliūčių vėliau pakeisti savo naudai sieną su Lenkija.*

Vokiečių santykiai su rusais

Kaip rodo MTINT šio laikotarpio tekstai, vokiečiai bandė ieškoti sąjungininkų Rusijoje, kitaip jie būtų buvę visai izoliuoti ir apsupti priešišku valstybių, taigi teko ieškoti bent tokios atsvaros:

- 21) *Vokietija negali lengvai atsisakyti nuo bendravimo su Sovietų Rusija, nes palikusi vieną vieną, santykiuose su vakarais, būtų persilpna savo reikalus ginti. Atrodo, kad Vokietijos pasirinktoji pusiausviros politika – balansuoti tarp rytų ir vakarų – nesiduodant iš tos pusiausviros išmušti, yra virtusi vienu iš svarbiausių **vokiečių** politikos principų.*

1928 m. buvo kilęs didžiulis skandalas, mat Rusijoje buvo suimti keli ten dirbę vokiečių inžinieriai ir apkaltinti sabotazu (žr. 22 pavyzdį). Susiklosčiusi situacija buvo labai neparanki abiem šalims, mat tuo metu buvo rengiama tarpvalstybinė prekybos sutartis, be to, Vokietija Rusijai buvo suteikusi didžiulį kreditą (žr. 23 pavyzdį):

- 22) *Sąmokslininkai kaltinami tuo, kad jie esą varę sabotazą, tyčia gadinę mašinas ir turėję planą, karui kilus, paraližuoti visą sov. Rusijos susisiekimą ir pramonę. Kaip sąmokslininkai suimta 12 sovietų piliečių specų ir 6 užsienių inžinieriai – visi **vokiečiai**.*
- 23) *Tas konfliktas ypač dabar būtų nepageidaujama, kuomet eina derybos dėl prekybos sutarties pataisymo. Tie **vokiečiai** tai didžiausių vokiškų firmų inžinieriai, kurie buvo pasiųsti mašinoms montuoti. Mat Vokietija yra davusi Rusijai 300 milijonų markių kredito mašinoms Vokietijoj pirkti. [...] **Vokiečių** suėmimas sukėlė Vokietijoj labai daug triukšmo. [...] Taigi, matomai, kad jei Rusija nepatenkins **vokiečių** reikalavimo, tai rusų **vokiečių** santykiams gresia rimtas pavojus.*

Vis dėlto abi valstybės stengėsi išlaikyti taikingus santykius. Vokietija stengėsi „įtraukti sovietus į tarptautinį gyvenimą“ (Lietuvos aidas, 1928-09), rėmė Rusijos nusiginklavimo projektą ir neketino jungtis į antisovietinį bloką (žr. 24 pavyzdį), siekė atnaujinti ekonomines derybas (žr. 25 pavyzdį):

- 24) [...] nusiginklavimo konferencijoj Ženevoj yra svarstomas sovietų nusiginklavimo projektas, kurį iš dalies rėmia Vokietija. Tas parodo, kad sovietų **vokiečių** santykiai, nežiūrint **vokiečių** inžinierių suėmimo Dono rajone, nėra tiek pablogėję, kad galėtų išardyti susidariusius tarp abiejų valstybių ryšius po Rapalo ir Berlyno sutarčių. O be Vokietijos dalyvavimo joks antisovietinis blokas, ne tik militarinis, bet ir ekonominis, negali susidaryti.
- 25) Spaudos žiniomis, greitu laiku numatomos SSSR ir Vokietijos ekonominių derybų atnaujinimas. Kaip žinoma, šios derybos, prasidėjusios šį pavasarį, buvo atidėtos dėl grynai politinių motyvų būtent ryšy su **vokiečių** inžinierių suėmimu Sovietų Rusijoje. Dabar šisai **vokiečių** rusų incidentas likviduotas ir atnaujinamos ekonominės derybos galės sklandžiai eiti. Šiose derybose paliečiama visa eilė pirmos svarbos klausimų, turinčių tiek politinio, tiek grynai ekonominio pobūdžio.

Tačiau jau iš 1930 m. spaudos matyti, kad Vokietijos ir Rusijos santykiai blogėja:

- 26) „Kölnische Zeitung“ pažymi, kad bolševizmo agresingumui Vokietijos atžvilgiu uždėtos ribos sudarytose sutartyse, tačiau dabar Vokietija turėjo vėl pareikalauti iš rusų vyriausybės privalomo pasižadėjimo, kad ji laikysis nustatytų ribų. „Kreitzzeitung“ pareiškia, kad dabartinės **vokiečių** rusų derybos esančios paskutinis mėginimas sušvelninti vokiečių rusų santykius.

Didėjanti vokiečių grėsmė

Vokiečiams buvo sunku susitaikyti su pralaimėjimu Pirmajame pasauliniame kare. Jie „pasijuto ne tik skriaudžiami, bet ir giliai įžeidžiami savo tautiniuose jausmuose“ (Lietuvos aidas, 1930-03). Vokiečius erzino jų šalyje esanti okupacinė kariuomenė (žr. 27 pavyzdį), atimtos teritorijos (žr. 28 pavyzdį), jiems primestas karo žalos atlyginimas kitoms valstybėms (žr. 29 pavyzdį):

- 27) Vokietijoje nesuprantama, kaip **vokiečių** teritorijoje gali pasilikti svetimoji kariuomenė po to, kai Vokietija yra įrodžiusi savo gerus norus separacijų mokesnių mokėjimo ir nusiginklavimo atžvilgiu.
- 28) [...] **vokiečiai** sakė ir sakys, kad šitos žemės jiems atimta neteisingai ir kad jie stengsis tas žemes atgauti.
- 29) Bet tiek patys **vokiečiai**, tiek jų kreditoriai matė, kad Dawes'o plano uždėta našta Vokietijai ilgainiui darosi nepakeliama.

Kita vertus, Vokietija kaip valstybė ėmė atsigauti, „jos politinis prestižas Europoje ir visame pasaulyje ėmė kilti“ (Lietuvos aidas, 1930-03), o vokiečių tautos galią pripažino ir kitos tautos:

- 30) [...] reikia pripažinti, kad **vokiečių** tauta Europoj yra bene stipriausia. Tą žino **vokiečiai**, tą jaučia ir kitos tautos.

Didžiulį nerimą ėmė kelti Vokietijos didėjanti karinė galia. Ypač tai akcentavo Lenkijos spauda (žr. 31 pavyzdį). Jie teigė, kad Vokietija visai naujai rengia savo karivius, tobulina ginkluotę, apeidami Versalio sutartį, reorganizuoja ir stiprina savo karo laivyną. Šios šalys teigė, kad Vokietijos reikią saugotis, kad gali kilti naujas karas.

- 31) Krokuvos dienraštis „Ilustrowany Kurjer Codzienny“ iš gruodžio 2 d. kelia trukšmą dėl **vokiečių** ginklavimosi. Laikraštis nurodinėja, kad **vokiečiai** savo reichswehrą (kariuomenę) lavinę visai naujais metodais. [...] Nors, esą, Versalio taikos sutartis ir uždraudusi **vokiečiams** gaminti didesnių kalibrų armotas, bet užtat **vokiečiai** dabar kreipią ypatingo dėmesio į armotų tologo jėgą. Lengvoji **vokiečių** artilerija dabar šaudanti labai toli. Taip pat, esą, ir **vokiečių** karo laivynas esąs iš pagrindų perreformuotas ir tobulinamas. Tą savo vokiečių karo jėgų apžvalgą laikraštis baigia įspėdamas Europą, kad Vokietijos kariuomenė esąs pavojingas ir galingas veiksnys, kurio reikia saugotis.

Nors, kaip anksčiau minėta, lietuviai taip pat jautė Vokietijos grėsmę, ypač Klai-pėdos kraštui, vis dėlto karo galimybė jiems neatrodė reali. Anot to meto spaudos, Prancūzija ir Lenkija veikia žiūrindamos savo interesų, o dėl Vokietijos armijos Lietuvai nėra ko rūpintis:

- 32) Šie lenkų laikraščio išvadžiojimai nėra kažkokia naujiena, nes prancūzų spauda jau prieš kiek laiko nurodinėjo į **vokiečių** militarinę galybę, matyt, norėdama pateisinti Prancūzijos didžiulį karo biudžetą. Kaip ten iš tikrųjų yra su **vokiečių** armija, ne mūsų dalykas tuo rūpintis. Tačiau mūsų nuomone ir lenkų kariuomenė nėra taip pat kažkoks ypatingas taikos faktorius, kuriam išlaikyti Lenkija turėtų leisti milžiniškas pinigų sumas.

3.2. 1945–1962 m. laikotarpis

Kalbant apie šį laikotarpį iškart galima pasakyti, kad analizuojamuose 1945–1962 m. publicistikos tekstuose lietuvių ar Lietuvos individualios pasaulėžiūros nebelieka. Spaudoje vyrauja niveliuota sovietinė retorika, propaganda, apie pasaulio įvykius kalbama per Sovietų Sąjungos prizmę, plg.: „Tegyvuoja narsioji lietuvių tauta, drauge su visomis Tarybų Sąjungos tautomis kovojusi prieš grobikus vokiečius! Tegyvuoja visų mūsų pergalių organizatorius, mūsų vadas ir mokytojas didysis STALINAS!“ (Tiesa, 1945–06). To meto laikraščiuose labai akivaizdi sovietų cenzūra. Šio laikotarpio tekstuose rasta 415 iliustracinių sakinių su leksema *vokietis*.

Vokiečiai – priešai

Ankstyvojo sovietinio (Lietuvoje) laikotarpio, ypač pokarinėje spaudoje vokiečiai yra absoliutus priešas. Apie visus šios tautos žmones kalbama tik su pykčiu, laikraščiuose vyrauja menkinamosios klišės „mušti vokiečių fašistą“, „išnaudotojai vokiečiai“, „vokiečiai grobikai“, „vokiškieji grobikai“, „vokiškieji galvažudžiai“, „vokiškieji barbarai“, „okupantų vokiečių siautėjimas“, „žvėriškos hitlerinės ideologijos tvaikas“, „vokiškieji šunys riteriai“ (apie kryžiuočių ordiną), „vokiečių kryžiuočių ordos“, „hitleriniai banditai“, „hitleriniai žudikai ir smurtininkai“, „smogikai“, „hitlerinė katorga“, „vokiška vergovė“, „fašistinė vergovė“. To meto tekstuose žodžiai „vokietis“, „fašistas“ ir „hitlerininkas“ vartojami sinonimiškai. Dar plg. ir kitus pavyzdžius:

- 33) [...] *ginančių Tėvynę nuo vokiečių fašistinių išgamų.*
- 34) [...] *gelbėjant vokiečių maitvanagių bombų padegtą traukinį.*
- 35) *Vokiečių ordoms įsibrovus į Lietuvą [...].*
- 36) [...] *skaudžiausias vokiečių barbarų smūgis buvo suduotas lygiai prieš dvejus metus.*
- 37) *Vokiečių kolonistai okupacijos metu, kaip alkanos žiurkės, tūkstančiais plaukė į Lietuvą.*
- 38) *Per ilgus amžius mūsų tėvų ir senelių prakaitu aplaistytąją Lietuvos žemelę hitlerininkai buvo pažadėję atiduoti vokiškiesiems dvarininkams, smogikams, esesinininkams, grobikiškos vokiečių kariuomenės kariams ir kitiems hitlerinų banditiškų siekimų vykdytojams bei išdavikams.*

To meto MTINT tekstuose teigiama, kad vokiečiai buvo amžini lietuvių priešai, kad jie nuo senų laikų puldinėjo mūsų kraštą, grobė, stengėsi pavergti, kolonizuoti ir žudė (žr. 39–40 pavyzdžius). Žinoma, lietuviai gynėsi ir patys puolė, savo priešą „triuškino“, o jiems padėjo ir kitos tautos (žr. 41 pavyzdį):

- 39) *Daugelyje Tėvynės karo frontų didvyriškai kovojo lietuviai prieš savo amžinus priešus grobikus **vokiečius**.*
- 40) *Išvydama vokiškuosius grobikus iš Lietuvos, Raudonoji Armija išgelbėjo lietuvių tautą nuo pražūties ir išnaikinimo o Lietuvą – nuo vokiškosios kolonizacijos. Lietuvių tauta, tiesa, nedidelė, bet prieš ją **vokiečiai** dantį seniai griežė. Jau žiloje senovėje kryžiuočiai, kaip plėšrūs vilkai, puldinėjo mūsų kraštą, degino kaimus, grobė varėsi į vergiją ir naikino mūsų protėvius.*
- 41) *Visą savo ilgą gyvenimą Vytautas kariavo su vokiškaisiais grobikais. Svarbiausias jo laimėjimas buvo Žalgirio pergalė, kur lietuvių, rusų, lenkų ir totorių kariuomenė į dulkes sutriuškino **vokiečių** kryžiuočių ordas.*

Teigiama, kad ir žymiausi lietuvių rašytojai – K. Donelaitis, S. Daukantas, M. Valančius, Maironis, Vydūnas – nuo seno sėmėsi įkvėpimo iš lietuvių kovų su vokiečiais, savo kūriniuose vaizdavo šios tautos atstovų piktadarystes, rašė apie lietuvių neapykantą vokiečiams. Ir vėl minima, kad vokiečiai – amžinas lietuvių priešas:

- 42) *Toliau K. Korsakas nagrinėja Kr. Donelaičio „Metuose“ pavaizduotas **vokiečių** amtmonų piktadarystes ir lietuvių neapykantą jiems, Simano Daukanto „Darbuose senųjų lietuvių ir žemaičių“ ir „Istorijoj Žemaitiškoj“, M. Valančiaus „Antano Tretininko pasakojimuose“ atžymėtas lietuvių tautos kovas prieš vokiškuosius grobikus. Visi šie žymūs lietuvių rašytojai vienu balsu šaukė, jog [...] amžinas lietuvių tautos priešas buvo ir yra **vokiečiai** grobikai, jog svarbiausia lietuvių patriotinė pareiga būti pasirengusiems stoti su jais į lemiamą kovą. „Lietuvių tautos sąskaitos su vokiškaisiais grobikais yra tokios pat senos, kaip mūsų tautos istorija. Ir apie tai su nepaprastu įtikinimu mums šiandien kalba S. Daukantas, savo raštuose neužginčijamai parodydamas, kad jau nuo senų senovės **vokiečių** tikslas buvo lietuvių tautą visiškai išnaikinti, o Lietuvos žemes kolonizuoti“ (96 psl.). Straipsnyje apie Maironį K. Korsakas parodo, jog ir šis mūsų didysis tautinio atgimimo poetas savo patriotiniams kūriniams medžiagos sėmėsi iš lietuvių kovų su **vokiečiais**.*
- 43) *Plačiai K. Korsakas panagrinėja didžiojo lietuvių humanisto Vydūno kūryboje pavaizduotas **vokiečių** piktadarystes lietuvių tautai. Visa Vydūno kūryba, pradedant smulkiais komedijomis ir baigiant „Prabočių šešėliais“ ir „Gaisru“, dvelkia karčia pagieža tiems, kurie didžius lietuvių gyvenamus plotus pavertė nauriomis*

kapinėmis, kur besišvaisto vien protėvių dvasios, skelbdamos amžiną panieką ramios, taikios tautos žudytojams, šaukdamos gyvus ir mirusius į amžiną kovą.

Sovietų valdžia piršo mintį, kad „amžinieji priešai vokiečiai“ buvo susidėję su nepriklausomos Lietuvos valdžia, veikė su ja ranka rankon, taigi ir pastaroji buvo lietuvių tautos priešas. Apskritai vokiečiai, anot tuometinės spaudos, tuo metu dalyvavę įvairiose nepriklausomos Lietuvos gyvenimo srityse, beveik valdė Lietuvą, nes prezidentas A. Smetona jiems prieštarauti nei norėjęs, nei būtų įstengęs. O tikroji Lietuvos nepriklausomybė esą sietina tik su tarybų valdžia:

- 44) *Būtų klaidinga manyti, kad lietuvių tauta nesiekė tikros nepriklausomybės. 1919 m., išvairius vokiečių kariuomenę, Lietuvoje buvo paskelbta tarybų valdžia, kuri sudarė sąjungą su Tarybų Baltarusija. Tačiau tikroji Lietuvos nepriklausomybė greit buvo likviduota Antantės ir jos pakviestos **vokiečių** kariuomenės.*
- 45) *Jie metodiškai skverbėsi į visus Lietuvos gyvenimo tarpelius, pritaikydami Lietuvą, kaip placdarmą Tarybų Sąjungai užpulti, ko jie iš esmės ir neslėpė nuo Smetonos, kaip nuo savo vienaminčio. Atvirksčiai, Lietuvos teritorijos paruošimas karo tikslams lyg ir pateisino **vokiečių** skverbimąsi į visus Lietuvos gyvenimo tarpelius. Tokiu būdu **vokiečiai** šovė du kiškius: 1) ruošė karo placdarmą ir 2) patydomis pritaikė Lietuvą būti **vokiečių** užnugariu. Smetonos vyriausybė matė pavojų, grėsusį nepriklausomai Lietuvos egzistencijai, ir iš esmės nesipriešino **vokiečių** agresijai, stengdamasi pataikauti Hitleriui, kurio remiama ji dabar pati egzistavo.*
- 46) *Jeigu Smetona, matydamas visą tą pavojų, net ir būtų panorėjęs užkirsti jam kelią, tai jis, neturėdamas nei medžiaginių, nei karinių išteklių, o svarbiausia, neturėdamas moralinės lietuvių tautos paramos, nebūtų galėjęs priešintis **vokiečių** agresijai. Smetonai pasiliko vienas kelias, kuriuo jis ir ėjo: ne priešinimasis, o visos šalies gyvenimo suderinimas su **vokiečių** reikalavimais ir visiškas paklusnumas Hitleriui.*

Daugelyje tekstų pabrėžiamas vokiečių žiaurumas karo metu (kaip ir LKŽ_e pavyzdžiuose). Vokiečiams žmonių kančios, ašaros visai nerūpėjo, kėlė juoką (žr. 47–48 pavyzdžius), jie žudė vaikus (žr. 49 pavyzdį), sudegindavo ištisus kaimus (žr. 50 pavyzdį), visoje Lietuvoje buvo išžudyta tūkstančiai žmonių (žr. 51 pavyzdį):

- 47) *Fašisto karininko įsakymu, visus kaimo vyrus suvarė į daržinę. Moterys su vaikais ant rankų ėjo paskui **vokiečius**, maldaudamos, kad paleistų vyrus. Tačiau budeliai tik juokėsi, žiūrėdami į moterų ašaras.*

- 48) *Atsiklaupusi ant kelių, sunėrusi rankas ir liedama ašaras, ji prašė pasigailėti jos vaikų. Didžiulės ašaros biro ant dulkėtų vokiečio batų. Jis lėtai pakėlė koją, aplaisytą moters ašaromis, stipriu spyriu pastūmė ją ir garsiai nusikeikė.*
- 49) [...] **vokiečiai** pradėjo masines konclageriuose laikomų vaikų žudynes.
- 50) [...] mūsų apskrityje **vokiečiai** visiškai sudegino Fermos, Lazdėnų, Pirčiupių, Inkleriškių, Dargužių ir kt. kaimus.
- 51) *Kapinynuose, kuriais apsėta vokiečių okupacijos metu visa Lietuva, guli apie pusė milijono nužudytų mūsų žmonių, pūva tūkstančių darbo valstiečių kaulai.*

Per Antrąjį pasaulinį karą užėmę Lietuvą vokiečiai, pasak to meto spaudos, atimdavo iš vietinių gyventojų žemę, o žmones arba išvarydavo iš namų, arba priversdavo jiems tarnauti:

- 52) *Po dvejų hitlerinės okupacijos metų vien tiktai Tauragės apskrityje įsikūrė 1027 kolonistų šeimos, užgrobusios 13.000 ha žemės, Vilkaviškio apskrityje – 1215 šeimos, pasiėmusios sau taip pat ne mažiau žemės, ir didelis skaičius vokiečių visose kitose apskrityse bei miestuose.*
- 53) *1941 m. vokiečiai iš mūsų atėmė žemę ir mus išvijo iš namų.*
- 54) *Kitoj vietoj ūkį pagrobęs vokiečiai įsakydavo valstiečiui – lietuviui pasilikti jo bernu ir dirbti taip, kaip vokiečiai įsakys.*

Darbams lietuvius ir kitų tautų žmones veždavo ir į Vokietiją. Jų vokiečiai net žmonėmis nelaikė, elgėsi su savo belaisviais prasčiau negu su gyvuliais:

- 55) *Vokietija – kraštas stovyklų, kuriose sėdėjo milijonai išbadėjusių žmonių. Kraštas, kur žmogus buvo vertinamas pigiau už gyvulį, nes gyvulį reikėjo užauginti, o žmogus vokiečiui nieko nekainavo: reikėjo tikrai kreiptis į karo komendantūrą arba į darboamtą ir jisai gaudavo karo arba civilių belaisvių. Vokiečiai fašistas skaitė svetimtautį darbininką kaip gyvąjį inventorių.*

Karo metais Lietuvoje buvo uždarytos mokslo įstaigos, inteligentai tremiami į koncentracijos stovyklas:

- 56) *Vokiškiems grobikams atkakliai priešinosi Lietuvos darbo inteligentija, ir už tai keršydami vokiečiai uždarė Lietuvos universitetus ir daugelį kitų mokslo įstaigų, o šimtus lietuvių mokslininkų, rašytojų, mokytojų ir kitų inteligentų uždarė į koncentracijos stovyklas, kuriose jie buvo mušami, kankinami ir žudomi.*

Kaip ir LKŽ^e pavyzdžiai, taip ir MTINT šio laikotarpio tekstai liudija, kad vokiečiai karo metu priplėštą turtą gabendavo į Vokietiją. Tas turtas vėliau buvo

skrupulingai suskaičiuotas, o tie skaičiai skelbiami pokarinėje spaudoje, pvz.: „Okupacijos metu hitlerininkai iš apskrities išvežė 9866 arklius, 25.621 stambų raguotį, 58.305 avis, 28.864 kiaules“ (Tiesa, 1945-03). Išgrobti buvo ir miestai – išvežti fabrių įrengimai, aparatūra, mokslo priemonės, paveikslai, indai ir pan. Ko vokiečiai pasiimti negalėjo, tą suniokodavo:

- 57) *Vasario mėn. 12 d., naktį, buvo paleistas cemento fabrikas. Didesniąją fabriko įrengimų dalį **vokiečiai** išvežė į Vokietiją.*
- 58) *Milijoniniai nuostoliai buvo padaryti taip pat Mokslų Akademijai, Vilniaus ir Kauno universitetams. Iš Vilniaus universiteto fizikos chemijos instituto **vokiečiai** tuo metu pagrobė 37 elektros motorus, 9 stakles, 21 rašomąją mašinėlę, 13 brangių paveikslų, rektorato insignijas, jų tarpe stambų auksinį žiedą su brangakmeniu, aukšines taures ir daug paaukuotų bei sidabrinių indų.*
- 59) *Vilniaus Pedagoginiam Institutui tą pačią dieną buvo įsakyta per 2 valandas išsikelti iš užimamų patalpų. Kadangi per taip trumpą laiką negalima buvo perkelti kur nors visas mokslo priemonės ir didžiulę biblioteką, tai **vokiečiai** padarė savo „tvarką“: mokslo priemonės, brangi aparatūra ir kita buvo sumesti po laiptais, arba atsidūrė malkų sandėliuose. Dalis mokslo priemonių **vokiečių** buvo išgrobta.*

Kai kalbama apie sovietų armijos pergales, vokiečiai nužmoginami – jei jie nukaunami, dažniausi žodžiai šiam veiksmui apibūdinti yra „sunaikinti“, „išnaikinti“, „sunaikinta gyvoji jėga“, kitaip tariant, apie juos kalbama lyg apie kokius parazitus ar apskritai negyvus objektus. Labai galimas daiktas, kad kai kurie tekstai apskritai versti iš rusų kalbos, nes sakinių sintaksinė konstrukcija nebūdinga lietuvių kalbai. Į akis dar krinta tai, kad ir vokiečiams (kaip anksčiau lietuviams) padaryti nuostoliai labai skrupulingai skaičiuojami:

- 60) *Kitame bare vyresnysis seržantas Pustovarovas durtuvų susirėmime sunaikino penkis **vokiečius** ir pačiupo du kulkosvaidžius.*
- 61) *Per 40 puolimo dienų Raudonoji Armija paėmė daugiau kaip 350 tūkstančių priešokareivių bei karininkų belaisvius ir išnaikino ne mažiau kaip 800 tūkstančių užmuštais. Į Raudonosios Armijos rankas pateko ir buvo sunaikinta kalnai priešokarinės technikos: apie 3000 **vokiečių** lėktuvų, daugiau kaip 4500 tankų bei motorizuotų pabūklų ir ne mažiau kaip 12.000 pabūklų. Per tą patį laiką Raudonoji Armija išvijo **vokiečius** iš 300 miestų ir tūkstančių kitų gyvenamųjų vietovių, apie 100 karinių fabrių, gaminančių tankus, lėktuvus, ginklus ir šaudmenis, daugiau*

kaip 2400 geležinkelių stočių, paėmė geležinkelių tinklą daugiau kaip 15 tūkstančių kilometrų ilgio.

- 62) Sunaikinti 34 **vokiečių** vagonai su gyvąja jėga, 94 vagonai su maistu, 34 – su karine technika, 13 – su karinėmis medžiagomis ir 39 – su munduruote ir kitais kariniais reikmenimis. Plentuose sunaikinta 13 hitlerininkų automašinių su krovniais ir kareiviais.

Vokiečiai – draugai

1949 m. rugsėjo mėnesį buvo paskelbta Vokietijos Federacinė Respublika, o spalio mėnesį rytų zonoje įkurta Vokietijos Demokratinė Respublika.

Tuometinėje spaudoje ėmė keistis ir požiūris į vokiečius. Kadangi SSSR visiškai kontroliavo VDR, suprantama, kad tiriamieji tekstai aukština šių dviejų valstybių draugystę, o toji draugystė esanti „tvirta“, „neišardoma“, „broliška“. Dviejų valstybių santykiai esantys „šilti“, „džiuginantys“, „nuoširdūs“ ir pan. Juntamas noras įteigti mintį, kad dėl visko, kas VDR klostosi gerai, ji turinti būti dėkinga ją globojančiai, jai padedančiai SSRS, pabrėžiama, kad vokiečių tautos sąmonėje įvyko lūžis ir dabar vokiečių tauta į sovietus žiūrinti visiškai kitaip negu anksčiau:

- 63) *Lenininė mūsų valstybės užsienio politika, toliau sako draugas Chruščiovas, nuveikė didelį darbą ir **vokiečių** tautos atžvilgiu. Lenininė tautų draugystės ir bendradarbiavimo politika, broliška pagalba Vokietijos Demokratinėi Respublikai pakeitė eilinių **vokiečių** pažiūras.*
- 64) *Jis nurodė teigiamą lūžį, kuris įvyko **vokiečių** tautos sąmonėje per pastaruosius metus Tarybų Sąjungos atžvilgiu, nepaisant to, kad prūsų junkeriai ir **vokiečių** imperialistai dešimtmečiais, ypač fašistinės diktatūros metais, nuodijo **vokiečių** tautos sąmonę šovinizmo nuodais ir skiepijo jai neapykantą mūsų šaliai.*
- 65) *Vokietijos Vieningosios socialistų partijos ir Vokietijos Demokratinės Respublikos Vyriausybės delegacijos pareiškia, kad neišardoma draugystė su Tarybų Sąjunga yra būtina prielaida gyvybinams klausimams, liečiantiems visą **vokiečių** tautą, išspręsti. Abi pusės laiko tarp TSRS ir Vokietijos Demokratinės Respublikos užsimezgusių brolišką draugystę didžiu istoriniu abiejų šalių tautų iškovojimu ir tvirtų draugiškų Tarybų Sąjungos santykių su visa **vokiečių** tauta vystymo laidu.*

Abi šalys bendradarbiauja, dalijasi patyrimu (į akis krenta, kad patyrimu daugiau dalijasi SSRS, o VDR tiesiog džiaugiasi sovietų atvykimu), jų atstovai vyksta vieni pas kitus.

- 66) *Šilti ir džiaugsmingi susitikimai, nuoširdus priėmimas, kuris buvo surengtas Tarybų Sąjungos partinės-vyriausybės delegacijos nariams, delegacijai viešint Vokietijos Demokratinėje Respublikoje, – sako jis, – ryškiai rodo plačiausią vokiečių tautos masių brolišką draugystę tarybinei liaudžiai. Mus, maskviečius, taip pat, kaip ir visą tarybinę liaudį, džiugina puikūs šios kelionės rezultatai, jos reikšmė tarybinės liaudies ir vokiečių tautos draugystei stiprinti, galingos socialistinės stovyklos jėgoms toliau stiprinti, taikai stiprinti visame pasaulyje.*
- 67) *Svečiai susipažino su komjaunimo Maskvos miesto ir rajonų organizacijų darbo patyrimu, aplankė Maskvos Lichačiovo vardo automobilių gamyklą, Kaganovičiaus vardo pirmąją guolių gamyklą, „Bolševickos“ siuvimo fabriką. Vokiečių jaunimo atstovai susitiko su universiteto, energetikos ir pirmojo medicinos institutų studentais, aplankė kelias mokyklas.*

Daug to meto publicistikoje kalbama apie taiką, kurios trokšta visos tautos, tarp jų ir vokiečiai. Tačiau nuolat pabrėžiama, kad taikos išsaugojimu ir stiprinimu ypač rūpinasi socialistinės šalys, o VDR apskritai esanti pažangiųjų vokiečių tautos jėgų centras:

- 68) *Suomiai ir švedai, rusai, latviai ir estai, lietuviai ir lenkai, vokiečiai ir danai – visi jie trokšta taikos, visi jie Baltijos jūrą vadina taikos jūra. Socialistinės šalys tikrai kovoja už taiką, plačiai vykdo taikią statybą.*
- 69) *Dabar Europoje yra galingų socialistinių valstybių sistema ir visose Europos šalyse išaugo taikos jėgos, įstengiančios užkirsti kelią vokiečių militarizmui ir jo sąjungininkams bei įkvėpėjams. Visų pažangiųjų vokiečių tautos jėgų centras yra Vokietijos Demokratinė Respublika, kuri pavirto patikimu Europos taikos bastionu ir turi patikimus draugus Tarybų Sąjungos ir kitų Varšuvos pakto dalyvių asmenyje.*

MTINT randama nemažai vartosenos pavyzdžių apie tai, kad abi Vokietijos vis dėlto turėtų susivienyti. Teigiama, kad toks susivienijimas esąs pačių vokiečių tautos reikalas, tačiau nuolat pabrėžiama, kad pagrindines sąlygas turėtų diktuoti VDR, o tos sąlygos, žinoma, turėtų atitikti SSRS poziciją (ir norus).

- 70) *Tarybų Sąjunga ir Vokietijos Demokratinė Respublika siekia išspręsti šią problemą, kaip to reikalauja vokiečių tautos ir taikos Europoje interesai. Abi pusės sutaria, kad gyvybinis vokiečių nacijos klausimas – jos vienybės atkūrimas – yra visų*

pirma pačios vokiečių tautos reikalas. Vokietijos pusė išdėstė Tarybų Sąjungos Partinei-Vyriausybinei delegacijai Vokietijos Demokratinės Respublikos pasiūlymus, kaip atkurti vokiečių tautos vienybę.

- 71) *Kalbėdamas VDR darbo žmones ir visus vokiečius jaudinančiu Vokietijos suvienijimo klausimu, draugas Chruščiovas pasakė: – Mūsų partinė-vyriausybė delegacija Tarybinės vyriausybės ir visos tarybinės liaudies vardu pareiškė Liaudies rūmuose, kad Tarybų Sąjunga visiškai pritaria Vokietijos Demokratinės Respublikos Vyriausybiniame pareiškime išdėstyta taikaus demokratinio Vokietijos suvienijimo programai ir ją remia.*

Vokiečiai – ir priešai, ir draugai

Su VFR Sovietų Sąjungos santykiai klostėsi kitaip negu su VDR. SSRS ir VFR diplomatiniai santykiai buvo užmezgti tik 1955 m. rugsėjo mėnesį, tada paleisti visi nuo karo pabaigos likę vokiečių karo belaisviai³⁶³. Požiūris į vokiečius iš VFR buvo dvi-prasmiškas. Spauloje nuolat buvo lyginamos šios dvi vokiečių valstybės. VDR, kaip minėta, esą visais požiūriais buvusi pažangi, siekusi taikos, o į VFR neretai žiūrėta kaip į potencialią VDR ir SSRS priešininę. VFR spauloje kaltinama, esą joje gyvena vokiečiai militaristai, kurie ketina vėl pradėti karą, tačiau šį kartą jie pirmiausiai pultų VDR (žr. 72–74 pavyzdžius):

- 72) *Nors teritorija, kurioje vokiečių militaristai viešpatauja, gerokai sumažėjo, už jų politinius įsitikinimus persekiojamų žmonių skaičius smarkiai išaugo.*
- 73) *Vis įkyriau girdėti balsai, kad vokiečių tauta turinti būti išdidžia kareivių tauta. Kam tai reikalinga? Suprantama, jog tiems, kurie ir vėl ruošiasi žygiui į Rytus, o visų pirma grasina smogti VDR.*
- 74) *Faktai rodo, pabrėžia N. Chruščiovas, kad federalinė vyriausybė pradeda nejučiomis ruošti vokiečius minčiai apie galimą brožudišką vokiečių karą prieš vokiečius.*

Kartais apie VFR ir apie vokiečių tautą kalbama kaip apie du priešingus polius ir sunku pasakyti, ar kaip vokiečių tauta įvardijami tik VDR vokiečiai, ar turima omenyje visa vokiečių tauta (žr. 75 pavyzdį). Kitais atvejais teigiama, esą VFR vokiečiai nesutinka su savo valstybės politika, jie palaikantys VDR (žr. 76 pavyzdį):

- 75) *Pavojinga Vakarų Vokietijos vystymosi kryptis kelia vis didesnę nerimą vokiečių tautai, kuri trokšta taikos.*

³⁶³ Plačiau žr. VLE: <https://www.vle.lt/straipsnis/vokietijos-istorija/>.

76) *Diskusijoje dalyvavę kalbėtojai iš abiejų Vokietijos valstybių – darbininkai, valstiečiai, mokslininkai, visuomenės veikėjai – visiškai pritarė nacionaliniam dokumentui „Istorinis VDR uždavinys ir Vokietijos ateitis“. Jie kalbėjo, kad vokiečių tauta siekia gyventi taikiai, neleisti sukelti naujo pasaulinio karo. Iš kongreso tribūnos nuskambėjo rūstūs žodžiai, smerkią agresyvią Bonos vyriausybės politiką.*

Kita vertus, SSRS ir VFR vis dėlto buvo užmezgusios diplomatinius santykius, sovietai siūlėsi padėti suvienyti abi Vokietijas, tikėjosi draugiškų santykių:

77) *TSRS Vyriausybė, be to, kaip ir anksčiau, yra tos nuomonės, kad tas, kas tikrai suinteresuotas Vokietijos suvienijimu, negali nesiėkti abiejų Vokietijos valstybių suartėjimo ir atitinkamo jų bendradarbiavimo užmezgimo, o tai atitiktų ir pačios vokiečių tautos, laukiančios veiksmingų priemonių šia kryptimi, siekimus. Kai dėl TSRS ir VFR santykių klausimo, tai Tarybinė Vyriausybė mano, kad yra visos sąlygos geriems, draugiškiems Tarybų Sąjungos ir Vokietijos Federalinės Respublikos savitarpio santykiams nustatyti.*

To meto spaudoje (be neigiamos konotacijos) minimi ir vokiečių mokslininkai:

78) *Vakarų Vokietijos kompanijos ketina įdėti į Meksikos pramonę ir žemės ūkį stambius kapitalus. [...] svarstomas vokiečių mokslininkų ir techninių specialistų nusiuntimo į Meksiką klausimas.*

79) *Didžiausią populiarumą pastaruoju metu iškovoję skraidančios salos projektas, kurį paruošė stambus vokiečių raketinės technikos specialistas Verneris Braunas. Jis antrojo pasaulinio karo metais buvo vokiškų tolimo veikimo kovinių raketų – „Fau-2“ vyriausiasis konstruktorius.*

3.3. 1992–1998 m. laikotarpis

Šio laikotarpio nagrinėtoji publicistika nepasižymėjo ypatinga informacijos apie vokiečius gausa, rasti 66 iliustraciniai sakiniai su leksema *vokietis*. Tačiau, palyginti su ankstesniuoju – sovietiniu laikotarpiu, į vokiečius jau žiūrima daug objektyviau, laikraščiuose nagrinėjamos kur kas įvairesnės temos. Karas prisimenamas ir šio meto spaudoje, bet į jį žiūrima, žinoma, nebe per Sovietų Sąjungos prizmę, bet gretinant su lietuviams aktualiais dalykais:

80) *Kaip žinoma, nepraėjo ir mėnuo, o okupantai pradėjo represijas prieš Lietuvos žmones: buvo suimti (1940 m. liepos 8–11 d.) valstybės veikėjai, aukšti*

karininkai. LAFas³⁶⁴ tikėjosi pasinaudoti **vokiečių** ir rusų konfliktu ir atkurti Lietuvos nepriklausomybę.

81) *Kazlų Rūdoje vokiečiai sušaudė apie 20 LAFo aktyvistų.*

Prisimenamas ir pasibaisėtinas vokiečių elgesys su žydais:

82) *Reicho vadams reikėjo, kad vokiečių tauta nesužinotų, jog žydai žudomi ten, kur įžengia vokiečių kareivio koja. Todėl buvo stengiamasi sudaryti įspūdį, kad žydų nekenčia visos tautos, o vokiečiai labai humaniški: žudo mažiausius.*

83) *Mano aplinkos žmonės baisėjosi, kaip vokiečiai pažemino žydus. Kartą sutikau savo klasės draugę žydaiteį, nuleidusi galvą ji ėjo važiuojamąja gatvės dalimi, ant krūtinės buvo Dovydo žvaigždė.*

Kita vertus, išsamiai pasakojama ir apie tai, kaip elgėsi sovietai su į nelaisvę paimitais ar nugalėtais vokiečiais. Rašoma, kaip siautėjo Raudonoji armija, masiškai trėmė ir areštavo vokiečius (žr. 84 pavyzdį), siuntė juos į specialiuosius lagerius, kur vokiečių mirtingumas buvo labai didelis. Beje, į tuos pačius lagerius sovietai neretai siuntė ir savo piliečius ir šie neretai kalėjo kartu su vokiečiais, nes lageriai buvo perpildyti (žr. 85–87 pavyzdžius).

84) *Žinios apie Raudonosios armijos siautėjimą Rytų Prūsijoje, masinius vokiečių areštus ir trėmimus jos užimtose teritorijose didino gyventojų paniką, vertė juos trauktis į šalies gilumą.*

85) *Daugiausia vokiečių specialiuosiuose lageriuose atsidūrė 1945–1946 m.*

86) *Archyvuose laikomi dokumentai dažnai neleidžia spręsti, kokiais sumetimais sovietinės specialiosios tarnybos sulaukytą arba nuteistą sovietinį pilietį nusiuntė į daugiausia internuotiems vokiečiams skirtą NKVD specialųjį lagerį Vokietijos teritorijoje, o ne į, pavyzdžiui, filtravimo lagerį. Tiesą, ilgai jie specialiuosiuose lageriuose neišbūdavo (todėl ir jų mirtingumas, palyginti su vokiečių, nedidelis).*

87) *Lagerių vadovybė sovietinius kalinius stengėsi izoliuoti nuo vokiečių, tačiau ne visada tai pavykdavo, nes labai trūko vietos. Pavyzdžiui, viename pranešime rašoma, kad nepasisekė pabėgti penkiems žmonėms: trimis rusams ir dviem vokiečiams.*

Iš MTINT tekstų galima spręsti, kad lietuviai pastebi ir niekur po karo nedingusį vokiečių nacionalizmą. Spaudoje rašoma apie tai, kad vokiečiai nepamiršta savo

³⁶⁴ Lietuvos aktyvistų frontas, LAF, pasipriešinimo sovietų okupaciniam režimui organizacija, veikusi 1940–41. 1940 m. birželį SSRS okupavus Lietuvą pasipriešinimo sąjūdis kilo ir tarp Vokietijoje buvusių Lietuvos politinių veikėjų, jam vadovavo buvęs Lietuvos pasiuntinys K. Škirpa. Plačiau žr. VLE_e: <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuviu-aktyvistu-frontas/>.

buvusių teritorijų (žr. 88 pavyzdį), pačioje Vokietijoje nepageidauja užsieniečių, kaltina juos dėl nedarbo, didėjančio nusikalstamumo, neketina jiems suteikti pilietybės (89–91):

- 88) *Oficialiai Bona vis pabrėžia, kad ištikima atsisakymo nuo teritorinių pretenzijų kitoms valstybėms principui, tačiau vis dėlto kai kurios Vakarų Vokietijos nevalstybinės organizacijos, suvienytos į Prūsų nacionalinį kongresą, vis atkakliau verčia Vokietijos vyriausybę pripažinti, kad būtina „visų buvusių vokiečių žemių teritorijoje įkurti nepriklausomą Prūsijos valstybę“.*
- 89) *Neapykanta pabėgėliams iš Rytų Europos, Azijos ir Afrikos šalių, kurių šiomet atvyko į VFR apie 280 tūkstančių, be abejo, turi ir ideologines ištakas, sietinas su buvusios VDR „tautų draugystės“ politika. Bet svarbiausioji Rytų vokiečių pykčio priežastis – didėjantis nedarbas.*
- 90) *Bedarbiams ir nekvalifikuotiems darbininkams atėjūnai yra nepageidautini konkurentai, o kai kurie pasiturintys vokiečiai yra įsitikinę, kad užsieniečiai didina nusikalstamumą ir kelia socialinį pavojų. Daugelis vokiečių mano, kad problemą būtų galima išspręsti įvedus imigravimo kvotas.*
- 91) *[...] bent kol kas Vokietija bus šalis, lengvai suteikianti pilietybę tik etniniams vokiečiams, o kitiems gauti Vokietijos piliečio pasą dar ilgai bus nepaprastai sunku.*

1990 m. VDR ir VFR vėl tapo viena valstybe³⁶⁵. Tačiau, kaip pažymi šio laikotarpio lietuvių spauda, susivienyti taip paprasta nebuvo, skyrėsi vakarų ir rytų vokiečių ekonomika, infrastruktūra, pragyvenimo lygis, mentalitetas:

- 92) *H. Kolis pasiekė didžiausią savo gyvenimo tikslą. Tačiau kaip padaryti Vakarų ir Rytų vokiečius vieninga tauta su vienodomis teisėmis ir pareigomis – šito jis nežino. Jis nepakankamai įvertino, kaip sunku bus pertvarkyti Rytų Vokietijos infrastruktūrą ir ekonomiką.*
- 93) *Liberalai Vokietijoje, ypač rytinėse žemėse, dabar katastrofiškai nepopuliarūs. Į šią partiją žiūrima su nepasitikėjimu ir net neapykanta, nes rytų vokiečiams, ilgai pratintiems prie visuotinės lygybės, ji atrodo „gerai uždirbančiųjų partija“ ir simbolizuoja senųjų federacinių žemių klestėjimą.*

Tekstyne randama vartosenos pavyzdžių, liudijančių, kad šiuo laikotarpiu vokiečiai su lietuviais bendradarbiauja įvairiose srityse kaip lygiaverčiai partneriai:

- 94) *V. Adamkaus pranešimo buvo surengtos į Visbį susirinkusių švedų, vokiečių, danų, suomių, lietuvių, latvių, estų, lenkų, taip pat rusų ir ukrainiečių aukšto*

³⁶⁵ Plačiau žr. VLE^e: <https://www.vle.lt/straipsnis/vokietijos-susivienijimas/>.

rango pareigūnų, politologų, įtakingų žiniasklaidos priemonių apžvalgininkų bei NATO, Vakarų Europos Sąjungos ir kitų tarptautinių organizacijų atstovų diskusijos saugumo užtikrinimo Europoje klausimu.

- 95) [...] *po gero pusmečio į Lietuvos radiją atvažiuos praktikuotis 6–8 vokiečių studentai.*

APIBENDRINIMAS

Buvo išanalizuoti 941 MTINT tekstuose rasti pavyzdžiai su leksema *vokietis*.

Trijų nagrinėtųjų laikotarpių tekstai, susiję su vokiečiais, labai smarkiai skiriasi. Prieškario Lietuvos spaudoje vokiečiai vaizduojami gana neutraliai. Apie juos šiuo laikotarpiu lietuviai rašo ne kaip apie atskirus žmones, individus, o kaip apie Vokietijos piliečius ar net pačią Vokietiją, vokiečiai ir Vokietija neretai vartojami kaip sinonimai. Daugiausiai aptarinėjami vokiečių ryšiai su kitomis šalimis. Su lietuviais santykiai dvejopi. Viena vertus, jie kaimyniški, bendrauja tiek abiejų šalių politikai, tiek prekybininkai, tiek studentai. Kita vertus, nuolatos iškyla Klaipėdos klausimas, nes vokiečiai nenori susitaikyti su tuo, kad Klaipėda jau priklauso Lietuvai, todėl Klaipėdos krašte padėtis yra sudėtinga. Su Lenkija vokiečių santykiai labai įtempti. Kadangi Lietuva tuo metu su Lenkija pykosi dėl lenkų okupuoto Vilniaus krašto, lietuviai linkę daugiau palaikyti vokiečių pusę, tačiau vis dėlto ir mūsų tautiečiai supranta, kad Vokietija yra pavojinga kaimynė ne tik Lenkijai. Gana išsamiai aptariami vokiečių santykiai su rusais. Nors ir būta nedidelių konfliktų, šios dvi valstybės sutarė neblogai – Vokietija buvo suteikusi Rusijai didžiulį kreditą, vokiečiai stengėsi sovietus įtraukti į tarptautinį gyvenimą, rėmė Rusijos nusiginklavimo projektą ir pan. Tačiau palaipsniui ir šių dviejų šalių santykiai ėmė blogėti. Nors tuometėje Lietuvos spaudoje rašoma apie didėjantį Vokietijos militarizmą, nepasitenkinimą dėl jiems primestų sutarčių po Pirmojo pasaulinio karo pralaimėjimo, lietuviams vis dėlto karo galimybė neatrodo reali.

Sovietinio laikotarpio spaudos retorika visiškai pasikeičia. Laikraščiuose atspindima Sovietų Sąjungos pasaulėžiūra, lietuvių individualios nuomonės nebelieka, jaučiama labai akivaizdi sovietų cenzūra ir propaganda. Pokarinėje spaudoje vokiečiai yra tik priešas, apie jį kalbama su pykčiu, netgi neapykanta. Visiškai sinonimiškai

vartojami žodžiai „vokietis“, „fašistas“, „hitlerininkas“. Kalbant apie vokiečius vartojami epitetai „grobikai“, „galvažudžiai“, „barbarai“, „okupantai“, „šunys“, „banditai“, „žudikai“ ir pan. Teigiama, kad vokiečiai – lietuvių priešai nuo senų laikų, kad apie tai daug rašę ir žymūs lietuvių rašytojai K. Donelaitis, S. Daukantas, M. Valančius, Maironis, Vydūnas. Peršama mintis, kad nepriklausomos Lietuvos nelabai ir buvę, mat ją beveik valdę vokiečiai. Pabrėžiamas vokiečių žiaurumas karo metu, gana smulkiai vardijama, kokių nuostolių jie Lietuvai padarę. Pačius vokiečius spaudoje siekta nužmoginti – jie vadinami „gyvąja jėga“, jie ne žudomi, nukaunami, bet „sunaikinami“, „išnaikinami“.

Vėlesniais metais tonas ima keistis, mat atsiranda dvi Vokietijos, o su Vokietijos Demokratine Respublika Sovietų Sąjunga draugauja, toji draugystė esanti „tvirta“, „neišardoma“, „broliška“. Vokiečiai, kaip ir kitos tautos, norintys taikos. Tačiau pabrėžiama, kad taikos išsaugojimu ir stiprinimu ypač rūpinasi socialistinės šalys, o VDR apskritai esanti pažangiųjų vokiečių tautos jėgų centras. Į VFR gyvenančius vokiečius žiūrima kaip į potencialius priešus, kurie išnaudoja darbininkus (vokiečiai darbininkai traktuojami kaip draugai), peršama mintis, kad ši valstybė ketina vėl pradėti karą. Kartais iš nagrinėjamų tekstų sunku suprasti, kurie vokiečiai turimi omenyje, mat neretai VFR ir vokiečių tauta traktuojami kaip visiškai priešingi poliai. Apskritai VFR (ir joje gyvenančių vokiečių) vertinimas gana dviprasmiškas, jis ne visada priešiškas, mat SSRS ir VFR vis dėlto buvo užmezgusios diplomatinis santykius.

Atgavus nepriklausomybę, žinoma, vėl atsiranda lietuvių (o ne sovietų) požiūris į vokiečius. Laikraščiuose nagrinėjamos įvairios temos. Lietuviai prisimena ir karą, ir žiaurų vokiečių elgesį, bet spaudoje kalbama ir apie tai, kad lygiai taip pat žiauriai su vokiečiais elgėsi jų nugalėtojai sovietai.

Lietuviai pastebi, kad vokiečiams būdingas nacionalizmas, vokiečiai nemėgstantys imigrantų. Spaudoje kalbama apie VFR ir VDR skirtumus, po Vokietijos suvienijimo kylančias problemas. Lietuviai šiuo laikotarpiu su vokiečiais bendrauja ir bendradarbiauja kaip lygiaverčiai partneriai.

4. VOKIEČIO VAIZDINYS DABARTINĖS LIETUVIŲ KALBOS TEKSTYNE

Kalbininkė Silvija Papaurėlytė-Klovienė yra analizavusi vokiečių nacionalinio charakterio bruožus, išryškėjusius iš šio tekstyno pavyzdžių. Ji nagrinėjo būdvardį *vokiškas* ir peržiūrėjo daiktavardžio daugiskaitos kilmininko *vokiečių* pavyzdžius. Daugiausia rasta pavyzdžių, kuriuose akcentuojamas vokiečių tvarkingumas, kartais net perdėtas pedantiškumas. Vokiečiams, anot lietuvių, būdingas organizuotumas ir drausmingumas, be to, jie yra patriotai (Papaurėlytė-Klovienė 2010: 5–7).

Tačiau šios dalies tyrimas numatytas gerokai platesnis, ketinama apimti ne tik charakterio bruožus, bet ir visą kontekstą, kuriame minimi šios tautos atstovai. Tekstyne užfiksuoti 22 888 iliustraciniai sakiniai su leksema *vokietis* (su įvairiomis formomis)³⁶⁶. Analizei buvo atsirinkta apie 800 vartosenos pavyzdžių iš publicistikos tekstų su skirtingomis leksemos *vokietis* formomis.

Visi nagrinėjamieji pavyzdžiai buvo išskirstyti tam tikromis grupėmis – buvo žiūrima, kokiuose kontekstuose minimi šie pavyzdžiai. Paaiškėjo, kad dominuojantys yra 7 kontekstai – karų, istorinis, bendradarbiavimo, sporto, kultūros, charakterio bruožų ir mokslo.

Karų kontekstas

Viena citata iš DLKT galėtų geriausiai nusakyti, kokį istorinį lietuvių ir vokiečių santykių kontekstą mato lietuviai: *Lietuvis gerai pažįsta vokietį. Ir nebe nuo šiandien. Pažintis siekia jau per septynetą šimtų metų. Tai prasidėjo nuo kryžiuočių ir kardininkų ordinų veržimosi į senąją Aistiją.*

Renkant vartosenos pavyzdžius pastebėta, kad nemažai jų yra susiję su lietuvių ir vokiečių karais, vokiečių okupacija ir pan. – iš 800 atsirinktų pavyzdžių maždaug 160. Tai sudarytų 20 proc.³⁶⁷ visų nagrinėtųjų pavyzdžių. Įdomumo dėlei dar kartą buvo išfiltruoti visi 22 888 vartosenos pavyzdžiai su visomis etnonimo *vokietis*

³⁶⁶ Pavyzdžiai rinkti 2021 m. birželį.

³⁶⁷ Reikia turėti omenyje, kad į čia ir toliau nurodytus procentus reikia žiūrėti kaip į sąlygišką skaičių, nes buvo nagrinėta ne visa DLKT rasta su vokiečiu susijusi medžiaga, bet, kaip minėta, atsirinkta 800 vartosenos pavyzdžių.

formomis ir juose ieškota junginių su tokiais žodžiais: *karas, kova, mūšis, kariuomenė, kareivis, kariauti, kryžiuotis, kalavijuotis, ordinas, nacis, fašistas, grobikas, okupantas, okupacija, šaudymas, ginklas* (visų formų – linksnių ar laikų). Paaiškėjo, kad skaičius, susijęs su karais, yra kiek didesnis – maždaug 22 proc. Taigi galima teigti, kad lietuvių atmintyje vokiečių, kaip užkariautojų ir grobikų, vaizdinys dar labai gyvas.

Kalbant apie kovas su vokiečiais, galima išskirti tris laikotarpius – kryžiuočių laikai, laikotarpis nuo Pirmojo pasaulinio karo pradžios ir Antrasis pasaulinis karas³⁶⁸.

Santykiai su vokiečiais kryžiuočiais (ir rečiau – kalavijuočiais), kaip, beje, ir su kai kuriais kitais kaimynais, buvo kupini įtampos, nesusipratimų ir priešiškumo. Tai atsispindi ir nagrinėtame tekстыne:

- 1) *Lietuvių tauta yra turėjusi didelių kivirčių beveik su visais kaimynais – vokiečiais (kryžiuočiais), lenkais, rusais.*
- 2) *[...] nuo XIII a. vidurio susiduria su abiejų vokiečių ordinų – kryžiuočių ir kalavijuočių – diegiama visiškai nauja, svetima ir nepriimtina ideologija.*
- 3) *[...] lenkai, darydami spaudimą Lietuvai, pasinaudojo vokiečių pagalba. Vadinasi, nuėjo su kryžiuočiais prieš Lietuvą, su tais, kurie amžini buvo Lietuvos grobikai ir priešai.*

Vartosenos pavyzdžiai liudija, kad tie senieji laikai pasižymėjo nuolatinėmis, ilgai trunkančiomis kovomis su vokiečiais ir būtent pastarieji puolė lietuvius (ir kitas baltų gentis), minimi ir su ordiniais kovoję Lietuvos valdovai:

- 4) *Kodėl tiek daug narsių baltų genčių žuvo, neatsispyrė vokiečių ordino žiaurumui ir galybei?*
- 5) *Mindaugas buvo Lietuvos valdovas, bet nesustabdė vokiečių ordinų karo žygių į Lietuvą.*
- 6) *Kęstutis, Lietuvos didysis kunigaikštis, visą gyvenimą kovojo su kryžiuočiais-vokiečiais.*

Tos kovos buvusios žiaurios, lietuviai patirdavę daug nuostolių, jų gyvenamąsias vietas nusiaubdavo, kartais lietuviai netgi patys pakeldavę prieš save ranką, kad nereikėtų pasiduoti priešams:

- 7) *Pasiskirstę atskirais būriais, vokiečiai žiauriai nusiaubė Vykinto valdas.*

³⁶⁸ Apie visus svarbiausius lietuvių mūšius su vokiečiais (taip pat ir su kitomis tautomis) plačiau žr. Zikaras 2013; LKK; Baranauskas, Zabiela 2016.

- 8) *Labai dažni vokiečių išpuoliai nuniokojo Žemaitiją.*
- 9) *Neatsilaikydami prieš didesnes vokiečių kryžiuočių pajėgas, Pilėnų gynėjai, užuot pasidavę, padegė pilį ir pasirinko mirtį ugnyje.*

Tiesa, galima įžvelgti ir vieną teigiamą karingų santykių su kaimynais aspektą – kad išgyventų tokioje nedraugiškoje apsuptyje, lietuviai buvo priversti susivienyti, pamiršti tarpusavio nesutarimus ir sukurti savo valstybę:

- 10) *Nuolatinis vakarinių bei rytinių slavų spaudimas, o taip pat vokiečių ordinų ekspansija privertė mūsų protėvius konsoliduotis į vientisą darinį – Lietuvos valstybę.*

Kaip rodo DLKT pavyzdžiai, lietuviai vokiečiams nebuvo lengvai įveikiamas priešas, lietuviai narsiai kovėsi³⁶⁹ ir neretai nugalėdavo:

- 11) *Vokiečių istorikas laiko Saulės mūsų Kalavijuočių ordino mirties diena.*
- 12) *Tą kraštą iš vokiečių ordino atkariavo Vytautas Didysis 1410 m., o galutinai pergalė įtvirtinta 1422 m.*

Kartais lietuviai dėl vienokių ar kitokių priežasčių sudarydavo sąjungas su vokiečiais, bet tokios sąjungos ilgai netrukdavo, nes lietuviams būtų tekę mokėti per aukštą kainą:

- 13) *Metraščiai mini, kad 1251 m. Mindaugui prie Vorutos pilies padėjo arbaletais ginkluoti vokiečių riteriai.*
- 14) *Iš pradžių dėl Lietuvos krikšto buvo deramasi su Vokiečių ordinu, bet jo teritorinės pretenzijos į Žemaitiją sandėrį su šiuo ordinu darė nepatrauklų ir galiausiai kryžiuočių paslaugų teko atsisakyti.*

Užkariautus baltų kraštus vokiečiai okupuodavo, įsikurdavo ir įvesdavo savo tvarką, o ten gyvenusius žmones siekė nutautinti, nors pastarieji stengėsi tokiai politikai nepasiduoti:

- 15) *Užkariautose žemėse vokiečių riteriai įkūrė Kryžiuočių ordino valstybę, įvedė savo administraciją ir jurisdikciją, baudų ir bausmių sistemą.*
- 16) *Dėl vokiečių valstybių vykdytos etnocidinės kolonijinės politikos vis daugiau vietinių žmonių prarado savo tautybę, atsirado vokiečių kolonistų.*
- 17) *Mes esame be galo skolingi [...] lietuvininkams. 700 metų gyvendami vokiečių okupuotame krašte, jie sugebėjo išsaugoti savo kalbą, papročius, protėvių pavardes.*

³⁶⁹ Tokių pavyzdžių nemažai užfiksuota ir *Lietuvių kalbos žodyne*, plg. Liutkevičienė 2020: 13–14.

Ištirus vartosenos pavyzdžius, susijusius su Pirmuoju pasauliniu karu ir su Antruoju pasauliniu karu, paaiškėjo, kad šie pavyzdžiai labai panašūs, o kai kuriais atvejais galima tik numanyti, spėlioti, apie kurį karą kalbama. Todėl šių dviejų laikotarpių kontekstas nagrinėjamas bendrai.

Kaip (dažniausiai) ir kryžiuočių laikais, vokiečiai pirmi užpuolė Lietuvą, jų buvo daug³⁷⁰:

- 18) *Sužinojau, kad vokiečiai pradėjo karą, kad ryte bombardavo Kauno oro uostą.*
- 19) **Vokiečių** kariuomenė plūste plūdo visais Lietuvos keliais, beveik nesutikdama pasipriešinimo.

Prieš lietuvius buvo naudojami įvairūs ginklai ir karo technika – lėktuvai, bombos, tankai:

- 20) *Padange nardė vokiečių žvalgybiniai lėktuvai.*
- 21) *[...] užskrido vokiečių lėktuvai ir pradėjo mėtyti bombas visai arti mūsų namų.*
- 22) *Tankai, vokiečių tankų labai daug ėmė važiuot.*

DLKT rasta nemažai vartosenos pavyzdžių, kuriuose, kaip ir LKŽ_e pavyzdžiuose, atsispindi per karus parodytas vokiečių žiaurumas, prievarta. Teigiama, kad vokiečiams žmogaus gyvybė tebuvo musės gyvybės verta, minima ir tai, kad lietuvių moterys buvo verčiamos prostitutėmis:

- 23) *Į jį be gailėsčio šaudė jauni vokiečių kareiviai akmeniniais veidais, kuriems jau buvo viskas vis tiek – musę ar žmogų užmušti.*
- 24) *Dar labiau vokiečių kareivių vardas krito, kada pasklido žinia, jog jaunos mergaitės ir moterys į vokiečių prostitutijos namus buvo gabenamos prievarta.*

Daug kalbama apie tuo metu vykdytas nekaltų žmonių žudynes, kurios esą buvo vokiečių kovos metodas. Pabrėžiama, kad vokiečiai žudė „įsiutę“, „su dideliu įniršimu“, kartais minimos ir žudynių vietovės (Ablinga, Žvaginiai):

- 25) *Įsiutę vokiečiai juos čia pat sušaudė.*
- 26) **Vokiečiai** išžudė Žvaginių ir Ablingos kaimų gyventojus.
- 27) *Nekaltų civilių gyventojų terorizavimas, žudymas, išniekinimas įėjo į vokiečių kovos metodus.*
- 28) *Juo labiau vokiečiams nesisekė kautynėse, juo su didesniu įniršimu žudė nekaltiausius žmones, tartum jie būtų kalti dėl jų nesėkmių.*

³⁷⁰ Primintina, kad tas pats fiksuojama ir LKŽ_e.

Užkariautas mūsų kraštas buvo okupuojamas, niokojamas, naikinamas visas ūkis. Siekta užimti derlingiausias Lietuvos žemes, ten apgyvendinti vokiečių kolonistus. Vokiečiai atimdavo iš lietuvių maisto produktus, derlių, gyvulius ir pan.:

- 29) *Lietuva kartkartėmis karo teriojama, galop **vokiečių** okupuojama.*
- 30) *Buvo nusistatyta pirmiausia **vokiečiais** kolonizuoti derlingiausius Lietuvos žemės plotus.*
- 31) *Atėję **vokiečių** okupantai atėmė visus mūsų arklius, visą javų derlių, sugriovė visą krašto ūkį.*
- 32) *Išpūdžių paliko ir Pirmasis pasaulinis karas – juk čia maišėsi ir rusų, ir **vokiečių** kareiviai, reikalavę maisto produktų, duoklių.*

Palaipsniui darėsi aišku, kad karas užsitęs, o vokiečių galia slopo:

- 33) *Gana greitai ėmė aiškėti, kad karas užtruks ir **vokiečiams** anaip tol nebus papras-ta jį laimėti.*
- 34) ***Vokiečiai** tebesigyrė, kad jie vis viena švęs galutinę pergalę, bet jau žinojome, kad jiems einasi vis blogiau ir blogiau.*

Karai ėjo į pabaigą, vokiečių kariuomenės gretos kriko ir vokiečiai pradėjo plėšikauti, tačiau žmonės jau gynėsi organizuotai:

- 35) *Apsaugos būriai žmones gynė ne tik nuo plėšikų, bet ir nuo demoralizuotų **vokiečių** kareivių.*
- 36) *Savivaldybė veiklą pradėjo, organizuodama savigyną nuo plėšikaujančių **vokiečių** kareivių, kitokių bastūnų, teikdama būtinausių paramą nukentėjusiems nuo karo.*

Vis dėlto DLKT rasti keli vartosenos pavyzdžiai, susiję su karų laikotarpiu, kuriuose net ir apie juos užpuolusius vokiečius lietuviai kalba teigiamai – kai kurie iš jų buvę linksmi, dosnūs, tvarkingi, draugiški. Jie pasikalbėdavę su vietiniais gyventojais, pasakodavę apie savo šeimas, rodydavę nuotraukas:

- 37) *[...] **vokiečių** kareiviai buvo linksmi, apdalydavo vaikus šokoladukais, kvėpėjo mui-lu, kitas ir pagrieždavo lūpine armonikėle.*
- 38) *Apskritai visi **vokiečių** kareiviai rodydavo civiliams gyventojams savo namiškių nuotraukas, ko negalima pasakyti apie rusų kareivius.*
- 39) ***Vokiečiai** pasirodė gana draugiški: kalbėdavosi su gyventojais, pajuokaudavo. Mums, vaikams, jie pasirodė gana žmoniški, visai ne priešai.*

Istorijos kontekstas³⁷¹

Rasti ir keli pavyzdžiai, liudijantys, kad senaisiais laikais su vokiečiais buvo ne vien kariaujama – mūsų didieji kunigaikščiai juos į Lietuvą kviesdavo kaip amatininkus, atvykę jie čia apsigyvendavo ir taikiai darbuodavosi:

- 40) [...] *pacituotas Gedimino laiškas, rašytas XIV a. pradžioje, kuriame jis taikiam darbui į Lietuvą kvietė vokiečius.*
- 41) *Vytautas Didysis veždavo į Lietuvą amatininkus vokiečius, žydus, taip pat ir čekus.*
- 42) *Flandrijos keliautojas Žiliberas de Lanua (Ghilebert de Lannoy) aplankė Trakus 1414 m. ir komentavo, kad mieste gyvena labai daug totorių kartu su vokiečiais, lietuviais, rusais ir žydais.*

Iškalbingas ir toks vartosenos pavyzdys: [...] *mes turime taip pat nepamiršti, kad ne kas kitas, o vokiečiai 1918 m. pirmieji pripažino Lietuvos Respublikos nepriklausomybę.*

Bendradarbiavimo kontekstas

Savotiška karų ir požiūrio į vokiečius kaip į priešus atsvara yra bendradarbiavimo kontekstas (plg. ir anksčiau minėtus paskutinius tris pavyzdžius). Papildomų pavyzdžių su įvairiomis kolokacijomis (kaip karų atveju) neieškota, nes jau iš rastųjų pavyzdžių matyti, kad šių dviejų tautų bendradarbiavimas yra labai įvairiapusis, paprastai naudingas, priimtinas abiem pusėms. Šiame kontekste į vokiečius lietuviai dažniausiai žiūri kaip į draugiškus partnerius.

Su vokiečiais užmezgami glaudūs ryšiai, geri santykiai, sudaromos sutartys, projektuojama, steigiamos bendros įmonės, aktyviai prekiaujama, planuojamas bendras darbas labai įvairiose srityse:

- 43) *Lietuvos geri santykiai, sakykim, su danais, švedais, vokiečiais, tad ir vertėtų su jais pasirašyti atitinkamas sutartis.*
- 44) *„Nemuno žirgynas“ [...] yra užmezgęs glaudžius ryšius su vokiečiais.*
- 45) *Iš Vakarų šalių aktyviausiai prekiaujama su vokiečiais ir skandinavais.*
- 46) *Bus sudaryta sutartis su vokiečiais dėl savitarpio pagalbos katastrofų ir avarijų atvejais.*
- 47) *Jis priminė kartu su vokiečiais įsteigtą agroservisą Kelmės rajone.*

³⁷¹ Kaip ir LKŽ_e atveju, istorijos kontekstas apima ir karų laikotarpį. Čia norėta išskirti tuos istorinius laikus, kai vokiečiai su lietuviais nekariavo.

- 48) *Drauge su vokiečiais* čia projektuojama įsirengti ne tik jėgainę, bet ir... balneologinę gydyklą.
- 49) *Su stambiomis vokiečių* firmomis sukurtas konsorciumas europinės vėžės geležinkeliiui projektuoti ir tiesti.
- 50) *Su vokiečiais* pertvarkėme savo keltus taip, kad galime pervežti ne tik vagonus, treilerius ir 100–160 keleivių.

Vokiečiai lietuviams tiekia techniką, įrangą, baldus ir kt.:

- 51) **Vokiečiai** *atsiuntė technikos durpėms apdoroti.*
- 52) *Visą virtuvės įrangą, apšvietimo įrenginius, baldus ir kitus interjero reikmenis parūpino vokiečiai.*
- 53) **Vokiečiai** *ir įrengimus davė nereikalaudami palūkanų.*

Kita vertus, vyksta ir atvirkštinis procesas, lietuviai vokiečiams parduoda savo produkciją, atlieka įrenginių restauravimo darbus:

- 54) *Pasiūlymų, užsakymų pagaminti mašinas susilaukiame iš daugelio šalių. Pagrindiniai bendrovės produkcijos pirkėjai yra vokiečiai.*
- 55) *Iš Vokietijos panevėžiečiai atsiveža maisto pramonės įrenginius, juos restauruoja, veža atgal vokiečiams, o šie parduoda juos visame pasaulyje.*

Iš lietuvių vokiečiai perka ir kitus dalykus – audinius, tortus, lašišų produktus, bulius:

- 56) *Kauniečiai vokiečiams* gamina baltinių audinį.
- 57) **Vokiečiai** *pageidavo, kad lietuvių bendrovė atgabentų du sunkvežimius tortų.*
- 58) *Pasiūlymų pirkti lašišų produktus bendrovė sulaukia iš italų, anglų, prancūzų, vokiečių.*
- 59) *[...] prieš keletą metų, kai bulių Lietuvoje niekas nepirko, tai lenkams, turkams, vokiečiams* pardavinėjome.

Vokiečiai su lietuviais bendradarbiauja medicinos srityje – drauge atlieka žmogaus organų persodinimo operacijas, dalyvauja mokslinėse konferencijose, lietuviai medikai stažuojasi Vokietijoje, ten gydomi sudėtingi Lietuvos ligoniai:

- 60) *Pirmąją kepenų persodinimo operaciją Vilniaus transplantologai savo pacientui atliks Berlyne drauge su kolegomis vokiečiais.*
- 61) *Kartu su kolegomis vokiečiais* vizitavome ligonius, diagnozavome, dalyvavome patologoanatomų konferencijose.

- 62) *Kelis metus trunkantis bendravimas su vokiečiais davė apčiuopiamos naudos medicinai (gydytojų stažuotės Vokietijoje, įvairi įranga, medikamentai, inventorius ir t.t.).*
- 63) *Šiuo metu mergina su mama konsultuojasi ir gydosi Vokietijoje, nors pažadėto valstybinio finansavimo dar negauta, ir vokiečiai pagalbą teikia avansu.*

Iš savo kiek tolimesnių kaimynų lietuviai semiasi patirties – dėl karinių dalykų, įkalinimo įstaigų, miškininkystės:

- 64) *Su kokių NATO valstybių karininkais Jums teko bendradarbiauti? – Daugiausia su vokiečiais, belgais, danais. Iš jų daug ką sužinojau.*
- 65) *Vokiečiai nieko neslepia, mielai rodo naujausius ginklus, aiškina – kas kaip.*
- 66) *Panevėžiečiai įkalinimo įstaigos specialistai bendradarbiauja su vokiečiais ir lenkais kolegomis, tikisi perimti jų teigiamą patyrimą auklėjant nuteistąsias.*
- 67) *[...] devyni urėdijos miškininkai lankėsi Vokietijoje. Grįžęs [...] ėmėsi diegti vokiečių patirtį.*

Paminėtina, kad tarp šių dviejų tautų yra užsimezgę ir kultūriniai ryšiai:

- 68) *Kaip informavo šio parko direktorius [...], stovykloje dalyvavo ir latviai, vokiečiai, prancūzai, norintys susipažinti su šio krašto liaudies dainomis, šokiais, papročiais, senovinėmis šventėmis.*
- 69) *[...] vokiečiai išlaikė bendravimo giją – nuolat pas save į plenerus Švalenbergo mieste kviesdavosi kauniškius dailininkus.*
- 70) *Su vokiečiais buvo vedamos derybos dėl keleto pavadinimų lietuviškų knygų pardavimo; Vokietijoje įkurta draugija, kuri rūpinasi vokiečių ir Baltijos šalių jaunimo pasikeitimu.*

DLKT tekstuose galima rasti ir daugiau sakinių, kurie liudija, kad vokiečiai su lietuviais bendrauja ne vien dėl finansinės ar kt. naudos – vokiečiai remia Lietuvos ligonines, teikia labdarą, dovanoja laboratorijoms reikiamą įrangą:

- 71) *Lietuvos uostamiesčio slaugos ligoninę remia vokiečiai.*
- 72) *Švedai, vokiečiai – ir tie su savo labdara per sniegynus prisikapsto iki lietuvių.*
- 73) *[...] viso kolektyvo vardu padėkojo vokiečiams už šią „judančią“ dovaną. Ligi šiolei neįgalintys vaikai į mokyklą ir iš jos buvo vežiojami samdomu transportu, o dabar turės nuosavą.*
- 74) *KTU Statybos fakulteto statybos proceso matematinio modeliavimo laboratorijai vokiečiai padovanojo MEDIA DATA DISPLAY įrangą.*

Reikia pasakyti, kad DLKT yra ir neigiamą bendradarbiavimo su vokiečiais pusę atspindinčių vartosenos pavyzdžių. Tačiau jų yra gerokai mažiau negu teigiamų. Vokiečiai ne visada būna patikimi partneriai, su jais bendradarbiaujant kyla konfliktų, jie nenori mokėti pinigų, lietuvius kartais laiko pigia darbo jėga, kurią įdarbina tik todėl, kad už tai tikisi gauti lengvatų, lietuviams kaip labdarą jie įsiūlo savo atliekas ir pan. Štai keli kitokio, negu iki šiol šiame kontekste buvo nagrinėta, bendradarbiavimo pavyzdžiai:

- 75) *Ne visuomet patikimi ir užsienio partneriai. Rietave miškininkams nepavyko išvengti konfliktų su švedais, Kaišiadoryse – su vokiečiais.*
- 76) *[...] susidūriau su nelabai maloniu dalyku, kai su vokiečiais steigėme bendrą įmonę – parketo cechą. Dvejus metus plovėmės.*
- 77) *Anksčiau dirbant su vokiečiais savų pinigų tekdavo ir pakaulyti.*
- 78) *Vokiečiams atstovavo turčiai, statybininkai. Jie atvirai pareiškė – lietuviai jiems pigi darbo jėga.*
- 79) *Tuos lietuvius [...] firmos atstovai išvadino kiaulėmis. Jūrininkai įtaria, kad vokiečiai juos įdarbino tik tam, kad, dalyvaudami konkurse dėl Klaipėdos jūrų uosto gilinimo darbų, galėtų gauti lengvatų.*
- 80) *[...] tai ne kas kita, o atliekos, kurių vokiečiams nereikės utilizuoti. Ir tų senų restauruotų padangų, įpirštų lietuviams, neteks deginti vokiečiams.*

Sporto kontekstas

Šis kontekstas nuo kitų skiriasi tuo, kad daug dažnesnės yra etnonimo *vokietis* vienskaitinės formos, ypač *vokietis*, nes įvardijami konkretūs sportininkai ir faktai. Pavyzdžių su daugiskaitinėmis formomis yra gerokai mažiau.

Lietuvius apskritai domina sportas, todėl ir pavyzdžių su vokiečiais šiame kontekste užfiksuota daug. Iš DLKT tekstų akivaizdu, kad lietuviai vokiečius vertina kaip labai rimtus sportininkus, kurie nuolat skina laurus svarbiausiuose čempionatuose ir pan.:

- 81) *Į Džermistoną atvyko stipriausieji praėjusio sezono disko metikai [...] penkiskart pasaulio čempionas vokietis Larsas Rydelis.*
- 82) *Pirmąją vietą vakar užėmė keturiskart pasaulio čempionas vokietis Michaelis Schumacheris.*
- 83) *Europos čempionu šioje rungtyje tapo vokietis Stevas Theloke.*

Iš komandinio sporto šakų vokiečiai (kaip laimėtojai) dažniausiai minimi kalbant apie futbolą ir krepšinį:

- 84) 1991 metais geriausiu pasaulio futbolininku buvo pripažintas **vokietis** Lotaras Mateusas.
- 85) 1996 metų geriausias pasaulio vartininkas **vokietis** Andreas Kepkė.
- 86) Europos krepšinio vicečempionas, NBA rungtyniaujantis **vokietis** Dirkas Novickis.

Vokiečiai yra pasižymėję kai kuriose lengvosios atletikos rungtyse. Ir čia jie laimi medalius, yra traktuojami kaip pasaulinio lygio sportininkai:

- 87) Disko metikų varžybose vėl susitiko pajėgiausia planetos trijulė – V. Alekna, **vokietis** Larsas Rydelis ir PAR sportininkas Francas Kriugeris.
- 88) Sunkių maratono trasą laimėjo **vokietis** Voldemaras Cirpinskis.
- 89) Jenoje naują pasaulio rekordą pasiekė Čekijos sportininkas [...]. Jis nusviedė ietį 98 m 48 cm. Antrą vietą užėmęs **vokietis** Hechtas [...].
- 90) Su kartimi geriausiai šokinėjo **vokietis** T. Lobingeris.
- 91) Šuolių į aukštį varžybose paskutiniu bandymu aukso medalį iškovojo **vokietis** Martinas Bussas.

Lietuvių spauda daug rašė apie vokiečių automobilių ir dviratininkų lenktynininkus:

- 92) „Formulės-1“ [...] varžybas laimėjo triskart pasaulio čempionas, 32-ųjų metų **vokietis** Michaelis Šumacheris.
- 93) Šį ralį po permainingos kovos laimėjo **vokietis** Arminas Švarcas su „Toyota Celica“.
- 94) Pasaulio taurės varžybose [dviračių sporto – įterpta autorės] po trijų etapų pirmąja **vokietis** Erikas Cabelis.

DLKT minimi kovos menų ir jėgos sporto atstovai vokiečiai:

- 95) Europos čempionu šioje rungtyje [karatė – įterpta autorės] tapo **vokietis** J. Chresas.
- 96) [...] daugkartinis pasaulio, Europos kimbokso ir muay-thai čempionas **vokietis** Michaelis Otas.
- 97) 1990 metų čempionato nugalėtojas **vokietis** Achimas Albrechtas ištare kultūrizmui „sudie“.

Lietuviai pastebi ir žiemos bei vandens sporto rungtyse laiminčius vokiečius:

- 98) **Vokietis** Svenas Hannawaldas pateko į šuolių su slidėmis istoriją [...] laimėjo visas ketverias prestižinės „Keturių tramplinų“ turnė varžybas.

- 99) *Pasaulio slidinėjimo čempionate Suomijoje šuolių nuo 120 m trampolino varžybas laimėjo vokiečių M. Schmidtas.*
- 100) *Sportinės rogutės. 144,7 km/val. greitį 1989 metų vasario 3 d. Vinterberge pademonstravo vokiečių Georgas Haklis.*
- 101) *Vokiečių J. Hofmanas 400 m laisvuju stiliumi nuplaukė per 3:40,78. Tai naujas Europos rekordas.*

Vokiečiai minimi ir kitose sporto šakose – teniso, sklandymo, jojimo, irklavimo ir daugelyje kitų.

Kultūros kontekstas

Su kultūros kontekstu susijusiuose pavyzdžiuose dažniausiai vartojamos etnonimo *vokiečių* daugiskaitinės formos, ypač *vokiečių*. Pasitaiko ir vienaskaitinių formų, bet jos yra retesnės. Tai įdomus faktas, nes, kaip ir sporto kontekste, kultūros kontekste paprastai minimi konkretūs asmenys. Tačiau apie sportininkus dažniau sakoma **vokiečių sportininkas x*, o apie menininkus / kultūrininkus įprastai – **vokiečių menininkas x*, taip tarsi parodant, kad į sportininkus žiūrima kaip į individus, o į menininkus – kaip į savo (*vokiečių*) tautos atstovus. Pastebėta, kad kai kuriais atvejais sportininkai ir menininkai apibūdinami panašiai. *Vokiečių sportininkai neretai būna (daugkartiniai) čempionai, prizinių vietų laimėtojai ir pan. Vokiečių menininkams irgi negailima pagiriamųjų apibūdinimų. Tai natūralu, juk dažniausiai rašoma apie kuo nors išsiskiriančias – gerąją ar blogąją prasme – asmenybes. Čempionatų mene gal ir nebūna, bet pasirenkami kiti teigiami apibūdinimai – „didieji“, „korifėjai“, „patys reikšmingiausi“, „legendiniai“:*

- 102) *[...] vedžiojo didžiųjų vokiečių ir austrų kompozitorių takais.*
- 103) *[...] spektaklius sutiko statyti tokie korifėjai kaip vokiečių Maksas Reinhartas.*
- 104) *[...] šiandien turbūt patys reikšmingiausi pasaulio vidurinės kartos režisieriai: [...] vokiečių Werneris Herzogas, jo tautietis W. Wendersas.*
- 105) *Specialiai šiam festivaliui „Juodvarni“ režisavo legendinis vokiečių režisierius Peteris Steinas.*

Taigi akivaizdu, kad lietuviai į vokiečius žiūri kaip į kultūringą, menu besirūpinančią tautą, ir dar galima pacituoti porą gana iškalbingų DLKT užfiksuotų ištraukų: *„Ir finansiškai, ir morališkai Vokietijoje dirbti lengviau. Ir meno suvokimo lygis*

aukštesnis. Juk jau pusę amžiaus vokiečiai ne ginkluojasi, o kelia žmonių kultūrinį lygį. Visi ten puikiai skiria meno sroves, neklausia, kas paveiksle pavaizduota“; „Vokiečiai, šiuo metu gyvenantys ne ekonominės gerovės sąlygomis, sugebėjo savo biudžete švietimui ir kultūrai skirti daugiau lėšų nei anksčiau“. Pažymėtina, kad dalis šio konteksto vartosenos pavyzdžių glaudžiai susiję su bendradarbiavimo kontekstu, mat tiesiogiai ar netiesiogiai bendradarbiauja ir šių dviejų tautų – vokiečių ir lietuvių – menininkai, pvz.:

- 106) *Jau savo herojaus aplinką perpratęs vokiečių rašytojas H. J. Cyrkė smelkiasi į Kristijono Donelaičio gyvenimo palydovę Aną Reginą.*
- 107) *Filmo ištakos – vokiečių rašytojo Ernsto Wicherto novelė, o scenarijų parašė Vytautas Žalakevičius.*
- 108) *Pagrindinius vaidmenis filme atlieka Oskaro Koršunovo teatro aktorius Dainius Gavenonis, režisierius Jonas Antanėlis ir vokiečių aktorė Julija Marija Kioler.*
- 109) *„Kauno langa“ galerijoje [...] vienuolika vokiečių dailininkų rodo savo tapybos ir skulptūros darbus.*

Nuo seno vokiečiai garsėjo kaip muzikų tauta. Tai fiksuojama ir lietuvių publicistikos tekstuose (žr. 110 pavyzdį). Vokiečiai skiria dėmesį labai įvairiai muzikai, tiek religinei, tiek alternatyviajai (žr. 111–112 pavyzdžius), o lietuviams puikiai žinomi ir senieji, ir dabartiniai vokiečių kompozitoriai (žr. 113–114 pavyzdžius):

- 110) *Bepigu vokiečiams – jie turi be galo turtingą nacionalinį repertuarą – XIX ir XX amžiaus muzikos lobyną.*
- 111) *Ypač dominavo vokiečių religinės muzikos kompozitoriai.*
- 112) *[...] vokiečių alternatyvinės muzikos leidybos firma „Radio Marabu“.*
- 113) *Operos rūmuose ne kartą koncertavo ar lankėsi vokiečių kompozitoriai Richardas Vagneris, Richardas Štrausas.*
- 114) *[...] pirmą kartą Lietuvoje atliks vokiečių kompozitoriaus Vernerio Egko [...] divertismentą.*

DLKT minimi ir vokiečių muzikantai (smuikininkai, pianistai, vargonininkai), dainininkai bei muzikos grupės:

- 115) *[...] standartizacijos ir globalizacijos laikais nedažnai gali girdėti taip širdimi ir protu interpretuojant Mozarto muziką, kaip tą vakarą ją griežė vokiečių smuikininkė.*
- 116) *[...] skambino pianistas vokiētis Sanders.*
- 117) *J. Reubekės kūrinius gros vokiečių vargonininkas Ludgeras LOHMANAS.*
- 118) *Festivalio debiutantais galėtume vadinti ir svečius – vokiečių muzikus Vereną Rein (sopranas) bei pianistą Axelį Bauni.*

- 119) *Tokio įspūdingo reginio, kokį trečiadienio vakarą Vilniaus salėje „Sportima“ pateikė vokiečių grupė „Rammstein“, Lietuvos melomanai jau seniai nematė.*

Vokiečiai, beje, vertina ir kitų tautų muzikavimą:

- 120) *[...] ir vokiečiai, ir miesto svečiai buvo sužavėti subtilių lietuviškų dainų ir kanklių muzikos, spalvingų lietuviškų tautinių rūbų.*
- 121) *Vokiečiams muzika ir muzikai yra kažkas magiško, todėl jie su pagarba žiūrėjo į mane.*

DLKT publicistikos tekstuose daug dėmesio skiriama vokiečių kinui ir teatrui, vokiečių režisieriams, dramaturgams, aktoriams. Lietuviai juos vertina teigiamai. Štai keli pavyzdžiai:

- 122) *Vokiečiams gerai sekasi kino kalba apibendrinti ir naujausius savo istorijos įvykius.*
- 123) *Pjesės autorius – sparčiai populiarėjantis vokiečių dramaturgas, spėjęs pelnyti ne vieną apdovanojimą už savo kūrinius.*
- 124) *[...] tapatinama su garsaus vokiečių režisieriaus bei teatro teoretiko Bertolto Brechto [...] technika.*
- 125) *[...] įspūdingą tarptautinę karjerą padaręs vokiečių aktorius Arminas Mueller-Stahlis.*

Nepamiršti ir vokiečių poetai, rašytojai. Tekstai, susiję su šia sritimi, nuo kitų kiek skiriasi tuo, kad dažnai kalbama ne tik apie atskirus (konkrečius) kūrėjus, bet ir apie patį šios srities meną:

- 126) *Parašė [...] įvadą į vokiečių poeziją.*
- 127) *Gavau [...] gerų vokiečių literatūros apžvalgų.*
- 128) *Vokiečių rašytojų kūryboje taip pat nesunkiai atrastume programinį siekį vaizduoti harmoningą pasaulį.*

Be abejo, publicistikos tekstuose gausu vartosenos pavyzdžių, kuriuose minimi konkretūs rašytojai:

- 129) *Thomas Mannas davė vokiečių literatūrai šiuolaikinį romaną.*
- 130) *Erich Maria Remarque [...] – vienas žymiausių ir populiariausių XX a. vokiečių rašytojų.*
- 131) *[...] įvairių tautybių studentai nagrinėjo šiuolaikinio vokiečių poeto Hans Magnus Enzensbergerio eilėraščių semantinio, metrinio vertimų galimybes įvairiose kalbose.*

Skaitant vartosenos pavyzdžius apie vokiečių dailininkus neretai į akis krenta tai, kad daugeliui jų buvo būdinga savų kelių, naujos išraiškos ar pan. ieškojimai:

- 132) *Stilizuoto neregio mene vaizdavimo pavyzdžiu galėtų būti vokiečių dailininko O. Dikso paveikslas „Degtukų pardavėjas“.*
- 133) **Vokiečių dailininkas A. Kieferis remiasi Rytų kaligrafijos principais, panaudoja Biblijos tekstų fragmentus.**
- 134) *[...] studijų, skirtą Nidos dailininkų vokiečių kolonijai, gyvavusiai ten maždaug nuo 1880 metų.*
- 135) *Norbertas Bisky – jaunas, simpatiškas, labai paklausus vokiečių menininkas, vienas iš pagrindinių figūrinei dailei atstovaujančių tapytojų.*

Iš DLKT tekstų paaiškėja dar viena meno sritis, kuria domisi vokiečiai, – fotografija:

- 136) *Tai buvo vieno žymaus vokiečių fotografo darbai.*
- 137) *Šiais metais vokiečiai pasiūlė surengti Vilniuje fotografijos parodą.*
- 138) *XX a. pradžios Lietuvos miestų nuotraukos – vokiečių fotografo dovana Lietuvos nacionaliniam muziejui.*
- 139) *Šia prasme lietuvaičiai aplenkė [...] aistringiausiais fotografais laikomus vokiečius.*

Charakterio kontekstas

Šiame kontekste ypač ryškūs su vokiečiais siejami stereotipai. Kaip savo darbuose jau atkreipė dėmesį daugelis tyrėjų, būdingiausias vokiečių bruožas yra tvarkingumas, neretai netgi pedantiškumas³⁷², pvz.: *Mes – ne pedantiška tvarka užsieniečius stebinantys vokiečiai*. Ir toji tvarka suprantama plačiąja prasme – ar būtų kalbama apie šiukšles, ar apie miškus, ar apie įstatymus, ar apie rūpinimąsi sveikata ir pan.:

- 140) **Vokiečių tvarkingumo pavyzdys – šiukšlių dėžės keturių rūšių atliekoms atskirai dėti.**
- 141) *Kaip ir vokiečiai, turėtume sudaryti sąvartynų žemėlapius, kad kas namų ant jų nepasistatytų.*
- 142) *Pats savo akimis mačiau, kaip rūpestingai prižiūri savo girias vokiečiai. Ten miškai tarsi šlavėjo iššluoti.*
- 143) *Įstatymas parengtas su vokiečiams įprastu pedantiškumu.*
- 144) *[...] vokiečiai eina pas gydytojus, kol dar yra sveiki, o lietuviai – kai jau nebepaeina.*

³⁷² Plg. Senvaitytė 2004: 126, Papaurėlytė-Klovienė 2010: 6, Вежбицкая 1999: 682–719.

Su tvarkos siekimu labai susijęs ir kitas vokiečiams priskiriamas stereotipas – įstatymų laikymasis, paklusnumas valdžios nurodymams ir apskritai drausmingumas:

- 145) *Tokia mintis niekam neatėjo turbūt dėl vokiečiams tiesiog į kraują įaugusio paklusnumo tvarkai jausmo.*
- 146) *Vokiečiai išsiskiria Europoje kaip drausmingi, darbštūs, lojalūs esamai tvarkai; jie tiksliai laikosi žodžio, įstatymų ir valdžios nurodymų.*
- 147) *[...] įgydavo vokiečiams būdingų savybių: drausmingumo, darbštumo ir tvarkingumo.*

Su tvarkos siekimu galima sieti ir vokišką punktualumą (žr. 148–149 pavyzdžius). Tačiau iškart reikia pasakyti, kad DLKT esama ir kitokių pavyzdžių, neatitinkančių šių stereotipų (žr. 150 pavyzdį):

- 148) *Punktualumas ne tik karalių, bet ir vokiečių dorybė.*
- 149) *Vokiečiai vertina mandagumą, punktualumą, tvarką.*
- 150) *Kad kalbos apie vokiečių punktualumą, perdėtą tvarkingumą ir šaltumą yra visiškai nesąmonė, pastebėjau iškart.*

Tradiciškai įprasta manyti, kad vokiečiai yra darbšti tauta, tai liudija ir daugybė tekstų rastų vartosenos pavyzdžių:

- 151) *Vokietis negali nedirbti. Visokių santvarkų išgyveno, bet nė viena iš jų neišmokė vokiečio tingėti.*
- 152) *Mane žavi vokiečių įgimta pagarba ir pareiga darbui, jų dalykiškumas, tvarkos ir švaros kultas.*

Vokiečiai yra racionalūs, organizuoti ir ambicingi, pvz.:

- 153) *Vokiečiai – ambicingi žmonės.*
- 154) *[...] vokiečiai [...] pasižymi kryptingai organizuota elgsena.*
- 155) *[...] kai vokiečiai Europos Sąjungoje kuo nors užsiima, tuos dalykus ir išjudina.*
- 156) *Gal racionaliųjų vokiečių pavyzdys galėtų išjudinti ir pas mus įsigalėjusias nuostatas, kad suprojektuoti namą gali kiekvienas.*

Lietuvių manymu, vokiečiai vertina kokybę:

- 157) *Techninę priežiūrą vykdė vokiečių specialistai. Tai buvo gera kokybės mokykla ir bendrovės brigadoms, dirbusioms šiuose objektuose.*
- 158) *Vokiečiai, mano manymu, panašūs į amerikiečius. Jiems svarbiausia kokybė, bet ne stilius ir dizainas.*

Vartosenos pavyzdžiai liudija, kad šios tautos žmonės labai mėgsta keliauti:

159) [...] **vokiečiai** yra nepralenkiami keliautojai.

160) **Vokiečiai** mėgsta kaimo turizmą.

161) *Pažvelkime vėl į neriją. Užsienio turistai, daugiausia vokiečiai, negaili pinigų už grožio vertybes.*

Nemažai DLKT pavyzdžių liudija, kad vokiečiai rūpinasi ne tik savo artimaisiais, savo aplinka, savo mirusiaisiais, jie gerbia ir kitus:

162) **Vokietis**, pamatęs įtartinę asmenį kaimyno kieme, nesivadovauja kai kurių mūsų tautiečių logika: ne mano kiaulės, ne mano pupos, o praneša policijai.

163) **Vokiečiams** labai svarbu, kad vaikai būtų saugūs, užimti ir prižiūrėti.

164) *Laisvalaikiu vokiečiai savo darbininkams surengia išvykas į Šveicariją, Prancūziją.*

165) *Kitos tautos – ir žydai, ir lenkai, ir vokiečiai – visi rūpinasi savo istoriniais palaidojimais, puoselėja pagarbą palaikams.*

166) *Po mačo vokiečiai išliko galantiški: „Padėkokime Vilniaus ekipai“, – rėkė komentatorius, o keli tūkstančiai žiūrovų stovėdami plojimais išlydėjo vilniečius.*

Tačiau iš kitų pavyzdžių ryškėja visai priešingi dalykai. Vokiečiai kartais gali būti ir nemandagūs, ir nekultūringi:

167) *Jie savo šalyje kultūringi, pedantiški. Bet viskas pasikeičia, kai nuvyksta į kitą šalį. Teko stebėti vokiečius Ispanijoje [...]. Sėdi kavinėje ir taip garsiai kalba, kad net nemalonu.*

168) *Sotūs ir riebus vokiečiai, užsivožę skrybėles su fazanų plunksnomis, plempia alų ir garsiai riaugėja praeiviams į ausį nustelbdami tolimą šventinių petardų pokšėjimą.*

Vienas iš stereotipų apie vokiečių charakterį yra tai, kad jie šalti, užsidarę, nedraugiški³⁷³. Tekstų tokių vartosenos pavyzdžių esama:

169) *Labai nepatiko vokiečiai – šalti, uždari, tokie išdidūs.*

170) [...] **vokiečiai** šalti, užsidarę ir nelinkę bendrauti.

171) **Vokiečiai** nepatiko. Mano akimis žiūrint, jie kažkokie keisti: uždaro būdo, šalti ir smulkmeniški.

Tačiau šį stereotipą griaua kiti vartosenos pavyzdžiai. DLKT liudija, kad egzistuoja ir priešinga nuomonė – kad vokiečių esama ir draugiškų, atviro būdo, linksmų:

172) *Įsitikinau, kad nuomonė apie vokiečius kaip šaltus, nesvetingus ir per daug savim pasitikinčius žmones yra visiškai neteisinga.*

³⁷³ Plg. Senvaitytė 2004: 126.

- 173) Tačiau įtampa tęsėsi neilgai, nes **vokiečiai** buvo labai draugiški.
 174) Du **vokiečiai** pensininkai – smagiausi žygio dalyviai. Jiems visada viskas gerai.
 175) Bonos gyventojai, kaip ir kiti pereinės **vokiečiai** [...] yra atviro būdo žmonės.

Mokslo kontekstas

DLKT kalbama tiek apie šiuolaikinius, tiek apie praeities mokslininkus. Kaip ir sporto bei meno kontekstuose, šiame kontekste dažniau minimi konkretūs asmenys, nors pasitaiko ir apibendrinto kalbėjimo apie vieną ar kitą mokslo (kartais švietimo) sritį ar mokslininkus, pvz., *vokiečių filosofija*, *vokiečių kalbininkai*, *vokiečių geodezininkai*, *vokiečių sociologai*, *vokiečių etnografijos mokslininkai*, *vokiečių psichologai*, *vokiečiai mokytojai*.

Kai minimi konkretūs asmenys, kiek dažniau vartojamas junginys **vokiečių mokslininkas*, bet fiksuojama ir **vokietis mokslininkas*. Tarp nagrinėtųjų pavyzdžių dažniausiai minimi filosofai, istorikai ir kalbininkai, ir kartais jų darbai vienaip ar kitaip siejasi su Lietuva:

- 176) *A. Šliogerio knyga pilna atviros ir slaptos polemikos su didžiuoju vokiečių filosofu M. Heideggeriu.*
 177) *Rašytojas iš dalies rėmėsi vokiečių istoriko J.Pfitzer'io veikalu „DLK Vytautas kaip politikas“.*
 178) *Nesileidžiant į tolimesnę praeitį, užtenka prisiminti tiktai žymiuosius XIX–XX a. vokiečių lingvistus-indoeuropeistus Augustą Schleicherį, Karlą Brugmanną, Adalbertą Bezzenbergerį, Eduardą Hermanną, Reinholdą Trautmanną, Franzą Spechtą.*

Be abejo, kalbama ir apie kitas mokslo sritis bei jų atstovus – fizikus, chemikus, bakteriologus, gamtininkus, homeopatus, mitologus, archeologus:

- 179) *Neutriną, pačią paslaptįingiausių elementariąją dalelę, tiesiog sugalvojo 1931 m. vokietis fizikas Wolfgangas Paulis.*
 180) *Žymusis vokiečių chemikas-organikas Fridrikas Augustas Kekulé daug mėnesių kankinosi kurdamas benzolo formulę.*
 181) *Pirmuoju laureatu 1901 m. tapo vokiečių bakteriologas Emilis fon Beringas, premiją gavęs už serumo nuo difterijos terapijos panaudojimą.*
 182) *Ernst Haeckel (1834–1919) – vokiečių gamtininkas, vienas įžymiausių XIX a. antroposios pusės – XX a. pradžios biologų.*
 183) *Homeopatijos atradėju laikomas vokietis Samuelis Hahnemannas.*

184) *Vokietis Hermanas Useneris, garsus XIX a. pabaigos mitologas.*

185) *O kai visa naujausių laikų žmonija buvo giliai įsitikinusi, kad Troja – tai mitas, ją atrado, kasinėjo ir ištyrė garsusis vokiečių archeologas Heinrichas Šlymanas.*

Kiti kontekstai

Likusieji pavyzdžiai yra susiję su kitais daug mažesnės apimties kontekstais. DLKT, pavyzdžiui, minimi vokiečių verslininkai, ekonomika, religija, jų mėgstamas maistas, profesijos, net vokiečiai tremtiniai ir pan., tačiau pavyzdžių yra per mažai, kad galima būtų daryti kokias nors išvadas.

APIBENDRINIMAS

Išanalizavus 800 DLKT vartosenos pavyzdžių su leksemos *vokietis* vyriškąja gimine, visais linksniais, paaiškėja, kad lietuviai į vokiečius įvairiais istoriniais laikotarpiais žiūrėjo kaip į karingą, juos nuolat puldinėjusią tautą. Galima teigti, kad šių dviejų tautų santykiai lietuviams dažniausiai būdavo skausmingi. Tekstyno pavyzdžiai liudija, kad per karus vokiečiai buvo žiaurūs, niokodavo mūsų šalį, be dvejonų žudydavo žmones, okupuodavo tiek lietuvių, tiek kitų baltų kraštus, o jų gyventojus stengdavosi nutautinti, reikalaujavo duoklių. Kai vokiečiai pralaimėdavo ir tekdavo trauktis, jie neretai plėšikaudavo. Toks pat vokiečio vaizdinys buvo matomas ir anksčiau atliktame LKŽ_e iliustracijų tyrime. Tačiau minėtame žodyne visai nebuvo iliustracinių pavyzdžių, susijusių su teigiamais *vokiečio* bruožais, kai kalbama apie karinį ir istorinį kontekstus. DLKT tokių pavyzdžių pasitaiko, tiesa, tik vienas kitas – net karo metais vokiečių kareiviai buvę gana draugiški, rodydavę savo namiškių nuotraukas, vaikus apdalydavę šokoladukais, grieždavo lūpinėmis armonikėlėmis. Keli pavyzdžiai liudija, kad mūsų didieji kunigaikščiai vokiečius kviesdavę į Lietuvą gyventi (kaip amatininkus ir pan.).

Kaip atsvara gana neigiamo lietuvių požiūrio į vokiečius kariniame ir istoriniame kontekstuose, visai kitoks požiūris atsiskleidžia bendradarbiavimo kontekste. Čia į vokiečius lietuviai dažniausiai žiūri kaip į draugiškus partnerius. Šio konteksto iliustracijos liudija, kad lietuviai su vokiečiais steigia bendras įmones, prekiauja, sudaro sutartis, planuoja bendrus darbus, užmezga ir kultūrinius ryšius. Vokiečiai noriai dalijasi patirtimi įvairiose srityse, kartais lietuviams neatlygintinai padeda. Tai

atskleidžia ir vokiečių tautos žmonėms nedažnai priskiriamus charakterio bruožus – nesavanaudiškumą, gailiaširdiškumą. Žinoma, natūralu, kad pasitaiko ir neigiamų šių dviejų tautų žmonių bendradarbiavimo aspektų – kaip rodo DLTK pavyzdžiai, lietuviai kartais skundžiasi, kad vokiečiai juos vienaip ar kitaip bando išnaudoti.

Lietuviai į vokiečius žiūri kaip į labai gerus sportininkus. Pavyzdžių apie sportą užfiksuota tiek daug, kad teko išskirti atskirą sporto kontekstą. Jame randami pavyzdžiai kiek kitokie negu kitų kontekstų – jame dažniau vartojamos etnonimo *vokietis* vienaskaitinės formos (visur kitur dažnesnės yra daugiskaitinės formos). Susidaro toks įspūdis, kad lietuviai vokiečius sportininkus vertina kaip atskirus individus, o, pavyzdžiui, vokiečius menininkus – kaip savo tautos atstovus (**vokietis sportininkas*, bet **vokiečių menininkas*). Pavyzdžiuose, susijusiuose su sportu, fiksuojama, kad vokiečiai dažnai laimi pirmąsias vietas, prizus ir pan., profesionalūs vokiečių sportininkai dalyvauja daugybėje sporto šakų.

Kitas ryškus kontekstas yra kultūra. Kaip ir apie vokiečių sportininkus, taip ir apie menininkus publicistikoje rašoma daug, negailima teigiamų apibūdinimų, tokių kaip *didysis*, *reikšmingiausias*, *legendinis* ir pan. Lietuviai į vokiečius žiūri kaip į kultūringą, menu besirūpinančią tautą. Vokiečiai, lietuvių akimis, yra labai muzikalūs, jie puikūs režisieriai, dramaturgai, rašytojai, dailininkai, aistringi fotografai.

Vokiečiai yra ir gerai žinomi mokslininkai, pasižymėję daugelyje sričių. Lietuvių publicistikos tekstuose minimi vokiečių filosofai, lingvistai, etnografai, istorikai, archeologai, fizikai, chemikai ir daugybė kitų.

Vokiečių charakterio bruožų kontekstas yra pats kontroversiškausias, jis labiausiai susijęs su stereotipizavimu. Šios tautos atstovai, kaip įprastai manoma ir rodo daugelis tyrimų, yra tvarkingi, punktualūs, darbštūs, drausmingi, kultūringi, jie laikosi įstatymų. Vokiečiai racionalūs, organizuoti, ambicingi. Nors jie rūpinasi savo aplinka, artimaisiais ir ne tik artimaisiais, yra gana šalti, užsidarę. Tai liudijančių iliustracijų rasta daug. Tačiau kai kurie DLTK pavyzdžiai (tiesa, jų gerokai mažiau) rodo visai priešingus dalykus – vokiečiai nėra nei punktualūs, nei perdėtai tvarkingi, remiantis kai kuriais publicistikos tekstais, tai visiškai neatitinka tiesos. Tas pats, remiantis nagrinėtais šaltiniais, pasakytina ir apie drausmę, kultūringumą bei tvarkos laikymąsi – nuvykusiems į kitas šalis vokiečiams šie bruožai pasidaro visai nebebūdingi. Kai kuriose kitose iliustracijose teigiama, kad vokiečiai nėra nei šalti, nei užsidarę, jie kaip tik draugiški, linksmi, atviro būdo. Ir dar – tai labai mėgsntanti keliauti tauta.

APIBENDRINAMOSIOS IŠVADOS

Derinant struktūrinį ir kognityvinį požiūrius į semantiką, remiantis trimis šaltiniais – „Lietuvių kalbos žodynu“ (LKŽ_e), Moderniosios tapatybės ideologinio naratyvo tekstynu (MTINT) ir Dabartinės lietuvių kalbos tekstynu (DLKT), – ištirti kaimyno, draugo, priešo, latvio, baltarusio / gudo, lenko, ruso ir vokiečio vaizdiniai.

1. Kaimynas. Kaimynas – tai gretimas *kitas*, su kuriuo *aš*, vadovaudamasis savo nuostatomis ir elgesio modeliais, kasdienybėje būna ir (ne)sugyvena. Iš leksinio semantinio leksemos *kaimynas* lauko paaiškėjo, kad semantiškai kaimynas susijęs su draugu. Tyrimui atrinktų pavyzdžių analizė parodė, kad kaimynas LKŽ_e ir DLKT suvokiamas panašiai – kaip labiau geras, draugiškas ir (arba) labiau blogas, nedraugiškas. Pastarasis suvokimas atitinka ir to meto Lietuvos santykius su kaimynėmis valstybėmis.

LKŽ_e užfiksuotuose pavyzdžiuose artima kaimynystė paprastai kuriama kaime, kur kiekvienas kitą gerai pažįsta. Tarpusavio santykiai tarp kaimynų gali būti grindžiami meile, palankumu, pagalba, davimu dovanai arba mainais ir tokiu atveju yra svarbiau *kitas* – kaimynas. Lemto kaimyno suvokimas susijęs su gero draugo, šeimos samprata. Nepalankiai lietuviu vertinamas kaimynas – nelabas savanaudis žmogus, kuris daugiau ima ir lobsta griebdamasis burtų ir kerų.

DLKT pavyzdžiuose išryškėjo kaimyno sampratos pokytis: erdvės aspektu kaime kuriama kaimynystė (per)eina į miestus, kitas šalis ir (pa)siekia Dievą; iš glaudžių kaimyniškų santykių (per)einama į tarpusavio susvetimėjimą, t. y. kaimynas yra (ne)pažįstamas. DLKT duomenimis, (ne)palankiai vertinamas toks kaimynas kaip ir LKŽ_e minėtas. DLKT akivaizdžiai matyti LKŽ_e užčiuopta palankios (draugiškos)

kaimynystės ir krikščioniškų principų – Dievo – sąsaja. Kaimyno suvokimui svarbu reliatyvus nuostatų, vertybių ir jomis grindžiamų poelgių bendrumas – artumas ir su juo susiję *savo* ir *svetimo* kaimyno skirtumai. Nuostatoms, vertybėms, elgsenai supanašėjus, kaimynai tampa *savi* vienas kitam.

Kalbant apie kaimyną valstybės lygmeniu, remiantis MTINT pavyzdžiais, paaiškėjo, kad Lietuva (ne)kaimyniškus santykius palaikė su Latvija, Estija, Suomija, Ukraina, Rusija, Lenkija ir Vokietija. Labiausiai keitėsi Lietuvos ir Lenkijos, Lietuvos ir Rusijos tarpusavio santykiai: su Lenkija 1928–1930 m. buvo priešiški, 1992–1998 m. – draugiški; o su Rusija 1945–1962 m. buvo draugiški, 1992–1998 m. – labiau priešiški.

2. Draugas. Iš žodyninių apibrėžčių matyti semantiniai *draugo* pokyčiai: „Bendrinės lietuvių kalbos žodynas“ (BLKŽ_e) ir LKŽ_e rodo įvykusius draugo, kaip vyro, žmonos, sampratos skirtumus santuokos aspektu ir tai, kad sovietiniu laikotarpiu su tarybiniu žmogumi sieta gaji *draugo* reikšmė (LKŽ_e) dabar yra pasenusi (BLKŽ_e). BLKŽ_e fiksuotas naujas tipiškios reikšmės atspalvis atliepia dabarties naujas realijas – socialinius tinklus. Žodyninių apibrėžčių ir draugo suvokimo pokyčiai yra susiję: (labiau) artimi, savi, tarpusavio santykiai tarp draugų tampa (labiau) svetimi, draugai vienas kito nepažįsta. Leksinis semantinis laukas rodo kintančio laike draugo vaizdinio sąsają su šeima, kaimynais, sandrauga, kur būdinga palankios nuostatos ir veiksmai. Ši sąsaja matyti ir išnagrinėjus LKŽ_e pavyzdžius.

Išanalizavus LKŽ_e pavyzdžius paaiškėjo kintantis draugų skaičius, gero ir blogo draugo vidinės nuostatos ir veiksmai, sovietinio ir nesovietinio laikotarpio, laikino ir pastovaus draugo vaizdinio ypatumai ir skirtumai. Kuo seniau draugai yra pažįstami ir kartu leidžia laiką, tuo jie yra (tampa) artimesni, savesni. Tokių draugų – bent vienas. Remiantis LKŽ_e duomenimis, per šeimą, giminę, kurioje tipiškai vyruoja artimi, meile grįsti tarpusavio santykiai, plečiamas vieno žmogaus draugų tinklas pereina į visos Lietuvos draugų tinklo kūrimą. Geras draugas – gerai pažįstamas žmogmylys. Draugai, kurių nuostatos ima skirtis, tampa nedraugais. LKŽ_e nedraugo suvokimas grindžiamas pykčiu, neapykanta, prievole, nauda sau ir (su)svetimėjimu. LKŽ_e pavyzdžiuose apčiuopiamas (MTINT akivaizdus) draugo suvokimas sovietiniu laikotarpiu: draugu nereikia tapti, jo pažinti, užtenka juo vadintis; nepažįstamų tarybinių draugų – milijonai.

DLKT pavyzdžiai atskleidžia, kad vienus draugus labiau sieja simpatija, kitus – kūniškas intymumas. Pažymėtina ir tai, kad draugystė kaip simpatija gali peraugti į kūnišką meilę, o kūniškai meilei išblėsus, draugai (vyras ir moteris) gali vėl tapti / likti draugais.

Save besąlygiškai mylintis taip moka mylėti ir *kitą*. Tarpusavio palankumas skleidžiasi per kartu praleidžiamą laiką. Toks kartu praleistas laikas kuria tikrus draugus. DLKT, skirtingai nei LKŽ_e, draugai gali būti ne tik arti, bet ir toli (kitame mieste, kitoje šalyje, visame pasaulyje). Ne atstumas (iš)skiria draugus, bet bendravimo stoka. Būti draugu – tai tapti draugu. Mažiau tikri yra virtualūs, internetiniai draugai. Tokie draugai nedraugavę susidraugavo. Koks yra draugas sau, paprastai pasakoma per žmogaus (*aš*) santykį su kitu geriau arba mažiau pažįstamu. (Ne)draugiškumo, kaip ir LKŽ_e, mokomasi šeimoje.

Nagrinėjant MTINT sukauptus pavyzdžius chronologiniu principu, paaiškėjo, kad 1928–1930 m. Lietuva su kitomis valstybėmis draugiškus santykius kūrė per artimą pažintį ir pagal kitas gero draugo nuostatas ir elgesį. Užsimenama apie tuometčius nedraugiškus Lietuvos ir Lenkijos santykius. 1945–1962 m. draugiški santykiai Lietuvai buvo primetami ideologijos iš viršaus (Maskvos, komunistų partijos ir pan.). Geriausiu draugu įvardijama Rusija. 1992–1998 m. Lietuva imasi pati kurti ir palaikyti draugiškus santykius su kitomis valstybėmis.

Svarbu paminėti, kad skirtingais laikotarpiais draugiški santykiai su įvairiomis valstybėmis (ir jų tautomis) kito – atkūrus Lietuvos nepriklausomybę rusai buvo išstumti iš draugų rato, vėliau iš nedraugiškų draugiški tapo Lietuvos ir Lenkijos santykiai. Sovietmečiu pagal primestą Rusijos ideologiją Vokietija buvo tapusi didžiausiu Lietuvos nedraugu.

3. Priešas. Žodyninės *priešo* apibrėžtys beveik sutampa, tik kiek skiriasi jų pateikimo tvarka ir skaičius (paskutinės keturios LKŽ_e žodžio *priešas* apibrėžtys yra specifinės ir fiksuojamos tik šiame žodyne). Aiškinamuosiuose žodynuose šaknies *prieš** darinių nėra daug. Kalbant apie pastoviuosius žodžių junginius su leksema *priešas*, minėtini šie (daugiausia paplitę DLKT): *liaudies priešas*, *tautos priešas*, *vidaus priešas*, *idėjinis priešas* ir pan.

Išanalizavus LKŽ_e ir DLKT rastus pavyzdžius susidėlioja toks priešų vaizdinys. Priešas LKŽ_e, kaip ir DLKT, pirmiausia yra nedraugiška, užpuolusi kitos (dažnai neįvardytos) šalies kariuomenė, kurios veiksmai puolamos (ar užpultos) šalies atžvilgiu

yra stereotipiniai. Retai, kalbant apie besiginančią nuo priešų šalį, LKŽ_e pavyzdžiuose įvardijama Lietuva (ar lietuviai). Konkretus Lietuvos (ar lietuvių) priešas taip pat įvardijamas labai retai. Tam įtakos galėjo turėti LKŽ_e (savi)cenzūra. DLKT, priešingai nei LKŽ_e, pavyko rasti pavyzdžių, kur labai konkrečiai įvardyti Lietuvos priešai – tai Rusija, rusai, bolševikai, sovietiniai okupantai, vokiečiai, fašistai, lenkai ir pan.

Abiejuose šaltiniuose rasta pavyzdžių, kuriuose minimas žmogaus priešas – kitas žmogus (subjektas) arba objektas, taip pat žmogus gali būti priešas (priešininkas) ko kiam nors objektui, o objekto priešas gali būti kitas objektas. Įdomu ir tai, kad tas pats subjektas (arba objektas) gali būti ir priešas, ir draugas. Apskritai priešų ir draugo opozicija tiek LKŽ_e, tiek DLKT pavyzdžiuose akivaizdi, priešų ir draugo statusas yra gana trapus ir gali priklausomai nuo aplinkybių pasikeisti – šiandien draugas, o rytoj priešas.

MTINT publicistikos pavyzdžiuose priešas dažniausiai yra kita valstybė (jos tauta). 1928–1930 m. pavyzdžiuose atsispindi sudėtingi Lietuvos ir Lenkijos santykiai – apie Lenkiją kalbama kaip apie buvusį ir kaip apie esamą priešą. 1945–1962 m. priešas yra skirtingas: Antrojo pasaulinio karo metais publicistikos tekstuose priešas konkrečiai įvardijamas – tai vokiečiai grobikai, hitlerininkai ir pan. Sovietinės okupacijos metu priešas yra tas, kas abejoja įsigalėjusia santvarka, komunizmu ir pan. 1992–1998 m. priešų vadinamas tas, kas nepritaria, priešinasi nepriklausomybei.

4. Latvis. Iš žodyninių apibrėžčių matyti, kad svarbiausia yra latvio etninė, kalbinė ir teritorinė tapatybė, o iš darinių minėtina lietuvių ir latvių tarpusavio sąsaja.

Remiantis LKŽ_e ir DLKT pavyzdžiais, latvis yra nuo seno arčiausiai gyvenantis lietuvių artimasis (brolis, sesė, giminė), su kuriuo bendraujama, bendradarbiaujama. Latvis – pagal prigimtį savas (kaimynas). Būtent tai lemia, kad lietuvių pastebimas latvio unikalumas (religijos, valgomo maisto ar kt. aspektu) neduoda pagrindo jį suvokti kaip svetimą. Paprastai jis apibūdinamas kaip geras, darbštus, vaišingas, draugiškas, ramus ar užsispyręs, atkaklus, kita vertus, prisitaikantis ir per amžius įgijęs / turįs savitumo. Lietuvis latvių pažįsta pakankamai – mato jo ir teigiamus, ir neigiamus bruožus. Lietuviai ir latviai vieni kitiems padeda.

MTINT sukaupėtų pavyzdžių analizė atskleidė, kad 1928–1930 m. laikotarpiu, nepaisant tuomečių skirtingų Lietuvos ir Latvijos nuomonių, buvo ieškoma lietuvių ir lietuvių tarpusavio bendrystės, tautų vienybės. Kalbant apie latvių būdo bruožus, šiuo laikotarpiu aktualizuotas latvio nuolankumas, patiklumas, perdėta baimė, nepasitikėjimas savimi, gebėjimas keisti savo turimas nuostatas. 1945–1962 m. latvių

ir lietuvių santykiai kurti ne pačių, o primetami iš viršaus sovietinės ideologijos. Apie tikrąsias latvio nuostatas ir elgesio modelius sovietiniu laikotarpiu sunku ką pasakyti, nes tuo metu visa lėmė pagal sovietinę ideologiją sukurta vadinamojo tarybinio draugo, su(si)kurtų praeities, netikrų ir (ar) tarp savųjų surastų priešų koncepcija. 1992–1998 m. lietuvių ir latvių tarpusavio santykiai buvo stiprinami, latvis matomas kaip turintis ir gebantis drąsiai pasakyti, apginti savo nuomonę.

5. Baltarusis / gudas. Pagrindinis etnonimo pavadinimas yra *baltarusis*, *-ė*, nors žiniasklaidoje ir mokslininkų darbuose dažnai šia reikšme vartojamas ir *gudas*, *-ė* (buvo paplitęs ir iki Antrojo pasaulinio karo).

Ištyrus LKŽ_e iliustracinius pavyzdžius, atsiskleidė gana padrikas baltarusio / gudo vaizdinys. Lietuviams baltarusiai / gudai neatrodė tokia karinga tauta kaip vokiečiai, tačiau su šiais kaimynais kariauta nemažai. Neretai pažymima, kad lietuviai ir gudai buvo lygiaverčiai priešininkai – tiek gudai puldinėjo lietuvius, tiek lietuviai juos. Nors ilgą laiką šios dvi tautos priklausė LDK, LKŽ_e pavyzdžiai fiksuoja takoskyrą tarp *mes* – lietuviai ir *svetimi* – gudai. Remiantis LKŽ_e pavyzdžiais matyti, viena vertus, kad į gudus žiūrėta kiek iš aukšto, jie laikyti skurdžiais, kvailiais, tinginiais, niekam tikusiais amatininkais ir pan., kita vertus, lietuviai su gudais vienas kitą pamildavo ir vedybos tarp šių tautų atstovų nebuvo retos.

Baltarusio vaizdinys MTINT neturi kokių nors ryškesnių išskirtinių bruožų. Istorinis kontekstas lėmė, kad lietuvių ir baltarusių tarpusavio santykiai skirtingais laikotarpiais buvo nevienodi. 1928–1930 m. lietuvių spaudoje Gudijos gyventojai dažniausiai vadinti *gudais*, kiek rečiau – *baltgudžiais*. Šio meto publicistikoje apie lietuvių ir gudų ryšius plačiau nerašyta. 1945–1962 m. įsivyrąja etnonimas *baltarusis*. Skiriamasis šio laikotarpio spaudos bruožas – sovietinių tautų draugystė ir broliškumas (to meto publicistikoje ypač palankiai vertinama baltarusių ir rusų draugystė). Neretai pabrėžiami broliški lietuvių ir baltarusių santykiai. 1992–1998 m., Lietuvai ir Baltarusijai atgavus nepriklausomybę, į spaudą pamažu sugrįžta etnonimas *gudas*, kuris vartojamas paraleliai su *baltarusiu*. Iš šio meto spaudos sužinome apie gudų varganą ir skurdų gyvenimą, pažeidžiamas žmonių teises ir pan., taip pat ryškėja (dėl politinių priežasčių) vis didesnis atotrūkis tarp lietuvių ir baltarusių.

LKŽ_e ir MTINT gudo ir baltarusio pavyzdžių rasta nedaug, be to, jie nėra labai informatyvūs. DLKT tiek gudo, tiek baltarusio pavyzdžių rasta nemažai, todėl šie etnonimai analizuoti atskirai.

DLKT publicistiniuose tekstuose dažniausiai kalbama apie draugiškus ir artimus gudų ir lietuvių santykius, kuriuos lėmė bendra istorija. Gudai vertinami labiau teigiamai nei neigiamai.

Iš DLKT pavyzdžių analizės aiškėja, kad iki 1917 m. vasaros lietuvių ir gudų santykius galima apibūdinti kaip draugiškus. 1920–1922 m. tarpusavio santykių prasmė buvo bene turiningiausi, nes buvo galvojama apie bendrą valstybę. 1923 m. ši idėja žlugo, dėl to baigėsi ir aktyvus lietuvių ir gudų politinio dialogo laikotarpis. Interesas kurti tarpusavio santykius visai sunyko. O Lietuvos valdžios veiksmai paskatino gerų santykių su gudais nutraukimą.

Iš DLKT pavyzdžių sužinome apie žinomus gudų kilmės žmones, jų pasiekimus, apie gudų spaudą, literatūros kūrinius, apie gudų pastangas sustiprinti savo kultūrą ir kt. DLKT apie gudų charakterio savybes ir išvaizdą kalbama mažai, sužinome, kad jie yra pamaldūs, nuoširdūs, malonūs, mėgsta dainuoti ir šokti.

Nepalankiai gudai vertinami retai. Tiesa, užsimenama, kad gudai mėgsta savintis Lietuvos istoriją, lietuvių nuopelnus, pergales, kad jų jaunimas ir kaimo gyventojai yra tautiškai nesusipratę.

Kalbant apie baltarusio vaizdinį DLKT, pasakytina, kad jis neturi labai ryškių išskirtinių bruožų. Apie baltarusių charakterį sužinome nedaug – paprastai jie apibūdinami kaip ramūs, nuoširdūs, nemėgstantys permainų. Rasta pavyzdžių, kur minima, jog baltarusiai yra atsilikę, sovietizuoti žmonės.

Iš DLKT pavyzdžių matyti, kad lietuviai vertina baltarusių sportinius gebėjimus, laiko juos rimtais varžovais, skinančiais nugalėtojų laurus įvairiose sporto šakose.

DLKT rasta nemažai sakinių, susijusių su politikos kontekstu. Viena vertus, kalbama apie išblėsusį baltarusių identitetą, režimo skatinamą apatiją, netikėjimo permainomis ir susitaikymo nuotaikas, kita vertus, rasta ir optimistinių sakinių, t. y. kad jaunoji baltarusių karta yra prieš diktatūrą, kad tiki, jog prezidento A. Lukašenkos epocha baigėsi, kad šalies laukia permainos.

Remiantis DLKT pavyzdžiais matyti, kad lietuvių ir baltarusių santykiai skirtingais istoriniais laikotarpiais buvo skirtingi: XX a. I pusėje – įtempti, o XX a. II pusėje siekiant baltarusių politinės nepriklausomybės atsirado bendrumas, kaimyniškumas, draugiškumas. Kalbant iš baltarusių kalbos perspektyvos, DLKT dažnai minima, kad Baltarusijoje baltarusių kalba yra diskriminuojama, engiama, naikinama ir pan., nes vyrauja rusų kalba.

6. Lenkas. Lenkų vaizdinys visuose nagrinėtuose šaltiniuose yra dvejopas, ir tai neatsiejamai susiję su istorijos kontekstu – vienu laikotarpiu lenkai laikomi lietuvių draugais, kitu – priešais, o vėliau vėl draugais.

LKŽ_e pavyzdžiuose lenkai dažniau vertinami neigiamai. Tokio vertinimo priežastis, remiantis pavyzdžiais, – Lietuvos ir Lenkijos susijungimas į Abiejų Tautų Respubliką ir Vilniaus krašto užėmimas. Pirmu atveju ryškėja lietuvių sulenkėjimas, antru – priverstinis lietuvių lenkinimas, lietuvių kultūros, mokslo ir kalbos menkinimas. Taigi lenkai laikyti okupantais ir didžiausiais priešais. Pasitaiko pavyzdžių, atspindinčių ir teigiamą požiūrį į lenkus: lietuviai su lenkais kadaise kovojo petys į petį, lenkai esą apgynė lietuvius nuo suvokietinimo. Iš LKŽ_e galima sužinoti (retais atvejais) ir apie lenkų būdą: pagyrūnai, nesilaikantys žodžio (kalbant apie politikos atstovus), vieningi, turi gabių ir protingų savo tautos atstovų, yra pranašesni už lietuvius finansiškai.

Išanalizavus MTINT pateiktus pavyzdžius chronologiniu principu paaiškėjo, kad 1928–1930 m. lenkų ir lietuvių santykiai buvo priešiški (lenkų buvo okupuotas trečdalis Lietuvos žemių su sostine Vilniumi ir kt.). Lenkai vaizduojami ypač neigiamai, aprašomos jų padarytos skriaudos. To meto dviveidiški lenkų politiniai veiksmai sugadino jų reputaciją, parodė, kad jais negalima pasitikėti. 1945–1962 m. santykiai tarp lietuvių ir lenkų yra pasikeitę – jie tampa santūresni, draugiškesni. Lietuviai ir lenkai buvo vieningi kovodami su fašizmu, tarybų valdžia. Lenkai su lietuviiais bendradarbiavo kultūros srityje: buvo organizuojamos parodos, keičiamasi naujais muzikos ir literatūros kūriniais. 1992–1998 m. jaučiamas tarpusavio santykių atšilimas, šalys bendradarbiauja. Taigi priešais laikyti lenkai vėliau tapo sąjungininkais ir draugais.

DLKT pavyzdžiai, kaip ir LKŽ_e bei MTINT, rodo, kad neigiamai lenkai dažniausiai vertinami istoriniame kontekste – vadinami okupantais ir priešais. Minimi ir neigiami lenkų būdo bruožai: aršumas, chuliganiškumas, nesąžiningumas, klastingumas, noras pasipelnyti ir pan. Lenkai suvokiami kaip lietuvių konkurentai. Tačiau yra ir pavyzdžių, liudijančių, kad lenkai laikomi lietuvių draugais, bičiuliais, artimais, sąjungininkais, kartais net broliais. Išskiriami tokie teigiami lenkų būdo bruožai: religingumas, patriotiškumas, gailėstingumas, svetingumas, pagalba kitiems, išdidumas ir kt. Nemažai kalbama ir apie tai, kad lenkai yra pažangesni, pranašesni už lietuvius.

Atskirai minėtinas Lietuvos lenkų vaizdinys, kuris yra prieštaringas. Viena vertus, Lietuvos lenkai DLKT vaizduojami kaip kovojanti už savo teises tautinė mažuma,

patyrusi nemažai skriaudų, diskriminuojama ir pan., kita vertus, teigiama, kad Lietuvos valstybės atkūrimas sudarė sąlygas atgimti ir Lietuvos lenkų tautai, jos kultūrai, kad Lietuvos lenkai sėkmingai integruojasi į Lietuvos visuomeninį gyvenimą ir jaučiasi lietuvių tautos dalimi.

7. Rusas. LKŽ_e užfiksuotuose pavyzdžiuose rusai – didelės valstybės tauta ir jų santykiai su kitomis tautomis nevienaprasmiški. Įvairiais istoriniais laikotarpiais rusams teko kariauti su daugeliu tautų, dalį jų rusai buvo paėmę į savo valdžią, mažesnes tautas stengėsi asimiliuoti, laikė prastesnėmis. Iš karo konteksto sakinių ryškėja rusų santykiai su dviem tautomis – vokiečiais ir lietuviais.

Iš LKŽ_e pavyzdžių matyti, kad rusai, kaip tauta, žodyno hipertekste vertinami gana atsargiai, netgi neutraliai, stengiantis per daug nepabrėžti nei jų priešiško, nei draugiško. Tai susiję su aktyviai sovietmečiu veikusia LKŽ_e (savi)cenzūra. Neigiamai LKŽ_e kontekste vertinama tik lietuviams primesta rusų valdžia. Ypač tai ryškėja paskutiniuose LKŽ_e tomuose.

Nagrinėjant MTINT pavyzdžius chronologiniu principu ruso vaizdinys atsiskleidžia iš įvairių pusių. Skirtingų laikotarpių pavyzdžių analizė rodo, kaip jautriai kalba reaguoja į besikeičiančią politinę ir istorinę situaciją. 1928–1930 m. apie rusus kalbama objektyviai, be ryškesnio emocinio vertinimo. Rusai vaizduojami kaip didelės, galingos valstybės tauta, praeityje okupavusi lietuvius ir vėl turinti ketinimų užgrobti Baltijos valstybes. Iš pavyzdžių aiškėja, kad lietuvių ir rusų tarpusavio santykiai nėra labai draugiški dėl daugiau nei šimtą metų trukusios okupacijos. 1945–1962 m. išryškėja visai kitoks rusų vaizdinys. To meto propagandinėje ideologinėje spaudoje rusai vaizduojami kaip didžiausia, narsiausia, stipriausia, galingiausia, didvyriškiausia, talentingiausia ir pan. Sovietų Sąjungos tauta. Tipinei sovietinei retorikai buvo būdingi aukščiausiojo laipsnio ir įvardžiuotiniai būdvardžiai, gausiai vartotos iš rusų kalbos išverstos klišės. Taigi to meto publicistikoje sukurtas idealizuotas ir ideologizuotas ruso paveikslas mažai kuo priminė tikrovę. 1992–1998 m. spaudoje stengiamasi rusus bei jų veiksmus vertinti objektyviai, tačiau dažnai pradedamas jausti tiesioginis arba netiesioginis neigiamas rusų tautos (tiksliau – rusų valdžios) vertinimas.

DLKT pavyzdžių tyrimas rodo, kad publicistiniuose tekstuose užfiksuotas rusų vaizdinys yra nevienaprasmiškas. Jam būdingas emocinio vertinimo diapazonas gana platus – nuo neutralaus iki teigiamo arba radikaliai priešiško. Teigiamas rusų vertinimas atsiskleidžia kalbant apie jų tautos būdą: nuoširdūs, paprasti, atviri, emocingi

žmonės, turintys didelę, plačią sielą, kurią suprasti dažnai būna sunku. DLKT dažniausiai neigiamai vertinami rusų kariai / kariuomenė ir valdžia. Pastebėta, kad neigiamas rusų vertinimas dažnai susijęs su požiūriu į *kitą*, kaip svetimą, kultūra. Rusus dažnai suvokiame kaip *svetimus*, *kitokius*, todėl jie atrodo pavojingi, su jais reikia elgtis atsargiai. DLKT pavyzdžiai rodo, kad neigiamai rusus vertina ne tik lietuviai, bet ir kitos tautos. Rusija ir rusai daugeliui kelia ne tik baimę, bet ir grėsmę.

8. Vokietis. LKŽ_e pavyzdžių analizė rodo, kad vokiečio vaizdinys nevienareikšmis, tačiau dažniau yra neigiamas negu teigiamas. Visų pirma vokiečiai buvo laikomi priešais, okupantais. Iš tiriamosios medžiagos matyti, kad lietuviai, kiek galėjo, vokiečiams priešinosi, ankstesniais laikais su jais aršiai kovėsi, negailėdami savo gyvybių, o vėlesniais, kai teko jiems nusileisti, slėpė savo turtą, vokiečių nekentė, niekino ir pan. Kaip rodo LKŽ_e pavyzdžiai, vokiečiai kariavo ne vien su lietuviais, bet ir su prūsais, latviais, estais, rusais, lenkais, anglais, danais, norvegais, belgais, prancūzais, amerikiečiais, kovojo ir tarpusavyje. Taigi vokiečiai buvo karinga tauta.

Remiantis LKŽ_e pavyzdžiais, lietuviams vokiečiai atrodė žiaurūs, pikti, pasipūtę, išrankūs, melagiai, bet kartais – ir kvaili, nemalonios išvaizdos, dažniausiai nutukę, dideliais pilvais. Negraži, nesuprantama atrodė ir vokiečių kalba. Tiesa, lietuviai matė ir teigiamus vokiečių bruožus (žodyne jų yra kur kas mažiau). Vokiečiai buvo ne tik kariai, bet ir amatininkai, prekybininkai, jie buvo darbštūs, rūpestingi, kartais ir vaišingi, jų moterys buvo gražios ir pasipuošusios.

MTINT pavyzdžių chronologinė analizė parodė, kad trijų laikotarpių publicistiniai tekstai labai skiriasi. 1928–1930 m. vokiečiai vaizduojami gana neutraliai, tačiau lietuvių ir vokiečių tarpusavio santykiai yra dvejopi: viena vertus, jie kaimyniški, kita vertus, priešiški, nes nuolat iškyla Klaipėdos klausimas. 1945–1962 m. retorika pasikeičia – pokario spaudoje atspindima Sovietų Sąjungos pasaulėžiūra, vokiečiai yra tik priešai ir apie juos kalbama su pykčiu, neapykanta. Peršama mintis, kad nepriklausomos Lietuvos nelabai ir buvę, mat ją beveik valdė vokiečiai. Vėlesniais metais tonas ima keistis, nes atsiranda dvi Vokietijos, o su Vokietijos Demokratinė Respublika Sovietų Sąjunga draugauja. 1992–1998 m. atspindimas lietuvių (ne sovietų) požiūris į vokiečius, tonas švelnėja. Pastebimas vokiečiams būdingas nacionalizmas. Spaudoje kalbama apie Vokietijos Federacinės Respublikos ir Vokietijos Demokratinės Respublikos skirtumus, po Vokietijos suvienijimo kylančias

problemas. Lietuviai šiuo laikotarpiu su vokiečiais bendrauja ir bendradarbiauja kaip lygiaverčiai partneriai.

DLKT publicistinių tekstų analizė parodė, kad lietuviai į vokiečius įvairiais istoriniais laikotarpiais žiūrėjo kaip į karingą, juos nuolat puldinėjusią tautą, o tarpusavio santykiai lietuviams dažniausiai buvo skausmingi. Panašus vokiečio vaizdinys buvo ir LKŽ^e. DLKT, kitaip nei LKŽ^e, pasitaiko pavyzdžių, kur vokiečiai net ir karo kontekste vaizduojami teigiamai, pavyzdžiui, vokiečių kareiviai buvę gana draugiški, rodydavę savo namiškių nuotrakas, vaikus apdalydavę šokoladukais, grieždavo lūpinėmis armonikėlėmis ir pan. Bendradarbiavimo kontekste į vokiečius taip pat žiūrima teigiamai – kaip į draugiškus partnerius. Lietuviai į vokiečius žiūri kaip į labai gerus sportininkus, laiminčius pirmąsias vietas.

Vokiečių būdo bruožai yra gana kontroversiški ir labiausiai susiję su stereotipizavimu. Dažniausiai (nors ne visada) DLKT pavyzdžiuose vokiečiai vaizduojami kaip tvarkingi, punktualūs, darbštūs, drausmingi, kultūringi, besilaikantys įstatymų, taip pat racionalūs, organizuoti, ambicingi, gana šalti, užsidarę.

9. Monografijoje žiūrint į kaimyną santykinai opoziciniu draugo ir priešo (*savo resp. svetimo*) aspektu paaiškėjo, kad tirtų etnonimų vaizdiniai labai priklauso nuo tam tikro istorinio laikotarpio ir tuo laikotarpiu vyraujančios politinės situacijos. Pavyzdžiui, LKŽ^e rašytojai ir redaktoriai sovietmečiu patyrė (savi)cenzūros spaudimą, todėl žodyno pavyzdžiuose paprastai vengiama akivaizdžių kategoriškų teigiamų ar neigiamų vertinimų (kartais tik galima numanyti, ar analizuotas kaimynas yra priešas, ar draugas).

MTINT pateikta skirtingų laikotarpių (nepriklausomos Lietuvos, sovietinės okupacijos, atkurtos nepriklausomos Lietuvos) medžiaga parodė, kad draugo, prieš, baltarusio / gudo, lenko, ruso ir vokiečio vertinimas priklauso nuo istorinio konteksto. Išanalizuota medžiaga patvirtino, kad keičiantis valdžiai, ideologijai keičiasi ir kalbos vartotojų nuostatos, vertybės bei vertinimai: laisvėja arba tampa suvaržyti. Taigi etnonimų vertinimo skalė skirtingais laikotarpiais galėjo svyruoti nuo draugo iki priešo ir nuo priešo vėl iki draugo. Tik latvis paprastai lietuviui yra *savas*, t. y. draugas.

DLKT publicistinė medžiaga kaupta Lietuvai atgavus nepriklausomybę iš pačių įvairiausių šaltinių, todėl jame esantys pavyzdžiai leido susidaryti bene objektyviausią ir išsamiausią tirtų etnonimų vaizdinį.

ŠALTINIAI

- AŽ_e – Ermanytė Irena. *Antonimų žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2003; elektroninis variantas, 2015. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/antonimu-zodynas/>.
- BLKŽ_e – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*, vyr. red. Danutė Liutkevičienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013–2022. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-zodynas/>.
- DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, red. Vytautas Ambrazas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>.
- DLKŽ_e – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, vyr. red. Stasys Keinys, aštuntas pataisytas ir papildytas leidimas, elektroninė versija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2021. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/dabartines-lietuvių-kalbos-zodynas/>.
- FŽ_e – *Frazeologijos žodynas*, vyr. red. Jonas Paulauskas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001; elektroninis variantas 2015. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/frazeologijos-zodynas/>.
- LKEŽDB_e – *Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė*, vad. Daiva Sinkevičiūtė, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012. Prieiga internete: <https://etimologija.baltnexus.lt/>.
- LKG – *Lietuvių kalbos gramatika I*, vyr. red. Kazys Ulvydas, Vilnius: Mintis, 1965.
- LKŽ_e – *Lietuvių kalbos žodynas*, vyr. red. Gertrūda Naktinienė, elektroninis leidimas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005; atnaujinta versija 2018. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/lietuvių-kalbos-zodynas/>.
- MTINT – *Moderniosios tapatybės ideologinio naratyvo tekstynas*: tęstinis internetinis moksliskai susistemintas duomenų rinkinys, sud. Veslava Čižik-Prokaševa, Anželika Gaidienė, Aurelija Gritėnienė, Loretą Vaičiulytė-Semėnienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2018–2021. Prieiga internete: <http://publicistikos-tekstynas.lki.lt>.
- SŽ_e – Lyberis Antanas. *Lietuvių kalbos sinonimų žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2002; elektroninis variantas 2015. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/sinonimu-zodynas/>.
- VLE_e – *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, elektroninis variantas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2017–2022. Prieiga internete: <http://www.vle.lt>.
- VLKK – *Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimai*, Vilnius: Valstybinė lietuvių kalbos komisija, 2003–2022. Prieiga internete: <https://vlkk.lt/aktualiausiasios-temos/svetimvardziai/valstybiu-gyventoju-pavadinimai>.
- ŽDV – Murmulaitytė Daiva, Aleksaitė Agnė. *Žodžių darybos vedlys*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2021. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/zodziu-darybos-vedlys/>.

LITERATŪRA

- Aleksandravičius Egidijus 2000: *Praeitis, istorija ir istorikai*, Vilnius: Vaga.
- Aleksandravičius Povilas 2012: Žmogaus tapatumo ontologija: tarp substancijos ir asmens. – *Individo tapatumas*, sud. Jūratė Morkūnienė, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 189–274.
- Alexander Jeffrey 2004: Toward a Theory of Cultural Trauma. – *Cultural Trauma and Collective Identity*, ed. J. C. Alexander, R. Eyerman, B. Giesen, N. J. Smelser, P. Sztompka, California: University of California Press, 1–30.
- Anglickienė Laima 2000a: *Kitataučiai lietuvių folklore*: daktaro disertacijos santrauka, Kaunas: VDU.
- Anglickienė Laima 2000b: Vokietis lietuvių tautosakoje. – *Liaudies kultūra* 2(71), 25–27.
- Anglickienė Laima 2005: Etnonimų vartojimo lietuvių kalboje ir folklore ypatumai. – *Vārds un tā pētīšanas aspekti* 9, 7–17. Prieiga internete: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367157789738/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.
- Anglickienė Laima 2006: *Kitataučių įvaizdis lietuvių folklore*, Vilnius: Versus aureus. Prieiga internete: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:B.03~2006~1367163255725/datastreams/DS.001.0.01.BOOK/content>.
- Anglickienė Laima 2007: Tautosaka apie kitataučius: etnostereotipų ir siužetų migracija. – *Rytų Europos kultūra migracijos kontekste: tarpdalykiniai tyrimai*, sud. Irena Regina Merkienė, Vilnius: Versus Aureus, 445–454. Prieiga internete: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2007~1367160559891/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.
- Anglickienė Laima 2009: Šiandieniniai lietuvių mitai apie kaimynines tautas. – *Kultūrologija 17: Istorinės realybės ir mitai nacionalinėse kultūrose: dabarties vizija*, sud. Rita Repšienė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 228–265.
- Antanaitytė Irma 2016: Tarp lietuvininko ir vokiečio: imagologinis romano „Vilius Karalius“ „perskaitymas“. – *Res humanitariae* XIX, 11–23. Prieiga internete: <https://doi.org/10.15181/rh.v19i0.1322>.
- Antanaitytė Irma 2018: *The Representation of Nations and the Attitude Towards the Other in 20–21st Century Lithuanian Literature on East Prussia*: summary of doctoral dissertation, Kaunas: VDU.
- Anušauskas Arvydas, Laurinavičius Česlovas 2007: *Lietuva Antrajame pasauliniame kare*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Aristotelis 1990: Nikomacho etika. – *Rinkiniai raštai*, sud. Antanas Rybelis, Vilnius: Mintis, 63–273.
- Arlauskaitė Inga, Kšanytė-Armstrong Raminta 2007: *Okupacinė kariuomenė Lietuvoje*, Vilnius: Versus aureus.
- Augustinavičiūtė Indrė 2012: *Tarpkultūriniai stereotipai populiariose XXI a. kino komedijose*: magistro darbas, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas. Prieiga internete: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/119192/1/indre_augustinaviciute_md.pdf.

- Auškalnienė Lina 2006: Etninis nepakantumas Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje: komentarai internete. – *Etniškumo studijos* 1, 45–58. Prieiga internete: http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2012/03/EtSt_Auskalniene_2006.pdf.
- Baldāne Ilze 2014: Latvian Ethnic Stereotypes: Studies and Results. – *Savas ir kitas šiuolaikiniai požiūriais*, sud. Vida Savoniakaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 139–157.
- Baltušis Juozas 2019: *Vietoj dienoraščio. I tomas. 1970–1975*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Bandoriūtė Salomėja 2015: Tradicinis anekdotas: iš ko juokėsi XIX a. pabaigos–XX a. vidurio lietuviai. – *Tautosakos darbai* 49, 105–122.
- Baranauskas Tomas, Zabiela Gintautas 2019: *Saulės mūšio pėdsakų paieškos*, Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija.
- Bartmiński Jerzy 1995: Poland's Neighbours in the Eyes of Polish Students. – *Stereotypes and Nations*, ed. T. Walas, Cracow: International Cultural Centre, 256–264.
- Bartmiński Jerzy 1998: Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem - na przykładzie stereotypu 'matki'. – *Język a Kultura*, t. 12: Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne, red. Janusz Anusiewicz, Jerzy Bartmiński, Wrocław, 63–83.
- Bartmiński Jerzy 2007: *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Becker Jennifer, Johnson Amy, Craig Elizabeth, Gilchrist Eileen, Haigh Michael, Lane Lindsay 2009: Friendships are Flexible, not Fragile: Turning Points in Geographically-Close and Long-Distance Friendships. – *Journal of Social and Personal Relationships* 26(4), 347–369.
- Beresnevičiūtė Vida, Frėjūtė-Rakauskienė Monika 2006: Etninė tematika ir nepakantumas Lietuvos žiniasklaidoje: dienraščių analizė. – *Etniškumo studijos* 1, 19–44. Prieiga internete: http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2012/03/EtSt_Beresnevičiute_Frejute-Rakauskiene_2006.pdf.
- Beresnevičiūtė Vida, Nausėdienė Inga 1999: Trys Lietuvos dienraščiai („Lietuvos rytas“, „Respublika“, „Lietuvos aidas“) apie tautines mažumas Lietuvoje. – *Sociologija, mintis ir veiksmai* 3(1), 67–78. Prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/sociologija-mintis-ir-veiksmai/article/view/6847>.
- Bilkis Laimutis 2022: Dėl kai kurių lietuvių vietovardžių *Gudas* radimosi aplinkybių, kilmės ir motyvacijos. – *Acta Linguistica Lithuanica* 86, 108–122. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/actalinguisticallithuanica/article/view/2160/2279>.
- Bitinienė Audronė 2007: *Publicistinis stilius*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
- Błaszczak Tomasz 2013: Baltarusiai Lietuvos valstybės taryboje 1918–1920 metais. – *Parlamento studijos* 15, 98–117.
- Bliumas Remigijus 2000: Aukštaičių ir žemaičių etninės priklausomybės determinuotų psichinių reiškinių savitumai. – *Etniškumo studijos: teoriniai samprotavimai ir empiriniai tyrimai*, sud. Natalija Kasatkina, Loreta Kuzmickaitė, Vilnius: Eugrimas, 53–63.
- Blum Lawrence 1980: *Friendship, altruism and morality*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Böthing Peter 1993: Spiele der Revolte. – *MachtSpiele. Literatur und Staatssicherheit im Fokus Prenzlauer Berg*, Hrsg. Klaus Michael, Leipzig: Reclam Verlag, 59–64.
- Bružaitė-Liseckienė Justina 2017: Lietuvių kalbos kaip svetimosios semantiškai motyvuotos daiktavardžių giminės atpažinimo klausimai. – *Taikomoji kalbotyra* 9, 1–30. Prieiga internete: www.taikomojikalbotyra.lt.
- Būga Kazimieras 1961: *Rinktiniai raštai* III. Vilnius, Politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

- Bukowski William, Sippola Lorrie 1996: Friendship and morality: (How) are they related? – *The company they keep: Friendship in childhood and adolescence*, ed. William Bukowski, Andrew Newcomb, Willard Hartup, Cambridge, MA: Cambridge University Press, 238–261.
- Butkus Alvydas 1995a: The Lithuanian Nicknames of Ethnonimic Origin. – *Indogermanische Forschungen: Zeitschrift für Indogermanistik und allgemeine Sprachwissenschaft*, Berlin-New-York, 223–228.
- Butkus Alvydas 1995b: *Nominacija ir identitetas*: habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga, Kaunas.
- Butkus Alvydas 1995c: *Lietuvių pravardės*, Kaunas: Aesti.
- Butkus Alvydas 1995d: *Latviai*, Kaunas: Aesti.
- Butkus Alvydas, Lanza Stefano M. 2012: Dar apie baltus, gudus ir gotus. – *Respectus Philologicus* 21(26), 24–34. Prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/respectus-philologicus/article/view/15402/14372>.
- Cidzikaitė Dalia 2007: „Kitas“ lietuvių prozoje, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Čepaitienė Rasa 2007: Sovietmečio atmintis – tarp atmetimo ir nostalgijos. – *Lituanistica* 4(72), 36–50. Prieiga internete: http://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/0235-716X/2007/4/Lit_036_050.pdf.
- Čermák František 2000: Tekstynas yra geriausias kasdienio gyvenimo atspindys: pokalbis su prof. Františeku Čermáku. – *Darbai ir dienos* 24, 295–297.
- Čižik-Prokaševa Veslava 2020: Lenkė *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne*. – *Lietuvių kalba* 14, 1–12. Prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/lietuviu-kalba/article/view/22459/21721>.
- Čižik-Prokaševa Veslava 2021: Nehatyvni obraz poliaktiv u korpusi suchasnoi lytovskoi movy [Neigiamas lenkų vaizdinys Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne]. – *Folia Philologica* 2, 4–16. Prieiga internete: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2021/2/1>.
- Čižik-Prokaševa Veslava 2022: Lietuvos lenkų vaizdinys pirmuoju Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečiu (Dabartinės lietuvių kalbos teksto pagrindu). – *Prace Battystyczne* 8 (spausdinama).
- Daugirdaitė Vilma 2007: Kas šiandien pasakojama latvių ir apie latvius Žemaitijoje. – *Tautosakos darbai* 34, 243–256.
- De Laguna Grace A. 1927: *Speech. Its function and development*, New Haven: Yale University Press.
- Dementavičius Justinas 2014: Istorijos politika postsovietinio autoritarizmo sąlygomis: Baltarusijos atvejis. – *Istorijos politikos modeliai ir kryptys: Europos Sąjungos, Lenkijos, Rusijos ir Baltarusijos istorijos politika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 136–167.
- Donskis Leonidas 1997: *Tarp Karaliai ir Klaipėdos: visuomenės ir kultūros etiudai*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Donskis Leonidas 2004: *Pilietinė visuomenė ir jos priešai: autoritetas, tiesa ir viešoji erdvė XXI amžiaus pradžioje Lietuvoje*, Vilnius: Versus aureus.
- Eco Umberto 2011: *Sukurti priešą ir kiti proginiai rašiniai*, Vilnius: Tyto alba.
- Frėjūtė-Rakauskienė Monika 2009: Etninis nepakantumas Lietuvos spaudoje. – *Etniško mo studijos* 1, 1–207. Prieiga internete: http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/03/EtnSt_Frejute-Rakauskiene_2009.pdf.
- Frėjūtė-Rakauskienė Monika 2012: Lietuvos spauda ir visuomenės nuostatos apie rusų, ukrainiečių bei baltarusių etnines grupes ir naujuosius imigrantus. – *Etniško mo studijos* 1–2,

- 71–102. Prieiga internete: http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2013/01/EtSt_Fr%C4%97jut%C4%97-Rakauskien%C4%97_2012.pdf.
- Gaidienė Anželika 2020: Priešas „Lietuvių kalbos žodyne“. – *Bendrinė kalba* 93, 1–26. Prieiga internete: <https://journals.iki.lt/bendrinekalba/article/view/2064>.
- Geda Sigitas 1999: *Žydintys lubinai piliakalnių fone. Septynių vasarų dienoraščiai (1992–1998)*, Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla „Valstybės žinios“.
- Geeraerts Dirk 1989: Prospects and Problems of Prototype Theory. – *Linguistics* 27(4), 141–165. Prieiga internete: https://www.researchgate.net/publication/305762003_Prospects_and_problems_of_prototype_theory.
- Genzelis Bronius 2013: Sąjūdžio ištakos. – *Gimtasai kraštas*, 55–59. Prieiga internete: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2013~1401388055872/J.04~2013~1401388055872.pdf>.
- George Thomas, Hartmann Donald 1996: Friendship networks of unpopular, average, and popular children. – *Child Development* 67(5), 2301–2316.
- Gimžauskas Edmundas 1999: Kai kurios 1918 m. lapkričio 27 d. lietuvių ir gudų politinio susitarimo aplinkybės (lietuvių ir gudų santykių raida 1917–1918 m.). – *Lituanistica* 4(40), 3–27.
- Gimžauskas Edmundas 2001: 1920 m. lapkričio 11 d. Lietuvos Respublikos ir Gudijos Liaudies Respublikos sutarties aspektai. – *Lietuvos istorijos metraštis. 2000 metai*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 216–256.
- Gimžauskas Edmundas 2003: *Baltarusių veiksnys formuojantis Lietuvos valstybei 1915–1923 m.*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Gimžauskas Edmundas 2005: LDK idėjos likimas XX a. Lietuvos bei Baltarusijos valstybingumų dirvoje. – *Naujasis židinys-Aidai* 11–12, 526–531.
- Gimžauskas Edmundas 2006: *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais, 1915–1918: Lietuvos nepriklausomos valstybės genezė: dokumentų rinkinys*, sud. Edmundas Gimžauskas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Giordano Christian 2000: Etniškumas ir monoetninės erdvės motyvas Centrinėje ir Rytų Europoje. – *Etniškumo studijos: teoriniai samprotavimai ir empiriniai tyrimai*, sud. Natalija Kasatkina, Loreta Kuzmickaitė, Vilnius: Eugrimas, 7–13.
- Girkontas Robertas 1993: Lietuviai ir baltarusiai: praeitis ir ateitis. – *Atgimimas*, gegužės 5 d.
- Graney Katherine 2019: *Russia, the Former Soviet Republics, and Europe since 1989. Transformation and Tragedy*, Oxford: Oxford University Press.
- Grybkauskas Saulius 2013: Internacionalizmas, tautų draugystė ir patriotizmas sovietinėje nacionalinėje politikoje. – *Epochas jungiantis nacionalizmas: tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 205–227.
- Gries Th. Stefan 2006: Corpus-based methods and cognitive semantics: The many senses of *to run*. – *Corpora in cognitive linguistics. Corpus-based approaches to syntax and lexis*, ed. Stefan Th. Gries, Anatol Stefanowitsch, Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 57–99.
- Gritėnienė Aurelija 2016: Šermukšnio vaizdinys „Lietuvių kalbos žodyne“. – *Tautosakos darbai* 52, 85–104.
- Gritėnienė Aurelija 2017: Žodyno vaizdinys „Lietuvių kalbos žodyne“. – *Bendrinė kalba* 90, 1–19. Prieiga internete: <http://www.bendrinekalba.lt/?90>.
- Gritėnienė Aurelija 2020a: Pokario Lietuvos partizanas „Lietuvių kalbos žodyne“ ir jo karto tekose. – *Linguistica Lettica* 28, 137–160.

- Gritėnienė Aurelija 2020b: Концепт ЦАРСКОЙ РОССИИ в «Словаре литовского языка». – *Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу*, Луцьк: Вежа-Друк, 273–283.
- Gritėnienė Aurelija 2020c: Rusija „Lietuvių kalbos žodyno“ iliustraciniuose sakiniuose ir reikšmių apibrėžtyse. – *Baltu filologija* XXIX(1), 41–61. Prieiga internete: <https://doi.org/10.22364/bf.29.1.03>.
- Gritėnienė Aurelija 2021a: Rusas „Lietuvių kalbos žodyno“ pasaulėvaizdyje. – *Acta Linguistica Lithuanica* 84, 122–148. Prieiga internete: <https://journals.iki.lt/actalinguisticalithuanica/article/view/2083>.
- Gritėnienė Aurelija 2021b: Rusų kariai Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne. – *Folia Philologica* 1, 10–19. Prieiga internete: <https://doi.org/10.17721/fofia.philologica/2021/1/2>.
- Grossberg Lawrence, Wartella Ellen, Whitney D. Charles 1998: *Media Making: Mass Media in a Popular Culture*, London: Sage.
- Grzegorzczkova Renata 1998: O rozumieniu prototypu i stereotypu we współczesnych teoriach semantycznych. – *Język a Kultura*, t. 12: Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne, red. Janusz Anusiewicz, Jerzy Bartmiński, Wrocław, 109–115.
- Gudavičius Aloyzas 2000: *Etnolingvistika*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Gudavičius Aloyzas 2007: *Gretinamoji semantika*, Šiauliai: Bibliotheca actorum Humanitariorum universitatis Saulensis.
- Gudavičius Aloyzas 2009: *Etnolingvistika (Tauta kalboje)*, Šiauliai: Šiaulių universitetas.
- Gudavičius Aloyzas 2011: Reikšmė – sąvoka – konceptas ir prasmė. – *Res humanitariae* 10, 108–119. Prieiga internete: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LD-B0001:J.04~2011-1367184173024/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.
- Gumuliauskas Arūnas 2010: *Lietuvos istorija 1795–2009*. Šiauliai: Lucijus.
- Hamm Bernd 1973: *Betrifft: Nachbarschaft. Verständigung über Inhalt und Gebrauch eines vieldeutigen Begriffs*, Verlag: Bertelsmann Fachverlag, Gütersloh.
- Hamm Bernd 1998: Nachbarschaft. – *Großstadt – Soziologische Stichworte*, Hrsg. Häußermann Hartmut, Opladen, 172–181.
- Haspelmath Martin 2007: Further remarks on reciprocal constructions. – *Reciprocal Construction* 4, ed. Vladimir Nedjalkov, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2087–2116.
- Ivanauskas Vilius 2013: Nacionalinis klausimas internacionaliniame sovietų idėjiniame lauke. – *Epochas jungiantis nacionalizmas: tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir po-sovietmečio Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 131–169.
- Jakaitienė Evalda 1988: *Lėksinė semantika*, Vilnius: Mokslas.
- Jakaitienė Evalda 2010: *Lėksikologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Jamerson Fredric 2002: *Kultūros posūkis*, Vilnius: Rašytojų sąjungos leidykla.
- Janeliūnas Tomas, Kojala Linas 2016: Struktūriniai veiksniai ir Rusijos užsienio politika: tapatybės naratyvų simuliacija V. Putino režime. – Vilius Ivanauskas, Tomas Janeliūnas, Gražvydas Jasutis, Laurynas Jonavičius, Laurynas Kasčiūnas, Vytautas Keršanskas, Linas Kojala. *Rusijos raidos scenarijai: implikacijos Lietuvos ir regiono saugumui*, Vilnius: Rytų Europos studijų centras, 13–54.
- Jasiūnaitė Birutė 2010: *Šventieji ir nelabieji frazeologijoje ir liaudies kultūroje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

- Jasiūnaitė Birutė 2018: *Lietuvių velniavardžiai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Johnson Amy, Becker Jennifer, Craig Elizabeth, Gilchrist Eileen 2009: Changes in Friendship Commitment: Comparing Geographically Close and Long-Distance Young-Adult Friendships. – *Communication Quarterly* 57(4), 395–415.
- Jonutytė Jurga 2013: Žeimelio atminties pasakojimai. – Jurga Jonutytė, Lina Būgienė, Aleksandras Krasnovas. *Lietuvos pasienio miestelių atmintis ir tapatybė: Valkininkai, Vilkyškiai, Žeimelis*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 171–176.
- Kamuntavičius Rūstis 2021a: Dėl Gudijos pavadinimo. – *Gimtoji kalba* 2, 18–20.
- Kamuntavičius Rūstis 2021b: *Gudijos istorija. Baltarusijos istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės institutas.
- Karaliūnas Simas 1997: *Kalba ir visuomenė (Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai)*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Karaliūnas Simas 1999: Etnonimo *gudai* kilmė. Iš baltų–germanų ir baltų–slavų praeities kontaktų. – *Darbai ir dienos* 10(19), 7–54.
- Karaliūnas Simas 2004: Pavadinimo *gūdas* kilmė. – *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose I*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, Vytauto Didžiojo universitetas, 145–184.
- Kareniauskaitė Monika 2018: Tremtinio sąvoka ir trėmimų samprata Lietuvos sovietinės okupacijos metais: teisiniai, ideologiniai, administraciniai ir socialiniai aspektai. – *Genocidas ir rezistencija* 1(43), 28–41. Prieiga internete: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2018~1527597590856/J.04~2018~1527597590856.pdf>
- Karpova Ārija 1990: *Ievads etnopsiholoģijā*, Latvijas Zinību biedrība: Rīga.
- Kasatkina Natalija, Leončikas Tadas 2013: *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*, Vilnius: Eugrimas.
- Kasparavičius Algimantas 1999: Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Liaudies Respublikos 1923 m. slapto susitarimo projektas. – *Lietuvos istorijos metraštis. 1998 metai*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 217–230.
- Kaubrys Saulius 2011: Pasiklydę tarp savęs ir įverčių: 1918–1940 m. Lietuvos vokiečių įvaizdžio klausimu. – *Istorija* 4(84), 15–25.
- Kavolis Vytautas 1994: *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga.
- Kazlauskas Jonas 1968: Jan Safarewicz, Studia językoznawcze, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1967, 368 p. – *Baltistica* IV(2), 313–317. Prieiga internete: <http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/view/1709/1622>.
- Keller Monika 2003: Die Entwicklung von Verpflichtungen und Verantwortungen in Beziehungen: Eine kulturvergleichende Perspektive. – *Entwicklung, Lehren und Lernen: Zum Gedenken an Franz Emanuel Weinert*, Hrsg. Wolfgang Schneider, Monika Knopf, Göttingen, Germany: Hogrefe, 147–165.
- Keller Monika 2004: Self in relationship. – *Morality, self, and identity: Essays in honor of Augusto Blasi*, ed. Daniel Lapsley, Darcia Narvaez, NJ: Erlbaum, 269–300.
- Keller Monika, Edelstein Wolfgang, Schmid Christine, Fang Fu-xi, Fang Ge 1998: Reasoning about responsibilities and obligations in close relationships: A comparison across two cultures. – *Developmental Psychology* 34(4), 731–741.
- Klumbytė Neringa 2004: Dabarties istorijos paraščių žmonės: atsiminimai apie sovietmetį ir kasdienybės patirtys kaimo bendruomenėse. – *Politologija* 3(35), 63–83. Prieiga internete: <https://www.cceol.com/search/viewpdf?id=191351>.

- Kovalenya Aleksandr (ed.) 2018: *Belarus: pages of history*, ed. A. A. Kovalenya (head), G. Ya. Golenchenko et al., Minsk: Belaruskaya navuka.
- Kraucevič Aliaksandr 2015: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė – lietuvių–baltarusių vizija? – *Atminties kultūrų dialogai Ukrainos, Lietuvos, Baltarusijos (ULB) erdvėje*, sud. Alvydas Nikžentaitis, Michal Kopczyński, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 80–85.
- Kravcova Liudmila 2013: *Šiuolaikinės rusų kalbos asmenis įvardijantys daiktavardžiai kaip pasaulėvaizdžio atspindys (pagal „XXI amžiaus aiškinamąjį rusų kalbos žodyną. Aktuali leksika“)*: daktaro disertacijos santrauka, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Kruopas Jonas 1948: Lietuvos kalbos žodynas. – *Tarybinė mokykla* 12, 45–46.
- Krupickaitė Dovilė, Baranauskienė Viktorija 2013: Regioniniai kalbų vartojimo Lietuvos miestuose ypatumai. – *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 23–53.
- Kuzmickaitė Loreta 1992: Etniniai stereotipai. – *Filosofija, sociologija* 3(9), 56–58.
- Kuzmickaitė Loreta, Tamošiūnaitė Rasa 2000: Stereotipai kaip socialinė realybė. – *Etniškumo studijos: teoriniai samprotavimai ir empiriniai tyrimai*, sud. Natalija Kasatkina, Loreta Kuzmickaitė, Vilnius: Eugrimas, 22–30.
- Kuzmickas Bronislovas 2008: Lietuviškasis tapatumas: kultūra ir valstybė. – *Nacionalinio tapatumo testinumas ir savikūra eurointegracijos sąlygomis*, sud. Antanas Andrijauskas, Vytautas Rubavičius, Vilnius: Kronta, 166–183.
- Kuzmickas Bronislovas 2009: *Tautos tapatumo savimonė: lietuvių savimonės bruožai*, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Kuzmickas Bronislovas 2011: Individo kultūrinis tapatumas. – *Problemos* 80, 65–74.
- Kuzmickas Bronislovas 2012: Individo kultūrinio tapatumo sklaida (tarp tradicijos ir inovacijos). – *Individo tapatumas*, sud. Jūratė Morkūnienė, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 11–94.
- Kuzmickas Bronislovas 2018: *Tarp kaimynų ir pasaulyje: vyksmai ir refleksijos*, Vilnius: Versmė.
- Kvašytė Regina 2012: *Tarp Lietuvos ir Latvijos: lingvistinės paralelės*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Landsbergis Vytautas 2020: *Erškėčiuotas Gudijos kelias*, Vilnius: Baltijos kopija.
- Ledeneva Alena V. 1998: *Russia's Economy of Favours: Blat, Networking and Informal Exchange*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Leinartė Dalia, Žilinskienė Laima, Kraniauskienė Sigita, Šutinienė Irena, Gečienė Ingrida 2014: *Sovietmečio atmintis gyvenimo istorijose*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Leonavičius Vylius 1997: Tautinės mažumos ir emigrantų identiteto orientacijos. – *Semiotika: šiuolaikinio socialinio diskurso analizė*, Vilnius: Baltos lankos, 67–76.
- Levinas Emmanuel 1994: *Etika ir begalybė. Pokalbiai su Philippe'u Nemo*, Vilnius: Baltos lankos.
- Levinas Emmanuel 2017: *Laikas ir kitas*, Vilnius: Jonas ir Jokūbas.
- Lynn Jamieson 2011: Intimacy as a Concept: Explaining Social Change in the Context of Globalisation or Another Form of Ethnocentrism? – *Sociological Research Online*. DOI: <http://dx.doi.org/10.5153/sro.2497>.
- Liutkevičienė Danutė 2020: Vokietis „Lietuvių kalbos žodyno“ pasaulėvaizdyje. – *Bendrinė kalba* 93, 1–39. Prieiga internete: <http://journals.lki.lt/bendrinekalba/article/view/2060/2172>.

- Liutkevičienė Danutė 2021: Vokiečio vaizdinys publicistikoje. – *Verbum* 12. Prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/verbum/article/view/25162/24448>.
- Liutkevičienė Danutė, Palovienė Birutė 2021: Totoriai Lietuvių kalbos žodyno pasaulėvaizdyje. – *Verbum* 12. Prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/verbum/article/view/24689/23952>.
- LKK – *Lietuvių karas su kryžiuočiais*, red. J. Jurginis, Vilnius: Mintis, 1964.
- LS 2011: *Lietuvos sentikiai: istorija, kultūra, dailė*, sud. Grigorijus Potašenko, Nadežda Morozova, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Luckievič Liavon 1993: Pietryčių Lietuvių ir gudų tautinis atgimimas. – *Lietuvos rytas*, sud. Kazimieras Garšva, Laima Grumadienė, Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
- Lukošiūtė Ieva 1993: Kultūriniai stereotipai lietuvių pasakojamuose anekdotuose: žydas, čigonas, vokietis. – *Jaunųjų mokslininkų darbai* 1(34), 160–166.
- Macijauskaitė Irma 2000: Dvi antonimų poros: *mirtis–gimimas, mirtis–gyvenimas*. – *Darbai ir dienos* 24, 121–142.
- Madsen Gunnar 2006: Kaip lietuviai komentuoja straipsnius tautine tematika? Įžvalgos iš interneto komentarų. – *Etniškumo studijos* 1, 59–66. Prieiga internete: http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2012/03/EtSt_Madsen_2006.pdf.
- Mayers David G. 2008: *Socialinė psichologija*, Vilnius: Poligrafija ir informatika.
- Makarova Viktorija 2014: Литовское слово *priešas* и русское слово *враг*. – *Res Humanitariae* 16, 182–191. Prieiga internete: <http://journals.ku.lt/index.php/RH/article/view/1020>.
- Malinova Olga 2015: Kolektyvinės praeities idėja posovietinėje Rusijoje: savivaizdis ir imperijos palikimas. – *Atminties kultūrų dialogai Ukrainos, Lietuvos, Baltarusijos (ULB) erdvėje*, sud. Alvydas Nikžentaitis, Micał Kopczyński, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 257–275.
- Marcinkevičienė Rūta 1999: Atminties labirintuose. Kognityvinės ir tekstynų lingvistikos sąveika. – *Darbai ir dienos* 10(9), 109–124.
- Marcinkevičienė Rūta 2000: Tekstynų lingvistika (teorija ir praktika). – *Darbai ir dienos* 24, 7–64. Prieiga internete: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2000~1367182704588/J.04~2000~1367182704588.pdf>.
- Marcinkevičienė Rūta 2001: Daiktavardžių konotacijos tyrimas tekstynų lingvistikos metodu. – *Lituanistica* 3, 46–57. Prieiga internete: http://donelaitis.vdu.lt/publications/daiktavardziu_konotacijos_tyrimas.pdf.
- Marcinkevičienė Rūta 2008: *Žanro ribos ir paribiai. Spaudos patirtys*, Vilnius: Versus aureus.
- Marcinkevičius Andrius 2012: Etninių grupių konstravimas Sovietų Sąjungos gyventojų surašymuose: rusų vaizdinio Lietuvoje aspektai. – *Etniškumo studijos* 1–2, 51–70. Prieiga internete: http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2013/01/EtSt_Marcinkevi%C4%8Dius_2012.pdf.
- Marcinkevičius Andrius 2013: Rusų tapatumo sovietmečiu Lietuvoje konstravimas: politika, gyventojų surašymai ir istorinė atmintis. – *Lietuvos rusai XX–XXI a. pradžioje: istorija, tapatybė, atmintis*, sud. Grigorijus Potašenko (ats. redaktorius), Pavel Lavrines, Andrius Marcinkevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 183–231.
- Mažeikis Gintautas 2010: *Propaganda ir simbolinis mąstymas*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internete: <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:4575266/datastreams/MAIN/content>.
- Mažiulis Vytautas 1981: *Prūsų kalbos paminklai II*, Vilnius: Mokslas.
- Mažiulis Vytautas 2013: *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

- McEneary Tony, Wilson Andrew 2001: *Corpora linguistics. An introduction*, Edinburgh: Edinburgh university press.
- Meškauskienė Erika 2000: „Nacionalizmo“, „tautiškumo“, „tautos“ terminų samprata akademiuose Lietuvos autorių darbuose. – *Etniškumo studijos: teoriniai samprotavimai ir empiriniai tyrimai*, sud. Natalija Kasatkina, Loreta Kuzmickaitė, Vilnius: Eugrimas, 14–22.
- Myers David 2008: *Socialinė psichologija*, Vilnius: Poligrafija ir informatika.
- Milinis Mindaugas 2015: *Partizanas*, Vilnius: Briedis.
- Murmulaitytė Daiva 2021: *Naujažodžių darybos ir morfemikos tyrimų perspektyvos* (Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno atvejis): mokslo monografija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <http://lki.lt/wp-content/uploads/2021/12/Daivos-Murmulaitytes-mono-grafija.pdf>.
- Naudžiūnienė Akvilė 2019: *Ethnic minorities in Lithuanian historical narrative at school education (1918–2018): summary of doctoral dissertation / Tautinės mažumos Lietuvos istorijos mokymkliniame naratyve 1918–2018*, Vilnius: Vilnius university, Lithuanian historical institute.
- Nikžentaitis Alvydas 1998: Das Bild der Deutschen und Deutschlands in Litauen während der Zwischenkriegszeit. – *Die deutsche Volksgruppe in Litauen und im Memelland während der Zwischenkriegszeit und aktuelle Fragen des deutsch-litauischen Verhältnisses*, Hamburg, 237–253.
- Nikžentaitis Alvydas 2013: Atminties ir istorijos politika Lietuvoje. – *Atminties daugiasluoksnisškumas. Miestas, valstybė, regionas*, sud. Alvydas Nikžentaitis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 517–538.
- Nikžentaitis Alvydas 2015: LDK versus Partizanų Respublika. Du nacionaliniai mitai šiandieninėje Baltarusijos atminties kultūroje. – *Atminties kultūrų dialogai Ukrainos, Lietuvos, Baltarusijos (ULB) erdvėje*, sud. Alvydas Nikžentaitis, Michal Kopczyński, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 172–178.
- Noreikaitė Auksė 2012: Lietuvos latvių kultūrinis tapatumas: regioninės ypatybės. – *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 14, 78–90.
- Noreikaitė Auksė 2013: *Lietuvių ir latvių tarpusavio santykiai Lietuvos ir Latvijos pasienyje*: magistro darbas, Kaunas: VDU.
- Noreikaitė Auksė 2017: Lietuvos ir latvių tarpusavio santykiai Lietuvos ir Latvijos pasienyje. – *Gimtasai kraštas: praeities ir dabarties kultūros metraštis* 1, Kaunas: Žiemgalos leidykla, 17–26.
- Noreikaitė Auksė 2020: *Lietuvos ir Latvijos paribys: etninio tapatumo raiška XX a. – XXI a. pradžioje*: daktaro disertacija, Kaunas.
- Nötzoldt-Linden Ursula 1994: *Freundschaft. Zur Thematisierung einer vernachlässigten soziologischen Kategorie*, Westdeutscher Verlag GmbH, Opladen.
- Ostrovskaja Tatjana 2014: Baltarusių istorinės atminties genealogija ir mokyklinio švietimo praktikos. – *Istorijos politikos modeliai ir kryptys: Europos Sąjungos, Lenkijos, Rusijos ir Baltarusių istorijos politika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 222–281.
- Ostrovsky Arkady 2019: *Pramanyta Rusija. Nuo Gorbačiovo laisvės iki Putino karo*, Vilnius: Briedis.
- Ozolas Romualdas 1997: Diskusijos. – *Lietuva ir jos kaimynai*, Vilnius: Pradai, 212–214.
- Pajėdienė Jūratė 2021: *Svetimo pasaulio prisijaukinimas šiaurės vakarų žemaičių kalbėjime*: pranešimas tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Kalbų ir kultūrų sąveika Europoje: paribių zonos ir kontaktinės erdvės“ Vilniuje 2021 m. rugsėjo 10 d.

- Pangonytė Aistė 2021: Kalbos komisija pasisakė dėl Baltarusijos (Gudijos) pavadinimo. Prieiga internete: <http://www.vlkk.lt/naujienos/pakomisiu-naujienos/kalbos-komisija-pasisake-del-baltarusijos-gudijos-pavadinimo>.
- Papaurėlytė Silvija 2003: Sielvarto metaforos lietuvių ir rusų kalbose. – *Filologija* 8, 25–31. Prieiga internete: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB0001:J.04~2003~1367184529404/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.
- Papaurėlytė-Klovienė Silvija 2007: *Lingvistinės kultūrologijos bruožai*, Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
- Papaurėlytė-Klovienė Silvija 2010: Kaimyninių tautų atstovai ir jų nacionalinio charakterio specifika lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje. – *Lietuvių kalba* 4, 1–8. Prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/lietuviu-kalba/article/view/22855/22128>.
- Petrušauskaitė Vita 2013: Etninės ir socialinės grupės Lietuvoje: visuomenės nuostatos ir jų kaita 2013 metais. – *Etniškumo studijos* 1–2, 180–191. Prieiga internete: http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2014/10/2013_2-Etniskumo-studijos.180-191.pdf.
- Pikčilingis Juozas 1975: *Lietuvių kalbos stilistika* II, Vilnius: Mokslas.
- Pleshakov Constantine 2005: *Stalin's Folly: The Tragic First Ten Days of World War II on the Eastern front*, Boston: Houghton Mifflin. Prieiga internete: <https://books.google.lt/books?id=gDhpqYwg7MgC&printsec=frontcover&hl=lt#v=onepage&q&f=false>.
- Pocius Mindaugas, sud., 2018: *Lietuvos sovietizavimas 1947–1953 m.: VKP(b) CK dokumentai: dokumentų rinkinys*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Potašenko Grigorijus 1989: Sentikio įvaizdžiai lietuvių kultūroje. – *Kultūros barai* 10(406), 49–56.
- Pupkis Aldonas 2013: *Juozas Balčikonis ir didysis „Lietuvių kalbos žodynas“*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Putinaitė Nerija 2007: *Nenutrūkusi styga. Prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Aidai.
- Ragauskaitė Alma 2014: „Krašto“ samprata lietuvių kalboje. – *Liaudies kultūra* 2, 64–74.
- Ray Pahl, Spencer Liz 2004: Personal Communities: Not Simply Families of ‘Fate’ or ‘Choice’. – *Current Sociology* 52(2), 199–221.
- Ramonaitė Ainė 2013: Kas ilgisi sovietmečio? Ekonominio statuso, socialinės aplinkos ir vertybinių nuostatų įtaka sovietinei – antisovietinei skirčiai Lietuvoje. – *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2(33), 265–285. Prieiga internete: <https://www.cceol.com/search/viewpdf?id=103868>.
- Rees Laurence 1999: *War of the Century: When Hitler Fought Stalin*, New York: New Press.
- Riggins H. Stephen (ed.) 1997: *The Language and Politics of Exclusion: Others in Discourse*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Ryžakova Svetlana, Zavjalova Marija 2004: Lietuvių ir rusų požiūris vienu į kitus: kai kurie etnopsicholingvistinio tyrinėjimo rezultatai. – *Liaudies kultūra* 2(95), 17–27. Prieiga internete: http://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Zavjalova_Marija/Zavjalova_Ryzakova_LK_2004_2.pdf.
- Rogers Will 1927: *There's Not a Bathing Suit in Russia: Other Bare Facts*, New York: Albert & Charles Boni. Prieiga internete: https://books.google.lt/books?id=CXM5xgEACAAJ&dq=There%27s+Not+a+Bathing+Suit+in+Russia+and+Other+Bare+Facts&hl=lt&sa=X&redir_esc=y.
- Rubavičius Vytautas 2007: Neišgyvendinamas sovietmetis: atmintis, prisiminimai ir politinė galia. – *Colloquia* 18, 116–130. Prieiga internete: http://www.lti.lt/failai/Nr18_07_Rubavicius.pdf.

- Rutkovska Kristina 2021: Leksikografiniai šaltiniai lietuvių kalbos pasaulėvaizdžio tyrimuose. – *Vertybės lietuvių ir lenkų kalbų pasaulėvaizdyje 2. Liaudiškasis, tautinis, daugiatautis ir daugiakultūris paveldas*, sud. Kristina Rutkovska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Vilnius, Liublinas: Vilniaus universiteto leidykla, 181–200.
- Rutkovska Kristina, Smetona Marius, Smetonienė Irena 2017: *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Vilnius: Akademine leidyba.
- Sakalauskiene Vilija 2018: Žmogaus konceptualizavimas vakarų aukštaičių kauniškių šnekų žodynuose. – *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 5, 167–188.
- Sakalauskiene Vilija 2021: Žmogaus vaizdinys lietuvių tarmių leksikografiniuose šaltiniuose: etnolingvistinis ir semantinis aspektas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <http://ki.lt/wp-content/uploads/2022/02/sakalauskiene.pdf>.
- Savoniakaitė Vida 2014: Įvadas: ar pažįstame sava ir kita? – *Savas ir kitas šiuolaikiniais požiūriais*, sud. Vida Savoniakaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Savukynas Virginijus 1996: Apie lietuvių religinį ir kalbinį tapatumą (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia). – *Kultūros barai* 5, 49–53.
- Savukynas Virginijus 1998: Kaip galvojame apie kitus. Lenkų ir rusų atvejai. – *Kultūros barai* 7, 54–60.
- Savukynas Virginijus 2000: Lietuvos lenkai ir rusai: dvi skirtingos laikysenos. – *Politologija* 2(18), 67–84. Prieiga internete: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2000~1367158928451/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.
- Savukynas Virginijus 2012: *Istorija ir mitologijos: tapatybės raiškos XVII–XIX amžiaus Lietuvoje*, Vilnius: Idėjos ir komunikacija.
- Schrad Mark Lawrence 2016: *Vodkos imperija: alkoholis, valdžia ir politika Rusijoje*, Vilnius: Briedis.
- Scott Mike, Tribble Christopher 2006: *Textual patterns. Key words and corpus analyses in language education*, Amsterdam: John Benjamins publishing.
- Sėdaitytė Edita 2017: Sovietinės cenzūros istoriografija: pagrindinės tyrimų kryptys ir cenzūros sampratos. – *Knygotyra* 69, 84–102. Prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/knygotyra/article/view/10944/9345>.
- Senvaitytė Dalia 2004: Etninių stereotipų kaita: tautybės studentų akimis. – *Tiltai* 4(29), 123–129.
- Simmel Georg 1999: Soziologie der Freundschaft. – *Philosophie der Freundschaft*, Hrsg. Klaus-Dieter Eichler, Leipzig: Reclam Verlag, 160–170.
- Sirutavičius Vladas 2013: Etnokultūrinio nacionalizmo proveržiai ir valdžios politika: apie lietuvių nacionalinę identifikaciją postalininiu laikotarpiu. – *Epochas jungiantis nacionalizmas: tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 169–205.
- Skabeikytė-Kazlauskienė Gražina 2010: Dabartiniai lietuvių anekdotai apie prekyvią. – *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 10, 59–67.
- Slišienė Nijolė 1994: *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas* 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Smetona Marius 2018: Sąvokų „KALBA“, „TAUTA“, „VALSTYBĖ“ plėtiniai jaunimo sąmonėje. – *Logos* 95, 177–184.
- Smetonienė Irena, Smetona Marius, Rutkovska Kristina 2019: *Kalba. Tauta. Valsybė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

- Smith Anthony 1994: *Nacionalizmas XX amžiuje*, Vilnius: Pradai.
- Snyder Timothy 2008: *Tautų rekonstrukcija: Lietuva, Lenkija, Ukraina, Baltarusija, 1569–1999*, Vilnius: Mintis.
- Staliūnas Darius 2009: *Rusinimas: Lietuva ir Baltarusija*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Stravinskienė Vitalija 2014: Tarp sugyvenimo ir priešiško: tarptautiniai santykiai Rytų ir Pietryčių Lietuvoje (1944–1953 m.). – *Savas ir kitas šiuolaikiniais požiūriais*, sud. Vida Savoniakaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 163–181.
- Surgailis Gintautas 2020: *Lietuvos kariuomenės gūdų kariniai daliniai 1918–1923 m.*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.
- Šeina Viktorija 2018: Priešas, svetimkūnis, kenkėjas: lenko vaizdinys tarpukario lietuvių literatūroje. – *Naujasis Židinys – Aidai* 7, 25–30.
- Šliavaite Kristina 2010: Deindustrializacija, socialinis nesaugumas ir išgyvenimo strategijos posovietinėje erdvėje: Visagino atvejis. – *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 10(19), 93–116. Prieiga internete: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04-2010~1367175701116/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.
- Šostko Marina 2007: *Tautinių mažumų vaizdavimas nacionaliniuose laikraščiuose*: magistro darbas. Vilniaus universitetas. Prieiga internete: <https://epublications.vu.lt/object/ela-ba:2035652/2035652.pdf>.
- Šutinienė Irena 2020: Tarp socializmo kritikos ir vaikystės nostalgijos: sovietmečio atmintis aštuntojo dešimtmečio kartos gyvenimo istorijose. – *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1(46), 7–28. Prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/sociologija-mintis-ir-veiksmai/article/view/22616/2183>.
- Švambarytė-Valužienė Janina 2007: Tautovardžiai ir jų vediniai lietuvių kalbos žodynuose. *Rusas, maskolius*. – *Valoda dažadu kultūru kontekstā*. XVII Zinātnisko rakstu krājums, Daugavpils: Daugavpils universitātes akadēmiskais apgāds “Saulē”, 391–401.
- Tamulionienė Aurelija 2003: „Lietuvių kalbos žodyno“ I ir II tomo ideologinių taisyčių nuostatos. – *Žmogus ir žodis* t. 1, nr. 5, 63–69.
- TBL 2018: *Tautinės bendruomenės Lietuvoje*, Vilnius: Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
- Tereškinas Artūras 2002: Tautinių mažumų vaizdavimas Lietuvos žiniasklaidoje (2000–2001 m.). Politikos mokslų ir diplomatijos institutas: sociopolitinės analizės centras [interaktyvus]. 2002 01 25, Vilnius.
- Tissari Heli 2008: Happiness and Joy in Corpus Contexts: A Cognitive Semantic Analysis. – *Happiness: Cognition, Experience, Language* [COLLEGIUM: Studies across Disciplines in the Humanities and Social Sciences, Volume 3: Happiness: Cognition, Experience, Language], ed. Heli Tissari, Anne Birgitta Pessi, Mikko Salmela, 144–174. Prieiga internete: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/25771>.
- Trasauskaitė Dovilė 2014: Stereotipai apie lenkų etninės kilmės lietuvius. – *Cultural diversity. Stereotypes* 34–39. Prieiga internete: https://pdf.viko.lt/media/uploads/sites/9/2016/01/Zurnalas_2-161208.pdf.
- Trinkūnienė Inija 2000: Lietuvių miestiečių tautinės ir etninės savimonės raiška. – *Etniško studijos: teoriniai samprotavimai ir empiriniai tyrimai*, sud. Natalija Kasatkina, Loreta Kuzmickaitė, Vilnius: Eugrimas, 64–75.
- Umbrasas Alvydas 2019: Terminologija *Lietuvių kalbos žodyne*. – *Terminologija* 26, 162–183.

- Unukovič Jurij 2014: Lietuvių įvaizdis Vilniaus krašto slavakalbių gyventojų akimis. – *Savas ir kitas šiuolaikiniais požiūriais*, sud. Vida Savoniakaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 183–208.
- Utka Andrius 2005: Lemmatization and collocational analysis of Lithuanian nouns. – *Meaningful texts: The Extraction of Semantic Information from Monolingual & Multilingual Corporations*, London: Continuum, 107–116.
- Vaičiulytė-Semėnienė Loretta 2018: Žmogaus tapatybės konceptas pagal *tapatus*, -i ir jo vedinius dabartinės lietuvių kalbos publicistikoje. – *Acta Linguistica Lithuanica* 79, 105–143.
- Vaičiulytė-Semėnienė Loretta 2020: Draugo konceptas publicistikoje. – *Vertybės lietuvių ir lenkų pasaulėvaizdyje 1. Teorinės prielaidos ir interpretacijos*, sud. Kristina Rutkowska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Liublinas, Vilnius: VU leidykla, 337–365.
- Vaičiulytė-Semėnienė Loretta 2021a: Jak jest rozumiany *sąsiad* w publicystyce (na podsta wie danych korpusowych). – *Vertybės lietuvių ir lenkų pasaulėvaizdyje 2. Liaudiškasis, tautinis, daugiatautis ir daugiakultūris paveldas*, sud. Kristina Rutkowska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Vilnius, Liublinas: VU leidykla, 125–147.
- Vaičiulytė-Semėnienė Loretta 2021b: *Latvis* „Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno“ pasaulėvaizdyje. – *Baltu filologija* XXX(1/2), 152–176.
- Vanagas Aleksandras 1981: *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius: Mokslas.
- Vanagas Aleksandras 1982: *Mūsų vardai ir pavardės*, Vilnius: Mokslas.
- Vareikis Vygantas, Safronovas Vasilijus, Jokubauskas Vytautas, Vitkus Hektoras 2018: *Didysis karas visuomenėje ir kultūroje: Lietuva ir Rytų Prūsija*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas.
- Vėlius Norbertas 1983: *Senovės baltų pasaulėžiūra: struktūros bruožai*, Vilnius: Mintis.
- Vėlius Norbertas 1986: *Chtoniskasis lietuvių mitologijos pasaulis*, Vilnius: Vaga.
- Venclauskienė Laima 2016: Homo sovieticus: pilko ir pliko žmogaus portreto bruožai laisvėjančios Lietuvos spaudoje. – *Darbai ir dienos* 65, 143–162. Prieiga internete: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/31395/1/ISSN2335-8769_2016_N_65.PG_143-162.pdf.
- Vengrytė-Janavičienė Edmunda 2004: Kitataučiai lietuvių liaudies talalinėse. – *Tautosakos darbai* XX(XXVII), 57–63.
- Vyšniauskas Vidmantas, Baltrušaitytė Giedrė 2015: Baigiamųjų klasių moksleivių požiūris į lenkus ir lietuvių-lenkų santykiai. – *Kultūra ir visuomenė* 6(1), 91–106.
- Vitkauskas Vytautas 2002: Didysis akademinis mūsų Žodynas. – *Dvidešimt „Lietuvių kalbos žodyno“ tomy*, sud. Jolanta Zabarskaitė, Zita Šimėnaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 8–14.
- Vitkus Hektoras 2017: „Die Russen in Ostpreussen“: Rusijos ir rusų įvaizdžiai 1914–1939 m. Vokietijoje publikuotuose atsiminimuose apie Didįjį karą Rytų Prūsijoje. – *Darbai ir dienos* 67, 31–67. Prieiga internete: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/34424/1/ISSN2335-8769_2017_N_67.PG_31-67.pdf.
- Wierzbicka Anna 1997: *Understanding Cultures through their Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*, Oxford: Oxford University Press.
- Williams Raymond 2013: *A vocabulary of culture and society*, London: Routledge.
- Zabarskaitė Jolanta 2010: Politinis pasaulėvaizdis didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne“ (valstybė, įstatymas, valdžia). – *Parlamento studijos* 9, 126–143. Prieiga internete: http://www.parlamentostudijos.lt/Nr9/9_kalba_1.htm.

- Zabarskaitė Jolanta 2012: Kitoks didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ skaitymas: Adalbertas Bezenbergeris, marios, pamarys, pamariškis. – *Mažoji Lietuva: paribio kultūros tyrimai*, sud. Grasilda Blažienė, Nadežda Morozova, Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 239–271.
- Zabarskaitė Jolanta 2019: Rusijos Federacijos prezidento V. Putino naratyvų ideologiniai mechanizmai Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje. – *Parlamento studijos* 27, 76–118. Prieiga internete: <https://journals.lnb.lt/parliamentary-studies/article/view/11/4>.
- Zybertienė Evelina 2019: Lietuvos vokiečiai lietuvių etninės kultūros erdvėje. – *Tiltai* 3, 121–137.
- Zikaras Karolis, sud., 2013: *Žymiausi Lietuvos mūšiai ir karinės operacijos*, Vilnius: Alio.
- Zinkevičius Zigmąs 1984: *Lietuvių kalbos istorija* I, Vilnius: Mokslas.
- Zinkevičius Zigmąs 1987: *Lietuvių kalbos istorija* II, Vilnius: Mokslas.
- Žydonis Vytautas 2010: *Etnonimų „čigonas“, „romas“, „žydas“, „karaimas“, „lenkas“, „rusas“ reikšmės tyrimai tekstynų lingvistikos metodu: magistro baigiamasis darbas*. Kaunas: VDU. Prieiga internete: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/124540/1/vytautas_zydonis_md.pdf.
- Žukas Vladas 2005: *Kostas Korsakas: prisiminimai*, Vilnius: Ogamas.
- Župerka Kazimieras 1983: *Lietuvių kalbos stilistika*, Vilnius: Mokslas.
- Župerka Kazimieras 2012: *Stilistika*, Šiauliai: Šiaulių universiteto biblioteka.
- Авагян К. 2014: Концепт «враг» во фразеологизмах русского и сербского языков. – *Рациональное и эмоциональное в русском языке: сборник трудов Международной научной конференции, посвящённой 200-летию со дня рождения М. Ю. Лермонтова*, ред. П. А. Лекант (отв. ред.), Н. Б. Самсонов (зам. отв. ред.), Н. А. Герасименко и др., Москва: Московский государственный областной университет.
- Арапова Ольга, Гайсина Рейда 2005: Дружба. – *Антология концептов* 1, ред. В. И. Карасик, И. А. Стернин, Волгоград: Парадигма, 58–80.
- Балашова Любовь В. 2017: Место метафоры в репрезентации концептов (на материале концепта «сосед»). – *Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Филология. Журналистика* 17, вып. 2, 132–136. Prieiga internete: <https://doi.org/10.18500/1817-7115-2017-17-2-131-136>.
- Безуглая Анастасия 2017: Лингвокультурологический анализ концепта «дружба» в русском языке: паремиологический и ассоциативный аспекты. – *Slavica Wratislaviensia* CLXIV, 161–175.
- Горбунова Лариса, Сечнев С. А. 2018: Концепт «враг народа» в русском языковом сознании. – *XLVI Огарёвские чтения: материалы научной конференции*. В 3-х частях, ответственный за выпуск П. В. Сенин, Саранск: Национальный исследовательский Мордовский государственный университет им. Н. П. Огарёва.
- Держинский Вадим 2018: *Мифы о Беларуси*, Минск: Харвест.
- Зайковская Татьяна 2010: Исследование проблем лингвокультурологии и межкультурной коммуникации в Республике Молдова. – *Этносоциологические и этнопсихологические практики: методологические подходы и комментарии: учебно-методическое пособие для высшей школы*, Степанов Вячеслав, Кауенко Ирина (науч. ред.), Кишинев-Комрат, 92–128.
- Зиновьев Александр 1981: *Гомо советикус*. Prieiga internete: <http://www.zinoviev.ru/ru/zinoviev/zinoviev-homo-sovieticus.pdf>.
- Лакан Жак 1998: *Семинары*. Книга 1, Москва: Гнозис, Логос.

- Ластовский Алексей 2010: *Специфика исторической памяти в Беларуси: между советским прошлым и национальной перспективой*. – Prieiga internete: <https://polit.ru/article/2010/07/19/belorus/>.
- Лунцова Ольга 2007: *Градиент-концепт «дружба-мир-вражда» в русской и английской лингвокультурах: на материале лексики и фразеологии*: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Магнитогорск.
- Лунцова Ольга 2012: *Семантическое описание ядра градиент-концепта дружба-мир-вражда*. Prieiga internete: <https://cyberleninka.ru/article/v/semanticheskoe-opisanie-yadra-gradient-kontsepta-druzhiba-mir-vrazhda>.
- Мачеевский Януш 2000: *Стереотип России и русских в польской литературе и общественном сознании*. – *Поляки и русские в глазах друг друга*, Москва: Индрик, 6–22.
- Опря Е., Донскова О. 2017: *Процессы актуализации современного состояния концепта Друг в узусах русского и английского языков*, 91–97. Prieiga internete: <https://research-journal.org/en/philology/processy-aktualizacii-sovremennogo-sostoyaniya-koncepta-drug-v-uzusax-russko-i-anglijskogo-yazykov>. DOI: <https://doi.org/10.23670/IRJ.2017.55.062>.
- Поташенко Григорий 1998: *Первые старообрядцы в Литве: 1679–1710*. – *Lietuvos sentikiai: duomenys ir tyrimai. 1996–1997*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 14–25.
- Приходько Галина 2009: *Репрезентация концептосферы ДРУЖБА в толковых словарях XX–XXI веков*. – *Вестник Новосиб. гос. ун-та. Сер.: История, филология* 8, вып. 2, 21–28.
- Приходько Галина В. 2011: *Концептосферы ДРУЖБА и FREUNDSCHAFT в русской и немецкой картинах мира*: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Новосибирск.
- Рыжакова Светлана, Завьялова Мария 2008: *Этнические образы и стереотипы по результатам сравнительного исследования среди молодежи Латвии и Литвы (1999–2003 гг.)*, Москва: Институт этнологии и антропологии РАН.
- Степанов Юрий 1981: *Имена. Предикаты. Предложения*, Москва: Наука.
- Толчина Наталия 2010а: *Гендерный аспект концептосферы «дружба» (на материале русского, английского и испанского языков)*: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Пятигорск.
- Толчина Наталия 2010б: *Репрезентация концепта «дружба» в разговорной речи (на материале русского и испанского языков)*. – *Вестник МГОУ. Серия: Лингвистика*, № 2, 160–163.
- Топоров Владимир 1979: *Прусский язык*. Словарь (Е–Н), Москва: Наука 327–329.
- Хизова Марина 2005: *Концепт «дружба» в русской и английской лингвокультурах*: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Волгоград.
- Хизова Марина 2006: *Дружба, Антология концептов* 3, ред. В. И. Карасик, И. А. Стернин, Волгоград: Парадигма, 216–231.
- Чернейко Людмила, Хо Сон Тэ 2001: *Концепты жизнь и смерть как фрагменты русской языковой картины мира*. – *Филологические науки* 5, 50–58.
- Чернобров Алексей, Чучуев Дмитрий 2019: *Лицо врага: концепт «враг» в дискурсе войны 1939–2019 гг.*, Новосибирск: Новосибирский государственный педагогический университет.
- Шмелев Алексей 2002: *Русская языковая модель мира: материалы к словарю*, Москва: Языки славянской культуры.

NEIGHBOURS OF LITHUANIANS: FRIENDS OR ENEMIES?

Linguistic analysis of mental images

Summary

The collective monograph takes the egocentric perspective of the observer, *the self*, as the point of departure for the study of interpersonal relationship where the observed is always understood as *the other*. The attitude of a Lithuanian and his/her relationship with another person living at a relatively close distance, the neighbour, are discussed from this perspective. The neighbour is viewed from a relatively oppositional angle of the friend resp. enemy. Given the semantic neighbour-friend relationship, it is assumed that other potential relative relationships (love resp. hatred, etc.) will also become apparent through the mental images expressed by ethnonyms, which are analyzed on the basis of the friend-enemy opposition, and the dynamics of these images. Hence, the monograph begins with the investigation of the neighbour, friend and enemy, which is followed by the analysis of the chosen nationalities. Geographically, Latvians, Poles, Belarusians, Russians and Germans are (were) also Lithuania's closest neighbours. This was the decisive factor in the initial choice to study the foreign groups designated by the lexemes *latvis* 'Latvian', *lenkas* 'Pole', *baltarusis* 'Belarusian', *rusas* 'Russian', *vokietis* 'German'. In the analysis of the Belarusians denoted by a respective ethnonym, the so called Gudai close to them or, to be more precise, the southeastern Slavs (Russians, Poles, Belarusians, Ukrainians) are discussed as well. It is noteworthy that the lexeme *gudas* is

polysemous, but the mental image of Gudai addressed in this work is associated with the meaning of Belarusians.

The synchronically discussed period of neighbourhood covers roughly a century: from the early 20th to the early 21st centuries. Based on the published corpora, the period of one hundred years is conditionally divided into smaller segments of time; the monograph speaks about the dynamics of the boundaries and space of neighbourhood and the neighbourly relations in it. The research material covers three historical periods: independent Lithuania (1918–1939), Soviet Lithuania³⁷⁴ (1940–1941 and 1944–1989) and the re-established independent state of Lithuania (1990–).³⁷⁵ The monograph adheres to the assumption that the historical breakthroughs which took place in Lithuania in 1939–1940 and 1989–1990 could have impacted the development of the attitude of the Lithuanian people towards the neighbour and their mutual relationship.

The collective monograph consists of the introduction, eight chapters, conclusions, and references.

The **INTRODUCTION** presents the research object, aim and objectives, theoretical and methodological principles, sources, the novelty and significance of the research.

The general research **object** is a person designated by the lexemes *kaimynas* ‘neighbour’, *draugas* ‘friend’, *priešas* ‘enemy’, *latvis* ‘Latvian’, *lenkas* ‘Pole’, *baltarusis / gudas* ‘Belarusian’, *rusas* ‘Russian’, *vokietis* ‘German’, who (newly) perceives another person in a certain period of time on the basis of his/her attitudes, i.e., the relatively (un)favourable evaluation; he/she gets to know the person in the neighbourhood through observation, (non)communication, (non)cooperation.

By combining the structural and cognitive approach and drawing on the analysis of dictionary meanings and illustrative examples with the different forms of the words *draugas*, *priešas*, *kaimynas*, *latvis*, *lenkas*, *baltarusis / gudas*, *rusas*, *vokietis* in the corpora of the early 20th and early 21st centuries, the **aim** of the collective monograph is to reveal the shift in the meanings of words and to investigate the dynamics of the mental image of *the other* in Lithuanian worldviews during different

³⁷⁴ Due to the June Uprising of 1941, the latter period is subdivided into two stages. For more, see: <https://www.vle.lt/straipsnis/birzelio-sukilimas/>.

³⁷⁵ It should be noted that the classification of historical periods and the periods of the research material is slightly different.

periods. The mental images expressed by ethnonyms are approached from a more general perspective of the neighbour, friend and enemy. The mental images of Latvians, Poles, Belarusians/Gudai, Russians, Germans are analyzed with due regard to their contexts.

To achieve the aim, the following **objectives** were set: 1) to analyze the data from the major Lithuanian explanatory dictionaries related to the definitions and the lexical semantic field of the words under study; 2) using a range of semantic analysis, interpretive and descriptive methods and combining the structural and cognitive approach to meaning (i.e., moving from the meaning(s) of a specific word to the sense of the whole sentence), analyze and discuss how the neighbour, friend, enemy and the people of other nationalities are evaluated in the context of three corpora; 3) to discuss a person of a different nation designated by an ethnonym in the contexts of cooperation, appearance, character traits, household, science, history, politics, culture, religion, etc. of other nations, in particular those addressed in the monograph; 4) referring to the corpora, find out whether/how the attitude of a Lithuanian and his/her relationship with *the other* changes in the face of the changing historical, political, economic, cultural, etc. circumstances and how that change reflects in the semantics and structure of the sentences under study.

Theoretical and methodological principles. The monograph analyzes the meanings of the lexemes relevant to the study – *kaimynas, draugas, priešas, latvis, lenkas, baltarusis / gudas, rusas, vokietis* – in Lithuanian explanatory dictionaries, specific word phrases, and the relations of words in a phrase or a sentence. A semantic, lexical and/or syntactic valency of the word in a broad sense also plays an important role in the study of this type. It is important to identify what and how is said by the whole sentence. Therefore, the work combines the structural and cognitive approaches towards semantics. Such a perspective is also handy in respect of the sources investigated in the research.

The work draws on three different **sources**, i.e., the following corpora:

1) The electronic *Dictionary of the Lithuanian Language* (*Lietuvių kalbos žodynas*, LKŽ; online access: <https://ekalba.lt/lietuviu-kalbos-zodynas/>) is considered a corpus. It is an academic dictionary which was written for 100 years and is considered one of the major cultural texts of the first half of the 20th century, a reflection of Lithuanian traditional identity, Lithuanian worldviews and attitudes.

2) The Modern Identity Ideological Narrative Corpus (Moderniosios tapatybės ideologinio naratyvo tekstynas, MTINT; online access: <https://publicistikos-tekstynas.lki.lt>): it is a publicly available press corpus, which has been compiled at the Institute of the Lithuanian Language since 2018 and which accumulates the press publications from the period of 1928–1998 reflecting the economic and political contexts of the period. Taking into account the abovementioned historical periods, the press publications stored in the MTINT are divided into pre-war (1928–1930), Soviet (newspapers from 1945, 1956–1957, 1962) and those of the re-established independent state of Lithuania (1992, 1998).

3) The Corpus of Contemporary Lithuanian Language (Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas, DLKT; online access: <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>): it is a corpus compiled at the Centre of Computational Linguistics of Vytautas Magnus University, which is a source of the texts of different styles from the period of 1992–2011. The DLKT mainly contains press publications. As they are considered to significantly contribute to the press publications of the 20th century and represent those from the start of the 21st century, the monograph also draws on such texts.

The term *mental image* (Lith. *vaizdinys*) is employed in the monograph. *Mental image* is a certain generalized mental picture embedded in a person's consciousness, which is a result of the previous perception and/or experience. The rise of the image in one's memory, imagination and thinking is regulated by language (VLE_o). Hence, a verbalized language represents the image and allows us to analyze it as the model of individual and collective worldviews expressed through communication, which took shape during a certain period and/or is still taking shape in the social cultural environment. After the meanings of the lexemes (*kaimynas, draugas, priešas, latvis, baltarusis, gudas, lenkas, rusas, vokietis*) are identified in the major explanatory dictionaries of the Lithuanian language from the perspective of a Lithuanian as *the self*, the monograph proceeds to investigate the mental images of *the other*, i.e., *neighbour, friend, enemy, Latvians, Poles, Belarusians/Gudai, Russians, Germans*.

This book follows the approach that the knowledge of *the other* and the identification of *the self* primarily occur through language. Therefore, the chosen mental images were investigated in various corpora from different periods in an effort to check whether the transformation of the attitude and the mental image itself takes place in the face of the changing historical, political, cultural, etc. circumstances.

The first chapter “NEIGHBOUR” addresses the mental image of the neighbour.

The neighbour is the nearby *other* with whom *the self*, driven by personal attitudes and behavioural models, exists and gets (or does not get) along in the daily life. The lexical semantic field of the lexeme *kaimynas* ‘neighbour’ made it clear that the neighbour and the friend are semantically related. The analysis of the examples selected for the study revealed that both the LKŽ_e, and the DLKT construe the neighbour in a similar way – as rather good, friendly and/or as rather bad, unfriendly. The latter also reflects the relations between Lithuania and its neighbouring countries during a particular period.

According to the examples found in the LKŽ_e, a close neighbourhood is usually built in the village, where everyone knows the other really well. Interpersonal relations between neighbours may be based on love, favour, assistance, giving or exchanging. In this case, *the other*, the neighbour, is more important. The mental image of good neighbour pertains to the mental image of good friend, family. The neighbour who is viewed upon unfavourably by a Lithuanian is a wicked and selfish person who tends to obtain something and grow rich by means of sorcery and spells.

The change in the mental image of neighbour comes to light in the examples provided by the DLKT: from the spatial perspective, the neighbourhood built in the village moves to cities, other countries and eventually reaches God; close neighbourly relations transition to reciprocal alienation, i.e., the neighbour is (un)recognized. Drawing on the DLKT data, the (un)favourable evaluation of the neighbour matches that found in the LKŽ_e. The relationship between a favourable (friendly) neighbourhood and Christian principles (God) grasped in the LKŽ_e is very clearly illustrated by the DLKT. To understand the neighbour, the relative affinity and closeness of personal attitudes, values and actions based on them and the related differences in the perception of the neighbour as the *insider* and the *outsider* are important. As soon as personal attitudes, values and actions become similar, neighbours become *the insiders*.

As for the neighbour at the state level based on the examples from the MTINT, it turned out that Lithuania maintained (un)neighbourly relations with Latvia, Estonia, Finland, Ukraine, Russia, Poland, and Germany. The Lithuanian–Polish and Lithuanian–Russian relations underwent most radical changes: in case of Poland, the relations were hostile in 1928–1930 and friendly in 1992–1998; as for

Russia, friendly relations were maintained in 1945–1962; meanwhile, rather hostile relations developed in 1992–1998.

The second chapter “FRIEND” is dedicated to the mental image of the friend.

Drawing on dictionary definitions, we can see the semantic changes of *draugas* ‘friend’: *The Dictionary of the Standard Lithuanian Language* (Bendrinės lietuvių kalbos žodynas, BLKŽ_e; online access: <https://ekalba.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-zodynas/>) and the LKŽ_e show the differences in the mental image of the friend as husband or wife from the marital perspective and reveal the now-obsolete (BLKŽ_e) meaning of *draugas* associated with the Soviet person, which was very deep-rooted during the Soviet era (LKŽ_e). A new shade of the typical meaning found in the BLKŽ_e corresponds to new present-day realities, namely social networks. The changes in dictionary definitions and the understanding of the friend are interrelated: a close(r) and familiar relationship between friends grows cold when friends do not know each other well. The lexical semantic field shows the relationship between the mental image of the friend changing in time and the family, neighbours and community characterized by favourable attitudes and actions. It (this relationship) can also be seen in the examples from the LKŽ_e.

The analysis of the examples from the LKŽ_e revealed the changing number of friends, the internal attitudes and actions of a good friend and a bad friend, the peculiar traits and differences revealing in the mental image of the friend during the Soviet and non-Soviet period as well as a temporary and permanent friend. From a temporal perspective, the longer the period of acquaintance and time spent together, the closer and more familiar the friends are (become). There is at least one such friend. According to the LKŽ_e, through family and kin in which close relations based on love typically prevail the expanded network of friends of a single person shifts into the network of friends of the whole of Lithuania. A good friend is a well familiar lover of people. Friends whose attitudes start diverging fall apart and become non-friends. In the LKŽ_e, the understanding of a non-friend rests on anger, hatred, duty, benefit for oneself and alienation. The Soviet understanding of the friend can be grasped in the examples from the LKŽ_e (and expressly seen in the MTINT): there is no need to become a friend or to get to know a friend, it suffices to be called a friend; there are millions of unfamiliar Soviet friends.

The examples from the DLKT reveal that some friends are more bonded by sympathy, others by bodily intimacy. It should also be noted that friendship as

sympathy can evolve into bodily love, and once the bodily love fades away, friends (a man and a woman) can again become/stay friends.

Someone who loves oneself unconditionally can love *the other* in the same way. Mutual kindness unfolds itself through the time spent together. Such time together creates true friends. In contrast to the LKŽ_e, the examples from the DLKT entail that from the perspective of place, friends can live nearby and far away from one another (in another town, country, worldwide). It is not distance that drives friends apart but the lack of communication. To be a friend means to become a friend. Virtual, online friends are less real. Such friends become friends without befriending. The way the friend treats him/herself usually manifests itself through a person's (the self) relationship with another more or less familiar person. Just like the examples of the LKŽ_e, the DLKT entails that (un)friendliness is learnt in a family.

The analysis of the examples accumulated in the MTINT by the chronological principle revealed that during 1928–1930 Lithuania built friendly relations with other countries through close acquaintance and under other principles and behaviour of a good friend. They hint to the unfriendly Lithuanian–Polish relations at that time. During 1945–1962, friendly relations were ideologically imposed on Lithuania from above (Moscow, the Communist party, etc.). Russia is called the best friend. During 1992–1998, Lithuania took the initiative to build and maintain friendly relations with other countries.

It should be said that during different periods friendly relations with different countries (and their nations) underwent certain changes: after Lithuania re-established its independence, Russians were expelled from the circle of friends; later on, the Lithuanian–Polish relations evolved from unfriendly to friendly. During the Soviet era, Germany had become Lithuania's greatest enemy under the ideology imposed by Russia.

The third chapter “ENEMY” analyzes the mental image of the enemy.

The definitions of *priešas* ‘enemy’ provided in the explanatory dictionaries of the Lithuanian language (the LKŽ_e and *Dictionary of the Modern Lithuanian Language* (*Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, DLKŽ_e; online access: <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/>) nearly coincide, only the order and number of their presentation diverge (the final four definitions of the word *priešas* listed in the LKŽ_e are specific and appear in this dictionary only). The abovementioned explanatory dictionaries do not contain many formations with the root *prieš**. As for the stable

word phrases with the lexeme *priešas*, the following ones are worth mentioning (mainly used in the DLKT): *liaudies priešas* ‘enemy of the people’, *tautos priešas* ‘enemy of the state’, *vidaus priešas* ‘internal enemy’, *idėjinis priešas* ‘ideological enemy’, etc.

After analyzing the examples presented in the LKŽ_e and the DLKT, the following image of the enemy comes to the fore. The LKŽ_e, just like the DLKT, first sees the enemy as a hostile army of another (often unidentified) country launching an attack on another country whose actions with regard to the attacked country are stereotypical. In rare cases, Lithuania (or Lithuanians) is (are) specified in the examples of the LKŽ_e when speaking about the country defending itself from the enemy. The specific enemy of Lithuania (or Lithuanians) is rarely specified as well. This could have been influenced by the (self) censorship of the LKŽ_e. The DLKT, in contrast to the LKŽ_e, includes some examples where Lithuania’s enemies are indicated very specifically, i.e., Russia, Russians, Bolsheviks, Soviet invaders, Germans, Fascists, Poles, etc.

Both sources include the examples which mention the person’s enemy, i.e., another person (subject) or object; also, a person can be an enemy (rival) of some object, whereas the enemy of the object may be another object. Interestingly, the same subject (or object) may be an enemy and a friend. Generally speaking, the enemy–friend opposition may be very evident in the examples presented in the LKŽ_e and the DLKT; the status of the enemy and the friend is rather fragile and may change depending on the circumstances: someone who is a friend today may become an enemy tomorrow.

In the examples from press publications found in the MTINT, the enemy is usually another state (its nation). The examples from the period of 1928–1930 reflect the complicated Lithuanian–Polish relations: Poland is referred to as the former and present enemy. The enemy was different during 1945–1962. In the years of World War II, press publications specify the enemy very precisely: German invaders, Hitlerites, etc. During the Soviet occupation, the enemy is the one who doubts the established order, Communism, etc. During 1992–1998, the enemy is the one who disagrees and opposes the independence.

The fourth chapter “LATVIANS” investigates the mental image of Latvians.

The definitions provided in the explanatory Lithuanian dictionaries – LKŽ_e, BLKŽ_e and DLKŽ_e – made it clear that the ethnic, linguistic and territorial identity of Latvians is most important. Meanwhile, the linguistic formations highlight the Lithuanian–Latvian relationship.

Based on the examples from the LKŽ_e and the DLKT, Latvians are the closest people (brothers, sisters, members of kin) who have been geographically closest to Lithuanians since the old times and maintained close communication and cooperation with them. A Latvian is an insider (neighbour) by nature. It determines that the uniqueness of Latvians (in respect of religion, food, etc.) observed by Lithuanians does not give the ground to perceive Latvians as outsiders. Latvians are usually described as good, hard-working, hospitable, friendly, calm or stubborn, persistent as well as adaptive and possessing/having acquired a distinctive character over centuries. Lithuanians know Latvians rather well – both positive and negative traits are noticed. Lithuanians and Latvians tend to help each other.

The analysis of the examples accumulated in the MTINT revealed that, despite the diverging Lithuanian and Latvian opinions, reciprocal Latvian and Lithuanian affinity and unity of nations were sought in 1928–1930. Speaking about the Latvian character, obedience and trustworthiness, exaggerated fear, lack of self-confidence and the faculty to change attitudes are the personal traits attributed to Latvians during this period. During 1945–1962, the Latvian–Lithuanian relations were not built on their initiative but imposed by the Soviet ideology. It is difficult to say anything about the true attitudes and behavioural models of Latvians during the Soviet era because at that time everything rested on the mental image of the so called Soviet friend shaped by the Soviet ideology, and the mental image of the created enemies of the past, untrue enemies and/or the enemies found among themselves. During 1992–1998, the Lithuanian–Latvian relations were strengthened; Latvians were seen as capable of expressing themselves bravely and defending their opinion.

The fifth chapter “BELARUSIANS/GUDAI” analyzes the mental image of Belarusians/Gudai.

The principal name of the ethnonym is *baltarusis*, *-ė*, though the media and research papers often also use *gudas*, *-ė* in an equivalent sense (it was also widespread before World War II).

The investigation of the illustrative examples from the LKŽ_e revealed a rather ambivalent image of Belarusians/Gudai. Lithuanians did not see Belarusians/Gudai as warlike as, for example, Germans; however, they were fairly often at war with these neighbours. It is often highlighted that Lithuanians and Gudai were the rivals of equal power – Gudai used to launch attacks on Lithuanians, and the latter would do the same. Though the two nations belonged to the Grand Duchy of Lithuania

for a long period of time, the examples from the LKŽ_e show a divide between *we*, Lithuanians, and Gudai as the *outsiders*. Drawing on the examples from the LKŽ_e, we can see that Gudai were looked down on, they were considered poor, foolish and lazy people, as well as worthless craftsmen; on the other hand, Lithuanians and Gudai used to enter into love relationships and the marriage between the representatives of the two nations were a rather widespread practice.

The image of Belarusians in the MTINT has no prominent distinctive traits. Driven by the historical context, the Lithuanian–Belarusian relations were different during different periods. During 1928–1930 (specifically, in the 1920s and 1930s), the Lithuanian press would usually refer to the people of Gudija as *gudai*, and less commonly as *baltgudžiai*. The press of this period did not elaborate on the relations between Lithuanians and Gudai. During 1945–1962 (specifically, from the 1940s to the 1960s) the ethnonym *baltarusis* ‘Belarusian’ gained ground. The distinctive feature of the press from this period was the friendship and brotherhood of Soviet nations (the friendship between Belarusians and Russians was portrayed in an especially favourable light in the press of that time). The brotherly Lithuanian–Belarusian relations are often highlighted. During 1992–1998, after Lithuania and Belarus re-established themselves as independent states, the ethnonym *gudas* gradually also re-established itself in the press and was used in parallel with *baltarusis*. The press of this period provides information on the poverty-stricken life of Gudai, the violations of people’s rights, etc. The growing gap between Lithuanians and Belarusians (driven by political reasons) was also coming to light.

Few examples elaborating on the people of Gudas and Belarusian descent were found in the LKŽ_e and the MTINT; besides, they are not very informative. Quite a few examples with the above ethnonyms were found in the DLKT, and thus they were analyzed separately.

The press publications cited in the DLKT usually speak about the friendly and close relations between Gudai and Lithuanians determined by their shared history. The approach towards Gudai is more positive than negative.

The analysis of the examples from the DLKT makes it clear that by the summer of 1917 the relations between Lithuanians and Gudai could be described as friendly. In the sense of mutual relations, the period of 1920–1922 was probably most productive, as the idea of the common state was brought forward. This idea collapsed in 1923, which also marked the termination of the period of the active

political dialogue between Lithuanians and Gudai. The interest in building mutual relations declined completely. Meanwhile, the actions of the Lithuanian government led to the dissolution of good relations with Gudai.

We learn about the famous people who are Gudai by descent, their achievements, press, works of literature, efforts to strengthen their culture, etc. from the examples of the DLKT. The DLKT has little to say about the character traits and appearance of Gudai; we get to know that they are pious, sincere, kindhearted; they like singing and dancing.

Gudai are rarely evaluated in the negative light. In fact, it is mentioned that Gudai tend to claim the history of Lithuania, Lithuanian merits and victories as their own and consider their youth and villagers nationally disoriented.

As for the image of Belarusians in the DLKT, it should be said that it does not have very prominent distinctive traits. We learn little about the Belarusian character – they are usually described as calm, sincere, and not fond of changes. Certain examples consider them to be backward and Sovietized people.

The examples from the DLKT show that Lithuanians appreciate Belarusian skills in sports and consider them serious competitors emerging victorious in various sports.

There are quite a few sentences in the DLKT taken from the political context. On the one hand, they speak about the Belarusian fading identity, the apathy driven by the regime, the sentiments of stagnation and acceptance; on the other hand, optimistic sentences were found as well, i.e., that the young Belarusian generation is against dictatorship and that they believe that the epoch of President Lukashenko is about to end and the country is at the dawn of changes.

Based on the examples from the DLKT, we can see that during different historical periods the Lithuanian–Belarusian relations were different. They were tense in the first half of the 20th century. Meanwhile, the quest for Belarusian political independence in the second half of the 20th century gave rise to affinity, neighbourhood, friendliness. Speaking from the perspective of the Belarusian language, the DLKT often mentions that the Belarusian language is frequently discriminated, oppressed, destructed, etc. in Belarus, as Russian is the dominant language.

The sixth chapter “POLES” discusses the mental image of Poles.

The mental image of Poles is two-fold in all the sources under study and that is inextricably linked with the historical context: Poles were considered Lithuanian friends during one period, enemies during the other and friends again later.

The Polish people are usually viewed in a negative light in the examples of the LKŽ_e. Referring to the examples, the reason of such evaluation is the unification of Lithuania and Poland into the Polish-Lithuanian Commonwealth and the occupation of Vilnius Region. In the first case, the Polonization of Lithuanians comes to the fore; in the second case, we can see the forced Polonization of Lithuanians, the humiliation of the Lithuanian culture, science, and language. Hence, Poles were considered the invaders and the greatest enemies. Occasionally, the examples reflect a positive attitude towards Poles: in the old times, Lithuanians and Poles fought shoulder to shoulder; Poles are said to have protected Lithuanians from Germanization. In rare cases, we can also learn from the LKŽ_e about the Polish character: boasters not keeping their word (in case of political representatives), united, having talented and intelligent representatives of their nation, more advanced financially compared to Lithuanians.

The analysis of the examples used in the MTINT by the chronological principle revealed that during 1928–1930 the Polish-Lithuanian relations were hostile (Poles had occupied one-third of the Lithuanian lands with the capital Vilnius). Poles are portrayed in a particularly negative light; the hardships imposed by them are described. The hypocritical political actions made by Poles at that time ruined their reputation and showed that they could not be trusted. The period of 1945–1962 marked notable changes in the Lithuanian–Polish relations – they became more reserved and friendlier. Lithuanians and Poles demonstrated their unity in the fight against Fascism and the Soviet regime. Poles and Lithuanians also cooperated in the sphere of culture: exhibitions were organized, exchanges in the new works of music and literature took place. During 1992–1998, the amelioration of relations was already felt; the two states cooperated. Consequently, the former enemies eventually turned into allies and friends.

The examples from the DLKT, just like the LKŽ_e and the MTINT, show that Poles were usually evaluated negatively in the historical context: they are referred to as invaders and enemies. Their negative character traits are mentioned as well: fierceness, hooliganism, dishonesty, insidiousness, intention to make profit, etc. Poles are construed as Lithuanian competitors. However, there are also examples

attesting that Poles were viewed as Lithuanian friends, companions, close allies, sometimes even brothers. The following positive Polish traits are occasionally specified: piousness, patriotism, compassion, hospitality, help to others, pride, etc. Poles are often considered more progressive and advantageous compared to Lithuanians.

The contradictory image of Lithuanian Poles deserves a special mention. On the one hand, Lithuanian Poles are portrayed in the DLKT as the national minority fighting for its rights, suffering a lot of hardships, discriminated, etc. On the other hand, it is claimed that the re-establishment of the Lithuanian state also created conditions for the rebirth of the ethnic group of Lithuanian Poles and its culture and that Lithuanian Poles successfully integrated themselves in Lithuania's public life and considered themselves an integral part of the Lithuanian nation.

The seventh chapter “RUSSIANS” addresses the mental image of Russians.

In the examples found in the LKŽ_e, Russians are considered a nation of a big state and their relations with other nations are rather ambiguous. During different historical periods, Russians were at war with a number of nations; some of them were subjugated by Russians; they tried to assimilate smaller nations and considered them inferior. The sentences taken from the context of war elaborate on the Russian relations with other two nations – Germans and Lithuanians.

The examples from the LKŽ_e illustrate that in the hypertext of the dictionary Russians, as a nation, are viewed rather cautiously, even neutrally, by trying not to place too much emphasis on their hostility or friendliness. It pertains to the (self) censorship of the LKŽ_e, which was very active during the Soviet era. Only the Russian regime imposed on Lithuanians is evaluated negatively in the context of the LKŽ_e. This is especially evident in the final volumes of the LKŽ_e.

The analysis of the examples from the MTINT by the chronological principle reveals a multisided image of a Russian. The analysis of examples from different periods shows the sensitive reaction of the language towards the changing political and historical situation. In 1928–1930, Russians are described objectively, with no significant emotional evaluation. Russians are portrayed as a nation of a big and powerful state, which had occupied Lithuanians in the past and still has certain plans of taking control over the Baltic states. The examples make it clear that due to the century-long occupation, the Lithuanian–Russian relations are not particularly friendly. An absolutely different image of Russians comes to light during the period

of 1945–1962. The propaganda ideological press of that period pictures Russians as the biggest, bravest, strongest, most powerful, heroic, talented, etc. nation of the Soviet Union. The typical Soviet rhetoric of that period was expressed by the adjectives of the superlative degree and pronominal adjectives; the clichés translated from Russian were widely used as well. Hence, an idealized and ideologized image of a Russian having little in common with the actual reality was portrayed in the press of that time. The press of 1992–1998 already attempted to evaluate Russians and their actions objectively, but a direct or indirect negative evaluation of the Russian nation (to be more precise, the Russian government) can often be sensed as well.

A scrutinized look at the examples from the DLKT shows that the image of Russians established in the press is not homogeneous and unambiguous. The scale of emotional evaluation characteristic of it is rather wide: from neutral to positive or radically opposite. The positive evaluation of Russians reveals when speaking about the general character of their nation: sincere, casual, open-hearted, emotional people with a big and wide soul, which is often difficult to understand. As a rule, the DLKT usually includes a negative evaluation of Russian soldiers/the army and the government. It was observed that the negative evaluation of Russians is often related to the culture of approaching *the other* as an outsider. We often perceive Russians as *outsiders*, as *different*, and they therefore seem dangerous, they have to be approached with caution. The examples from the DLKT show that not only Lithuanians but also other nations have a negative approach towards Russians. Many perceive Russia and Russians as both fearful and threatening.

The eighth chapter “GERMANS” analyzes the mental image of Germans.

The analysis of the examples presented in the LKŽ_e shows that the mental image of Germans is rather ambiguous, but it is more negative than positive. First of all, Germans were considered enemies, invaders. The research material shows that Lithuanians resisted Germans as much as they could and fought fierce fights with them without sparing their lives in earlier times; in later times, when they had to surrender to Germans, they hid their property, hated Germans, despised them, etc. As illustrated by the examples from the LKŽ_e, Germans did not only fight with Lithuanians but also with Prussians, Latvians, Estonians, Russians, Poles, the British, Danes, Norwegians, Belgians, the French, Americans and also fought between themselves. Hence, Germans were considered a warlike nation.

Referring to the examples from the LKŽ_e, Lithuanians saw Germans as brutal, angry, pompous, selective people, liars and sometimes even stupid, unpleasantly looking, often obese, with fat bellies. The German language also seemed not beautiful and incomprehensible. But in fact, Lithuanians also saw German positive traits (there are seemingly less of them in the dictionary). Germans were not only soldiers but also craftsmen, merchants; they were hard-working, caring, sometimes even hospitable; their women were considered beautiful and well-dressed.

The analysis of the examples from the MTINT revealed that the texts from the press of the three periods diverge considerably. During 1928–1930, Germans are portrayed in a rather neutral manner, but the Lithuanian–German relations are twofold: on the one hand, they are neighbourly; on the other hand, they are hostile, as the question of Klaipėda keeps coming up. During 1945–1962, the rhetoric changed: the post-war press reflected the Soviet worldviews where Germans were seen as the enemy and were described with anger and hatred. An idea is proposed that independent Lithuania hardly ever existed, as it was under the rule of Germans. The tone was changing in later years, as two Germanies emerged, and the Soviet Union maintained friendly relations with the German Democratic Republic. During 1992–1998, the approach of Lithuanians (rather than the Soviets) towards Germans emerged, and the tone became milder. The nationalism characteristic of Germans could already be observed. The press discussed the differences between the GFR and the GDR and the problems encountered after the unification of Germany. During this period, Lithuanians communicated and cooperated with Germans as equal partners.

The analysis of the texts from the press included in the DLKT revealed that during different historical periods Lithuanians regarded Germans as a warlike nation which launched numerous attacks on Lithuanians, whereas their reciprocal relations were often painful to Lithuanians. A similar image of Germans was established in the LKŽ_e. The DLKT, in contrast to the LKŽ_e, includes examples where Germans are portrayed in a positive light even in the context of war. For instance, German soldiers were pictured as rather friendly; they used to show the photographs of their family members, distribute chocolate candies to children, play a harmonica, etc. In the context of cooperation, Germans are also viewed rather positively – as friendly partners. Lithuanians saw Germans as very good athletes winning the first places.

German character traits are seen as rather controversial and mostly concerned with stereotyping. Usually (though not always), the examples in the DLKT picture Germans as tidy, punctual, hard-working, disciplined, cultured, obedient to laws, also rational, well-organized, ambitious, rather cold-hearted and reserved.

It is pointed out in the **CONCLUSIONS** that the look at the neighbour from the relatively oppositional perspective of the friend and enemy (*insider* resp. *outsider*) revealed that the images of the ethnonyms under study highly depend on a historical period and the political situation prevailing during that period. For instance, during the Soviet era, the writers and editors of the LKŽ_e experienced the pressure of (self) censorship, and the examples conveying categorically positive or negative evaluations are generally avoided (sometimes we can only guess whether the analyzed neighbour was an enemy or a friend).

The material from different periods included in the MTINT (independent Lithuania, Soviet occupation, re-established independent state of Lithuania) revealed that the evaluation of the friend, enemy, Gudai/Belarusians, Poles, Russians and Germans depends on a historical context. The analyzed data confirmed that the changing government and ideology also led to the changes in the attitudes, values and evaluations of language users, which either become freer or more restrained. Hence, the ethnonym evaluation scale could vary from the friend to the enemy and from the enemy to the friend again during different periods. Only Latvians were usually perceived by Lithuanians as *insiders*, i.e., friends.

After the re-establishment of the independent state of Lithuania, the material from the press was accumulated in the DLKT from a wide array of sources, and therefore the mental image of the ethnonyms under analysis conveyed by the examples is probably most objective and exhaustive.

Kolektyvinėje monografijoje nagrinėjami kaimyno, draugo, priešo, latvio, baltarusio / gudo, lenko, ruso ir vokiečio vaizdiniai kalboje. Knygoje, derinant struktūrinį požiūrį į reikšmę su kognityviniu ir remiantis trimis šaltiniais – „Lietuvių kalbos žodynu“, Moderniosios tapatybės ideologinio naratyvo tekstynu ir Dabartinės lietuvių kalbos tekstynu, – siekiama parodyti žodžių reikšmių poslinkius ir atsakyti į klausimą, kaip kintant istorinėms, politinėms, ekonominėms, kultūrinėms ir kt. aplinkybėms keičiasi lietuvių požiūris ir santykis su *kitu* (kaimynu, draugu, priešu, latviu, baltarusiu / gudu, lenku, rusu, vokiečiu), kaip tą kitimą atspindi skirtingų laikotarpių diskursas.

Knyga skiriama ne tik kalbos specialistui, studentui, bet ir etnologui, tautosakininkui, istorikui, kultūrologui ar besidominčiam *kito* vaizdinio dinamika lietuvių pasaulėžiūroje skirtingais laikotarpiais.

Loreta Vaičiulytė-Semėnienė, Veslava Čižik-Prokaševa, Aurelija Gritėnienė,
Danutė Liutkevičienė, Anželika Gaidienė
LIETUVIO KAIMYNAI: DRAUGAI AR PRIEŠAI?
KALBINĖ VAIZDINIŲ ANALIZĖ

Redagavo *Edita Šatkauskienė*
Maketavo *Rasa Labutienė*

Išleido Lietuvių kalbos institutas, Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
Spausdino IĮ S. Jokužio leidykla-spaustuvė, Vilniaus filialas, A. Vivulskio g. 23–3, LT-03114 Vilnius
Tiražas 100 egz.